

ҚАЗТҰТЫНУОДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ
КАРАГАНДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ КАЗПОТРЕБСОЮЗА
KARAGANDA UNIVERSITY OF KAZPOTREBSOYUZ

KAZPOTREBSOYUZ
UNIVERSITY
—SINCE 1966—

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ЕЕ ВКЛАД В ПОВЫШЕНИЕ ОБЩЕЙ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

*Материалы международной
научно-теоретической конференции,
посвященной Дню независимости
Республики Казахстан*

Караганды, 2025

УДК 378
ББК 74.58
И 73

Руководители редколлегии:

Главный редактор Аймагамбетов Е.Б – председатель, доктор экономических наук, профессор, ректор Карагандинского университета Казпотребсоюза

Заместитель главного редактора Сихимбаев М.Р. – зам. председателя, доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Карагандинского университета Казпотребсоюза

Члены редколлегии:

д.ю.н., профессор Т.А. Ханов, д.ю.н., профессор Т.К. Акимжанов, д.ю. н., профессор Қ.А. Бакишев, д. ю. н., профессор Т.С. Волчецкая, д.э.н., д.э.н., профессор Д.Р. Сихимбаева, к.т.н., доцент А.В. Баширов, к.э.н., доцент Н.Д. Кенжебеков.

Интеграция науки и образования в условиях инновационного развития и ее вклад в повышение общей антикоррупционной культуры молодежи: Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной Дню независимости Республики Казахстан, 13 декабря 2024 года / Под общ. ред. д.э.н, проф. Е.Б Аймагамбетова и д.ю.н., проф. Т.А. Ханова. – Караганды: КарУ Казпотребсоюза, 2025. – 894 с.

ISBN 978-601-235-717-2

В сборнике опубликованы материалы, представленные на международную научно-теоретическую конференцию «Интеграция науки и образования в условиях инновационного развития и реализации целей устойчивого развития», посвященную Дню независимости Республики Казахстан, которая состоялась 13 декабря 2024 года в онлайн-формате на базе Карагандинского университета Казпотребсоюза.

Издание предназначено для научных работников, преподавателей, докторантов, магистрантов и студентов вузов, в том числе юридических специальностей.

Отпечатано с авторских оригиналов.

УДК 378
ББК 74.58

ISBN 978-601-235-717-2

© Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2025
© Коллектив авторов, 2025

СОДЕРЖАНИЕ

1.	ABDULLAEVA S., YULDASHEVA N. THE ROLE OF STATE AUDIT IN ENSURING FINANCIAL SECURITY IN THE CONTEXT OF FINANCIAL SECTOR TRANSFORMATION	19
2.	AKTAYEV ZH., ZHELNOV A., HEN V., MOLDAKHMETOV A. CREATING VALUE FOR CUSTOMERS: BI GROUP STRATEGIES IN THE CONTEXT OF MODERN MARKET TRENDS	21
3.	AMANULLAEVA, YULDASHEVA STATE AUDIT AS A TOOL TO COMBAT CORRUPTION IN THE FINANCIAL SECTOR OF KAZAKHSTAN	27
4.	KASIMOVA, SHOLDAROV ORGANIZATION OF TREASURY CONTROL IN STATE FINANCIAL CONTROL	29
5.	KULBAEVA B.M., BEZLER O.D. ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE DEPOSIT MARKET IN KAZAKHSTAN	33
6.	NIGMATULLAYEVA S. I., YULDASHEVA N. FINANCING AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF LOCAL TOURISM AS A BASIS FOR THE FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL	39
7.	RAKHIMGULOVA M.B., SHAGATOV N.M. CONCEPT AND NATURE, DOCTRINES OF DEMOCRACY AND DEMOCRATIZATION IN JURY TRIALS	42
8.	SANTAY TLEUBAYEVA PERCEPTION OF SPECIAL DISCIPLINES AS A FACTOR OF WELL-BEING IN STUDENTS' CONTINUING EDUCATION	45
9.	TURAEVA S., YULDASHEVA N. STATE FINANCIAL CONTROL IN PENSION FUNDS: A FOUNDATION FOR SECURITY AND TRUST	48
10.	YESSIMBEK G.U. THE ROLE OF CBDCs IN SHAPING MODERN MACROECONOMIC POLICIES	51
11.	АБАКИРОВА Н., ОСПАНОВА Г.К. ҚР СУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	56

12.	<i>АБДУРАХМАНОВА З.А., ДЖОРАБАЕВА М. А.</i> МОДЕЛИ УЧАСТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ФАРМИНДУСТРИИ ВЕДУЩИХ СТРАН В МИРОВЫХ ВОСПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССАХ	64
13.	<i>АБИЛКОСИМОВА С., АНСАБАЕВА Р.С</i> КӘСПОРЫНДАРДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ МАЗМҰНЫ МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	71
14.	<i>АЗАРОВ А.С., АРЕНОВА Л.К.</i> РОЛЬ МОЛОДЕЖИ В ФОРМИРОВАНИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ	74
15.	<i>АЙТБЕК С.Қ., СЕМБЕКОВ А.К.</i> ОРТАЛЫҚТАНДЫРЫЛМАҒАН ҚАРЖЫ: ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	77
16.	<i>АЙТЖАНОВ Ә., ИСКАКОВА. Ж.А.</i> ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДА ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ	84
17.	<i>АКИМЖАНОВ Т. К.</i> КОРРУПЦИЯ – КАК ИСТОЧНИК УГРОЗЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.	87
18.	<i>АЛДАШОВА Г., ӘБІЛҚАЙЫРОВ Н.</i> ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ	94
19.	<i>АЛДАШОВА Г. М., ЖАКИЕНОВА М. А.</i> ҚОЛМА-ҚОЛ АҚШАСЫЗ ЕСЕП АЙЫРЫСУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	99
20.	<i>АЛДАШОВА Г.М., ТАСБОЛАТ А.С.</i> КРИПТОВАЛЮТА ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ БОЛАШАҒЫН БОЛЖАУ	102
21.	<i>АЛДИЯРОВА А.С.</i> ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ПЕДАГОГТІҢ ТҮЙІНДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ	108
22.	<i>АЛЕКСЕЕНКО Т., АЕШЕВА Н.</i> ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	113
23.	<i>АЛТАЙБАЕВ С.К., КИМ В.К.</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ КАК МЕРЫ НАКАЗАНИЯ	118
24.	<i>АЛЬМУХАМЕТОВА А.Г., ДЬЯКОВА С.В., ГОСМАН А.И.</i> ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: ОТ НАЦИОНАЛЬНЫХ РЕАЛИЙ К ГЛОБАЛЬНЫМ РЕШЕНИЯМ	123

25.	АМАНБАЕВА А., БОЯУБАЕВ А.Б. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ И ВЫПЛАТЫ АЛИМЕНТОВ	127
26.	АМАНТАЙ А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ӘДІЛ ҚҰҚЫҚҚА ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТӘСІЛДЕРІ	134
27.	АМИНОВА С., АЛЕКСЕЕНКО Т.Н. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ	139
28.	АМИРБЕКОВ Ш. К. КВАЛИФИЦИРУЮЩИЕ ПРИЗНАКИ ОРГАНИЗАЦИИ ИЛИ СОДЕРЖАНИЯ ПРИТОНОВ ДЛЯ ПОТРЕБЛЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ, ИХ АНАЛОГОВ И ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ПОМЕЩЕНИЙ ДЛЯ ТЕХ ЖЕ ЦЕЛЕЙ	142
29.	АРЫНБЕК А.К., КЕНЕШЕВА Г. А. ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МІНДЕТТЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СЕРІКТЕСТЕРІ	149
30.	АСКАРОВА Г., АЛЕКСЕЕНКО Т.Н. ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА	154
31.	АУБАКИРОВА А.Т., ОМАРОВА Г.Д. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ.	158
32.	АХАШЕВА А.К. К ВОПРОСУ О ЗАВЕЩАТЕЛЬНОМ ВОЗЛОЖЕНИИ	162
33.	АХАШЕВА А.К. ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ЗАВЕЩАТЕЛЬНОГО ОТКАЗА (ЛЕГАТ)	167
34.	АХМЕТЖАНОВА К.М. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ШТРАФА КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ	172
35.	БАБЕКЕНОВА А.Д. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ПОДХОДОВ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ	177
36.	БАЙКЕНЖИНА К. А., КИМ В. К. ПРИМЕНЕНИЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ КАК ВИД УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ	182

37.	БАЙМАГАМБЕТОВ А.Е., САЙМАНОВА З.Б. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ЭНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЯ	187
38.	ДЖУСУПОВ Ж.М., МЕНДЫБАЕВ А.М. ПОНЯТИЕ «ДОЛЖНОСТНОЕ ЛИЦО» ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	193
39.	БЕКБАТЫРОВ Н. Ж., АСЫЛБЕКОВ А. Б. КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	197
40.	БЕКБАТЫРОВ Н.Ж., ДАКИЕВ Д. Г. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ РЕШЕНИЙ СУДОВ О ВЗЫСКАНИИ АЛИМЕНТНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ	202
41.	БЕКМАГАМБЕТОВА К., КУЗБАЕВА Г.Х. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	205
42.	БЕКМАГАМБЕТОВА К., УЛАКОВ Н.С. ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ НДС В СТРАНАХ ЕАЭС	209
43.	БЕКТУРСУНОВ Р.Р. МЕТОДЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ КЛИЕНТОВ В ТУРИСТИЧЕСКОМ АГЕНТСТВЕ	214
44.	БЕЛЯЕВА В., ВДОВИНА Э., БЕКМУХАМБЕТОВА М. Б., ОСПАНОВА А. К. ДОКЛАД «ПОЛЬЗА НА 15 МИНУТ, ВРЕД – НА СТОЛЕТИЯ»	217
45.	БИЙНАЗАРОВ Д. Н. ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГТЫҢ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖҰМЫСЫ	221
46.	БОРАНБАЕВА Г.С. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИЕ НА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	226
47.	ВДОВИН М.В., КАЛИНИН А.А. МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ ЗА СЧЕТ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	230
48.	ГУСМАНОВА Ж.А. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ВОЛАТИЛЬНОСТИ И НЕСТАБИЛЬНОСТИ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	235

49.	ДАВЛЕТКАЛИЕВА К.Б. ФИНАНСОВЫЕ ИННОВАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ПУТЬ К ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	240
50.	ДАШКИН И.Р., КОГАЙ Г.Д. ПРИМЕНЕНИЕ КРУПНЫХ ЯЗЫКОВЫХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С КЛИЕНТАМИ В СТРОИТЕЛЬНОЙ КОМПАНИИ	244
51.	ДВОРЯНКИНА В. Ю., НУРПЕЙСОВА А. К. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	247
52.	ДЕЙКАЛО Е.Ю. СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ.	254
53.	ДЖАНТАСОВА А.Д., КИНСФАТЕР А.С. INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF LEGAL STATUS OF THE BAIKONUR COSMODROME: ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW, DOMESTIC LEGISLATION AND PRACTICE	259
54.	ДЖЕТЫБАЕВ Д.М., ШКОЛЬНЫЙ БУЛЛИНГ: ВЫЗОВЫ, РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ	265
55.	ДЖУСУПОВ Ж., ТОГАЙБАЕВА Ш.С., ТОГАЙБАЕВ А. И. СОСТОЯНИЕ, ДИНАМИКА ПРИСВОЕНИЙ ИЛИ РАСТРАТ ВВЕРЕННОГО ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА В РК ПО СОСТОЯНИЮ С 2002 ГОДА ПО 2019 ГОД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	271
56.	ДОЛГАЯ Н. А. РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОЛОГО- ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ У ПОДРОСТКОВ	276
57.	ДОЛГАЯ Н. А. ФОРМИРОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	281
58.	ДОЛГОВ В.В., ГОЛОВАЧЕВА В.Н. РАЗРАБОТКА ПРИЛОЖЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АЛГОРИТМА ПОИСКА ОПТИМАЛЬНОГО ПУТИ	284
59.	ДОСЫМКУЛОВ Р. ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА	287

60.	ДУМАНГАЛИЕВ Ш.Т., КАЛИНИН А.А. УПРАВЛЕНИЕ ПОТОКАМИ РЕАКТИВНОЙ МОЩНОСТИ ДЛЯ ПОДДЕРЖАНИЯ ТРЕБУЕМЫХ ПАРАМЕТРОВ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОСНАБЖЕНИЯ	291
61.	ЕВБОСАРОВА А.Х., САЛИМОВА Ж. БАНКОВСКИЙ КРЕДИТ: РАЗВИТИЕ, ПРОБЛЕМЫ, СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ	297
62.	ЕКПІНОВА.А.А., АНСАБАЕВА.Р.С. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ	300
63.	ЕРМЕКОВА К.А. БАСҚАРУДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ: ЖАҢА БИЗНЕС МҮМКІНДІКТЕРІ РЕТІНДЕ	304
64.	ЕРСУЛТАНОВА З.С., ЕРСУЛТАНОВА З. С., ЖАҢАБАЙ А.Қ. КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫН ЖАСАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ	309
65.	ЕСЕНОВ Д.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ТАНУ ҮРДІСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	314
66.	ЕСЕНОВ Д.Қ., РАМАЗАН Н.Е., ШАЙЗАДАЕВ Б.А. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДЕНГЕЙДЕ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	318
67.	ЕСМАГАНБЕТОВА Ш.К., АСЕМБЕКОВА А.К. ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІ – БІЗДІҢ ҚОҒАМЫМЫЗ БЕН БОЛАШАҚ ҰРПАҚТАРДЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ КЕПІЛІ.	321
68.	ӘЛИ Д.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕ «ШЕТЕЛДІК ҚЫЗМЕТКЕР» ЖӘНЕ «ЕҢБЕКШІ-МИГРАНТ» ҰҒЫМДАРЫН АНЫҚТАУ	325
69.	ӘЛИ Т.А. МЕДИАЦИЯ – ҚҰҚЫҚТЫҚ КЕЛІСПЕУШІЛІКТЕРДІ ШЕШУДІҢ БАЛАМАЛЫ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ	333
70.	ӘСТАЕВА Н., ЕРМЕКОВА К.А. ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ АҚША – НЕСИЕ САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ	338

71.	ЖАБАЕВА Д.О., КАЛИНИН А.А. РАЗРАБОТКА МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ТЕПЛОВЫМИ ПРОЦЕССАМИ В АККУМУЛЯТОРАХ ЭНЕРГИИ С МАТЕРИАЛАМИ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДА	343
72.	ЖАКУП А.М., АНСАБАЕВА Р.С. ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ЖОСПАРЛАУ	350
73.	ЖАҚСЫЛЫҚОВА Д.А., КЕНЕШЕВА Г.А. ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ	355
74.	ЖАЛГАСБАЕВА А.Б. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МАТЕМАТИКИ	359
75.	ЖАМБЫЛ Н.Б., КУСАИНОВА Л.К. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ: АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ СІңІРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДАМУ	363
76.	ЖАНБОЛАТ М. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ БАЙЛАНЫСЫ	368
77.	ЖАПАШОВ. А. У., БОРБАСОВА З. Н. СТРАТЕГИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ДОВЕРИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ И КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ	373
78.	ЖАСҰЛАН ДІЛНАЗ, АЛДАШОВА Г.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ АВТОМАТТАНДЫРУҒА ИНВЕСТИЦИЯЛАР	377
79.	ЖЕТПІСБАЙ А., НУРГАЛИЕВА Г.К. МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІҢ БАҚЫЛАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ	380
80.	ЖИДЕБАЕВА Д.Е. ҚЫЛМЫСКЕР ӘЙЕЛ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	385
81.	ЖИЕНБАЕВА Н.Г., ТАЙЖАН Т.Б. АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ТАБИҒИ АПАТТАРҒА ҚАРСЫ ТҰРУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЗЕРДЕЛЕУ	388
82.	ЖУНИСОВА А.М., АНСАБАЕВА Р.С. ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	393

83.	ЗАБОЛОТНАЯ Н.А. ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ	397
84.	ЗАЙЦЕВА С.В. КОНВЕРГЕНЦИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СЕТЕЙ	402
85.	ЗАЙЦЕВА С.В. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНТЕГРАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И СЕТЕЙ	409
86.	ЗЕЙНУЛЛА А., АЛДАШОВА Г.М. КОРПОРАТИВТІК ҚАРЖЫЛАРДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ	416
87.	ИСМАГУЛОВА А.М. ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ	421
88.	КАЗИНСКИЙ В., ДАВЛЕТКАЛИЕВА К.Б. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ	425
89.	КАЙРАНБАЕВА А.К., ГУСМАНОВА Ж.А. БАНКОВСКИЕ РЕСУРСЫ: ФОРМИРОВАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ	429
90.	КАЛКАБАЕВА Э.К. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ ДЕКОРАТИВНО- ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В ШКОЛЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	433
91.	КАЛКАБАЕВА Э.К. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	437
92.	КАЛЫЕВ Т.А., КАЛИНИН А.А. АНАЛИЗ НАПРЯЖЕННО-ДЕФОРМИРОВАННОГО СОСТОЯНИЯ СТАЛЬНОЙ ТРУБЫ, УСИЛЕННОЙ КОМПОЗИТНОЙ ОБОЛОЧКОЙ	441

93.	КАНАФИН А.Б., ӨЗБЕКОВ Д.Ө. АДАМ ҰРЛАУДЫҢ ҚЫЛЫМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	448
94.	ҚАРЖАСОВА Г. Б., БИРМАНОВА А. И., АХМЕТОВА А. А. АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ МӘДЕНИ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМСЫЗ ЕТУМЕН ҚОРҒАУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	453
95.	КАСИМОВА Г.А., ЮЛДАШЕВА Н.В. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В СОСТАВЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ	457
96.	КЕНЕСБАЕВА А. К. МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛЫМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕ БЕЛГІЛЕРІ	462
97.	КЕНЖЕБАЕВА Г. Д. СИНГАПУР БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	469
98.	КЕНЖЕБЕКОВ Н.Д., КАБДЫБАЙ А.К. ЭТАПЫ ПОСТРОЕНИЯ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ХАБОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	472
99.	КЕНЖЕБЕКОВ Е. ОРАЗБАЕВА А. О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СЕЛАХ РК (НА ПРИМЕРЕ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ)	476
100.	КИЛИБАЕВА А. Ж. АНАЛИЗ ПРАВ НА АРЕНДНОЕ ПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫМ УЧАСТКОМ В РК	480
101.	КИСЕЛЕВА Е.Н., РЕШЕТНЯК Е.Н., КОСЕНКО И.А. ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ	487
102.	КОГУТ О.Ю., АРЫСТАМБАЕВА А.З. АГРОӨНЕРКӘСПТЕГІ БЮДЖЕТТЕУ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	491
103.	КОЖАХМЕТОВА С.И., УЛАКОВ С.Н. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ	496
104.	КОППАЕВА А.Ш. ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА В РАЗВИТИИ ОЦЕНКИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ	501

105.	<i>КРИВЧЕНКО А.С., КАРАБАЛИНА Ж.Ж.</i> ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ	508
106.	<i>КУЛЬТЕМИРОВА Д.Х., АКИМБАЕВА Н. О.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЭКЗОТЕРМИЧНСКИХ И ЭНДОТЕРМИЧЕСКИХ РЕАКЦИ	513
107.	<i>КУНЕВА Ж.С.</i> КИБЕРБУЛЛИНГ: ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ЖАҢА ҚАУІПТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ	518
108.	<i>ҚАЗИСХАН Г.С., МЯТОВА К.Ө.</i> ЗАТТАР ИНТЕРНЕТІ ДЕГЕНІМІЗ НЕ ЖӘНЕ ОЛ БІЗДІҢ ӘЛЕМДІ ҚАЛАЙ ӨЗГЕРТЕДІ?	522
109.	<i>ҚАЛДЫҒҰЛОВА Д. Б., АЛДАШОВА Г.М.</i> ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ НӘТИЖЕСІНЕ ӘСЕРІ	528
110.	<i>ЛАКБАЕВ К. С.</i> ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА	533
111.	<i>ЛЕЙС Л.А., КОЛБИНА А. Д.</i> РЕПУТАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЛОЯЛЬНОСТИ КЛИЕНТОВ.	537
112.	<i>ЛУКИН Д.А., КАЛИНИН А.А.</i> ИССЛЕДОВАНИЕ РЕЖИМОВ РАБОТЫ И РАЗРАБОТКА КОНСТРУКЦИИ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕГО ПНЕВМОЛИФТА ДЛЯ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ	542
113.	<i>МАВРОВА С.В., КУАНЫШБАЕВ М.Т.</i> ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА КАЗАХСТАНА НА ФОНЕ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЕ	549
114.	<i>МАҒДАТОВА Қ.Ж., АЛКЕЕВ М.А.</i> НШК ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ	555
115.	<i>МАЛАЕВА А.Қ., КАЛИНИН А.А.</i> АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ УПРАВЛЕНИЯ КЛИМАТ- СИСТЕМАМИ ЖИЛОГО ЗДАНИЯ	559
116.	<i>МАТИМБАЕВА А.А., ХАРИТОНОВА М.С., КУАНЫШБАЕВ М.Т.</i> ВЛИЯНИЕ СИГАРЕТНЫХ ФИЛЬТРОВ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ	564

117.	МАШАБАЕВ А.Ж., ЕРКИНОВ Т. БАНДИТИЗМНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ЖАЗАЛАНАТЫН ӘРЕКЕТ РЕТІНДЕГІ ТҮСІНІГІ	567
118.	МАШАБАЕВ А.Ж., НУРМАХАНОВА А.О. ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ	572
119.	МЕЙРАМҚЫЗЫ М., КЕНЕШЕВА Г.А ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР	577
120.	МЕЙРАШОВ М.Т., КАЛИНИН А.А. КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ БАЗ ДАННЫХ ГЕОФИЗИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ СКВАЖИН ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК	584
121.	МИГИНЕИШВИЛИ В.И., ГУСМАНОВА Ж.А. ДЕПОЗИТНАЯ ПОЛИТИКА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	592
122.	МИНЖАНОВ Н., МИНЖАНОВА Г., АБИШЕВА К. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КОМПОНЕНТТЕРІ, КРИТЕРИЙЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ	596
123.	МУРЗАГАЛЕЕВ Ж.Н. ПРОБЛЕМА ДИСКРИМИНАЦИИ И РАВЕНСТВА В УСЛОВИЯХ ТРУДА	600
124.	МУРЗАГАЛЕЕВ Ж.Н. ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ДИСТАНЦИОННОГО УЧАСТИЯ В СУДЕБНЫХ ПРОЦЕССАХ	604
125.	МУХАМЕТЖАНОВА Б.О., ОМАРОВ Ш.Ә. БҰРҒЫЛАУ-ЖАРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ VR ТРЕНАЖЕР-ИМИТАТОРЫ	608
126.	МҰРАТ.А., ЕРМЕКОВА К.А. НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ ДАМУЫ АН ЕЛДЕРДЕ ЗАМАНАУИ БАНК ЖҮЙЕЛЕРІН ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	615
127.	МҰРАТОВА А.Б. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	619
128.	МҰРАТОВА З.Н. МЕМЛЕКЕТ ПЕН БИЗНЕС СЕРІКТЕСТІГІНІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ	624
129.	МҰРАТОВА З.Н., ТУЗУБЕКОВА М.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІК ӘРІПТЕСТІКТІҢ ТИІМДІЛІГІ	630

130.	НАЗЫМБЕК Г., ЕРМЕКОВА К.А. ОТАНДЫҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ДЕПОЗИТТІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫ: ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ	636
131.	НОРИМБОВЕВА Х.Д., ЮЛДАШЕВА Н.В. РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА	643
132.	НҰРСҰЛТАН Б.Қ., КАЛИНИН А.А. РАЗРАБОТКА МЕТОДИКИ ТЕМПЕРАТУРНОГО КОНТРОЛЯ ТОКОВЕДУЩИХ И КОНТАКТНЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ ЭЛЕМЕНТОВ ЭЛЕКТРООБОРУДОВАНИЯ	648
133.	ОРАКПАЕВ Н.Е., АНСАБАЕВА.Р.С. НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ	655
134.	ОРЕШКОВ А.А., ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С. ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ СЛЕДОВОЙ КАРТИНЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ	659
135.	ОРТИКОВ У. А. ВЛИЯНИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА НА РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	666
136.	ОРЫНБАЙ А.М., ИСКАКОВА Ж.А. ЕСІРТКІ ЗАТТАРЫН КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	669
137.	ОРЫНҒАЛИЕВА Н.А., САЙМАНОВА З.Б. ҚОЛЖАЗБА МӘТІНДІ ТАҢУҒА АРНАЛҒАН МОДЕЛЬДЕРГЕ ШОЛУ: ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР МЕН АЛГОРИТМДЕР	674
138.	ОСПАНОВ К. И. ПРАВА И СВОБОДЫ НА ЖИЗНЬ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА – КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ПОНЯТИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА	679
139.	ПАЙЗИЕВА К. А., ЮЛДАШЕВА Н.В. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И УЧЕТА В ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА УЗБЕКИСТАНА	685
140.	ПОДДУБНАЯ А.А., ДАВЛЕТКАЛИЕВА К.Б. ТОВАРОВЕДЕНИЕ И СЕРТИФИКАЦИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ТОВАРОВЕДНОЙ ПОДГОТОВКИ	687
141.	ПОДДУБНАЯ А.А., КАРАБАЛИНА Ж.Ж. РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕАЛИЯХ	690

142.	ПРИМБЕТОВА С.Ч., УРЫНБАЕВА Б.Р. ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В СТРАХОВОЙ МЕДИЦИНЕ	693
143.	РОЖКОВ К.А., КУДАЙБЕРГЕНОВА С.К. МЕХАНИЗМ ВОЗДЕЙСТВИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА НА ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	700
144.	РЯБИНИН Д.А., МУТОВИНА Н.В. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНТЕГРАЦИИ ДАННЫХ В СИСТЕМАХ ORACLE	708
145.	САБИҒОЛЛА Ғ.Қ., ГОЛОВАЧЕВА В.Н. НЕОБХОДИМОСТЬ И ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ МЕДИЦИНСКИХ КАРТ В СТОМАТОЛОГИИ	713
146.	САЙПНАЗАРОВА А., ЕДРИСОВА А. АНАЛИЗ СТРАХОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	716
147.	САТБАЕВА Қ.Х., БЕКБАТЫРОВ Н.Ж., ЖУМАГАЛИЕВА Ж.Е. МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ АДАМ ҚҰҚЫҒЫ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР	722
148.	САФИНА А. ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО УЧЕТА И АУДИТА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА	727
149.	СЕЙДЫГАЛИЕВ Ж.Т., АМАНТАЙ А. ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ, ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАР МЕН ПРЕКУРСОРЛАРДЫҢ АЙНАЛЫМЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	730
150.	СУБАДОРОВ Р. А. СТРУКТУРА ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВООТНОШЕНИЯ	735
151.	СУЛТАНОВА Г.А. МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	739
152.	СУСАН Р.Ж. СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ АҒЫМДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАР	742
153.	СЫЗДЫКОВ Р. Б., ГУСМАНОВА Ж.А. КРЕДИТНЫЙ РИСК, ЕГО ОЦЕНКА И РЕГУЛИРОВАНИЕ	744
154.	ТАЛИМОВА Л.А., БЕЗЛЕР О.Д., КАДЫРОВА А.Н. ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ САЛЫҚТЫҚ ЖҮКТЕМЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІК ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕР ЕТУ	749

155.	ТЕМІРЖАНОВА М.Ж., КАЛИНИН А.А. РАЗРАБОТКА СМАРТ-КОНТРАКТА ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЕМ	756
156.	ТЕН Т.Л., АБДРАХМАНОВА С.В. АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ SMART ТЕХНОЛОГИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ОНЛАЙН-СРЕДЕ ПО ДИСЦИПЛИНЕ WEB ПРОГРАММИРОВАНИЕ	762
157.	ТЕН Т.Л., ЗАЙЦЕВА С.В. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И СТАНДАРТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СИСТЕМ	772
158.	ТЛЕШОВ А., КАРАБАЛИНА Ж.Ж. РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА В СОВРЕМЕННОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	779
159.	ӘЛТАЕВ Б.Ж., ДЖУСУПОВ Ж.М., ТОГАЙБАЕВ А.И. ДАЛЬНЕЙШЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	784
160.	ТӨЛЕНБЕКОВА Қ., КАЙРОЛЛАЕВА Л. К. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ	792
161.	ТӨРЕТАЙ А. Ө. АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫН САРАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ ТҰСТАРЫ	795
162.	ТУЛЕБАЕВА Д. С., АЛДАШОВА Г.М. КОМПАНИЯ ФАЭТОН» ЖШС-ТІҢ БАНКРОТТЫҚ ЫҚТИМАЛДЫЛЫҒЫ	799
163.	ТУРКЕШЕВ Д.К. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО: ОСНОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	803
164.	УКУБАСОВА П.Т. ПРОБЛЕМА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОДОСНАБЖЕНИЯ И ВОДООТВЕДЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	807
165.	УЛАКОВ Н.С., БЕКМАГАМБЕТОВА К.Б. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КАЗАХСТАНЕ	813
166.	УЛАКОВ Н.С., КУДАЙБЕРДИЕВА Н. ЭФФЕКТИВНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ	818
167.	УТКИНА О.В., БЕКТУРСУНОВ Р.Р. ИННОВАЦИИ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ	822

168.	ФАЗЛУТДИНОВ Р.Г., ГОЛОВАЧЕВА В.Н. ДИЗАЙН И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: СИМБИОЗ ДЛЯ БУДУЩЕГО	825
169.	ФЕТКУЛОВ А.Х., АХМЕТОВА А.К. ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ КАК ОБЪЕКТ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ	828
170.	ФЛЮК Ш., УЛАКОВ Н.С. ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ	834
171.	ЦИЦИНА А.С. SMART-ТЕХНОЛОГИИ	838
172.	ЦИЦИНА А.С. ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ	842
173.	ШАКИРОВА А.Б., НУРМАХАМБЕТОВА С.Т. ПРАКТИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ ПО ГРАЖДАНСКИМ ДЕЛАМ	846
174.	ШАЙМУХАНОВ А.Д. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	852
175.	ШАТЕНОВА Т.С. ОРТАЛЫҚСЫЗДАНДЫРЫЛҒАН БЮДЖЕТТІК ЖҮЙЕ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТӘЖІРІБЕ	857
176.	ШНАРБАЕВ Б. К. СОЗДАНИЕ НЕОБХОДИМОГО УРОВНЯ АКТИВНОСТИ И ИНФОРМИРОВАННОСТИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ВОПРОСАХ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА	863
177.	ШУМАКОВ Д.В., ТОМИЛОВА Н.И. ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ОНКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ	868
178.	ЩЕРБАКОВ А.С., ГОЛОВАЧЕВА В.Н. АВТОМАТИЗАЦИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ РОЗНИЧНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ НА БАЗЕ ПЛАТФОРМЫ 1С: ПРЕДПРИЯТИЕ 8.3: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	873
179.	ТОГАЙБАЕВА Ш.С., ИБРАИМОВА Г.Ж. ПРАКТИКА ПО СПОРАМ О РАЗДЕЛЕ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	876

180.	ТОГАЙБАЕВА Ш.С., АУБАКИРОВ А. Б., ЕРМЕКОВ Д. А. ВИДЫ КОРЫСТНО-НАСИЛЬСТВЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ	882
181.	ТОГАЙБАЕВА Ш.С., ТОГАЙБАЕВ А.И., ЕРМЕКОВ Д.А., ЗИНАШЕВА Л.С. ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ МЕЖРАЙОННЫХ СУДОВ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	887

THE ROLE OF STATE AUDIT IN ENSURING FINANCIAL SECURITY IN THE CONTEXT OF FINANCIAL SECTOR TRANSFORMATION

Abdullaeva Saida,

Master's student;

Yuldasheva Nadira

*PhD, assistant professor of Budget
accounting and treasury department
Tashkent State Economic University,
Republic of Uzbekistan*

Abstract: *In the context of rapid changes caused by digitalization and globalization, financial institutions face new challenges, such as cyber threats and financial fraud. The author emphasizes the need to adapt audit methods to modern realities, including the introduction of new technologies, such as blockchain and big data analytics.*

Keywords: *State audit, financial security, transformation of the financial sector, digitalization, cyber threats, financial fraud, adaptation of audit methods, blockchain, big data analytics, transparency, financial risks, corruption, financial discipline, international standards, stability of the financial system.*

In the context of the rapid transformation of the financial sector caused by digitalization and globalization, public audit and accounting are becoming important tools for ensuring financial security. Modern challenges, such as cyber threats and financial fraud, require a revision of traditional approaches to audit and accounting (Krishnan & Yu, 2020). This paper examines the main functions of public audit, such as: changes in the financial sector, risk identification and adaptation of audit methods, in the context of the new realities of the financial environment.

The transformation of the financial sector includes not only the introduction of new technologies, but also a change in the structure of financial relations. Financial institutions are increasingly faced with innovative financial instruments and services, which increases risks (G20, 2021). In this regard, the role of public audit is to adapt to new conditions to prevent financial crises and maintain stability (Hawkins, 2019). Public audit plays a critical role in safeguarding financial stability by adapting to emerging risks, ensuring transparency, and holding public entities accountable to prevent mismanagement and crises.

Financial security is becoming especially relevant in light of increasing threats such as money laundering and terrorist financing. Public audit helps identify and analyze risks and develop measures to minimize them (OECD, 2020). Research shows that high-quality audits help strengthen financial discipline and reduce corruption (Albrecht et al., 2021). High-quality audits enhance financial discipline and reduce corruption by promoting transparency, accountability, and deterring misuse of public funds.

Modern technologies such as blockchain and big data analytics offer new opportunities for public audit and accounting (KPMG, 2022). These tools make it possible to more effectively monitor financial transactions and provide a higher degree of transparency (PwC, 2023). Adapting audit methods to new realities also includes training specialists and developing new standards (IAASB, 2022). Therefore, adapting audit methods to new realities requires continuous training of specialists and the development of updated standards to effectively address emerging risks and complexities in financial oversight.

In practice, many countries have already implemented new approaches to public audit. For example, in European countries, electronic platforms for checking financial statements are actively used, which significantly speeds up the process and improves its quality (European Court of Auditors, 2021). Such initiatives show how public audit can effectively respond to the challenges of transforming the financial sector.

In conclusion, public auditing and accounting play a critical role in ensuring financial security in the context of financial sector transformation. Adapting to new challenges, introducing modern technologies and revising traditional approaches are necessary conditions for enhancing the

resilience of the financial system (Zhou, 2022). Research and practice confirm that effective auditing not only helps reduce financial risks, but also strengthens trust in financial institutions.

References

1. Ananyeva V.E. State regulation of pension payments in case of loss of breadwinner // Management of socio-economic development: innovative and strategic approaches. 2024.
2. Bykova A.S. Insurance pension in case of loss of breadwinner: amount of payments and circle of persons / A.S. Bykova, A.A. Smirnova // Scientific achievements of students and pupils. 2020.
3. Blake, D., Browne, M., & Embrechts, P. (2019). Pension Funds: Structure, Governance and Investment. Wiley.
4. The Journal of Public Finance. (2022). "The Impact of Political Influence on Pension Fund Regulation"

CREATING VALUE FOR CUSTOMERS: BI GROUP STRATEGIES IN THE CONTEXT OF MODERN MARKET TRENDS

Aktayev Zh.,

Master's student, MBA, GSB;

Zhelnov A.,

Master's student, MBA, GSB

Hen V.,

Master's student, MBA, GSB

Moldakhmetov A.,

Master's student, MBA, GSB

Nurbatsin A.,

*PhD, Kenzhegali Sagadiyev University of
International Business, Almaty, Kazakhstan*

Abstract: *The article analyzes market trends and develops tools for creating value for customers in the construction industry. It considers modern trends, including sustainable development and innovation. Key areas of development of the construction market are highlighted and recommendations are given for increasing the competitiveness of BI Group through meeting customer needs.*

Keywords: *customer values, construction industry, sustainable development, innovative technologies, competitiveness, government customers, project management*

Introduction. In today's dynamic business environment, in which the construction industry plays a key role, creating value for the customer is becoming an integral component of the strategic success of organizations. The evolution of consumer preferences, increasing competition and the desire for sustainable development emphasize the importance of active interaction with customers and the provision of products and services that meet and even exceed their expectations [1].

Modern theories and practices of creating value for the customer in the construction industry represent a comprehensive approach to meeting customer needs, surpassing the provision of products and services. These theories and practices focus on customer interactions at all stages of the construction process and are focused on creating unique and meaningful experiences for customers [2]. In the context of business, including the construction industry, creating value for customers plays a critical role in satisfying their needs. Let us consider several theories proposed by the authors that help to understand the role and mechanisms of value creation in the context of satisfying customer needs.

In the dynamic environment of modern business, creating value for customers plays a key role in ensuring the competitiveness of companies. Awareness of this importance is reflected in various theories that offer unique approaches to creating value and its role in satisfying customer needs.

BI Group is a construction holding company that occupies a leading position in the real estate market in Kazakhstan and is considered an innovative leader in its industry. Since 1995, the company has been successfully developing, having earned a reputation as a highly qualified professional and reliable partner. The main strategic goal of BI Group is to strengthen its position as the leading Construction Tech No. 1 in Central Asia [3].

BI Group, as a leading construction holding company in Kazakhstan, is actively involved in the implementation of various construction projects, covering various areas and providing a significant contribution to the development of the country. The profile of construction projects implemented by the company in the interests of the state includes the following key aspects:

- BI Group is actively involved in the construction of residential complexes, providing modern housing for the population. Includes the creation of comfortable residential areas with modern infrastructure, which helps to improve the living conditions of citizens.
- The company implements projects for the construction and modernization of infrastructure, such as roads, bridges

and railways. The facilities play an important role in the development of the country's transport system, contributing to improved mobility and connectivity.

- BI Group takes part in the construction of industrial facilities, including factories, production sites and energy facilities, which contributes to the development of the industrial sector and ensures the creation of new jobs.

- Given the importance of the oil and gas industry for the economy of Kazakhstan, BI Group invests in the construction of oil and gas facilities, such as hydrocarbon production and processing facilities.

- The company also participates in the creation of social infrastructure, such as schools, hospitals and other public facilities, which helps maintain a high level of education and healthcare in the regions.

- BI Group actively introduces innovations in construction, including the use of modern technologies and approaches, which helps to increase the efficiency and sustainability of construction projects.

The profile of BI Group's construction projects is closely linked to the strategic development goals of Kazakhstan, contributing to the improvement of citizens' lives and stimulating the country's economic growth [4].

The research of key customer needs in construction, when the customer is the state, is becoming an important aspect of modern economic practice in this industry. The customers of such projects are government agencies whose goal is not only to create new infrastructure or housing facilities, but also to ensure sustainable socio-economic development of regions.

One of the key aspects of the success of government contracts is the analysis of market trends in the construction industry, which is based on a variety of theoretical approaches and concepts that reflect the current challenges and opportunities of the industry. Among the key areas of research, three main areas can be distinguished: creating value for customers, sustainable development and innovation, as well as strategies for improving efficiency and competitiveness.

The theory of value creation occupies a central place in marketing and strategic research. The concepts proposed in the works of, for example, Osterwalder and Pigneur [5] emphasize the importance of focusing business on the customer through the development of value propositions that meet the needs and expectations of the target audience. Vargo and Lusch proposed an approach based on service-dominant logic, which states that value is created through joint efforts of the client and the company, rather than transferred unilaterally [6].

In the context of global environmental challenges, the construction industry pays significant attention to the principles of sustainable development. Theoretical literature focuses on the use of energy-efficient materials, the implementation of smart home technologies, and the creation of "green" buildings, which corresponds to the concept of "three-dimensional sustainability" covering economic, social and environmental aspects. Innovative approaches such as the use of artificial intelligence, 3D printing and robotics are considered drivers of increased competitiveness in the construction industry [7].

The issues of construction project management efficiency are considered in detail within the framework of the balanced scorecard concept proposed by Kaplan and Norton. The approach allows companies to evaluate the fulfillment of strategic goals through the prism of financial, internal and customer indicators. An important element in construction is also the management of quality, deadlines and budgets, which requires the integration of project management with modern technologies [8].

These areas confirm the importance of researching trends in the construction industry, focusing on the need for companies to adapt to modern challenges associated with changing customer expectations, increasing environmental requirements and technological development.

Analysis of market trends in the construction industry is a key tool for understanding current and future trends, allowing companies to adapt their strategies to changing conditions, which is especially relevant for the construction market, where customer needs and preferences are rapidly transforming under the influence of new technologies, social factors and environmental challenges.

The choice of an expert approach and the use of qualitative data analysis ensure the reliability of the research results and the possibility of their use in practice. An important aspect of this analysis is the identification of trends related to sustainable development, innovation, safety, and customer satisfaction [9].

The research methodology included the selection of five experts in the construction industry based on their experience, expertise and active participation in regional and international projects. The experts were selected taking into account their high qualifications, reputation and practical experience in the field of construction. The analysis of the results allowed us to identify the main areas of development and innovation in the construction industry, as well as to develop recommendations for customers and industry participants. The analysis of the results of interviews with experts confirmed the relevance of the selected evaluation criteria, such as quality of work, compliance with deadlines and budgets, as well as the level of customer satisfaction. The conducted research in the field of construction industry allowed us to obtain valuable insights into the preferences and needs of customers, as well as to identify key factors for the success of projects.

- Trends in environmental sustainability. The research revealed that in recent decades there has been a significant increase in interest in green and sustainable architecture. The experts interviewed as part of the research confirmed significant attention to the use of energy-efficient materials, water and energy saving systems, as well as the development of green roofs and public spaces.

- Innovative technologies for energy efficiency. The analysis revealed the widespread use of innovative technologies to improve the energy efficiency of buildings. The experts highlighted solar panels, wind turbines, smart home technologies, as well as lighting and heating control systems as key trends in this area.

- Functionality and usability. The research results highlight the importance of functionality and usability in the design and construction of buildings. Expert assessments emphasize the importance of flexible space planning, ergonomic design and easy access to essential services and amenities.

- Safety and durability. The research also revealed a growing interest in the safety and durability of construction projects. Experts noted the importance of using innovative materials, construction methods and monitoring systems to ensure the safety and durability of buildings.

- Balance between price and quality. The analysis found that customers in the construction industry are increasingly focused on finding the optimal balance between price and quality, which is reflected in their preference for solutions that meet their budget constraints without compromising on quality.

- Promising innovative solutions. The results of the research highlight the prospects for the use of innovative technologies in construction. Experts highlighted such trends as the use of 3D printing, the use of artificial intelligence to manage construction processes and robotic technologies to improve production efficiency.

The obtained data are presented in the form of a word cloud, which allows for a clear presentation of the research results and making informed conclusions for the further development of the construction industry (Figure 1).

Figure 1 – Word cloud for interview keywords
Note: compiled by the authors based on the research

The term “Construction” is the most common and is the central topic of the research. It includes various aspects, such as design, construction of buildings, infrastructure. The word “Infrastructure” in the context of the conversation reflects the importance of developing and modernizing transport networks, roads, bridges and other civil infrastructure. The mention of projects indicates the significance of the research of specific construction and infrastructure projects.

The presence of the word “Technology” in the conversation indicates the use of modern technologies in construction, such as digitalization, robotics, smart materials. In the conversation, respondents often used the word “Sustainability”, which emphasizes the importance of environmental sustainability and energy efficiency in construction, taking into account environmental requirements and social responsibility. The word “Quality” reflects the importance of a high quality standard in construction and its impact on the long-term sustainability of projects.

When analyzing keywords, it is also important to consider their emotional coloring, which can be positive, negative or neutral. Below are the keywords with their emotional coloring (table 1):

Table 1 – Semantic analysis of keywords

Keyword	Positive emotional coloring	Negative emotional coloring
Innovation	indicates the use of new and modern technologies in construction.	-
Development	indicates the growth and improvement of the construction industry as a whole.	-
Problems	indicates the presence of difficulties or obstacles in the implementation of construction projects	-

Social Responsibility	reflects the importance of caring for social and environmental aspects in construction activities	-
Danger	-	indicates possible risks or threats associated with certain construction projects
Failure	-	indicates an incomplete or unsatisfactory result of construction work
Note: compiled by the authors based on research		

The analysis shows that positive emotional connotations are observed in such words as innovation, development and social responsibility, which indicates a positive perception of modernization processes, industry improvement and social significance in construction.

The keyword "innovation" is associated with the use of new technologies, which indicates progressive changes in construction. "Development" reflects improvements in the industry, which is perceived as a positive movement. "Social responsibility" focuses on caring for social and environmental aspects, which gives a positive connotation to the company's responsibility.

Negative emotional connotations are observed in the words problems, danger and failure, which emphasize the presence of risks and difficulties in construction activities.

The keyword "problems" indicates possible obstacles in the implementation of projects. "Danger" emphasizes the existence of risks and threats associated with construction, which can create a negative perception. "Failure" signals a negative outcome or incomplete completion of construction tasks. Thus, the semantic analysis of keywords allows us to conclude that positive terms are mainly associated with progress and responsibility, while negative terms emphasize risks and difficulties. This analysis helps to understand which aspects of construction cause positive or negative perception, which is important for forming the company's image and reputation management in the construction industry. Analysis of the emotional coloring of keywords helps to understand the general mood and attitude towards specific aspects of the construction industry, which can be useful when forming a strategy or making management decisions. Thus, the analysis revealed the importance of an integrated approach to managing construction projects, which requires taking into account both technical aspects and customer preferences and expectations.

The research identified key trends in the construction industry, including growing interest in environmental sustainability, the introduction of energy-efficient technologies, and customers' desire for functionality and safety of construction projects. These trends reflect the modern expectations of customers, especially government customers. The introduction of modern technologies such as 3D printing, artificial intelligence, and robotic systems allows construction companies, including BI Group, not only to increase competitiveness but also to meet sustainable development requirements. Based on the methodology of interviewing experts, it was possible to determine that the priority aspects for government customers are compliance with deadlines, high quality of work, and transparency of project management. Semantic analysis of keywords showed that positive terms such as "innovation" and "development" are associated with progress and responsibility, while negative terms such as "problems" and "dangers" emphasize existing risks and challenges. The research confirms the need to integrate environmental, technological, and management innovations to increase the value created for customers. BI Group should focus on further digitalization of processes, which will ensure the sustainability of the company and customer satisfaction.

References

1. Ivanov A. A. Development of construction infrastructure in Kazakhstan: problems and prospects // Bulletin of the Kazakhstan Academy of Architecture. – 2020. – Vol. 45. – No. 1. – P. 34-41.
2. Vargo S. L., Lusch R. F. The Four Service Marketing Myths: Remnants of a Goods-Based, Manufacturing Model // Journal of Service Research. – 2018. – Vol. 6. – No. 4. – P. 324-335.
3. BI Group LLP. Official website of the company. URL: <https://bi.group/>
4. Ministry of Industry and Infrastructure Development of the Republic of Kazakhstan. Report on the development of the construction industry of Kazakhstan. – Astana: MIIR RK, 2023. – 95 p.
5. Osterwalder, A., Pigneur, I. Creating Business Models: A Handbook for the Strategist and Innovator / A. Osterwalder, I. Pigneur. – M.: Alpina Publisher, 2010. – 288 p.
6. Vargo, S. L., Lusch, R. F. Transition to a New Dominant Logic of Marketing / S. L. Vargo, R. F. Lusch // Journal of Marketing. – 2004. – No. 68 (1). – P. 1-17.
7. Meyer, K., Schwager, A. Understanding Customer Experience / K. Meyer, A. Schwager // Harvard Business Review. – 2007. – Vol. 85, No. 2. – P. 116-126.
8. Payne, A., Frow, P. Strategic Framework for Customer Relationship Management / A. Payne, P. Frow // Marketing Journal. – 2005. – No. 69 (4). – P. 167-176.

STATE AUDIT AS A TOOL TO COMBAT CORRUPTION IN THE FINANCIAL SECTOR OF KAZAKHSTAN

Amanullaeva Yulduz,

*2nd year student of the master's degree in
"Public Finance and International
Finance",*

Yuldasheva Nadira

*PhD, assistant professor of
Budget accounting and treasury
department,
Tashkent State Economic University,
Republic of Uzbekistan*

Abstract: *This thesis explores the role of state audit as a critical instrument in the fight against corruption within the financial sector of Kazakhstan.*

Keywords: *State audit, corruption, financial sector, Kazakhstan, transparency, accountability, governance, public trust, audit mechanisms, economic stability.*

Corruption remains a significant challenge that undermines economic stability and public trust in governmental institutions. Auditing is a central element of any accountability system, as it verifies and legitimizes the information on the basis of which organizations are to be judged. Audits, when performed well, therefore help public institutions to act in accordance with the principles of accountability and integrity, improve their performance and earn the confidence of citizens. Most countries have an established national auditing institution to monitor the financial operations and performance of public sector bodies. These agencies are referred to as supreme audit institutions. The possibility of enlisting SAIs in the battle against corruption is becoming more widely recognized.

Coordination and collaboration with other anticorruption organizations, focusing audit planning on high-risk areas for corruption, and involving civil society in audit procedures are all examples of effective strategies. Enhancing public auditors' anti-corruption skills and encouraging collaboration and knowledge exchange across SAIs can also be accomplished through training and capacity building initiatives. The possibility of enlisting SAIs in the battle against corruption is becoming more widely recognized.

Focusing audits is one of the successful strategies coordinating with other anticorruption organizations, planning for high-risk areas for corruption, and involving civil society in audit procedures. One important aspect of this paradigm from an anti-corruption standpoint is that public servants are typically held personally accountable for the appropriate use of funds and may be held accountable for unlawful payments, which may serve as a disincentive to engage in corrupt activities.

Furthermore, because members of such a system are judges selected for an indeterminate term, their susceptibility to political influence is quite minimal.

Kazakhstan faces high levels of grand corruption, nepotism and administrative corruption, which present particular challenges in public financial management and public procurement. While the government has formally prioritised the fight against corruption for over a decade, corruption remains widespread. International and domestic observers, as well as civil society organizations, offer a mixed assessment of the trajectory of corruption levels in Kazakhstan. Historically, the inner circle of Kazakhstan's political leadership has utilized the intricate connections between politics and commerce to seize public cash and collect rents from state assets, such as state-owned businesses and privatized resources. The Anti-Corruption Agency of Kazakhstan notes that the list of organisations and institutions vulnerable to corruption (which was identified via an analysis of the complaints from the Open Dialogue web platform) remains consistent from year to year, and includes state medical clinics and hospitals, the police, land relations departments, public service

centres, state kindergartens and universities. The key structural drivers of corruption in these entities reportedly relate to administrative barriers, discretionary regulations and a lack of transparency in government bodies. Corruption vulnerabilities also affect revenue collection. Although entrepreneurs' perceptions of bribe requests from tax officials are not exceedingly high, they are above the median levels of emerging countries.

In recent years, Kazakhstan has undergone several fiscal reforms, including revisions to the tax code, the introduction of a new budget code, the work on a new public procurement law and fiscal decentralisation, among others. Kazakhstan's Anti-Corruption Agency also stresses that the current system of state audit bodies and financial control needs optimisation to eliminate duplication of functions and improve their independence. Along these lines, the World Bank stresses that, throughout the budget cycle, legislative scrutiny and oversight are present, yet audit institutions exhibit limited independence. Public audit is performed as both internal and external audits. Internal audits for all public bodies receiving budget funds are conducted by the internal audit committee of the Ministry of Finance. Kazakhstan adopted a new anti-corruption strategy for 2019-2025, with goals of reducing corruption in the civil service, quasi-state and private sectors, judiciary and law enforcement bodies. This strategy focused on measures for preventing conditions that are favourable to corruption, rather than countering the consequences of corruption. In October 2023, the Kazakh prosecutor general's office set up the committee for asset recovery. The committee was previously established by the president's decree and is responsible for asset recovery. As such, its core responsibilities are searching and recovering illegally obtained assets, but it also has investigative powers. Starting from January 2024, the obligation to submit income and property declarations will expand to heads, founders of legal entities and their spouses, and individual entrepreneurs and their spouses.

In conclusion, state audit serves as a vital tool in the fight against corruption in Kazakhstan's financial sector. By enhancing transparency, accountability, and ethical standards, as well as identifying irregularities and promoting collaboration among institutions, state audits contribute significantly to creating a more robust governance framework. Continued investment in audit capacity and independence will be essential for sustaining these efforts and fostering a culture of integrity in Kazakhstan's financial landscape.

References

1. Омар Хусхияр Мохаммед Али Роль высших органов контроля в борьбе с административной коррупцией в Республике Ирак // Национальная ассоциация ученых. 2020 . № 56. С.87-71.
2. Anti-Corruption Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2022-2026 / Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No.802 dated 2 February 2022 https://www.gov.kz/uploads/2023/2/24/344c53f5eef91f537ebd6f6a097c8811_original.499061.pdf
3. On approval of the Rules for the transfer of state audit materials on identified violations during the external state audit and financial control / <https://adilet.zan.kz/eng/docs/V1600013679>
4. Legal framework against corruption & public sector integrity <https://track.unodc.org/track/en/resources-by-thematic-area/anti-corruption-network-along-silk-road-economic-belt/legal-resources/kazakhstan.ht>

ORGANIZATION OF TREASURY CONTROL IN STATE FINANCIAL CONTROL

Kasimova Gulyar Akhmatovna

Budget accounting and treasury"

department

prof., DSc.

Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li

"Budget accounting and treasury"

department

head, prof. DSc.

Tashkent State Economic University,

Republic of Uzbekistan

Abstract: *The main purpose of state financial control in the Republic of Uzbekistan, the procedure for organizing state financial control in the budget process, the need for treasury control in the implementation of the state budget, issues of implementation of state financial control at the national and local levels are studied in the article. Types of state financial control, such as initial, current and final control, have been studied. In the Republic of Uzbekistan, the rights and obligations of the officials of the financial control facility, the issues of drawing up documents on the results of the state financial control are covered. Current problems in the state financial control system in Uzbekistan and ways to eliminate them are shown.*

Keywords: *State budget, state budget treasury execution, state financial control, budget control, subjects of financial control, indicators of financial control.*

The main goal of the state financial control is to control the maximum flow of money resources for the state treasury and to control the minimum implementation of the State budget expenditures and to observe budget discipline.

"The economic content of the state budget is a system regulated by regulatory documents, imperative principles, treasury procedures and technologies in the process of managing budget funds (planning, execution, reporting and control of budget revenues and expenses)" [5].

In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 10, 2024 No. 100 "On additional measures to strengthen financial control over the use of budget funds, the Treasury Service Committee temporarily suspends payments in the event of violations of the law in the field of public procurement (except for salaries and equivalent payments)) has the right to send a notice to the state customer, state financial control bodies or law enforcement agencies about returning the contract without registration, canceling it.

According to the Budget Code of the Republic of Uzbekistan, "state financial control is the study and comparison of accounting, finance, statistics, bank documents and other documents of financial control objects in order to control the implementation of budget legislation" [1].

State financial control is carried out by state financial control bodies in order to identify, eliminate and prevent violations of budget legislation by financial control objects.

State financial control:

- at the republican level – over the formation and implementation of the republican budget of the Republic of Uzbekistan, the budgets of state special funds and extrabudgetary funds of budgetary organizations financed from the republican budget;
- at the local level – over the formation and implementation of extra-budgetary funds of budget organizations financed from the budget of the Republic of Karakalpakstan, local budgets of regions and Tashkent city, from the budget of the Republic of Karakalpakstan, local budgets of regions and Tashkent city.

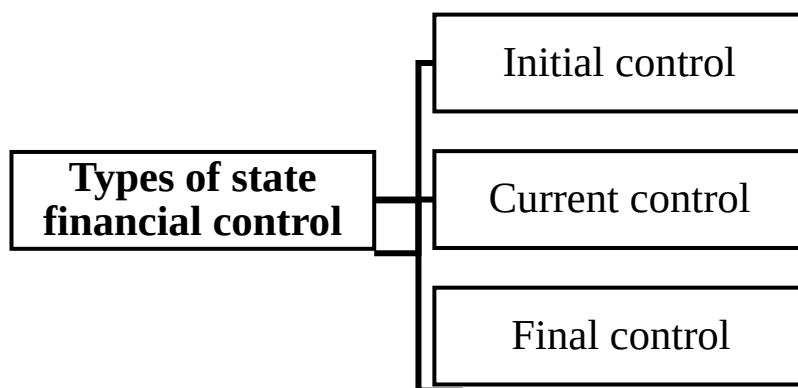

Figure 1 – Types of state financial control

The types of state financial control are as follows:

- preliminary control – carried out by treasury departments and financial bodies before financial transactions are completed;
- current control – carried out by treasury departments, financial bodies and state tax service bodies during financial transactions;
- final control is the control carried out by the state financial control bodies after the completion of financial transactions.

State financial control bodies carry out state financial control in accordance with annual control plans approved by state financial control bodies or an authorized body. In some cases, the President of the Republic of Uzbekistan or the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan may implement unplanned state financial control; in cases where the state financial control body receives information about the facts of violations of the budget legislation, it is allowed based on the decisions of the heads of the state financial control bodies. The Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan, the Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan and authorized bodies under its jurisdiction are state financial control bodies.

The document on the results of the state financial control in the form of final control includes copies of the documents that served as the basis for the state financial control, reports on the execution of actions within the framework of the state financial control, inventory records, conclusions of the involved experts and specialists, the official who performs the state financial control during the control materials obtained at the request of individuals, other documents confirming the actions performed within the scope of control should be attached.

To include in the document on the results of the state financial control various conclusions, assumptions and facts that are not confirmed by legal acts, documents or the results of the procedure implemented in the process of the state financial control of the activity of the financial control object, information from the investigation materials and references to the statements given by the officials of the financial control object to the investigative bodies is not allowed. In the document on the results of state financial control, the actions of officials and materially responsible persons of the object of financial control should not be given a legal assessment, as well as their actions, intentions and goals should not be described. Documents on the results of state financial control are signed by officials who conducted state financial control, as well as officials and responsible persons of the object of financial control.

Officials of the financial control facility:

a) creation of necessary conditions for officials of the state financial control body to conduct state financial control;

b) during the state financial control, to provide the officials of the state financial control body with the documents and information necessary for this control and to be personally responsible for their reliability, impartiality and completeness;

c) must ensure compensation of funds used in violation of budget legislation, as well as fulfillment of contractual obligations by suppliers of goods (works, services).

If the officials and responsible persons of the financial control object do not agree with the results of the state financial control, they sign the document with their objections and submit their objections in writing to the state financial control body within ten days. If objections are not submitted in writing by the financial control entity within ten days, the document on the results of state financial control is considered to be accepted by the financial control entity, and the state financial control body will take measures to implement it. In the event that the object of financial control applies to the court, it must submit a document confirming that it has applied to the court to the state financial control body within ten days. Until the court makes a decision on the appeal of the object of financial control, the state financial control body suspends the implementation of the document issued on the results of the state financial control on the part related to the disputed items. The reliability, impartiality and completeness of the information stated in the documents on the results of the state financial control are ensured by the officials of the state financial control bodies.

Table 1 – Existing problems in the state financial control system in Uzbekistan and directions for their elimination

T/p	Existing problems	Troubleshooting guidelines
1.	Inadequate development of the regulatory framework and the return of the activities of state financial control bodies	Ensuring the uniformity of the methodology of financial control, defining the system of standards of financial control in the republic, adopting and approving the unified concept of state financial control in the country.
2.	Absence of uniform standards for conducting control activities and lack of high-potential personnel.	Development of the system of training high-potential personnel in the process of public procurement in the treasury system.
3.	The lack of a single information base on cases of violations of the law and the low level of cooperation with international bodies for sharing experience have been identified.	Using the latest modern information technologies, which should be the main goal of increasing the effectiveness of state financial control and information openness in the treasury, and improving the effectiveness of state financial control. To study the experience of developed countries in order to further improve the state financial control system.

The Budget Code of the Republic of Uzbekistan defines the rights and obligations of the officials of the financial control facility. Officials of the financial control facility:

- to know the purpose, start date and duration of state financial control;
- to request from the inspection officials of the state financial control bodies a one-time certificate giving the right to implement the decision of the head of this body and final control of the state financial control, as well as a personal certificate;
- not to place persons who do not have grounds for state financial control under state financial control;
- has the right to appeal the results of state financial control.

The following table shows the existing problems in the state financial control system in the Republic of Uzbekistan and directions for their elimination. The object of financial control of the state financial control is a close relative of the official, a relative of the husband (wife); had personal property interests in the object of financial control; it is prohibited to carry out by the officials of the state financial control bodies who worked in the object of financial control during the period covered by the audit. In the event of the aforementioned circumstances, the officials of the state financial control bodies must inform the head of the body that appointed the state financial control about it in writing.

In our opinion, it would be appropriate to keep accounts of overdue debtor and creditor debts under the contracts registered by the Treasury Service Committee and to submit relevant

information to the Accounts Chamber and the Department for Combating Economic Crimes under the General Prosecutor's Office by the 10th of the following month at the end of each quarter.

In our opinion, in the event of a 90-day delay in the delivery of goods and work services in the state procurement electronic store, auctions held to reduce the initial price, it is appropriate to establish a system of automatically returning the funds collected from the customer's account by the operators of the state procurement electronic system to the customer's account. will be.

References

1. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 2013 йил. 26 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2020-2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиqlаш тўғрисида”ги 506-сон Қарори. 2020 йил. 24 август.
3. Азизов Ш. Божхона аудити методологиясини такомиллаштириш. <http://diss.natlib.uz> сайти маълумотлари.
4. Касимова Г.А. Бюджет назорати. Дарслик. Т: Тахририй нашриёт, 2023. – 360 б.
5. Резинкин М.А. Казначейское исполнения бюджетов в системе управления государственными финансами. // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. –М. 2019. №4.
6. Шевлоков В.З. Организационные основы создания государственного финансового контроля. // Аудит и финансовый анализ, 2022. №1. – С.5-6.

ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE DEPOSIT MARKET IN KAZAKHSTAN

Kulbaeva B.M.,

1st year doctoral student, master's degree

Bezler O.D.,

PhD, Karaganda University of

Kazpotrebsouz

Abstract: *This article describes the current state of the deposit market in the Republic of Kazakhstan. The evaluation criteria and focus of the analysis varied depending on the problematic described and included the market's ability to direct the population's savings to banks that would find the most productive use for them, the ability of banks to attract sustainable funding, to form a product space and to correctly evaluate its attributes, including urgency and term. We consider solutions to problems and evaluate them from the standpoint of their impact on the long-term development of the market; the ability to eliminate the cause of the problem, and not its external manifestations.*

Keywords: *Deposit market, deposit guarantee system, rate cap mechanism, deposit guarantee agency, Kazakhstan Deposit Guarantee Fund.*

The deposit market of Kazakhstan is one of the main elements of the state financial market, which in its short history has shown rapid growth, a sharp decline and stabilization. Despite the fact that instability was caused by the global financial crisis, which simply exacerbated internal problems in the development of the financial market, it is necessary to develop measures to minimize the negative consequences of the destabilization of the state financial sector. One of the areas for improving the management of the deposit market may be the implementation of an active deposit policy by the state and entities of the banking system, which should be aimed at building a new type of relationship that will be able to ensure the stability of the deposit market [1].

The strategy for the development of the deposit market in Kazakhstan is to form an effective mechanism for attracting free monetary resources, mainly in the domestic investment market, aimed at creating a long-term, reliable and financially capacious deposit base of financial institutions in the country.

In Kazakhstani banking practice, the deposit market is an important sector for mobilizing funds and forming the resource base of a commercial bank. The level of development of the deposit market, the market situation, competition, as well as the credit market and the stability of the banking system largely depend on the efficiency of managing deposit operations of commercial banks. And the most important indicators of the credit institution's activities – profitability and liquidity – depend on the efficiency of using banking resources, the main part of which are deposits [2].

As of January 1, 2024, there are 21 commercial banks operating in Kazakhstan, 11 of which have foreign participation. Last year, the banking sector demonstrated growth in almost all key indicators, including deposits.

Thus, by the end of 2023, deposits in second-tier banks of the Republic of Kazakhstan exceeded 35 trillion tenge – 11.1% more than in the previous year. Compared to 2022, there is a decrease in the growth rate, but despite this, the dynamics remain positive [3].

In general, there has been an annual increase in deposits in the country's banks since 2019. In just five years, the total amount has more than doubled, which indicates the stability of the banking sector of the Republic of Kazakhstan and the growth of trust in financial institutions.

The most popular type of deposits in second-tier banks of the Republic of Kazakhstan are term deposits: 23.8 trillion tenge, or 67.7% of the total. Savings deposits account for 1.7 trillion tenge, or 4.7%, demand deposits – 363.5 billion tenge, or 1%, conditional deposits – 291.8 billion tenge, or 0.8%, current accounts – 9 trillion tenge, or 25.7%.

The growth of deposits by the end of 2023 is also explained by the increased propensity of the population to save against the backdrop of high rates on deposits in national currency. However,

deposits in foreign currency also occupy their niche in the total deposit volume: thus, by the end of 2023, tenge deposits accounted for 71.8% of the portfolio, deposits in foreign currency – 28.2% [4].

As can be seen from Table 1, the following market structure has developed in the Kazakhstan deposit market according to data as of 01.01.2024:

Table 1 – Deposits in depository organizations (by currency branches and types), billion tenge

Indicators	01.01.20	01.01.21	01.01.22	01.01.23	01.01.24
Total deposits	18 686, 1	22 675,8	26 014,8	30 935,3	35 090,7
Among them:					
In national currency:	10 789, 8	17 270, 9	17 268,3	21 150,1	23 896,1
Non-bank legal entities	5 470, 5	7 720, 8	8 942, 6	10 151,7	12 489,3
Individuals	5 319,3	6 550, 1	8 325,8	10 998,3	13 098,7
In foreign currency:	7 896,3	8 404,8	9 540,9	9 785,3	10 1789,1
Non-bank legal entities	4 120,1	4 223,2	4 942,6	5 136,4	6 175,3
Individuals	3 776,2	4 181,7	4 598,3	4 648,9	5 239,7
Of the total amount of deposits:					
currency:					
Non-bank legal entities	9 095,4	10 731,8	12 924,1	15 647,2	17 364,2
Transferable deposits in foreign	2 558,8	2 620,5	5 777,7	6 021,8	7 012,3
Non-bank legal entities	2 320,9	2 339,2	4 248,4	4 216,8	5 417,2
Individuals	210,4	237,8	280,8	1 563,4	1 805,1
Other deposits					
In foreign currency:	4 228,4	5 337,5	5 784,8	6 375,9	6 270,6
Non-bank legal entities	1 023,8	1 799,1	1 883,9	2 228,7	2 080,1
Individuals	2 785,2	3 538,4	3 900,9	4 147,6	4 190,5
Note: compiled by the author based on data from annual reports of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for a number of years [4]					

Based on the results of the activities of commercial banks, as of January 1, 2024, there was a significant increase in the bank deposit portfolio by 7.6% m/m to 35,090 billion tenge.

The increase in the total volume of deposits in the reporting period was due to both the inflow of deposits from individuals by 8.9% m/m to 18,841 billion tenge, and due to deposits from legal entities by 6.2% m/m to 15,822 billion tenge.

In terms of currencies, there was an expansion of the deposit base from tenge deposits by 10.0% m/m to 26,605 billion tenge, and from foreign currency deposits there was an increase of 0.5% m/m to 8,057 billion tenge.

The dollarization rate decreased again and amounted to 23.2% (31.6% at the beginning of the year). Retail deposits in tenge increased by 8.6% m/m in December to 14,627 billion tenge, while retail deposits in foreign currency grew by 9.8% m/m to 4,214 billion tenge (\$9,270 million).

Corporate deposits in tenge demonstrated growth by 11.8% m/m to 11,978 billion tenge, while corporate deposits in foreign currency decreased by 8.0% m/m to 3,844 billion tenge (\$8,456 million).

In the structure of total liabilities of second-tier banks, deposits as of 01.01.2020 amounted to 12.4 trillion tenge, as of 01.01.2024 this figure was 44.6 trillion tenge, having increased almost fourfold over the period under study. Every year, the liabilities of second-tier banks are steadily growing, so only in 2021, we could observe a decrease in this figure, due to the Covid Pandemic.

Compared to 2019, customer deposits are steadily growing in quantitative terms, so this figure was 18.7 trillion tenge, by 2024 it increased almost 3.5 times, showing 44.6 trillion tenge.

These figures indicate the population's trust in commercial banks, despite any crises occurring in the country and in the world.

The share of deposits to GDP remained relatively stable during 2013-2023 and remained in the range of values close to 30%, except for the period in 2015-2016, when there was a jump to 38% due to the growth of deposits in foreign currency caused by the devaluation of the tenge against the dollar. At the end of 2023, deposits amounted to 25% of GDP due to their weak growth in the current year, as well as fairly positive dynamics in GDP. The value lags far behind the indicators of some developed countries, where this share is close to or above 100%, as well as at least twice as low as the indicators of developing countries.

Table 2 – Deposits of clients of the banking sector of the Republic of Kazakhstan, billion tenge

Indicators	01.01.20	01.01.21	01.01.22	01.01.23	01.01.24
Legal entities	9193,7	10616,5	12580,8	14677,2	14685,4
Individuals	9103,0	10942,4	13434,1	16921,3	20405,3
Total	18686,1	21559,2	26014,8	31598,5	35090,7
Note: compiled by the author based on data from annual reports of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for a number of years [4]					

Customer deposits as of 01.01.2024 amount to 35,090.7 billion tenge or 78.7% of total liabilities (at the beginning of 2023, 31,598.5 billion tenge or 78.7% of total liabilities), an increase of – 1.4%. Deposits of legal entities amount to 14,685.4 billion tenge or 42.5% of customer deposits (at the beginning of 2023, 14,677.2 billion tenge or 41.8% of customer deposits), an increase since the beginning of 2024 is 0.2%. The share of deposits of legal entities in foreign currency decreased from 30.1% at the beginning of the year to 29.0% on the reporting date.

Deposits of individuals amount to 20,405.3 billion tenge or 57.5% of customer deposits (at the beginning of 2023 – 16,921.3 billion tenge or 58.2% of customer deposits), an increase of – 4.5%. The share of deposits of individuals in foreign currency decreased from 26.5% at the beginning of the year to 26.3% on the reporting date.

Almost 80% of the structure of banks' liabilities are liabilities to clients and other creditors, which are deposits of individuals and legal entities. Liabilities have almost doubled since the beginning of 2019, not due to deposits, which decreased by 0.7%, but due to the growth of repo transactions by 36.6% and securities issued into circulation (8.3%).

Against the backdrop of growing economic activity, funds of individuals increased by 5.9%, amounting to 20405.3 billion tenge as of 01.01.24, however, for corporate deposits there is a decrease of 1.5%, showing an amount of 14685.4 billion tenge as of 01.01.2024.

We assume that the main reason for such results for the corporate sector was the long cycle of the high base rate of the National Bank of Kazakhstan, which increased the attractiveness of securities for companies and contributed to the flow of funds from deposits to securities, and especially to government securities.

The lower growth rates of retail deposits compared to previous periods were due to double-digit inflation, which, although it led to a high base rate of the National Bank of Kazakhstan and, thus, to increased interest rates on deposits, on the other hand, increased consumption in nominal terms, which, among other things, grew due to deferred demand generated during the pandemic periods in 2020-2021.

Thus, there is a tendency for the deposit base of commercial banks to grow due to the growth of both legal entities' and individuals' deposits. It is profitable for banks to occupy a high share of the individual deposit market, since in crisis situations they can count on state support. It is known that the practice of state support for large banks exists in many countries. Most often, it is not spelled out in laws (that is, there is no clear threshold for what share of the market a bank should occupy) and is more based on the state's interest in social stability. If, for example, the population loses 10% of its deposits, this will cause discontent directed not only at the bank, but also at the state. In addition, the collapse of even one large bank will cause a chain reaction and hit

other banks very hard. An outflow of deposits may begin, and this in turn will negatively affect the economy. Banks will not be able to finance enterprises, and it will be necessary to freeze the issuance of loans. The global financial crisis provoked approximately exactly this situation on the Kazakhstani financial market, albeit without the obvious bankruptcy of banks, thanks to state support, but also to a significant decrease in the activity of banks in the area of lending and financing the real sector of the economy.

Let's consider the structure of deposits by deposit currency for 2019-2023. During crises, the population prefers to trust foreign currencies rather than the national one. The paradox is that it is foreign currencies that show their instability, and not the Kazakhstani tenge. In our opinion, further explanatory work is needed among the population about the fact that foreign currency systems are currently less stable than the national one. This is confirmed not only by negative forecasts, but also by the financial problems that have already occurred in a number of European countries.

The main driver of the reduction in legal entities' deposits was the current accounts of companies in second-tier banks, which have decreased by 18.6% since the beginning of 2023. Since banks do not charge remuneration for placing funds in current accounts, it becomes obvious that against the backdrop of an increase in the base rate and the yield on securities, companies began to direct funds from current accounts to more profitable instruments in order to maximize their interest income.

Some of these funds probably ended up in term accounts, which have grown by 7.6% since the beginning of the year, but most of them were not placed in second-tier banks, but were most likely used to purchase government securities – this is supported by the growth in the volume of government securities transactions, which reached record levels in June. The share of legal entities in the secondary market for government securities has exceeded 50% since the beginning of the year.

It is also worth noting that the narrowing of the corporate deposit portfolio occurred due to a decrease in foreign currency deposits – tenge deposits, although slightly (1.6%), grew in 2023, while foreign currency deposits decreased by a quarter.

If we talk about the situation in the deposit market of Kazakhstan in general, 2023 became another test of strength for the entire domestic financial system. The geopolitical events with which 2022 began, the external and internal shocks that followed them could not but affect the banking sector.

However, thanks to the timely stabilization measures taken by the Government and the regulator, it was possible to absorb these shocks and not only stabilize the situation, but also restore the positive dynamics of the deposit market. The work of the Deposit Guarantee Fund in regulating rates on household deposits played a significant role in this process. Thus, during the year, the Fund revised the maximum rates 19 times, following the general trend of the money market and taking into account changes in the National Bank's base rate during 2022. An additional factor in maintaining the sustainability and stability of the deposit market was the increase in the guarantee for savings deposits, as well as the total guarantee amount to 20 million tenge, which had a positive effect on the savings model of depositors' behavior [5].

The state program for protecting tenge deposits of the population, which was launched in February 2022, in which the Fund took direct part as an operator, also significantly softened the pressure on the financial system and ensured the safety of deposits and, as a result, the funding base of second-tier banks. Upon completion of the program, compensation from the state in the form of 10% on the minimum deposit balance was accrued to about 2.6 million depositors in the amount of more than 300 billion tenge.

Such measures had a positive effect, and after a slight decline in the first quarter, the domestic deposit market demonstrated stable growth in the following three quarters.

As a result, the number of individual accounts increased by 21.7% during 2023, and the volume of household deposits by 26.1%, reaching 20.4 trillion tenge by the end of 2023.

Another indicator of the stability of the Kazakh banking sector was the level of dollarization of deposits, which was recorded at a record low of 33.9% at the end of the year.

The continuation of the trend of de-dollarization of the deposit market indicates the preservation of confidence of Kazakhstanis in the national currency due to the fiscal policy pursued by the state. At the same time, the high size of the guarantee of the Kazakhstan Deposit Guarantee Fund and attractive interest rates on tenge deposits also contributed to the prevention of conversion of deposits into foreign currency and maintaining the interest of the general population in savings in the national currency.

In general, the development of the market in 2023 showed that deposits remain the simplest and most reliable means of investment for the population, and for the banking sector – one of the most stable and diversified sources of funding.

Table 3 – Structure of deposits in the banking sector of the Republic of Kazakhstan, billion tenge

Name of the indicator /date	01.01.2023			01.01.2024		
	Total	including in foreign currency	share, in % of the total	Total	including in foreign currency	share, in % of the total
Total customer deposits, including:	31 598,5	11 612,0	36,7%	35 090,7	9 828	28,0%
Current accounts, including:	9 576,5	4 716,6	49,3%	9 020,7	3 478	38,6%
Legal entities	6 704,6	3 742,0	55,8%	5 781,4	2 491	43,1%
Individuals	2 871,9	974,6	33,9%	3 239,3	988	30,5%
On demand, including:	1 581,7	327,2	20,7%	363,5	182	50,0%
Legal entities	243,6	174,2	71,5%	317,8	135	42,6%
Individuals	1 338,1	152,9	11,4%	45,7	46	1,0%
Urgent, including:	19 017,7	6 290,8	33,1%	23 755,0	5 904	24,9%
Legal entities	7 406,4	1 697,7	22,9%	8 216,3	1 542	18,8%
Individuals	11 611,3	4 593,1	39,6%	15 538,7	4 361	28,1%
Savings, including:	1 183,2	96,7	8,2%	1 659,8	58	3,5%
Legal entities	86,7	59,7	68,8%	82,5	42	50,7%
Individuals	1 096,4	37,1	3,4%	1 577,3	16	1,0%
Conditional, including:	239,4	180,7	75,5%	291,8	206	70,4%
Legal entities	235,9	180,7	76,6%	287,4	206	71,5%
Individuals	3,5	0,02	0,6%	4,4	0	0,4%
Note: compiled by the author based on data from annual reports of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for a number of years [4]						

So, let's move on to the next part of our analysis of the dynamics of the deposit market – to the analysis of deposits of the population in second-tier banks of the Republic of Kazakhstan by types of deposits. Based on the data from the official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan, we will compile Table 3.

Table 3 shows that current accounts of clients for the analyzed period decreased from 49.3% to 38.6%. Mainly the amounts of deposits of legal entities amounted to 6704.6 billion tenge, having decreased by 01.01.24 by the amount of 5781.4 billion tenge. And for individuals, the opposite picture is going to increase from 2022 from 2871.9 billion tenge, showing an increase of 3239.3 billion tenge on 01.01.2024. Demand deposits are also rapidly decreasing from 1581.7 billion tenge in 2022 to the amount of 363.5 million tenge in 2023.

Term deposits show us good growth from 19017.7 billion tenge in 2022, increasing to 23755.0 billion tenge in 2023. Here, the largest part of deposits are deposits of individuals with an indicator of 15538.7 billion tenge in 2023, and the amount of deposits of legal entities for the same reporting period amounted to 8216.3 billion tenge.

As for savings deposits, as we have already noted earlier, they are in greatest demand among individuals, showing a result for 2022 of 1577.3 billion tenge, while legal entities keep only 82.5

million tenge in banks. Of course, this is due, first of all, to the fact that legal entities in difficult times of crisis put all their funds into circulation, to support business and for other expenses.

Conditional deposits show us almost consistently the same indicators. For example, deposits of legal entities in 2023 amounted to 287.4 million tenge, and in 2022 this figure was 235.9 million tenge.

Well, if we talk about individuals, then here we should note very small indicators of 4.4 million tenge.

A new type of deposit has appeared on the market – a savings deposit. And from the point of view of deposit guarantees, we can say that it is becoming the most privileged deposit product.

- According to the new rules, if term and non-term tenge deposits, depending on their terms, have maximum rates from 10.5% to 12.5%, and the maximum guarantee amount is 10 million tenge, then for savings deposits the maximum rate starts from 12% to 13.5%,

- The maximum guarantee amount for all seven types of savings deposits is 15 million tenge. On the face of it, we see a differentiated approach to the entire deposit line [6].

And if everything is familiar with the first two types of deposits – term and non-term, then it is worth taking a closer look at savings deposits. They can be very attractive and profitable for depositors. At the same time, the expansion of the deposit line of Kazakhstani banks gives depositors the opportunity to choose the product that best suits their goals: simply keep it on deposit and withdraw it when needed; systematically accumulate over a certain period of time and partially withdraw; put it in order to earn money for some event.

If the deposit is placed for the period specified in the agreement, and this period is met, then the depositor receives income that covers the inflation rate. For example, the rate on a savings deposit placed for three months is 12% per annum, and for 12 months – 13%. At the same time, by the end of the current year, inflation is predicted to be in the range of 5-7%. It should be noted that at the moment there were no deposit products on the market with a remuneration rate higher than 12%. Savings deposits without the right to replenish can be opened for a period of up to three, six, 12 months and more than 24 months. With the right to replenish – for a period of up to six and 12 months, as well as for a period of more than two years [7].

In general, in our opinion, this is a planned policy of the National Bank aimed at further de-dollarization of the economy and increasing confidence in the national currency. The very possibility of the emergence of savings deposits on the Kazakhstan market has been discussed since 2016. But several legislative steps had to be taken. First, the classification of deposits of individuals was revised at the legislative level, then on July 2 of this year, amendments were made to the Civil Code. Amendments have also already been made to the legislation "On mandatory guarantee of deposits".

And from October 1, 2023, Kazakhstanis have the opportunity to keep 15 million tenge guaranteed by the state on savings deposits at the maximum rate. At the same time, for other types of deposits in the national currency, the guarantee amount, I emphasize again, remained at the same level – up to 10 million tenge.

References

1. Adambekova A. Determinants of the development of the deposit market of Kazakhstan. A.: Economy and statistics.-2020.-№1, pp. 51-55
2. Kazakhstan deposit market: problems and solutions // Economic research. 2023. №1.
3. Official Internet resource – <http://www.ranking.kz>
4. Official Internet resource of the National Bank of the Republic of Kazakhstan – www.nationalbank.kz
5. Official Internet resource <https://kdif.kz/>
6. Official Internet resource <https://kapital.kz/>
7. Official Internet resource <https://forbes.kz/>

FINANCING AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF LOCAL TOURISM AS A BASIS FOR THE FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL

Nigmatullayeva Shakhnoza Ixvoljon qizi
Master's student

Yuldasheva Nadira
*PhD, assistant professor of Budget
accounting and treasury department
Tashkent State Economic University,
Republic of Uzbekistan*

Abstract: *Financing and attracting investment in the development of local tourism is a key factor for the formation of sustainable resource potential of regions, as it allows not only to increase the volume of tourist flows, but also contributes to the diversification of the economy, the creation of new jobs and improving the standard of living of the local population. The analysis of financial mechanisms and strategies of investment in the tourism industry shows that the integration of public and private capital plays a significant role in improving infrastructure and attracting tourists, which in turn creates a stable base for long-term growth and development of the regions.*

Keywords: *investment support, local tourism, formation of resources, development.*

Introduction

Legal entities providing tourist services for the organization of camping and safari tourism in remote areas (not less than 10 km from the settlements or 5 km from paved roads), are exempted from income tax, land tax and property tax, as well as a single property tax, as well as a single tax payment for this type of activity, provided that an autonomous infrastructure is created. activities, provided that an autonomous infrastructure is created.

Part of investors' expenses for construction and equipping of a new hotel shall be reimbursed at the expense of the State Budget of the Republic of Uzbekistan (hereinafter – the State Budget) provided that the hotel is put into operation until December 31, 2023 with a room stock of not less than 50 rooms for 3-star category and less than 100 rooms for 4-star category after confirmation of the hotel category. In this case, the volume of financing from the State Budget of a part of investors' costs, until reaching the additional amount of 50 thousand rooms, with their annual indexation in the process of approving the parameters of the

State budget for the following periods. year, it is:

- 40 million soums for each room in hotels of 3-star category;
- 65 million soums for each room in 4-star hotels.

To establish that royalties of organizations – residents of Uzbekistan for the use of famous and prestigious world hotel brands (according to the rating, top-50 hotel brands and top-5 rating of hotel chains) within three years from the date of Entry into force of the franchise agreement shall be partially financed from the state budget in the following amounts:

- the first 50 hotels of the 3-star category – annually in the equivalent of USD 200 per room for each hotel;
- the first 30 hotels of 4-star category – the equivalent of 400 USD per room for each hotel.

At the same time, the total amount of financing of the organizations' fees is not more than 10 million US dollars.

The following circumstances underlie the allocation of the sphere of tourism and recreation as an independent sector of the national economy:

- all types of institutions included in the sphere of tourism and recreation perform the same public functions;
- the above-mentioned enterprises have a unified management system;
- all enterprises of the sphere of tourism and recreation have a similar impact on other branches of economy (construction, transportation, agriculture, etc.);

- tourism and recreation enterprises are based on a single resource potential, technological and social infrastructure.

The role of the sphere of tourism and recreation in the economic system is determined by its functions: production, economic and social.

Stable growth of tourism and recreation and the development of the economic potential of recreational regions is, in fact, the most important role of tourism and recreation in the economic system.

The stable growth of tourism and recreation and the development of the economic potential of recreational regions is a consequence of the general increase in the standard of living in the country, the development of tourism and recreation infrastructure and, above all, the effective utilization of resource potential. first of all, the effective use of the resource potential of tourism and recreation. recreation.

The resource potential, which possesses virtually any region, can be used to a greater or lesser extent in the sphere of tourism and recreation under the condition of effective management of its resource potential, which is singled out as an independent object of management.

Regional authorities and individual enterprises participate in the preservation and improvement of the environment, cultural and historical heritage and natural monuments.

When developing tourism, it is necessary to represent the interests not only of traditional tourist territories, but also of regions with good resource potential, where tourism infrastructure is underdeveloped and financial support is lacking. In order to develop profitable for the state. Tourism is a profitable branch of the economy, but for its development it is not enough to create only representative offices and committees in the regions, it is necessary to attract financial resources to invest in the development of tourist infrastructure, advertising presentation of attractive tourist destinations in the regions.

It is necessary to attract financial resources to invest in the development of tourist infrastructure, advertising representation of regions attractive in terms of tourism on the national and foreign markets. The state of domestic enterprises of tourism business shows that they are not able to finance their own modernization, so it is important to seek ways of investment for the development and improvement of the quality of the material and technical base of domestic tourism enterprises.

The most important factor in the dynamic development of any organizations in the tourism business is investment, which allows to ensure long-term profitability. At present, the volume of investment in the tourism sector is clearly insufficient, which is explained by a number of reasons, the main of which are the limited number of participating in the investment of financial resources, risks of investments, high cost of investment projects. The need for investment arises in different situations of production activity of the tourism industry. The most significant financial investments are required to upgrade the material and technical base, which ensures the improvement of the quality of service, accommodation and catering, as well as the organization of new types of activities in the tourism industry.

Investments are an important factor in managing the development of tourism activities and involving in it the tourist and recreational resource potential both in specific regions and in the country as a whole. Only the availability of resource potential in the sphere of tourism and recreation in the territory without attracting investment in the development of tourism infrastructure in the region will not allow to achieve a quick and tangible effect in the tourism industry.

to achieve a quick and tangible effect in improving the socio-economic situation. Thus, it is more appropriate to focus federal budget investments on the construction and development of the most important major tourist and sports infrastructure facilities, repair of federal roads, development of energy, utility infrastructure and engineering communications.

Therefore, the issues of studying the opportunities for the development of the domestic market of tourist and recreational services and the solution of theoretical and practical issues related to the strategy of development of tourism and recreational services, and practical issues related to

the strategy of involvement of regional resource potential of tourism in socio-economic development.

This study involved participants from eight different nations, the distribution of respondents across these countries was relatively even. This homogeneity can be attributed to the nature of the data collection, which focused on organized groups of tourists visiting Uzbekistan, as outlined in Table 1.

Table 1.¹

Citizenship of respondents - visitors who entered the Samarkand region of the Republic of Uzbekistan from foreign countries for 15-25 August 2018[11]

Countries	Numbers	%
Turkey	33	12,9
The Republic of Korea	23	9,1
China	32	12,5
India	30	11,8
Germany	33	12,9
Italy	35	13,7
France	38	14,9
Israel	31	12,2
Total	255	100

The rapid growth of Uzbekistan's tourism industry, emphasizing historical and cultural preservation, international standard infrastructure development, and strengthened global relationships, has the potential to establish the country as a leading tourist destination worldwide.

To better understand the preferences and expectations of international visitors, a survey was conducted among 255 foreign tourists visiting the Kashkadarya region of Uzbekistan. The respondents comprised 148 men (58.0%) and 107 women (42.0%), with the majority falling within the 35-45 age group (43.5%).

This data highlights the significant role that tourism and recreation play in the region's socio-economic development, underscoring its importance for future growth and prosperity.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures for further development of the tourism industry in the Republic of Uzbekistan”. tourism industry in the Republic of Uzbekistan” 13.08.2019 No. 5781 (“a” paragraph 9).
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On additional measures to accelerate the development of tourism in the Republic of Uzbekistan” 05.01.2019, No.-5611
3. Granberg A.G. Fundamentals of Regional Economics. – M.: GU VSE, – 2009. – №3.
4. Gulyaev V.G. Tourism: Economics and social development // Finance and Statistics. – 2010.
5. Veprentsev, V. (1999). Legal Aspects of Entering into a Contractual Relationship with a Tourist. Tourism Business, October, № 10, 16.
6. Dumazedier, J. (1962). Ver une civilization du loisir. (p.347). Paris.
7. Kozielski, J. (2002). Transgrsja i kultura. (p.87). Warszawa.
8. MacCannell, D. (1988). The Tourist: A New Theory of Leisure Class. New York.
9. Rojek, C. (1993). Disney culture. Leisure studies, № 12, 21-135
10. Toffler, A. (1990). Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at Edge of the 21st Centure. (p.238). New York: bantam Books.
11. The results of the analysis conducted by the State Committee of Tourism. Retrieved 2019, from www.uzbektourism.uz

¹ [Анализ развития туризма в Узбекистане | Экономика и инновационные технологии \(inlibrary.uz\)](http://www.uzbektourism.uz)

CONCEPT AND NATURE, DOCTRINES OF DEMOCRACY AND DEMOCRATIZATION IN JURY TRIALS

Rakhimgulova M.B.

*PhD, docent of the Department of
«General Legal and Special Disciplines»*

Shagatov N.M.

2nd year master of the specialty

"Jurisprudence"

Karaganda University of Kazpotrebsouz

Abstract: *Studying and describing the essence of such a legal institution as a jury in terms of its existence as a tool for the democratization of society, one cannot but note that its role in this process can certainly be considered the most important. Of course, such importance has a narrow character of expression, which is connected specifically with the criminal process. At the same time, precisely in the context of such a narrow character, all kinds of discussions about the essence of the democratization of public administration through law take place.*

Keywords: *democracy, democratization, jury trial, judicial system.*

Article 75 (2) of the Constitution of the Republic of Kazakhstan states: "In cases provided by law, criminal proceedings are conducted with the participation of jurors." This provision was included in the Constitution in 1998. However, although the Constitution provided the accused the opportunity to be tried by a jury, this right was acquired at a later stage.

The doctrine of democracy is inseparably linked to the fundamental social ideas of freedom, equality, and fraternity. In this regard, any manifestation of these ideas in society, including in legislation, is the object of attention of researchers of democracy, its features, and manifestations. Any information about jurors is undoubtedly also an expression of this type. Therefore, knowledge about the place and role of the jury system is directly related to the issue of democracy. This observation is even more evident since a jury is an expression of the will of a certain group of the population regarding a social decision of a criminal-legal nature. Such a cumulation is social in nature because it is not the decision of one person, but represents the will of the people's representatives.

At the same time, this hypothesis is merely a way to indicate the meaning of the studied institution, but it cannot complete the comprehensive study of the jury system, since, as a first step, it relies on the study of democracy from its philosophical perspective. It is this study that allows the philosophical aspects (existential and others) to be correlated with more specific moments of the implementation of the jury system in law, particularly in criminal proceedings.

The first concept is Plato's concept of democracy, as it was Plato who first introduced this term. According to him, the most suitable form of government is the one that implements the idea of justice. Within this framework, Plato defines forms of governance such as "aristocracy (rule of the best), timocracy (rule of the honorable), oligarchy (rule of the rich), democracy (rule of the many), and tyranny (rule of the guilty)." Plato states that none of these forms can be considered ideal and calls them distorted and unstable forms of government, each more harmful than the other. According to Plato, in a democracy, the people are governed not by a perfect supreme law, but by the changing opinions of the masses [2, p. 529].

Summarizing the elements of democracy defined by Plato and his predecessors, other authors highlight the criterion of majority rule as a key feature of democracy. According to their interpretation, "democracy is the dictatorship of the majority or the rule of the majority (majoritarianism) – a political concept in which the majority, determined by certain parameters of society (religious, social, linguistic, etc.), has the advantage in making socially significant decisions in society" [3, p. 223].

A more modern interpretation of democracy can be seen as the position that "democracy (Greek: δημοκρατία – 'rule of the people', from δῆμος – 'people' and κράτος – 'power') is a political regime based on the method of collective decision-making and the logic of equal influence of participants on the outcome of the process" [4, p. 280].

Thus, the general concept of a collectivist perception of democracy in relation to a set of selective characteristics of democracy as a political regime is as follows:

1. **Collectivism in understanding the people** – recognizing the people as a unity with an objective common interest and will, which exists independently of its realization process;
2. **Absence of contradictions within the masses**, leading to the perception of political opposition as a hostile or pathological phenomenon that must be eradicated by force;
3. **Collectivist (rather old) understanding of freedom** as a process in which the subject actively and fully participates in the affairs of the entire society, community, and state;
4. **Totalitarianism** – an all-encompassing and absolute power, mostly concentrated in the hands of leaders who identify themselves with the people (class, nation), and the vulnerability of minorities, primarily individuals;
5. **Absence of the human rights issue as such**, as the whole – the state – is primarily concerned with the well-being of its citizens;
6. **General political concentration**, frequent direct participation of citizens in governance, understanding representative bodies and officials not as subjects with independent will within norms and responsibility for the decisions made, but as leaders serving the desires of the population;
7. **Proclamation of social democracy**, emphasizing domestic policy aimed at ensuring social conditions for public participation in governance and moving away from the fiction of merely legally proclaiming political rights [5, p. 218].

Regarding the division of democracy into direct and representative forms, further analysis of this classification is based, among other things, on the understanding of these types. Let's clarify these terms. In general, ancient Greek democracy was associated with direct rule of the people, where legislative power was exercised directly. This form of government later became the model of direct democracy, where decisions are made by all members of society through direct participation, preparation, and decision-making. In such a city-state of ancient Greece, representative democracy did not exist. This situation was possible due to the characteristics of production relations typical for the geographical area of Greece, where the population of the Greek city-state ranged from several hundred to a few thousand people. According to analysis, it did not exceed and could not exceed 10,000 citizens [6, p. 94], which is also confirmed by some works of Aristotle [7].

Over time, the idea of democracy, becoming a symbol of popular sovereignty and reconciliation of all strata of society, began to contradict reality, which pointed to societies, cities, and countries with much larger populations. This situation led to the creation of various constructs associated with the idea of popular sovereignty, but effectively replacing it. A vivid example of such activity is the work of D. Young, who introduced the term "meritocracy," which, when embedded in the classification of political regimes in the understanding of Plato, is essentially aristocracy according to him [8, p. 322]. Meanwhile, in D. Young's understanding, meritocracy is essentially one of the forms of democracy, defining the nature of this substitution. The most significant achievements in this area of substitution were made by Jean-Jacques Rousseau, whose interpretation of popular sovereignty is now referred to as the classical theory of democracy.

From Rousseau's perspective, the existence of democracy in its direct form is fundamentally impossible, although theoretically possible, and he provides numerous arguments in defense of it. Here are some of them:

- The existence of the state is as small as the population allows, where its members can gather easily and where each member of society can easily know or receive information about other citizens;

- Simplicity of the society's internal ethics, preventing the accumulation of unresolved or difficult problems; furthermore, relative equality in social and property status, which implies the static nature of the process of preserving equality in rights and in holding power;

- Minimization of luxury use and presence. Since luxury is seen as a consequence of wealth or as an inseparable part of it; it corrupts both the rich and the poor – one through possession, the other through the desire for possession; it betrays and corrupts society, turning citizens into slaves of biased views [9, p. 416].

Thus, Jean-Jacques Rousseau repeatedly concluded the impossibility of a democratic state structure. It should be noted that this conclusion could be drawn for two reasons:

- He did not see forms of such a state based on the difficulties he directly pointed out, stemming from the size of the population;

- He consciously used this impossibility as a reason, trying to correct the situation by introducing the figure of a monarch into the democratic governance structure.

In this regard, it can be argued that today in the world, there are no purely democratic political regimes, as all of them are in some way based on elements of representation. This situation generally leads to the conclusion that true and real democracy can only exist as a principle, an idea that can be realized, at best, partially with respect to certain social processes. We believe it is appropriate to use the term "principle of democracy" going forward. Moreover, it would be logical to note that "democratization" is the process of realizing the principle of democracy, i.e., the expression of the will of the majority in its direct form. It is also important to note that the jury system is often seen as a new trend and a measure of the democratic nature of the judicial system. Therefore, an analysis of the first reforms of independence in some countries shows that they are entirely linked to this identification [10, p. 248, 11]. At the political level, its abolition is also associated with the rise of authoritarian regimes [12, p. 34].

References

1. Конституция Республики Казахстан, принятая 30 августа 1995 года на республиканском референдуме (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23 марта 2019 г.). – Электронный ресурс. Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029 (дата обращения 15.07.2019 г.).
2. Асмус В.Ф. Государство // В кн.: Платон. Собр. соч. – М., 1994. – Т.3. – 560 с.
3. Przeworski A., Maravall J.M., NetLibrary I. Democracy and the Rule of Law. – 2003. – 223 p.
4. Hyland J.L. Democratic Theory: The Philosophical Foundations. –Manchester: Manchester Univ. Press, 1995. – 280 p.
5. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М., 2005. – 477 с.; М., 2004. – С. 218-223.
6. Город как социокультурное явление исторического процесса. – М.: Наука, 1995. – 349 с.
7. Демократия. www.all-politologija.ru.
8. Young M. The rise of the meritocracy: 1870-2033. – 1958. – P. 322-326.
9. Руссо Ж.Ж. Об Общественном договоре, или Принципы политического Права / пер. с франц. А.Д. Хаютина и В.С. Алексеева-Попова. – М.: "КАНОН-пресс", "Кучково поле", 1998. – 416 с.
10. Ghia Nodia. Georgia: Executiv Summary, Nations in Transit. – 2008. – 248 p.
11. Bohdan A. Futey. Why Ukraine Still Has No Jury Trials // Kyivpost. –2011. www.kyivpost.com.
12. Loi du 25 novembre 1941 sur le jury'. Цитируется по Garmen Gleadow, History of trial by Jury in the Spanish Legal System. – 2000. – 34 p.

PERCEPTION OF SPECIAL DISCIPLINES AS A FACTOR OF WELL-BEING IN STUDENTS' CONTINUING EDUCATION

Santay Tleubayeva

*PhD in Economics, Research Assistant,
Bolashak International Scholarship Holder,
University of Reading, Education Institute
(Reading, UK)*

Abstract: *This study examines the issues that influence to mitigate circumstances and help first-year students continue their education at a higher education institution. During this period, the usual daily routine changes, elementary students are forced to obey the new rules of university life, fulfilling the requirements of the teaching staff and staff of the institution. The purpose of the study is to identify the role of socio-psychological adaptation of first-year students to studying special subjects at the university, the formation of their emotional well-being.*

Keywords: *higher education, adaptation, adaptation of first-year students.*

Adaptation is a process aimed at overcoming conflicts between the student and the new environment. In this process, it is possible to distinguish between psychological, social, and didactic adaptation [1, 126-130]. The result of the adaptation process is a high-quality interaction between the student and the classroom environment, harmonization of relationships, and balance of the existing balance. The scientific study of the problem of adaptation of junior students of the university when teaching special disciplines contributes to the adaptation of primary students to the new situation in higher educational institutions. This contributes to the fact that students continue to study in their chosen profession, the general perception of educational material, the formation of systemic thinking, the formation of a positive emotional attitude to the cognitive process in a new environment [2, 21–50]. The competence of a teacher in accordance with the requirements of society consists in education with results, his comprehensive knowledge, professional skills, teaching with the mastery of effective methods, with the active desire for self-improvement. Being competent is a requirement of today. The development and improvement of a competent teacher is the methodological activity of every educational institution [3, 27–45].

During the interview, the following questions were asked: "How was the adaptation process after school during your studies at the university, as well as how did you adapt to training in special disciplines: accounting, tax and taxation, vocational training, etc. These interviews-discussions with students prompted me what I need to pay attention to when teaching students in special disciplines.

Quality education is the intellectual and spiritual significance of each country, the quality of human capital as an inexhaustible source of resources. That is why teachers have great responsibilities and responsibilities. Because society is educated, creative, ready to fully realize itself with benefit – only professional education can help to form a competitive personality.

"Adaptation after school to studying at the university was not an easy process. The difference between the school and university education systems is noticeable, especially in matters of responsibility, the amount of information and the level of difficulty of subjects. Then I adapted, met my classmates. It was interesting for me to study new subjects, to get acquainted with them. There were no problems with mastering the subjects, on the contrary, it was interesting. I like the teaching method, when the teacher gives examples, and not just theory, so it is more understandable and interesting. Ahh, well, changes, for example, in the first year we studied the history of accounting, origin, century. There was more theory, in the second semester we began to study problems, accounts, for example: "income and expenses". In the 2nd year, we have more practical training. We also continue to study the theory, I am interested in listening...", Christina noted in her interview.

The degree of willingness and ability of teachers to support their students during this transition is associated with increased academic commitment, improved social and emotional well-being, and greater motivation to learn.

"The transition from school life to university was an important and at the same time difficult stage for me. Schooling had a clear structure and was accompanied by constant monitoring by teachers and parents, while the university environment provided more freedom and responsibility for one's own education. In this article, I will share my experience of adaptation, especially in the context of studying specialized disciplines such as accounting, taxation and professional training... From the first day of my studies at the university, I faced a number of difficulties. Firstly, the volume of educational material turned out to be much larger in comparison with the school curriculum. Now I had to master not only general disciplines, but also delve into special subjects that required deep analysis and understanding. For example, accounting and taxation turned out to be much more complicated than I expected. Another challenge was the change in the format of classes. At school, I was used to a clear schedule and constant control, and at the university, most of the responsibility fell on my shoulders. Lectures, seminars, independent work – all this required the ability to organize your time and set priorities...", Amina noted in her interview.

Moreover, there are strong links between the emotional support provided by teachers and students' social skill sets. "Adapting to university after college can be challenging, as the learning system is often different and the volume and depth of information increases significantly. Here is how the adaptation process usually takes place and what difficulties you can face when studying specialized disciplines: Getting used to new teaching methods; Difficulties in the study of special disciplines; Difficulty in perceiving theoretical foundations; Lack of practical experience; An increase in the volume of work and a high workload...", Anna noted in her interview.

Poorly prepared transitions can negatively impact both students' well-being and academic achievement. First of all, the students themselves suggested ways to solve their difficulties: "Here is how you can describe the process of adapting and solving the difficulties that have arisen:

1. Changes in the teaching load and formats: At the university, the teaching load may be higher, and students are expected to work more independently. At the initial stage, it may be difficult to plan time and prioritize. Solution: Gradually learn to plan the educational process, make a schedule for the week, allocating time to prepare for each subject, and stick to it.

2. Adapting to new subjects and teaching methods: Disciplines such as accounting, taxation, and professional training require a thorough understanding of theory and the ability to apply knowledge in practice. Some terms and methods may have been new and confusing. Solution: To facilitate the perception of educational material, it is useful to regularly attend lectures and seminars, use additional literature and practice solving problems. You can also ask for help from teachers or classmates.

3. Increased Requirements for Self-Study: A university involves more independent work than a college. Special disciplines often require independent research, the study of regulations, and the analysis of practical cases. Solution: Develop a self-monitoring system and use supporting tools such as planners or note-taking software.

4. Difficulties with practical tasks: For example, accounting and taxation involve complex calculations and require accuracy. Solution: Regular practice and work with examples from real practice, reference to textbooks and additional resources will help to consolidate knowledge.

5. Emotional adjustment and stress: Moving to more serious academic demands can be emotionally challenging and stressful. Solution: Stress management practices such as meditation, physical activity, regular rest, and socializing with friends can help manage the workload.", Karina noted in her interview.

"Over time, I felt confident in my abilities. I managed to develop strategies that helped me cope with new challenges. As a result, the adaptation period went more smoothly than I expected. I realized that university education is not only the assimilation of theoretical knowledge, but also the formation of skills for independent work and critical thinking. This adaptation experience allowed me not only to successfully master the educational process, but also to prepare me for future professional activities. Now I am confident that I will be able to cope with any challenges that come my way in the world of accounting and taxation.", Amina also added in her interview.

The data was collected from 9 2nd year students (enrolled after school and after college) of the educational program "Accounting, Audit and Taxation of Entrepreneurship" of Taraz University named after M.Kh. Dulaty of the Republic of Kazakhstan, using online interviews. Three levels of socio-psychological changes were revealed: a high level of adaptation (n=5) – elementary students with an emotionally favorable attitude to the university, an average level of adaptation (n=3) – students with an emotionally neutral attitude, a low level of adaptation (n=1) – students with an emotionally negative attitude. A very important indicator of the behavior of the adviser and teachers in the adaptation of students is to help students understand many changes in the educational, personal and interpersonal relationships of students after entering the university. The progress and results of research based on the adaptation of students to a new group and improving the quality of education by improving the quality of education are shown.

Research data highlights that the relationship students have with their teachers plays an important role in their ability to adapt to changes in a new environment. While the transition process can be disruptive and distressing for teens, teachers who are sensitive to how the changes that occur during transition affect student learning and wellbeing are better equipped to provide the necessary guidance and support. It has been established that the normal transition of the tendency to adapt from school to higher education contributes to increasing the cognitive activity of students and improving the quality of their education in teaching special disciplines such as accounting, tax and taxation, vocational training, etc. It has been proved that at a high level of adaptation, first-year students show an emotionally favorable attitude to the university, at an average level of adaptation – an emotionally neutral attitude, and at a low level of adaptation – an emotionally negative attitude.

References

- 1 Marjorie Santich, David J. Kavanagh (2022) Social adaptation of children with mild intellectual disability: Effects of partial integration within primary school classes. Pages 126-130. Australian Psychologist Volume 32, 1997 – Issue 2 <https://doi.org/10.1080/00050069708257365>
- 2 West, P., Sweeting, H., & Young, R. (2010). Transition matters: Pupils' experiences of the primary–secondary school transition in the West of Scotland and consequences for well- being and attainment. Research Papers in Education, 25 (1), 21–50. <https://doi.org/10.1080/02671520802308677>
- 3 Mac Iver, M. A., Epstein, J. L., Sheldon, S. B., & Fonseca, E. (2015). Engaging families to support students' transition to high school: Evidence from the field. The High School Journal, 99 (1), 27–45. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(02\)00495-0](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(02)00495-0)

STATE FINANCIAL CONTROL IN PENSION FUNDS: A FOUNDATION FOR SECURITY AND TRUST

Turaeva Sevara,

Master's student

Yuldasheva Nadira

*PhD, assistant professor of Budget
accounting*

and treasury department

*Tashkent State Economic University,
Republic of Uzbekistan*

Abstract: *Pension funds are crucial for the well-being of individuals and the stability of the economy. They provide a safety net for those who have reached retirement age, ensuring a dignified standard of living. To ensure the long-term viability and integrity of pension funds, robust state financial control mechanisms are essential. Pension provision is a cornerstone of a secure and equitable society, providing individuals with financial security in their later years. However, the effectiveness of pension systems hinges on robust state financial control.*

Keywords: *Pension funds, state financial control, security, trust, governance, regulation.*

Protecting Pensioner Funds: State control acts as a safeguard to ensure that pension funds are managed responsibly and used solely for their intended purpose – providing retirement income for individuals.

Promoting Transparency and Accountability: Strong oversight ensures that pension fund management practices are transparent and accountable to both pensioners and the public. Regular audits and public disclosures of financial information build trust and confidence in the system.

Preventing Fraud and Misconduct: Robust state control helps to prevent fraudulent activities, embezzlement, and other forms of misconduct that can drain pension fund resources and harm beneficiaries.

Ensuring System Stability: By monitoring financial health and investment strategies, state control can help to identify potential risks and implement measures to ensure the long-term stability of pension funds.

State financial control in pension funds typically involves several components:

Independent Audits: Regular audits by qualified external auditors ensure that financial records are accurate, that funds are used appropriately, and that proper governance practices are in place.

Internal Controls: Pension funds should have robust internal control systems in place, including internal audits, to monitor financial transactions, identify potential risks, and ensure compliance with regulations.

Regulatory Oversight: Government agencies, such as ministries of finance and social security, play a crucial role in overseeing pension funds, establishing regulatory frameworks, enforcing compliance, and conducting periodic inspections.

Public Disclosure: Pension funds are often required to make financial information publicly available, allowing stakeholders to monitor the fund's performance and hold management accountable.

Despite the importance of state financial control, challenges exist:

Funding Constraints: Limited resources can hinder the ability of regulatory agencies to conduct thorough audits and enforce compliance effectively.

Political Influence: Political pressure can sometimes compromise the independence of regulatory bodies, leading to weakened oversight and potential for abuse.

Complexity of Investment: The increasing complexity of financial markets and investment strategies can make it difficult for regulators to effectively monitor and evaluate the risks involved.

To address these challenges, several improvements are necessary:

Strengthening Regulatory Independence: Ensuring that regulatory agencies are free from political influence and adequately resourced is crucial for effective oversight.

Improving Transparency: Increasing public access to information about pension fund finances, investment strategies, and performance will enhance accountability and public trust.

Investing in Expertise: Developing a skilled workforce within regulatory agencies to oversee the increasingly sophisticated financial operations of pension funds is essential [3].

Pension provision plays a vital role in ensuring financial security for individuals after they retire, contributing to a stable and equitable society. However, the effectiveness of pension systems is often hampered by challenges in state financial control. These challenges can lead to mismanagement of pension funds, corruption, and ultimately, a decline in the quality of retirement benefits for individuals.

Here are some of the key challenges that undermine state financial control in pension provision:

Insufficient Funding: A lack of adequate funding for regulatory agencies can limit their ability to conduct thorough audits, enforce compliance effectively, and hire skilled professionals with the expertise needed to monitor complex financial operations.

Political Influence: Political interference, pressure from special interest groups, or a lack of clear separation of powers can weaken the independence of regulatory bodies, compromising their objectivity and effectiveness.

Opaque Investment Strategies: The increasing complexity of financial markets and investment strategies employed by pension funds can make it difficult for regulators to fully understand and assess investment risks and performance.

Lack of Transparency and Public Disclosure: Insufficient transparency and public disclosure of pension fund information can hinder public accountability and make it difficult for stakeholders to monitor the fund's performance and identify potential problems.

Limited Resources and Expertise: Regulatory agencies may struggle to recruit and retain skilled professionals with the technical expertise necessary to effectively monitor complex financial instruments and investment strategies employed by pension funds.

The consequences of ineffective state financial control can be significant:

Mismanagement of Pension Funds: Weak control can lead to inefficient investment decisions, fraudulent activities, and misuse of pension funds, jeopardizing the financial security of retirees.

Erosion of Public Trust: Lack of transparency and accountability can erode public confidence in the pension system, leading to a decline in participation and contributions.

Systemic Risks: Inadequate oversight can create systemic risks, potentially leading to financial instability and the need for costly government bailouts.

To address these challenges and strengthen state financial control in pension provision, several measures can be taken:

Enhance Regulatory Independence: Ensuring that regulatory agencies are adequately funded, shielded from political influence, and have the authority to conduct independent audits and enforce compliance is crucial [1].

Increase Transparency and Public Disclosure: Making information about pension fund finances, investment strategies, and performance readily available to the public will increase accountability and enable better public oversight.

Invest in Expertise: Developing a robust workforce within regulatory agencies, equipped with the necessary expertise to understand complex financial instruments and monitor investment strategies, is vital.

Leverage Technology: Adopting advanced technology for monitoring financial transactions, analyzing data, and identifying potential risks can improve the effectiveness of state financial control.

Promote Public Engagement: Encouraging public awareness and participation in pension system oversight can lead to greater transparency, accountability, and a stronger sense of ownership.

References

1. Ananyeva V.E. State regulation of pension payments in case of loss of breadwinner // Management of socio-economic development: innovative and strategic approaches. 2024
2. Bykova A.S. Insurance pension in case of loss of breadwinner: amount of payments and circle of persons / A.S. Bykova, A.A. Smirnova // Scientific achievements of students and pupils. 2020
3. Blake, D., Browne, M., & Embrechts, P. (2019). Pension Funds: Structure, Governance and Investment. Wiley.
4. The Journal of Public Finance. (2022). "The Impact of Political Influence on Pension Fund Regulation"

THE ROLE OF CBDCS IN SHAPING MODERN MACROECONOMIC POLICIES

Yessimbek Galymzhan Bulatuly

2nd year master's student MBA

Narxoz university, Business School

Almaty, Kazakhstan

Abstract: *This paper explores the significance of CBDCs in the current economic environment, focusing on their potential to influence key macroeconomic indicators such as inflation, monetary policy transmission, interest rates, and financial stability.*

Keywords: *Central Bank Digital Currencies (CBDCs), Macroeconomic Policy, Monetary Policy Transmission, Financial Stability, Inflation Control, Economic Digitalization, Payment Systems.*

Central Bank Digital Currencies (CBDCs) represent a transformative innovation in the global financial landscape, offering state-backed digital alternatives to traditional cash and private cryptocurrencies. As economies worldwide undergo rapid digitalization, CBDCs have emerged as a pivotal tool for modernizing monetary systems, enhancing payment efficiency, and promoting financial inclusion. One of the primary advantages of CBDCs is their potential to improve the effectiveness of monetary policy. By providing central banks with more direct and immediate control over the money supply, CBDCs could enhance policy transmission mechanisms and enable more responsive interventions during economic downturns or inflationary periods. Additionally, CBDCs offer the promise of reducing transaction costs and increasing the efficiency of both domestic and cross-border payments, contributing to overall economic growth and financial stability. However, the introduction of CBDCs also presents significant challenges. These include concerns about privacy, as centralized digital currencies could potentially allow for increased governmental surveillance of financial transactions. Cybersecurity risks are another critical consideration, as the digital infrastructure supporting CBDCs would need to be highly secure to prevent fraud and cyberattacks. Furthermore, the widespread adoption of CBDCs could disrupt traditional banking systems, as consumers might shift their deposits from commercial banks to central bank accounts, potentially impacting bank liquidity and lending capacities. This study examines various models of CBDC implementation adopted or proposed by central banks worldwide, highlighting their design choices and associated economic impacts. By evaluating these models, the paper aims to provide a comprehensive understanding of how CBDCs can shape modern macroeconomic policies and contribute to a more resilient, transparent, and inclusive financial system. Ultimately, the research underscores that while CBDCs offer significant potential benefits, their successful implementation will require careful consideration of economic, technological, and regulatory factors to mitigate associated risks and maximize their positive impact on macroeconomic stability. The global financial system is undergoing a transformative shift with the rise of Central Bank Digital Currencies (CBDCs). Unlike decentralized cryptocurrencies, which operate independently of any central authority, CBDCs are state-backed digital currencies issued and regulated by central banks. This innovation aims to modernize the monetary system by providing a secure, digital alternative to traditional cash, enhancing the efficiency of payment systems, promoting financial inclusion, and increasing the overall resilience of the financial system. As the global economy becomes increasingly digitized, the use of physical cash is steadily declining, while digital payments are on the rise. In response, central banks worldwide are exploring or piloting CBDCs to address several pressing challenges, including the growing influence of private cryptocurrencies, the need for faster and more secure payment systems, and the inefficiencies of traditional banking infrastructure. Additionally, CBDCs present a potential solution to issues such as high transaction costs and financial exclusion, particularly in regions where access to traditional banking services is limited. Beyond the practical applications, the introduction of CBDCs holds significant macroeconomic implications. The implementation of a digital currency backed by a central bank could revolutionize the way monetary policy is conducted. By providing central banks with a direct means to influence money supply and demand, CBDCs offer a more

efficient tool for managing inflation, stabilizing the economy, and ensuring the smooth transmission of monetary policies. The ability to implement monetary policies more swiftly and accurately could be crucial during times of economic crisis, providing central banks with the tools to respond to market volatility and stabilize the economy more effectively. However, the adoption of CBDCs is not without its challenges. Despite the potential benefits, concerns related to privacy, cybersecurity, and the possible disruption of traditional banking structures need to be carefully considered. For instance, the widespread use of CBDCs could lead to the disintermediation of commercial banks, as consumers may prefer to hold digital currency directly with central banks, affecting bank liquidity and their ability to lend. Moreover, the centralization of financial data could raise issues of surveillance and security risks.

This paper aims to explore the role of CBDCs in shaping modern macroeconomic policies by examining their potential impacts on critical macroeconomic indicators such as inflation control, monetary policy effectiveness, financial stability, and economic growth. Through a comparative analysis of global CBDC models and their ongoing implementations, the study seeks to provide a comprehensive understanding of how these digital currencies can alter the dynamics of the global economy and influence the future of monetary systems. The paper will also evaluate the challenges associated with their introduction and propose recommendations for policymakers to ensure that the benefits of CBDCs are fully realized while minimizing potential risks.

Central Bank Digital Currencies (CBDCs) are digital representations of a nation's fiat currency issued and regulated by its central bank. Unlike decentralized cryptocurrencies, CBDCs are centralized, offering a new digital payment method that combines the efficiency of digital transactions with the stability of traditional currency. CBDCs can be broadly categorized into retail CBDCs, designed for public use, and wholesale CBDCs, restricted to financial institutions. Retail CBDCs aim to promote financial inclusion and provide a secure alternative to physical cash, while wholesale CBDCs seek to improve settlement efficiency and reduce counterparty risk [1]. Theoretically, CBDCs offer several benefits, including enhanced monetary policy transmission through interest-bearing digital currency, increased financial inclusion for unbanked populations, and potential improvements in payment system efficiency. However, they also raise concerns about privacy, security, and the impact on commercial banks. CBDCs must be designed to balance privacy with regulatory needs, using pseudonymous systems to protect individual data while ensuring compliance with anti-money laundering regulations. Additionally, the potential for disintermediation of commercial banks needs to be carefully considered, as households may prefer holding digital currency directly with the central bank [1,2].

Several theoretical studies have explored the implications of CBDCs. Andolfatto examined how interest-bearing CBDCs could affect bank deposits and lending, suggesting that banks might not necessarily reduce loans if they can access central bank reserves [3]. Chiu further analyzed competitive pressure from CBDCs on commercial banks, highlighting the potential for both disintermediation and increased depositor benefits [4].

Overall, the theoretical frameworks of CBDCs highlight their transformative potential for monetary policy, financial inclusion, and payment systems. However, careful design considerations are necessary to address challenges related to privacy, financial stability, and commercial bank operations. As more central banks experiment with CBDCs, these theoretical insights will be crucial in shaping their real-world implementation.

The introduction of Central Bank Digital Currencies (CBDCs) is poised to influence several key macroeconomic indicators. These impacts span monetary policy, financial stability, inflation, economic growth, and employment. Here's a detailed exploration based on recent findings and studies. CBDCs offer the potential to improve the transmission of monetary policy. By providing a direct channel between central banks and the public, CBDCs can facilitate more immediate adjustments to interest rates and reduce reliance on intermediaries like commercial banks. This direct interaction can enable central banks to implement more effective policy responses during economic downturns or crises [5,6]. Additionally, CBDCs may enhance the flexibility of implementing unconventional monetary policies, such as negative interest rates, which are difficult

to enforce with physical cash due to the zero lower bound issue [5]. CBDCs provide central banks with better tools for managing the money supply. The real-time nature of CBDC transactions allows for enhanced monitoring of economic activity, which can improve the accuracy of inflation forecasts and policy interventions [6]. For example, central banks can more precisely control liquidity and mitigate inflationary pressures by issuing or withdrawing CBDCs efficiently [7]. The impact of CBDCs on financial stability is two-fold. On one hand, they can reduce systemic risks by offering a safer alternative to commercial bank deposits, particularly during financial crises [6]. However, CBDCs might also lead to bank disintermediation, where depositors move funds from traditional banks to CBDCs, potentially causing liquidity issues in the banking sector [6,7]. Jurisdictions like Sweden, which are exploring the e-krona, are assessing these risks carefully to avoid destabilizing traditional banking systems [6]. CBDCs can promote financial inclusion, particularly in economies with large unbanked populations. By providing digital financial services accessible through mobile devices, CBDCs can boost participation in the formal economy, thereby enhancing economic growth [6]. Furthermore, CBDCs may reduce transaction costs and inefficiencies associated with cash, leading to increased economic productivity [7]. CBDCs can facilitate faster and cheaper cross-border transactions, improving the efficiency of international trade and remittances. The interoperability of different countries' CBDCs could reduce reliance on intermediaries and lower exchange rate volatility [5,6]. This potential was highlighted by pilot projects such as the mBridge initiative involving China, Thailand, Hong Kong, and the UAE [6]. While CBDCs may boost efficiency, they might also impact employment in the banking and financial services sectors. Reduced demand for cash-handling services and related infrastructure could lead to job displacement in these areas. However, CBDC adoption could spur job growth in fintech, cybersecurity, and digital infrastructure development [7]. Finally, CBDCs have significant potential to reshape macroeconomic indicators, enhancing monetary policy, controlling inflation, and promoting financial stability, while also carrying risks of bank disintermediation and employment shifts. Policymakers must balance these benefits and challenges as CBDCs move from pilot programs to widespread adoption.

To understand how Central Bank Digital Currencies (CBDCs) impact economies, several nations provide useful case studies. These examples showcase different motivations, challenges, and outcomes, illustrating the complexity and potential of CBDCs. The Bahamas became the first country to introduce a retail CBDC in 2020, known as the Sand Dollar. Designed to improve financial inclusion across its dispersed islands, the Sand Dollar has seen modest adoption, with around 7.9% of the population using it after two years. Limited digital infrastructure and a lack of public awareness are the primary barriers to widespread use. Despite these challenges, the Sand Dollar has demonstrated how CBDCs can address geographic and financial inclusion issues in small, developing economies [8,9]. China's digital yuan (e-CNY) is among the most advanced CBDC projects globally. Launched in pilot form, it has been used in various major cities and during the 2022 Winter Olympics. The e-CNY aims to strengthen state control over the financial system and reduce reliance on private payment platforms like Alipay and WeChat Pay. However, concerns around privacy and potential surveillance remain significant challenges. China's approach highlights the role of CBDCs in reinforcing monetary sovereignty and increasing transparency in financial transactions [8,9]. Nigeria's eNaira, introduced in 2021, was aimed at improving financial inclusion and reducing the use of cash in a predominantly cash-based economy. While nearly 1 million people adopted the eNaira within its first year, overall uptake has been slower than expected. Limited smartphone penetration, lack of education on digital currencies, and low trust in digital systems have hampered broader adoption. This case underscores the importance of infrastructure and public trust in the success of a CBDC. Sweden is testing the e-Krona to address the rapid decline in cash usage. As one of the world's most cashless societies, Sweden's central bank, the Riksbank, seeks to ensure a state-backed digital payment option remains available. The e-Krona pilot emphasizes the need for CBDCs to coexist with existing payment systems. The Riksbank's cautious, multi-phase approach highlights the importance of thorough testing before full-scale implementation. A collaborative project between Israel, Norway, Sweden, and the Bank for International Settlements

(BIS), known as Project Icebreaker, explores cross-border CBDC interoperability. This initiative aims to improve international payments by connecting different national digital currencies. Such projects highlight the potential for CBDCs to facilitate faster, cheaper, and more transparent cross-border transactions. These case studies reveal that while the motivations for CBDC adoption vary—from financial inclusion and technological efficiency to enhancing monetary control—the success of CBDCs largely depends on public acceptance, digital infrastructure, and careful policy design [8,9].

The analysis of Central Bank Digital Currencies (CBDCs) reveals their transformative potential for macroeconomic policies, financial systems, and societal structures. However, successful implementation requires a strategic approach to balance benefits with risks. This section provides key conclusions and policy recommendations based on global case studies and theoretical insights. CBDCs improve the efficiency of monetary policy transmission by allowing central banks to interact directly with the public. This capability can enhance responsiveness during economic downturns and allow for more effective implementation of unconventional policies like negative interest rates. CBDCs can reduce barriers to financial services, especially in economies with high unbanked populations. By providing accessible digital wallets, CBDCs promote participation in the formal economy, thereby fostering economic growth. Bank disintermediation, where depositors shift funds from commercial banks to CBDCs, poses a significant risk. This could reduce bank liquidity, limit lending capacity, and destabilize the traditional banking sector. Initiatives like Project Icebreaker highlight the potential of CBDCs to revolutionize cross-border transactions, making them faster, cheaper, and more transparent. However, this requires international cooperation and interoperability between different CBDC systems. The balance between transparency and privacy is critical. Countries like China emphasize state oversight, while others like Sweden prioritize privacy protections. Public trust will play a decisive role in the adoption of CBDCs. Countries should pilot CBDCs in controlled environments before full-scale rollouts. This phased approach, as seen in Sweden's e-Krona and China's e-CNY, allows for real-world testing and minimizes potential disruptions. To mitigate risks of bank disintermediation, policymakers should design CBDCs to coexist with existing financial systems. Measures such as capping the amount of CBDCs held in digital wallets or maintaining incentives for bank deposits can help stabilize the banking sector. For CBDCs to succeed, robust digital infrastructure and widespread financial education are essential. Investments in mobile connectivity, cybersecurity, and public awareness campaigns can address adoption barriers, particularly in developing economies like Nigeria. Central banks should collaborate on standards for CBDC interoperability to facilitate seamless cross-border payments. Projects like mBridge and Project Icebreaker serve as blueprints for international cooperation. Policy frameworks must balance the need for transaction transparency with user privacy. Implementing tiered privacy models or privacy-preserving technologies can help build public trust while maintaining regulatory oversight. Governments should prioritize cybersecurity measures to protect CBDC platforms from cyberattacks and fraud. Exploring blockchain or distributed ledger technology (DLT) can enhance security and scalability [8,9].

CBDCs represent a pivotal innovation in the evolution of money and monetary systems. While they promise significant benefits in efficiency, inclusion, and policy effectiveness, their success will hinge on careful design, robust infrastructure, and international cooperation. Policymakers must adopt a balanced and flexible approach to navigate the challenges ahead.

References

1. Central Bank Digital Currency: A Literature Review. Francesca Carapella and Jean Flemming. November 09, 2020.
2. <https://www.brettonwoods.org/article/bwc-annual-report-2023-2024-released>. (date of access 1.10.2024)
3. Assessing the Impact of Central Bank Digital Currency on Private Banks. David Andolfatto. Federal Reserve Bank of St. Louis October 7, 2018.

4. Bank Market Power and Central Bank Digital Currency: Theory and Quantitative Assessment. Jonathan Chiu, Seyed Mohammadreza Davoodalhosseini, Janet Hua Jiang, Yu Zhu. February 8, 2019.

5. Monetary Policy Implications of Central Bank Digital Currencies: Perspectives on Jurisdictions with Conventional and Islamic Banking Systems. Inutu Lukonga. March 17, 2023.

6. Rise of the Central Bank Digital Currencies: Drivers, Approaches and Technologies. Raphael Auer, Giulio Cornelli, Jon Frost. CESifo Working Paper No. 8655. October 2020. 7. Infante, Sebastian, Kyungmin Kim, Anna Orlik, Andr e F. Silva, and Robert J. Tetlow (2023). "Retail Central Bank Digital Currencies: Implications for Banking and Financial Stability," Finance and Economics Discussion Series 2023-072. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, <https://doi.org/10.17016/FEDS.2023.072>. (date of access 12.10.2024)

8. <https://gfmag.com/features/central-bank-digital-currencies-crossroads/>. (date of access 1.11.2024)

9. <https://ripple.com/insights/the-state-of-global-cbdc-adoption-with-darrell-duffie/> (date of access 25.11.2024)

ҚР СУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Абакирова Н.

Эко-22-1к тобының студенті

Оспанова Г.К.

х.г.к., «Экология және

бағалау» кафедрасының доценті

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті,

Қарағанды, Қазақстан

Аңдатпа: Су ресурстарының экологиялық жағдайы – бүгінде әлемдік деңгейде маңызды мәселе. Қазақстанда Арал теңізінің тартылуы, Каспий теңізіндегі мұнай-газ өндірісінің экологиялық салдары, өзен-көлдердің ластануы және жер асты суларының сапасының нашарлауы сияқты проблемалар табиғатты қорғау шараларын шұғыл күшейтуді талап етеді. Мақала су ресурстарын сақтаудың маңыздылығын және оларды ұтымды пайдаланудың тиімді тәсілдерін ұсынуға бағытталған.

Түйінді сөздер: Су ресурстары, ластану, экологиялық мәселелері, шешу жолдары.

Қазақстан Республикасының су ресурстары – елдің экологиялық, экономикалық және әлеуметтік дамуы үшін аса маңызды табиғи байлықтардың бірі. Су – тіршілік көзі ғана емес, сондай-ақ ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, энергетика және тұрмыстық қажеттіліктерді қамтамасыз ететін негізгі фактор. Алайда Қазақстанның географиялық орналасуы мен табиғи-климаттық ерекшеліктері су ресурстарын шектеулі әрі тұрақсыз етеді. Елдің аймақтарында су тапшылығы, ресурстардың біркелкі таралмауы және олардың сапасының төмендеуі секілді мәселелер жиі кездеседі [1].

Су ресурстарының экологиялық жағдайы – бүгінде әлемдік деңгейде маңызды мәселеге айналған тақырыптардың бірі. Арал теңізінің тартылуы, Каспий теңізіндегі мұнай-газ өндірісінің экологиялық салдары, өзен-көлдердің ластануы және жер асты суларының сапасының нашарлауы сияқты проблемалар табиғатты қорғау шараларын шұғыл күшейтуді талап етеді. Бұл жағдайлар ел экономикасы мен халқының өмір сүру сапасына тікелей әсер етеді.

Су ресурстары адамзаттың өмір сүруі мен шаруашылық қызметін қамтамасыз етуде негізгі роль атқарады. Қазақстан Республикасының су ресурстары көптеген экологиялық және экономикалық мәселелердің орталығында тұр [2].

Қазіргі уақытта су ресурстарының ластануы, сарқылуы және тиімді пайдаланылмауы сияқты проблемалар елдің тұрақты дамуына қауіп төндіруде.

Су ресурстарының негізгі экологиялық мәселелері:

- Су сапасының төмендеуі.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың қалдық сулары, ауыл шаруашылығында пайдаланылатын тыңайтқыштар мен пестицидтер су сапасын төмендетуде. Қазақстанның көптеген өзен-көлдерінде су құрамындағы зиянды заттардың шекті мөлшері асып түседі.

- Су көлемінің азаюы.

Климаттың өзгеруі және трансшекаралық өзендердің суын пайдалану мәселелері су көлемінің азаюына алып келуде. Арал теңізінің тартылуы осының айқын мысалы.

- Игерілмеген инфрақұрылым.

Су тазарту қондырғыларының тозуы және жетіспеуі судың сапасын арттыруға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, суару жүйелерінің ескірген технологиялары су шығынын көбейтеді. Су ресурстарының ластану түрі, негізгі көздері, салдары мен шешу жолдары 1-ші кестеде келтірілген [3-4].

1 кесте – Қазақстанның өнеркәсіптік ластану деңгейі

Ластану түрі	Негізгі көздері	Салдары	Шешу жолдары
Ауыр металдармен ластану	Қарағанды және Павлодар облыстарының металлургиялық зауыттары («Qarmet» т.б.)	Су флорасы мен фаунасының деградациясы; адам ағзасына улы элементтердің түсуі	Зауыттарда заманауи тазарту қондырғыларын орнату; ауыр металлдардың мөлшерін қатаң бақылау
Мұнай өнімдерімен ластану	Каспий теңізіндегі мұнай-газ өндірісі («Теңізшевройл», «Қашаған» кен орындары)	Экожүйенің бұзылуы; фитопланктондардың азаюы; теңіз жануарларының өлімі	Мұнай қалдықтарын жинау технологияларын енгізу; мұнай төгінділерін болдырмау үшін алдын алу шаралары
Химиялық заттармен ластану	Мұнай-химия, фармацевтика және химиялық өндіріс орындары	Су экожүйесінің химиялық тепе-теңдігінің бұзылуы; су жануарларының жойылуы	Қалдықтарды қайта өңдеу; химиялық заттардың суды ластауына жол бермеу үшін қатал экологиялық бақылау
Тұрмыстық қалдықтар	Ірі қалалардың тазарту жүйелерінің жетіспеушілігі (Алматы, Шымкент, т.б.)	Өзендер мен көлдердің эвтрофикациясы; адам денсаулығына зиян келтіру.	Қалалардың тазарту жүйелерін жаңарту; тұрмыстық қалдықтарды өңдеу инфрақұрылымын дамыту

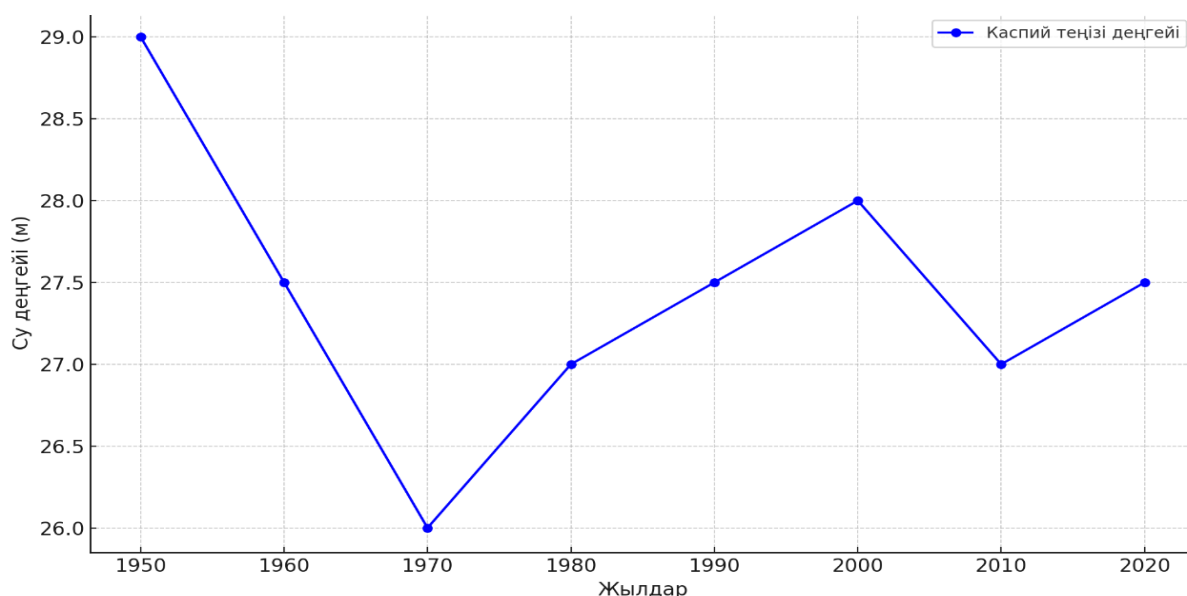
Су ресурстарын ластануы экожүйелердің биоалуантүрлілігін азайтып, судың ішкі тұтынуға жарамдылығын төмендетеді. Сонымен қатар, су сапасының нашарлауы ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіптің даму қарқынына да кері әсерін тигізеді [5-6].

2023 жыл бойынша Қазақстанның су ресурстарының ластану деңгейі 2-ші кестеде келтірілген.

2 кесте – Қазақстанның су ресурстарының ластану деңгейі (2023 жылғы мәліметтер)

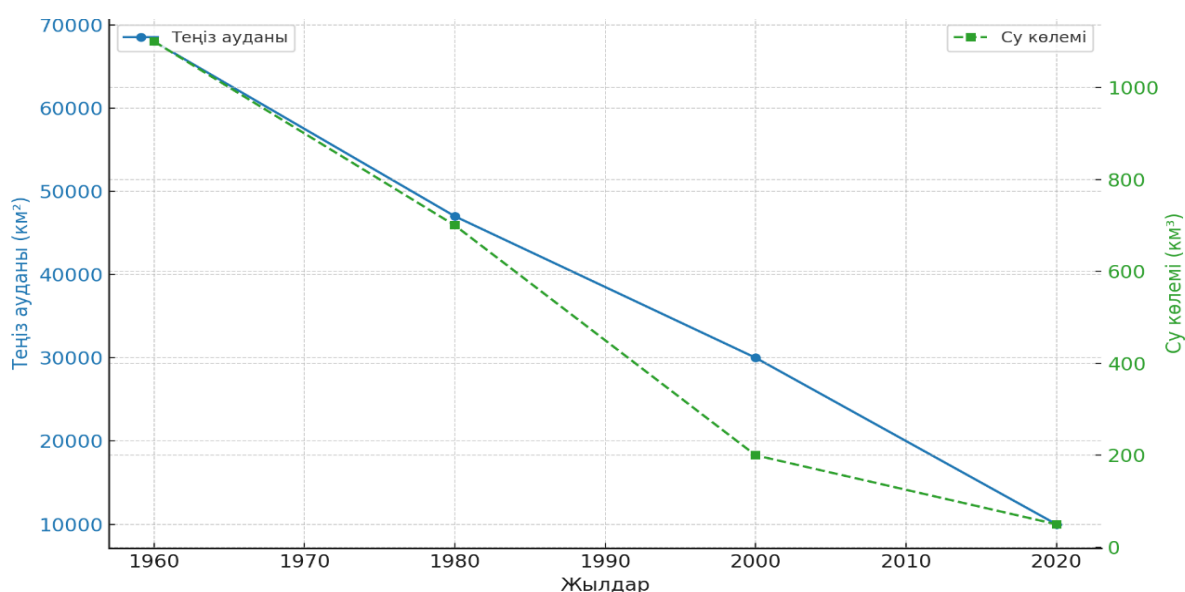
Аймақ	Өзендер мен көлдер саны	Ластану деңгейі (ШРК жоғары, %)	Ластанудың негізгі көздері
Алматы облысы	15	70	Өнеркәсіп, тұрмыстық қалдықтар
Қарағанды облысы	22	85	Ауыр металдар, өндірістік қалдықтар
Маңғыстау облысы	8	60	Мұнай өндіру қалдықтары

1-ші суреттегі графикте Каспий теңізінің су деңгейінің 1950 жылдан 2020 жылға дейінгі ауытқулары көрсетілген. Су деңгейі бірнеше кезеңдерде өзгеріп, 1970-1980 жылдары төмендеп, кейіннен қайта көтерілу үрдісін көрсетеді [7].

1-сурет – Каспий теңізі деңгейінің ауытқуы (1950–2020 жж.)

2-ші суретте Арал теңізінің ауданы мен су көлемінің 1960 жылдан 2020 жылға дейінгі өзгерістері көрсетілген [8].

2-сурет. Арал теңізінің ауданы мен су көлемінің 1960 жылдан 2020 жылға дейінгі өзгерістері көрсетілген

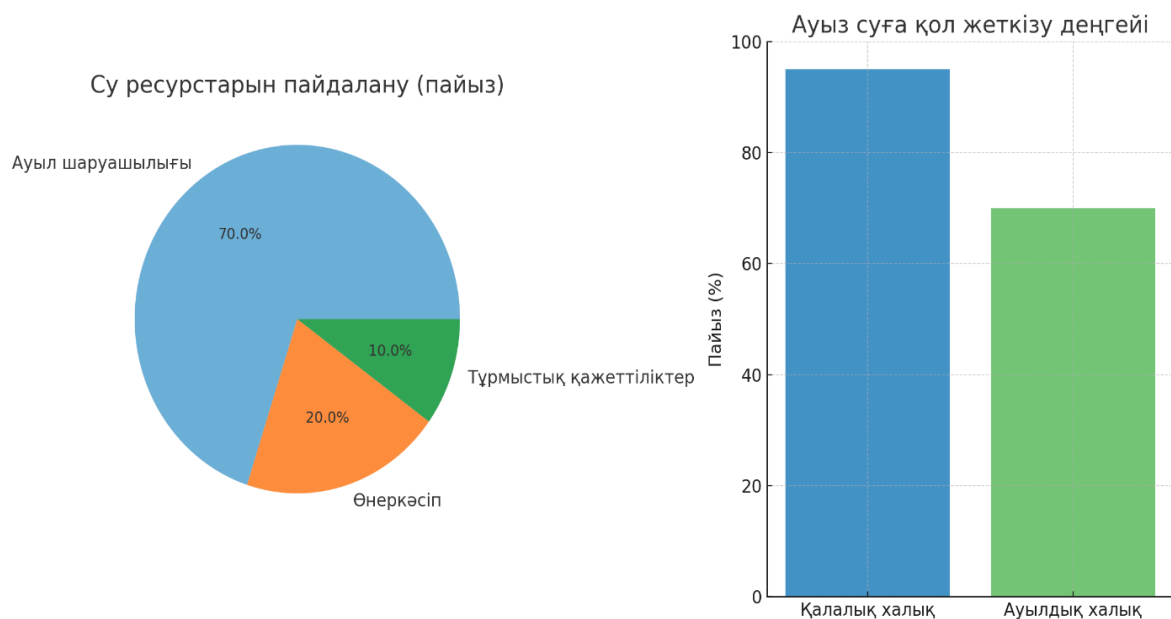
Балқаш көлі Қазақстанның ең ірі ішкі су қоймаларының бірі болып табылады және оның экологиялық жағдайы соңғы жылдары көптеген мәселелер туғызуда. Көлдің экологиялық мәселелері, әсіресе оның су деңгейінің төмендеуі мен ластануы, айтарлықтай аландаушылық тудырады [9].

Егер Балқаш көлінің экологиялық мәселелеріне уақытында назар аударылмаса, ол айтарлықтай зардаптарға әкелуі мүмкін. Көлдің суы мен экосистемасы үшін күрделі жағдайлар туындағандықтан, оның экологиясын қорғау мақсатында мемлекеттік шаралар мен халықаралық деңгейде қолдау көрсету қажет.

3-кесте – Балқаш көлінің экологиялық мәселелері (1970-2020 жж.)

Жыл	Проблема	Себептері	Ластаушы заттар	Салдары	Шешімдер
1970 ж	Су деңгейінің төмендеуі	Іле өзенінен суды ауыл шаруашылығына пайдалану	-	Көлдің шығыс бөлігінде тұздану	Су ресурстарын тиімді пайдалану және Іле суын басқару
1980 ж	Ластану	Өнеркәсіп қалдықтары, ауыл шаруашылығы	Ауыр металдар, химикаттар	Балық қорының азаюы	Өнеркәсіптік ағындарды тазарту, экологиялық нормаларды күшейту
1990 ж	Биологиялық әртүрліліктің жоғалуы	Браконьерлік, ластану	-	Жануарлар мен өсімдіктер түрлерінің азаюы	Қорғалатын табиғи аумақтарды кеңейту
2000 ж	Климаттың өзгеруі	Жаһандық жылыну, судың бұлануы	-	Су деңгейінің тұрақсыздығы	Жергілікті климатты зерттеу, экологиялық бағдарламаларды енгізу
2020 ж	Судың сапасының нашарлауы	Пластик қалдықтар, өндірістік ластанулар	Пластмасса, мұнай өнімдері	Жағалаудағы тіршілік ортасының деградациясы	Қалдықтарды өңдеу жүйесін жақсарту, көпжақты экологиялық мониторинг орнату

Қазақстанның көптеген өңірлерінде ауыз су тапшылығы маңызды экологиялық, экономикалық және әлеуметтік мәселе болып табылады. Су ресурстарының 40%-ға жуығы елден тысқары жерде қалыптасады, бұл елімізді климаттық және трансшекаралық тәуелділікке душар етеді. 3-ші суретте Қазақстандағы ауыз суды пайдалану және сапа деңгейі көрсетілген.

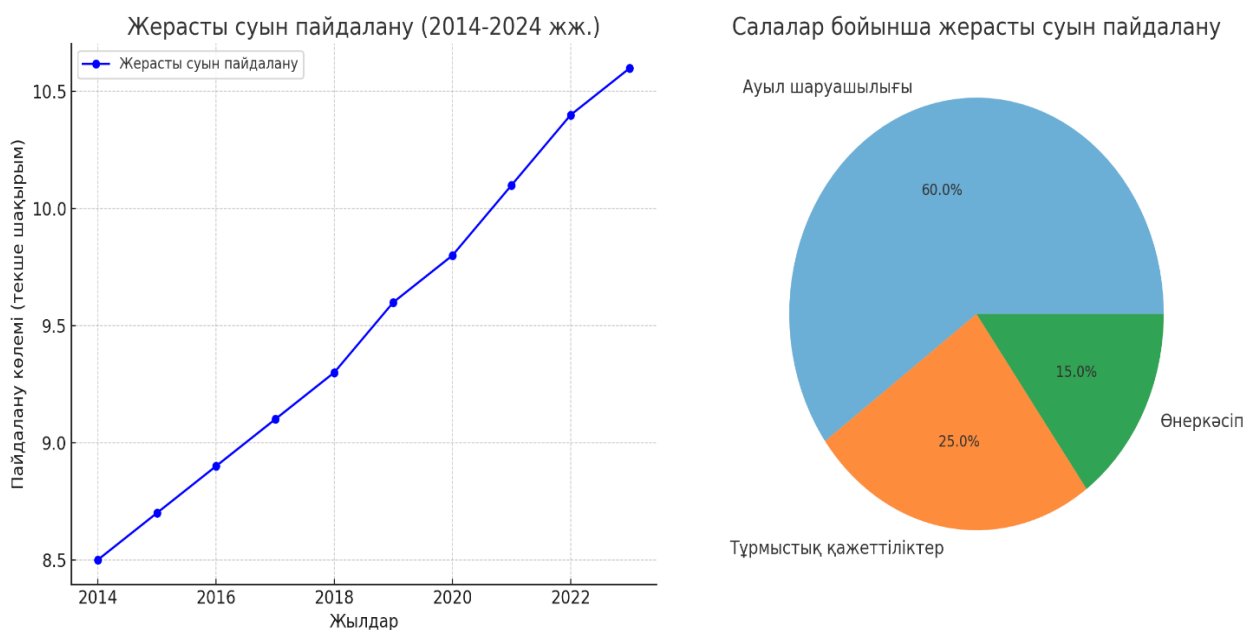
3-сурет – Қазақстандағы ауыз суды пайдалану және сапа мәселелері (2023 ж.)

Қазақстандағы жер асты суларының сарқылуы соңғы жылдары маңызды экологиялық мәселеге айналды.

– Қорлардың азаюы: Қазақстанда жылдық жер асты су қоры 15-16 текше шақырымға бағаланады, оның шамамен 60%-ы шаруашылық мақсатта, соның ішінде ауыл шаруашылығы мен тұрмыстық қажеттіліктерге пайдаланылады. Соңғы 10 жыл ішінде пайдалану көлемі айтарлықтай артты, бұл кейбір аймақтарда судың азаюына әкелді.

– Суармалы жерлер: Ауыл шаруашылығында жер асты суларының үлесі 10-15%-ға дейін артқан. Бұл суармалы жерлердің ұлғаюына байланысты болып отыр. Алайда, бұл ұзақ мерзімді перспективада жер асты су қорының азаюына әсер етеді.

– Аймақтық ерекшеліктер: Қазақстанның оңтүстік және батыс өңірлерінде, әсіресе Қызылорда мен Маңғыстау облыстарында тұщы судың тапшылығы сезілуде. Бұл аймақтарда жер асты суы негізгі көз болып табылады, алайда қорлардың қайта толықтырылуы жеткіліксіз.

4-сурет – Жерасты суын пайдалану (2014-2024 жж.)

1. Жерасты суын пайдалану (2014-2024 жж.): Соңғы 10 жылда жерасты суын пайдалану көлемі тұрақты түрде артқан. Бұл ауыл шаруашылығы мен тұрмыстық қажеттіліктердің өсуімен байланысты.

2. Салалар бойынша су пайдалану: Жерасты суының ең үлкен бөлігі (60%) ауыл шаруашылығына жұмсалады, ал тұрмыстық қажеттіліктер мен өнеркәсіпке тиісінше 25% және 15% тиесілі.

ҚР су ресурстарының экологиялық мәселелерін шешу жолдары

- Заңнамалық реттеу және қадағалау.

Экологиялық заңдарды күшейту және оларды сақтауды қадағалау арқылы су ластануын азайтуға болады. Өндіріс орындарынан шығатын зиянды қалдықтарды қатаң бақылау қажет.

- Заманауи технологияларды енгізу.

Су тазарту қондырғыларын жаңарту және жаңа технологияларды енгізу су сапасын жақсартады. Ауыл шаруашылығында суды үнемдеу технологияларын, мысалы, тамшылатып суару әдісін қолдану қажет.

- Халықаралық ынтымақтастық.

Траншекаралық су ресурстарын әділ және тиімді пайдалану үшін көршілес елдермен ынтымақтастықты нығайту маңызды. Бұл мәселені шешуде халықаралық келісімдер жасау қажет.

- Қоғамдық ақпараттандыру.

Халық арасында экологиялық мәдениетті қалыптастыру және су ресурстарын ұтымды пайдалану қажеттілігі туралы түсіндіру жұмыстары жүргізілуі тиіс.

- Климаттық өзгерістерге бейімделу.

Климаттың өзгеруі су ресурстарына айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан бейімделу стратегияларын әзірлеу, су қорларын сақтау және климаттық қауіптерге дайын болу шаралары қажет.

Сонымен қатар менің ойымша, Еуропалық елдердің су ресурстарын басқару және экологиялық мәселелерді шешудегі әдістері әлемдік деңгейде тиімді деп саналады. Сондықтан да бұл елдердің тәжірибесі Қазақстан үшін пайдалы болуы мүмкін. Еуропаның осы бағыттағы тәжірибелері мен нақты деректерге негізделген әдістері туралы ақпарат келтіре кетсем:

- Заңнамалық және нормативтік базаны жетілдіру

Еуропалық Одақтың (ЕО) негізгі құжаты – Су негізіндегі директивасы (Water Framework Directive, WFD), 2000 жылы қабылданған. Бұл құжатқа сәйкес:

- Барлық су объектілерінің экологиялық жағдайы жақсы деңгейге жеткізілуі керек.

- Мемлекеттер трансшекаралық өзендерді бірлесіп басқаруға міндетті.

Нәтижелер:

- Еуропадағы 74% өзендер мен көлдер WFD стандарттарына сәйкес экологиялық таза деп танылды.

- Мысалы: Германияда өзендер мен көлдердің 80%-дан астамы «жақсы» санатқа жатады.

- Интеграцияланған су ресурстарын басқару

Еуропада су ресурстарын басқару көбінесе интеграцияланған су ресурстарын басқару (Integrated Water Resources Management, IWRM) қағидаттарына негізделеді. Бұл:

- Су ресурстарын экономикалық, экологиялық, әлеуметтік тұрғыдан үйлесімді пайдалануды көздейді.

- Су қоймаларын бір экожүйе ретінде басқаруға мүмкіндік береді.

Нәтижелер:

- Нидерланды елінде су ресурстарын интеграцияланған басқару арқылы теңіз деңгейінің көтерілуіне қарсы тиімді шаралар қабылданды. Су тасқынынан болатын шығындар 30%-ға азайды.

– Тазарту технологияларын енгізу

Еуропада су сапасын жақсарту үшін тазарту технологияларының заманауи түрлері қолданылады:

– Механикалық және биологиялық тазарту қондырғылары:

Германияда тұрмыстық ағынды сулардың 95%-ы тазартылғаннан кейін қайтадан қолданылады.

– Мембраналық технологиялар:

Финляндияда осы әдіс арқылы өнеркәсіптік суды тазартудың тиімділігі 90%-ға жеткен.

Нәтижелер:

– Швейцарияда суды тазарту арқылы су қоймаларындағы зиянды заттар концентрациясы 40%-ға азайтылды.

– Суды үнемдеу және тиімді пайдалану

Еуропадағы су үнемдеу технологиялары:

– Тамшылатып суару:

Испанияда ауыл шаруашылығында осы әдісті қолдану арқылы судың шығыны 60%-ға қысқартылды.

– Өндірісте суды қайта пайдалану:

Швецияда өндірістік процестерде судың 75%-ы қайта қолданылады.

Нәтижелер:

– Испанияда 2010-2020 жылдар аралығында су үнемдеу технологияларын енгізу арқылы ауыл шаруашылығы өнімділігі 30%-ға артты.

– Қоғамдық қатысу

ЕО елдерінде экологиялық мәселелерді шешу үшін халықтың қатысуы қамтамасыз етіледі. Су объектілерін қорғау және сақтау бойынша білім беру бағдарламалары іске асырылады:

– Эко-білім беру:

Финляндия мектептерінде экологиялық білім беру бағдарламалары енгізілген, бұл экологиялық мәдениетті қалыптастырады.

– Қоғамдық бақылау:

Францияда тұрғындар су сапасын бақылау жұмыстарына қатысады.

Нәтижелер:

– Францияда қоғамдық бақылау арқылы заңсыз ластанулар саны 15%-ға азайды.

– Трансшекаралық ынтымақтастық

Еуропада трансшекаралық өзендерді бірлесіп басқару бойынша тиімді тәжірибе бар:

– Рейн өзенін басқару: Германия, Швейцария, Нидерланды және Франция елдері бірлескен басқару бағдарламасын қабылдап, өзендегі ластану деңгейін 70%-ға төмендетті.

– Дунай өзенін басқару: Дунай бассейніне қатысты келісімдер арқылы өзен экожүйесі қалпына келтірілді.

Қазақстанның су ресурстарының экологиялық мәселелерін шешу үшін ұсыныстар:

Еуропа елдерінің тәжірибесіне сүйене отырып, Қазақстанда:

– Су ресурстарын басқаруға арналған заңнаманы WFD қағидаттарына сәйкестендіру;

– Интеграцияланған басқару жүйесін енгізу;

– Су тазарту технологияларын қолдану аясын кеңейту;

– Ауыл шаруашылығында су үнемдеу әдістерін енгізу;

– Су сапасын бақылауға халықты тарту және экологиялық білім беру бағдарламаларын күшейту қажет.

Еуропалық әдістерді қолдану арқылы Қазақстанда су ресурстарының экологиялық мәселелерін тиімді шешуге болады.

Қазақстанның су ресурстарының экологиялық мәселелерін шешу кешенді тәсілді қажет етеді. Су сапасын жақсарту, заманауи технологияларды енгізу, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және халықты ақпараттандыру сияқты шаралар су ресурстарын

ұтымды басқаруға және олардың сарқылуын болдырмауға мүмкіндік береді. Елдің тұрақты дамуы үшін су ресурстарын тиімді пайдалану басты басымдық болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі. (ҚР экологиясының жағдайы туралы ақпараттар). <https://eco.gov.kz>

2 Қазақстанның су ресурстары. (2019). Қазақстан Республикасының Су ресурстары басқармасы. <https://su.gov.kz>

3 Қазақстандағы су ресурстарын басқару: экологиялық аспектілер мен мәселелер. (2020). Ұлттық Экологиялық Ғылыми Зерттеу Орталығы. <https://www.nesco.kz>

4 Қазгидромет Республикалық мемлекеттік кәсіпорны. Су ресурстарының мониторингі және гидрология бойынша мәліметтер. <http://www.kazhydromet.kz>

5 Жалпы су тапшылығы мен экологиялық мәселелер. (2022). Қазақстандағы Экологиялық құқық және тұрақты даму журналы. <https://eco.uz>

6 Ұлттық гидрология орталығы. (2021). Су ресурстарының экологиялық мәселелерін зерттеу және мониторинг жүргізу. <https://www.hydromonitor.kz>

7 Каспий теңізінің экологиялық мәселелері мен су ресурстарының ластануы: – Kz.euronews.com. (2023). <https://stud.baribar.kz>

8 Арал теңізінің экологиялық мәселелері мен су ресурстарының ластануы: – Kaspi.kz. (2023).

9 Балқаш көлі мен экологиялық мәселелері Stud.baribar.kz. (2023). Балқаштың экологиялық проблемалары туралы реферат. <https://stud.baribar.kz>

МОДЕЛИ УЧАСТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ФАРМИНДУСТРИИ ВЕДУЩИХ СТРАН В МИРОВЫХ ВОСПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССАХ

Абдурахманова З.А.

магистр, старший преподаватель

Университет имени Жумабека

Ахетовича

Ташенева;

Джорабаева М. А.

д.э.н. профессор,

Ошский государственный университет

Аннотация: В статье рассматривается дальнейшее развитие фарминдустрии, но уже с использованием современных форм интернационализации и новых показателей эффективности учитывая, что современная интернационализация затрагивает все стадии воспроизводственного процесса, то проблему лучше всего решать через призму деятельности национального фармацевтического комплекса.

Ключевые слова: национальный отраслевой комплекс, интернационализация, фарминдустрия, национальная экономика.

Актуальность исследования. Интернационализация производственной деятельности продолжает оставаться основной тенденцией развития национальных хозяйств, их отраслевых комплексов. Однако использование при оперировании в современной мирохозяйственной среде только традиционных форм их интеграции в систему международных экономических связей, доказавших свою высокую эффективность на начальных этапах интернационализации мировой экономики в виде роста экспорта, экспортного потенциала и т.д., недостаточно. В современном мире национальные хозяйства не могут развиваться, не становясь частью мирового воспроизводственного процесса; организационно архитектура мировой экономики сегодня выстраивается вокруг глобальных цепочек стоимости (ГЦС), в которых мерилом эффективности является повышение добавленной стоимости. Необходимо исследование и внедрение новых форм интернационализации деятельности компаний, входящих в национальные отраслевые комплексы.

В литературе встречается большое число работ, посвященных ГЦС, но они представляют результаты исследования с позиции развития таких цепочек крупными компаниями. А проблема пионерного вхождения в глобальные цепочки стоимости компаний страны, не имеющей опыта глубокого встраивания в ГЦС, исследована недостаточно. Особенно это касается стран, которые только стартуют в этом процессе, в т.ч. Республика Казахстан [1].

Среди отраслей, на которые в последнее время обращен наиболее пристальный взгляд ученых, выделяется фармацевтическая индустрия как представитель высокотехнологичных отраслей. Для Республики Казахстан эта отрасль имеет особое значение как с позиции повышения качества жизни населения (за счет обеспечения населения лекарственными средствами) так и увеличения ВВП (ВВП). Среди достижений последних лет – насыщение внутреннего рынка РК фармпрепаратами как за счет импорта (рост 80 %), так и собственного производства (рост объемов 15 % в год), в т.ч. за счет привлечения иностранных инвестиций. Но экспорт за этот же период вырос только на 22%. Проблема заключается еще и в том, что при таких темпах роста объем национальной части мировой добавленной стоимости остается низким.

Таким образом, перед страной по-прежнему стоит задача дальнейшего развития фарминдустрии, но уже с использованием современных форм интернационализации и новых показателей эффективности. Учитывая, что современная интернационализация затрагивает

все стадии воспроизводственного процесса, то проблему лучше всего решать через призму деятельности национального фармацевтического комплекса.

Инновационная специфика звена НИОКР накладывает отпечаток и на особенности взаимодействия интернационализированных звеньев в фарминдустриальной цепочке стоимости. Страны ищут такое сотрудничество, чтобы оно позволило в дальнейшем создавать свой собственный (национальный) интеллектуальный продукт, т.к. именно ему, как мы отметили выше, соответствует максимальная добавленная стоимость. А для этого, по мнению ученых, необходимо использовать такие современные формы сотрудничества как лицензионные соглашения, создание контрактных исследовательских организаций [1].

Напомним, что наиболее распространенными способами связи в других отраслях, которые можно рекомендовать для фарминдустрии, являются совместные предприятия (венчурные), заключение субподрядного договора и другие (в них иностранный инвестор не имеет интереса участия в капитале, но инвестирует в какой-либо элемент), а также разовые контракты.

Таблица 1 – Характеристика основных форм бизнес-отношений в цепочке стоимости: звено НИОКР

Форма	Особенности применения в фарминдустрии	Особенности для звена и подзвена НИОКР
Лицензионные соглашения	Несколько китайских и индийских фирм продвигали свои собственные ФП на глобальные и региональные рынки, но им не хватало клинических испытаний. Поэтому именно через лицензионные соглашения МНК им предоставили ресурсы по клиническим данным	На патентованные исследования (original)
Контрактные исследовательские организации (CROs)	CROs выполняли специфические стадии исследования развития и тестирования таблеток за фиксированную плату (риски на себя не брали); потом на этих стадиях фирмы и остались специализироваться	– НИОКР для низко – или средне приоритетных ФП. – клинические испытания – контрактное сервис-сотрудничество (на стадии валидации ФП).
Сотрудничество в исследованиях	МНК снабдили исследовательского партнера начальными и средне-стадийными контрактами для завершения исследований, при этом МНК и местные компании разделили риски и право на интеллектуальную собственность; чтобы смягчить затраты, возникает новый формат бизнеса услуг и партнерства, например с доверенными МСБ развивающихся стран, в т.ч. эти кандидаты могут получить высокую НДС за счет участия в третьей стадии испытаний	– НИОКР; для минимизации возрастающих в R&D затрат – повернулись к партнерству на основе разделения стоимости и milestones доверенными МСБ развивающихся стран – звено клинические испытания, в т.ч. высокоинтенсивные; – все что ускоряет экспертизу (знания, стандарты и т.д.)

Составлено по: Wadhwa V. The globalization and innovation: Pharmaceuticals: Can India and China Cure the Global Pharmaceutical Market / V. Wadhwa, B. Rissing, G. Gereffi, J. Trumbour, P. Engardio // Duke University. – 2008 (June). – 67 p [Electronic recourses]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1143472> [Accessed: 31July 2018].

Наиболее вероятные области для интеграции (вертикальной и горизонтальной) представлены в табл. 2. Поскольку, как мы выяснили выше, форма взаимодействия зависит еще и от звена (подзвена) фармцепочки, то данные детализированы нами в разрезе звеньев.

Таблица 2 – Возможные области сотрудничества для вертикальной и горизонтальной интеграции как процесс вовлечения в глобальную ФиЦС

Внутренние возможности	Звено ФиЦС	Внешние возможности
Расширение мощностей посредством разработки:	ННПКР и развитие ФП	Расширение мощностей посредством:
– новых молекулярных формул		– покупки интеллектуальной собственности (ИС)
– новых средств анализа и скрининга		– поглощения профильных фирм
– расширения продуктовой линейки		– участия в университетских программах, партнерства для совместной разработки и совместного владения ИС
В области клинических стандартов и экспертизы	Клиничес-кие испытания	В областях тестирования ФП, покупки или продажи потенциальных компонентов с утвержденной концепцией
Для сравнения		
В областях контроля в цепочке поставок (особенно поставок природного сырья и с точки зрения температурного режима) и разработки низкостоймых или высокопродуктивных химических реакторов	Контроль	В областях контроля в цепочке поставок и разработки низкостоймых или высокопродуктивных химических реакторов

Составлено по: Wadhwa V. The globalization and innovation: Pharmaceuticals: Can India and China Cure the Global Pharmaceutical Market / V. Wadhwa, B. Rissing, G. Gereffi, J. Trumbour, P. Engardio // Duke University. – 2008 (June). P. 16-17 [Electronic recourses]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1143472> [Accessed: 31July 2018].

Безусловно, взаимодействие должно включать и классические формы интернационализации ННПКР. Но трансфер технологий – это иная сфера исследования и в наши задачи не входит.

Инновационный характер ГФиЦС формирует ряд особенностей, которые необходимо учитывать при разработке стратегии участия национальных структур в этой глобальной цепочке (своего рода барьеры). Ученые подчеркивают, что инновационная деятельность требует постоянного подтверждения ресурсов, постоянного перетока знаний, наличия различных компетенций у местных (локальных, национальных) участников цепочки; при этом коллектив ученых во главе с Г. Джереффи, указывает, что «интернационализация R&D, трансфер технологий – это очень значимые факторы успеха». С одной стороны,

национальным (локальным) элементам сложно интегрироваться в это звено глобальной цепочки, т.к., во-первых, огромная порция инновационной деятельности остается в штаб-квартирах МНК, во-вторых, создание новых препаратов требует огромных капиталов. Но, с другой стороны, такие факторы как децентрализация НИОКР (R&D) и инновационной деятельности, необходимость привлечения человеческого капитала, расширение доступа к технологиям являются современными драйверами международной фрагментации. При этом географическая дисперсия МНК-активностей (видов деятельности многонациональных и транснациональных компаний) действует для национальной экономики как источник новых знаний [3].

Анализ существующих методических подходов к оценке состояния и места национального отраслевого комплекса в системе мирового хозяйства позволил нам выявить ряд их недостатков, обусловленных особенностями современного этапа развития мировой экономической системы, а именно мирохозяйственной среды ГЦС. Во-первых, они отличаются фрагментарностью, т.е. изучается либо отдельно отрасль, либо рынок, либо по отдельности фазы воспроизводственного процесса; во-вторых, проблемы внутреннего рынка или промышленности изучаются без учета влияния глобализации, особенностей внешней среды, в которой сегодня доминируют ГЦС. Кроме того, при формировании комплекса показателей иногда отсутствует логика и предлагается просто их набор. И, наконец, самое главное, некоторые методические подходы не отображают объемных характеристик, не учитывают пространственного характера происходящих хозяйственных процессов, основываются на линейном восприятии мира.

Также уточним вопрос о предмете анализа. Поскольку конечной целью нашего исследования является разработка стратегии развития НФК в среде ГФиЦС, то цель анализа мы видим в определении текущего состояния, в оценке количественных и качественных характеристик участия элементов НФК в ГФиЦС (на основе сравнения со странами-лидерами и компаниями-лидерами мирового отраслевого рынка). Но нам нужно не классическое измерение уровня вовлеченности НОК в ГЦС с определением места в рейтинге, а поэлементная оценка для выявления проблем и разработки стратегии развития. На наш взгляд, наиболее подходящим инструментом является диагностика, т.к. в отличие от анализа, диагностика – это процесс не только описания состояния в заданных терминах и показателях, но также оценка системы (или ее элементов), направленная именно на раскрытие проблем и обозначение областей их возможного решения, дальнейшего развития.

Среди дополнительных количественных показателей, характеризующих современную интернационализацию, выделим следующие:

- степень разветвленности сети, т.е. наличие подразделений компании (число подразделений в стране и за рубежом) любой специализации;
- степень участия в цепочке добавленной стоимости (доля добавленной стоимости в общей цене готовой продукции из баланса компании);
- доля участия страны в прибылях компании (какая доля прибыли остается в компании; какая часть направляется на выплату дивидендов; по каким направлениям распределяется прибыль – выплата дивидендов, капитализация);
- доля выпускаемой готовой продукции с максимальным содержанием национального сырья в их общем объеме;
- соотношение национального и сырья иностранного происхождения (аналогично по другим звеньям ИВ-цепочки);
- доля продукции, отправляемая на экспорт;
- доля продукции, направляемой для реализации в страну партнера в общем объеме экспорта [4].

Несколько слов о методах исследования. Во-первых, при проведении анализа ГЦС на фирменном уровне большинство авторов столкнулись с проблемой недостатка статистических данных, поэтому все они говорят о применении методов качественного анализа, либо об их доминировании в методическом инструментарии, особенно

интервьюирования, анкетирования. Во-вторых, детали развития цепочки можно выявить только методом case-study и этот метод массово присутствует в аналитических исследованиях, особенно зарубежных ученых.

Изучение отраслевых характеристик фармацевтической отрасли и фармацевтических (фарминдустриальных) ГЦС (по своей природе являющихся интернационализированным международным воспроизводственным процессом изготовления фармпрепарата) на примере компаний-лидеров были выявлены следующие особенности. С одной стороны, им присущи общие черты высокотехнологичных отраслей: основной стадией процесса (цепочки) является НИОКР, это звено с максимальным уровнем добавленной стоимости, структура цепочки сильно фрагментирована, относится к типу «движимая производителем» (т.е. для ее развития требуется инновационный капитал), постоянно удлиняется за счет добавления услуговых звеньев. С другой стороны, специфические черты формируют составную стратегию включения в ГЦС, а именно: структура ГЦС зависит от вида производимого фармпрепарата (дженерик или оригинальный) и уровень добавленной стоимости в казалось бы одноименных звеньях разный – например, он низкий в производственном звене при производстве дженерика, но существенно выше при производстве оригинального препарата. Такое разнообразие приводит к тому, что национальная экономика имеет возможность выбора звена для включения в ГЦС при условии соответствия национальных условий требованиям фармацевтических ГЦС (табл. 3) [5].

Таблица 3 – Факторы локализации звеньев фармацевтических ГЦС

Звено для локализации	Требования со стороны фармацевтических ГЦС по типам ФП	
	ФП – дженерик	ФП – концептуально новый ФП
НИОКР	Наличие инфраструктуры, соответствующей начальным сегментам звена НИОКР (тестирование и т.д.)	Наличие высокоразвитой инновационной инфраструктуры (в т.ч. вузы, НИИ) и пула специалистов
Производство ФП	Наличие производственной базы и инфраструктуры, специалистов, способных выполнять работы заданного уровня сложности	Наличие биотехнологической производственной линии и пула высококвалифицированных специалистов
Логистика	Наличие складского хозяйства, инфраструктуры	Наличие высокотехнологичных складов с регулированием температурно-го режима и транспортных средств с такими же характеристиками
Торговое звено	Наличие торговой инфраструктуры, торговой и аптечной сети	
Формирование бренда	Нет или частично	В полной мере

Поскольку и мировой воспроизводственный процесс (именуемый через призму создания стоимости как ГЦС) и национальный отраслевой комплекс, представляющий собой с точки зрения воспроизводственного подхода совокупность стадий производства продукта, имеют одну воспроизводственную природу (основу), то целесообразно проблему развития фарминдустрии страны рассматривать в формате отраслевого комплекса.

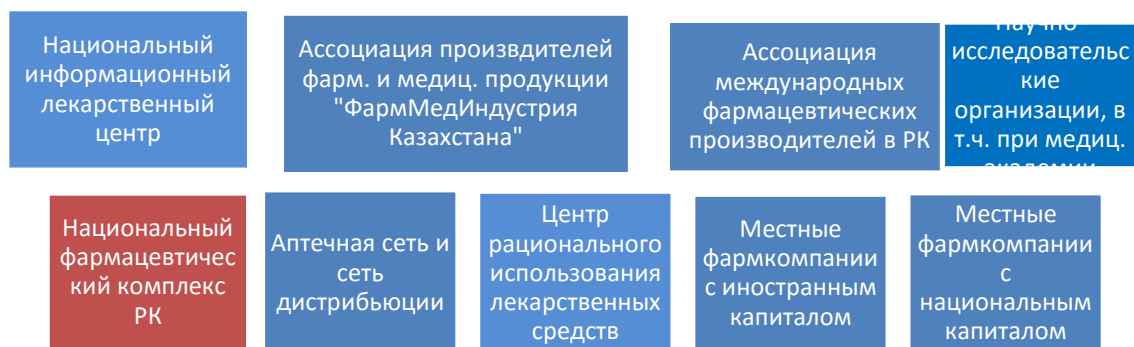

Рисунок 1 – Структурная модель НФК РК

Министерство здравоохранения и социального развития РК

Поддерживающая и вспомогательная инфраструктура

Складские	Транспортные	Образовательные учреждения	Прочие, в т.ч. Центр РИЛС	Маркетинговые Рекламные

Результаты исследования, выполненные по Республике Казахстан по авторской диагностической методике, позволили выявить следующие особенности современной интернационализации НФК РК.

НФК РК взаимодействует с фармацевтическими ГЦС, при этом: три казахстанских предприятия действуют в рамках организационной структуры международной компании через долю в уставном капитале, одна – через договор о стратегическом партнерстве; у большинства доля иностранного инвестора в уставном капитале этих предприятий почти или более 50 % (у двух приближается к 100 %), поэтому они идентифицируются как предприятия, находящиеся под иностранным контролем, а, значит, функционируют под управлением головной компании; как стратегические инвесторы, т.е. международные компании, не являются мировыми лидерами, но являются лидерами своих стран и региональных фармацевтических рынков.

С учетом выявленных положений, в авторской трактовке, современный интернационализированный национальный фармацевтический комплекс это система, представляющая собой совокупность локальных (локализованных в конкретной стране) производственных, организационных, функциональных и специфических структурных и инфраструктурных элементов (имеющих разный уровень сложности и ценности и отражающих различные стадии воспроизводственного процесса) как являющихся звеньями глобальных фарминдустриальных цепочек стоимости (на контрактной и структурной основе) и взаимодействующих с партнерами по большинству сегментов воспроизводственной цепочки с разным уровнем добавленной стоимости, так и функционирующих самостоятельно, в рамках которой создается национальная часть мировой добавленной стоимости.

Таким образом, в отличие от существующего подхода, рассматривающего национальный фармацевтический комплекс как часть внешнеэкономического комплекса национальной экономики (индустрии) с его зарубежными подразделениями и направленного на рост его внешнеторгового потенциала, конкурентоспособности, ГЦС-ориентированный подход позволяет для Республики Казахстан сформулировать его сущность через *локализацию* на территории страны звеньев ГЦС с различным уровнем сложности с целью

формирования национальной части мировой добавленной стоимости, а в качестве направления развития рассматривать его движение вдоль этой цепочки к звеньям с высокой добавленной стоимостью [6].

Список использованных источников

1. Писарева С. С. Формирование цепочек стоимости в автомобилестроении стран Центральной и Восточной Европы: опыт для России. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ.к.э.н., М.: 2016.
2. Wadhwa V. The globalization and innovation: Pharmaceuticals: Can India and China Cure the Global Pharmaceutical Market / V. Wadhwa, B. Rissing, G. Gereffi, J. Trumbour, P. Engardio // Duke University. – 2008 (June). P. 16-17 [Electronic recourses]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1143472> [Accessed: 31July 2018]. P.2.
3. Гордеев Г. Д. Ценообразование. Уч. пособие. Екатеринбург: УГТУ-УПИ. – 2006. На основании чего большинство авторов выступают за интеграцию национальной экономики в звенья с высокой долей добавленной стоимости.
4. Кондратьев В. Б. Глобальные цепочки добавленной стоимости в современной экономике / В. Б. Кондратьев // Перспективы. Электронный журнал, 2013 [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=269044> [Дата обращения: 31.08.2017]; Кондратьев В. Б. Локализация производства как инструмент модернизации, 2016 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/history/lokalizacija_proizvodstva_kak_instrument_modernizacii_2016-05-18.htm (Дата обращения 20.02.2018).
5. Сатаева Л. Г. Анализ формирования аптечных организаций и реформ в фармацевтическом секторе РК и стран СНГ / Л. Г. Сатаева // Вестник КазНМУ. – Алматы. – 2019 – №14 (4).
6. Соколов В. В. Международные производственные цепочки: учет вклада стран в создание добавленной стоимости / В. В. Соколов // Российский внешнеэкономический вестник. – 2016. – № 2.

КӘСІПОРЫНДАРДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ МАЗМҰНЫ МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Абилкосимова Севара

Ф-21-1к тобының студенті

Ансабаева Р.С

Ғылыми жетекші, магистр оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті,

Қарағанды қаласы, Қазақстан

Республикасы

Аңдатпа: Қаржылық менеджмент стратегиялық міндеттерді іске асыру үшін олардың қаржылық ресурстарын басқаруда шешуші рөл атқара отырып, кәсіпорындар жұмысының тұрақтылығы мен тиімділігін қамтамасыз ететін маңызды элемент болып табылады. Мақалада қаржылық менеджменттің жоспарлау, талдау, бақылау және тәуекелдерді басқару сияқты негізгі компоненттері, сондай-ақ айналым капиталын басқару, инвестициялық қызмет, бюджеттеу және қаржылық жоспарлау сияқты жұмыс бағыттары көрсетілген. Цифрландыру және экологиялық және әлеуметтік жауапты инвестициялау (ESG) сияқты заманауи тенденцияларға ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: қаржылық менеджмент, жоспарлау, талдау, тәуекелдерді басқару, бәсекеге қабілеттілік.

Кіріспе

Қаржылық менеджментті жүзеге асырудың алғашқы қадамы – жоспарлау. Бұл кезеңде қаржылық мақсаттарды қоюды, қажетті ресурстарды анықтауды және бюджетті құруды қамтитын стратегиялық және жедел қаржылық жоспарлар жасалады. Мысалы, өндірісті жоспарлау кезінде кәсіпорын шикізатты, жабдықты сатып алу және еңбекақы төлеу үшін бюджет құра алады. Ақша ағындарын болжау қаржылық жоспарлаудың тағы бір маңызды бөлігі болып табылады: ол ағымдағы міндеттемелерді төлеу үшін қажетті өтімділік деңгейін қамтамасыз ете отырып, қолма-қол ақшаның түсуі мен жұмсалыуындағы ықтимал өзгерістерді ескеруге мүмкіндік береді [1].

Талдау келесі кезең болып табылады және компанияның ағымдағы қаржылық жағдайын бағалауды, шығындар мен кірістерді талдауды және ықтимал қаржылық тәуекелдерді анықтауды қамтиды. Мысалы, бизнестің кірістілігін бағалау үшін активтердің кірістілігі немесе меншікті капиталдың кірістілігі сияқты қаржылық коэффициенттерді талдау қолданылады. Осы көрсеткіштерді талдау компанияның әлсіз және күшті жақтарын анықтауға, оның ресурстарының қаншалықты тиімді пайдаланылатынын бағалауға және проблемалық салаларға назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл кезеңнің практикалық маңыздылығы мынада: аналитикалық мәліметтер компанияның қаржылық саясатын жақсартуға және кірісті өсіруге бағытталған стратегияны құруға мүмкіндік береді.

Бақылау – жоспарланған қаржылық көрсеткіштердің орындалуын қадағалау және жұмыс тиімділігін бағалау кезеңі. Мысалы, бюджеттің орындалуын үнемі бақылау жоспардан ауытқуларды уақтылы анықтауға көмектеседі, мысалы, артық шығындар немесе кірістердің болмауы. Компания басшылығы бұл деректерді жоспарды түзету және шығындарды азайту немесе кірісті ұлғайту бойынша шаралар қабылдау үшін пайдалана алады. Бақылау сонымен қатар қаржылық тәртіптің сақталуын және белгіленген стандарттарды тексеруді қамтиды, бұл әсіресе қаржылық тәуекелдердің алдын алу және бизнестің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін маңызды [2].

Тәуекелдерді басқару – тәуекелдерді анықтауға, бағалауға және азайтуға бағытталған қаржылық менеджменттің тағы бір маңызды аспектісі. Мысалы, компаниялар форвардтық немесе опциондық келісімшарттар жасау арқылы валюталық және пайыздық тәуекелдерден қорғану үшін хеджирлеу әдістерін қолдана алады, бұл валюта бағамдарының немесе

ставкалардың өзгеруіне байланысты ықтимал шығындарды азайтуға көмектеседі. Іс жүзінде тәуекелдерді басқару резервтік қорларды құруды және активтерді сақтандыруды да қамтиды, бұл компанияға қолайсыз оқиғалар болған жағдайда тұрақтылықты сақтауға мүмкіндік береді. Қаржылық менеджменттің функцияларынан басқа, оның практикалық маңыздылығын анықтайтын әртүрлі қызмет бағыттары бар [3].

Осындай бағыттардың бірі – айналым капиталын басқару, яғни компанияның ағымдағы активтері мен міндеттемелерін оңтайландыру. Мысалы, тауарлы-материалдық қорларды басқару шикізат пен дайын өнімнің оңтайлы деңгейін сақтауды қамтиды: егер қорлар тым үлкен болса, бұл артық сақтау шығындарына әкеледі, ал жетіспеушілік өндірісте үзілістер тудыруы мүмкін. Дебиторлық және кредиторлық берешекті басқару кәсіпорынның өтімділігін сақтауда маңызды рөл атқарады. Мысалы, клиенттерден қарызды уақтылы өндіріп алу кассалық алшақтықты болдырмауға көмектеседі, ал жеткізушілермен есеп айырысуды оңтайландыру қолда бар қаржылық ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Инвестициялық менеджмент – инвестициялау үшін жобаларды бағалау мен таңдауды қамтитын қаржылық менеджменттің негізгі бағыты. Іс жүзінде бұл компания инвестициялардың әртүрлі нұсқаларын қарастырып, ең төменгі тәуекелдермен ең көп қайтарымды қамтамасыз ететіндерін таңдайтынын білдіреді. Мысалы, инвестициялық шешім қабылдау үшін жобаның тиімділігін бағалауға таза дисконтталған құн әдісі (NPV) немесе ішкі кірістілік нормасы (IRR) қолданылады. Активтерді әртараптандыруды қамтитын инвестициялық портфельді басқару компанияға тәуекелдерді азайтуға және кірісті арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, кәсіпорын өз инвестицияларын әртүрлі активтерге – акциялар, облигациялар немесе жылжымайтын мүлікке бөле алады, бұл бір активтің құнының төмендеу тәуекелдерін басқалардың өсуіне байланысты теңестіруге мүмкіндік береді. Қаржылық жоспарлау және бюджеттеу қаржылық жоспарларды құрудан және оларды орындаудан тұратын қаржылық менеджменттің маңызды аспектісі болып табылады. Мысалы, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді қаржылық жоспарлар компанияға нарықтық ортаның өзгеруі жағдайында тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бюджеттеу ресурстарды әртүрлі бөлімшелер мен жобалар арасында бөлуге қызмет етеді, ал бюджеттің орындалуын бақылау ауытқуларды уақтылы анықтап, қаржылық әрекеттерді түзетуге мүмкіндік береді. Қазіргі кездегі қаржылық менеджментке әсер ететін мәселелердің бірі – инфляцияның жоғарылауы және валюта бағамының тұрақсыздығы. Бұл жағдай әсіресе импортқа тәуелді кәсіпорындардың шығындарын арттырып, олардың қаржылық тұрақтылығына теріс ықпал етеді. Мұндай жағдайларда кәсіпорындар форвардтық және опциондық келісімшарттар арқылы валюталық тәуекелден қорғана алады. Қолма-қол ақша ағындарын басқару да бүгінгі таңда маңызды мәселеге айналды. Көптеген компаниялар қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін ақшалай қаражаттарын тиімді басқаруға тырысады, бұл үшін цифрлық технологиялар мен автоматтандыру жүйелерін қолдану өзекті. Сонымен қатар, қаржылық көрсеткіштерді талдаудың күрделенуі кәсіпорындар үшін қаржылық стратегияларын жетілдіруді талап етеді. Бүгінгі нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін кәсіпорындарға қаржылық талдаудың заманауи құралдары қажет. ESG стандарттарын енгізу қазіргі заманғы тенденциялардың бірі болып табылады. Экологиялық және әлеуметтік жауапкершілікке бағытталған ESG стандарттары компанияның беделін арттырып, инвесторларды тартуға көмектеседі. Қорытындылай келе, қаржылық менеджмент кәсіпорындардың тұрақты дамуы мен табысының негізгі факторы болып қала береді. Тиімді жоспарлау, талдау, бақылау, тәуекелдерді басқару және заманауи технологияларды қолдану үйлесімі компанияларға қаржылық процестерін оңтайландырып қана қоймай, тез өзгеретін экономикалық ортада бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бланк, И. А. “Финансовый менеджмент”. 2018
2. Ковалев, В. В. “Финансовый анализ: управление капиталом, выбор инвестиций, анализ отчетности”. 2019

3. Теплова, Т. В. “Риск-менеджмент: учебник для вузов”. 2020
4. Мясоедова, Л. А. “Финансовый менеджмент: теоретические аспекты и практика”.

2018

РОЛЬ МОЛОДЕЖИ В ФОРМИРОВАНИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Азаров А.С.,
студент Факультета Бизнеса
Права и Технологии
Научный руководитель – к.ю.н.,
профессор
Аренова Л.К.
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальная проблема коррупции, которая остается значимым препятствием для социально-экономического развития. Авторы анализируют влияние коррупции на рыночную экономику, политические и общественные институты, а также на привлекательность страны для инвесторов. Статья подчеркивает важность активного участия гражданского общества в противодействии коррупции, особенно в работе с молодежью.

Ключевые слова: коррупция, молодежь, правовая культура, антикоррупционная политика, противодействие коррупции, благосостояние поколений.

Коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ [1].

Коррупция остается актуальной проблемой в большинстве стран мира, независимо от их политического развития и уровня экономического благосостояния, включая Казахстан. Различия наблюдаются лишь в масштабах и формах проявления данного явления.

Коррупция существенно замедляет процесс социально-экономического развития, препятствует становлению рыночной экономики и снижает привлекательность страны для инвесторов. Она оказывает отрицательное воздействие на политические и общественные институты демократического государства, представляя собой серьезную угрозу для будущего развития страны. В Казахстане борьба с коррупцией определена в качестве одного из ключевых приоритетов государственной политики.

В частности, приоритетность направления борьбы с коррупцией, четко определена в Стратегии «Казахстан-2050», как наиболее важная и значимая для развития нашей страны [2].

Противодействие коррупции невозможно без активного участия гражданского общества. Одним из ключевых аспектов формирования антикоррупционной культуры является работа с подрастающим поколением. Внедрение стандартов антикоррупционного поведения с раннего возраста играет важную роль в искоренении данного социального явления. Только систематическое воспитание молодежи на основе принципов честности и прозрачности позволит эффективно бороться с коррупцией в долгосрочной перспективе.

Антикоррупционная политика, ориентированная на молодежь, является фундаментальной основой для обеспечения безопасности и благосостояния как текущего общества, так и будущих поколений. Молодежь представляет собой наиболее восприимчивую и гибкую часть населения, способную к восприятию и усвоению новых ценностей и установок. Воспитание у молодежи устойчивых антикоррупционных принципов способствует формированию правовой культуры и укреплению институтов гражданского общества. Образование и просвещение играют ключевую роль в этом процессе, поскольку

только через систематическое обучение и привитие этических норм можно добиться долгосрочных изменений.

Антикоррупционное воспитание является важным направлением молодежной политики и играет ключевую роль в повышении эффективности борьбы с коррупцией в нашем обществе [3].

Антикоррупционная направленность правового воспитания молодежи должна основываться на следующих принципах:

- Формирование позитивного отношения к праву и его соблюдению: Повышение уважения к правовым нормам и поощрение их соблюдения в обществе.
- Повышение уровня правовой грамотности: Обеспечение молодежи знаниями о законах и правовых нормах.
- Осведомленность о коррупционных формах поведения и мерах их предотвращения: Информирование молодежи о различных формах коррупции и способах борьбы с ними.
- Осознание юридической ответственности: Формирование у государственных служащих и граждан четкого понимания мер юридической ответственности за коррупционные правонарушения.

Эти принципы способствуют созданию устойчивой антикоррупционной культуры и помогают предотвратить коррупционные проявления среди подрастающего поколения.

Основными формами правового антикоррупционного воспитания являются:

- Антикоррупционное образование: Внедрение программ, направленных на формирование нетерпимости к коррупционному поведению, в учебные планы школ, вузов, послевузовского и дополнительного образования.
- Антикоррупционная пропаганда: Распространение информации о негативных последствиях коррупции через средства массовой информации, включая использование социальной рекламы.
- Организация мероприятий: Проведение различными органами государственной власти и местного самоуправления мероприятий антикоррупционной направленности, таких как слушания, совещания, семинары и конференции.

Мы считаем, что роль образовательных учреждений наиболее значительна в формировании антикоррупционного мировоззрения среди молодежи. А так же, отмечаем особую роль учителей и преподавателей в становлении антикоррупционных взглядов молодежи.

Образование представляет собой один из наиболее динамичных социальных секторов, в котором реформы системы могут существенно повлиять на профилактику коррупции.

Антикоррупционное образование – это целенаправленный процесс обучения и воспитания, направленный на интересы личности, общества и государства. Он основывается на общеобразовательных программах, разработанных в рамках государственных образовательных стандартов, и реализуется в образовательных учреждениях. Основной задачей антикоррупционного образования является формирование антикоррупционного мировоззрения, повышение уровня правосознания и правовой культуры учащихся.

Внедрение антикоррупционных программ в образовательные учреждения не только повышает уровень правовой грамотности, но и помогает формировать негативное отношение к коррупционному поведению с раннего возраста. Этот подход способствует тому, что молодые люди становятся более критичными к проявлениям коррупции и готовы активно противодействовать этому явлению.

Особое значение имеет участие молодежи в антикоррупционных инициативах и проектах. Это не только развивает их лидерские качества, но и позволяет на практике применять полученные знания, создавая реальное сопротивление коррупции в обществе. Молодежь, вовлеченная в такие процессы, становится носителем новых ценностей, что способствует оздоровлению общественного климата.

Антикоррупционная политика, ориентированная на молодежь, является критически важным элементом в борьбе с коррупцией и создании безопасного и процветающего общества. Реализация антикоррупционных образовательных программ, пропаганда честности, а также поддержка молодежных инициатив направлены на формирование нового поколения, которое будет нетерпимо к коррупции. Эти меры помогут заложить прочный фундамент для стабильного и успешного развития страны, обеспечив благополучие не только текущего, но и будущих поколений. Только совместными усилиями государства, образовательных учреждений и гражданского общества можно достичь значительных результатов в борьбе с коррупцией.

Мы считаем, что только комплексный подход, включающий как образовательные, так и практические меры, позволит достигнуть существенных результатов в борьбе с коррупцией. Поддержка и развитие антикоррупционной политики среди молодежи являются залогом безопасности и благосостояния нашего общества и будущих поколений. Такие инициативы не только укрепляют государственные институты, но и способствуют формированию ответственных и моральных граждан, готовых строить будущее на принципах честности и справедливости.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года.
2. Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства, Послание Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 14 декабря 2012 года.
3. Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802.

ОРТАЛЫҚТАНДЫРЫЛМАҒАН ҚАРЖЫ: ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Айтбек С.Қ.,

Сембеков А.К.

э.ғ.д., профессор,

Безлер О.Д.,

PhD, Қатұтынуодағы Қарағанды

университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қаржы жүйесінің негізгі элементтерінің бірі болып табылатын мемлекеттің орталықтандырылмаған қаржысы цифрландыру процесіне белсенді қатысады. Қаржы жүйесінің орталықтандырылмаған қаржысы арқылы жаңа құн қалыптасады.

Авторлар өз зерттеулерінде әлемдегі орталықтандырылмаған қаржыны цифрландырудың қазіргі тенденцияларын және олардың әсерін зерттеуге бағытталған.

Түйінді сөздер: цифрлық трансформация; цифрлық валюта; орталықтандырылмаған қаржы (DeFi); цифрлық қаржы; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Жаңа цифрлық технологиялық мүмкіндіктерге көшудің объективті қажеттілігінен туындаған әлемдік экономикадағы іргелі өзгерістер орталықтандырылған қаржымен қатар жаңа құнды құрудағы мемлекеттің қаржы жүйесінің негізгі буындарының бірі болып табылатын орталықтандырылмаған қаржы саласында да тиісті түбегейлі өзгерістерге әкелді. Өздеріңіз білетіндей, орталықтандырылмаған қаржының рөлін асыра бағалау қиын, өйткені қаржы жүйесінің дәл осы буынында жаңа құн қалыптасады, бұл өз кезегінде кез-келген кәсіпкерлік құрылымның нарықтық құнын арттыруға негіз болады [1, с.52].

Кейбір ғалымдар атап өткендей, орталықтандырылмаған қаржы саласын диджитализациялау кез-келген шаруашылық жүргізуші субъектінің қажетті мақсаты және кез-келген елдің ұлттық экономикасының стратегиялық бағыты болып табылады [2, с.25].

Осыған байланысты орталықтандырылмаған қаржы саласын цифрландыру мәселелері оларды теориялық зерттеу қажеттілігі тұрғысынан да, практикалық әзірлеу тұрғысынан да объективті өзекті болып табылады.

Ең алдымен, қазіргі экономикалық қатынастардағы цифрлық трансформацияның өзі, ең алдымен, кәсіпкерлердің бизнесті жүргізуге деген көзқарастарының түбегейлі өзгеруі, олардың цифрлық ресурстарды ауқымды пайдалануға көшуге қайта бағдарлануы, бұл өз кезегінде Ұйымның қызметін өзгерту үшін технологиялар мен бизнес – процестерді қайта анықтауға ықпал ететіндігін түсіндіру қажет [3, с.42].

Ақпараттық технологияларды, цифрлық құралдарды енгізу, үлкен деректер массивтерін өндеудің әртүрлі пакеттерін пайдалану, барлық қаржы-шаруашылық көрсеткіштерді цифрландыру, роботтандыру компанияларға нарықтың өзгеріп отырған жағдайларына тезірек жауап беруге және әрқашан қолда бар тиісті бизнес-ақпарат негізінде басқару шешімдерін тезірек қабылдауға мүмкіндік береді [4, с.55].

Сондай-ақ, цифрлық трансформация және цифрлық ресурстарды пайдалану компанияның келесі аспектілерде көрінетін бизнес-процестерін оңтайландыруға мүмкіндік береді:

ақпарат ағындарын, оның ішінде қаржылық ағындарды жинақтау, құрылымдау және талдау уақытын қысқарту;

ықтимал өндірістік және қаржылық қателіктерді азайту; барлық құрылымдық бөлімшелердің синхронды өзара әрекеттесуінен синергетикалық әсерді күшейту;

компания қызметкерлерін олардың дағдылары мен құзыреттерін басқа қызмет түрлерінде тиімдірек пайдалануға мүмкіндік беретін күнделікті қайталанатын жұмыстан босатуға міндет;

компанияның операциялық шығындарын азайту және ықтимал жүйелік емес (спецификалық) тәуекелдерді азайту.

Сайып келгенде, орталықтандырылмаған қаржының цифрлық трансформациясы Корпоративтік бизнесті ұйымдастыруды, тиімді модель құруды сапалы жақсартуға мүмкіндік береді. Ынтымақтастық мүмкіндіктерін кеңейту, экономикалық қатынастарды күшейту, электрондық қаржылық операциялар мен интернет сауда-саттықты жандандыру, цифрлық арналардың барлық нысандары мен төлемдерді жүргізудің қашықтықтан жүйелері арқылы қаржылық ағындарды қашықтан басқару мүмкін [5, с.7].

Кәсіпорынның цифрларын пайдалану және кеңейту бүгінгі күні бизнесті трансформациялаудың тиімді құралы ретінде берілген, оның нәтижесі операциялық тиімділік пен өнімділікті арттыру, шығындар мен инновацияларды азайту болуы керек.

Орталықтандырылмаған қаржыны цифрландыру, яғни жеке бизнес пен үй шаруашылығының жеке қаржысы, сайып келгенде, мүлдем жаңа Кәсіпкерлік экожүйе мен кибер кәсіпкерліктің қалыптасуына ықпал етуі керек [6, с.9]. Бұған ақпараттық технологияларды және үлкен деректер (Bigdata), Заттар интернеті (IoT), ақылды (smart)технологиялар және Индустрия 4.0 (Интернет индустриясы) сияқты құбылыстарды белсенді енгізу негізінде орталықтандырылмаған қаржыны ұйымдық трансформациялау есебінен қол жеткізіледі. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ену дәрежесі цифрландырудың елдегі қаржылық даму мен экономикалық өсуге әсер ету деңгейін айқындайтын болады [7, с.19].

Қазақстан Республикасының Үкіметі жалпыға бірдей цифрландыру жөніндегі мемлекеттік бағдарлама шеңберінде цифрлық экономиканың үлесін арттыруға және сапалы жаңа технологиялық құрылымға көшуге мүмкіндік беретін цифрлық дамудың басымдықтарын белгілейді. Қойылған міндеттер тұрғысынан жұмыстың негізгі бағыты елдің қаржы жүйесінің орталықтандырылмаған деңгейін цифрландыру саласындағы ауқымды зерттеулер мен әзірлемелер болып табылады.

Дереккөз-цифрлық трансформация, ақпараттық – коммуникациялық технологиялар мен киберқауіпсіздік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы).

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының мақсаты:

1. Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту;

2. Экономиканың түбегейлі жаңа траекторияға – Болашақтың цифрлық экономикасына көшуі үшін жағдайлар жасау [8].

Мемлекеттік бағдарлама 2018-2022 жылдар кезеңіне есептелген, бұл ұлттық экономиканың ұзақ мерзімді өсуінің экономикалық мүмкіндіктерін кеңейтуге, еңбек өнімділігін арттыруға және елдің негізгі салаларын технологиялық жаңғырту үшін қосымша жағдайлар ұсынуға мүмкіндік береді.

Цифрлық активтер индустриясын және орталықтандырылмаған Қаржының жаңа мүмкіндіктерін дамыту процесі бүкіл әлемде белсенді дамып келеді.

Теориялық тұрғыдан алғанда, кейбір ғалымдар "орталықтандырылмаған қаржы" (DeFi) ұғымы туралы жаңа түсінік ұсынады – бұл цифрлық блокчейн технологиясына негізделген орталықтандырылмаған қосымшаларды, қаржылық үшін цифрлық валюталарды қолдануды көздейтін жаңа тұжырымдамалық тәсіл.операциялар.

Шолу есебінде атап өтілгендей, DeFi тұжырымдамасы қаржылық делдалдықты, соның ішінде "орталықтандырылмаған автономды ұйымдар" (DAO) арқылы орталықсыздандыру идеясына негізделген. Blockchain-де DLT технологиясымен енгізілген қосымшалар (dApps – "орталықтандырылмаған қосымшалар") орталықтандырылмаған қаржы экожүйесінің негізіне айналған қаржылық және төлем өнімдері мен қызметтерінің суррогаттарын құру үшін белсенді қолданылады [9].

Зерттеудің қойылған мақсаттарына қол жеткізу үшін жұмыста құрылымдық-функционалдық тәсіл (әдіс) және жүйелік талдау қолданылды. Зерттелетін тақырып контекстіндегі құрылымдық-функционалдық тәсіл АКТ-ны енгізу процесі мен өсу көлемін орталықтандырылмаған деңгейде бөліп көрсетуге және жан-жақты зерттеуге, оларды енгізудің тиімділігін анықтауға, елдегі акт өсу көлемінің алынған нәтижелерін бағалауға, олардың елдің жалпы экономикалық дамуы ауқымындағы маңыздылығы мен нәтижелілігін, ЖІӨ өсуіне әсерін анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нысаны акт нарығы 5 негізгі сегменттерден тұрады – ат жабдықтары, бағдарламалық қамтамасыз ету, ат қызметтері, телекоммуникация қызметтері және бұлттық қызметтер. Акт-нарықты, оның сегменттерін орталықтандырылмаған деңгейде экономикалық-қаржылық қатынастардың жекелеген жүйесіне енгізу процесін бөлу оның жекелеген элементтерін зерттеу және талдау үшін негіз болды, бұл ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту мен қаржыландырудағы, цифрландырудың қазақстандық кәсіпорындар қызметінің негізгі қаржы-экономикалық көрсеткіштерімен және макроэкономикалық индикаторлармен өзара байланыстарындағы үрдістер мен заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Жүйелі талдау Қазақстандағы АКТ саласының даму үрдістерін, Отандық кәсіпкерлік құрылымдардың қызметіне цифрлық технологияларды енгізудің қазіргі деңгейін анықтауға, олардың қызметінің нәтижесінде пайда болған Қаржы-шаруашылық көрсеткіштері мен енгізілетін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды орталықтандырылмаған қаржыландыру деңгейі арасындағы өзара байланысты анықтауға бағытталған.

Талдау базасы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми статистикасының деректері болып табылады (<https://www.stat.gov.kz/>), IDC агенттігінің "Қазақстанның АКТ-нарығы. Ағымдағы жағдайы және 2027 жылға дейінгі даму болжамдары".

Пайда болған цифрлық технологиялар бизнестің тиімділігін едәуір арттыруға, елдегі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану аясын кеңейтуге, орталықтандырылмаған қаржы деңгейін арттыруға, оларды сапалы жаңа жағдайға шығаруға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) ұлттық экономиканың неғұрлым серпінді дамып келе жатқан салаларының біріне айналуға, оның негізінде орталықтандырылмаған қаржы саласы дамуда.

Тиісінше, АКТ саласын, цифрлық Технологиялық инфрақұрылымды дамытуды талап етеді, ат жабдығы, корпоративтік Инфрақұрылым немесе лицензиялық бағдарлама сияқты дәстүрлі акт сегменттеріне де, жасанды интеллект, Заттар интернеті немесе бұлттық қызметтер сияқты жаңа цифрлық технологияларға да сұраныс артады.

Қазақстанда ат саласын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Отандық АКТ-нарықты дамыту жеделдетілген қарқынмен жүзеге асырылады. Қазақстан БҰҰ-ның электрондық үкіметті дамыту бойынша рейтингінде 28-орынды және онлайн-сервистерді дамыту деңгейі бойынша рейтингте сегізінші орынды алады.

Ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 1.09.2023 жылғы Қазақстан Республикасы Халқына Жолдауында ат қызметтерінің экспортын 2026 жылға қарай жыл сайын 1 млрд АҚШ долларына дейін жеткізіп, Қазақстанды ат-елге айналдыруды, 2025 жылға қарай кемінде 100 мың жоғары білікті АТ-маман даярлауды және АТ-ның елдің ЖІӨ-нің өсуіне қосқан үлесін қамтамасыз етуді тапсырды кем дегенде 1% [10].

АКТ-ның отандық саласының дамуы, тиісінше, елдің ЖІӨ-нің өсуіне әсер ететін болады. Қазақстан Республикасының соңғы 10 жылдағы жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) өсуінің төменде келтірілген статистикалық деректері тұтастай алғанда өсу серпінін көрсетеді.

Қазақстанның әртүрлі халықаралық ұйымдары мен мемлекеттік органдары тарапынан Қазақстанның ЖІӨ өсуінің әртүрлі болжамды бағалары бар. Бұл ретте, басқа деректерге сәйкес, ЖІӨ өсімі бойынша орташа болжам 2024 жылға – 3,8%, 2025 жылға-5% құрады. 2024 және 2025 жылдарға арналған ЖІӨ өсімінің ең жоғары қарқынын ҚР Ұлттық экономика министрлігі (ҰЭМ) болжауды жалғастыруда – 6,0%. 2024 жылға арналған ЖІӨ өсімінің ең

төменгі қарқынын Дүниежүзілік банк – 3,4% және S&P Global халықаралық агенттігі 2025 жылға – 4,5% болжайды [11].

Дүниежүзілік Банктің деректері бойынша Қазақстанның ЖІӨ-нің орташа жылдық өсу қарқыны соңғы жылдары жылына орта есеппен 3,7% құрады. Мақала авторлары өз зерттеулерінде әртүрлі дереккөздердің статистикалық деректері негізінде Қазақстанның ЖІӨ өсу деректерін келтірді (1 кестені қараңыз).

1-кесте – Қазақстанның жалпы ішкі өнімі және оның өсу серпіні (2014 – 2023 жж.).

жылы	ЖІӨ, млрд. долл. АҚШ	ЖІӨ өсімі, (номиналды), %	ЖІӨ өсімі, (нақты), %	% – да ЖІӨ өсімі
2014	227,44	4,3	-	4,1
2015	184,36	1,2	-	1,2
2016	153,44	1,1	1,1	1,1
2017	172,11	4,1	4,1	4,1
2018	171,54	4,1	4,1	4,1
2019	181,0	4,5	4,9	4,5
2020	163,23	-2,6	-2,6	-2,5
2021	182,1	4,0	4,1	4,3
2022	206,23	3,0	3,1	3,3
2023	269,91	9,2	2,8	5,1
Көзі:	12	12	13	14

Келесі жарияланым көздеріне сәйкес соңғы жылдары (2014-2022 жылдар) Қазақстанның ЖІӨ жалпы көлеміндегі акт көлемінің үлесінің өсуі бойынша кейбір мәтіндік үзінділер мен статистикалық деректерді келтірейік:

1. Қазақстанның ЖІӨ жалпы көлеміндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласының үлесі әлі де аз-2021 жылға 3,3%. Бірақ әлеуеті зор, ол жыл сайын өсіп келеді. 2017 жылы акт үлесі небәрі 1,3% құрады, 2023 жылы өсім жалғасады деп күтілуде.

2. 2020 жылғы қаңтар-қыркүйекте ЖІӨ-нің жалпы көлемінде Қазақстанның АКТ саласының тауарларын (қызметтерін) өндіру және өткізу көлемінің үлесі 3,3% құрады. 2019 жылдың қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 3,4% құрады. Көрсеткіштің ең жоғары мәні 2014 және 2015 жылдары ол 3,9% құраған кезде тіркелді [15].

3. 2021 жылы ЦДИАӨМ ЖІӨ-нің 3,7% деңгейінде жоспарланған ЖІӨ-дегі АКТ үлесі іс жүзінде 2,3% – ға жетті ("Ақпарат және байланыс" секторы).

Қазақстанның 2018-2022 жылдары акт нарығының көлемі орташа жылдық қарқынмен 9,8% – ға өсті және 2022 жылы 5 438,2 млн АҚШ долларын (2 504,2 млрд теңге), 2016 жылы акт көлемі 1 651,6 млрд.теңгені немесе 151,6% – ға құрады.

Акт саласы көлемінің ақшалай түрде ұлғаюы елдің ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі акт үлесінің өсуін білдірмейтінін түсіну керек. Мысалы, 2016 жылдың қорытындысы бойынша қазақстандық АКТ саласының көлемі 1 651 565 млн. теңгені құрады, бұл 2015 жылғы ұқсас

кезеңге қарағанда 3% – ға артық (1 605 981 млн.теңге). Екінші жағынан, егер ақшалай түрде сала көлемі ұлғайған болса, онда елдің ЖІӨ-ге қатысты АКТ саласының үлесі, керісінше, 3,9% – дан 3,5% – ға дейін қысқарды. Айта кету керек, елдің ЖІӨ-нің жалпы көлемі 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 15% – ға өсті.

Қазақстанның соңғы жылдардағы ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі акт үлесінің деректерін келтірейік.

2-кесте-Қазақстан ҰҚЖ-дағы акт көлемі мен үлесі, (2014 – 2023 жж.).

жылы	ЖІӨ, АҚШ млрд. долл.	АКТ көлемі АҚШ млн. долл.	ЖІӨ-дегі АКТ үлесі, %	АКТ үлесінің % авторлық есебі, %
2014	227,44	8566	3,9	3,77
2015	184,36	4972	3,9	2,7
2016	153,44	4944	3,5	3,2
2017	172,11	5595	1,3	3,25
2018	171,54	3737	3,2	2,19
2019	181,0	3852	3,4	2,13
2020	163,23	4287	3,2	2,63
2021	182,1	4835	3,7	2,66
2022	206,23	5438	4,0	2,64
2023	269,91	5888	4,3	2,18
Источник	16	17	17	–

Авторлық есеп ЖІӨ көлеміндегі АКТ үлесі соңғы жылдары 3% – дан аспағанын көрсетті. Шын мәнінде, мемлекет қабылдаған жоспарлар, жалпы алғанда, нақты нәтижелермен салыстырғанда жоғары болды және болып қала береді. Осылайша, ұлттық экономиканың акт цифрлық саласының статистикалық деректері осы кезеңдер ішінде өз көлемінде ЖІӨ-нің 4% – % аспады және өндірілетін және өткізілетін тауарлар мен қызметтердің көлемі ақшалай мәнде жыл сайын ұдайы ұлғайып отырғанына қарамастан, жыл сайын қысқару үрдісіне ие болды. Сонымен қатар, АКТ өнімдерінің көлемін ұлғайтудың оң үрдісі белгілі бір оптимизмді шабыттандырады.

Жүргізілген жүйелі талдау қазақстандық компаниялар мен ұйымдардың ағымдағы қызметінде цифрлық ресурстар мен ақпараттық технологияларды қаржыландыру, енгізу және пайдалану жөніндегі үдемелі жұмысын көрсетті.

1. Неғұрлым терең талдау жүргізу үшін елдің акт-нарығының ағымдағы жай-күйі туралы сенімді деректер негізінде, стратегиялық шешімдер қабылдау және бәсекеге қабілетті отандық АКТ-нарықты дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін мемлекеттік статистиканың ресми есептілігінің деректерін алу мүмкіндігі өте қажет.

2. Сонымен қатар, АКТ нарығы туралы статистиканың ресми деректері объективті олқылықтар мен кемшіліктермен сипатталады, бұл оларды саланың динамикасын талдау және басқа елдердің ұлттық экономикаларының акт нарығының дамуымен салыстыру үшін

пайдалануды қиындатады. Мәселен, мысалы, ресми статистика индикаторларының тізбесі соңғы 10 жылда кемінде үш рет өзгеріске ұшырады. Бизнеске жүктемені азайту мақсатында АКТ саласын статистикалық байқау жеңілдетілді, акт шығындарының мониторингі жүзеге асырылатын индикаторлар тізімінен кәсіпорындардың ат жабдықтарын сатып алу шығындары, сондай-ақ мемлекеттік сектордың барлық ұйымдарының шығындары алынып тасталды, бұл мемлекеттік органдарға да, қатысушыларға да аса қажет шынайы объективті ақпарат алуға мүмкіндік бермейді Акт нарығы, ғалымдар, тәуелсіз сарапшылар.

3. Бұл зерттеуді жүргізу қажеттілігі оның негізгі критерийлері мен сегменттері бойынша Қазақстанның АКТ нарығының динамикасы мен көлемі туралы объективті және толық ақпарат алуға бағытталған. Халықаралық әдіснаманың критерийлерін қолдану қажеттілігі оларды салыстыру, салыстыру мақсатында әлем елдерінде жалпыға бірдей қабылданған акт нарықтарын зерттеу кезінде бағалау мен болжаудың тиімді әдістерін қолдануға мүмкіндік береді.

4. Орталықтандырылмаған қаржының цифрлық дамуының негізгі тежеуші факторлары елдің ЖІӨ-дегі АКТ саласы көлемінің төмен үлесі, цифрлық ресурстарға инвестициялардың тұрақсыз динамикасы, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды пайдаланылатын ақпараттық технологиялар түрлерімен қамтудың төмен деңгейі болып табылатыны анықталды.

5. Мемлекеттік цифрландыру бағдарламаларын, Цифрлық инфрақұрылымға инвестицияларды және халықты цифрлық дағдыларға оқытуды қоса алғанда, цифрлық экономиканы дамыту үшін ынталандырулар жасау.

6. Киберқауіпсіздік пен дербес деректерге арналған ашық және тұрақты ережелерді қоса алғанда, акт секторындағы инновацияларды қолдайтын заңнаманы әзірлеу және енгізу.

7. Электрондық коммерцияны, цифрлық банкінгі және электрондық үкіметті қоса алғанда, цифрлық экожүйені дамытуды ынталандыру.

8. Цифрлық инфрақұрылымға инвестицияларды және мобильді технологияларды дамытуды қоса алғанда, кең жолақты интернеттің қолжетімділігі мен сапасы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мельников В.Д. Основы финансов: Учебник. – Алматы: ТОО «Издательство «LEM», 2009. – 600с.
2. Peterson K. Ozili. Impact of digital finance on financial inclusion and stability. *Borsa Istanbul Review*, Volume 18, Issue 4, December 2018, Pages 329-340 <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.12.003>
3. Zeus Kerravala. Research Influence and insight through social media. 10 Networking Priorities for Digital Transformation, 2016. <https://www.oni.co.uk/wp-content/uploads/10-Networking-Priorities-for-Digital-Transformation.pdf>
4. Fernando Moreira, Maria João Ferreira, Isabel Seruca. Enterprise 4.0 – the emerging digital transformed enterprise? *Procedia Computer Science*, Volume 138 (2018), Pages 525-532 <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.10.072>
5. Стародубцева Е.Б., Маркова О.М. Цифровая трансформация мировой экономики // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика, 2018, выпуск 28, №2, с.7-15 DOI: 10.24143/2073-5537-2018-2-7-15
6. Gianluca Elia, Alessandro Margherita, Giuseppina Passiante. Digital entrepreneurship ecosystem: How digital technologies and collective intelligence are reshaping the entrepreneurial process. *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 150, January 2020, issue C, Article 119791 <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119791>
7. Rudra Prakash Pradhan, Mak Arvin, Mahendhiran Nair, Sara Bennett, SaharBahmani. ICT-finance-growth nexus: Empirical evidence from the Next-11 countries. *Cuadernos de Economía*, Volume 40, Issue 113, May–August 2017, Pages 115-134. <https://doi.org/10.1016/j.cesjef.2016.02.003>
8. //egov.kz/cms/ru/digital-kazakhstan, 2023.

9. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id. "ҚР ҰБ төлем және қаржы технологияларын дамыту орталығы" АҚ. Шолу есебі. Сандық активтер және орталықтандырылмаған қаржы: реттеуге шақырулар
10. gov.kz " жүктеулер/2024/2/12/..._original. 8081299. PDF. Қазақстанның АКТ-нарығы. Ағымдағы жағдайы және 2027 жылға дейінгі даму болжамдары".
11. <https://news.mail.ru/economics/62294366/>Что Қазақстан экономикасын 2024, 2025 және 2026 жылдары – талдаушылардың болжамдары күтеді. 9 тамыз 2024 ж
12. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> . Экономика Казахстана/ВВП
13. gov.kz>uploads/2024/2/12/..._original.8081299.pdf. ИКТ-рынок Казахстана. Текущее состояние и прогнозы развития до 2027 года».
14. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> Экономика Казахстана.
15. itk.kz " Статистика.Қазақстанның it секторының статистикасы.
16. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> . Экономика Казахстана/ВВП
17. <https://www.gov.kz/> Исследование международного Агентства IDC/ИКТ-рынок Казахстана Текущее состояние и прогнозы развития до 2027 года.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДА ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Айтжанов.Ә.

Ік тобының студенті

Искакова. Ж.А

заң ғылымдарының магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Мұнда экономикалық контрабанда қылмыстарының жасалу себептеріне шолу жасай отырып, оның алдын алуға қатысты бірнеше ұсыныстар жасалады..

Түйінді сөздер: экономикалық контрабанда, транзиттік тауар, кедендік салық., баж салығы.

Экономикалық контрабандамен байланысты қылмыстардың қауіптілігі соңғы жылдары өсе түсуде, себебі ол ұйымдастырушылық және масштабтық сипатқа ие болып, қоғам мүдделеріне едәуір зиян келтіруде. Әсіресе, мемлекеттің экономикалық мүддесіне зиян келтіретін қауіпті қылмыстардың бірі де осы-экономикалық контрабанда. Өйткені одан келетін зардап түрлері төмендегідей: бюджетке баж салығы, салықтар мен жиналымдар түспейді; контрабанда жымқырумен байланысты болғандықтан, өте үлкен көлемді тауарларды, шикізатты ұрлау, салық төлеуден жалтару, қызмет бабындағы қылмыстарды жасау арқылы жүзеге асырылады

Контрабанда – бұл заңсыз жолмен тасымалданатын немесе әкелінетін тауарлар мен заттар. Ол көбінесе салықтан жалтару, импорттық және экспорттық заңдарды бұзу, сондай-ақ елдің экономикалық немесе қауіпсіздік мүдделеріне қауіп төндіретін әрекет болып табылады. Контрабанда тауарлары әдетте кедендік бақылаудан немесе заңды тәртіптен тыс өтеді [1,41б.].

Контрабандалық заттар әртүрлі болуы мүмкін: есірткі, қару-жарақ, бағалы металдар, мәдени мұра объектілері, жануарлар мен өсімдіктер, тіпті адамдар да болуы мүмкін. Контрабандамен айналысу – заңсыз әрекет болып табылатынын және ол әр елде ауыр жазаға тартуға себеп болуы мүмкін.

Контрабандаға қарсы жазалар әр елдің заңдарына сәйкес әртүрлі болуы мүмкін, бірақ жалпы контрабанда ауыр қылмыс болып саналады және заң бұзушыларға қатаң жазалар қолданылады. Қазақстанда да контрабанданы жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік бар және оның ауырлығына қарай түрлі жазалар қарастырылған.

Экономикалық контрабанданың объективті жағы тауарларды Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы ірі мөлшерде өткізу болып табылады. Контрабанданың өзі бір мемлекеттен кетуді және басқа мемлекеттің аумағына кіруді білдіреді, яғни, контрабанданы тек бір мемлекеттің аумағында жасау мүмкін емес. Осы себепті ҚК 234-бабы 3-бөлігі 2) – тармағының объективті жағы ҚК 264-бабы 2-бөлігінің объективті жағын қамтиды, себебі: контрабанда өзінің құқықтық сипатында трансұлттық белгіні білдіреді; ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2 – тармағы қылмыстық топқа қатысқаны үшін жауапкершілік пен жазаны көздейді, демек ҚК-нің 264-бабының 2-бөлігі бойынша жауапқа тарту адамды бір әрекет жасағаны үшін қайта жазалауға әкеп соғады. ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2 – тармағының саралау белгісі төмендегі растайтын анық дәлелдемелер болмаған кезде алып тастауға жатады:

- бірлесіп қылмыс жасау туралы екі жақты байланыс болмаса;
- қылмыстық топқа қатысуға (мүшелікке) келісім беру орын алмаса;
- қылмыстық топтың белгілері-тұрақтылық белгіленбесе [2.].

Контрабандалық қылмыстар Қазақстанның экономикасына, әлеуметтік тұрақтылығына және халықаралық беделіне айтарлықтай зиян келтіреді. Сондықтан Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары контрабандамен күресу үшін халықаралық деңгейде түрлі шаралар қабылдайды, соның ішінде заңсыз тауарларды анықтау және заңсыз сауданы тоқтату бойынша халықаралық ынтымақтастықты нығайту.

Темекі контрабандасы – бұл темекі өнімдерін заңсыз жолмен, акциздік салықты төлемей, ресми шекаралар арқылы немесе салық төлемдерінен жалтарып тасымалдау. Мұндай әрекет, әдетте, елдер арасында темекі өнімдерін импорттау мен экспорттаудағы заңдарды бұзу арқылы жүзеге

асырылады. Контрабанда жолымен жеткізілген темекі өнімдері көбіне салықтан босатылады, сондықтан олар нарықта арзан бағамен ұсынылады, бұл заңды бизнеске зиян келтіреді және мемлекетке салықтық шығындарға әкеледі.

Темекі контрабандасының салдары кезіндегі **қаржылық шығындар**: Темекі өнімдерінің контрабандасы елдерге салық түсімдерінің жоғалуына әкеледі. Бұл ақша мемлекет бюджетінен кемшіліктер туғызады, сонымен қатар заңды нарықтағы темекі өнімдерінің бағасын төмендетуі мүмкін.

Қоғамдық денсаулыққа қауіп: Контрабандалық темекі өнімдері көбінесе сапасыз, қауіпті болуы мүмкін, оларда зиянды химиялық қосындылар мен стандарттарға сай келмейтін заттар болуы ықтимал.

Ұйымдасқан қылмыстың өсуі: Темекі контрабандасы көбінесе ұйымдасқан қылмыстық топтардың қызметіне айналады. Бұл топтар заңсыз тауарды тасымалдау, сақтау және тарату бойынша әрекет етеді, әрі бұл әрекет елдің құқықтық тәртібіне қауіп төндіреді.

Темекі контрабандасының кесірінен республикалық бюджет 10 миллиард теңге шығынға ұшырайды. Тек 2023 жылдың өзінде контрафактілік темекіден келген шығын шамамен 33 миллиард теңгені құрайды екен

Қазір Қазақстанға заңсыз темекі өнімдерінің ең көп өнімі БАӘ-ден келеді. Ол жерде, Джебель Али ауданында әлемдегі ең ірі экономикалық аймақтардың бірі бар, онда компаниялардың 100% шетелдік меншікке рұқсат етілген. Бұл экономикалық аймақта заңды түрде темекі шығаратын 27 зауыт жұмыс істейді. Олар әртүрлі брендтермен шығарылады, бірақ бұл сауда белгілерінің ешқайсысы акцизді төлемейді. Джебель-Али темекі өнімдері Ақтау қаласына жіберледі, Қазақстан шекара портында олар акцизді талап етпейтін кез келген басқа өнімге айналады.

Нарыққа келетін болсақ, 2024 жылдың 1 қаңтарынан бастап сатылымдағы темекінің ресми түрі 770 теңгеден басталады. Яғни, сапасы орташа темекі қазір шамамен 900-1000 теңгеден сатылуда. Бұл кезде контрабандалық жолмен әкелінген темекілер қорапшасы 300-400 теңге аралығында сатылуда. Бұл сатылымнан ел бюджетіне айтарлықтай нұқсан әкеледі [3.].

Темекі контрабандасы Қазақстанға әртүрлі жолдармен жетуі мүмкін, және бұл процесс көптеген факторларға, соның ішінде географиялық орналасуына, көрші елдермен экономикалық байланыстарға, сондай-ақ қылмыстық топтардың әрекеттеріне байланысты. Қазақстанның шекаралары кең әрі бірнеше мемлекетпен шектеседі, Ресей, Қытай, Өзбекстан, Қырғызстан және Түркіменстан, бұл оны контрабандалық тауарлардың транзиті үшін стратегиялық орынға айналдырады.

Қазақстанның шекараларынан заңсыз темекі өнімдерін тасымалдау – контрабанданың ең көп тараған тәсілі. Көрші елдерден,оның ішінде Қытай, Ресей, Өзбекстан контрабандалық темекі өнімдері Қазақстанға әкелінеді. Бұл тауарлар кейде үлкен көлемде, кейде жеке тұлғалардың қол жүгінде, автомобильдермен немесе теміржол арқылы тасымалдануы мүмкін.

Темекі өнімдері көбінесе салықтан жалтару мақсатында Қазақстанға контрабандалық жолмен әкелінеді. Шекаралық бақылау органдары бұл тасымалды анықтауға тырысқанымен, кейде заңсыз тасымалдаушылар бұл әрекеттерін «құпия» тәсілдермен жүзеге асырады. Мысалы, темекі өнімдері басқа заңды тауарлармен араласқан күйде немесе жүк тасымалы ретінде жеткізілуі мүмкін.

Транзиттік жолдар,Қазақстанның географиялық орналасуы оны Орталық Азиядан, Қытайдан және Ресейден өтетін транзиттік тасымалдардың негізгі бағыттарының бірі етеді. Осы транзиттік маршруттар арқылы заңсыз темекі өнімдері бір елден екіншісіне жеткізіледі, сонда Қазақстан тауарды тек транзит ретінде ғана емес, тікелей тұтынушы ретінде де алады.

Қазақстанның кеден қызметі кейде контрабандалық тауарларды анықтай алмайтын жағдайларға тап болады. Бұл көбінесе ақпараттың жеткіліксіздігіне, кедендік қызметтің тиімсіздігіне немесе коррупцияға байланысты болуы мүмкін. Осындай жағдайда, контрабандалық темекі өнімдері заңды түрде әкелінген сияқты көрініс тапқанымен, ішкі нарықта сатылады.

Қазақстанда контрабандалық темекі өнімдерін еліміздің ішкі нарығында тасымалдау да кең таралған. Бұл тауарлар ауылдық жерлерде немесе қала шетіндегі дүкендерде сатылады. Жоғарыда аталған шекаралар арқылы заңсыз тасымалданған темекі өнімдері соңғы тұтынушыға жеткенше әртүрлі жерлерде сатылады [4,216.].

Қазақстан билігі темекі контрабандасына қарсы күресу үшін бірнеше шаралар қабылдап отыр:

Шекаралық бақылауды күшейту: Қазақстанның шекаралық қызметі мен кеден органдарының қызметі контрабанданы анықтауға бағытталған, әрі арнайы оқытылған қызметкерлер мен жабдықтар қолданылу.

Кедендік заңнамаларды қатайту: Құқық қорғау органдары мен кеден қызметі контрабандалық тауарларды анықтау мен тәркілеу жұмыстарын үнемі жетілдіріп келеді.

Қоғамдық ақпараттандыру: Халыққа темекі контрабандасының зияны туралы хабардар ету және құқық қорғау органдарына көмек көрсету үшін түрлі іс шаралар өткізіледі.

Қылмыстық жауапкершілікті арттыру: Контрабанданы ұйымдастырушылар мен тасымалдаушыларға қарсы қылмыстық жауапкершілік күшейту. Сыбайлас жемқорлыққа болдырмауға алдын алу. Контробанданы тоқтатуға арнайы атқарушы органға сенім телефондарын орнату

Мысалы, рұқсатнамасы жоқ товар көрсеніз арнайы сенім телефондарына қоңырау шалып сол сатылып тұрған орыннан товарды тәркілеп, хабарлаған адамға тәркіленген товарды ақшалай есептеп 10% сыйақы ретінде берілсе контробанда азаяр еді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ералин А.Н., Бакишев К.А. Контрабандамен күрес. Қарағанды. 2011.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдед
3. <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/717873?lang>
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1997 жылғы 18 шілде N 10 нормативтік қаулысы.

КОРРУПЦИЯ – КАК ИСТОЧНИК УГРОЗЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Акимжанов Т.К.

д.ю.н., профессор,
директор НИИ права
заслуженный работник МВД РК,
почетный работник образования РК,
Университет «Туран»,
Республика Казахстан, г. Алматы

Аннотация: Статья посвящена важному направлению проводимой правовой политики в Республике Казахстан по противодействию коррупции и коррупционной преступности. Автором на основе проведенного анализа, показан причины и условия возникновения коррупции в Казахстане, роль коррупции в криминализации общественных отношений, ее механизм функционирования и влияния на экономическую и национальную безопасность страны.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная преступность, коррупционные преступления, экономическая безопасность, национальная безопасность, криминализация общества, противодействие, борьба.

Актуальность рассматриваемой темы заключается в том, что именно экономика страны, ее экономическая и национальная безопасность, в настоящее время составляют основу суверенитета и благополучия Казахстана, который провозгласил себя «демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы» [1, с. 4].

Несмотря на достигнутые успехи в экономическом развитии за годы суверенного развития, современной казахстанской экономике, которая по многим объективным и субъективным причинам присущи несовершенство социально-экономических отношений, сложность формирующихся рыночных отношений, слабая упорядоченность и бессистемность правовых норм, регулирующих отношения в экономической сфере, а также плохое кадровое обеспечение и их высокая коррумпированность.

Указанные обстоятельства придавали современной казахстанской экономике своеобразную виктимность, высокую степень ее криминологической уязвимости для недобросовестных участников экономических отношений, разного рода мошенников и преступных контингентов, представляющих организованную преступность.

Неслучайно, в Концепция правовой политики РК до 2030 года, утвержденной Указом Президента РК № 674 от 15 октября 2021 года было уделено вопросам обеспечения экономической безопасности. Так, было отмечено, что особую важность приобретают проблемы, связанные с безвозвратным выводом капитала из страны. Действующая система контроля не отвечает современным вызовам и угрозам и требует существенного развития в условиях глобализации и цифровизации всех процессов. Необходим качественный мониторинг по предупреждению, выявлению и пресечению незаконного вывода средств за рубеж.² [2].

Данная проводимая политика нашла свое продолжение в реализации правовой политики в сфере противодействия преступности и коррупции в Республике Казахстан.

В результате чего, в настоящее время благодаря проводимой правовой политике Президентом РК К.-Ж.К.Токаевым, были установлены и приданы гласности вопиющие факты о допущенных нарушениях в сфере хозяйствования и экономического развития. В результате чего экономике страны был нанесен серьезный ущерб со стороны «недобросовестных» участников экономического процесса.

² Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674

Так, 26 ноября 2022 года был подписан Указ Президента РК К-Ж.К.Токаева, № 3 «О мерах по возврату государству незаконно выведенных активов», созданы специальный комитет при Генеральной прокуратуре, а также специальная комиссия во главе с премьер-министром. В состав комиссии вошли ряд руководителей, в том числе правоохранительных органов, а также депутаты Парламента и видные общественные деятели. Состав комиссии не засекречен, он опубликован.

В результате реализации данного Указа Президента РК только в течение 2023 года по информации Генпрокуратуры, уже возвращено активов на общую сумму 945 млрд тенге, в том числе порядка 600 млн долларов – из-за рубежа, и эта работа продолжается в настоящее время.

Кроме этого по информации Генеральной прокуратуры РК по итогам 2023 года государству возмещено 39,6 млрд тенге, возвращено имущество на сумму 69,7 млрд тенге. В судах защищены интересы бюджета на 24,4 млрд тенге. По материалам прокурорских проверок начато 256 досудебных расследований, в суд направлено 111 уголовных дел, осуждено 137 лиц.

Кроме этого, по данным Генеральной прокуратуры по итогам 2023 года в Казахстане зарегистрировано порядка 1 500 коррупционных преступлений, изобличено более 1 100 лиц, из которых 158 руководители различных уровней, сообщает пресс-служба Агентства РК по противодействию коррупции.

По данным Агентства по противодействию коррупции Республики Казахстан, в суд направлено более 1 тыс. дел, по которым возмещено 282 млрд тенге ущерба.

С 2022 года обеспечен возврат в бюджет и субъектам квази государственного сектора имущественных активов и денежных средств на сумму порядка 857 млрд тенге. Из них 159,8 млрд тенге в виде денежных средств из иностранных юрисдикций. Данная сумма поступила в бюджет государства. Так, 36,8 млрд тенге возвращено из Австрии, 116,7 млрд тенге из Лихтенштейна, из Объединенных Арабских Эмиратов – 6,3 млрд тенге, из Турции – 253 млн тенге.

Работа по возврату незаконно приобретенных активов в Республике Казахстан продолжается. Антикоррупционной службой особое внимание уделяется коррупционным преступлениям, зарегистрированным в местных исполнительных органах.

Всего с начала года в регионах изобличено 215 должностных лиц акиматов, из которых 137 – из руководящего звена.

Наибольшее число изобличенных госслужащих в коррупции приходятся на города: Алматы, Шымкент, Алматинскую, Восточно-Казахстанскую, Туркестанскую, Акмолинскую области, области Абай и Жетісу.

Приоритетным направлением в деятельности Агентства является превентивная работа. За отчетный период проведено около 180 анализов коррупционных рисков и мониторингов в различных отраслях. Внесено свыше 1 500 рекомендаций по их устранению.

По данным ведомства, в ходе мониторинга портала государственных закупок Агентством по противодействию коррупции РК предотвращено нерациональное расходование свыше 38 млрд тенге. В рамках реализации Карты коррупционных рисков в областях страны установлены 156 социальных объектов с общим бюджетом 2,44 трлн тенге. В целях недопущения хищений за ними ведется мониторинг хода строительства.³ [3].

Как нам представляется, наряду с имеющимися упущениями в вопросах экономического развития страны, данный процесс усугубляется коррупционными проявлениями, которые, к сожалению, стали обыденным проявлением нашей действительности.

Вред от коррупции для общества колоссален, так как коррупция не только разрушает устои любого государства, но и способствует криминализации общественных отношений.

³ <https://kapital.kz/gosudarstvo/120553/iz-kakikh-stran-v-kazakhstan-vozvrashcheny-naibol-shiye-summy-nezakonno-vyvedennykh-sredstv.html>

Коррупция является одним из наиболее опасных факторов в общественной жизни, деструктивно влияющих на состояние национальной безопасности государства. Основная опасность коррупции как антигосударственного и общественно опасного явления, заключается в ее разрушительном воздействии на экономику страны, основы государственного устройства и конституционные основы правового регулирования жизни общества, его национальной безопасности.

Коррупция и коррупционная преступность способствует снижению эффективности права и функционирования государства, напрямую противодействуя его интересам в различных сферах деятельности, а в ряде случаев создает непосредственную угрозу безопасности граждан, общества, государства.

В Казахстане в настоящее время накоплен определенный опыт борьбы с коррупцией. Созданы в стране правовые и организационные основы борьбы с ней.

Принят и реализуется Закон Республики Казахстан 18 ноября 2015 года «О противодействии коррупции» № 410-V (с последующими изменениями и дополнениями).

Законодательно закреплён перечень всех коррупционных преступлений. Так, согласно п. 29) ст. 3 УК РК коррупционные преступления это деяния, предусмотренные [статьями 189](#) (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), [190](#) (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), [218](#) (пунктом 1) части третьей), [234](#) (пунктом 1) части третьей), [249](#) (пунктом 2) части третьей), [361](#), [362](#) (пунктом 3) части четвертой), [364](#), [365](#), [366](#), [367](#), [368](#), [369](#), [370](#), [450](#), [451](#) (пунктом 2) части второй) и [452](#) УК РК.⁴ [4, с.24].

Однако, до настоящего времени все же остаются не решенные проблемы, так как сохраняется тенденция роста коррупционной преступности.

Следует заметить, что в Казахстане, судя по результатам правоприменительной деятельности, ведется достаточно активная борьба с коррупцией.

Так, за последние десятилетия в Республике Казахстан были привлечены к уголовной ответственности и осуждены большое количество должностных лиц, причем из числа руководителей как республиканского, так областного и районного уровней. За коррупционные преступления, в том числе и за взяточничество, были осуждены представители практически всех высших должностных категорий. На скамье подсудимых оказались бывшие премьер-министры и члены правительства, министры, первые руководители республиканских органов, в том числе и правоохранительных и специальных органов, акимы областей, городов, судьи Верховного суда, прокурорские работники, депутаты. Практически не осталось ни одного ведомства, чьи представители не пополнили бы список осужденных коррупционеров.

Исключение, не подвергшихся осуждению высших должностных лиц в Казахстане, составляет только должность Президента страны.

С одной стороны данная статистика показатель беспристрастной борьбы с коррупцией государства, его правоохранительной системы. С другой – это печальная констатация фактов пораженности государственной системы коррупцией и ее криминализацией.

Поэтому, неслучайно в статье 6 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года рост преступности, включая организованные ее формы наряду со снижением уровня законности и правопорядка, в том числе ростом преступности, сращиванием государственных органов с криминальными структурами, террористическими или экстремистскими организациями, покровительством должностных лиц незаконному обороту капитала, коррупцией, незаконным обращением оружия и наркотических средств, способствующих снижению степени защищенности национальных интересов, и другими, отнесены к угрозам национальной безопасности Республики Казахстан [5].

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: «Издательство «Норма-К», 2024, с. 24. (-280 с.)

Об угрозе коррупции безопасности страны и свидетельствуют научные результаты ученых.

Так, по данным российских ученых, более 60% респондентов в социологических опросах относят коррупцию к проблемам, представляющим угрозу национальной безопасности России; свыше 70% согласны с утверждением о том, что Россия может быть отнесена к числу коррумпированных государств [6].

Кроме этого, российскими учеными установлено, что в составе коррупционеров преобладают лица из учреждений государственного управления 66,3% и правоохраны 27,4%. В составе последней до 95% сотрудники органов внутренних дел [7].

По некоторым данным, около 20% депутатов Государственной думы поддерживают тесный контакт с мафией [8].

Безусловно, коррупция оказывает разлагающее влияние на все стороны жизни.

Экономические последствия коррупции гораздо шире и глубже, чем просто величина взяток цена, которую платят частные лица или фирмы коррупционерам чиновникам или политикам. Более того, реальные потери от коррупции значительно превышают те, которые удастся исчислить на основании сравнительно небольшого числа выявленных коррупционных актов и доведенных до конца расследований.

В то же время масштаб ущерба, наносимого коррупцией, поддается денежному исчислению, конечно приблизительно.

Экономические потери от коррупции связаны и с тем, что коммерческие сделки осуществляются не на основе цен и лучшего качества товаров, а на основе взяток, «подарков», вымогательства. По приблизительным оценкам коррупция увеличивает стоимость товаров и услуг на 5-15%.

Согласно оценкам, потери от коррупции в этой сфере часто превышают 30% всех бюджетных затрат по этим статьям.

Известны примеры ежегодных доставок «дешевых» овощей из Южно-Казахстанской области в северные области и столицу Республики Казахстан г. Астана, когда цена предлагаемых на реализацию овощей и фруктов в пути следования к пункту назначения возрастает вдвое и втрое, чтобы покрыть все незапланированные затраты на коррупцию.

Коррупция способствует криминализации общественных отношений и имеет такие негативные последствия как:

- развитие теневой экономики;
- нарушение правил честной конкуренции в рыночных отношениях;
- неправильное использование бюджетных средств;
- рост цен на товары;
- отвлечение средств от решения социальных проблем;
- расслоение общества на богатых и бедных;
- коррупция в правоохранительных органах;
- уменьшение доверия населения к власти;
- снижение престижа страны на международном уровне.

По мнению известных экономистов и юристов, основной движущей силой коррупции выступает рыночная экономика.

Теперь рассмотрим сущность и содержание самого процесса криминализации общественных отношений, который неразрывно связан с коррупцией.

В толковом словаре русского языка слову «криминализация» дано толкование как вовлечь в сферу влияния преступного мира; криминализация властных структур [9].

Криминализацию как процесс можно рассматривать в двух аспектах, первый это когда государство путем создания уголовного закона определяет перечень деяний, за которые предусмотрена уголовная ответственность. То есть речь идет о процессе криминализации общественно опасных деяний официальным путем [10].

Второй аспект криминализации это когда данный процесс происходит нелегально, стихийно и «включает в себя целый набор мероприятий, направленных на извлечение прибыли путем обхода действующих норм» [11].

Нельзя не отметить, что наблюдается в обществе сложная взаимная связь ряда факторов, способствующих криминализации отношений особенно в экономической сфере. В криминологии ученые выделяют обстоятельства, активно способствующие возникновению преступности либо создающие благоприятствующую ее генезису среду для ее функционирования, а также обстоятельства, способствующие совершению конкретных преступлений.

Если обратимся к истории развития нашего независимого государства, то начало криминализации происходило в Казахстане после распада СССР на первых этапах его развития, поскольку переход к рынку в нашей стране в самом начале был связан с тем, что экономические отношения подверглись не столько конструктивному реформированию, сколько деструктивной деформации.

Отклонения от установленных норм и правил в экономической сфере превратились в норму. Пробелы в законодательстве, сложившаяся накануне рыночных трансформаций в экономике страны ситуация усугублялась еще и тем, что полноценные товарно-денежные отношения в нашем обществе не могли возникнуть естественно исторически. Формирование современной системы рыночных отношений осуществлялось у нас в основном за счет реформ «сверху».

Прежде всего, не был решен ряд принципиально важных, с позиции сохранения экономического и социального равновесия, задач:

- реализация принципов свободного предпринимательства конкуренции и равных стартовых условий для всех участников экономических отношений;
- введение перераспределения собственности в рамки легитимного процесса;
- обеспечение реальной свободы частной собственности и ее защиты посредством легальных правовых инструментов (законодательных норм, судебных и иных процедур, и т.п.);
- поддержание эквивалентности обмена в экономике и реализация связанного с ним принципа социальной справедливости;
- гарантирование свободы потребительского выбора и защиты интересов потребителей;
- согласование публичных и частных экономических интересов.

Общественная опасность коррупции чрезвычайно велика, так как она напрямую способствует криминализации общественных отношений [12].

В документах мирового сообщества подчеркивается, что коррупция оказывает исключительно вредное влияние на экономику, подрывает эффективность всех видов правительственных решений и программ, наносит ущерб состоянию морали в обществе, расшатывает доверие граждан к правительству, авторитет власти, разрушает принцип справедливости и беспристрастного правосудия.

За взятки обеспечивается заключение выгодных контрактов, проведение нужных экспертиз, получение налоговых льгот, устройство на работу в государственные органы, поступление в учебные заведения и т.д.

Американский профессор В. М. Райсмен выделяет три основных распространенных вида взятки: деловая взятка («платеж государственному служащему с целью обеспечения или ускорения выполнения им своих должностных обязанностей»), тормозящая взятка («за приостановку действия нормы или неприменение ее в деле, где она в принципе должна быть применена»), прямой подкуп (т. е. «покупка не услуги, но служащего», «приобретение» должностного лица с тем, чтобы оно, оставаясь на работе в организации и внешне соблюдая полную лояльность, на деле пеклось о своекорыстных интересах взяткодателя») [13].

Для казахстанского общества в период его переходной экономики особую актуальность приобрел учет криминогенных последствий, обусловленных издержками и грубыми

просчетами в политике хозяйственного реформирования. О чем свидетельствуют громкие уголовные дела в отношении ряда высокопоставленных чиновников. Последние могут предопределять сдерживание, либо свертывание развития полноценных и цивилизованных рыночных отношений, свободы предпринимательства, институтов частной собственности и, как следствие, вызывать уход субъектов этих отношений в теневой сектор.

Не секрет, что когда государством не решаются социальные проблемы населения, то оно вынуждено самостоятельно искать пути выхода из сложившейся ситуации.

Поиск самостоятельного (без помощи государства) решения своих материальных проблем может привести отдельных граждан в сферу теневой экономики. В данных обстоятельствах вовлечение в теневые экономические отношения дает гражданам определенную свободу и материальную независимость от государства. Такая свобода и независимость были бы благом (поскольку являются необходимым условием ухода от тоталитаризма к гражданскому обществу), если бы обеспечивались и гарантировались государством в орбите официальных, легитимных, регулируемых правом рыночных отношений.

Прямое отношение к криминализации экономических процессов имеют и допущенные ошибки и просчеты со стороны государства в отношении к малому бизнесу.

В цивилизованных странах его развитие всемерно поощряется, поскольку он считается важнейшим элементом не только хозяйственной системы, но и самой демократии: малый бизнес, вовлекая в свою орбиту миллионы граждан, делает последних собственниками, экономически свободными и независимыми как от государства, так и от других граждан. В этом смысле малый бизнес служит цементирующим составом, укрепляющим основы гражданского общества [14].

Избежать криминализации экономических отношений в обществе в переходный период было возможно посредством синхронного создания необходимой для формирования рыночной экономики адекватной правовой среды.

Недооценка правового аспекта рыночных преобразований, привели к резкому усилению дифференциации населения по уровню доходов и жизни, сверхбыстрому по своим темпам и величине незаконному обогащению немногочисленного слоя лиц.

Применительно к казахстанскому обществу криминализации общественных отношений способствовали издержки в сфере приватизации, где был достигнут высокий уровень криминогенности, наблюдалась жесткая конкурентная борьба с использованием внеэкономических, часто криминальных, методов (шантаж, угрозы, физическое устранение соперников и т.п.).

Роль коррупции в разложении общества, криминализации общественных отношений велика.

Однако, общество, правоохранительные органы могут успешно ей противостоять, так как для этого в Казахстане созданы все необходимые условия для успешной борьбы с коррупцией.

Коррупция – это действительно социально опасное явление, которое не имеет национальных границ, и только в зависимости от порождающих ее условий выявляется глобальность величины ее масштабов и размеров.

Как показывает опыт правоохранительной деятельности, ни один вид организованной преступной деятельности не может осуществляться длительное время без поддержки и содействия со стороны должностных лиц органов власти и управления, либо правоохранительных органов. Почву для этой деятельности создает коррупция.

По мнению ученых, коррупция – неотъемлемая характеристика организованной преступности, коррупция производна от состояния организованной преступности. Для того чтобы подкупить высшие эшелоны власти, нужно иметь большие средства. Эти средства дает криминальная деятельность, коррупция служит одним из методов овладения национальным достоянием, особенно в сфере приватизации, скупки недвижимости [15].

Коррупция тесно связана не только с органами власти, но и с организованной преступностью. По данным целевого исследования по проблемам борьбы с «отмыванием» капитала, до 50% преступных доходов расходуется на подкуп «нужных» людей. Прямой и полный подкуп должностных лиц позволяет представителям организованной преступности, преступным авторитетам устанавливать тесные связи с государственными чиновниками различного ранга, брать их на содержание, как бы «скупать на корню», полагая, что в нужный момент, в соответствующей ситуации коррумпированный представитель власти и управления поступит так, как ожидают взяточдатели.

Поскольку коррупция охватывает невидимыми нитями все отношения в обществе, то и борьба с ней должна вестись не только правоохранительными и специальными органами, но и всем гражданским обществом.

И если сравнить коррупцию с серьезной болезнью общества, то для ее лечения в нашем государстве предостаточно возможностей, которые надо только правильно, умело и эффективно использовать.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2024. – 44 с.
2. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674
3. <https://kapital.kz/gosudarstvo/120553/iz-kakikh-stran-v-kazakhstan-vozvrashcheny-naibol-shiye-summy-nezakonno-vyvedennykh-sredstv.html>
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2024. – 280 с.
5. Правоохранительные органы: Сборник законодательных актов. – Алматы: ЮРИСТ, 2019. – 256 с.
6. Россия и коррупция: кто кого // Совет по внешней и оборонной политике. Фонд ИНДЕМ М., 1998.
7. Лунев В.В. Коррупция, учтенная и физическая // Гос-во и право. 1996. №8.
8. Гриб В.Г., Астрошабов А.В., Шайдаев Ш.Г. Мафия в России: современное состояние. Прогноз // Проблемы борьбы с организованной преступностью: Материалы научно-фактической конференции. М., 1996.
9. Ожегов С.И., Шведов Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская Академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова – 4-е изд., дополненное. – М., 1999.
10. Кудрявцев В.Н. Стратегия борьбы с преступностью. М.: Юрист. 2006.-352 с.
11. Акимжанов Т.К. Организованная преступность и ее влияние на криминализацию общественных отношений. – Қазақстан жоғары мектебі: Высшая школа Казахстана. – Международное научно-педагогическое издание. 2007. Алматы. №1. с. 175-179.
12. Акимжанов Т.К. О роли коррупции в криминализации общественных отношений. В кн.: Предупреждение и борьба с коррупцией в свете укрепления законности в уголовно-исполнительной системе: Материалы междунар. Научно-прак. Конф. (30 сентября 2009) _ Костанай: Академия КУИС МЮ РК, 2009, С.18-23.
13. Райсмен В. М. Скрытая ложь. Взятки: «крестовые походы» и реформы. – М., 1988.
14. Дарендорф Р. Дорога к свободе: Демократия и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. 1990. №9. с. 69-75.
15. Долгова А.И. Проблемы преступности на современном этапе // Россия и современный мир. – 1994. – №2.

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ

Әбілқайыров Нүрәділ,

Алдашова Г.,

аға оқытушы, магистр,

Жұбанов Қ. атындағы Ақтөбе

өңірлік мемлекеттік университет

Аңдатпа: Қазақстан экономикасының дамуы және қаржылық сауаттылықтың артуы бағалы қағаздарға деген қызығушылықты күшейтуде. Бұл мақалада Қазақстан елінде бағалы қағаз арқылы пайда табуға болатынын қаншалықты тұлға біледі және бағалы қағаздар нарығындағы қазіргі үрдістер мен қазақстандықтардың қатысу деңгейі қарастырылады.

Түйінді сөздер: Бағалы қағаздар. Инвестициялар. Акциялар. Облигациялар. Қаржыны басқару. Қосымша табыс.

Бағалы қағаздар нарығы – бұл инвесторлар мен эмитенттердің қаржы құралдары арқылы өзара әрекет ететін, экономиканың қаржылық жүйесін қамтамасыз ететін негізгі механизмдердің бірі. Қазақстанда бұл нарық белгілі бір ерекшеліктерге ие және мынадай құрылымдық элементтерден тұрады:

Бағалы қағаздар нарығының негізгі қатысушылары эмитенттер болып табылады. Эмитент дегеніміз бағалы қағаздарды шығаратын ұйымдар мен кәсіпорындар

Эмитенттер: Бағалы қағаздарды шығаратын ұйымдар мен кәсіпорындар. Олар: мемлекеттік органдар (облигациялар арқылы мемлекеттік қарызды басқару үшін). Жеке компаниялар (акциялар мен корпоративтік облигациялар арқылы капитал тарту үшін). Инвесторлар: Бағалы қағаздарды сатып алатын жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар. Оларға: Жеке тұлғалар (жеке инвесторлар, табысын көбейту үшін). Делдалдар: Қор биржасында және биржадан тыс нарықта операциялар жүргізетін брокерлік-дилерлік ұйымдар.

Қор биржасы– бұл бағалы қағаздар сатып алу және сату операцияларын жүзеге асыратын орталықтандырылған платформа. Қазақстан қор биржасы (KASE): бұл Қазақстанның негізгі биржасы, онда акциялар, облигациялар, валюталар және туынды құралдар сатылады.

Олардың қатысушылары: брокерлер, дилерлер, институционалды инвесторлар.

Нарықтың сегменттері. Бағалы қағаздар нарығы екі негізгі сегментке бөлінеді:

- Біріншілік нарық: бұл жерде бағалы қағаздарды эмитент алғаш рет шығарып, инвесторларға сатады. Мысалы, IPO (Initial Public Offering) немесе облигациялардың алғашқы эмиссиясы.

- Екіншілік нарық: инвесторлар біріншілік нарықтан сатып алған бағалы қағаздарды қайтадан сататын немесе сатып алатын орын. Екіншілік нарық KASE және AIX платформаларында белсенді жұмыс істейді.

Қазақстанның бағалы қағаздар нарығы әртүрлі қаржы құралдарын қамтиды оларға:

Акциялар: Компаниялардың меншікті капиталына үлес қосатын және иелеріне дивиденд алу құқығын беретін құрал.

Ортақ акциялар (жай акциялар).

Артықшылықты акциялар.

Облигациялар: Кәсіпорындар мен мемлекет борыштық міндеттемелерін орындау үшін шығаратын қарыз құралдары. Бұларға: мемлекеттік облигациялар (Ұлттық Банк, Қаржы министрлігі шығарады) және корпоративтік облигациялар жатады.

Және де бағалы қағазға инвестициялау арқылы пайда табу үшін қаржылық сауаттылық болу қажет. Қаржылық сауаттылық – бұл жеке тұлғалардың, отбасылардың және жалпы қоғамның қаржыны басқару дағдыларын меңгеру деңгейі, қаржылық шешімдер қабылдауда білімділік пен жауапкершілікті қамтамасыз ету. Бағалы қағаздар нарығында қаржылық сауаттылықтың рөлі өте маңызды, себебі ол адамдарға өз қаражатын тиімді жоспарлауға, ұзақ мерзімді қаржылық мақсаттарға жетуге, сондай-ақ нарықтық өзгерістерге

икемді жауап беруге көмектеседі. Қазақстанда да қаржылық сауаттылықтың артуы елдің экономикалық дамуына оң әсерлеріне келетін болсақ.

Инвестициялау дағдыларын дамыту. Қаржылық сауаттылықтың маңызды аспектісі – адамдарды инвестициялық шешімдер қабылдауға үйрету. Бағалы қағаздар, акциялар, облигациялар, пай қорлары сияқты инвестициялық құралдар туралы білім алу арқылы адамдар өз капиталын көбейте алады.

Қаржы құралдарын таңдау: Қаржылық сауаттылығы бар адам инвестициялық құралдардың әртүрлілігін түсініп, тәуекелдер мен мүмкіндіктерді бағалауға қабілетті болады.

Қаржылық тәуекелдерді басқару: Қаржылық сауаттылық тәуекелдерді қалай азайтуға болатынын және инвестицияларды қалай әртараптандыруды үйретеді.

Қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету

Қаржылық сауаттылық адамдарға қаржылық қауіп-қатерлер мен төтенше жағдайларға дайын болуға мүмкіндік береді.

Қаржылық резервтер құру: Қаржылық білім адамның болашақта төтенше жағдайлар үшін ақша жинақтауын қамтамасыз етеді.

Борыштарды басқару: Қаржылық сауаттылық адамның несиелерін дұрыс басқаруға, артық қарыздан аулақ болуға көмектеседі.

Қаржы нарығындағы өзгерістерге бейімделу. Қаржылық сауаттылық экономикалық дағдарыстар, инфляция және қаржы нарығындағы басқа да өзгерістерге тиімді жауап беруге мүмкіндік береді.

Нарық жағдайларын түсіну: Қаржылық сауаттылығы бар адам нарықтың өзгеруін, пайыздық мөлшерлемелерді, инфляцияны және басқа да экономикалық көрсеткіштерді түсінеді. Инвестициялар мен қаржылық шешімдерді уақытында реттеу: Қаржылық сауатты адам экономикалық өзгерістерге дер кезінде жауап беріп, өзінің активтерін қорғауға қабілетті.

Қазақстан нарығы туралы сараптамалық пікір. Қаржылық сауаттылықтың рөлі: "Қазақстандықтардың қаржылық сауаттылығын арттыру – жеке инвесторлар санын арттырудың іргелі негізі болып табылады. Дегенмен, бұл процесс әлі ерте кезеңде. Одан әрі ілгерілеу үшін ауқымды білім беру бағдарламалары мен азаматтарды ынталандыру қажет". – Қазақстан қор биржасының (KASE) қаржылық талдаушысы.

Цифрландыру және халықаралық интеграция: "AIX сияқты цифрлық платформалар нарықты жаңа мүшелер үшін қолжетімді етеді. Бірақ өтімділікті арттыру үшін халықаралық инвесторларды көбірек тарту және процестердің ашықтығын дамыту маңызды". – Қазақстанның инвестициялық компаниясының директоры Асхат Есенов.

Өсу әлеуеті: "Қазақстан нарығының инфрақұрылымды дамыту, халықаралық биржалармен интеграциялану және «жасыл-» қаржыға қызығушылық арқасында үлкен әлеуеті бар. Дегенмен, үлкен нарықтармен бәсекелестік реттеуді одан әрі жетілдіруді талап етеді. – Марина Кузнецова, қаржы нарықтары бойынша сарапшы.

Қазақстанда соңғы жылдары бағалы қағаздарға деген халықтың қызығушылығы айтарлықтай өсті. Бұл үрдістің бірнеше негізгі себептері бар: Қаржылық сауаттылықтың артуы: Қазақстандағы халықтың қаржылық сауаттылығы артқан сайын, адамдар өз қаражаттарын қалай тиімді пайдалану керектігін түсіне бастады. Мемлекеттік бағдарламалар, қоғамдық ұйымдардың қаржылық білім беру жобалары, және жеке қаржылық кеңесшілердің көмегімен, көптеген азаматтар бағалы қағаздар нарығы туралы мәліметтерді тереңірек зерттеуге ынталы болуда. Бағалы қағаздар, әсіресе акциялар мен облигациялар, инвестициялау үшін тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Цифрлық платформалардың дамуымен бағаның қолжетімділігі: қазіргі таңда Қазақстанда бағалы қағаздарды сатып алу мен сату бойынша бірнеше онлайн-платформалар жұмыс істейді. Бұл платформалар инвесторларға қор нарығына қолжетімділікті айтарлықтай жеңілдетті. Мысалы, KASE платформаларында тіркеліп, үйден шықпай-ақ бағалы қағаздарды сатып алу мүмкіндігі бар. Бұл жаңашылдық пен технологиялар халыққа инвестициялау мүмкіндіктерін ұсынып, нарыққа қызығушылықты арттырды.

Нарықтың тұрақтылығы мен болашаққа сенім: Қазақстанда экономикалық тұрақтылықтың артқаны, сондай-ақ елдегі қаржы нарығының халықаралық стандарттарға сәйкес дамуы халықтың бағалы қағаздар нарығына деген сенімін нығайтуда. Қазақстан қор нарығының халықаралық деңгейде танылуы және оған шетелдік инвесторлардың қызығушылығы, жергілікті халықтың да бұл нарыққа қызығушылығын арттырады.

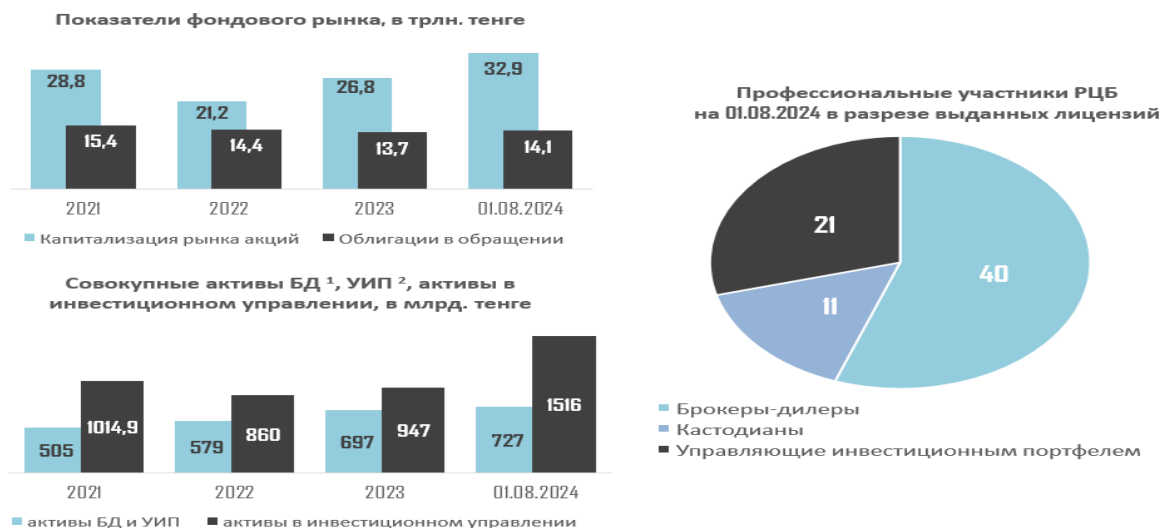
Жаңа инвестициялық өнімдердің пайда болуы: Қазақстанда жаңа инвестициялық өнімдер, соның ішінде инвестициялық пайлар мен ETF (Exchange Traded Funds) сияқты құралдар пайда бола бастады. Бұл өнімдер жеке инвесторларға қосымша әртараптандыру мен нарықтық тәуекелдерді басқару мүмкіндіктерін береді. Сондай-ақ, бұл өнімдер халыққа белгілі бір салаға немесе нарыққа инвестиция салудың жеңіл әрі түсінікті тәсілдерін ұсынады.

Шетелдік инвесторлардың әсері: Қазақстанның халықаралық қаржы орталығының (AIX) ашылуы және шетелдік инвесторларға арналған мүмкіндіктердің кеңеюі бағалы қағаздар нарығына деген қызығушылықты арттырды. Шетелдік инвесторлар тарту арқылы елде бағалы қағаздарға деген сенім артып, жаңа мүмкіндіктер ашылды.

Қосымша пасивтік табыс көзі: соңғы жылдары Қазақстан экономикасындағы өзгерістер мен тұрақсыздықтар, сондай-ақ инфляция деңгейінің өсуі халықты өз қаржыларын әртараптандыруға итермеледі. Банк депозиттерінің пайыздық мөлшерлемелері мен жылжымайтын мүлік бағаларының өсуіне қарамастан, бағалы қағаздар инвесторларға жоғары қайтарымдылық (нарықтың дұрыс сегментінде) пен капиталды қорғаудың тиімді әдісі ретінде қарастырылады.

Қазақстанда бағалы қағаздар нарығына қызығушылықтың артуы қаржылық сауаттылықтың жақсаруы, цифрлық платформалардың кеңеюі, экономикалық тұрақтылық және мемлекеттік қолдау сияқты факторларға байланысты болып отыр. Бұл үрдіс болашақта одан әрі қарқынды дамуы мүмкін, себебі инвестициялау мәдениеті халық арасында кең таралып келеді.

1-сурет – Қор нарығының көрсеткіштері трлн. теңге

<https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/activities/788?lang=ru>

Осы статистика арқылы біз Қазақстан елінде бағалы қағаз нарығы жыл сайын дамып келе жатырғанын көре аламыз.

Акция нарығының капитализациясы:

Акциялар нарығының капитализациясы 2022 жылы азайғанымен, 2023-2024 жылдары өсім байқалған. Міндеттемелер нарығы тұрақты деңгейде сақталғанымен, өсім баяу.

Брокерлер мен инвестиционный активер (млрд. теңге):
Брокер мен диллерлердің, басқарушылардың активтері:
2021 жылы – 505 млрд. 2023 жылы – 697 млрд.
2022 жылы – 579 млрд. 2024 жылы (1 тамыз) – 727 млрд.
Инвестицияны басқарудағы активер:
2021 жылы – 1014,9 млрд. 2022 жылы – 860 млрд.
2023 жылы – 947 млрд. 2024 жылы (1 тамыз) – 1516 млрд.

Қазақстанның бағалы қағаздар нарығын Ресеймен салыстырайық, өйткені екі елдің де экономикалық ерекшеліктері ұқсас, бірақ Ресей нарығы анағұрлым дамыған және ауқымды.

Нарықтың жалпы көлемі мен ауқымы. Қазақстан нарығы белсенді даму сатысында. Негізгі сауда алаңы – Қазақстан қор биржасы (KASE), ол акцияларды, облигацияларды, валюталарды және туынды құралдарды ұсынады. Халықаралық инвесторларға бағытталған "Астана" халықаралық қаржы орталығы (AIX) маңызды рөл атқарады. KASE қор нарығының капитализациясы 2024 жылы өсуде, бірақ сауда көлемі әлі де салыстырмалы түрде төмен.

Ресей нарығы ауқымы жағынан әлдеқайда үлкен. Негізгі сауда алаңы – Мәскеу биржасы (MOEX), онда акциялар, облигациялар, валюталар, туынды құралдар және тауарлық келісімшарттар саудаланады. Ресей қор нарығының капитализациясы триллион долларды құрайды, ал сауда көлемі Қазақстаннан айтарлықтай асып түседі.

Нарық қатысушылары Қазақстан бойынша қатысушылар – жергілікті инвесторлар, аздаған халықаралық ойыншылар және эмитент компаниялар. "Самұрық-Қазына" сияқты мемлекеттік компаниялар маңызды рөл атқарады. Жеке инвесторлар қаржылық сауаттылық пен цифрлық платформаларға қолжетімділіктің артуына байланысты қызығушылық таныта бастады. Ал Ресей елі ірі халықаралық инвесторлардан басқа, Tinkoff Investments сияқты мобильді қосымшалардың танымал болуына байланысты 2020 жылдан кейін олардың саны күрт өскен жергілікті жеке инвесторлар айтарлықтай әсер етеді. Ресей нарығы депозитарлық қолхаттар арқылы өз акцияларын саудалайтын шетелдік эмитенттермен де қаныққан.

Реттеуді Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі (АРРФР) жүзеге асырады. Мемлекет реформалар мен инвесторлар үшін қолайлы жағдай жасау арқылы нарықты белсенді түрде дамытуда, бірақ заңнама әлі де жетілдіруді талап етеді, әсіресе миноритарлық акционерлердің құқықтарын қорғау тұрғысынан. Ресейде реттеуші орган Ресей Федерациясының Орталық банкі болып табылады. Заңнама неғұрлым жетілген, бірақ саяси және санкциялық тәуекелдер нарыққа айтарлықтай әсер етеді. Ресей цифрлық реттеуде де алға жылжып, құқықтарды есепке алудың электронды құралдарын енгізді.

Цифрландыру және қолжетімділік Қазақстанда KASE және AIX мобильді қосымшалары сияқты цифрлық платформалар жеке инвесторлардың нарыққа қол жеткізуін жеңілдеті отырып, белсенді түрде дами бастады. Дегенмен, цифрлық технологиялардың ену деңгейі Ресейге қарағанда әлі де төмен. Ресейде мобильді қосымшалар арқылы инвестиция салу жаппай трендке айналды. Tinkoff, VTB, SberInvestor сияқты платформалар оқыту мен аналитикалық материалдарды қоса алғанда, құралдардың кең ауқымын ұсынады.

Халық арасында танымалдығы бағалы қағаздарға қызығушылықтың артуы қаржылық сауаттылықтың жақсаруымен және банктік депозиттердің төмен кірістілігімен байланысты. Дегенмен, халықтың айтарлықтай бөлігі әлі де инвестиция туралы аз біледі. Ресейде 2020 жылдан бері жеке инвестицияда серпіліс болды. Ресей Федерациясының Орталық банкінің мәліметі бойынша, 20 миллионнан астам азамат брокерлік шот ашқан, бұл Қазақстандағыдан айтарлықтай асып түседі. Халықаралық интеграция Қазақстанда AIX халықаралық стандарттарға сәйкес келетін құралдарды ұсына отырып, халықаралық инвесторларды белсенді түрде тартады. Дегенмен, көлемі аз болып қалады. Ресей еліне келетін болсақ санкциялар енгізілгенге дейін нарық шетелдік инвесторлар үшін тартымды болды, әсіресе депозитарлық қолхаттар арқылы шетелдік компанияларды листинг бағдарламасының арқасында. Алайда 2022 жылдан кейін халықаралық нарықтардан оқшаулану бұл белсенділікті азайтты. Осылайша біз Қазақстандық бағалы қағаздар нарығы қалыптасу

сатысында және оның дамуы қаржылық сауаттылықты арттыруға, заңнаманы жетілдіруге және халықаралық нарықтарға интеграциялауға бағытталған. Сонымен қатар, ресейлік нарық анағұрлым жетілген, құралдардың кең таңдауы және белсенді қатысушылардың айтарлықтай саны бар, бірақ саяси және санкциялық тәуекелдерге тап болады. Әрі қарай дамуымен Қазақстан құрылымдық қателіктерді болдырмай, нарықтың өсуін жеделдету үшін Ресей тәжірибесін пайдаланып Қазақстан елінің бағала қағаз нарығын дамыту керек.

Қазақстандағы бағалы қағаздар нарығының дамуы мен қаржылық сауаттылықтың артуы ел экономикасының өсуіне үлкен әсері бар екенін білдік. Бағалы қағаздар, мысалы, акциялар мен облигациялар, компанияларға капитал тартуға, ал халыққа қаржысын тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инвестициялық мүмкіндіктерді дұрыс пайдалану адамдардың жеке қаржылық жағдайын жақсартуға септігін тигізеді. Қаржылық сауаттылықтың маңызы зор, себебі ол адамдарға өз қаражатын басқару, шығындарды бақылау, сонымен қатар болашаққа инвестиция жасау дағдыларын үйретеді. Қаржылық сауаттылығы жоғары адам түрлі қаржы құралдары туралы түсінікке ие болып, табысын арттыру үшін тиімді шешімдер қабылдай алады. Бұл, өз кезегінде, экономикаға да пайдасын тигізеді, себебі қаржылық сауатты азаматтар өздеріне қажетті жинақтарды жасап, нарықтағы сұраныс пен ұсынысқа әсер етеді. Қаржылық сауаттылықтың арттырылуы мен бағалы қағаздарға қызығушылықтың өсуі Қазақстанда экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және халықтың өмір сапасын жақсартуға ықпал етеді. Сондықтан, бұл саладағы білімділік пен инвестициялық белсенділіктің артуы еліміздің экономикалық дамуына оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан қор биржасы ([KASE](http://kase.kz)) – қор нарығы және оның даму динамикасы туралы ақпарат.
2. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/activities/788?lang=ru>
3. <https://www.moex.com/s10> – Ресей елінің биржасы туралы ақпарат.
4. <https://www.rbc.ru> – Қазақстан елінің қор биржасы туралы пікірлер.

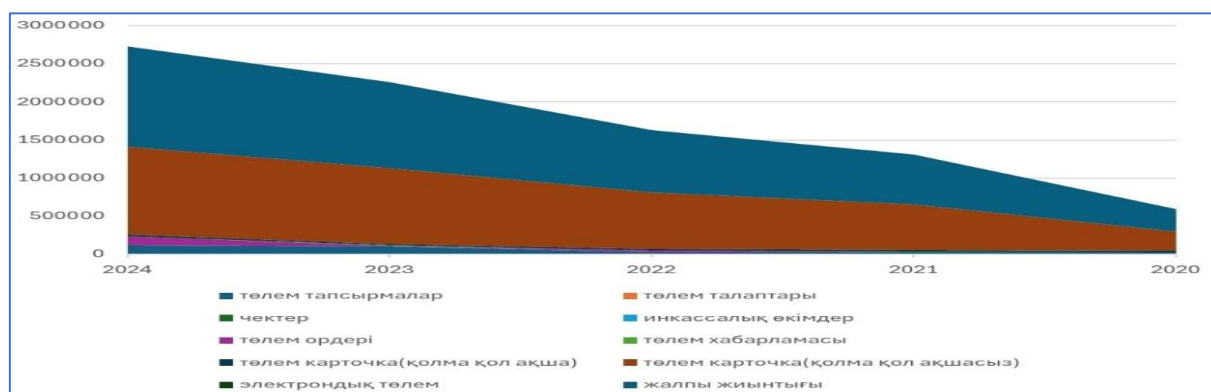
ҚОЛМА-ҚОЛ АҚШАСЫЗ ЕСЕП АЙЫРЫСУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ЖАҒДАЙЫ, МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Алдашова Г. М., Жакиенова М. А.
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті

Аңдатпа: Осы жұмыста Қазақстандағы қолма-қол ақшасыз төлем жүйесінің қазіргі жағдайы мен даму тенденциялары талданады, сондай-ақ жүйені қолданудағы негізгі мәселелер, оның ішінде киберқауіпсіздік, құқықтық реттеу қажеттілігі мен технологиялық шығындар қарастырылады. Жасанды интеллект пен блокчейн сияқты инновациялық шешімдердің болашақта бұл саланың дамуына ықпалы және олардың тиімді қолдану перспективалары айқындалады. Зерттеу нәтижелері қаржы секторында қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар жасауға бағытталған.

Түйінді сөздер: Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу, қаржылық технологиялар, цифрландыру, киберқауіпсіздік, блокчейн, жасанды интеллект, Қазақстан қаржы жүйесі, инновация.

Қазіргі заманғы қолма-қол ақшасыз есеп айырысулар финтех-революция мен банк секторын цифрландырудың арқасында белсенді даму сатысында тұр. Болашақта мобильді төлемдердің одан әрі өсуін, блокчейн технологияларының интеграциясын және цифрлық қаржы саласындағы қауіпсіздіктің артуын күтуге болады. Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесіндегі инновациялық қаржылық технологиялар қазіргі заманның ең маңызды қаржылық трендтерінің бірі болып табылады. Бұл технологиялар жеке және заңды тұлғалардың қаржылық қызметтерді жылдам әрі тиімді пайдалануына мүмкіндік береді. Қазақстандағы және әлемдегі қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйелерінің дамуы мен өзгерістері соңғы жылдары қарқынды түрде жүзеге асуда. Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесі әлемде қаржы операцияларының 80%-дан астамын қамтиды. Бұл жүйенің дамуы, әсіресе пандемия кезінде, жедел түрде орын алды. Қазіргі кезде көптеген елдерде қолма-қол ақшасыз төлемдер түрлері кеңінен қолданылады, оның ішінде мобильді төлемдер, онлайн банкинг, электронды әмияндар және блокчейн технологиясы сияқты жаңа құралдар бар. Қазақстанда да бұл процесс жоғары деңгейде дамып келеді. Қолма-қол ақшасыз есеп айырысулардың үлесі соңғы жылдары күрт өсті. Ұлттық банктің мәліметтері бойынша, Қазақстандағы қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі 2023 жылдың соңында 60%-дан астам болды. Бұл көрсеткіш еліміздегі төлем жүйелерінің автоматтандырылуы мен цифрландыру деңгейінің өсуін көрсетеді.

1-сурет – Төлем құралдардың динамикасы 2020-2024 жылдары

Бұл суретте төлем жүйесінің құралдары 2020-2024 жылдары динамикасы көрсетілген.

Төлем құралдарының жалпы жиынтығы 2022 жылы күрт өсуін байқаймыз. Төлем карточкалары қолма қол ақшасыз тұрақты өсіп жатыр. Басқа төлем құралдар, төлем хабарламалар, төлем ордері, инкассалық өкімдер өкім жалпы көлемінің шағын бөлігін алады.

Қазақстан аумағында төлем тапсырмалар мен төлем карточкалары неғұрлым таралған төлем құралдары болып табылады. Сонымен бірге төлем карточкаларының операциялар саны бойынша жоғары үлес салмағын және транзакциялар көлемі бойынша төмен үлес салмағын иемденуі осы төлем құралы негізінен үлкен емес сомалардағы төлемдер мен аударымдар жүргізу үшін қолданылатындығымен сипатталады. Көрсетілген мерзімде төлем құралдарының ішінде электрондық төлем құралдары мен чектер аз пайдаланылған. Осы құралдарды аз пайдаланылуы олардың қолдану ерекшелігіне байланысты.

Инновациялық қаржылық технологиялар қолма-қол ақшасыз төлем ландшафтын айтарлықтай өзгертеді. Қарқынды технологиялық прогресс және тұтынушылардың қалауларының өзгеруі жағдайында қолма-қол ақшасыз төлемдер барған сайын танымал және қолжетімді бола түсуде.

Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесіндегі инновациялық қаржылық технологиялар ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін туындатады, өйткені хакерлік шабуылдар мен алаяқтық әрекеттер көбейіп барады. Сонымен қатар, цифрлық сауаттылықтың төмендігі жаңа технологияларды пайдалану үшін қажетті дағдыларды меңгеруде қиындықтар тудырады. Интернет байланысының шектеулі болуы әсіресе шалғай ауылдарда қолма-қол ақшасыз төлемдердің кеңінен қолданылуына кедергі келтіреді. Өртүрлі төлем жүйелерінің интеграциясының болмауы жүйелер арасындағы үйлесімсіздікті туындатады, бұл төлемдердің тиімділігін төмендетеді. Қаржылық алаяқтық пен деректерді ұрлау сияқты мәселелер де бұл технологиялардың кең таралуына кедергі келтіреді.

Құқықтық және регуляторлық нормалардың жеткіліксіздігі жаңа қаржылық технологиялардың заңды түрде қолданылуын қиындатады. Сонымен қатар, жеке деректердің қауіпсіздігіне қатысты қауіптер азаматтардың құпиялылық пен қауіпсіздігін қорғау мәселелерін туындатады. Пайдаланушылардың көпшілігі жаңа технологиялармен таныс емес, сондықтан оларды қолдануда сенімсіздік пен қобалжу пайда болуы мүмкін. Төлем жүйелерінің әртүрлілігі мен шектеулері олардың бір-бірімен толық үйлесімді жұмыс істеуін қиындатады. Сонымен қатар, инновациялық қаржылық технологиялардың қымбат болуы шағын және орта бизнес өкілдеріне қол жетімділікті шектейді. Қаржылық ұйымдардың жаңа технологияларға көшкенде оларды қабылдау процесі ұзақ уақыт алады, бұл дамуды баяулатады. Төлем жүйелеріндегі қатерлер мен ақаулар тек қана кәсіпорындар үшін емес, сонымен қатар тұтынушылар үшін де үлкен проблемаларға әкелуі мүмкін. Ақпараттық технологиялар саласында білікті мамандардың тапшылығы да жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде қиындықтар туғызады.

1-кесте – Қолма-қол ақшасыз төлем жүйесіне финтехті енгізуге байланысты негізгі перспективалары

Қол жетімділік пен ыңғайлылықты арттыру	Мобильді қосымшалар, электронды әмияндар және онлайн-банкінг сияқты инновациялық технологиялар қаржылық қызметтерді кең аудиторияға қолжетімді етуде. Адамдар өздерінің мобильді құрылғылары арқылы кез келген уақытта, кез келген жерде транзакцияларды жүргізе алады. Бұл әсіресе жастарға және цифрлық шешімдерді қалайтындарға қатысты
Блокчейн технологияларын дамыту	Blockchain қаржылық операциялардың ашықтығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін сенімді шешім ұсынады. Смарт келісім-шарттарды пайдалану алаяқтық пен қателер қаупін азайта отырып, процестерді автоматтандыруға мүмкіндік береді. Блокчейн технологияларын енгізу төлемдерді өңдеу жылдамдығын жақсартуға және транзакциялық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді
Жасанды интеллект пен машиналық оқытуды пайдалану	Жасанды интеллект және машиналық оқыту үлкен деректерді талдау және тұтынушылардың мінез-құлқын болжау үшін маңызды құралға айналууда. Бұл технологиялар қаржы институттарына өз клиенттерінің қажеттіліктерін жақсырақ түсінуге, ұсыныстарды жекелеңдіруге және тұтынушы тәжірибесін жақсартуға көмектеседі. AI нақты уақытта күдікті транзакцияларды анықтау арқылы қауіпсіздікті жақсарты алады.
Төлем жүйелерінің функционалдығын	Заманауи төлем жүйелері көптеген функцияларды біріктіреді, соның ішінде сатып алулар жасау, жеке қаржыны басқару, валюталарды айырбастау және т.б. Бұл

кеңейту.	қаржылық транзакцияларды жеңілдететін және оларды пайдаланушылар үшін ыңғайлы ететін кешенді экожүйелерді жасайды.
Нарықтағы бәсекелестіктің күшеюі.	Финтехті енгізу нарықта жаңа ойыншылардың пайда болуына ықпал етеді, бұл бәсекелестіктің артуына әкеледі. Дәстүрлі банктер мен қаржы институттары өз қызметтерінің сапасын арттыру және тарифтерді төмендету арқылы жаңа жағдайларға бейімделуге мәжбүр. Бұл өз кезегінде жақсы мәмілелерге қол жеткізе алатын тұтынушыларға пайда әкеледі.

Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесіндегі инновациялық қаржылық технологиялардың келешегі қаржы секторындағы елеулі өзгерістерді болжайды. Қолжетімділіктің артуы, жаңа технологиялардың дамуы, кеңейтілген функционалдылық және бәсекелестіктің артуы қаржылық қызметтердің сапасын арттыру үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Дегенмен, финтех экожүйесінің қауіпсіз және тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін реттеу және деректерді қорғаумен байланысты қиындықтарды қарастыру маңызды.

Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесіндегі инновациялық қаржылық технологиялар көптеген артықшылықтар береді, бірақ олар сонымен бірге мұқият басқарылуы керек бірқатар тәуекелдермен бірге келеді. Бұл тәуекелдерді барынша азайту сенімді қауіпсіздік технологияларын енгізуді, заңнамалық нормаларды сақтауды және нарық конъюнктурасын тұрақты бақылауды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Қаржы институттары мен финтек компаниялары өз клиенттерінің мүдделерін табысты бәсекелесу және қорғау үшін қоршаған орта жағдайлары мен заңнамадағы өзгерістерге тез бейімделуге дайын болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлімқұлова, Г.Ж., Әлімбаев, С. "Қаржы жүйесіндегі цифрлық технологиялар: Қазақстанның даму бағыты". _Қаржы нарығы және банктер журналы_, 2022.
2. Қуатбекова, А.Т. "Цифрлық экономика және төлем жүйелеріндегі инновациялар". _Қазақстан экономикасы_, 2021.
3. "Қазақстандағы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесінің дамуы туралы". ҚР Ұлттық банкі. Ресми сайт: [www.nationalbank.kz] (<http://www.nationalbank.kz>).
4. Абрамова, М.А. "Финтех и его влияние на современную банковскую систему". _Банковское дело_, 2021.
5. Герасимова, И.Н. "Инновации в платежных системах: современные вызовы и перспективы". _Деньги и кредит_, 2020.

КРИПТОВАЛЮТА ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ БОЛАШАҒЫН БОЛЖАУ

Алдашова Г.М., Тасболат А.С.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе

университеті,

Ақтөбе қ, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Мақалада криптовалютаның инвестициялық әлеуеті, олардың қаржы нарығындағы болашақтағы рөлі мен мүмкіндіктері талқыланады. Криптовалюталардың артықшылықтары мен тәуекелдері қарастырылып, олардың инвестициялық көпіршікке айналу қаупі талданады. Сонымен қатар, блокчейн технологиясының экономикалық ықпалы мен цифрлық активтердің болашақта қаржылық жүйедегі орны зерттеледі. Криптовалютаға қатысты реттеу саясаты мен оның тұрақтылығына әсер ететін факторлар талқыланады.

Түйінді сөздер: криптовалюта, инвестициялар, блокчейн технологиясы, қаржы нарығы, тұрақтылық, цифрлық активтер, криптовалюта нарығы.

Криптовалюта – бұл цифрлық немесе виртуалды актив, криптография әдістерін пайдалана отырып қорғалған, яғни оны жасанды түрде өзгерту немесе бұзу мүмкін емес. Криптовалюта орталықтандырылмаған жүйеде жұмыс істейді және орталық банк немесе үкімет сияқты қаржы мекемелерінің араласуын қажет етпейді. Ол блокчейн технологиясына негізделген, бұл технология барлық транзакцияларды тіркеп, ақпараттың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Криптовалюталар Bitcoin арқылы танымал болды, бірақ қазір нарықта мыңдаған басқа түрлері бар, соның ішінде Ethereum, Litecoin, Ripple, және басқалары. Криптовалютаның артықшылықтарына төмен комиссиялық төлемдер, орталықтандырылмау және шекарасыз транзакциялар жатады, бірақ оның жоғары волатильділігі мен реттеу қиындықтары тәуекелдерді тудырады [3].

Криптовалюталар дәстүрлі қаржы жүйелерінен бөлек дамып жатқан цифрлық активтер болып табылады және оларды басқару үшін орталық банктер мен үкіметтердің араласуы қажет емес. Бұл олардың басты ерекшеліктерінің бірі. Криптовалюталар транзакцияларды қауіпсіз және тез жасауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе халықаралық аударымдар үшін өте қолайлы. Алайда, олардың бағасының үздіксіз өзгеруі (волатильділігі) және құқықтық реттеудің болмауы белгілі бір тәуекелдер туғызады.

Сонымен қатар, криптовалюталар орталықтандырылмаған болғандықтан, оларды заңсыз әрекеттерде пайдалану қаупі де бар. Алайда, көптеген елдер криптовалютаға қатысты реттеу механизмдерін енгізуге тырысып жатыр, бұл олардың қолданылу аясының кеңеюіне және заңды негізде қолданылуына ықпал етуде.

Криптовалюталарға байланысты тәуекелдер бар, оның ішінде жоғары волатильділік, реттеу мен бақылаудың жетіспеушілігі, сондай-ақ кибершабуылдар қаупі.

Криптовалюталардың пайдалылығы олардың тәуелсіздігімен, қолжетімділігімен, қауіпсіздігімен және инвестициялық әлеуетімен байланысты. Криптовалюталар орталық банктерге тәуелді емес, яғни пайдаланушылар өз қаржысын толық бақылауда ұстай алады, бұл әсіресе экономикалық тұрақсыз аймақтарда өте пайдалы. Мысалы, Венесуэлада инфляция кезінде адамдар Bitcoin арқылы өз активтерін сақтап қалуға тырысты. Криптовалюталар халықаралық төлемдер үшін өте тиімді, себебі шекарасыз төлемдер бірнеше минут ішінде жүзеге асырылады, бұл дәстүрлі банктермен салыстырғанда әлдеқайда жылдам. Сонымен қатар, криптовалюталар жоғары деңгейде құпиялылық пен қауіпсіздік қамтамасыз етеді. Блокчейн технологиясы арқылы барлық транзакциялар қауіпсіз тіркеледі, ал кейбір криптовалюталар, мысалы, Monero, толық құпиялылықты ұсынады. Криптовалюталардың инвестициялық әлеуеті де үлкен тартымдылыққа ие, мысалы, Bitcoin бағасының бірнеше жыл ішінде айтарлықтай өсуі инвесторлар үшін үлкен қызығушылық тудырды. Дегенмен, криптовалюталар жоғары құбылмалылыққа ие және реттелуі шектеулі,

бұл оларды пайдалануды күрделі етеді, бірақ олардың артықшылықтары мен мүмкіндіктері көптеген адамдарды қызықтырады [1].

Әлемдегі ең маңызды үш криптовалюта – Bitcoin, Ethereum және Binance Coin. Bitcoin (BTC) – бұл алғашқы және ең танымал криптовалюта, оны 2009 жылы Сатоши Накамото құрды. Ол орталықсыздандырылған жүйеде жұмыс істейді және бүкіл криптовалюта нарығының негізгі көрсеткіші болып саналады. Bitcoin криптовалюталар әлемінде "цифрлық алтын" ретінде танылып, ұзақ мерзімді инвестиция ретінде жиі қолданылады. Ethereum (ETH) 2015 жылы Виталик Бутерин негізін қалаған және ол тек криптовалюта ғана емес, смарт-келісімшарттарды орындауға және децентрализованған қосымшалар құруға мүмкіндік беретін платформа. Ether криптовалютасы DeFi және NFT жобаларының негізін құрайды, бұл оны кеңінен танымал етеді. Binance Coin (BNB) бастапқыда Binance криптовалюталық биржасында комиссиялық төлемдерді төлеу үшін пайдаланылған, бірақ қазір ол Binance экосистеміндегі әртүрлі қызметтерде кеңінен қолданылады. BNB сонымен қатар Binance Smart Chain платформасында әзірленген жобаларға қолдау көрсетеді, бұл оны криптоиндустриядағы маңызды активке айналдырды. Осы үш криптовалюта нарықтың маңызды элементтері болып табылады және криптоиндустрияның болашақтағы даму бағытын анықтайды [2].

1-сурет – Биткойнның қазіргі биржадағы бағасының қарқыны (доллармен, 02.10.24)

Ескерту: [Мәлімет №4 ru.tradingview.com сайтынан алынды].

Bitcoin (BTC/USD) бағасының қазіргі ауытқулары нарықтағы құбылмалылықтың айқын көрсеткіші болып табылады. Бағаның \$62,177 деңгейіне дейін төмендеуі және соңғы 1.78%-дық құлдырауы ағымдағы нарықтық жағдайларға жауап ретінде қалыптасқан. Мұндай ауытқулар көбінесе қысқа мерзімді құбылыстардан, макроэкономикалық факторлардан немесе жаңалықтардан туындайды. Қысқа мерзімді трендтерде баға жоғары және төмен қозғалып тұрса да, қазір құлдырау тренді байқалады, бұл Bitcoin-ның құнсыздануына әкелуі мүмкін. Маусым айында Bitcoin бағасы криптовалюталардың ықтимал реттелуі туралы жаңалықтарға байланысты жоғары құбылмалылық жағдайында шамамен 5%-ға төмендеді. Шілде айында блокчейн технологиясын қабылдау туралы жағымды жаңалықтардан туындаған 3% – ға аз қалпына келтіру байқалды. Алайда тамыз айында макроэкономикалық белгісіздікпен және инфляциялық күтулердің өсуімен байланысты 2% – ға төмендеу болды. Қыркүйек пайыздық мөлшерлемелердің ықтимал өсуі туралы сигналдарға байланысты 4% – ға төмендеді. Қазан айында ұзақ мерзімді инвесторлардың қызығушылығымен 2% тұрақты өсім байқалды. Қараша 1.5% қысқа мерзімді қалпына келтіруді әкелді, мүмкін техникалық түзету нәтижесінде. Желтоқсан айында реттеу және нарықтағы белгісіздік туралы жаңа жаңалықтарға байланысты баға тағы 3% – ға төмендеді.

Бағаның жоғары және төмен ауытқуы нарықта күшті баға түзетулерін көрсетеді, бұл ұзақ мерзімді перспективада баға көтерілуге тырысуы мүмкін дегенді білдіреді, бірақ қазіргі уақытта қысымға ұшырап тұр. Мұндай құбылмалылық қысқа мерзімді инвесторларға қауіп төндірсе де, ұзақ мерзімді инвесторлар үшін баға қозғалысы тиімді кіру нүктелерін анықтауға мүмкіндік береді. Бағаның жоғары қысымнан кейін қайта өсу ықтималдығы бар. Нарыққа үлкен өзгерістер енгізу екіталай, себебі Bitcoin үшін мұндай ауытқулар қалыпты жағдай, бірақ егер төмендеу тренді жалғаса берсе, бұл орта мерзімді кезеңде нарықтық бағасына әсер етуі мүмкін. Жалпы алғанда, қазіргі құбылмалылық қысқа мерзімде өзгерістер әкелуі мүмкін, бірақ Bitcoin-ның ұзақ мерзімді трендіне айтарлықтай әсер етпеуі ықтимал.

2-сурет – Эфирдің қазіргі биржадағы бағасының қарқыны (доллармен 02.10.24).

Ескерту: [Мәлімет №4 ru.tradingview.com сайтынан алынды.].

Ethereum (ETH/USD) бағасы қазіргі уақытта \$2,508.8 болып тұр, және соңғы 24 сағат ішінде **3.56%**-ға төмендеген. Графиктен бағаның құбылмалы қозғалыстары айқын көрініп тұр, әсіресе маусым айынан бері айтарлықтай түзетулер мен төмендеулер байқалады. Ethereum бағасының соңғы кезеңдегі құлдырауы жалпы криптовалюта нарығындағы қысыммен байланысты болуы мүмкін. Маусымнан шілдеге дейін Ethereum бағасы крипто нарығындағы ауытқулар мен DeFi секторының құбылмалылығына байланысты 6%-ға төмендеді. Шілде айында Ethereum 2.0 жаңартулары және транзакциялық төлемдердің төмендеуі туралы жаңалықтардың арқасында 4% тұрақты қалпына келтіру болды. Алайда, баға тамыз айында қайтадан 2% – ға төмендеді, бұл криптовалюталарға деген қызығушылықтың жалпы төмендеуіне байланысты. Қыркүйек defi және NFT-ге қызығушылықтың төмендеуіне байланысты 3% төмендеді. Қазан айында Ethereum бағасы орталықтандырылмаған қосымшаларға деген қызығушылықтың артуына байланысты 5% қалпына келді. Қараша инвесторларды жаңалықтарға бейімдеу аясында 1% – дан аз өзгеріспен тұрақтылық әкелді. Желтоқсан айында нарыққа деген қызығушылықтың жалпы төмендеуіне байланысты 2%-ға шамалы төмендеу болды. Қысқа мерзімді трендте баға төмендеу бағытын сақтап тұрса да, бірнеше рет қалпына келу әрекеттері байқалады. Ұзақ мерзімді перспективада Ethereum-ның мықты технологиялық платформасы оны қызықты актив ретінде көрсетеді. Сауда-саттық көлемі де маңызды рөл атқарады, өйткені баға қозғалысымен қатар көлемнің өзгеруі баға қозғалысының күшін білдіреді. Жалпы алғанда, Ethereum-ның қазіргі төмендеуі уақытша болуы мүмкін, бірақ оның ұзақ мерзімді потенциалы жоғары болып қала береді.

3-сурет – Бинанс коинның қазіргі биржадағы бағасының қарқыны (доллармен 02.10.24)

Ескерту: [Мәлімет №4 ru.tradingview.com сайтынан алынды.].

Binance Coin (BNB/USD) бағасы қазіргі уақытта **\$554.4** болып тұр, және соңғы 24 сағатта **2.33%**-ға төмендеген. Графикте бағаның бірнеше рет жоғары және төмен қозғалғаны, әсіресе маусым айынан бері айтарлықтай ауытқулар байқалғаны көрінеді. Соңғы кезеңдегі төмендеу Binance Coin-ның нарықтағы қысымға ұшырағанын көрсетеді. Қысқа мерзімді трендте баға төмендеу бағытын сақтап тұр, бірақ бірнеше рет қалпына келу әрекеттері жасалды. Маусым айында Binance Coin Бағасы Binance платформасына реттеушілердің қысымымен 7% – ға төмендеді. Шілде айында функционалдылықтың кеңеюіне және пайдаланушы базасының ұлғаюына байланысты 5% өсім байқалды. Тамыз тұрақты реттеуші жаңалықтардың қысымымен 1% – ға аздап төмендеді. Қыркүйек айында баға тағы 3% – ға төмендеді, өйткені реттеу туралы жаңалықтар BNB-ге деген қызығушылыққа әсер ете берді. Қазан айында баға тұрақтанды, адалдық бағдарламаларының арқасында 0% өзгерді. Қараша айында 4% өсім байқалды, өйткені BNB платформаны пайдаланушылар арасында танымал болып қала берді. Желтоқсан айында нарықтағы ауытқулар мен жаңа реттеуші бастамаларға байланысты баға тағы 3% – ға төмендеді. Binance Coin, криптовалюта биржасы Binance-тың негізгі токени ретінде, ұзақ мерзімді перспективада қызықты актив болып табылады, себебі Binance платформасының кең қолданылуы BNB-ның сұранысын арттырады. Сауда көлемі орташа деңгейде, бірақ айтарлықтай өзгеріссіз жалғасуда. Жалпы, Binance Coin бағасының қазіргі төмендеуі уақытша болуы мүмкін, бірақ оның ұзақ мерзімді әлеуеті жоғары болып қала береді.

Криптовалюталардың графиктері мен олардың нарықтық динамикасы әлемдік қаржы нарығындағы маңызды трендтер мен өзгерістерді көрсетеді. Графиктерде көрсетілген бағалардың құбылмалы қозғалыстары инвесторларға нарықтағы қысымды, сұраныс пен ұсынысты бағалауға мүмкіндік береді. Криптовалюталардың волатильділігі мен нарықтық капитализациясы инвесторларға көптеген мүмкіндіктер мен тәуекелдерді ұсынады.

Криптовалюталар нарығында байқалған ауытқулар мен құлдыраулар, сонымен қатар жаңа технологиялардың, блокчейн шешімдерінің, және цифрлық активтердің жедел дамуы, осы саладағы инвестициялық мүмкіндіктердің артуына себепкер болуда.

Үш криптовалютаның (Bitcoin, Ethereum, Binance Coin) және басқа бірнеше танымал криптовалюталардың нарықтық капитализациясы туралы кесте. Кестеде криптовалюталардың атаулары, бағалары, нарықтық капитализациялары мен соңғы өзгерістері көрсетілген.

1-кесте – Криптовалютаның әлемдегі жалпы капиталдандыру көрсеткіштері.
(01.10.24)

Криптовалюта	Баға (USD)	Нарықтық капитализация (USD)	Соңғы өзгеріс (%)
Bitcoin (BTC)	\$62,177	\$1,203,000,000,000	-1.78
Ethereum (ETH)	\$2,508.8	\$300,000,000,000	-3.56
Binance Coin (BNB)	\$554.4	\$88,000,000,000	-2.33
Cardano (ADA)	\$0.30	\$10,000,000,000	-1.11
Solana (SOL)	\$18.50	\$7,000,000,000	-4.55
Ripple (XRP)	\$0.48	\$24,000,000,000	-0.72
Polkadot (DOT)	\$6.80	\$8,000,000,000	-2.12
Litecoin (LTC)	\$90.00	\$6,200,000,000	-1.15

[№5 – Ақпарат көзі негізінде автормен құрылды.].

Криптовалюталар қазіргі уақытта қаржы нарығында белсенді және құбылмалы түрде саудаланып тұр. Нарықтық капитализациялары мен соңғы өзгерістері тұрғысынан, Bitcoin, Ethereum және Binance Coin сияқты криптовалюталардың кейбір негізгі аспектілерін талдай отырып, әлемдік қаржы инвестициялық көпіршік пе, әлде жаңа сенімді сала ма деген сұраққа жауап беруге болады.

Біріншіден, капитализация тұрғысынан Bitcoin, Ethereum және Binance Coin нарықтық капитализациялары жоғары, бұл оларды ең құнды активтер қатарына жатқызады. Bitcoin-ның нарықтық капитализациясы 1.2 триллион доллардан асады, ал Ethereum мен Binance Coin да миллиардтаған долларлық капитализациясымен ерекшеленеді. Бұл жоғары көрсеткіштер криптовалюталардың нарықта танымал екендігін және инвесторлар тарапынан сұраныстың бар екенін көрсетеді.

Екіншіден, кестеде көрсетілген криптовалюталардың бағалары айтарлықтай құбылып жатыр. Bitcoin-ның – 1.78%, Ethereum-ның – 3.56%, және Binance Coin-ның – 2.33% төмендеуі, нарықтағы волатильділіктің жоғары екендігін көрсетеді. Мұндай өзгерістер инвесторлар үшін тәуекелдерді арттыруы мүмкін, бірақ сонымен қатар қысқа мерзімді пайда алу мүмкіндігін де береді.

Үшіншіден, криптовалюталар, әсіресе Bitcoin мен Ethereum, блокчейн технологиясына негізделген. Бұл технологиялар деректердің қауіпсіздігі мен транзакциялардың тиімділігін қамтамасыз етеді, осылайша криптовалюталар мен DeFi (Decentralized Finance) жобаларына сенімділік артуда. Криптовалюталардың шектеулі ұсыныспен (мысалы, Bitcoin-ның 21 миллион дана) нарықта тұрақтылығын жоғарылатуға ықпалы бар.

Төртіншіден, криптовалюталардың нарықтық өсу әлеуеті айқын. Көптеген елдер өздерінің цифрлық валюталарын енгізу үстінде, бұл криптовалюталардың сұранысын одан әрі арттыруы ықтимал.

Криптовалюталардың болашағы белгісіз болып қалады, бірақ олардың өсуіне немесе құлдырауына әсер ететін бірнеше факторлар бар. Бір жағынан, криптовалюталарды компаниялардың төлем әдісі ретінде қабылдауын арттыру және оларды халықаралық аударымдарда пайдалану олардың құнын арттыруы мүмкін. Блокчейн технологиялары мен DeFi (орталықтандырылмаған қаржы) дамуын жалғастыру криптовалюталар үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады, ал институционалдық инвесторлар мен ірі корпорациялардың қызығушылығы бағаның өсуіне катализатор бола алады. Экономикалық тұрақсыздық, инфляция және дәстүрлі валюталарға сенімсіздік жағдайында адамдар криптовалюталарға қауіпсіз актив ретінде жүгіне алады.

Үкіметтердің реттеуді күшейтуі нарыққа теріс әсер етуі мүмкін, мысалы, криптовалюталарға тыйым салу немесе шектеулер арқылы, бұл бағаның төмендеуіне әкелуі мүмкін. Тұрақтылық жағдайында капиталды криптовалютадан дәстүрлі активтерге шығару да бағаның төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, криптовалюталарға жасалған

хакерлік шабуылдар сияқты қауіпсіздік мәселелері инвесторлар арасында дүрбелең тудыруы мүмкін, ал криптовалюталарды алаяқтықпен байланыстыру олардың сенімін төмендетеді.

Геосаяси тұрақсыздық және орталық банктердің ақша-несие саясатындағы өзгерістер сияқты саяси және қаржылық себептер де криптовалютаға деген қызығушылыққа әсер етуі мүмкін. Осылайша, криптовалюталардың болашағы көптеген факторларға, соның ішінде нарықтық жағдайларға, реттеуші өзгерістерге және технологиялық инновацияларға байланысты оң және теріс болуы мүмкін. Жаңалықтардан хабардар болу және нарықтағы ықтимал өзгерістерге дайындалу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлемдік қаржылық экономикалық басылымдар – forbes.kz
2. Afk қаржылық аналитикалық басылымдары – afk.kz
3. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі nationalbank.kz
4. Tradingview биржалық сауда аналитика иструменті – ru.tradingview.com
5. Криптовалютная биржа Binance – binance.com

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ПЕДАГОГТІҢ ТҮЙІНДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Алдиярова А.С.

«№17 гимназия» КММ

Ақтөбе қ. Қазақстан

***Аңдатпа:** Цифрлық технологияларды қолдану педагогтің қызметін бағалауға әсер етеді, сонымен қатар оның әдістемелік қызметіндегі білімді, дағдыларды жетілдіруге ықпал етеді. Цифрлық технологияны меңгеру педагогтің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады.*

***Түйінді сөздер:** цифрлық технология, инновация, коммуникация, цифрлық құралдар, әдеби қор, электрондық кітапхана, құралдар.*

Қазіргі таңда қолжетімді ақпараттың үздіксіз ағынына жылдам ілесуі қажеттілігін туындатқандықтан барлық адамзатқа цифрлық сауаттылық болуы талап етіледі. Қазақстандағы оқыту үрдісі жаңа әдіс–тәсілдерді, жаңашыл идеяларды пайдалануды қолдайды. Цифрлық технологиялардың даму заманында өмір сүріп жатырған оқушыларымыздың оқуға қызығушылығын арттыру үшін оқуда цифрлық – коммуникативтік технологиялар қолдануды қажет етеді.

Әр мұғалім өз іс–тәжірибесінде көптеген қиындықтармен, кедергілермен кездеседі. Осы орайда әрбір мұғалім өз білімдерін үнемі жетілдіріп отыруды қажет етеді. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер, жаңалықтар ескірген әдіс – тәсілдерге емес, жаңа технологияларды меңгеруге, содан ізденуге жол ашып отыр. Білім үрдісінде болып жатқан өзгерістерге, қоғамның талаптарына, білім алушылардың қажеттіліктеріне сай болуы үшін жаңа формациядағы мұғалім цифрлық–коммуникациялық технологияларды түйінді құзыреттіліктің біріне айналдыруы шарт. Ол туралы ағымдағы жылы Қазақстан Республикасының оқу–ағарту министрлігі «Педагог» кәсіби стандартында айтылған. Осы кәсіби стандартты ескере отырып, білім беру бағдарламалары, педагогтерді сертификаттау және аттестаттау рәсімдері, үздіксіз кәсіптік даму мазмұны әзірленіп, жаңартылды. Қазіргі формациядағы педагогтың іскерлігі мен дағдылары нақты көрсетілді.

Әсіресе, білім беру үрдісінде цифрлық технологиялардың педагогтің түйінді құзыреттіліктерін айналдыру жайында айтылған. Яғни, «АКТ–құзыреттілігінің жалпы тұтыну деңгейін игереді: мәтіндерді теруді және шығаруды іске асырады, интернет көздерінен ақпаратты таңдайды; оқушыларды үйрету үшін компьютерлік таныстыру рәсімдері мен ресурстарын дайындайды», «Жалпы педагогикалық деңгейдегі АКТ құзыреттілігін меңгерген (өз бетімен оқыту және ойын бағдарламаларды, веб–ресурстарды, дағдыларды қалыптастыратын тренажерлерді әзірлейді, сандық білім ресурстарын талдайды, аспаптық бағдарламалық құрылғыларды, визуалдауды, деректерді талдау құралдарын, рөлдік және модельдеу ойындарын қолданады, білім алушылар бірлесе жұмыс жасау үшін желілік ресурстарды пайдаланады, АКТ–ны жоспарларды дайындау мен жеке және топтық оқу жобаларын қорғағанда, оларды бағалау үшін пайдаланады» делінген.

Цифрлық технологияларды қолдану құзыреттілігі оқушылардың жұмыста, бос уақытында және қарым–қатынаста технологияларды біліктілікпен және шығармашылықпен пайдалануын қамтиды.

Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген АКТ құралдары: интерактивті тақта; мультимедия; интернет кеңістігі; электронды оқулық. Бұл АКТ–ны пайдаланудың бастапқы дағдылары арқылы қалыптасады. Мысалы, «Bilimlend», «Дарын.кз» платформасында оқушыларға қосымша білім алуға, дағдыларын қалыптастыруға жағдай жасалған. Бұл білім платформалары білім алушылар үшін таптырмас мүмкіндік болды. Сондықтан да білім алушылар кіріктірілген білім беру бағдарламасындағы барлық пәндерді оқу барысында ақпаратты табу, құрастыру және басқару, мәліметтер және идеялармен бөлісу, бірлесіп әрекет ету, түрлі жабдықтар мен қосымшаларды пайдалану арқылы білім, білік дағдыларын арттырады, өз жұмысын бағалауды жетілдіре отырып, АКТ–ны қолдану дағдыларын

дамытады. Кез келген пәндік оқу бағдарламасында кіріктірілген оқу бағдарламасында төмендегідей көрініс табады:

- онлайн сабақтар арқылы инновациялық әдістер мен цифрлық технологияларды қолданады;
- АКТ арқылы презентация жасайды, салыстырады, бағалайды, жетілдіреді, зерттейді және бірлесе отырып пікірлерін дәлелдейді;
- АКТ арқылы қажетті ақпаратты таңдай алады;
- сабақтарда оқытудың сапасын арттыру үшін жаңашыл әдістер мен цифрлық технологияларды пайдалану;
- интернет ресурстарымен жұмыс жасайды (мысалы, веб-сайттағы ақпаратты оқу, керекті материалды іріктеу, жеке құжат немесе файл ретінде көшіру және сақтау);
- мәтін және слайдтармен жұмыс істеу үшін қарапайым бағдарламадан күрделірек бағдарламаға көшу (Word, Power Point);
- ақпаратты өңдеп, электронды түрде жеке құжат ретінде сақтау үшін жабдықтарды (принтер, сканер, сандық фотоаппарат) пайдалану;
- электронды оқулықтарды пайдалану;
- тақырыпқа байланысты медиақұралдарды қолдану;
- ақпаратты саралап, зерттей алу.

Педагогикалық үрдісте кіріктірілген сабақтарда АКТ-ны қолдану тек оқу процесін жеңілдетіп қана қоймай, сонымен бірге оқушының да көптеген қабілеттерін дамытуға көмегін тигізеді. Мысалы. оқушының сабаққа деген ынтасы мен қызығу-шылығын арттырады; әртүрлі мәселелерді шешу жолдарын іздестіру арқылы танымдық қабілетін дамытады, логикалық ойлау қабілетін дамытады, жеке немесе топпен жұмыс жасауға дағдыландырады, қоғамдағы өз ұстанымдары жайлы ой-өрісін кеңейтеді.

Қазіргі мұғалімге технологиялық сауатты болу және жинақталған білімді балаларға бере білу жеткіліксіз. Бейне-сабақтарды қолдану мен презентацияларды демонстрациялау оқу құралы ретінде қиялды, абстрактілі ойлауды, оқыты-латын оқу материалына және пәнге қызығушылықты арттырады. Замануи мұғалім білім алушыларға АКТ-ны табысты ынтымақтастық үшін пайдалануға, туындаған міндеттерді шешуге, жаңа білімді, дағдыларды игеруге көмектесуі керек, өйткені ол ақпаратты өз бетінше игеруге, қолдануға, талдауға, синтездеуге, толыққанды қызметкер және азамат болуға қабілетті тұлғаны дамытуға бағытталған.

Қазіргі жаңартылған білім мазмұны бағдарламасы аясында оқу материалы логикалық байланысты бөліктерден тұрады. Оны бөліктерге бөлудің тиімдісі-оқыту элементтері. Ең алдымен, мұғалім дайындаған сұрақтар, жазбаша және практикалық тапсырмалар жасына қарай бейімделуі керек, олар үшін түсінікті, ақыл-ой қабілеттерін дамыту үшін мазмұны болуы керек. Бұл сұрақтардың мазмұны білім алушыларды қызықтыру және таң қалдыруы қажет. Дәл осы қызығушылық білім алушыны ойлау әлеміне жеткізеді. Объектімен эмоционалды таным процестері бір-бірімен тығыз байланысты, ол танымдық белсенділіктің жоғары деңгейінің көрінісімен анықталады, қарым-қатынас үрдісінде компьютер қойған сұрақтардың мазмұны маңызды. Сұрақ анық және құнды жауап беруі керек. Кей кезде жауап "иә" немесе "жоқ" болып табылатын және оқушылар түсінетін өте қарапайым нәрселер туралы сұрақтарды қолдану орынсыз. Олар міндетті мақсатқа жетелеп қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларды қарым-қатынастан жалықтырады және көңілін қалдырады.

К. Шоломи жазғандай, оқу процесін екі кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезеңде оқушылар ұғымды анықтау, оның қасиеттері, ережені білдіру және т.б. сияқты қажетті ақпаратты есте сақтауы керек. Екінші кезең-жаттығу кезеңі, мұнда бірінші кезеңде алынған білім проблемаларды шешу үшін пайдаланылады, ал алынған білім дағдылар мен құзыреттілік деңгейіне дейін көтеріледі. Білім алушы сипатталған материалды толық игере алады. Алайда, көп жағдайда бұл материалмен байланысты, бұл оқулықта қамтылмаған сұрақтарға жауап беруді немесе алған білімдерін практикалық мәселелерді шешу үшін қолдануды қиындатады. Айта кету керек, қазіргі заманғы электронды құралдар адам

қызметінің барлық түрлері қазір әлдеқайда озық. Мұның салдары білім беруде "қағаз технологиясыз" құру қажеттілігі.

Сондықтан қазіргі заманғы әдістеме мен практикалық даму мәселесі инновациялық технологиялар ғылыми–педагогикалық қызметтің басым бағыты болып табылады. Демек, бұл туралы айту керек, өйткені білім беру қызметін ескере отырып іске асырылған кешенді тәсіл және сыртқы жаңа талаптармен тығыз байланысты инновациялық қоғам қалыптастыратын орта.

Дәстүрлі жаттығу жүйесінде қажетті дағдыларды дамыту көптеген жаттығуларды қайталауға негізделген. Бұл оқулықтар мен жинақтарда жаттығулардың көптеген түрлері бар екенін түсіндіреді. Осындай жаттығуларды жеңіл –желпі жасалынбай, саналы және белсенді орындауын қамтамасыз ету арқылы қол жеткізу керек. Өйткені цифрлық технологиялардағы тапсырмалар денін қайта дұрыстау, өзін тексеру қызметі оқушыларды жылдам жауап беруге, мұқият болуға ықпал етеді. Білім алушылардың білімін бақылау мен бағалау күрделі үдеріс. Демек, бұл мұғалімнен тек педагогикалық дағдыларды ғана емес, сонымен бірге шығармашылықты да талап етеді. Бір сөзбен айтқанда, мұндай дизайн жүйесі білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың қызығушылығын, ғылыми дүниетанымын кеңейтуге және дамытуға қызмет етеді. АКТ құзыреттілігі–оқу, білім беру және өзге де қызметте туындайтын мәселелерді шешу үшін АКТ–сауаттылықтың барлық құрамдас дағдыларын сенімді меңгеру болып табылатындығы сондықтан [1]

Қазіргі уақыт цифрлік трансформация дәуірі. Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру үрдісі. Бұл үрдісті іске асырудың негізі компьютер болып табылады. Сонымен қатар оқу процесінде ақпараттық және телекоммуникациялық құралдар мүмкіндігін комплексті түрде қолдануды жүзеге асыру көп функционалды электрон– дық оқу құралдарын құру және қолдану кезінде ғана мүмкін болады. Сондықтан да сабақта қолданып жүрген QR код, Plickers, Tarsia Puzzles әдістері оқушыларға өте қызық және уақытты үнемдеуге қолайлы. Plickers арқылы сыныптағы оқушылардың жауаптарын жылдам бағаласа, qr код арқылы мақсатқа сай алдын– ала дайындалған тапсырманы әр балаға түрлендіреді. Ал Tarsia, Puzzles оқушылардың өзін реттеуге, бірлесе жұмыс істеуіне жағдай жасайды, бір–біріне көмектесуді үйренеді. Ең көп қолданылатын цифрлік құралдар: WhatsApp, Telegram, Google Meet, BiliLand.kz, Daryn.online, Гугл форма, Learning Apps.org, ЗУУМ.

Жасанды интеллект – әдетте адамдарға жүктелетін когнитивті тапсырмаларды шешумен айналысатын информатика саласы. Мұндай тапсырмаларға оқыту, үлгі құру және үлгіні тану жатады. Заманауи ұйымдар әртүрлі көздерден үлкен көлемдегі деректер жинайды: смарт сенсорлар, бақылау құралдары, жүйелік журналдар және адам жасаған мазмұн. Жасанды интеллекттің мақсаты деректерден мағына шығаратын өздігінен білім алатын жүйелерді құру болып табылады. Содан кейін жасанды интеллект бұл білімді адам сияқты жаңа мәселелерді шешу үшін қолдана алады. Мысалы, жасанды интеллект технологиясы адамның сөйлеуіне тиімді жауап бере алады, түпнұсқа суреттер мен мәтінді жасай алады және нақты уақыттағы деректер негізінде шешім қабылдай алады. Жасанды интеллект – компьютерлер мен машиналардың адам сияқты интеллектуалды әрекеттерді орындау қабілеті. Жасанды интеллект алгоритмдері мен модельдері деректерді талдау, үйрену, шешім қабылдау, табиғи тілде сөйлесу және басқа да тапсырмаларды орындау үшін қолданылады.

Жасанды интеллектінің (ЖИ) негізгі түрлері:

1. Тар ЖИ: Белгілі бір тапсырмаларды орындауға арналған, мысалы, дауыстық көмекшілер (Siri, Google Assistant) немесе бет танып білу жүйелері.

2. Жалпы ЖИ: Адамның интеллектуалды қабілеттерін толықтай имитациялай алатын, бірақ қазіргі уақытта әлі дамымаған.

ЖИ–дің қолдану салалары өте кең, оның ішінде медицина, білім беру, қаржы, көлік және т.б. бар. Жасанды интеллект технологиялары адамдардың өмірін жеңілдетіп, тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаруда. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ-ді қолдану оқушылардың білімін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, және тілдік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл мақалада ЖИ-дің қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданудың тиімділіктері қарастырылады.

1. Жеке оқыту

Жасанды интеллект оқушылардың деңгейі мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқыту бағдарламаларын құра алады. Мысалы, ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдыларына қарай тапсырмалар мен жаттығулар ұсынылады. Бұл әдіс әрбір оқушының өз қарқынында оқуына мүмкіндік береді.

2. Тілдік дағдыларды дамыту

ЖИ-ді қолдану арқылы оқушылардың тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын дамытуға болады. Мысалы, автоматтандырылған тіл үйрету платформалары мен қосымшалары арқылы оқушылар қазақ тілінде сөйлесуді, тыңдауды және жазуды үйрене алады. ЖИ алгоритмдері грамматикалық қателерді түзетіп, дұрыс сөйлем құрастыруға көмектеседі.

3. Әдебиетке қызығушылықты арттыру

Жасанды интеллект әдеби шығармаларды талдауда және түсінуде көмек көрсете алады. Оқушыларға белгілі бір шығарманың мазмұнын, кейіпкерлерін және тақырыптарын түсінуге арналған интерактивті құралдар ұсынылуы мүмкін. Мысалы, ЖИ негізіндегі әдебиет талдаушысы оқушыларға шығармаларды тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

4. Шығармашылық қабілеттерді дамыту

ЖИ шығармашылық жазу тапсырмаларын орындауға көмектеседі. Оқушыларға тақырып берілгенде, ЖИ оларға идеялар мен шабыт бере алады. Сонымен қатар, ЖИ-дің көмегімен оқушылар өз шығармаларын бағалап, жетілдіре алады.

5. Уақытты үнемдеу

Мұғалімдер үшін ЖИ-дің көмегімен оқу процесін ұйымдастыру жеңілдейді. Автоматтандырылған тестілеу жүйелері мен бағалау құралдары мұғалімдердің уақытын үнемдеп, оқушылардың жетістіктерін жылдам бағалауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары оқу процесінде жасанды интеллектті пайдалану өзекті бола бастады. Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту контекстінде ЖИ оқу тиімділігін арттырудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады. Жасанды интеллектінің оқу үдерісіне енгізудің негізгі артықшылықтары мен әдістеріне тоқталуға болады. Жасанды интеллект әрбір оқушыға жеке көзқарас – табысты оқудың кепілі. Жасанды интеллект оқушылардың білім деңгейін, қызығушылықтары мен қабілеттерін талдай алады, бейімделген оқу материалдары мен тапсырмаларын ұсына алады. Бұл әр оқушының қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді және оқу процесін тиімдірек және қызықты етеді. Оқытудың көп уақытты қажет ететін аспектілерінің бірі – жазба жұмыстарын бағалау. ЖИ грамматикалық және стилистикалық қателерді автоматты түрде тексеріп, жылдам кері байланыс береді. Бұл мұғалімдердің уақытын үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларға өз қателерін түсіну және оларды түзету бойынша ұсыныстар алу арқылы материалды тез меңгеруге көмектеседі. Жасанды интеллект қазақ әдебиеті классиктерінің мәтіндерін, аудиокітаптарды және бейне сабақтарды қамтитын оқу материалдарының ауқымды дерекқорына қолжетімділікті қамтамасыз ете алады. Бұл әртүрлі форматтар оқушыларға ақпаратты жақсы қабылдауға және пәнге деген қызығушылықты дамытуға көмектеседі. Чатботтар сияқты интерактивті қолданбаларды сауалнамалар, викториналар және оқушылардың оқу процесіне қатысуын ынталандыратын басқа әрекеттерді жүргізу үшін пайдалануға болады. Оқушылар нақты уақыт режимінде сұрақтар қойып, оларға жауап ала алады, ыңғайлы оқу ортасын жасайды. ЖИ күшті және әлсіз жақтарын анықтай отырып, оқушылардың үлгерімі туралы деректерді жинап, талдай алады. Бұл мұғалімдерге оқу үрдісінің сапасын арттыра отырып, оқыту әдістерін түзетуге мүмкіндік береді. Оқушылардың үлгерімін уақыт бойынша бақылауға болады, бұл проблемаларды дер кезінде анықтауға және қажетті шешімдерді ұсынуға

көмектеседі. Қазақ тілі мен әдебиеті мәдени контекстпен тығыз байланысты. ЖИ Қазақстанның мәдени аспектілері, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері туралы қосымша ақпарат бере алады, бұл материалды түсінуді тереңдетеді және оны бай және қызықты етеді.

Жасанды интеллектті оқытуды жекелендіруге, күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға, ресурстарға қолжетімділікті кеңейтуге және интерактивті ортаны құруға көмектеседі. Бұл технологияларды оқу үдерісіне енгізу оның тиімділігін арттырып қана қоймай, оны оқушылар үшін қызықты әрі мазмұнды ете алады. Болашақта интеллектті одан әрі дамыту Қазақстандағы және әлемдегі білім беруді трансформациялауда шешуші рөл атқарады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті қолдану білім беру процесін тиімді әрі қызықты етеді. ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдылары мен шығармашылық қабілеттері артып, жеке оқу жолдары қалыптасады. Білім беру саласында ЖИ-ді қолдану – болашақтың қажеттілігі, және оның мүмкіндіктерін пайдалану арқылы біз сапалы білім алуға қол жеткізе аламыз.

Білім беру үрдісінде педагог–білім беруді реформалаудың негізгі объектісі,әрбір инновация педагогтің құзіреттілігінің, шеберлігінің арқасында ғана жүзеге асады.Сол үшін цифрлық технологияларды қолдану саласындағы педагогтардың құзыреттілігі і– олардың оқу үрдісіндегі тиімділігіне зер салу, дұрыс пайдалана білу болып табылады. Кез – келген мұғалім дамытуы керек негізгі құзіреттіліктің бірі– цифрлік сауаттылығы болып табылатындығы белгілі. Педагогтарды аттестаттау қағидаларында мұғалімнің ақпараттық– коммуникативті дағдыларына бағалау критерийлері бойынша өзгерістер енгізілуде. Сол себепті өзгерістерге дайындық, ұтқырлық, еңбек әрекеттеріне қабілеттілік, шешім қабылдаудағы жауапкершілік пен тәуелсіздік –барлық осы сипаттамалары жаңа формациядағы педагогке толықтай қатысты. Бұл құнды қасиеттерді табу педагогикалық шығармашылық кеңістігін кеңейтусіз мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы
2. Жұмаева, Н. Оқытуда АКТ көмегімен болашақ мамандардың біліктілігін арттыру [Текст]/ Н.Жұмаев // Информатика негіздері.-№ 4-2008,-106.
3. Нұрмағамбетов,. Ә.М. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу үрдісінде пайдалану [Текст]/ Ә.М.Нұрмағамбетова// Педагогикалық альманах. – №3-2010,-64б.
4. Жантелова, К. Қазақ тілін ақпараттық технологиялар жүйесімен үйрету [Текст] /К.Жантелова // Қазақстан мектебі – №3, 2013,-216.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Алексеев Татьяна,
магистр, доцент,
Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті
Аешева Нургул,
магистр, аға оқытушы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті

***Аңдатпа:** Туризм саласына мемлекеттің экономикасының дамуына үлкен серпін беретін сала ретінде көңіл бөлінсе, еліміздің әлеуметтік-экономикасының көтерілуіне ықпалын тигізеді.*

***Түйінді сөздер:** туризм, туристік сала, туристік инфрақұрылым.*

Туризм – бұл әлеуметтік, мәдени, психологиялық, кеңістіктік және экономикалық салаларда бар динамикалық және көп қырлы қызмет. Туризм қарқынды дамып келе жатқан қызметтерге жатады. ЮНВТО-ның болжамы бойынша туризм индустриясы әлемдегі ең маңызды жұмыс берушілердің біріне айналады. Бүгінде туризм 150 миллионға жуық жұмыс орнын құрды [1]. Халықаралық туризм өзінің орасан зор экономикалық маңыздылығынан басқа, әртүрлі діндер мен мәдениеттер арасындағы өзара түсіністік пен сенім шекараларын кеңейтуде маңызды рөл атқарады. Оның қызметі тек тауарлар мен қызметтерді сатумен және жаңа сауда серіктестерін табумен шектелмейді. Ол сондай-ақ бүкіл әлемде бейбітшілікті сақтау және өркендету үшін әртүрлі елдердің азаматтары арасында қарым-қатынас орнатуға бағытталған.

Туризм бейбітшілік пен қауіпсіздіктің кепілі бола алады, өйткені ол әр түрлі елдердің азаматтарын, олардың экономикасын, мәдени мұраларын, дәстүрлерін, діні мен қолөнерін қамтиды.

Жыл сайын қазақстандық туристік сала әлемдік нарыққа белсенді түрде еніп келеді. Туризмді дамыту, экономиканың басқа секторлары сияқты, жұмыс орындарын құруды және шағын бизнесті дамытуды ынталандырады, ресурстарды елдер арасында қайта бөледі, көлік, байланыс, қызметтер, сауда, құрылыс, халық тұтынатын тауарларды өндіру сияқты экономика салаларына ынталандырушы әсер етеді және Қазақстан Республикасы құрылымдық экономикасының неғұрлым перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. Соңғы жылдары қабылданған шағын бизнес, оның ішінде туризм бойынша заңнамалық және нормативтік құжаттар және оларды іс жүзінде іске асыру қазірдің өзінде жасалынған нәрсені байыпты түсінуді және қызметтің (бизнестің) осы бағытын дамыту перспективаларына мұқият назар аударуды талап етеді. Туристік қызметтер халық тұтынатын қызметтердің едәуір бөлігін құрайды және ерекше сипатта болады.

Соңғы жылдары Қазақстанға туристік бағыт ретінде қызығушылық бүкіл әлемде айтарлықтай өсті. Жылдан жылға жергілікті туроператорлар ұсынатын туристік қызметтердің ауқымы көбірек саяхатшыларды тарту үшін артып келеді. Қазақстанда туризм экономиканың басым секторларының қатарына кіреді, яғни ол даму жай-күйін үнемі зерделеуді және болашақта даму перспективаларын айқындауды қажет етеді.

Қазақстан Республикасындағы туризм басым бағыт болып табылады. Қазақстанда туризмді дамытудың негізгі мақсаты-қазіргі заманғы, тиімділігі жоғары және бәсекеге қабілетті туристік кешен құру, оның негізінде саланы экономика саласы ретінде дамыту, әлемдік жүйеге интеграциялау үшін жағдайлар жасалатын болады. Қазақстанның бірегей табиғи әлеуеті бар екенін ескере отырып, елде туризмнің әртүрлі түрлерін: мәдени, танымдық, экологиялық, экстремалды, іскерлік, сауықтыру және басқаларын дамыту үшін барлық мүмкіндіктер бар.

Туризм саласындағы халықаралық сарапшылар атап өткендей, соңғы жылдары Қазақстанда туристік индустрияның даму жағдайы үдемелі және тұрақты дамумен

сипатталады. Алдағы жылдары біздің елімізде саяхат пен туризмнің ірі экономикаларының бірі болу мүмкіндігі бар. Шетелде Қазақстан бірегей туристік мүмкіндіктері бар ең тұрақты елдердің бірі ретінде қарастырыла бастайды. Сонымен қатар, шетелдік сарапшылардың пікірінше, бұған республиканың әлемдік туристік нарықтағы Қазақстандықтардың қонақжайлылығы мен ізгі ниеті, елдің табиғи көрікті жерлері, оның тарихы мен мәдени және этникалық алуан түрлілігінің байлығы, сондай-ақ туристік инфрақұрылым сияқты артықшылықтары ықпал етеді.

Рекреациялық және туристік қызметтер нарығы туристер мен демалушыларға әртүрлі қызметтерді тікелей жеткізуге маманданған немесе тұтынушылар мен жеткізушілер арасында турларды ұйымдастыру бойынша делдалдық қызметпен айналысатын көптеген шағын және шағын фирмалардың болуымен сипатталады [3].

Ішкі және келу туризмінің жұмыс істеуі үшін негізгі тежеуші факторлар туристік салаға инвестициялар тарту болып табылады. Елдің әрбір өңірінде туристік инвестициялық жобаларды іске асыру тығыз өзара іс-қимыл жасайтын өңірлік туристік кластерлер базасында бәсекеге қабілетті туризм индустриясын құру арқылы Қазақстанның әлемнің ең танымал туристік орталықтарының когортасына кіруін қамтамасыз ету жөніндегі мақсатқа қол жеткізуге жәрдемдесуге тиіс.

Туристік салаға инвестициялар тарту проблемаларын талдаудан мынадай проблемаларды атап өтуге болады:

- шетелдегі өңірлердің инвестициялық туристік әлеуетінің жеткіліксіз PR;
- бизнес-жобалардың жетілмегендігі;
- туризмге жарамды орындардың дамымаған инфрақұрылымы (көлік қатынасы, коммуналдық көз контурлағыштар және т. б.);
- қазақстандық инвесторлардың туристік салаға инвестиция салуға деген қызығушылығы төмен.

Бүгінгі таңда Маңғыстау, Алматы, Ақмола, Қарағанды, Шығыс Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облыстарында туризмге инвестиция тарту бойынша жұмыстар белсенді жүргізілуде. Сонымен қатар, Қостанай, Павлодар, Батыс Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарында инвестициялық базаны қалыптастыруға тиісті көңіл бөлінбейді, дегенмен өңірлердің туристік-рекреациялық әлеуеті мол.

Республикада туристік инфрақұрылымды дамыту шешілмеген, бірақ туризм саласын дамыту үшін базалық болып табылатын негізгі проблемалардың бірі болып табылады.

"Батыс Еуропа-Батыс Қытай" халықаралық көлік дәлізі бойындағы өңірлерде жол бойындағы инфрақұрылым құру, Қазақстан Республикасының туристік индустриясының перспективалы бағыттарын дамыту жөніндегі бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына сәйкес бес облыстың (Алматы, Ақтөбе, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда) жергілікті атқарушы органдарына 3 санаттағы жол бойындағы инфрақұрылым объектілерін салумен көлік дәлізі бойында туристік кластер құру бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Туристік орталықтар, кешендер салу, экономиканың өсуін қамтамасыз етудің жаңа бағыттарын қалыптастыру және туризмді дамытуды кең ауқымды мемлекеттік қолдауды жүзеге асыру жөніндегі міндеттер шеңберінде "серпінді" жобаларды: Ақмола облысының "Бурабай" АЭА шекарасындағы туристік-ойын-сауық кешенін; Алматы облысының Қапшағай су қоймасы жағалауындағы "Жаңа Іле" халықаралық туристік орталығын; Маңғыстау облысында "Кендірлі" халықаралық курортын одан әрі іске асыруға маңызды мән беріледі [4].

Туристік сыныптағы қонақ үйлердің нашар дамуы, қонақ үй сервисінің сапасын арттыру. Оның тұрақты өсу тенденциясы негізінен байқалса да, орналастыру орындары қалалар мен ірі елді мекендерде орналасқан және көптеген тұрғын үйлердің, соның ішінде қонақ үйлердің, пансионаттардың, үйлер мен демалыс базаларының, сондай-ақ санаторий-курорттық мекемелердің материалдық базасы моральдық және физикалық тозудың жоғары деңгейімен сипатталады. Сонымен қатар, республикада ішкі және келу туризмін дамыту

үшін маңызды болып табылатын 1, 2 және 3 жұлдызды және туристік класты қонақ үйлердің жеткіліксіз дамуын атап өту қажет.

Шетелдік туристік ағынның артуы көбінесе халықаралық көлік қызметтерінің сапасы мен көлеміне байланысты. Көлік паркінің барлық түрлерін жаңарту, жолаушылар тасымалы географиясын кеңейту, көліктің барлық түрлерінде көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру, жол бойындағы инфрақұрылымды дамыту, Каспий теңізі бойынша теңіз круиздерін ұйымдастыру үшін жолаушылар лайнерін салу немесе сатып алу туралы мәселелерді шешу жөнінде шаралар қабылдау қажет. Кіру және ішкі туризмді дамытуға әсер ететін негізгі факторлардың бірі-жолаушылар авиатасымалдары. Қазақстанға туристер ағынын арттыру үшін трансшекаралық авиатасымалдарды дамыту және күшейту өте маңызды мәселе болып табылады. Республика халқының негізгі бөлігінде танымал көлік құралы билеттердің қол жетімді бағасына байланысты теміржол көлігі болып табылады. Соңғы жылдары туристік мақсатта автокөлік белсенді пайдаланылуда.

Ішкі және келу туризмін ілгерілетуге бөлінетін қаржы қаражатының жеткіліксіз көлемі. Туризм экономиканың басым саласы ретінде танылғанына қарамастан, өңірлерде туристік индустрияның дамуын тежейтін факторлардың бірі жергілікті, атқарушы органдар тарапынан туристік саланы дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлу және туристік қызметтер нарығын дамытуға мемлекеттік қолдауды толық көлемде жүзеге асыру болып қала береді. Талдау өңірлерде қаржыландырудың жеткіліксіз деңгейін және оның өсуінің жоқтығын көрсетеді-ол бірнеше жылдар бойы сол деңгейде қалады. Бөлінген қаражат туристік саланы дамыту жөніндегі шараларды мемлекеттік қолдауды қамтамасыз ету үшін өте жеткіліксіз.

Республикада туризмнің дамуын тежейтін негізгі проблемалардың бірі туризм саласындағы мамандандырылған кадрлардың жеткіліксіз саны, көрсетілетін қызметтердің сапасы төмен болып табылады, өйткені адам ресурстарын жоспарлау туризмде ерекше маңызға ие – қызмет көрсетуге байланысты қызмет және оның жетістігі негізінен осы салада жұмыс істейтін кадрларды даярлау сапасына байланысты.

Туризм инфрақұрылымының дамуына қарамастан, көптеген туристік нысандарда қызмет көрсету сапасы төмен болып қалуда. Бұл туристік сала үшін кадрлар даярлау жүйесін жетілдіру жөніндегі шараларды іске асыру қажет екендігіне байланысты.

Елді әлемдік туристік нарыққа жылжыту мақсатында елдің тартымды туристік имиджін қалыптастыру жөніндегі іс-шараларды одан әрі жүзеге асыру қажет. Бәсекеге қабілетті туристік нарықты қалыптастырудың негізгі факторы отандық туристік өнімді жылжыту бойынша тиімді жарнамалық науқан болып табылады, бұл ел экономикасының кірісті құрамдас бөлігі ретінде кіру және ішкі туризмді жасауға мүмкіндік береді. Қазақстанның көптеген елдердегі туристік-белсенді халықтың туристік мүмкіндіктері туралы хабардар болмауына байланысты республика жыл сайын әлеуетті туристерді, демек, туристік қызметтен бюджетке түсетін түсімдерді жоғалтады.

Бүгінгі таңда Қазақстанның туристік қызметтер нарығындағы жағдай мынадай: азаматтардың материалдық мүмкіндіктері шектеулі болған кезде Қазақстанда көрсетілетін қызметтерге сұраныс, жайлылықтың барабар деңгейін қамтамасыз ететін сауықтыру орталықтарының аз саны. Туроператорлардың отандық нарығы мен елдің санаторий-курорттық кешені кәсіпорындарының өзара қарым-қатынасындағы сәйкессіздік Қазақстандағы қанағаттандырылмаған қажеттіліктерге алып келеді.

Елдегі туризмнің қарқынды дамуына кедергі келтіретін негізгі себептерге мыналар жатады:

– инфрақұрылымның болмауы (көлік, инженерлік желілер, республиканың мемлекеттік шекарасы арқылы өткізу пункттері, жол жағдайларының нашарлығы, елді мекендердің едәуір қашықтығы және т. б.), оның ішінде туристік саланың үлкен көлемінің физикалық және моральдық тозуы, туристік сыныптың болмауы, туризмдегі инженерлік, көліктік және әлеуметтік инфрақұрылымның дамымауы, туристік объектілердің қолжетімсіздігі, туристік объектілердің төмен болуы туристік инфрақұрылымдағы қызмет

көрсету деңгейі, жол бойындағы инфрақұрылым қызметтерінің саны мен сапасының болмауы;

– туризм саласындағы біліктілігі төмен қызметкерлер – кәсіптік білім беруді қоса алғанда, өндіріс нарығының талаптары, жұмыс берушілердің үміттері және т. б. бойынша білім беру бағдарламаларын алып тастау.

– орналастыру орны болмаған кезде туристік және қонақ үй бизнесін, сондай-ақ орналастырудың кейбір түрлеріне қолданылатын стандартты бизнесті жеткіліксіз реттеу, жарнама орналастыру, жұмыс берушілер мен жұмыс берушілерге жүгіну ережелерін реттейтін заңнаманың болмауы (туристік сертификаттың болмауы), туризм индустриясындағы іс-әрекеттері үшін салықтық жеңілдіктердің болмауы.

Туристік бизнесті дамытуға ықтимал кедергілер, соның ішінде әкімшілік кедергілер, жақсартуды қажет ететін мемлекеттік қолдау құралдарының болуы.

Мәселен, Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын өткізу пунктін (автомобиль, авиация, теміржол) қайта жаңарту қажет, тауарлардың туристік қызметтер саласында отандық және шетелдік азаматтардың тұтынуы үшін кең мүмкіндіктері бар.

Туристік кешенді құру сонымен қатар салықтық түсімдер, шетел валютасының түсуі, жұмыс орындарының санын көбейту, мәдени және табиғи мұраны сақтау мен басқаруды қамтамасыз ету арқылы экономикаға айтарлықтай үлес қосады.

ЮНЕСКО-ның 1121 Дүниежүзілік мұра объектілерінің бесеуі Қазақстанға жатады, олардың үшеуі Мәдени мұра объектілері, ал екеуі табиғи мұра болып табылады.

Бірақ туризм-бұл тарихи ескерткіштер мен әдемі жерлер ғана емес, сонымен қатар инфрақұрылымды дамыту, қызмет көрсетудің жоғары деңгейі, саяхат кезінде туристердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тағы басқалар.

Қазақстандағы туризм әлі жоғары табысты салалардың қатарына жатпайды және тартымды инвестициялық бағыт болып табылмайды. Елдің ЖІӨ құрылымында туризм саласының қызметтері небәрі 1,8% – алады. Осыған қарамастан, бүгінде туризм саласында оң өзгерістер байқалады. Тек өткен жылдың өзінде туризм саласының түрлі компаниялары ұсынатын қызметтер көлемі 17% – ға өсті, келушілер ағыны 14% – ға, Қазақстан бойынша сапарлардағы шетел азаматтарының шығыстары 5,6% – ға өсті. Елде туристерді орналастыру орындары мен мәдени-ойын-сауық нысандарының саны артып келеді, жаңа тақырыптық көрмелер саябақтар пайда болады, туристік дестинациялар дамуда.

Қазақстан үкіметі туризм саласын ел экономикасының басым салаларының қатарына қосып, оның дамуына да үлкен көңіл бөледі:

– туризмді дамытудың негізгі бағыттары ретінде топ-10 туристік аумақ анықталды;
– "e visa" электрондық визалар жүйесін енгізу бойынша жұмыстар жүргізілуде;
– ел аумағында туристердің қауіпсіздігін арттыру және оларға кәсіби кеңес беру бойынша шаралар әзірленуде;

– "kids go free" бастамасы қазақстандық курорттарда демалыс уақытында демалу шартымен 16 жасқа дейінгі балалардың тегін әуе саяхатын қамтамасыз ету бойынша іске асырылуда.

Ұзақ мерзімді қалпына келтіру үшін инновациялық, тұйық, қауіпсіз және инклюзивті бизнес саясаттары мен туризмді қалпына келтіру құралдарын қабылдау және құру үшін жаңа қаржылық архитектураны әзірлеу маңызды. Сонымен қатар, WTO да, UNWTO да халықаралық туризмді қалпына келтіру үшін де, сектордың тұрақты дамуды ынталандыру үшін өз әлеуетін іске асыруын қамтамасыз ету үшін болашақ өсуді бақылау және басқару үшін де халықаралық ынтымақтастық пен саясатты үйлестірудің маңыздылығын растады.

UNWTO Бас хатшысы 3.Пололикашвили: "бұл дағдарыс туристік секторды және оның адамдар мен планетаның өміріне қосқан үлесін қайта қарау мүмкіндігі; туризмнің артықшылықтарын кең және әділ пайдалануды қамтамасыз ететін неғұрлым тұрақты, инклюзивті және тұрақты туристік секторға оралу мүмкіндігі", – деді. Онда жер бетіндегі әрбір оныншы адам жұмыс істейді және тағы жүздеген миллиондардың күнкөрісін қамтамасыз етеді", – деп атап өтті БҰҰ Бас хатшысы Антонио Гутерриш [1].

Жаһандық үйлестіру туризм үшін барлық адамдар үшін жетекші мүмкіндіктер генераторы мәртебесін сақтау үшін маңызды. UNWTO әлемнің түкпір-түкпірінен туризм көшбасшыларын біріктіру арқылы алға жылжуда. Қазір бізге өз болашағын тұрақты өсуге ықпал ететін туризм күшіне сеніп тапсырған миллиондаған адамдардың атынан біріктірілген сектор қажет.

Туристік инфрақұрылымды дамытудың негізгі міндеттерін шешу үшін қажет деп санаймыз:

-аумақтардың табиғи, тарихи-мәдени, рекреациялық ресурстарын игеруге, туристік-рекреациялық және курорттық саланың қолданыстағы объектілерін реконструкциялауға және жаңғыртуға бағытталған жеке капиталды тарту үшін жағдайлар жасау;

– туристік және курорттық салалардағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейту;

-туристік қызметтердің ішкі және сыртқы нарықтарында өңірлік туристік-рекреациялық аймақтарды жарнамалық-ақпараттық ілгерілетуді кеңейту;

-облыстық, аудандық, қалалық деңгейде туристік-рекреациялық саланы басқару жүйесін жетілдіру;

– туризм саласында жоғары білікті кадрларды оқыту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. UNWTO.org; БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымының сайты.
2. "Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы" 2001 жылғы 13 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы
3. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы жобасы // қол жеткізу режимі: <http://www.kit.gov.kz/index.php/ru>
4. <http://kursiv.kz/news/отраслевые-темы/2020-05/туристический-бизнес-казахстана-потеряет-до-80-в-2020-году>

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ КАК МЕРЫ НАКАЗАНИЯ

Алтайбаев Совет Капашевич-
к.ю.н., ассоциированный профессор
Карагандинского университета имени
академика Е. А. Букетова
Ким Виктория Константиновна,
магистрант 1 курса Карагандинского
университета Казпотребсоюза
г. Караганда. Казахстан

Аннотация: Рассматривается институт прав человека при исполнении наказания в виде лишения свободы. Согласно Конституции, каждый гражданин Казахстана имеет право на жизнь, свободу слова, свободу творчества, а также на свободу вероисповедания, на труд и отдых, охрану здоровья, на бесплатное среднее образование и неприкосновенность жилища. Данное право является одним из основных прав человека в любом демократическом государстве современного мирового сообщества, а его соблюдение пенитенциарными органами – важной гарантией недопущения произвола в отношении заключенных.

Ключевые слова: Преступность, лишение свободы, амнистия, законность, право, изоляция.

В статье 48 УК РК регулируются вопросы основного вида уголовного наказания – лишение свободы. Лишение свободы состоит в изоляции осужденного от общества путем направления его в колонию-поселение или помещение в исправительную колонию общего, строгого, особого режима или тюрьму» (ч. 1 ст. 48 УК РК) [1]. В качестве основного вида наказания лишение свободы предусмотрено в 159 санкциях норм Особенной части УК (88,5 %). Любое наказание-это всегда лишение какого-либо жизненного блага для определенного субъекта, которое связано состраданием.

При назначении наказания в виде лишения свободы наиболее существенно ограничивается правовое положение осужденного по сравнению с другими членами общества. В частности, он ограничивается в политических, трудовых, семейных и других правах, в предусмотренных законом случаях. Не считая смертную казнь, лишение свободы является самым суровым наказанием. Не случайно, лишение свободы назначается, когда совершено преступление, представляющее значительную опасность обществу, и к лицам, исправление которых возможно лишь в условиях изоляции от общества.

В настоящее время этот вид наказания продолжает оставаться на первом месте среди всех видов наказания по частоте применения [2.С.107] .Установлены два вида лишения свободы – лишение свободы на определенный срок (срочное) и пожизненное лишение свободы (бессрочное). Лишение свободы на определенный срок назначается в следующих пределах: минимальный срок лишения свободы равен 6 месяцам. В случае замены исправительных работ или ограничения свободы лишением свободы может быть назначен срок не менее шести месяцев. Общий максимальный срок лишения свободы равен двадцати годам, за неосторожное преступление – десяти годам.

Таким образом, сроки лишения свободы предусмотрены от шести месяцев до 20 лет. Лишение свободы на срок до 20 лет, либо пожизненное, предусмотрено за: особо тяжкие преступления, посягающие на жизнь человека; а также за совершенное в военное время или в боевой обстановке государственную измену; преступления против мира и безопасности человечества и особо тяжкие воинские преступления.

Уголовный кодекс вводит пожизненное лишение свободы, не характерное для ранее действовавшего законодательства. Оно устанавливается только как альтернатива смертной казни за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь, и может быть назначено в случае, когда суд сочтет возможным не применять смертную казнь. В срок

лишения свободы засчитывается время содержания лица под стражей до вступления приговора в законную силу.

Если к лицу, заболевшему после совершения преступления психической болезнью, применялись меры принудительного медицинского характера, то время, затраченного на лечение, засчитывается в срок отбывания наказания. Пожизненное лишение свободы в соответствии с принципами гуманизма не назначается женщинам, а также лицам, совершившим преступление в возрасте до восемнадцати лет и мужчинам, достигшим к моменту вынесения приговора шестидесятилетнего возраста.

Лица, осужденные к лишению свободы, которым на момент вынесения приговора не исполнилось восемнадцати лет, помещаются в воспитательные колонии общего или усиленного режима. Лишение свободы за совершение преступлений, предусмотренных Уголовным кодексом, устанавливается на срок от шести месяцев до пятнадцати лет, а за особо тяжкие преступления, указанные в части первой статьи 49 Уголовного кодекса, т.е. за особо тяжкие преступления против жизни, в военное время или боевой обстановке, государственную измену, против мира и безопасности человечества, особо тяжкие воинские преступления до двадцати лет либо пожизненно.

За неосторожные преступления срок лишения свободы не может превышать десяти лет. В случае замены привлечения к общественным работам, исправительных работ или ограничения свободы лишением свободы оно может быть назначено на срок менее шести месяцев. В случае частичного или полного сложения сроков лишения свободы при назначении наказаний по совокупности преступлений и в случаях, предусмотренных частью третьей статьи 49, частью пятой статьи 69 и частью четвертой статьи 75 Уголовного кодекса, максимальный срок лишения свободы не может быть более двадцати пяти лет, а по совокупности приговоров более тридцати лет [3, С.118]

Пожизненное лишение свободы устанавливается только как альтернатива смертной казни за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь, и может назначаться в случаях, когда суд сочтет возможным не применять смертную казнь. Пожизненное лишение свободы не назначается женщинам, а также лицам, совершившим преступления в возрасте до восемнадцати лет, и мужчинам, достигшим к моменту вынесения приговора шестидесятипятилетнего возраста.

Отбывание лишения свободы назначается:

а) лицам, осужденным за преступления, совершенные по неосторожности, к лишению свободы – в колониях-поселениях;

б) лицам, впервые осужденным к лишению свободы за совершение умышленных преступлений небольшой или средней тяжести и тяжких преступлений, и лицам, которым привлечение к общественным работам исправительные работы или ограничение свободы заменены лишением свободы на срок до шести месяцев, – в исправительных колониях общего режима;

в) лицам, впервые осужденным к лишению свободы за совершение особо тяжких преступлений, а также при рецидиве преступлений, если осужденный ранее отбывал лишение свободы, и женщинам при особо опасном рецидиве преступлений – в исправительных колониях строгого режима;

г) при особо опасном рецидиве преступлений, а также лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы, – в исправительных колониях особого режима. Лицам, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за совершение особо тяжких преступлений, а также при особо опасном рецидиве преступлений, может быть назначено отбывание части срока наказания, но не более пяти лет, в тюрьме.

Изменение вида исправительного учреждения, назначенного приговором, производится судом в соответствии с уголовно-исполнительным законодательством Республики Казахстан [4]. Согласно изменениям, внесенным в данную норму законом РК от 9 декабря 2004 г., законодатель исключил в ч. 5 ст. 48 в пункте «а» слова «на срок не свыше семи лет» и, соответственно, в пункте «б» слова «а также лицам, осужденным за

преступления, совершенные по неосторожности, к лишению свободы на срок свыше семи лет».

Таким образом, в настоящее время все лица, осужденные к лишению свободы за преступления, совершенные по неосторожности будут отбывать наказание в колониях-поселениях, вне зависимости от того, на какой срок лишения свободы они осуждены. Данное обстоятельство обосновывается тем, что законодатель учел основные положения в «Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года», одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 и направленной на гуманизацию уголовной политики по отношению к лицам, совершившим преступления по неосторожности [5].

Назначая лишение свободы, суд в резолютивной части приговора указывает место, где отбывается лишение свободы – исправительное учреждение, его вид, режим и начало исчисления срока отбывания. Исправительными учреждениями являются и исправительные колонии, воспитательные колонии, тюрьмы (п. 1 ст. 69 УИК). Наличие исправительных учреждений различных видов обусловлено необходимостью раздельного содержания осужденных в зависимости от их личности, тяжести совершенных ими преступлений, количества судимостей с целью недопущения влияния ранее судимых на лиц, впервые осужденных к лишению свободы.

В тюрьмах устанавливается два режима: общий и строгий. Вкратце рассмотрим особенности применения лишения свободы к несовершеннолетним. В отличие от сроков лишения свободы, назначаемое взрослым, срок лишения свободы лицам, совершившим преступление до достижения восемнадцатилетнего возраста, не может превышать десяти лет, а за убийство при отягчающих обстоятельствах – двенадцати лет. В соответствии с законом лишение свободы не назначается лицам, впервые совершившим преступление небольшой тяжести в возрасте от 14 до 16 лет.

Вместе с тем, учитывая ухудшение криминогенной обстановки в местах лишения свободы, а также материальные и моральные затраты, с которыми связано лишение свободы, можно говорить об ущербности этой идеи. Ужесточение наказания в отношении лиц, совершивших преступление, не будет способствовать соблюдению принципа индивидуализации наказания. Кроме того, такая политика непредсказуема по своим последствиям, так как в период кризиса общество или его часть может потребовать ужесточение наказания.

Подтверждением этого является результаты изучения общественного мнения, отношения различных социальных групп к применению лишения свободы, свидетельствующего о сложившейся риторической его направленности и необходимости ужесточения данного вида наказания и расширение объема его применения (на это указывают 86,2 % различных категорий граждан и 32 % юристов-профессионалов). Исследователь объясняет такое отношение к данному виду наказания не только ростом совершения тяжких преступлений, но и ложной верой его всемогущества, влияние негативных последствий необоснованных прошлых репрессий на сознание людей, а также недостаточной их осведомленностью о реальных последствиях применения лишения свободы.

Все это позволяет ставить вопрос о неразрешенности проблемы полной дифференциации и индивидуализации уголовного наказания за преступления, учитывая, что по характеру и степени общественной опасности и тяжести последствий преступления различны. Эту же особенность выражает и председатель Комитета Уголовно исполнительной системы МВД РК Посмаков П.Н., который приводит динамику численности осужденных и подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений, содержащихся в учреждениях уголовно исполнительной системы, за 2013-2023 годы.

Так в 2013 году содержалось: в колониях общего режима – 33933; строгого режима – 19477; особого режима – 2019; в колониях поселений – 4714; в воспитательных колониях – 1126; в больницах – 8087; в тюрьмах – 268; в СИЗО – 18797; всего – 88421. Он считает, что лишение свободы не перевоспитывает осужденного, а скорее всего речь идет о коррекции его

поведения. Находясь в местах лишения свободы, осужденный пропитывается идеологией преступного мира, а после освобождения несет ее в общество [6].

Пропуская через исправительные колонии значительную часть населения страны, мы качественно ухудшаем свое общество. Поэтому сегодня перед нами стоит со всей остротой вопрос снижения численности «тюремного населения». Практика применения лишения свободы за преступления вытекает из сложившегося в деятельности правоохранительных органов убеждения, универсальности этого наказания.

Опрос, проведенный нами среди судей, прокуроров и работников исправительно-трудовых учреждений, свидетельствует о том, что, по их мнению, лишение свободы соответствует целям: справедливого воздаяния (57 %); устрашение преступника (32,4 %); исправление преступника (48,4 %); лишения его возможности совершить новое преступление (47,9 %); устрашения неустойчивых лиц (39,5 %). В то же время лишению свободы в большей мере, нежели другим видам наказания, присущи недостатки. Это обстоятельство также отметили опрошенные.

Более половины из них (59,4 %) считали, что в новом законодательстве желательно реже использовать лишение свободы. Только 9% полагали, что лишение свободы надо использовать шире. Помещая преступника в места лишения свободы, общество не решает проблемы, а отодвигает или видоизменяет ее. Оно не выигрывает от того, что прибегает к суровым наказаниям» [6,С.122]. Характер материальных и моральных издержек, вызванных лишением свободы за преступления исследуемой категории, свидетельствует о необходимости изменения уголовной политики.

По мнению В.Н. Кудрявцева, общая перспектива постепенного суждения государственного принуждения уже в настоящее время проявляется в стимулирующем воздействии мер поощрения, последовательной линии на смягчение уголовной политики, в дифференциации ответственности, расширении применения мер общественного воздействия и усилении воспитательного начала при исполнении карательных санкций [7,С.92]. М.И. Ковалев, А.Т.Апенев исследуя тенденции уголовной политики обращали на очевидность стремления судебной практики к замене лишения свободы другими видами наказания, к поиску более эффективных средств воздействия, чем лишение свободы, применительно к лицам, не требующим такой жесткой формы государственного принуждения [8,С.47].

Данные положения нашли свое отражение в текущем законодательстве. Этому способствовало и постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан от 30 апреля 1999 г. «О соблюдении судами законности при назначении уголовного наказания». Его принятие позволило существенно расширить применение исправительных работ, штрафа, условного осуждения, что должно привести к дальнейшему ограничению фактического применения наказания в виде лишения свободы.

Верховный Суд Республики Казахстан последовательно проводит эту политику отражая ее в своих постановлениях, так в нормативном постановлении №18 от 13 декабря 2001 г. «О практике рассмотрения судами уголовных дел о преступлениях, связанных с коррупцией» отмечается, что судам необходимо строго выполнять положения закона о дифференцированном подходе к назначению наказания лицам, признанными виновными в преступлениях, связанных с коррупцией [9].

Наряду с назначением строгих мер наказания лицам, виновным в особо опасных ее проявлениях, необходимо шире использовать предоставленные законом возможности применения мер наказания, не связанных с лишением свободы в отношении лиц, совершивших преступления впервые, не представляющие большой общественной опасности, способных встать на путь исправления без изоляции от общества».

Эти проблемы поднимались и в 1984 г. при разработке теоретической модели уголовного кодекса, авторский коллектив которого считал целесообразным предусмотреть общее смягчение мер наказания за счет снижения максимальных сроков лишения свободы, а также разработки новых мер (ограничение свободы с обязательным привлечением к труду не только в специальных местах, но и в не рабочие дни, о введении ареста как меры наказания,

о двух формах уплаты штрафа – в точной сумме и в долевом (или процентном) отношении к общей сумме месячного, недельного или дневного заработка).

Исследование уголовных дел показывает, что в борьбе с преступлениями преобладают меры наказания, не связанные с лишением свободы (условное осуждение, исправительные работы, штраф). Наказание выступает в отношении осужденного в качестве противоречивого явления, поскольку с одной стороны, оно объективно связано с ущемлением его материальных и духовных благ, а с другой в конечном итоге выступает в качестве средства воспитания таких свойств и черт личности, формирование такого образа поведения, к которым по существу должен стремиться сам осужденный, если бы он осознал аморальность своего прежнего поведения.

Применение лишения свободы как наиболее строгого вида уголовного наказания, в первую очередь направлено на борьбу с опасными деяниями, а также рецидивом преступлений. Выступая в качестве убедительного достаточного фактора предупреждения преступлений, оно в первую очередь нацелено на исправление и перевоспитание осужденного. Изоляция лишенного свободы – емкое понятие: человек отрывается от обычной среды, изолируется от семьи, коллектива, родственников, друзей.

Он зачастую лишается возможности удовлетворить свои потребности в любимом занятии, бывать в родных местах и т.д. Поэтому изоляция в целом, а также ее отдельные стороны воспринимаются осужденными в качестве наиболее вредных сторон лишения свободы.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс РК от 03.07.2014 г. С изменениями, дополнениями
2. Детков М.Г. Развитие системы исполнения уголовного наказания в виде лишения свободы в России. Авт.. канд.дис. – М., 2009.
3. Дементьев СИ. Лишение свободы как мера уголовного наказания. Костанай 2017
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК.
5. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.
6. Практика назначения уголовных наказаний в Республике Казахстан. // Ежегодник Центра исследований правовой политики. – Алматы, 2023
7. Кудрявцев В.Н. Лишение свободы в аспекте достижения целей наказания: дис. канд. юрид. Наук. Саратов, 2013
8. М.И., Ковалев, А.Т.Апенев. Альтернативы лишению свободы в Республике Казахстан: современное состояние и перспективы. Алматы. 2021
9. «О практике рассмотрения судами уголовных дел о преступлениях, связанных с коррупцией» нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан №18 от 13 декабря 2001 г.

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: ОТ НАЦИОНАЛЬНЫХ РЕАЛИЙ К ГЛОБАЛЬНЫМ РЕШЕНИЯМ

Альмухаметова А.Г.,

ст. преподаватель

Дьякова С.В.,

*адвокат Карагандинской областной
коллегии адвокатов,*

Госман А.И.,

студентка

Карагандинский университет

Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы и тенденции трудовой миграции в современных условиях. Особое внимание уделяется роли трудовых мигрантов в развитии мегаполисов, а также влиянию глобальных процессов на миграционные потоки. Сделаны выводы о необходимости принятия новых подходов к управлению трудовой миграцией.

Ключевые слова: трудовая миграция, рынок труда, национальная экономика.

Республика Казахстан, как и другие члены мирового сообщества, давно и активно вовлечена в международный миграционный обмен, который стал неотъемлемой частью современных экономических, политических, культурных и иных взаимоотношений государств. Более того, наше государство относится к числу стран, где наблюдаются активные миграционные процессы, строгое регулирование которых актуально и требует пристального внимания законодателей, правоохранительных структур и иных государственных органов [1, 53].

Трудовая миграция сегодня занимает важное место в глобальной экономической системе, отражая неравномерность экономического развития, демографические изменения и стремление людей к улучшению условий жизни. Экономике многих стран мира уже давно зависят от труда мигрантов, особенно в секторах, требующих значительных физических усилий или низкой квалификации. Однако данное явление сопровождается сложным комплексом социальных, экономических и политических проблем, требующих системного анализа и эффективного управления.

В последние десятилетия трудовая миграция претерпела значительные изменения. Глобализация привела к тому, что рынки труда становятся все более интегрированными, а миграционные потоки приобретают межнациональный и межрегиональный характер. Страны с высоким уровнем экономического развития привлекают мигрантов из менее обеспеченных государств, где отсутствуют достаточные возможности для трудоустройства. В то же время в странах-донорах рабочей силы наблюдается значительное снижение уровня безработицы за счет оттока избыточной рабочей силы за границу. Этот процесс стимулирует экономический рост в принимающих странах, но одновременно вызывает демографические и экономические проблемы в государствах, откуда происходят мигранты.

Одной из ключевых особенностей современной трудовой миграции является ее концентрация в крупных городах и мегаполисах. Крупные города Казахстана привлекательны для мигрантов своей инфраструктурой и возможностями [2]. Мигранты устремляются туда, где сосредоточены основные экономические ресурсы. Это приводит к росту городского населения, перегрузке инфраструктуры, увеличению стоимости жизни и обострению социальных конфликтов. В то же время мигранты вносят значительный вклад в развитие экономики городов, обеспечивая функционирование таких отраслей, как строительство, сфера услуг и сельское хозяйство. Их труд часто остается невидимым для общества, несмотря на его ключевую роль в поддержании экономической стабильности.

Важным аспектом является влияние технологических изменений на рынок труда. Развитие автоматизации и внедрение искусственного интеллекта изменяют структуру занятости, что сокращает количество вакансий для низкоквалифицированного труда. Это вынуждает мигрантов адаптироваться к новым условиям, повышать уровень образования и квалификации. Однако не все мигранты имеют доступ к образовательным программам, что усиливает их уязвимость на рынке труда. В результате многие из них оказываются в серой экономике, где их права и социальная защита практически отсутствуют.

Необходимо отметить, что трудовая миграция в условиях глобальных кризисов становится еще более сложной. Например, пандемия COVID-19 продемонстрировала уязвимость международных миграционных потоков. Закрытие границ, сокращение экономической активности и введение жестких карантинных мер привели к тому, что миллионы мигрантов потеряли работу и оказались в крайне затруднительном положении. Многие из них не могли вернуться на родину из-за ограничений на передвижение, что обострило гуманитарные проблемы и вызвало рост социальной напряженности в принимающих странах.

Одной из наиболее острых проблем трудовой миграции остается нелегальный статус многих мигрантов. Нелегальная миграция сопровождается отсутствием официального трудового договора, что делает таких работников уязвимыми перед эксплуатацией и нарушением их прав. Они не имеют доступа к медицинским услугам, социальному страхованию и другим базовым благам, что усугубляет их положение. В то же время нелегальная миграция создает дополнительные вызовы для принимающих стран, поскольку она приводит к тенезации экономики и усиливает давление на социальную инфраструктуру.

Адвокаты, работающие в области миграционного права, сталкиваются с многочисленными случаями, когда мигранты не имеют доступа к справедливому правосудию из-за языкового барьера, отсутствия информации о своих правах или страха перед депортацией. В таких ситуациях главной задачей является обеспечение доступа к квалифицированной юридической помощи и разъяснение мигрантам их прав и обязанностей. Одной из ключевых проблем является оформление трудовых договоров. Часто работодатели злоупотребляют положением мигрантов, предлагая им трудовые контракты с условиями, не соответствующими законодательству. Такие договоры могут предусматривать неоправданно низкую оплату труда, отсутствие социальных гарантий и нарушение норм охраны труда. Так, согласно исследованию трудовой миграции в Алматы, Астане и Шымкенте в 2022 году результаты свидетельствуют, что 73% опрошенных сообщили, что не работают на основании заключенного письменного договора, 87% сообщили, об отсутствии взносов в пенсионный фонд, а 89% сообщили, что не пользуются оплачиваемым ежегодным трудовым отпуском или получают компенсацию вместо него [3, 23]. Адвокаты в таких случаях занимаются проверкой легальности договоров, консультируют мигрантов по вопросам их прав и, при необходимости, представляют их интересы в суде.

Социальная интеграция трудовых мигрантов также остается важной задачей. Во многих странах мигранты сталкиваются с дискриминацией, ксенофобией и ограничениями на рынке труда. Это приводит к изоляции мигрантов и формированию замкнутых этнических сообществ, что в долгосрочной перспективе препятствует их интеграции в общество. Дискриминация на рабочем месте может проявляться как в форме отказа в приеме на работу из-за национальной принадлежности, так и в виде неблагоприятных условий труда по сравнению с местными работниками. Юридическая помощь в таких ситуациях включает сбор доказательств дискриминации, подготовку исков и представление интересов мигрантов в органах власти или судах. При этом адвокаты также играют важную роль в защите прав мигрантов на равный доступ к профессиональному обучению, карьерному росту и социальным гарантиям.

Особое место занимает борьба с эксплуатацией и торговлей людьми. Мигранты, особенно нелегальные, часто становятся жертвами работодателей, которые используют их уязвимость для получения сверхприбыли. Адвокатская практика в таких случаях включает

взаимодействие с правоохранительными органами, защиту интересов мигрантов в уголовных процессах, а также помощь в реабилитации пострадавших. Важно, чтобы принимающие страны создавали специальные программы, направленные на предотвращение подобных преступлений, а также обеспечивали надежную защиту для мигрантов, готовых давать показания против своих эксплуататоров.

Глобальные изменения, такие как изменение климата и политическая нестабильность, также оказывают значительное влияние на миграционные процессы. Экологические катастрофы вынуждают людей покидать свои дома и искать более благоприятные условия жизни, что усиливает миграционные потоки. Военные конфликты и социальные потрясения становятся еще одной причиной вынужденной миграции, при которой люди покидают свои страны не по собственной воле, а под угрозой насилия и преследований. Эти процессы требуют от международного сообщества разработки эффективных механизмов помощи и поддержки мигрантов.

Для эффективного управления трудовой миграцией предлагается внедрить ряд комплексных мер. На национальном уровне необходимо разработать законодательные акты, обеспечивающие прозрачность и упрощение процедур легального трудоустройства мигрантов. Это включает создание электронных платформ для подачи заявлений и оформления трудовых договоров, доступных на нескольких языках, чтобы устранить языковой барьер. Также следует внедрить системы мониторинга условий труда мигрантов, что позволит оперативно выявлять и устранять случаи нарушения их прав.

С целью повышения уровня социальной интеграции мигрантов необходимо разработать образовательные программы, направленные на изучение языка принимающей страны, ее законодательства и культуры. Кроме того, рекомендуется создавать специализированные курсы для повышения профессиональной квалификации мигрантов, чтобы они могли соответствовать требованиям современного рынка труда. Важной частью этих программ должна стать защита от дискриминации: информационные кампании и тренинги для работодателей помогут уменьшить предвзятое отношение к мигрантам и способствовать их равному участию в экономической жизни.

На международном уровне необходимо усилить сотрудничество между государствами через создание транснациональных соглашений о трудовой миграции. Такие соглашения должны регулировать процесс трудоустройства, гарантировать защиту прав мигрантов и предусматривать меры по борьбе с нелегальной миграцией. Например, можно создать региональные центры по поддержке трудовых мигрантов, где они смогут получить юридическую и информационную помощь как до выезда из страны, так и в период пребывания в другой стране. Это также позволит координировать действия по обеспечению соблюдения прав мигрантов между различными государственными органами и международными организациями.

Для стран-доноров рабочей силы необходимо стимулировать развитие локальных экономик через программы международного финансирования и поддержки бизнеса. Это может включать инвестиции в инфраструктуру, создание рабочих мест в отраслях с высоким потенциалом роста и развитие образовательных учреждений, которые будут готовить специалистов для внутреннего и внешнего рынка труда. Таким образом, жители этих стран получат возможность трудоустроиться дома, что сократит вынужденную миграцию и уменьшит социальное напряжение, связанное с массовым оттоком населения.

Важной мерой является борьба с нелегальной миграцией. Для этого предлагается разработать международные механизмы, направленные на предотвращение использования серых схем трудоустройства. В частности, это может быть создание совместных баз данных, где будут регистрироваться работодатели, имеющие право нанимать мигрантов, а также введение строгих санкций за нарушение миграционного законодательства. Дополнительно следует усилить контроль на границах и проводить информационные кампании в странах-доноров, разъясняющие риски нелегальной миграции.

Эти меры в совокупности позволят обеспечить более справедливое и эффективное управление трудовой миграцией, минимизировать негативные последствия для всех участников процесса и создать условия для устойчивого экономического и социального развития.

Таким образом, трудовая миграция в современных условиях представляет собой сложное и многогранное явление, которое требует тщательного анализа и продуманного управления. Она остается важным фактором экономического роста и демографической стабилизации, но одновременно несет в себе множество вызовов, связанных с социальной интеграцией, защитой прав мигрантов и их адаптацией к изменяющимся условиям. Решение этих проблем возможно только при условии объединения усилий на международном уровне и внедрения инновационных подходов к управлению миграционными процессами.

Список использованных источников

1. Культемирова Л.Т. Отдельные аспекты миграционной политики Республики Казахстан. Вестник КазНУ. Серия юридическая. №3 (79). 2016
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года №961 «Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2023-2027 годы» // [Электронный ресурс]. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000961>
3. Элен Сайед Цвик, Жания Сазанова. Исследование трудовой миграции в трех городах Казахстана: Алматы, Астане и Шымкенте. Международная организации по миграции, Агентство ООН по миграции. 2022г. 52с.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ И ВЫПЛАТЫ АЛИМЕНТОВ

Аманбаева А.,
магистр права, ст. преподаватель
кафедры Правового
регулирующего экономических
отношений,
Бояубаев Адиль,
студент группы Ю-24-2
Карагандинский университет
Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье проведен сравнительный анализ актуальных проблем взыскания и выплаты алиментов в России и Казахстане. Исследование основывается на изучении правовых основ, регулирующих алиментные обязательства, и выявлении основных трудностей, с которыми сталкиваются обе страны. В России и Казахстане имеются схожие правовые механизмы для взыскания алиментов, однако существуют значительные проблемы, такие как массовая неуплата алиментов, неэффективность судебной системы и сложности с учетом неофициальных доходов. Особое внимание уделено сравнительному анализу, выявляющему как общие черты, так и различия в подходах к решению данных проблем в обеих странах. В статье предложены рекомендации по совершенствованию законодательства и улучшению механизмов контроля и исполнения судебных решений, направленные на обеспечение эффективного взыскания алиментов и защиту интересов детей.

Ключевые слова: алимент, алиментное соглашение.

В современном обществе особенно актуальны вопросы соблюдения юридических обязательств по выплате алиментов. Данная проблематика имеет важное социально-правовое значение, поскольку непосредственно затрагивает интересы детей, нуждающихся в материальной поддержке, а также интересы родителей, которые обязаны их содержать.

В стране по состоянию на 2024 год ведется 292 000 исполнительных производств о взыскании алиментов. Из них 12 883 проблематичны. Сумма задолженности равна 14,6 млрд тенге. Из общего количества проблемных алиментов 97,1% приходится на мужчин, 2,9% – на женщин, 7 882 должника временно ограничены выездом за пределы Республики Казахстан [1].

Взыскание и выплата алиментов являются важной социальной и юридической проблемой, с которой сталкиваются многие страны, включая Россию и Казахстан. Алименты представляют собой обязательные денежные выплаты, которые один из родителей должен выплачивать другому для обеспечения надлежащего ухода за ребенком после развода или раздельного проживания. Алиментные отношения играют важную роль в системе семейного права, обеспечивая материальную поддержку нуждающихся членов семьи, прежде всего детей, после развода или раздельного проживания родителей.

Алиментные отношения – это правовые отношения, возникающие между обязанным лицом (алиментоплательщиком) и получателем алиментов, основанные на обязанности предоставления материального содержания нуждающимся членам семьи. Алиментные обязательства могут возникать между родителями и детьми, супругами и бывшими супругами, а также другими родственниками в случаях, предусмотренных законодательством [2].

В России алиментные отношения регулируются Семейным кодексом Российской Федерации (СК РФ). Основные нормы содержатся в разделе V «Алиментные обязательства членов семьи», который определяет круг лиц, обязанных выплачивать алименты, порядок их взыскания и выплаты, а также права и обязанности сторон [3].

Одним из способов урегулирования алиментных обязательств является заключение соглашения между родителями. Это соглашение должно быть нотариально удостоверено и иметь силу исполнительного документа. Основные этапы включают:

1. Переговоры и согласование условий: Родители договариваются о размере, форме и порядке выплаты алиментов.

2. Заключение соглашения: Соглашение должно быть заключено в письменной форме и удостоверено нотариусом. Стороны могут договориться о фиксированной сумме или доле от доходов алиментоплательщика. Форма выплаты. Алименты могут выплачиваться в денежной или натуральной форме. Сроки и порядок выплаты. Соглашение должно предусматривать порядок и сроки выплаты алиментов.

3. Исполнение соглашения: Если одно из сторон не выполняет условия соглашения, другая сторона может обратиться в суд для принудительного исполнения. Алименты могут выплачиваться на основании соглашения между сторонами. Это соглашение должно быть заключено в письменной форме и нотариально удостоверено. Оно имеет силу исполнительного документа и может включать следующие положения:

Если стороны не могут достичь соглашения, алименты могут быть взысканы через суд. Основные этапы судебного порядка включают:

Подача искового заявления. Один из родителей или другой законный представитель ребенка подает исковое заявление в суд.

Рассмотрение дела в суде. Суд рассматривает дело, принимая во внимание материальное положение сторон и потребности ребенка.

Вынесение решения. Суд выносит решение о взыскании алиментов, устанавливая их размер, форму и порядок выплаты.

Исполнение судебного решения. Исполнение решения осуществляется через службу судебных приставов.

Размер алиментов, взыскиваемых через суд, обычно определяется в долях от заработка или иного дохода алиментоплательщика. Согласно СК РФ, размер алиментов на одного ребенка составляет 25% от заработка родителя, на двоих детей – 33%, на троих и более – 50%. Суд может изменить эти пропорции в зависимости от конкретных обстоятельств дела [3].

Исполнительное производство начинается после вынесения судебного решения или заключения соглашения об уплате алиментов. Основные этапы включают:

Возбуждение исполнительного производства: Взыскатель подает заявление в службу судебных приставов о возбуждении исполнительного производства.

Розыск имущества должника: Судебный пристав-исполнитель осуществляет розыск имущества и доходов должника.

Принудительное взыскание: Судебный пристав-исполнитель принимает меры по принудительному взысканию алиментов, включая арест имущества и денежных средств должника.

Для обеспечения исполнения алиментных обязательств могут применяться различные меры, включая:

Арест имущества. Арест имущества должника для последующей его реализации с целью погашения задолженности.

Запрет на выезд за границу. Временное ограничение на выезд должника за пределы Российской Федерации.

Удержание из заработной платы. Прямое удержание алиментов из заработной платы или иных доходов должника.

Проблемы:

1. Неуплата алиментов: Массовая неуплата алиментов остается острой проблемой. Многие родители уклоняются от своих обязанностей, что приводит к серьезным финансовым трудностям для получателей алиментов.

2. Неэффективность судебной системы: Процедура взыскания алиментов через суд может затягиваться, что усложняет получение алиментов вовремя.

3. Укрытие доходов: Многие родители работают неофициально или скрывают часть своих доходов, что затрудняет определение реального размера алиментов и их взыскание.

4. Сложности исполнения судебных решений: Даже после вынесения судебного решения проблемы с его исполнением могут сохраняться.

Пути решения:

1. Ужесточение наказаний за неуплату алиментов: Введение административной и уголовной ответственности за неуплату алиментов, а также ограничение на выезд за границу.

2. Улучшение работы судебной системы: Оптимизация процессов рассмотрения дел о взыскании алиментов, чтобы сократить сроки рассмотрения и повысить эффективность работы судов.

3. Усиление контроля за доходами: Усиление контроля за финансовыми потоками родителей через налоговые органы и банковские учреждения.

4. Повышение эффективности работы судебных приставов: Улучшение работы службы судебных приставов, включая повышение их квалификации, увеличение штата и внедрение современных технологий для отслеживания должников.

Алиментные отношения являются важным элементом семейного права, обеспечивая материальную поддержку нуждающихся членов семьи. В России порядок выплаты и взыскания алиментов регулируется Семейным кодексом и включает как добровольные, так и судебные механизмы. Однако на практике существуют значительные проблемы, такие как неуплата алиментов, неэффективность судебной системы, укрытие доходов и сложности исполнения судебных решений. Решение этих проблем требует комплексного подхода, включающего ужесточение наказаний, улучшение работы судебной системы и служб судебных приставов, усиление контроля за доходами и проведение информационных кампаний. Только такие меры позволят обеспечить надлежащее выполнение алиментных обязательств и защиту интересов детей [3].

В Казахстане правовые основы взыскания алиментов регулируются Кодексом Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье». Основные положения включают:

1. Размер алиментов: Размер алиментов на одного ребенка составляет 25% от заработка родителя, на двоих детей – 33%, на троих и более – 50%.

2. Форма выплаты: Алименты могут выплачиваться в фиксированной денежной сумме или в долях от заработка.

3. Сроки и порядок взыскания: Взыскание алиментов также может быть инициировано в любое время, и суды обязаны рассматривать такие дела в приоритетном порядке [2].

Актуальные проблемы взыскания и выплаты алиментов Казахстан:

1. Неуплата алиментов: В Казахстане также наблюдается проблема массовой неуплаты алиментов. Многие родители уклоняются от своих обязательств, что создает значительные проблемы для получателей алиментов.

2. Сложности в исполнении судебных решений: Хотя законы и судебные решения существуют, их исполнение часто оказывается сложным и неэффективным. Механизмы контроля и наказания за неуплату алиментов нуждаются в улучшении.

3. Неофициальные доходы: Как и в России, укрытие доходов от налогообложения затрудняет процесс взыскания алиментов, так как многие родители работают неофициально и не показывают реальные доходы.

Как показывает практика, в большинстве случаев заявители лишаются возможности взыскать сумму задолженности за весь период установления алиментных обязательств в связи с халатностью государственных служащих. Так, в соответствии с Кодексом РК” о браке (супружестве) и семье “ взыскание алиментов с момента возбуждения исполнительного производства, восстановленного на основании дубликата судебного

приказа, осуществляется только в пределах трех лет, предшествующих его представлению [2].

Для устранения данного противоречия предлагаем внести изменения в вышеуказанную норму Кодекса, а именно установить срок взыскания алиментов на основании исполнительного документа на весь период с момента определения судом обязанности должника по уплате алиментов.

В целях повышения ответственности судебных исполнителей и исключения спорных ситуаций между сторонами исполнительного производства в заявлении предлагается рассмотреть следующие конкретные меры:

- Определение прямого направления судьей судебного приказа в соответствующий орган юстиции по месту жительства должника, а не на самого взыскателя, как предусмотрено действующим законодательством в Гражданском процессуальном кодексе;

- Законом РК” Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей “ предусмотреть возврат исполнительного документа по алиментному производству не взыскателю, а суду, вынесшему судебный акт [4].

Также в соответствии с Гражданским процессуальным законодательством в настоящее время в судах общей юрисдикции приказ обращает внимание на правоприменительную практику рассмотрения в судах дел, касающихся взыскания алиментов на содержание несовершеннолетних детей, рассматриваемых в процессуальном порядке. По мнению Национального правоохранительного учреждения, дела об алиментах отличаются спецификой, затрагивающей права несовершеннолетнего, и требуют особого подхода при их рассмотрении. В этом контексте было предложено рассмотреть возможность отнесения всех гражданских дел, касающихся этих вопросов, к подсудности ювенальных судов [5].

Еще один важный момент – недостаточная работа в рамках досудебного расследования в отношении должников.

Одной из основных причин прекращения уголовных дел в отношении злостных неплательщиков алиментов остается отсутствие у должника реальной возможности исполнения судебного акта, и данный факт исключает возможность привлечения лица к уголовной ответственности в соответствии с нормативным постановлением Верховного суда “об ответственности за неисполнение судебных актов” [6].

Обращает внимание на то, что, с одной стороны, уголовным законодательством установлена ответственность за неуплату алиментов, с другой стороны, вышеуказанное нормативное постановление Верховного суда предусматривает освобождение должника от такой ответственности.

Вместе с тем, исходя из правоприменительной практики, омбудсмен выразил мнение, что привлечение должника к уголовной ответственности за умышленное уклонение от уплаты алиментов в виде ограничения или лишения свободы не может полностью решить вопрос взыскания алиментов.

В этой связи, в целях обеспечения занятости должника, материального стимулирования его к исполнению алиментных обязательств предложено предусмотреть привлечение должника к оплачиваемым общественным работам в качестве вида наказания.

Важность пропаганды в обществе семейных ценностей, правовых знаний, международных стандартов в этой сфере в целях повышения уровня правосознания, ответственности родителей в обращении; проведения обучающих мероприятий для судебных исполнителей, сотрудников правоохранительных органов на постоянной основе; расширения практики использования института медиации в сфере алиментных споров, проведения разъяснительной работы по процедуре медиации, подготовки профессиональных медиаторов отмечен в этой области.

Некоторые должники специально снижают свой доход, чтобы уменьшить выплаты.

Изменить систему выплаты алиментов в Казахстане предложил председатель правления Республиканской палаты частных судебных исполнителей Ернар Ибраев. Это

предложение он внес на круглый стол в своем докладе на тему “Защита прав граждан в исполнительном производстве, проблемы и пути их решения” [7].

В Казахстане во всех случаях размер алиментов устанавливается в зависимости от заработной платы. Как отметил Ернар Ибраев, такая система существует с 1936 года, тогда уровень доходов всех советских граждан был одинаковым.

“Сегодня законодательство позволяет снизить свои доходы и официально установить минимальную заработную плату”, – подчеркнул он.

Из-за нехватки средств ребенок не может получить достойный контент. Это влияет на качество ее жизни.

“Порядок получения задолженности от индивидуальных предпринимателей также нарушает права детей. Размер рассчитывается из чистого дохода индивидуального предпринимателя. Такой механизм позволяет должнику ложно увеличить расходную часть, тем самым уменьшая его чистый доход”, – сказал Ернар Ибраев [8, с.76].

Для решения предлагается рассмотреть вопрос взыскания алиментов на законодательном уровне с установлением порога минимального размера в зависимости от прожиточного минимума по модели международной практики.

“В европейских странах алименты взыскиваются в зависимости от уровня дохода должника, возраста и потребностей ребенка. В Швеции, Норвегии и Латвии выплаты достигают 70-50% от величины прожиточного минимума. В Беларуси, Азербайджане и Узбекистане выплаты зависят от прожиточного минимума” [9].

Также было предложено нормативное регулирование изъятия платежей у индивидуальных предпринимателей, а заинтересованным государственным органам разработать социальную программу по поддержке детей, не получающих алименты: секции, курсы, возможно, льготы вузам по определенным специальностям.

Также проявляется необходимость изменения методики поиска должников по алиментам. Сегодня их ищут, зарегистрировавшись, но они могут жить в других местах.

“Основанием для завершения поиска должника является посменное указание адреса проживания, проверка фактического проживания должника по данному адресу сотрудниками ОВД не проводится”.

В розыске находятся машины более тысячи должников. Для этого рекомендуется интегрировать поисковые системы, в том числе камеры бдительности.

“При наличии у должника долга по алиментам суды в большинстве случаев принимают ненадлежащие меры в виде штрафов. Такая судебная практика не оказывает должного влияния на сознание и поведение должника, но создает новые судебные акты, которые искусственно не могут быть заведомо исполнены. Если он не платит алименты, он не платит штраф”. Новая статья об аресте должника должна быть включена в зависимости от суммы задолженности и периода ее неисполнения.

По данным Центра изучения института семьи Министерства информации и общественного развития РК, в Казахстане должниками по алиментам являются около 222 тыс. человек, их задолженность – более 17 млрд тенге. В этой связи на базе городского научно-методического центра новых технологий в образовании в Алматы по инициативе Комитета по защите прав детей Министерства образования РК при поддержке Управления образования мегаполиса были обсуждены пути совершенствования механизмов взыскания алиментов и расширения полномочий государственных органов по их истребованию [9].

Как отметила алматинский уполномоченный по правам ребенка, доктор права PhD Халида Ажигулова, умышленная невыплата алиментов влечет серьезные негативные последствия: из-за недостатка материального содержания дети подвергаются буллингу или совершают кражи.

–Бывают случаи, когда заявитель не знает ИИН бывшего или гражданского мужа и не может подать иск в суд. Суд возвращает исковое заявление. Или уже есть судебный приказ, но в 5-6 лет женщина не может взыскать алименты с скрывающегося должника. В результате родители вынуждены тратить время на требование алиментов, а не на работу, воспитание и

уход за ребенком. В некоторых случаях бывший супруг, устроившись на новую с зарплатой 1 МЗП (70 тыс. тенге), специально освобождается от хорошей работы или считается безработным. Есть должники, которые платят нерегулярные алименты. Поэтому мамам нельзя планировать занятия ребенка в спортивных секциях и платных кружках, – отметила она [10, с. 89].

Халида Ажигулова отметила необходимость содействия судебным исполнителям в выявлении скрытых доходов должников налоговыми органами и предложила внести предложения в закон “Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей” по социально значимой категории дел, о которых ранее заявляли гражданские активисты.

Запретить ИП и ТОО третьим лицам, а также родственникам и третьим лицам перерегистрацию имущества со дня назначения алиментов на содержание несовершеннолетних детей или с согласия второго родителя. Решите запрос родственников по долгу плательщика алиментов, поскольку они часто принимают непосредственное участие в сокрытии доходов должника.

Обязать бабушку и дедушку выплачивать внукам алименты, если есть схема подсчета имущества, перерегистрации бизнеса на их имя. Часто должники по алиментам используют карты и счета своих родственников, чтобы скрыть свои транзакции от судебных приставов, поэтому необходимо разрешить должнику запрашивать информацию о транзакциях по счетам своих ближайших родственников, а также об их ранее принадлежащем имуществе. Мы также предлагаем ужесточить наказание для работодателей, которые помогают получателям алиментов скрыть реальный размер заработной платы, снизить его, провести аудиторские и другие проверки за счет государства в интересах детей в организациях, в которых работает получатель алиментов, скрывающий доходы. Запретить работодателям и должникам платить минимальную заработную плату – этим пользуется большинство недобросовестных плательщиков алиментов, отказываясь платить алименты. содержание ребенка состоит из небольшого количества оскорбительного.

Сравнительный анализ показывает, что Россия и Казахстан сталкиваются с похожими проблемами в области взыскания и выплаты алиментов. Оба государства имеют сходные правовые базы и сталкиваются с проблемами неуплаты алиментов, неофициальных доходов и недостаточно эффективной судебной системы. Однако, в Казахстане наблюдается больше проблем с исполнением судебных решений, в то время как в России больше акцентируется на проблеме уклонения от уплаты алиментов.

В заключение, можно отметить, что проблемы взыскания и выплаты алиментов в России и Казахстане требуют комплексного подхода к их решению. Необходимо совершенствовать законодательство, улучшать механизмы контроля и исполнения судебных решений, а также проводить широкомасштабные информационные кампании для повышения осведомленности населения о важности уплаты алиментов. Только комплексный подход позволит обеспечить эффективное взыскание алиментов и защиту интересов детей в обоих государствах.

Список использованных источников

1. Жумабекова Ж. Залог денег. // Правовая реформа в Казахстане. – Алматы, 2024. № 4. – С. 72.
2. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье».
3. «Семейный кодекс Российской Федерации» от 29.12.1995 № 223-ФЗ (ред. от 31.07.2023) (с изм. и доп., вступ. в силу с 26.10.2023)
4. «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV.
5. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК.

6. «Дети не бывают бывшими». Алматы: газета «Вечерний Алматы», №56 Статья опубликована 04.05.2023.
7. Алиментные права и обязанности членов семьи. – М.: Издание Тихомирова М. Ю., 2019. – 167 с.
8. Глисков, А. Г. Алиментные отношения / А.Г. Глисков, А.И. Забейворота. – М.: Феникс, 2020. – 192 с.
9. Пергамент А. И. Семейное право. Курс лекций. – М.: Юрист. 2020. – 235 с.
10. Жусупов А. Т. Алиментные обязательства и их последствия. – Алматы, 2019. – 524 с.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ӘДІЛ ҚҰҚЫҚҚА ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТӘСІЛДЕРІ

Амантай А.

докторант, Астана халықаралық
университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Интернет-коммерцияның серпінді дамуы және транзакциялар үшін электрондық платформаларды пайдалану тұтынушылардың мүдделерін тиімді қорғауды қамтамасыз ету қажеттілігін туындатты. Бұл мақалада ақпаратқа құқықты, тауарлардың/қызметтердің қауіпсіздігі мен сапасын, адвокаттық қызмет, электрондық келісім-шарттар, сондай-ақ интернет-саудадағы жасанды интеллектті пайдалану мен реттеуді қоса алғанда, онлайн тұтынушыларды қорғаудың негізгі аспектілерін қарастырылады. Қолданыстағы құқықтық нормалар мен халықаралық стандарттарға талдау жасалып, заңнаманы және онлайн-ортада тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың практикалық тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылды. Интернет-сату қатынастарында тұтынушылардың құқықтарын қорғауды және реттеуді қамтамасыз ету тұрақты және сенімді цифрлық экосистемінің құрудың маңызды факторы болып табылады.

Тірек сөздер: заң, жасанды интеллект, қорғау, әділдік, тұтынушы, қоғам, онлайн.

Қазақстан Республикасында әділ сотқа қолжетімділікті қамтамасыз ету – құқықтық мемлекет құрудың маңызды міндеттерінің бірі. Жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын пайдалану бұл процесті жеделдетіп, азаматтардың құқықтарын қорғау жүйесін жетілдіруде тиімді шешім болып табылады. Алайда, бұл бағытта бірқатар проблемалар бар және оларды шешудің нақты жолдары қажет.

Сөзімізді бастамас бұрын бүгінгі таңдағы интернеттің қарқынды дамуына байланысты онлайн сатып алу сату, жасанды интеллектіні пайдалануға қатысты тұтынушылар құқығының өзекті мәселесіне тоқталып өтейік. Интернет пен онлайн қарым-қатынастардың дамуы әлемдік және отандық құқықтық қатынастарда біршама кемшіліктерді, олқылықтарды тудыруда. Өйткені, интернеттің даму қарқынымен тез жүзеге асуы жаңа әлеуметтік орта ретінде материалдық құқықтық реттеуді және қорғауды жетілдіруді талап ететін бірқатар проблемаларды көтерді. Мұндай проблемаларды шешу үшін бірақатар жаңа тәсілдер құру керек болады, оның қатарына елдің заңнамасына арнайы осы салаға қатысты жаңа ережелер мен қағидаларды енгізу, интернеттің шұғыл дамуының келеңсіз жағдайларына халықаралық-құқықтық бұғау салу және т.б. келелі мәселелерді шешу басты орында.

Еліміздің электрондық коммерция нарығының көлемі біршама қатынастарда бөлшек сауда айналымының біраз пайызын құрайды, бірақ ол қарқын жылдам өсуде. Бұл нарықтың даму перспективалары негізінен бүгінгі тұтынушылардың жаңа формаларға деген сенімін арттыруға сауда нысандардың өркениет дәрежесіне байланысты болып отыр. Ең маңызды істердің бірі өркениетті бөлшек сауда форматтарын дамыту, әсіресе интернет-коммерцияның сегменті оны пайдалану мәселесіне қатысты арнайы жүйе бар. Оларды пайдалану бәсекелестік жағдайында нарыққа қатысушылар айтарлықтай экономикалық пайда алуға мүмкіндік береді. Оның неізгі мәні бәсекелестік күресте төменірек бағаға тауарларды жеткізу болып табылады.

Әрине, тауар сату, сатып алу қатынастары тұтынушылар мен кәсіпкерлер арасында жүзеге асатын болғандықтан және интернет арқылы сауда жасағанда құқықтар мен міндеттердің бұзылмауы маңызды болып отыр. Осыдан біраз жыл бұрын электронды төлемдердің қауіпсіздігі мәселесі жоғары мамандандырылған және қарапайым азаматтарды онша алаңдата қойған жоқ еді. Бүгінгі күні интернеттегі сатып алулар пластикалық карталар, онлайн банкинг т.б. онлайн тәсілдер арқылы төленетін болғандықтан өзекті болып табылады.

Бұл мәселе әсіресе интернет-дүкен иелері үшін аса маңызды, себебі интернет дүкен иесі өз бизнесін кибералаяқтардан қорғауға байланысты мәселелердің көбеюіне алаңдап отыр.

Желідегі алаяқтық жылдам түрде өсуде және қарапайым сатып алушы интернеттегі бір жерде карта және жеке мәліметтерін «жариялаудан» қорқады, әсіресе бұл ол үшін жаңа ресурс болса. Әрине, тұтастай алғанда бүкіл интернет-бизнестің дамуына жағымсыз әсер етеді. Хакерлер банк карталарынан ақша ұрлаудың жаңа тәсілдерін ойлап тауып жатыр. Яндекс статистикасы көрсеткендей, 80 000-нан астам сайттар құпия ақпаратты жинайтын және тасымалдайтын құрбандарға тыңшылық жасайтын зиянды шолғыш кеңейтімдерін орнатуды ұсынады. Yandex.Browser-ді қауіпті кеңейтімдерден қорғау жүйесі күніне шамамен 10 000 рет жұмыс істейді. Интернет-дүкен немесе оның серіктесі сертификатталған өнімдермен төлемдерін қорғамаған жағдайда, сатып алушы картасының жеке деректері және сондай-ақ, оның ақшасы ұрлануы мүмкін. Бүгінгі күні онлайн төлемдердің типтік проблемалары: транзакция кезінде қаражатты ұстап алу; Фишинг (пайдаланушы атын немесе парольді ұрлау); Скимминг (банкоматта «оқу») арқылы банк картасының деректерін ұрлау). Алаяқтардың әрекеті тұтынушыға да, жеке интернет-дүкеннің беделіне де, мемлекет тарапынан жалпы салаға да көлеңке түсіреді [1].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабында көрсетілген адамның құқықтары мен бостандықтарын отбасын, әлеуметтік жағдайын, мүліктік жағдайын, жынысын, нәсілін, ұлтын, тілін, дінін және басқа да факторларды ескере отырып қамтамасыз етеді. Ол кез келген адамды кемсітуге жол берілмейтінін бекітіп, заң мен сот алдындағы теңдікке баса назар аударады. Құқықтық мемлекет заңды мемлекет пен өркениетті қоғамдағы азаматтардың қарапайым өмірінің негізі ретінде қызмет етеді. Заңдылық заң алдында шынайы теңдікке кепілдік беретін қоғамда ғана болуы мүмкін. Бұған қол жеткізу үшін барлық азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тиімді жағдайларды орнату, әсіресе қазіргі кездегі онлайн, интернет саудаға және нарықтық экономика жағдайында тауар өндіруде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету қажет. Бұл құқық үстемдігінің негізгі мақсаты болып табылады.

Тұтынушылардың құқықтары бүгінде әлеуметтік-құқықтық шеңберде өзінің беделді орнын нақты шаралар арқылы емес, прогрессивті қауымдастықтардың тұтынушылар мен сатып алу құқықтарын қорғаудың негізі ретінде көптеген жылдар арқылы қалыптасты. Бұдан кейін нарықтық реформалар мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңдарды іске асыру, сонымен қатар тұтынушыларды қорғау жөніндегі бастапқы ұйымдарды құру басталды. Қазіргі уақытта күшті құқықтық және сот жүйесі бар дамыған елдерде аса сақтық пен теңгерімді көзқарас басымдыққа ие болуда.

Негізгі мәселе келесідей бірнеше принциптерде жатыр; біріншіден, интернет қатынастарын реттеудің жаңа құқықтық қағидаттарын ойлап табудың қажеті жоқ. Керісінше, бұл қатынастарды заңнама аясында нақты ұғымдарды түсіндіруге сәйкес қарастыра отырып, қолданыстағы құқықтық базаларға біріктіру қажет, жетілдіру керек. Нақты уақыттағы экономиканың, электрондық коммерцияның, электронды төлемдердің және басқа да цифрлық аспектілердің эволюциясы қолданыстағы заңдарға түзетулер енгізуге түрткі болатын әртүрлі құқықтық тұжырымдамаларды әзірлеуді қажет етті. Демек, электронды мәмілелердің қиындықтарын шешу азаматтық заңнаманың, домендік атаулардың ережелері мен интернет дауларына қатысты процессуалдық заңдардың аясында тиісті заңнамалық актілерге өзгерістер енгізу арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Екіншіден, ұлттық және халықаралық болсын «бірлескен реттеу және қорғау» тетіктері интернет қатынастарын құқықтық жағынан жетілдіру үдерісінің іргетасы болып саналады. Бұл тұжырымдама интернет операциялары мен қол жеткізуге (әсіресе провайдерлерге), сондай-ақ пайдаланушыларға инвестиция салатын жеке капитал өкілдерімен бекітілген заңнамалық қадағалау мен өзін-өзі басқарудың бірігуін білдіреді. Бұл адамдар өздерінің әрекеттері арқылы цифрлық салада кейіннен құқықтық негіздермен бекітілген нақты мінез-құлық кодекстерін (әдет-ғұрыптар мен әдеттер) белгілейді. Өзін-өзі басқару үкіметтік реттеуге қарағанда жақсырақ, өйткені интернет еркіндігін сақтау үшін

үкіметтің араласуы минималды болуы керек деп есептеледі, бұл осы ерекше өзара әрекеттесулердің одан әрі дамуының маңызды және практикалық алғышарты. Тәжірибеде өзін-өзі басқару принципі көбінесе көптеген елдерде мамандандырылған интернет және контентті реттеу заңдарының болмауына байланысты туындайды, нәтижесінде интернет істеріне жалпы заңнама қолданылады.

Үшіншіден, интернет қатынастарын құқықтық реттеу «*Festina lente*» («асықпай тездет») принципіне негізделген. Дамыған елдердің заң шығарушылары қолданыстағы заңнаманы қажетті жетілдіруді минимумға дейін сақтау керектігін және асықпауды жөн санайды. Өзін-өзі реттеу процесінің нәтижелерін көрсету үшін уақыт қажет дейді. Екінші жағынан, сот прецеденттері виртуалды кеңістікті құқықтық реттеуді дамытудың қайнар көзі бола алады. Барлық құқықтық жүйелер оларды құқықтың қайнар көзі ретінде қарастырмайды. Дегенмен, олар құқық көздерінің күшімен қамтамасыз етілмеген жүйелерде де олардың рөлі өте үлкен және интернет қатынастарына қатысты белгілі бір қолданыстағы нормаларды түсіндіруден, сондай-ақ пайда болған әдет-ғұрыптардың мазмұнын анықтаудан тұрады.

Интернетті құқықтық реттеудің қажеттілігі мен әдістемесіне қатысты талқылаулар оның «халықаралық» сипатын жиі атап өтеді, бұл халықаралық құқықта жан-жақты өкілдік етуді қажет етеді. Мысалы, бір елдегі веб-сайтты жабу әрекеті, ең алдымен, сол сайттың мазмұны келесі күні басқа елде орналасқан серверде орнатылуына әкелуі мүмкін. Демек, интернетті тиімді құқықтық басқаруға мемлекеттердің көпшілігі біріге алуы неғайбыл, бірақ, бірнеше ел күш-жігерін біріктірген жағдайда ғана қол жеткізуге болатыны туралы консенсус бар.

Енді сөзімізді сабақтай келе осы интернет сауда саттықта қатынасқа түсетін кәсіпкер мен тұтынушы деген кім деген сұрақ туатыны сөзсіз. Өйткені заң шеңберінде реттеу үшін, реттелетін субъектіні анықтап алу маңызды болмақ. Тұтынушы деген – өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ, сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға – деп біздің заңнамада нақты анықтама берілген және мұндай ұғым халықаралық актілерде де дәл осындай түсігі бар. Ал, кәсіпкер туралы нақты анықтама жоқ болсада, оны кәсіпкерлік қызмет субъектісі ретінде көрсете отырып, азаматтық және кәсіпкерлік кодексте атап өткен.

Сапасыз тауарды сатып алсаңыз, онда «Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» Заңына сәйкес сатып алынған қажетті қасиеттері жоқ, оның қажеттіліктерді қанағаттандырмайтын тауарды айырбастауға құқылысыз. Айырбастаудың міндетті шарты – сатушымен сатып алушыға сатылған тауармен берілген тауар түрін, тұтынушылық қасиеттерін, пломбаларын, тауарлық немесе кассалық чегін, я болмаса басқа құжаттарды сақтау. Егер тауар айырбастау сәтіне жоқ боп тұрса, Сіз дүкенде бар сомасын қайта есептегенде сай басқа затқа айырбастауыңызға болады немесе тауар құнына сәйкес ақшаңызды қайтарып алуыңыз мүмкін. Ескеретін жайт, сатып алу жасалынған сәттен 14 күн ішінде тауарды қайтара аласыз. («Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» Заңының 10 бабы) [3]. Демек, бұл бап бойынша тауарды сатып алған айырбастаудың оффлайн, яғни қолма қол шарт жасау түрі сипатталған, бұл енді онлайн, интернеттен сатып алуға, сатуға қатысты норманың әрекеті бар ма, жоқ па деген сұрақ туындауы мүмкін, проблема болмас үшін онлайн мерзім туралы да ескерте кеткен жөн шығар.

Демократиялық қоғамды дамытудағы басты мақсаттардың бірі – тауарлар мен қызметтер нарығында кәсіпкерлер мен тұтынушылар арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Демек, мемлекет олардың негізгі қорғаушыларының бірі болып табылатын жеке бизнестің құқықтарын қорғаушылар пайда болуда. Кәсіпкерлік прогреске ықтимал кедергілерге қарамастан, кәсіпкерлердің де, тұтынушылардың да құқықтарын қорғауды назардан тыс қалдырмау қажет. Тұтынушылар, өз кезегінде, өнім сапасы мен бағасын шынайы, бейтарап бағалауды қамтамасыз ететін білімді сарапшылар ретінде қызмет етеді.

Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда кімді қорғау керек деген мәселені шешу үшін ерік-жігерді есепке алуда меншік иесі немесе адал сатып алушының қайсысы? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып шешу ұсынылады-контрагенттен шығындарды өндіріп алу кімге оңай болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен кетсе, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетін, сондықтан оның шығындарын өтеу мүмкіндігі аз адал сатып алушыға қарағанда осы адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ [4, 336.].

Қазақстан Республикасы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді. Күнделікті жұмыс барысында біз қарапайым тұтынушылардың құқықтарын бұзатын жағдайларды жиі кездестіреміз. Сатып алған сүтіңіз кешке бұзылып кетсе сатушы оны ауыстырмай қойса, нанның салмағы қалыпты ауырлықтан аз болса немесе ақылы тасымалдауға билет алғанда, орнына чек берілмесе, мұндай жағдайлар тұтынушылардың және кейде кәсіпкерлердің құқықтарын, әсіресе онлайн сауда қатынастарында мәселе қылып көтеруге тура келеді.

Мәселен, біздің тәжірибеде, бір кәсіпкер онлайн сауда арқылы өзі тұрмайтын басқа қалаға немесе басқа елдің азаматына тауарын сатып, тұтынушы оны қабылдап, бірақ кейін тауардың жарамсыз екенін айтып, тұтынушы тауарды қайтарып жібереді, ал тауар қайтарылған соң, кәсіпкер оны қораптан ашып алса басқа тауар салып жіберген жайыттар аз емес. Осы сияқты мәселелер реттеуді және тың зерттеуді қажет ететіні анық. Заңмен реттелетін қатынастардың өзі қажеттіліктен туындап, ол қажеттілік, халықтың күнделікті қоданысына еніп, одан дау туындаған соң заңға өзгеріс енгізіліп немесе жаңа заң қабылдануы содан.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен интернет арқылы жүзеге асырылатын қашықтықтан сауданың үшінші түрі пайда болды – бұл экономикаға айтарлықтай әсер ететін электрондық коммерция. Шетелдік зерттеушілердің көпшілігінің пікірінше, бұл концепция телекоммуникациялық желілерді қолдану арқылы жүзеге асырылатын экономикалық қызметті қамтуы керек.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының заңнамасында интернетпен қашықтықтан сауда жасаудың арнайы анықтамасы жоқ.

Жоғарыда аталған жазбаларға сүйене отырып, интернетке негізделген қашықтықтан сату, сатып алу бөлшек сауданың түрі болып табылады, мұнда сатып алушы каталогтар, брошюралар, телекоммуникация желілері, пошта қызметтері, теледидар сияқты әртүрлі құралдар арқылы сатушы ұсынатын өнімнің суреті мен сипаттамасына ғана сүйенеді немесе сатып алушының тікелей тексеру мүмкіндігін жоққа шығаратын басқа да ақпараттық технологияларды пайдаланады.

Демек, бұл сату тәсілінің артықшылықтарына үйден тауарларды сатып алудың ыңғайлылығы, тегін жеткізу қызметтері және оффлайн дүкендермен салыстырғанда айтарлықтай төмен шығындар кіреді. Дегенмен, оның кемшіліктері өнімдердің ақауларын физикалық тексерудің мүмкін еместігінде, өлшемі, түсі бойынша жарамдылығын және т.б. мұқият қарауға мүмкіндіктің жоқтығы болып табылады. Тұтынушылар өнімді тек фотосуреттер немесе бейнелер арқылы қабылдайтынын ескерсек, қауіпсіздікке сәйкес келмейтін заттарды сатып алу қаупі артады және сапа стандарттары, тіпті негізгі конституциялық құқықтарды бұзуы мүмкін.

Осы жерден мынаны айта кетсек, Ресей Федерациясында қашықтықтан сату түсінігі Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде бекітілген екен. Ал, отандық заңнамада әліде бекітілмеген. Сондықтан сөзімізді аяқтай келе әілде болсын бұл тақырыптағы өзекті мәселелерді зерттеп, талдап, салыстырып, заңнамаға бірқатар өзгерістер енгізген абзал, тіпті жаңа заң нормасын қабылдасада артық емес шығар.

Жоғарыдағылар негізінде қазіргі кездегі жиі кездесетін проблемаларды атап өтсек:

- Цифрлық теңсіздік.
- Құқықтық жүйеде ЖИ құралдарын енгізудің жеткіліксіздігі.
- Жеке мәліметтерді қорғау – негізгі мәселе.

Бұл мәселелерді шешу үшін келесідей ұсыныстар бар:

- Цифрлық инфрақұрылымды дамыту;
- ЖИ құралдарын құқықтық жүйеге интеграциялау;
- Деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- Құқық қорғау органдары мен сот қызметкерлерінің цифрлық дағдыларын

жетілдіру.

Жасанды интеллект құралдарын әділ құқыққа қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін қолдану – заман талабы. Алайда, қазіргі мәселелерді шешу үшін инфрақұрылымдық даму, деректерді қорғау, ЖИ жүйелерінің объективтілігін қамтамасыз ету және құқықтық кадрлардың біліктілігін арттыру қажет. Бұл шаралар Қазақстан халқының әділ сотқа қолжетімділігін арттырып, құқықтық жүйенің тиімділігін жаңа деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://core.ac.uk/download/pdf/162466721.pdf>
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз (17.09.2022 ж. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) <https://adilet.zan.kz/kaz>
3. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы №274-IV Заңы. (19.04.2023 № 223-VII берілген өзгерістер мен толықтырулармен) <https://adilet.zan.kz/kaz>
4. Амантай А., Нурмахамбетова С., Магдатова К. Ж. «Меншік құқығы: реттеу мен қорғау мәселесі» Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы «ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК» журналы 2023 жылғы 31 наурыз № 1 (79) 30-35 беттер.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ

Аминова С.,
студентка группы РД 23-4с
Алексеев Т.Н.,
магистр, доцент
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассмотрены основные направления использования технологии искусственного интеллекта в гостеприимстве с учетом трендов развития гостиничного бизнеса и персонализации цифровых услуг.

Ключевые слова: искусственный интеллект, гостиничный бизнес, отель, гость.

В быстро развивающемся мире технологий искусственный интеллект (далее ИИ) производит революцию в различных отраслях. Сектор гостеприимства и гостиничного бизнеса не является исключением, поскольку автоматизация процессов на основе ИИ продолжают совершенствоваться.

В последние годы робототехника и искусственный интеллект произвели революцию в различных секторах, и индустрия гостеприимства, в частности гостиницы, не является исключением. Интеграция ИИ и робототехники в гостиничном секторе привела к значительным изменениям в работе отелей, повысив эффективность и качество обслуживания клиентов. Технологии на базе ИИ преобразили различные аспекты отелей: от систем бронирования до уборки номеров и услуг консьержа. С помощью ИИ отели могут автоматизировать повторяющиеся задачи, позволяя персоналу сосредоточиться на более сложных и персонализированных услугах. Такая автоматизация не только экономит время и ресурсы, но и повышает производительность и удовлетворенность клиентов.

Одним из наиболее заметных результатов применения ИИ в гостиничном бизнесе является возможность предоставлять гостям персонализированный опыт. Благодаря системам на базе ИИ отели могут анализировать предпочтения, привычки и предыдущие взаимодействия гостей, чтобы предлагать индивидуальные рекомендации и услуги. Такой уровень персонализации не только улучшает качество обслуживания гостей, но и помогает отелям формировать сильную лояльность клиентов.

Искусственный интеллект может переопределить качество обслуживания клиентов в отелях. Благодаря использованию робототехники и интеллектуальной автоматизации отели могут оптимизировать свою деятельность и предлагать гостям персонализированные услуги. Системы ИИ могут анализировать такие данные, как предпочтения гостей, прошлые пребывания и активность в социальных сетях, чтобы создавать индивидуальные впечатления.

Одним из способов улучшения клиентского опыта с помощью ИИ являются чат-боты. Эти цифровые помощники могут быть интегрированы в веб-сайты и мобильные приложения отелей, обеспечивая мгновенные ответы на запросы гостей и предлагая рекомендации. Чат-боты могут выполнять рутинные задачи, такие как бронирование номеров, запросы на обслуживание номеров и предоставление информации об удобствах отеля.

При этом, виртуальные консьержи на базе ИИ могут предоставлять гостям персонализированные рекомендации по близлежащим достопримечательностям, ресторанам и мероприятиям. Эти системы могут понимать предпочтения гостей и предлагать мероприятия на основе их интересов, улучшая общее впечатление [1].

Использование виртуальных помощников на базе искусственного интеллекта в отелях имеет множество преимуществ:

– Улучшение обслуживания гостей: виртуальные помощники могут оказывать гостям круглосуточную помощь, отвечая на их вопросы, бронируя номера и предоставляя рекомендации по местным достопримечательностям и ресторанам.

– Эффективная работа: виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта могут автоматизировать рутинные задачи, такие как регистрация заезда и отъезда, регулировка температуры в номерах и заказ обслуживания номеров, тем самым освобождая персонал отеля для более сложного и персонализированного взаимодействия с гостями.

– Экономия средств: Автоматизируя определенные задачи, отели могут сократить затраты на рабочую силу и повысить эффективность работы. Виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта могут обрабатывать запросы нескольких гостей одновременно, что еще больше повышает экономию средств.

Искусственный интеллект также может повысить эффективность работы отелей. Автоматизация может оптимизировать такие процессы, как регистрация заезда и выезда, сокращая время ожидания для гостей. ИИ также может помочь в управлении запасами, прогнозировании спроса на различные услуги и оптимизации распределения ресурсов.

Искусственный интеллект в отелях обеспечивает широкий спектр преимуществ, в том числе:

1. Улучшение обслуживания клиентов: чат-боты и виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта способны понимать и отвечать на запросы и просьбы клиентов в режиме реального времени, предоставлять персонализированные рекомендации и улучшать общее качество обслуживания гостей.

2. Оптимизация операций: автоматизация повторяющихся задач, таких как процессы регистрации заезда/выезда, заявки на обслуживание номеров и управление запасами, не только экономит время, но и снижает вероятность человеческих ошибок, обеспечивая бесперебойную и эффективную работу отеля.

3. Улучшенное управление доходами: алгоритмы ИИ анализируют исторические данные, тенденции рынка и стратегии конкурентов для оптимизации ценообразования, прогнозирования спроса и максимизации доходов. Это помогает отелям принимать решения на основе данных и достигать лучших финансовых результатов.

4. Улучшенная безопасность: системы видеонаблюдения на базе искусственного интеллекта с технологией распознавания лиц могут отслеживать и выявлять потенциальные угрозы безопасности, повышая безопасность гостей и предотвращая несанкционированный доступ в уязвимые зоны.

5. Персонализированный опыт гостей: анализируя предпочтения, поведение и отзывы гостей, алгоритмы искусственного интеллекта могут предоставлять персонализированные рекомендации относительно удобств в номерах, ресторанов и местных достопримечательностей, что в результате делает пребывание гостей более персонализированным и запоминающимся.

6. Эффективное управление ресурсами: ИИ может оптимизировать потребление энергии, контролировать и управлять системами отопления, вентиляции и кондиционирования воздуха, освещением и другими коммунальными услугами, что приводит к значительной экономии средств и уменьшению воздействия на окружающую среду.

7. Принятие решений на основе данных: ИИ предоставляет владельцам отелей информацию о предпочтениях гостей, тенденциях рынка и операционных показателях на основе данных, что позволяет им принимать обоснованные решения, повышать удовлетворенность гостей и стимулировать рост бизнеса [4].

Виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта предлагают множество преимуществ, отели могут столкнуться с некоторыми проблемами:

– Конфиденциальность и безопасность данных: поскольку виртуальные помощники собирают и обрабатывают данные гостей, обеспечение конфиденциальности и безопасности

данных имеет решающее значение. Отели должны внедрять надежные меры кибербезопасности для защиты информации гостей от потенциальных нарушений.

– Проблемы интеграции: Интеграция виртуальных помощников на базе ИИ в существующие гостиничные системы и платформы может потребовать технических знаний. Отели необходимо тщательно спланировать процесс интеграции, чтобы обеспечить плавное внедрение.

– Принятие гостей: Некоторые гости могут предпочесть человеческое общение взаимодействию с виртуальными помощниками. Отели должны предоставлять гостям возможность выбора, хотят ли они использовать виртуальных помощников или взаимодействовать с персоналом отеля напрямую.

Необходимо отметить, виртуальные помощники на базе ИИ значительно преобразили гостиничную индустрию, улучшив качество обслуживания гостей, оптимизировав операции и сократив расходы. Несмотря на то, что есть проблемы, которые необходимо преодолеть, ожидается, что внедрение виртуальных помощников на базе ИИ в отелях будет продолжать расти по мере развития технологий.

Кроме того, ИИ может усилить меры безопасности в отелях. Технология распознавания лиц может быть интегрирована с системами видеонаблюдения для обеспечения безопасности гостей и персонала. ИИ может обнаруживать аномалии и определять потенциальные риски, что позволяет быстро реагировать и принимать превентивные меры [5].

В заключение можно сделать вывод, что ИИ преобразует индустрию гостеприимства и гостиничного бизнеса, предлагая многочисленные преимущества как гостям, так и операторам отелей. От персонализированных услуг до повышения операционной эффективности, ИИ имеет потенциал для значительного улучшения клиентского опыта. Поскольку технологии продолжают развиваться, ИИ продолжит играть решающую роль в формировании будущего гостиничной индустрии.

Список использованных источников

1. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казах-стан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 12.12.2017 № 827.
2. <https://atameken.kz/ru/services/16>, Отраслевая рамка квалификаций по направлению «Гостиничное хозяйство»
3. <https://ivypanada.com/essays/problems-of-hospitality-industry/>. Отчет о проблемах индустрии гостеприимства
4. <https://nig.com/trading-support/news/risk-management-in-the-hospitality-sector/>. Управление рисками в сфере гостеприимства
5. [https:// the-impact-of-artificial-intelligence-on-the-hospitality-industry-revolutionizing-guest-experience-optimizing-operations-and-enhancing-revenue](https://the-impact-of-artificial-intelligence-on-the-hospitality-industry-revolutionizing-guest-experience-optimizing-operations-and-enhancing-revenue)

КВАЛИФИЦИРУЮЩИЕ ПРИЗНАКИ ОРГАНИЗАЦИИ ИЛИ СОДЕРЖАНИЯ ПРИТОНОВ ДЛЯ ПОТРЕБЛЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ, ИХ АНАЛОГОВ И ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ПОМЕЩЕНИЙ ДЛЯ ТЕХ ЖЕ ЦЕЛЕЙ

Амирбеков Шеринияз Казыбекович,
магистрант Научно-педагогической
магистратуры Карагандинского
университета Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматриваются квалифицирующие признаки организации или содержания притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставление помещений для тех же целей. Правовая природа фактических обстоятельств, признаваемых в законе квалифицирующими, содержит свойство влиять на степень общественной опасности деяния. Система квалифицирующих признаков надстраивает над ней свой ряд отличительных качеств, содержанием которых являются интегративные свойства квалифицирующих признаков как признаков состава преступления. К ним, в частности, относится способность квалифицирующих признаков влиять на квалификацию содеянного и изменять пределы наказания. В работе автор рассматривает спорные точки зрения ученых юристов и на их основе делает собственные выводы.

Ключевые слова: Организация или содержание притонов, наркотические средства, психотропные вещества, аналоги, прекурсоры квалифицирующие признаки, группа лиц по предварительному сговору.

Под квалифицированным составом уголовного правонарушения понимается состав, предусматривающий отягчающие обстоятельства, наличие которых влечет повышенное наказание по сравнению с ответственностью за уголовное правонарушение, образующее основной состав. Иногда по степени тяжести совершаемого преступления и, соответственно, усиления наказания законодатель выделяет разновидности квалифицированного состава в виде составов уголовных правонарушений с особо отягчающими обстоятельствами.

Квалифицирующие признаки отражают внутривидовые различия, то есть различия между преступлениями одного вида, а не между преступными деяниями вообще [1, с. 72]. Придавая содеянному новое качество, квалифицирующие признаки изменяют законодательную оценку поведения виновного ввиду значительного изменения степени его общественной опасности, что получает свое внешнее выражение в иной квалификации, отличной от той, которая имеет место при отсутствии квалифицирующих признаков [2, с. 13].

Квалифицирующие признаки состава уголовного правонарушения следует отличать как от отягчающих, так и от смягчающих вину обстоятельств. Основное различие между ними заключается в том, что квалифицирующие признаки – это средство законодательной дифференциации ответственности и наказания. Смягчающие или отягчающие вину обстоятельства – это способ индивидуализации наказания. Они представляют суду возможность варьировать выбор вида и размера наказания в пределах санкции статьи, уменьшая его или увеличивая. Квалифицирующие признаки существенно повышают общественную опасность любого противоправного деяния.

В чем же заключается сущность, понятие и характерные черты квалифицирующих признаков состава уголовного правонарушения и какое это может иметь значение для системы мер по предупреждению общественно опасных действий, связанных с организацией или содержанием притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставления помещений для тех же целей?

Квалифицирующий признак состава уголовного правонарушения как признак законодательного понятия об уголовном правонарушении является отражением такого свойства уголовного правонарушения, как степень общественной опасности.

В качестве квалифицирующих признаков состава уголовного правонарушения, предусмотренного ч. 2 ст. 302 УК РК законодатель называет следующие: те же деяния, совершенные лицом с использованием своего служебного положения, неоднократно, преступной группой.

Анализ судебно-следственной практики показывает, что определенная категория лиц, осужденных за рассматриваемое преступление, имела более широкие возможности для организации или содержания притонов для потребления наркотических средств и психотропных веществ, их аналогов благодаря своей должности или профессии. В этой связи законодатель, на наш взгляд, совершенно обоснованно предусмотрел одним из квалифицирующих признаков рассматриваемого деяния – совершение лицом с использованием своего служебного положения. Наличие данного квалифицирующего признака объясняется тем, что определенная часть лиц, используя свое служебное положение, имеет большие возможности для организации, содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, их аналогов. Законодатель Республики Казахстан учитывает эти обстоятельства, в связи с чем предусматривает в отношении данной категории лиц более строгую ответственность. Безусловно, использование служебного положения свидетельствует о повышенном характере и степени общественной опасности данного преступления и лица его совершившего.

Под служебным положением следует понимать совокупность тех профессиональных обязанностей и прав, которые позволяют им осуществлять свою деятельность и отграничивают одну группу служащих от другой, определяя только ей свойственное место в общей системе служащих. Речь может идти о таких служащих, которые вне зависимости от рода деятельности и занимаемого положения находятся на государственной службе. К их числу можно отнести служащих учреждений, предприятий, различных организаций, научных сотрудников и работников правоохранительных органов, медицинский персонал и других лиц, занимающих служебное положение в системе государственного управления. К этой же категории субъектов преступлений можно отнести и должностных лиц, под которыми в соответствии с п. 26 ст. 3 УК РК следует понимать лиц, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющих функции представителя власти либо выполняющих организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в вооруженных силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан.

К категории должностных лиц относятся также лица, осуществляющие организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в вооруженных силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан.

Административно-хозяйственные функции должностных лиц в соответствии с разъяснениями, содержащимися в вышеназванном Нормативном постановлении, как правило, сопряжены с полномочиями по управлению или распоряжению государственным имуществом, его хранением, реализацией, по обеспечению контроля за этими операциями в государственном органе или в органе местного самоуправления, в соответствующих учреждениях и в воинских формированиях.

Следует отметить, что в уголовно-правовой литературе не раз высказывалась мысль о том, что для лиц, которые обладают специальным образованием или иными знаниями об опасных свойствах наркотических средств или психотропных веществ, необходимо предусмотреть более строгую ответственность. К их числу, считаем, относятся врачи, фармацевты и иные лица, которым доступны наркотические средства и хорошо известны их

свойства, что в свою очередь в определенной степени облегчает организацию притона для потребления наркотических средств.

В этой связи, А.Н. Агыбаев обоснованно указывает на то, что признание определенных категорий лиц специальными субъектами обусловлено тем, что они вследствие занимаемого положения могут совершить такие преступные деяния, которые не могут совершить другие лица [3, с. 53].

Следующим квалифицирующим признаком, предусмотренным ч. 2 ст. 302 УК РК, является «неоднократность» как одна из форм множественности уголовных правонарушений. Неоднократность отнесена к числу квалифицирующих признаков в связи с тем, что совершение одним и тем же лицом преступления два и более раза указывает на повышенную степень общественной опасности личности преступника, свидетельствует о наличии у него сформировавшихся антиобщественных установок, что, соответственно, влечет предусмотренные законом неблагоприятные правовые последствия.

В соответствии с ч. 1 ст. 12 УК РК, неоднократностью уголовных правонарушений признается совершение двух или более деяний, предусмотренных одной и той же статьей или частью статьи Особенной части настоящего Кодекса. Преступление и уголовный проступок не образуют между собой неоднократность.

Согласно ч. 2 ст. 12 УК РК уголовное правонарушение не признается совершенным неоднократно, если за ранее совершенное уголовное правонарушение лицо было осуждено либо освобождено от уголовной ответственности по основаниям, установленным законом [4, с. 30].

По сути, аналогичные разъяснения по данному вопросу содержатся в Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан «О квалификации неоднократности и совокупности преступлений» от 25 декабря 2006 г.: «2. Неоднократность предполагает совершение одним и тем же лицом нескольких преступлений, предусмотренных одной и той же статьей или одной и той же частью статьи Особенной части УК. Уголовное правонарушение не признается совершенным неоднократно, если за ранее совершенное уголовное правонарушение лицо было осуждено, либо освобождено от уголовной ответственности по основаниям, установленным законом. Преступление и уголовный проступок не образуют между собой неоднократность» [5].

В соответствии с ч. 3 ст. 12 УК РК, не признается неоднократным продолжаемое уголовное правонарушение, то есть уголовное правонарушение, состоящее из ряда одинаковых противоправных деяний, которые охватываются единым умыслом и целью и образуют в целом одно уголовное правонарушение. На данное обстоятельство также акцентирует внимание Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О квалификации неоднократности и совокупности преступлений» от 25 декабря 2006 г [5].

Анализ юридической литературы указывает на то, что в теории уголовного права высказывались различные точки зрения относительно неоднократности преступлений.

Так, ряд авторов понимают под неоднократностью совершение два раза и более аналогичных преступлений, независимо от того, привлекалось ли лицо к уголовной ответственности за предшествующее преступление, если только не истекли сроки давности, а также не погашена и не снята судимость. Аналогичную точку зрения высказывает И.И. Рогов, по мнению которого, неоднократность преступлений – это совершение одним и тем же лицом двух и более преступлений, независимо от того, было ли лицо за них осуждено или нет [6, с. 195].

И.И. Горелик придерживался по сути такого же определения, различая неоднократность и повторность только по их количественному признаку. По мнению автора, если «повторным являлось второе преступление, то, естественно, неоднократным будет преступление, совершенное в третий раз» [7, с. 128].

В качестве самостоятельной формы множественности преступлений, наряду с совокупностью, повторностью, рецидивом, В.Н. Кудрявцев выделял неоднократность [8, с. 8-

9]. Таким образом, среди ученых-юристов неоднократность имела достаточно широкое значение.

На наш взгляд, следует согласиться с утверждением, что преступления однородны, если они посягают на одинаковые или сходные непосредственные объекты и совершены с одинаковой формой вины. Вместе с тем возникает вопрос, возможна ли неоднократность преступлений не только с тождественными и однородными деяниями, но и разнородными? Полагаем, что ответ на него может быть утвердительным.

Таким образом, анализ ранее действующего законодательства свидетельствует о том, что уголовный закон уже предусматривал ответственность не только за совершение тождественных, но и также однородных преступлений, предметом которых являлись наркотические средства или психотропные вещества.

По нашему мнению, наличие данного квалифицирующего признака на практике доказало свою необходимость и целесообразность, поскольку совершение два и более преступлений, связанных с наркотическими средствами или психотропными веществами, повышает степень их общественной опасности и в свою очередь отрицательно характеризует личность виновного. Особая роль в таких условиях отводится мерам уголовно-правового воздействия, способным в определенной мере удержать лицо от совершения наркопреступлений.

По нашему мнению, понятие неоднократности применительно к преступлениям, связанным с наркотическими средствами и психотропными веществами, в том числе и по отношению к ст. 302 УК РК целесообразно истолковывать более широко, чем это предусмотрено в действующем уголовном законодательстве.

Н. М. Абдиров, исследовавший основные положения современной концепции уголовной ответственности в Республике Казахстан за общественно опасные деяния в сфере наркотических средств или психотропных веществ, обосновывает подобную оценку неоднократности преступлений применительно к деяниям, в которых предметом преступления выступают наркотические средства и психотропные вещества [9, с. 68].

Еще одним квалифицирующим признаком, предусмотренным ч. 2 ст. 302 РК является совершение уголовного правонарушения преступной группой.

Преступление признается совершенным преступной группой, если оно совершено организованной группой, преступной организацией, преступным сообществом, транснациональной организованной группой, транснациональной преступной организацией, транснациональным преступным сообществом, террористической группой, экстремистской группой, бандой или незаконным военизированным формированием.

При этом в соответствующих случаях деяния виновных должны быть дополнительно квалифицированы по статьям Уголовного кодекса РК, предусматривающим ответственность за создание преступной группы либо участие в них.

Организованная группа – устойчивая группа двух или более лиц, заранее объединившихся с целью совершения одного или нескольких уголовных правонарушений (п. 36 ст. 3 УК).

Для квалификации анализируемого преступления по признаку совершения организованной группой необходимо, чтобы взаимосвязь между членами такой группы носила устойчивый характер, состав должен быть стабильным, преступные роли в деятельности участников четко распределены, членами группы должна соблюдаться строгая дисциплина.

Согласно п. 25 ст. 3 УК преступная организация – организованная группа, участники которой распределены по организационно, функционально и (или) территориально обособленным группам (структурным подразделениям)

В соответствии с п. 23 ст. 3 УК преступное сообщество – объединение двух или более преступных организаций, вступивших в сговор для совместного совершения одного или нескольких уголовных правонарушений, а равно создание условий для самостоятельного

совершения одного или нескольких уголовных правонарушений любой из этих преступных организаций.

Транснациональная организованная группа – организованная группа, преследующая цель совершения одного или нескольких уголовных правонарушений на территории двух или более государств либо одного государства, при организации совершения деяния или руководстве его исполнением с территории другого государства, а равно при участии граждан другого государства (п. 35 ст. 3 УК).

Транснациональная преступная организация – преступная организация, преследующая цель совершения одного или нескольких уголовных правонарушений на территории двух или более государств либо одного государства, при организации совершения деяния или руководстве его исполнением с территории другого государства, а равно при участии граждан другого государства (п. 34 ст. 3 УК).

Транснациональное преступное сообщество – объединение двух или более транснациональных преступных организаций (п. 33 ст. 3 УК).

Террористическая группа – организованная группа, преследующая цель совершения одного или нескольких террористических преступлений (п. 31 ст. 3 УК).

Экстремистская группа – организованная группа, преследующая цель совершения одного или нескольких экстремистских преступлений (п. 40 ст. 3 УК). Экстремистские преступления – это деяния, предусмотренные статьями 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (частями второй и третьей) и 405 УК.

Банда – организованная группа, преследующая цель нападения на граждан или организации с применением или угрозой применения оружия либо предметов, используемых в качестве оружия (п. 7 ст. 3 УК).

Незаконное военизированное формирование – не предусмотренное законодательством Республики Казахстан формирование (объединение, отряд, дружина или иная группа, состоящая из трех и более человек), имеющее организационную структуру военизированного типа, обладающее единоначалием, боеспособностью, жесткой дисциплиной (п. 18 ст. 3 УК) [4].

Основной признак, отличающий «преступную группу» от «группы лиц по предварительному сговору» – это устойчивость. Этот признак обычно предполагает умысел соучастников на совершение нескольких преступлений (например, преступная группа создана для совершения мошенничества) [10, с. 41].

При этом не имеет значения, сколько преступлений удалось совершить данной группе. Главное, чтобы в момент ее создания участники группы ставили своей целью совершение нескольких преступлений.

Об этом упоминают в своих работах и другие ученые. Так, профессор Б.М. Нургалиев исследовавший проблему организованной преступной деятельности в масштабе республики, отмечает, что «преступную группу» можно определить, как устойчивую группу из двух и более лиц, заранее объединившихся для совершения нескольких преступлений.

Об организованности и устойчивости «преступной группы» могут свидетельствовать, в частности, такие признаки, как «стабильность их состава и организационных структур, сплоченность их членов, подчинение групповой дисциплине и указаниям, организатора и руководителя, постоянство форм и методов преступной деятельности, планирование и тщательная подготовка преступления, распределение ролей между соучастниками, обеспечение заранее мер по сокрытию преступления и сбыта имущества, добытого в результате преступной деятельности и т.п.».

Мы согласны с профессором Б.М. Нургалиевым, который указал на некоторые неудачные формулировки, затруднившие квалификацию пограничных форм преступной деятельности. Во-первых, в одном абзаце сконцентрированы признаки, присущие устойчивой организованной преступной группе и преступному сообществу. Между тем, это далеко не равнозначные понятия. Во-вторых, в постановлении указаны признаки, характеризующие элементарную преступную групповую деятельность (например,

планирование и тщательная подготовка преступлений, распределение ролей между соучастниками, принятие заранее мер по сокрытию преступления и сбыту имущества) [11, с. 17].

В судебной практике вывод об устойчивом характере группы обосновывается также длительностью и многоэпизодностью преступной деятельности. Все участники «преступной группы» несут ответственность как исполнители, независимо от того, какую роль они играли при совершении уголовного правонарушения. Руководитель преступной группы (их создатель, разработчик преступных планов) должен нести ответственность за все совершенные группой уголовные правонарушения, если они охватывались его умыслом.

Если уголовное правонарушение совершено «преступной группой», то действия организатора, руководителя и членов преступной группы, участвовавших в организации или содержания притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставления помещений для тех же целей, необходимо квалифицировать по совокупности статьи, предусматривающей ответственность за организации или содержания притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставления помещений для тех же целей, совершенное преступной группой (п. «3» ч. 2 ст. 302 УК) и соответствующей части ст. 262 УК, как создание и руководство организованной группой, преступной организацией, а равно участие в них. Такой вывод вытекает из анализа ч.ч. 4-5 ст. 31 УК, где говорится: «лицо, создавшее преступную группу либо руководившее ею, подлежит уголовной ответственности за организацию преступной группы и руководство ею в случаях, предусмотренных соответствующими статьями Особенной части УК, а также за все совершенные преступной группой преступления, если они охватывались его умыслом [4]. Другие участники преступной группы несут уголовную ответственность за участие в ней в случаях, предусмотренных соответствующими статьями Особенной части Уголовного кодекса, а также за преступления, в подготовке или совершении которых они участвовали».

Как показало проведенное исследование, участники организованной группы содержателей притонов при осуществлении преступной деятельности распределяют между собой роли. Так, одни члены группы занимаются подбором помещения для организации притона, приискывают клиентов, другие распространяют среди лиц, употребляющих наркотические средства, информацию о функционирующем притоне. Таким образом, каждый из членов организованной преступной группы выполняет свою определенную роль в совершении преступления.

Анализ судебно-следственной практики показывает, что при квалификации рассматриваемого преступления по признаку – преступной группой – нередко возникают сложности, связанные с неверной уголовно-правовой оценкой содеянного. В частности, в тех случаях, когда фактически организация или содержание притона совершается группой лиц по предварительному сговору, правоприменители квалифицируют действия лиц как совершенные преступной группой, что, бесспорно, является одним из грубейших нарушений действующего уголовного законодательства Республики Казахстан, так как в ст. 302 УК РК нет такого квалифицирующего признака как «группа лиц по предварительному сговору».

На основании изложенного предлагаем в ч. 2 ст. 302 УК РК предусмотреть такоеотягчающее обстоятельство как группа лиц по предварительному сговору, выступающее самостоятельным квалифицирующим признаком.

Поскольку по степени общественной опасности преступная группа стоит выше, нежели группа лиц по предварительному сговору, считаем, что названные формы соучастия не могут быть предусмотрены в качестве квалифицирующих признаков в одной части статьи. В этой связи считаем целесообразным заменить преступную группу как квалифицирующий признак, предусмотренный ч. 2 ст. 302 УК РК в действующей редакции, на группу лиц по предварительному сговору. В свою очередь предлагаем дополнить ст. 302 УК РК частью 3, в которой в качестве особо квалифицирующего признака найдет отражение такая форма соучастия как преступная группа. Редакцию ч. 3 ст. 302 УК РК предлагаем изложить

следующим образом: «Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные преступной группой, – наказываются ...».

Список использованных источников

1. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступления. – М., 1972. – 352 с.
2. Кругликов Л. Л., Савинов В. Н. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений. – Ярославль, 1989. – 210 с.
3. Агыбаев А.Н. Ответственность должностных лиц за служебные преступления. – Алматы, 1997. – 304 с.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Практическое пособие. Алматы Издательство «Норма-К», 2024. – 288 с.
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О квалификации неоднократности и совокупности преступлений» от 25 декабря 2006 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/>
6. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы, 2003. – 304 с.
7. Горелик И.И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья. – Минск, 1973. – 318 с.
8. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – М., 1972, – 352 с.
9. Абдиров Н.М. Основные положения современной концепции уголовной ответственности в Республике Казахстан за общественно опасные деяния в сфере наркотических средств и психотропных веществ // Научные труды Карагандинской Высшей Школы ГСК РК. – Караганда: КВШ ГСК РК, 1997. Вып. № 1. – С. 65-69.
10. Борчашвили И.Ш. Проблемы квалификации хищений чужого имущества // Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в Республике Казахстан в условиях перехода к рыночным отношениям: Мат-лы науч.-практ. конф. – Караганда. 1996.
11. Нургалиев Б.М. Организованная преступная деятельность (уголовно-правовые, процессуальные и криминалистические аспекты). Монография – Караганда, 1997.

ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МІНДЕТТЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СЕРІКТЕСТЕРІ

Арынбек А.Қ.

Ср-22-1к тобының студенті

Кенешева Г.А.,

PhD, доцент

Аңдатпа: Елдің әлеуметтік экономикалық дамуын және халықаралық қатынастарын зерттеу. Зерттеу жұмысының өзектілігі: Аймақтық және жаһандық деңгейдегі ынтымақтастықты дамыту. Зерттеудің міндеттері: Өнеркәсіп саласын дамыту; Агроөнеркәсіп кешенін күшейту; Агроөнеркәсіп кешенін күшейту; Туризм және қызмет көрсету саласын дамыту.

Түйінді сөздер: Экономика, агроөнеркәсіп, инфрақұрылым, реформа, перспектива, халықаралық серіктестік.

Қазақстан Республикасының қазіргі әлеуметтік-экономикалық міндеттері мен даму перспективалары халықаралық серіктестерімен тығыз байланысты. Бұл елдің ішкі және сыртқы саясатын, сондай-ақ аймақтық және жаһандық деңгейдегі ынтымақтастықты дамытуды көздейді. Елдің ұзақ мерзімді даму перспективаларын айқындайды. Экономиканы әртараптандыру, цифрландыру, жасыл экономикаға көшу және халықаралық серіктестермен ынтымақтастықты күшейту арқылы Қазақстан тұрақты дамуға және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған реформаларды жалғастыруда. Қазақстан экономикасы ұзақ уақыт бойы мұнай мен газ секторының дамуына негізделген болатын. Алайда, соңғы жылдары ел экономикасын әртараптандыруға ерекше көңіл бөлінуде. Бұл стратегиялық мақсатқа келесі бағыттар арқылы қол жеткізіледі:

- Өнеркәсіпті дамыту: Мұнай-химия, металлургия және агроөнеркәсіп салаларын қолдау.

- IT секторы мен цифрландыру: Ақпараттық технологиялар және стартаптарды қолдау арқылы цифрлық экономикаға көшу.

- Жасыл экономика: Экологиялық таза өндірістерді дамыту және жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды кеңейту.

Әлеуметтік мәселелерді шешу

Әлеуметтік саланы жақсарту Қазақстан үшін маңызды басымдықтардың бірі:

- Білім беру мен денсаулық сақтау саласын жетілдіру.

- Жұмыссыздықты азайту: Жұмыс орындарын құру, әсіресе жастар мен ауыл тұрғындары үшін.

- Әлеуметтік қолдау: Аз қамтылған отбасыларға және зейнеткерлерге көмекті арттыру. Қазақстанның географиялық орналасуы елді халықаралық сауда және логистика саласында стратегиялық ойыншыға айналдырады. Сондықтан, ел:

- “Нұрлы жол” бағдарламасы аясында көлік инфрақұрылымын дамытуды жалғастыруда.

- “Бір белдеу, бір жол” бастамасы арқылы Қытай, Орталық Азия және Еуропа арасында транзиттік дәліздер құруда.

Әлеуметтік-экономикалық міндеттер: Қазақстан экономикасы ұзақ уақыт бойы шикізатқа, әсіресе мұнай мен газға тәуелді болды. Бүгінгі таңда елдің негізгі міндеттерінің бірі – экономиканы әртараптандыру:

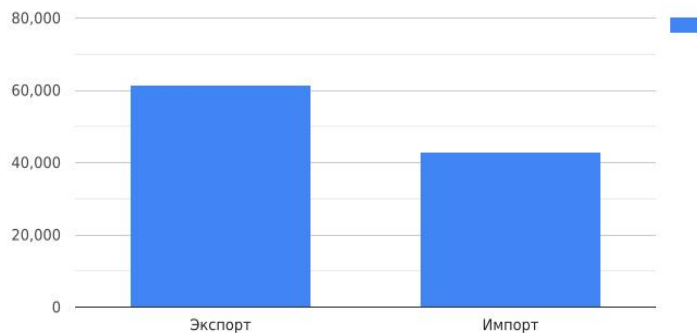
- Өнеркәсіп саласын дамыту: Мұнай-химия, металлургия, машина жасау және өңдеу өнеркәсібін қолдау.

- Агроөнеркәсіп кешенін күшейту: Ауыл шаруашылығын модернизациялау арқылы экспорттық әлеуетті арттыру.

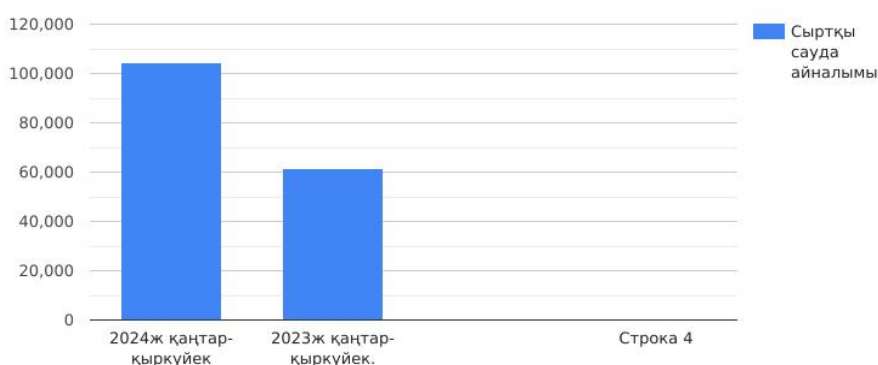
- Туризм және қызмет көрсету саласын дамыту: Елдің туристік әлеуетін ашу және ішкі туризмді ынталандыру.

1997 жылдың қазан айында Президент Н.Ә.Назарбаев республика халқына “Қазақстан – 2030” деген атпен жолдау қабылдап, онда еліміздегі дағдарыстан шығудың және жүріп жатқан реформаларды аяқтаудың, сондай-ақ алдыңғы қатарлы мемлекеттердің қатарына қосылудың, немесе “Қазақстан барысын” қалыптастырудың жаңа бағдарламасын ұсынды. Бағдарламада еліміздің саяси, әлеуметтік-экономикалық дамуының жақын арадағы және стратегиялық ұзақ мерзімдегі даму жолдары мен мүмкіндіктері жан-жақты көрсетілді. Онда елдің ішкі бекем тұстарын және сыртқы саясатындағы мүмкіндіктерді барынша пайдалана отырып, мемлекеттің дамуындағы ұзақ мерзімді жеті басымдықты іске асыру көзделген. Олар: 1) ұлттық қауіпсіздікті сақтау; 2) ішкі саяси тұрақтылық пен қоғамның топтасуын нығайту; 3) нарықтық қатынастар негізінде экономикалық өсу; 4) Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқатын көтеру; 5) энергетика ресурстарын жете пайдалану; 6) инфрақұрылым, көлік және байланысты дамыту; 7) демократиялық кәсіби мемлекетті құру. Тек осы аса маңызды шараларды іске асырғанда ғана Қазақстан халқының өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы мүмкін екендігіне сенім білдірілді. “Қазақстан – 2030” бағдарламасының талаптарына орай соңғы жылдары еліміздің егемендігі мен тәуелсіздігін нығайту, әлемдік стандарттарға сай түзілген заңнамалық-құқықтық базаны жетілдіру жөнінде орасан зор жұмыстар жүргізілді. Атап айтқанда, биліктің, сот және құқық қорғау органдарын қоса алғанда, оның барлық тармақтарының құрылымы мен қызметінің қағидаттары едәуір жетілдірілді. Сондай-ақ, демократия мен азаматтық қоғам инсти – туттары даму жолына түсті. Қазақстан геосаяси кеңістікте әлемдік қоғамдастықтың тең құқылы мүшесі ретінде лайықты орын алды. Қалыптасқан әріптестік саяси және экономикалық қатынастар мемлекетімізді барлық дүние жүзі елдерімен байланыстыруға мүмкіндік берді. Қазақстан жетекші халықаралық ұйымдарда, соның ішінде, БҰҰ-да белсенді жұмыс жүргізіп, антиядролық қозғалысқа, жаппай қарусыздануға, бітімгершілік және терроризмге қарсы күрес ісіне лайықты үлесін қосып келеді.

Қазақстан халықаралық аренада бейбітшілік пен тұрақтылықты қолдайтын көпвекторлы сыртқы саясат жүргізуде. Қазақстан Республикасын дүние жүзінің 180-нен астам мемлекеті таныды. Қазақстан 120-дан астам елмен дипломатиялық қатынастар орнатты. Шет елдерде 40-тан астам дипломатиялық және консулдық өкілдіктер ашылды. Ал Алматы мен Астанада 50-ден астам шетелдік елшілік пен миссия, халықаралық және ұлтаралық ұйымдардың ондаған өкілдігі жұмыс істейді. Қазақстанның сыртқы саясатының негізінде өзінің қауіпсіздігін, егемендігі мен территориялық тұтастығын қамтамсыз ететін, мемлекетіміздің дүниежүзілік қауымдастыққа енуіне, республика ішіндегі реформаларды жүзеге асыруға оның тиімді және өсіп-өсетін экономика, тұрақты демократиялық институттар жасауға, барлық республика халқының құқығы мен бостандықтарын қорғауға қолайлы жағдайлар жасау мүдделері жатыр. Сыртқы саясаттың экономикаға байланысы Республиканың сыртқы саясатына экономикалық байланыстарды нығайтып, дамыту да кіреді. Бүгінде республикада 200 – ге жуық шетел фирмаларының, банкілерінің, өзге ұйымдарының өкілдері бар. Қазақстан қазір әлемнің 80-нен астам еліне өнімдер шығарады. Тауар айналымының Қытайға – 22 %, Германияға – 13,6 %, Ұлыбританияға – 11,6 %, Швейцарияға – 11 %, Нидерландыға – 4,7 %, Австрияға – 2,5 %, келеді.

1-сурет – КР экспорты

2-сурет – Сыртқы сауда айналымы

Елімізде 2000-нан астам кәсіпорындар тіркелген. Біздің серіктестеріміздің ішінде дүние жүзіне белгілі “Шеврон”, “Эльф Аkitан”, “Бритши Гэз”, “Мобил”, “Токсако”, “Амоко”, “Алджип” мұнай, газ өндіретін компаниялары және басқалары бар. Елдің негізгі серіктестері мен аймақтық ынтымақтастық келесі бағыттарда дамып келеді:

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ (ЕАЭО): Қазақстан Ресей, Беларусь, Қырғызстан және Армениямен экономикалық ынтымақтастықты дамыта отырып, ЕАЭО шеңберінде еркін сауда және бірлескен жобаларға басымдық береді.

ҚЫТАЙМЕН ӨРІПТЕСТІК: Қытай Қазақстанның басты экономикалық серіктестерінің бірі болып табылады. Елдер арасындағы ынтымақтастық негізінен: Энергетика және инфрақұрылымдық жобалар. “Бір белдеу, бір жол” бастамасы аясындағы көлік дәліздерін дамыту.

БАТЫС ЕЛДЕРІ ЖӘНЕ АҚШ: Қазақстан Еуропалық Одақ және АҚШ-пен де сауда-экономикалық байланыстарды дамытып келеді. Әсіресе, жасыл экономика және жаңартылатын энергия көздері саласындағы ынтымақтастық маңызды орын алады.

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ: Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) аясында сауда-экономикалық ынтымақтастық. Энергетика саласында өзара байланыстарды нығайту және бірлескен жобаларды іске асыру. Білім беру және ғылым салаларында бірлескен зерттеулер мен жобалар.

ТҮРКИЯ: Инфрақұрылымдық және құрылыс жобаларында Түркия ірі серіктес болып табылады. Мәдени және білім беру салаларындағы ынтымақтастық: Түркі мемлекеттері арасындағы білім беру алмасулары мен мәдени жобалар. Шағын және орта бизнесті дамыту бойынша бірлескен бағдарламалар.

Қазақстанның басты мақсаты – шетелдік инвестицияларды тарту арқылы экономиканы әртараптандыру. Елге инвестицияларды көбейту үшін заңнамалық реформалар жүргізілуде, сонымен қатар шетелдік инвесторлар үшін салықтық жеңілдіктер қарастырылуда. “Цифрлық Қазақстан” бағдарламасы аясында цифрландыру, IT-инфрақұрылымды дамыту және жасанды интеллект технологияларын енгізу жұмыстары жалғасуда. Бұл экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін маңызды. Қазақстан 2060 жылға дейін көміртегі бейтараптығына қол жеткізуді жоспарлап отыр. Осы мақсатта жаңартылатын энергия көздерін дамыту, экологиялық стандарттарды күшейту және қоршаған ортаны қорғау шаралары қолға алынуда.

Даму перспективалары:

Экономикалық өсу драйверлері; Қазақстанның алдағы онжылдықта экономикалық дамуын қамтамасыз ететін негізгі бағыттары: Өнеркәсіпті жаңғырту және өңдеу өнеркәсібіне инвестиция тарту. Аймақтық экономикалық хаб ретінде қызмет ету үшін инфрақұрылымды дамыту. Логистика және транзиттік әлеуетті арттыру (“Нұрлы жол” және “Бір белдеу, бір жол” бағдарламалары арқылы).

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ:

Қазақстан халықаралық ұйымдармен тығыз қарым-қатынаста болып, бірлескен жобалар арқылы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын қолдайды:

БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫ (БҰҰ): Қазақстан БҰҰ-ның әлеуметтік даму, климаттың өзгеруі және тұрақты даму мақсаттарын қолдайды.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК БАНК: Инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобаларды қаржыландыру.

АЗИЯ ДАМУ БАНКІ ЖӘНЕ ЕУРОПА ҚАЙТА ҚҰРУ ЖӘНЕ ДАМУ БАНКІ: Инфрақұрылымды дамыту және цифрландыру жобаларын қолдау.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық міндеттер қоғамның тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады. Оларды бірнеше негізгі бағыттар бойынша қарастыруға болады: Экономикалық өсім мен тұрақтылықты қамтамасыз ету. Экономиканың әртараптандырылуы (индустрияландыру, инновацияларды дамыту. Шағын және орта бизнесті қолдау арқылы жұмыс орындарын көбейту. Макроэкономикалық тұрақтылықты сақтау инфляцияны бақылау, ұлттық валютаны тұрақтандыру.

Қорытынды

Сонымен, қорыта келгенде, жер жүзіндегі қазіргі 182 елдің 15 мемлекеті нарықтың қарқынды даму жолын игерген, 156 ел – нарықтық даму жолына түскен (соның бірі – Қазақстан), тек 11 ел ғана – нарықтық қатынасқа әлі кірмеген. Әлемдік экономиканың заңдары мен талаптарына сай біз де елімізде нарықтық (кәсіпкерлік) қоғам құрып жатырмыз. Сол себепті де Қазақстан байлығының 80 пайыздан астамы жекешелендірілген, қазірдің өзінде респу – бликамызда 500 мыңға жуық кәсіпкерлік субъектілер құрылған. Онда 2 млн.-нан астам адам жұмысқа тартылған. Кәсіпкерлік – күнкөрісіміздің көзіне айналды. Дамыған елдердегідей “кәсібің – нәсібің” деген ұстаныммен өмір сүруге көштік. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық міндеттері елдің ішкі саясаты мен халықаралық ынтымақтастығын нығайту арқылы шешіледі. Әлемдік аренада көпвекторлы саясатты ұстана отырып, Қазақстан экономикасын әртараптандыру және тұрақты дамуды қамтамасыз етуге ұмтылады. Қазақстанның қазіргі әлеуметтік-экономикалық міндеттері елдің ұзақ мерзімді даму перспективаларын айқындайды. Экономиканы әртараптандыру, цифрландыру, жасыл экономикаға көшу және халықаралық серіктестермен ынтымақтастықты күшейту арқылы Қазақстан тұрақты дамуға және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған реформаларды жалғастыруда. Қазақстанның халықаралық серіктестерімен байланысы елдің экономикалық өсуіне және әлеуметтік тұрақтылығына айтарлықтай ықпал етеді. Көпвекторлы сыртқы саясат елдің экономикалық және саяси мүдделерін кеңейтуді, сондай-ақ аймақтық және жаһандық тұрақтылықты нығайтуды көздейді. Әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешу үшін Қазақстанға экономикалық саясатты тиімді жүргізу,

институционалдык реформаларды іске асыру және халықтың әл-ауқатын арттыруға бағытталған кешенді шаралар қажет. Даму перспективаларына қол жеткізу тұрақты экономикалық өсуге, әлеуметтік тұрақтылыққа және инновациялық экономикаға негізделеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Саясаттануға кіріспе”. Професор Т.Т Мұстафиннің редакциясында. Алматы 2020.
2. “Саясаттану”, Қапесов.Н. Алматы 2023
3. Әубәкіров Я.Ә., Нәрібаев К.Н. және басқалар. Экономикалық теория негіздері. Алматы, 2021.
4. Байгісіев М. Жаһандану жағдайындағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі. Алматы: Экономика, 2018.

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА

Аскарова Г.,
студентка группы РД 23-4с
Карагандинского университета
Казпотребсоюза
Алексеев Т.Н.
Магистр, доцент, Карагандинский
университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассмотрены некоторые направления применения искусственного интеллекта в индустрии гостеприимства. Особое внимание в статье уделено повышению качества услуг и удовлетворенности гостей при использовании искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, индустрия гостеприимства, чат-бот.

Технология искусственного интеллекта (далее ИИ) сегодня полностью изменила функционирование предприятий индустрии гостеприимства по всему миру. С ее способностью оптимизировать процессы и предоставлять ориентированный на гостя опыт обслуживания, не вызывает сомнений, что искусственный интеллект – это путь вперед.

Искусственный интеллект – это концепция, которая существует уже много лет. Термин «ИИ» относится к разумному поведению, выполняемому компьютерами или машинами. Сегодня эта концепция развита до такой степени, что ее можно использовать для помощи бизнесу и улучшения его услуг. Сбор данных о клиентах в сочетании с огромными усовершенствованиями в компьютерных технологиях означает, что ИИ может использоваться для улучшения функций бизнеса. Области, в которых можно эффективно использовать искусственный интеллект: обслуживание клиентов, персонализация задач, передовое решение проблем и т. д. [1].

Впечатления – это то, что заставляет гостя возвращаться снова и снова, тем самым повышая лояльность. А лояльный гость – это хороший источник рекомендаций, которые в конечном итоге приводят к увеличению доходов. Искусственный интеллект в индустрии гостеприимства довольно популярен среди многих известных брендов, такие крупные бренды, как Marriott International и Hilton Hotels & Resorts, начали использовать ИИ в форме обмена сообщениями с помощью чат-бота

Владельцы отелей и ресторанов по всему миру сегодня осознают важность искусственного интеллекта в индустрии гостеприимства. В то время как персонал постоянно находится в состоянии стресса, чтобы поддерживать уровень обслуживания в отеле, быть внимательным к каждому гостю, искусственный интеллект постепенно прокладывает себе путь в индустрии гостеприимства.

Постоянно совершенствующихся технологии сектору гостеприимства – это решения на основе искусственного интеллекта. Эти новаторские инновации помогут определить направление сектора. Независимо от размера, ИИ для сферы гостеприимства может быть весьма важным для повышения эффективности различных операций отелей и может помочь улучшить качество обслуживания гостей в гостиничном секторе. Изучение услуг, предпочитаемых гостями, помогает системам искусственного интеллекта направлять управление отелями в предложении индивидуальных услуг на основе этих данных, обеспечивая одно из самых значительных преимуществ для гостиничного сектора. Эта функция повысит удовлетворенность гостей и, таким образом, увеличит доход отеля. И наоборот, системы на основе ИИ могут общаться с гостями, отвечать на запросы и предоставлять информацию о местных достопримечательностях.

Анализируя модели бронирования и поведение клиентов, инструменты анализа данных на основе ИИ также могут помочь менеджерам принимать более обоснованные стратегические решения. Эти решения на основе ИИ для сферы гостеприимства позволяют отелям оптимизировать стоимость номеров, настраивать маркетинговые инициативы и более эффективно контролировать потребление энергии в отеле.

Индустрия HoReCa, как и другие секторы, ожидает дальнейшего развития и более широкого распространения решений на основе ИИ в будущем. В частности, роботизированные сервисы и автономные системы могут помочь автоматизировать работу отелей, минимизируя человеческие ошибки и позволяя персоналу сосредоточиться на более сложных, творческих и ценностно емких задачах. Учитывая все вышесказанное, решения на основе искусственного интеллекта могут полностью изменить работу отелей в каждой сфере [2].

Интеграция этих технологий улучшит как впечатления гостей, так и операционные процессы, делая индустрию гостеприимства более продуктивной, устойчивой и ориентированной на клиентов. Можно отметить, что ответ на вопрос «Что такое ИИ для гостеприимства?» – это технология, которая улучшает впечатления гостей, оптимизирует операции и стимулирует рост доходов.

Искусственный интеллект (ИИ) преобразует работу отелей, принося радикальные улучшения в традиционные процедуры. Технология искусственного интеллекта в отелях помогает владельцам отелей повышать эффективность работы, улучшать качество обслуживания гостей и минимизировать расходы во всех сферах собственности.

Во-первых, чат-боты и виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта представляют собой существенную инновацию в обслуживании клиентов для индустрии HoReCa. Эти чат-боты позволяют клиентам получать быструю и эффективную помощь по любым вопросам, от бронирования до потребностей в обслуживании размещения. Кроме того, эти системы доступны 24/7, что позволяет отелям поддерживать непрерывное обслуживание клиентов.

Переход от традиционно управляемых человеком услуг к более автоматизированной и ориентированной на обслуживание платформе только послужит повышению эффективности сервиса. Искусственный интеллект в индустрии гостеприимства позволяет менеджеру вычислять сложные данные, чтобы предоставить гостю лучшую цену. При этом, он автоматически обновляет цены по всем каналам, что позволяет получать выгоду от максимального дохода без каких-либо человеческих усилий.

Необходимо отметить, что человеческие эмоции и выражения являются одной из лучших форм персонализации, но ИИ прокладывает путь к эффективности обслуживания. В то время как небольшой отель может быть вполне удовлетворен чат-ботом Facebook для привлечения дополнительных продаж, гостиничной сети с сотнями номеров в каждом отеле понадобится больше, чем просто чат-бот. Будь то чат-бот или интегрированная в ваши операции система управления персоналом, искусственный интеллект в индустрии гостеприимства лучше всего подойдет тем, кто вступит в бой пораньше.

Обслуживание клиентов, программы лояльности, знание предпочтений гостей, удержание гостей и т. д. – это задачи, которые человек не в состоянии выполнить без помощи искусственного интеллекта. Технология ИИ может использоваться для быстрой и эффективной классификации данных о гостях по предпочтениям в отношении номеров, бюджету, удобствам, которыми пользуются ваши гости, и т. д., чтобы заманить их привлекательными программами лояльности и предложениями для их следующего пребывания или, возможно, даже охватить потенциальных гостей.

ИИ также помогает менеджерам отелей принимать решения на основе данных с помощью аналитики данных. Отели могут оптимизировать показатели доступности, корректировать стратегии ценообразования и лучше понимать предпочтения клиентов на основе больших наборов данных. Например, алгоритмы ИИ могут предоставлять

персонализированные рекомендации, анализируя прошлое поведение клиентов, и помогать формировать базу лояльных гостей [4].

Кроме того, технология искусственного интеллекта в отелях помогает отелям в управлении энергопотреблением. Системы на базе искусственного интеллекта могут помочь отелям сократить расходы на электроэнергию и достичь целей устойчивого развития за счет мониторинга и оптимизации энергопотребления.

ИИ в сфере гостеприимства также помогает вносить изменения в управление отелями, внедряя ряд решений, направленных на повышение как качества обслуживания гостей, так и эффективности работы менеджеров. На основе анализа опыта использования ИИ в индустрии гостеприимства можно выделить некоторые из основных функций на основе ИИ для предприятий индустрии гостеприимства, которые можно применить отельерами и рестораторами Казахстана:

- Системы автоматической регистрации заезда и выезда: устройства на базе искусственного интеллекта, такие как киоски, устройства выдачи ключей и мобильные приложения, помогают гостям быстрее и проще регистрироваться и выезжать. Эти системы сокращают трафик на стойке регистрации, позволяя персоналу сосредоточиться на других важных задачах, таких как возможности дополнительных продаж, удовлетворенность гостей и другие обязанности.

- Персонализированный гостевой опыт: искусственный интеллект анализирует данные гостей, запоминая их выбор во время прошлых впечатлений и прогнозируя их предпочтения, чтобы предоставлять персонализированные услуги. Например, используя такую информацию, как предпочитаемый тип номера или привычки гостя в еде, отели могут предоставлять индивидуальные рекомендации и специальные предложения.

- Динамическое ценообразование: искусственный интеллект анализирует рыночные тенденции, текущий спрос и исторические данные о продажах на основе сезонов или периодов, чтобы автоматически оптимизировать цены на номера в отелях. Технология искусственного интеллекта в отелях позволяет им повышать уровень заполняемости, максимизируя доход.

- Прогнозирование спроса и управление запасами: искусственный интеллект в отелях и ресторанах может прогнозировать будущий спрос, анализируя прошлые данные о бронировании и сезонные тенденции. Это помогает владельцам отелей и ресторанов эффективно управлять запасами и планировать ресурсы.

- Чат-боты и виртуальные помощники: Чат-боты и виртуальные помощники на основе ИИ могут отвечать на часто задаваемые вопросы гостей, бронировать номера, столики в ресторане или выполнять запросы на обслуживание гостей. Таким образом, технология искусственного интеллекта в отелях гарантирует, что обслуживание клиентов доступно 24/7.

- Управление энергопотреблением: ИИ использует датчики и анализ данных для оптимизации энергопотребления в отелях. Он отключает электроприборы, когда гости не находятся в своих номерах, способствуя как экологической устойчивости, так и экономии средств [4].

В результате, ИИ для сферы гостеприимства теперь представляет собой значительную веху в управлении гостиницами. Улучшая эффективность и удовлетворенность гостей в различных областях, от обслуживания клиентов до управления энергопотреблением, эта технология продолжит играть важную роль в формировании будущего сферы гостеприимства.

ИИ в сфере гостеприимства также помогает вносить изменения в управление отелями, внедряя ряд решений, направленных на повышение как качества обслуживания гостей, так и эффективности работы менеджеров.

Список использованных источников

1. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казах-стан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 12.12.2017 № 827.
2. <https://atameken.kz/ru/services/16>, Отраслевая рамка квалификаций по направлению «Гостиничное хозяйство»
3. <https://ivyupanda.com/essays/problems-of-hospitality-industry/>. Отчет о проблемах индустрии гостеприимства
4. <https://www.vitamojo.com/blog/what-is-digital-transformation-in-hospitality>
5. www.UNWTO.org

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аубакирова А.Т.

к.э.н., доцент

Омарова Г.Д.

студентка гр.Ф-21-2

В современных условиях конкурентоспособность предприятию, акционерному обществу, ТОО любому другому субъекту может обеспечить только правильное управление движением капитала и финансовых ресурсов, находящихся в их распоряжении.

Как известно финансовый менеджмент – наука об управлении всеми этими процессами. Управление финансами предприятия предполагает разработку методов, которые предприятие ставит перед собой для достижения определенных целей, конечной из которых является обеспечение прочного и устойчивого финансового состояния.

Обеспечение конкурентоспособности любому хозяйствующему субъекту может обеспечить только эффективное управление движением его финансовых ресурсов (капитала), используя методологию, методы, приемы финансового управления, которое достигается посредством системы финансового менеджмента предприятия.

Соответственно, роль финансового менеджмента заключается в повышении эффективности использования финансовых ресурсов предприятия, что приводит к повышению его конкурентоспособности и реализуется через функции, которые представлены ниже на рисунке 1.

Рисунок 1 – Функции финансового менеджмента на предприятии

Финансовый менеджмент позволяет управлять денежными потоками предприятия, привлекая наиболее рациональные источники финансовых ресурсов и используя их с наибольшей эффективностью для достижения стратегических и тактических целей предприятия [2, с.98].

Эффективный финансовый менеджмент позволяет обеспечивать постоянный рост собственного капитала, существенно повысить его конкурентную позицию на товарном и финансовом рынках, обеспечивать стабильное экономическое развитие в стратегической перспективе [3, с.22].

В современных условиях финансовый менеджмент приобретает первостепенное значение, так как именно предприятия, с эффективной системой финансового менеджмента, смогут максимизировать свои рыночные усилия и предложить рынку свои услуги и получить

за их осуществление максимально возможную цену, позволяющую сполна окупить все затраты, а также существенно повысят эффективность внутренних и внешних позиции его конкурентоспособности [4, с.51].

Создание эффективного финансового менеджмента – это первостепенная задача руководства предприятия, так как именно от ее успешного решения во многом зависит прибыльность и конкурентоспособность деятельности.

К разновидностям финансового менеджмента относятся:

1) Агрессивный финансовый менеджмент сопряжен с высокими рисками, ставящие задачу достижения цели предприятия в кратчайшие сроки с максимальным использованием внешних источников финансирования и в первую очередь заемных.

На основе агрессивного финансового менеджмента осуществляются «прорывы» в необходимых видах деятельности. В этом случае финансовая тактика сливается с финансовой стратегией. Спекулятивные операции и тенденции могут преобладать над инвестиционными.

2) Консервативный финансовый менеджмент является антиподом агрессивного. Он основан на минимизации рисков. Он исходит из главенства собственных ресурсов как основного источника финансирования. Одной из главных целей выступает обеспечение максимальной финансовой устойчивости и стабильности развития производства. Спекулятивные тенденции, либо сильно уступают инвестиционным, либо вообще отсутствуют.

3) Умеренный финансовый менеджмент является разумным компромиссом между агрессивным и консервативным финансовым менеджментом. Многие финансово-экономические показатели приближаются к нормативным, планируемым, среднерыночным или отраслевым.

4) Идеальный финансовый менеджмент представляет собой ситуацию, когда с одной стороны оптимально выверены и сбалансированы долгосрочные и краткосрочные цели и задачи менеджмента, а с другой стороны определены средства их реализации. Такой финансовый менеджмент идеально подходит к этапу развития предприятия.

5) Текущий финансовый менеджмент обслуживает текущие тактические цели и задачи предприятия. В его основе вопросы оптимального управления финансовыми ресурсами, оборотными средствами, соотношение доходов и расходов, обеспечение самофинансирования, финансовой устойчивости, платежеспособности и стимулирование работы персонала. Он в первую очередь опирается на внутренние источники развития финансирования максимально используя имеющийся капитал, ставит своей задачей получение текущей прибыли, реализует оперативные и текущие планы и программы, обеспечивает функционирование предприятия.

6) Стратегический финансовый менеджмент обслуживает долгосрочные стратегические цели. Его основой является реализация целевой функции предприятия, его стратегии, а также обеспечение экономического развития предприятия, экономического роста, максимизации рыночной стоимости, финансовое обеспечение «прорывов» в различных сферах деятельности и в первую очередь в технологической базе производства, а также обеспечение конкурентного преимущества на рынках и увеличение темпов роста собственного капитала [5, с.11].

Основным неоспоримым конкурентным преимуществом в финансовой сфере следует признать широкие возможности в оперативном привлечении финансовых ресурсов и привлекательность предприятия для внешних инвесторов. Большое значение имеет понятие «качество финансового менеджмента». Это прежде всего стратегические конкурентные преимущества на рынке капиталов. Они могут оцениваться доступностью капитала, взаимной привлекательностью ценных бумаг, стремлением к финансовому сотрудничеству.

В современный период ускорение цифровизации экономики полностью изменило бизнес-среду. Сегодня компании во всех отраслях стараются соответствовать трендам цифровизации и начинают в полной мере осознавать значимость этих процессов. Это

приводит их к необходимости разработки и применения новых бизнес-моделей, которые смогут предоставить широкий спектр возможностей для грамотного управления активами и пассивами, для оптимизации затрат, индивидуального подхода к клиентам и улучшения качества обслуживания. Главная цель всех нововведений состоит в повышении эффективности деятельности, усилении позиций на рынке, а также в обеспечении устойчивого роста и развития компании в долгосрочной перспективе. В последние годы развития экономики многие малые и средние компании испытывают проблемы, связанные с доступом к новейшим технологиям и их внедрением в деятельность, вследствие чего возникает потребность в дополнительном финансировании, при этом формирование структуры капитала и его влияние на деятельность компаний приобретают особые черты. В этой связи важной задачей представляется преодоление различных барьеров с целью создания необходимых условий для полноценного перехода как можно большего числа хозяйствующих субъектов к цифровой экономике [6, с.32].

Как известно финансовый менеджмент предопределяет эффективное формирование финансовых ресурсов организации, их использование и управление. Тяжелая ситуация которая была с пандемией показала, что даже самые прогрессивные и технологичные компании не в состоянии в точности предвидеть все риски, способные негативно повлиять на их деятельность. Большинство компаний оказались не готовы к новым вызовам, что привело к существенному снижению эффективности хозяйственной деятельности вследствие приостановки многих производств. Данная ситуация продемонстрировала новую реальность, создав ряд проблем для компаний.

Для многих компаний изменения произошли и в тактике финансового менеджмента, основной целью которой в период пандемии стала необходимость обеспечения стабильных денежных потоков и минимизация рисков при помощи любых доступных способов. Это нашло свое отражение в существенном росте рынка факторинговых операций. Ряд банков ограничивал или вовсе приостанавливал кредитование, которым зачастую пользовались многие компании. Именно поэтому поставщики использовали факторинг как самый быстрый и доступный инструмент финансирования для пополнения оборотных средств в условиях повышенного риска неоплаты со стороны дебиторов. Последние – для недопущения дефицита товаров, пользующихся высоким спросом, а также увеличения складских помещений для хранения невостребованных запасов. Интересно, что в пандемию к его использованию прибегли именно малые и средние компании, что ранее для них не было характерно. Финансовый менеджмент использует комплексный подход для синтеза различных областей финансов в единую структуру и реализует теории и практики в мире цифровой экономики. Данный подход базируется на обработке потребительского предложения компании посредством его преобразования в цифровую платформу [7].

Как известно, важное место в системе финансового менеджмента занимает финансовое планирование и прогнозирование. Финансовое планирование представляет собой определенные действия по разработке планов на разные промежутки времени. В свою очередь, перспективное планирование тесно связано с использованием методов прогнозирования. Применительно к цифровизации экономики, внедрение цифровых и использование «сквозных» технологий, в частности, Big Data, искусственный интеллект, интернет-вещей, приносят некоторые изменения в систему планирования, база для которой создается исходя из прогнозируемой потребности. Например, планирование потребности материальных ресурсов осуществляется на основе логистических и производственных процессов с учетом соответствующих условий и специфики деятельности компании. Не менее важно и планирование производственных ресурсов с целью определения их необходимой величины для бесперебойной работы, а также недопущения кассовых разрывов. В целом такие нововведения помогут по-новому взглянуть на деятельность или процессы организации. Внедрение цифровых технологий дает немало преимуществ в области финансового менеджмента. К ним можно отнести:

- ускорение процессов управления и производства, последующее сокращение производственных циклов и ускорение оборачиваемости дебиторской задолженности;
- снижение временных затрат на принятие рискованных инвестиционных (управленческих) решений;
- возникновение новых бизнес-моделей, позволяющих повысить доходность и усилить конкурентные позиции компании;
- получение релевантной информации в режиме реального времени и снижение транзакционных затрат, что непосредственно сказывается на формировании дополнительного дохода;
- возможность использования данных путем интеграции с контроллинговыми отчетами;
- оптимизацию цепочек поставок посредством автоматизации большего числа задач и создания системы информационного обмена с контрагентами;
- отлаженную систему контроля всех денежных потоков. В совокупности реализация преимуществ значительно сократит материальные, трудовые и финансовые затраты.

Цифровизация не только меняет внешнюю среду, в том числе взаимодействия с государством, поставщиками, покупателями и иными контрагентами, но и затрагивает внутренние процессы в области управления компанией. Оцифровка информации оказывает значимое воздействие на управление хозяйствующими субъектами и отражает реальное положение дел. Такие показатели гораздо проще отслеживать и затем управлять ими. Например, можно оценить эффективность используемых каналов рекламы, которые привлекли большее число новых клиентов. Иными словами, цифровизация обеспечивает мобильность, что особенно актуально в условиях экономической нестабильности.

Таким образом, приоритетом развития для компаний является цифровизация бизнес-процессов, управление на основе данных и управление клиентским опытом. Следовательно, данные направления являются фундаментом для цифровой трансформации, оказывая непосредственное влияние на операционные результаты организаций.

Список использованных источников

1. Ирвин Д. Финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2010. – С.76-77.
2. Бернстайн Л.А. Финансовый менеджмент: теория, практика, интерпретация. – М.: Финансы и статистика, 2013. – С. 98-99.
3. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2012. – С.22-33.
4. Николаева Т.П. Финансы предприятий: Учебно-методический комплекс. – М.: Изд. центр ЕАОИ. 2015. – С. 51-53.
5. Пешанская И.В. Финансовый менеджмент: краткосрочная финансовая политика: учебное пособие для вузов. – М.: Издательство «Экзамен», 2014. – С. 51-52.
6. Готовность малого и среднего бизнеса к цифровой экономике. Аналитическое исследование банка «Открытие», Московской школы управления СКОЛКОВО и Свердловского областного фонда поддержки предпринимательства. – URL: <https://www.open.ru/about/press/46232> (дата обращения: 10.11.2021). – Текст: электронный.
6. Деловой портал «РБК». – URL: <https://pro.rbc.ru/demo/5f96dfef9a79474a1ade1ae1> (дата обращения: 10.11.2021). – Текст: электронный.
7. Официальный сайт Всемирного банка. – URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/> (дата обращения 15.11.2021). – Текст: электронный

К ВОПРОСУ О ЗАВЕЩАТЕЛЬНОМ ВОЗЛОЖЕНИИ

Ахашева А.К.

к.ю.н., Карагандинский университет
Казпотребсоюза

Ключевые слова: завещание, наследники, завещатель, завещательные распоряжения, завещательное возложение, общепользная цель, исполнитель завещания.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности завещательного возложения как вида завещательного распоряжения. Дана характеристика предмету, субъектному составу, сроку действия завещательного возложения. Завещательным возложением считается обязанность наследника или исполнителя завещания осуществить какое-либо общепользное действие. Благодаря институту завещательных возложений, у наследодателя имеется возможность обязать наследников на совершение определенного действия, которое направлено на достижение общепользной цели.

Одним из видов завещательных распоряжений является завещательное возложение, под которым понимается право завещателя возложить на одного или нескольких наследников по завещанию или по закону обязанность совершить какое-либо действие имущественного или неимущественного характера, направленное на осуществление общепользной цели либо на осуществление иной не противоречащей закону цели, в том числе действие по погребению наследодателя в соответствии с его волей (п. 1 ст. 1058 ГК РК). Польза может выражаться как для государства, так и для общества в целом, также для определенного круга лиц с неопределенным количеством и для неопределенного круга с неопределенным числом его участников [1] Такая же обязанность может быть возложена на исполнителя завещания при условии выделения в завещании части наследственного имущества для исполнения завещательного возложения.

Понятие завещательного возложения существовало в наследственном праве и ранее, допускалось возложение таких обязанностей только на наследников по завещанию. В настоящее время в соответствии с комментируемой статьей завещатель вправе возложить исполнение за счет наследства какой-либо обязанности имущественного либо неимущественного характера как на наследников по завещанию, так и на наследников по закону. В отличие от завещательного отказа, который имеет имущественный характер, возложение может носить как имущественный так и неимущественный характер. Правовое значение в этом случае имеет общепользная цель, на достижение которой должны быть направлены действия лица, обязанного исполнить возложение [2].

Это должна быть цель:

- полезная для государства и общества в целом;
- представляющая пользу для определенного круга с неопределенным числом лиц (например, пользование библиотекой наследодателя, оказание финансовой поддержки студентам государственной юридической академии и т.п.);
- представляющая пользу для неопределенного круга с неопределенным числом лиц (например, пользоваться той же библиотекой всеми желающими).

К завещательному возложению, предметом которого являются действия, имеющие имущественный характер, применяются правила ст. 1057 ГК РК об исполнении завещательного отказа: наследник, на которого завещателем возложена обязанность совершения действия, направленного на осуществление общепользной цели, должен исполнить его в пределах стоимости перешедшего к нему наследства за вычетом приходящихся на него долгов завещателя. Если наследник, на которого возложены указанные действия, имеет право на обязательную долю в наследстве, его обязанность исполнить возложение ограничивается стоимостью перешедшего к нему наследства, которая превышает размер его обязательной доли. Стоит отметить, что с теоретической точки зрения

«завещательное возложение» исследуется давно, однако на практике встречается реже. В связи с этим возникают вопросы и проблемы в правоприменительной практике.

Завещательное возложение является самостоятельным завещательным распоряжением, сущность которого состоит в возложении обязанности на наследника совершить какие-либо действия имущественного или неимущественного характера. Это официальное поручение завещателя одному, нескольким или всем наследникам по закону или по завещанию совершить какое-либо действие имущественного или неимущественного характера, направленное на осуществление общеполезной цели. Завещательное возложение является односторонней сделкой и наравне с завещательным отказом должно быть отражено в завещании и по своей правовой природе не является обязательством, в отличие от завещательного отказа. Обязанность исполнить возложение необходимо считать односторонней сделкой. Завещательное возложение, в отличие от завещательного отказа, может носить публичный характер и охватывать неопределенное число лиц. Таким образом, конкретный выгодоприобретатель не устанавливается, поэтому и шире круг лиц, имеющих право требовать исполнения [3].

Указам неимущественного характера можно причислить:

- опубликовать ранее неопубликованные произведения;
- не вносить изменения в интерьер квартиры умершего;
- не позволять квартирантам проживать на жилплощади завещателя;
- если ушел из жизни общественный деятель, известный писатель или поэт – обеспечить открытие музея в жилом помещении, где проживал покойный;
- установить на могиле завещателя памятник из определенного материала и указанной в распоряжении формы.

К материальной разновидности завещательного возложения относятся:

- требование внести пожертвования в пользу благотворительного фонда;
- указание отдать какие-либо вещи из квартиры наследодателя в определенный музей;
- иные распоряжения материального характера.

При совершении завещаний с возложением нотариус должен рекомендовать завещателю решить вопрос об исполнителе завещания. Исполнитель завещания – указание в завещании на определенного человека (душеприказчика), который будет исполнять завещание. Завещатель может поручить исполнение завещания указанному им в завещании лицу, не являющемуся наследником (исполнителю завещания, душеприказчику). Исполнитель завещания, любой из наследников и заинтересованные лица вправе требовать исполнения завещательного возложения. Если вследствие обстоятельств, предусмотренных законом, доля наследства, причитающаяся наследнику, на которого была возложена обязанность исполнить завещательное возложение, переходит к другим наследникам, последние, обязаны исполнить такое возложение. Следует помнить, что возложение может являться обременением (ограничением) прав наследников в отношении определенного имущества. На основании ст.1059 п.1 ГК РК, согласие лица быть исполнителем завещания должно быть выражено им в его собственноручной надписи на самом завещании, или в заявлении, приложенном к завещанию. Осуществление завещательного возложения может быть реализовано исполнителем завещания. Это возможно в случае, когда в наследственной массе выделяется имущество для исполнения завещательного возложения, и об этом указывается в завещании. Если же такое наследственное имущество не определено в завещании или в завещании не указывается на данную обязанность, то, по мнению А.М. Палшкова, исполнитель завещания вправе только потребовать от наследников совершения возложенных обязанностей [4].

В завещании предусмотрена выплата вознаграждения исполнителю завещания за счет наследственного имущества для исполнения завещательного возложения. По исполнении завещания исполнитель завещания обязан предоставить наследникам по их требованию отчет. Если в завещании исполнитель не указан, наследники по соглашению между собой

вправе поручить исполнение завещания одному из наследников либо другому лицу. При недостижении соглашения исполнитель завещания может быть назначен судом по требованию одного или нескольких наследников. Исполнитель завещания имеет право в любое время отказаться от исполнения возложенных на него завещателем обязанностей, заранее известив об этом наследников по завещанию. Освобождение исполнителя завещания от его обязанностей возможно по решению суда по заявлению наследников. Содержание завещательного возложения должно быть названо в свидетельстве о праве на наследство, выдаваемом обязанному по такому возложению наследнику. Полномочия контроля могут быть прописаны в завещании. Если правопреемник отказывается выполнять волю, обязательства могут быть переданы третьему лицу. Отказ от исполнения обязанностей наследник имеет право осуществить вместе с долей наследства. Невозможно принять наследство и при этом уклониться от его выполнения. Душеприказчик назначается при составлении документа, и подтверждает свое согласие письменно отдельным заявлением. Круг заинтересованных лиц может зависеть от воли наследодателя.

Примеры завещательных возложений: "Принадлежащую квартиру по адресу <...> завещаю гр. ФИО, < > года рождения. Возлагаю на наследника, которому перейдет право собственности на указанную квартиру, обязанность передать государственному образовательному учреждению города Алматы "Школа N 12" все принадлежащие мне книги."

Например 1. Наследодатель Скворцов А. написал завещание о том, что свою квартиру он оставляет племяннику Егорову Б. Также он указал, что племянник после его смерти должен исполнить его завещательное возложение, а именно, организовать похороны наследодателя.

Пример 2. Наследодатель Иванов В. указал в завещании, что дом, принадлежащий ему, после его смерти останется родному брату – Иванову К. Вместе с тем, наследодатель возложил на наследника обязанность – тот должен будет ухаживать за садом, который находится недалеко от дома: подкармливать кусты и деревья, уничтожать сорняки, делать обрезку, пересадку, укрывать деревья на зиму и т. п.

Завещательное возложение следует отличать от завещательного отказа. Во-первых, завещательное возложение – это действия как имущественного, так и неимущественного характера, а завещательный отказ – это действия только имущественного характера. К тому же, возложение имеет общепользную цель. Завещательное возложение исполняется в пользу неопределенного лица, а завещательный отказ в отношении определенного лица [5, с.163]. Возложение может быть также обращено к конкретному исполнителю. Однако для этого необходимо соблюдение условия – в завещании должна быть определена часть имущества, предназначенная для совершения предусмотренной обязанности. К примеру, завещатель может потребовать от наследника предоставлять жилой дом для проведения общественно полезных мероприятий. Если наследник отказывается от своей доли в наследственной массе в пользу другого наследника, к последнему перейдет и обязанность по исполнению завещательного возложения. Отказаться только лишь от этой обязанности нельзя. Если в процессе исполнения завещания были понесены какие-либо расходы, исполнитель вправе требовать их возмещения за счет наследственной массы. Помимо этого, он может рассчитывать на получение материального вознаграждения дополнительно, если это предусмотрено в завещательном документе. Этот вопрос не регулируется гражданским законодательством, а полностью возлагается на наследодателя. Если он не предусмотрел дополнительного вознаграждения, рассчитывать на его получение исполнитель не может. Потребовать вознаграждения сверх понесенных расходов исполнитель в этом случае не вправе. Если исполнителя это не устраивает или обязанности не сопоставимы с последующей компенсацией, он может не принимать на себя вопросы исполнения возложения.

В завещательном отказе круг лиц, имеющих право требовать исполнения возложения он гораздо меньше. Так, в завещательном возложении таким правом наделены исполнитель

завещания, любой из наследников и заинтересованные лица. Срок предъявления требований по исполнению неимущественного характера для завещательного возложения он не установлен, таким образом, такое право действует в течение неограниченного срока. В таких ситуациях гарантией существования в целом и неизменном виде определенного наследственного имущества будет служить завещательное возложение [6, с.37] По мнению А.А. Кирилловых, даже исполнение завещательного возложения неимущественного содержания должно осуществляться за пределами 3-летнего срока, что определяется общепольной целью [7, с. 19]. Но в таком случае на завещательное возложение, реализуемое при осуществлении иной не противоречащей закону цели, срок три года распространяться будет.

Одним из проблемных вопросов выступает разграничение понятий «завещательное возложение» и «завещательный отказ», т.к. в литературе наблюдается смешение указанных понятий [8, с.39] Несмотря на то, что у данных категорий одно и тоже основание возникновения – указание в завещании, они различны и у них разное назначение. Помимо смешения понятий завещательное возложение и отказ в правоприменительной практике существуют и другие проблемы реализации последней воли наследодателя.

Законодатель дает определение понятию, указывает пример общепольной цели, но не содержится в норме указание о сроке такого исполнения, во-вторых, ничего не говорится об источнике финансирования [9, с.59] Нерешенным остается вопрос о том, что понимать под общепольными целями. Законодатель не дает легального определения, не указывает признаки, позволяющие отграничивать их от других категорий. В связи с этим, в литературе многие авторы предлагают в этой ситуации обращаться к институту пожертвования [10, с.135] Закрепляя в качестве обязательного условия лишь общеобязательную цель, законодатель образует сложности в применении положений закона. Наследнику, ориентируясь на цель, указанную в завещании, придется самостоятельно выбирать подходящих субъектов. Также возможны ситуации, в которых под общепольную цель будут подпадать сразу несколько субъектов. Так как в законе не прописаны критерии отбора, в этом видится сложность в справедливом и надлежащем исполнении завещания. Законодатель, закрепляя в статье данное завещательное распоряжение, не устанавливает процесс реализации исполнения завещания. Здесь имеется ввиду, что отсутствует регламентация порядка исполнения (срок, форма), гарантии исполнения, органы или лица, которые будут осуществлять контроль за надлежащим и добросовестным исполнением завещательного возложения.

Таким образом, завещательное возложение относится к группе специальных распоряжений. Завещательным возложением считается обязанность наследника или исполнителя завещания осуществить какое-либо общепольное действие. Благодаря институту завещательных возложений, у наследодателя имеется возможность обязать наследников на совершение определенного действия, которое направлено на достижение общепольной цели.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І (с изм. и доп. по сост. на 09.09.2024 г.)
2. Нотариальное право: Учебник" (2-е изд., исп. и доп.) (под ред. В.В. Яркова) ("Статут", 2017)
3. Беседкина Н. И.Завещательное возложение как особое завещательное распоряжение гражданина на случай смерти //Журнал Образование и право. 2020.
4. Палшкова А.М. Наследственно-правовой статус душеприкащика: история и современное состояние // Наследственное право. 2009. № 2.
5. Печихина Е.А. Сравнительно-правовой анализ завещательного отказа и завещательного возложения/Е.А.Печихина, А.А.Тебряев//Неделя науки в СПбГПУ. 2014. С.163-166

6. Солодова А.А. Завещательное возложение в гражданском праве России//Наследственное право. 2006. №1. С.37
7. Кирилловых А.А. К проблеме регулирования завещательных возложений // Нотариус. 2011. № 2. С. 19 – 26.
8. Чевган Е.А. Завещательное возложение: теория и практика//Нотариальный вестник. 2012. №8. С.39
9. Козлов Д.Г. К вопросу о завещательном возложении//Актуальные проблемы современной науки. 2006. №2. С.59
10. Александров Н.В. Завещательное возложение: проблемы применения//Правовая система современной России: проблемы и перспективы преодоления. 2013. С.135

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ЗАВЕЩАТЕЛЬНОГО ОТКАЗА (ЛЕГАТ)

Ахашева А.К.

к.ю.н., Карагандинский университет
Казпотребсоюза

Ключевые слова: *Ключевые слова: завещание, наследники, завещатель, завещательные распоряжения, содержание завещания, завещательный отказ, отказополучатель*

Аннотация: *В предлагаемой статье рассматриваются вопросы, связанные с завещательным отказом, понятие завещательного отказа. Рассмотрены условия его реализации, обозначен круг лиц, в пользу которых совершается завещательный отказ. Завещательный отказ реализует исполнение обязательств имущественного характера в пользу одного или нескольких отказополучателей. Наследник, принимая наследство, в полном объеме берет обязательства в рамках исполнения легата.*

Особыми завещательными распоряжениями являются завещательный отказ и завещательное возложение. Завещательный отказ в цивилистике называют легатом (от латинского термина "lagatum" – предназначение по завещанию).

Теоретический анализ стоит начать с определения понятия «завещательный отказ». Согласно норме п. 1 ст. 1057 ГК РК, завещатель вправе возложить на наследника по завещанию исполнение за счет наследства какого-либо обязательства (завещательный отказ) в пользу одного или нескольких лиц (отказополучателей), которые приобретают право требовать исполнения завещательного отказа. Отказополучателями (легатариями) могут быть лица как входящие, так и не входящие в число наследников по закону. Из данной статьи следует, что завещательный отказ – это распоряжение завещателя, которое адресовано одному или нескольким наследникам. В свою очередь на наследников возложена обязанность совершать в пользу иных названных завещателем лиц определенные предоставления имущественного характера. У отказополучателя есть право требовать от наследников исполнения возложенных на них обязанностей. Согласно приведенному выше определению простая конструкция завещательного отказа включает в себя трех субъектов: наследодателя, наследника, отказополучателя (легатарий).

Сущность завещательного отказа сводится к какому-либо имущественному предоставлению за счет наследственного имущества третьему лицу, не являющемуся наследником и не отвечающему поэтому по обязательствам наследодателя [1], Завещательный отказ может быть возложен не только на наследников по завещанию, но и на наследников по закону. Легатариями могут быть как физические, так и юридические лица, а также публичные образования, т.е. все те, в пользу которых может быть составлено само завещание. Правовая природа завещательного отказа трактуется цивилистами различно. Как считает В.И. Серебровский, «во всех таких случаях имеет место завещательное распоряжение, доставляющее определенному лицу имущественную выгоду за счет наследственного имущества, но не делающее его, однако наследником» [2, с.151]. П.С. Никитюк рассматривает завещательный отказ как особый вид наследственного правопреемства [3]. В литературе есть точка зрения о том, что основное содержание завещания представляется лишь в назначении наследников и распределении имущества между ними. В связи с этим, завещательный отказ выделяют отдельно и относят к группе особых (специальных) распоряжений [4, с. 656] Согласно ст.1057 ГК РК завещательный отказ можно определить как обязанность наследника, возложенное на него наследодателем относительно своего имущества, в пользу третьих лиц за счет наследства. Завещательный отказ можно рассматривать как обременение наследственной массы. Данное ограничение носит императивное применение. Так, указания наследодателя в завещании в последующем невозможно изменить, права на имущество невозможно передать другим лицам, отказаться полностью или с оговорками также не представляется возможным [5, с.151]. В соответствии со ст.1057 ГК РК право завещательного отказа не переходит к другим лицам. Таким образом,

завещательный отказ – это специальное завещательное распоряжение, устанавливающее обязанность совершить определенные действия имущественного характера наследниками по завещанию или по закону в пользу одного или нескольких лиц (отказополучателей).

Завещательный отказ – это односторонняя сделка, в то же время это юридический факт, в силу которого возникают правовые отношения между наследником, обязанным исполнить завещательный отказ, и отказополучателем. Обязанность выполнения завещательного отказа у наследника возникает только в случае принятия им наследства. Выполнение отказа осуществляется за счет наследства, если предметом завещательного отказа является переход к легатариям обязательств наследодателя перед какими-либо кредиторами. Получатель отказа не несет никакой ответственности по долгам завещателя, чем коренным образом отличается от наследника, так как к последнему наравне с правами наследодателя переходят и все его обязательства.

В соответствии с п. 2 ст. 1057 ГК РК предмет завещательного отказа может составлять:

1. передача отказополучателю в собственность, во владение на ином вещном праве или в пользование вещи, входящей в состав наследства;
2. передача отказополучателю входящего в состав наследства имущественного права;
3. приобретение для отказополучателя и передача ему иного имущества;
4. выполнение для него определенной работы или оказание ему определенной услуги либо осуществление в пользу отказополучателя периодических платежей и т.п.

Необходимо отметить, что отказополучатель сохраняет права пользования наследственным имуществом не только при переходе имущества в собственность другого лица, но и в случаях, когда оно переходит к другим лицам по иным основаниям, например по договору найма. К оформлению завещательного отказа предъявляются те же требования, что и к оформлению завещания. Законодатель даже допускает, что содержание завещания может исчерпываться завещательным отказом (п. 3 ст. 1057 ГК).

В соответствии с правилами п.3. ст. 1057 ГК РК наследник, на которого завещателем возложен завещательный отказ, должен исполнить его лишь в пределах действительной стоимости перешедшего к нему наследства и за вычетом падающей на него части долгов наследодателя. В случае смерти наследника, на которого был возложен завещательный отказ, или в случае непринятия им наследства исполнение завещательного отказа переходит к другим наследникам, получившим его долю, либо к государству, если имущество стало выморочным в соответствии с правилами п. 5 ст. 1057 ГК РК. На наследственное имущество, перешедшее по закону как обязательная доля в наследстве, не распространяется обязанность по исполнению завещательного отказа. Возможна множественность лиц на стороне наследника, отказополучателя. Так, законодатель в п. 4 ст. 1057 ГК РК отмечает возможность подназначения другого отказополучателя на случай невозможности принятия наследства первым отказополучателем (в случае его смерти и т. д.). Если завещательный отказ возложен на всех или нескольких наследников, он обременяет каждого из них соразмерно доле в наследстве, если завещанием не предусмотрено иное. (п. 3 ст. 1057 ГК РК). Завещательный отказ можно рассматривать как обременение наследственной массы. Данное ограничение носит императивное применение.

В соответствии с п. 1 ст. 1075 ГК РК, отказополучатель вправе отказаться от завещательного отказа. Если отказополучатель воспользовался правом, предусмотренным ст. 1075 ГК РК, наследник, обремененный завещательным отказом, освобождается от обязанности его исполнения. От завещательного отказа, как и от завещания, можно отказаться. Законодательство не запрещает и пассивное непринятие завещательного отказа, то есть когда отсутствует заявление в нотариальные органы. Отказополучатель может не взять в собственность ту вещь, которая была передана ему завещателем, покинуть дом, который согласно завещанию предоставлен ему в пользование, не пустить наследников в дом, в котором они хотят сделать ремонт. Право завещательного отказа как право принять

или не принять легат является личным имущественным правом легатария и по прямому указанию закона оно не передаваемо и неотчуждаемо [6, с.399].

Таким образом можно сделать вывод, что под завещательным отказом понимается:

- 1) одно из завещательных распоряжений;
- 2) право завещательного отказа, принадлежащее отказополучателю;
- 3) право требования исполнения действия, обусловленного отказом;
- 4) право, вытекающее из завещательного отказа.

Право из завещательного отказа как право на предмет завещательного отказа, переданного отказополучателю правопреемником, порождается фактом исполнения легата (предоставление права пользования жилым помещением или его частью, передача конкретной вещи, выполнение определенной работы или оказание услуги) [7, с. 411] Возникает вопрос о природе возникающих отношений между наследником и отказополучателем. Одни ученые считают, что отношения носят обязательственный характер. Другие правоведы полагают, что отношения в данном случае могут быть не только обязательственными, но и вещными. В связи с этим, вторая группа ученых предлагает наряду с обязательственными выделять еще и вещные правоотношения [8, с.12] Как завещательное распоряжение завещательный отказ может быть установлен завещателем только в завещании. Как и наследственная правоспособность, способность стать отказополучателем возникает у отказополучателя с момента совершения завещания, содержащего завещательное распоряжение. То есть способность приобрести субъективное право завещательного отказа порождается завещанием и как наследственная правоспособность является специальной. Эта способность возникает помимо воли потенциального отказополучателя, о которой он может не знать до открытия наследства [9, с. 303] Например, наследодатель составил завещание, в котором предусмотрено, что участок земли будет передан после его смерти сыну. Он обязан предоставить право пользоваться этим земельным участком дочери наследодателя, это и есть завещательный отказ. Следует отметить, что для отказополучателя принятие такого отказа является не обязанностью, а правом, то есть он может от него отказаться. Если брать вышеприведенный пример, то сын может отказаться, но тогда он не получит земельный участок. Завещательный отказ всегда оформляется в отношении конкретного лица, и оно не может передать права третьему лицу. Можно привести еще один пример. Владелец имущества по завещанию оставил квартиру своему сыну, однако в документе указано, что в ней может проживать и дочь наследодателя до того времени, пока она не вступит в брачные отношения. Лицо, являющееся наследником должен выполнить обязанности, которые на него возлагает завещатель. Еще одним примером можно назвать вариант, когда человек хочет оставить квартиру свой супруге, однако он не желает, чтобы она продавала ее, а хочет, чтобы после ее смерти недвижимость была передана в собственность его сыну от первого брака. В этом случае следует сделать так: оставить квартиру своему сыну, но при этом обязать его позволить пользоваться ей своей супруге пожизненно. Супруга может пользоваться квартирой при новом владельце. Если после смерти наследодателя отсутствует завещание, то это обстоятельство исключает возможность завещательного отказа потому, что он должен быть установлен в тексте завещания.

Согласно п.2 ст.1057 ГК РК предусматривается право пользования жилым помещением отказополучателем, даже если произошло отчуждение этого помещения новым собственником иному лицу. Для нотариуса представляет интерес вопрос, каким документом гражданин, которому по завещательному отказу предоставлено право пользования жилым помещением, может подтвердить свои права отказополучателя. Законодатель не установил механизм регистрации гражданина, проживающего в жилом помещении, предоставленном по завещательному отказу и не определил, на основании какого документа она должна быть произведена. Учитывая данное обстоятельство, некоторые нотариусы отказывают отказополучателю в документальном закреплении его прав, ограничиваясь указанием в свидетельстве о праве на наследство обременение прав наследника соответствующим завещательным отказом [9] В связи с этим, необходимо установить в законодательстве

обязательность нотариального удостоверения заявления об отказе от права на завещательный отказ, а также передачи нотариусами копии данного заявления наследнику, на которого возложен легат.

Исходя из вышесказанного можно определить основные требования, предъявляемые к завещательному отказу:

- 1) завещательный отказ может быть установлен в самом завещании;
- 2) в завещании должно быть указано конкретное лицо, в пользу которого устанавливается завещательный отказ. В качестве отказополучателя может выступать любое лицо (как физическое, так и юридическое лицо, а также государство);
- 3) отказополучатель не является наследником, а это означает, что он не несет ответственности по долгам завещателя;
- 4) в порядке завещательного отказа допускается возложение на наследника только обязанности имущественного характера;
- 5) принятие завещательного отказа – это право, а не обязанность отказополучателя. п.1 ст. 1075 ГК РК
- 6) право отказополучателя на принятие завещательного отказа не передается другим лицам;
- 7) завещательный отказ обременяет имущество, и в случае его перехода к новому собственнику не теряет силы;
- 8) завещательный отказ может возлагаться как на наследников по завещанию, так и на наследников по закону;
- 9) объект завещательного отказа предоставляется отказополучателю в форме обязательства, исполнение которого возлагается на наследника.

В силу такого правила, между отказополучателем и наследником устанавливаются обязательственные отношения, где наследник выступает в качестве должника, а отказополучатель в качестве кредитора. Говоря о механизме реализации завещательного отказа, нельзя оставить без внимания правовой статус отказополучателя. В качестве отказополучателя могут выступать любые субъекты гражданского права. Таким образом, завещательный отказ реализует исполнение обязательств имущественного характера в пользу одного или нескольких отказополучателей. Наследник, принимая наследство, в полном объеме берет обязательства в рамках исполнения легата.

Тем не менее, данный институт легата в настоящее время еще недостаточно урегулирован, так как на практике возникают множество правовых проблем, правовых споров затрагивающих права участников данных правоотношений и в целом влияющих на надлежащее его исполнение. С целью решения обозначенных вопросов видится необходимость совершенствования отечественного законодательства регулирующего институт завещательного отказа.

Список использованных источников

1. Белицкая Н.А. Завещательный отказ как особое имущественное завещательное распоряжение // Наследственное право. 2008. № 3.
2. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М., 1997., Кащенко В. Ю. Завещательный отказ по российскому гражданскому Праву, журнал «Экономика и социум», М.2014
3. Никитюк П.С. Проблемы советского наследственного права: Дис. ... д.ю.н. – М., 1975.
4. Суханов Е.А. Гражданское право / Е.А.Суханов. М. 2002. С.656
5. Бумажникова О.В. Пределы обременения по завещательному отказу//Проблемы права. 2013. №1. С.120
6. Хаскельберг Б. Л. Гражданское право. Избранные труды. Томск: ОАО Изд. «Красное знамя», 2008. 399 с

7. Хаскельберг Б. Л. Гражданское право. Избранные труды. Томск: ОАО Изд. «Красное знамя», 2008. 411 с.
8. Мамуков Р.М. О юридической природе отношений между отказополучателем (кредитором) и наследником, на которого возложен завещательный отказ (должником)//Нотариальный вестник. 2009. №12. С.12
9. Казанцева А. Е. Теория наследственного и причастных к нему правоотношений по гражданскому праву РФ: монография / А. Е. Казанцева. – Барнаул: Азбука, 2011. 303-304 с.
10. Нотариальное право: Учебник" (2-е изд., исп. и доп.) (под ред. В.В. Яркова) ("Статут", 2017)

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ШТРАФА КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Ахметжанова К.М.

Магистрант 2-курса Карагандинского
университета Казпотребсоюза
Казахстан, Караганда

Аннотация: Статья посвящена проблемам законодательной регламентации и применения штрафа как вида уголовного наказания в Республике Казахстан. Исследуются место штрафа в системе наказаний и меры повышения его эффективности; вопросы назначения данного наказания в зависимости от имущественного положения осужденных; проблемы замены штрафа ограничением или лишением свободы в случае его неуплаты осужденным, в том числе при умышленном уклонении от уплаты и невозможности уплаты в силу ухудшения имущественного положения осужденного. Наряду с этим рассмотрено соотношение норм уголовного и уголовного-исполнительного права Республики Казахстан, регламентирующих предоставление отсрочки по уплате штрафа. Анализируется вопрос о соотношении штрафа с другими видами наказания, не связанных с лишением свободы, по уголовному законодательству Республики Казахстан.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Республики Казахстан, система наказаний, назначение наказаний, замена наказаний, штраф, месячный расчетный показатель, общественные работы, исправительные работы, лишение свободы.

Современная система наказания нацелена не только на ужесточение уголовно-правовых репрессий, но и на поиски путей предупреждения преступности. В настоящее время более важна неотвратимость наказания, а не только его суровость. Таким образом, в общественной системе мер борьбы с преступностью, наказание выступает как необходимая, но крайняя мера воздействия.

Группу альтернативных непенитенциарных санкций, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, образуют уголовные наказания без изоляции осужденного от общества. В статье 40 УК РК перечислены такие виды альтернативных наказаний как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы. Наряду с этими, альтернативными наказаниями, применяется в качестве дополнительного, применяется наказание в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью. Довольно специфическими наказаниями, ставшими новацией уголовного законодательства, являются лишение гражданства Республики Казахстан и выдворение за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства. Заслуживает внимание то обстоятельство, что статья 40 УК РК предусматривает возможность использования таких наказаний как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, выдворение за пределы РК иностранца или лица без гражданства, в случае совершения уголовного проступка.

Одним из альтернативных наказаний является штраф. В соответствии с ч.1 ст.41 УК РК «штраф есть денежное взыскание, назначаемое в пределах, предусмотренных настоящим Кодексом, в размере, соответствующем определенному количеству месячных расчетных показателей, установленных законодательством Республики Казахстан и действовавших на момент совершения уголовного правонарушения, либо в размере, кратном сумме или стоимости взятки, сумме переданных денег или стоимости переданного имущества, стоимости похищенного имущества, сумме полученного дохода или сумме не поступивших платежей в бюджет» [1]. Иными словами, лицо, которому в качестве вида уголовного наказания назначен штраф, подвергается определенному материальному лишению.

Штраф в качестве основного вида уголовного наказания предусмотрен в 347 санкциях, что составляет 39,14%, и в качестве дополнительного наказания предусмотрен в 27 санкциях, что составляет 4,2%, от общего количества санкций предусмотренных в статьях Особенной части УК.

Исходя из того, что законодатель поместил штраф на первое место в перечне видов наказаний, следует считать его одним из наименее строгих мер наказания и в то же время одним из эффективных средств воздействия на лицо совершившее преступление, не относящееся к категории тяжких и особо тяжких. В судебной практике штраф должен стать наиболее часто применяемым видом наказания.

Как дополнительное наказание штраф может быть применен и при условном осуждении (часть четвертая статьи 63 УК).

При условно-досрочном освобождении от отбывания наказания суд может полностью или частично освободить от дополнительного наказания в виде штрафа [2].

Штраф может заменить неотбытую часть наказания лицу отбывающему лишение свободы за преступление небольшой или средней тяжести (часть первая статьи 71 УК), а также оставшуюся часть наказания в случае отсрочки отбывания наказания осужденным беременным женщинам и женщинам имеющим малолетних детей, при наступлении указанных в законе обстоятельств (часть третья статьи 72 УК). В случаях, когда более мягким видом наказания заменяется неотбытая часть наказания лицу, отбывающему наказание, суд может полностью или частично освободить от отбывания дополнительного наказания в виде штрафа (часть первая статьи 71 УК).

Судимость лица, осужденному к штрафу погашается по истечении одного года после уплаты штрафа (пункт «б» в части третьей статьи 77 УК РК).

Как основной вид наказания штраф предусматривается в качестве альтернативы другим видам.

К одной из существенных особенностей штрафа, взыскиваемого за совершение преступления, относится потенциальная возможность замены его при определенных обстоятельствах иной мерой уголовного наказания в пределах санкции, предусмотренной соответствующей статьей УК РК. Например, в случае уклонения осужденного от уплаты штрафа данное наказание может быть заменено обязательными или исправительными работами, арестом или лишением свободы. По мнению И.И. Кучерова, такая правовая конструкция включает в себе мощное средство воздействия на лиц, уклоняющихся от уплаты штрафов за преступления [3].

Карательная сущность штрафа сопряжена с поражением имущественных интересов осужденного. Уплата штрафа в добровольном порядке осуществляется посредством внесения денег, которые являются с точки зрения гражданского права разновидностью имущества.

Коробеев А.И. отмечает, что штраф – это самое мягкое наказание, предусмотренное в системе уголовных наказаний. Штраф в силу специфического характера заложенных в него карательных элементов предназначен для применения его, во-первых, к тем лицам, которые совершают преступления невысокой степени общественной опасности, а во-вторых, и к тем лицам, которые совершают и более серьезные преступления, но при наличии смягчающих и иных исключительных обстоятельств [4, с.68].

Михлин А., анализируя сущность штрафа, писал, что «штраф состоит в изъятии у осужденных в пользу государства определенной приговором суммы денежных средств, соответствующих определенному количеству минимальных размеров оплаты труда, установленных законодательством РФ, либо в размере заработной платы или иного дохода осужденного за определенный период» [5].

Мы считаем, такая трактовка требует некоторого уточнения, поскольку штраф – это не изъятие у осужденного денежных средств, а взыскание. «Изъятие» и «взыскание» не синонимы. Изъятие предполагает реальное, немедленное, однократное перемещение денежных средств от осужденного государству, а взыскание предполагает определенную исполнительным законодательством процессуальную процедуру, включающую в себя в качестве одного из этапов изъятие денежных средств или имущества. Процедура взыскания штрафа может быть рассрочена на срок до трех лет.

Штраф не является эквивалентом каких-либо личностных или материальных благ. Это мера уголовного наказания, определенная законодателем и судом для преступника,

обладающая меньшей степенью репрессивности, чем другие наказания: он не ограничивает свободу передвижения осужденного, его право менять по своему усмотрению место жительства или место работы. Применение штрафа влечет за собой ущемление только материального положения осужденного и наличие судимости как правового последствия назначенного судом уголовного наказания за совершенное преступление. Поэтому штраф представляет собой правовое явление, имеющее двойственную правовую природу. С одной стороны, штраф является видом уголовного наказания, с другой – разновидностью имущественного взыскания, назначаемого по приговору суда. Сообразно этому правовое регулирование процедуры назначения штрафа осуществляется нормами уголовного и уголовно-процессуального права. Вместе с тем судьи, решая вопрос о назначении уголовного наказания в виде штрафа, должны принимать во внимание возможность его последующего реального исполнения, которая предопределяется нормами уголовно-исполнительного и гражданского исполнительного права (исполнительного производства).

Штраф как основной вид может быть применен и в случае назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление, и в порядке замены неотбытой части наказания.

Законодательством установлена новая правовая норма, в соответствии с которой штраф в качестве дополнительного наказания может назначаться в случаях, если он предусмотрен соответствующими статьями Особенной части:

а) в качестве обязательного дополнительного наказания или

б) факультативного. Штраф как дополнительное наказание по таким статьям уголовного закона может быть назначен и при условном осуждении.

При определении размера штрафа в конкретном случае он должен быть установлен дифференцированно и зависеть от тяжести совершенного преступления, его характера, наступивших последствий и имущественного положения осужденного.

Предметы, не подлежащие конфискации, не могут быть изъяты при взыскании штрафа.

Штраф как уголовное наказание отличается от штрафа как меры административного воздействия тем, что он назначается только по приговору суда и влечет судимость.

Уплата штрафа может быть отсрочена или рассрочена на срок до шести месяцев, если материальное положение осужденного таково-то не позволяет сделать это вовремя [6].

В случае назначения наказаний по совокупности преступлений и совокупности приговоров штраф при сложении его с ограничением свободы, арестом, содержанием в дисциплинарной воинской части, лишением свободы приводиться в исполнение самостоятельно.

При назначении осужденному, содержащемуся под стражей до судебного разбирательства, в качестве основного вида наказания штрафа суд, учитывая срок содержания под стражей, смягчает наказание или полностью освобождает от него.

Применение штрафа преследует те же цели, что и другие виды наказаний. Штраф достигает не только целей общего и частного предупреждения, исправления преступника, но и цели восстановления социальной справедливости.

Естественно штраф отличается от других видов наказания по соотношению принуждения, воспитания в его содержании и соответственно по различным возможностям в достижении целей наказания.

Российский исследователь В.А. Уткин справедливо отмечает «некорректность нахождения штрафа на первом месте в системе наказаний, как наиболее мягкого вида уголовно-правового воздействия. На самом деле, это достаточно репрессивный вид наказания» [7, с.126]

По терминологии Токийских Правил ООН, штраф относится к экономическим санкциям. По существу, это наказание разового характера, исполнение которого завершается в момент полной уплаты штрафа. Какие права и свободы осужденного ограничивает штраф? Обращение к его содержанию, позволяет увидеть, что штраф как денежное взыскание,

поражает сферу имущественных, вещных прав осужденного. Объектом его принудительного воздействия является право собственности на денежные средства, которые осужденный «теряет» в объемах, установленных законодательством Республики Казахстан.

В условиях рыночной экономики и существующих социальных реалий, это достаточно ощутимое, болезненное правоограничение. Нижняя граница штрафа составляет 200 МРП, а верхняя 10 000 МРП. На сегодняшний день, это эквивалентно денежной сумме 36 920 000 тенге. При совершении уголовного проступка, планка штрафа значительно меньше и составляет размер от 20 до 200 МРП. Иное правило будет работать, если штраф назначен за коррупционное преступление. Тогда он будет кратным сумме взятки, полученного дохода или не поступивших платежей в бюджет. Об этом свидетельствуют в частности, многомиллиардные штрафы, назначаемые чиновникам за коррупционные преступления. Вызывает удивление, из каких источников оплачивают осужденные подобные штрафы. Их назначение, наглядно иллюстрирует масштабность социального расслоения, сложившегося в современном казахстанском обществе.

Согласно ч.3 ст.41 УК РК, при наличии временного ухудшения имущественного положения осужденного, суд может предоставить отсрочку уплаты штрафа от 1 месяца до 1 года. В случае злостного уклонения от уплаты кратного штрафа, он заменяется судом на наказание в виде лишения свободы.

В Казахстане, как и во многих государствах постсоветского пространства, штраф не получил значительного распространения в судебной практике. Это обусловлено уровнем социального благополучия населения, низкой платежеспособностью большинства осужденных и опасением судов относительно того, что штраф будет исполнен. Напротив, опыт государств Западной Европы, а также в США, Японии свидетельствует о высокой частоте применения штрафа. По этому поводу, В.А. Уткин пишет, что «повышение уровня материального состояния граждан в совокупности с развитием правового механизма исполнения штрафов, в перспективе позволило бы повысить долю штраф в структуре назначаемых судами мер»

Штраф как мера уголовного наказания лишь один из необходимых способов борьбы с преступностью, но далеко не единственная и решающая в плане снижения уровня, масштабов данного социального явления. Предупредительные возможности штрафа как меры уголовного наказания ограничены и их нельзя преувеличивать.

Таким образом, главными задачами штрафа как меры, альтернативной условному осуждению, являются обеспечение правопорядка посредством необходимого, но не избыточного принуждения и снижение показателей рецидивной преступности. Штраф как основной вид наказания достаточно широко предусмотрен законодателем в санкциях норм Особенной части УК РК, но необходимо его дальнейшее расширение. В первую очередь штраф должен быть предусмотрен в санкциях за преступления небольшой и средней тяжести, совершенные по корыстным мотивам, а также связанные с причинением материального ущерба. Это позволит установить взаимосвязь между мотивацией совершения преступления и характером наказания.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2024 г.)
2. <https://altyn-orda.kz/referat-shtraf-kak-mera-ugolovnogo-nakazaniya/>
3. Кучеров И.И. Денежные взыскания: проблемы правовой идентификации / И.И. Кучеров // Журнал российского права. – 2013. – № 5. – С. 22.
4. Коробеев, А.И. Штраф // Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. – М., 2013. – С. 212
5. Михлин А. Исполнение наказаний, не связанных с лишением свободы / А. Михлин // Российская юстиция. – 2012. – № 6. – С. 41.

6. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК
7. Уткин В.А. Проблемы теорий уголовных наказаний. Томск: ТГУ. – 2018. – с. 188

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ПОДХОДОВ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ

Бабекенова А.Д.,
магистрант
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан

Аннотация: Строительство жилья на современном этапе должно войти в новую фазу устойчивого развития, отвечающую инновационным требованиям к экологичности, комфортности и энергоэффективности. Особую значимость приобретает анализ тенденций развития рынка жилой недвижимости и его влияние на практические и теоретические основы регулирования, что позволяет дать научное обоснование предлагаемым методам повышения его инвестиционной привлекательности, как ключевого фактора его функционирования и определяет выбор темы исследования, ее актуальность и практическую значимость.

Ключевые слова: Недвижимость, рынок, оценка, стоимость, жилье.

Финансовые и экономические рынки мира на сегодняшний день находятся в стадии гибкого реагирования на постоянно меняющиеся условия рынка, как результата глобальной геополитической трансформации. Инвесторы, в этой игре сталкиваются с необходимостью поиска более привлекательных вариантов вложения капитала и новых возможностей инвестирования. Свою позицию здесь занимает и рынок жилой недвижимости, т.к. традиционно сектор жилья у населения ассоциируется с рентабельными инвестициями. Вместе с тем, данный подход является уже исторически обоснованным и наиболее оптимальным в сложившихся экономических условиях [1, с.173].

Незавидное положение современного рынка недвижимости г. Караганды, и большинства городов Казахстана (за исключением г. Алматы, г. Астаны), объясняется снижением доли платежеспособного населения, что в свою очередь, влечет за собой переизбыток предложения на рынке. В результате такой трансформации основополагающим критерием выбора жилья становится его цена и занятие инвесторами выжидательной позиции, до момента падения цен на недвижимость, рисунок 1.

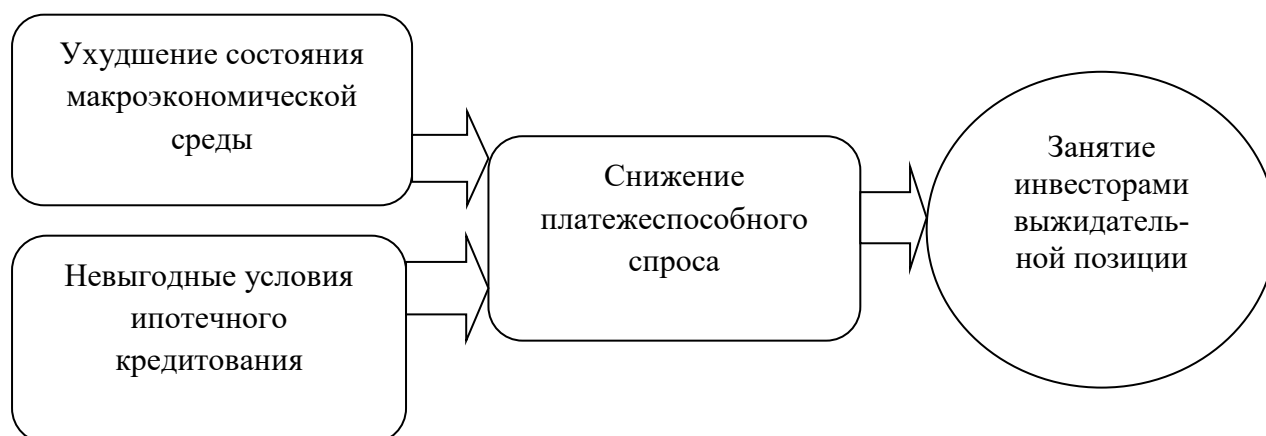

Рисунок 1 – Тенденции развития рынка недвижимости Казахстана

В конечном итоге сектор жилой недвижимости, зарекомендовавший себя как один из наиболее выгодных форм вложения капитала, характеризуется снижением инвестиционного потенциала в отрасли.

В большей степени это отражается на сделках купли-продажи вторичной недвижимости, считающейся наиболее защищенным направлением инвестирования [2, с.184].

Это происходит ввиду отсутствия строительных рисков, связанных с несвоевременной сдачей объекта в эксплуатацию, несоответствия заявленных характеристик здания и возможности для инвестора без привлечения третьих лиц дать оценку текущего состояния объекта.

Волатильность рынка отражает степень его реагирования на текущую конъюнктуру и изменение поведения игроков. До момента падения тенге, в 2013-2014 гг., статистическая информация подтверждает большую волатильность вторичного рынка жилья, по сравнению с первичным. Однако, на данный момент, когда рынок недвижимости находится в начальном состоянии выхода из застоя с 2022 г., спрос в сегменте вторичной недвижимости постепенно сокращается.

Можно предположить, что такая ситуация связана с отсутствием выгодных условий ипотечного кредитования, а также ухудшением макроэкономической среды [3, с.304].

Прослеживается тенденция изменения потребительского поведения, связанная со сменой приоритетов, которые, даже будучи настроенными на приобретение вторичного жилья, инвестируют, в конечном итоге, в строительство или покупку нового жилья, ввиду его финансовой доступности, связанной с наличием более гибких условий ипотечного кредитования.

На рисунке 2 нами приведена диаграмма изменения цен на рынке жилья по Республике.

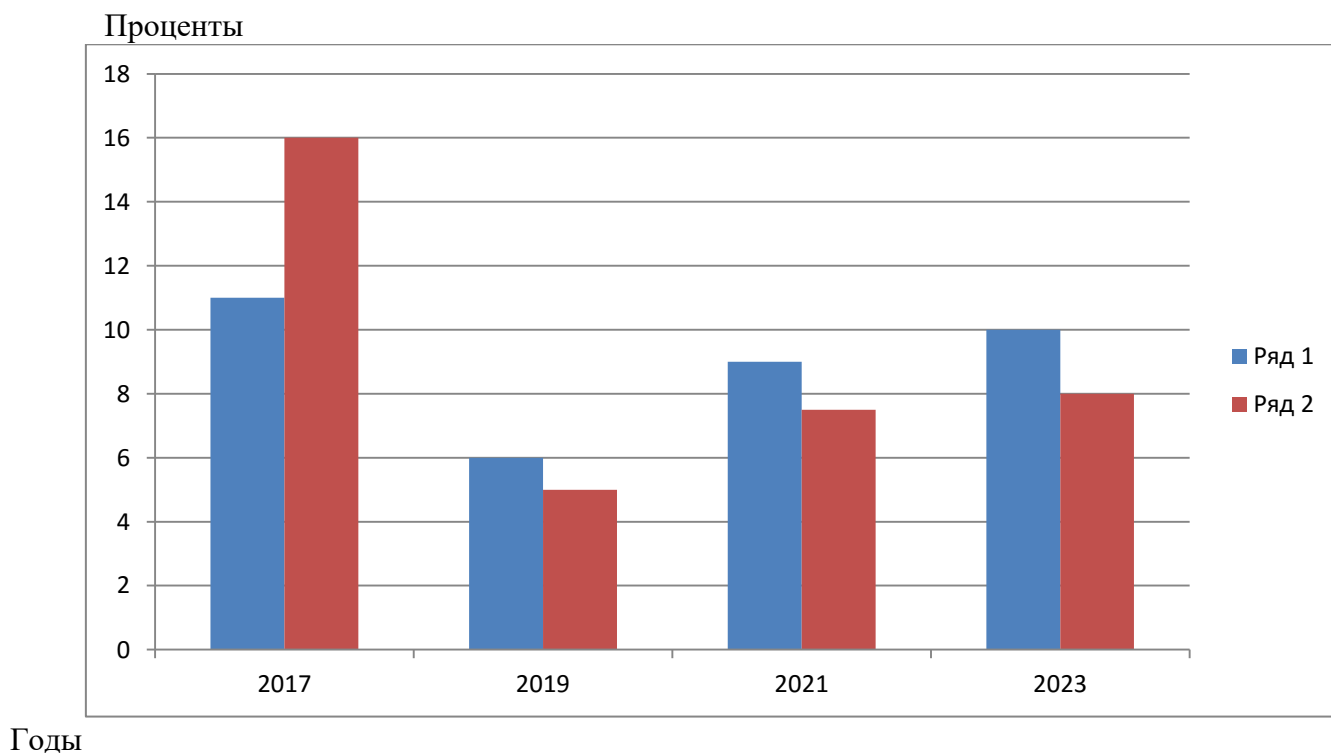

Рисунок 2 – Сравнительный анализ волатильности цен на рынках первичного и вторичного жилья Казахстана

Примечание – Составлено автором по данным Комитета по статистике РК

Различная волатильность сегментов рынка объясняется рядом факторов:

– на рынке первичной недвижимости приспособление цен и объемов к равновесному состоянию происходит в долгосрочном периоде, в то время как рынок вторичной недвижимости реагирует на такие приспособления в краткосрочном периоде;

– рынок первичной недвижимости напрямую взаимосвязан с другими рынками (рынком трудовых ресурсов, строительных материалов, техники), поэтому больше реагирует на факторы предложения. Вторичный рынок, не имея тесной взаимосвязи с другими рынками, больше реагирует на факторы спроса;

– для развития первичного рынка большое значение имеет проработанность и эффективность существующих государственных программ, регулирующих строительство доступного современного жилья.

В статье Н.В. Родионовой дается подробное объяснение, почему цены на рынке жилья реагируют быстрее объемов строительства.

Основными характеристиками рынка жилой недвижимости являются высокая цена его объектов и низкая эластичность предложения по цене: при изменении стоимости жилья его предложение на рынке почти не меняется.

Неэластичность предложения вызвана длительностью периода строительства. Поэтому существует постоянная взаимосвязь между изменением спроса и предложения.

Так, при росте спроса на жилье увеличение предложения на рынке первичного жилья возможно только через год-два, а при его сокращении строительство продолжается, что связано с высоким уровнем понесенных затрат. Такая природа взаимодействия спроса и предложения приводит к тому, что цена является основным регулирующим фактором, с помощью которого уравниваются спрос и предложение [4, с.406].

Рост реальных денежных доходов населения является основополагающим фактором на первичном рынке недвижимости, который характеризует колебания спроса и равновесных цен в долгосрочной перспективе.

Как демонстрирует диаграмма на рисунке 3, наибольший прирост реальных денежных доходов населения наблюдался с 2015 году, одновременно с этим происходило увеличение расходов населения на покупку жилья, т.к. изменение реальных располагаемых денежных доходов населения положительно влияет на расходы на приобретение жилья. После перехода к плавающему курсу тенге с 2017 г., показатель реальных денежных доходов населения достиг максимально низкой отметки за исследуемый период, наряду с этим и рынок недвижимости в Казахстане испытывает достаточно трудные времена.

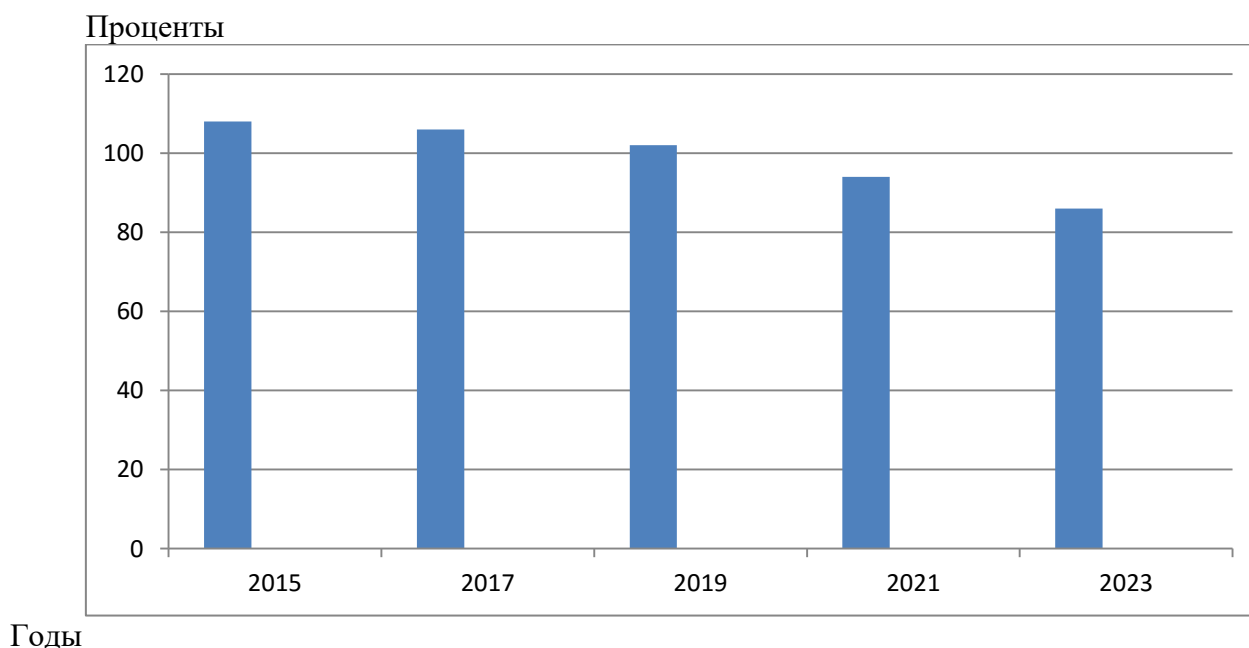

Рисунок 3 – Индекс реальных денежных доходов населения, в %

Примечание – Составлено автором по данным Комитета по статистике РК

На основании проведенного анализа текущих тенденций рынка жилой недвижимости г. Караганды, в таблице 1 наглядно отражены характерные черты современного рынка жилой недвижимости г. Караганды [5].

Таблица 1 – Текущие тенденции рынка жилой недвижимости г.Караганды

Следствия (то, что наблюдается в действительности)	Причины 1-го уровня	Причины 2-го уровня
Отсутствие достаточной насыщенности и конкуренции на рынке жилой недвижимости Караганды	1. Слабый инвестиционный интерес к отрасли среди крупных предпринимателей, отсутствие на рынке субъектов МСБ, нехватка отечественных и иностранных инвесторов на строительном рынке жилья и в сегментах реструктуризации фондов недвижимости	– низкая покупательная способность населения; – непрозрачность совершаемых сделок; – затратность ведения бизнеса; – низкий уровень взаимодействия сферы строительства и банковского сектора
	2. Несовершенство законодательной базы, устранение искусственных административных барьеров	– низкая эффективность работы административного сектора; – высокая социальная «цена» и риски принимаемых решений; – нехватка субъектов, представляющих интересы собственников жилья
Нестабильность рынка, его недостаточная адаптированность к внешней среде	1. Отстраненная позиция государственных и общественных структур по вопросам регулирования рынка	– отсутствие четкого понимания перспектив развития градостроительства; – отсутствие необходимой координации действий по передаче информации о потенциале и конъюнктуре рынка
	2. Преобладающее влияние административных рычагов регулирования над рыночными механизмами	– отсутствие единой политики развития и совершенствования института саморегулирования; – добросовестный мониторинг на предмет выявления неэффективных участников рынка, сокращение доли незавершенного строительства в регионе; – отсутствие стимулов для внедрения инноваций, средств на их разработку и сопровождение; – низкая инновационная культура

Цены на рынке жилой недвижимости восприимчивы к стадии экономического цикла рынка и уровня доходов населения. Тенденции рынка жилой недвижимости Казахстана определяются текущим фондом жилья, а также условиями регулирования и развития предпринимательства на данном сегменте рынка.

Процессы, происходящие на рынке жилой недвижимости, отражают функционирование взаимосвязанных с ним рынков: рынка факторов производства (труда, капитала), рынка товаров и услуг, финансового рынка [6, с.496].

Взаимосвязь рынка жилой недвижимости с другими рынками прослеживается в следующих положениях:

– с рынком труда: в большей степени первичный рынок взаимодействует с рынком труда, что связано с трудоемкостью строительного сегмента рынка; цена труда как фактора производства с позиции вторичного рынка влияет на него лишь косвенно;

– с финансовым рынком: посредством фигурирования жилья как потенциального актива в инвестиционном портфеле;

– с рынком реального капитала: оптимизация издержек в строительных компаниях происходит либо за счет покупки основных фондов, либо путем аренды, нерациональное использование заемного капитала, преобладание кредиторской задолженности над дебиторской;

– с рынком земли: поскольку целостность земельного участка с объектом недвижимости подтверждается триединством пространственной, физической и материальной сторонами, институциональные особенности рынка земли влияют на стоимость земельных участков, предназначенных для жилищной застройки [7, с.192].

Анализ ранее проведенных исследований понятий и методик, основных существующих подходов к оценке инвестиционной привлекательности недвижимости способствовал формулированию авторского определения понятия «инвестиционная привлекательность», под которым предлагается понимать характеристику объекта инвестирования, отражающую его потенциал для достижения экономических целей инвестора с учетом риска [8].

На основе изучения свойств недвижимости как объекта для инвестиций, особенностей проекта развития недвижимости и ожиданий инвестора выявлены и классифицированы основные факторы, влияющие на инвестиционную привлекательность проекта развития недвижимости, каждый из которых, в той или иной степени, оказывает влияние либо на ход реализации проекта развития недвижимости, либо на его будущую доходность и соответствие результата интересам инвестора, т.е. инвестиционную привлекательность [9].

Немало важным этапом перед началом инвестирования в недвижимость, является признание возможного возникновения рисков, так как прибыльность инвестирования зависит от качества управления недвижимостью. Также риски зависят от специфики инвестиционного проекта, доходности и стабильности на данном рынке. Для снижения вероятности наступления риска, требуется тщательная проработка финансовой, правовой и технической стороны каждого объекта инвестирования, для чего приводится классификация направлений учета риска в расчетах экономической эффективности и методов их оценки.

Список использованных источников

1. Смирнова Н. В. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия в условиях реструктуризации экономики: дис. канд. экон. наук: 08.00.05/ Иван. гос. хим.-технол. ун-т. – М.: РГБ, 2014. – 173 с.

2. Хомкалов Г. В. Оценка привлекательности объектов вложений денежных средств: теория и практика. – Иркутск: Изд-во ИГЭА, 2021. – 184 с.

3. Волков А. С. Создание рыночной, стоимости и инвестиционной привлекательности / А. Волков, М. Куликов, А. Марченко. – М.: Вершина, 2017. – 304 с.

4. Родионова Н.В. Специфика ценообразования на рынке жилья и факторы, влияющие на цену недвижимости // Аудит и финансовый анализ. – 2019. – № 2. – С. 406-411.

5 <http://www.kn.kz/analytics>

6 Оценка недвижимости: Учебник / Под ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой. – М.-. Финансы и статистика, 2020. – 496 с.

7. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия: учеб. пособие/ Э. И. Крылов, В. М. Власова, М. Г. Егорова и др. – М.: Финансы и статистика, 2023. – 192 с.

8. <http://www.ocenchik.ru/docs.html>

9. Прогнозная схема территориально-пространственного развития страны до 2030 года (утверждена указом Президента Республики Казахстан от 21 июля 2020 года № 118).

ПРИМЕНЕНИЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ КАК ВИД УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Байкенжина Кулбагила

Алиакпаровна

*к.ю.н., доцент Карагандинского
университета Казпотребсоюза*

Ким Виктория

*Константиновна магистрант 1 курса
Карагандинского университета
Казпотребсоюза*

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим пожизненное лишение свободы как самостоятельный вид уголовного наказания. Мы проанализируем особенности исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы и его уголовно-правовую сущность.

Ключевые слова: Виды наказаний, восстановление социальной справедливости, исправление осужденных, предупреждение совершения новых преступлений

Пожизненное лишение свободы устанавливается только как альтернатива смертной казни за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь, и может назначаться в случаях, когда суд сочтет возможным не применять смертную казнь. Пожизненное лишение свободы не назначается женщинам, а также лицам, совершившим преступления в возрасте до восемнадцати лет, и мужчинам, достигшим к моменту вынесения приговора шестидесятипятилетнего возраста (ч. 4 ст. 48 Уголовного кодекса РК) [1].

Назначение пожизненного лишения свободы является относительно новым для нашего законодательства, и было введено в 1992 году Верховным Советом РК в порядке помилования при замене смертной казни. Отдельным видом наказания пожизненное лишение свободы стало после введения в действие Уголовного кодекса РК 1997 года. Раньше она применялась лишь при помиловании, когда пожизненным лишением свободы заменялась смертная казнь.

Теперь ее вправе применять суды, но только в качестве альтернативы смертной казни, т.е. за совершение особо тяжких преступлений, за которые она предусмотрена. Включение пожизненного лишения свободы в систему наказаний отражает определенную тенденцию в развитии уголовной политики государства на современном этапе, в формировании которой должно учитываться состояние преступности, ее динамика и структура, которые, как известно, неблагоприятны и характеризуются в последние годы интенсивным ростом тяжких и особо тяжких преступлений насильственного, корыстно-насильственного и корыстного характера.

Сложившаяся криминологическая ситуация стимулирует принятие жестких мер по борьбе с преступностью в том числе и в уголовном законодательстве. Одной из таких мер является существенное повышение в новом УК РК сроков лишения свободы за совершение особо тяжких преступлений. Введение пожизненного лишения свободы представляет собой логическое завершение изменений в сроках данного вида наказания. Данное наказание предназначено в качестве альтернативы смертной казни за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь, и может назначаться в случаях, когда суд сочтет возможным не применять смертную казнь.

Следует отметить, что введению этого вида наказания предшествовала достаточно оживленная дискуссия в юридической литературе. Обращалось, в частности, внимание на то, что с точки зрения социальной реабилитации здесь перспектив нет, а сам вид этого наказания российской и советской наукой уголовного права отвергался [2. С.209] Обычно альтернативой смертной казни представляют такой род наказания как лишение свободы, особенно такой его вид как пожизненное заключение.

Одна группа «альтернативщиков» считает пожизненное лишение свободы наказанием страшнее смертной казни. Поэтому даже тем осужденным, кто просит себя расстрелять, они готовят вечные муки жизни.

Вторая группа является, видимо, сторонниками теории обезвреживания. Пожизненное лишение свободы, говорят они, надежно изолирует преступника и не дает ему совершать новых преступлений не хуже смертной казни, поэтому общество будет чувствовать себя в безопасности [3.С.130].

Третья, самая «продвинутая» группа утверждает, что пожизненное заключение имеет общее предупредительное значение не меньше, чем смертная казнь, и сдерживающий потенциал обоих мер одинаков. Не считают целесообразным применение этого вида наказания и ряд современных ученых [4.С.81]. Не имея цели углубляться в эту дискуссию, ограничусь лишь указанием на то, что пожизненное лишение свободы по карательной мощи превосходит лишение свободы на определенный срок.

Соответственно специфической целью пожизненного лишения свободы как вида уголовного наказания должны быть, на мой взгляд, ограждение общества от общественно опасного лица. Пожизненное лишение свободы представляет собой крайне тяжкое наказание. Его существование в системе наказаний оправдано лишь потому, что его применение призвано сократить применение смертной казни.

Исполнение этого наказания должно проходить в нормальных человеческих условиях, с учетом того, что осужденному придется оставаться в этих условиях всю жизнь, и, в лучшем случае, не менее 25 лет, пока не возникнет возможность для условно-досрочного освобождения. Отдельным видом наказания пожизненное лишение свободы стало после введения в действие Уголовного кодекса РК 1997 года. Контингент осужденных, отбывающих пожизненное лишение свободы, крайне негативен по социально-психологическим и психиатрическим, криминологическим и уголовно-правовым признакам, что предполагает применение в местах отбывания наказания строгих мер по обеспечению безопасности общества и граждан путем строгой изоляции осужденных и жестких условий их содержания, применения к ним комплекса мер медико-психологического и психиатрического характера с целью предупреждения с их стороны новых преступлений.

Рассматривая вопрос о правовой природе пожизненного лишения свободы, применяемого указом Президента РК в случаях помилования осужденных к смертной казни, следует иметь в виду, что во многих отношениях оно имеет сходство с наказанием, обладает рядом его признаков. Но есть и существенные отличия. Так, рассматриваемая мера назначается указом Президента РК, а не судом от имени государства. Президент применяет ее к лицу, ранее признанному виновным судом и осужденному к смертной казни приговором, вступившим в законную силу.

Следовательно, рассматриваемую меру, если она назначается в порядке помилования, нельзя считать видом наказания. Это своеобразная мера, назначаемая Президентом РК взамен смертной казни, т.е. вид помилования. Вопросы возникают и при определении правовой природы пожизненного лишения свободы, назначаемого по приговору суда. Разумеется, не вызывает сомнения, что данная мера является наказанием. Во многих странах пожизненное лишение свободы является разновидностью наказания в виде лишения свободы.

Между тем в ст.48 УК РК пожизненное лишение свободы указано как самостоятельный вид наказания. Сравнение этого наказания с лишением свободы на определенный срок показывает, что во многих отношениях они сходны. Но есть и отличие: срок пожизненного лишения свободы не определен, ибо никто не знает, сколько времени проживет осужденный. Поэтому было бы правильнее рассматривать пожизненное лишение свободы в виде разновидности лишения свободы, поскольку оно соответствует его сущности – изоляция осужденного от общества.

Заметим, что УИК РК не выделил регламентацию исполнения этого вида наказания в самостоятельную главу, хотя исполнение иных видов наказания регулируется в

самостоятельных разделах и главах. Применение пожизненного лишения свободы, особенно при замене смертной казни в порядке помилования, затрагивает целый ряд вопросов, относящихся к разным отраслям права. Согласно п. 15. ст. 44 Конституции РК, помилование относится к компетенции Президента РК [5]. С правовой точки зрения осуществление этого полномочия Президента в действующем законодательстве решено лишь частично.

Было бы правильно принять закон или указ Президента о порядке помилования осужденных. В этом нормативном акте должен быть решен и вопрос о порядке помилования осужденных к смертной казни. К сожалению, введение пожизненного лишения свободы не сопровождалось никакими законодательными решениями по поводу мест и режима отбывания этого наказания и в настоящее время, по сообщениям в средствах массовой информации, исполнение его происходит в учреждениях, где такие условия отсутствуют.

С учетом того, что смертная казнь в порядке помилования заменяется пожизненным лишением свободы, и того, что последняя мера наказания предусмотрена новым Уголовным кодексом РК, – остро встал вопрос о создании специализированных учреждений для содержания таких преступников. Предположительно, что если криминогенная ситуация в стране не изменится, то через два-три года число тех и других может приблизиться к 5 тыс. человек. Поэтому необходимо дополнительное строительство следственных изоляторов и специализированных учреждений. В соответствии со статьей 48 Уголовного кодекса РК пожизненное лишение свободы, являясь основным видом наказания, устанавливается только как альтернатива смертной казни за совершение особо тяжких преступлений, посягающих на жизнь.

И в связи с отказом от применения смертной казни в настоящее время оно является самым суровым видом наказания. Осужденные к пожизненному лишению свободы отбывают наказание в специально предназначенных для этой категории осужденных исправительных колониях особого режима. В этих же колониях отбывают наказание и лица, которым смертная казнь, в порядке помилования, на основании ст. 48 Уголовного кодекса РК, заменена пожизненным лишением свободы.

Пожизненное лишение свободы не назначается женщинам, а также лицам, совершившим преступления в возрасте до восемнадцати лет, и мужчинам, достигшим к моменту вынесения судом приговора шестидесятипятилетнего возраста. По смыслу данной статьи пожизненное лишение свободы избирается судом, если лишение свободы на определенный срок признается наказанием недостаточным, а смертная казнь – чрезмерной. УИК РК предусматривает в ч. 2 статьи 75, что отдельно от других осужденных в исправительных колониях особого режима отбывают наказание осужденные к пожизненному лишению свободы, а также осужденные, которым смертная казнь в порядке помилования заменена пожизненным лишением свободы [6].

Осужденные к пожизненному лишению свободы размещаются в камерах, как правило, не более чем по два человека. По просьбе осужденных и в иных необходимых случаях по постановлению начальника исправительной колонии при возникновении угрозы личной безопасности осужденных они могут содержаться в одиночных камерах. Труд указанных осужденных организуется с учетом требований содержания осужденных в камерах. При размещении осужденных по камерам должна учитываться психологическая совместимость сокамерников после изучения индивидуальных характеристик каждого осужденного.

Однако размещение в камерах более двух осужденных в ночное время не может обеспечить гарантию их безопасности, поэтому контроль за их поведением в это время должен быть усилен. Целесообразно также в ночное время окна для выдачи пищи в дверях камер держать открытыми для упрощения контроля за поведением осужденных в камерах и оказания им экстренной помощи в случае акта насилия или суицида. Вывод осужденных из камер осуществляется по камерно, одновременный вывод осужденных, содержащихся в разных камерах, запрещается. Осужденные имеют право на ежедневную прогулку

продолжительностью полтора часа. При хорошем поведении осужденного и наличии возможности время прогулки может быть увеличено до двух часов.

Однако эта мера поощрения действует только в течение месяца со дня его объявления осужденным. Согласно 121 УИК РК осужденные к пожизненному лишению свободы имеют право на два краткосрочных свидания в год. А право на длительные свидания они могут иметь только после десяти лет фактического отбытия лишения свободы в строгих условиях содержания, при отсутствии дисциплинарных взысканий за нарушение установленного порядка отбывания наказания.

Вместе с тем, следует отметить, что значительная удаленность учреждений, исполняющих пожизненное лишение свободы, как правило, не позволяет предусмотренные законом возможности для организации свиданий (стоимость проездных билетов, престарелый возраст родителей, болезнь родственников осужденных и др.). Свидания осужденных производятся раздельно с обеспечением изоляции и безопасности лиц, прибывших на свидание.

При выводе и возвращении в камеру осужденные подвергаются обыску. Прием пищи ими осуществляется в камерах, при этом выдается посуда, которая после еды изымается. Помывка осужденных осуществляется в изолированных банных боксах по камерно, и по мере необходимости во время помывки производятся бритье и стрижка. В течение дня, за исключением установленного времени отдыха, и выходных дней осужденным запрещено пользоваться кроватями. Передача осужденным продуктов питания, предметов первой необходимости, книг из библиотеки, медикаментов, писем, документов, а также писем от них и заявлений производится только специально выделенным работникам колонии.

В исправительных колониях для содержания осужденных к пожизненному лишению свободы устанавливается 3 вида условий отбывания наказания: строгие, обычные и облегченные, в которые осужденные переводятся в зависимости от отбытого срока и поведения. В строгие условия отбывания наказания по прибытии в исправительную колонию особого режима помещаются все вновь поступившие в колонию лица, которым назначено пожизненное лишение свободы. Перевод в обычные условия производится по отбытии не менее 10 лет в строгих, если у осужденного нет взысканий за нарушения порядка отбывания наказания.

Что бы уменьшить опасность эксцессов, связанных с настроениями безнадежности, законодатель пошел на установление и для этой категории осужденных возможности условно досрочного освобождения после фактического отбытия не менее 25 лет лишения свободы.

В случае отказа суда в условно-досрочном освобождении осужденного, повторное внесение представления может иметь место не ранее чем по истечении 3-х лет со дня принятия судом решения о таком отказе [7, С.132]

Формулировка ч.5 ст.70 УК РК не предусматривает в качестве основания для решения вопроса об условно-досрочном освобождении исправления осужденного к пожизненному лишению свободы. Основанием здесь является уверенность, что осужденный для своего исправления не нуждается в дальнейшем отбывании наказания. Складывается она на основе анализа различных обстоятельств, характеризующих личность осужденного, например утрата им общественной опасности, достижение преклонного возраста после отбытия длительного срока лишения свободы, тяжелая хроническая болезнь и т. д.

Однако ст. 123 УИК РК указывает на специальные условия, которые должны соблюдаться при направлении представления в суд по поводу такого освобождения. Лица, отбывающие пожизненное лишение свободы, – наиболее опасные преступники. Их условно-досрочное освобождение возможно лишь в том случае, если у администрации исправительного учреждения и суда не будет сомнений в том, что такое лицо в случае освобождения не совершит новое преступление. Этот вывод должен быть сделан на основе изучения поведения осужденного за все время отбывания наказания, и особенно за последнее время.

Именно поэтому УИК выдвигает требование о том, чтобы осужденный в течение предшествующих 3 лет перед представлением к условно-досрочному освобождению не допускал злостных нарушений установленного порядка отбывания наказания.

Из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что необходима налаженная информационная связь между реальной неотвратимостью реагирования государства на преступления и сознанием каждого адресата общего предупреждения. Если лицо сомневается в неотвратимости или уверено в своей безнаказанности, даже безупречная система государственного реагирования оказывается абсолютно бессильна.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс РК от 03.07.2014г
2. Нешистая О. Н., Баженов О. Н. Проблемы применения наказания в виде пожизненного лишения свободы в Российской Федерации // Право: современные тенденции: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.). Краснодар, 2016.
3. Смагулов А.А. Пожизненное лишение свободы: карательные и уголовно-исполнительные аспекты // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. – 2019.
4. Желоков Н.В. Пожизненное лишение свободы в системе наказаний УК и его назначение: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2007.
5. Конституция РК от 30.08.1995 года с изменениями, дополнениями
6. Уголовно-исполнительный кодекс РК от 05.07.2014г
7. Алауханов Е.О. Пожизненное лишение свободы как вид уголовного наказания. Астана, 2017.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ЭНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЯ

Баймагамбетов А.Е.

Сайманова З.Б.

*PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова,
Караганда, Казахстан*

Введение

Энергопотребление играет ключевую роль в современном промышленном секторе, где значительная доля затрат связана именно с энергоресурсами. В условиях роста цен на энергию, ужесточения экологических стандартов и необходимости повышения эффективности производства оптимизация энергопотребления становится одной из важнейших задач для предприятий. Однако традиционные подходы, такие как модернизация оборудования или внедрение энергоэффективных технологий, нередко оказываются недостаточно гибкими для сложных и динамичных условий промышленной среды.

Именно здесь современные технологии, включая машинное обучение, демонстрируют свой огромный потенциал. Обработка больших объемов данных, выявление скрытых закономерностей и адаптивное управление процессами открывают перед промышленностью новые возможности для повышения энергоэффективности. Эти методы позволяют не только прогнозировать энергопотребление с высокой точностью, но и находить решения, которые обеспечивают оптимальное распределение ресурсов, снижая издержки и минимизируя воздействие на окружающую среду.

Цель данной статьи – представить обзор современных методов машинного обучения, которые используются для оптимизации энергопотребления. В работе рассматриваются преимущества и ограничения этих подходов, а также обсуждаются перспективы их дальнейшего развития для решения актуальных задач промышленного сектора.

Прогнозирование и оптимизация энергопотребления

Прогнозирование энергопотребления

Прогнозирование энергопотребления является одним из ключевых направлений использования машинного обучения в оптимизации энергопотребления. Точность прогнозов позволяет предприятиям эффективно планировать свои ресурсы, минимизировать потери и адаптироваться к изменяющимся условиям работы. Для решения этой задачи используются различные методы машинного обучения, от простых моделей регрессии до сложных нейронных сетей. Важно, что прогнозирование энергопотребления основывается не только на данных о потреблении энергии, но и на различных внешних факторах, таких как погодные условия, время суток, рабочие нагрузки и даже поведение потребителей. Это требует использования гибких и мощных методов анализа, способных работать с большими объемами данных и учитывать сложные взаимосвязи.

Одним из наиболее распространенных подходов является использование линейной регрессии, которая хорошо работает в условиях, где существует линейная зависимость между входными данными и энергопотреблением. Это метод, который легко интерпретировать и применять, особенно когда данные имеют простую структуру. Линейная регрессия позволяет быстро получать результаты и использовать их для прогнозирования в реальном времени. Однако в реальных промышленных системах такие зависимости часто являются нелинейными, что требует применения более сложных моделей, таких как решающие деревья, градиентный бустинг [1] (например, XGBoost или LightGBM) и ансамблевые методы. Эти методы позволяют учитывать более сложные зависимости и

взаимодействия между переменными, что делает их более эффективными в условиях, где линейная модель может оказаться недостаточной.

Особое внимание уделяется временным рядам, так как энергопотребление зависит от временных факторов, таких как время суток, сезонность, изменение производственных нагрузок и даже поведение потребителей в зависимости от дня недели или праздников. Этим факторам невозможно дать точное значение в линейной модели, что требует использования более сложных методов анализа. Для анализа временных рядов широко применяются рекуррентные нейронные сети (RNN) [2] и их усовершенствованные версии, такие как долгосрочная краткосрочная память (LSTM) [3] и сети с механизмами внимания (Attention) [4]. Эти методы обладают способностью учитывать сложные временные зависимости, что особенно важно для точного прогнозирования в условиях высоко изменчивых и непредсказуемых данных. LSTM-сети, например, идеально подходят для задач, где необходимо хранить информацию о событиях, происходящих в длительный период времени, и эффективно работать с долгосрочными зависимостями. Механизмы внимания, в свою очередь, помогают улучшить точность прогноза, фокусируясь на наиболее важных частях данных, что особенно полезно при работе с большими наборами временных рядов, содержащих различные цикличности и тренды.

Таким образом, применение различных методов машинного обучения для прогнозирования энергопотребления позволяет значительно повысить точность предсказаний и оптимизировать управление энергоресурсами. Использование более сложных моделей и алгоритмов, таких как LSTM и методы градиентного бустинга, помогает справляться с нелинейными и временными зависимостями, улучшая качество прогнозов и адаптируя систему к динамично изменяющимся условиям.

Несмотря на успехи, прогнозирование энергопотребления с использованием машинного обучения сталкивается с рядом проблем. Качество данных играет ключевую роль, и шумы или пропуски в данных могут существенно снизить точность модели. Кроме того, сложные алгоритмы часто требуют значительных вычислительных ресурсов, что может стать ограничением для некоторых предприятий. Тем не менее, развитие технологий, таких как edge computing и распределенные вычисления, позволяет преодолевать эти барьеры, делая прогнозирование энергопотребления более доступным и эффективным.

Оптимизация энергопотребления

После точного прогнозирования энергопотребления следующим шагом становится оптимизация систем энергопотребления. Оптимизация – это процесс поиска наилучших решений для распределения и использования энергии с учетом различных ограничений, таких как доступные ресурсы, производственные нагрузки и затраты. Главная цель заключается в снижении издержек, повышении эффективности работы оборудования и минимизации потерь энергии.

Для достижения этих целей применяются различные методы оптимизации. Одним из наиболее популярных является линейное программирование [5], которое используется для задач, где зависимость между параметрами можно выразить в виде линейных функций. Этот метод эффективен в случае простых задач, например, для распределения нагрузки по времени суток с учетом доступных мощностей и тарифов на электроэнергию. Однако в реальных промышленных системах часто имеют место нелинейные зависимости, что требует более сложных методов, таких как генетические алгоритмы. Они имитируют процесс естественного отбора, позволяя находить оптимальные решения для задач с несколькими переменными и ограничениями, например, для определения оптимального режима работы оборудования. Подобные эвристические методы позволяют эффективно решать сложные задачи, где традиционные методы не дают точных результатов.

Метод роя частиц [6] также широко применяется для оптимизации систем энергопотребления. Этот алгоритм основывается на коллективном поведении частиц, которые взаимодействуют друг с другом и движутся в направлении наилучшего решения.

Применение этого метода может быть полезно для распределения энергоресурсов между различными процессами или системами, обеспечивая минимальные потери и максимальную эффективность.

Еще одним важным и активно развивающимся методом оптимизации является обучение с подкреплением (Reinforcement Learning, RL) [7]. В отличие от традиционных методов, обучение с подкреплением позволяет системе принимать решения и обучаться на основе взаимодействия с окружающей средой, получая обратную связь в виде вознаграждений за успешные действия и наказаний за неэффективные. Это особенно полезно в реальных условиях, где параметры системы могут меняться, и необходимо принимать решения в реальном времени. Например, система может оптимизировать работу энергосистемы, корректируя параметры работы оборудования в зависимости от текущих условий, таких как колебания потребности в энергии, изменение тарифов или состояния оборудования. Модели, использующие глубокое Q-обучение (Deep Q-Learning), могут эффективно изучать и выбирать оптимальные стратегии для минимизации энергозатрат, учитывая долгосрочные последствия своих действий. Этот метод идеально подходит для динамичных и сложных систем, где необходимо адаптироваться к изменениям и обучаться на основе накопленного опыта.

Также стоит отметить многокритериальную оптимизацию, которая применяется в случаях, когда необходимо одновременно учитывать несколько факторов, таких как экономия энергии и снижение выбросов углерода. Например, использование метода Парето-оптимальности позволяет находить решения, которые оптимальны по нескольким критериям, без значительных компромиссов между ними.

Таким образом, оптимизация энергопотребления с помощью методов машинного обучения и интеллектуальных алгоритмов позволяет значительно повысить эффективность использования энергии, снижая затраты и уменьшая негативное воздействие на окружающую среду.

Преимущества и ограничения современных подходов

Современные методы машинного обучения для оптимизации энергопотребления предлагают значительные преимущества, однако они также имеют свои ограничения. Рассмотрим более подробно как достоинства, так и недостатки этих методов.

Одним из главных преимуществ является способность моделей машинного обучения адаптироваться к изменяющимся условиям и эффективно работать с большими объемами данных. Методы, такие как обучение с подкреплением, генетические алгоритмы и глубокие нейронные сети, могут находить оптимальные решения в реальном времени, что особенно важно для сложных и динамичных систем энергопотребления. Эти алгоритмы позволяют учитывать множество факторов, таких как изменение тарифов на электроэнергию, сбои в оборудовании и колебания потребности в энергии, что делает их чрезвычайно гибкими и эффективными.

Другим важным преимуществом является возможность интеграции различных источников данных и прогнозирования. Современные методы позволяют собирать информацию не только с сенсоров и устройств, но и учитывать прогнозы погоды, данные о производственных нагрузках и даже социально-экономические факторы. Это открывает новые горизонты для создания более точных и эффективных моделей оптимизации, которые могут обеспечивать энергосбережение в долгосрочной перспективе.

Однако, несмотря на эти преимущества, существуют и определенные ограничения. Во-первых, методы машинного обучения требуют значительных вычислительных ресурсов, особенно при использовании глубоких нейронных сетей и сложных алгоритмов обучения с подкреплением. Обработка больших объемов данных, обучение моделей и их внедрение в реальные системы могут быть затратными по времени и средствам, что ограничивает их использование в некоторых ситуациях.

Кроме того, для применения таких методов необходимы высококачественные данные, которые могут быть не всегда доступны или недостаточно точны. Например, точность прогнозирования энергопотребления или эффективности работы оборудования сильно зависит от качества входных данных, а любые ошибки или недостатки в этих данных могут снизить точность и эффективность модели. Это особенно важно для решений, принимаемых на основе машинного обучения в реальном времени, где даже незначительные ошибки могут привести к значительным последствиям.

Также стоит отметить, что многие методы машинного обучения, такие как нейронные сети и алгоритмы обучения с подкреплением, могут быть сложны в интерпретации. Это приводит к проблемам с объяснением принятия решений для конечных пользователей или специалистов, что может быть критически важным в промышленных приложениях, где прозрачность и понятность решений играют ключевую роль.

В заключение, несмотря на очевидные преимущества современных методов машинного обучения для оптимизации энергопотребления, их применение требует внимательного подхода, учета ограничений и предварительных исследований для корректной адаптации моделей к реальным условиям. Комбинированное использование различных методов, например, совместное применение прогнозирования и оптимизации, может помочь преодолеть многие из этих ограничений и добиться максимально эффективных решений в управлении энергоресурсами.

Примеры успешного применения

Машинное обучение стало неотъемлемой частью процессов, направленных на оптимизацию энергопотребления в различных отраслях. Применение этих технологий позволило достичь значительных успехов в снижении затрат на энергию и улучшении эффективности управления ресурсами.

Одним из главных направлений является использование машинного обучения для оптимизации работы энергосистем в зданиях. С помощью прогнозирования потребности в энергии, с учетом таких факторов, как погода, время суток и сезонные колебания, современные системы способны регулировать работу отопления, вентиляции и кондиционирования (HVAC) [8] с минимальными затратами энергии. Это позволяет существенно снизить расходы на электроэнергию, а также повысить комфорт для людей, создавая оптимальные условия с точки зрения энергопотребления.

В производственном секторе также наблюдается активное внедрение машинного обучения для оптимизации энергопотребления. Например, в промышленности используются алгоритмы для прогнозирования потребностей в энергии на различных стадиях производственного процесса [9]. Это позволяет эффективно распределять ресурсы и минимизировать излишки, что в свою очередь снижает не только энергозатраты, но и повышает общую производительность.

Кроме того, машинное обучение активно применяется для оптимизации работы солнечных [10] и ветряных [11] электростанций. С помощью алгоритмов предсказания погодных условий и анализа текущих показателей, таких как интенсивность солнечного излучения или скорость ветра, можно точнее настроить работу таких станций, обеспечив их максимальную эффективность. Это приводит к сокращению затрат на электроэнергию, повышая при этом стабильность и независимость таких источников энергии.

Еще одним важным направлением является оптимизация потребления энергии на уровне умных городов [12]. Системы, использующие данные с множества сенсоров, позволяют эффективно управлять такими ресурсами, как уличное освещение, транспортные потоки и водоснабжение. Например, регулируя яркость уличных фонарей в зависимости от времени суток и интенсивности движения, удастся существенно сократить энергозатраты на освещение, что способствует не только экономии, но и улучшению экологической ситуации в городе.

Кроме того, в сельском хозяйстве машинное обучение используется для улучшения управления водными ресурсами [13]. С помощью анализа данных с датчиков, устанавливаемых на сельскохозяйственной технике и в почве, можно точно прогнозировать потребности в поливе и других ресурсах, что помогает существенно снизить затраты на воду и энергию в аграрных процессах.

Таким образом, использование машинного обучения для оптимизации энергопотребления открывает новые возможности для повышения эффективности и снижения затрат в самых разных областях. Эти достижения подчеркивают важность дальнейшего внедрения таких технологий в повседневную практику, что помогает не только сократить расход энергии, но и способствовать устойчивому развитию экономики и экологии.

Заключение

В заключение, можно сказать, что применение машинного обучения для оптимизации энергопотребления представляет собой один из наиболее перспективных и эффективных путей решения актуальных задач современности. Благодаря способности анализировать большие объемы данных, прогнозировать потребности в энергии и применять методы оптимизации, такие как обучение с подкреплением и другие, эти технологии позволяют существенно снизить энергозатраты, повысить эффективность использования ресурсов и уменьшить воздействие на окружающую среду.

Системы, использующие машинное обучение, находят успешное применение в самых различных отраслях: от умных зданий и городов до промышленности и сельского хозяйства. Примеры внедрения таких технологий показывают, что результаты могут быть значительными: от сокращения затрат на энергию до повышения производительности и устойчивости энергетических систем.

Однако, несмотря на многочисленные преимущества, использование машинного обучения в области оптимизации энергопотребления также сталкивается с рядом вызовов, таких как необходимость в больших объемах данных для обучения моделей и проблемы интерпретируемости решений. Эти ограничения требуют дальнейших исследований и разработки более совершенных алгоритмов.

В целом, машинное обучение имеет огромный потенциал для повышения энергетической эффективности и устойчивости систем, и его дальнейшее развитие будет способствовать созданию более устойчивых и экономичных решений для управления энергией, как в промышленности, так и в повседневной жизни. В будущем такие подходы могут стать стандартом в управлении энергоресурсами, обеспечивая снижение затрат и улучшение экологической ситуации на глобальном уровне.

Список использованных источников

1. Nie P. et al. Prediction of home energy consumption based on gradient boosting regression tree //Energy Reports. – 2021. – Т. 7. – С. 1246-1255.
2. Amalou I., Mouhni N., Abdali A. Multivariate time series prediction by RNN architectures for energy consumption forecasting //Energy Reports. – 2022. – Т. 8. – С. 1084-1091.
3. Wang J. Q., Du Y., Wang J. LSTM based long-term energy consumption prediction with periodicity //energy. – 2020. – Т. 197. – С. 117197.
4. Lim B. et al. Temporal fusion transformers for interpretable multi-horizon time series forecasting //International Journal of Forecasting. – 2021. – Т. 37. – №. 4. – С. 1748-1764.
5. Rabe M. et al. Application of the linear programming method in the construction of a mathematical model of optimization distributed energy //Energies. – 2022. – Т. 15. – №. 5. – С. 1872.
6. Lee K. P. et al. Optimizing energy consumption on smart home task scheduling using particle swarm optimization //Procedia Computer Science. – 2023. – Т. 220. – С. 195-201.

7. Park S. et al. Reinforcement learning-based bems architecture for energy usage optimization //Sensors. – 2020. – T. 20. – №. 17. – C. 4918.
8. Zhou S. L. et al. A comprehensive review of the applications of machine learning for HVAC //DeCarbon. – 2023. – C. 100023.
9. Walther J., Weigold M. A systematic review on predicting and forecasting the electrical energy consumption in the manufacturing industry //Energies. – 2021. – T. 14. – №. 4. – C. 968.
10. Engel E., Engel N. A review on machine learning applications for solar plants //Sensors. – 2022. – T. 22. – №. 23. – C. 9060.
11. Deng Y. C. et al. Application of machine learning algorithms in wind power: a review //Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects. – 2021. – C. 1-22.
12. Chen Z., Sivaparthipan C. B., Muthu B. A. IoT based smart and intelligent smart city energy optimization //Sustainable Energy Technologies and Assessments. – 2022. – T. 49. – C. 101724.
13. Bwambale E., Abagale F. K., Anornu G. K. Smart irrigation monitoring and control strategies for improving water use efficiency in precision agriculture: A review //Agricultural Water Management. – 2022. – T. 260. – C. 107324.

ПОНЯТИЕ «ДОЛЖНОСТНОЕ ЛИЦО» ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Джусупов Женис Мубаракович,
*магистрант Кокшетауского
университета*

им. Абая Мырзахметова.

Мендыбаев Арман Маратович,
*магистрант Кокшетауского
университета*
им. Абая Мырзахметова

Когда идет речь о должностных правонарушениях и различиях между ними, важно понимать, кто может являться должностным лицом и каковы признаки того или иного правонарушения.

Вначале рассмотрим понятие должностного лица. Согласно п. 26 ст. 3 УК РК 2014 г. должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан [1].

В суде № 2 города Кызылорды рассмотрено уголовное дело в отношении подсудимого Ж., предусмотренное пунктами 1, 2 части 3 статьи 190 Уголовного кодекса Республики Казахстан [2].

Согласно документам дела, подсудимый Ж., пообещав, что поможет исключить дополнительный налог с общества с ограниченной ответственностью, принадлежащий потерпевшему М., открыть арестованный расчетный счет товарищества и не включать в список учреждений, занимающихся лжепредпринимательством, войдя в доверие потерпевшего М., путем мошенничества получил деньги в размере 7 000 000 тенге.

Подсудимый Ж., будучи должностным лицом, с использованием своего служебного положения, совершил уголовное правонарушение путем обмана и злоупотребления доверием, причинив потерпевшему М. имущественный ущерб.

Приговором суда подсудимый Ж. признан виновным по п.1,2 ч.3 ст.190 УК РК и приговорен к 3 годам лишения свободы, с пожизненным лишением занимать определенные должности [2].

Понятие должностного лица встречаются в качестве квалифицированных признаков составов мошенничества, присвоения или растраты вверенного чужого имущества и др. составов.

Например, в части 3 ст. 190 УК РК 2014 г. в п. 2 ст. 3 данного преступления указаны лица, совершившие мошенничество лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, **либо должностным лицом**, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность, если оно сопряжено с использованием им своего служебного положения.

В п. 2 части 3 статьи 189 УК РК (Присвоение или растрата вверенного чужого имущества) также предусмотрен лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность, если они сопряжены с использованием им своего служебного положения.

В законе РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК в п. 2 главе 1 ст. 1 дается определение должностного лица. Должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или

административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан [3].

В п. 8 ст. 1 закона «О государственной службе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК [4] дается следующее определение должностного лица.

Должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах.

Данное определение не включило словосочетания «органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан».

В п. 1 ст. 1 данного закона дано также определение административно-хозяйственных функций. административно-хозяйственные функции – предоставленное в установленном законом республики казахстан порядке право управления и распоряжения имуществом, находящимся на балансе организации.

Организационно-распорядительные функции – это предоставленное в установленном законом Республики Казахстан порядке право издавать приказы и распоряжения, обязательные для исполнения подчиненными по службе лицами, а также применять меры поощрения и дисциплинарные взыскания в отношении подчиненных (п. 37) ст. 3 УК РК).

Под административно-хозяйственными функциями понимаются предоставленное в установленном законом Республики Казахстан порядке право управления и распоряжения имуществом, находящимся на балансе организации (п. 5) ст. 3 УК РК).

В уголовном законодательстве используются другое словосочетание «использование должностным лицом своих служебных полномочий» помимо отдельного словосочетания «должностное лицо». Это словосочетание употреблено в ст. 361 (Злоупотребление должностными полномочиями) УК РК 2014 года.

Столкнуться с обвинениями в злоупотреблении или превышении служебных полномочий может практически каждый гражданин. Очень большой круг действий, даже вполне безобидных, могут трактовать как нарушение законодательства по статьям 361 и 362 Уголовного кодекса РК.

Часть первая ст. 361 УК РК предусматривает ответственность за использование лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом своих служебных полномочий вопреки интересам службы в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям, если это повлекло причинение существенного вреда правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства (статья 361. Злоупотребление должностными полномочиями.) [1].

Под использованием служебных полномочий понимаются такие действия лица, уполномоченного на выполнение государственных функций, либо приравненного к нему лица, которые вытекают из его должностных полномочий и связаны с реализацией прав и обязанностей, которыми это лицо наделено в силу занимаемой должности. Круг должностных и служебных полномочий определяется актами о назначении, положениями, уставами, инструкциями, функциональными обязанностями, другими нормативными актами, в которых формируются права и обязанности лица, занимающего соответствующую должность [5].

Под использованием служебных полномочий вопреки интересам службы понимаются действия, которые совершаются виновным лицом в пределах своей компетенции, но по своему содержанию заведомо противоречат целям и задачам, ради достижения которых функционирует соответствующий государственный орган или организация.

Злоупотребление должностными полномочиями может совершаться как путем активного поведения, так и путем бездействия.

По конструкции состав данного преступления является материальным и, следовательно, считается оконченным с момента наступления указанных в диспозиции ст. 361 УК РК последствий, к которым относятся причинение существенного вреда правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства [5].

Однако, если присвоение или растрата совершена лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, занимающим ответственную государственную должность, и они сопряжены с использованием им своего служебного положения, их действия следует квалифицировать по п. 2 ч.3 ст. 189 УК РК и дополнительная квалификация как злоупотребление должностными полномочиями по ст.361 УК РК не требуется [5].

Присутствует в уголовном законодательстве Уголовного кодекса Республики Казахстан и иное словосочетание “превышение власти или **должностных** полномочий”.

В части первой ст. 362 (Превышение власти или должностных полномочий) УК РК предусмотрена ответственность за превышение власти или должностных полномочий, то есть совершение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом действий, явно выходящих за пределы его прав и полномочий и повлекших причинение существенного вреда правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства (Статья 362. Превышение власти или должностных полномочий).

Как пишет Борчашвили И.Ш. в контексте применения данной ст. УК понятия «служебные полномочия» и «должностные полномочия» имеют один смысл и носят идентичный характер [5].

В соответствии с п. 9 ст. 1 Закона «О государственной службе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК [4] должностными полномочиями являются права и обязанности, предусмотренные конкретной государственной должностью, отвечающей целям и задачам, стоящим перед государственными органами, в которых осуществляют свою деятельность государственные служащие.

Государственной службой является деятельность государственных служащих в государственных органах по исполнению должностных полномочий, направленная на реализацию задач и функций государственной власти. В зависимости от специфики деятельности государственного органа, наряду с административной государственной службой, различаются особые и специальные виды государственной службы: воинская служба [5] правоохранительная служба, служба в специальных государственных органах.

С субъективной стороны злоупотребление должностными полномочиями может быть совершено только умышленно. Виновный сознает, что совершает или не совершает действие вопреки интересам службы, предвидит, что такое поведение повлечет существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства, и желает наступления одного или нескольких из указанных последствий [5].

Кроме вины, обязательным признаком субъективной стороны является мотив – корыстные или иные личные побуждения [5].

Список использованных источников

1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.

2. [Должностное лицо осуждено за мошенничество Кызылорда облыстық соты.](https://kzl.sud.kz > rus > news > dolzhnostnoe-lico-osuz...) // <https://kzl.sud.kz > rus > news > dolzhnostnoe-lico-osuz...> 6 февр. 2024 г. – В суде №2 города

Кызылорды рассмотрено уголовное дело в отношении подсудимого Ж., предусмотренное пунктами 1), 2) части 3 статьи 190 ...

3. Закон РК « О противодействии коррупции»от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК //https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410

4. Закон « О государственной службе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК.// https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416#z283

5. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті жарты, 2015. – 1120 с.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Бекбатыров Назарбек Жокенович

Карагандинское региональное

отделение партии

"Аманат", заместитель председателя

Асылбеков Ахтан Берикович

магистрант 1 курса

Карагандинского университета

Казпотребсоюза

Аннотация: В научной статье рассматриваются понятия «насильственная преступность» с позиции разных авторов. Приводятся признаки насильственной преступности, рассматриваются нормативно-правовые акты, регулирующие данные правонарушения. Проведен анализ совершения насильственных преступлений и выявлены особенности их совершения.

Ключевые слова: Преступление, насильственные преступления, насилие, противоправное деяние, убийство, грабеж.

Криминальное насилие детерминируется в целом теми же причинами и условиями, что и вся преступность. Но круг и интенсивность ряда криминогенных явлений и процессов здесь специфичны, будучи связаны с социальной напряженностью в обществе и микросреде, стереотипами поведения, представлениями о дозволенности насилия [1, С. 239].

Затянувшийся экономический кризис в стране неизбежно вызывает обострение отношений между слоями общества, повышение конфликтности значительной части населения. Насильственные преступления как по генезису, так и по содержанию – это всегда конфликты, причем довольно острые и имеющие широкий диапазон и многообразные формы проявления.

В целом в жизни общества произошло значительное увеличение поводов для совершения насильственных преступлений. Они часто возникают в результате провоцирующего поведения потерпевших, что весьма характерно для детерминации насильственных преступлений.

«На насильственной преступности сказывается общее ожесточение нравов, маргинализация и люмпенизация значительных слоев населения, увеличение стрессовых ситуаций, ослабление традиционных форм социального контроля. Под воздействием указанных и других объективно сложившихся противоречий общественного различия на групповом и индивидуальном уровнях усиливается полимотивированность криминального насилия, создается широкое поле для возникновения и действия самых разнообразных внутренних побуждений к насильственным преступлениям (мести, корысти, стремления к самоутверждению любыми способами и другие)» [2, С. 97].

Для многих людей стало привычным разрешать межличностные конфликты насильственным путем без обращения к соответствующим государственным (прежде всего, правоохранительным) органам. К основным криминогенным детерминантам, формирующим агрессивно-насильственную мотивацию, относятся:

Недостатки (пороки) школьного воспитания: дети, не способные воспринять стандартную программу, отстают в учебе, начинают прогуливать занятия, озлобляются на одноклассников, бросают школу, и общество утрачивает канал социального контроля над ними. Малоэффективное предупреждение пьянства, наркотизма, токсикомании. Слабая ранняя профилактика бытовых, досуговых конфликтов.

Пропаганда культа насилия и порнографии в средствах массовой информации. Развал специальных структур в местных органах власти, прежде работавших с конфликтными семьями. Незрелость системы виктимологической профилактики преступлений.

Отсутствие нормально функционирующей сети органов выявления и изоляции лиц с патологией психики, генерирующей склонность к насилию. Криминальная самодетерминация – развитие представителями преступного мира склонности к насилию у молодежи. К криминогенным факторам, формирующим агрессивную направленность личности в детском и подростковом возрасте, относятся:

- обстановка в семье, формирующая склонность к разрешению возникающих конфликтов путем применения насилия (примеры распущенности, жестокости по отношению к близким, пьянства, паразитизма и так далее);

- деморализующее влияние ближайшего бытового окружения по месту жительства, работы, учебы;

- жестокость по отношению к людям, животным;

- издевательства над младшими и слабыми;

- участие в неформальных группах с антисоциальной направленностью, со склонностью к насилию;

- групповые драки, избиения, пьянство и так далее.

Целенаправленное вовлечение подростков в пьянство, потребление наркотиков и других одурманивающих веществ, преступную или иную антиобщественную деятельность агрессивного характера взрослыми преступниками и ранее судимыми сверстниками. Что касается изнасилований, то можно выделить несколько общих криминологически значимых причин, способствующих совершению этих преступлений. Прежде всего, это недостатки в нравственно-половом воспитании подрастающего поколения и молодежи.

Стихийное изменение сексуальной морали в 1990-е годы привело к тому, что половая неприкосновенность как нравственная ценность заняла далеко не самое высокое место в системе других ценностей. Вседозволенность, рост проституции, неуважительное отношение к женщине и т.п. – все это при отсутствии институтов обучения нормам сексуального поведения и низкой правовой осведомленности населения способствовало не только реальному росту изнасилований, но и большей, чем раньше, незащищенности женщин.

Сексуальные нормы, базирующиеся на принципах «абсолютной половой свободы» и насаждаемые под видом «сексуальной революции», все чаще принимаются и культивируются в некоторых, особенно молодежных, группах. Такие нормы являются отклонением от общепринятой этики сексуального поведения и как бы готовят почву для совершения изнасилований [3, С.242]. Криминогенным ситуативным условием выступает повышенная виктимность потерпевших.

Она связана, главным образом, с возрастными особенностями жертвы либо неосмотрительным, легкомысленным поведением. Общепрофилактическое предупреждение насильственных преступлений во многом зависит от проводимых в стране социально-экономических и политических преобразований, связанных с утверждением общечеловеческих ценностей, гуманизацией нравственного климата, реализацией принципов социальной справедливости.

Решающее значение имеют крупномасштабные, осуществляемые на общественном уровне меры, способствующие устранению (блокированию, нейтрализации, уменьшению сферы действия) причин криминального насилия. В частности, средствами убеждения, воспитания, просвещения необходимо всячески противостоять распространению в массовом сознании культа силы, суперменства, ориентации части граждан, в первую очередь молодежи, на насильственные варианты разрешения жизненных проблем.

Фундаментальной мерой воздействия на насильственную преступность является государственная забота о семье как ячейке общества. Семья относится к числу первостепенных субъектов профилактики насилия.

В этом плане особое значение имеют два аспекта государственной политики в отношении семьи:

- выявление и пресечение фактов насилия в семье, склонности к преступлениям (привлечение виновных к административной или уголовной ответственности), лишение

родительских прав, взятие под опеку детей, оказание им медицинской и психологической помощи;

-активизация профилактического потенциала семейного воспитания путем создания нормальных жилищных и материальных условий, оказание педагогической помощи родителям, координация усилий родителей, учителей и работников правоохранительных органов по защите подростков от вовлечения в преступную деятельность и криминальную среду [4, С. 242].

Необходимо расширять сеть кризисных центров, фондов милосердия, учреждений социально-психологической помощи и других государственных структур, призванных способствовать профилактике и пресечению конфликтов в семье, в сфере быта. Большую роль в профилактике насильственных преступлений играет развитие сферы досуга и формирование здоровой культуры отдыха, постепенное искоренение порочных традиций, которые жестко увязывают отдых с употреблением спиртного.

Государство должно обеспечить гражданам возможность снятия стрессов в рамках здорового образа жизни. В профилактике насилия значительную роль играют физкультура и спорт. Радикальное изменение государственной политики – необходимое условие защиты психики наших сограждан от видеоэкспансии насилия. Во многих странах используются как правовые, так и технические меры: законы, запрещающие демонстрацию видеоматериалов, рекламирующих насилие, специальные блокираторы на телевизорах, позволяющие родителям контролировать телеэфир.

Причем благодаря именно этим мерам кино – и видеопродукция, изобилующая сценами насилия и секса, была вытеснена из стран, где она производилась. Среди подразделений, обеспечивающих деятельность основных субъектов по предупреждению преступлений, существенную роль играют дежурные части органов внутренних дел. Основное их назначение состоит в оперативном реагировании на сообщения о насильственных правонарушениях.

Работники дежурной части осуществляют разбирательство с доставленными к ним гражданами, непосредственно пресекают насильственные посягательства, а также семейные, бытовые, досуговые конфликты и скандалы, чреватые совершением преступления, во время выезда по вызовам населения. Дежурная часть принимает и регистрирует сообщения и заявления о насильственных преступлениях.

Профилактические аспекты этой работы заключаются в следующем. Своевременная регистрация сообщений и надлежащее реагирование на них создают благоприятные предпосылки для раскрытия преступлений. Кроме того, эта работа обеспечивает снижение латентной преступности и приближение статистики к реальной криминальной картине.

Применительно к ситуациям совершения насильственных преступлений в общественных местах большое предупредительное значение имеет обеспечение «эффекта присутствия милиции», особенно ее патрульно-постовой службы, там, где возможны или назревают межличностные конфликты (скверы, стоящие здания, подвалы, заброшенные строения, где собираются пьяницы, ларьки, торгующие спиртным, районы вокзалов и так далее).

В предупреждении насильственных преступлений большая роль принадлежит участковым инспекторам милиции, поскольку они находятся в гуще населения микрорайона, трудовых коллективов, общественных организаций, добровольных формирований. Участковые инспекторы обязаны владеть оперативной обстановкой на своем участке. Они обязаны выявлять лиц, занимающихся наркобизнесом, вовлекающих несовершеннолетних в антиобщественную деятельность, склонных к совершению насильственных преступлений.

Они должны также знать неблагополучные семьи, участников систематических бытовых конфликтов. Участковые инспекторы осуществляют непосредственное воспитательно-предупредительное воздействие на неустойчивых граждан, используя методы индивидуальной профилактики.

Они посещают лиц, от которых можно ожидать совершения насильственных посягательств, проводят с ними профилактические беседы, оказывают содействие в урегулировании конфликтов и ссор, помогают в решении житейских проблем, контролируют места концентрации антиобщественных элементов, принимают меры к разобщению групп, ориентированных на использование криминального насилия, консультируют население по правовым и иным вопросам [5, С. 244].

Большое значение для предупреждения тяжких насильственных преступлений имеет обеспечение неотвратимости наказания за уголовно наказуемые деяния, предусмотренные нормами уголовного закона с так называемой двойной превенцией: побои, угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью, незаконное изготовление оружия, небрежное хранение огнестрельного оружия и др.

Необходимо усилить надзор прокуратуры за законностью решений полиции по заявлениям, сообщениям, всем сигналам об этих деяниях. Эффективность их профилактического воздействия связана, главным образом, с обеспечением своевременного привлечения к ответственности за деяния других, создающих условия для совершения более опасных преступлений. Весьма важна виктимологическая профилактика.

Ее меры должны основываться на выявлении потенциальных потерпевших и предотвращении их неосмотрительного, рискованного, провоцирующего поведения (скандалистов, постоянно конфликтующих; лиц, попадающих в состоянии опьянения в опасные ситуации; лиц, склонных к случайным компаниям, следованию приглашениям незнакомых людей, легкомысленному поведению в общественных местах, нахождению в них в позднее время и т.д.). Предупреждение изнасилований имеет много общего с предупреждением других насильственных преступлений, но имеет и определенную специфику.

Перечень мер, связанных с предупреждением сексуальных посягательств, включает в себя: распространение нравственных ориентиров, культивирующих уважение к женщине; создание условий для улучшения досуга молодежи, контроля за безнадзорностью подростков; обеспечение надлежащего порядка в общественных местах (парках, скверах, зонах отдыха и т.д.), где наиболее вероятно совершение половых преступлений; обеспечение принципа неотвратимости наказания за совершение сексуальных преступлений; запрещение пропаганды насилия, порнографии, «абсолютной» половой свободы в средствах массовой информации (телевидение, радио, печать и т.д.); контроль за лицами, составляющими группы «повышенного риска» (ранее судимыми за совершение половых преступлений; за лицами с психическими аномалиями, склонными к совершению сексуальных посягательств, а также за тем, кто проявляет повышенный сексуальный интерес к малолетним девочкам, девушкам-подросткам или грубо пристающим к женщинам).

Общепрофилактическое предупреждение насильственных преступлений во многом зависит от проводимых в стране социально-экономических и политических преобразований, связанных с утверждением общечеловеческих ценностей, гуманизацией нравственного климата, реализацией принципов социальной справедливости.

Решающее значение имеют крупномасштабные, осуществляемые на общественном уровне меры, способствующие устранению (блокированию, нейтрализации, уменьшению сферы действия) причин криминального насилия. Фундаментальной мерой воздействия на насильственную преступность является государственная забота о семье как ячейке общества. Семья относится к числу первостепенных субъектов профилактики насилия.

Необходимо расширять сеть кризисных центров, фондов милосердия, учреждений социально-психологической помощи и других государственных структур, призванных способствовать профилактике и пресечению конфликтов в семье, в сфере быта. Большую роль в профилактике насильственных преступлений играет развитие сферы досуга и формирование здоровой культуры отдыха, постепенное искоренение порочных традиций, которые жестко увязывают отдых с употреблением спиртного.

Государство должно обеспечить гражданам возможность снятия стрессов в рамках здорового образа жизни. В профилактике насилия значительную роль играют физкультура и спорт. Радикальное изменение государственной политики – необходимое условие защиты психики наших сограждан от видеоэкспансии насилия.

Во многих странах используются как правовые, так и технические меры: законы, запрещающие демонстрацию видеоматериалов, рекламирующих насилие, специальные блокираторы на телевизорах, позволяющие родителям контролировать телеэфир. Причем благодаря именно этим мерам кино – и видеопродукция, изобилующая сценами насилия и секса, была вытеснена из стран, где она производилась.

Список использованных источников

1. А.А.Смагулов. Криминологическое понятия преступного насилия. Астана. 2019
2. Е.О.Алауханов. Общесоциальные и специально-криминологические меры противодействия насильственной преступности. Астана. 2017
3. Е.А.Масикова. Насильственная преступность: современное положение и причины ее проявления. М. 2015
4. И.А.Расулов. Женская насильственная преступность: криминологический анализ. М. 2021.
5. А.А.Свечникова., С.А.Корягина. Проблемы насильственной преступности на современном этапе развития России // Евразийский научный журнал. 2016. № 12.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ РЕШЕНИЙ СУДОВ О ВЗЫСКАНИИ АЛИМЕНТНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Бекбатыров Назарбек Жокенович
Карагандинское региональное
отделение партии "Аманат",
заместитель председателя

Дакиев Даулет Габдусаматович
магистрант 2 курса Карагандинского
университета Казпотребсоюза

Аннотация: В статье осуществляется анализ проблем взыскания алиментов с родителей, которые уклоняются от исполнения своих обязанностей. Также рассмотрено правовое положение совершеннолетних нетрудоспособных детей и трудоспособных детей, имеющих инвалидность. Помимо этого, автором рассмотрен путь решения проблемы уклонения родителей от своих обязанностей через формирование алиментного фонда.

Ключевые слова: Алимент, родители, ребенок, взыскание, платеж, выплата, исполнительная производства,

Семья и семейные ценности все больше погружаются под государственную защиту, представляя собой одно из приоритетных направлений его политики. Однако на современном этапе, в качестве детерминантов проблем по нарушению интересов семьи и ее членов следует рассматривать не только процветающую длительное время вестернизацию российского общества, но и изменение сознания его самого, вызванного сменой поколений, каждое из которых отличается все более низким уровнем ответственности.

Именно заниженный уровень ответственности обуславливает реализацию механизма о взыскании алиментов, в целях защиты более слабых членов семьи. Следует признать и тот факт, что проблемы исполнения решений по делам о взыскании алиментов кроются не только в нежелании лиц выплачивать алименты, но и в неслаженном механизме работы государственных структур, отсутствии должного законодательного регулирования исполнительного производства.

Подтверждением проблемы несвоевременной выплаты алиментов в Казахстане и ее остроты выступают статистические данные, публикуемые государственной службой судебных приставов Республики Казахстан. Так, на конец 2022 года в производстве органов принудительного исполнения находилось 963849 дел о взыскании алиментных платежей на общую сумму 1,1 триллиона тенге. При этом в 2021 году за аналогичный период их число составило 791 988 дел на сумму более 157 млрд. тенге.

Для сравнения: на конец 2020 года численность исполнительных производств по данной категории дел составляла 809,4 тыс. на сумму более 150 млрд. тенге [1]. Посредством исполнительного производства реализуется восстановление нарушенных прав лиц и защита их интересов, ввиду чего ему отводится особое место в системе отечественного права.

Производство по взысканию алиментных платежей имеет первостепенное социальное значение, ввиду чего требования исполнительных документов о взыскании алиментов подлежат немедленному исполнению и удовлетворяются в первую очередь.

Согласно позиции законодателя, мерами принудительного исполнения требований исполнительных документов о взыскании алиментов являются:

- 1) выплаты алиментов через судебного пристава-исполнителя при наличии исполнительного листа;
- 2) добровольные выплаты алиментов должником взыскателю с последующим уведомлением судебного пристава-исполнителя при условии нахождения у него исполнительного листа;
- 3) обращение взыскания на заработную плату и (или) иной доход должника;

4) обращение взыскания на иное имущество должника [2].

Следует отметить, что процесс реализации каждой из приведенных мер вызывает определенные трудности, детерминантами которых выступают как проблемы правовой регламентации исполнительного производства по взысканию алиментных платежей, так и действия самих должников, которые в своей совокупности приводят к нарушениям прав и интересов взыскателей. Рассмотрим некоторые из них.

Так, одной из наиболее распространенных причин неисполнения судебных постановлений остается умышленная неуплата алиментов. Несмотря на межведомственное взаимодействие органов принудительного исполнения с иными государственными структурами, должники находят способ избежать уплаты алиментов, либо существенно занизив их размер, получая, по договоренности с работодателем, не только «белую» заработную плату, но и «зарплату в конверте», обратить взыскание на которую не представляется возможным, так как подтвердить наличие данного дохода документально невозможно.

Государственная служба судебных приставов имеет право на проведение проверки бухгалтерии на предмет правильности удержания и перечисления денежных средств по исполнительным документам в отношении работающих в организации должников по заявлению или жалобе взыскателя или по собственной инициативе, однако данная процедура достаточно длительна и не всегда приносит положительные результаты.

Следует признать, что распространенное применение мер административной и уголовной ответственности к должникам на взыскиваемость алиментов существенно не повлияло, чему подтверждением является приведенная выше статистика.

Как правило привлекаемые к ответственности лица, отбыв административный арест или обязательные работы, продолжают уклоняться от алиментных обязательств, либо вносят некоторую сумму средств в счет погашения задолженности, после чего выплата алиментов снова прекращается [3, С.403]. Обращает на себя внимание проблема и уменьшения размера содержания на каждого ребенка в случае увеличения количества детей. На сегодняшний день, многодетные семьи достаточно распространенное явление в обществе.

Однако, в случае бракоразводных процессов и последующих браков, число детей может увеличиваться, но алиментные содержание остается прежним, ввиду того, что половина доходов должника все равно остается при нем. Данное положение базируется на принципе семейного права о соблюдении баланса прав и законных интересов детей и родителей в случае их конкуренции.

Однако в соответствии с разъяснением Конституционного Суда РК данный принцип все равно подразумевает приоритетное обеспечение интересов детей, что остается нереализованным в системе долевого исчисления алиментов. Полагаем, что решением данной проблемы могут стать соответствующие поправки в семейное законодательство.

В частности, предлагается, за лицом, имеющим трех и более детей сохранять предусмотренный в Законе Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV» «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» прожиточный минимум по месту жительства должника-гражданина для соответствующей социально-демографической группы населения, если величина указанного прожиточного минимума превышает величину прожиточного минимума трудоспособного населения в целом по Республике Казахстан.

В этой связи, видится необходимым изменить соглашения об уплате алиментов, изложив ее следующим образом: «При отсутствии соглашения об уплате алиментов алименты на несовершеннолетних детей взыскиваются судом с их родителей ежемесячно в размере: на одного ребенка – одной четверти, на двух детей – одной трети, на трех и более детей – сохранять за должниками только прожиточный минимум по месту жительства должника-гражданина. Указанное не ограничивает суд, предусмотреть иной способ раздела, если таковой невозможен».

Достаточно распространенным явлением, с которым сталкиваются приставы-исполнители, при исполнении судебных решений о взыскании алиментных платежей,

выступает розыск должника, который объявляется по месту исполнения исполнительного документа или по последнему месту жительства должника, либо нахождения его имущества, а также по месту жительства, и, как правило, не приносит желаемого результата. Данная проблема отчасти нашла свое отражение среди законодательных инициатив.

Одним из нововведений является возможность объявить должника по исполнительному производству о взыскании алиментов пропавшим без вести, существенно ограничив тем самым его гражданскую дееспособность. На практике это будет выглядеть так. Если лицо, обязанное платить алименты, скрывается и игнорирует исполнение судебного решения по алиментным платежам, пристав обязан принять все предусмотренные законом меры по его розыску. В случае, если в течение года с момента получения последней информации о плательщике алиментов, его поиск не дал положительных результатов, то пристав уведомляет об этом взыскателя.

После этого последний получает право обратиться в суд с заявлением об объявлении должника пропавшим без вести. Целью такого шага является, прежде всего, финансовая защита интересов незащищенных категорий граждан. Должник при этом будет испытывать серьезные неудобства, выраженные в том, что, считаясь пропавшим без вести, он не сможет взять кредит, устроиться на работу, приобрести имущество, подлежащее государственной регистрации и т.д.

При приобретении имущества информация об этом сразу же попадет к судебному приставу. Безусловно, значение данных нововведений достаточно велико, однако полагаем, что дополнительно возможно предусмотреть в законе возможность самостоятельного обращения судебного пристава-исполнителя в суд с заявлением о признании должника безвестно отсутствующим при наличии заявления и обязательного согласия на это взыскателя в том случае.

Некоторые шаги в данном направлении уже были сделаны, посредством внесения поправок в ст. 278 ГПК РК, в соответствии с которыми информацию о безвестно отсутствующем лице суд может запросить только лишь у приставов, минуя службу полиции [4]. Законодательные поправки, датированные этим же годом расширили полномочия службы судебных приставов по розыску должника, исключив необходимость их обращения в органы внутренних дел, а следовательно, первые обладают всей необходимой информацией о должнике для постановки данного вопроса перед судом.

Указанное не нарушает принципов гражданско-процессуального законодательства, а равно и не создает коллизий, поскольку ГПК РК допускает в качестве инициаторов данной процедуры любое заинтересованное лицо.

Таким образом, проблемы исполнения судебных решений о взыскании алиментных платежей связаны с несовершенством самого механизма исполнительного производства, вызванного, в первую очередь, пробелами его правовой регламентации.

Полагаем, что предлагаемые пути совершенствования действующего законодательства, способствуют защите интересов детей и иных лиц, имеющих право на получение алиментов.

Список использованных источников

1. «Отчет о работе по исполнению судебных актов в РК» за 2020-2023 годы
2. «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV.
3. Аблаева Э.Б. Современное состояние и направления исполнительного производства в Казахстане. Журнал «Социально-политические науки» – М. 2017.
4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Бекмагамбетова Камила

студент гр. Ф-21-2

Научный руководитель: Кузбаева Г.Х.

Аннотация: Статья освещает вопросы развития потребительского кредитования в Казахстане. Потребительское кредитование представляет собой особый комплекс взаимосвязанных, организационных, функциональных, юридических и экономических процессов, благодаря которым определенная кредитная организация предоставляет потребительский кредит физическому лицу на оговоренных в договоре кредитования условиях. Автор проводит статистический анализ потребительского кредитования в Казахстане, выделяет факторы, которые негативно сказываются на развитии потребительского кредитования, а также пути снижения рисков в банковском секторе экономики.

Ключевые слова: кредитование, потребительское кредитование, развитие, проблемы, перспективы.

Потребительское кредитование занимает очень важное место и играет особую роль в современной рыночной экономике Республики Казахстан. С переходом Казахстана на рыночную экономику потребительское кредитование стало важной составляющей в повседневной жизни граждан. Покупка товаров в кредит при том уровне благосостояния, в котором находится большая часть населения страны, является неотъемлемой частью жизни казахстанских потребителей. Западный опыт показал, что кредитование частных лиц является не только мощным стимулирующим инструментом расширения рынков сбыта и увеличения объемов продаж, но также фактором увеличения темпов экономического роста. На сегодняшний момент это одно из основных направлений деятельности коммерческих банков, которое продолжает оставаться перспективным в плане развития и приносит огромные сверхприбыли в банковский сектор.

Потребительское кредитование в Республике Казахстан в последние годы имеет тенденцию к росту. Данные о росте объемов потребительского кредитования в Казахстане проиллюстрируем на рисунке 1.

Рисунок 1 – Количество заемщиков и сумма их долга [1]

Самая большая доля от общего кредитного портфеля приходится на потребительские кредиты без залога – 49,2% суммы. Еще 28% составляют ипотеки и 14% – автокредитование. По статистическим данным доля жилищных займов за год упала (было 32%), тогда как кредитов на авто выросла (было 11%).

Соотношение кредитов физическим лицам и потребительских кредитов представим на рисунке 2.

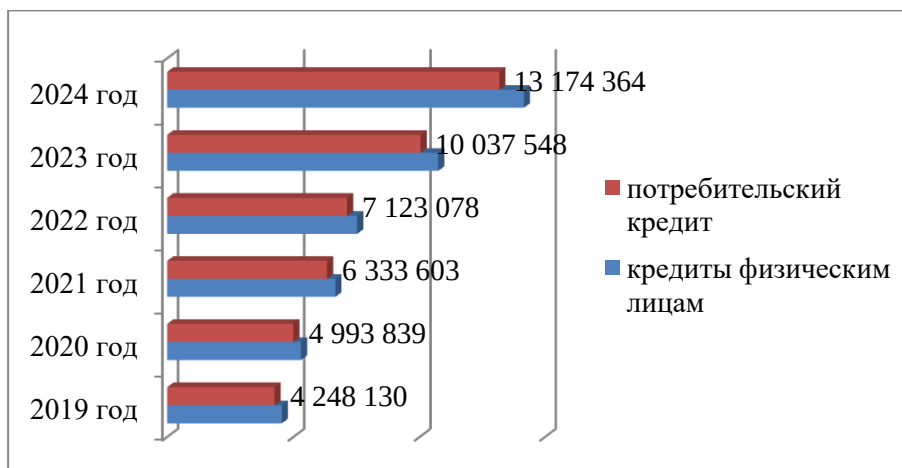

Рисунок 2 – Соотношение кредитов, выданных физическим лицам и потребительского кредитования в Республике Казахстан за 2019-2024 гг [2].

Как видно, подавляющий процент кредитов физических лиц (в 2023 году – 93,4%, в 2024 году – 93,0%) составляет потребительский кредит, выдаваемый БВУ.

Самыми популярными среди потребительских займов являются рассрочки. В 3 квартале 2024 года спрос на потребительские беззалоговые займы вырос на 10%, а объем заявок составил 12 млн., обновив исторический максимум. Подобный рост объясняется увеличением потребительских расходов населения и все большим финансированием трат за счет кредитного рычага.

При этом, несмотря на рост количества заявок, уровень одобрения находится на уровне 38% за 2 и 3 кварталы 2024 года. Иными словами, из 10 поступивших заявок банки одобряют только 3-4. Наибольший процент одобрений потребительских кредитов банков наблюдается во 2 и 3 кварталах 2023 года. Средняя сумма заявки на беззалоговое потребительское кредитование выросла на 17%, что в пределах инфляции, и составила 669 тыс. тенге [3].

Рассматривая структуру потребительского кредитования можно выделить все прочие продукты – потребкредиты с залогом, автоломбарды, бизнес-кредиты физлиц, кредитные карты, микрозаймы формата "до зарплаты" – в совокупности сейчас приходится около 9% (рисунок 3).

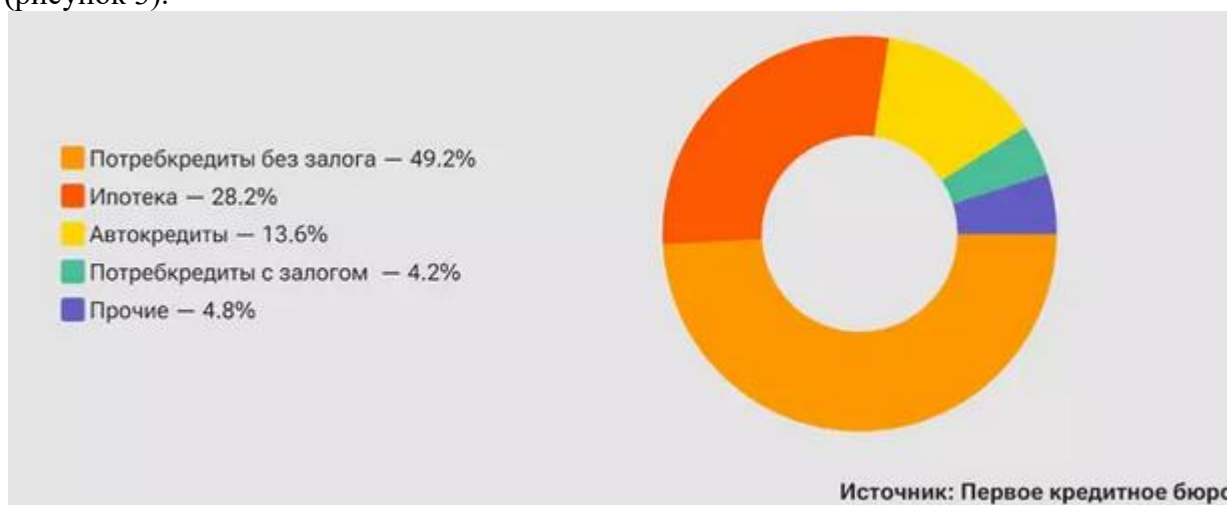

Рисунок 3 – Структура потребительского кредитования в разбивке по сумме на 1 ноября 2024 года [1].

По состоянию на 1 ноября текущего года на беззалоговые потребкредиты приходится 10,5 трлн тенге. Причем почти половину этой суммы должны 808 тыс. человек с самыми большими суммами долга, то есть 10% заемщиков. При этом наибольшая задолженность на одного человека составляет 22,7 млрд тенге.

Рассматривая проблемы потребительского кредитования в Казахстане можно выявить, что за последние пять лет ежегодный прирост выданных кредитов небанковским юридическим лицам составил в среднем 11% (в 2023 году – 20%), а сам корпоративный портфель за те же пять лет практически не вырос вследствие значительных списаний на стороне крупных игроков, продажи проблемных портфелей в Фонд проблемных кредитов, а также работы в рамках индивидуальных планов по снижению неработающих займов по итогам проверки качества активов. Но в 2024 году наблюдаем и общий рост портфеля на 4,8%.

На перспективы обслуживания долга в ближайшие годы будут влиять следующие факторы (рисунок 4).

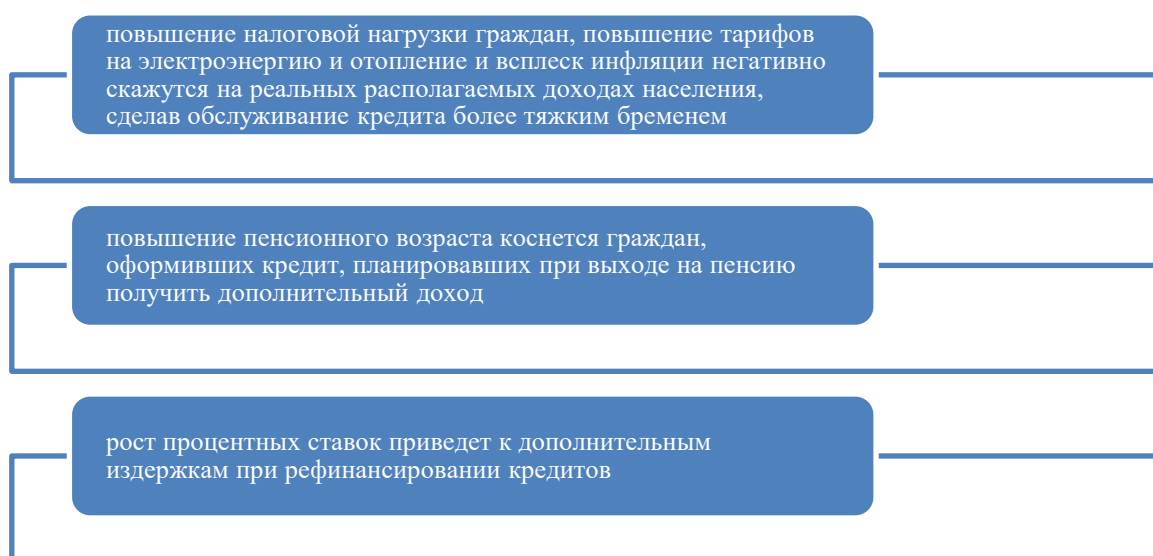

Рисунок 4 – Факторы, негативно воздействующие на развитие потребительского кредитования в Казахстане

Также нами выделены проблемы потребительского кредитования в Республике Казахстан:

1. Наиболее значимой проблемой потребительского кредитования в Республике Казахстан уже сейчас является существенное насыщение рынка.
2. Рост числа невозвратов по кредитам. В первую очередь, данная проблема проявляется из – за отсутствия механизма влияния на процессы невозврата кредита банками.
3. Высокий уровень процентных ставок, которые используются банками при заключении кредитных договоров. Несмотря на то, что в последнее время законодательством РК вводятся ограничение по процентным ставкам для потребительских кредитов, предельная процентная ставка остается достаточно высокой.
4. Краткосрочные и среднесрочные потребительские кредиты.

Данные тренды приближают перегрев на рынке потребительского кредитования. В качестве основных направлений по усовершенствованию банковской системы в "Концепция социального развития Республики Казахстан до 2030 года" [4] выделяют те, что отражены на рисунке 5.

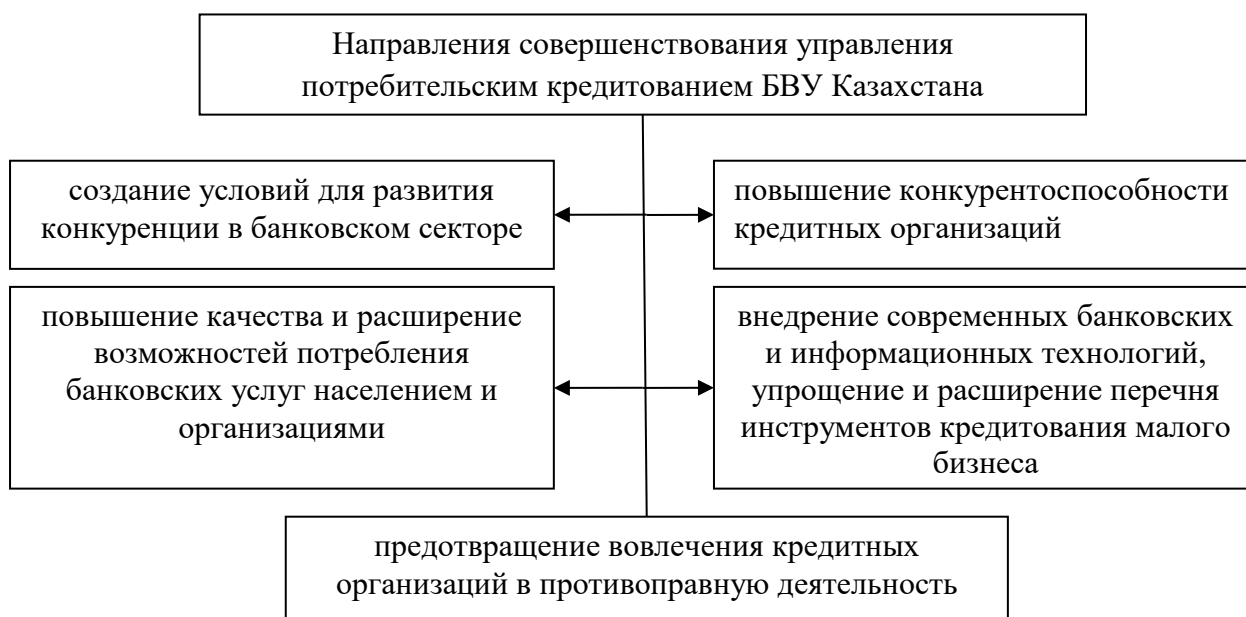

Рисунок 5 – Направления совершенствования управления потребительским кредитованием БВУ Казахстана в соответствии с "Концепцией социального развития Республики Казахстан до 2030 года" [4].

Для предотвращения кризисной ситуации на рынке потребительского кредитования в Республике Казахстан необходимо выделить следующие пути решения вышеназванных проблем:

1 В качестве основного направления увеличения числа заемщиков потребительского кредита является совершенствование процесса выдачи кредита.

2 В качестве механизма усовершенствования процесса выдачи кредитов можно назвать упрощенную систему выдачи кредитов.

3 Для уменьшения риска невозврата кредита необходимо в первую очередь создать институциональную основу регулирования кредитных рисков потребительского кредитования банков второго уровня в республике Казахстан.

4 Для решения проблемы недоступности потребительских кредитов, одобрения кредитов заемщикам необходимо ввести страхования риска невозврата кредитов.

5 Также представляется актуальной разработка методики проведения стресс-тестирования банков второго уровня, которое включает в себя компоненты как количественного, так и качественного анализа.

Список использованных источников

1. Первое кредитное бюро. Электронный ресурс: <https://www.1cb.kz/?from=xiaodiaomao.com>
2. Сайт Национального Банка Республики Казахстан. Электронный ресурс: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/kredity-ekonomike-v-rasshirennom-opredelenii/rubrics/1817>
3. Более половины взрослого населения имеет кредиты в Казахстане. Электронный ресурс: <https://www.nur.kz/nurfin/banks/2141128-bolee-pолоviny-vsego-vzroslogo-naseleniya-kazahstana-imeet-kredity/?ysclid=m473nfaqmt637239808>
4. Концепция социального развития Республики Казахстан до 2030 года. Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000396>

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ НДС В СТРАНАХ ЕАЭС

Бекмагамбетова Камила,

студент гр. Ф-21-2

Научный руководитель: Улаков Н.С.

Аннотация: Статья посвящена вопросам налогообложения налогом на добавленную стоимость стран евразийского экономического союза (далее – ЕАЭС). Автор выделяет особенности исчисления НДС по Законодательству стран-участниц, приводит сопоставление методологических различий в освобождении от обложения НДС стран-участниц ЕАЭС. Также в статье проведен анализ взимания НДС за последние годы на территории Республики Казахстан, выделены проблемы и определены пути решения.

Ключевые слова: НДС, страны-участницы ЕАЭС, налог, взимание, освобождение, недостатки.

Налог на добавленную стоимость (далее – НДС) является одним из основных косвенных налогов, формирующих доходную часть бюджета. НДС успешно применяется в большинстве стран с рыночной экономикой и обеспечивает поступление от 12 до 30 % налоговых доходов государства.

НДС применяется для расчета добавочной стоимости в ряде государств в том числе в странах ЕАЭС (объединение пяти стран: России, Казахстана, Армении, Беларуси, Кыргызстана). Его особенность состоит в переносе налогового бремени с налогоплательщика на покупателя произведенной продукции. При расчете НДС в первую очередь определяются показатели добавочной стоимости, только затем сделать расчет. Среди положительных сторон применения НДС в Казахстане выделяют: увеличение доходной части бюджета государства, простота расчета, стимулирование экспорта товаров и услуг, обеспечение равного реального уровня налогообложения отраслей и видов экономической деятельности вне зависимости от форм и особенностей деятельности, и т.д.

При ввозе товаров из стран ЕАЭС налог уплачивается по ставке 10 % или 20 % в зависимости от вида ввозимого товара. Налоговой базой является стоимость приобретенных товаров. В случае приобретения подакцизных товаров налоговая база увеличивается на сумму акцизов. В целях уплаты НДС при импорте налоговая база определяется на дату принятия на учет товаров, ввезенных из стран ЕАЭС [1].

По общему правилу ставка «импортного» НДС зависит от того, по какой ставке облагается реализация ввезенного товара в РФ. Если, например, реализация товара внутри страны облагается по ставке 20%, то и ставка НДС при импорте товара из стран ЕАЭС составит 20% [2].

Представим алгоритм исчисления НДС на современном этапе на рисунке 1.

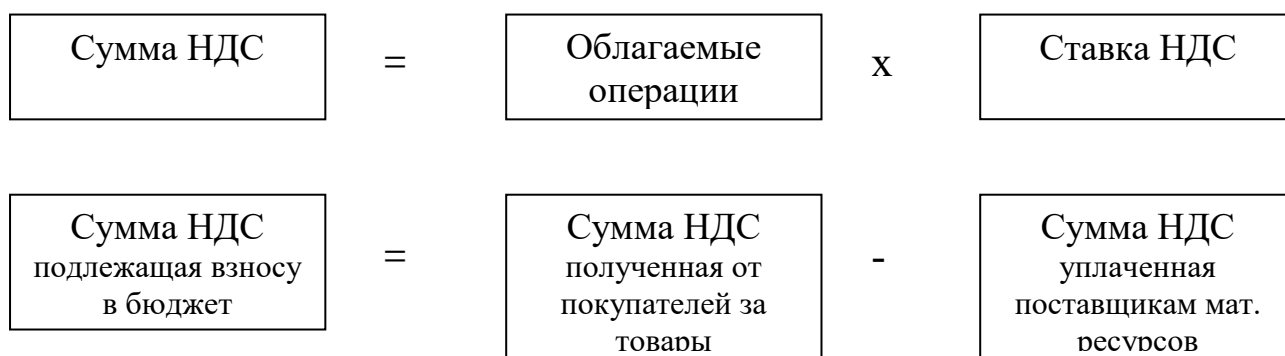

Рисунок 1 – Алгоритм исчисления НДС на современном этапе [3, с. 15].

В целях признания места реализации товара или услуги с НДС в стране-участнице ЕАЭС наличествует обстоятельство (рисунок 2).

Рисунок 2 – Определение места реализации товара на территориях стран-участниц ЕАЭС [4].

Существуют операции по освобождению стран-участниц ЕАЭС от уплаты НДС, которые рассмотрены в Налоговых кодексах данных стран. Для более детального анализа разработаем матрицу методологических различий в освобождении от обложения НДС (таблица 1).

Таблица 1 – Матрица методологических различий в освобождении от обложения НДС стран-участниц ЕАЭС

Экономическая операция	Страны-участницы ЕАЭС				
	Респу-блика Казахстан	Росси-йская Федерация	Респу-блика Беларусь	Респу-блика Кыргызстан	Респу-блика Армения
Инвестиции	+	+	+	+	+
Финансовые операции (кроме кредитования)	+	+	+	+	-
Социально-значимые товары и услуги (кроме лекарственных средств)	+	+	+	+	+
Операции по земельным участкам	+	+	+	+	-
Транспортные операции	-	+	-	+	-

Таблица составлено в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» [5], Налоговым Кодексом Российской Федерации [6], Налоговый Кодекс Республики Беларусь [7], Налоговый кодекс Кыргызской Республики [8], Налоговый Кодекс Республики Армения [9].

Согласно проведенному анализу в Республике Армения методологические различия в освобождении от уплаты НДС наиболее выражены по категориям финансовых операций, операций с земельными участками и транспортными операциями. Между Российской Федерацией и Республикой Кыргызстан обложение и освобождение от уплаты НДС не

определено, то есть они совпадают по законодательной базе. В Республике Казахстан имеются особенности на налогообложении транспортных операций с НДС.

Чтобы понять, какую роль играет НДС в формировании доходной части бюджета Республики Казахстан, обратимся к официальным данным в таблице 2 проведем анализ динамики прироста НДС, или его снижения, в том числе до создания ЕТТ ТС.

Таблица 2 – Анализ динамики прироста НДС в Республике Казахстан, тыс. тенге [10].

Показатели	Годы			Отклонение 2023 год к 2022 году	
	2021	2022	2023	+/-	%
Всего поступления НДС в Департамент Государственных Доходов	445875577	333942549	203246852	-130695697	60,8
НДС на товары, импортируемые на территории РК ТС	453038740	447862322	362664518	-85197804	80,9
НДС за нерезидента	60787703	68788626	72329619	+3540993	105,1
НДС на товары, происходящие и импортируемые с терр. РФ до созд. ЕТТ ТС	-1111834	-44 281	797488	+841769	180,0
НДС на товары, происходящие и импортируемые с территории Республики Беларусь до созд ЕТТ ТС	1157	-4 641	1057	+5698	145,5
Примечание: составлено на основании источника [10]					

По данным таблицы 2 можно сделать вывод, что в настоящее время НДС, поступивший в Департамент Государственных Доходов в 2023 году в сравнении с 2022 годом на 39,2%. Показатели НДС до создания ЕТТ ТС как по Российской Федерации, так и по Республике Беларусь возросли, что сказалось на росте взимания НДС с нерезидентов на 5,1%.

Исходя из этого, необходимо провести анализ на товары Таможенного Союза, ввозимые в Казахстан с территории РФ и РБ в таблице 3.

Таблица 3 – Анализ НДС на товары ТС, ввозимые в Республику Казахстан и поступившие в Департамент Государственных Доходов

Показатели	Годы			Отклонение 2023 год к 2022 году	
	2021	2022	2023	+/-	%
НДС на товары тамож. союза, ввозимые с территории РФ	125987402	32658409	34214599	+1556190	104,7
НДС на товары тамож. союза, ввозимые с территории РБ	6835435	14894876	12985508	-1909368	87,1
Примечание: составлено на основании источника [10]					

Как мы видим по таблице 2, с территории РФ в 2023 году было ввезено большее количество товаров, чем в 2022 году на 4,7%, а из Республики Беларусь ввоз товаров наоборот уменьшился на 12,9%. По Российской Федерации в 2022 году наблюдается значительное снижение НДС, а по Республике Беларусь напротив, медленный рост к 2022 году и снижение к 2023 году.

Следовательно НДС имеет большое значение для формирования доходной части бюджета Республики Казахстан. При этом за последний год было экспортировано больше товаров, чем импортировано. Это сказалось на снижении уровня НДС в доходной части бюджета Казахстана.

В современных условиях падения курса тенге можно обнаружить ряд отрицательных черт взимания НДС, которые напрямую воздействуют не только на непосредственных потребителей, но и на производителей той или иной продукции. На рисунке 3 отразим основные недостатки взимания косвенных налогов в Республике Казахстан.

Рисунок 3 – Основные недостатки практики налогообложения НДС в Республике Казахстан [11].

В целях устранения проблем, связанных с налогообложением НДС в Республике Казахстан, могут поспособствовать следующие пути косвенного налогообложения:

- 1) Ведение должного контроля за взиманием НДС;
- 2) Установление налоговых льгот, для той или иной отрасли, что даст больший эффект ее развитию;
- 3) Совершенствование организации взимания НДС;
- 4) Применение вместо НДС налога с продаж.

Список использованных источников

1 Договор о Евразийском экономическом союзе" (Подписан в г. Астане 29.05.2014) (ред. от 08.05.2015) (с изм. и доп., вступ. в силу с 12.08.2017). Электронный ресурс: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=212769&div=LAW&dst=104308%2C0&rnd=0.7505901573738445#IoJX4WU2DCbyxH8s1>

2 НДС (импорт из стран ЕАЭС) за июнь 2024 г. Электронный ресурс: https://glavkniga.ru/timeline_old/u_8_15517

3 Тютюрюков Н. Н., Тютюрюков В. Н. Налог на добавленную стоимость в странах ЕАЭС: гармонизация, дивергенция или конкуренция? // Научные труды вольного экономического общества России. 2022.-№ 6. – 201 с.

4 Тихонова А.В. – Подходы стран ЕАЭС к вопросам налогообложения НДС: методологические различия и проблемы // Налоги и налогообложение. – 2019. – № 5. DOI: 10.7256/2454-065X.2019.5.30185 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30185

5 Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и

дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.). Электронный ресурс:
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637

6 Налоговый Кодекс Российской Федерации. Электронный ресурс:
<https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=480295>

7 Налоговый Кодекс Республики Беларусь 19 декабря 2002 г. № 166-З. Электронный ресурс: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk0200166>

8 Налоговый кодекс Кыргызской Республики от 18 января 2022 года № 3. Электронный ресурс:
<https://cbd.minjust.gov.kg/112340/edition/2264/ru?ysclid=m4b4evojer880083047>

9 Налоговый Кодекс Республики Армения (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.09.2022 НО-355-N). Электронный ресурс:
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=173427>

10 Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. Электронный ресурс: <https://kgd.gov.kz/ru/section/statistika>

11 Глобенко, Д. К. О применении НДС в странах Евразийского экономического союза / Д. К. Глобенко. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2019. – № 23 (261). – С. 240-243. – URL: <https://moluch.ru/archive/261/60294/>

МЕТОДЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ КЛИЕНТОВ В ТУРИСТИЧЕСКОМ АГЕНТСТВЕ

Бектурсунов Р.Р.

*магистр, преподаватель кафедры
«Туризма и*

ресторанного дела».

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г.Караганда, Казахстан

Аннотация: данная тема раскрывает актуальность выбранной темы. Автором рассматриваются ключевые моменты специфики работы в туристическом агентстве, анализируется обслуживание клиентов в туристических предприятиях.

Ключевые слова: туристическое агентство, маркетинг, турпродукт, туроператор, обслуживание.

Туризм на сегодняшний день предоставляет большие возможности для всех людей. Туризм создает новые рабочие места, люди отправляются смотреть новые страны, создаются интересные экскурсионные программы для туристов и т.д.

На сегодняшний день, актуальность темы подтверждается новыми вызовами, сформированными процессом глобализации. Туристические агентства вынуждены искать новые формы и методы в работе с клиентами, подбирать такой инструментарий обслуживания, который станет востребованным в наше современное время. Туризм является отраслью экономики, туризм создает новые рабочие места. И сегодня очень много выпускников вузов мира интересуется созданием собственного бизнеса.

Туристическое агентство это организация либо индивидуальный предприниматель, занимающийся продажей сформированных туроператором туров.

Обслуживание клиентов в турагентстве является главным фактором успешного ведения бизнеса в индустрии туризма. Сотрудники работающие в турагентстве должны в первую очередь быть заинтересованными в успехе реализации предоставляемой услуги [1].

Каждый сотрудник ответственен за предоставление информации относительно предоставляемой услуги. Менеджер должен знать, что можно предложить клиенту, поинтересоваться его клиентским опытом, относительно отдыха, уточнить какой отдых предпочитает клиент и т.д.

Солидности придает и знание базы гостиниц, если менеджер регулярно повышает свой скил, для того чтобы знать какие отели хорошие, а какие не стоит навязывать ради выгоды, то сложится вполне доверительно отношение относительно туристического агентства.

Хочется отметить, что современные гостиницы не просто предоставляют гостям спальное место, но и дают возможность отдохнуть, расслабиться, получив широкий обширный спектр услуг. Например, многие гостиницы предлагают услуги по качественному питанию, спа-процедурам, индивидуальному обслуживанию и т.д [2].

Сегодня многие гостиницы предоставляют также и свои анимационные вечерние программы. Программы рассчитывают на разные возрастные особенности. Детская танцевальная программа с известными героями, для подростков различные конкурсы и танцы, для взрослых концерт и ночные клубы.

Качество обслуживания клиентов — ключевая цель деятельности любой туристической компании. Другими словами, любая туристическая компания стремится к тому, чтобы сделать своих клиентов счастливыми.

Любой счастливый клиент это удовлетворенный клиент. Сама же удовлетворенность представляет собой один из самых важных элементов в оценке эффективности обслуживания. Все чаще и чаще сегодня удовлетворенность проявляют потребители в просторах интернета, поставив смайлик или лайк.

Доверие покупателя отображает возможность, т.е. вернется ли потребитель в турагентство, посоветует ли вашу фирму другим. В данном случае начинают работать такие инструменты как евангелизм и адвокация [3].

Для предоставления качественной и уникальной услуги, турагентам также важно сотрудничать с хорошими и ответственными туроператорами. Многие туроператоры предоставляют хорошие скидки для клиентов особенно по актуальным и востребованным направлениям. Речь идет о самом популярном сервисе по системе базе все включено.

Нами отмечены следующие наиболее важные составляющие обслуживания клиентов:

1. Полная и конкретная информация – услуги, которые должны полностью отвечать потребностям туристов;

2. качество и оперативность предоставления услуги – все услуги должны предоставляться своевременно, согласно договору;

3. комплексность услуг – обеспечение бесшовного обслуживания, или же предоставление дополнительных услуг;

4. этичность обслуживающего персонала – штаф туристической компании обязан придерживаться общепризнанных норм и правил обслуживания;

5. комфортность – туристское обслуживание должно осуществляться в комфортных условиях [4].

Обслуживание клиентов – это организация из интересного и незабываемого отдыха с учетом того, что клиент нуждается в качественном сервисе, основанном на принципах надежности, комплексности и персонального подхода [5].

Также обязательными условиями для обслуживания являются: безопасность, комфорт, в том числе информационный, экономия времени, конфиденциальность, индивидуальные и доверительные отношения с личным менеджером клиента. Последнее выражается в уважительном и персонализированном подходе, учитывающем все пожелания клиента.

Если во время сотрудничества возникают какие-то разногласия, споры, несоответствия ожиданиям, то велика вероятность, что клиент откажется работать с этим менеджером, а может, и с фирмой в целом.

Профессионализм менеджера состоит в способности предугадать реакцию клиента на полученную информацию о туре и в зависимости от этого предложить ему альтернативные варианты. Задачи руководителей турфирм правильно подобрать менеджеров, которые будут работать с клиентами, и предоставлять туристам услугу, соответствующую их ожиданиям.

На сегодня одним из наиболее популярных туроператоров применяющих современные подходы к обслуживанию по праву считаются:

- 1 Coral Travel
- 2 FUN AND SUN
- 3 SELFIE TRAVEL
- 4 Anex Tour
- 5 Sunmar
- 6 Pegas
- 7 Intourist
- 8 Mouzenidis Travel
- 9 Библио Глобус
- 10 Vedi TourGroup
- 11 Kazunion

Среди казахстанских можно отметить:

1. Anex tour Kazakhstan
2. Touroperator «Kompas»
3. Казтур

Руководство турфирмы ни в коем случае не должно пренебрегать внутрифирменной атмосферой. Клиенты особо остро ощущают напряженность в отношениях коллектива

фирмы, что скажется пропорционально негативно на дальнейшем обслуживании. Руководитель турфирмы должен следовать всем канонам современности.

Сейчас в обслуживании здоровую конкуренцию персоналу компаний составляют бездушные платформы для бронирования услуг. Сегодня цифровые технологии делает большие шаги в мире. И также на данный момент развивается мобильные приложения для бронирования, и без очереди [6].

Методы обслуживания как правила складывается из условий конкуренции. На сегодняшний день, выживают те турфирмы, которые активно применяют все инновационные инструменты в обслуживании клиентов.

В последующем такие клиенты превращаются в лояльных, которые становятся евангелистами, распространяющими информацию о преимуществах вашей туристической компании. А в условиях цифровизации это самый актуальный инструмент.

Список использованных источников

1. Арбузова Н. Ю. Технология и организация гостиничных услуг: учеб. пособие для студентов вузов /Н. Ю. Арбузова. – М.: Академия, 2009. – 224 с.

2. Власова Т. И. Профессиональное и деловое общение в сфере туризма: учеб. пособие для студентов вузов /Т. И. Власова, А. П. Шарухин, М. М. Данилова. – М.: Академия, 2007. – 255 с.

3. Гарипова А.А. Адвокация, амбассадоринг и евангелизм как инструментарий позиционирования марочного капитала территории // Universum: экономика и юриспруденция: электрон. научн. журн. 2021. 4 (79). URL: <https://7universum.com/ru/economy/archive/item/11478> (дата обращения: 02.04.2021)..

4. Морозов М. А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме: учеб. для студентов вузов /Морозов М. А. – 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2009. – 287 с.

5. Новиков В. С. Инновации в туризме: учеб. пособие для студентов высш. Учеб. заведений / В. С. Новиков. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академия, 2008. – 208 с.

6. Сапожникова Е. Н. Страноведение: Теория и методика туристского изучения стран: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Н. Сапожникова. – 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 240 с.

ДОКЛАД «ПОЛЬЗА НА 15 МИНУТ, ВРЕД – НА СТОЛЕТИЯ»

Беляева Валерия, Вдовина Эвелина
студенты группы ОС-11,
КГКП «Геологоразведочный колледж»
УО области Абай

Научные руководители:
Бекмухамбетова Меруерт
Берикхановна, Оспанова Айгуль
Канатовна, преподаватели химии и
экологии КГКП «Геологоразведочный
колледж» УО области Абай

Аннотация: Исследование посвящено проблеме пластикового загрязнения, свойствам полимерных изделий и их безопасному использованию. Рассмотрены методы идентификации полимеров, получены данные о влиянии пластика на экологию. Социальный опрос показал готовность отказаться от пластика. Предложены рекомендации по безопасному использованию и утилизации пластиковых изделий.

Ключевые слова: пластиковое загрязнение, полимеры, свойства пластмасс, социальный опрос, безопасное использование пластика, утилизация пластиковых отходов, экологические проблемы.

Введение

Актуальность темы исследования: Пластиковое загрязнение – процесс накопления продуктов из пластмасс в окружающей среде, отрицательно сказывающийся на дикой природе, среде обитания диких животных и людей.

Полимеры – это наше настоящее и будущее. Несмотря на часто негативную окраску слов: полимеры, синтетика, химия, мы очень часто недооцениваем значение таких материалов в современной жизни. Сегодня составы на основе полимеров повсюду – из них шьют одежду, изготавливают предметы обихода, стройматериалы, детали к различной технике и многое другое.

Цель исследования: изучить свойства некоторых полимерных изделий элементарными лабораторными методами в домашних условиях, сравнить полученные результаты. Познакомиться со способом получения каучука из комнатного фикуса.

Задачи исследования:

1. Изучение информации по данной теме.
2. Изучить применение полимеров
3. Провести экспериментальное исследование полимеров в домашних условиях.
4. Получить каучук из комнатного фикуса, провести экспериментальное исследование его свойств в лаборатории.
5. Социальный опрос респондентов
6. Сделать выводы, приготовить презентационные материалы.

Объект исследования: Объектной областью исследования является химия, объект исследования – полимеры, предметом исследования данной работы мы определили свойства полимеров.

Гипотеза исследования: если изучить состав полимеров по экспресс-методу определения, то можно будет сортировать отходы и подвергать их вторичной переработке.

Методы исследования: социальный опрос, химический эксперимент, изучение литературы

Полимеры (от греч. πολύ «много» + μέρος «часть») – вещества, состоящие из «мономерных звеньев», соединенных в длинные макромолекулы химическими связями. Полимерами могут быть неорганические и органические, аморфные и кристаллические

вещества. Полимер является высокомолекулярным соединением: количество мономерных звеньев в полимере (степень полимеризации) должно быть достаточно велико (в ином случае соединение будет называться олигомером).

Полимеры неоднородны по молекулярной массе и химическому строению, то есть содержат молекулы разной длины, которые могут иметь различные концевые группы, разветвления в цепи макромолекулы, различное

стереохимическое строение цепей и т. п.

По происхождению полимеры делятся на три группы: природные, искусственные, синтетические.

По химической структуре полимеры делятся на линейные, разветвленные, сетчатые и пространственные.

Нагрев вызывает реакции, резко и необратимо изменяющие свойства материала, который приобретает прочность и высокую вязкость, становится нерастворимым и неплавким. Вследствие большой реакционной способности молекул, проявляющейся при повышении температуры, такие полимеры называют *термореактивными*.

Термопластичные полимеры получают по реакции *полимеризации*, протекающей по схеме $nM \rightarrow Mn$ (рис.2), где M – молекула мономера, Mn – макромолекула, состоящая из мономерных звеньев, n – степень полимеризации.

Реакционноспособные молекулы термореактивных полимеров могут образоваться более простым и естественным путем – постепенно от мономера к димеру, потом к тримеру, тетрамеру и т. д. Такое объединение мономеров, их «конденсацию», называют реакцией *поликонденсации*; она не требует ни высокой чистоты, ни давлений, но сопровождается изменением химического состава, а часто и выделением побочных продуктов (обычно водяного пара).

Свойства полимеров

Механические свойства

Одна из основных особенностей полимеров состоит в том, что отдельные отрезки цепей (сегменты) могут перемещаться путем поворота вокруг связи и изменения угла. Такое смещение, в отличие от растяжения связей при упругой деформации истинно твердых тел, не требует большой энергии и происходит при невысокой температуре.

Химические свойства

Химическая стойкость полимеров определяется разными способами, но чаще всего по изменению массы при выдержке образца в соответствующей среде или реагенте. Этот критерий, однако, не является универсальным и не отражает природу химических изменений (деструкции). Даже в стандартах (ГОСТ 12020–66) предусмотрены лишь качественные ее оценки по балльной системе. Так, полимеры, изменяющие за 42 суток массу на 3 – 5%, считаются устойчивыми, на 5 – 8% – относительно устойчивыми, более 8 – 10% – нестойкими. Эти пределы зависят от вида изделия и его назначения.

Для полимеров характерна высокая стойкость по отношению к неорганическим реактивам и меньшая – к органическим. В принципе все полимеры неустойчивы в средах, обладающих резко выраженными окислительными свойствами, но среди них есть и такие, химическая стойкость которых выше, чем золота и платины. Поэтому полимеры широко используются в качестве контейнеров для особо чистых реактивов и воды, защиты и герметизации радиокомпонентов, и особенно полупроводниковых приборов.

Электрические свойства

Как правило, полимеры являются диэлектриками, по многим параметрам лучшими в современной технике. Диэлектрическая проницаемость более или менее резко зависит от двух основных внешних факторов: температуры и частоты приложенного напряжения.

Технологические свойства

Принадлежность полимеров к термопластичному или термореактивному видам во многом определяет и способы их переработки в изделия. Соотношение их выпуска примерно 3:1 в пользу термопластичных материалов, но следует учитывать, что термореактивные полимеры, как правило, используются в смеси с наполнителями, доля которых может достигать 80%.

Социальный опрос

Мы провели анкетирование среди студентов 1-3 курсов. В анкетирование приняли участие 121 ребят. Мы попросили перечислить 10 полимерных изделий, которые наиболее часто используются у них в жизни. В результате опроса мы получили следующие результаты: пакет, файл, ластик, одноразовая посуда, упаковочный материал, пластиковая бутылка, пластиковый стаканчик, ватные палочки, игрушки, трубочки для питья, одноразовые салфетки.

Результаты исследования

Мы провели анкетирование среди студентов 1-3 курсов. В анкетирование приняли участие 121 ребят. Мы попросили перечислить 10 полимерных изделий, которые наиболее часто используются у них в жизни. В результате опроса мы получили следующие результаты: пакет, файл, ластик, одноразовая посуда, упаковочный материал, пластиковая бутылка, пластиковый стаканчик, ватные палочки, игрушки, трубочки для питья, одноразовые салфетки.

Больше всего используется упаковочный материал, пластиковые бутылки из-под напитков и покупают полиэтиленовые пакеты при походах за покупками. Все знают о вредности пластика, но радует что 74% опрошенных согласны отказаться от пластика.

Перечисленные предметы, мы решили исследовать, для идентификации пластмасс мы использовали упрощенные методы такие как: определение полимеров при нагреве, таким образом можно определить, является ли оцениваемый образец пластмассой, термопластом, или относится к термореактивным материалам. Для определения пластмасс достаточно приложить к образцу нагретый паяльник или горячую палочку. Если при этом материал размягчается то, это – термопласт. Если нет, то – реактопласт (термореактивная смола). Так же определяется твердость, пластичность материала при изгибе. Испытание на горение – анализируется поведение образца пластмассы на открытом источнике огня, а так же продукты сопутствующего процесса окисления (характер горения, выделяемый запах, звук). А также исследовали адсорбционные свойства упаковочных материалов для пищевых продуктов. Пластмассы способны адсорбировать некоторые компоненты пищевых продуктов, особенно это характерно для одноразовой пластиковой посуды. Чтобы такая посуда была безопасна, ее следует использовать строго по назначению.

Студенты КГКП «Геологоразведочного колледжа» УО области Абай в течении 4-х лет проводят экологический челлендж совместно с волонтерами из Павлодара [@clubdobryakovpavlodar](https://www.instagram.com/clubdobryakovpavlodar) «Крышки спасают» и сдают на утилизацию, все вырученные средства от сдачи пластиковых крышек перечисляются онкобольным детям на лечения. Предлагаем простую памятку по использованию пластика:

1. Чтобы пластиковая посуда была безопасна, использовать ее надо строго по назначению
2. Храните продукты в стеклянной и керамической посуде
3. Срезайте верхний слой с продуктов, хранившихся в пластиковых упаковках
4. Использовать изделия из полипропилена (цифра 5 или маркировка PP)
5. Внимательно отнестись к игрушкам из пластмассы для маленьких детей
6. Убедитесь, что продукция имеет сертификаты соответствия гигиеническим нормам
7. Покупая изделия из пластмассы, понюхайте его.

Пользуясь нашими рекомендациями, каждый может защитить свое здоровье и здоровье своих близких и друзей. Это не так уж и сложно.

Список использованных источников

1. <https://www.products.pcc.eu/ru/blog/%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B8->
2. <https://toplast.ru/poleznoe/nauchnyie-stati/pravilnyij-vyibor-polimera>
3. <https://infourok.ru/polimery-svojstva-polimerov-primenenie-5690427.html>
4. <https://core.ac.uk/download/pdf/144003249.pdf>
5. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/528020-otkrytyj-urok-po-teme-polimery-11-klass>
6. https://portal.tpu.ru/SHARED/b/BONDLI/stud_work/emi/Tab/LW_3.pdf
7. Анализ полимерных композиционных материалов. Методические указания. Екатеринбург. 2008, 25 с
8. Кербер М.Л. Полимерные композиционные материалы. Структура. Свойства. Технологии", – издательство "Профессия", 2008, 500 с
9. Справочное руководство по испытанию пластмасс и анализу причин их разрушения. – СПб.: Научные основы и технологии, 2006, 600 с

ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГТЫҢ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖҰМЫСЫ

Бийназаров Даулет Нурсеитович
Қазақстан Республикасы ІІМ Б.
Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының докторанты, заң
ғылымдарының магистрі, полиция
майоры

Аннотация: Мақалада кәмелетке толмағандарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру әрекеттері, оның ішінде жауап алу барысында психолог мамандарының қатысуының ерекшеліктері көрсетілген. Сонымен қатар, Гезелл айнасы бар мамандандырылған тергеу бөлмелерін қолданумен бейнежазба арқылы жауап алудың тиімді тұстары. Кәмелетке толмағандардан жауап алу тәжірибесінде бала құқықтарын қорғауда психологиялық тиімді әдістерді қолдану туралы. Жалпы кәмелетке толмағандардан жауап алудың психологиялық-тактикалық әдістері, маман арқылы жауап алуды жүргізудің тиімді тұстары мен бала психикасының, құқықтарының сақталуы туралы әдістемелік ұсынымдар көрсетіледі.

Түйінді сөздер: Гезелл айнасы, психолог маман, мамандандырылған тергеу бөлмесі, психологиялық-тактика әдісі, кәмелетке толмағандар.

Елімізде, 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Отбасылық зорлық-зомбылықты қылмыс санатына жатқызу мәселесі қоғамда көптен бері талқыланып жүр.

Отбасында ойран салатындар жазаға тартылмаса, олар одан бетер басынып кетеді. Ал, жапа шеккендер мүлдем қорғаусыз қалады. Мұндай әрекеттер үшін жазаны күшейтетін кез келді деп санаймын. Зардап шеккен жандар елдің сөзінен немесе біреудің қысым жасауынан қорықпауы қажет. Сондықтан, полиция қызметкерлері олармен өте мұқият жұмыс жүргізіп, тиісті шаралар қолдануы керек» [1] – деп, отбасындағы кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың өзектілігіне тоқталды.

«Instagram» әлеуметтік желісінде «NemolchiKZ_Official» парақшасында: «С изнасилованным малчиком в Атырау каждый раз работают разные школьные психологи в следствии» тақырыбында талқылау мәселесі көтерілген. Онда, зорлық-зомбылық әрекетін тап болған жеті жасар баланың психологиялық жағдайы, әр тергеу процесінде қылмыстық істер бойынша ешбір түсінігі жоқ және басқа арнаулы орта білім бағытындағы, әр мектептен әр түрлі психолог мамандарды шақырылатыны. Бұл тергеу ақпараттарының мектепте таралу мүмкіндігінен, балалардың мектептің психолог мамандарына сенімсізгін туғызатынын. Сондықтан, Ішкі істер министірлігінде арнайы «психолог» мамандары бойынша штат санын көбейтуді немесе әр бір іс бойынша қылмыстық құқық бұзушылық бойынша жоғары деңгейде дайындалған бір ғана «психолог» маманды шақырып, іске қатыстыру ұсынылған.

Психолог (педагог) тергеу әрекеттерінде кәмелетке толмағандармен жұмыс жасау барасында тергеушімен бірге қауіпсіз кеңістікті ұйымдастыра келесі функцияларды орындауға тырысуы керек. Яғни, тергеуші психолог мамандарға тиісті бөлмемен қамтамасыз етеді, кәмелетке толмағанның эмоционалдық шиеленісін азайту мақсатында бөлмеде жауап алу кезіне бөгде адамдардың, процеске қатысушы (қорғаушы, прокурор және т.б.), тіпті заңды өкілдерінің де болмағаны жөн. Сонымен қатар, жауап алу кәмелетке толмағанға бейтаныс жерде өтсе, онда балаға жаңа кеңістікте ыңғайлы болуға, айналасына қарауға, өзіне ыңғайлы орынды таңдауға уақыт беру керек. Бұл мүмкіндік кәмелетке толмағандардың өзін жайлы және еркін сезінуіне мүмкіндік береді. Сондай-ақ, тергеу әрекетінің қашан болатынын анықтау да маңызды. Кәмелетке толмаған адамнан жауап алу қылмыс оқиғасына байланысты жағдайларды қабылдағаннан кейін мүмкіндігінше ертерек жасалуы керек. Балалардың жас

ерекшеліктерін және олардың күн тәртібін ескеру қажет, баланың белсенді ояну кезеңіне сәйкес келетін уақытта тергеу әрекеттерін тағайындау ұсынылады.

Сондықтан, кәмелетке толмағанның психологиялық жағдайына қайта кері әсерін тигізуін азайтып, мейлінше толыққанды ақпаратты алу мақсатында психолог (педагог) арқылы Гезелл айнасы (*Американдық профессор А.Л.Гезеллдің атымен аталған бір жақты көрінетін әйнектің формасы, тыңшы айна немесе бір жақты айна*) бар мамандандырылған тергеу бөлмесін пайдалану арқылы тергеу әрекеттерін жүргізу қажеттігін ұсынамыз.

Қылмыстық процесті жүргізетін орган қызметкері барлық процесті өзі бақылап, өзі жүргізіп, өзі шешім қабылдайды. Ал, жауап алу процесіндегі «психолог немесе басқада маман» ортадағы жеткізуші, дәлелдемелерді жинауда, зерттеуде, бағалауда жәрдем көрсету үшін өз қызметін атқарады.

Психолог мамандар кәмелетке толмағандардың психикасына зиян келтірместен сөйлесе алады. Тергеуші, прокурор, адвокат, заңды өкілдері және т.б. іске қатысушы тұлғалар кәмелетке толмағандарға көрінбей, өздерін қызықтыратын қылмыс туралы ақпараттарды Гезелл айнасының арғы жағынан көріп, естіп, өздерінің сұрақтарын қоя алады. Мұнда тергеуші мен психолог маманы арасында құлаққап, микро-құлаққап арқылы жасырын аудио байланыс, яғни цифрлы-техникалық жабдықтар арқылы тергеушіге немесе істің басқа да қатысушылары "маман арқылы" кәмелетке толмағандарға сұрақ қоюға, оған жауап алуға, жалпы сырттай бақылап тұру арқылы анықтауға мүмкіндік береді.

Қолданыстағы заңнамада, психолог және басқа да мамандардың нақты қай жерде тұру қажеттігі бекітілмеген. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (*әрі қарай ҚПК-нің*) 80-бабына сәйкес, маман тергеу немесе сот әрекетіне қатысушыларға қылмыстық процесті жүргізетін органның рұқсатымен сұрақтар қоюға, сондай-ақ ғылыми-техникалық құралдарды қолдану жолымен дәлелдемелерді жинауда, зерттеуде және бағалауда жәрдем көрсету үшін қажетті арнаулы білімі бар, іске мүдделі емес адам тартылады [2], деп көрсетілген.

Маман-психологтың жауап алуға қатысуының ерекшеліктері, сондай-ақ осы модель шеңберіндегі басқа тергеу әрекеттері, әрине, әдістемелік әзірлеуді қажет етеді. Бұл жерде психологты тергеуге қатысуға, іс бойынша өтіп жатқан адамдардың (әдетте куә немесе жәбірленуші) айғақтарының дұрыстығы туралы қорытынды беру үшін тартудың шетелдік тәжірибесі елеулі назар аударуға болады [3].

Психолог маман тергеу әрекетіне қатысуға, оған қатысушы адам дұрыс емес мәліметтер бере алады деп сенуге негіз болған барлық жағдайларда қорытынды беру үшін шақырылуы мүмкін. Психолог-маман қорытындысының айқын артықшылығы-бұл тергеуге қатысушылардың айғақтарын сапалы бағалауға ықпал ететін дәлелдемелерді салыстырмалы түрде тез алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, психолог маманның қорытындысы іс бойынша дәлелді ақпарат алудың қосымша әдісі болып табылады. Тергеу іс-әрекеттерін жүргізуге қатысатын және осы негізде өзінің жазбаша қорытындысын қалыптастыратын маман тұлғасында заң шығарушы тергеуге дәлелдемелерді алудың қосымша көзін ұсынды, соның есебінен мұндай ақпаратты тіркеу тәсілдерінің қайталануы қамтамасыз етілуі мүмкін. Осыған байланысты В.В. Степановтың пікірін толық қолдауға болады. Онда, тергеу кезінде тергеу осындай мүмкіндіктерді неғұрлым көп жүзеге асырса, алынған дәлелдемелерді қорғаныс тарапы жамандау ықтималдығы соғұрлым аз болады [4].

Кәмелетке толмағандардан жауап алу кезінде олардың тез шаршауына байланысты үзіліс жасаған жөн, оның барысында оған қызығушылық тудыратын бөгде тақырыптар бойынша онымен сөйлескен дұрыс. Сондай-ақ, кейбір жағдайларда кәмелетке толмағандар, ересектерге қарағанда шектеулі түсініктерге ие, бірақ олардың жекелеген фактілер немесе күрделі ортаның бөлшектері туралы әсерлері одан да жарқын, сондықтан естерінде ұзақ сақталады.

Кәмелетке толмағандар жасаған және олардың қатысуымен жасалған қылмыстарды тергеу үшін. Атап айтқанда, аталған санаттағы адамдардан жауап алу үшін олардың жасын,

гендерлік, жеке психологиялық ерекшеліктерін, қылмыстық процесс шеңберіндегі мәртебесін ескеру қажет. Тергеушілерге белгілі бір жастағы және әлеуметтік санаттағы адамдардың ерекшеліктері туралы жалпы консультациялық көмек түрінде қылмыстарды тергеуді психологиялық қамтамасыз ету қажет [5].

Кәмелетке толмағандардың психикасының ерекшеліктері олардың өмірлік тәжірибесінің, білімі мен идеяларының шектеулілігімен, бейімделгіш мінез-құлық дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуымен байланысты. Сонымен қатар, гормоналды жүйенің жұмысының жоғарылауы кәмелетке толмағандардың жүйке қозғыштығын, оның реактивтілігін, эмоционалды экспрессивтілігін едәуір арттырады, көбінесе ашуланшақтықты, айқындықты, ұстамдылықты тудырады.

Кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу кезінде сенімді айғақтар алу үшін олардың психикалық процестерінің қалыптасуы мен ағымының ерекшеліктерін ескеру қажет. Кәмелетке толмағанды қабылдау ерекшеліктері оның айғақтарының дәлдігіне әсер етеді, қажет болған жағдайда қылмыс жасаған адамның жасына, сыртқы келбетіне сипаттама беру керек. Психологиялық әдебиеттерде кәмелетке толмағандарға тән қабылдаудың келесі ерекшеліктері сипатталған:

- кәмелетке толмағандардың жасын бағалау дәлдігі тікелей қабылдаудан гөрі көріністерге (визуалды есте сақтау бейнелері) негізделген;

- кәмелетке толмаған адам алғашқы әсер негізінде бейтаныс адамның жасын дәлірек көрсетеді, содан кейін қабылдау кезінде жас көрсеткішінің дәлдігі төмендейді;

- қабылдаушы қабылдау бұрышы мен қабылдаушы арасындағы өсу айырмашылығына байланысты, кәмелетке толмаған адамның бойының нақты өсуі мен жауап алу кезінде сипатталған адамның нақты өсуі арасындағы сәйкессіздік кәмелетке толмаған адамның жас болған сайын үлкен болады [6].

Кәмелетке толмағандардың есте сақтау ерекшеліктері жауап алу процесінде көрінеді, қажет болған жағдайда көргендерін және естігендерін ауызша жаңғырту. Осы жас санатындағы адамдарда дәлелдемелердің жекелеген буындарын өткізіп жіберуден, оларды қайта құрудан, артық семантикалық буындарды енгізуден көрінетін пайымдау дәйектілігі мен жекелеген ережелерді негіздеу қиынға соғады. Осыған байланысты тергеушіге кәмелетке толмағандарға мимикалық көмек көрсетуге бағытталған әдістерді қолданған жөн. Жасөспірімдердің жадын белсендіру аналогия, салыстыру әдістерін қолдануға ықпал етеді. Бақылау (көрсеткіштерді тексеру және нақтылау үшін) және еске түсіретін сұрақтар қойған дұрыс.

Қылмыстық процесс шеңберіндегі кәмелетке толмағандардың іс жүргізу жағдайы осы санаттағы адамдардан жауап алудың тактикалық және психологиялық ерекшеліктерін анықтайды.

Кәмелетке толмаған куәгерлер мен жәбірленушілер айғақтарының дұрыстығына теріс әсер етпеу үшін сақталуы қажет әдістемелік шарттарға осы санаттағы адамдардан қайта жауап алудың болмауы, тергеу барысы туралы ақпараттың шеңберінің және дербестендірілген таратылуы жатады.

Кәмелетке толмаған куәгерлердің айғақтарына теріс әсер ететін психологиялық себептер: бірнеше рет жауап алу кезінде айғақтарды жаттап алудың және оларды жаңа бөлшектермен жалған байытудың әсері; жеке тұлғаның сыртқы әсерінің болуы (мысалы, ата-аналардың әсері; тергеушінің жеке басының әсері) және жаппай (есту, өсек, әңгіме атмосферасының әсері) басқа ортаның әсері себеп болады.

Психологиялық байланысқа қол жеткізу дәрежесін анықтау үшін В. В. Мицкевичтің зерттеуінде анықталған белгілерді-сигналдарды ескеру ұсынылады [7].

Мінез-құлық көріністерін ескере отырып, тергеушіге кәмелетке толмағандардан жауап алу жағдайы тыныш, жанжалсыз болуы керек. Жауап алынатын кәмелетке толмағанға алдымен қандай мән-жай бойынша жауап алу жүргізілетінін, оның міндеттері мен құқықтарын, жауап алуға қатысқан адамдардың функцияларын түсіндіру қажет. Бұдан әрі жасөспірімнің өмірі, оның әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлары туралы танысу (бейресми)

эңгіме болуы мүмкін. Сұхбатқа жауап алуға қатысатын барлық адамдар қатыса алады. Кәмелетке толмағанмен психологиялық байланыс орнатқаннан кейін тергеуші оны еркін эңгімеге шақырады. Бұл эңгіме эскизді, фрагментті болуы мүмкін, бірақ оны үзбеуіңіз керек, оның бағытын көрсетіңіз.

Тұтастай алғанда, тергеушілердің осы санаттағы адамдардан жауап алу кезінде кәмелетке толмағандардың психологиялық ерекшеліктерін ескеруі тергеліп жатқан қылмыстық істің мәні бойынша неғұрлым толық және шынайы мәліметтер алуға ықпал етеді, кәмелетке толмағанның қылмыстық іс-эрекеттегі рөлін объективті бағалауға көмектеседі.

Жалпы, тергеушілер үшін психологиялық ғылым өте маңызды. Бұл ғылымның нақты міндеттерінің бірі – тергеушілерді тергеудің тиімділігін қамтамасыз ететін объективті және сенімді психологиялық біліммен қаруландыру [8].

Тергеуші тек психология негіздері туралы білімге ие бола отырып, вербалды емес арналар арқылы келетін ақпаратқа толық талдау жасай алмайды. Сондықтан оны бағалау көбінесе алдын-ала және үстіртін сипатта болады. Сонымен қатар, тергеушінің дәлелдеу барысында өзінің кәсіби білімінен тыс білім мен дағдыларды тікелей қолдануға мүмкіндігі жоқ.

Нәтижесінде тергеушінің тергеуге қатысушылармен өзара эрекеттесу процесіне ілеспе деректердің едәуір көлемі талап етілмейді.

Осыған байланысты қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысуға тиісті білімі бар білімді маман адамдарды тартқан жөн.

Тергеуге көмек көрсету үшін білімді маман адамдарды тарту нысандарының бірі ретінде жауап алу кезінде маман-психологты пайдалану ұсынылуы мүмкін. Осы мамандықтың маманын тарту вербалды емес қарым-қатынас құралдары арқылы хабарланған ақпаратты декодтауға мүмкіндік береді, яғни оны психология саласында терең білімі жоқ адамдардың барабар қабылдауы үшін қол жетімді формаға аударады. Бұдан басқа, маманның көмегімен белгіленген мәліметтерді іс жүргізу құжаттарына бекіту арқылы осындай ақпаратты объективтендіру үшін мүмкіндіктер ашылады [9].

Қарым-қатынас психологиясындағы заманауи жетістіктер адамның психоэмоционалды жағдайын және оның динамикасын, әрине, тиісті арнайы біліммен дәл бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай бағалауды алудың негізгі әдістерінің бірі – сырттай бақылау әдісі. Әдетте, сырттай бақылау бақыланатын объектіге кері әсер етуді білдірмейді және оның қасиеттері мен белгілерінің өзгеруіне әкелмейді.

Тағы бір нәрсе, сырттай бақылау қарапайым да, білікті де болуы мүмкін. Соңғы жағдайда сырттай бақылаушының қабылдау мүмкіндіктерін кеңейтетін, демек, тұжырымның дәлдігін арттыратын арнайы техникалық құралдарды қолдануға болады.

Яғни, арнайы Гезелл айнасы орнатылған мамандандырылған тергеу бөлмелерінде кәмелетке толмағандардан бейнежазба арқылы жауап алу немесе мамандар арқылы жауап алудың методикалық әдістерін тәжірибелік қолданыста кеңінен пайдалануға еңгізген жөн.

Аталған мамандандырылған бөлмеде бейнежазба ретінде алынған жауап рәсімделеді және жауап алу хаттамасына қосымша ретінде қоса беріледі. Жауап алудың бейнематериалдарын талдау негізінде маман кейіннен қорытынды бере отырып, зерттеу жүргізе алады. Бұл жағдайда маман куәгердің айғақтарының шынайылығы немесе жалғандығы туралы мәселені қарап, шешуі мүмкін немесе қосымша сараптамаға жолдауға ұсыныс беріледі.

Жоғарыда жазылғандарға сүйене отырып, психологиялық тұрғыдан жауап алудың мақсаты жауап алынушының оны қалай қабылдағанына және жадында сақтағанына сәйкес іс үшін маңызы бар ең толық ақпаратты алу болып саналуы керек. Әрбір нақты жағдайда жауап алу мақсатының мазмұндық жағы зерттелетін фактімен анықталады және тергеушінің өзі іс бойынша жиналған деректерді, жауап алынушының мінез-құлқының сипатын және тұтастай алғанда тактикалық жағдайды ескере отырып тұжырымдайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйек «Әділетті Мемлекет. Біртұтас Ұлт. Берекелі Қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексі, 04.07.2014 ж. № 231-V ЗРК // Юрист – Параграф Online (14.09.2020 жыл).
3. Подробнее об этом см.: Образцов В., Богомолова С. Проверка правдивости показаний // Законность. 2002. № 9. С. 29–32.
4. Степанов В.В. Расширение перечня средств собирания доказательств // Уголовный процесс. 2007. № 2 (26). С. 56.
5. Реуцкая П. Е., Бродченко О. П. Психологические особенности допроса несовершеннолетних // Прикладная юридическая психология. 2008. № 3. С. 55-68.
6. Черных Э. А. Психологические основы допроса несовершеннолетних свидетелей и предъявления им для опознания на предварительном следствии // Учен. зап. М., 1968. Вып. XVII. Ч. 1. С. 41-75.
7. Мицкевич В. В. Установление психологического контакта сотрудниками органов внутренних дел с гражданами при решении оперативно-служебных задач: дис. ... канд. психол. наук. – М., 1989.
8. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. – М., 1976.
9. Ромашенко Е.В., Шеремета О.Л., Работа психолога на следственных действиях с несовершеннолетними. – М., 2016.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИЕ НА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Боранбаева Г.С.

*Магистрант 2 курса Карагандинского
университета Казпотребсоюза
Казахстан, Караганда*

Аннотация: В данной статье рассматривается классификация преступлений, в сфере экономики и дается общая характеристика преступлениям, посягающим на предпринимательскую деятельность. Наряду с этим рассмотрено соотношение норм административного и уголовного права Республики Казахстан, регламентирующих ответственность за предпринимательские преступления. Проанализирована нормативная база и деятельность уполномоченных органов в Республике Казахстан, регулирующие данные общественные отношения.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Республики Казахстан, незаконное участие, воспрепятствование, посягательство, предпринимательская деятельность, подследственность, объект преступления.

Появление в гл. 8 УК РК норм об ответственности за уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности явилось закономерным следствием происходивших в последние годы в нашей стране реформ в политической и экономической сферах. Нормы, включенные в данную главу, направлены на защиту законной предпринимательской деятельности, охрану естественной государственной монополии на товарно-денежную систему, изделия, драгоценные металлы, права потребителей товаров и услуг, защиту таможенных и налоговых отношений, установленных в Республики Казахстан.

В юридической литературе существует мнение о том, что в настоящее время «стройной концепции уголовного права, касающейся решения вопросов регулирования и легитимизации сферы экономической деятельности, сферы предпринимательства, так и не было выработано» [1, с.67].

Но, следует отметить, что с учетом коренных изменений общественных отношений в сфере экономической деятельности, существенного расширения возможностей предпринимательства и форм собственности при переходе к рыночным отношениям серьезные изменения претерпела именно эта глава (в УК Каз. ССР 1959 г. – часть составов относилась к главе о хозяйственных преступлениях).

Видовым объектом рассматриваемых деяний являются общественные отношения, возникающие в сфере экономической деятельности (производства, распределения, обмена и потребления материальных благ и услуг).

Непосредственным объектом могут выступать конкретные общественные отношения, связанные с определенной сферой экономики, конкретным экономическим отношением.

Объективная сторона большинства рассматриваемых уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности заключается в совершении их путем действий (например, понуждение к совершению сделки или к отказу от ее совершения). Часть преступлений может совершаться путем бездействия (например, злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности).

Составы, имеющие материальную конструкцию, предполагают обязательную взаимосвязанность деяния, общественно опасных последствий и причинной связи между ними (например, незаконная банковская деятельность). Формальные составы предполагают для правовой оценки лишь установление факта общественно опасного деяния (например, воспрепятствование законной предпринимательской деятельности).

Субъектом уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности могут быть физические, вменяемые лица, достигшие шестнадцатилетнего возраста. Субъекты некоторых криминальных деяний имеют признаки специального субъекта – должностного лица (например, регистрация незаконных сделок с землей).

Субъективная сторона уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности предполагает умышленную форму вины либо может иметь две формы вины.

В зависимости от непосредственного объекта все уголовные правонарушения можно условно разделить на три группы:

а) посягающие на законную предпринимательскую деятельность (ст. 214-223, 227-230, 233, 237-240, 242, 243 УК РК);

б) посягающие на государственную монополию в сфере экономической деятельности (ст. 224-229, 231-233, 241 УК РК);

в) таможенные и налоговые (ст. 233-236, 244 – 246 УК РК) [2].

Предпринимательская деятельность является важнейшей составляющей экономики любого государства. В Казахстане она регулируется множеством законов и нормативных актов, которые обеспечивают законность, прозрачность и стабильность в бизнес-среде. Однако в условиях рыночной экономики возникает ряд угроз, которые могут подорвать эти основы. Одной из таких угроз являются преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность.

Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, представляют собой группу правонарушений, которые направлены на ущемление интересов лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, либо на нарушение норм, регулирующих эту деятельность. В законодательстве Казахстана такие преступления рассматриваются как действия, которые нарушают нормальные условия ведения бизнеса, подрывают экономическую стабильность и негативно влияют на предпринимательскую среду.

Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, – это действия, нарушающие законные интересы субъектов предпринимательства, подрывающие стабильность и безопасность бизнес-среды. Они могут включать в себя различные формы нарушения экономических, налоговых, финансовых и коммерческих норм и правил. В законодательстве Казахстана такие преступления рассматриваются как угрозы, влияющие на нормальное функционирование предпринимательской деятельности и экономическую безопасность государства.

В качестве объекта исследования данной статьи выступают общественные отношения, складывающиеся в сфере уголовно-правовой борьбы с посягательствами на предпринимательскую деятельность. Предметом исследования являются уголовно-правовые нормы, предусматривающие ответственность за совершение преступлений, посягающих на предпринимательскую деятельность, нормы конституционного, гражданского, предпринимательского, административного права и антимонопольного законодательства.

Цели и задачи статьи. Целью данной статьи являются дать общую характеристику преступлений, посягающих на общественные отношения, регламентирующие осуществление предпринимательской деятельности, обоснование социальной обусловленности установления за них уголовной ответственности.

Для достижения указанных целей поставлены следующие задачи:

– разработать научно обоснованную классификацию преступлений в сфере экономической деятельности с выделением подвергнутой исследованию группы преступлений;

– дать общую характеристику преступлений, посягающих на предпринимательскую деятельность;

– проанализировать объективные и субъективные признаки исследуемой группы преступлений.

Методологической основой проведенного исследования стал диалектический метод познания социальных явлений и процессов, что дало возможность рассматривать их в тесной взаимосвязи и постоянном развитии.

Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, включают в себя действия, направленные на:

- Нарушение законных интересов субъектов предпринимательской деятельности.
- Препятствование нормальному ведению бизнеса.
- Несоответствие деятельности требованиям законодательства, которое регулирует торговлю, экономику, финансы, налогообложение и другие сферы предпринимательства.

Такие преступления могут совершаться как физическими лицами, так и юридическими. В законодательстве Казахстана предусмотрены различные виды преступлений, которые касаются предпринимательской деятельности, и они имеют специфическую юридическую квалификацию в зависимости от характера нарушения.

Основные виды преступлений, посягающих на предпринимательскую деятельность

Уголовный кодекс Республики Казахстан (УК РК) предусматривает несколько категорий преступлений, направленных против предпринимательской деятельности. Рассмотрим наиболее распространенные виды таких преступлений.

1. Мошенничество. Мошенничество в предпринимательской сфере – это завладение чужим имуществом или правами на имущество путем обмана или злоупотребления доверием. Мошенничество может быть связано с фальсификацией документации, манипуляциями с бухгалтерскими отчетами, нарушением условий договоров и другими действиями, которые приводят к финансовым убыткам.

2. Злоупотребление полномочиями. Злоупотребление полномочиями происходит, когда должностные лица или предприниматели используют свое служебное положение для получения личной выгоды или для ущерба бизнес-партнеров, конкурентов или сотрудников. Примером может служить использование служебной информации для конкуренции, необоснованное распоряжение активами компании или личными средствами.

3. Нарушение налогового законодательства. Уклонение от уплаты налогов или сборов, а также укрытие доходов от налогообложения, представляют собой серьезные преступления. Это может включать в себя как малые, так и крупные налоговые махинации, такие как подделка документов, сокрытие операций и занижение доходов.

4. Контрабанда и незаконная торговля. Контрабанда, то есть незаконное перемещение товаров через государственные границы с целью уклонения от уплаты пошлин, налогов и соблюдения других государственных требований, является распространенным преступлением в сфере предпринимательства. Также сюда можно отнести незаконную торговлю товарами без соответствующих разрешений и лицензий.

5. Преступления, связанные с недобросовестной конкуренцией. Недобросовестная конкуренция, включая нарушения прав интеллектуальной собственности, фальсификацию продукции и манипуляции с рыночными условиями, создают несправедливые условия для ведения бизнеса. Эти преступления подрывают доверие к рынку и могут повредить репутации честных предпринимателей.

6. Незаконное предпринимательство. Занятие предпринимательской деятельностью без регистрации или лицензирования, ведение бизнеса без необходимого разрешения или с нарушением действующих нормативных актов также квалифицируется как преступление. Это касается как физических, так и юридических лиц, которые работают вне правового поля.

Казахстанская правовая система включает в себя несколько норм и актов, которые регулируют сферу предпринимательской деятельности и охраняют ее от преступных посягательств. Основным нормативным актом является Уголовный кодекс Республики Казахстан, который определяет различные виды преступлений в предпринимательской сфере и предусмотренные наказания. В частности, глава 7 Уголовного кодекса посвящена преступлениям против экономической безопасности государства и предпринимательства.

Кроме того, для борьбы с незаконной предпринимательской деятельностью в Казахстане активно действует Налоговый кодекс, регулирующий налогообложение и ответственность за уклонение от налогов.

Важное значение имеет также Предпринимательский кодекс Республики Казахстан, который устанавливает правила, по которым должны работать предприниматели, и определяет ответственность за нарушение этих правил.

Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, в зависимости от тяжести могут повлечь за собой различные виды наказаний. За менее тяжкие преступления, как правило, предусматриваются штрафы и лишение свободы на срок до нескольких лет. За более тяжкие преступления, такие как мошенничество, уклонение от уплаты налогов или контрабанда, наказание может быть более суровым, включая длительные сроки заключения, штрафы и конфискацию имущества.

Кроме того, уголовная ответственность может быть дополнена административными мерами, такими как приостановление деятельности компании или аннулирование лицензий.

Для эффективной борьбы с преступлениями, посягающими на предпринимательскую деятельность, в Казахстане действуют специальные правоохранительные органы, такие как Республиканское государственное учреждение «Департамент экономических расследований по Карагандинской области Комитета по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан» и Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовая полиция), которые занимаются расследованием экономических преступлений.

Кроме того, государственные органы активно разрабатывают и внедряют меры по улучшению инвестиционного климата, уменьшению административных барьеров для предпринимателей и улучшению системы налогового контроля.

Одним из важнейших направлений борьбы с преступностью в бизнес-среде является усиление контроля за финансовыми операциями, налоговыми декларациями и внешней торговлей. Важную роль в этом процессе играют и налоговые органы, а также таможенные службы.

Важным направлением является также усиление международного сотрудничества для борьбы с транснациональными преступлениями, такими как контрабанда и отмывание денег.

Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, представляют собой угрозу не только для отдельных субъектов предпринимательства, но и для экономики в целом. В Казахстане предпринимаются усилия для защиты законных интересов предпринимателей и обеспечения стабильности в экономической сфере. Однако для более эффективной борьбы с такими преступлениями необходимо продолжать совершенствовать законодательство и улучшать механизмы контроля и надзора. Преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность, являются серьезной угрозой для стабильности и развития экономической системы Казахстана. Правовая система страны активно работает над улучшением законодательства и усилением борьбы с такими преступлениями, чтобы создать безопасные и честные условия для ведения бизнеса. Однако, несмотря на предпринимаемые меры, важно продолжать совершенствовать систему контроля и ответственность для предотвращения новых угроз в предпринимательской сфере.

Список использованных источников

1. Бекмагамбетов А.Б. А. Б., Ревин В. П., Ревина В. В. Уголовное право Республики Казахстан особенная часть. –Москва; – Академия естествознания:-2017г.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
3. Токпаева Д.М. К вопросу о противодействии незаконному участию в предпринимательской деятельности и воспрепятствованию законной предпринимательской деятельности// Вестник КазНУ. Серия Юридическая. №2.-2022

МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ ЗА СЧЕТ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Вдовин М.В.

*магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова*

Калинин А.А.

*PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова*

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные проблемы систем теплоснабжения, современные подходы к их модернизации, такие как внедрение автоматизированных тепловых пунктов (АТП), SCADA-систем и IoT-устройств. Приведены примеры использования этих технологий для повышения надежности, снижения тепловых потерь и оптимизации энергопотребления. Целью исследования является анализ текущих проблем систем теплоснабжения и рассмотрение рекомендаций по их модернизации с использованием современных технологий.

Ключевые слова: SCADA-системы, IoT-устройства, автоматизированный тепловой пункт, модернизация теплового пункта, проблемы систем теплоснабжения, современные инновационные технологии, контроллер (погодное регулирование).

Системы теплоснабжения являются ключевым элементом инфраструктуры большинства производственных предприятий, так как от их надежности и эффективности зависит общее энергопотребление и себестоимость продукции [1]. В контексте нынешних требований к энергетической эффективности, экологической безопасности и сокращению эксплуатационных затрат эти системы становятся объектом все более пристального внимания. Однако, состояние теплоснабжения на производственных объектах значительно варьируется в зависимости от срока эксплуатации предприятия, региона его расположения и уровня внедрения современных технологий.

Основные проблемы включают:

1. Высокий износ оборудования.

Котельные установки, трубопроводы, насосы, элеваторы и теплообменники в таких системах зачастую не модернизировались с момента их ввода в эксплуатацию. Уровень износа достигает 50-70%, что приводит к высоким тепловым потерям и частым авариям, что в свою очередь влияет на перебои производства предприятия.

2. Низкая энергоэффективность теплового оборудования.

Применяются устаревшие котельные агрегаты с КПД 60-75%, не предусмотрены автоматические системы регулирования подачи тепла за счет погодного регулирования, отсутствуют современные теплоизоляционные материалы для снижения тепловых потерь. Все это в конечном итоге приводит к перерасходу топлива и увеличению эксплуатационных затрат.

3. Отсутствие систем учета тепловой энергии.

На старых производствах редко устанавливаются узлы учета тепловой энергии, что затрудняет возможность проведения анализ эффективности работы системы и проведение энергоаудита.

4. Устойчивость к нагрузкам и модернизации.

Старые системы плохо адаптированы к изменению производственных нагрузок. Реконструкция таких систем часто оказывается дорогостоящей и требует значительных временных затрат в связи с тем, что для проведения модернизации зачастую необходимо произвести полную замену оборудования, ранее установленного на предприятии, к тому же обновить и теплоизолировать тепловые сети.

Новые производственные объекты, в большинстве случаев, проектируются с учетом современных требований к энергоэффективности и устойчивому развитию, что позволяет внедрять более инновационные и экономически выгодные решения в теплоснабжении. Например, широкое применение находят АТП, которые обеспечивают локальное производство и распределение тепловой энергии. Они позволяют минимизировать теплотери, снизить эксплуатационные расходы и повысить надежность теплоснабжения [2].

Внедрение технологий «умного» теплоснабжения позволяет в реальном времени отслеживать параметры работы системы, таких как температура, давление и расход теплоносителя, что дает возможность оперативно реагировать на изменения и выявлять потенциальные проблемы до их возникновения. Это способствует оптимизации подачи тепла, обеспечивая более точную настройку системы под текущие потребности, что позволяет существенно снизить энергозатраты и предотвратить перерасход ресурсов. Кроме того, использование «умных» технологий позволяет быстро устранять неполадки, автоматически регулируя систему или уведомляя специалистов для проведения необходимых ремонтов, что повышает надежность и долговечность теплоснабжения [3].

В комплекс оборудования АТП входит следующее оборудование: теплообменники (отопление, ГВС), насосы, запорная арматура, контроллеры, регуляторы, КИП, фильтры.

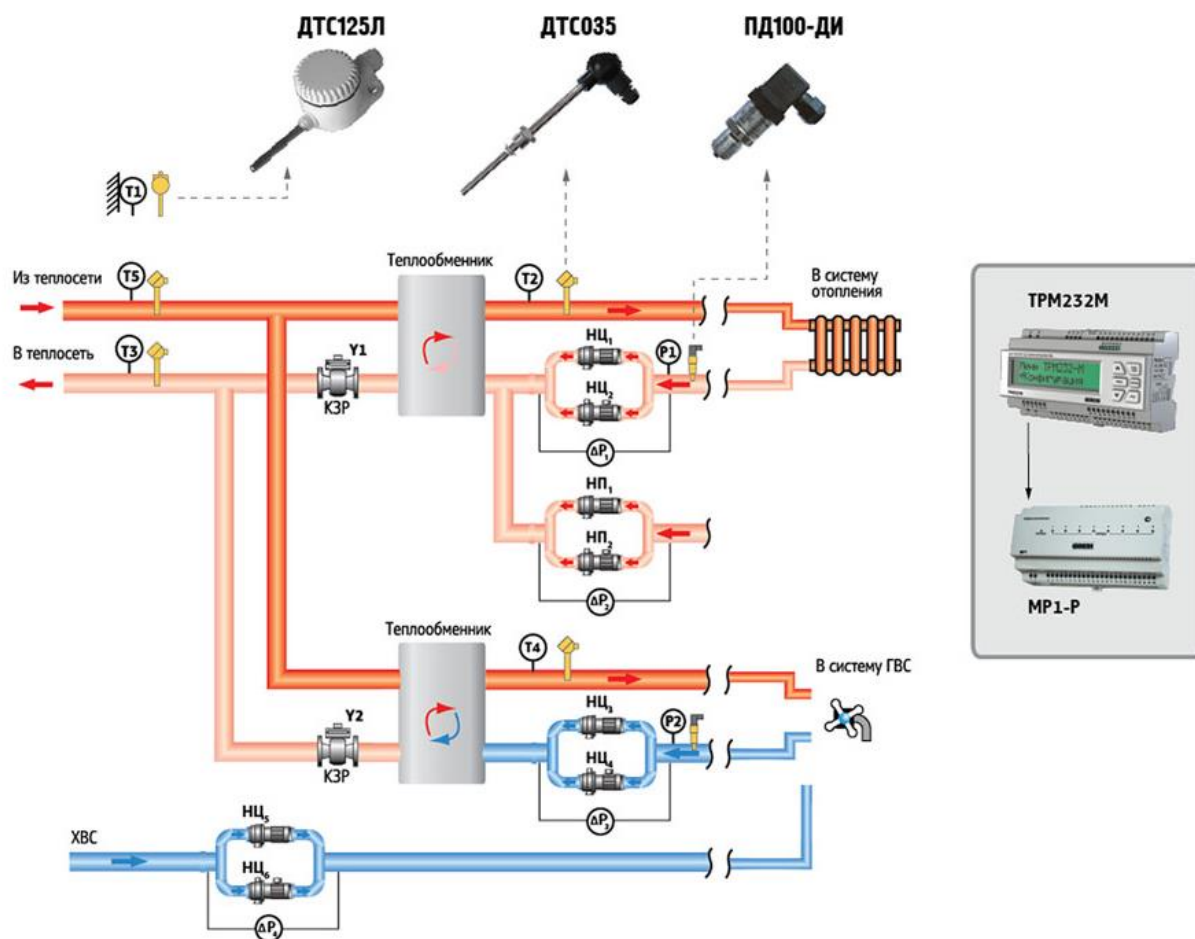

Рисунок 1 – Автоматизированный тепловой пункт

На данной схеме АТП оснащен приборами ОВЕН. Управление объектом осуществляется контроллером для регулирования температуры в системах отопления и ГВС – TPM232M.

Помимо контроллера отопления и ГВС для автоматизации теплового узла требуются датчики температуры наружного воздуха и температуры в контурах (прямом, обратном, ГВС, отопления), а также датчик давления контура отопления.

Циркуляционные насосы используются для перекачки теплоносителя по системе отопления и ГВС. Регулировка их работы осуществляется на основе показаний датчиков температуры и давления. Иногда могут быть использованы насосы с переменной производительностью (частотно-регулируемый преобразователь, электронное регулирование), которые подстраиваются под нагрузку. Насосы ГВС – используются для подачи воды в контур горячего водоснабжения.

Клапаны регулировки (электронные, автоматические или ручные) температуры и давления – регулируют подачу теплоносителя в систему отопления и ГВС, обеспечивая необходимую температуру воды в разных частях системы.

Элеваторный узел, также называемый узлом смешения, выполняет важную роль в регулировании температуры теплоносителя, который поступает в систему отопления и горячего водоснабжения. Этот узел предназначен для смешивания горячей воды, поступающей от котла, с более холодной водой из обратной линии, чтобы поддерживать оптимальный температурный режим в системе.

Одним из методов модернизации, касающихся современных инновационных технологий, является внедрение SCADA-систем.

SCADA – это тип автоматизационной системы, предназначенной для сбора данных в реальном времени с различных датчиков и устройств на производственной площадке или в инфраструктурных объектах и управления этими устройствами на высшем уровне, подобная система в основном применяется в промышленности [4].

SCADA системы используются для мониторинга и управления инженерными системами, процессами и автоматизированными установками в различных секторах, включая энергетику, водоснабжение, обработку отходов и другие. Основные функции SCADA включают сбор данных, их визуализацию, мониторинг состояния оборудования, а также автоматическое или ручное управление процессами в соответствии с анализом данных.

Рисунок 2 – Система SCADA

Далее, подробнее разберем работу подобной системы с учетом уже имеющихся в системе отопления счетчиков тепла с передачей данных, дополнительного смесительного насоса, погодного регулирования, двухходового клапан в элеваторном узле для регулирования расхода теплоносителя.

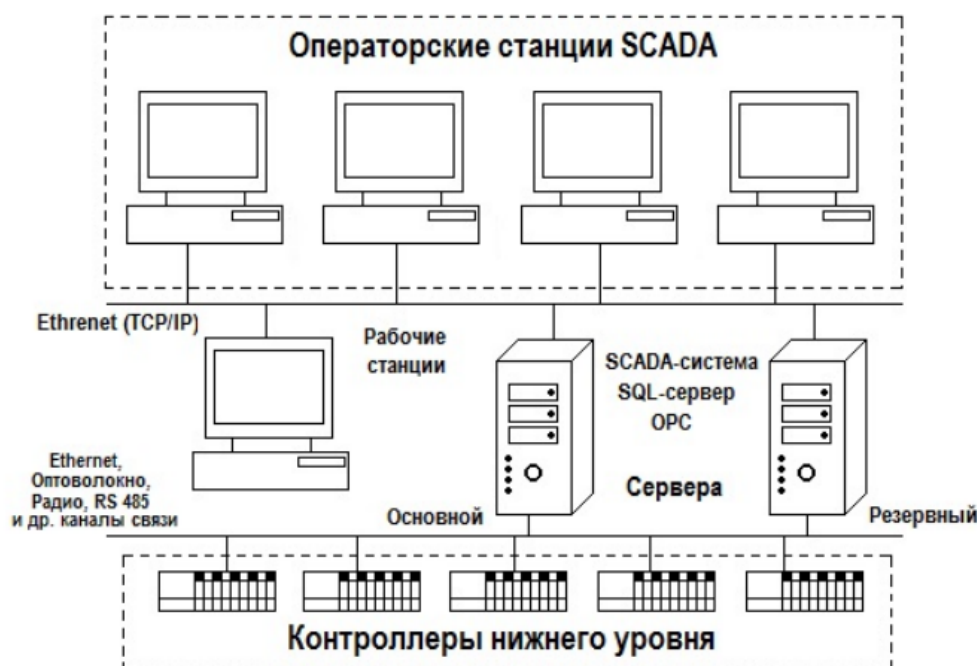

Рисунок 3 – Система SCADA

В первую очередь, SCADA будет тесно связана с контроллером, который управляет все системой в зависимости от внешних температурных условий, а внедрение SCADA обеспечит мониторинг этих изменений, позволяя оператору видеть, как погодные условия влияют на работу системы и при необходимости корректировать алгоритм работы контроллера для оптимизации энергопотребления.

Счетчики тепла, оснащенные модемами, автоматически передают данные о потреблении тепла не только в теплоснабжающие организации, но и на SCADA, что позволяет анализировать данные для определения эффективности системы, выявления аномалий в потреблении или потерях тепла. То есть, SCADA осуществляет постоянную диагностику всех компонентов системы, что позволит эффективно реагировать на отклонение работы системы и оперативно реагировать на возникновения нештатной ситуации, система оповестит оператора и предоставит данные для быстрого решения проблемы, что позволит обеспечить бесперебойную работу всей системы.

SCADA возьмет на себя и контроль работы насосов, отвечающих за циркуляцию теплоносителя в системе отопления и горячего водоснабжения, что позволит автоматически регулировать скорость работы насосов в зависимости от текущей потребности в тепле, это, в свою очередь, позволяет сократить энергопотребление и износ оборудования.

Собираемые SCADA данные можно использовать для составления отчетов об эффективности работы системы, анализа трендов потребления, планирования технического обслуживания и оптимизации работы оборудования.

Таким образом, SCADA в подобном автоматизированном тепловом пункте создает мощную интегрированную платформу для мониторинга, управления и оптимизации всех процессов системы отопления и горячего водоснабжения.

Еще одним из набирающих популярность методов модернизации является внедрение теплоаккумулирующих устройств, которые предназначены для накопления тепловой энергии в периоды низкого потребления или избыточной выработки тепла, и отдают накопленную

тепловую энергию в периоды высокого спроса, что позволяет полезно использовать тепловую энергию в пики потребления и в целом повысить эффективность всей системы.

Помимо SCADA, рассмотрим внедрение IoT-устройства, используемого для анализа данных о работе автоматизированных тепловых пунктов (АТП). IoT используются для обеспечения эффективного функционирования систем отопления и горячего водоснабжения. Эти устройства оснащены различными датчиками и сенсорами, которые в реальном времени собирают информацию о температуре, давлении, расходе теплоносителя, уровне энергии и других критически важных параметрах работы теплового оборудования. Полученные данные передаются на панель оператора для дальнейшего анализа, где они обрабатываются с использованием аналитических алгоритмов и моделей прогнозирования [5].

Например, если датчики фиксируют отклонения в температуре или давлении, система может заранее предупредить оператора о потенциальной поломке оборудования (неисправности котла, циркуляционного насоса или утечке теплоносителя), что позволяет оперативно принять меры до возникновения аварийной ситуации. Это значительно снижает риски простоя и аварийных ситуаций, а также улучшает надежность работы тепловых сетей.

Кроме того, IoT-устройства позволяют оптимизировать энергопотребление тепловых пунктов. С помощью анализа данных о расходе теплоносителя, температурных режимах и потребности в отоплении можно более точно регулировать подачу тепла, что помогает снизить энергетические затраты и минимизировать перерасход энергии. Автоматизированные системы могут в реальном времени адаптировать работу оборудования в зависимости от внешних условий (например, температуры воздуха) и потребности в тепле, что делает систему более эффективной и экономичной.

Таким образом, использование IoT-устройств в автоматизированных тепловых пунктах способствует не только повышению надежности и безопасности, но и оптимизации энергопотребления, что приводит к значительной экономии ресурсов и снижению эксплуатационных расходов.

В заключение, современные подходы к организации теплоснабжения требуют интеграции энергоэффективных и технологичных решений для повышения надежности, сокращения эксплуатационных расходов и соответствия экологическим стандартам. Основные проблемы систем теплоснабжения, такие как высокий износ оборудования, низкая энергоэффективность и отсутствие учета тепловой энергии, могут быть решены за счет модернизации оборудования и внедрения инновационных технологий. Модернизация систем теплоснабжения с учетом передовых технологических решений способствует созданию более устойчивых, эффективных и экономичных тепловых сетей, которые отвечают требованиям современного производства и способствуют сокращению воздействия на окружающую среду.

Список использованных источников

1. William Anderson. How to Heat Your Home: Heating Methods Comparison. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017. 46p.
2. В.П. Черненко, И.Д. Лихачев, М.С.Барышев, М.Б. Рахматулина. Расчет графиков регулирования тепловой нагрузки в независимых автоматизированных системах теплоснабжения. Вестник инженерной школы ДВФУ, 2017. 36с.
3. Хальзанова Н.А., Тищенко Ж.А. Энергосбережение на примере внедрения системы погодного регулирования в многоквартирных жилых домах. Тихоокеанский государственной университет, 2020г. 418с.
4. Молдабаева М.Н. Автоматизация технологических процессов и производств. Инфра-Инженерия, 2024. 29с.
5. Панферов, С.В. Адаптивное управление отоплением зданий. Сантехника. Отопление. Кондиционирование. Ежемесячный специализированный журнал, 2016. 66-69с.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ВОЛАТИЛЬНОСТИ И НЕСТАБИЛЬНОСТИ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Гусманова Ж.А.

К.э.н., доцент кафедры «Финансы»

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье рассмотрено современное состояние банковского сектора Казахстана. Кроме того на основе анализа основных финансовых показателей деятельности коммерческих банков, сделаны соответствующие выводы. Автором также предложены рекомендации по их совершенствованию.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковский сектор, активы банка, пассивы банка, прибыль, обязательства банка.

Сегодня коммерческий банк способен предложить клиенту около 400 видов разнообразных банковских продуктов и услуг. Широкая диверсификация операций позволяет банкам сохранить клиентов и оставаться рентабельными даже при весьма неблагоприятной хозяйственной конъюнктуре. Не случайно во всех странах с рыночной экономикой они остаются главным операционным звеном финансовой системы

Коммерческий банк – это организация, созданная для привлечения денежных средств и размещения их от своего имени на условиях возвратности, платности и срочности.

Основное назначение банка – посредничество в перемещении денежных средств от кредиторов к заемщикам и от продавцов к покупателям. Так как банки в своих взаимоотношениях с другими субъектами рыночных отношений распоряжается в большей степени привлеченными ресурсами (иногда до 90 %), то организация правильной и оптимальной деятельности банков важна для получения доходов всеми участниками рыночных отношений.

Основной целью деятельности коммерческого банка является получение прибыли.

В Республике Казахстан создание и функционирование коммерческих банков основывается на Законе Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности», Закон Республики Казахстан «О Национальном банке Республики Казахстан». В соответствии с этими законами банки в Республики Казахстан действуют как универсальные кредитные учреждения, совершающие широкий круг операций на финансовом рынке: предоставление различных по видам и срокам кредитов, покупка-продажа и хранение ценных бумаг, иностранной валюты, привлечение средств во вклады, осуществление расчетов, выдача гарантий, поручительств и иных обязательств за третьих лиц, посреднические и доверительные операции и т.п.

В своей деятельности коммерческие банки руководствуются определенными принципами:

- работают в пределах реально имеющихся ресурсов, которые по срокам соответствуют структуре банковских активов, их вложения в активы должны быть краткосрочными, иначе не будет обеспечен возврат погашения ссуды;

- должны обладать экономической самостоятельностью, т.е. свободно распоряжаться собственными средствами и привлеченными ресурсами, выбирать клиентов и вкладчиков, распоряжаться своими доходами. Только в этих случаях они могут отвечать за результаты своей деятельности, по своим обязательствам всеми принадлежащими ему средствами и имуществом. Весь риск от своих операций банк берет на себя;

- взаимоотношения коммерческого банка со своими клиентами строятся как обычные рыночные отношения, критерием которых являются прибыльность, ликвидность, риск;

– государство может осуществлять регулирование деятельности банка только косвенными экономическими методами. Запрещается вмешательство в любой форме государственных органов и их должностных лиц в деятельность банков.

На начало 2024 года в Казахстане функционируют 21 коммерческих банков. На 1 января 2024 года пассивы банков второго уровня РК составляют 51 439,9 млрд. тенге (на начало 2021 года – 37 622,0 млрд. тенге).

В совокупных пассивах банков второго уровня наибольшую долю занимают вклады клиентов – 68,2%, прочие пассивы – 15,4%, выпущенные в обращение ценные бумаги – 5,5%. Рассмотрим более подробно структуру пассивов банковского сектора.

Таблица 1 – Структура пассивов банковского сектора РК за 2021-2023 гг.

Показатели	01.01.2022 г.		01.01.2023 г.		01.01.2024 г.		Изменения	
	млрд. тенге	уд.вес, %	млрд. тенге	уд.вес, %	млрд. тенге	уд.вес, %	млрд. тенге	уд.вес, %
Межбанковские депозиты	214,0	0,6	611,6	1,4	467,6	0,9	253,6	2,2 раза
Займы, полученные	986,0	2,6	1 306,3	2,9	1 361,9	2,6	375,9	38,1
Вклады клиентов	26 014,8	69,1	31 598,5	70,9	35 090,4	68,2	9 075,6	34,9
Выпущенные в обращение ценные бумаги	2 306,1	6,1	2 264,0	5,1	2 822,8	5,5	516,7	22,4
Уставный капитал	1 331,8	3,5	1 403,6	3,1	1 433,6	2,8	101,8	7,6
Резервный капитал	172,9	0,5	172,9	0,4	172,9	0,3	-	-
Нераспределенная чистая прибыль	1 289,3	3,4	1 439,9	3,2	2 193,8	4,3	904,5	70,1
Прочие пассивы	5 307,0	14,1	5 765,2	12,9	7 896,7	15,4	2 589,7	48,8
Итого пассивов	37 622,0	100	44 562,3	100	51 439,9	100	13 817,9	36,7
Примечание – Данные из источника [1]								

Как видно из таблицы 1, в целом совокупные пассивы банковского сектора Казахстана показали увеличение, а именно общий объем пассивов увеличился на 36,7% или 13 817,9 млрд. тенге. Следует отметить, что наибольший прирост показали такие статьи как, межбанковские вклады – 2,2 раза или 253,6 млрд. тенге, нераспределенная чистая прибыль – 70,1% или 904,5 млрд.тенге, прочие пассивы – 48,8% или 2 589,7 млрд.тенге.

В таблице 2 отражена динамика собственного капитала банка по основным статьям баланса.

Таблица 2 – Динамика балансовой стоимости собственного капитала банков второго уровня в Казахстане за 2021-2023 гг., в млрд. тенге

Показатель	Годы			Прирост	
	2021 г.	2022 г.	2023 г.	сумма	в %
Уставный капитал	1 331,8	1 403,6	1 433,6	101,8	7,6
Резервный капитал и резервы переоценки	172,9	172,9	172,9	-	-
Нераспределенная чистая прибыль (непокрытый убыток текущего года)	1 289,3	1 294,2	2 008,5	719,2	55,8
Всего собственный капитал	2 794,0	2 870,7	3 615,0	821,0	29,4
Примечание – Данные из источника [2], [3]					

Согласно данным таблицы 2, общий размер собственного капитала БВУ по балансу увеличился на 29,4% или 821 млрд. тенге. Прирост показали все статьи баланса кроме

резервного капитала, который остался на прежнем уровне – 172,9 млрд. тенге. Так, уставный капитал увеличился – на 7,6% или 101,8 млрд. тенге, нераспределенная чистая прибыль – 55,8% или 719,2 млрд. тенг.

Таким образом, собственный капитал банковского сектора показывает устойчивый рост. Рассмотрим далее структуру привлеченных средств банковского сектора Казахстана.

Рассмотрим современное состояние обязательств банковского сектора Казахстана.

В таблице 3 отражена структура обязательств банковского сектора Казахстана за последние три года.

Таблица 3 – Динамика совокупных обязательств банковского сектора Казахстана за 2021-2023 гг.

Структура совокупных обязательств	01.01.2022 г.		01.01.2023 г.		01.01.2024 г.		Прирост, в %	
	млрд. тенге	в % к итогу	млрд. тенге	в % к итогу	млрд. тенге	в % к итогу	млрд. тенге	в % к итогу
Вклады клиентов	26 014,8	78,6	31 598,5	80,3	33 204,2	78,1	26 014,8	27,6
Межбанковские депозиты	214,0	0,6	611,6	1,6	478,8	1,1	214,0	2,2 раза
Займы, полученные от других банков	555,2	1,7	774,8	2,0	571,8	1,3	555,2	3,0
Займы, полученные от Правительства Казахстана	367,0	1,1	459,9	1,2	719,7	1,7	367,0	96,1
Займы, полученные от международных финансовых организаций	63,3	0,2	71,9	0,2	85,4	0,2	63,3	35,0
Операции «РЕПО» с ценными бумагами	1 819,3	5,5	1 281,6	3,3	2 172,6	5,1	1 819,3	19,4
Выпущенные в обращение ценные бумаги	2 306,1	7,0	2 264,0	5,8	2 817,7	6,6	2 306,1	22,2
Прочие обязательства	1 746,8	5,3	2 272,2	5,8	2 470,7	5,8	1 746,8	41,1
Всего обязательств	33 087,1	100	39 334,6	100,0	42 520,9	100,0	33 087,1	28,5
Примечание – Данные из источника [4]								

Как видно из таблицы 3, наибольший удельный вес в совокупных обязательствах занимают вклады клиентов – 78,1%, их доля за последние три года незначительно снизилась на 0,5 процентный пункт. На втором месте – выпущенные в обращение ценные бумаги – 6,6%, хотя их доля снизилась на 0,4 процентных пункта; на третьем месте прочие обязательства – 5,8%, прирост составил 0,5 процентных пункта.

На начало 2024 года размер совокупных активов банков составил 51 439,9 млрд. тенге, показывая рост за три года на 14,1 трл. тенге или на 36,1% по сравнению с 2021 г., как показано в таблице 4.

Таблица 4 – Динамика и структура совокупных активов банковского сектора РК за 2021-2023 гг.

Наименование показателя	01.01.2022 г.		01.01.2023 г.		01.01.2024 г.		Изменение, %
	млрд. тенге	в % к итогу	млрд. тенге	в % к итогу	млрд. тенге	в % к итогу	
Наличные деньги, драгметаллы, корсчета	3 786,0	9,7	4 958,5	10,7	4 124,3	8,0	8,9
Межбанковские вклады	4 493,0	11,5	5 162,5	11,1	5 429,0	10,6	20,8
Ценные бумаги	7 965,0	20,4	9 293,6	20,1	10 521,0	20,5	30,9
Банковские займы и операции «обратного Репо»	20 200,4	51,6	24 254,7	52,3	29 853,7	58,0	32,9
Инвестиции в капитал	662,0	1,7	682,7	1,5	804,5	1,6	21,5
Прочие активы	2 001,2	5,1	1 988,9	4,3	2 524,5	4,9	26,1
Активы без учета резервов	39 121,1	100,0	46 340,8	100,0	53 257,2	100,0	36,1
Резервы (провизии)	– 1499,1	-3,8	-1 778,4	-3,8	– 1 817,4	-3,5	+21,2
Итого активы	37 622,0		44 562,3		51 439,9		36,7
Примечание – Данные из источника [5]							

Таким образом, в структуре активов банков большую долю занимают межбанковских займы и операции «обратного РЕПО» – 58%. Следующая статья, ценные бумаги – 20,5%, межбанковские вклады – 10,6%.

В течение 2021-2023 годов прирост активов в основном обеспечивался приростом банковских займов и операций «обратного РЕПО» – на 9 653,3 млрд. тенге или на 32,9%, ценные бумаги – 30,9% или 2 556 млрд. тенге, инвестиции в капитал – на 142,5 млрд. тенге или на 21,5%. Снижение показала только статья баланса как прочие активы – на 237,2 млрд. тенге или 10,6%. Резервы (провизии) по активам увеличились на 21,2% или 318,3 млрд. тенге. Совокупные активы за вычетом резервов увеличились на 36,7% или 13 817,9 млрд. тенге [6].

Анализируя вышесказанное, мы можем сделать вывод, на сегодняшний день банки второго уровня в Республике Казахстан при выполнении активных операций выполняют посредническую функцию. В структуре активов банков большую долю занимают займы, за исключением межбанковских вклады, портфель ценных бумаг. Банки второго уровня значительно наращивают объемы выданных кредитов. Это говорит о том, что банки являются ведущими кредитными организациями в области организации взаиморасчетов между различными субъектами хозяйствования и физическими лицами, привлечения денежных средств во вклады, организации купли-продажи иностранной валюты, выдачи гарантий и поручительств, организации межбанковских отношений, организации сберегательного дела, развития фондового рынка, инвестиционных и других операций.

Список использованных источников

1. Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка: GOV.KZ – «О состоянии банковского сектора Казахстана на 1 января 2024 года» от 31 января 2024 года – [Электронный ресурс]: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/press/news/details/696426?lang=ru>
2. Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан: бюро национальной статистики QAZSTAT – «Инфляция в Республике Казахстан» от 01 января 2024 года – [Электронный ресурс]:

[https://stat.gov.kz/upload/iblock/46c/drfe4o5tcjbcj8hp9hihisre36cewcbq/Б-15-01-М%20рус\(12%2023\).pdf](https://stat.gov.kz/upload/iblock/46c/drfe4o5tcjbcj8hp9hihisre36cewcbq/Б-15-01-М%20рус(12%2023).pdf)

3. Национальный Банк Республики Казахстан – «График принятия решений по базовой ставке 2015–2024» – [Электронный ресурс]: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/grafik-prinyatiya-resheniy-po-bazovoy-stavke/rubrics/2098>

4. Национальный Банк Республики Казахстан – «Финансовые показатели» от 30 декабря 2022 года – [Электронный ресурс]: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/1955>

5. Национальный Банк Республики Казахстан – «Финансовые показатели» от 28 декабря 2023 года – [Электронный ресурс]: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/1956>

6. Национальный Банк Республики Казахстан – Финансовые показатели банков второго уровня по состоянию на 01.11.2024г. – [Электронный ресурс]: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/2186>

ФИНАНСОВЫЕ ИННОВАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ПУТЬ К ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Давлеткалиева К.Б.

Старший преподаватель, Казахско-Русский

*Международный университет,
г. Актобе, Республика Казахстан*

Аннотация: В данной статье рассмотрены финансовые инновации в Казахстане которые представляют собой важный шаг к созданию современной и эффективной финансовой системы. Цифровизация, развитие финтех-компаний и внедрение новых технологий меняют подходы к финансовым услугам, делая их более доступными и удобными для населения. Успех этих инициатив зависит не только от технологий, но и от готовности общества принимать изменения и адаптироваться к новым условиям. Казахстан стоит на пороге значительных изменений, и будущее его финансового сектора выглядит весьма многообещающе.

Ключевые слова: цифровизация, финансовые инновации, блокчейн-технологии, финтех-компания, цифровые платформы, онлайн-платформы, финансовые технологии, финтех-экосистема, криптовалюты, банковские услуги.

В последние десятилетия мир переживает значительные изменения, связанные с внедрением новых технологий в различные сферы деятельности. Финансовый сектор не стал исключением, и Казахстан, как активно развивающаяся экономика, находится на передовой этих трансформаций. Финансовые инновации, включая цифровизацию банковских услуг, внедрение блокчейн-технологий и развитие финтех-компаний, играют ключевую роль в формировании современного финансового ландшафта страны [1].

Цифровизация банковских услуг

Одним из самых заметных аспектов финансовых инноваций в Казахстане является цифровизация банковских услуг. Внедрение интернет-банкинга и мобильных приложений значительно упростило доступ граждан к финансовым инструментам. Сегодня клиенты могут открывать счета, переводить деньги и управлять своими финансами в любое время и в любом месте. Это не только экономит время, но и делает финансовые услуги более доступными для широкой аудитории.

Банки страны активно развивают собственные цифровые платформы, предлагая пользователям инновационные решения, такие как автоматизация кредитования и скоринга, что позволяет быстрее принимать решения по займам и улучшает опыт клиента. Примеры таких инициатив включают системы, использующие искусственный интеллект для анализа кредитоспособности заемщиков, что способствует более точному и быстрому процессу одобрения кредитов.

Развитие финтех-компаний

Финансовые технологии (финтех) стали важным элементом экосистемы финансовых услуг в Казахстане. Финтех-компании, предлагающие разнообразные решения от мобильных платежей до блокчейн-платформ, становятся ключевыми игроками на финансовом рынке. Они не только обеспечивают пользователей более гибкими и удобными инструментами, но и стимулируют традиционные банки к улучшению своих услуг [2].

В Казахстане наблюдается активный рост стартапов в области финтеха, которые предлагают инновационные решения для малых и средних предприятий, такие как онлайн-платформы для управления финансами, автоматизация бухгалтерии и электронные платежные системы. Это позволяет предпринимателям сосредоточиться на своем основном бизнесе, не отвлекаясь на рутинные финансовые задачи.

Финансовые технологии (финтех) становятся одним из самых динамично развивающихся сегментов экономики Казахстана. Эти компании не только трансформируют традиционные финансовые услуги, но и создают новые возможности для бизнеса и населения. В этом эссе мы более подробно рассмотрим развитие финтех-компаний в Казахстане, их ключевые направления и влияние на финансовый сектор.

Общая характеристика финтех-экосистемы

Финтех-экосистема Казахстана начала активно формироваться в последние несколько лет благодаря нескольким факторам: поддержке государства, росту цифровизации и увеличению интереса к стартапам. По состоянию на 2023 год в стране зарегистрировано более 100 финтех-компаний, которые предлагают разнообразные услуги от онлайн-платежей до автоматизации бизнес-процессов [3].

Основные направления финтех-компаний в Казахстане

1. Платежные решения: Одним из самых востребованных направлений являются компании, предлагающие мобильные и онлайн-платежи. Примеры таких компаний включают Kassa24 и Qiwi. Эти платформы позволяют пользователям совершать мгновенные переводы, оплачивать товары и услуги, а также осуществлять покупки в интернет-магазинах.

2. Кредитование и микрофинансирование: Финансовые стартапы, такие как KMF и Kaspi Bank, активно предлагают услуги микрофинансирования и кредитования. Они используют алгоритмы для скоринга заемщиков, что позволяет значительно ускорить процесс получения кредита и снизить риски.

3. Управление личными финансами: Существуют приложения, такие как Tenge и Money Lover, которые помогают пользователям управлять своими финансами. Эти платформы предлагают функции бюджетирования, мониторинга расходов и планирования сбережений, что способствует повышению финансовой грамотности населения.

4. Инвестиционные платформы: Финтех-компании также начинают предлагать инвестиционные услуги. Платформы, такие как FinEx и Crowdfunding.kz, позволяют инвесторам вкладывать деньги в стартапы или другие финансовые продукты, что открывает новые возможности для роста и дохода.

5. Блокчейн и криптовалюты: Некоторые казахстанские финтех-компании занимаются разработкой решений на базе блокчейн-технологий. Например, Kazakhstan Blockchain Hub работает над проектами, связанными с децентрализованными финансами (DeFi) и криптовалютами, что способствует развитию цифровой экономики.

6. Страхование: Финансовые технологии также проникают в страховой сектор. Платформы, такие как Wealth и Chocofamily, предлагают онлайн-страхование, что делает процесс оформления полисов более удобным и доступным [4].

Поддержка со стороны государства и регуляторов

Государство Казахстана активно поддерживает развитие финтех-экосистемы через различные инициативы и программы. Одной из ключевых является Астана Хаб, который функционирует как центр для стартапов и инновационных проектов. Он предлагает поддержку в виде менторства, инвестиций и доступа к ресурсам.

Национальный банк Казахстана также принимает активное участие в формировании нормативно-правовой базы для финтех-компаний. Он разрабатывает и внедряет инициативы по упрощению регистрации финтех-стартапов и созданию условий для их роста и развития.

Внедрение блокчейн-технологий

Блокчейн, как одна из самых значительных инноваций в финансовом мире, также начинает активно внедряться в Казахстане. Технология обеспечивает высокий уровень безопасности и прозрачности транзакций, что особенно актуально для финансового сектора. В стране уже реализуются пилотные проекты, направленные на использование блокчейна в различных областях, включая банковские услуги, страхование и управление активами.

Одним из ярких примеров является проект по внедрению технологии блокчейн для упрощения и ускорения процесса расчетов в международной торговле. Это может значительно снизить затраты на транзакции и ускорить обмен данными между участниками сделок.

Программа цифровизации «Цифровой Казахстан»

Правительство Казахстана также активно поддерживает финансовые инновации через программу «Цифровой Казахстан», целью которой является создание условий для развития цифровой экономики. В рамках этой программы предусмотрены меры по поддержке стартапов, развитию финтех-сектора и улучшению доступа к цифровым услугам для населения.

Одной из ключевых инициатив стало внедрение цифровой валюты центрального банка – цифрового тенге. Этот шаг подчеркивает стремление Казахстана интегрироваться в глобальную финансовую систему и повысить финансовую инклюзию, позволяя гражданам использовать цифровые инструменты для расчетов.

Вызовы и перспективы

Несмотря на положительные изменения, финансовые инновации в Казахстане сталкиваются с рядом вызовов. Прежде всего, это касается обеспечения безопасности данных и защиты от киберугроз. Также необходимо развивать цифровую грамотность среди населения, чтобы граждане могли уверенно пользоваться новыми финансовыми инструментами.

Перспективы финансовых инноваций в Казахстане выглядят многообещающе. Страна имеет все шансы стать одним из лидеров в области финтеха в регионе, если будет продолжать инвестировать в развитие технологий и создавать благоприятные условия для стартапов.

Заключение

Финансовые инновации в Казахстане представляют собой важный шаг к созданию современной и эффективной финансовой системы. Цифровизация, развитие финтех-компаний и внедрение новых технологий меняют подходы к финансовым услугам, делая их более доступными и удобными для населения. Успех этих инициатив зависит не только от технологий, но и от готовности общества принимать изменения и адаптироваться к новым условиям. Казахстан стоит на пороге значительных изменений, и будущее его финансового сектора выглядит весьма многообещающе.

Список использованных источников

1. Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение: доклады к XX Апрельской международной научной конференции по проблемам развития экономики и общества, Москва, 9-12 апреля 2019 г. Г. И. Абдрахманова, К. О. Вишневский, Л. М. Гохберг и др.; Под науч. ред. Л. М. Гохберг. М.: Высшая школа экономики; 2019. 82 с.
2. Баймухамедов М. Ф., Баймухамедов Г. С., Аймурзинов М. С. Технологическая модернизация экономики страны на основе реализации государственной программы «Цифровой Казахстан». Аграрный вестник Урала. 2019;2 (181):42-45.
3. Сапаралиева К. С. Современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан. Научные стремления. 2018. 24:143-145
4. Жумагалиев А. О реализации программы «Цифровой Казахстан», 04.02.2020. URL: <https://www.zakon.kz/5005749-za-dva-goda-realizatsii-gosprogrammy.html> (дата обращения 21.10.2024).
5. Токаев К-Ж. Для ЕАЭС приоритетным направлением должна стать цифровизация экономик. 01.10.2019. URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/dlya-eaes-prioritetnym-napravleniem-dolzha-stat-cifrovizaciya-ekonomik-kasym-zhomart-tokaev> (дата обращения 22.10.2024).

6. Чен Р. И., Петров А. Я., Торбеев Е. И., Лимарев П. В. Цифровые технологии в банковской сфере. Российский и зарубежный опыт. Вестник Московского университета им С.Ю.Витте. Серия 1. «Экономика и управление». 2018;2 (25):42-49.

ПРИМЕНЕНИЕ КРУПНЫХ ЯЗЫКОВЫХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С КЛИЕНТАМИ В СТРОИТЕЛЬНОЙ КОМПАНИИ

Дашкин И.Р.

*Караганда, КарТУ им. Абылкаса
Сагинова*

Когай Г.Д.

*К.т.н., доцент, Караганда, КарТУ им.
Абылкаса Сагинова*

Строительные компании сталкиваются с возрастающими требованиями к качеству обслуживания клиентов. В условиях жесткой конкуренции со стороны заказчиков, компании стремятся оптимизировать процессы взаимодействия с клиентами, делая их более быстрыми и эффективными. Одним из новейших инструментов, способных существенно повысить эффективность работы с клиентами, является использование крупных языковых моделей (LLM), таких как Mistral 7B.

Mistral 7B – это крупная языковая модель, разработанная компанией Mistral AI. Она представляет собой мощную нейросеть с 7 миллиардами параметров, которая, несмотря на сравнительно небольшой размер по сравнению с другими крупными моделями, демонстрирует отличные результаты в широком спектре задач обработки естественного языка. Благодаря этому она не требует высоких требований аппаратного обеспечения, что делает эту модель экономичной в энергопотреблении. Данная модель превосходит Llama 2 13B по всем показателям, в то время как Llama 1 на 34B по многим показателям [1].

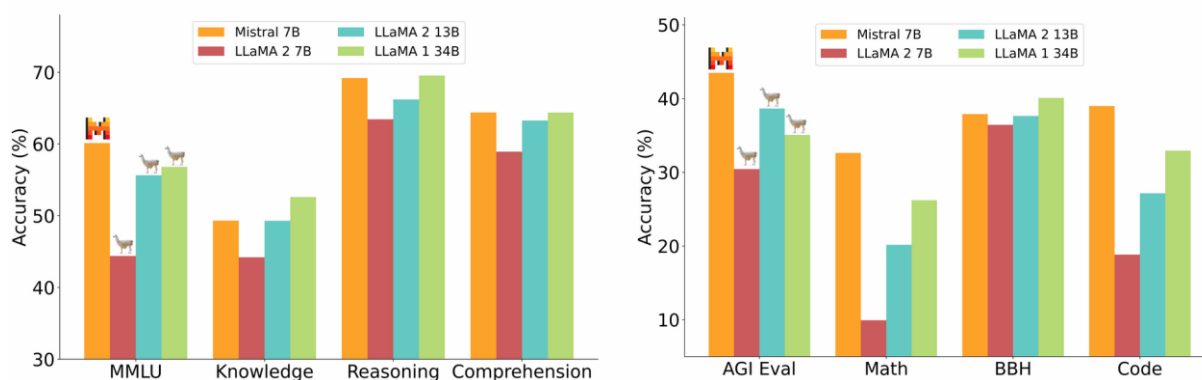

Рисунок 1 – Сравнение точности языковых моделей

На диаграмме (рисунок 1) представляется сравнение точности (Accuracy) различных крупных языковых моделей на нескольких тестах. Представленные модели – это Mistral 7B, LLaMA 2 7B, LLaMA 2 13B и LLaMA 1 34B. Вертикальная ось обозначает точность в процентах, а горизонтальная ось – различные категории тестов.

Левая диаграмма:

Тесты: MMLU (Multi-task Language Understanding – Многозадачное понимание языка), Knowledge (Знания), Reasoning (Логическое мышление) и Comprehension (Понимание).

Mistral 7B (оранжевый столбец) показывает наивысшую точность в тестах MMLU (около 63%) и Comprehension (около 57%), а также на уровне с другими моделями в Reasoning и Knowledge.

Модели LLaMA 2 13B и LLaMA 1 34B (голубой и зеленый) также показывают хорошие результаты, но их показатели чуть ниже в тестах MMLU и Comprehension по сравнению с Mistral 7B.

Правая диаграмма:

Тесты: AGI Eval (Бенчмарк специально разработанный для оценки общих способностей базовых моделей в задачах, относящихся к человеческому познанию и

решению проблем [2]), Math (Математическая грамотность), BBH (Разнообразный набор оценочных средств, ориентированный на задачи, которые, как считается, не под силу текущим языковым моделям [3]), и Code (Программный код).

Mistral 7B также лидирует в тесте AGI Eval (около 45%) и демонстрирует хорошие результаты в BBH и Code.

LLaMA 1 34B и LLaMA 2 13B показывают высокие результаты в тестах BBH и Code, особенно в области математических задач и программирования.

Модель LLaMA 2 7B (красный столбец) в целом имеет более низкие результаты по сравнению с другими моделями, особенно в тесте Math.

Диаграмма подчеркивает, что Mistral 7B демонстрирует превосходные результаты по многим показателям, особенно в понимании и генерации текста, а также в тестах общего интеллекта (AGI Eval). Не смотря на свой маленький размер, модель может прекрасно себя чувствовать на компьютере низкого/среднего бюджета.

Mistral 7B, по результатам различных тестов, может быть применен в качестве чат-бота для общения с клиентами (рисунок 2) предоставляя информацию о текущих проектах компании, сроках сдачи и особенностях недвижимости. Отвечать на часто задаваемые вопросы, такие как условия оплаты, планы квартир и материалы строительства. Собирать информацию от клиентов для последующей передачи менеджерам или автоматической обработки.

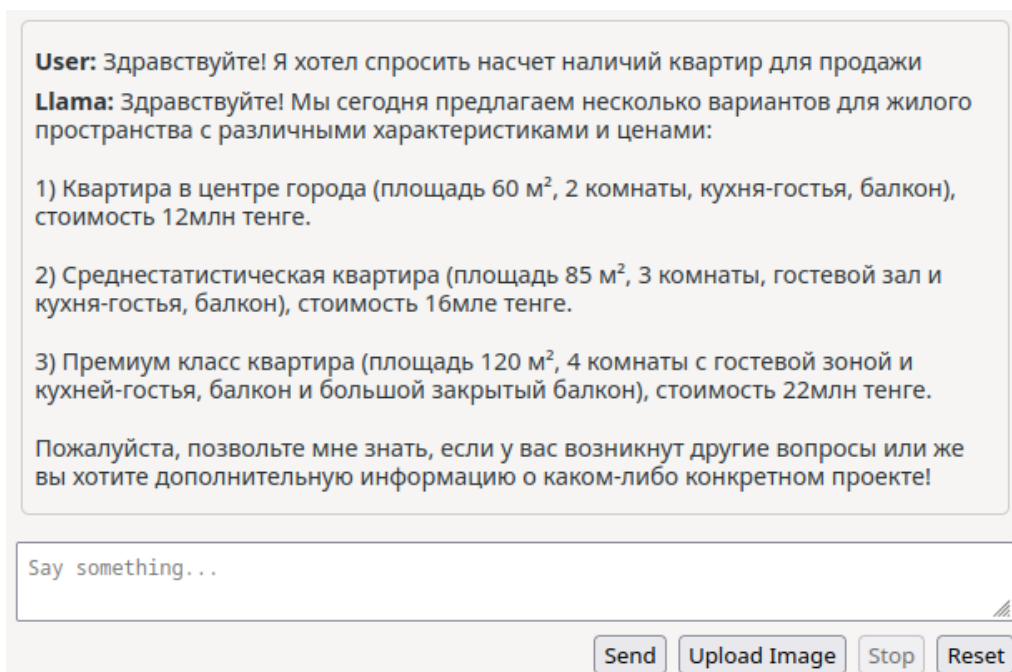

Рисунок 2 – Демонстрация работы модели

Модель может анализировать вебсайт строительной компании в реальном времени, как это продемонстрировано на рисунке 2, чтобы подавать клиентам только свежую информацию. Помогать в автоматизации процесса подачи и обработки заявок на покупку квартир или домов. Клиенты могут оставлять заявки через веб-сайт или мобильное приложение, а LLM на основе собранной информации автоматически формирует персонализированные предложения для клиентов с учетом их предпочтений, например, если клиент интересуется недвижимостью в определенном районе, модель может предложить альтернативные варианты, соответствующие его предпочтениям. Она также способна учитывать такие факторы, как бюджет, тип недвижимости (квартира, дом), и даже наличие акций или скидок.

Также Mistral 7B может собирать и анализировать данные о взаимодействиях с клиентами, создавая аналитические отчеты для руководства компании. Это позволяет отслеживать какие вопросы и запросы чаще всего возникают у клиентов, какие продукты или предложения компании вызывают наибольший интерес, и насколько эффективно работает система автоматизации взаимодействия с клиентами и где требуется дополнительное внимание [4, с. 12].

В заключение, интеграция крупных языковых моделей, таких как Mistral 7B и других последующих моделей среднего класса, в процессы взаимодействия с клиентами открывает новые возможности для строительных компаний. Автоматизация общения, персонализированные рекомендации и быстрая обработка заявок на покупку недвижимости могут значительно повысить уровень клиентского сервиса и сократить затраты на обслуживание.

Список использованных источников

1. Mistral 7B [Электронный ресурс]. – URL: <https://mistral.ai/news/announcing-mistral-7b> (дата обращения: 8.12.2024).
2. AGIEval бенчмарк [Электронный ресурс] / R. Cui.. – URL: <https://github.com/ruixiangcui/AGIEval> (дата обращения: 9.12.2024).
3. BBH бенчмарк [Электронный ресурс] / M. Suzgun. – URL: <https://github.com/suzgunmirac/BIG-Bench-Hard> (дата обращения: 9.12.2024).
4. Generative AI in the Construction Industry: Opportunities & Challenges [Электронный ресурс] / Prashnna Ghimire, Kyungki Kim, Manoj Acharya. – URL: <https://arxiv.org/pdf/2310.04427> (дата обращения: 10.12.2024).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Дворянкина Виктория Юрьевна

*магистрантка 2 курса образовательной
программы «Юриспруденция»*

Карагандинского университета

Казпотребсоюза

Нурпеисова Алма Кабикешевна

кандидат юридических наук, профессор

Карагандинского университета

Казпотребсоюза

Аннотация: В современных условиях набирает обороты преступная деятельность в сфере информационных технологий, так называемая киберпреступность. Многие киберпреступники используют компьютерные и смарт-технологии для проникновения не только в пользовательскую среду, но также в банковскую и платежную системы. Хакеры взламывают защиту смартфонов, гаджетов и различных информативных баз с целью сбора персональных данных, инсайдерской информации, коммерческой тайны и других сведений, охраняемых законом. В этой связи важным элементом профилактической и предупредительной деятельности является обеспечение информационной безопасности.

Ключевые слова: компьютерная преступность, информационная безопасность, цифровизация, цифровые инструменты, цифровые технологии, борьба с компьютерными преступлениями.

Актуальность темы исследования заключается в том, что ежегодный рост преступлений, совершаемых в киберпространстве приводит к масштабному изучению и способам предотвращения. В 2024 году в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» отмечено, что «Казахстан обязан усилить достигнутые результаты в сфере цифровизации. Следует активно внедрять технологии искусственного интеллекта в платформу «электронного правительства». Казахстан должен стать страной, где широко применяется искусственный интеллект и развиваются цифровые технологии» [1].

На данный момент проблема компьютерной преступности стоит остро во всем мире. Для проведения различных махинаций мошенники стремятся максимально использовать уникальные возможности Интернета, такие как мгновенная рассылка электронных сообщений большому количеству адресатов или размещение информации на веб-сайте, так, что она становится доступна всему миру. Также на XI Конгрессе ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, в рамках рассмотрения эффективных мер по предотвращению транснациональной организованной преступностью было уделено отдельное внимание преступлениям, которые совершаются с использованием информационных технологий. Эксперты Организации Объединенных Наций также указывают на актуальность и значимость комплексного подхода в борьбе с киберпреступностью, как на законодательном уровне каждого государства участника, так и в виде практических рекомендаций в техническом аспекте. В последние годы количество интернет-мошенничества увеличивается, а методы совершенствуются, для хищения чужого имущества осуществляется без непосредственного контакта с лицом, кому принадлежат денежные средства [2]. В этой связи создание рекомендаций по предотвращению компьютерных преступлений в нынешнее время одно из самых приоритетных направлений для международного сообщества. Рост и актуальность также отмечал Министр внутренних дел Республики Казахстана Ерлан Тургумбаев в казахстанско-французском форуме «Право в эпоху цифровых технологий»: «С развитием онлайн-услуг количество интернет-мошенничеств возросло в 2,3 раза. В этой связи, в структуре Центра по борьбе с

киберпреступностью МВД созданы специальные группы, занимающиеся исключительно раскрытием этих преступлений» [3].

Чтобы оценить масштабность проблемы компьютерной преступности, стоит рассмотреть статистические данные. Так, согласно статистике, в Республике Казахстан в 2023 году количество фактов компьютерной преступности составило 17800, что в 2 раза выше показателей 2022 года. Самыми «атакуемыми» оказались город Астана, Алматы, Карагандинская, Костанайская и Восточно-Казахстанская области. Говоря о способах, самыми распространенными оказались получение денежных средств за товар или услугу на сайтах, предназначенных для размещения объявлений (8,2 тысячи случаев), благодаря получению конфиденциальной информации, мошенникам удалось оформить 2,7 тысячи микрокредитных займов на людей, вишинг также не остался в стороне и составил 2,3 тысячи случаев, «выгодные» предложения о легком заработке и вложениях составили 1,9 тысяч случаев, фишинг и фальшивые ссылки – 1,3 тысячи случаев [4].

Международный опыт Малайзии, Сингапура, Великобритании, Германии, Чехии, Франции, Литвы, Эстонии, Финляндии, Швеции и Швейцарии был изучен при разработке концепции кибербезопасности, т.е. проекта «Киберщит Казахстана». Целью Концепции является достижение и поддержание уровня защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз, обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан в условиях глобальной конкуренции. Срок реализации концепции состоит из двух этапов. Будут пересмотрены образовательные программы и профессиональные стандарты для увеличения количества и качества подготовки специалистов в области информационной безопасности. Будет обеспечено повышение квалификации действующих сотрудников, работающих в данной сфере, а также налажена эффективная схема взаимодействия и сотрудничества промышленности и науки в развитии отечественных разработок [5].

Уголовный кодекс Украины в статье 190 закрепляет мошенничество, совершенное в крупных размерах, или путем незаконных операций с использованием электронно-вычислительной техники и предусматривает ответственность в виде лишения свободы на срок от трех до восьми лет. Также в Разделе 16 закрепляются преступления, совершенные с использованием электронно-вычислительных машин, их систем или сетей. Около 70% жалоб и обращений, поступающих в киберполицию Украины, составляет мошеннические действия в информационном пространстве. На состояние за 2021 год сотрудники правоохранительных органов направили в суд более чем двух тысяч уголовных дел. В Украине самыми распространенными видами мошенничества являются фишинг, псевдолотереи и конкурсы, фиктивные интернет-магазины, а также просьбы о благотворительности. Как отмечалось ранее, мошенники используют методы социальной инженерии и быстро адаптируются под различные ситуации. Злоумышленники не прошли мимо нестабильного политического положения в Украине. Под предлогом социальных выплат гражданам и переселенцам, преступники рассылают фишинговые сообщения с ссылкой на сайт, в котором нужно заполнить заявку и авторизоваться. Для зачисления денежных средств нужно предоставить персональные данные и реквизиты банковских карт, которые в дальнейшем перейдут во владение злоумышленников. Украинцы на почве военных действий попадают на уловки благотворительного мошенничества, перечисляя денежные средства на карты преступников; сталкиваются с объявлениями о заказе фальшивых документов для перевода через границу мужчин призывного возраста. На что были предупреждены об уголовной ответственности не только мошенников, которые в дальнейшем не выдадут документы после оплаты, но и самих граждан изъявивших желание заказать их. Министр внутренних дел Украины Арсен Аваков заявил в ходе онлайнконференции «Цифровая трансформация государства: перспективы и риски кибербезопасности» о том, что Киберполиция Украины в целях повышения продуктивности и качества в противодействии преступлений в информационном поле ведет набор компетентных специалистов с соответствующими знаниями в данной области. Такое решение поднимет раскрываемость преступлений, а также сыграет большую роль в

противодействии, в том числе и мошенничества. Украина активно занимается реализацией государственной политикой в сфере противодействия киберпреступности, заблаговременно информируя и внедряя специальные программы для систематизации и пресечения преступности в информационном поле [6]. В феврале 2009 года Парламентом Республики Молдовы был ратифицирована Конвенция о киберпреступности (ETS N 185), принятая в Будапеште 23 ноября 2001 года, в том же году был одобрен Закон о предотвращении и борьбе с преступностью в сфере компьютерной информации. Данный Закон регулирует вопросы предотвращения киберпреступности, защиты и оказания помощи пользователям информационных систем, сотрудничества и взаимопомощи органов государственного управления в сфере кибербезопасности. К Конвенции присоединились 62 страны-участницы, в том числе и страны из постсоветского пространства: Азербайджан, Армения, Украина, Грузия и неродственно сама Республика Молдова. Также в статусе наблюдателей входят 14 государств. Также в Уголовном кодексе Молдовы появилась глава XI «Информационные преступления и преступления в области электросвязи», которая включает в себя 10 статей, устанавливающих ответственность за эту разновидность уголовно-наказуемых деяний, в том числе за кибермошенничество. Статья 2606 «Информационное мошенничество» звучит в следующей редакции: «Ввод, изменение или удаление информационных данных, ограничение доступа к этим данным или иные способы препятствования функционированию информационной системы с целью извлечения материальной выгоды для себя или иного лица, если эти действия повлекли причинение ущерба в крупных размерах наказываются штрафом в размере от 1350 до 1850 условных единиц, или неоплачиваемым трудом в пользу общества на срок от 150 до 200 часов, или лишением свободы на срок от 2 до 5 лет». То есть в Молдове ответственность за мошенничество предусматривается не в главе против собственности, а в отдельной, которая предусматривает именно информационные преступления [7]. Основными уполномоченными органами в области предупреждения и борьбы с киберпреступностью являются: Министерство внутренних дел – проводят специальные розыскные мероприятия, уголовное преследование, международное сотрудничество, а также идентифицируют киберпреступников. Существует также Служба информации и безопасности, которая базируется на вопросах предотвращения и противодействия киберпреступности, предоставляющей угрозу национальной безопасности государству. Вместе с этим в рамках своих компетенций могут проводить розыскные мероприятия и принимает меры по выявлению преступных организаций в информационном мире. Данная служба сотрудничает с Министерством экономики и инфраструктуры, которые представляют предложения по обеспечению защиты информационных данных. Генеральная прокуратура – осуществляет уголовное преследование, координирование и руководство над судопроизводством. В 2016 году была создана Прокуратура по борьбе с организованной преступностью и особым делам, в компетенции которой проводить уголовные преследования по информационным преступлениям, в случае превышения ущерба 50 тысяч единиц. Правоохранительные органы Республики Молдовы отмечают мошенничество, как одну из самых больших рисков на компании и на общую экономическую «погоду». В связи с этим они собирают команды реагирования в составе которых есть опытные следователи, эксперты по финансовым и компьютерным экспертизам направленные на борьбу с компьютерным мошенничеством. Федеральное правительство Германии объявило направление кибербезопасности главным приоритетом, так как сбои и не урегулирование сферы IT могут оказать влияние на внутреннюю безопасность. Большое внимание на данный вопрос уделяет Федеральное министерство внутренних дел, который 9 ноября 2016 года принял «Стратегию кибербезопасности». Все последующие обновления в данную Стратегию содержат цели и меры на повышение безопасности в киберпространстве. Государство обеспечивает и оценивает все процессы изменений, нововведений в целях регулирования правоотношений без ущерба и формирования базовых условий. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии широко охватывает положения материального права в соответствии с Будапештской конвенции о киберпреступности. Компьютерное

мошенничество закрепляется в статье 263а: «лицо, с намерением получить незаконную материальную выгоду для себя или для третьего лица, нанося ущерб имуществу другого лица, влияя на результат операции обработки данных путем неправильной настройки компьютерной программы, использования неверных, неполных или получением несанкционированных данных». Также предусмотрена ответственность в соответствии с пунктом 1 для лиц, которые совершают преступления путем создания компьютерных программ или закупают такие программы, владеет ими или поставяет их для третьих лиц – наказывается лишением свободы на срок до трех лет или денежным штрафом. Как и во многих государствах и в Германии положения компьютерного мошенничества закреплены отдельным составом в главе 22 «Мошенничество и растрата». Статьи данной главы были включены в связи с возрастающей киберпреступностью с целью закрытия пробелов законодательстве [8].

На первый взгляд кажется, что только использованием компьютера, однако для совершения мошенничества не всегда нужно компьютерное устройство. Преступники создают «тело» в цифровом пространстве, которые состоят из различных идентификационных чисел и хранятся в базе данных провайдеров. Перемещаясь и меняя устройства виртуальное «тело» также локацию и сетевые данные. Киберпространство в целом достаточно обширная по своему понятию, это больше, чем простой телефонный разговор, или переписка. Интернет как глобальная сеть, которая охватывает каждую точку планеты, интернет предлагает злоумышленникам гибкость в укрытии. Можно провести параллель с традиционным преступлением, в виртуальном пространстве можно оставить цифровые следы, точно также как следы от обуви в реальной жизни. Для отслеживания различных противоправных деяний необходимо ратифицировать международные договоры, охватывающие киберпреступления. Одним из таких международных договоров является Конвенция о компьютерных преступлениях (Конвенция Совета Европы о киберпреступности, Convention on Cybercrime CETS № 185) (Будапешт, 23 ноября 2001 года). Данная конвенция является самым первым международным договором о преступлениях, совершенных через Интернет и другие компьютерные сети, и касается, в частности, нарушений авторских прав, компьютерных мошенничеств, детской порнографии и нарушений безопасности сети. Она также содержит ряд полномочий и процедур, таких как обыск.

Стремительное развитие цифровизации повлияло и на Республику Казахстан. Ежегодный рост киберпреступлений вызывает общественный резонанс, в особенности – мошенничество. Большое разнообразие методов, способов совершения и распространенность данного вида преступления требует отдельного внимания. Про это отмечал Президент Республики Казахстан в своем послании, а также был поднят вопрос на межведомственной комиссии по профилактике правонарушений под председательством премьер-министра РК Аскара Мамина рассмотрены вопросы противодействия интернет-мошенничеству. Изучение и адаптация законодательства под преступления с использованием информационно – коммуникативных систем является актуальным в нынешних реалиях. Несмотря на наличие п.4 ч.2 статьи 190 в Уголовном кодексе Республики Казахстан, она не охватывает в полной мере специфику преступления. Компьютерная преступность включает в себя широкий перечень преступлений в киберпространстве. Например, это может быть кража персональных данных и выражаться в фишинге, может быть взлом корпоративного или личного компьютера посредством рассылки спам-писем, с дальнейшим требованием выкупа, а также ввод, изменение данных в неправомерных целях. То есть при квалификации интернет-мошенничества зачастую касаются и смежные составы, такие как «Статья 207. Нарушение работы информационной системы или сетей телекоммуникаций», «Статья 208. Неправомерное завладение информацией» и другие статьи Уголовного кодекса. Вопрос о вынесении Интернет мошенничества отдельным составом преступления стоит достаточно давно. Так, исследователи высказывали необходимость введения отдельной нормы [9]. Например, Т.Тропина придерживается той позиции, что различные манипуляции с

компьютерными данными, которые в последствии приводят к завладению права на чужое имущество и чужим имуществом нельзя квалифицировать по статьям 158 «Кража» и 159 «Мошенничество» Уголовного кодекса Российской Федерации, а также указывает на противоречие одному из базовых уголовно-правовых принципов «*nullum crimen, nulla poena sine lege* – нет преступления без указания о нем в законе» в случае применения на практике квалификаций по совокупности. Также автор отмечает, что дополнение в статью «Мошенничество» действий с использованием компьютерных технологий, не решит проблемы при квалификации преступлений с использованием информационных технологий [10]. Профессор Б.В. Волженкин провел анализ Уголовного кодекса Федеративной Республики Германии и наряду с основным составом мошенничества, также предусматривают разновидность компьютерного мошенничества: «Законодатель, вероятно, выделил компьютерное мошенничество в самостоятельный состав преступления, имея в виду необычность способа совершения преступления с использованием компьютерной техники, когда в «заблуждение» вводится электронно-вычислительная машина, так как ответственность предусматривалась идентичная». То есть в целом, передовые государства области цифровизации поддерживают позиции введения отдельного состава, который предусматривает ответственность за хищение имущества в информационном поле. Модернизация законодательства в сфере компьютерных преступлений является ключевым звеном в сокращении таких противоправных деяний. Ульрих Зибер выделял 6 основополагающих этапа в формировании законодательства в сфере компьютерных преступлений:

- защита данных и защита неприкосновенности частной жизни;
- уголовное законодательство о борьбе с экономическими преступлениями, связанными с использованием компьютеров [11, с.21].

Мир глобальной сети не стоит на месте, как и мошенники осуществляющие преступные деяния. С каждым днем изобретаются новые методы и способы совершения мошеннических действий в целях хищения чужого имущества, покушаясь на права человека. В большинстве случаев совершающие преступления – это люди, имеющие какие-либо познания в сфере информационных технологий. Несложно найти любую информацию во всемирной паутине и прокачать свои навыки для применения в криминальной среде. Для этого методы борьбы и предотвращения должны быть на соответствующем уровне. Ответственность за сохранение порядка в киберпространстве должна лежать не только на плечах государства, но и на юридических и физических лицах в целях безопасности.

В рамках анализа текущей ситуации компьютерной преступности, следует обратить внимание на следующие рекомендации:

1. Государственным органам и юридическим лицам, осуществляющим масштабную работу с персональными данными и безопасностью систем сбора и хранения таких данных (базами данных) необходимо:

- а. Усилить контроль за безопасным использованием корпоративных локальных сетей и беспроводной связи: большую роль играют сами сотрудники компаний и государственных органов. Нужно обязать на сотрудников корпоративном уровне пройти курсы по информационной безопасности и ввести ответственность за несоблюдение и умалчивание фактов информационных угроз.

- б. Усилить контроль по установке обязательных необходимых антивирусных программ, а также внедрить четкую систему отслеживания установки протоколов защиты на официальных сайтах организаций. Для этого ввести правовое регулирование и обозначить ответственность за нарушение или просрочку установки необходимых программ для сохранения безопасности.

2. На основе проведенного анализа и определения потенциальных причин компьютерной преступности выявляется явная необходимость в организации систематических курсов повышения квалификации для сотрудников правоохранительных органов в сфере цифровой криминалистики.

3.Проводить профилактические мероприятия с населением, информируя о последствиях, кибергигиену и способах совершения компьютерной преступности, повышая компьютерную и правовую грамотность. Объяснить важность сообщения правоохранительным органам о факте преступных деяний в глобальной сети.

4. В целях совместного транснациональным и эффективным преступным противодействия группам, которые специализирующимся на преступлениях в сфере информационных технологий, необходимо наладить международное сотрудничество для обмена опытом и оперативного реагирования на информационные угрозы.

5.Необходимо создать государственную структуру, которая объединит все заинтересованные органы и привлечет лучших специалистов из числа правоохранительных органов, IT специалистов, привлечет «хакеров» и экспертов в области кибербезопасности, которые обладают специальными знаниями и навыками. В последующем делиться приобретенными знаниями и взаимодействовать с государственными органами, финансовыми организациями и другими юридическими лицами.

6.Необходимо организовать курсы повышения квалификации для сотрудников правоохранительных органов, которые работают в области информационных технологий. Тем самым повысить качество работы с электронными доказательствами, проведения анализа, экспертиз и других оперативно-розыскных мероприятий. Помимо сотрудников правоохранительных органов также обязать пройти подготовку и повысить профессиональный уровень судей. Данные практические рекомендации поспособствуют снижению не только кибермошенничества, но и киберпреступности в целом. Они были разработаны исходя из существующих проблем в правовом поле, практическом применении, а также на основании консультации с действующим экспертом в области кибербезопасности.

Информационные технологии охватывают практически все сферы деятельности человека. Наряду с новыми возможностями, новая среда все чаще становится объектом для противоправных действий. В связи с глобальной цифровизацией борьба с преступностью в киберпространстве становится приоритетным направлением на международном уровне. Развитие киберпреступности в отличии от других сфер деятельности происходит стремительно быстро. Распространение технологий в современном обществе меняет образ жизни людей.

Компьютерная преступность не знает географических границ. Вне зависимости от того в какой вы стране, в каком часовом поясе и какой деятельностью занимаетесь – злоумышленник удаленно может получить доступ к вашим персональным данным преступным путем, что в дальнейшем может привести к большим финансовым потерям. Динамика роста согласно статистическим данным и раскрываемость мошенничества в Интернете сигнализирует о проблемах в расследовании правоохранительными органами, необходимости усовершенствовании правовых механизмов и методов противодействия.

Предпринимая меры по разработке рекомендаций, пособий и методик для мониторинга преступлений значительно повысит показатель раскрываемости. Нормотворчество и взгляд прогрессивных, компетентных специалистов в юриспруденции, финансах и в сфере IT технологий приблизят к быстрому и эффективному реагированию на инциденты.

Поставленные цели и задачи работы были достигнуты: был проведен комплексный анализ доктрин, законодательств лучших зарубежных стран; были выявлены пробелы в действующем законодательстве, а также предложения по внесению изменений в Уголовный кодекс Республики Казахстан; изучены передовые практики по противодействию и расследованию кибермошенничества в зарубежных странах; разработаны рекомендации по совершенствованию инструментов и методов предотвращения цифрового мошенничества. На основании того, что в исследовательских кругах вопросы о введении отдельного состава такого вида преступления, как мошенничество с использованием инфокоммуникационных технологий остаются актуальными и дискуссионными, считаю, что в соответствии с изучением международного опыта передовых компьютерализованных государств

необходимо ввести состав «Кибермошенничество» в действующий Уголовный кодекс Республики Казахстан, также есть необходимость ввести соответствующий термин и обобщить различные интерпретации данного феномена. Помимо улучшения нормативно-правовой базы, также стоит обратить особое внимание на улучшение кадровых служб для эффективной работы по предотвращению такого вида преступлений. В странах, где пониженная координация информационных сетей может использоваться как транзитные каналы для осуществления преступных деяний в цифровом пространстве. В особенности, это касается тех государств, у которых отсутствует правовая ответственность за совершение преступлений, в том числе за самый распространенный из них – мошенничество. Наличие жестких санкций изначально препятствуют на подсознательном уровне совершать неправомерные деяния. Вместе с правовыми основами нужно в совокупности охватывать и техническую составляющую. Системы могут быть уязвимыми до тех пор, пока стандарты безопасности не будут внедряться во все структуры, в особенности там, где храниться большая база персональных данных. Комплексное рассмотрение данной проблемы как со стороны юриспруденции, цифровой криминалистики и сферы IT поможет эффективному раскрытию и предотвращению компьютерной преступности. Развитие и модернизация законодательства требует тщательного анализа, и напрямую зависит от алгоритма действий и рекомендаций со стороны сотрудников правоохранительных специальными знаниями.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» <https://www.akorda.kz/>
2. Одиннадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию.
3. Опыт цифровизации МВД Казахстана вызвал интерес у зарубежных экспертов (polisia.kz, 2022) <https://polisia.kz/ru/opyt-tsifrovizatsii-mvd-kazahstana-vyzval-interes-u-zarubezhnyh-ekspertov/>
4. Названы распространенные схемы кибермошенничества (Деловой портал Капитал.кз, 2022) <https://kapital.kz/>
5. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. Об утверждении Концепции кибербезопасности ("Киберщит Казахстана")
6. Преступления Против Собственности: Уголовный Кодекс Украины: Уголовный Кодекс: Кодексы Украины: Недвижимость Украины – Meget.Kiev.Ua' (2022) <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-1-6/>
7. Закон Республики Молдовы №20 От 03.02.2009 по предотвращению и борьбе с киберпреступностью. <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12742&lang=ro
8. German Criminal Code (Criminal Code In The Version Published On 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, P. 3322), As Last Amended By Article 2 Of The Act Of 19 June 2019 Law Gazette <https://www.legislationline.org/download/id/10003/file/GERM_CC_en.pdf.
9. Вдвое выросло количество интернет-мошенничеств в Казахстане (profit.kz, 2022) <https://profit.kz/news/62084/Vdvoe-viroslo-kolichestvo-internet-moshennichestvv-Kazahstane/>
10. Тихонравов Е. Принцип nullum crimen sine lege в истории отечественного уголовного права. <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipnullum-crimen-sine-lege-v-istorii-otechestvennogo-ugolovnogo-prava/viewer>
11. Волженкин Б. В. Мошенничество: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». СПб., 1998. 36 с.

СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ

Дейкало Е.Ю.

магистр юридических наук

Карагандинской академии МВД РК им.

Б. Бейсенова, Караганда, Казахстан

Аннотация: В статье рассмотрены субъект и субъективные признаки уголовных правонарушений в сфере недропользования. Выделены основные признаки, характеризующие элементы субъективной стороны уголовного правонарушения, виды субъектов.

Ключевые слова: нарушение правил охраны и использования недр, недра, правонарушение, самовольное пользование недрами, самовольная добыча полезных ископаемых, уголовная ответственность.

В уголовном законодательстве Республики Казахстан и других постсоветских государств отсутствует официальное определение субъективной стороны уголовного правонарушения. В связи с этим в теории уголовного права имеются разные взгляды на толкование данного понятия.

Так как в официальных определениях преступления, уголовного правонарушения или уголовного проступка (ст.10 УК РК) из субъективных признаков фигурирует только вина, то выдвигается тезис о тождественности понятий «субъективная сторона преступления» и «вина». При такой оценке мотив, цель и эмоции оказываются включенными в содержание вины [5].

Разумеется, данная концепция подвергается критике, как недостаточно убедительная «в теоретическом отношении и неприемлемая – в практическом» [6]. Это подтверждается нормами уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан. Так в подпункте 3 части 1 статьи 113 «Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу» УПК РК по уголовному делу подлежат доказыванию «виновность лица в совершении запрещенного уголовным законом деяния, форма его вины, мотивы совершенного деяния, юридическая и фактическая ошибки».

Следовательно, законодатель различает понятия вины, мотива и цели преступления, поэтому отождествление субъективной стороны преступления и вины не имеет под собой достаточной нормативной основы. Наиболее распространенным в научных и учебных изданиях является представление о субъективной стороне преступления как о совокупности признаков, характеризующих внутреннюю (психическую) сторону деяния, которая включает в свое содержание вину, мотив и цель [7].

Субъективная сторона любого незаконного деяния заключается в психическом отношении нарушителя к совершаемому общественно опасному деянию и его последствиям. Признаки субъективной стороны – вина, мотив и цель.

Под субъективной стороной уголовного правонарушения понимается «психическая деятельность лица, непосредственно связанная с совершением преступления» [8], «внутреннее отношение лица к совершаемому, а не к совершенному им преступлению» [9].

⁵ Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с. С.41.

⁶ Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М.: Профобразование, 2001. – 134 с. С.7-8

⁷ Тарханов И.А., Гайфутдинов Р.Р. Субъективная сторона преступления и отражение ее признаков в уголовном законодательстве //Ученые записки Казанского университета. Серия гуманитарные науки. 2020, Т. 162, кн. 2. С. 161-176. С.162.

⁸ Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М.: Профобразование, 2001. – 134 с. С.6.

⁹ Якушин В.А. Квалификация преступлений. Общие вопросы. Курс лекций. – Тольятти: ВУиТ, 2016. – 188 с. С.99.

При этом вина рассматривается как необходимый, обязательный признак любого преступления.

Представители уголовно-правовой науки Казахстана также придерживаются данной точки зрения.

«Вина, – пишет профессор И.И. Рогов, – признак, обязательный для любого состава уголовного правонарушения. При его отсутствии отсутствует и состав уголовного правонарушения в целом, а, следовательно, нет и оснований для привлечения лица к уголовной ответственности. Теория казахстанского уголовного права определяет вину как психическое отношение лица к совершенному им общественно опасному деянию и его общественно опасным последствиям в форме умысла или неосторожности» [10].

Понятие субъективной стороны преступления неоднозначно трактовалось многими учеными. В теории уголовного права ряд авторов ограничивают субъективную сторону только виной [11]. Другие, включают в нее (субъективную сторону) не только вину, но и мотив, цель [12], а некоторые дополняют ее и таким признаком, как эмоциональное состояние [13].

Тем не менее, мотив и цель тесно связаны с виной, обычно предшествуют ей.

Вина – это психическое отношение субъекта преступления к совершенному им общественно опасному деянию и к его последствиям.

В соответствии со ст.19 Уголовного кодекса Республики Казахстан лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно опасные деяния (действия или бездействие) и наступившие общественно опасные последствия, в отношении которых установлена его вина.

Виновным в преступлении признается лишь лицо, совершившее деяние умышленно или по неосторожности.

Согласно ст.20 УК РК преступлением, совершенным умышленно, признается деяние, совершенное с прямым или косвенным умыслом.

Мотивы совершения преступления могут быть самыми разными, столь же разными могут быть и его цели. Однако всех их объединяет то, что они, во-первых, характеризуют лицо, совершающее данное преступление; во-вторых, отражают интересы (законные или незаконные) субъекта, совершающего преступление, в-третьих, независимо от их законности или незаконности, лицо удовлетворяет эти мотивы и цели посредством причинения значительного ущерба.

Отдельные виды правонарушений в сфере недропользования могут быть совершены только умышленно (самовольное пользование недрами). Некоторые нарушения законодательства о недрах и недропользовании могут быть совершены как умышленно, так и по неосторожности (нарушение правил охраны и использования недр).

Вина, как правило, при нарушении правил охраны и использования недр выступает в форме косвенного умысла. Виновный заранее знает, что его действия являются незаконными, противоправными, что он нарушает установленные правила недропользования, но сознательно идет на это либо относится безразлично.

Также он желает наступления этих последствий, ведь в результате он получит материальную или производственную выгоду и т.д.

Неосторожность также может проявиться, например, в случае, если недропользователь при добыче полезных ископаемых нарушил границы контрактной территории, не зная об этом.

¹⁰ Рогов И.И. Комментарий к УК РК. – Алматы: Норма-К, 2016. – С. 49-50.

¹¹ Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления. Воронеж, 1974; Ворошилин Е.В., Кригер Л.Л. Субъективная сторона преступления. М., 1987.

¹² Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Саратов, 1997. С. 183.

¹³ Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть: Курс лекций. М., 1996; Иногамова-Хегай Л., Жовнир С. Субъективная сторона лжепредпринимательства // Уголовное право. 2001. № 4.

Что касается мотивов и цели, то это правонарушение носит экономический характер и совершается из корысти (мотив) и для получения выгоды (цель). Например, для решения производственных задач.

При определении мотива следует учитывать особенности объекта и предмета преступления. Данное преступление посягает на собственность государства и совершается в сфере недропользования, обусловлено корыстной заинтересованностью – желанием получения либо фактическим получением материальной выгоды и избавлением от материальных затрат, желанием улучшить свое благосостояние за счет государства.

Понятие «субъект преступления» более широко используется в теории уголовного права, нежели в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Существуют различные точки зрения среди ученых-теоретиков при определении понятия «субъект преступления».

Так, по мнению Н.С. Лейкиной, «понятие «субъект преступления» включает в себя совокупность признаков, в соответствии с которыми физическое лицо, совершившее общественно опасное деяние, подлежит уголовной ответственности. Постоянными же и всеобщими признаками выступает вменяемость и достижение лицом определенного возраста [14] Н.Г. Иванов считает, что «Субъектом преступления признается физическое вменяемое лицо, достигшее определенного в законе возраста» [15].

Из данной статьи следует, что основными признаками субъекта преступления являются:

- характеристика субъекта как физического лица, т.е. это обязательно человек, а не юридическое лицо или государство;
- вменяемость, т.е. способность лица осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) или руководить ими;
- достижение установленного законом возраста.

Несмотря на давность дискуссии о привлечении к уголовной ответственности юридических лиц, отечественное законодательство не признает юридические лица в качестве субъекта преступления.

Субъектом преступления, предусмотренного статьями 333 и 334 УК РК, может быть любое вменяемое физическое лицо, достигшее 16-летнего возраста.

Исходя из содержания санкций, предусмотренных статьями Главы 13 «Экологические уголовные правонарушения», можно прийти к выводу, что здесь в качестве субъекта преступления могут рассматриваться любые физические лица, в том числе и лица, обладающие специальным статусом, например, должностные лица, а также лица, занимающие ответственную государственную должность и лица, выполняющие управленческие функции в государственных и негосударственных, коммерческих или некоммерческих организациях.

Проясняет ситуацию по данному вопросу Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения» [16].

В соответствии с п.2 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения» субъектами экологических уголовных правонарушений могут быть любые физические лица, в том числе лица, уполномоченные на выполнение государственных функций и приравненные к ним лица, должностные лица, а также лица, занимающие ответственную государственную

¹⁴ Лейкина К.С. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968.

¹⁵ Российское уголовное право: В 2 т. Т. I: Общая часть /Под ред. А.И. Рарога. М., 2003.

¹⁶ Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения» //Информационная система ПАРАГРАФ

должность и лица, выполняющие управленческие функции в государственных и негосударственных, коммерческих или некоммерческих организациях.

Следует отметить, что одним из условий признания лица должностным, выполняющим функции представителя власти либо выполняющим организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции, является его назначение на должность в установленном законом порядке (приказ, распоряжение и т.д.)

Под специальным полномочием следует понимать поручение лицу, не занимающему штатной должности, выполнение определенных организационно-распорядительных или административно-хозяйственных функций либо функций представителя власти.

Специальными субъектами преступления, предусмотренного стст.333-334 УК РК могут быть различные должностные лица. Например, руководители строительных фирм, отдающие распоряжение на самовольную добычу общераспространенных полезных ископаемых (ст.333) или директора или ответственные лица нефтедобывающих предприятий (ст.334).

Разумеется, что только субъектами, имеющими непосредственное отношение к недропользованию, специальные субъекты не ограничиваются. К ним относятся любые другие должностные лица, решения которых могут причинить существенный вред недрам как природным объектам.

Субъективная сторона самовольного пользования недрами характеризуется прямым или косвенным умыслом. Виновный сознает нарушение соответствующих правил, предвидит неизбежность или возможность причинения значительного ущерба, но сознательно допускает это или относится к наступлению последствий безразлично.

Мотивы и цели самовольного пользования недрами могут иметь значение для характеристики правонарушителя: либо это разовый случай, либо поставлено на коммерческую основу.

Краткий анализ субъективных признаков таких видов уголовных правонарушений, как самовольное пользование недрами и нарушение правил охраны и использования недр позволяет сделать следующие выводы:

1) Как и для всех видов уголовных правонарушений для составов, предусмотренных статьями 333 и 334 УК РК, субъективными признаками выступают вина, мотив, цель.

2) Уголовные правонарушения в сфере недропользования могут быть совершены как умышленно (самовольное пользование недрами), так и по неосторожности (нарушение правил охраны и использования недр).

3) Мотивы и цели в данных правонарушениях в большинстве своем являются корыстными, для получения выгоды, иногда в корпоративных интересах.

4) Субъекты самовольного пользования недрами и нарушения правил охраны и использования недр тесно связаны с горнодобывающими предприятиями и часто действуют в их интересах. Поэтому для такой категории уголовных дел целесообразно включение такого квалифицирующего признака, как совершение деяния лицом с использованием своего служебного положения во всех составах уголовных правонарушений в сфере недропользования, а в перспективе – введение уголовной ответственности юридических лиц.

Список использованных источников

1. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с. С.41;
2. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М.: Профобразование, 2001. – 134 с. С.7-8;
3. Тарханов И.А., Гайфутдинов Р.Р. Субъективная сторона преступления и отражение ее признаков в уголовном законодательстве //Ученые записки Казанского университета. Серия гуманитарные науки. 2020, Т. 162, кн. 2. С. 161-176. С.162;
4. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М.: Профобразование, 2001. – 134 с. С.6.;

5. Якушин В.А. Квалификация преступлений. Общие вопросы. Курс лекций. – Тольятти: ВУиТ, 2016. – 188 с. С.99;
6. Рогов И.И. Комментарий к УК РК. – Алматы: Норма-К, 2016. – С. 49-50;
7. Дагель П.С, Котов Д.П. Субъективная сторона преступления. Воронеж, 1974; Ворошилин Е.В., Кригер Л.Л. Субъективная сторона преступления. с.41-42;107, с.6-7 М., 1987;
8. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Саратов, 1997. С. 183;
9. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть: Курс лекций. М., 1996; Иногамова-Хегай Л., Жовнир С. Субъективная сторона лжепредпринимательства // Уголовное право. 2001. № 4. с.201;с.29;
10. Лейкина К.С. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968. с.37;
11. Российское уголовное право: В 2 т. Т. I: Общая часть /Под ред. А.И. Рарога. М., 2003. с.210;
12. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения» //Информационная система ПАРАГРАФ.

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF LEGAL STATUS OF THE BAIKONUR COSMODROME: ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW, DOMESTIC LEGISLATION AND PRACTICE

Джантасова А.Д.,
*ст.преп. кафедры ПРЭО,
КарУКазпотребсоюза, г.Караганда,
Республика Казахстан*
Кинсфатер А.С.,
*руководитель Юридического
департамента ОЮЛ и ИП
«Казахстанская
ассоциация предпринимателей и
сервисных
услуг», г.Караганда, Республика
Казахстан*

Abstract: *The Baikonur Cosmodrome is one of the most famous space objects in the world. This cosmodrome is located in the Republic of Kazakhstan and has existed for over 60 years. Today, the Baikonur Cosmodrome is the main launch complex of the Russian Space Agency and is of great importance for the world space program. In this paper, the legal status of the Baikonur Cosmodrome will be analyzed, taking into account international legal aspects, domestic legislation and practice.*

Keywords: *Baikonur Cosmodrome, of national legislation, space law.*

Baikonur is the largest and unique space harbor of its kind, from which the first launches and flights into space began. Currently, manned launches, launches of missiles, satellites, etc. are carried out here. After Kazakhstan gained independence, it became quite logical and possible to develop domestic cosmonautics, but it should be noted that this industry is at the same low level.

The space center has been rented, so independent space launches are not possible, but Kazakhstan can take part in separate programs and receive economic benefits from commercial launches. It is important to emphasize that the presence of Baikonur brings us not only positive aspects in the form of economic benefits and world fame, but also a lot of negative consequences that arise after Russian missile accidents and environmental damage in the region.

The urgency of the problem of international importance for cooperation between Russia and Kazakhstan on the use of the Baikonur Cosmodrome has been repeatedly emphasized in the speeches of the presidents of these states, since it is of great practical importance for the development of both space and the national economy of both countries [1, p.62].

The relevance of the topic is due to several factors:

Geopolitical significance: The Baikonur Cosmodrome is one of the leading space centers in the world and plays an important role in the implementation of space programs and missions.

An analysis of the legal status of the Baikonur Cosmodrome in the context of international law makes it possible to understand its geopolitical significance and role in cooperation between states in the space industry.

Regulatory framework: The study of the international legal aspects of the legal status of the Baikonur Cosmodrome makes it possible to analyze the relevant regulations and agreements governing the use of outer space and international cooperation in the space sector. This is important for understanding the legal framework in which space activities and missions are carried out.

Practical experience: An analysis of the practice of using the Baikonur Cosmodrome and its legal status allows us to identify the features and problems associated with its operation. This may be useful for developing recommendations and improving international and national legal mechanisms governing the operation of spaceports.

International cooperation: By virtue of its status as an international space center, the Baikonur Cosmodrome is the object of attention of many states and international organizations. The

study of the international legal aspects of its legal status makes it possible to assess the level of cooperation, the development of international agreements and opportunities for further expansion of partnership in the space sector.

Thus, the study of the international legal aspects of the legal status of the Baikonur Cosmodrome is relevant, since it allows us to understand its role and significance in the space industry, analyze the regulatory framework, study the practice of its use and predict development prospects.

This is of great importance for states, international organizations and professionals dealing with space issues and international cooperation.

The subject of the topic is the states and international organizations that participate in the formation and regulation of the legal status of the Baikonur Cosmodrome.

The object of the study is the Baikonur Cosmodrome itself and its legal status.

Thus, the subject is states and international organizations, and the object is the Baikonur Cosmodrome and its legal status, which is analyzed with the help of international law, domestic legislation and practice.

Goals:

The study of international legal aspects related to the legal status of the Baikonur Cosmodrome.

Analysis of the influence of international law on the formation and development of the legal status of the Baikonur Cosmodrome.

Study of domestic legislation governing the use and management of the Baikonur Cosmodrome.

Analysis of the practice of applying international law and domestic legislation in relation to the Baikonur Cosmodrome.

Tasks:

Study and analysis of international treaties, agreements and regulations governing the legal status of the Baikonur Cosmodrome.

Analysis of national legislation, including constitutional acts, laws and regulations related to the operation of the Baikonur Cosmodrome.

Study of the practice of applying international law and domestic legislation in relation to the Baikonur Cosmodrome, including decisions of courts, arbitrations and other competent authorities.

Evaluation of the effectiveness and compliance of the legal status of the Baikonur Cosmodrome with international standards and principles of international law.

Development of recommendations and proposals for improving the legal status of the Baikonur Cosmodrome based on the analysis.

The fulfillment of these goals and objectives will allow a deeper study and analysis of international legal aspects related to the legal status of the Baikonur Cosmodrome, as well as assessing the compliance of this status with international standards and principles of international law.

The scientific novelty of this topic is manifested in several aspects:

Comprehensive Analysis: This paper offers a comprehensive analysis of the international legal aspects, domestic legislation and practice related to the legal status of the Baikonur Cosmodrome.

The uniqueness of the object of study: Baikonur Cosmodrome is one of the most famous and oldest cosmodromes in the world. Its features and unique status as an international object of cooperation make this topic particularly interesting for research. The work is dedicated to this particular cosmodrome and its legal status, which gives it a special scientific value and novelty.

Thus, the scientific novelty of this lies in a comprehensive analysis, the relevance of the topic, the uniqueness of the object of study, as well as the study of the practice of applying international law and domestic legislation in relation to the Baikonur Cosmodrome [2].

The theoretical and nonnative base of the research includes works and research in the field of space law, international relations, international law, administrative law, judicial practice and other relevant areas. The regulatory framework includes international treaties, laws, regulations, resolutions and other legal acts regulating the activities of the Baikonur Cosmodrome and space activities in general

When writing this work, the works of both Kazakhstani and foreign researchers were used. Such as: Abeyratne, R., Marchisio, S., Abashidze, A., Malysheva, N.

And Kazakhstani: Sarapulov V.N., Ergozhin E.E., Musabaev T.A..

The Baikonur Cosmodrome, with its rich history and strategic location, occupies an important place in the field of space exploration and international cooperation. The analysis of international law, national legislation and practice related to the legal status of the Baikonur Cosmodrome has led to valuable conclusions and results. In the light of the extensive research carried out, the following conclusions can be drawn:

The legal status of the Baikonur Cosmodrome is governed by a complex system of international agreements, bilateral treaties and domestic legislation. These legal documents establish the rights and obligations of the participating states, ensure the peaceful and efficient use of outer space, and promote the development of international cooperation in space exploration.

The principles of international law, including the 1967 Outer Space Treaty, play a fundamental role in shaping the legal framework for the Baikonur Cosmodrome. These principles cover the peaceful exploration and use of outer space, the prevention of the militarization of outer space, and the equitable distribution of the benefits derived from outer space activities [3].

International cooperation is the cornerstone of the Baikonur Cosmodrome activities. Many countries, including Russia, Kazakhstan and other international partners, cooperate closely in the implementation of space flights, technology exchange and scientific research. Such cooperation contributes to the strengthening of mutual trust, the exchange of knowledge and scientific progress in the field of space exploration.

The domestic legislation of Kazakhstan plays a decisive role in regulating the activities of the Baikonur Cosmodrome. Laws and regulations relating to space activities, environmental protection, safety protocols and accountability mechanisms ensure the proper functioning of the spaceport and the well-being of its personnel and neighboring communities.

An analysis of past practices and experiences associated with the Baikonur Cosmodrome reveals both successes and challenges. The cosmodrome has witnessed numerous successful launches and scientific advances contributing to human understanding of the cosmos. However, some issues such as environmental issues, technological progress and evolving international relations require constant adaptation and continuous improvement.

In conclusion, it should be noted that the Baikonur Cosmodrome is an iconic symbol of international cooperation and scientific progress. Its legal status, based on international law and national legislation, provides a sound basis for joint space exploration.

The significance of the Baikonur Cosmodrome goes beyond national borders and represents the common desire of mankind to uncover the secrets of the universe. As we move forward, it is critical to develop and strengthen international partnerships, respect the principles of international law, and adapt to the changing dynamics of space exploration in order to ensure a prosperous and sustainable future for the Baikonur Cosmodrome and the global space community.

In this, an in-depth analysis of the international legal aspects of the legal status of the Baikonur Cosmodrome was carried out, having studied the relevant international law, domestic legislation and practice. The study shed light on the complex structure that governs the operation of the spaceport and its significance in the field of space exploration and international cooperation.

Several key findings and observations were made during the study. Firstly, the Baikonur Cosmodrome, located in Kazakhstan, occupies a unique position as one of the oldest and most famous spaceports in the world. Its historical importance, combined with its strategic location, has made it an important center for space research and satellite launches.

The legal status of the Baikonur Cosmodrome is governed by a complex network of international agreements and treaties, bilateral agreements and domestic legislation. International law, in particular the 1967 Outer Space Treaty, provides the legal framework for the peaceful use and exploration of outer space. The treaty establishes principles such as the prohibition of weapons of mass destruction in outer space, freedom of exploration, and the responsibility of states for their national space activities.

Bilateral agreements between Russia and Kazakhstan, in particular the 1994 Baikonur Cosmodrome Lease and Use Agreement, further define the rights, obligations and operational parameters of both parties. These agreements define the terms of the lease, jurisdictional issues and the distribution of responsibility for the operation of the spaceport.

Kazakhstan, as a host country, has adopted domestic legislation governing the operation of the Baikonur Cosmodrome. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Space Activities" establishes the legal framework for space exploration, safety protocols, environmental protection and liability issues. Legislation ensures compliance with international obligations and creates the basis for the effective management and control of the spaceport.

The Baikonur Cosmodrome is a prime example of international cooperation in space exploration. It was the center of joint efforts of various countries, including Russia, Kazakhstan and international partners. Joint missions, technology exchange and scientific research carried out at the spaceport have not only advanced scientific knowledge, but also promoted diplomatic relations and mutual understanding between peoples.

Looking ahead, the Baikonur Cosmodrome faces both opportunities and challenges. On the one hand, technological advances, including the rise of commercial space exploration and the emergence of private entities, are opening up new avenues for collaboration and innovation. On the other hand, evolving geopolitical dynamics and environmental challenges require constant adaptation and sustainable practices at the spaceport.

In conclusion, it should be noted that the analysis of the international legal aspects of the legal status of the Baikonur Cosmodrome provided valuable information about the complex framework governing its activities. The convergence of international law, bilateral agreements, domestic legislation and joint efforts has laid a solid foundation for the peaceful and prosperous use of outer space.

As the cosmodrome continues to be a vital center for space research and cooperation, it is essential to maintain and strengthen international cooperation, comply with legal obligations and apply sustainable practices to ensure the long – term viability and success of the Baikonur cosmodrome as a global center for space exploration.

Moreover, the future prospects of the Baikonur Cosmodrome lie in its ability to adapt to the changing landscape of space exploration. The growth of commercial space activities and the increasing participation of private individuals bring new aspects to the operation of the spaceport. Collaboration between public space agencies and private companies opens the door to innovative technologies, resource sharing and commercial ventures [4, p.317-328].

The development of space tourism is also a potential direction for the Baikonur Cosmodrome. With the growing interest in civilian space travel, the spaceport could become a key launching pad for space tourism businesses, attracting visitors from all over the world and boosting the local economy.

However, as the spaceport continues to develop, certain challenges need to be addressed. The environmental impact of space launches and satellite deployment requires careful monitoring and mitigation measures to minimize environmental impacts. Efforts should be made to implement sustainable practices, reduce space debris and protect the surrounding ecosystem.

In addition, the legal status of the Baikonur Cosmodrome and jurisdictional issues may require additional attention. As the global space community evolves, it is critical to review and update the legal framework governing spaceport operations to ensure clarity, transparency and accountability.

International cooperation remains vital to the future of the Baikonur Cosmodrome. The history of the spaceport is inextricably linked with the joint efforts of peoples, and this spirit of cooperation must continue to flourish. Strengthening partnerships, encouraging knowledge sharing and encouraging joint missions will contribute to scientific progress, will promote the use of outer space for peaceful purposes and will facilitate diplomatic relations.

In conclusion, I want to say that the Baikonur Cosmodrome is a symbol of mankind's achievements in space exploration and international cooperation. Its legal status, governed by international law, bilateral agreements and domestic law, provides a solid basis for its operation and governance. The spaceport's historical significance, strategic location and ongoing collaborative efforts make it a vital center for space research and cooperation.

As the future unfolds, the Baikonur Cosmodrome must seize new opportunities, address challenges, and strive for sustainable and responsible practices. By upholding the principles of international law, promoting international cooperation and adapting to the evolving landscape of space exploration, the spaceport can continue to play a key role in advancing scientific knowledge, strengthening diplomatic relations and inspiring future generations to explore space.

In addition, the Baikonur Cosmodrome can become a center for scientific research and technological advances. This can promote international cooperation in areas such as space exploration, satellite deployment and deep space missions. Scientists and researchers from around the world can use the spaceport's infrastructure and resources to conduct experiments, collect data, and advance understanding of the universe [5, p.40-44].

In addition to scientific activities, the Baikonur Cosmodrome is of economic importance both for Kazakhstan and for the global space industry. It creates employment opportunities, attracts investment and stimulates economic growth in neighboring regions. The presence of the spaceport creates a ripple effect, stimulating the development of sectors such as hospitality, transport and infrastructure development.

The international significance of the Baikonur Cosmodrome is also emphasized by its role in the development of peaceful cooperation and diplomacy. Through joint space missions and joint projects, countries can build trust, strengthen diplomatic relations and promote mutual understanding. The Spaceport serves as a platform where nations can come together across political boundaries to explore the vastness of space for the benefit of humanity.

However, certain issues and considerations need to be addressed for the future Baikonur Cosmodrome. One of the key aspects is the need for constant modernization and renewal of infrastructure to meet the changing needs of space exploration. This includes expanding launch capabilities, improving safety measures, and adopting state-of-the-art technology to stay at the forefront of space innovation.

Another problem is the need to balance the interests of many stakeholders involved in the operation of the cosmodrome. This requires effective coordination and cooperation between government agencies, space agencies, international partners and local communities to ensure the smooth operation and sustainable development of the facility.

In conclusion, the Baikonur Cosmodrome represents a remarkable chapter in the history of mankind, demonstrating achievements in space exploration and international cooperation. Its international legal aspects, including the analysis of international law, domestic legislation and practical application, provide a solid basis for its activities and management.

Looking to the future, the Baikonur Cosmodrome can continue to play a key role in advancing scientific knowledge, promoting economic growth and strengthening diplomatic relations. By leveraging technological advances, facilitating international cooperation and solving emerging challenges, the spaceport can remain at the forefront of space exploration, testifying to human curiosity, ingenuity and the limitless possibilities of the universe.

References

1. See: Zh.Sh. Zhantaev, V.F. Grishchenko. Prospects for the development of Kazakh research on orbital complexes // Space for the benefit of mankind: a look into the future: Proceedings of the international conference. – Astana, 2011. – P. 62.2
2. Marco Alberti, Ksenia Lisitsyna. Russia's posture in Space: Prospects for Europe. 2018.
3. Abeyratne R. (2016). Legal Aspects of the Uses of Outer Space and International Space Law. Springer International Publishing.
4. Akhundzhanov, A. T. (2019). The Legal Status of Baikonur Cosmodrome: International Law Perspectives. Journal of Legal Studies, 11 (2), 317-328.
5. Belyakov, V. A., & Manukov, V. V. (2018). International Space Law and Cooperation: Perspectives and Prospects. International Journal of Engineering and Technology, 7 (3.6), 40-44.

ШКОЛЬНЫЙ БУЛЛИНГ: ВЫЗОВЫ, РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Джеттыбаев Д.М.,

магистрант

Карагандинская академия МВД

Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается проблема буллинга в образовательных учреждениях как актуальный социальный вызов, требующий системного подхода к профилактике и противодействию. Анализируются международные антибуллинговые программы, включая опыт стран Европы, США, Австралии и Азии, с акцентом на их эффективность, выявленные недостатки и адаптацию к национальным условиям. Особое внимание уделено развитию школьной психологической службы в Казахстане, законодательным инициативам и культурным особенностям, влияющим на методы борьбы с насилием. Автор предлагает направления для разработки национальной программы по предупреждению буллинга, включающей мониторинг, оценку эффективности, повышение квалификации специалистов и вовлечение участников образовательного процесса. Работа направлена на формирование безопасной образовательной среды.

Ключевые слова: буллинг, образовательные учреждения, антибуллинговые программы, школьное насилие, профилактика буллинга, международный опыт, психологическая поддержка.

Травля детей сверстниками («буллинг») – одна из наиболее распространенных проблем в образовательных организациях и детских коллективах, которая существенно увеличивает риск суицида среди подростков, приводит к эскалации агрессии и насилия в группе и в учреждении, снижению успеваемости, эмоциональным и невротическим проблемам. В тоже время, ситуацию усугубляет отсутствие универсальных методов профилактики и борьбы с буллингом.

Президент РК К.-Ж. Токаев неоднократно в «Посланиях народу Казахстана», акцентировал внимание на проблему буллинга, а также принятия конкретных решений, в законодательных органах, поскольку данный феномен вызывает повышенный интерес представителей средств массовой информации и общества. Так, в своем выступлении 2 сентября 2024 г. Глава государства отметил необходимость воспитания здоровой молодежи и укрепления всей здоровой нации [1].

За годы независимости Казахстан ратифицировал 15 международных документов, среди которых первой стала Конвенция о правах ребенка [2]. Все ее статьи на сегодняшний день внедрены в законодательство страны. Также было принято более 45 нормативных актов, регулирующих права детей.

Буллинг является типичной проблемой школьной среды, так как в большинстве случаев он зарождается и развивается именно в образовательных учреждениях. В качестве иллюстрации серьезности данной проблемы можно привести реальные примеры из практики сотрудников инспекции по делам несовершеннолетних.

Например, случай с Машей, которая была обыкновенной школьницей, отличавшейся лишь некоторой застенчивостью. Однако ситуация изменилась, когда группа одноклассниц начала систематически ее травить. На начальном этапе это выражалось в насмешках, направленных на ее внешность, в частности, ее называли «жирной» и «уродиной». Затем травля переместилась в цифровую среду: в социальных сетях распространялись уничижительные слухи и фальсифицированные изображения, порочащие репутацию девочки. Эти события привели к заметному ухудшению ее психологического состояния, что сопровождалось снижением успеваемости и отказом посещать школу на протяжении нескольких недель.

После обращения родителей за помощью была проведена комплексная работа. Инспектор взаимодействовал с агрессорами и их семьями, организовывал тренинги для всего

класса, направленные на развитие эмпатии и командного взаимодействия. Параллельно с этим школьный психолог оказывал поддержку Маше. В результате предпринятых мер ситуация стабилизировалась, однако восстановление психологического здоровья девочки потребовало значительного времени и усилий [Буллинг в школе].

Другой пример – история мальчика Андрея, представлявшего собой типичный пример школьного агрессора. Благодаря высоким физическим данным, несоответствующим его возрасту, он использовал свое преимущество для запугивания младших учеников, систематически отбирая у них денежные средства и мобильные телефоны. Для предотвращения разоблачения он применял угрозы, вынуждая пострадавших сохранять молчание.

Проблема стала очевидной после того, как один из мальчиков, подвергавшийся постоянным издевательствам, предпринял попытку самоубийства, не выдержав психологического давления. В результате Андрей был поставлен на учет в инспекции по делам несовершеннолетних. С подростком и его семьей была проведена комплексная профилактическая работа, включающая изучение факторов, повлиявших на формирование агрессивного поведения. Установлено, что корни проблемы во многом лежали в семейной дисфункции. Для оказания помощи были привлечены специалисты в области социальной работы и психологии, которые работали как с Андреем, так и с его родителями.

В настоящее время подросток активно занимается спортом, участвует в тренировках младших школьников и направляет свою энергию в конструктивное русло, демонстрируя положительные изменения в своем поведении.

К сожалению, в отдельных случаях инициаторами буллинга становятся педагоги. Они могут оказывать психологическое давление на учеников, использовать унижительные высказывания в адрес ребенка перед всем классом, а иногда и прибегать к прямым оскорблениям, представляя это как элемент воспитательного процесса. Подобное поведение оказывает серьезное негативное воздействие на психоэмоциональное состояние учащегося.

В таких ситуациях учитель может сам стать агрессором или подать сигнал всему классу о допустимости унижительного обращения с конкретным учеником. Вследствие этого ученики начинают проявлять агрессию в отношении обозначенной жертвы. Например, новый классный руководитель, испытывающий трудности в управлении коллективом, может неосторожно использовать комментарии, провоцирующие класс на групповую травлю одного из учеников. Такое поведение со стороны педагога может быть воспринято большинством класса как одобрение агрессии, а стремление соответствовать ожиданиям значимого взрослого лишь усиливает изоляцию жертвы.

Дополнительно осложняется положение так называемых «наблюдателей» – учеников, которые не поддерживают буллинг, но боятся вмешиваться из опасения стать следующей мишенью для агрессоров. Они нередко испытывают беспомощность и стресс, оставаясь пассивными свидетелями происходящего.

Схожие трудности испытывают и взрослые. Родители, узнавшие о травле от своих детей, нередко пытаются вмешаться, обращаясь к учителю или администрации школы. Однако это часто вызывает у ребенка страх осуждения со стороны одноклассников, которые могут воспринять его действия как «доносительство». В результате взрослые оказываются в состоянии неопределенности, осознавая необходимость вмешательства, но не имея четкого представления о том, какие меры следует предпринять.

Кроме того, существует категория взрослых, которые недооценивают серьезность проблемы буллинга. Некоторые считают, что подобные ситуации разрешатся самостоятельно, а другие полагают, что травля якобы способствует социализации и является естественным этапом взросления. Подобные убеждения препятствуют своевременному решению проблемы и усугубляют ее последствия.

Согласно мнению уполномоченной по правам ребенка города Алматы Х. Ажигуловой, добиться справедливости в делах, связанных с насилием, возможно лишь благодаря поддержке средств массовой информации и созданию общественного резонанса.

Х. Ажигулова отмечает, что без вмешательства журналистов и широкой общественной дискуссии соответствующие органы, такие как полиция, органы опеки и управление образования, зачастую не предпринимают активных действий. Более того, нередко ответственность пытаются возложить на самого ребенка, как будто он лжет или вводит в заблуждение [3].

Важную роль в освещении подобных проблем играют журналисты, которые проводят собственные расследования, интервьюируя жертв буллинга, в том числе бывших, а также специалистов в области психологии и экспертов. Например, корреспондент информационного агентства «NewTimes.kz» Е. Мостовая побеседовала с Амиром, жертвой школьной травли. На момент интервью Амиру исполнилось 17 лет, и он готовился к поступлению в высшее учебное заведение. Однако два года назад, будучи учеником школы, мальчик не мог думать о будущем, ежедневно переживая травлю со стороны одноклассников. Ситуация оказалась настолько тяжелой, что Амир предпринял попытку суицида. К счастью, трагедии удалось избежать, хотя это оставило неизгладимый след на его здоровье [4].

Примером кибербуллинга, иллюстрирующим масштабы проблемы, является случай с учащимся 10-го класса из пригородного поселка Круглоозерное города Уральска. В социальных сетях, среди объявлений о продаже домашних животных, неизвестные лица разместили фотографию подростка с подписью о продаже его за 100 тысяч тенге. В комментариях к публикации присутствовали оскорбительные и издевательские высказывания, включая предложения разорвать мальчика на органы.

Как рассказала мать подростка, ее сын неоднократно подвергался физическому насилию и вымогательству со стороны сверстников. Когда женщина узнала об этом, одноклассники мальчика вернули похищенные деньги и уговаривали не подавать заявление в полицию. Однако после того, как подросток получил серьезные телесные повреждения, включая перелом ребер, мать обратилась в прокуратуру, акимат и полицию. Позже в интернете появилась фотография ее сына с издевательским предложением о «продаже». По словам матери, школьная администрация, правоохранительные органы и управление образования были осведомлены о ситуации, но не предприняли никаких действенных мер [5].

Уполномоченная по правам ребенка Восточно-Казахстанской области А. Каленова отмечает, что Приказ о профилактике буллинга, вступивший в силу в 2023 году, к сожалению, не демонстрирует ожидаемой эффективности. Хотя документ предназначен для оказания помощи в ситуациях, связанных с буллингом, статистика зафиксированных случаев остается крайне низкой. Одной из причин этого является стремление образовательных учреждений избегать официальной фиксации буллинга из-за ответственности, возложенной на школу и учителей за подобные инциденты [6].

А. Каленова предлагает пересмотреть существующий подход, связанный с наказанием учителей и образовательных организаций, чтобы создать условия для эффективного предоставления помощи детям. По ее мнению, акцент необходимо сделать на оказании поддержки пострадавшим, а не на применении санкций к педагогам, которые вынуждены скрывать факты буллинга, опасаясь дисциплинарной ответственности.

К уполномоченному по правам ребенка в Алматы также нередко обращаются родители, столкнувшиеся с трудностями в работе с участковыми инспекторами. Некоторые родители отмечают случаи, когда за жалобы на действия участковых инспекторы применяли к ним ответные меры, например, штрафовали за проживание в арендованном жилье без регистрации. Такие ситуации демонстрируют низкий уровень профессионализма среди сотрудников полиции, которые, вместо выполнения своих обязанностей по защите граждан, нередко создают дополнительные трудности для пострадавших, пытающихся добиться справедливости и защитить права своих детей [3].

Дети, демонстрирующие агрессивное поведение, в первую очередь отражают психологический климат в своей семье. Если ребенок становится свидетелем насилия или

унижений в домашней обстановке, он может переносить подобные модели поведения на взаимодействие с окружающими. Напротив, дети, воспитывающиеся в благополучной семейной среде, где отсутствуют проявления насилия, как правило, не склонны к агрессии в отношении других детей, взрослых или животных. В условиях, когда ребенок сталкивается с насилием в семье, он начинает воспринимать его как норму и, выходя за пределы дома, воспроизводит это поведение в социальной среде.

В связи с этим требуется комплексная работа как с жертвой буллинга, так и с агрессором. Несмотря на относительную ясность причин возникновения буллинга, вопрос о подходах к его предотвращению и устранению остается актуальным и требует дальнейшего изучения.

Изучение буллинга в школьной и студенческой среде может способствовать разработке стратегий его профилактики и управления, а также созданию методик, позволяющих правоохранительным органам эффективно расследовать подобные случаи. Учитывая, что школьный буллинг способен привести к серьезным долгосрочным последствиям для физического и психического здоровья жертв, особое значение приобретает внедрение профилактических мер в образовательных учреждениях.

В международной практике предприняты значительные усилия для противодействия буллингу и создания благоприятной психологической среды в образовательных учреждениях. Одной из первых инициатив в данной области стала программа, разработанная в Норвегии в 1983 году шведско-норвежским психологом Д. Олвеусом – *Olweus Anti-bullying Program* [7]. Программа включает четыре основные цели:

1. Формирование единого понимания феномена буллинга среди участников образовательного процесса;
2. Активное вовлечение родителей и педагогов в реализацию программы;
3. Разработку четких правил, направленных на предупреждение школьного насилия;
4. Оказание поддержки и защиты жертв буллинга.

Действия программы направлены на три уровня воздействия: школьный, групповой и индивидуальный. На сегодняшний день программа Д. Олвеуса считается одной из самых эффективных и широко применяется в странах Европы, таких как Австрия, Швеция, Финляндия, Германия, Исландия и другие.

Кроме того, в Великобритании, Португалии и ряде других европейских стран реализуется аналогичная программа под названием *Safe Schools Program* («Безопасные школы»), а в Швеции действует программа *Farsta* («Фарста»). Последняя предусматривает создание в каждой школе команды из двух-пяти педагогов, которые оперативно вмешиваются в случаи буллинга для их разрешения [7, с. 5–7].

Эффективность антибуллинговых программ подтверждается их значительным вкладом в снижение уровня школьного насилия, достигающим до 30%. Важным аспектом таких инициатив является внедрение системы оценки их результативности, что позволяет оптимизировать деятельность образовательных учреждений в борьбе с агрессией среди учащихся.

Основываясь на развитии школьной психологической службы, в значительной степени определяющей психологический климат образовательной среды, можно отметить, что ее становление в Казахстане прошло несколько этапов. Первые школьные психологи начали работать в отдельных учреждениях в конце 1980-х годов. Официальное введение должности педагога-психолога в систему образования произошло в 2008 году. Для сравнения, в Дании школьная психологическая служба начала функционировать в 1933 году, а в Южной Корее – в 1959 году.

В последние годы значение психологической помощи в школьном образовании Казахстана существенно возросло. Ежегодно разрабатываются методические рекомендации и учебные пособия для педагогов, направленные на предотвращение девиантного и деструктивного поведения среди учащихся, диагностику уровня агрессивности, выявление

случаев жестокого обращения и насилия, а также повышение стрессоустойчивости учеников. Эти меры способствуют укреплению психологической безопасности в образовательных учреждениях и созданию благоприятной среды для обучения и развития.

В условиях модернизации системы образования особую актуальность приобретает комплексное решение проблем школьного насилия и агрессии. Для этого требуется реализовать следующие меры:

- организовать распределение обязанностей в сфере психологической поддержки между школьными психологами, социальными педагогами, заместителями директоров, школьными инспекторами, медицинскими работниками, классными руководителями и членами родительского комитета, при этом акцентируя внимание на укреплении их профессионального взаимодействия;

- обеспечить всесторонний и систематический процесс работы психологической службы во всех образовательных организациях страны, направленный на поддержку учащихся и педагогов;

- на государственном уровне разработать новые и усовершенствовать существующие нормативно-правовые акты, регламентирующие предупреждение, выявление и предотвращение буллинга в образовательной среде;

- утвердить внутренние документы для каждой образовательной организации, устанавливающие политику в отношении насилия и меры реагирования на подобные инциденты;

- расширить практическую деятельность психологов, включая проведение индивидуальной и групповой работы с детьми, их родителями и педагогами, повысить уровень психологической компетентности участников образовательного процесса, а также развивать практику семейного консультирования как средство профилактики буллинга;

- внедрить эффективную систему учета, регистрации, мониторинга и анализа фактов школьного насилия, а также разработать механизмы оценки результативности предпринимаемых мер.

В дополнение к этим инициативам следует также обеспечить повышение квалификации специалистов, работающих в области профилактики насилия, через внедрение программ дополнительного образования, направленных на развитие профессиональных компетенций. Данные меры позволят создать безопасную образовательную среду, способствующую гармоничному развитию личности каждого учащегося.

Исследование программ профилактики буллинга пока не позволило разработать универсальную модель противодействия этому явлению, которая могла бы эффективно применяться в большинстве стран. Одной из причин этого является сложность оценки результативности антибуллинговых программ, созданных по инициативе отдельных государств, поскольку такие программы ориентированы преимущественно на решение локальных проблем, таких как миграция, делинквентное поведение подростков и другие социальные вызовы.

Открытым остается вопрос о необходимости создания унифицированной программы противодействия буллингу. Однако очевидно, что дальнейшее исследование этого явления на глобальном уровне потребует разработки базовых критериев, которые могли бы служить основой для национальных программ. Такие критерии позволят учитывать общие аспекты проблемы, сохраняя при этом возможность адаптации под специфические потребности каждой страны.

Изучение наиболее успешных антибуллинговых программ, реализуемых в странах Европы, США, Австралии, а также исследовательского опыта в государствах Азии, становится отправной точкой для разработки эффективных стратегий. Важно учитывать не только положительные аспекты этих программ, но и выявленные ошибки и риски. Это поможет избежать повторения уже известных проблем и определить направления для улучшения.

Для Казахстана разработка национальной программы по противодействию буллингу должна учитывать не только международный опыт, но и результаты отечественных исследований последних лет. Культурные и социальные особенности нашей страны требуют адаптации подходов к борьбе с буллингом, в том числе интеграции этнопсихологических факторов, характерных для локальной образовательной среды. Важным шагом может стать внедрение методик, направленных на развитие эмоционального интеллекта учащихся, улучшение школьного климата, а также активное привлечение родителей и педагогов к профилактической работе.

Кроме того, такая программа должна предусматривать систему мониторинга и оценки ее эффективности, включая как количественные, так и качественные показатели. Это позволит своевременно вносить изменения и корректировки, делая программу более гибкой и адаптивной. Таким образом, национальная стратегия противодействия буллингу станет не только инструментом решения актуальных проблем, но и важным шагом к созданию безопасной и благоприятной образовательной среды.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» (г. Астана, 2 сентября 2024 г.) // Казахстанская правда. – 2024. – № 169 (30296).
2. Конвенция о правах ребенка (Нью-Йорк, 20 ноября 1989 г.) // Конвенции и соглашения. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
3. Саденова С. Буллинг на грани садизма – почему в школах Казахстана продолжают издеваться над детьми // Голос народа. – Режим доступа: <https://golos-naroda.kz/19615-bulling-na-grani-saddizma-pochemu-v-shkolakh-kazakhstana-prodolzhaiut-izdevatsia-nad-detmi-1694662761>
4. «Парни в этом возрасте отвратительны». Жертва травли, психолог и эксперт рассказывают, что такое буллинг по-казахстански // NewTimes. – Режим доступа: <https://newtimes.kz/eksklyuziv/97432-parni-v-etom-vozhaste-otvratitelny-zhertva-travli-psikholog-i-ekspert-rasskazyvayut-cto-takoe-bulling-po-kazakhstanski>
5. Эпоха токсичности: Как травля в соцсетях приводит к смерти казахстанцев // NewTimes. – Режим доступа: <https://mel.fm/blog/tikhiye-yablani/38172-10-priznakov-zadir-i-bulli>
6. Пестрякова Г. Статистика фиксации случаев буллинга в Восточном Казахстане крайне низкая // Устинка Live. – Режим доступа: <https://ustinka.kz/vko/93426.html> (дата обращения: 31.10.2024).
7. Молчанова Д.В., Новикова М.А. Противодействие школьному буллингу: анализ международного опыта – М.: НИУ ВШЭ, 2020. – 72 с.

СОСТОЯНИЕ, ДИНАМИКА ПРИСВОЕНИЙ ИЛИ РАСТРАТ ВВЕРЕННОГО ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА В РК ПО СОСТОЯНИЮ С 2002 ГОДА ПО 2019 ГОД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Джусупов Женис,
магистрант, Кокшетауский
университет Абая Мырзахметова, г.
Кокшетау, Республика Казахстан
Тогайбаева Шолпан Серикбаевна,
кандидат юридических наук, профессор
Кокшетауского университета им. А.
Мырзахметова, г. Кокшетау,
Республика Казахстан
Тогайбаев Амир Ихсанович,
кандидат юридических наук, начальник
отдела миграции Юго-Восточное ОП
ДП Карагандинской области

***Аннотация:** В данной статье рассматривается состояние, динамика присвоений или растрат вверенного чужого имущества за определенный период в Республике Казахстан. Авторы в статье приводят статистические данные присвоений или растрат вверенного чужого имущества Генеральной прокуратуры за периоды с 2002 – 2007 гг. по 2017 – 2019 гг. и делают выводы. Ими говорится в статье о последних изменениях в уголовном законодательстве, касающихся санкций за указанные выше уголовные правонарушения. Авторы акцентировали внимание на тот факт, что присвоение или растрата вверенного чужого имущества является коррупционными преступлениями не вся статья, а пунктом 2 части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2 части третьей.*

***Ключевые слова:** присвоение, растрата, вверенное чужое имущество, динамика, состояние, хищение, коррупционные уголовные правонарушения.*

В современных условиях обеспечения законности и противодействия коррупции особую актуальность приобретает анализ преступлений, связанных с хищением чужого имущества, совершенных путем присвоения или растраты. Данный вид уголовных правонарушений, как показывает практика, наиболее часто совершается лицами, обладающими доступом к материальным ценностям по долгу службы или в силу занимаемой должности. Такие преступления не только наносят значительный ущерб государственным и частным структурам, но и подрывают доверие к институтам власти и правовой системе в целом. В связи с этим важно проследить их эволюцию и правовое регулирование с точки зрения уголовного законодательства Республики Казахстан.

Цель настоящей статьи заключается в исследовании состояния и динамики преступлений, связанных с присвоением или растратой вверенного чужого имущества за период с 2002 по 2019 год, на основе статистических данных и правоприменительной практики. Особое внимание уделено анализу изменений в санкциях статьи 189 Уголовного кодекса Республики Казахстан, а также отнесению определенных составов этих преступлений к категории коррупционных правонарушений. Проведенное исследование направлено на выработку научно-обоснованных предложений по повышению эффективности борьбы с указанными деяниями и предупреждению рецидива таких преступлений в будущем.

Преступность в криминологии характеризуется в основном тремя показателями: состоянием (или уровнем), динамикой и структурой.

Каково же состояние присвоений или растрат вверенного чужого имущества по состоянию с 2002 – 2007 гг. по 2017 – 2019 гг.

Приведем количество зарегистрированных присвоений или растрат вверенного чужого имущества по Республике Казахстан за 2002-2019 гг.

Таблица 1 – Количество зарегистрированных присвоений или растрат вверенного чужого имущества по Республике Казахстан с 2002–2007 гг.

Наименование показателей	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Всего преступлений	135151	118485	143550	141829	141271	141283
Преступлений против собственности (гл. 6 УК РК)	86347	87953	90739	94891	91264	91372
Присвоение или растрата вверенного чужого имущества (ст. 176)	49053	2654	1765	1742	1883	1894

Из приведенной таблицы № 1 видно, что с 2002 года идет снижение присвоений или растрат вверенного чужого имущества, а с 2006 года по 2007 год идет увеличение данного состава.

Таблица 2 – Количество присвоений или растрат вверенного чужого имущества, зарегистрированных в ЕРДР с 2017–2019 гг.

Годы	2017	2018	2019
Ст.189 УК РК (Присвоение или растрата вверенного чужого имущества)	452	449	370
Примечание – авторское			

Из таблицы № 2 видно, что присвоений или растрат вверенного чужого имущества с 2018 г. по 2019 год идет к снижению.

Представляет научный интерес количество присвоений или растрат вверенного чужого имущества, совершенные группой лиц и преступной группой.

Таблица № 3 – Присвоение или растраты вверенного чужого имущества в РК, совершенные группой лиц и преступной группой за период с 2017 года по 2019 годы

Годы	2017	2018	2019
Ст.189 (Присвоение или растрата вверенного чужого имущества) группой лиц	22	0	7
Ст.189 (Присвоение или растрата вверенного чужого имущества) преступной группой	0	15	0
Примечание – авторское			

Из таблицы № 3 видно, что присвоений или растрат вверенного чужого имущества, совершенное группой лиц в 2017 году больше, чем за 2029 год.

Количество преступлений, совершивших присвоение или растрату вверенного чужого имущества преступной группой в 2018 году больше, чем в другие года.

Нас также интересует число присвоений или растрат вверенного чужого имущества, ранее совершившие данный вид преступления за указанный период.

Приведем примеры из практики.

К ответственности привлекается должностной работник отдела почтовой связи филиала АО «Казпочта» по Жамбылской области за хищение средств компании.

Департаментом по Жамбылской области возбуждено уголовное дело по статье «присвоение или растрата вверенного чужого имущества» Уголовного кодекса в отношении должностного лица отдела почтовой связи областного филиала АО «Казпочта», которая путем внесения подложных сведений в материально-учетный журнал совершила хищение вверенного чужого имущества в сумме 3,1 миллиона тенге [1].

В мае 2010 года в Жезказгане к пяти годам лишения свободы осуждена сотрудница АО «Казпочта» за хищение средств компании в размере около четырех миллионов тенге.

В конце августа 2010 года группа лиц, обвиненных в хищении свыше 200 миллионов тенге из Акмолинского филиала АО «Казпочта», были приговорены к различным срокам лишения свободы.

Были зарегистрированы и другие факты хищения средств в филиалах компании [1].

Отметим, что военными судами в основном рассматриваются дела о присвоении бюджетных средств начальниками финансовой службы.

Например военным судом Актауского гарнизона в 2019 году рассмотрено уголовное дело по факту растраты денежных средств воинской части Нац.Гвардии РК, так начальник финансовой службы 23 июля 2019 года поддавшись на мошеннические действия малознакомых граждан Российской Федерации, действующих по разработанной ими схеме с целью извлечения выгоды в денежном выражении, перечисляла денежные суммы.

Экс-начальник незаконно отправила через свой служебный компьютер, на свой текущий счет в Народном банке. Она являясь должностным лицом, с использованием своего служебного положения совершила хищение путем присвоения и растраты вверенного чужого имущества в особо крупном размере – 19 776 000 (девятнадцать миллионов семьсот семьдесят шесть тысяч) тенге и воспользовалась этими денежными средствами по своему усмотрению.

Во время досудебного расследования обвиняемая возместила материальный ущерб причиненный государству в полном объеме.

Приговором суда обвиняемая признана виновной в совершении уголовного преступления, предусмотренного пунктом 2 части 4 статьи 189 УК РК и ей назначено наказание с применением части 4 статьи 55 УК РК в виде семи лет ограничения свободы с пожизненным лишением права занимать должности на государственной службе.

Осужденная также была лишена воинского звания «капитан».

Крупным или особо крупным размером хищения признается стоимость похищенного имущества, установленная соответственно в пункте 38 или пункте 3 статьи 3 УК.

Как хищение в крупном или особо крупном размере должно квалифицироваться и единое продолжаемое уголовное правонарушение, состоящее из нескольких эпизодов хищения, совершенных с единым умыслом, если общая стоимость похищенного имущества превышает размер, установленный соответственно в пункте 38 или пункте 3 статьи 3 УК РК.

Ранее согласно Уголовному кодексу Республики Казахстан, присвоение или растрата, то есть хищение чужого имущества, вверенного виновному, – наказывается штрафом в размере до одной тысячи месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до восьмисот часов, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества или без таковой.

То же деяние, совершенное: группой лиц по предварительному сговору; лицом с использованием своего служебного положения, – наказывается штрафом в размере до трех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо ограничением свободы на срок до четырех лет, либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового [2].

Ранее деяния, предусмотренные частями первой или второй статьи 189 Уголовного кодекса Республики Казахстан, если они совершены: в крупном размере; лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность, если они сопряжены с использованием им своего служебного положения; неоднократно, – накладываются ограничение свободы на срок от двух до семи лет либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества, а в случаях, предусмотренных пунктом 2), – штрафом от десятикратного до двадцатикратного размера похищенного имущества либо лишением свободы на срок от двух до семи лет, с конфискацией имущества, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью [2].

Деяния, предусмотренные частями первой, второй или третьей статьи 189 Уголовного кодекса Республики Казахстан, если они совершены: преступной группой; в особо крупном размере, – накладываются лишением свободы на срок от семи до двенадцати лет с конфискацией имущества, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью или без такового.

В настоящее время Законом Республики Казахстан от 3 января 2023 года № 188-VII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции и обеспечения безопасности лиц, подлежащих государственной защите» в статье 189 УК РК внесены изменения:

абзац второй части третьей изложен в следующей редакции:

«накладываются ограничением свободы на срок от двух до семи лет либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до шести лет или без такового, а в случаях, предусмотренных пунктом 2), – штрафом от десятикратного до двадцатикратного размера похищенного имущества либо лишением свободы на срок от двух до семи лет, с конфискацией имущества, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью»;

абзац второй части четвертой изложен в следующей редакции:

«накладываются лишением свободы на срок от семи до двенадцати лет с конфискацией имущества, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до десяти лет или без такового, а в случаях, предусмотренных пунктом 2) части третьей настоящей статьи, – с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью».

Думается эти изменения повлияют на изменение преступности в данной сфере.

Необходимо также отметить, что в 29 ст. 3 УК РК коррупционными преступлениями являются деяния, предусмотренные статьями 189 (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2 части третьей), 190 (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), 218 (пунктом 1) части третьей), 218-1 (пунктом 1) части четвертой), 234 (пунктом 1) части третьей), 249 (пунктом 2) части третьей), 361, 362

(пунктом 3) части четвертой), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (пунктом 2) части второй) и 452 настоящего Кодекса [4].

В отличие от других стран присвоение или растрата вверенного чужого имущества законодательно закреплено в УК РК как коррупционное. То есть статья не вся статья, пункт 2

части третьей, часть четвертая в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2 части третьей являются коррупционными.

Таким образом, проведенный анализ статистических данных, практических материалов и норм уголовного законодательства Республики Казахстан позволяет сделать вывод о сохраняющейся актуальности проблем, связанных с присвоением или растратой вверенного чужого имущества. Несмотря на некоторое снижение количества зарегистрированных преступлений данного вида в последние годы, их качественный состав, высокий уровень латентности, а также частая сопряженность с коррупционными элементами свидетельствуют о необходимости дальнейшего совершенствования механизмов уголовно-правового реагирования и превенции. Важным направлением повышения эффективности борьбы с указанными деяниями является своевременная корректировка уголовного законодательства. В этой связи изменения, внесенные в статью 189 УК РК в 2023 году, усиливающие ответственность за совершение таких преступлений, представляются обоснованными и направленными на укрепление антикоррупционной политики государства. Вместе с тем для достижения устойчивого снижения уровня присвоений и растрат необходимо комплексное применение не только карательных, но и превентивных мер, в том числе – усиление внутреннего контроля, развитие института комплаенса и повышение правовой культуры должностных лиц.

Список использованных источников

1 Национальный оператор почтовой связи «Казпочта» входит в состав АО «ФНБ «Самрук-Казына», предоставляет почтовые, финансовые и агентские услуги населению и юридическим лицам. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30929981

2 Ответственность за присвоение и хищение чужого имущества газета «Жаңалық жаршысы» №22 (2175).// <https://askeri.sud.kz/rus/massmedia/otvetstvennost-za-prisvoenie-i-hishchenie-chuzhogo-imushchestva-gazeta-zhanalyk-zharshysy>

3 Закон Республики Казахстан от 3 января 2023 года № 188-VII ЗРК “ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции и обеспечения безопасности лиц, подлежащих государственной защите” // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000188#z11>

4 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОЛОГО-ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ У ПОДРОСТКОВ

Долгая Наталья Александровна,
к.п.н., доцент кафедры педагогики и
технологий дошкольного и
дополнительного образования, ФГБОУ
ВО «Дагестанский государственный
педагогический университет им.
Р.Гамзатова», Махачкала

Аннотация: Статья посвящена анализу влияния средств массовой информации (СМИ) на формирование эколого-правовой культуры у подростков – важной составляющей их личностного и социального развития. Автор акцентирует внимание на том, что в условиях глобальных экологических вызовов и изменяющегося правового поля необходимо осознание подростками своих прав и обязанностей в сфере охраны окружающей среды. Основная мысль статьи заключается в том, что средства массовой информации могут служить эффективным инструментом для формирования экологической сознательности у подростков, пробуждая у них интерес к вопросам экологии.

Ключевые слова: экология, подростки, средства массовой информации, эколого-правовая культура, воспитание, образование.

В современном обществе проблема охраны окружающей среды и правового регулирования экологических отношений становится все более актуальной. В связи с этим, важным направлением образования является формирование эколого-правовой культуры учащихся. Это процесс, который предполагает не только передачу знаний, но и воспитание у подрастающего поколения уважения к природе и понимания своей ответственности за ее сохранение. Средства массовой информации также как обучение и воспитание играют важную роль в формировании у подрастающего поколения осознания важности защиты окружающей среды и соблюдения правовых норм, связанных с экологией.

Эколого-правовая культура – это совокупность знаний, умений и ценностей, которые формируют у человека осознание экологических прав и обязанностей, а также понимание важности охраны окружающей среды. Она включает в себя:

- Знания о природоохранном законодательстве (понимание законов и норм, регулирующих отношения в области охраны окружающей среды).
- Умения применять эти знания на практике (способность действовать в соответствии с этими нормами и защищать свои права).
- Ценности и установки (формирование экологической сознательности и ответственности за сохранение природы).

Развитие эколого-правовой культуры у подростков способствует формированию ответственного отношения к окружающей среде, способствует активному участию в охране природы и содействует гармоничному сосуществованию человека и природы.

СМИ служат основным каналом передачи информации, включая информацию об экологических проблемах и правовых аспектах их решения. Через различные форматы, такие как статьи, репортажи, документальные фильмы и программы, СМИ могут: освещать актуальные экологические проблемы, предоставлять информацию о законодательных инициативах и правах граждан в области экологии, привлекать внимание к вопросам, требующим общественного обсуждения.

СМИ также играют важную роль в создании позитивного имиджа экологических инициатив и организаций, работающих в этой сфере. Одной из ключевых функций СМИ является информирование общественности о значимости охраны окружающей среды. Это может включать освещение успешных проектов и программ по охране окружающей среды,

что позволяет подчеркивать достижения активистов и организаций, стремящихся к улучшению экологической ситуации.

Например, освещение программ по восстановлению лесов или чистке водоемов не только информирует, но и вдохновляет аудиторию. Публикация историй успеха и вдохновляющих примеров, которые могут мотивировать подростков к действию, создает эффект синергии и взаимодействия. Такие материалы могут продемонстрировать, как небольшие шаги, предпринятые индивидуумами или группами, могут привести к значимым изменениям в обществе.

Кроме того, СМИ имеют возможность продвигать различные экологические кампании и инициативы через интервью с ключевыми экспертами и активистами, а также через создание тематических программ и передач. Таким образом, они формируют общественное мнение и помогают создать культуру осознанного отношения к окружающей среде. В конечном счете, роль СМИ в распространении информации о проводимых экологических инициативах и организациях становится не только информативной, но и крайне важной для формирования устойчивого будущего.

Подростки являются активными пользователями средств массовой информации, особенно в цифровую эпоху. Можно выделить наиболее эффективные в формировании нормативно-правовой культуры у подростков:

1. Социальные сети становятся платформами для распространения информации об экологических проблемах. Пользователи могут делиться новостями, статьями и видео, которые поднимают важные экологические вопросы. Например, посты, посвященные изменениям климата, могут быстро набирать популярность и достигать широкой аудитории. Это создает возможность для подростков быть в курсе актуальных событий и проблем, влияющих на окружающую среду. Группы и страницы, посвященные охране окружающей среды, помогают подросткам находить единомышленников, обмениваться опытом и идеями. Такие сообщества могут вдохновить молодежь на активные действия, такие как участие в акциях по очистке территорий, волонтерских проектах и образовательных мероприятиях.

2. Видеоплатформы предоставляют широкий спектр образовательного контента, посвященного экологии. Документальные фильмы, лекции, выступления экспертов и даже развлекательные видео могут играть важную роль в повышении уровня осведомленности о проблемах окружающей среды. Например, видеоролики о последствиях изменения климата, истощения ресурсов и загрязнения могут быть поданы в доступной и интересной форме, что делает их более привлекательными для молодежи. Популярны видеоблогеры имеют значительное влияние на своих зрителей. Они могут использовать свою платформу для обсуждения экологических проблем и продвижения устойчивых практик. Videоблогеры, которые делятся своими личными историями и опытом в области устойчивого образа жизни, могут вдохновить подростков на изменения в своих привычках. Визуальные образы, представленные в видео, могут значительно повысить уровень восприятия экологических проблем. Эмоционально заряженные изображения катастроф, вызванных загрязнением или изменением климата, способны вызвать сопереживание и побудить молодых людей к действиям. Видеоплатформы предоставляют возможность создавать и распространять мощный визуальный контент, который может быть более эффективным, чем текстовые сообщения.

3. Блоги предоставляют возможность для более глубокого изучения экологических тем. Авторы блогов, как правило, могут делиться своими исследованиями, мнениями и личными историями, что позволяет читателям осмыслить информацию на более глубоком уровне. Блоги могут охватывать широкий спектр тем, от устойчивого сельского хозяйства до экотуризма, что позволяет подросткам получить разностороннее представление о проблемах экологии. Блоги часто создают платформу для взаимодействия между автором и читателями. Комментарии и обсуждения могут стать местом для обмена мнениями и идеями. Это взаимодействие может способствовать формированию сообщества, заинтересованного в экологических вопросах, где подростки могут поддерживать друг друга и делиться своими

мыслями. Блоги могут вдохновлять подростков на личное вовлечение в экологические инициативы. Истории успеха, описанные в блогах, могут служить мотиватором для молодежи, побуждая их принимать участие в экопроектах, волонтерских движениях и других активностях, направленных на охрану окружающей среды. Исследования показывают, что молодежь, которая активно следит за экологическими блогерами и активистами, чаще принимает экологически устойчивые решения, такие как переработка отходов и отказ от одноразового пластика. Визуальный контент, который активно используется в социальных сетях, может быть мощным инструментом для вдохновения и мотивации к изменениям в поведении.

4. Подкасты становятся все более популярными среди молодежи, предоставляя доступ к информации в удобном формате. Подростки могут слушать подкасты в любое время и в любом месте, что делает их идеальным инструментом для изучения экологических тем. Темы, такие как изменение климата, охрана природы и устойчивое развитие, могут быть представлены в виде интересных бесед с экспертами, активистами и другими заинтересованными сторонами. Подкасты предлагают разнообразие форматов, включая интервью, дискуссии и документальные серии. Это позволяет подросткам выбирать тот формат, который им наиболее интересен. Разнообразие тем и стилей подачи информации может помочь привлечь больше молодежи к экологическим вопросам. Слушание подкастов может способствовать развитию критического мышления у подростков. Обсуждения экологических проблем с разных точек зрения могут помочь молодежи формировать собственное мнение и осознанно подходить к вопросам, связанным с окружающей средой. Это особенно важно в эпоху информации, когда подростки сталкиваются с множеством противоречивых данных и мнений.

Социальные сети, видеоплатформы, блоги и подкасты могут эффективно взаимодействовать друг с другом, создавая комплексный подход к формированию нормативно-экологической культуры у подростков. Например, блогеры могут делиться своими видео в социальных сетях, а подкасты могут продвигаться через платформы, посвященные экологии. Это создает синергию, позволяющую более эффективно охватывать молодежную аудиторию. Кросс-промоция между различными медиаформатами может помочь в распространении информации и увеличении охвата. Например, видео на известной интернет платформе может содержать ссылки на связанные блоги или подкасты, а посты в социальных сетях могут анонсировать новые выпуски подкастов. Это создает возможность для подростков исследовать различные форматы и углубляться в интересующие их темы. Коллаборации между блогерами, видеоблогерами и подкастерами могут привести к созданию уникального контента, который будет интересен и полезен для молодежи. Совместные проекты могут привлекать внимание к важным экологическим вопросам и вдохновлять подростков на активные действия.

Социальные сети, видеоплатформы, блоги и подкасты играют важную роль в формировании нормативно-экологической культуры у подростков. Они создают возможности для информирования, образования и вовлечения молодежи в экологические инициативы. В условиях глобальных экологических вызовов важно использовать все доступные медиаформаты для повышения осведомленности и формирования активной гражданской позиции у молодежи. Взаимодействие между различными форматами позволяет создать комплексный подход к решению экологических проблем и привлечь внимание подростков к важности охраны окружающей среды. Таким образом, современные медиа становятся не только источником информации, но и мощным инструментом для формирования устойчивого будущего.

В условиях постоянного увеличения объемов информации и быстрого распространения новостей, важно отметить, что многие экологические вопросы требуют тщательной исследования и комплексного подхода. Без должного внимания к научным данным и фактам, существует риск упрощения сложных вопросов, что приводит к формированию поверхностного понимания экологии и права.

Упрощение экологических проблем может не только исказить реальную ситуацию, но и снизить уровень общественного осознания важности защитных мер и правовых норм. Исключительно поверхностное понимание экологии часто приводит к тому, что общество не может адекватно реагировать на вызовы, с которыми сталкивается наша планета. Таким образом, важно активно развивать научное мышление и критический анализ информации, чтобы вернуть внимание к принципам устойчивого развития и обеспечению экологического баланса.

Для достижения этих целей необходимо интегрировать знания из различных областей науки, включая экологию, права и социологии, что позволит создать более полное видение экологических проблем. Только комплексный подход и глубокий анализ помогут выработать эффективные стратегии, способные адресовать критические вызовы, такие как изменение климата, утрата биоразнообразия и загрязнение окружающей среды.

Экологическая журналистика как основной популяризатор эколого-правового знания играет ключевую роль в формировании общественного сознания и повышении правовой осведомленности граждан по вопросам, связанным с защитой окружающей среды. В условиях глобальных экологических вызовов, таких как изменение климата, загрязнение воздуха и воды, а также утрата биологического разнообразия, важно, чтобы экологические журналисты освещали темы судебной-административной защиты прав на благоприятную окружающую среду.

Согласно современным подходам, эффективная экологическая журналистика должна быть нацелена на просвещение общества о правовых механизмах, которые позволяют гражданам защищать свои права на здоровую и благоприятную окружающую среду. Это включает в себя информацию о судебных и административных процедурах, позволяющих добиться возмещения вреда, причиненного экологическими правонарушениями. Благодаря этому, граждане смогут не только четче оценивать свои права, но и активно участвовать в защите окружающей среды. Кроме того, достоверная информация, предоставляемая экологической журналистикой, способствует формированию коллективного сознания и активизации гражданского участия. Осведомленное общество способно более резко и эффективно отстаивать свои интересы в сфере экологической безопасности. Мы видим, как успешные примеры журналистских расследований приводят к привлечению внимания к экологическим нарушениям и к усилению давления на ответственных лиц.

Роль средств массовой информации в развитии эколого-правовой культуры у подростков нельзя переоценить. СМИ являются важным инструментом формирования общественного мнения, информирования молодежи и создания позитивного имиджа экологических инициатив. Однако, чтобы максимально эффективно использовать потенциал СМИ, необходимо преодолевать вызовы, связанные с дезинформацией и недостатком глубокого анализа.

Совместные усилия средств массовой информации, образовательных учреждений и общественных организаций могут значительно повысить уровень эколого-правовой культуры у подростков, что, в свою очередь, поможет создать более устойчивое и экологически осознанное общество в будущем. Важно помнить, что каждый подросток может стать активным участником изменений, и именно средства массовой информации могут помочь им найти свой путь в мире экологии и права.

Список использованных источников

1. Буркин Д. О. Подходы к осуществлению оптимального взаимодействия эколого-правовой культуры, экоправового сознания и образования / Д. О. Буркин // Вестник Международной академии наук (Русская секция). – 2012. – № 5. – С. 103-104.
2. Лунева Е. В. Роль средств массовой информации в развитии эколого-правовой культуры / Е. В. Лунева // Правовая культура и правовые стандарты взаимодействия юридического и журналистского сообществ: тренды мультимедийности: сборник научных

статей по материалам круглого стола. – Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2017. – С. 54-61.

3. Чикильдина А. Ю. О формировании эколого-правовой культуры современной молодежи / А. Ю. Чикильдина // Вестник Кыргызского Национального Университета имени Жусупа Баласагына. – 2018. – № 5. – С. 156-161.

ФОРМИРОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Долгая Наталья Александровна,
к.п.н., доцент кафедры педагогики и
технологий дошкольного и
дополнительного образования, ФГБОУ
ВО «Дагестанский государственный
педагогический университет им.
Р.Гамзатова», Махачкала*

Аннотация: В статье рассматривается важность формирования антикоррупционного сознания у студенческой молодежи как условия для устойчивого развития общества и экономики. Автор акцентирует внимание на том, что коррупция стала одной из главных проблем современного мира, и молодежь играет ключевую роль в ее дальнейшем преодолении. Основная мысль статьи заключается в необходимости внедрения антикоррупционных инициатив и образовательных программ, которые помогают студентам осознать негативные последствия коррупционных практик и сформировать ответственное гражданское поведение.

Ключевые слова: молодежь, студенты, сознание, коррупция, финансы, общество.

В условиях современного общества коррупция представляет собой одну из главных угроз, стоящих перед государственными институтами, экономическим развитием и социальным прогрессом. Она подрывает доверие граждан к власти, ухудшает инвестиционный климат и негативно сказывается на уровне жизни населения. Одним из ключевых аспектов борьбы с коррупцией является формирование антикоррупционного сознания, особенно среди молодого поколения.

Антикоррупционное сознание – это система ценностей и убеждений, которая формирует негативное отношение к коррупции и желание бороться с ней.

Формирование антикоррупционного сознания у студенческой молодежи важно по нескольким причинам.

Во-первых, молодежь – это будущее страны. Их отношение к коррупции будет определять уровень коррупции в дальнейшем развитии государства. Если молодежь с раннего возраста осознает негативные последствия коррупционных практик и формирует у себя антикоррупционное мышление, это заложит основы для более ответственного и честного управления в будущем.

Во-вторых, антикоррупционное сознание усиливает гражданскую активность. Студенты, обладающие таким сознанием, чаще принимают участие в общественной жизни, становятся активными участниками процессов, направленных на борьбу с коррупцией. Они готовы выступать против коррупционных проявлений, организовывать акции, участвовать в общественных инициативах и продвигать прозрачные и честные практики в различных сферах деятельности.

В-третьих, формирование антикоррупционного сознания способствует созданию здоровой общественной среды. Молодежь, понимающая важность борьбы с коррупцией, становится настоящей опорой для развития правового государства. Их действия могут способствовать не только снижению уровня коррупции, но и формированию высоких этических стандартов в обществе.

Образование играет ключевую роль в формировании антикоррупционного сознания.

Цель формирования антикоррупционного сознания у студенческой молодежи заключается в создании устойчивого негативного отношения к коррупции и выработке активной гражданской позиции. Основные цели включают:

Повышение осведомленности о коррупции – информирование студентов о видах, причинах и последствиях коррупции.

Формирование ценностей честности и справедливости – воспитание у студентов уважения к правам и свободам других людей.

Развитие навыков критического мышления – обучение студентов анализировать ситуацию и принимать обоснованные решения.

Стимулирование активного участия в антикоррупционных инициативах – вовлечение молодежи в проекты и мероприятия, направленные на борьбу с коррупцией.

Долгосрочные цели формирования антикоррупционного сознания включают:

Создание культуры нулевой терпимости к коррупции – формирование общественного мнения, осуждающего коррупцию как явление.

Устойчивое развитие гражданского общества – активизация молодежи в общественной жизни и вовлечение ее в процессы принятия решений.

Обеспечение правопорядка и справедливости в обществе – создание условий для честной и прозрачной деятельности государственных и частных организаций.

Образовательные учреждения должны разрабатывать и внедрять специализированные программы по антикоррупционному образованию, ориентированные на формирование у студентов понимания механизмов коррупции и способов борьбы с ней. Такие программы могут включать в себя различные формы обучения и взаимодействия, способствующие углублению знаний в этой критически важной области.

Во-первых, антикоррупционные курсы должны охватывать как теоретические, так и практические аспекты борьбы с коррупцией. Эти курсы могут включать лекции, семинары и практические занятия, на которых студенты будут изучать ключевые концепции коррупции, ее формы, последствия и международные антиэкономические стратегии. Кроме того, важно включать в учебный процесс примеры успешных антикоррупционных практик из разных стран, что позволит студентам увидеть, как теоретические знания могут быть применены в реальной жизни.

Во-вторых, проекты и исследования играют важную роль в антикоррупционном образовании. Образовательные учреждения должны активно вовлекать студентов в исследовательскую деятельность, связанную с антикоррупционной тематикой. Это может быть реализовано через создание исследовательских групп, участие в конкурсах и конференциях, а также сотрудничество с государственными учреждениями и НПО, работающими в данной сфере. Участие в таких проектах даст студентам возможность развивать критическое мышление, аналитические навыки и умение работать в команде.

Таким образом, разработка и внедрение специальных программ по антикоррупционному образованию является важной задачей для образовательных учреждений. Эти программы не только повысят теоретическую и практическую подготовку студентов, но и сделают значительный вклад в формирование антикоррупционной культуры в обществе, что, в свою очередь, поможет эффективно противостоять коррупции в будущем.

В нашей стране на региональном уровне реализуются различные проекты, направленные на формирование антикоррупционного сознания среди граждан. Эти инициативы как правило ориентированы на образовательные учреждения, где проводятся лекции, семинары и тренинги, посвященные проблемам коррупции и ее негативным последствиям. Однако, несмотря на эти усилия, пока нельзя сказать, что в Российской Федерации разработана комплексная работа воспитательного и просветительского характера, которая бы охватывала всю молодежь, включая студенческую.

Необходимы системные подходы к формированию антикоррупционного сознания, которые бы включали не только локальные инициативы, но и стратегические решения на федеральном уровне. Это может включать разработку специализированных образовательных программ, интеграцию тем антикоррупции в школьные и вузовские курсы, а также формирование активных общественных движений, которые бы активно пропагандировали ценности честности и прозрачности.

Помимо этого, важно включить в процесс не только образовательные учреждения, но и другие социальные институты – такие как культурные центры, общественные

организации и практические площадки. Это позволит создать многослойную сеть влияния, которая будет способствовать формированию у молодых людей устойчивых антикоррупционных привычек и взглядов.

Важно, чтобы студенты не только изучали антикоррупционные вопросы, но и принимали активное участие в их решении. Это активное участие позволяет не только углубить теоретические знания, приобретенные в учебном процессе, но и способствует формированию практических навыков, необходимых для эффективной борьбы с коррупцией в будущем.

Создание студенческих антикоррупционных комитетов может стать отличным шагом в этом направлении. Такие комитеты позволяют студентам самостоятельно разрабатывать инициативы по борьбе с коррупцией в своем университете. К примеру, они могут проводить исследования и анализировать существующие коррупционные практики, собирать информацию о нарушениях и предлагать меры по их устранению. Более того, деятельность антикоррупционных комитетов может включать в себя формулирование рекомендаций для администрации университета, что сделает их вклад более значимым и заметным. Организация акций и мероприятий – это еще один важный шаг, направленный на привлечение внимания к проблеме коррупции. Студенты могут проводить образовательные семинары, круглые столы и открытые лекции, чтобы информировать своих сверстников о последствиях коррупции и способах ее предотвращения. Акции, направленные на повышение осведомленности, такие как флешмобы или выставки, могут значительно увеличить интерес к данному вопросу среди студенческого сообщества.

Важным этапом является также сотрудничество с другими организациями, как внутри университета, так и за его пределами. Это может быть взаимодействие с антикоррупционными некоммерческими организациями, государственными структурами или даже международными организациями, что позволит студентам расширить свои горизонты и обменяться опытом с представителями разных стран.

Формирование антикоррупционного сознания у студенческой молодежи является важной задачей для общества и государства. Чтобы добиться значительных результатов, необходимо объединение усилий студентов, образовательных учреждений и государства. Важно не только говорить о проблеме коррупции, но и активно включаться в ее решение, создавая тем самым общество, свободное от коррупционных проявлений.

Список использованных источников

Емельянова Л. К. Обоснование проблемы формирования антикоррупционного сознания у студенческой молодежи / Л. К. Емельянова // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2020. – № 6 (46). – С. 261-264.

Емельянова Л. К. Использование интерактивных форм воздействия на студенческую молодежь в рамках антикоррупционной политики / Л. К. Емельянова, И. И. Гуляев // Цифровая наука. – 2020. – № 6. – С. 95-101.

Павлова И. В. Роль слухов в формировании отношения студенческой молодежи к коррупции / И. В. Павлова, Е. Ю. Исаева // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2023. – № 4. – С. 83-94.

Вихрян А. П. Антикоррупционное просвещение как фактор обеспечения социальной безопасности / А. П. Вихрян, М. В. Федоров // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. – 2020. – Т. 20, № 4. – С. 967-976.

РАЗРАБОТКА ПРИЛОЖЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АЛГОРИТМА ПОИСКА ОПТИМАЛЬНОГО ПУТИ

Долгов В.В.

магистрант ИС, Разработка приложения с использованием алгоритма поиска оптимального пути

Головачева В.Н.

*д.п.н., профессор кафедры ИВС,
Некоммерческое акционерное общество
«Карагандинский технический
университет имени Абылкаса
Сагинова»,
Республика Казахстан, город Караганда*

Алгоритм Дейкстры – это метод поиска кратчайшего пути в графе с неотрицательными весами ребер. Он был предложен Эдсгером Дейкстрой в 1956 году и остается одним из самых эффективных алгоритмов для задач поиска кратчайшего пути. Алгоритм работает следующим образом:

Инициализация: Каждый узел в графе получает начальное значение расстояния. Начальный узел устанавливается с расстоянием 0, тогда как все остальные узлы получают расстояние, равное бесконечности (∞), поскольку кратчайший путь до них еще не найден.

Поиск минимального расстояния: Алгоритм выбирает узел с минимальным значением расстояния среди необработанных узлов. На первом шаге это всегда будет начальный узел.

Обновление соседних узлов: Для выбранного узла алгоритм проверяет все его соседние узлы. Если найден более короткий путь к соседнему узлу через текущий узел, расстояние обновляется.

Повторение шагов: Процесс продолжается до тех пор, пока все узлы не будут обработаны или пока не будет найден путь к конечному узлу.

В результате алгоритм Дейкстры обеспечивает кратчайший путь от начального узла к конечному, учитывая веса ребер.

Для создания приложения были выбраны современные технологии, которые обеспечивают надежность, гибкость и удобство использования:

Spring Boot: Фреймворк для разработки приложений на Java, предоставляющий готовые решения для создания REST API, управления зависимостями и настройки компонентов.

Java: Язык программирования, на котором реализован алгоритм Дейкстры. Java идеально подходит для работы с графами и коллекциями, необходимыми для обработки данных о городах и расстояниях.

Spring Data JPA: Используется для работы с базой данных, обеспечивая доступ к узлам (городам) и ребрам (расстояниям между ними) в графе. С помощью Spring Data JPA легко управлять данными и выполнять операции CRUD.

PostgreSQL: В качестве базы данных используется PostgreSQL, так как она поддерживает реляционные данные и обеспечивает надежное хранение информации о городах и расстояниях.

SQL: Запросы SQL используются для начальной загрузки данных о городах и расстояниях в базу данных. Данные представлены в виде узлов (города) и ребер (расстояния), что образует структуру графа.

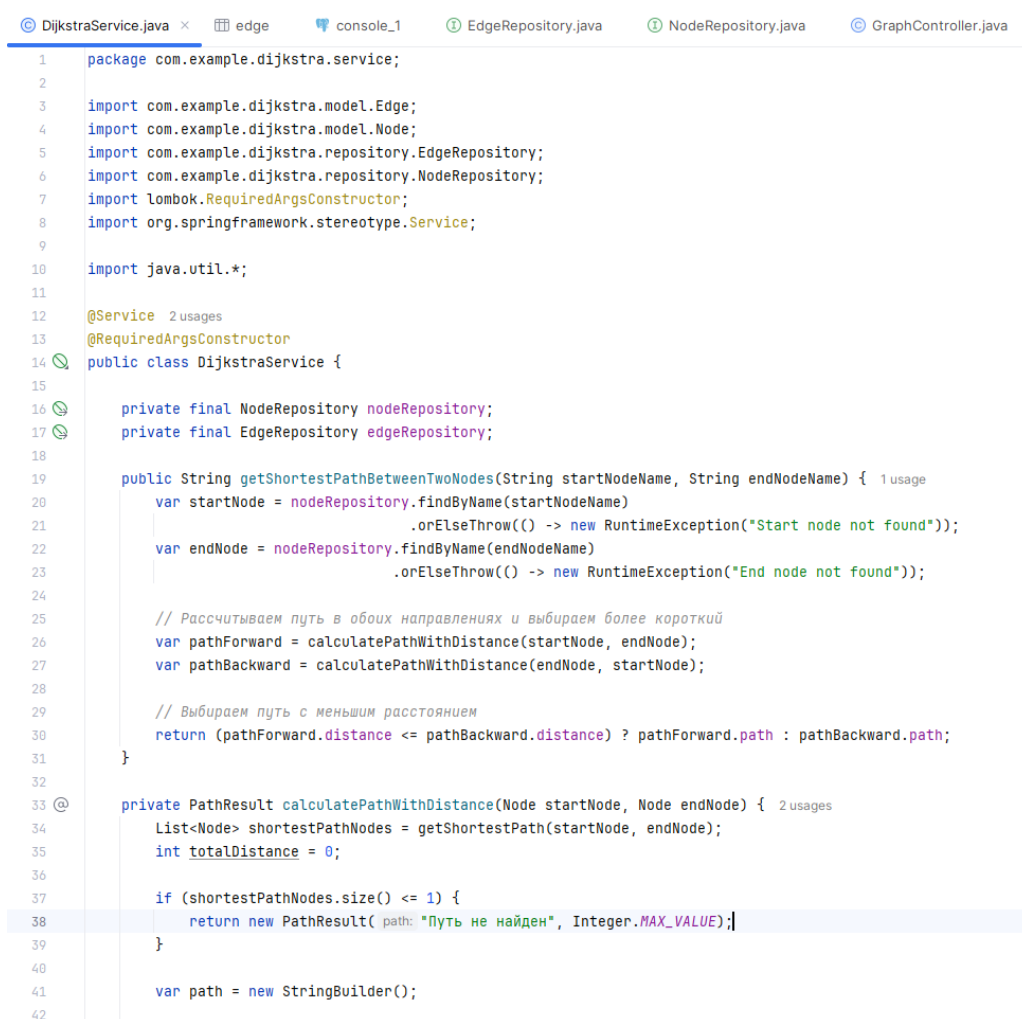
Реализация алгоритма Дейкстры в приложении построена на использовании узлов (городов) и ребер (расстояний) для представления структуры графа:

Хранение данных: В базе данных хранится информация о городах и расстояниях между ними. Таблица nodes содержит города, а таблица edges – расстояния между городами. Каждое ребро связывает два узла и имеет вес, который равен расстоянию между ними.

Симметричные маршруты: Для обеспечения возможности поиска пути в обоих направлениях между двумя городами, для каждого ребра добавляется симметричное ребро. Например, если есть путь от города А к городу В, то также добавляется путь от города В к городу А с таким же весом.

Алгоритм поиска: Пользователь вводит начальный и конечный города, а приложение с помощью алгоритма Дейкстры находит кратчайший маршрут. Алгоритм обходит узлы, обновляет расстояния до соседних узлов и сохраняет предшествующие узлы, чтобы затем построить оптимальный маршрут.

Обработка запроса: Запрос от пользователя обрабатывается контроллером, который вызывает DijkstraService. Этот сервис находит кратчайший путь и возвращает его в удобном виде, например, в формате "Алматы – > Караганда – > Астана Расстояние: 2000 м". На рисунке 1 представлен код сервиса DijkstraService.


```
1 package com.example.dijkstra.service;
2
3 import com.example.dijkstra.model.Edge;
4 import com.example.dijkstra.model.Node;
5 import com.example.dijkstra.repository.EdgeRepository;
6 import com.example.dijkstra.repository.NodeRepository;
7 import lombok.RequiredArgsConstructor;
8 import org.springframework.stereotype.Service;
9
10 import java.util.*;
11
12 @Service 2 usages
13 @RequiredArgsConstructor
14 public class DijkstraService {
15
16     private final NodeRepository nodeRepository;
17     private final EdgeRepository edgeRepository;
18
19     public String getShortestPathBetweenTwoNodes(String startNodeName, String endNodeName) { 1 usage
20         var startNode = nodeRepository.findByName(startNodeName)
21             .orElseThrow(() -> new RuntimeException("Start node not found"));
22         var endNode = nodeRepository.findByName(endNodeName)
23             .orElseThrow(() -> new RuntimeException("End node not found"));
24
25         // Рассчитываем путь в обоих направлениях и выбираем более короткий
26         var pathForward = calculatePathWithDistance(startNode, endNode);
27         var pathBackward = calculatePathWithDistance(endNode, startNode);
28
29         // Выбираем путь с меньшим расстоянием
30         return (pathForward.distance <= pathBackward.distance) ? pathForward.path : pathBackward.path;
31     }
32
33     @ private PathResult calculatePathWithDistance(Node startNode, Node endNode) { 2 usages
34         List<Node> shortestPathNodes = getShortestPath(startNode, endNode);
35         int totalDistance = 0;
36
37         if (shortestPathNodes.size() <= 1) {
38             return new PathResult( path: "Путь не найден", Integer.MAX_VALUE);
39         }
40
41         var path = new StringBuilder();
42     }
```

Рисунок 1 – Код сервиса DijkstraService

Результат: Приложение возвращает пользователю оптимальный маршрут, учитывая порядок городов, независимо от того, каким образом пользователь указал начальный и конечный города. Это обеспечивается симметричностью ребер и проверкой маршрута в обоих направлениях. На рисунке 2 представлен результат выполнения запроса через программу Postman.

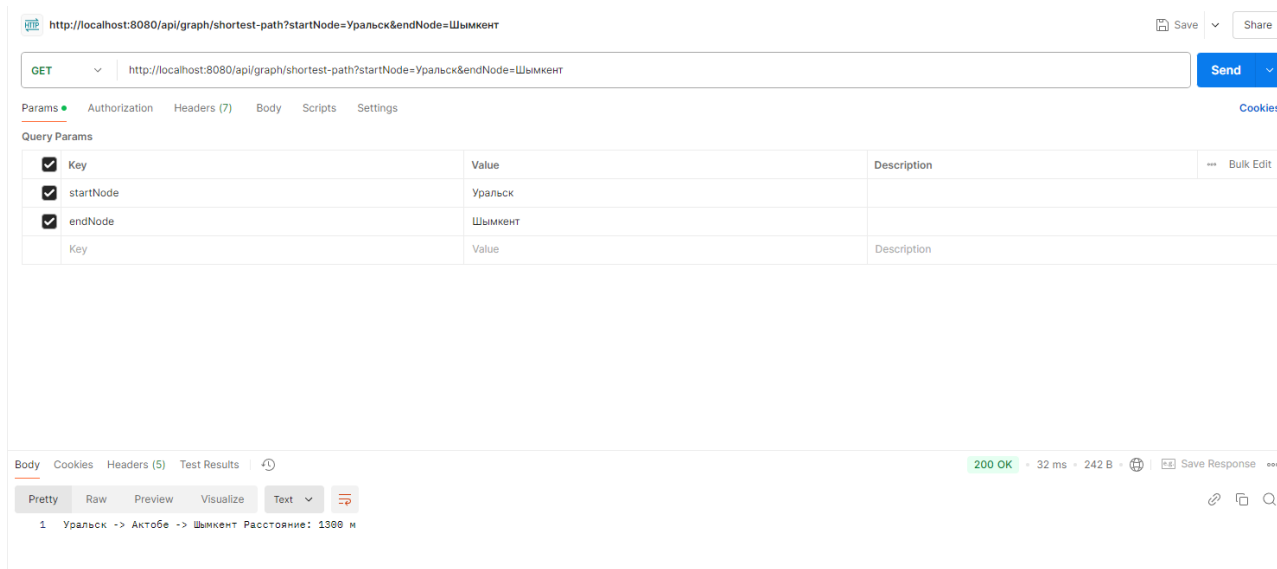

Рисунок 2 – Результат поиска оптимального пути

В данной статье предложена реализация приложения поиска оптимального пути при помощи языка программирования Java и фреймворка Spring Boot. Данная реализация алгоритма Дейкстры на базе Spring Boot и PostgreSQL обеспечивает высокую производительность и гибкость. Приложение легко расширить, добавляя новые города и маршруты. Оно также позволяет оптимизировать логику поиска путей для более сложных задач, таких как учет условий движения, дорожной обстановки или времени в пути.

Список использованных источников

1. Крэйг Уоллс, Spring Boot в Действии / Крэйг Уоллс. – М.: ДМК Пресс, 2020. – 754 с.
2. Алан Бийелие, Изучаем SQL / Алан Бийелие. – М.: Питер-Трейд. 2019. – 352 с.

ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА

Досымкулов Р.,
магистрант 2 курса
Казахский агротехнический
исследовательский университет
им. С.Сейфуллина, г. Астана

Проблема продовольственной безопасности является одной из самых востребованных тем в современной экономике. Столь большой интерес к этой проблеме обусловлен рядом факторов. Например, национальная безопасность государства невозможна без обеспечения его продовольственной безопасности. Оценка качества и уровня его достижения в настоящее время основана на учете удельных весов сельскохозяйственных, рыбных и других продуктов питания в общем объеме соответствующих сырьевых ресурсов. Мы говорим о основных продуктах питания: зерновых, молочных и мясных продуктах, мясе и мясных продуктах, рыбе, картофеле, сахаре, соли и т.д. Следует отметить, что эта оценка основана как на рациональных нормах потребления, так и на научно обоснованных нормах. Агропромышленный комплекс является неотъемлемой частью экономики страны. На агропромышленный комплекс Казахстана приходится 5,7% ВВП (2023 г.) от общей численности рабочей силы страны. Важным звеном продовольственной безопасности является обеспечение оптимальной взаимосвязи между внутренним производством и импортными поставками. В Казахстане доля импортных продуктов питания в сырьевых ресурсах розничной торговли продуктами питания в 2023 г. составила 37 %, что является достаточно высоким показателем. Однако с учетом динамики последних 10 лет она постепенно падает с 45 % (в 2013 г.). Актуальность исследования определяется важностью внутренних и внешних факторов продовольственной безопасности. Кроме того, внутренние факторы в настоящее время имеют большое значение для обеспечения страны и ее граждан пищей, необходимой для воспроизводства и жизнедеятельности. Продовольственная безопасность и независимость предмет множества статей, публикаций и исследований. Большая часть научной работы посвящена отдельным частям проблемы, в то время как всесторонний анализ всех факторов, непосредственно влияющих на продовольственную безопасность Казахстана, не был принят во внимание учеными. В этом контексте стоит продолжить изучение этой проблемы.

Для понимания проблемы продовольственной безопасности Казахстана необходимо провести анализ внутренних и внешних факторов, касающихся современного состояния продовольственной безопасности в Казахстане и его независимости и здесь возникает ряд задач:

- необходимо рассмотреть характер развития концепции продовольственной безопасности и определение концепции «продовольственной безопасности» в контексте международной глобализации;
- необходимо проанализировать системы обеспечения продовольственной безопасности в других странах;
- необходимо определить текущее состояние продовольственной независимости Казахстана;
- необходимо также оценить уровень продовольственной безопасности в Казахстане, после вступления в ВТО;
- необходимо определить приоритетные направления поддержки казахстанского аграрного сектора;
- необходимо также определить курс продовольственной безопасности в Казахстане на основе системного подхода с использованием внутренних и внешних факторов для поддержки сельского хозяйства.

Продовольственная безопасность зависит от взаимодействия множества игроков (государственные органы, аграрные производители, дистрибьютеры, розничные сети, научные и исследовательские организации, неправительственные организации и потребители).

На мой взгляд, современным и эффективным методом управления всей этой сложной системой взаимодействий является Data Driven Decision Making. Эта управленческая концепция подразумевает использование данных для принятия обоснованных и эффективных решений. В контексте управления продовольственной безопасностью, анализ данных может помочь выявить тренды, паттерны и проблемы, а также предоставить обоснование для изменений в бизнес-процессах. Это особенно важно в условиях сложных вызовов, когда эффективное управление становится неотъемлемой частью обеспечения продовольственной безопасности.

Проблемные зоны управления продовольственной безопасностью в современном Казахстане состоят:

- в отсутствии взаимосвязи стратегических и региональных систем управления;
- слабом уровне информационного взаимодействия населения, бизнеса, государственных органов власти и их вовлеченности в принятие решений;
- низкой квалификации государственных служащих.

Ключевой фактор оценки уровня продовольственной безопасности страны – это стоимость, структура и состав потребительской корзины.

Потребительская корзина Казахстана установлена законодательно. Определить стоимость потребительской корзины возможно исходя из величины прожиточного минимума, который используется для исчисления размеров базовых социальных выплат (40 567 тенге). 55% от этой суммы составляют сумму в 22 311 тенге, что и составляет стоимость продуктов, входящих в потребительскую корзину, проблема в том, что это средневзвешенная цена, в реальности имеет место серьезная диспропорция между планами и фактической стоимостью.

Содержание потребительской корзины включает 43 наименования продуктов. Этот список пересматривают каждые лет пять и вносят в него определенные изменения.

Продовольственная безопасность напрямую влияет на жизни людей. От нее зависит доступность и качество пищи для населения. Таким образом, улучшение управления продовольственной безопасностью способствует улучшению качества жизни и общественного благополучия в регионе.

Заниженные стандарты потребления продовольствия в Казахстане серьезно влияют на уровень доверия к социальной политике.

Есть выраженная диспропорция при расчете содержимого продовольственной корзины в РК. Количество наименований в корзине составляет обычно не менее 100 пунктов, в Казахстане же этот показатель мал. И серьезных попыток для изменения ситуации не предпринимается. В планах правительства есть идея увеличения списка продуктов с 43 до 50.

Пищевой аспект – это неотъемлемая часть концепции продовольственной безопасности, при формировании которой следует учитывать то, какой уровень питания населения положен в основу планирования. Минимально необходимому уровню обеспеченности населения продуктами питания соответствует продовольственный компонент «потребительской корзины».

Использование концепции Data Driven Decision Making в контексте управления продовольственной безопасностью является инновационным подходом, который может привести к новому уровню анализа и оптимизации в эту область. Это может привести к открытию новых путей для управления и оптимизации продовольственной системы региона.

Проблема голода не является актуальной для Казахстана. Но говорить о неудовлетворительной ситуации в области продовольственной безопасности в Казахстане

позволяет тот факт, что из 9 индикаторов, ее определяющих, положительное сальдо достигнуто лишь по пяти.

В условиях неустойчивости глобальных процессов вопросы обеспечения продовольственной безопасности должны решаться в плоскости взаимодействия интегрированных в единое пространство стран. Продовольственная безопасность является проблемой многоаспектной и неоднозначной, так как в условиях открытости национальных макросистем возникают конфликтные вопросы в процессе ее обеспечения. В данном случае важно рассчитать риски и предпринять сбалансированную внешнеторговую и внутреннюю политику. Основным в принятии решений должен быть принцип приоритетности удовлетворения потребностей человека, обеспечения доступа к качественной пище в достаточном количестве. Решение данной задачи находится в плоскости решения комплекса производственных, экологических, социальных проблем. И в первую очередь, речь идет о формировании в стране реального сектора, способного производить продукты питания, соответствующие мировым стандартам качества и безопасности. При этом, важно формировать и развивать культуру создания собственных производств на всех уровнях: домашних хозяйств, региональном, национальном.

При планировании развития страны и регионов необходимо учитывать оценочные параметры обеспеченности населения продовольствием, показатели качества и безопасности, реальные возможности воспроизводственной системы страны, ресурсный потенциал. В данном случае остро стоит вопрос о наличии качественных данных, открытости и доступности, возможности их обработки и интерпретации. Решения в данном направлении должны приниматься на основе доказательности и обоснованности в разрезе обеспечения продовольственной безопасности на страновом, региональном уровнях с детализацией спроса различных социальных групп.

Мировая практика государственного управления процессами обеспечения экономической безопасности, в том числе продовольственной основывается на принципах устойчивого развития всех воспроизводственных процессов, обеспечивающих удовлетворение жизненных потребностей населения. Вопросами продовольственной безопасности в ряде развитых стран занимаются различные государственные структуры, которые отвечают за их решение, причем с детализацией конкретного продукта, его типологизации по потребностям населения и уровням удовлетворения.

В Казахстане сложная организационная архитектура обеспечения продовольственной безопасности, которая состоит из ряда министерств, негосударственных и межгосударственных организаций. Так, за физическую доступность продуктов отвечают Министерство сельского хозяйства РК, Министерство торговли и интеграции РК, Министерство индустрии и инфраструктурного развития РК, акиматы и др. Вопросы обеспечения безопасности лежат в сфере управления Комитета контроля качества и безопасности товаров и услуг, Министерства здравоохранения РК и других организаций. При этом координирующего органа нет, вследствие чего многие вопросы могут дублироваться, сама система госуправления процессами обеспечения продовольственной безопасности является громоздкой. Необходимо создать единый центр по продовольственной безопасности РК, который будет связывать процессы, связанные с производством (сельское хозяйство, перерабатывающий сектор), торговлей сельхозпродукции, логистикой, доставкой до потребителя, контролем и обеспечением безопасности продукции и т.д.

Также, для стран СНГ и ЕАЭС целесообразно создать единую стратегию продовольственной безопасности, которая будет синхронизировать действия правительств по обеспечению достойного уровня жизни населения интеграционных сообществ постсоветского пространства и способствовать формированию единого рынка продовольственных товаров.

Необходимо развивать инфраструктуру для хранения и переработки пищевых продуктов. Отсутствие должной инфраструктуры приводит к потере по меньшей мере 25%

собранных фруктов и овощей. Важно стимулировать интерес частного сектора к инвестированию в важнейшие объекты и услуги, связанные с поставками продовольствия. То есть необходимо улучшать инвестиционный климат.

Вместе с тем, необходимо повысить энерговооруженность сельского хозяйства, ведь не секрет, что от наличия высокопроизводительной сельскохозяйственной техники зависит урожайность сельскохозяйственных культур. К сожалению, энерговооруженность сельского хозяйства Казахстана находится на недостаточном уровне.

Необходимо развивать также переработку сельскохозяйственной продукции, к сожалению, многие пищевые продукты глубокой переработки наша страна импортирует из-за рубежа, что отрицательно сказывается на продовольственной безопасности Казахстана.

На мой взгляд, нам также необходимо развивать ирригацию и мелиорацию, именно от площади орошаемых земель зависит урожайность сельскохозяйственных культур, и здесь у Казахстана есть большие резервы.

Фактически, обеспечить продовольственную безопасность возможно посредством обеспечения ускоренного развития всех сфер агропромышленного комплекса, повышения его инновационной составляющей, конкурентоспособности, что, в конечном итоге, станет базисом коллективной безопасности, повысит уровень жизни, доходы населения.

Список использованных источников

1. Абдильдин С.А. Бизнес-план сельского предпринимателя. Алматы: КазГосАгрУ. – 1994.
2. <https://nicrus.ru/analytics/prodovolstvennaya-bezopasnost-v-kazakhstane-vyzovy-ugrozy-i-metody-upravleniya/>
3. <https://primeminister.kz/ru/news/itogi-goda-prodovolstvennaya-bezopasnost-i-razvitiie-apk-novye-proizvodstva-i-podderzhka-selkhoztovaroizvoditeley-26774>
4. <https://qmonitor.kz/economics/6586>

УПРАВЛЕНИЕ ПОТОКАМИ РЕАКТИВНОЙ МОЩНОСТИ ДЛЯ ПОДДЕРЖАНИЯ ТРЕБУЕМЫХ ПАРАМЕТРОВ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОСНАБЖЕНИЯ

Думангалиев Ш.Т.

магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова

Калинин А.А.

PhD, Карагандинский технический
университет
имени Абылкаса Сагинова

Аннотация: В статье рассматривается методика управления потоками реактивной мощности в энергосистемах с использованием искусственных нейронных сетей (ИНС). Исследуется математическая модель системы, алгоритмы обучения ИНС и их практическая реализация в среде Simulink. Предложен подход для адаптивного управления потоками реактивной мощности, обеспечивающий повышение устойчивости энергосистемы. Проведен анализ эффективности предложенных методов с использованием MATLAB, что подтверждает применимость ИНС в задачах управления. Работа также включает алгоритмы обучения, основанные на обратном распространении ошибки, и примеры структур нейронных сетей.

Ключевые слова: искусственные нейронные сети, управление потоками реактивной мощности, Matlab, энергосистемы

Адаптивное управление потоками реактивной мощности в энергосистемах Казахстана требует учета ряда специфических факторов для обеспечения устойчивости и эффективности работы. Основные параметры включают:

1. Характеристики сети:
 - Протяженность и структура линий электропередач.
 - Потери мощности в линиях, трансформаторах и других элементах системы.
 - Наличие распределительных сетей разного уровня напряжения.
 2. Особенности генерации:
 - Баланс активной и реактивной мощности.
 - Параметры традиционных (ТЭС, ГЭС) и возобновляемых источников энергии (ветровых и солнечных установок).
 - Географическое распределение генерации с учетом удаленности объектов.
 3. Потребление энергии:
 - Суточная и сезонная неравномерность нагрузки.
 - Структура потребителей: промышленные, бытовые, сельские.
 - Влияние крупных энергоемких предприятий, таких как металлургические и нефтеперерабатывающие заводы.
 4. Климатические условия:
 - Резкие температурные перепады, характерные для Казахстана.
 - Влияние погодных факторов, включая гололед и ветровые нагрузки, на линии электропередач.
 5. Режимы работы системы:
 - Работа в нормальных и аварийных условиях.
 - Влияние межгосударственных перетоков мощности с Россией, Кыргызстаном и Узбекистаном.
 6. Экономические аспекты:
 - Тарифная политика и структура рынка электроэнергии.
 - Инвестиции в модернизацию сетей и внедрение новых технологий.
 - Участие Казахстана в Единой энергосистеме (ЕЭС).
- Дополнительные параметры адаптивного управления:

- Применение цифровых технологий и алгоритмов машинного обучения для прогнозирования потоков реактивной мощности.
- Оптимизация работы компенсирующих устройств (СТК, FACTS) в ключевых точках сети.
- Автоматизация и цифровизация управления через SCADA-системы и интеллектуальные сети (Smart Grid).
- Учет особенностей удаленных районов с использованием автономных ВИЭ и систем хранения энергии.
- Прогнозирование сценариев развития энергосистемы, включая рост нагрузки и увеличение доли ВИЭ.

Рекомендации для внедрения:

1. Разработка национального цифрового двойника энергосистемы Казахстана для анализа и оптимизации потоков мощности.
2. Модернизация устаревших электросетей и внедрение новых технологий компенсации реактивной мощности.
3. Создание регламентов и стандартов для применения адаптивных систем управления.
4. Организация обучения специалистов в области цифровых технологий и автоматизации.

Эти подходы позволят учитывать уникальные условия Казахстана, повысить устойчивость энергосистемы и обеспечить ее эффективность в долгосрочной перспективе.

Структура системы управления потоками реактивной мощности основана на использовании искусственной нейронной сети (ИНС) и адаптивных элементов, таких как СТАТКОМ и РПН, в программной среде MATLAB/Simulink. Это позволяет точно регулировать параметры энергосистемы, обеспечивая ее устойчивость и эффективность.

Электрическая сеть в модели представлена трехфазными линиями передачи, трансформаторами, нагрузками и источниками питания. Для повышения точности используются эквивалентные схемы замещения с учетом реальных параметров сети. Важным элементом управления является СТАТКОМ, который выполняет функции компенсации реактивной мощности и поддержания напряжения. В его состав входят конденсатор постоянного тока, инвертор напряжения с широтно-импульсной модуляцией (ШИМ) и логика управления на основе PI-регуляторов. РПН трансформаторов также играет ключевую роль, обеспечивая управление напряжением с учетом физических ограничений переключений.

Система управления получает данные о напряжениях на границе балансовой принадлежности (Увн) и в контрольных точках (Унн). Эти параметры поступают в нейронную сеть, которая прогнозирует необходимые действия для достижения целевых значений. Обратная связь реализуется через мониторинг напряжений Унн, что позволяет корректировать сигналы управления в реальном времени.

Алгоритм управления включает несколько этапов. На первом этапе происходит сбор данных, измерение входных параметров и передача их в нейронную сеть. На втором этапе выходные сигналы ИНС используются для расчета разницы между текущими и целевыми значениями РПН, что позволяет пошагово регулировать переключения. Управление СТАТКОМ осуществляется через задание опорного напряжения V_{ref} и внутреннюю логику устройства для компенсации реактивной мощности. Для обеспечения стабильности системы ведется постоянный мониторинг переходных процессов и регулировка параметров задержек.

Реализация модели в MATLAB/Simulink предполагает использование блоков для моделирования электрических компонентов, инструментов Deep Learning Toolbox для интеграции ИНС и стандартных блоков для управления СТАТКОМ и РПН. Нейронная сеть проходит обучение на основе реальных данных, после чего ее выходные сигналы интегрируются в модель для управления процессами.

Тестирование модели включает моделирование различных сценариев, таких как аварийные ситуации и переходные процессы. Это позволяет оценить точность прогнозов ИНС и ее способность адаптироваться к изменениям в системе. Дополнительная оптимизация достигается за счет использования реальных данных с энергетических объектов, что повышает реалистичность и практическую применимость модели.

Для наглядного представления структуры и алгоритма управления приводятся два ключевых рисунка: структура системы управления и схема управления СТАТКОМ.

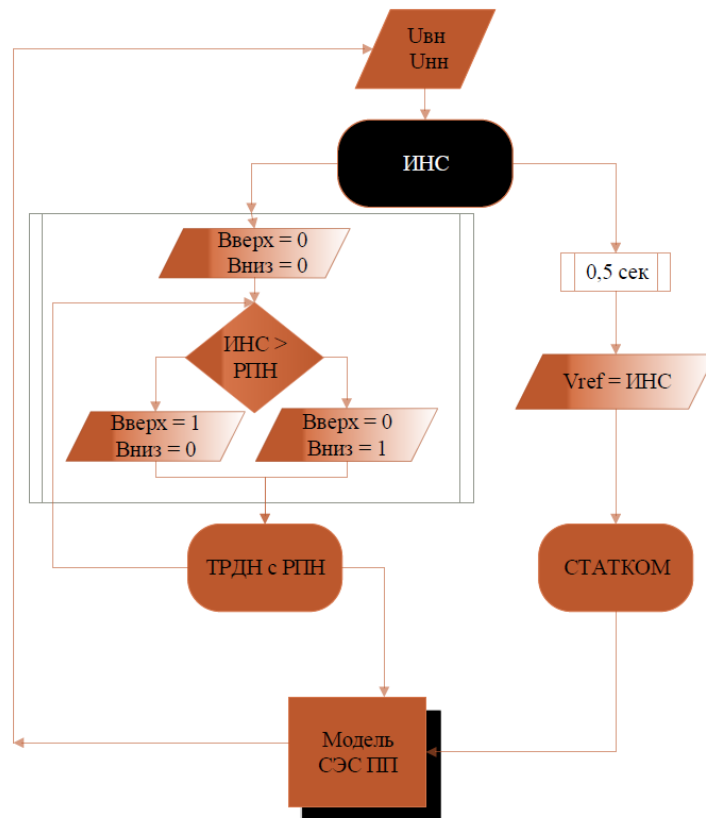

Рисунок 1 – Структура системы управления

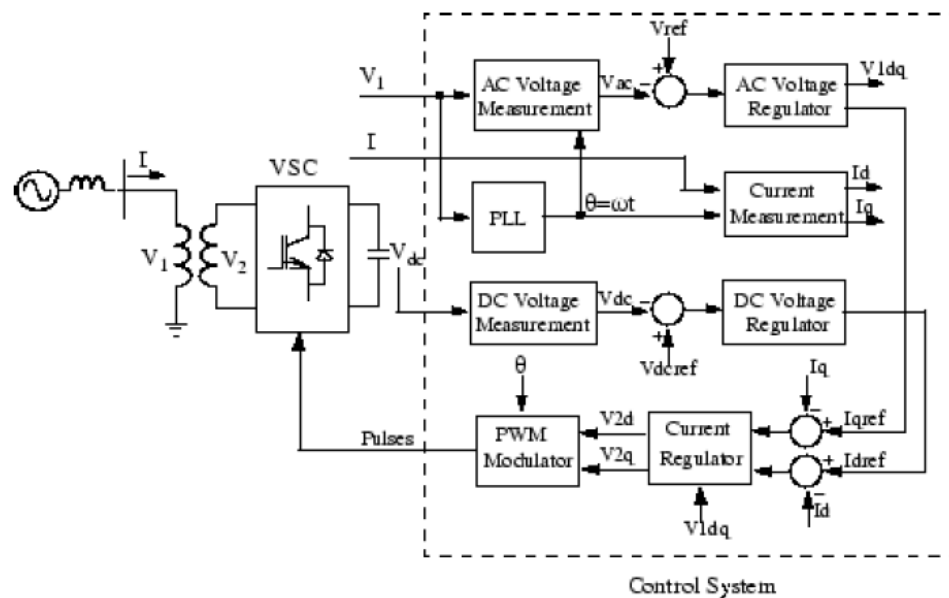

Рисунок 2 – Схема управления СТАТКОМ

Нейронные сети (НС) являются важным инструментом в адаптивном управлении потоками реактивной мощности, так как они могут обучаться, адаптироваться и обрабатывать сложные нелинейные взаимосвязи в энергосистемах. Рассмотрим основные аспекты применения НС в этой сфере.

Обоснование применения нейронных сетей

Нейронные сети могут решать задачи прогнозирования, классификации и оптимизации, обрабатывать большое количество параметров в реальном времени и адаптироваться к изменениям в энергосистемах. В управлении потоками реактивной мощности НС применяются для поддержания стабильности напряжения, управления компенсирующими устройствами (например, СТАТКОМ, РПН), минимизации потерь энергии и адаптации к изменениям нагрузки и условий работы сети.

НС классифицируются по архитектуре и способу обучения.

По архитектуре различают:

- Многослойные перцептроны, которые используются для решения задач регрессии и классификации. Эти сети просты в реализации, но могут быть ограничены в обработке динамических процессов.
- Рекуррентные нейронные сети, которые учитывают временные зависимости в данных, что делает их подходящими для прогнозирования параметров сети и обработки временных задержек.
- Сверточные нейронные сети, которые применяются для анализа пространственно-зависимых параметров сети и анализа многомерных сигналов в энергосистемах.

По способу обучения выделяются:

- Супервайзинг (обучение с учителем), при котором используются метки данных для обучения модели. Это подход особенно эффективен при наличии данных о прошлых авариях или сбоях.
- Реинфорсинг (обучение с подкреплением), при котором нейронная сеть обучается через взаимодействие с моделью энергосистемы. Этот метод подходит для разработки адаптивного управления.
- Без учителя (кластеризация), который применяется для выявления закономерностей в данных и анализа состояний сети.

Основные входные параметры нейронной сети включают трехфазные напряжения, распределение нагрузки, активную и реактивную мощность, уровни гармоник, параметры компенсирующих устройств (например, СТАТКОМ и РПН), а также обратную связь из контрольных точек сети. На выходе НС генерирует управляющие сигналы для РПН, опорные значения для СТАТКОМ и прогнозы возможных аварийных ситуаций.

Для правильной работы нейронной сети важно учитывать временные задержки, такие как переключение РПН, которое занимает около 3 секунд, или задержку СТАТКОМ, которая составляет примерно 0,5 секунды для предотвращения резонанса. Также необходимо проводить нормализацию входных данных и постобработку выходных сигналов для соблюдения физических ограничений оборудования.

Этапы обучения нейронных сетей

Процесс обучения НС включает несколько этапов:

- Сбор данных: собираются реальные измерения параметров сети и сценарии работы в нормальных и аварийных режимах.
- Подготовка данных: на этом этапе проводится нормализация и фильтрация данных, а также исключение шумов и аномальных значений.
- Обучение и тестирование: данные делятся на обучающую, валидационную и тестовую выборки. Для оценки качества модели используются функции потерь, такие как среднеквадратичная ошибка (MSE).
- Проверка устойчивости: оценивается устойчивость модели в условиях изменения нагрузки и отказов.

Нейронные сети обладают несколькими преимуществами:

- Адаптивность, что позволяет системе настроиться в зависимости от текущих условий сети.
- Способность обрабатывать нелинейные взаимосвязи, что важно для точного управления реактивной мощностью.

- Возможность работы в реальном времени, что дает возможность оперативно реагировать на изменения в сети.

- Прогнозирование и предотвращение аварийных ситуаций.

Однако существуют и ограничения:

- Зависимость от качественных данных, поскольку для успешного обучения требуется большое количество данных.

- Сложность интеграции с существующими системами управления.

- Высокие требования к вычислительным ресурсам, особенно для работы в реальном времени.

- Проблемы с интерпретацией работы НС, так как они часто функционируют как “черный ящик”.

В Simulink MATLAB можно создать модель нейронной сети с использованием Deep Learning Toolbox. Внедрение этой модели позволяет управлять адаптивными элементами, прогнозировать аварийные ситуации, оптимизировать работу компенсирующих устройств, таких как СТАТКОМ и РПН, а также анализировать возможные отказы системы.

Использование нейронных сетей в управлении потоками реактивной мощности значительно повышает эффективность и устойчивость энергосистем. Успешное внедрение требует учета качественных данных, ограничений оборудования и тщательной настройки параметров обучения.

Численно-математическая модель на основе ИНС для адаптивного управления потоками реактивной мощности

Цель модели – управление потоками реактивной мощности с минимизацией потерь и поддержанием стабильности напряжения в энергосистеме.

Входные параметры:

1. Трехфазные напряжения на границе балансовой принадлежности и в контрольных точках.

2. Токовые нагрузки.

3. Реактивная мощность генераторов и потребителей.

4. Состояние компенсирующих устройств (например, отпайки РПН, режимы работы СТАТКОМ).

Выходные параметры:

1. Команды управления для трансформаторов с РПН (уменьшение, сохранение или увеличение отпайки).

2. Уставка реактивной мощности для СТАТКОМ.

Целевая функция:

1. Минимизация потерь мощности.

2. Поддержание напряжения в заданных пределах.

Модель использует многослойный перцептрон (MLP) с несколькими скрытыми слоями, где количество нейронов на каждом слое подбирается экспериментально. Входной слой принимает данные о напряжении, токах, реактивной мощности и состоянии компенсирующих устройств. Для обработки данных используется функция активации ReLU.

Модель обучается на исторических данных энергосистемы с использованием метода обратного распространения ошибки и оптимизации с помощью алгоритмов Adam или SGD. Обучение направлено на минимизацию ошибок управления напряжением и прогнозирования реактивной мощности.

Интеграция в Simulink. После обучения модель интегрируется с Simulink через блок Neural Network Controller, где она взаимодействует с моделями компенсирующих устройств, такими как СТАТКОМ и РПН.

Разработанная модель позволяет эффективно управлять потоками реактивной мощности в энергосистеме, обеспечивая стабильность и минимизацию потерь. Важно обеспечить качественное обучение модели и ее интеграцию с физической моделью сети для достижения высокой точности работы.

Список использованных источников

1. Электроэнергетика Казахстана. <http://bourabai.kz/toe/kazenergy.htm>, 2013
2. Потери электроэнергии. <http://uchetelectro.ru/poteri>, 2014
3. Повышение эффективности систем электроснабжения <http://www.energsovet.ru/stenergo.php?idd=155>, 2015
4. Глушков В. М., Грибин В. П. Компенсация реактивной мощности в электроустановках промышленных предприятий. – М.: Энергия, 2015. 104 с.
5. Федоров А.А., Каменева В.В. Основы электроснабжения промышленных предприятий: Учебник для вузов. М.: Энергоатомиздат, 2014. 472 с.
6. Иванов В.С., Соколов В.И. Режимы потребления и качество электроэнергии систем электроснабжения промышленных предприятий. – М.: Энергоатомиздат, 2017. 336 с.

БАНКОВСКИЙ КРЕДИТ: РАЗВИТИЕ, ПРОБЛЕМЫ, СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Евбосарова А.Х.

студентка группы: Ф-23-2

Салимова Ж.

доцент, к.э.н.

Аннотация: *Статья посвящена анализу банковского кредитования, его развитию, текущим проблемам и возможным направлениям совершенствования. В работе рассматривается эволюция банковского кредита как важнейшего инструмента финансовых отношений, его влияние на экономику страны и отдельные сектора рынка. Особое внимание уделено проблемам, связанным с доступностью и условиями кредитования для различных категорий заемщиков, а также рискам, которые несет банковская система при выдаче кредитов. В статье предложены рекомендации по улучшению механизма кредитования, включая внедрение новых технологий, улучшение законодательной базы и создание условий для устойчивого развития банковского сектора.*

Ключевые слова: *банковский кредит, кредит, банковская система.*

Развитие банковского кредитования: Банковский кредит играет важную роль в экономической системе, предоставляя бизнесу и физическим лицам финансовые ресурсы для реализации проектов и удовлетворения текущих потребностей. Его значение особенно возрастает в условиях развития предпринимательства и модернизации экономики. Однако банковское кредитование сопровождается рядом проблем, таких как высокий уровень невозвратных кредитов, недостаточная доступность для малого бизнеса и высокие процентные ставки. В Казахстане активное развитие банковского кредитования началось в начале 2000-х годов, когда экономический рост сопровождался расширением кредитных портфелей банков, включающих все займы, предоставленных банком или финансовой организацией. В него входят различные типы кредитов, такие как ипотечные, потребительские и бизнес-займы. Основные параметры портфеля оцениваются по уровню доходности, рискам и качеству (стандартные или проблемные кредиты). Эффективное управление кредитным портфелем позволяет снижать риски и увеличивать прибыль организации. Роль и значение банковского кредита является важным элементом экономического развития, обеспечивая финансовую поддержку бизнеса, государственных проектов и населения. Он ускоряет оборот капитала, стимулирует инвестиционную активность, помогает сохранять платежеспособность компаний и повышает уровень жизни граждан, предоставляя доступ к необходимым финансовым ресурсам. Ключевые аспекты развития: кредитных услуг: онлайн-кредитование представляет собой финансовую услугу, которая предоставляется банковскими учреждениями или микрофинансовыми организациями через дистанционное взаимодействие на официальных сайтах. Автоматизация процессов система позволяющая контролировать сам процесс без непосредственного участия человека или оставляющих за ним право принимать наиболее ответственные решения. Мобильные приложения-пользователи могут в любое время получить доступ к своим кредитам и заявкам через банковского приложение. Диверсификация кредитных продуктов: экологическое кредитование-это форма финансирования, которые направленные на охрану окружающей среды и снижение негативного воздействия на природу. Потребительские кредиты нового формата например, рассрочки и кредиты «купи сейчас, заплати позже». Программы господдержки: субсидированные кредиты-государства вводят льготные программы для поддержание молодых семей, фермеров или стартапы. Региональные особенности: развитие микрофинансирования популярны в развивающихся странах, для людей с низким уровнем дохода. Рост ипотечного кредитования-в различных государствах обеспечивается доступность жилья благодаря программам ипотечного кредитования и снижению процентных ставок. Тем не менее, финансовый кризис 2008–2009 годов стал переломным

моментом, приведя к значительному увеличению доли проблемных кредитов. Проблемы банковского кредитования: Несмотря на важность банковского кредитования, его развитие сопровождается рядом сложностей:

1. Высокий уровень проблемных кредитов, оказывают негативное влияние на устойчивость банковской системы. В 2024 году уровень NPL в Казахстане находится в пределах 3-4% от совокупного кредитного портфеля.

Месяц	NPL (%)
Январь	4.1
Февраль	4.0
Март	3.9
Апрель	4.0
Май	3.8
Июнь	3.7
Июль	3.6
Август	3.5
Сентябрь	3.6
Октябрь	3.7
Ноябрь	3.8
Декабрь	3.9

Рисунок 1 – Уровень проблемных кредитов (NPL) в Казахстане за 2024 год, в процентах

Это ситуация при которой значительная доля предоставленных банком или финансовой организацией займов перестает обслуживаться согласно установленным условиям (например, просрочки платежей превышают 90 дней). Кризисные периоды часто приводят к росту доли невозвратных кредитов, что ослабляет финансовую устойчивость банков.

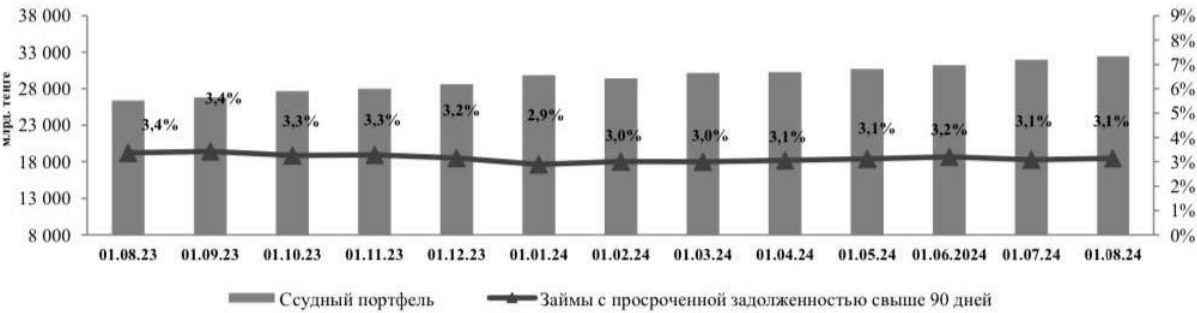

Рисунок 2 – Динамика ссудного портфеля и займов с просроченной задолженностью свыше 90 дней банковского сектора РК

Рисунок 2 на графике показана просроченная задолженность свыше 90 дней с августа 2023 года по август 2024 года.

2. Высокие процентные ставки, делают кредиты дорогими, увеличивая выплаты и общую сумму долга. Для многих заемщиков условия кредитования остаются чрезмерно обременительными. 3. Ограниченная финансовая грамотность населения. Многие заемщики не обладают достаточными знаниями о кредитных продуктах, что увеличивает вероятность: просрочек, рисков переплаты, свою платежеспособность, что приводит к ошибочным решениям и долговой нагрузки. Совершенствование: Для решения указанных проблем необходимо внедрение следующих мер: 1. Внедрение современных технологий. Использование автоматизированных систем оценки кредитоспособности и искусственного

интеллекта позволит сократить риски невозврата, ускорить обработку заявок, улучшить управление рисками, снизить издержки и повысить доступность кредитования для заемщиков. 2. Снижение процентных ставок. Государственная поддержка банков в виде субсидий поможет сделать кредиты более доступными для бизнеса и населения. Так же стимулирует экономическую активность, повышает спрос на кредиты и способствует росту потребления и инвестиций. 3. Повышение финансовой грамотности. Проведение образовательных кампаний поможет населению лучше понимать условия кредитования, эффективно управлять долгами, избегать долговой нагрузки и принимать верные финансовые решения. Заключение: Развитие банковского кредитования играет ключевую роль в обеспечении экономического роста и социальной стабильности. Однако его эффективность напрямую зависит от решения существующих проблем, таких как высокий уровень проблемных кредитов, недоступность финансирования для малого бизнеса, высокие процентные ставки и недостаточная финансовая грамотность населения. Для повышения качества кредитной системы необходимо внедрение современных технологий, снижение стоимости займов, поддержка государства и образовательные программы для населения. Успешное совершенствование банковского кредитования позволит повысить доступность финансовых услуг, улучшить инвестиционную активность и обеспечить устойчивое развитие экономики, создавая благоприятные условия для предпринимательства, модернизации и повышения уровня жизни граждан.

Список использованных источников

1. Зубарева, Т. А. Банковское дело: учебное пособие. – М.: Юрайт, 2020.
2. Назарбаев, Н. А. Стратегия развития Казахстана до 2050 года. – Астана, 2012.
3. Саймонян, Г. С. Основы финансового менеджмента. – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
4. Официальный сайт Национального банка Республики Казахстан: www.nationalbank.kz.
5. Указ Президента Республики Казахстан от 30.11.2017 № 555 «О Программе повышения финансовой устойчивости банковского сектора».
6. https://www.gov.kz/uploads/2024/9/16/af7b74c3459c5076f5f4f9d690b88114_original.510857.pdf
7. Сайт Forbes.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Екпінова А.А

Ф-21-1ск тобының студенті

Ансабаева Р.С.

Ғылыми жетекші,

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті, Қарағанды қ.,

Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қазіргі әлемде қаржылық менеджмент кәсіпорындардың қызметін экономикалық басқарудың ең қажетті элементтерінің бірі ретінде әрекет етеді. Кез-келген экономикалық қызмет қаржылық және ақша ағындарының қозғалысын қамтиды. Бұл қозғалыс кәсіпорынның басқа заңды тұлғалармен іскерлік қатынастарының болуы фактісінен туындайды. Қаржы ағындарының пайда болуы кәсіпорынның материалдарды, тауарларды, қызметтерді сатып алу процесінде, өңдеу кезінде немесе сатысында, яғни дайын сату формасына жеткізу кезінде, сондай-ақ кіріс пен пайда алу арқылы сату процесінде кездеседі. Осылайша, мақаланың мақсаты – Қазақстандық тәжірибедегі қаржылық менеджменттің қазіргі кездегі мәселелері.

Түйінді сөздер: қаржылық менеджмент, мәселелер, кәсіпорын, ақша айналымы, қаржылық цикл, ақша қорлары, капитал.

Қаржы менеджменті, ғылыми жүйе ретінде, ақша қорлары мен ақша қатынастарын басқару өнерін үйретеді, яғни кәсіпорындар қаржысының мазмұнын құрайтын барлық нәрсе. Ол кәсіпорынның стратегиялық және тактикалық мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған. Бұл қаржылық менеджментті іс жүзінде игеру қажеттілігі туралы. Ақша тапшылығына байланысты қаржы ағындарын басқару қаржылық менеджменттің ең проблемалы саласы болып табылады. Қаржылық жоспарлау, дағдарысты басқару, қаржылық қызметтердің ұйымдастырушылық құрылымы және басқару есебі саласында да қиындықтар болған жоқ. Сондай-ақ, бұл қаржылық менеджмент мәселелерінің толық тізімі емес екенін атап өткен жөн. Сонымен қатар, бұл қиындықтар кәсіпорынның ауқымы бойынша әр түрлі әсер еткені анық. Қаржы ағындарын басқару қаржылық менеджмент саласындағы ең қиын міндет болып саналады, сондықтан оған белгілі бір кәсіпорындағы менеджерлер ғана емес, сонымен қатар әртүрлі мамандар да үлкен қызығушылық танытады. Басқарудың бұл түрі төлемдердің үлкен мөлшеріне байланысты қаржылық менеджменттің өзекті мәселесі болып табылады. Фирманың жалпы кірісіндегі «тірі» ақша өте қарапайым пайызды құрайтыны ешкімге құпия емес, бұл фирма үшін жағымсыз салдарға әкеледі.

Осылайша, есептеулерге берілген мерзімдер ұлғаяды, нәтижесінде біз қолданыстағы қарыздың өсуін байқай аламыз (бюджет, кәсіпорын қызметкерлері және т.б.). Қаржылық менеджмент алдында туындайтын басқа қиындықтардың қатарына компанияның сауатты әзірленген стратегиясының жетіспеушілігі жатады, бұл іс жүзінде маркетингтік саясатта, баға белгілеуде және басқа салаларда көптеген өрескел бұзушылықтарға әкеледі. Кәсіпорын жұмысының қаржылық құрамдас бөлігі тек кәсіпорынның қаржы бөлімі мен бухгалтериясында жатпайтынын түсіну қажет. Қаржыны басқару функциясы компанияның басқа филиалдарының функционалдығының бөлігі болып табылады. Ірі компанияларда қаржы қызметі жеке арнайы бөлімге бөлінеді, оны қаржы менеджері басқарады, сонымен қатар бухгалтерлік есеп бөлек бөлінеді. Қаржыны басқару функциясының көрсетілген салаларынан басқа, компанияның қаржылық басқару бөлігі түрінде кіретін балама қызмет түрлері де бар, оларға мыналар жатады:

- өнім портфелінің бағыты – мақсат кірістілік пен нарықтық қызығушылық тұрғысынан өнім ассортиментін жеңілдетуге бағытталған;
- ағымдағы активтерді, оның ішінде ақшаны басқару жөніндегі саясат;

- салықтық жоспарлау – максималды пайда алу үшін қызметті салық режимімен байланыстыруға мүмкіндік береді;
- шығындарды басқару – қаржы ресурстарын тиімді пайдалану;
- қаржыландыру алу – бірнеше кезеңнен тұрады: қаржыландыру үшін жобаларды таңдау; тиісті қаржыландыру көздерін табу; әлеуетті несие берушімен / инвестормен дайындық, байланыс орнату және келіссөздер жүргізу;
- басқарушылық есеп беру жүйесі – шешім қабылдау кезінде ақпараттылықты қамтамасыз етуі керек [1].

Өнеркәсіптік кәсіпорындағы қаржылық циклдің басты ерекшелігі – өндіріс кезеңінің болуы (материалдық ресурстарды дайын тауарларға айналдыру). Бұл фактор басқа экономикалық салалармен салыстырғанда өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін шығындарды жоспарлаудың өте күрделі жүйесін анықтайды. Өнеркәсіп саласында жұмыстың өндірістік кезеңдерінде жоғары сапалы кіріс ағындары өзгереді. Яғни, шығатын ағындардың көлемін белгілеу ұйымның өндірістік (ішкі) және нарықтық (сыртқы) қызметі есебінен жүзеге асырылады [2]. Өнеркәсіп саласындағы бюджеттеу процесінің нақты бағыты мен күрделілігі өнеркәсіптік сектордағы қызметті жүргізетін компанияның экономикалық қызметтің басқа секторларына қарағанда сату және жабдықтау кезеңдерінен тұратын қаржы айналымын жүргізуінен туындайды. Бұл негізгі капиталды қалпына келтірудің қаржылық және инвестициялық циклінің ерекшелігін белгілейтін өндіріс кезеңі. Мәселен, мысалы, «Өркен» ЖШС-нің негізгі қызметі құрылыс-монтаждау жұмыстарын орындау, сондай-ақ жоғары вольтты электр беру желілерін салу, құрылыс материалдары мен бұйымдарын шығару, халық тұтынатын тауарларды өндіру, көлік қызметтерін көрсету болып табылады. «Өркен» ЖШС құрылыс ұйымының мөлшері мынадай көрсеткіштерді сипаттайды: негізгі құралдардың құны, тауарлық өнімнің құрылымы, қызметкерлердің орташа жылдық саны және басқалар.

1-кесте – «Өркен» ЖШС өндірісінің көлемі, мың теңге

№	Көрсеткіштер	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.	Орта есеппен 3 жыл
1	Құрылыс жұмыстарынан түскен жалпы табыс	450 391,0	211 384,0	234 363,2	298 712,7
2	Тауар өнімдерінің құрамы мен құрылымы, оның ішінде қорлар	40 719,0	41 911,0	43 905,0	42 178,3
3	Негізгі құралдардың құрамы мен құрылымы	156 128,7	154 737,4	159 834,6	156 900,2
4	Қызметкерлердің орташа тізімдік саны	158	154	157	156

Ескерту: [<https://orkentoo/kz> сайтынан алынды].

Жоғарыдағы кестенің деректерін талдай отырып, «Өркен» ЖШС бизнестің көлемі бойынша орта есеппен 156 адам жұмыс істейтін шағын құрылыс кәсіпорны болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Құрылыс-мердігерлік жұмыстардан түскен жалпы табыс орта есеппен 3 жыл ішінде 298 712,7 мың теңгені құрайды. Тауар өнімінің, оның ішінде өндірістік қорлардың құны орта есеппен үш жыл ішінде 42 178,3 мың теңгені құрады, 2023 жылы тауар өнімінің құны 2021 жылмен салыстырғанда 3 186 мың теңгеге өсті. Кәсіпорынның тұрақтылығы негізгі құралдардың болуымен расталады.

2-кесте – «Өркен» ЖШС негізгі құралдарының құрамы мен құрылымы

№	Көрсеткіштер	2021 ж.		2022 ж.		2023 ж.	
		Мың теңге	%	Мың тең	%	Мың тең	%
1	Жер	15 095,0	9,6	16 459,0	10,6	18 013,3	11,2
2	Ғимараттар мен құрылыстар	80 780,7	51,2	78 040,2	50,4	78 941,8	49,4

3	Машиналар мен жабдықтар	52 400,8	33,5	51 459,0	33,2	54 100,3	33,8
4	Негізгі құралдардың басқа түрлері	7 852,2	5,7	8 779,2	5,8	8 779,2	5,6
Барлығы		156 128,7	100	154 737,4	100	159 834,6	100

Ескерту: [<https://orkentoo/kz> сайтынан алынды].

Жоғарыда келтірілген кестеде көрсетілгендей, негізгі құралдардың құрылымында ғимараттар мен құрылыстар ең көп үлес салмағын алады, олардың үлесі жалпы жиынтықтың 49,4% немесе 78 941,8 мың теңгені құрайды, машиналар мен жабдықтар меншікті салмағы бойынша екінші орында, олардың құны 2021 жылмен салыстырғанда 1 699,5 мың теңгеге ұлғайды. Бұл деректердің барлығы кәсіпорынның жақсы өтімділігін растайды.

3-кесте – «Өркен» ЖШС кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижелері, мың теңге

№	Көрсеткіштер	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.
1	ҚМЖ беруден түскен табыс	450 391,0	211 384,0	234 363,2
2	ҚМЖ берудің өзіндік құны	148 803,9	134 954,2	114 268,4
3	Жалпы табыс	301 587,1	76 429,9	120 094,8
4	Кезең шығындары, соның ішінде:	60 216,4	43 651,6	32 982,0
	– әкімшілік шығыстар	46 150,1	36 455,9	28 861,0
	– іске асыру бойынша шығыстар	7 769,3	3 862,7	2 541,0
	– пайыздар бойынша шығыстар	6 297,0	3 333,0	1 580,0
5	Негізгі қызметтен түсетін кірістер (залал)	241 370,7	32 778,3	87 112,8
6	Негізгі емес қызметтен түсетін кірістер (залал)	-	-	-
7	Қарапайым қызметтен салық салуға дейінгі кірістер (залал)	241 370,7	32 778,3	87 112,8
8	Корпоративтік табыс салығы бойынша шығыстар	48 274,1	6 555,6	17 422,5
9	Салықтан кейінгі қарапайым қызметтен түсетін кірістер (залал)	193 096,6	26 222,7	69 690,3
10	ТЖ кірісі (шығыны)	-	-	-
11	Таза кіріс (шығын)	193 096,6	26 222,7	69 690,3

Ескерту: [<https://orkentoo/kz> сайтынан алынды].

Кәсіпорын 2021 жылмен салыстырғанда 2023 жылы салық салуға дейінгі әдеттегі қызметтен 154 257,9 мың теңгеге табыс алмаған. Кәсіпорын 2023 жылы 2021 жылмен салыстырғанда 123 406,3 мың теңгеге таза пайда таппады. 2021 жылғы таза кіріс сомасы өткен жылдардағы шығынды жабуға және банктің несиесін өтеуге бағытталды. 2023 жылы құрылыс кәсіпорнының таза пайдасы 69 690,3 мың теңгені құрады. Өз кезегінде кәсіпорын құрылыс-мердігерлік жұмыстарды ұсынудың стратегиялық өндірістік және маркетингтік жоспарларын әзірледі және құрылыс бизнесінде өзінің дамуының басым бағыттарын анықтады.

Айналым капиталының материалдық және материалдық компоненттері кәсіпорын мүлкінің ең мобильді бөлігі болып табылады. Ағымдағы активтердің құрылымы мен мөлшері компанияның қаржылық жағдайын сипаттайтын көрсеткіштерге тікелей әсер етеді (төлем қабілеттілігі, өтімділік) [3]. Осылайша, айналым капиталын басқарудың тиімді жүйесі өтімділікті, төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету және кәсіпорынның қаржылық нәтижелерін жақсарту үшін қажет. Айналым капиталын ұтымды орналастыруды қалыптастыру қолма-қол ақшаның едәуір мөлшерін босатуға және оларды өндіріске жіберуге мүмкіндік береді.

Нәтижесінде өндіріс тиімділігі артады, өндіріс процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін ақша қаражаттарына қажеттілік азаяды [4].

Қорытындылай келе, компаниялардың қаржылық менеджментінің мәні кәсіпорындардың жұмыс істеу ерекшелігінде, яғни өндіріс сатысының болуында көрінеді, бұл экономиканың басқа салаларымен салыстырғанда өнеркәсіптік компания үшін шығындарды жоспарлаудың күрделі жүйесін анықтайды. Операциялық қаржылық менеджмент объектісіне әсер ету қаржы механизмі арқылы жүреді. Операциялық қаржылық менеджменттің негізгі құралдары ретінде операциялық талдауды, қаржылық жоспарлау мен бюджеттеуді, сондай-ақ қаржылық модельдеуді бөліп көрсетуге болады, оларды пайдалану өндіріс тиімділігін арттыру және жедел негізделген басқару шешімдерін қабылдау мақсатында белгілі бір ауытқуларға жедел жауап беруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сабитова Л.Р. Современные проблемы финансового менеджмента на предприятии и пути их решения // Инновационная наука. – 2023. – 10-1. – 107-109.
2. Леванова Т.А., Дмитриева А.Г., Леванова Е.Ю. Актуальные проблемы анализа финансового состояния экономических субъектов в системе финансового менеджмента // Актуальные проблемы управления финансами в цифровой экономике. – 2023. – 35-40.
3. Яруллин Р.Р., Лазарева К.В. Современные проблемы финансового менеджмента на предприятии и пути их решения // Наука через призму времени. – 2023. – 4. – 22-28.
4. Суетин С.Н. Финансовый менеджмент в условиях кризисных явлений // Современные проблемы науки и образования. – 2024. – 1-1. – 815-815.

БАСҚАРУДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ: ЖАҢА БИЗНЕС МҮМКІНДІКТЕРІ РЕТІНДЕ

Ермекова К.А.

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Аннотация: Мақалада 21 ғасырдағы компаниялардың бәсекеге қабілеттілігінің негізгі аспектісі ретінде бизнес-процестерді басқарудағы цифрландырудың маңыздылығы қарастырылады. CRM жүйелері, жасанды интеллект, бұлттық шешімдер және үлкен деректер сияқты цифрлық технологияларды енгізу стратегиялары талданады. Цифрландырудың практикалық артықшылықтарына ерекше назар аударылады: ресурстарды оңтайландыру, тұтынушылар тәжірибесін жақсарту, шешім қабылдаудың икемділігі мен жылдамдығын арттыру. Сауда, медицина және ауыл шаруашылығын қоса алғанда, әртүрлі салаларда цифрлық технологияларды сәтті енгізу мысалдары келтірілген. Цифрландыру бизнестің цифрлық экономиканың өзгермелі жағдайларына бейімделуінің қажетті кезеңі ретінде ұсынылды.

Тақырыптың өзектілігі дәстүрлі басқару әдістерін қайта қарауды және жаңа стратегияларға көшуді талап ететін жаһандану мен цифрлық трансформацияның өсуіне байланысты. Деректер көлемін ұлғайту, жасанды интеллекттегі жетістіктер және өзгерістерге тез бейімделу қажеттілігі сияқты факторлар бизнес үшін қиындықтар мен мүмкіндіктерді тудырады. Қазақстан үшін бұл инновациялық технологияларды экономикаға енгізуге және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға бағытталған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында ерекше маңызды.

Цифрландыру стратегияларын және олардың заманауи сын-қатерлер жағдайында кәсіпорынды басқару тиімділігіне әсерін талдау болып табылады.

Және бұл тақырыпты зерделеу цифрландырудың басқарудағы рөлін түсінуді тереңдетіп қана қоймай, жаһандық өзгерістер аясында қазақстандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша практикалық ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: цифрландыру, бизнес-процестер, CRM жүйелері, жасанды интеллект, бұлттық технологиялар, үлкен деректер, цифрлық трансформация, инновациялар, бәсекеге қабілеттілік, менеджмент.

Заманауи әлемде цифрландыру бизнесті дамытудың маңызды элементіне айналуға, ол менеджменттің жаңа кезеңін ғана емес, сонымен қатар компаниялардың жаһандық экономиканың тез өзгертін жағдайларына бейімделу тәсілін білдіреді. Қазақстан халықаралық экономикалық кеңістіктің бір бөлігі ретінде қызметтің әртүрлі салаларына, соның ішінде шағын және орта бизнеске, қаржы секторына және мемлекеттік басқаруға цифрлық технологияларды белсенді түрде енгізуде. Бұл ретте әлемдік тәжірибені зерделеу және озық технологияларды бейімдеу елдерге, соның ішінде Қазақстанға әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті позицияларды иеленуге мүмкіндік береді.

Цифрландыру – бұл стратегиялық дамудың баламалы жолы ғана емес, жаһандық бәсекелестік пен технологиялық прогрестің заманауи жағдайларына байланысты объективті қажеттілік. Бұрын табысқа жету және нарықтағы позициясын нығайту үшін компаниялар қызмет көрсету деңгейін арттыруға, өнім сапасын жақсартуға және бағаны төмендетуге назар аударар еді. Алайда, қазіргі нақты жағдайда бұл шаралар жеткіліксіз болып барады. Тұрақты өсу және бәсекеге қабілеттілікті сақтау үшін кәсіпорын қызметінің барлық аспектілерін, соның ішінде өндірістік процестерді, басқаруды және тұтынушылармен өзара әрекеттесуді қамтитын кешенді инновациялық шешімдерді енгізу қажет.

Айта кету керек, Gartner сарапшылары цифрлық трансформация элементтерін 2023 жылға арналған негізгі технологиялық трендтер тізіміне енгізді. Осыған байланысты сарапшылар ұйымдарға басқару жүйесін жетілдіруге және бизнес-процестерді оңтайландыруға, сондай-ақ бұлтты технологияларды белсенді дамыту мен біріктіруге ерекше назар аударуды қатаң түрде ұсынады. Бұл тәсіл операциялық тиімділікті арттыруға көмектесіп қана қоймай, әрі қарай инновациялық өсу үшін негіз жасайды [1].

Бизнестің цифрлық трансформациясы өндіріс пен басқару үлгілеріне цифрлық технологияларды енгізуді білдіреді. Бұл үдеріс тек коммерциялық қызметті ғана емес, сонымен қатар білім беру, денсаулық сақтау және мемлекеттік басқаруды қоса алғанда, басқа да салаларды қамтитынын атап өткен жөн. Осылайша, цифрландыру қоғам өмірінің барлық аспектілеріне еніп, заманауи шындықтың ажырамас бөлігіне айналады.

Сандық бизнесті трансформациялау күрделі, көп деңгейлі процесс екенін атап өткен жөн. Ол компанияның қызметіне қолданыстағы тәсілдерді қайта қарауды, ішкі және сыртқы процестерді оңтайландыруды талап етеді, бұл түптеп келгенде кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі.

Сонымен қатар, цифрландыру процесі ұйым ішінде жаңа кәсіптер мен рөлдердің пайда болуына әкеледі, бұл әсіресе ақпараттық технологиялар саласы үшін маңызды. Осылайша, цифрлық бастамаларды сапалы жүзеге асыруды қамтамасыз ете алатын IT-директоры, цифрлық трансформация жетекшісі, деректертанушы және басқа да сарапшылар сияқты мамандар сұранысқа ие болуда.

Осыған байланысты бизнестің цифрлық трансформациясы жай ғана технологиялық үрдіс емес, стратегиялық дамудың негізгі элементі болып табылады, онсыз заманауи жағдайларда компаниялардың табысты жұмыс істеуін елестету мүмкін емес.

Цифрландыру – компанияларды бәсекеге қабілеттілігін арттырудың жаңа құралдарымен қамтамасыз ететін заманауи бизнес трансформациясының негізгі драйвері. Ол ішкі менеджментті жетілдіруге де, тұтынушыларға қызмет көрсету сапасын арттыруға да перспективалар ашады. Жетекші аналитикалық компаниялардың зерттеулеріне және жергілікті тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстан жағдайында цифрлық трансформацияның негізгі артықшылықтарын қарастырайық (1-сурет).

1-сурет – Қазақстан жағдайындағы цифрлық трансформацияның артықшылықтары

Ескерту – автор дереккөзден құрастырған [2].

1-суретте цифрлық түрлендірудің негізгі артықшылықтары анық көрсетілген, мұнда олардың әрқайсысын төменде егжей-тегжейлі қарастырамыз.

1. Тұтынушылар тәжірибесін жақсарту. Цифрлық трансформацияның негізгі бағыттарының бірі тұтынушылар тәжірибесін жақсарту болып табылады. Клиенттер үшін

бәсекелестік күшейіп жатқан қазақстандық нарық жағдайында цифрлық технологияларға инвестициялар компанияларға ұсынылатын қызметтердің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. McKinsey & Company зерттеуіне сәйкес, жасанды интеллект және машиналық оқыту сияқты цифрлық шешімдерді енгізу тұтынушылар үшін жекелендірілген ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді, бұл олардың брендке деген адалдығы мен қызығушылығын арттырады [2].

Қазақстан үшін бұл, әсіресе, жекелендіру басты рөл атқаратын бөлшек сауда, банк және телекоммуникация секторларында өзекті. Мысалы, тұтынушы деректерін талдау үшін смарт алгоритмдерді пайдалану жергілікті нарықтың қажеттіліктеріне бейімделген жеке маркетингтік стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

2. Бизнес-процестерді жеделдету және икемділігін арттыру. Цифрлық трансформация сонымен қатар бизнес-процестерді жылдамырақ және икемді етеді. Қазақстанда жұмыс істейтін компаниялар жоғары нарықтық құбылмалылық және өзгерістерге жылдам әрекет ету қажеттілігімен бетпе-бет келіп отыр. Bain & Company атап өткендей, тиімді цифрландыру бизнеске жұмыс процестерін оңтайландыруға, күнделікті операцияларды автоматтандыруды енгізуге және жаңа жағдайларға тез бейімделуге мүмкіндік береді [3].

Мысал ретінде Қазақстанның ірі өндірістік және логистикалық компанияларында автоматтандырылған басқару жүйелерін енгізуді келтіруге болады. Бұл технологиялар ресурстарды басқаруды жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар уақыт шығындарын азайту арқылы жалпы өнімділікті арттырады.

3. Деректермен тиімді жұмыс. Цифрландыру дәуірінде деректер компанияның ең құнды активтерінің біріне айналады. Тұтынушылардың сұраныстары мен нарық конъюнктурасының күнделікті өзгеруі оларды мұқият құрылымдау мен талдауды талап етеді. Үлкен деректерді (Үлкен деректер) және жасанды интеллектті пайдалану компанияларға негізгі тенденцияларды анықтауға және неғұрлым негізделген басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Digital Business порталының хабарлауынша, Қазақстан цифрлық трансформация инфрақұрылымын, оның ішінде мемлекеттік деңгейде үлкен деректерді талдауды қолдау бағдарламаларын белсенді дамытуда [4]. Бұл ірі корпорациялардың ғана емес, сонымен қатар шағын және орта бизнестің аналитикалық құралдарды табысты пайдалануына негіз жасайды, бұл олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі.

4. Кәсіпорын жұмысының географиясын кеңейту. Цифрлық трансформацияның негізгі артықшылықтарының бірі аумақтық кедергілерді жою болып табылады. Цифрлық платформалар мен қашықтан жұмыс істеу құралдарын енгізудің арқасында қазақстандық компаниялар өз нарықтарын айтарлықтай кеңейте отырып, дүние жүзіндегі серіктестермен ынтымақтасу мүмкіндігіне ие болды.

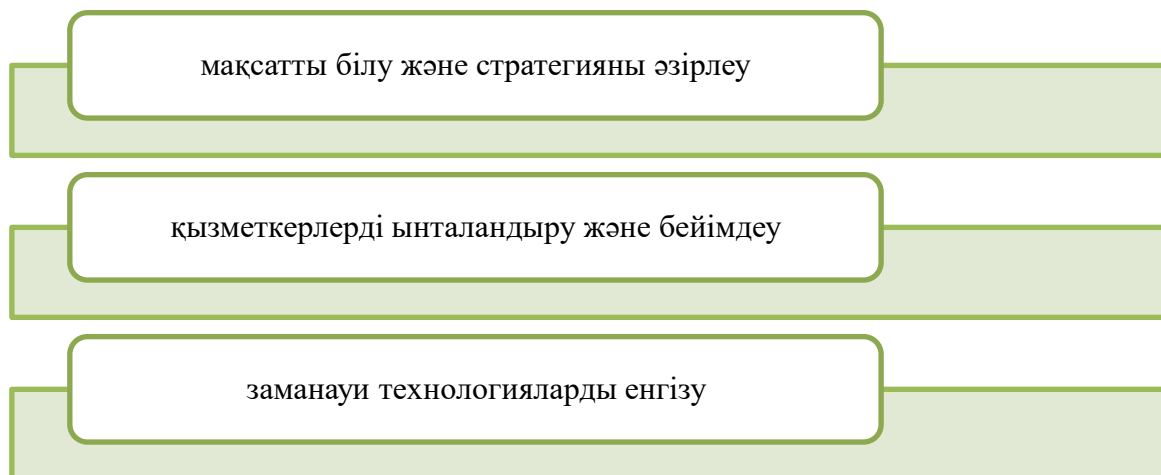
Қазақстанның географиялық орналасуын ескере отырып, цифрландыру ұлттық компаниялардың экспорттық әлеуетін қолдай отырып, жаһандық экономикаға ықпалдасуға ықпал етеді. Bain & Company зерттеуінде атап өтілгендей, бұл цифрлық технологиялар бизнеске жаһандық өзгерістер жағдайында икемді және ауқымды болып қалуға мүмкіндік береді [3].

Менеджменттегі цифрландыру туралы айтатын болсақ, цифрландыру қазақстандық компаниялар үшін тұтынушылар тәжірибесін жақсартудан бастап олардың қызмет географиясын кеңейтуге дейін жаңа мүмкіндіктер ашады деп айтуға болады. Дегенмен, бұл мүмкіндіктерді сәтті жүзеге асыру үшін әлемдік трендтерді де, жергілікті нарықтың ерекшеліктерін де ескеру маңызды. Жергілікті ерекшеліктерді ескере отырып, инновациялық технологияларды біріктіретін тәсіл Қазақстандағы бизнестің тұрақты дамуының кепілі болады.

Жылдам технологиялық прогресс жағдайында цифрландыру компаниялардың стратегиялық дамуының құрамдас бөлігіне айналып, оларға басқару тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мүмкіндіктерін беруде. Қазақстан жаһандық трендтерді ұстана отырып, өзінің цифрлық инфрақұрылымын, оның ішінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыруды белсенді түрде дамытуда [5]. Бұл мақалада қазақстандық

контекстті ескере отырып, цифрлық трансформацияның негізгі аспектілері мен технологиялары талқыланады.

Бизнесті табысты дамыту және олардың қызметінде цифрландыруды жедел енгізу үшін цифрлық трансформацияның бірқатар шарттарын сақтау қажет (2-сурет).

2-сурет – Цифрлық түрлендірудің негізгі шарттары

Ескерту – автор дереккөзден құрастырған [2].

2-суретте цифрлық түрлендірудің негізгі шарттары көрсетілген, мұнда сипаттамалар мен олардың ерекшеліктері төменде келтірілген:

– стратегияның мақсаты мен дамуын білу. Табысты цифрландыру үшін компания цифрлық шешімдерді енгізудің мақсаттары мен оның қызметіне әсерін нақты түсінуі керек. Цифрлық трансформация стратегиясын құру тек ұзақ мерзімді жоспарларды әзірлеуді ғана емес, сонымен қатар процестерді тұрақты бақылауды да қамтиды. Бұл әрекеттерді дер кезінде түзетуге және олардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [6].

Қазақстандық бизнес ұлттық ерекшеліктер мен жаһандық трендтерді ескеретін стратегияларға көбірек көңіл бөлуде. Мысалы, тау-кен өнеркәсібінде өндірістік процестерді оңтайландыру үшін заттар интернеті технологиялары белсенді түрде енгізілуде [7];

– қызметкерлерді ынталандыру және бейімдеу. Цифрландырудың сәттілігі көбінесе қызметкерлердің қатысуына байланысты. Көшбасшылар үшін цифрлық шешімдердің тиімділігі мен жұмыс тәжірибесіне әсерін баса көрсету арқылы олардың құндылығын көрсету маңызды. Қазақстанда қабылданған цифрлық трансформация тұжырымдамасына сәйкес қызметкерлерді оқыту және мотивациялық жүйелерді құру бейімделудің негізгі кезеңдері болып табылады [8].

Операцияларды автоматтандырудың жаңа бағдарламаларын енгізу қызметкерлерді оқытудың жоғары деңгейін талап ететін банк секторында персоналды оқытуды жүзеге асыру мысал бола алады;

– заманауи технологияларды енгізу. Стратегияны әзірлеп, қызметкерлерді оқытқаннан кейін сіз техникалық шешімдерді орнатуға және біріктіруге көшуіңіз керек. Қазақстанда процестерді оңтайландыруға ғана емес, сонымен қатар деректерді талдау деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін бұлтты технологиялар мен жасанды интеллектті дамытуға ерекше көңіл бөлінеді [9].

Цифрлық трансформацияның барлық шарттарына сәйкес оны бизнес-ортада тиімді пайдалануға көмектесетін цифрлық трансформация технологиясының негізгі түрлерін білу маңызды. Негізгі түрлері төменде келтірілген:

– жасанды интеллект (AI): AI пайдалану өнімділікті арттыруға және операциялық шығындарды азайтуға көмектеседі. Қазақстанда мұндай технологиялар банк және медицина саласында белсенді қолданылады.

– машиналық оқыту: Бұл технология шешім қабылдауды тездетеді және нарықтағы өзгерістерді болжауды жақсартады.

– үлкен деректерді өңдеу: қазақстандық компаниялар, әсіресе мұнай-газ секторында үлкен көлемдегі ақпаратты құрылымдауға мүмкіндік беретін аналитикалық платформаларды енгізуде.

– бизнес-процестерді роботтандыру: күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру бөлшек саудада және логистикада белсенді қолданылады.

– виртуалды және толықтырылған шындық: бұл технологиялар персоналды оқытуда және цифрлық маркетингте танымал болуда.

Цифрлық түрлендіру мысалдарына мыналар жатады:

1) Ауыл шаруашылығы. Қазақстанда егін шаруашылығын басқаруға және шығындарды оңтайландыруға арналған цифрлық шешімдерді қамтитын дәл егіншілік тұжырымдамалары әзірленді. Мұндай технологияларды пайдалану өнімділікті айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

2) Қаланы басқару. Қазақстан қалалары, соның ішінде Астана мен Алматы, инфрақұрылымды басқаруды жақсартуға және төтенше жағдайларға ден қоюға көмектесу үшін смарт қала элементтерін енгізуді бастады.

3) Медицина. Дәрігерлерді оқытуда виртуалды шындықты пайдалану, мысалы, «Виртуалды клиника» жобасы мамандардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сауда. Қазақстандық бөлшек саудагерлер тұтынушылар тәжірибесін жақсарту үшін цифрлық және офлайн сатылымдарды біріктіре отырып, электронды коммерция технологияларын белсенді түрде пайдалануда.

Қазақстандағы бизнесті цифрландыру басқару тиімділігін арттыру, бизнес-процестерді оңтайландыру және қызмет географиясын кеңейту үшін кең перспективалар ашады. Дегенмен, табысты цифрлық трансформация стратегиялық көзқарасты, жергілікті ойларды және қызметкерлерді белсенді тартуды талап етеді. Заманауи технологияларды енгізу компаниялардың дамуының және олардың әлемдік экономикаға интеграциялануының кепілі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://sberbs.ru/announcements/cifrovizaciya-biznes-processov-chto-eto-zachem-i-kak-vnedryat>.
2. McKinsey & Company, Digital at Scale: Компанияңызды түрлендіру үшін сізге қажет ойын кітабы, <https://www.mckinsey.com>, 2023.
3. Bain & Company, Сандық трансформацияның төрт мифі, <https://www.bain.com>, 2023.
4. Цифрлық Бизнес, Қазақстанның цифрлық трансформациясының 5 басымдығы, <https://digitalbusiness.kz>, 2023.
5. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы, Цифрлық Қазақстан: шындық және перспективалар, <https://primeminister.kz>, 2023.
6. Forbes, Сандық трансформация стратегиясы: даму жөніндегі нұсқаулық, 2023.
7. Bluescreen.kz, Қазақстанның цифрлық трансформациясы, <https://bluescreen.kz>, 2023.
8. Adilet.zan.kz, Цифрлық трансформация тұжырымдамасы, <https://adilet.zan.kz>, 2023.
9. Экономиканың жоғары мектебі, индустриялардың цифрлық трансформациясы: бастапқы шарттар мен басымдықтар, <https://publications.hse.ru>, 2023.

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫН ЖАСАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Ерсултанова З.С.

*т.ғ. к, профессор ассистенті м.а.
А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай
өңірлік университеті, Қостанай қ,
Қазақстан,*

Ерсултанова З. С.

*аға оқытушы, Туран-Астана
университеті, Астана қ. Қазақстан*

Жаңабай А.Қ.

*Информатика, робототехника
және жобалау б. б. б. 4 курс студенті
А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай
өңірлік университеті, Қостанай қ,
Қазақстан*

Аңдатпа: Мақалада мектеп оқушыларына компьютерлік ойын жасауды үйретуде кездесетін қиындықтары, мектептің информатика курсына жеткіліксіз уақыт бөлінетіндігі және жалпы компьютерлік ойын жасаудың алғашқы шарттары жайында жазылған. Сонымен қатар, балалардың компьютерлік ойынды ойнауына мұғалімдер мен ата-аналардың қатынасы, жалпы ойындық идея түсінігі, негізгі ұғымдар қарастырылады. Компьютерлік ойын жасауда Game Maker бағдарламасын қолдану әдістемелері ұсынылған.

Түйінді сөздер: ойын, оқушы, спрайт, бөлме, объект.

Мектепте информатика пәнін 5-11 сынып оқушылары базалық деңгейде оқиды. Физика-математикалық бағыттағы 10 және 11 сыныптарда информатика мамандандырылған деңгейде оқытылады. Жоғары сыныптар үшін сағат саны – бағдарламалау дағдыларын сапалы меңгеру, бағдарламалық ойлауды дамыту, графикалық редакторлармен жұмыс істеу үшін өте аз .

Студенттер арасында бағдарламалауды тереңірек меңгеруге ынталы, ойынға және ойын жасауға құмарлар бар, сондықтан бұл үйірменің бағдарламасы студенттер мен мектептің қажеттіліктерін көрсетеді.

Ойындардың балалар мен жасөспірімдердің нәзік санасына әсері екіұшты. Кейбір адамдар логикалық ойлауды дамытады, ал басқалары, керісінше, құбыжықтарды атуға тым алданып, айналасындағы шынайы әлемді ұмытады. Бір нәрсе анық: компьютерге деген қызығушылық пайда болады [1, с.2].

Компьютерлік ойынды жасау барысында оқушы білуі және түсінуі керек:

- Ойын дамуының негізгі принциптері мен тұжырымдамаларын;
- Сахнада заттармен жұмыс жасау технологиясын;
- Объектінің құрамдас бөліктерін;
- Ойын объектілерін және олардың құрамдастарын орнатылуын.
- Көріністермен жұмыс істеуді;
- Ойын көріністерін қалай орналастыру керектігін;
- Объектінің компоненттерімен жұмыс істеуді.

Мектептегі информатика пәні орта жастағы балалар үшін бағдарламалау білімінің қажетті, бірақ жеткіліксіз көлемін береді. Сонымен қатар, барлық балалар ойынды өз бетінше жасауды ұнатады және балаларды шығармашылыққа, өз бетінше бағдарламалауға және нақты бағдарламалық ойлау дағдыларын дамытуға жетелейді.

Әрине, ойындарға тыйым салу мүмкін емес. Қазіргі уақытта компьютерлер мен дербес компьютерлер барлық жерде бар. Компьютерлік ойындарды ойнамайтын адам жоқ. Кейбір

адамдар шектеусіз уақыт ойнауға дайын. Кейбір ата-аналар балаларға компьютерлік ойындарды ойнауға қысқа уақытты белгілегенмен, кейде өздері де ойын ойнауға қарсы емес.

Балаларға арналған компьютерлік ойындар маңызды. Ең алдымен олар баланың компьютермен жұмыс жасауына дағдылануына көмектеседі, бұл болашақта неғұрлым күрделі жұмыс жасауға келгенде пайдалы әсер етеді. Көптеген компьютерлік ойындар балалардың зерттеу дағдыларын дамытады.

Біз күрделі емес 2D ойындарды құруға арналған аса танымал – Game Maker Studio редакторында ойын құрудың жолдарын қарастырамыз. GameMakerStudio программасын келесі [//www.yooyogames.com/](http://www.yooyogames.com/) сайтынан жүктеп, компьютерге тегін орналастыруға болады.

Game Maker – сізге және сіздің командаңызға әртүрлі мақсатты платформаларда ең жылдам және интуитивті түрде жаңа және инновациялық ойындар мен идеялардың прототипін жасауға мүмкіндік беретін құрал. Ол негізінен 2D ойындарын жасауға арналған, дегенмен 3D ойындарын жасауға әбден болады және армандарыңыз бен идеяларыңызды жүзеге асыруға көмектесетін бірқатар құралдармен және редакторлармен бірге жеткізіледі және сіздің соңғы жобаңыз бірдей бастапқыдан бірнеше платформаға тасымалданады.

Game Maker бағдарламасының көмегімен ойындардың кез-келген жанрын құруға болады: қуғындар, аркадалар, атыспақтар, платформерлер, логикалық, стратегиялар, симуляторлар, онлайн ойындар және т.б. GameMaker мүмкіндіктерін тереңірек қарастырмай тұрып, алдымен жалпы ойындық идея түсінігін қарастырамыз және негізгі ұғымдарына тоқталамыз.

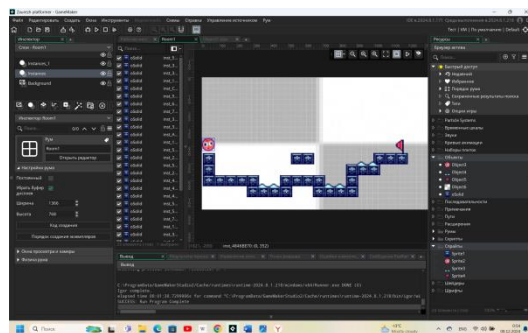
GameMaker-де жасалған ойындар бір немесе бірнеше бөлмелерді (деңгейлерді) пайдаланады (бөлмелер жазық, үшөлшемді емес, бірақ олар 3D ұқсас графикасын қамтуы мүмкін). Бұл бөлмелерде алдын ала анықталған объектілер орналастырылады. Оған тән объектілер – бұл қабырғалар, қозғалыстағы шариктер, ойындық кейіпкерлер (персонаждар), кедергілер және т.б. Кейбір объектілер, қабырғалар сияқты, тек бір орында тұрады және ештеме істемейді. Ал, басқа объектілер, мысалға, басты персонаж сияқты объект, барлық ойын алаңы бойынша қозғалады және пайдаланушының әрекеттеріне (пернетақта, тышқан, джойстик арқылы) және басқа оқиғаларға кері жауап қайтара алады [2, 453 б.].

Мысалға, басты персонаж кедергіге тап болатын болса, ол мерт болуы мүмкін, және ойын қайтадан басталады, ал қабырғаға кездесетін болса, ол әрі қарай өте алмайды. Объектілер – GameMaker ойындарының ең маңызды компоненттері, сондықтан олар туралы толығырақ сөз етейік. Ең алдымен, объектілердің көпшілігі үшін оларды экранда көрсететін бейнелер (кескіндер) қажет, бұл бейнелер спрайттар деп аталады (Сурет 1).

1-сурет – Спрайттар жиыны а) ойын фоны б) негізгі ойыншы с) ойын деңгейін толтыруға арналған сурет d) тосқауыл е) жалауша

Программаның ресурстар бөліміне бөлме, спрайттар, объектер элементтерін енгізген соң, бөлме алаңына ойын элементтерін енгізіп, ойынның фонын қою керек (Сурет 2).

2-сурет – Бөлме алаңындағы ойын бейнесі

Программалау тілі ретінде GML Code немесе GML Visual таңдаңыз. Бұл код нысан жасалғаннан кейін бірден іске қосылады, яғни ойын басталады. 720p пішімінде ойын терезесінің өлшемін орнату функциясы: `window_set_size (1280, 720);`

Содан кейін, көлденең және тік жылдамдық үшін екі айнымалы мәнді жасаңыз, екеуі де нөлге тең:

```
xsp = 0;
```

```
ysp = 0;
```

Төменге бағытталған тік күш қолдану арқылы кейіпкеріміздің ауырлығын беру үшін код жазайық. Сондай-ақ, ешбір перне басылмаса, ойыншының қозғалмайтынына көз жеткіземіз:

```
ysp += 0,1
```

```
xsp = 0
```

Енді сол немесе оң перне басылғанын тексеріп, объектіміздің көлденең жылдамдығын басқара отырып, қозғалыс кодын қосамыз:

```
if keyboard_check (vk_left)
```

```
{
```

```
    xsp – = 1
```

```
}
```

```
if keyboard_check (vk_right)
```

```
{
```

```
    xsp += 1
```

```
}
```

Енді кейіпкерімізді секіртеміз. Біз `place_meeting` арқылы кейіпкердің жерде екенін тексереміз.

Бұл код үзіндісінде ойыншы жерде болған кезде оның тік жылдамдығы нөлге тең болады, ал егер ойыншы жоғары пернесін басса, ол секіреді:

```
if (place_meeting (xsp+1, ysp, oSolid))
```

```
{
```

```
    xsp += 0
```

```
}
```

```
ysp+=1
```

```
if keyboard_check (vk_up)
```

```
{
```

```
    ysp – = 2
```

```
}
```

```
if keyboard_check (vk_down)
```

```
{
```

```
    ysp += 2
```

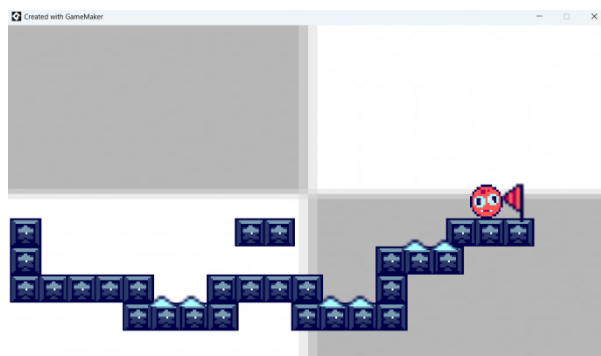
```
}
```

```
}
```

Соңында, біз ойыншыға қозғалуға және oSolid-пен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береміз:

move_and_collide (xsp, ysp, oSolid).

Осы жазылған кодтарды ойыншы объектісінің жағдайлар (событие) терезесіне енгізген соң, ойынды орындауға жібереміз. Жазылған программа кодтары дұрыс болса, ойыншы барлық қозғаластарды орындай отырып, жалаушаның жанына келеді. Бұл ойынның бірінші деңгейінің аяқталғанын көрсетеді (Сурет 3).

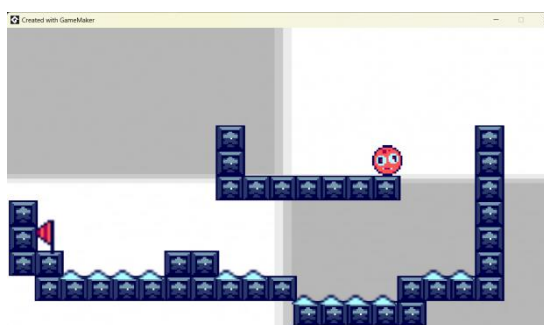

3-сурет – Платформер ойынының орындалуы

Дегенмен, ойыншы әлі де тосқауылға тиген кезде өлмейді немесе ойыншы жалаушаға тигенде ойын келесі деңгейге өтпейді. Біз жалаушамен және тосқауылмен соқтығысты анықтауды қосуымыз керек.

Қадам оқиғасына келесі кодты қосыңыз, ол oSpike түймесін түрткенде таңбаны келесі бөлмеге ауыстырады (Сурет 4) және ағымдағы бөлмені қалпына келтіреді:

```
if (place_meeting (x, y, oFlag))
{
    room_goto_next ()
}
if (place_meeting (x, y, oSpike))
{
    room_restart ()
}
```


4-сурет – Келесі бөлме көрінісі

Бұл сізді GameMaker-мен таныстыру үшін жасалған өте қарапайым ойын. Мұнда көптеген нәрселер толық оңтайландырылмаған, бірақ олар ең қарапайым, ең түсінікті түрде жасалды.

Жобаларыңызбен жұмысты жалғастырыңыз және осы ойынды анимациялармен, жаңа механикалармен және т.б. арқылы кеңейтіңіз.

Педагогикалық зерттеулер әдетте мектеп бағдарламасының шеңберінен шығады. Тіпті жоғары оқу орындарында бұл саланы докторантураға қалдырып, ғылыми зерттеу теориясын оқыту өте сирек кездеседі. Компьютерлік ойындарда балалар зерттеу жұмыстарына өте ерте араласады, тіпті байқамай қалады. Компьютерлік ойындардың ең маңызды ерекшелігі – олар нақты құрылғылардың немесе процестердің математикалық модельдеріне негізделген. Осы тұрғыдан алғанда, компьютермен ойнауды көп жағдайда аналогы жоқ зертханалық жұмыс ретінде қарастыруға болады.

Компьютерлік ойындар логикалық ойлауға, реакцияға, көзді басқаруға және қозғалыстарды үйлестіруге үйрететіні анық. Кез-келген дерлік компьютерлік ойын бір немесе басқа пайдалы дағдыларды дамытады, бірақ бәрібір әр ойын ойнауға тұрарлық емес.

Қазіргі уақытта мұғалімдер мен ата-аналарға ақпаратты қабылдау, оны дұрыс талдау және түсіндіру, одан қорытынды жасау және гипотеза құру, сынақ эксперименттерін жүргізу, олардың нәтижелері бойынша қорытынды жасау және жоспарлау сияқты дағдыларды қолдау маңызды. Бұл ойыншының алдында тұрған проблемаларды біліп, онымен бірге осы мәселелерді шешкенде жақсы қол жеткізіледі [3, 3 б.].

Ойындар мен мультимедиялық қосымшалар күрделілігі жоғары бағдарламалық жүйелер класына жатады. Ойындарды дамыту барысында бағдарламалық жүйеге қойылатын талаптарды талдау, бағдарламалау дағдылары, компьютерлік графика және интерактивті қосымшалар саласындағы арнайы алгоритмдерді білу, техникалық құралдар мен өңдеу орталарының ерекшеліктерін түсіну сияқты кең ауқымды дағдыларды қажет етеді [4, с.100].

Қорытындылай келсек, компьютерлік ойындарды жасаумен айналысу, әрине, балалардан табиғи қаблеттіліктің, техникалық, математикалық білімді қабылдау деңгейінің жоғары болғанын талап етеді. Компьютерлік ойлауды, программа кодтарын түсінуді, ойын графикасын жобалауды дамыту үшін заманауи компьютерлік ойын жасау технологияларын қолданып, ақпараттық технологиялар бағытындағы арнайы үйірмелерге қатысу қажет. Game Maker программалық өнімі ойын персонаждарын қозғалысқа келтіру немесе ойынның бір деңгейінен келесі деңгейге ауысу амалдары үшін арнайы Game Maker программалық тілді (GML) қолданады. Сондықтан, компьютерлік ойынды бағдарламас бұрын осы бағдарламалау тілінің құрылымын, айнымалыларын, амалдарды жазу синтаксисін және тілдің арнайы кодтарымен [5, с. 56] танысып, оқып үйренген дұрыс.

Қазақстан мектептерінде STEM білімді енгізуді ұйымдастыру концепцияларында мектеп оқушыларының ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін жаратылыстану-ғылыми, математикалық, технологиялық дамыту бойынша ұстанымдар жасалған [6, 128 б.]. Онда мектепте информатика курсынан басқа балаларды инновациялық технологияға дайындау жайында айтылады. Сондықтан, мектеп оқушыларына программалау тілдерін үйретумен қатар компьютерлік ойындарды жасау дағдыларын дамыту да негізгі мақсат болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Программирование компьютерных игр// Программа кружка
2. Шекербекова Ш.Т., Исабаева Д.Н., Тілеубергенов М.А. Мектеп оқушыларын компьютерлік ойындарын құруға оқыту әдістемесі // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Физико-математические науки», №1 (69), 2020 г 450-455 с.
3. Уразова Н.Ж. Қазіргі компьютерлік ойындар және оларды жасау мәселелері // <https://dspace.enu.kz/jspui/bitstream/data/6788/1/kazirgi-kompyuterlik.pdf> (дата обращения: 01.11.2024).
4. Разработка компьютерных игр и мультимедийных приложений // Рабочая тетрадь. – М.: Международный институт дизайна и сервиса, 2024.-116 с.
5. <https://gamemaker.io/ru/tutorials/your-first-platformer> (дата обращения 03.12.2024)
6. STEM білімді енгізу бойынша әдістемелік ұстанымдар// БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.-Астана, 2017-162 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ТАҢУ ҮРДІСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Есенов Д.Қ.

ЭҚҚР кафедрасы

з.ғ.магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университетінің

***Аңдатпа:** Халықаралық құқық субъектісі мәселесі – құқық ғылымындағы маңызды сұрақтардың бірі. Оның шығу тегі ғасырлар тереңдігіне кетеді. Ол мемлекеттің өзі пайда болған кезде пайда болды. Әр түрлі елдерде және әр уақытта бұл мәселе қайта-қайта пайда болады. Бүгінгі таңда ғылыми-теориялық тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге іс жүзінде-саяси және әлеуметтік-құқықтық тұрғыдан да өзекті, маңыздырақ және сонымен бірге күрделірек болатын тақырыпты атау қиын шығар.*

***Түйінді сөздер:** Халықаралық құқық, тәуелсіздік, мемлекет, шет ел, ынтымақтастық, құқық, келісім, заң.*

Қазақстан Республикасының халықаралық құқық субъектілігінің негізі оның мемлекеттік егемендігі мен тәуелсіздігін бекіту мен дамытудың күрделі процесінің жүріп жатқанына байланысты. Сондықтан мемлекеттік егемендік пен тәуелсіздік, халықаралық ынтымақтастық мәселелері гуманитарлық ғылымдардың түрлі салаларын білдіретін шетелдік және отандық ғалымдардың жіті назарында болатыны түсінікті. Сонымен қатар, уақыттың өзіндік ерекшелігі көзқарастардың өзгеруін талап етеді: егер жақында халықаралық құқықтық субъектінің теориясы мен практикасы негізінен мемлекет пен құқық, конституциялық құқық теориясы туралы еңбектерде қарастырылса, қазір халықаралық заңгерлер де оны дамытуға қосылды, ал құқықтанушылар, саясаттанушылар, тарихшылар үшін халықаралық ынтымақтастық мәселелері барған сайын маңызды зерттеу объектісіне айналууда.

Мәселенің өзектілігі егеменді Қазақстан үшін өте маңызды болып көрінеді, өйткені біздің мемлекет, бір жағынан, интеграциялық процестерге қатысуға үлкен қызығушылық танытады, ал екінші жағынан, Республика отыз жыл бұрын Тәуелсіз мемлекет ретінде өзінің даму жолын бастады. Демек, халықаралық құқық субъектісі ретінде басқа мемлекеттермен тең құқықты ынтымақтастық үшін өз әлеуетін өсіру міндеті алда тұр.

Қазақстанның шет мемлекеттермен екіжақты форматтағы қарым-қатынасы тұрақты дамуда, онда бейбіт диалогты дамыту, өзара мүдделерді ескере отырып, барлық маңызды мәселелерді шешу, ұлттық заңдарды жақындастыру мен үйлестіру, оларды қабылданатын халықаралық шарттық міндеттемелерге сәйкес келтіру үшін барлық қажетті жағдайлар жасалуда.

Кеңес Одағы құрылған соңғы жылдары одақтас республикаларда, соның ішінде Қазақ КСР-де нақты егемендік пен халықаралық құқық субъектілігі үрдісі байқалды. Халықаралық құқық субъектілігі Одақ пен одақтас республикалардың құзыретін ажырататын бірқатар нормативтік актілер мен заңдарды қабылдауда көрініс тапты. Дәл осы кезеңде одақтас республикалардың КСРО-дан шығуына байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы 1990 жылғы 3 сәуірдегі Заң қабылданды. Біздің республикада бұл үрдіс мемлекеттің сыртқы экономикалық қызметін реттейтін бірқатар заңды актілерден көрініс тапты.

1990 жылғы 25 қазанда республиканың Жоғарғы Кеңесі қабылдаған Қазақ КСР-інің Мемлекеттік Егемендігі туралы Декларация Қазақстанның дербес және тәуелсіз мемлекет, халықаралық қатынастардың толыққанды субъектісі болу ниетін растады. Осындай актілер одақтың барлық дерлік субъектілерінде қабылданды. 1991 жылғы 16 желтоқсанда "Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" Конституциялық заң қабылданып, іс жүзінде тәуелсіз, дербес мемлекет деп жарияланды.

Мемлекеттік егемендік туралы декларацияның түйінді идеяларын дамыта отырып, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы Конституциялық Заң Қазақстан Республикасының бұдан былай тәуелсіз мемлекетке сәйкес барлық мемлекеттермен өзара қарым-қатынастарын халықаралық құқық қағидаттары негізінде құратынын біржақты баянды етті. Алғаш рет Бірыңғай Қазақстан азаматтығы орнатылды. Мемлекеттің қаржы-несие, салық және кеден саясатымен тәуелсіз экономикалық жүйеге бағытын белгілей отырып, меншіктің әр түрлі нысандары туралы Декларация жарияланды [1, б. 126].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік егемендігін қалыптастырудың келесі кезеңі 1993 жылғы 28 қаңтарда Конституция қабылданғаннан басталады. Бұл Қазақстанның мемлекеттік және қоғамдық жүйесін жаңаша айқындаған тарихи құқықтық акт болды. Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекетінің өмір сүруін бекіткен басты құқықтық акт 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған және қазақстандық қоғамның негізгі құндылықтарын бекіткен Конституция болды. Қазақстанның жаңа тәуелсіз мемлекетінің іргелі параметрлерін 1995 жылғы Конституцияның 1-бабы айқындады: Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы-адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары.

Әлемдік қоғамдастыққа кіре отырып, Қазақстан Республикасы өзінің халықаралық құқық субъектілігін дамыта және іске асыра отырып, оның нақты мүшесі болуға тиіс болды. Халықаралық құқықта субъектінің объективті қасиеттері: 1) халықаралық құқықтың негізгі субъектілеріне тән егемендік; 2) дербес шарттық практика; 3) дипломатиялық және консулдық өкілдіктердің шет мемлекеттермен алмасуы; 4) егемен мемлекеттің халықаралық ұйымдардың қызметіне қатысуы.

1991 жылғы желтоқсанда КСРО ыдырап Кеңес Одағы сайлаған ерекше бағытты қысқартты және бүкіл адамзаттың бағытын ұстануға шешім қабылданды, Қазақстан одақтас республикалардың бірі бола отырып, бұл процесстен тыс қалмады. Бұдан басқа, Қазақстан посткеңестік кеңістік мемлекеттерінің әлемдік қоғамдастыққа кіруінің және өз экономикасының әлемдік қоғамдастыққа кірігуінің бастамашыларының бірі болды.

1991 жылғы 16 желтоқсанда Қазақстан КСР Одағының жартылай тәуелсіз Республикасынан егеменді, тәуелсіз мемлекет болды. 1991 жылғы желтоқсанның бастап Қазақстан Республикасы тәуелсіз, егемен мемлекеттің, халықаралық құқық субъектісінің нақты ерекшеліктеріне, атрибуттарына ие болды. Тәуелсіздікті жариялау Қазақстан Республикасына дербес халықаралық-құқықтық мәртебеге ие болуға, халықаралық құқық негізінде құқықтар мен міндеттерге ие болуға, халықаралық құқық шығармашылығының қатысушысы болуға мүмкіндік берді.

Егемендік, өзін-өзі анықтау құқығының көрінісі ретінде мемлекетке ішкі және сыртқы қатынастарда тәуелсіз саяси ұйым болуға мүмкіндік берді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Республиканың егемендігі оның бүкіл аумағын қамтиды. Мемлекет өз аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін қамтамасыз етеді. Осы конституциялық нормаларды растау 1993 жылғы 13 қаңтарда қабылданған "Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы туралы" заң, ТМД шеңберінде 1992 жылғы 9 қазандағы мемлекеттердің сыртқы шекараларында тұрақты жағдайды қамтамасыз ету жөніндегі ынтымақтастық туралы келісімге қол қою; 1994 жылғы 15 сәуірдегі егемендікті, аумақтық тұтастықты және шекараларға қол сұғылмаушылықты сақтау туралы Декларация; 1994 жылғы 26 сәуірдегі Қазақстан-Қытай мемлекеттік шекарасы туралы; 1994 жылғы 21 қазандағы Ресей Федерациясымен ынтымақтастық және сыртқы шекараларды қорғау туралы шарттық ережелер болып табылады.

Кез келген бейбіт сүйгіш мемлекеттегідей Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік біртұтас және оны заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлу қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады. Осылайша, Қазақстанда тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалана отырып, биліктің барлық тармақтарының өзара бөлінуі мен өзара іс-қимылының маңызды қағидаты белгіленген. Бұл ретте жас, егемен мемлекет шетелдік

құрылыс тәжірибесін белсенді пайдаланды. Мысалы, мемлекет басшысы лауазымын, Парламенттің қос палаталы құрылымын құру, Конституциялық Кеңестің мәртебесін айқындау, сот төрелігінің құқықтық негіздері секілді тәжірибелерді қолданды.

Қазақстан Республикасының халықаралық құқық субъектілігінің объективті қасиеттерінің бірі дербес шарттық практика болып табылады. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасы мемлекетке барлық елдермен шаруашылық байланыстарға кірігудің жеделдетілген процесін, сыртқы саяси қызметтің басым бағыттарына белсенді қатысуды қамтамасыз ететін ауқымды шарттық-құқықтық база құрды. Қазіргі кезеңде Қазақстан екіжақты және көпжақты халықаралық шарттар бойынша қол жеткізілген уағдаластықтарды іс жүзінде іске асырды. Халықаралық уағдаластықтар халықаралық құқық нормалары мен қағидаттарына негізделген; стратегиялық міндеттерді ескере отырып, ынтымақтастықтың әртүрлі салаларын нығайтуға арналған. Халықаралық құқықта шарт тек ерікті ғана емес, сонымен бірге шарттық процеске қатысушылардың балама жеңілдіктерінің нәтижесі екенін атап өткен жөн. Халықаралық шарт жасасу құқығы барлық мемлекеттерге тиесілі. 1969 жылғы 23 мамырдағы халықаралық шарттар құқығы туралы Вена Конвенциясы әр мемлекеттің халықаралық құқық субъектісі ретінде шарттар жасасуға құқықтық қабілеті бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, Қазақстан мен Франция арасындағы шарттың объектілері өзара түсіністік пен ынтымақтастық болып табылады, бұл 1992 жылғы 23 қыркүйекте Парижде қол қойылған Қазақстан Республикасы мен Француз Республикасы арасындағы достық, өзара түсіністік және ынтымақтастық туралы шартта өзінің заңды көрінісін тапты. Қазақстан қазірдің өзінде бірқатар көпжақты шарттар мен конвенцияларға қосылды, көптеген жүздеген екіжақты шарттардың қатысушысы болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы, Украина, Белоруссия және басқа мемлекеттер арасындағы достық пен ынтымақтастық туралы шарттар, Қазақстан Республикасы мен Француз Республикасы арасындағы достық, өзара түсіністік және ынтымақтастық туралы шарт Қазақстанның саяси шарттарының мысалдары болып табылады. Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасы арасындағы капитал салымдарын көтермелеу және өзара қорғау туралы шарт экономикалық шартқа жатады.

Халықаралық құқық тәуелсіз мемлекеттердің дамуында маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. XV ғасырдың 60-шы жылдары құрылған Қазақ хандығы кезінде Қазақстан халықаралық құқықтың субъектісі болған. Ресейге, одан әрі Кеңес Одағына қосылғаннан кейін Қазақстан өзінің ішкі және сыртқы саясатын жүзеге асыруда тәуелсіздігін жоғалтады. Тек 1991 жылдан бастап, Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін алғаннан кейін, ол қайтадан халықаралық құқықтың толыққанды субъектісіне айналды.

Кеңес Одағынан бөлінген сәттен бастап Қазақстан Республикасы халықаралық құқыққа ерекше назар аудара бастады. Өз позицияларын халықаралық аренада бекіту қажет болды, осыған байланысты әлем елдерімен дипломатиялық байланыстар дами бастады. Осылайша, халықаралық құқықтың рөлі үнемі артып келеді және қажет болған жағдайда ол бірінші орынға шығады. Қазіргі уақытта Халықаралық құқық жалпыға ортақ құндылыққа, мемлекеттердің қарым-қатынас тіліне айналды. Қазақстанның тәуелсіздік алуы оның мемлекеттік білім ретінде бүкіл тарихында оның барлық салаларында халықаралық құқықтың толыққанды субъектісі болғанын атап өтті [2, б. 74].

Сыртқы байланыстарды кеңейту, дипломатиялық қатынастарды орнату, басқа мемлекеттермен сауданы дамыту, экспорттық-импорттық және өзге де қатынастар жас мемлекеттің әлемде лайықты орын алу ниетін білдіреді. Бірақ бұл әлемдік аренаға өзін қалай ұстау керектігін білмей шығу мүмкін емес. Осындай мақсатқа жетудің кейбір құралдары, өздеріңіз білетіндей, басқа мемлекеттермен экономикалық байланыстарды нығайту, елдің сыртқы экономикалық қызметін дамыту және әлемдік нарық талаптарына сай болуға ұмтылу болып табылады. Бүкіл әлем мойындаған қуатты дамыған мемлекет ретінде табысты жұмыс істеу үшін Қазақстан қалған мемлекеттермен қатар барынша көп Халықаралық экономикалық ұйымдардың мүшесі болуы қажет, ұлттық экономикалық қатынастарды

осындай құқықтық нысандарға, біздің елімізде отандық, сондай-ақ шетелдік компаниялардың табысты қызметі мен құқықтарын қорғауға кепілдік беретін осындай халықаралық-құқықтық құжаттардың өз аумағындағы іс-қимылдарын ретке келтіру қажет.

Қазіргі уақытта Қазақстан тасымалдау, сыртқы сауда дауларын халықаралық төрелік арқылы шешу, осындай төрелік шешімдерді орындау, халықаралық қаржылық міндеттемелер мәселелерін реттейтін әртүрлі көпжақты халықаралық конвенцияларды ратификациялады. Бұл Қазақстан өзінің жаһандық мақсаттарына қол жеткізу үшін жұмыс істеп жатқанын білдіреді. Бірақ бұл жеткіліксіз.

Дипломатия мен сыртқы саясаттың халықаралық құқықпен өзара іс-қимылы туралы мәселелер, менің ойымша, қазір неғұрлым өзекті. Соңғы онжылдықтарда Қазақстан Республикасы Еуропа мемлекеттерімен және Азия өңірінің елдерімен ынтымақтастық саясатын жүргізе отырып, өзінің халықаралық байланыстарын дамытып отыруына, Республиканың халықаралық аренадағы жағдайын нығайтуына, өзара көмек туралы халықаралық шарттар жасалуына байланысты болды. Бұл халықаралық құқықтың дамуына ықпал етеді [3, б. 215].

Қазақстан Республикасы дамуының қазіргі кезеңі, егемендіктің қалыптасуы, қоғам өмірінің барлық салаларын реформалау соңғы уақытқа дейін іс жүзінде зерттелмеген тақырыптарды зерттеуді ерекше өзектендіреді. Олардың қатарына Қазақстан Республикасының сыртқы саяси қызметін сипаттайтын мәселелер жатады. Сыртқы саясаттың негізгі принциптері мен бағыттары, сыртқы қатынастардың белгілі бір органының қалыптасуы мен жұмыс істеуі сияқты проблемаларды бөліп көрсету маңызды.

Қорытындылай айтатын болсам, Кеңес Одағының құрамында Қазақстан Республикасы дипломатиялық қатынастарға тікелей қатыспады және ғылым ретінде халықаралық құқық республика аумағында дамымады. Бірақ соңғы онжылдықтар ішінде халықаралық құқық үлкен дамуға ие болды. Қазақстанның жаңа ғасырдағы міндеті халықаралық алмасудағы экономикалық дамудың өсу қарқынына ықпалын күшейту, біздің шаруашылығымыздың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ету мақсатында сыртқы экономикалық байланыстарды серпінді дамыту болып табылады. Әлемдік экономикадағы отандық экономиканың қазіргі жағдайы елдің сыртқы экономикалық саясатына қажетті түзетулер енгізу міндетін өзекті етеді. Жинақталған халықаралық тәжірибені ескере отырып, экспортты мемлекеттік қолдау мен ынталандыру жүйесін құру қажет: экспорттаушылар тартатын кредиттік ресурстарға кепілдіктер, экспорттық кредиттерді кепілдендіру мен сақтандыру, перспективалы инвестициялық экспортқа бағдарланған жобаларды іске асыруға мемлекеттің үлестік қатысуы, экспортты салықтық көтермелеу, экспорттаушыларға түрлі қызметтер көрсету, қазақстандық өндірушілердің халықаралық көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысуына жәрдемдесу, экономикалық дипломатияның көмегімен өнімді сыртқы нарықтарға ілгерілету керек. Кез келген дамушы мемлекеттің даусыз басымдығы адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстан Республикасы басқа мемлекеттермен өзара тиімді шарттарда ынтымақтасуға дайын ашық еуразиялық мемлекет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. М.А. Сарсембаев. Международное право. – Алматы: Данекер, 2001.
2. Ж.О. Құлжабаева. Халықаралық жария құқық. – Алматы, 2002.
3. Нарibaева Н.К. Казахстан как субъект права международной экономической интеграции. – Алматы, 2000.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДЕНГЕЙДЕ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Есенов Д.Қ.

ЭҚҚР кафедрасы з.ғ.магистрі

Рамазан Н.Е.

Ю-21-1к тобының студенті

Шайзадаев Б.А.

Қарағанды облысы Қарағанды қаласы

Әлихан Бөкейхан ауданының №2

сотының соты

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университетінің

Аннотация: бұл мақалада адам құқықтары қарастырылады, ол туылған сәттен бастап қайтыс болғанға дейін адам құқықтарының принциптері мен олардың түрлері ұсынылған. Бейбітшілікті, дамуды және демократияны сақтау үшін осы құқықтарды қорғаудың маңызы да сондай. Сондықтан адам құқықтарын құрметтеу халықаралық құқық пен сыртқы саясаттың ажырамас бөлігіне айналды.

Түйінді сөздер: Адам құқықтары, мемлекет, құқықтарды қорғау, бұзушылықтар.

Туған кезде адам ең маңызды құндылықтардың бірін – өз құқықтарын алады. Алғашқы демінен бастап оның көптеген құқықтары бар: өмір сүруге, азаматтыққа, атқа, өз құқықтарын қорғауға, денсаулық сақтауға және басқа да құқықтарға. Адам белгілі бір жасқа жеткенде кейбір құқықтарға ие болады, мысалы, үш жастан бастап бала балабақшаға баруға құқылы, алтыдан мектепке бара алады, он төрт жастан бастап ата-анасының келісімінсіз өз кірістерін басқара алады және т. б.

Адам құқықтары-нәсіліне, жынысына, ұлтына, этникалық тегіне, тіліне, дініне немесе кез келген басқа мәртебесіне қарамастан барлық адамдарға тән құқықтар [1]. Адам құқықтарына өмір мен бостандық құқығы, құлдық пен азаптау бостандығы, сенім бостандығы және олардың еркін көрінісі, еңбек пен білім алу құқығы және т.б. жатады. Әрбір адам бұл құқықтарды ешқандай кемсітусіз алуға құқылы. Адамның құқықтары мен бостандықтары гуманизм, әділеттілік, бостандық, теңдік, толеранттылық мұраттарын көрсетеді. Адам құқықтарын іске асыру қазіргі қоғамды дамыту, адамзаттың бүгіні мен болашағын қорғау үшін шешуші рөл атқарады. Адам құқықтары мен бостандықтарының мәні мен маңыздылығы туралы идеялар мен мәлімдемелер олардың принциптерінде көрсетілген [2].

Адам құқықтарының 5 түрі бар: жеке (азаматтық); мәдени; саяси; әлеуметтік; экономикалық. Адамның жеке құқықтары оның өмір сүруін және мемлекеттік озбырлықтан қорғауды қамтамасыз етеді (өмір сүру, Бостандық, жеке басына қол сұғылмау құқығы). Мәдени құқықтар рухани дамуды және өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз етеді (мәдениеттің жетістіктерін пайдалану құқығы). Саяси құқықтар азаматтардың елдің саяси өміріне қатысуын қамтамасыз етеді (сайлау және сайлану құқығы). Әлеуметтік құқықтар әл-ауқат пен лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз етеді (еңбек, демалыс, медициналық көмек алу құқығы). Экономикалық құқықтар тұтыну заттарына және экономикалық қызметтің негізгі факторларына: өндіріс жағдайлары мен жұмыс күшіне еркін билік етуді қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта көптеген адамдар басқа адамдардың да құқықтары бар екенін және ешбір жағдайда оларды бұл құқықтардан айыруға болмайтынын ұмытады. Адам құқықтарының негізгі бұзылуы-3 өмірге қастандық жасау. Өмір сүру құқығының ең қорқынышты бұзылуы-жаппай кісі өлтіру, бүкіл халықтың аштығы және геноцид. Геноцид әдетте бір этникалық, нәсілдік немесе діни топты қасақана жою деп түсініледі. Топ мүшелерін өлтіру, оларға ауыр дене немесе психикалық зиян келтіру, туудың алдын алу

шараларын енгізу немесе балаларды күштеп беру – бұл топты жоюдың бір жолы. Геноцид көбінесе адамзатқа қарсы ең қорлайтын қылмыс ретінде қарастырылады [3].

Әскери қақтығыс кезінде сарбаздардың әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық жағдайлары сирек емес. Көптеген адамдар бұл қылмыстар әйелдердің сарбаздар үшін өзіндік "олжа" болуына байланысты деп санайды.

Бүкіл халықты өлтірудің орнына азаптау қолданылуы мүмкін. Олар физикалық немесе психологиялық болуы мүмкін және адамның қадір-қасиетін төмендетуге немесе жоюға бағытталған. Физикалық азаптау ерінді, қызыл иекті және жыныс мүшелерін жарақаттауды, ұруды және электр тогының соғуын қамтуы мүмкін. Психологиялық азаптау кезінде ұсталғандар кейде ұзақ уақыт бойы тамақ пен судан айырылады, олар бірнеше сағат бойы тұра алады, ұйқысыз қалады немесе жоғары шу деңгейінен зардап шегеді. Азаптау кейбір жағдайларда жауап алу және мойындау немесе ақпарат алу тәсілі ретінде қолданылады. Бүгінде олар барған сайын саяси және идеологиялық келіспеушілікті басу құралы ретінде немесе басқарушы топтың идеологиясымен бөліспейтін саяси қарсыластарды жазалау үшін қолданылады.

Әскери қақтығыс кезінде адамдарды қорғау үшін халықаралық гуманитарлық құқық қабылданды. Ол соғыс әдістері мен құралдарын шектейді, сыртқы және ішкі сипаттағы қақтығыстарға таралады. Мәселен, мысалы, 1980 жылы сынықтары рентген сәулелерінде көрінбейтін қаруды қолдануға тыйым салынды (мұндай сынықтарға пластмасса, ағаш және әйнектің кішкене бөліктері жатады); 1972 жылы биологиялық қаруды қолдануға және өндіруге тыйым салынды; 1993 жылы химиялық қаруды қолдануға және өндіруге тыйым салынды; 2008 жылдың 30 мамырында қолдануға тыйым салынды (көптеген елдер осы Келісімге қол қойудан бас тартты: өндірушілер – АҚШ, Қазақстан, Қытай және оларды тиімді және қажетті қару деп санайтын елдер – Үндістан, Бразилия, Оңтүстік Корея, Пәкістан, Израиль) [4].

Көптеген адамдар адам құқықтарын қорғау "үш келісілген жаһандық басымдыққа – бейбітшілікке, дамуға және демократияға тұрақты қол жеткізу үшін маңызды" деп санайды. Осылайша, адам құқықтарын құрметтеу халықаралық құқық пен сыртқы саясаттың ажырамас бөлігіне айналды. Мұндай құқықтарды кеңейтудің нақты мақсаты "адамның қадір-қасиетінің кепілдіктерін күшейту" болып табылады.

Барлық елдер бүкіл әлемде адам құқықтарын құрметтеуге көмектесуге мүдделі. Адам құқықтарының халықаралық құқығы, гуманитарлық араласу туралы Заң және босқындар құқығы өмір сүру және физикалық тұтастық құқығын қорғайды және мемлекеттің шексіз Күшін шектеуге тырысады. Бұл заңдар адамзатты сақтауға және адамдардың денсаулығына, экономикалық әл-ауқатына, әлеуметтік тұрақтылыққа және саяси бейбітшілікке қарсы тұратын барлық нәрселерден қорғауға бағытталған. Мұндай заңдардың негізінде кемсітпеу принципі және құқықтар барлық жерде қолданылады деген түсінік жатыр. Адам құқықтарын қорғау үшін жауапкершілік ең алдымен мемлекеттердің өздеріне жүктеледі. Алайда, кейбір жағдайларда мемлекеттік органдар мен шенеуніктер адамның негізгі құқықтарын бұзатын саясат жүргізеді. 4 саяси көшбасшылар мен мемлекеттік органдардың билікті асыра пайдалануы жойқын салдарға, соның ішінде геноцидке, әскери қылмыстарға және адамзатқа қарсы қылмыстарға әкеледі.

Көптеген қақтығыстар адам құқықтарын қорғай алмауынан туындайды, ал адам құқықтарының ауыр бұзылуының нәтижесі болып табылатын жарақат көбінесе адам құқықтарының жаңа бұзылуына әкеледі. Жанжал күшейген сайын жеккөрушілік күшейіп, бейбітшілікті қалпына келтіруді қиындатады. Зорлық-зомбылықтың осы циклін тоқтату үшін мемлекеттер адам құқықтарын қорғауға бағытталған саясат жүргізуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Бадальянц Ю.С., Ягофаров Д.А. Права человека: учебное пособие / Москва-Рязань: Издательство «Поверенный». 2006 – 519 с.

2. Ковалев А.А. Международная защита прав человека: Учебное пособие. – М.: Статут, 2013. – 591 с.
3. Лукашева Е.А. Права человека: Учебник. 2-е изд., перераб. М.: Норма; ИНФРАМ, 2011. – 560 с.
4. Батырь В.А. Международное гуманитарное право: Учебник для вузов. – М.: "Юстицинформ", 2011. – 688 с.

ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІ – БІЗДІҢ ҚОҒАМЫМЫЗ БЕН БОЛАШАҚ ҰРПАҚТАРДЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ КЕПІЛІ

Есмағанбетова Ш.К.

аға оқытушы

Асембекова А.К.

Музыка мұғалімі мамандығының 3 курс студенті

А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті

Қазақстан, Қостанай

Аңдатпа: Бұл мақалада жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің қоғамдағы маңызы қарастырылған. Сыбайлас жемқорлықпен күресу тек заңдық шаралармен ғана шектелмейді, ол жастардың санасына әсер ету, оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу арқылы жүзеге асырылады. Мұндай мәдениетті қалыптастыру еліміздің болашақ дамуына үлкен үлес қосады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, жастар, мәдениет, қоғам, болашақ ұрпақ, қауіпсіздік, әл-ауқат.

Кіріспе

Қазақстан қоғамы қазіргі уақытта күрделі экономикалық, саяси және әлеуметтік өзгерістерді бастан өткеруде. Әлемде сыбайлас жемқорлықтың таралуы мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Бұл жағдай біздің елде де байқалады, және ол азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның тұрақтылығына және экономикалық дамуға үлкен қауіп төндіреді. Әсіресе, сыбайлас жемқорлықтың салдарынан келетін зардаптар жастардың болашағына әсер етеді. Бұл құбылыспен күресу үшін жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру маңызды қадамдардың бірі болып табылады.

Жастар – қоғамның ең белсенді және өзгерістерге бейім бөлігі. Сондықтан да оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу, оларға адалдық, әділдік және құқықтық тәртіптің маңыздылығын түсіндіру болашақ ұрпақтардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатының кепілі болып табылады. Осы мақалада жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың қажеттілігі, оның қоғамға ықпалы және осы бағытта жүргізілетін жұмыстар талданады.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамға әсері

Сыбайлас жемқорлық – бұл мемлекеттік және жеке сектордағы адамдардың заңды және моральдық міндеттерін бұзу арқылы өз мүддесін көздеу. Сыбайлас жемқорлықтың қоғамға теріс әсері өте үлкен. Ол экономиканың дамуына, әлеуметтік әділеттілікке және құқықтық мемлекеттің қалыптасуына кедергі келтіреді. Сыбайлас жемқорлықтың нәтижесінде мемлекеттік қызметтердің сапасы төмендейді, халықтың әлеуметтік жағдайы нашарлайды, қоғамдық сенім жоғалады.

Сыбайлас жемқорлықтың теріс әсері әсіресе жастарға күшті ықпал етеді. Олар қоғамның болашағын қалыптастыратын азаматтар болғандықтан, сыбайлас жемқорлықтың салдарын өздеріне тікелей сезінеді. Олардың арасында әділетсіздік, құқық бұзушылықтар мен заңсыздықтардың қалыптасуы – қауіпті құбылыс. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру арқылы бұл құбылыстың алдын алу қажет.

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мәселесі тек қана құқықтық емес, сонымен қатар әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық тұрғыдан да маңызды. Бұл процесс білім беру, ақпараттандыру және тәрбиелеу арқылы жүзеге асуы мүмкін. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың негізгі бағыттары төмендегідей болуы мүмкін:

1. **Білім беру:** Жастарға сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерлерін түсіндіру және оны жеңу жолдарын үйрету маңызды. Оларға құқықтық білім мен этика негіздерін үйрету арқылы оларды әділдікке, ашықтыққа және адалдыққа тәрбиелеу қажет.

2. **Қоғамдық жұмысқа тарту:** Жастардың қоғамдық өмірде белсенді болуына жағдай жасау арқылы оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттерге жұмылдыру маңызды. Бұл мақсатта жастар ұйымдары, волонтерлік жобалар, қоғамдық мониторинг шаралары сияқты іс-шараларды ұйымдастыруға болады.

3. **Әлеуметтік желілерді пайдалану:** Қазіргі уақытта жастардың көпшілігі интернет пен әлеуметтік желілерде белсенді. Бұл платформалар арқылы сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерлері мен оған қарсы әрекеттер туралы ақпарат тарату мүмкіндігі мол.

4. **Мемлекеттік және жеке сектордың ынтымақтастығы:** Мемлекеттік мекемелер мен жастар ұйымдарының ынтымақтастығы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік органдардың жастармен жұмысы сыбайлас жемқорлыққа қарсы насихат жүргізуді жеңілдетеді.

5. **Жастардың құқықтық жауапкершілігін арттыру:** Жастарға құқықтық сауаттылықты арттыру арқылы оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет етуге тәрбиелеу қажет. Бұл үшін арнайы курстар, семинарлар және тренингтер ұйымдастыру пайдалы болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың тиімді тәсілдері

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тек мектепте немесе университетте берілетін біліммен шектелмейді. Бұл ұзақ мерзімді процесс, онда жеке тұлға қоғамның белсенді мүшесі ретінде қалыптасады. Төменде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру үшін қолданылатын тиімді тәсілдер ұсынылады:

- **Мемлекеттік саясатты күшейту:** Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте біріктіру үшін мемлекеттік деңгейде кешенді саясат жүргізу қажет. Заңнамаларды жетілдіру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар жүргізу арқылы жастардың құқықтық сана-сезімін қалыптастыруға болады.

- **Жастардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыру:** Жастарды әлеуметтік жауапкершілікке тәрбиелеу маңызды. Олар өздерінің әрекеттерімен қоғамға, мемлекетке және болашақ ұрпаққа жауапты екенін түсінуі қажет.

- **Құқықтық білім беру жүйесін дамыту:** Мектептерде және жоғары оқу орындарында құқықтық білім беру жүйесін жетілдіріп, жастарды сыбайлас жемқорлықпен күресуге бағыттау қажет. Мұнда моральдық және этикалық аспектілер де ескерілсе, тиімді нәтижеге қол жеткізуге болады.

- **Қоғамдық мониторинг жүйелерін енгізу:** Жастарды қоғамдық бақылау жұмыстарына тарту арқылы сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейтуге болады. Бұл үшін қоғамдық ұйымдар мен мемлекеттік органдар арасында тығыз байланыс орнату маңызды.

- **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды ынталандыру:** Жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы жобалар мен шараларды ынталандыру арқылы олардың қатысуын арттыруға болады. Бұл бағытта гранттар, конкурстар және түрлі байқаулар ұйымдастыру нәтижелі болуы мүмкін.

Қазіргі заманғы Қазақстанда жастар қоғамның қозғаушы күштерінің бірі болып табылады. Олар жаңа идеялармен, инновациялық көзқарастармен келіп, қоғамды жаңғыртуға ықпал етеді. Алайда, жастардың қоғамдағы орны мен рөлі тек өндірістік немесе ғылыми салада ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, мәдени және саяси өзгерістерде де айқын көрінеді. Осылайша, жастарды дұрыс бағытта тәрбиелеу, олардың бойында моральдық құндылықтарды қалыптастыру маңызды міндет болып табылады. Әсіресе, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті дамыту мәселесі өте өзекті. Бұл мәдениет жастардың санасында әділеттілік, адалдық және қоғамдық жауапкершілік ұғымдарын қалыптастыруға бағытталуы керек. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті еліміздің болашақ дамуына зор үлес қосады және олар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігі мен әл-ауқатының

кепілі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық – бұл біздің қоғамды қиын жағдайда қалдыратын, қоғамдық сенімді төмендететін, мемлекеттің даму қарқынын баяулататын өте зиянды құбылыс. Қазақстанда сыбайлас жемқорлықтың деңгейі жоғары болып қалып отыр, бұл әрбір азаматтың өміріне теріс әсер етуде. Сыбайлас жемқорлық қоғамның барлық салаларына, оның ішінде білім, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару жүйесіне терең енген. Бұл жастардың болашағына тікелей әсер етеді, өйткені олар қоғамдағы әділетсіздік пен заңсыздықтың құрбаны болуы мүмкін. Сыбайлас жемқорлық қоғамда теңсіздік тудырып, әркімнің мүмкіндіктерін шектейді, нәтижесінде болашақ ұрпақтың әл-ауқатына қауіп төндіреді. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру – бұл ұрпақ тәрбиесінің маңызды аспектісі. Бұл тек құқықтық біліммен шектелмейді, ол жастардың моральдық-этикалық принциптері мен өмірлік құндылықтарын қалыптастыруды қамтиды. Әрбір жас азаматқа сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерлері мен оның қоғамға қалай әсер ететінін түсіндіру маңызды. Мектептер мен жоғары оқу орындарында арнайы курстар, тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру арқылы жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстанымдары қалыптасуы мүмкін. Сонымен қатар, қоғамдағы әділдік, ашықтық, адалдық сияқты құндылықтарды насихаттау маңызды. Қазақстандағы білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Мектептер мен университеттерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыптарға арналған пәндер мен курстар енгізілуі керек. Осы арқылы жастарды құқықтық сауаттылыққа, заңға деген құрметке тәрбиелеуге болады. Сондай-ақ, білім беру жүйесі жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруда тек теориялық білімді ғана емес, практикалық дағдыларды да ұсынуы тиіс. Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларға белсене қатысуға тарту арқылы бұл мәселені шешудің тиімді жолдарын ұсынуға болады.

Қоғамдық ұйымдардың рөлі

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруда мемлекеттік емес ұйымдар мен жастар қозғалыстары маңызды рөл атқарады. Бұл ұйымдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, ақпараттық кампаниялар жүргізу, жастардың құқықтық мәдениетін көтеру жұмыстарымен айналысады. Олардың көмегімен жастар арасында сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерлері туралы ақпарат тарату және оларды осы күреске тарту мүмкін болады. Қоғамдық ұйымдар жастарды өз құқықтарын қорғауға, қоғамдық өмірге белсене қатысуға үйретеді. Сонымен қатар, жастарды адал еңбекке, өзара құрметке және адам құқықтарына деген құрметке тәрбиелеу бұл бағытта маңызды қадам болмақ. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру үшін оларды түрлі шараларға, конкурстар мен байқауларға тарту қажет. Бұл шаралар жастарды тек қатысуға ғана емес, сонымен қатар белсенді әрекет етуге, шығармашылық көзқарас танытуға ынталандырады. Бұл байқаулар жастардың құқықтық білімін арттырып, оларды қоғамдық өмірге белсене араластыруға көмектеседі. Сондай-ақ, мемлекеттік және жеке сектордың ынтымақтастығы арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы жобалар мен бағдарламалар жүзеге асырылуы керек. Жастарды осындай жобаларға тарту олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенді ұстанымдарын қалыптастырады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, сыбайлас жемқорлықпен күресуде тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін жастарды тәрбиелеу және олардың құқықтық санасын көтеру маңызды болып табылады. Бұл үшін түрлі халықаралық ұйымдар мен елдер тәжірибелері қолданылады. Мысалы, БҰҰ мен Еуропа Кеңесі сыбайлас жемқорлықпен күресуде жастардың рөлін арттыру бойынша түрлі жобаларды жүзеге асыруда. Қазақстан да осы тәжірибені пайдаланып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық бағдарламаларды жүзеге асыруда жастарды осы мәселеге тарту жұмыстарын жандандыруы қажет.

Қорытынды

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті – қоғамның тұрақтылығы мен дамуының кепілі. Бұл мәдениетті қалыптастыру тек қана жастарға білім беру емес, олардың санасында әділеттілік, адалдық, ашықтық және қоғамдық жауапкершілік ұғымдарын қалыптастыруды көздейді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әр азаматтың, әсіресе

жастардың белсенді қатысуымен ғана тиімді болмақ. Ал бұл үшін қоғамның әр мүшесінің өз міндеттерін адал атқаруы, мемлекет пен азаматтық қоғамның ынтымақтастығы қажет. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру арқылы болашақ ұрпақтың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз етуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Касымов, Б.Е. (2020). Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және оның құқықтық негіздері. Алматы: Жеті жарғы.
2. Бектұрова, Ж.А. (2019). Қоғамдық сананы жаңғырту: жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университеті.
3. Ахметов, Ә.Қ. (2021). Жастар мен сыбайлас жемқорлық: әлеуметтік және психологиялық аспектілер. Қарағанды: ҚарМУ баспасы.
4. Сағындықова, М. (2018). Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат. Алматы: Қазақ университеті.
5. Назарбаев, Н.Ә. (2017). Қазақстанның дамуындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес. Алматы: Атамұра.
6. Сүлейменова, С.Қ. (2022). Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру: теория мен тәжірибе. Астана: ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы.
7. Сайлау, Ә.А. (2020). Құқықтық мәдениет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие. Шымкент: Шымкент университетінің баспасы.
8. Мәмбетова, Г.Ә. (2019). Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жастардың белсенділігін арттыру мәселелері. Қызылорда: Қызылорда мемлекеттік университеті.
9. Юсупов, А. (2021). Жастар және сыбайлас жемқорлық: қоғамдық сананы өзгерту. Алматы: Қазақстан менеджмент, экономика және болжау университеті.
10. Сыдықова, З. (2023). Қоғамдағы сыбайлас жемқорлық және жастарға әсері. Алматы: Нұр-Медиа баспасы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕ «ШЕТЕЛДІК ҚЫЗМЕТКЕР» ЖӘНЕ «ЕҢБЕКШІ-МИГРАНТ» ҰҒЫМДАРЫН АНЫҚТАУ

Әли Д.А.,
«Құқық» мектебінің
2 курс магистранты,
Еуразия технологиялық университеті,
Алматы қаласы, Қазақстан

Аңдатпа: Мақалада Қазақстанның экономикалық өсуі мен әлемдік экономикаға интеграциялануы жағдайында шетелдік жұмысшылар мен мигранттардың еңбегін реттеудің маңыздылығы қарастырылады. Автор «шетелдік қызметкер» мен «еңбекші мигрант» ұғымдарын ажырату арқылы шетелдік жұмыс күшінің құқықтарын және Қазақстан азаматтарының мүдделерін қорғауға қажетті құқықтық негіздер қалыптастыруды ерекше атап өтеді.

Түйінді сөздер: еңбекті реттеу, шетелдік жұмысшылар, еңбекші – мигрант, құқықтық жүйе, құқықтарды қорғау, заңсыз миграция, әлеуметтік тұрақтылы.

Көші-қон үдерістерінің қозғалыс және даму тарихына қатысты мәселені қарастыра отырып, әрбір уақыт кезеңіне адамдардың бір аумағынан екінші аумаққа көшудің белгілі бір себептері тән екенін байқауға болады. Халықаралық көші-қон адамзаттың дамуымен өзгереді, оған себепші болатын жаңа себептер мен факторлар пайда болады.

Серпінді саяси, экономикалық және мәдени қосылу, басқаша айтқанда, жаһандану қазіргі кездегі дүниежүзілік нарықтың жаңа шарттарын қалыптастырды. Соның салдары ретінде, осы шарттар басқа беталыстарды, көзқарастарды және ағымдарды ұсынады. Қазіргі кездегі нарыққа тән осы күрделі үдерістер халықаралық еңбекті бөлудің нәтижесі және ұлттық шаруашылықтардың шиеленісі болып табылады. Бұл өз кезегінде капиталдың, ресурстардың және жұмыс күшінің ірі ауқымды қозғалысына әкеліп соғады. Еңбек көші-қоны халықаралық экономикалардағы белсенді бірігу шарттарында қазіргі кезеңнің ең өзекті беталыстардың бірі болды.

«Еңбекші – мигрант» ұғымына түсінік беру үшін қарым-қатынастың осы саласын реттейтін дереккөздерге жүгіну қажет. Еңбекші – мигранттардың қызметін құқықтық реттеу ұлттық заңнамаға, әмбебап және аймақтық сипаттағы халықаралық келісімдерге негізделеді. Бүгінгі таңда Қазақстандағы көші-қон үдерістерін реттейтін нормативтік-құқықтық актілерге келесілерді жатқызуға болады: «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы, «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» 1995 ж. 19 маусымдағы № 2337 Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы 1991 ж. 20 желтоқсандағы № 1017-XII Қазақстан Республикасының Заңы және т.б.

Еңбек көшіп-қонушыларына қатысты құқықтық негізі туралы толығырақ айтатын болсақ, ең алдымен ҚР халықтың көші-қоны туралы заңын ескере кеткен жөн. Бұл заңда «еңбекші – мигрант» ұғымына нақты түсінік берілмеген. Бірақ оның бірінші бабы еңбек көші-қоны ұғымын жеке тұлғалардың еңбек қызметін жүзеге асыру мақсатында басқа мемлекеттерден Қазақстан Республикасына және Қазақстан Республикасынан, сонымен қатар мемлекет ішінде уақытша орнын ауыстыру деп түсіндіреді. Ал 34-ші бап Қазақстанға еңбек қызметін атқару мақсатында келген тұлғалардың нақты санаттарын атап, көрсетеді. Оларға төмендегілер жатады:

1) шетелдік қызметкерлер – экономиканың басым салаларында (экономикалық қызмет түрлерінде) сұранысқа ие кәсіптер бойынша өз бетінше жұмысқа орналасу үшін келген; Қазақстан Республикасының аумағында еңбек қызметін жүзеге асыру үшін жұмыс берушілер тартатын, оның ішінде корпоративішілік ауыстыру шеңберінде келген шетелдік жұмыскерлер – көшіп келушілер;

2) бизнес-көшіп келушілер – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру мақсатында келген көшіп келушілер;

3) маусымдық шетелдік қызметкерлер – халықтың көші-қоны мәселелері жөніндегі уәкілетті орган мемлекеттік басқарудың тиісті саласына басшылықты жүзеге асыратын уәкілетті мемлекеттік органдармен келісу бойынша бекітетін кәсіптер тізбесіне сәйкес, климат немесе өзге де табиғат жағдайларына байланысты белгілі бір кезең (маусым) ішінде атқарылатын маусымдық жұмыстарды орындау үшін жұмыс берушілер бір жылдан аспайтын мерзімге жұмысқа тартатын көшіп келушілер;

4) еңбек көшіп келушілері – еңбекші көшіп келушіге берілген рұқсаттың негізінде жұмыс беруші жеке тұлғалардың үй шаруашылығында жұмыстарды орындау (қызметтер көрсету) мақсатында Қазақстан Республикасына үй қызметкері ретінде келген көшіп келушілер.

Еуразия Экономикалық Қоғамдастығы аясында, еңбекші – мигранттардың құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияға қол қою бойынша жоба көп жылдар бойы жүргізілген болатын. Бұл Конвенцияға 2008 жылдың 14 қарашасында Әзірбайжан, Молдова, Армения, Ресей Федерациясы, Грузия, Белоруссия, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Қырғызстан және Қазақстан мемлекеттері арасында қол қойылды. Аталған келісім Қазақстанда 2009 жылы ратификацияланды және 2011 жылы күшіне енді. Бұл құжаттың мәтіні еңбекші – мигрантты конвенцияның тарапы-қатысушысының азаматы, сонымен қатар тараптардың бірінің аумағында тұрақты өмір сүретін, азаматы болып табылмайтын және онда тұрақты өмір сүрмейтін өзге мемлекеттің аумағында заңды түрде болу және заң негізінде ақы төленетін еңбек қызметін атқаратын тұлға ретінде сипаттайды [1].

Жоғарыда көрсетілген келісімнен бөлек, 1994 жылы Мәскеуде қол қойылған, ТМД аясында еңбек көші-қоны және еңбекші – мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы бірлестік туралы келісім қолданыста жүруде. Бұл конвенцияның екінші бабында келесідей анықтама беріледі: «еңбекші – мигрант (немесе қызметкер) – кететін Тарап аумағында тұрақты өмір сүретін, еңбек беруші тарапта заңды түрде ақы төленетін қызметпен айналысатын тұлға» [2].

2009 жылғы Конвенция «еңбекші – мигрант» терминінің әсеріне түсетін тұлғаларды нақтырақ сипаттайтынын байқау қиынға соқпайды. Ал 1994 жылғы Конвенциядағы түсінік тек қатысушы тараптардың бірінің аумағында тұрақты өмір сүретін тұлғаларды ғана енгізе отырып, азаматтардың санаттарын көрсетпейді. Бұдан қатысушы тараптардың бірінің азаматтары еңбекші – мигрант бола алмайды деп түсінуге болады.

Сонымен қатар, мемлекеттердің еңбек көші-қонын реттеу саласындағы екі тараптық бағыт та маңызды болып табылады. Қазіргі кезде Қазақстан қабылдаушы және жіберуші мемлекетте Әзірбайжан Республикасымен 1999 жылы, Беларусь Республикасымен 1997 жылы азаматтардың еңбек қызметі және әлеуметтік қорғау туралы келісімге отырған болатын. Одан басқа Үкімет 2002 және 2006 жылдары Қырғыз Республикасымен және 2006 жылы Тәжікстанмен серіктес мемлекеттер аумағында еңбекші көшіп-қонушылардың еңбек қызметі және олардың құқықтарын қорғау туралы келісім жасалған еді. Қазақстан мен Тәжікстан арасындағы екі жақты келісім-шарттың 1 бабында былай жазылған: «Осы Келісімнің мақсаттары үшін төменде көрсетілген терминдердің мағыналары келесідей:

«Еңбекші мигрант» – шығатын тарап аумағында тұрақты өмір сүретін, еңбек беруші тарап аумағында ақы төленетін еңбек қызметін заңды түрде атқаратын тұлға [3].

Жоғарыда атап өткен келісімдердің барлығында, сонымен қатар ТМД аясында жасалған аймақтық келісім-шарттардағы терминге шамамен ұқсас түсініктер берілген.

Бүгінгі таңда еңбекші – мигранттар құқығы саласындағы ең басты халықаралық-құқықтық құжаттар еңбекші көшіп-қонушылар туралы ХЕҰ Конвенциясы және 1990 жылдың 18 желтоқсанындағы барлық еңбекші – мигранттардың және олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы Халықаралық конвенция болып саналады. Осы негізгі екі дереккөздер еңбекші – мигранттың анықтамасын қамтиды, алайда, Қазақстан аумағында күші жоқ және құжаттардың осындай нормалары міндетті болып есептелмейді.

ХЕҰ 97-ші Конвенциясында 1949 жылғы қызмет етуші көшіп-қонушыларға қатысты «еңбекші – мигрант» емес, «қызметкер – мигрант» ұғымы қолданылған болатын және бұл ұғым жұмыс табу мақсатымен бір мемлекеттен екінші мемлекетке көшетін тұлғаны білдіреді де, қызметкер заңға сәйкес көшіп-қонушы ретінде қабылданатын кез келген тұлғаны қамтиды. Аталған конвенцияда қызметкер көшіп-қонушының келесідей санаттары көрсетілген: шекара қызметкерлері, қысқа мерзімге келген еркін мамандық иелері мен әртістер, теңізшілер.

Қырық бір жыл өткеннен кейін барлық еңбекші – мигранттардың және олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы Халықаралық конвенциясында «қызметкер – мигрант» ұғымын «еңбекші – мигрантқа» өзгертті. Бірінші тараудың екінші бабында былай жазылған: «еңбекші – мигрант» – азаматтығы жоқ мемлекетте ақы төленетін қызметті атқаратын, атқарудағы немесе атқарған тұлға». Оған қоса, еңбекші – мигранттарды шекара шектес еңбекшілер, маусымдық еңбекшілер, теңізшілер, стационарлық жағалық қондырғыларда жұмыс істейтін еңбекшілер, үлестемелері көшуге байланысты еңбекшілер, жобадағы еңбекшілер, мақсатты жалдау еңбекшілері, жалдаусыз жұмыс істейтін еңбекшілер деп бөлді.

Екі анықтама да бір ұйым аясында қарастырылғанына қарамастан, олардың мағыналары әр түрлі түсіндіріледі. Бірінші жағдайда, жұмысты табуға жасалған екпінді байқамау мүмкін емес, яғни еңбек қызметін атқарған немесе атқарудағы тұлғалар іс жүзінде бұл терминнің аясына жатпайды. Екінші жағдайда, уақыт аралығы ескерілген, алайда қызметті атқару негіздемесінің заңдылығы көрсетілмеген, оған тек ақы төленетін деген анықтама берілген.

Осылайша, бүгінгі таңда Қазақстандық ұлттық дереккөздерде «еңбекші – мигрант» ұғымына түсінік берілмегенін сүйене отырып, жоғарыда көрсетілген түсініктемелерді негізге алып, олардың жақсы және жаман жақтарын ескеріп, аталған терминге өзіміздің анықтамамызды берсек болады. Еңбекші – мигранттың құрамдас элементтері мынадай:

1. Орнын ауыстыру, яғни көшіп-қонушы азаматтығы жоқ, және онда тұрақты өмір сүрмейтін мемлекеттің аумағында болу керек.
2. Өзге мемлекеттің аумағында болудың мақсаты – еңбек қызметін атқару.
3. Ақы төленетін еңбек қызметінің атқарылуының заңдылығы маңызды болып табылады.

Жоғарыда айтылған құрамдастарды ескере отырып, еңбекші мигрант – азаматтығы жоқ немесе мұнда тұрақты өмір сүрмейтін мемлекеттің аумағында заңды түрде ақы төленетін еңбек қызметін атқаратын жеке тұлға, деп айтуға болады.

Алғаш рет «еңбекші – мигрант» ұғымы 2013 жылдың 10 желтоқсанында ҚР кейбір заңнамалық актілеріне еңбек көші-қоны мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР Заңында енгізілді.

Сонымен, еңбекші – мигранттар – Қазақстан Республикасына жұмыс берушілерде – жеке тұлғаларда еңбекші көшіп-қонушыға берілген рұқсат негізінде жұмыс істеу (қызмет көрсету) мақсатында үй қызметкерлері ретінде келген көшіп-қонушы. Ал ҚР Еңбек кодексінің 214 бабының 1 тармағы енді үй жұмыскерлері ұғымын бекітеді: «1. Үй жұмыскерлері деп, егер жұмыстар (көрсетілетін қызметтер) жұмыс берушінің пайда алуы және (немесе) жұмыс беруші үшін пайда алу мақсатында орындалмаса (көрсетілмесе), жұмыс беруші жеке тұлғаларда отбасының бір немесе бірнеше мүшесі жүргізетін үй шаруашылығындағы жұмыстарды орындайтын (қызметтер көрсететін) жұмыскерлер танылады» [4].

Сонымен қатар, еңбекші – мигранттың жұмысқа тұруға рұқсатты өз бетінше алудың тәртібі енгізілді. Ол төменде көрсетілгендерді қамтиды.

1. Жұмыс беруші – жеке тұлғамен бір жылдан артық емес мерзімге еңбек шартына тұру.

2. Тұрғылықты жер бойынша көші-қон полициясының бөлімшесінде жұмысқа тұру рұқсатын алуға арыз беру. Бұл ретте, егер бұл үдеріс шекарадан өткен күннен бастап 5 күннен артық уақытты талап етсе, уақытша тіркеуге тұру керек.

3. Әр жұмыс істеген ай үшін 2 айлық есептік көрсеткіш (АЕК) көлемінде алдын ала жеке табыс салығын төлеу.

Төленген жеке табыс салығының сомасы тиісті сомадан кем болған жағдайда, еңбекші көшіп-қонушы ҚР шығудан бұрын тіркеу орны бойынша салық органдарына жеке табыс салығы бойынша декларацияны тапсыру керек.

Сонымен қатар, еңбекші – мигранттарды бақылауды күшейту мақсатында еңбекші көшіп-қонушылардың дакто-, фотоесептері енгізілді.

Заңға сәйкес Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 517 – 519 бабтарында еңбек көші-қоны туралы заңнаманы бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік көрсетілген [5].

Аталған заңды қабылдауға байланысты, қазіргі кезде үй қызметкерлері – көшіп-қонушыларына медициналық көмек көрсету мәселелері белгісіз болып қалуда. Шамасы, олар тек шұғыл медициналық көмекті қолданатын болады. Басқа жағдайларда жеке медициналық мекемелерге жүгінуге тура келеді.

Ал «Шетелдік жұмыс күші» ұғымының анықтамасы Қазақстан Республикасына шетелдік жұмыс күшін тартуға арналған квотаны белгілеу қағидаларының 2 тармағының 5 тармақшасында берілген. Шетелдік жұмыс күшіне жұмыс беруші тарапынан Қазақстан Республикасы аумағында еңбек қызметін атқару үшін тартылған шетелдіктер және азаматтығы жоқ тұлғалар жатады. Оған өз бетінше жұмысқа тұратын және корпоративтік ауыстыру аясында уақытша аударылатын маусымдық шетелдік қызметкерлер де кіреді.

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Заңның 3-ші бабына сәйкес, Қазақстан Республикасында шетелдіктердің барлық құқықтары мен бостандықтары бар, сонымен қатар, Қазақстан Республикасының заңдары мен халықаралық келісім-шарттарында қарастырылған жағдайлардан бөлек, Конституциямен, Қазақстан Республикасының заңдары мен халықаралық келісім-шарттарымен бекітілген барлық міндеттерді атқарады [6].

Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің құқықтық жағдайы Республика Конституциясымен, Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы ҚР заңымен және т.б. заң актілерімен анықталады. Шетелдіктер – бұл Қазақстанда тұратын, оның заңына бағынатын бірақ оның азаматы болып табылмайтын тұлғалар. Оларға шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдар (апатрид) кіреді. Заңнамаға сәйкес Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары болып Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар есептеледі.

Ал, Қазақстан Республикасындағы азаматтығы жоқ адамдар – бұлар Қазақстан Республикасының азаматы емес, сондай-ақ өзге мемлекеттің азаматтығында болмайтын адамдар. ҚР азаматтары мен шетелдіктердің (шетел азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар) құқықтық мәртебелері көбіне сәйкес келе бермейді. Негізгі айырмашылықтары келесілерде:

1. кейбір лауазымдарды (Президент, сот, самолет экипажының командирі, т.б.) тек ҚР азаматтары ғана иеленеді;

2. мемлекеттік құпиямен байланысты жұмысқа кіру ҚР азаматы болып табылмайтындар үшін шектелген;

3. шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдар үшін еркін жүріп-тұру құқығы шектелген;

4. жалпыға бірдей әскери міндеттілік шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдарға емес тек ҚР азаматтарына ғана тарайды;

5. ҚР азаматтары мен шетелдіктердің деликтқабілеттігі бірдей емес. Мысалы, соңғыларына Қазақстанда болу мерзімін қысқарту, ҚР аумағынан кетіру секілді шаралар қолданылуы мүмкін.

6. шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдар Қазақстан мемлекетінің саяси өміріне араласа алмайды.

Сонда да аталмыш ерекшеліктерді ескере отырып шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың конституциялық мәртебесінің жалпы сипаттамасын беруге болады. Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың конституциялық-құқықтық мәртебесі – бұл Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың Конституциямен, заңдармен және өзге құқықтық актілермен белгіленген құқықтары, міндеттері, жауаптылығы.

Жоғарыда аталғандай Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтық мәртебесі ҚР Конституциясымен, «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» ҚР заңымен, оған қоса Шетелдіктердің Қазақстан Республикасына келуінің және болуының, сондай-ақ олардың Қазақстан Республикасынан кетуінің Тәртібімен және бірқатар өзге де арнайы актілермен белгіленеді. Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің құқықтық жағдайы, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарымен де анықтала алады. Шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың конституциялық құқықтық мәртебесі олардың жалпы құқықтық мәртебесінің негізгі, маңызды бөлігін құрайды және көптеген заң актілері мен заңға тәуелді актілерде бекітіледі.

Қазақстандағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың конституциялық құқықтық мәртебесінің мазмұнын келесідей бөлшектер құрайды:

- конституциялық құқық нормаларымен бекітілген құқық-тары мен міндеттерінің кешені;

- бұл құқықтар мен міндеттерді заңмен қорғау және мем-лекеттік органдармен, жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен қамтамасыз ету механизмдерін қоса алғанда оларды жүзеге асыру кепілдіктері.

Қазақстан Республикасының Конституциясы тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне қарамастан адамдар мен азаматтардың (оның ішінде шетелдіктердің де) құқықтары мен бостандықтарының теңдігіне кепілдік береді. Конституция адамдардың барлығының құқықтары мен бостандықтарының теңдігін бекіткеніне қарамастан түрлі жағдайларға байланысты адамдардың жеке категорияларының теңсіздігі байқалып қалып жатады. Өйткені, адамдардың кейбір топтарының құқықтық мәртебесінде мәнді ерекшеліктер бар. Мысалы, шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдар ҚР азаматтарымен теңдей құқықтардың шегін пайдаланбайды. Республика заңнамасына, ғылыми доктринаға қарап отырып, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың саяси құқықтарды иеленбейтінін көреміз. Саяси құқықтарға мынадай құқықтар жатады: мемлекеттік қызметке кіру құқығы, қоғамдық бірлестіктерге бірігу құқығы, сайлау және сайлану құқығы, референдумға қатысу құқығы, тікелей және өз өкілдері арқылы мемлекетті басқару ісіне қатысу құқығы. Саяси партияға шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың мүше болуына, сондай-ақ ұжымдық мүшелікке жол берілмейді.

Ал, жеке және әлеуметтік-экономикалық құқықтардың кейбірін шетелдіктер белгілі бір шектеулермен пайдаланады. Олардың бірі – еңбек ету бостандығына құқық. Республика заңнамасына сәйкес адамдардың бұл категориялары республика азаматтары-мен теңдей еңбек ете алады. Бірақ кейбір лауазымдар мен қызметтер түрі олар үшін жабық болып табылады. Сондай-ақ ҚР аумағында еркін жүріп тұру құқығы, жоғары білім алу құқығы да т.б. шетелдіктер үшін біршама шектелген болып табылады.

Қазақстанда жүрген шетелдіктерді үш топқа бөлуге болады:

1. Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктер;
2. Қазақстан Республикасында уақытша жүрген шетелдіктер;
3. транзиттік шетелдіктер [7, 63 б].

Қазақстан Республикасында *тұрақты тұратын шетелдіктер* деп тұрақты тұруға Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен ішкі істер органдарынан рұқсат және тұрақты тұру құқығына құжат алған шетелдіктер танылады. Тұрақты тұратындарға мынадай құжаттар беріледі: шетелдік азамат үшін – шетелдік азаматтың Қазақстан

Республикасында тұруға ықтияр-хаты, азаматтығы жоқ адам үшін – азаматтығы жоқ адамның куәлігі.

Қазақстан Республикасында өзгедей заңды негізде жүрген, сондай-ақ оларға қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес ауыр немесе аса ауыр қылмыстар деп танылатын әрекеттер жасалуы салдарынан жәбірленуші деп танылған шетелдіктер Қазақстан Республикасында *уақытша жүргендер* деп есептеледі.

Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитпен жүріп өтуші шетелдіктер *транзиттік шетелдіктер* деп танылады.

Шетелдіктер Қазақстан Республикасына белгілі бір заң актілерінің негізінде келіп, кетеді.

Егер Қазақстан Республикасының тиісті тараппен келісімінде өзгеше тәртіп белгіленбесе, шетелдіктер жарамды паспорт пен оны алмастыратын құжаттармен Қазақстан Республикасының келу визасы болған жағдайда Қазақстан Республикасына келе алады.

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» 1995 жылғы 19 маусымдағы заңда белгіленген жағдайларда шетелдіктердің Қазақстанға келулеріне тыйым салынуы мүмкін.

Қазақстан Республикасына келу кезінде шетелдіктерге Қазақстан Республикасының Үкіметі көздеген тәртіппен көші-қон карточкалары беріледі.

Егер Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында өзгеше көзделмесе, қабылдаушы тараптардың шақыруы және Қазақстан Республикасының рұқсат беруге уәкілетті орган-дарының рұқсаты виза беру үшін негіз болып табылады.

Шетелдіктер қолданыстағы шетелдік паспорттар немесе Қазақстан Республикасының бұған уәкілдік алған мемлекеттік органдары берген кету визалары болған жағдайда сол паспорт-тарды алмастыратын құжаттар бойынша, егер тиісті елмен жасалған келісімде өзгеше тәртіп белгіленбесе, Қазақстан Республикасынан кетеді.

Қазақстан Республикасынан кету шетелдікке мына жағдайларда рұқсат етілмейді:

а) егер оны қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін негіздер болса істі жүргізу аяқталғанға дейін;

б) егер ол қылмыс жасағаны үшін сотталған болса – жазаны өтеп болғанға немесе жазадан босатылғанға дейін;

в) егер ол өзіне сот жүктеген міндеттемелерді орындаудан жалтаратын болса міндеттемелер орындалғанға дейін;

г) Қазақстан Республикасының заңдары белгілеген өзге де негіздер бойынша.

Шетелдіктің Қазақстан Республикасынан кетуі ол Қазақстан Республикасы азаматтарының, басқа жеке және заңды тұлғалардың елеулі мүдделерімен байланысты мүліктік міндеттемелерді орындағанға дейін кейінге қалдырылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының аумағында қандай да бір құқық бұзушылық жасаған шетелдікке Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында белгіленгеннен басқа жағдайларда, ҚР азаматтарымен бірдей негіздерде жауапкершілік жүктеледі.

Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы заңнаманы бұзған шетелдіктің Қазақстан Республикасында болу жөнінде белгіленген мерзімі қысқартылуы мүмкін. Шетелдіктің Қазақстан Республикасында болу мерзімі одан әрі болуы үшін негіздері қалмаған жағдайларда да қысқартылуы мүмкін.

Шетелдік мына жағдайларда Қазақстан Республикасының шегінен қуылуы мүмкін:

а) егер оның іс-әрекеті мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету немесе қоғамдық тәртіпті қорғау мүдделеріне қайшы келетін болса;

б) егер бұл халықтың денсаулығы мен адамгершілік қасиетін сақтау, Қазақстан Республикасы азаматтарының және басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін қажет болса;

в) егер ол шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы заңнаманы, Қазақстан Республикасының кедендік, валюталық немесе өзге де заңдарын бұзса;

г) егер Қазақстан Республикасының азаматымен некеге тұруы оны Қазақстан Республикасында тұрақты тұруға қалдыру үшін негіз болып табылып, заң актілерімен белгіленген тәртіппен неке заңсыз деп танылған жағдайда.

Заң бойынша бұрын Қазақстан Республикасынан шығарып жіберілген шетелдіктерге шығарып жіберу туралы шешім шығарылған күннен бастап бес жыл бойы Қазақстан Республикасына келуге тыйым салынады.

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Заңның 6-шы бабымен шетелдіктердің еңбектену құқығы қарастырылған. Шетелдіктер Қазақстан Республикасында еңбек қызметін Қазақстан Республикасының заңнамасымен және халықаралық келісім-шарттарымен белгіленген тәртіпте және олардың негізінде атқарады. Қазақстан Республикасы азаматтарының еңбек еркіндігінің конституциялық құқығын қамтамасыз ету мақсатында, заңнамалық актілермен Қазақстан Республикасында шетелдіктердің еңбек қызметін атқару бойынша шектеулер орнатылу мүмкін.

Қорытындылай келе, «шетелдік қызметкер» және «еңбекші мигрант» ұғымдарының арасындағы айырмашылық олардың Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалатын құқықтық мәртебесінде жатыр. Шетел азаматтарының еңбегін реттеудің нақты тұжырымдамалары мен нормаларын енгізу Қазақстанға көшіп-қонушылардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге және заңды еңбек көші-қонына жағдай жасай отырып, ішкі еңбек нарығын тұрақтандыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта Қазақстанның белсенді экономикалық дамуы мен әлемдік экономикаға интеграциялануы жағдайында шетелдік жұмысшылар мен еңбек мигранттарының еңбек қызметін реттеу мемлекеттік саясаттың маңызды аспектісіне айналууда. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде «шетелдік жұмысшы» және «еңбек мигранты» ұғымдарын ажырату шетелдік жұмыс күшін тиімді тарту үшін құқықтық негіздерді қалыптастырып қана қоймай, олардың қорғалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осы санаттағы жұмысшылардың құқықтық мәртебесін нақты анықтау шетелдік жұмысшылардың да, Қазақстан азаматтарының да мүдделерін сақтауға ықпал етеді, еңбек нарығындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етіп, әлеуметтік кепілдіктерді нығайтады. Бұдан басқа, нақты нормалар заңсыз еңбек миграциясын азайтуға және шетелдік азаматтардың еңбек қызметін бақылауды күшейтуге көмектеседі, бұл өз кезегінде елдің әлеуметтік тұрақтылығы мен орнықты дамуына ықпал етеді.

Қазақстандағы шетелдік жұмысшылар мен еңбек мигранттарының құқықтық мәртебесін реттеу – халықаралық стандарттар мен адам құқықтары принциптеріне сай құқықтық жүйе құру жолындағы маңызды қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің еңбекші-мигранттары мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 31 желтоқсандағы № 235-IV Заңы.

2. "Еңбек көші-қоны және еңбекші мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы 1994 жылғы 15 сәуірдегі келісімге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы хаттаманы ратификациялау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 9 тамыздағы N 681 Қаулысы.

3. Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Тәжікстан Республикасының Үкіметі арасындағы Еңбекші-мигранттар – Тәжікстан Республикасының аумағында уақытша жұмыс істейтін Қазақстан Республикасы азаматтарының еңбек қызметі мен құқықтарын қорғау туралы, еңбекші-мигранттар – Қазақстан Республикасының аумағында уақытша жұмыс істейтін Тәжікстан Республикасы азаматтарының еңбек қызметі мен құқықтарын қорғау туралы Келісім (Астана қ., 4 мамыр 2006 жыл).

4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі (2024.21.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
5. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2024.01.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
6. «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» 1995 ж. 19 маусымдағы № 2337 Қазақстан Республикасының Заңы (2024.28.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
7. Об условиях и порядке привлечения иностранной рабочей силы [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые дан. // Труд в Казахстане. – 2008. – № 8.

МЕДИАЦИЯ – ҚҰҚЫҚТЫҚ КЕЛІСПЕУШІЛІКТЕРДІ ШЕШУДІҢ БАЛАМАЛЫ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

Әли Т.А.,

«Құқық» мектебінің 2 курс
магистранты, Еуразия технологиялық
университеті, Алматы қаласы,
Қазақстан

Аңдатпа: Мақалада медиацияның құқықтық келіспеушіліктерді шешудегі рөлі қарастырылады. Автор медиацияның дәстүрлі сот процестерінен артықшылықтарын, оның тиімділігі мен заңды негіздерін талдап, бұл әдістің Қазақстандағы құқықтық жүйеде қолданылуының маңыздылығын атап өтеді.

Түйінді сөздер: Медиация, құқықтық келіспеушіліктер, баламалы тәсіл, тиімділік, құқықтық жүйе, сот процесі.

Тоталитарлық жүйеден демократияға өткен елдерде туындайтын мәселелерді тек сотта шешуге болады деген пікір кең таралған. Бұл көзқараста шындықтың бір бөлігі бар. Алайда, әлемде Тараптар арасындағы келіссөздер арқылы кейбір мәселелерді шешудің жаңа әдістері пайда болады. Медиацияның бұл әдісі тараптарға келісімге келуге және туындаған мәселені шешуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде медиация шығындарды азайтуға, бюрократиялық кідірістерден арылуға, уақытты үнемдеуге, достық пен өзара түсіністікті сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, медиацияның маңызды артықшылықтарының бірі-құпиялылықты сақтау. Бұл әдістің тиімділігі жоғары, өйткені медиация арнайы процедуралық жағдайлар мен медиатордың кәсіби көмегі арқасында тиімді шешімдер табуға мүмкіндік береді.

Медиация сөзі «mediare», латын тілінен аударғанда, делдалдық ету, яғни тараптарды өзара келістіру тәсілі немесе мәмілегер, бітімгер деп түсіну абзал. Медиация – үшінші бейтарап көзқарасты ұстанатын тараптың, яғни медиатордың қатысуымен дау-жанжалдарды шешудің баламалы әдісі. Ол екі жақтың еріктілік, құпиялық, тең құқылығын сақтай отырып, тараптардың өзара тиімді бітімге келуіне жол ашады.

Медиация институты Қазақстан құқығында жаңалық болып табылса, керісінше Еуропа, АҚШ елдерінде кеңінен қолданылып келеді. Кейбір бұқаралық ақпарат құралдарының деректеріне сүйенсек, әлемде медиация арқылы бүкіл келіспеушіліктің 30-40 пайызы шешіледі және оның 85 пайызында оң шешімге қол жеткізілген. Ары қарай медиацияның тарихына шолу жасап өтсек.

Қазақ ұлтының тарихында дауласушы екі тарапты қанағаттандыру арқылы келісімге келтіру тәжірибесі біздің ұлттық құндылығымыз болып саналады. Аталмыш құндылықты негізгі көзі ретінде билердің әділ, адал қызметтерін айтамыз. «Талай айтыс-тартысты талқылап, тиянақты тұжырым жасау, күрделі дау-дамайдың шырмауын ширататын парасат-пайым таныту немесе қорғаушы, әлде айыптаушы ретінде айғақтар келтіріп, асқан шешендігімен өз тарапына жеңіс әкелу немесе би-төреші дәрежесінде даулы жақтарды татуластырып, әділ әрі бейбіт келісімге көндіру адамға асқан абырой-атақ әкелетін ең мәртебелі іс болды», – деп ғалым, академик С. Зиманов билердің қоғамдағы рөліне дәл анықтама берді [1, 88 б.].

Көне замандарда ежелгі Грецияда азаматтардың арасында туындаған келіспеушіліктерді шешуде бітімгерлердің (мәмілегер) қызметі кеңінен пайдаланылған. Мұндағы Юстиниан кодексі (б.д.д 530-533 жж.) бойынша медиаторларға көп үміт артылған. Сондай-ақ, АҚШ, Австралия, Ұлыбритания елдерінде XX ғасырдың екінші жартысында қолданылған ағылшын-саксон құқығы бойынша да медиация қызметі кеңінен пайдаланылып, тұрғындар медиаторларға жүгінген. Сөйтіп, даулы мәселелерді шешудің бұл жолы бүкіл Еуропа елдеріне кеңінен тараған. Қазіргі күні бірқатар елдерде медиацияның онлайндық (интернет арқылы) түрі қолданыла бастады.

АҚШ. 1970 жылы Американың ірі қалаларында ерікті медиаторлар жұмыс істеп, мұнда алғаш рет медиация процесі тәжірибеге енгізілді.

Австралия. 2006 жылы мамыр айында осы елде өткен Медиация жөніндегі Ұлттық конференциядан кейін құқық қорғауда медиацияның ұлттық жүйесі жасалды. Бұған қоса, медиаторларды мемлекеттік деңгейде кәсіби аккредитациядан өткізу қажеттігі қатаң талап ретінде қойылды. Қазіргі күні австриялықтар сотқа жүгінуден гөрі, медиаторлардың қызметіне көбірек жүгінеді.

Ресей. XIX ғасырдың басында Ресей империясында коммерциялық соттардың жүйесі құрылып, олар алуан түрлі азаматтық істерді шешуге үлес қосты. Сөйтіп, соттарды бай адамдардың өкілдерінен және 1-ші және 2-ші дәрежелі судьялардан тағайындалуын талап етілді. Ал XIX ғасырдың орта тұсында сауда саласындағы дау-дамайларды медиаторлардың қатысуымен шешу енгізілді. Дегенмен 1917 жылдан соң әртүрлі саяси және идеологиялық пайымдауларға байланысты медиация жүйесі қоғамнан ысырылып тасталды. Ал 1990 жылдары медиацияны қайтадан енгізу бағытында іс-шаралар жасалып, бұл мәселені түбегейлі шешу 20 жылға жуық созылды. Ақыры даулы мәселелерді шешу ісінде медиаторлардың қызметін пайдалану қажеттігін түсінген Ресей басшылығы өткен жылы медиация туралы арнайы заң қабылдап, бұл заң үстіміздегі жылы 1 қаңтардан бастап күшіне енді.

Аталмыш заң жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқық қатынастарынан, сондай-ақ аса ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын дауларды шешуге қолданылады. Әрекетке қабілетсіз деп танылған адамдардың мүдделеріне қатысты, тараптардың бірі мемлекеттік орган болып табылатын дауларға, сыбайлас жемқорлық қылмыстар және мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы өзге де қылмыстар туралы істер бойынша қолданылмайды. Сондай-ақ медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттеп, жүргізу қағидаттары мен рәсімін және медиатордың мәртебесін айқындайды.

Медиаторлар екіге бөлінеді. Олардың бірі медиация мәселесі бойынша арнайы білім алып, тәжірибе жинақтаған кәсіби медиаторлар. Ал екіншісі – кәсіби емес медиаторлар. Заңда атап көрсетілгендей, медиаторлықты таңдаған адам өз қызметін кәсіби де, кәсіби емес те негізде жүзеге асырады. Жоғары білімі бар, жасы 25-ке толған, ҚР медиаторлар одағынан арнайы оқудан өткен кез келген тұлға кәсіби медиатор бола алады. Ал кәсіби емес медиаторлықпен 40 жасқа толған, халық арасында беделді, адамгершілігі жоғары, ары кіршіксіз адамдардың айналысуына толық мүмкіндік бар. Олар тұрғындар жиынының ресми хаттамасы арқылы жергілікті атқару органдарына тіркелуі тиісті және де заңгер мамандығы болуы міндетті емес. Медиаторлар өз қызметтерін тек қана жеке құқықтық қатынастар бойынша жүргізеді. Мемлекеттік қызметкерлерге, сотты болып, ақталмағандардың бұл қызмет түрімен айналысуларына рұқсат етілмейді [2].

Кәсіби медиаторлардың алдына қойған басты мақсаты – кез келген проблемалық мәселелерді сотқа жүгінусіз-ақ, дауласушы тараптардың барлығына бірдей көзқарас таныта отырып, екі тарапқа да тиімді жағдайда шешу. Мұны даулы мәселені бейбіт жолмен шешу деуге де болады. Қалай десек те, медиацияның артықшылығы өте көп. Мысалы, өткен жылы «Медиация туралы заң» қабылдаған көршілес Ресей Федерациясы үстіміздегі жылдан бастап азаматтардың арасында кездесетін алуан түрлі дау-дамайларды медиаторлар арқылы шеше бастады. Ал Америкада дәл осы әдістің қолданылып келе жатқанына көп уақыт болды. Әрине, өмір болған соң қоғамда азаматтардың арасында сан түрлі келіспеушіліктер, даулы мәселелер туындамай тұрмайтыны ақиқат. Міне, сондай мәселелерді шешуде медиаторлардың қызметіне жүгіну өте тиімді. Өйткені медиация даулы мәселелерді шешуде әлемде өзін-өзі толық ақтаған процесс. Сондықтан да тұрғындардың қандай да бір азаматтық келіспеушіліктер туындай қалған жағдайда кәсіби медиаторлардың қызметіне жүгінгені жөн.

Медиатор қызметіне мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдардың, жеке тұлғалардың араласуына жол берілмейді.

Медиация қағидаттарына екі дауласушы тараптың еріктілігінің болуы, медиацияға жүгінген тараптардың теңдей құқылы болулары, медиатордың тәуелсіз және бейтарап болуы, тараптар құпиялылығының сақталуы, медиация рәсімінің атқарылуына ешкімнің араласуына жол берілмеуі кіреді.

Медиация барысында дауласушы тараптар өз қалауларымен материалдық және процессуалдық құқықтарға ие болып, талап мөлшерін ұлғайтуға, азайтуға, болмаса даулы мәселеден бас тартуға құқылы.

Медиатордың судьядан айырмашылығы қандай? – деген сұрақ туындайтыны анық.

– Ең басты айырмашылығы – медиатор тараптармен болатын келіссөздерге кез – келген уақытта, кез келген жерде қатыса алады. Ал судьяның қызметіне араласпаушылық қағидасы бойынша мұндай келіссөздерге қатысуға заң бойынша рұқсат етілмейді.

Медиацияның өміршендігі және халыққа тиімділігі, сот өндірісіндегі даулы мәселелердің оң шешімдермен аяқталғаны, медиаторлар ұйымдарының жасаған тізілімі негізінде іріктелген кәсіпқой медиаторлардың және қала, кент, ауыл, селолық округ әкімдері жасаған тізілім негізінде іріктелген қоғамдық медиаторлардың белсенді, адал, сапалы қызметтері мен еңбектеріне көп байланысты [3].

Медиация Заңының қолдану саласына жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және басқа қатынастардан туындайтын даулар, онша ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыстық іс жүргізу барысында қаралатын даулар бойынша медиация жүргізуге келісім-шартын жасау жатады. Сондай-ақ медиацияны некені жалғастыру, ата-ана құқықтарын жүзеге асыру, балалардың тұрғылықты жерін белгілеу, балаларды бағып-күтуге қатысты ерлі-зайыптылар арасындағы және басқа да отбасылық қатынастардан туындаған келіспеушіліктерді шешу үшін де қолданылады.

Медиаторлар ұйымы ҚР «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңында көзделген ұйымдық-құқықтық нысандарда құрылған коммерциялық мемлекеттік емес өзін-өзі қаржыландыратын, өзін-өзі басқаратын ұйым болады. Медиатор медиацияны дауласушы тараптардың келісімімен жүргізеді. Медиатор дауласушы тараптар медиацияға жүгінген соң медиация басталғанға дейін оның мақсаты және олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді. Медиацияны жүргізу шарты бойынша жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және басқа да құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды реттеу кезінде медиация сотқа жүгінгенге дейін де, сот талқылауы басталғаннан кейін де қолданылады.

Медиацияға жүгінуді дауласушы тараптың өзі немесе тараптардың өтініші бойынша сот немесе қылмыстық қудалау органының жасауына болады. Медиацияны жүргізу үшін дауласушы тараптар дауды шешуге келісімдері болып, жазбаша нысандағы рәсімделген медиация туралы шарт жасайды.

Медиацияны азаматтық не қылмыстық процесс шеңберінен тыс жүзеге асыру медиация шартында айқындалған мерзім ішінде, болмаса алпыс күн ішінде медиатор мен дауласушы тараптар болып ықтимал шараларды өздері жасап қабылдауға мүмкіндіктері қарастырылған. Ол медиация шартын жасағаннан бастап отыз күн ішінде аяқталады. Оның мерзімін қажеттілікке байланысты тараптардың шешімімен тағы да отыз күнге ұзарта алады.

Тараптардың дауды шешуге келіскен медиация туралы шарты сот өндірісіндегі жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және басқа да құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды тоқтата тұруына негіз болады.

Тараптар бітімге келіп дауды реттеу келісіміне қол қойған уақыттан бастап медиатор дауды медиация арқылы шешуге мүмкіндігі болмаған жағдайда, тараптар дауды медиация арқылы шешуге мүмкін емес болып бас тартқан жағдайда немесе тараптың бірі медиацияны жалғастырудан бас тартса сол мерзімнен бастап медиация жүргізілу тоқтайды [4, 35 б.].

Тараптар бітімге келіп дауды реттеу келісіміне қол қойған келісім құжаты азаматтық іс жатқан судьяға жіберіліп ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексінде көзделген тәртіптермен сот өндірісіндегі істің шешімі бекітіліп, қорытындыланады және мемлекеттік баж ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексінде көзделген тәртіппен баж төлеген адамға қайтарылады.

Медиацияның мақсаты – біріншіден, дауды шешуде екі тарапты қанағаттандыратындай тоқтамға келу. Екіншіден, тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету.

Соттарда істер айлап, кейде жылдап қаралатын болса, медиаторға 30 күн ғана уақыт беріледі. Тараптар келісімге келгеннен кейін іс сотта бейбіт келісім ретінде мақұлданады. Ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыстық істер бойынша жәбірленушіге мүдделі жақ келтірген залалдың орнын толтыру туралы екі жақты келісімге келетін болса ҚР ҚК-67 бабы бойынша іс тоқтатылады. Сонымен бірге медиатордың қызметі кәсіпкерлік болып саналмайды, басқа да қызмет түрлерімен айналыса алады. Оларға еңбекақы жұмыс ауқымына қарай тараптармен келісу арқылы төленеді.

Дауларды сотқа дейін баламалы негізде шешудің негізгі конституциялық қағидасы Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 1-бөлігі болып табылады. Ата заңымыздың осы бөлігінде тайға таңба басқандай етіп, «Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғалуын қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға құқылы» екені анық көрсетілген. Бұл – әр азаматқа қатысты даулы істі бітімгершілікпен шешуге сілтеме беріп тұрған айқын да анық құқықтық тұжырым.

Соның ішінде еліміздің сот төрелігіне медиация институтын заңдылық тұрғыдан енгізу, оны айналымдағы заңдармен тең дәрежеде қолданудың негізгі принциптері, рәсімдері, медиатордың құқығы мен міндеттері, конфиденциалдығын сақтау жөніндегі кепілдік және келісімді бекітудің тәртібі, сондай-ақ қоғамдық ортада орын алған әртүрлі дауларды шешуде бұл тәсілдің тиімділігі жоғары екенін көрсеткен бірқатар елдердің тәжірибесі жан-жақты түрде бағамдалды.

Кей дамыған елдерде, мәселен, Францияда медиаторлық мамандығын алу үшін 600 сағаттан кем оқымаса, Ресейде 300 сағаттай оқу бағдарламасы бар екен. Ал Қазақстанда 130 сағат, оның 100 сағаты ғана кәсіби медиаторлықты игеруге арналады [5].

Медиация тәсілін жақтаушылар оның артықшылықтары мен ерекшеліктеріне мына төмендегі қағидаларды негізге алады:

- таңдау еркіндігі;
- әділдікке сенім;
- шешім дайындауға және қабылдауға араласу;
- шешімге екі тараптың келісім беруі;
- дауласу процесінен шығу мүмкіндігі;
- уақыт пен қаржының үнемділігі;
- құпиялылық;
- процестің икемділігі,
- сыбайлас жемқорлық белгілерінің болмауы [6].

Қорыта келгенде, қолданыстағы Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы аты бөлек болғанымен қазақ құқығы үшін жат дүние емес. Бұл дарабоз билердің дәстүрлі билік жүргізу тәсілінің заңды жалғасы деп есептеймін. Қазақ халқы үшін бітімгершілік – билік айтудың ең озық өнегесі. Тоқсан рулы елдің дауларын тоғыз ауыз сөзбен түйіндеп, татуластырып отырған дана бабаларымыздың бітімгершілік саясаты егеменді елімізде жаңа серпінмен қолға алынуы құптарлық жайт. Қазақстан Республикасында «Медиация туралы» Заңның әрекет етуі өркениет көшіне батыл бет түзеген біздің қоғамымызда оң өзгерістердің жүзеге асырылып жатқандығының айқын көрінісі екендігін айғақтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. С. Зиманов. Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі. А.: Атамұра, 2008., 88б.
2. Жакыпов Ж. «Бітімгершілік заңының ең тиімді тұсы – адам құқығы» // URL: <http://www.mpc-info.kz/ru/2011-09-22-00-28-59/122-2011-07-11-11-22-59.html>

3. Сабдин К. Медиация – еще одно доказательство признаков правового государства // URL: <http://www.akmolassud.kz/index.php?gid=40&sid=156&lang=ru>
4. Байқадамов Н. Қазақтардың дәстүрлі сот жүйесі және Қазақстандағы медиацияның болашағы // «Әділ сот» журналы №6/2010ж., 356.
5. Жақыпов Ж. Халық соттан да, соттасудан да шаршады бұл қиындықтан «Медиация туралы» заң ғана құтқарады. // URL: [http:// www.mediation.kz/press/02-05.09.2011.docx](http://www.mediation.kz/press/02-05.09.2011.docx)
6. Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы, 5.08.2011ж. // www.zakon.kz

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ АҚША – НЕСИЕ САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әстаева Н.

Ф-23-1к тобының студенті

Ермекова К.А.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қазіргі уақытта ақша-несие саясаты қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізуге, инфляциялық күтулерді басқаруға және елдің ақша-несие жүйесін нығайтуға ықпал етеді. Авторлар өз зерттеулерінде мемлекет жүргізетін ұлттық экономикалық саясаттың құрылымдық элементі ретінде ақша-несие органдарының саясатына тоқталды. Қазіргі кезеңде Қазақстанның ақша-несие саясатын жүзеге асыру бағыттарына баға берілді. Экономикалық өсудің тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында авторлар әртүрлі сценарийлік модельдер бойынша ақша-несие саясатының оған әсер етуінің болжамдық нұсқаларын қарастырды. Ақша-несие саясатының негізгі мәселесібағаның тұрақтылығы болып табылады. Ол кейіннен халықтың және экономиканың корпоративтік секторының инфляциялық күтулерінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Жүргізілген зерттеулердің негізінде ақша-несие саясатының трансмиссиялық арналарының тиімділігіне қол жеткізу бойынша ұсыныстар мен шешімдер ұсынылады. Мақалада нақты деректер мен сызбалар арқылы талдау қорытындылары көрсетілген.

Түйінді сөздер: ақша-несие саясаты, инфляция, экономикалық өсім, трансмиссиялық арналар, ақша массасының сценарийлік үлгілері.

Құрылымдық өзгерістер жаһандық кеңістіктің барлық сегменттерінде жүріп жатыр. Дүниежүзілік шаруашылықтағы өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың өзгеруі мемлекеттер ішіндегі жаһандық өзгерістерге әкеледі. Бұл ақша-несие саясатының жағдайына әсер етеді. Ақша-несие саясатының басты мәселесі – баға тұрақтылығы. Ол кейіннен корпоративтік сектор мен үй шаруашылықтары арасындағы инфляциялық күтулерді төмендетуге және басқаруға көмектеседі.

Қазақстан Республикасының қазіргі ақша-несие саясаты елдің экономикалық жағдайына, жаһандық нарықтағы өзгерістерге және ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған. Төменде ақша саясатының негізгі ерекшеліктері мен мәселелері көрсетілген:

Ерекшеліктері:

1. Инфляцияны бақылау: Ұлттық Банк инфляциялық таргеттеу саясатын ұстанады. 2024 жылы инфляция деңгейін 6-8% аралығында ұстап тұру басты мақсат болып табылады.

2. Ұлттық валютаның тұрақтылығын сақтау: Айырбас бағамы еркін өзгермелі, бірақ Ұлттық Банк қажет болған жағдайда нарыққа интервенция жасап, тұрақтылықты қамтамасыз етеді.

3. Базалық мөлшерлеме: Ақша-несие саясатының негізгі құралы базалық мөлшерлеме болып табылады. 2024 жылы базалық мөлшерлеме 16%-ға жақын деңгейде сақталуда. Бұл инфляцияны тежеуге және шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал етеді.

4. Долларландыруды төмендету: Халықтың шетелдік валютадағы депозиттерге тәуелділігін азайтуға арналған шаралар қабылдануда.

Мәселелері:

1. Жоғары инфляция: Әлемдік азық-түлік бағасының қымбаттауы мен логистикалық шығындардың артуы Қазақстанда инфляцияның жоғары деңгейде сақталуына себеп болып отыр.

2. Кәсіпкерлікке несиелер беру қиындықтары: Жоғары мөлшерлеме шағын және орта бизнес үшін несиенің қымбат болуына әкеліп соқтырады.

3. Валюта нарығындағы тұрақсыздық: Геосаяси факторлар мен мұнай бағасының құбылмалылығы теңге бағамына қысым жасайды.

4. Халықтың төлем қабілеттілігі: Жалақының баяу өсуі және қымбатшылық халықтың тұтынушылық шығындарын шектейді.

1-кесте. 2022-2024 жж. Қазақстан өңірлеріндегі инфляция деңгейі

Өңірлердегі қыркүйек айындағы жылдық инфляция			
пайызбен, өсім			
	2024	2023	2022
Қазақстан Республикасы	8,3	11,8	17,7
Абай	8,7	10,7	18,8
Ақмола	8,4	13,2	19,2
Ақтөбе	8,7	11,6	17,2
Алматы	5,5	10,4	15,8
Атырау	8,9	10,8	17,1
Батыс Қазақстан	9,0	11,4	17,0
Жамбыл	6,7	12,3	15,8
Жетісу	8,1	12,7	17,5
Қарағанды	8,8	12,3	18,4
Қостанай	7,5	10,8	18,4
Қызылорда	8,1	12,3	16,6
Маңғыстау	9,8	10,9	21,7
Павлодар	9,1	11,4	17,2
Солтүстік Қазақстан	8,8	12,6	18,0
Түркістан	7,7	11,8	17,6
Ұлытау	6,3	11,7	19,6
Шығыс Қазақстан	9,2	11,4	18,8
Астана қ.	10,3	11,6	20,0
Алматы қ.	8,3	12,4	17,3
Шымкент қ.	7,6	11,0	16,5

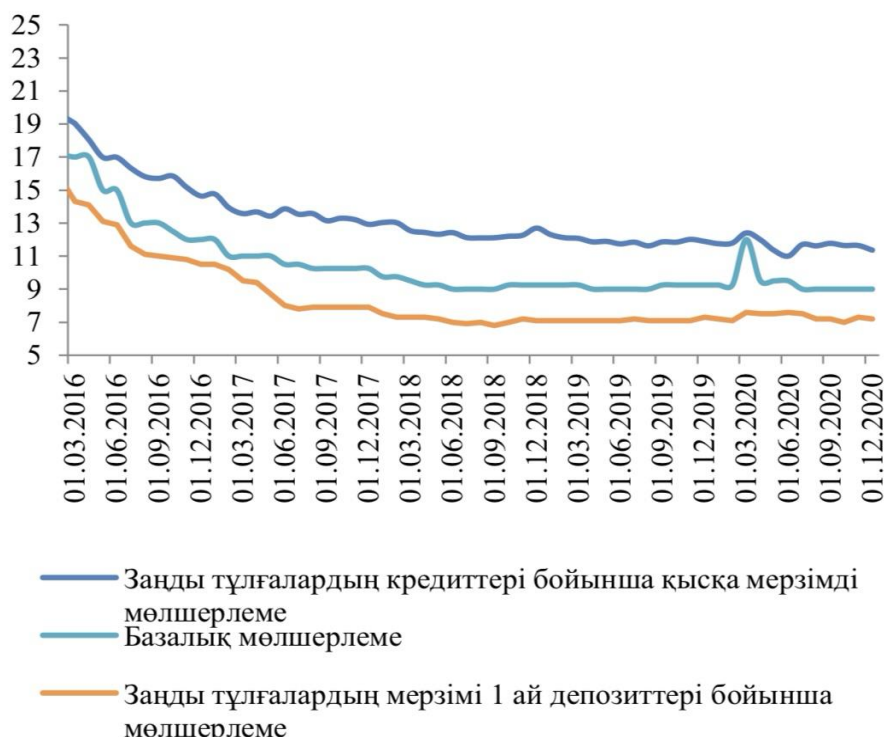
Кесте бойынша айтсақ, жыл сайын еліміздің әр өңіріндегі инфляция түсіп келеді. Бұл экономикамыздың өсіп келе жатқаның бір белгісі.

Ақша-несие саясатын макроэкономикалық пропорцияларда тепе-теңдікке жетуге бағытталған ақша-несие органдары тарапынан шаралар кешені ретінде қарастыруға болады. Макроэкономикалық пропорциялар – бұл қоғамдық өндірістің жеке түрлері арасындағы сандық қатынастар. Оларға мыналар жатады:

– жалпы экономикалық – қоғамдық еңбек бөлінісінің құрылымын есепке алмай қалыптасқан агрегаттар арасындағы пропорциялар;

– қоғамдық еңбек бөлінісінің құрылымын көрсететін пропорциялар: салааралық, ішкі салалық, аймақаралық, мемлекетаралық және т.б.

Меніңше, ақша-несие саясатын орталық банк қаржы нарығының тәуелсіз мегарегуляторы ретінде жүзеге асырады. Мемлекеттің жалпы макроэкономикалық саясатындағы ақша-несие саясатының жүйе құраушы рөлі мен орны қаржы нарығының ғалымдары әрі практиктерінде әрқашан белгілі бір ғылыми қызығушылық тудырды.

1-сурет – Базалық мөлшерлеме және депозиттер, кредиттер бойынша мөлшерлеме

Ақша-несие органдарының басым мақсаты қоғамдық ұдайы өндірістің қаржылық, ақпараттық және тауарлық ағындары арасындағы теңгерімді тепе-теңдікке қол жеткізу, баға тұрақтылығын және ұлттық валютаның тепе-теңдік айырбас бағамын және мемлекеттік қарыз балансын сақтау болып табылады.

Красавина Л.Н. пайыз мөлшерлемесін, валюта бағамын және жинақталған өтімділікті басқару арқылы ақша айналымы мен несиелік ұсыныстың тепе-теңдігін қамтамасыз ететін жүйелі механизм болып табылады.

Матук Дж. Ұлттық және халықаралық қаржы нарығын реттеушілер макроэкономикалық пропорцияларды сақтау үшін пайдаланатын күрделі механизмнен тұратын ақша-несие саясаты

Моисеев С.Р. Тиімді ақша-несие саясатын жүзеге асыру нарықты реттеудің мемлекеттік экономикалық саясатының стратегиялық бағыттарының шеңберінде болуы керек.

Авторлардың анықтамасы ақша-несие саясаты макроэкономикалық пропорциялардың динамикалық тепе-теңдігіне қол жеткізу арқылы экономикалық өсуді ынталандыруға бағытталған ақша-несие органдарының теңгерімді саясатын білдіреді.

Менің ойымша, ақша-несие саясаты – белгілі бір инфляциялық күтулерді төмендетуге бағытталған стратегия. Ақша-несие саясаты сұранысқа, соның салдарынан инфляцияға әсер ететін өзара әрекеттесу арқылы экономикалық қатынастардың жиынтығы ақша-несие саясатының трансмиссиялық механизмі деп аталады. Бұл жиынтықтың негізіне бір-біріне әсер ететін нарықтың негізгі сегменттеріндегі мөлшерлемелер мен кірістер жатады.

Қаржы ағындарының трансмиссиялық арналары, бір жағынан, несиелік капитал нарығының дамуында ынталандырушы рөл атқарса, екінші жағынан, мемлекеттік қаржы-экономикалық жүйенің тұрақты қалыптасуын тұрақсыздандырудың факторлары болып табылады. Цифрлық экономика дамуының қазіргі кезеңінде қаржылық активтерді несиелік және қор нарықтарына енгізу ақша-несие органдарының мақсаттары мен құралдарын

таңдаудағы экономикалық парадигманың өзгеруі, тікелей және жанама арқылы әсер ету болып табылады.

Ақша-несие саясатының трансмиссиялық механизмінің арналарын дамытуға белгілі бір үлес қосқан экономика ғылымының классиктері: Дж.М.Кейнс, М.Фридман, Ф.Модильяни, Дж.Тобин, В.Баумоль. Шынында да, Дж.М.Кейнстің көзқарасы бойынша мемлекет қаржы жүйесінің құрылымдық элементтері арасындағы қаржылық тепе-теңдікке жету және реттеу үшін белсенді экономикалық саясатты көздейді. Авторлар тәуекелдің белгісіздігінің заманауи жағдайында бұл процестің ең тиімді тетіктері болып табылатынын түсіндіреді:

- ақша массасының өсуі, ақша массасы банк белгілеген ақша базасының ұсынысымен анықталады;

- үй шаруашылығының сұранысы арқылы ақшаға сұранысты ынталандыру және қаржылық және цифрлық теңсіздікті жою;

- қаржылық және қаржылық емес қызметтердегі экожүйелік өзара әрекеттесу арқылы несиелік және қорлық инвестиция нарығында банк капиталын жеткізуді белсендіру.

Ақша ағындары жиынтық сұраныстың құрамдас бөліктері арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу арқылы нақты сектор экономикасына әсер етеді. Олар мыналарды қамтиды:

- тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу, компанияның инвестициялық шығындары,

- үй шаруашылығының тұтынушылық шығындары,

- таза экспорт.

Сондай-ақ, экономикалық агенттердің мінез-құлқына әсер ететін негізгі макроэкономикалық айнымалыларды бөліп көрсетуге болады: инфляция қарқыны, пайыздық мөлшерлеме, валюта бағамдары және инвестициялардан күтілетін кірістер. Осылайша, беру механизмі байланысты параметрлер мен айнымалыларға тікелей немесе жанама әсер етуі мүмкін.

Трансмиссиялық механизм арналарының әрекеті несиелік капитал нарығында экономикалық тепе-теңдікке әкеледі. Бұл жағдайда негізгі мөлшерлеме өзгерген кезде ақшаға сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдік қозғалысы жағдайы туындайды. Ағымдағы жылдық мөлшерлеме бойынша инфляцияның 4% мақсатты көрсеткіші, ақша массасының 9% өсуі кезінде ақша нарығындағы сұраныстың тепе-теңдіккөрсеткіші болып табылады.

Экономикалық өсудің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін авторлар әртүрлі сценарийлік модельдер бойынша ақша-несие саясатының оған әсер етуінің болжамдық нұсқаларын қарастырды:

Ақша-несие саясатын дамытудың базалық сценарийіне сәйкес инфляция деңгейі 4% зәкірлік мақсатта тұрақталады деп болжануда. 2022 жылдың төртінші тоқсанында орташа алынған негізгі мөлшерлеме 4-7,6% диапазонында болды.

2025 жылдың болжамды кезеңінде ЖІӨ өсімі 0,5%-ға қалпына келеді деп күтілуде. 2022 жылғы есепті жылы импорт ағынының қысқаруы 22,5-23,5%-ды құрады.

Жеделдетілген бейімделу мемлекеттің экономикалық саясатын неғұрлым икемді түрлендіруді білдіреді. Бұл негізінен ішкі сұраныстың өсуіне байланысты. Сондай-ақ, осы сценарийде экономикалық байланыстар тезірек қалыптасады. Тауарлар мен қызметтер қозғалысының көлемі 2023 және одан кейінгі жылдарға арналған базалық сценарийге қарағанда біршама жоғары болады. Нарықтың тауарлармен тез қанығуы нәтижесінде ұсыныс күйзелістері базалық сценарийге қарағанда әлдеқайда жылдам өтеледі. Нәтижесінде 2023 жылы ЖІӨ өсімі 3,5-5% диапазонында болды. Бұл инфляцияның 2023 жылдың соңына қарай 4% нысаналы деңгейге оралуына мүмкіндік береді. Инфляцияның бұл деңгейінде 2024-2025 жылдарға арналған негізгі мөлшерлеме 5-6% аралығында болады.

Трансмиссиялық механизмнің негізгі арналарының бірі тұтыну, инвестиция және жинақтау процестеріне әсер ететін пайыздық мөлшерлеме арнасы болып табылады. Несие арнасымен және қор капиталы арнасымен өзара әрекеттесу ақша-несие органдарының экономикалық өсуге жалпы әсерінің синергетикалық әсерін тудырады.

Атап өтетін болсам, қазіргі кезеңде Қазақстан көптеген халықаралық экономикалық байланыстарды жоғалтты. Сондықтан, экономикада белгісіздік бар. Осыған байланысты ақша-несие саясатының ел экономикасына шектеуші әсері бар. Бір жағынан, ол отын-энергетикалық кешен экспортына бағаның теріс құлдырауының әсерінен жүзеге асырылуда. Ал, екінші жағынан, оң жақтары да бар. Жоғарыда айтылғандай, ақша-несие саясатының негізгі мәселесі бағаның тұрақтылығы болып табылады. Ол кейіннен елдегі инфляция деңгейінің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Бұл мәселені шешу үшін ақша-несие органдары ақша-несие саясатын дамытудың келесі басым бағыттарын белгіледі:

- жүйелі нарықтық тәуекелдерді хеджирлеуге назар аудару;
- берілген несиелер бойынша резервтерді түзету арқылы өнеркәсіптік корпорациялар мен үй шаруашылықтарын несиелендіруді ынталандыру үшін бәсекелестік жағдай жасау;
- экономикалық капитал мен резервтер активтер мен міндеттемелердің әділ құны бойынша пайыздық мөлшерлемеге сәйкес түзетіледі.

Зерттеліп отырған кезеңде жылдық инфляция деңгейі 4%-ға жақындады. 2023 жылы пандемияның құлдырауының жағымсыз салдарларына байланысты азық-түлік тауарлары бағасының өсуі байқалды. Бұл халық пен үй шаруашылықтарының инфляциялық күтулерінің өсуіне түрткі болды.

Сайып келгенде, 2024 жылы ішкі және сыртқы экономикалық күйзелістерге байланысты инфляция деңгейінің айтарлықтай секірісі байқалды. Демек, ақша-несие органдары инфляция мәнін белгіленген мақсатқа қайтару үшін кең ауқымды құралдарды қолдануы керек.

Нәтижесінде, егер Қазақстан Банкі ақша-несие саясатын дамытудың негізгі бағыттарын жүзеге асырса, экономикалық жағдайды тазарту және Қазақстан азаматтарының әл-ауқаты үшін қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету кезінде экономика әлдеқайда жылдам қалпына келеді – деп айта аламын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гарышинова А. Р. Экономикалық санкциялардың Қазақстан Республикасының Орталық банкінің ақша-несие саясатына әсері / А. Р. Garyshinova. – Мәтін: тікелей // Жас ғалым. – 2022. – No 22 (417). – 158-161 беттер.
2. Долан Е.Дж., Линдси Д. Макроэкономика / Аударма. ағылшын тілінен Лукашевич В. және т.б.; астында. жалпы ред. Lisovika V. et al. – Санкт-Петербург, 1994 405 б.
3. Қазақстандағы қазіргі заманғы ақша-несие саясатының негізгі аспектілері: сарапшылық пікір / М.А.Абрамова, С.Е.Дубова, Л.Н.Красавина [және т.б.] // Экономика. Салықтар. Дұрыс. – 2016. – Т. 9. – No 1. – 6-15-б.
4. Матук Жан. Францияның және басқа елдердің қаржы жүйелері: 2 томда: Аударма. фр. – М.: Финстатинформ, 1994. – 685 б.
5. Парамонов, П.Ф. Коммерциялық ұйымдардың қаржылық балансын бағалаудың жүйелі тәсілі / П.Ф.Парамонов, Д.Я.Родин, Л.В.Глухих // Қаржылық аналитика: мәселелер мен шешімдер. – 2020. – Т. 13, No 1 (351). – 4-20 б.
6. Розанова, Н.М. Монетарлық экономика. Ақша және несиелер теориясы 2 томда: ЖОО-ға арналған оқулық / Н.М.Розанова. – Мәскеу: «Юрайт» баспасы, 2023. – 269 б.
7. Әлемнің әртүрлі елдеріндегі инфляция деңгейін салыстыру [Электрондық дереккөз] – URL: <https://www.statbureau.org/ru/inflation-comparison>.

РАЗРАБОТКА МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ТЕПЛОВЫМИ ПРОЦЕССАМИ В АККУМУЛЯТОРАХ ЭНЕРГИИ С МАТЕРИАЛАМИ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДА

Жабеева Д.О.

магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова

Калинин А.А.

PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова

Аннотация: В статье представлены результаты исследования физико-химических свойств материалов с фазовым переходом для систем аккумулирования тепловой энергии. Проведен анализ различных типов контейнеров аккумуляторов, их влияния на эксплуатационные характеристики системы. Разработана математическая модель управления тепловыми процессами в теплоаккумуляторах. Предложенная модель позволяет оптимизировать работу систем аккумулирования энергии, обеспечивая повышение их эффективности и надежности.

Ключевые слова: материалы с фазовым переходом, теплоаккумуляторы, математическая модель, тепловые процессы, управление теплопередачей, энергоэффективность.

Современные подходы к созданию эффективных и экологически безопасных систем энергоснабжения требуют активного внедрения технологий аккумулирования тепловой энергии. Одним из ключевых направлений в этой области является разработка тепловых аккумуляторов с применением фазопереходных материалов, накапливающих скрытую тепловую энергию. Данная технология является перспективным решением для систем теплоснабжения, в частности использующих возобновляемые источники энергии, таких как солнечная энергия. Достоинством таких систем является аккумуляция значительного количества теплоты при сравнительно малых изменениях температуры, что делает их ключевым элементом в разработке устойчивых энергетических систем.

Целью настоящей статьи является разработка математической модели управления тепловыми процессами в тепловых аккумуляторах фазового перехода. В статье исследуются физико-химические характеристики материалов с фазовым переходом, анализируются особенности интегрированных систем. Была разработана математическая модель управления тепловыми процессами в теплоаккумуляторах. Основой модели является применение метода итераций, который обеспечивает пошаговый расчет параметров системы с постепенным приближением к оптимальному решению. Использование этого метода позволяет учитывать сложные нелинейные явления, такие как изменение фазового состояния материалов, распределение температуры по объему аккумулятора и теплопередача между различными компонентами системы.

Технология накопления тепловой энергии является одной из наиболее эффективных для удовлетворения энергией потребителей. Энергия в виде тепла или холода сохраняется в аккумулирующей среде на длительный промежуток времени для дальнейшего ее извлечения и использования. В условиях нормальной эксплуатации системы теплоснабжения потребности в тепловой нагрузке удовлетворяются непосредственно источником тепла. Это предполагает полное использование энергии, генерируемой источником, однако в процессе могут происходить определенные потери полезной энергии в виде тепловых и механических утечек. Введение системы аккумулирования тепловой энергии в качестве промежуточного элемента между источником тепловой энергии и конечным потребителем способствует снижению тепловых потерь и значительно уменьшает уровень выбросов.

Способность системы аккумулирования хранить и затем передавать тепловую энергию потребителям зависит, прежде всего, от ее характеристик, включая материал,

используемый для накопления тепла, а также от температурных эффектов, возникающих между теплоаккумулятором и источником энергии [1].

Фазопереходные тепловые аккумуляторы являются устройствами, основывающихся на применении явлений, которые связаны с изменением агрегатного состояния вещества. Это обеспечивает более высокую плотность сохранения тепловой энергии в сравнении с прямым аккумулярованием.

Процесс зарядки теплового аккумулятора начинается, когда в систему поступает избыточная тепловая энергия. Эта энергия используется для нагрева материала-накопителя до температуры, необходимой для инициирования фазового перехода. В случае, если материал накапливает тепло за счет плавления, он переходит из твердого состояния в жидкое, что сопровождается поглощением скрытой теплоты. При разрядке аккумулятора происходит обратный процесс. При снижении температуры система передает накопленное тепло потребителям, что ведет к кристаллизации или конденсации накопителя. В этот момент выделяется скрытая теплота, что обеспечивает дополнительную энергию для нагрева окружающей среды.

Системы аккумулярования тепловой энергии, использующие фазопереходные теплоаккумулирующие материалы, подвергаются циклам плавления и кристаллизации, которые непосредственно влияют на их эксплуатационные характеристики [2]. Данные циклы, именуемые термоциклированием, представляют собой повторяющиеся процессы, в ходе которых материал переходит из твердого состояния в жидкое и обратно. Эти изменения в агрегатном состоянии сопровождаются значительными изменениями температуры, а также активацией скрытой теплоты.

Одной из основных проблем, связанных с термоциклированием, является то, что некоторые материалы могут испытывать изменения своих теплофизических свойств уже после относительно небольшого количества циклов. Например, это может проявляться в снижении температуры плавления, уменьшении скрытой теплоты плавления или изменении удельной теплоемкости. Эти изменения могут быть вызваны различными факторами, включая структурные изменения на молекулярном уровне, которые происходят при фазовых переходах. Неправильная организация кристаллической решетки в результате многократных фазовых изменений может привести к образованию дефектов, которые, в свою очередь, влияют на теплообменные характеристики материала [2].

Коррозия чаще всего наблюдается у металлических материалов и их сплавов при взаимодействии с неорганическими веществами, такими как соли-гидраты. Сохранение совместимости фазопереходных материалов с другими компонентами играет ключевую роль в предотвращении разрушения контейнера. Повреждение контейнера может привести к сбоям в работе теплоаккумулятора и создать экологическую угрозу в случае утечки теплоносителя. Важные аспекты совместимости включают коррозионную устойчивость металлов к воздействию неорганических соединений, снижение прочности пластмасс при контакте с органическими веществами и возможные утечки через их стенки, что ухудшает эффективность системы и наносит вред окружающей среде.

Явление фазовой сегрегации характеризуется как разделение однородного материала на две или более различных фазы, каждая из которых имеет свои уникальные физические и химические свойства. Это явление часто наблюдается у солей-гидратов.

На основании анализа технических источников и практических исследований [2, 3] можно утверждать, что для аккумулярования тепла с использованием фазового перехода широко применяются такие материалы, как парафины, жирные кислоты, кристаллогидраты солей и некоторые металлические соединения. Основная классификация физико-химических свойств данных веществ приведена в Таблице 1.

Ключевым аспектом реализации полного потенциала теплоаккумулирующих материалов является разработка эффективной конструкции теплоаккумулирующего аппарата (аккумулятора). На сегодняшний день существуют основные типы конструкций аккумуляторов тепла с фазовым переходом, представленные на рисунке 1 [4].

Использование капсул, аналогичных показанным на рисунке 1 (1), для размещения теплоаккумулирующих материалов обеспечивает надежность конструкции и значительно увеличивает поверхность теплообмена. Гибкие капсулы также позволяют компенсировать объемные изменения, происходящие при фазовых переходах. Однако из-за низкой теплопроводности материала требуется большое количество мелких капсул, что усложняет процесс производства и снижает эффективность использования пространства, особенно в случае цилиндрической формы капсул. Недостаток таких аккумуляторов с фазовым переходом заключается в существенном снижении эффективности теплообмена с теплоносителем системы теплоснабжения по мере образования слоя кристаллизующегося теплоаккумулирующего материала на поверхностях теплообмена.

Таблица 1 – Классификация физико-химических свойств теплоаккумулирующих материалов фазового перехода [2]

Группа материалов	Теплопроводность, Вт/(м·К)	Теплота плавления, кДж/кг	Плотность, кг/м ³	Температура плавления, °С	Коррозионная активность
Водно-солевые системы	0,4-0,6	100-200	1050-1300	90-120	Высокая
Органические вещества	0,1-0,3	100-200	900-1000	20-200	Низкая
Соли	0,4-0,6	150-800	1200-2000	150-900	Высокая
Оксиды	0,1-0,5	300-400	100-2000	800-2500	Низкая
Металлы и сплавы	13-15	25-80	6000-8000	8-400	Средняя
Разлагающиеся соли	0,3	2500	1200-2000	40-600	Низкая
Разлагающиеся высокомолекулярные соединения	0,1-0,3	2000-3000	900-1000	300	Низкая

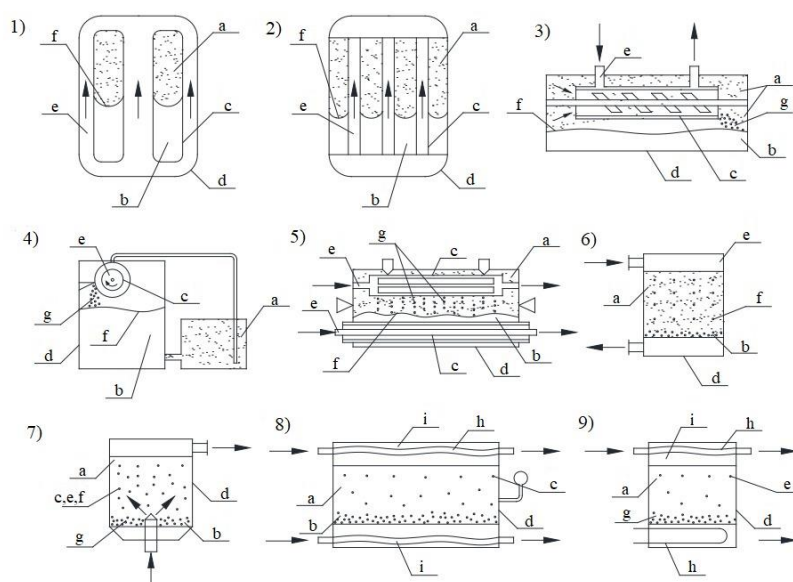

Рисунок 1 – Виды фазопереходных тепловых аккумуляторов (1 – капсульный тип; 2 – кожухотрубный тип; 3, 4 – системы с механическим удалением ТАМ (скребковая технология); 5 – конструкции с применением ультразвукового удаления ТАМ; 6, 7 – устройства с прямым контактом и прокачкой ТАМ; 8, 9 – аккумуляторы с испарительно-конвективным переносом тепла. а – ТАМ в жидком состоянии; б – ТАМ в твердой фазе; в – поверхности теплообмена; г – корпус аккумулятора тепла; д – теплоноситель; е – граница между фазами ТАМ; ж – частицы твердого ТАМ; з – промежуточный теплообменник; и – пространства для пара и жидкости теплоносителя.)

Кожухотрубчатый тип теплового аккумулятора (рисунок 1 (2)) не имеет указанного выше недостатка, так как при кристаллизации материала увеличивается площадь контакта между твердой фазой и расплавом. Однако, данная конструкция ограничивает возможность свободного расширения материала, что может снижать общую надежность аккумулятора. Для улучшения теплообмена в кожухотрубных аккумуляторах применяется метод увеличения поверхности теплообмена. Это может быть достигнуто как путем удлинения теплообменных труб (например, в виде змеевиков, что позволяет сэкономить пространство), так и путем улучшения оребрения труб, что способствует повышению теплоотдачи.

Для уменьшения поверхности теплообмена применяются различные методы, включая механическое соскабливание закристаллизовавшегося материала (рисунок 1 (3), (4)), использование ультразвуковых методов разрушения твердых отложений (рисунок 1 (5)) и другие подходы.

В контексте минимизации площади теплообменной поверхности возможно полное ее исключение, что реализуется в конструкциях аккумуляторов тепла контактного типа (рисунок 1 (6), (7)). Такие системы функционируют за счет непосредственного взаимодействия теплоносителя с теплоаккумулирующим материалом, что устраняет необходимость наличия разделительной теплообменной поверхности, однако требует предотвращения их взаимного влияния. Для этого теплоаккумулирующий материал должен обладать определенными свойствами: кристаллизоваться в виде отдельных кристаллов, демонстрировать значительную разницу в плотности между твердым и жидким состояниями, сохранять химическую стабильность и не образовывать эмульсий при контакте с теплоносителем.

Аккумуляторы фазового перехода с активным переносом теплоты, представленные на рисунке 1 (8), (9), не нашли широкого применения, что связано с их повышенной сложностью, необходимостью постоянного контроля и обслуживания, а также сравнительно высокими затратами. В связи с этим, на данном этапе развития области фазового теплоаккумулирования основное внимание сосредоточено на развитии пассивных систем теплообмена.

Для достижения заданных параметров работы аккумулятора тепла в системах теплоснабжения требуется проведение комплексных тепловых и конструктивных расчетов. Основой этих расчетов является математическая модель, способная адекватно описывать процессы теплообмена, сопровождаемые фазовыми превращениями теплоаккумулирующего материала, и учитывать геометрию теплообменных поверхностей. Фазовые переходы ТАМ описываются задачей Стефана, которая характеризуется нелинейностью из-за наличия подвижной границы раздела фаз.

Развитие вычислительной техники сделало численные методы решения более эффективными для задач теплопроводности в сложных геометриях. Одним из таких инструментов для разработки моделей является программный комплекс MATLAB с интегрированной средой Simulink. Данный подход позволяет не только выполнять численные расчеты, но и визуализировать процессы теплообмена, анализировать изменения параметров во времени и проводить оптимизацию систем.

В ходе данного моделирования решается задача расчета оптимальной массы теплоаккумулирующего материала (парафина) в кожухотрубчатом аккумуляторе для достижения заданных температурных условий теплоносителя (воды).

Уравнение, соответствующее процессу застывания (отдачи тепла) представлено формулой (1).

$$Q_{dis}' = (C_s \cdot (T_m - T_s(t)) + L + C_L \cdot (T_L(t) - T_m)) \cdot \frac{dM_s(t)}{dt} - M_s(t) \cdot C_s \cdot \frac{dT_s(t)}{dt} \pm (M_T - M_s(t)) \cdot C_L \cdot \frac{dT_L(t)}{dt}, [Вт] \quad (1),$$

где

- Q_{dis}' – мощность выделения тепла (тепловой поток),
- C_S и C_L – удельные теплоемкости твердой и жидкой фаз парафина,
- T_m – температура плавления,
- $T_S(t)$ и $T_L(t)$ – температуры твердой и жидкой фаз в момент времени t ,
- L – теплота плавления парафина,
- $M_S(t)$ – масса твердой фазы в момент времени t ,
- M_T – общая масса парафина.

Средняя скорость подачи или отвода тепла во время зарядки или разрядки может быть найдена из формулы (2) для теплоносителя.

$$q_f = m_{htf} * C_{htf} * \Delta T_f, [Вт/ч] \quad (2),$$

где

- m_{htf} – массовый расход теплоносителя (воды),
- C_{htf} – удельная теплоемкость воды,
- ΔT_f – это средняя разница температур между входным и выходным потоком воды (начальная температуры 15 гр °C),
- $t = \frac{Q_{dis}'}{q_f}$ – время плавления / затвердевания системы теплоаккумулятора.

Процесс получения тепла водой (теплопотери пренебрегаем) представлена формулой (3).

$$Q_{water} = Q'_{dis} = m_w c_w (T_{final} - T_{init}) [Вт] \quad (3)$$

Тогда конечная температура рассчитывается формулой (4).

$$T_{final} = \frac{Q'_{dis}}{m_w c_w} + T_{init} [°C] \quad (4).$$

Заданные параметры массы воды, теплоемкости и т.д. были сохранены как скрипт **params.m**. Для получения массы парафина используется метод итераций.

Процесс плавления парафина описывается уравнением (5)

$$\frac{dM_S(t)}{dt} = \frac{Q'_{dis}}{L}, \quad (5).$$

Тогда масса твердой фазы описывается уравнением (6)

$$M_S(t) = M_T - \frac{\int Q'_{dis} dt}{L}, \quad (6),$$

где M_T – общая масса парафина.

Значение интеграла получено непосредственно из модели Simulink.

После расчета $M_S(t)$ можно определить:

- Если $M_S(t) = M_T$ парафин полностью затвердел.
- Если $M_S(t) = 0$ парафин полностью в жидкой фазе.
- Если $0 < M_S(t) < M_T$ фазовый переход в процессе.

Температуры $T_S(t)$ и $T_L(t)$ нужно рассчитывать в зависимости от текущего состояния:

1. Если $0 < M_S(t) < M_T$, то идет кристаллизация $T_S(t) = T_L(t) = T_m$.

2. Если $M_S(t) = M_T$, используем остывание твердой фазы $T_S(t) = T_m - \frac{Q}{M_S \cdot C_S}$.
3. Если $M_S(t) = 0$, используем остывание жидкой фазы $T_L(t) = T_{init} - \frac{Q}{M_T \cdot C_L}$.

Итерации для поиска массы парафина M_T :

- Передать начальное значение M_T в Simulink.
- Запустить симуляцию и получить T_{final} воды из Simulink.
- Проверить, соответствует ли T_{final} целевому значению 50°C с заданной

точностью.

- Изменить M_T и повторить процесс до достижения заданной точности.

Скрипт для реализации итерационного процесса:

```
% Paraffin parameters
```

```
C_S = 2350; % J/(kg°C)
```

```
C_L = 2680; % J/(kg°C)
```

```
L = 244000; % J/kg
```

```
T_m = 50; % °C
```

```
% Water (heat transfer fluid) parameters
```

```
m_water = 5000; %kg
```

```
c_water = 4186; %J/(kg°C)
```

```
T_init = 15; % °C
```

```
T_target = 50; % °C
```

```
% Iteration parameters
```

```
M_T = 1000; % Initial guess for paraffin mass (kg)
```

```
step = 10; % Step size for adjustment
```

```
max_iterations = 100; % Maximum iterations
```

```
iteration = 0;
```

```
while iteration < max_iterations
```

```
    % Set Simulink input parameters
```

```
    simInput = Simulink.SimulationInput('heat_transfer_model');
```

```
    simInput = simInput.setVariable('M_T', M_T); % Pass M_T to Simulink
```

```
    % Run Simulink model
```

```
    simOut = sim(simInput);
```

```
    % Extract T_final from Simulink output
```

```
    T_final = simOut.logsout.getElement('T_final').Values.Data(end); % Assuming T_final is
```

logged

```
    % Check if T_final is within tolerance
```

```
    if abs(T_final - T_target) <= tolerance
```

```
        fprintf('Optimal mass of paraffin found: %.2f kg\n', M_T);
```

```
        fprintf('Final water temperature: %.2f °C\n', T_final);
```

```
        break;
```

```
    end
```

```
    % Adjust mass of paraffin
```

```
    if T_final < T_target
```

```
        M_T = M_T + step; % Increase paraffin mass
```

```
    else
```

```
        M_T = M_T - step; % Decrease paraffin mass
```

```
    end
```

```
    iteration = iteration + 1; % Increment iteration counter
```

```
end
```

```
if iteration == max_iterations
```

```
    disp('Max iterations reached. Solution may not be accurate.');
```

```
end.
```


Исходя из полученных вычислений модели, получаем, что для нагрева теплоносителя (воды) массой 5000 кг на 35 °С используется парафин массой $M_T = 3251$ кг.

Применение MATLAB и Simulink способствует созданию точных моделей, способных оптимизировать тепловые процессы. Использование описанной модели подтверждает ее эффективность для расчета параметров системы теплоснабжения.

Таким образом, результаты исследования имеют высокую практическую ценность для разработки и внедрения систем аккумулирования тепловой энергии в областях теплоснабжения, кондиционирования зданий, а также промышленного аккумулирования энергии.

Дальнейшие исследования будут направлены на совершенствование методик моделирования для повышения точности прогнозов, углубленный анализ динамических характеристик аккумуляторов тепла в различных режимах работы и разработку практических рекомендаций по интеграции аккумуляторов тепла в энергетические системы с учетом экономических и экологических факторов.

Список использованных источников

1. Kim G.T., Choi Y.U., Chung Y., Kim M.S., Park K.W., Kim M.S. Experimental study on the performance of multi-split heat pump system with thermal energy storage // International Journal of Refrigeration. 2018. V. 88. P. 523–537. doi: 10.1016/j.ijrefrig.2018.01.021;
2. Veerakumar C., Sreekumar A. Phase change material based cold thermal energy storage: materials, techniques and applications – A review // International Journal of Refrigeration. 2016. V. 67. P. 271–289. doi: 10.1016/j.ijrefrig.2015.12.005;
3. Carbonell D., Battaglia M., Philippen D., Haller M.Y. Numerical and experimental evaluation of ice storages with ice on capillary mat heat exchangers for solar-ice systems // International Journal of Refrigeration. 2018. V. 88. P. 383–401. doi: 10.1016/j.ijrefrig.2018.02.007;
4. Yao C., Kong X., Li Y., Du Y., Qi C. Numerical and experimental research of cold storage for a novel expanded perlite-based shape-stabilized phase change material wallboard used in building // Energy Conversion and Management. 2018. V. 155. P. 20–31. doi: 10.1016/j.enconman.2017.10.052;
5. Колосов М.В., Липовка Ю.Л., Шишкова Е.Е. Анализ систем управления теплопотреблением зданий // Строительство и техногенная безопасность. 2023. №29 (81). С. 97–106.

ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ЖОСПАРЛАУ

Жакуп А.М.

Ф-21-1к тобының студенті

Ансабаева Р.С

Ғылыми жетекші

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада инвестициялардың экономикалық тиімділігін жоспарлау талқыланады. Бұл жоба немесе компанияның инвестициясы, бизнес немесе инвестор үшін қаншалықты тиімді болатынын бағалау процесі. Бұл процесс инвестициялық жобаны іске асыруға байланысты барлық шығындар мен кірістерді талдауды, сондай-ақ оның өтелу мерзімін және басқа экономикалық көрсеткіштерді анықтауды қамтиды. Мақсаты – тәуекелдерді азайту және ресурстарды пайдалануды оңтайландыру. Мұнда жоспарлаудың негізгі кезеңдері мен тәсілдерінің толық сипаттамасы берілген.

Түйінді сөздер: инвестиция, нарық, тәуекелдер, бизнес-жоспар, қаржы, мониторинг, инфляция.

Заманауи әлемдегі инвестицияның өзектілігін әртүрлі тұрғыдан қарауға болады, бірақ бірнеше негізгі аспектілер жаһандық экономикалық өзгерістер жағдайында инвестицияның маңыздылығы мен қажеттілігін көрсетеді. Тұрақты инфляция жағдайында ақша өз құнын жоғалтады. Инвестициялар капиталды қорғау құралына айналады, өйткені олар инфляция қарқынынан асатын табыс әкеле алады. Жылжымайтын мүлікті сатып алу, білім алу, зейнетақы жинақтары немесе бизнесті кеңейту сияқты жеке немесе корпоративтік мақсаттарға жету үшін ұзақ мерзімді инвестициялар қажет. Оларсыз жеткілікті соманы үнемдеу мүмкін емес. Инвестициялау туралы шешім қабылдас бұрын, бірнеше негізгі кезеңдерді қамтитын жобаны кешенді бағалау қажет:

а) инвестицияның мақсаттары мен міндеттерін анықтау

Бұл инвестициялар арқылы неге қол жеткізілетінін анықтайтын бастапқы кезең. Мысалы: өндірістік қуаттылықты арттыру, өнім сапасын жақсарту, нарық үлесін кеңейту.

б) ағымдағы жағдайды бағалау

Мұнда бизнестің немесе жобаның ағымдағы жағдайы, оның қаржылық жағдайы бағаланады, инвестицияның сәттілігіне әсер ету мүмкін негізгі тәуекелдер мен мүмкіндіктер анықталады.

с) бизнес-жоспарды әзірлеу

Бизнес-жоспар жобаның сипаттамасын, нарықты талдауды, кірісті болжауды, тәуекелдерді бағалауды, шығындар мен болжамды инвестициялық кірістерді есептеуді қамтиды. Бұл құжат инвестициялар туралы шешім қабылдауға негіз болады.

2. Қаржылық талдау және тиімділікті бағалау.

Инвестициялардың экономикалық тиімділігін бағалау үшін жобаның кірістілігі мен кірістілігін болжауға мүмкіндік беретін әртүрлі қаржылық әдістер қолданылады:

а) таза ағымдағы құн

NPV әдісі барлық болашақ ақша ағындарының ағымдағы құны мен инвестициялардың бастапқы сомасы арасындағы айырмашылықты есептеуді қамтиды. Егер NPV оң болса, жоба тиімді болып саналады [1].

б) кірістілік индексі

Рентабельділік индексі кірістердің ағымдағы құны мен бастапқы инвестициялар арасындағы байланысты көрсетеді. Ол NPV-нің бастапқы инвестиция мөлшеріне қатынасы ретінде есептеледі.

с) ішкі кірістілік нормасы

IRR – бұл NPV 0-ге тең болатын дисконттау мөлшерлемесі. Егер IRR талап етілетін кірістілік мөлшерлемесінен асып кетсе, жоба тиімді болып саналады.

д) өтеу мерзімі

Бұл инвестициялар ақша ағындары түрінде қайтарылатын уақыт кезеңі. Өтеу мерзімі неғұрлым қысқа болса, жоба соғұрлым қиын болып саналады.

е) ROI – return on investment

Бұл көрсеткіш кірістің инвестиция көлеміне қатынасы ретінде есептеледі және пайызбен көрсетіледі.

3. Тәуекелдерді бағалау

Жоспарлаудың ажырамас бөлігі жобаны іске асырумен байланысты тәуекелдерді бағалау болып табылады. Инвесторлар экономикалық тұрақсыздық, валюта бағамдарының ауытқуы, салық заңнамасының өзгеруі, технологиялық өзгерістер, өнімге немесе қызметке сұраныстың өзгеруі және тағы да басқалар сияқты факторларды ескеруі керек.

4. Болжау және сценарийлік талдау

Болжау жобаның болашақ дамуының әртүрлі сценарийлерін әзірлеуді қамтиды. Бұл ықтимал тәуекелдер мен мүмкіндіктерді анықтауға, сондай-ақ экономикалық және нарықтық ортадағы өзгерістерге дайындалуға мүмкіндік береді.

5. Мониторинг және бақылау

Инвестициялар салынып, жоба басталғаннан кейін оның орындалуы мен қаржылық нәтижелеріне тұрақты мониторинг жүргізу маңызды. Бұл жоспардан тыс мәселелерді уақытылы анықтауға және қажетті шараларды қабылдауға көмектеседі.

6. Қорытынды мен ұсыныстар

Талдау мен есептеулер негізінде ресурстарды оңтайлы бөлу, бизнес-жоспарды түзету, тәуекелдерді азайту және кірістілікті арттыру бойынша ұсыныстар жасалады [1].

Инвестицияның экономикалық тиімділігін жоспарлау – жобаның кірістілігіне әсер ететін шығындарды, кірістерді, тәуекелдерді және басқа факторларды бағалауды қамтитын кешенді процесс.

Инфляция-бұл уақыт өте келе тауарлар мен қызметтердің бағаларының өсу процесі. Егер ақша өз құнын жоғалтса, инфляцияға байланысты олардың сатып алу қабілеті уақыт өте келе төмендейді. Инвестиция ақшаның сатып алу қабілетін сақтауға көмектеседі, өйткені ол инфляция деңгейінен жоғары табыс әкелуі мүмкін [1].

Инвестицияларды жоспарлаудың басты ережелері:

1) Инвестиция жасау. Түсініксіз жобаға ақша салмау, таныс және оңай түсінетін компанияларға немесе секторларға инвестиция салу. Мысалы, IT-компаниялардың акцияларына инвестиция салуды қарастыруға болады.

2) Инфляцияны қарастыру. Инфляция үнемі ақшаның сатып алу қабілетін төмендетеді. Сондықтан инвестициялар инфляциядан жоғары табыс әкелуі керек, осылайша сіз болашақта сатып алу қабілетіңізді сақтай аласыз. Ұзақ мерзімді қарастыру. Инвестициялау-бұл ұзақ мерзімді процесс. Табыс кейде төмендейтін болса да, инвестициялық жоспарыңызға адал болу маңызды [2].

Несиелік өнімдер.

Инвестициялық жобаларды орта және ұзақ мерзімді қаржыландыру жаңа өндірістерді құруға, қолданыстағы өндірістерді кеңейтуге және жаңартуға, оның ішінде активтерді, акциялар пакеттерін (қатысу үлестерін), мүлктік кешендерді сатып алуға бағытталған.

-Қарыздың ең төменгі сомасы-7 млрд теңге.

– Азық – түлік және сусындар өндірісі саласында іске асырылатын жобалар үшін-3 млрд теңге.

-Қарыз мерзімі – 5 жылдан 20 жылға дейін.

-Компанияның өз қатысуының мөлшері-инвестициялық жоба сметасының сомасынан кемінде 20%.

Ағымдағы қызметті кредиттеу айналым қаражатын толықтыру мақсатында инвестициялық жоба шеңберінде жүргізіледі.

– Егер уәкілетті органның шешімімен өзгеше белгіленбесе, ұсынылатын қарыздың ең жоғары үлесі – жоба бойынша мақұлданған кредиттік желі сомасының 40% – на дейін.

-Қарыз мерзімі – инвестициялық жобаны қаржыландыру мерзімінен аз.

Жобалық қаржыландыру-бұл инвестициялық жобаларды несиелеу, олар бойынша қарыз қаражатын төлеудің негізгі көзі-жобаны іске асырудан түскен ақшалай түсімдер мен кірістер ағыны.

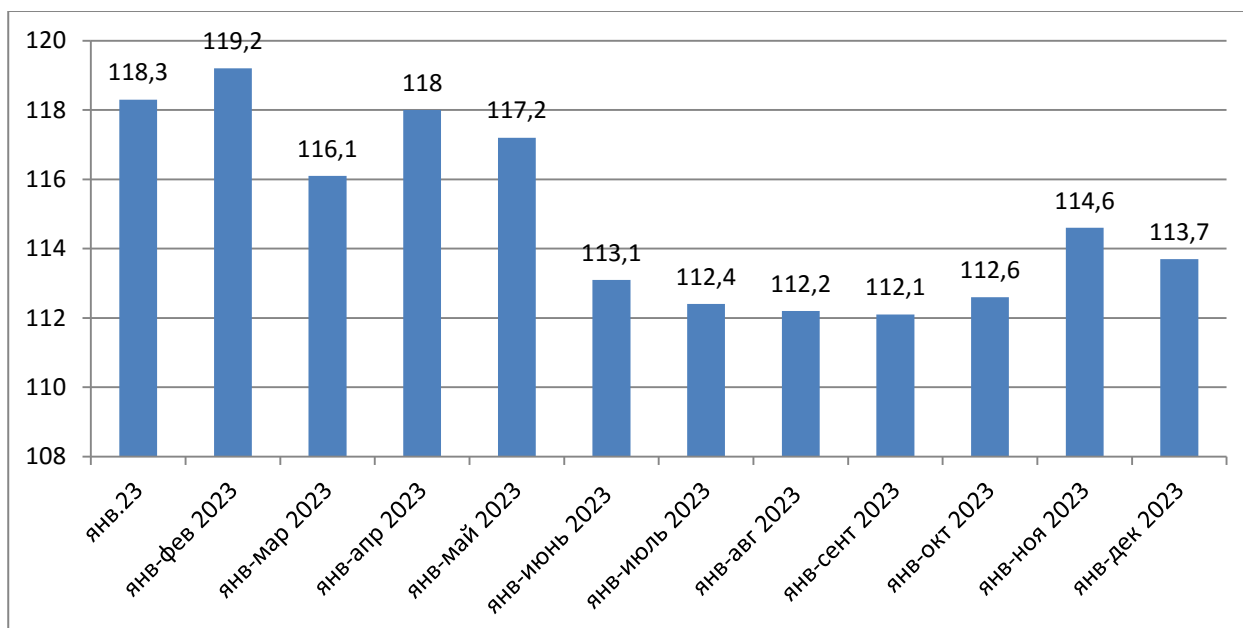
-Қарыздың ең төменгі сомасы-7 млрд теңге.

-Қарыздың ең ұзақ мерзімі-20 жылға дейін.

-Компанияның өз қатысуының мөлшері-инвестициялық жоба сметасының сомасынан кемінде 30% [3].

Қазақстан Республикасында негізгі капиталға инвестициялар.

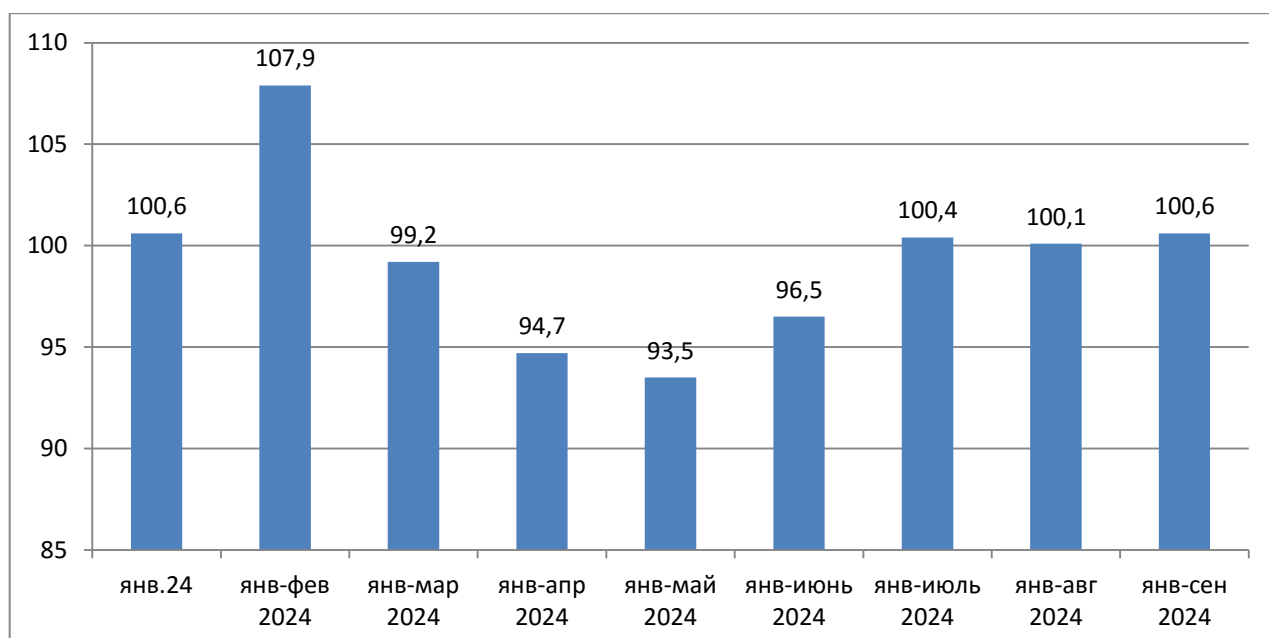
2024 жылғы қаңтар-қыркүйекте негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 11744,9 млрд. теңгені құрады, бұл 2023 жылғы қаңтар-қыркүйекке қарағанда 0,6% – ға артық.

1-сурет – Негізгі капиталға 2023 жылғы инвестициялардың динамикасы

Ескерту: Ұлттық Статистика Бюросы

Негізгі капиталға инвестициялардың ФКИ-нің ұлғаюы Алматы (32,8%-ға), Жетісу (28,4%-ға), Павлодар (27,8%-ға), Қызылорда (25,1%-ға), Түркістан (23,4%-ға) облыстарында және Астана қаласында (15,9%-ға) байқалады. Бұл ретте негізгі капиталға инвестициялардың ФКИ-нің төмендеуі Атырау (31,6%-ға), Ақмола (26,4%-ға), Ақтөбе (12,9%-ға), Маңғыстау (10,9% – ға), Ұлытау (5,3%-ға) және Батыс Қазақстан (2,2%-ға) облыстарында байқалады.

2-сурет – Негізгі капиталға 2024 жылғы инвестициялардың динамикасы

Ескерту: Ұлттық Статистика Бюросы

Инвестицияларды қаржыландырудың басым көздері 2024 жылғы қаңтар-сәуірде олардың көлемі 2855,6 млрд.теңгені немесе жалпы көлемнің 76,3%-ын құрайтын кәсіпкерлік субъектілерінің меншікті қаражаттары болып қала береді.

Жалпы Республикалық күрделі салымдардың жартысына жуығын ірі және орта кәсіпорындар жүзеге асырады.

3-кесте – Кәсіпорын көлемі бойынша негізгі капиталға инвестициялар (млрд теңге)

Кәсіпорын көлемі бойынша негізгі капиталға инвестициялар					
	Негізгі капиталға инвестициялау	Кіші кәсіпорын	Орта кәсіпорын	Ірі кәсіпорын	
январь-сентябрь 2023	11 641 119 630	6 256 912 170	759 373 619	4 624 833 841	
январь-сентябрь 2024	11 744 902 191	6 923 235 607	968 881 563	3 852 785 021	

Ескерту: Ұлттық Статистика Бюросы

Шығындардың жалпы көлемінің 66% – ы ғимараттар мен құрылыстарды салу және күрделі жөндеу жөніндегі жұмыстарға, жалпы көлемнің шамамен 30% – ы-Машиналар, жабдықтар мен көлік құралдарын сатып алуға тиесілі [3].

Қазақстан үшін 2024-2025 жылдарға арналған болжамдар

1. Тікелей шетелдік инвестициялар.

(ТШИ) Қазақстан Орталық Азияның жетекші экономикалық ойыншыларының бірі ретінде алдағы екі жылда ТШИ-нің едәуір көлемін тартуды жалғастырады. Тікелей шетелдік инвестициялар бірнеше негізгі салаларға түседі деп болжануда:

-Энергетика (мұнай, газ, жаңартылатын энергия). Тау-кен өнеркәсібі, әсіресе сирек кездесетін металдар мен минералдар секторында.

-Инфрақұрылым, соның ішінде жолдар, порттар, теміржолдар және басқа да көлік инфрақұрылымы нысандарының құрылысы.

-Технологиялық сектор: Қазақстан it-сектор мен стартаптарды белсенді дамытуда, сондықтан цифрландыруға және жоғары технологияларға инвестициялардың өсуін күтуге болады.

2. Ішкі Инвестициялар және Мемлекеттік бағдарламалар.

Қазақстандағы ішкі инвестицияларды мемлекеттік саясат пен реформалар қолдайтын болады:

2024-2025 жылдары Үкімет Өңірлерді индустрияландыру және дамыту жөніндегі бағдарламаларды іске асыруды жалғастырады. Негізгі бағыттар:

-агроөнеркәсіптік кешен, өңдеу өндірісі, тұрғын үй құрылысы және инфрақұрылымды дамыту болады.

– Ауыл шаруашылығына және ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуге салынған инвестициялар мемлекеттік қолдау мен субсидиялар есебінен 12-15% – ға өсуі мүмкін. Сондай-ақ, заңнаманы жетілдіруді және инвесторларға салықтық жеңілдіктер беруді қоса алғанда, инвестициялық ахуалды жақсарту жөніндегі жұмыс жандандырылатын болады.

2024-2025 жылдардағы ішкі инвестициялардың болжамды көлемі жыл сайын шамамен 5-6 миллиард АҚШ долларын құрауы мүмкін. Салымдар өндірістік қуаттарды жаңғыртуға, жаңа өндірістер мен шағын және орта кәсіпорындарды (ШОБ) дамытуға бағытталатын болады.

3. 2024-2025 жылдардағы инвесторлар үшін тәуекелдер мен сын-қатерлер.

Оң болжамдарға қарамастан, инвесторлар келесі тәуекелдерді ескеруі керек:

-Орталық Азиядағы және Қазақстанның айналасындағы геосаяси тұрақсыздық, әсіресе көрші елдердегі санкциялар мен саяси дағдарыстарға байланысты.

-Мұнай мен басқа ресурстар бағасының ауытқуы инвестициялық ағындарға әсер етуі мүмкін, әсіресе тауарларға тәуелді секторларда.

-Инфляция және ұлттық валюта (теңге) бағамының ауытқуы инвестициялық ахуалға және жобалар құнының өсуіне әсер етуі мүмкін.

Қорытындылай келе, 2024-2025 жылдары Қазақстан ішкі және шетелдік инвестициялардың едәуір көлемін алуды жалғастырады. Энергетика секторына, инфрақұрылымға, цифрландыруға және ауыл шаруашылығына көп көңіл бөлінетін болады. Инвестициялардың болжамды көлемін бизнес-ортаны жақсартуға және инвесторлар үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған мемлекеттік қолдау мен реформалар қолдайтын болады. Осыған қарамастан, экономикалық ахуал және әлемдік нарықтардың

геосаяси тұрақсыздығы мен белгісіздігі сияқты халықаралық сын-қатерлер Қазақстандағы инвестициялардың таяу жылдардағы өсу қарқынына әсер етуі мүмкін [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жанұзақов М.К. “Инвестициялық қаржыларды басқару” / Алматы: Экономика және құқық, 2021, 50-53б.
2. Мұқанов Б.А. “Қаржылық стратегия және инновациялар” / Алматы: Қазақ университеті, 2021, 121б.
3. <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat>
4. Кәсіпорын экономикасы, оқу құралы, Г.Ө.Жолдасбаева, – А.: «Экономика», 2022, 48-59 б.
5. Бочаров В.В. Инвестиционный менеджмент. Оқу құралы. С-П: «Питер», 2022, 200б.

ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Жақсылықова Д.А.

Магистрант Э-23-1к (НП)

*Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті, Қарағанды, ҚР*

Кенешева Г.А.

Ғылыми жетекші, PhD, доцент

*Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті, Қарағанды, ҚР*

Аңдатпа: «Қаржылық технологиялардың Қазақстан экономикасына әсері» мақаласы "Fintech" технологиялары мен экономиканың дамуы арасындағы байланысты зерттейді. Мақалада қаржылық қызметтер саласындағы инновациялық технологиялардың ел экономикасының өзгеруіне қалай әсер ететінін талданады. Мақалада жасанды интеллект, цифрлық платформалар және мобильді қосымшалар сияқты негізгі технологиялары қарастырылады, сондай-ақ осы технологиялардың Қазақстан экономикасы үшін ұсынатын артықшылықтары мен сын-қатерлері талқыланады.

Түйінді сөздер: Қаржылық технологиялар, экономика, Қазақстан, қаржыландыру

FinTech немесе қаржылық технологиялар-бұл заманауи технологияларды қолданатын қаржылық қызметтердің жаңа принциптері. Ол 21 ғасырдағы цифрлық экономиканың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады және қаржы секторын трансформациялаудағы маңызды технологиялардың біріне айналды. Қаржы технологиясы ақша жайында қарастыратын болсақ адамдардың өмірін жеңілдетеді және ыңғайлы етеді. Оның көмегімен біз жақындарымызға шот арқылы ақша аударып аламыз, шоттарды телефон арқылы төлей аламыз, несиелер мен сақтандыруды онлайн ала аламыз, қосымша арқылы инвестиция жасай аламыз және т.б. Осы мүмкіндіктердің барлығы қаржы саласындағы заманауи технологиялардың дамуына байланысты пайда болды [1].

Қазіргі уақытта қаржылық технологиялар қаржылық қызметтердің барлық түрлерінің ажырамас бөлігіне айналды:

- Төлемдер мен аударымдар. Мобильді әмияндар, банк қосымшалары, қаржы институттары арасындағы жедел төлем жүйелері.
- Несиелеу. Онлайн несие алу, үлкен деректер негізінде несиені автоматты түрде бағалау.
- Инвестициялар және сауда. Акцияларға, облигацияларға инвестициялауға арналған мобильді қосымшалар. Робо-эдвайзинг және автоматты сауда.
- Сақтандыру. Полистерді онлайн ресімдеу, жекелендірілген іріктеу, тәуекелдерді бағалау үшін деректерді талдау.
- Ақша аударымдары, онлайн төлемдер және валюта айырбастау. Бүкіл әлем бойынша арзан және жылдам аударымдарға арналған қызметтер.

Бұл технологиялардың барлығы қаржы секторына ғана емес, жалпы ел экономикасына да әсер етеді. Бұл интеграцияның тиімділігін және барлық қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру арқылы экономиканың өсуіне ықпал етеді.

Қаржылық қызметтер саласындағы технологиялық инновациялар (FinTech) қаржылық өнімдерді, төлемдерді, бизнес-модельдерді, қатысушылар мен нарық құрылымын, тіпті ақшаның өзін трансформациялайды. COVID-19 пандемиясы көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда да финтехті енгізу процесін жеделдетті. Финтехті енгізуді жеделдету қаржылық қызметтерді, тиімділікті, инновацияны әмбебап қамту арқылы одан әрі қаржылық дамуға ықпал етті және цифрлық экономиканың өркендеуінің негізін қалады [2].

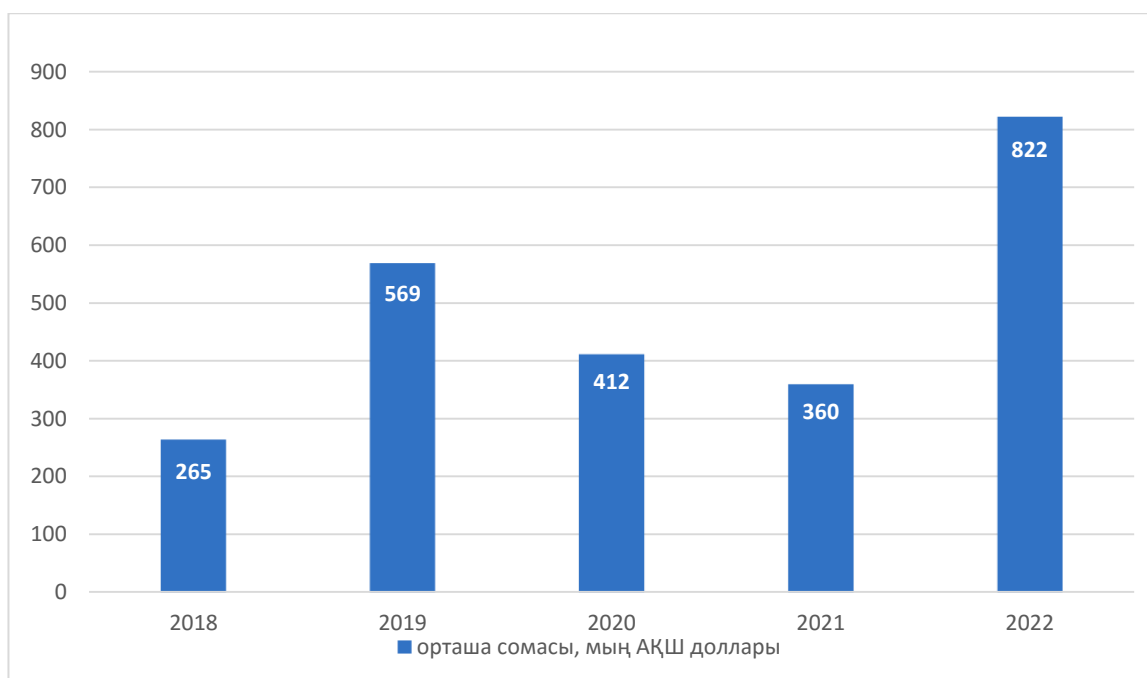
Қазақстан өз экономикасын әртараптандыру және цифрлық трансформацияны жеделдету бойынша белсенді жұмыс істеуде. Сондықтан, финтех Қазақстан үшін

стратегиялық маңызға ие. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы экономиканың барлық салаларында ақпараттық технологиялар мен цифрлық шешімдерді дамытуға бағытталған. Қаржы технологиялары секторы қаржы жүйесін жаңғыртуға және оның халықаралық аренада бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ете отырып, бағдарламаның негізгі құрамдас бөлігіне айналды.

Қазақстандағы финтех-индустрияның негізгі жетістіктерінің ішінде Kaspi.kz платформасын атап өткен жөн, ол өзін электрондық төлемдер мен несиелеу нарығының жетекші қатысушысы ретінде көрсетті. Бұл жетістік елдің инновациялық экожүйені қалыптастырудағы әлеуетін айғақтайды. Қазақстан 2010-шы жылдардың аяғынан бастап финтех экожүйесін дамытуда маңызды қадам жасап, инновациялар мен стартаптар үшін қолайлы жағдай жасады. Астананың халықаралық қаржы орталығы (AIFC) шетелдік инвесторларды тарту және жаңа финтех-компанияларды қолдау платформасына айналды. Олар салық жеңілдіктерін, заң көмегін және жаңа өнімдерді сынау мүмкіндігін ұсынады. Сонымен бірге Қазақстан блокчейнді өзінің қаржылық және үкіметтік жүйелеріне белсенді түрде қолдана бастады. Сондай-ақ, компаниялар жасанды интеллектті деректерді талдау, тәуекелдерді басқару және несие берудегі болжамның дәлдігін жақсарту үшін қолдана бастады. 2023 жылға қарай қаржылық технологиялар әсерлі нәтижелерге қол жеткізді, елдегі қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі 89% – ды құрады [3]. Бұл Kaspi Pay сияқты мобильді төлем жүйелерін енгізу және банкоматтарды тарату арқылы мүмкін болды. Бұл электрондық коммерцияның өсуіне түрткі болды және қолма-қол ақшаны пайдалануды айтарлықтай азайтты. Финтех сонымен қатар қаржылық операциялардың ашықтығын арттыру және салықтық әкімшілендіруді жақсарту арқылы көлеңкелі экономикамен күресуде шешуші рөл атқарды. Алайда, елеулі жетістіктерге қарамастан, Қазақстандағы қаржы технологиялары секторы көптеген проблемаларға, соның ішінде стартаптар үшін қаржыландырудың жетіспеушілігіне және халық арасында қаржылық сауаттылықтың төмен деңгейіне тап болады. Мысалы, Қазақстандағы көптеген стартаптар венчурлық капиталды тартуда қиындықтарға тап болды. Елдегі венчурлық нарық өзінің дамуының бастапқы сатысында, ал сыртқы инвестицияларға қол жеткізу қиын болып қала береді. Сонымен қатар, көптеген стартаптар мемлекеттік қаржыландыру мен гранттарды тартуға тырысуда қиындықтарға тап болады, бұл олардың инновациялық технологияларды масштабтау және инновация енгізу мүмкіндіктерін тарылтады.

Қаржыландырудың жетіспеушілігі финтех-экожүйенің дамуына теріс әсер етеді, бұл өз кезегінде Қазақстанның жалпы экономикалық өсуіне әсер етеді. Қаржы технологиялары цифрлық экономиканың қозғаушы күші бола отырып, жаңа жұмыс орындарын құруға, қаржылық инклюзияны арттыруға, шетелдік инвестицияларды тартуға және бизнес тиімділігін жақсартуға ықпал ете алады. Дегенмен, қажетті инвестициялардың жетіспеушілігі бұл әлеуетті пайдалануды баяулатады.

Қазақстандағы венчурлік мәмілелердің орташа мөлшері басқа елдерге қарағанда салыстырмалы түрде аз. 2021 жылдың қорытындысы бойынша 2022 жылы 360 мың АҚШ доллары және 822 мың АҚШ доллары сомасында венчурлық мәмілелер жасалды[4].

1-диаграмма – Венчурлық мәмілелердің орташа сомасы

Ағымдағы қаржыландыру бағдарламалары, ең алдымен, ірі корпорациялар мен дәстүрлі салаларға бағытталған және финтех стартаптары үшін кәсіби гранттар немесе субсидиялар жоқ. Бюрократиялық процедуралар, есеп берудің қатаң талаптары және өтінімдерді өңдеудің ұзақ уақыты Үкіметтің қаржыландыруға қол жеткізуін одан әрі қиындатады. Халықаралық инвестициялар капиталдың тағы бір көзі болуы мүмкін, бірақ қазақстандық стартаптар әлемдік аренада көрінбейтіндіктен, ауқымды жобалардың жоқтығынан, күрделі нормативтік құқықтық актілер сияқты заңдық кедергілерден және блокчейн мен криптовалюталарды қоса алғанда, технологиялар үшін түсініксіз құқықтық негіздерден шетелдік қаражатты тартуда қиындықтарға тап болуда.

Сонымен қатар, қаржыландырудың қосымша көзі ретінде несие бере алатын қаржы институттары қаржы кепілдігінің, несие тарихының және стартаптардың төлем қабілетсіздігінің жоғары ықтималдығына байланысты финтех компанияларымен ынтымақтаспауды жөн көреді. Несиелер қол жетімді болған кезде де, олар көбінесе жоғары пайыздық мөлшерлемелермен бірге жүреді, бұл оларды жас компаниялар үшін экономикалық тұрғыдан мүмкін емес етеді. Тағы бір маңызды мәселе-стартаптарға қаржылық қана емес, сонымен қатар білім беруді қолдауды, сондай-ақ әлеуетті инвесторлармен байланыс орнатуға көмектесетін акселераторлар мен инкубаторлардың болмауы. Сонымен қатар, технологияларды әзірлеуге және білікті мамандарды тартуға қажетті шығындар жоғары болғандықтан, қаржылық қысымды арттырады. Осы факторлардың барлығы жиынтықта тұйық циклды құрайды: қаржыландырудың жетіспеушілігі өсу мен инновацияны тежейді, ал сәтті мысалдардың болмауы инвесторлардың сенімін одан әрі төмендетеді. Бұл өз кезегінде Қазақстандағы финтех экожүйесінің дамуын және оның халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін тежейді.

Стартаптардың шектеулі қаржыландырылуы Қазақстан экономикасына жергілікті проблемалардан бастап макроэкономикалық салдарға дейін жүйелі түрде әсер етеді. Біріншіден, қаражаттың жетіспеушілігі стартаптардың масштабтау және инновацияға деген мүмкіндіктерін шектейді. Жаңа өнімдерді әзірлеу, блокчейн және жасанды интеллект сияқты озық технологияларды біріктіру және халықаралық нарықтарға шығу айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді. Алайда, венчурлық нарықтың әлсіздігі және мемлекеттік гранттарға қолжетімділіктің шектеулі болуына байланысты қазақстандық финтех-стартаптар халықаралық бәсекелестермен тиімді бәсекелесе алмайды. Бұл экономиканың негізгі

секторларының цифрлық трансформациясын бәсеңдетеді және оның әртараптандыру қабілетін шектейді, шикізат салаларына тәуелділікті азайтады. Нәтижесінде ел жоғары технологиялық және инновациялық секторлар есебінен жалпы ішкі өнімді (ЖІӨ) ұлғайту мүмкіндігін жоғалтады. Бұл мәселені шешу венчурлық нарықты дамытуды, мемлекеттік гранттарға қол жеткізуді жеңілдетуді, халықаралық инвесторларды тартуды және финтех-экожүйесі үшін инфрақұрылымды қолдауды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Барабар қаржыландыру жағдайында ғана финтех-стартаптар Қазақстанның экономикалық өсуін жеделдетуге және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға елеулі үлес қоса алады.

Финтех Қазақстанның өндіруші секторға тәуелділігін төмендетудің маңызды құралы бола алады. Финтех-стартаптардың дамуы шикізат бағасына тәуелді емес тұрақты цифрлық экономиканың қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Блокчейн, криптовалюта және жасанды интеллект саласында жұмыс істейтін стартаптар шетелдік инвестицияларды тартуға және Қазақстанның жаһандық цифрлық экономикаға интеграциялануына ықпал етуге қабілетті. Табысты финтех-стартаптар Орталық Азия, Еуропа және басқа өңірлердің нарықтарына шыға отырып, өз қызметін Қазақстаннан тыс кеңейте алады. Бұл Қазақстанға инвесторларды тарта отырып және валюталық түсімдердің жаңа көздерін құра отырып, өзін финтех-инновациялардың өңірлік орталығы ретінде көрсетуге мүмкіндік береді. Табысты стартаптар капитал ағынын ынталандыратын технологиялық инновациялар орталығы ретінде елдің оң имиджін қалыптастырады. Сонымен қатар, финтехтің дамуы акселераторларды, білім беру мекемелерін, венчурлық қорларды және реттеушілерді қамтитын толық экожүйені құруға ықпал етеді.

Осылайша, финтех-стартаптар қаржылық қызметтерге қолжетімділікті жақсартып, шағын және орта бизнесті қолдай отырып, қолма-қол ақшасыз есеп айырысуларды ынталандырып, инновацияларды енгізе отырып, Қазақстанның экономикалық дамуына елеулі үлес қосуда. Алайда олардың әлеуеті әлдеқайда кең және қолайлы жағдайлар болған кезде экономиканы әртараптандырудың, жұмыс орындарын құрудың және Қазақстанның жаһандық цифрлық экожүйеге кірігуінің маңызды драйвері бола алады. Бұл әлеуетті ашу үшін шектеулі қаржыландыру, реттеушілік қиындықтар мен кадр тапшылығы сияқты кедергілерді жою, сондай-ақ венчурлық нарық пен білім беру бастамаларының дамуын ынталандыру қажет. Финтех-стартаптар Қазақстанның экономикалық өсуін жеделдетіп қана қоймай, елді өңірдегі финтех-инновациялар орталықтарының біріне айналдыруы да әбден мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Что такое финтех? URL: <https://avosend.com/blog/denezhnye-perevody/chto-takoe-fintekh-obzor-osnovnykh-ponyatiy/>
2. Финтех және қаржы болашағы (Финтех и будущее финансов) <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/11ea23266a1f65d9a08cbe0e9b072c89-0430012022/related/FoF22-Russian.pdf>
3. Финтех в Казахстане: динамика индустрии и компании, формирующие будущее <https://forbes.kz/articles/finteh-v-kazahstane-dinamika-industrii-i-kompanii-formiruyushie-budushee-1f6312>
4. В \$145 млн оценили общий объем сделок на венчурном рынке Казахстана с 2018 по 2022 год <https://digitalbusiness.kz/2023-02-02/v-145-mln-ocenili-obshhiy-obem-sdelok-na-venchurnom-rynke-kazahstana-s-2018-po-2022-god/>

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МАТЕМАТИКИ

Жалгасбаева А.Б.

КГУ «Гимназия №17»

г. Актобе, Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые аспекты применения современных информационных технологий на уроках математики в учебном процессе. Использование этих технологий является эффективным средством для решения разнообразных педагогических задач, но только от учителя, решившего использовать компьютер в учебном процессе, зависит качество и результативность такого урока.

Ключевые слова: математика, информационные технологии, компьютеризация.

Математика, давно став языком науки и техники, в настоящее время все шире проникает в повседневную жизнь и обиходный язык, все более внедряется в традиционно далекие от нее области. Интенсивная математизация различных областей человеческой деятельности особенно усилилась со стремительным развитием ЭВМ. Компьютеризация общества, внедрение современных информационных технологий требуют математической грамотности человека на каждом рабочем месте. Это предполагает наличие конкретных математических знаний и определенного стиля мышления как формы мыслительной деятельности, основанной на глубоком осмыслении, анализе, синтезе, ассоциативном сравнении, обобщении и системном конструировании знаний об окружающем мире.

Математика призвана вооружить ученика методами познания, сформировать познавательную самостоятельность. Поэтому на уроках математики учащиеся учатся рассуждать, доказывать, находить рациональные пути выполнения заданий, делать соответствующие выводы, одним словом – думать. Решить эту проблему старыми традиционными методами невозможно.

В настоящее время современные информационные технологии занимают все большее и большее место в образовательном процессе, так как возникла необходимость освоения школой современных форм организации учебного процесса. Одним из способов экономии времени, сил, средств является внедрение информационных технологий в сферу школьного образования.

Главным преимуществом этих технологий является наглядность, так как большая доля информации усваивается с помощью зрительной памяти, и воздействие на нее очень важно в обучении. Они помогают сделать процесс обучения творческим, более интересным, ярким, увлекательным за счет богатства мультимедийных возможностей, ориентировать его на учащегося. Компьютер на уроках математики становится реальной необходимостью. Обучать на основе прогрессивных методов – значит обучать методам приобретения знаний.

Компьютерные технологии призваны стать не дополнительным «довеском» в обучении, а неотъемлемой частью целостного образовательного процесса, значительно повышающей его эффективность. Компьютеризация школьного образования относится к числу крупномасштабных инноваций, пришедших в российскую школу в последние десятилетия [1].

При этом следует иметь в виду, что организация процесса обучения должна быть построена таким образом, чтобы ученик приобретал навыки самостоятельной деятельности, объективно оценивая свои знания и умения, ставил перед собой задачи и находил их решения.

В контексте сформулированных положений мною используются технологии компьютерного обучения, что позволяет разумно сочетать традиционные и современные методы обучения, увеличивая тем самым интерес учащихся к изучаемому материалу.

Компьютерные программы реализуют одно из наиболее перспективных применений новых информационных технологий в преподавании и изучении математики. Они позволяют

давать иллюстрации важнейших понятий курса математики на уровне, обеспечивающем качественные преимущества по сравнению с традиционными методами изучения. В их основе заложено существенное повышение наглядности, активизации познавательной деятельности ученика, сочетания механизмов вербально-логического и образного мышления. Применять компьютерные программы можно на любом этапе учебной деятельности: при изучении нового материала, закреплении, на обобщающих уроках и при повторении.

Круг методических и педагогических задач, которые можно решить с помощью компьютера, разнообразен. Компьютер – универсальное средство, его можно применить в качестве калькулятора, тренажера, средства контроля и оценки знаний и средств моделирования, к тому же это – идеальная электронная доска.

Так, например, при объяснении нового материала используются компьютерные модели, находящиеся в программах: «Планиметрия», «Стереометрия», «Функции и графики».

Компьютерные наблюдения позволяют ученику быстрее понять свойства тех или иных функций, геометрических фигур, как на плоскости, так и в пространстве. Их применяют на протяжении всего курса функциональной линии алгебры и геометрии, например, после того, как объяснен новый материал (или во время объяснения) имеет смысл предложить учащимся 1-2 наблюдения. Работая с компьютерной моделью «Четные и нечетные функции» (9 класс), во время изучения нового материала, демонстрация свойств заданной функции, экономит время на построение их графиков. Такие наблюдения позволяют ученику быстрее понять свойства четных и нечетных функций. При изучении геометрии в 8 классе модель «Углы, вписанные в окружность» предоставляет ученику возможность самому смоделировать различные ситуации и пронаблюдать зависимость величины углов, опирающихся на одну дугу, диаметр.

Экспериментальные задачи-исследования – это задачи, для решения которых необходимо подставить соответствующие параметры переменных (параметров – величины углов, сторон) и пронаблюдать изменение графика (какие-то свойства фигур). Например, при изучении темы «Функция $y = k/x$ » (8 класс), используется компьютерная модель «Преобразование графиков функций» и модуль программы «Графер» для построения графиков $y = 8/x$; $y = -2/x$; $y = 1/x$ в одной системе координат. По окончании работы ученик проводит сравнительный анализ построенных графиков, определяет общие свойства функций. Так же для построения графиков можно использовать программу Advanced Grapher 2.08.

При объяснении нового материала «Координаты вектора» (9 класс) просмотр работы модели в режиме «демонстрация» экономит время на уроке. Затем предлагается компьютерный эксперимент. В модели «Сложение и вычитание векторов» предусмотрен выбор параметров координат векторов, определения суммы векторов, поясняющего примера, упражнений на вычисление суммы (разности) двух векторов (через координаты). Модель может работать в тренировочном режиме. Интерактивная модель позволяет ученику увидеть, что координаты векторов зависят от выбора системы координат, а вектор, равный сумме двух векторов, от этого не зависит. Ему дается возможность проследить связь между нахождением суммы векторов через координаты (алгебраически) и по правилу параллелограмма (геометрически).

Несмотря на кажущуюся простоту, такие задачи полезны, так как позволяют самостоятельно экспериментировать с параметрами для установления соотношений между ними, произвольно менять величину одного параметра и наблюдать характер изменений других, что приводит к подлинному осознанию зависимостей между математическими параметрами и открывает возможность для сопоставления гипотезы и реальности.

Уроки-практикумы – эффективные ресурсы компьютерных программ создают техническую базу для реализации уроков-практикумов при закреплении изученного материала, носящих творческий, исследовательский характер. Например, работая с интерактивной моделью «Правильные многоугольники» (8 класс), ученику предоставляется

возможность индивидуально исследовать свойства правильного многоугольника, попытаться подметить какие-то закономерности, высказать в этой связи собственные гипотезы, экспериментально проверить их справедливость. Модель «Преобразование графиков функций» используется в 9 классе при закреплении темы «Квадратичная функция и ее график». Ученику при выполнении заданий предстоит провести построение графиков, используя полученные ранее знания, сделать выводы, записав формулы преобразований.

Благодаря компьютерным технологиям у учащихся появляется возможность свободно и самостоятельно обращаться к многоуровневой системе помощи выполнения заданий, выполнению которых помогают компьютерные программы: «Алгебра и начала анализа 10-11», «Алгебра 7-9». Обе программы построены по принципу «пошагового» решения примеров, в своем роде рабочая тетрадь, плюс она содержит справочник, в котором на любом этапе выполнения задания можно посмотреть необходимый теоретический материал по данной теме. Элементы этой программы используются нами как для изучения, так и для закрепления материала, для контроля знаний учащихся при выполнении домашних заданий.

Так же в процессе обучения я пользуюсь программами Виртуальной школы Кирилла и Мефодия. Программы позволяют изучить основные понятия по разделам курса алгебры и геометрии с помощью применения современных мультимедиа-технологий (медиаиллюстраций), содержат разнообразный иллюстративный материал, имеют нестандартную форму подачи учебного материала, стимулируют познавательный интерес и поисково-исследовательскую деятельность учащегося, проводить отработку навыков с помощью интерактивных тренажеров, проверку знаний по отдельным частям урока, уроку целиком (содержит дополнительное и итоговое тестирование).

Отмечая значимость компьютерных технологий для подготовки учащихся необходимо отметить, что недостатком перечисленных выше компьютерных программ является их недоработанность, выраженная в отсутствии во многих из них руководства пользователя, методических рекомендаций, встречаются ошибки в ответах тестовых заданий, материалы представлены сложным математическим языком, не всегда понятным для ученика; в некоторых из них предлагается единственный способ решения задания, не предоставляется ученику возможности выполнения своего альтернативного решения.

Поэтому при планировании урока, учителю необходимо хорошо представлять:

- на каком этапе урока и с какой целью он будет применять электронное учебное пособие;
- возможности своих учеников, (уровень обученности на данный момент, уровень сформированности умений учебной деятельности каждого ученика и др.);
- структуру электронного учебного пособия.

Еще одним средством, применяемых мной для повышения познавательной активности учащихся, являются дидактические игры, такие как «заполни пропуски», «найди ошибку», «истина или ложь» и др., а так же создание собственных учебно-методических пособий в среде подготовки электронных презентаций Microsoft Power Point. Демонстрационные слайды, разработанные средствами Microsoft Power Point, используются при объяснении нового материала, решении задач, повторении. Для организации устной работы при изучении геометрии я разработала графическую таблицу (рис. 1). Она предназначена для развития воображения, мышления, умения анализировать свою учебную деятельность, проводить доказательные рассуждения. Эта таблица используется для отработки практических знаний, умений, навыков при изучении таких разделов планиметрии, как «параллельные прямые», «четырёхугольники», «площадь», «подобные (равные) треугольники» т.д. Для их реализации компьютер применяется как электронная доска.

В заключение следует отметить, что компьютерные технологии являются мощным средством для решения разнообразных педагогических задач, но только от учителя, решившего использовать компьютер в учебном процессе, зависит качество и результативность такого урока.

Список использованных источников

1. Зайцева С.А., Иванов В.В. Современные информационные технологии в образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/infotek2.htm>.
2. Захарова О.Л. Использование информационных технологий на уроках математики: Методические рекомендации [Текст]. – Салехард: ЯНОИПКРО, 2004
5. Мамонтов Д.И., Ушаков Р.П. Полный мультимедийный курс «Функции и графики» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.physicon.ru.
6. Манвелов С.Г. Конструирование современного урока математики [Текст]. – М.: «Просвещение», 2005.
8. Современный учебно-методический комплекс. Все задачи школьной математики. «Алгебра и начала анализа 10-11» [Электронный ресурс]. – М.: «Просвещение-Медиа», 2003.
9. Современный учебно-методический комплекс. Все задачи школьной математики. «Алгебра 7-9» [Электронный ресурс]. – Издание второе. – М.: «Просвещение-Медиа», 2003.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ: АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ СІңІРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДАМУ

Жамбыл Н.Б.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ

2 курс магистранты

Кусаинова Л.К.

з.ғ.к., профессор

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, цифрлық даму мәселелері туралы қарастырылады. Сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықтарды анықтауды, жолын кесуді, алдын алуды және олардың жасалуына айыпты адамдарды жауапқа тартуды өз құзыреті шегінде прокуратура, ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, салық, кеден және шекара қызметтері, қаржы полициясы мен әскери полиция органдары жүзеге асырады. Дегенменде бүгінгі күнде сыбайлас жемқорлық мәселесі күрделеніп шешімі қиын боп тұрған қатынастардың бірі.

Түйінді сөздер: жемқорлық, пара алу, заң, міндет, қорғау, әділдік, цифрлік өркениет.

Сыбайлас жемқорлық – бұл кез келген қоғамның дамуына кері әсерін тигізетін күрделі құбылыс. Жемқорлық мәселесі тек қана экономикалық және әлеуметтік тұрақтылыққа қауіп төндіріп қоймай, халықтың мемлекетке деген сенімін жоғалтуға әкеледі. Осыған байланысты Қазақстанда қабылданған шаралар мен заңнамалық бастамаларға қарамастан, бұл құбылыс әлі де өзекті болып отыр.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бағыттарын зерттеп, заңнамалық актілерді талдап, осы саладағы отандық және шетелдік авторлардың еңбектерін негізге ала отырып, жемқорлықтың алдын алу жолдарын ұсыну.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы (2015 жылғы 18 қараша) жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асыруда негізгі құқықтық негіз болып табылады [1]. Бұл заңда сыбайлас жемқорлықтың анықтамасы, оның алдын алу шаралары мен жауапкершілік түрлері айқындалған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 366-бабы бойынша пара алу, ал 367-бабы бойынша пара беру әрекеттері қылмыс ретінде қарастырылады [2].

Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі жариялаған деректерге сәйкес, 2023 жылы елде тіркелген жемқорлық құқықбұзушылықтардың басым бөлігі мемлекеттік сатып алулар, жер ресурстарын басқару және денсаулық сақтау салаларында орын алған.

Отандық зерттеуші ғалым Е.Е. Әбенев өз еңбектерінде сыбайлас жемқорлықты қоғамның экономикалық және мәдени деңгейімен тығыз байланысты деп көрсеткен. Оның пікірінше, жемқорлыққа қарсы күрестің тиімді жолы – мемлекеттік басқару жүйесінде ақпараттық ашықтықты қамтамасыз ету.

Ғ.Е. Нұрғалиев сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін қоғамдағы құқықтық мәдениеттің маңыздылығын атап өтеді. Ол жемқорлыққа төзімсіздік ұстанымдарын мектеп қабырғасынан бастап оқытуды ұсынады.

Халықаралық деңгейдегі зерттеулерде, мысалы, Transparency International ұйымының баяндамаларында сыбайлас жемқорлықты азайту үшін келесі әдістер ұсынылады:

- Мемлекеттік аппаратты цифрландыру;
- Азаматтық қоғам мен үкіметтік емес ұйымдардың рөлін күшейту;
- Мемлекеттік қызметкерлердің табысын заңнамалық деңгейде реттеу.

Құқықтық негіздер мен проблемаларды шешу жолдары

Қазақстанның заңнамасында сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін негізгі шаралар қарастырылған. Алайда, жемқорлықтың алдын алу үшін келесідей мәселелерге назар аудару қажет:

ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес, білім беру мекемелерінде әділдік қағидатын сақтау – басты міндет. Алайда, емтихандар кезінде заңсыз әрекеттердің орын алуы білім саласын реформалауды талап етеді.

Құқық қорғау жүйесіндегі жемқорлықты жою үшін құқықтық жүйенің тәуелсіздігін қамтамасыз ету маңызды. Бұл ретте, ҚР Конституциясының 1-бабының 1-тармағындағы құқықтық мемлекет қағидаттарына сәйкес, заңның үстемдігі басты орынға қойылуы тиіс.

Мемлекеттік сатып алулардың ашықтығы. ҚР «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңы аясында цифрлық платформаларды жетілдіру арқылы бұл саланың ашықтығын қамтамасыз ету қажет.

Мемлекеттің негізгі заңының 1-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы-адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [3].

Сыбайлас жемқорлық қоғамның тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне үлкен қауіп төндіреді, оның әлеуметтік, экономикалық және саяси дамуына зиян келтіреді, азаматтардың Конституциямен кепілдік берілген құқықтары мен бостандықтарына ашық түрде қол сұғады. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес міндеті ел дамуының стратегиялық бағытына айналды.

Қазақстандағы жаңа экономикалық қатынастар, қаржы секторының дамуы құқық қорғау органдарына бұрын тән емес және белгісіз қылмыстық қызмет түрлерінің пайда болуына ықпал етті. Қазақстандағы құқықтық статистика қылмыстылық неғұрлым ұйымдасқан сипатқа ие болатынын, оның ішінде сыбайлас жемқорлардың ортасы криминалдық әлеммен байланысты белсенді түрде жолға қоятынын көрсетеді, бұл экономиканың тұрақсыздануына алып келеді, мемлекеттің осы даму кезеңіне тән реформаларды жүзеге асыруға мақсатты түрде кедергі келтіреді.

Сыбайлас жемқорлық мәселесіне қарсы іс-қимылды қамтамасыз ету мақсатында мемлекет басшысы мен Қазақстан Республикасының заңнамалық органдары барынша қысқа мерзімде мемлекеттің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қарсы күрес жөніндегі мақсаттары мен міндеттерін, осындай қылмыстардың жолын кесу, ашу және тергеу жөніндегі құқық қорғау органдарының рөлін айқындай отырып, қазақстандық заңнаманың құқықтық базасын нығайтты.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі шарттарының бірі мемлекеттік органдардың қызметін нақты құқықтық реттеуді, мұндай қызметтің заңдылығы мен жариялылығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету, сондай-ақ лауазымды және мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті басқа да адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге жол берілуін тану болып табылады.

Бұдан басқа, мемлекеттік қызмет туралы заңдарда мемлекеттік қызметке қабылдануға және болуға байланысты бірқатар шектеулер көзделген.

Баяндалғанның негізінде мемлекеттік қызметтің стратегиялық бағыттарының бірі ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың мақсаттары болуы тиіс деп есептейміз.:

- сыбайлас жемқорлықты тудыратын жағдайларды анықтау және алаңсыз күрес;
 - сыбайлас жемқорлықтың барлық көріністеріне қоғамдық қарсылық тудыратын жағдай жасау;
 - мемлекеттік қызметке кіретін кадрларды мұқият таңдау;
 - құқық қорғау органдары қызметкерлерінің біліктілігін арттыру;
 - сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте халықтың және қоғамның белсенді ұстанымына ықпал ететін көтермелеу нормаларын құқықтық реттеу.
- Арнайы ғылыми әдебиетті зерделеу сыбайлас жемқорлық қылмысының криминологиялық сипаттамасының құрылымына келесі элементтер енгізілетінін көрсетеді:
- тиісті қылмыс түрінің жай-күйі, құрылымы және динамикасы;

- сыбайлас жемқорлық тұлғасының криминологиялық сипаты;
- тиісті қылмыс түрінің факторлары;
- қылмыстың тиісті түрінің алдын алу [4, 756.].

Кейде сыбайлас жемқорлық қылмысының криминологиялық сипаттамасының құрылымына оның салдары кіреді [5, 456.]. Криминологиялық сипаттаманың құрылымын анықтауға келтірілген тәсіл шамадан тыс кең болып табылады.

Біріншіден, сыбайлас жемқорлық қылмыс-бұл екі құбылыстың: сыбайлас жемқорлық қылмыстардың жиынтығы мен оларды жасаған адамдар жиынтығынан тұратын феномен. Осылайша, сыбайлас жемқорлық қылмысының жалпы немесе оның жеке түрінің криминологиялық сипаттамасы аталған құбылыстардың криминологиялық маңызды қасиеттерінің сипаттамасы болып табылады.

Осыдан, сыбайлас жемқорлық қылмысының жағдайлары мен салдарларының сипаттамасы қылмыстың сипаты емес, мұның барабар терминологиялық бекітілуі тиіс.

Бұл ұстаным өткен жүзжылдықтың іргелі криминологиялық еңбектерде, сондай-ақ криминология бойынша қазіргі заманғы оқу құралдарында кездеседі [6, 286].

Сол себепті, біздің ойымызша, сыбайлас жемқорлық қылмысының криминологиялық сипаттамасының құрылымына сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес шараларын енгізу мүмкін емес. Қылмысқа қарсы күрес шараларының криминологиялық сипаттамасы туралы айту мағынасыз, өйткені қылмысқа қарсы күрестің барлық шаралары зерттеу қорытындысы бойынша криминологиялық маңызы бар мәселе.

Сыбайлас жемқорлық қылмысының криминологиялық сипаттамасының мазмұны оның қоғамдық қауіптілігі, көлемі, қарқындылығы, құрылымы, динамикасы, аумақтық бөлінуі, латенттілігі, сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдардың әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық белгілері сияқты қасиеттерінің сипаттамасын қамтиды.

Сыбайлас жемқорлық қылмысы факторларының қатарында қазіргі заманғы ғалымдар оны тудыратын немесе сыбайлас жемқорлық қылмысының өсуіне не таралуын қолдауға ықпал ететін, сонымен бірге онымен неғұрлым тығыз корреляциялық байланысы бар құбылыстарды қарастырады.

Сыбайлас жемқорлық қылмысы қандай да бір көріністерде барлық уақытта және барлық халықтарда орын алған және кезінде оларда жауаптылыққа тартылған. Алайда, ұлттық қылмыстық заңнама тұрғысынан қарастырылатын қоғамдық қауіпті сыбайлас жемқорлық мінез-құлқы нысандарының ұқсастығы мен даму дәрежесі бұдан туындамайды. Қазақстандық қылмыстық заңнаманың соңғы ірі реформасы сыбайлас жемқорлық мінез-құлқының жекелеген түрлерінің қоғамдық қауіптілік өлшемдері айтарлықтай өзгергенін көрсетті. Осыдан іс жүзінде маңызды қорытынды шығады: сыбайлас жемқорлық қылмысының көрсеткіштерін аталған реформаға дейін салыстыру және одан кейін жағдайға салыстырмалы түрде талдау жасау. Қылмыстық заңнамасы түрлі мәдени-құқықтық дәстүрлерге негізделген елдердің сыбайлас жемқорлық қылмыстарының көрсеткіштерін салыстыру кезінде аса мұқият болу керек.

Қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлық қылмысының сипаттамасында барлық зерттеушілер жаһандану идеяларына және сыбайлас жемқорлық қылмысының таралуының өсуіне негізделеді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының статистикалық өсуі тек ТМД республикаларын ғана емес, сондай-ақ Латын Америкасы, Таяу және Орта Шығыс, Жерорта теңізі, Африка, Шығыс Еуропа, сондай-ақ Қытай елдерін қамти отырып, бүгінгі күні іс жүзінде әлемдік үрдіс болып табылатынын атап өткен жөн. Соңғы жылдары бұл үрдіс Германия, Франция, Бельгия, Нидерланды, Люксембург, Канада сияқты экономикалық дамыған елдерге таралды.

Шындығында, сыбайлас жемқорлық – бұл жаһандық феномен, бірақ статистикалық тұрғыда ол тек ұлттық қылмыстық-құқықтық нысандарда ғана бар.

Мысалы, АҚШ-тың Федералды статистикасында парақорлыққа күдіктілерді тұтқындау ғана есепке алынады, және "барлық басқа қылмыстар" жалпы бағанында қамауға

алынғандарды бөлу мүмкін емес. Сонымен қатар, АҚШ заңдар жинағының 18-бөлімінің екінші тарауында "пара беру, сатып алу, мүдделер қақтығысы" парақорлықтың әр түрлі нысандары үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін 25 бап бар. Ал 1989 жылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы арнайы заң қабылданды. Сонымен қатар, АҚШ-тың әрбір штатының осы әрекетпен күреске бағытталған өз заңдары тағы бар [7, 466].

Францияның ресми статистикасында парақорлық басқа экономикалық және қаржылық қылмыстарға, Германияда – лауазымдық қылмыстарға жатады. Англияда және Уэльсте тіркеуге жататын қылмыстар қатарына, сондай-ақ жалпы статустық құқық бойынша жауапкершілігі болуы мүмкін сыбайлас жемқорлық қылмыстар енгізілмеген. Тек Жапонияда ғана парақорлыққа күдікті адамдардың жалпы саны және мемлекеттік айыптаушы қараған істердің тиісті саны туралы мәліметтер жеке тәртіпте жарияланады.

Сыбайлас жемқорлық қылмысының ең жоғары статистикалық тіркелген деңгейі саяси режимдерге, мәдени орта мен дәстүрлерге қарамастан экономикада айқын көрінген дағдарыс құбылыстары бар мемлекеттерге тән болды. Бұл тұжырым бұрынғы Одақтың барлық республикаларына да, соның ішінде Қазақстанға да толық қатысты. Сонымен қатар, айқын фактіні елемеге болмайды: диктатуралық басқару (діни, коммунистік немесе фашистік), шын мәнінде, сыбайлас жемқорлық қылмысымен күрес мәселелерін ашық жариялаумен талқылауға аз бейімделген. XX ғасырдың соңында әлемнің елеулі бөлігін қамтыған демократиялық өзгерістер сыбайлас жемқорлыққа саяси қызығушылықтың өзектілігін тудырды.

Сондай-ақ, көптеген сарапшылардың пікірінше, сыбайлас жемқорлық қылмыс саяси, экономикалық, рухани және адамгершілік дағдарыстардың салдары ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік өмірдің көптеген салаларында жаңа дағдарыстар мен қиын шешілетін мәселелерді тудыруға қабілетті екенін ескеру қажет.

Кейбір ғалымдардың сыбайлас жемқорлықтың қоғамдық қауіптілігі мынадан көрінеді деген пікірімен келіскен жөн.

1. Мемлекеттік саясат биліктегі адамдардың жеке мүдделерін білдіреді және сол арқылы билікке қоғамдық мүдделерді іске асыру жөніндегі билік қызметінен асып түсетін ауқымда ықпал етуге қабілетті. Қоғам өміріне барынша әсер ететін негізгі шешімдер сыбайлас жемқорлық негізінде немесе әртүрлі "көлеңкелі фигураларға" байланысты тұрған сыбайлас жемқорларды жасыру үшін қабылданады.

2. Сыбайлас жемқорлықтан түсетін тікелей шығындар өндірілетін жалпы ұлттық өнімнің көлемін жанама түрде азайта отырып, мемлекеттік бюджет кірістерінің азаюына алып келеді.

3. Сыбайлас жемқорлық көлеңкелі экономиканы кеңейтеді, бәсекелестікке теріс әсер етеді, өйткені "пара" бәсекелес емес артықшылықтар беруді қамтамасыз етеді. Бұл нарықтық қарым-қатынастарды осылай бұзады, ұйымдасқан қылмыспен жиі байланысқан жаңа сыбайлас жемқорлық монополияларын құрады, тұтастай алғанда экономиканың тиімділігін төмендетеді.

4. Сыбайлас жемқорлық мемлекетті нарық ойынының адал ережелерін сақтауды қамтамасыз ету мүмкіндігінен айырады, бұл нарық идеясын да, мемлекеттің төреші және судья ретіндегі беделін де түсіреді.

5. Сыбайлас жемқорлықтың жекешелендіру мен банкроттықты жүргізуге әсері тиімді меншік иелерінің пайда болуын қиындатады.

6. Бюджет қаражатын тиімсіз жұмсау бюджеттік дағдарысты қиындатады.

7. Сыбайлас жемқорлық экономика субъектілерінің шығындарын ұлғайтады, бұл тұтыну бағалары мен тарифтерінің өсуіне әсер етеді.

8. Сыбайлас жемқорлық тек басқару органдарын ғана емес, сонымен қатар әр түрлі корпорациялардың басқару аппаратын да таратады. Тиісінше, мемлекеттік және коммерциялық басқару тиімділігінің жалпы төмендеуі орын алады.

Кең ауқымды сыбайлас жемқорлық тек шетелдік инвестицияларды ғана емес, қазақстандық инвестицияларды да тартуға мүмкіндік бермейді.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу – бұл ұзақ мерзімді жүйелі жұмыс. Қазақстанда қабылданған құқықтық шаралар бұл бағытта маңызды қадам болып табылады. Алайда, жемқорлықпен тиімді күресу үшін құқықтық нормаларды тәжірибеге енгізу, азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру және қоғамда әділдік қағидаттарын орнату қажет. Ұсыныстар:

Цифрлық технологияларды қолдану. Электронды қызмет көрсету платформаларын кеңінен пайдалану арқылы мемлекеттік органдардың ашықтығын арттыру.

Қоғамдық бақылауды күшейту. Мемлекеттік сатып алулар, бюджеттік қаражаттың жұмсалуды туралы ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Халықаралық тәжірибені енгізу. Жемқорлыққа қарсы күрестегі озық елдердің тәжірибесін қолдану.

Бұл шаралар Қазақстанды жемқорлықсыз қоғам құру жолында жаңа деңгейге көтеріп, халықтың мемлекеттік билікке деген сенімін қалпына келтіруге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. 23.12.2023 [№ 50-VIII](#)
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. 03.10.2024 [№ 130-VIII](#)
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 17.09.2022 [№ 142-VII](#)
4. Криминология / Под ред. А.И. Долговой. – М.: ИНФРА-М, 1997.
5. Мартыненко Г.К. Еще раз к понятию, сущности коррупции и ее связи с лоббизмом // Очерки новейшей камералистики. – 2014. – № 1. – С. 45.
6. Комиссаров В.С. Уголовно-правовые аспекты борьбы с коррупцией // Вестник МГУ. Сер. 11. 1993. № 1. С.28
7. Карпович О.Г. Актуальные проблемы противодействия коррупции в США / О. Г. Карпович // Российский следователь. – 2012. – №22. – С. 45-47.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ БАЙЛАНЫСЫ

Жанболат Мад

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе

өңірлік мемлекеттік университет

Аңдатпа: Бұл мақалада халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланыс зерттелген. Ол сауданың дамуға қалай әсер ететінін түсіндіретін негізгі теорияларға шолу жасайды, соның ішінде салыстырмалы артықшылықтар, жаңа сауда теориясы және жаһандық құн тізбегіне негізделген тәсіл. Мақалада сонымен қатар бұл теориялардың сауда арқылы экономикалық дамудың нақты мысалдарына қалай қолданылғаны талданады және халықаралық сауда экономикалық өсу мен дамуға ықпал етуі мүмкін деген идеяны қолдайтын эмпирикалық дәлелдер келтірілген. Сонымен қатар, мақалада еркін сауда мен жаһанданудың сыны, соның ішінде теңсіздік, қоршаған ортаның нашарлауы, еңбек құқықтары және мәдени гомогенизация туралы алаңдаушылық қарастырылады. Қорытындыда әлеуметтік әділеттілікке, экологиялық тұрақтылыққа және мәдени әртүрлілікке басымдық беретін тұрақты және әділ сауда саясатын ілгерілетудің маңыздылығы көрсетілген. Тұтастай алғанда, мақала халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы күрделі қарым-қатынасқа жан-жақты және теңдестірілген шолу болып табылады.

Түйінді сөздер: халықаралық сауда, байланыс, экономикалық даму, жаһандану, еркін сауда, әділеттілік, еркін сауда, тұрақтылық.

Халықаралық сауда елдер арасындағы тауарлар мен қызметтердің алмасуын білдіреді. Экономикалық даму, керісінше, ел экономикасы өсіп, оның азаматтарының өмір сүру деңгейі жақсаратын процесті білдіреді. Халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланыс көптеген жылдар бойы көптеген пікірталастар мен зерттеулердің тақырыбы болды, кейбіреулері халықаралық сауда ресурстар ағынын жеңілдету және мамандандыруды ынталандыру арқылы экономикалық дамуға ықпал ете алады, ал басқалары бұл теңсіздікті нашарлатуы мүмкін деп сендірді. және отандық өнеркәсіпке зиян келтіріңіз. Бұл байланысты түсіну саясаткерлер, ғалымдар және әлемдік экономиканың күрделі динамикасына қызығушылық танытқандар үшін маңызды.

Халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланысты зерттеу бірнеше себептерге байланысты маңызды:

Экономикалық өсу: халықаралық сауда экономикалық өсудің қуатты қозғалтқышы бола алады, әсіресе ірі ішкі нарықтарға қол жеткізе алмайтын дамушы елдер үшін. Халықаралық сауданың экономикалық дамуға қалай ықпал ететінін түсіну саясаткерлерге тиімді сауда саясатын құруға және тұрақты экономикалық өсуді қолдауға көмектеседі.

Кедейлікті азайту: халықаралық сауда арқылы экономикалық даму жұмыс орындарын құру, жалақыны көтеру және жаңа нарықтар мен мүмкіндіктерге қол жеткізу арқылы кедейлікті азайтуға көмектеседі. Бұл жеке адамдар мен қауымдастықтардың өмір сүру деңгейі мен әл-ауқатының жоғарылауына әкелуі мүмкін.

Жаһандану: халықаралық сауда-бұл терең әлеуметтік, экономикалық және саяси салдары бар жаһанданудың негізгі аспектісі. Халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланысты түсіну бізге жаһандануға қатысты мүмкіндіктер мен мәселелерді және оны әділ және тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін қалай пайдалануға болатынын жақсырақ түсінуге көмектеседі.

Саясаттың салдары: халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланыс үкіметтердің, халықаралық ұйымдардың және азаматтық қоғамның саясатына маңызды әсер етеді. Сауда саясатының ромалары мен ықтимал артықшылықтарын түсіну саясаткерлерге неғұрлым негізделген шешімдер қабылдауға және тұрақты экономикалық дамуға ықпал ететін саясатты жасауға көмектеседі.

Зерттеулер: ақырында, халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланысты зерттеу академиялық зерттеулер үшін маңызды, өйткені ол теорияларды

әзірлеуге және нақтылауға, зерттеудің жаңа бағыттарын анықтауға және әлемдік экономиканың күрделі динамикасы туралы жаңа түсінік алуға көмектеседі.

Халықаралық сауданың экономикалық дамуға қалай әсер ететінін түсіндіретін негізгі теориялар:

Салыстырмалы артықшылық: экономист Дэвид Рикардо алғаш рет ұсынған бұл теория елдер салыстырмалы артықшылығы бар тауарлар мен қызметтерді өндіруге және экспорттауға мамандануы керек (яғни олар тиімдірек және аз шығынмен өндіре алады) және тауарлар мен қызметтерді импорттауы керек деп болжайды. онда олардың салыстырмалы кемшілігі бар. Осылайша маманданған елдер өндіріс көлемін ұлғайтып, сауданың пайдасын көре алады.

Жаңа сауда теориясы: бұл теория масштабты үнемдеу және өнімді саралау мамандандырылған тауарлар шығаратын елдер үшін артықшылықтар тудыруы мүмкін деп болжайды. Бұл елдер әртүрлі тауарларға Маманданудың орнына ұқсас өнімдерді сататын салаишілік саудаға әкелуі мүмкін. Теория ұқсас өнімдерді шығарса да, сауда елдер үшін өзара тиімді болуы мүмкін дейді.

Жаһандық құн тізбегіне көзқарас: бұл теория әртүрлі елдерде болып жатқан өндірістің әртүрлі кезеңдерін және әрбір елдің жаһандық өндіріс процесінде атқаратын рөлін түсінудің маңыздылығын көрсетеді. Жаһандық өндіріс және сату тізбектеріне қатыса отырып, елдер өндірістің нақты міндеттеріне немесе кезеңдеріне мамандануы мүмкін, бұл өндіріс пен бәсекеге қабілеттіліктің артуына әкелуі мүмкін.

Осы теориялардың барлығы халықаралық сауда мамандандыруға, тиімділікті арттыруға және нарықтарды кеңейтуге көмектесу арқылы экономикалық дамуға ықпал ете алады деп болжайды. Дегенмен, олардың шектеулері де бар және барлық елдерге немесе жағдайларға міндетті түрде қолданылмайды. Халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланысты талдау кезінде әр елдегі нақты контекст пен жағдайларды ескеру қажет.

Халықаралық сауда арқылы экономикалық дамудың нақты мысалдары және осы теориялардың қалай қолданылғаны келтірілген:

Салыстырмалы артықшылығы. Салыстырмалы артықшылықтың бір мысалы-Коста-Риканың кофе өнеркәсібі. Коста-Рика кофе өндіруге қолайлы климатқа ие және жоғары сапалы кофені басқа елдерге экспорттау арқылы осы салада мамандандырыла алды. Салыстырмалы артықшылықтарына назар аудара отырып, Коста-Рика өзінің кофе өнеркәсібін дамыта алды, экспорттан кіріс алды және экономикалық дамуды қолдады.

Жаңа сауда теориясы. Іс-әрекеттегі сауданың жаңа теориясының мысалы-Азиядағы электронды өнеркәсіп. Жапония, Оңтүстік Корея және Тайвань сияқты елдер осы салада маманданып, зерттеулер мен әзірлемелерге инвестиция салу арқылы электроника өндірісінде бәсекелестік артықшылыққа ие болды. Жоғары технологиялық электрониканы өндіру арқылы бұл елдер экспортын ұлғайтып, экономикалық өсуді қолдай алды.

Жаһандық құн тізбегіне көзқарас. Жаһандық құн тізбегіне көзқарас Бангладештегі тігін өнеркәсібін талдау үшін пайдаланылды. Бангладеш жаһандық өндіріс және сату тізбектеріне қатысып, арзан киім өндіруге маманданған киімнің ірі экспорттаушысы болды. Кесу және тігу сияқты өндіріс процесінің нақты міндеттеріне назар аудара отырып, Бангладеш жұмыс орындарын құра алды, экспортты ұлғайтты және экономикалық дамуды қолдады.

Бұл мысалдар осы экономикалық теорияларды халықаралық сауда арқылы экономикалық дамуға ықпал ету үшін нақты жағдайларға қалай қолдануға болатындығын көрсетеді. Салыстырмалы артықшылықтарды, ауқымды үнемдеуді және әртүрлі салалар мен елдерде бар жаһандық сату тізбектерін түсіну арқылы саясаткерлер тұрақты экономикалық өсуді қолдайтын тиімді сауда саясатын жасай алады. Сонымен қатар, сауда саясатының әлеуметтік және экологиялық салдарын ескеру және оның барлық мүдделі тараптар үшін әділдігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету маңызды.

Халықаралық сауда экономикалық дамуға ықпал етуі мүмкін деген идеяны қолдайтын академиялық әдебиеттерден алынған эмпирикалық дәлелдердің бірнеше мысалдары:

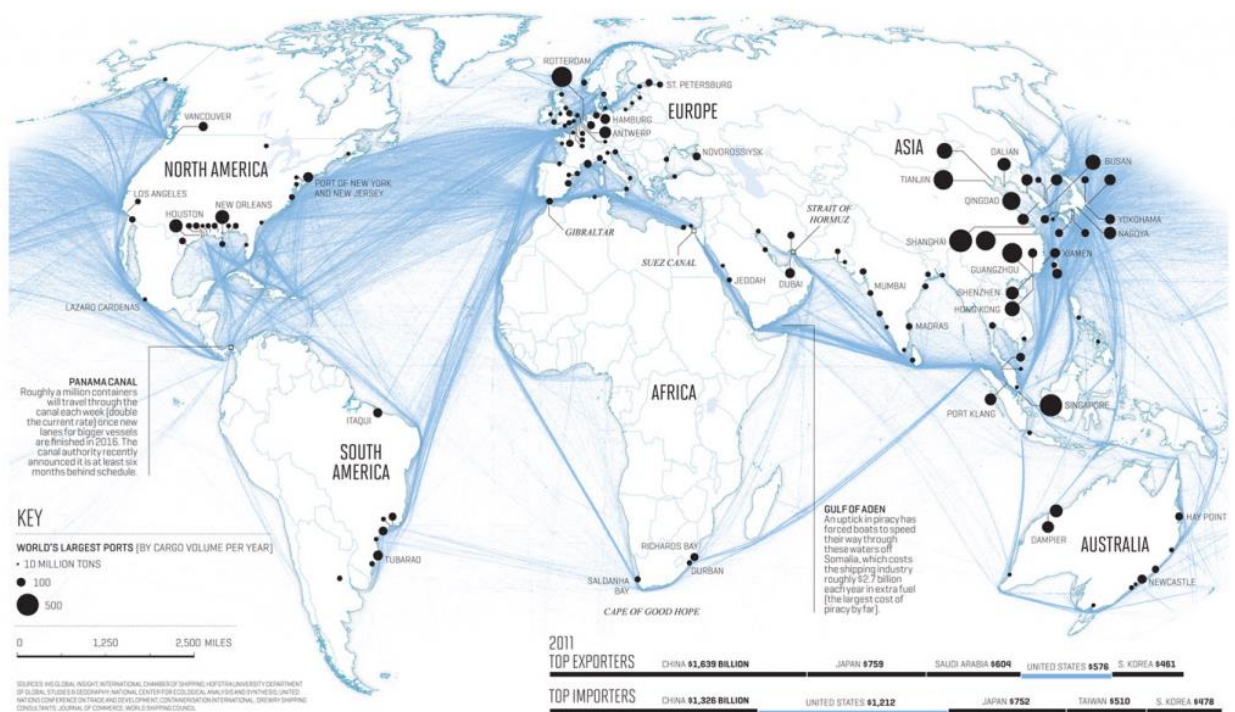
Экономист Джеффри Сакс пен басқа ғалымдардың зерттеулері халықаралық сауда мен экономикалық өсу арасындағы күшті оң корреляцияны анықтады. Journal of Economic Perspectives журналында жарияланған зерттеуде Сакс саудаға ашықтығын арттырған елдер экономикалық өсу мен дамудың жоғары қарқынын көрсететінін анықтады.

Экономист Марк Мелицтің Journal of International Economics журналында жарияланған зерттеуі халықаралық саудаға қатысатын фирмалар сауда жасамайтын фирмаларға қарағанда өнімдірек және жаңашыл болатынын көрсетті. Бұл сауда экономикалық дамуға әкелуі мүмкін өнімділік пен инновацияның өсуін ынталандыруы мүмкін екенін көрсетеді.

Экономист Дэни Родриктің және басқалардың зерттеулері сауданың дамушы елдердегі индустрияландыру мен құрылымдық өзгерістерге ықпал етуі мүмкін екенін көрсетті. "Саяси экономика журналында" жарияланған зерттеуде Родрик өнеркәсіптік тауарлардың экспортын ұлғайтқан елдер индустрияландыру мен экономикалық өсудің жоғары қарқынын көрсетті.

Journal of Development Studies журналында экономист Арвинд Субраманиян және басқалар жариялаған зерттеу сауданы ықпалдандыру дамушы елдерде кедейліктің төмендеуіне әкелуі мүмкін екенін көрсетті. Зерттеу сауданы Индииядан дамушы елдерге кедейлікке әсерін талдап, сауданың кеңейуі жалақының өсуіне және кедейлік деңгейінің төмендеуіне әкелгенін көрсетті.

Бұл зерттеулер халықаралық сауда өнімділіктің өсуін, инновацияны, индустрияландыруды және кедейлікті азайтуды ынталандыру арқылы экономикалық дамуға ықпал етуі мүмкін деген идеяны қолдайтын эмпирикалық дәлелдер береді. Дегенмен, сауда саясаты барлық мүдделі тараптар үшін оның әділдігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін мұқият әзірленіп, жүзеге асырылуы керек екенін ескеру маңызды.

1-сурет – Халықаралық теңіз маршруттары

Дүниежүзілік сауданың 80%-дан астамы теңіз арқылы жүзеге асады. Картада көрсетілгендей ең ірі порттар Шығыс Азияда, Атлант мұхитының солтүстік жағалауында орналасқан. Қытай, Жапония, Оңтүстік Кореяның тауар айналымының едәуір бөлігі Малакка бұғазы, Сингапур арқылы Үнді мұхитын бойлай өтеді. Сомали бұғазы, Суэц каналдарын

өтіп, Жерорта теңізіне шығып Еуропамен байланысады. Солтүстік Америкамен Тынық мұхит маршруттары жақсы дамыған. Ал Батыс ше? Теңіз айналымының 40%-ы осы Атлант мұхитында шоғырланға. АҚШ-тын Бостон, Нью-Йорк, Майами порттары мен Еуропадағы Роттердам, Лондон, Гамбург, Антверпен арасындағы байланыстар негізгі сауда артериялары болып табылады. Американың өзі екі жағалауы арасындағы байланысты Панама каналын ашу арқылы орнатты. Көріп тұрғанымыздай ең ірі порттар экономикасы ең жақсы дамыған мемлекеттерде орналасқан. Ал халықаралық сауда маршруттарынан тыс жерде жатқан Орталық Азия, Африка елдерінде экономикалық даму біршама артта.

Еркін сауда мен жаһанданудың көптеген дәлелдері болғанымен, бірнеше сындар да бар. Сыншылар еркін сауда мен жаһандану елдердегі де, олардың арасындағы да теңсіздікті күшейтуі мүмкін дейді. Себебі экономикалық өсудің пайдасы біркелкі бөлінбеуі мүмкін, бұл ресурстарға, жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне және әлеуметтік қызметтерге тең емес қол жеткізуге әкеледі. Еркін сауда мен жаһандану қоршаған ортаның нашарлауына әкелуі мүмкін деп санайды, өйткені компаниялар арзан өндіріс пен қатаң экологиялық ережелерге ұмтылады. Бұл ластануға, ормандардың жойылуына және басқа да экологиялық мәселелерге әкелуі мүмкін.

Еңбек құқықтары: критиктер еркін сауда мен жаһандану жұмысшылардың қанауына әкелуі мүмкін деп санайды, өйткені компаниялар арзан жұмыс күші мен әлсіз еңбекті қорғауды іздейді. Бұл нашар еңбек жағдайларына, төмен жалақыға және еңбек құқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Мәдени гомогенизация: сыншылар еркін сауда мен жаһандану мәдениеттердің гомогенизациясына әкелуі мүмкін деп санайды, өйткені Батыс стиліндегі тұтынушылық пен құндылықтар бүкіл әлемде үстемдік етеді. Бұл дәстүрлі мәдениеттер мен құндылықтардың жоғалуына әкелуі мүмкін.

Бұл сын экономикалық өсу мен басқа да әлеуметтік және экологиялық мақсаттар арасындағы ықтимал компаға қатысты үлкен алаңдаушылық тудырады. Экономикалық өсу кедейліктің дамуына ықпал ету және азайту үшін маңызды болғанымен, ол әлеуметтік әділеттілік, экологиялық тұрақтылық және мәдени әртүрлілік сияқты басқа ойлармен теңестірілуі керек.

Осы мәселелерді шешу үшін саясаткерлер тұрақты және әділ экономикалық өсуге ықпал ететін сауда саясатын жасай алады. Мысалы, сауда саясаты жаңартылатын энергия көздеріне инвестицияларды ынталандыруға, еңбек құқықтарын көтермелеуге және оларды қорғауға, сондай-ақ жергілікті өнеркәсіп пен шағын бизнесті қолдауға бағытталуы мүмкін. Сонымен қатар, директивалық органдар экономикалық өсудің пайдасын әділ бөлуді қамтамасыз ету үшін жұмыс істей алады, мысалы, әлеуметтік қызметтер мен инфрақұрылымға инвестиция салу, Кәсіптік оқыту бағдарламаларын ұсыну және маргиналды қауымдастықтарды қолдау.

Осылайша, еркін сауда мен жаһанданудың экономикалық дамудың көптеген артықшылықтары болуы мүмкін болса да, экономикалық өсу мен басқа әлеуметтік және экологиялық мақсаттар арасындағы ықтималиссаларды ескеру маңызды. Тұрақты және әділ өсуге ықпал ететін сауда саясатын әзірлеу арқылы саясаткерлер экономикалық дамудың тек сайланғандарға ғана емес, барлығына пайда әкелуін қамтамасыз ете алады.

Қорытындылай келе, халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланыс күрделі және жан-жақты және ондаған жылдар бойы қарқынды академиялық және саяси пікірталастардың тақырыбы болып табылатынын атап өткен жөн. Сауда экономикалық өсу мен дамуға ықпал етуі мүмкін деген кең келісім болғанымен, еркін сауда мен жаһанданудың әлеуметтік әділеттілікке, экологиялық тұрақтылыққа және мәдени әртүрлілікке ықтимал теріс әсері туралы көптеген алаңдаушылықтар бар.

Осы алаңдаушылықтарға қарамастан, эмпирикалық дәлелдер халықаралық сауданың экономикалық дамуға, соның ішінде өнімділіктің өсу қарқынының жоғарылауына, инновацияға, индустрияландыруға және кедейліктің төмендеуіне айтарлықтай оң әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Алайда, бұл артықшылықтарды толығымен жүзеге асыру үшін

Сауда саясатын әділ, тұрақты және барлық мүдделі тараптарға пайда әкелетін етіп мұқият әзірлеу және енгізу қажет.

Сайып келгенде, халықаралық сауда мен экономикалық даму арасындағы байланыс саясаткерлердің, ғалымдардың және басқа да мүдделі тараптардың үнемі назары мен күш-жігерін қажет ететін күрделі және үздіксіз процесс болып табылады. Әлеуметтік әділеттілікті, экологиялық тұрақтылықты және мәдени әртүрлілікті бірінші орынға қоятын тұрақты және әділ сауда саясатын ілгерілету арқылы біз экономикалық дамудың барлығына пайда әкелуін және адамдар мен планетаның әл-ауқатын қолдауын қамтамасыз ете аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://news.un.org/ru/story/2018/11/1343431>
2. <https://supplychainbeyond.com/6-maps-explain-global-supply-chain/>
3. Болдуин Р. Э. (2019). «Ұлы конвергенция: Ақпараттық технологиялар және жаңа жаһандану» Гарвард университетінің баспасы.
4. Джереффи, Г., Хамфри Дж., және Стерджен Т. (2019). Жаһандық құн тізбегін басқару. Кембридж университетінің баспасы.
5. Окампо, Дж. А. (ред.). (2019). Африкадағы даму саясаты және саяси процестер: модельдеу және бағалау. Оксфорд университетінің баспасы.
6. Родригес, ф. және Родрик, Д. (2021). Сауда саясаты және экономикалық даму: біз қалай үйренеміз. Экономикалық әдебиеттер журналы, 59 (3), 707-784.
7. Ван Бисбрук, Дж. (2021). Дамушы елдердегі жаһандану және өнімділік. Экономикалық әдебиеттер журналы, 59 (3), 925-984.
8. Дүниежүзілік сауда ұйымы: <https://www.wto.org/>

СТРАТЕГИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ДОВЕРИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ И КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ

Жапашов. А. У.

магистрант гр. МК-23-2НП

Борбасова З. Н.

доктор экономических наук, профессор,

Карагандинский Университет

Казпотребсоюза

г. Караганда, Казахстан

Аннотация: *Статья посвящена исследованию стратегий, направленных на повышение доверия потребителей и конкурентных преимуществ в условиях современной рыночной среды. В работе акцентируется внимание на различных подходах, таких как внедрение устойчивых практик, корпоративная социальная ответственность и использование технологий. Рассматриваются примеры успешного применения этих стратегий на глобальном уровне и в Казахстане.*

Ключевые слова: *Экологический маркетинг, стратегии для повышения доверия потребителей, устойчивое развитие в Казахстане.*

В последние десятилетия внимание к вопросам экологии стало одним из важнейших факторов, определяющих не только политические и экономические процессы, но и поведение потребителей по всему миру. Казахстан не стал исключением в этом глобальном тренде. В результате «Аналитического отчета о результатах исследования осведомленности населения Республики Казахстан об изменении климата» проведенного представителями Программы Развития ООН было продемонстрировано что большинство респондентов, а именно 73,50%, проявляют интерес к экологическим проблемам Казахстана [1]. Можно сделать вывод что в Казахстане экологический маркетинг становится все актуальнее благодаря растущему интересу общества к устойчивому развитию.

В ответ на этот спрос, компании, реализующие экологически чистые и устойчивые продукты, начинают активно внедрять стратегии экологического маркетинга. Экологический маркетинг представляет собой стратегический подход, направленный на удовлетворение экологически сознательных потребностей потребителей, в то же время улучшая конкурентоспособность бизнеса. Учитывая текущую социальную и экономическую ситуацию, важно понимать, как экологический маркетинг может стать эффективным инструментом для повышения доверия потребителей и достижения конкурентных преимуществ на рынке Казахстана.

Можно выделить следующие самые распространенные стратегии экологического маркетинга:

1. Устойчивая упаковка и инициативы по переработке. Эта стратегия фокусируется на снижении воздействия упаковки продукции на окружающую среду. Компании используют биоразлагаемые, перерабатываемые или многоразовые материалы для уменьшения отходов.;

2. Производство энергоэффективных продуктов и предоставление услуг. Продукты и услуги, которые снижают потребление энергии или используют возобновляемые источники, являются важными элементами зеленого маркетинга.

3. Устойчивое снабжение. Устойчивое снабжение подразумевает экологически ответственные способы получения сырья;

4. Корпоративная социальная ответственность. Компании с сильной CSR-стратегией часто выступают за экологическую устойчивость, поддерживая эко-ориентированные политики и участвуя в общественных кампаниях;

5. Управление отходами и экономика замкнутого цикла. Эта стратегия направлена на сокращение отходов через переработку, повторное использование и снижение объема материалов, используемых в производстве. Экономика замкнутого цикла

подразумевает создание замкнутой системы, в которой продукты и материалы постоянно перерабатываются, а отходы минимизируются;

Экологический маркетинг, ориентированный на устойчивость и экологически ответственные практики, становится важным фактором для повышения доверия потребителей и обеспечения конкурентных преимуществ компаний. Как показали примеры таких мировых брендов, как Ben & Jerry's, IKEA, Unilever, Nike и Coca-Cola, внедрение устойчивых методов закупок, сокращение отходов и участие в корпоративной социальной ответственности помогает улучшить репутацию бренда и установить долгосрочные отношения с клиентами.

Coca-Cola применяет устойчивые упаковки и инициативы по переработке. В 2023 году доля упаковок товаров компании Coca-Cola состоящих из переработанного пластика достигла 27% [2]. Это помогает сократить количество пластика, попадающего в природу, и улучшает имидж компании среди экологически осведомленных потребителей.

ИКЕА разрабатывает энергоэффективные осветительные приборы, которые помогают сократить потребление энергии. По данным отчета ИКЕА 2023 финансового года – углеродный след ИКЕА оценивается в 24,1 миллиона тонн CO₂ эквивалента, что на 12% меньше по сравнению с предыдущим годом. Снижение выбросов в 2023 году связано с продолжающимся увеличением доли возобновляемой электроэнергии как в розничной торговле, так и на производственных предприятиях, улучшением энергоэффективности в ассортименте освещения, а также снижением объемов производства [3].

Приверженность Ben & Jerry's практике Fairtrade, включая инвестиции в малые фермерские хозяйства и проекты по развитию сообществ, демонстрирует, как экологическая и социальная ответственность могут способствовать как коммерческому успеху, так и положительному социальному воздействию. В 2020 году более 300 продуктов компании были сертифицированы Fair Trade. В 2017 году компания Ben & Jerry's заплатила 3,4 миллиона долларов в качестве премий по системе Fairtrade малым фермерам по всему миру. Компания также закупает какао у фермеров в Кот-д'Ивуаре, который производит около 40% мирового какао. Благодаря премиям Fairtrade в размере 1,5 миллиона долларов, фермеры установили солнечные панели, построили новую медицинскую клинику, а также инвестировали в сельские школы и стипендии для детей [4].

Инициатива Nike "Move to Zero" – это комплексная программа устойчивости, направленная на достижение нулевых выбросов углерода и нулевых отходов в операциях компании по всему миру. В рамках этой инициативы Nike стремится к использованию 100% возобновляемых источников энергии в своих производственных мощностях к 2025 году и значительному сокращению одноразового пластикового использования. Примером является создание кроссовок "Cosmic Unity", которые изготавливаются из переработанных материалов, а также работа с устойчивыми материалами, такими как перерабатываемая кожа (Nike, 2020) [5].

Unilever стабильно занимает лидирующие позиции в области корпоративной социальной ответственности (CSR), с акцентом на устойчивое развитие. В 2022 году компания была признана мировым лидером по корпоративной устойчивости в 12-й раз подряд. Unilever интегрирует устойчивое развитие в свои основные бизнес-стратегии, сосредотачиваясь на таких областях, как борьба с изменением климата, снижение пластиковых отходов и улучшение условий жизни в своей цепочке поставок [6].

Coca-Cola Almaty Bottlers внедрила 100% перерабатываемую пластиковую упаковку для своих продуктов. Кроме того, в стране запущены системы раздельного сбора отходов, охватывающие более 94 городов и районов. Это позволило увеличить переработку твердых бытовых отходов с 9% в 2017 году до 18% в 2020 году, с планами достичь 40% к 2030 году [7].

Компания "Казахтелеком" активно модернизирует технологическое оборудование для повышения энергоэффективности, включая замену люминесцентных ламп на светодиодные, установку датчиков движения для управления освещением, внедрение энергоэффективных

систем охлаждения в центрах обработки данных и другие меры. В 2023 году компания сократила общие затраты на энергию, используя технологии термомодернизации зданий и переходя на оптоволоконные сети, что уменьшило энергозатраты и косвенные выбросы углекислого газа. Повышение энергоэффективности способствует сокращению расходов на энергоресурсы и увеличению операционной прибыли [8].

В Казахстане компании, такие как КазМунайГаз, Coca-Cola, KazAgro и Tengizchevroil, активно внедряют устойчивые практики, стремясь не только минимизировать свой экологический след, но и соответствовать мировым трендам в области экологической осведомленности. Переход Coca-Cola на перерабатываемую упаковку и усилия ТШО по снижению выбросов и улучшению использования водных ресурсов демонстрируют растущий вклад Казахстана в экологическую ответственность. Более того, участие Kaspi.kz в социальных инициативах, включая значительные пожертвования для поддержки сообщества в условиях природных катастроф, подчеркивает потенциал бизнеса в использовании экологического маркетинга как инструмента для корпоративного роста и доверия со стороны потребителей.

В 2023 году КМГ активно работал над развитием устойчивого снабжения, включая усилия по снижению углеродного следа и повышению экологической эффективности. Компания внедрила проекты, такие как восстановление биоразнообразия и эффективное управление водными ресурсами, что включало снижение потребления воды и отходов. Например, переработка отходов увеличилась на 12%, а углеродные выбросы были снижены на 8%. Эти инициативы способствуют достижению целей компании в области устойчивого развития, а также укрепляют ее репутацию на международных рынках [9].

Kaspi участвует в Алматинском марафоне уже много лет, а с 2022 года стала его основным титульным спонсором. 50 лучших бегунов из числа сотрудников компании со всей страны приглашаются к участию. Им вручается спортивное снаряжение, а также предоставляется возможность участвовать в марафонах в Стамбуле, Венеции и Амстердаме. В 2022 году компания выделила на поддержку фонда "Сердечный центр" 730 млн тенге, из которых 293 млн тенге были предоставлены в 2023 году. Этот общественный фонд занимается развитием кардиохирургии в Казахстане [10].

С 2000 года Тенгизшевройл инвестировал около 3,2 миллиарда долларов США в природоохранные мероприятия. Эти усилия привели к значительным экологическим достижениям: общий объем выбросов в атмосферу на тонну добытой нефти снизился на 75%. На конец третьего квартала 2023 года показатель утилизации газа составил 99,5%. Компания активно реализует меры по экономии водных ресурсов, включая переработку и повторное использование бытовых сточных вод, что позволило достичь общего показателя повторного использования воды в 45%. Кроме того, ТШО передает 35 видов отходов на переработку, обеспечивая переработку 46% от общего объема отходов. Эти усилия отражают приверженность компании принципам устойчивого развития и заботе об окружающей среде [11].

Экологический маркетинг – это не просто тренд, а ключевая стратегия для долгосрочного успеха в бизнесе. Активное внимание к устойчивой упаковке, энергоэффективности, управлению отходами и принципам экономики замкнутого цикла меняет отрасли в Казахстане и за рубежом. С учетом растущего спроса на экологически чистые продукты и услуги, компании, интегрирующие экологические стратегии в свои основные процессы, не только улучшают свое воздействие на окружающую среду, но и получают конкурентное преимущество на рынке. Интегрируя экологические практики в свою деятельность, компании могут повысить свою ценность в глазах потребителей, укрепить доверие и внести вклад в более устойчивое будущее.

Список использованных источников

1. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-09/analiticheskiy_otchet_rus.pdf

2. <https://resource-recycling.com/recycling/2024/09/24/coca-cola-behind-on-2030-plastics-goals/>
3. <https://www.ikea.com/global/en/newsroom/sustainability/sustainability-report-fy23-240125/>
4. <https://www.fairtradeamerica.org/why-fairtrade/global-impact/impact-stories/ben-jerrys-prioritizes-fair-trade/>
5. <https://futurevworld.com/footwear/nike-cosmic-unity-review-release-info-sustainable-performance-basketball-sneakers/>
6. <https://www.chezuba.com/blog/unilevers-success-story-how-csr-driven-brands-lead-business-growth>
7. <https://1xmarketing.com/news/en/world-marketing-diary-240926103136/>
8. <https://ar2023.telecom.kz/ru/energy-efficiency.html>
9. <https://www.kmg.kz/ru/press-center/press-releases/go-2023/>
10. https://ir.kaspi.kz/media/2023_ESG_Report_.pdf
11. https://www.tengizchevroil.com/docs/default-source/default-document-library/facts-and-figures/ru/2023/tco-fact-sheet-3q-2023_r_final.pdf?sfvrsn=adb8ce5c_2

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ АВТОМАТТАНДЫРУҒА ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Жасұлан Ділназ,
Алдашова Г.М.

Аңдатпа: Жасанды интеллект (ЖИ) және автоматтандыру салаларды өнеркәсіптен қаржыға, денсаулық сақтау мен қызмет көрсетуге ауыстыра отырып, технологиялық революцияның қозғаушы күшіне айнауда. Бұл технологияларға инвестициялар өсуде, бұл инвесторлар үшін үлкен мүмкіндіктер ашады, сонымен қатар бірқатар тәуекелдер мен қиындықтарды тудырады. Бұл мақалада жасанды интеллект пен автоматтандыруға инвестициялармен байланысты перспективалар мен қиындықтар, сондай-ақ инвесторлар осы қарқынды дамып келе жатқан салада шешім қабылдау кезінде ескеруі тиіс негізгі факторлар қарастырылады.

Түйінді сөздер: Жасанды интеллект, инвестор, венчурлық капитал, автоматтандыру.

1. Жасанды интеллект және автоматтандыру: негізгі трендтер және олардың экономикаға әсері

Жасанды интеллект (ЖИ) оқыту, үлгіні тану, шешім қабылдау және табиғи тілді өңдеу сияқты адамның интеллектуалды күш-жігерін қажет ететін тапсырмаларды орындауға қабілетті жүйелерді қамтиды. Автоматтандыру, өз кезегінде, өнімділікті айтарлықтай арттыруға және шығындарды азайтуға мүмкіндік беретін процестерді адамның қатысуынсыз орындау үшін технологияны пайдалануды білдіреді.

Жасанды интеллект пен автоматтандыруды ынталандыратын негізгі трендтерге мыналар жатады:

Есептеу қуатының өсуі және деректер құнының төмендеуі. Бұлтты есептеу технологиялары мен қуатты процессорлардың дамуы үлкен көлемдегі деректерді өңдеуді едәуір жылдамдатуға мүмкіндік береді, бұл AI дамуына негіз болады.

Әр түрлі салаларда кеңінен қолдану. Жасанды интеллект пен автоматтандыру өндірістік процестер мен логистикадан маркетингке, қаржы мен денсаулық сақтауға дейінгі әртүрлі салаларға енеді. Бұл бизнес үшін жаңа мүмкіндіктер жасайды және интеллектуалды шешімдерге сұранысты арттырады.

Басқа озық технологиялармен Интеграция. AI заттар интернетімен (IoT), блокчейн технологияларымен және робототехникамен белсенді түрде үйлеседі, бұл инновациялық өнімдер мен қызметтерді құруға қосымша мүмкіндіктер ашады. Жасанды интеллект пен автоматтандыруға инвестициялардың болашағы. Жасанды интеллект пен автоматтандыруға инвестициялау пайда мен тұрақты өсуді құруға айтарлықтай мүмкіндіктер береді. Біріншіден, жоғары кірістілік. Алдағы жылдары ЖИ және автоматтандыру секторы экспоненциалды өсуді көрсетеді деп күтілуде. Жаһандық жасанды интеллект нарығы 2025 жылға қарай 126 миллиард долларға дейін өседі деп болжануда. Бұл венчурлық капитал, жеке капитал қорлары және технологиялық компаниялар саласындағы инвесторларға мүмкіндіктер ашады.

1-кесте – Жасанды интелектің кірісі

Жыл	АИ бойынша нарық кірісі
2018	\$10.1 млрд
2019	\$14.69 млрд
2020	\$22.59 млрд
2021	\$34.87 млрд
2022	\$51.27 млрд

2023	\$70.94 млрд
2024*	\$94.41 млрд
2025*	\$126 млрд

Жасанды интеллектке байланысты бағдарламалық қамтамасыз етуден, жабдықтардан, қызметтерден және сатудан түсетін кірістер жыл сайын 19% – ға өседі және 2020 жылы 318 миллиард доллардан 2026 жылға қарай 900 миллиард долларға жетеді деп болжануда.

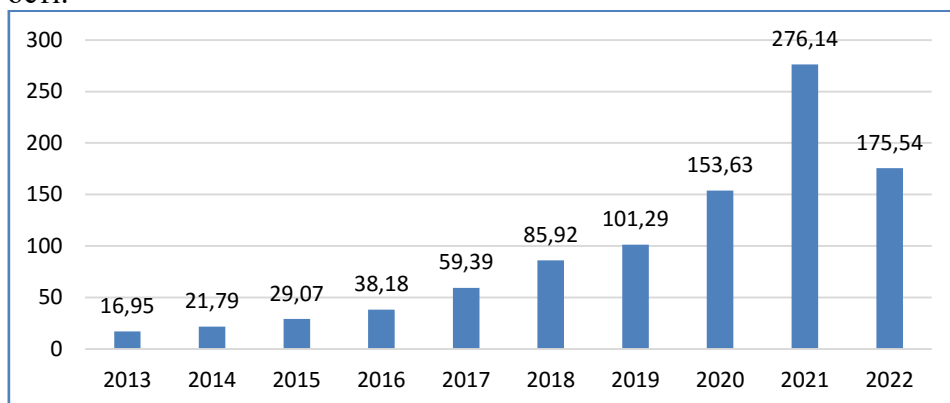
2030 жылға қарай ЖИ-нің әлемдік экономикаға қосқан үлесі 15 трлн доллардан асады.

Жасанды интеллектті дамытуды корпорациялар, жеке инвесторлар және үкіметтер қаржыландырады.

Жасанды интеллектке инвестициялар

2023 жылы жасанды интеллектке байланысты технологияларға әлемдік шығындар барлық салаларда 154 миллиард долларды құрады.

Ең көп инвестицияланған банк секторы – 20.6 млрд доллар. Инвестиция көлемі бойынша екінші орында – 19.7 млрд доллар инвестициясы бар бөлшек сауда. 2021 жылы жасанды интеллектке салынған инвестиция 276 миллиард долларды құрап, шарықтау шегіне жетті. 2013-2023 жылдар аралығында бүкіл әлем бойынша жасанды интеллектке инвестиция 9 есе өсті.

1-сурет – Жыл сайынғы корпоративтік инвестициялар (2013-2022)

3. Жасанды интеллект пен автоматтандыруға инвестициялау кезіндегі қиындықтар мен тәуекелдер

Тартымды перспективаларға қарамастан, ЖИ және автоматтандыруға Инвестициялар бірқатар тәуекелдер мен қиындықтарды ескереді:

Технологиялық белгісіздік. ЖИ және автоматтандыру-бұл жоғары технологиялық және тез өзгертін салалар. Технологиялық жетістіктердің алдын-ала болжанбауы, сондай-ақ оларды енгізудің алғашқы кезеңдерінде технологиялардың ескіруі бұл инвестицияларды қауіпті етеді. Сонымен қатар, технологиялық өзгерістер жаңа бәсекелестердің пайда болуына және қолданыстағы шешімдердің тиімділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Этикалық және әлеуметтік мәселелер. Жасанды интеллект пен автоматтандыруды дамыту маңызды этикалық және әлеуметтік мәселелерді тудырады. Еңбекті автоматтандыру жұмыс орындарының қысқаруына әкелуі мүмкін, бұл жұмыссыздық пен әлеуметтік теңсіздіктің өсуіне алаңдаушылық тудырады. Инвесторлар осы факторларды ескеріп, мүмкін болатын заңнамалық өзгерістер мен қоғамдық наразылықтарға дайын болуы керек.

Жасанды интеллект адам деңгейіне қашан жетеді?

Бүгінгі таңда жасанды интеллект үлгіні тануда, визуалды ойлауда және тілдерді түсінуде адамдардан асып түседі. Дегенмен, машиналар визуалды пайымдау, ақылға негізделген жоспарлау және жоғары деңгейлі математика сияқты күрделі когнитивті тапсырмаларда әлі де адамдардан артта қалды.

2022 жылы ғалымдар 2047 жылға қарай жасанды интеллект пайда болады деп болжады, ол 50% ықтималдығы бар адаммен бірдей болады.

2027 жылға қарай мұндай ЖИ пайда болу ықтималдығы небәрі 10% – ға бағаланады.

Сондай-ақ, ЖИ 2029 жылға қарай New York Times бестселлер тізіміне енетін кітап жаза алуының 50% мүмкіндігі бар.

Масштабтау гипотезасы келесі онжылдықта өте қуатты жасанды интеллект жүйелері жасалуы мүмкін деп болжайды.

Жасанды интеллект пен автоматтандыруға салынған инвестициялар ХХІ ғасырдағы инвесторлар үшін ең перспективалы және серпінді бағыттардың бірі болып табылады. Осы салалардағы технологиялық инновациялар тиімділікті арттыруға, бәсекелестік артықшылықтар жасауға және өмір сүру сапасын жақсартуға жаңа мүмкіндіктер ашады. Дегенмен, белгісіздіктің жоғары деңгейі, технологиялық тәуекелдер, этикалық мәселелер және реттеуші қиындықтар мұқият талдау мен стратегиялық көзқарасты қажет етеді. Барлық факторларды ескере отырып, теңдестірілген шешімдер қабылдау осы қарқынды дамып келе жатқан және бәсекеге қабілетті секторда табысқа жету мүмкіндігін айтарлықтай жақсарты алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-kk.ru.854ee78a-674482c9-0edcb8b9-74722d776562/https/en.wikipedia.org/wiki/Artificial_intelligence
2. [Банк пен қаржы – Kursiv Media Қазақстан сайтында қаржы, қаражат, банк саласындағы соңғы әрі өзекті жаңалықтар](#)
3. <https://www.nationalbank.kz/kz/news/informacionnye-soobshcheniya/16693>
4. [Әлемді жасанды интеллект дәуіріне кім бастайды | Inbusiness.kz](#)

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІҢ БАҚЫЛАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Жетпісбай А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ЭЖБЖМ
«Есеп және аудит» БББ магистранты,
2 курс

Алматы, Қазақстан

Нурғалиева Г.К.

э.ғ.к., доцент

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ЭЖБЖМ
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа: Мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесі кемшіліктерді анықтауға бағытталған, ал мемлекеттік аудит қолданыстағы басқару жүйесінің сапасын бақылауды және бағалауды жүзеге асыруы керек. Бұл зерттелетін тақырыптың өзектілігін анықтайды. Мақалада сыртқы және ішкі мемлекеттік аудиттің өкілеттіктері мен функциялары қарастырылып, мемлекеттік аудит жүйесін дамытуға ықпал ететін іс-шаралар кешенін жүргізу бойынша ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік аудит, бақылау, сыртқы аудит, ішкі аудит, функциялары, дамыту шаралары.

Мемлекеттік аудит Мемлекеттік басқару және бақылау органдарына өз функцияларын барынша тиімді жүзеге асыруға көмектесетін маңызды құрал болып табылады. Ол сондай-ақ мемлекеттік ресурстарды пайдалануда ашықтықты қамтамасыз етуге көмектеседі. Мемлекеттік аудит жазалаушы емес, бірақ ол қызметтің алдын алу бағытымен сипатталады.

Мемлекеттік аудиттің негізгі міндеттеріне мыналар жатады [1]:

- мемлекеттік ресурстарды пайдаланудың белгіленген нормалар мен рәсімдерге сәйкестігін бағалау;

- мемлекеттік ресурстарды пайдаланудың тиімділігі мен тиімділігін анықтау;

- мемлекеттік ресурстарды тиімсіз пайдалану себептерін анықтау және оларды жою жөніндегі шараларды ұсыну;

- мемлекеттік органдарды басқару сапасын бағалау және мемлекеттік органдар қызметінің заңнама талаптарына сәйкестігін бағалау;

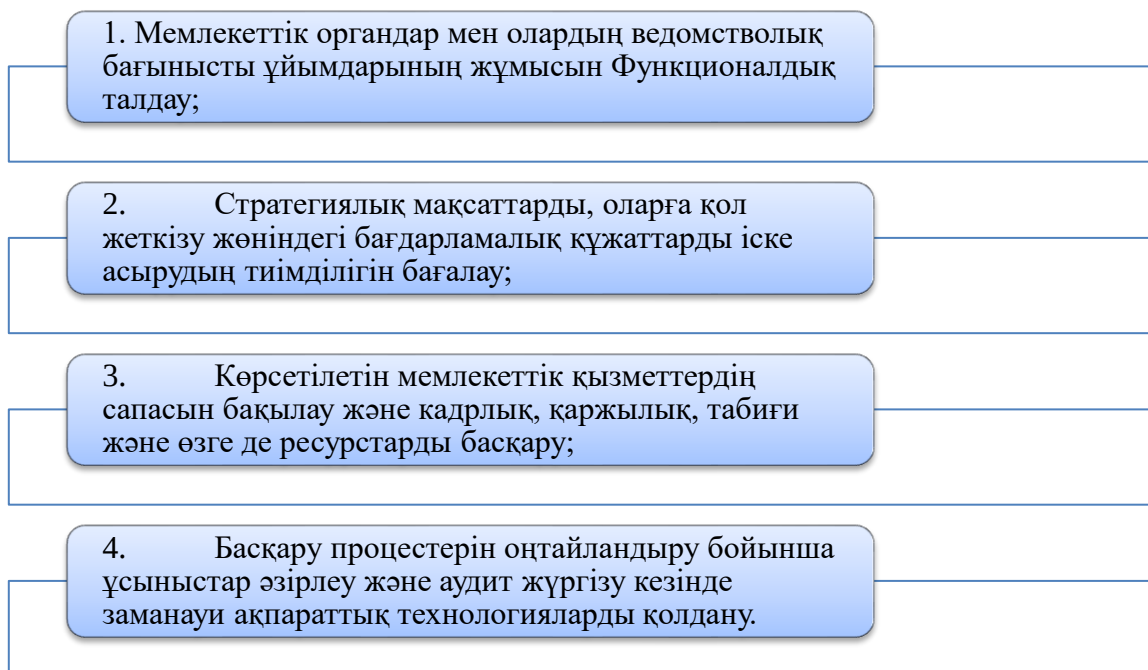
- мемлекеттік ресурстарды пайдаланумен байланысты тәуекел деңгейін анықтау.

Басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында қаржылық бақылау органдары санаттарға бөлінеді [2]:

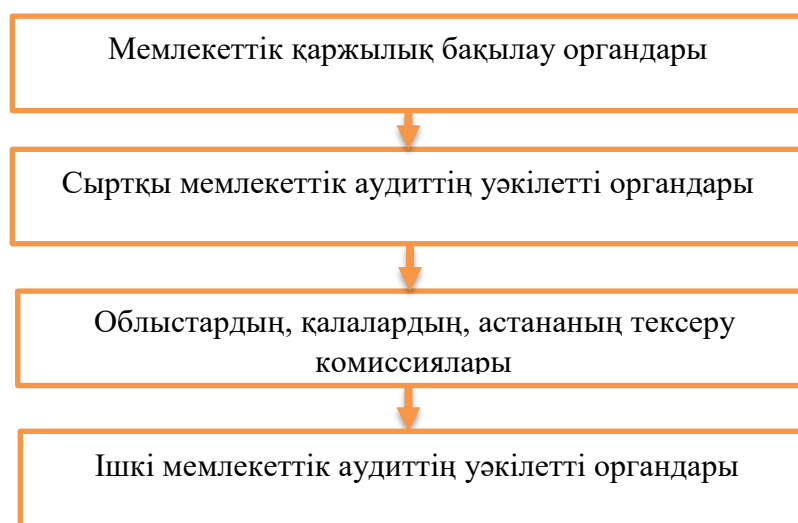
- а) сыртқы мемлекеттік аудитті жүзеге асыратын субъектілер;
- б) ішкі аудитті орындайтын органдар.

Осылайша, мемлекеттік басқару органдары мемлекеттік қаражаттың пайдаланылуын толық және уақтылы бақылау үшін ұсынымдар әзірлеуі қажет.

Мемлекеттік аудиттің қызмет саласын келесі компоненттерге бөлуге болады [3]:

Мемлекеттік аудитті мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары жүзеге асырады. Сонымен қатар, бұл серияны атқарушы билік органдары да, заң шығарушы органдар да, заң шығарушы билікке есеп беретін органдар да ұсынады (1-сурет) [4].

1-сурет – Қаржылық бақылау жүйесінің құрамы

Сыртқы аудиттің функцияларын келесідей бөліп көрсетуге болады:

1. Ұлттық ресурстарды пайдалануды бағалау;
2. Халықтың өмір сүру жағдайлары сапасының өсуін қамтамасыз ету;
3. Елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Ал, ішкі аудит келесі функцияларды

атқарады:

1. Стратегиялық іс-шаралардың жетістіктерін бақылау;
2. Ішкі процестердің тиімділігін талдау;
3. Мемлекеттік органдардың қызметін ұйымдастыру.

Әлемде сыртқы мемлекеттік аудиттің бірнеше түрлі модельдері бар (1-кесте) [5].

1-кесте – Сыртқы аудиттің үш негізгі моделі

Модельдер	Сипаты
Вестминстер моделі, сондай-ақ англо-саксондық немесе парламенттік модель ретінде белгілі	Ұлыбритания және Достастық елдерінің көпшілігі, соның ішінде Сахараның оңтүстігіндегі Африканың көптеген елдері, Ирландия мен Дания сияқты бірнеше еуропалық елдер, Перу мен Чили сияқты Латын Америкасы елдері
Сот немесе Наполеон моделі	Еуропаның Латын Америкасы елдері, Түркия, Африка мен Азияның франкофондық елдері, Латын Америкасының бірнеше елдері, соның ішінде Бразилия мен Колумбия
Алқалық модель	Кейбір Еуропа елдері, соның ішінде Германия мен Нидерланды, Аргентина, Азия елдері, соның ішінде Индонезия, Жапония және Корея Республикасы

Шетелдік қаржылық бақылау органдарының құрылымын қарастыру олардың қалыптасуы мен жұмыс істеуінде әртүрлі тәсілдерді анықтауға мүмкіндік береді. Олардың жоғары қаржылық бақылау органдары өздерінің бірінші кезектегі функциялары – қаржылық аудит пен тиімділік аудитінен басқа стратегиялық аудит, ішкі аудит ұйымдарының жұмыс сапасын бақылау, мемлекеттік келісімшарттық жүйенің аудиті, заңнамалық сараптама, саяси партиялардың қызметіне сыртқы бақылау, кадрлық аудит, сондай – ақ сот функцияларын орындайды.

Қаржылық аудит мемлекеттік аудиттің негізгі түрлерінің бірі болып табылады және мемлекеттік қаражатты пайдаланатын мемлекеттік органдар мен ұйымдардың қаржылық есептілігінің дұрыстығы мен дұрыстығын бақылауға бағытталған. Қаржылық аудит бухгалтерлік есепті тексеруді, бухгалтерлік есеп пен салық салу ережелерін сақтауды, сондай-ақ құжаттардың заңнамаға және қаржылық есеп ережелеріне сәйкестігін тексеруді қамтиды.

Стратегиялық аудит мемлекеттік органдар мен ұйымдар қызметінің стратегиялық құжаттар мен бағдарламалық құжаттарда айқындалған мемлекеттік мақсаттар мен міндеттерге сәйкестігін бағалауға бағытталған. Стратегиялық аудит тұтастай алғанда ұйымның қызметін, оның стратегиялық жоспарлары мен бағдарламаларын талдауды, жоспарлау мен бюджеттеуді, тәуекелдерді басқаруды және стратегиялық мақсаттардың іске асырылуын бақылауды қамтиды.

Тиімділік аудиті бюджет қаражатын, мүлікті, Еңбек ресурстарын және басқа ресурстарды қоса алғанда, мемлекеттік ресурстарды пайдалану тиімділігін бағалауға бағытталған. Тиімділік аудиті бағдарламалар мен жобалардың өнімділігін бағалауды, ресурстарды басқару мен бақылауды, ресурстарды пайдалану сапасы мен тиімділігін басқаруды қамтиды [6].

Сыртқы аудит қаржылық, өндірістік, еңбек, ақпараттық және басқа ресурстарды тиімді пайдалануды бақылауды жүзеге асырады. Ішкі аудиттің миссиясы мемлекеттік органның бағдарламалық құжаттарда көзделген тікелей және түпкілікті нәтижелерге қол жеткізуін талдау болып табылады.

Есеп комитеті Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит және қаржылық бақылаудың жоғары органы ретінде өз қызметінің негіз қалаушы құндылықтары ретінде тәуелсіздік, есептілік және транспаренттілік қағидаттары бар мемлекеттік ресурстарды пайдалануды тиісінше бақылаудың тиімді институты болып табылады.

Мемлекеттік аудиттің қолданыстағы моделі мемлекеттік қаражатты, республикалық және жергілікті бюджеттердің мемлекеттік бюджетін тиімді пайдалануға бағытталған.

Нәтижелерге бағдарланған бюджеттік ережені енгізу, сондай-ақ мемлекеттік органдардың қоғамдық сектордағы қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына көшуі

мемлекеттік қаражат пен активтерді басқару сапасын арттыруды, қаржылық және атқарушы тәртіпті нығайтуды талап етеді.

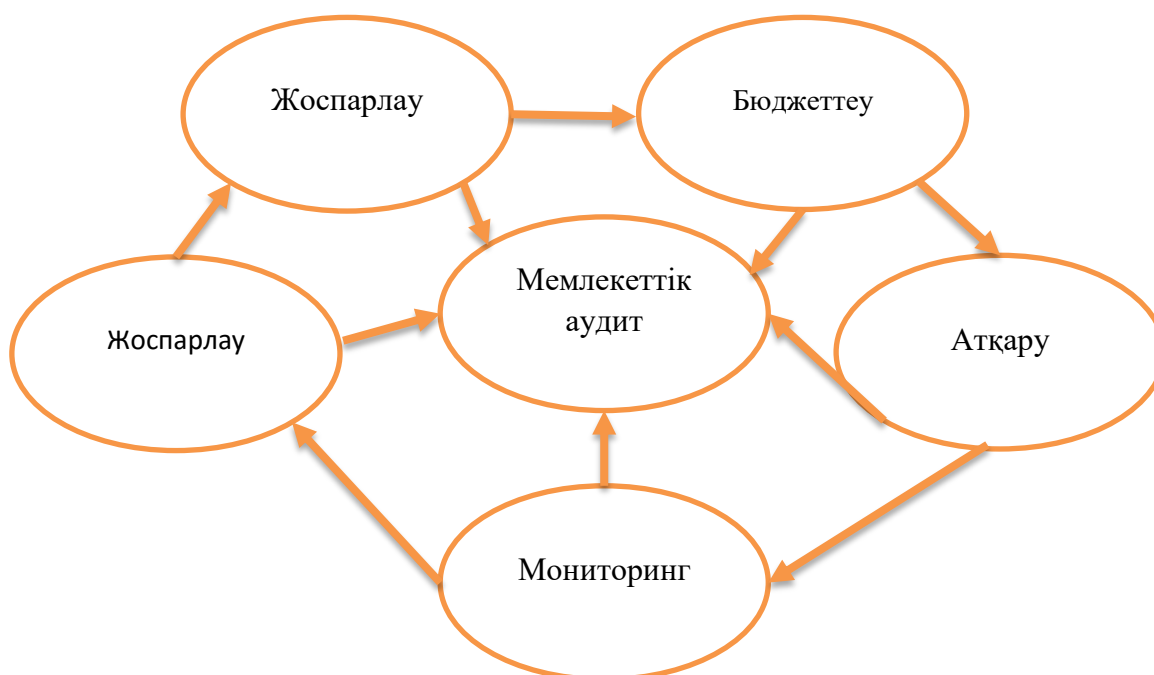
Осы мәселелерді шешуде сыртқы мемлекеттік аудиттің Мемлекеттік басқарудың ажырамас бөлігі ретіндегі рөлі артып келеді, оның қолданыстағы жүйесі тек қана Қазақстан Республикасының бюджет және өзге де заңнамасын аудит және бақылау объектілерінің бұзушылықтарын анықтауға, жоюға және болдырмауға бағытталған.

Қазіргі Қазақстанда жалпы қабылданған халықаралық талаптарға жауап беретін сыртқы мемлекеттік аудиттің тиімді жүйесін құру бойынша жұмыс үнемі жетілдіріліп отырады.

Сонымен бірге, міндет сыртқы мемлекеттік аудитті мемлекеттік басқару жүйесіне үйлесімді енгізу болып табылады. Жалпы, сыртқы мемлекеттік аудит қызметі елдің ресурстарын, мемлекеттік активтерді басқаруды, мемлекеттік стратегиялық жоспарларды іске асырудың тиімділігін және аудиторлық объектілердің қызметін бағалауға бағытталған. Сыртқы мемлекеттік аудит республиканың материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын пайдалану мен басқарудағы резервтерді анықтайды.

Қазақстанның ішкі құқықтық және нормативтік актілеріндегі сыртқы мемлекеттік аудит мәселелерін реттеуге әлемдік қоғамдастықтың назарының артуы қазақстандық кәсіпорындардың бухгалтерлік есебіне азаматтар мен салық төлеушілердің мүдделерін қорғауға бірінші кезектегі мән берілетін халықаралық аудит және қаржылық есептілік стандарттарын енгізу аясында орын алуда. Бұған мемлекеттік аудитті ұйымдастыруға көп көңіл бөлінетін Қазақстанның ИНТОСАИ-ге мүшелігі де дәлел болып табылады. Бұл өз кезегінде қазақстандық мамандардың пәрменді қатысуымен мемлекеттік аудит мәселелерін әзірлеуді және заңнамалық ресімдеуді ынталандырмайды. Халықаралық ИНТОСАИ ұйымының тиімділігіне сыртқы аудит стандарттары бюджетті пайдалану тиімділігін тексеруге байланысты қызметке мониторинг жүргізуге және бақылаудың осы түріне және тиімділік аудиті тұжырымдамасына қатысты құқықтық аспектілерді Мұқият заңнамалық бекіту жағдайында ғана мемлекеттік шығыстардың тиімділігіне қатысты белгілі бір тұжырымдарды қалыптастыруға мүмкіндік береді [7].

Аудит тиімділігі тетігін іске асырудың институционалдық аспектілері Қазақстанда сыртқы мемлекеттік аудиттің белгілі бір деңгейде қалыптасқандығы туралы бекітуге мүмкіндік береді, оны компоненттер жиынтығы арқылы ұсынуға болады (2-сурет) [8].

2-сурет – Мемлекеттік аудитті басқару компоненттері

Ішкі аудит жөніндегі уәкілетті органның қызметі:

– ҚР Үкіметін бюджеттің атқарылуы бойынша объективті және шынайы ақпаратпен қамтамасыз ету;

– мемлекеттік органдар мен ішкі аудит қызметтері қызметінің тиімділігін бағалау.

ІАҚ мемлекеттік органның басшысына бағынады, объективті баға мен ұсынымдар береді, стандарттар мен регламенттерді сақтау бойынша сапалы есептілікті ұсынуда есеп береді. Ішкі аудит жөніндегі уәкілетті орган ІАҚ болмаған кезде, сондай-ақ олардың аудиторлық есебі талаптарға және бекітілген Стандарттарға сәйкес келмеген жағдайларда тексерулер жүргізе алады.

Осылайша, мемлекеттік аудит пен бақылаудың біртұтас жүйесінің жұмыс істеуі үшін ҚР-да қаржылық бақылауды кезең-кезеңмен реформалаудың тәсілдерін ұсынамыз:

а) мемлекеттік аудит жүйесіне үйлесімді кіру;

б) бұзушылықтарды анықтау және ден қою шараларын қабылдау;

в) басқару сапасын бағалау және аудит тиімділігін арттыру.

Есеп комитеті ұсынған мемлекеттік сыртқы аудиттің қазақстандық жүйесі Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылауды жүзеге асырады.

ҚР Қаржы министрлігі атынан ұсынылған ішкі мемлекеттік аудит ұйымға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге көмектеседі. Аудиттің осы түрінің органдарына тәуекелдерді басқару процестерін бағалауға дәйекті тәсілді қолдануды ұсынамыз.

Бақылау үшін субъектілердің қызметін жүйелеу керек, олардың негізінде біз мемлекеттік ішкі аудитке қойылатын талаптарды бөлдік:

– мемлекеттік органдарда шоғырлануы тиіс;

– ішкі аудит жүйесімен жүргізіледі;

– тұрақты болу;

– мемлекеттік бақылау үшін база ретінде әрекет ету.

Осылайша, қаржылық бақылаудың қолданыстағы басқару жүйесін бағалайтын жаңа жүйені енгізу қазақстандық мемлекеттік аудиттің дамуына алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сембиева Л.М. О системе государственного аудита и финансового контроля в Республике Казахстан // Вестник Карагандинского университета. – 2017. – №1 (85). – С. 181-187.

2. Досева А.Ж. Принципы, подходы и особенности осуществления государственного аудита. Научный журнал «Вестник университета «Туран» № 4 (84) 2019 г. стр. 149-154.

3. Карабаев Э.Б., Спатаева С.Б., Никифорова Е.В. An external state audit of the effectiveness of the use of budgetary funds aimed at ensuring food security of the Republic of Kazakhstan // Вестник ЕНУ. – 2021. – №4. – С. 214-219.

4. Karabayev E. Actual issues of personnel training in the field of accounting and state audit // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2020. – №4 (41). – С. 212-217.

5. Измагамбетов А.Т., Шахарова А.Е. Нормативно-правовое регулирование государственного аудита в Республике Казахстан. Сборник трудов Международной онлайн-конференции «Новая финансовая модель в условиях развития цифровой экономики» 17 апреля 2020 г. стр. 318-326.

6. Матвеева Н.С. Международный опыт осуществления государственного финансового контроля // Финансовый журнал. – 2020. – Т. 12, №2. – С. 69-95.

7. Тасмағанбетов А.Б., Үмбет М.Б., Сембиева Л. М., Никифорова Е.В Мемлекеттік орган қызметінің аудиті мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру құралы ретінде. Мемлекеттік аудит, №3 (60) 2023жыл, 34-44 беттер.

8. Настасюк Д.О. Государственный аудит как инструмент контроля за использованием государственных ресурсов. Международный научный журнал «Вестник науки» № 4 (61) Т.5, апрель 2023 года, стр. 66-69.

ҚЫЛМЫСКЕР ӘЙЕЛ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жидебаева Д.Е.,
*магистр национальной безопасности и
военного дела,
докторант 2 курса Карагандинской
академии
МВД РК имени Б.Бейсенова, г.
Караганда,
Республика Казахстан*

Аңдатпа: Бұл зерттеу қылмыстық мінез-құлықтың, оның ішінде әйелдердің тектік үлгілерін құруға арналған. Зерттеулер көрсеткендей, тұлғалық ерекшеліктер адамның мінез-құлық үлгілерінің қалыптасуына, көбінесе санадан тыс деңгейде әсер етеді. Әйелдер қылмыстылығының құрылымында пайдакүнемдік және тұтынушылық ниет басты рөл атқарады. Қоғамдық құндылықтардың өзгеруі, экономикалық қиындықтар, сондай-ақ материалдық мәртебеге деген теріс көзқарас әйелдердің қылмыстық іс-әрекеттеріне ықпал етеді.

Түйінді сөздер: қылмыстық мінез-құлық, әйелдер қылмыстылығы, тектік үлгілер, тұлғалық ерекшеліктер, құндылық ұстанымдары, пайдакүнемдік ниет, паразитизм.

Қылмыстық мінез-құлықтың, соның ішінде әйелдердің тектік үлгілерін құруға бірқатар зерттеулер арналған. Оларда көрсетілгендей түрлі тұлғалық ерекшеліктер көбінесе санадан тыс деңгейде жүзеге асырылатын түрлі мінез-құлық үлгілерінің қалыптасуына ықпал етеді.

Қылмыскер әйел тұлғасын зерттеуде көзқарастар, ойлар, құндылық ұстанымдары, мүдделер, қажеттіліктер оларды қанағаттандыру амалдары, интеллектуалдық, сезімдік және еріктік қасиеттер ерекшеліктері жүйесін құрайтын мәліметтер маңызды рөл атқарады [1, 151 б.].

Өнегелік құндылықтардың криминологиялық мәселелерін талдауда үлкен маңызға ие, себебі теріс құбылыстардың қайнар көздерінің бірі мәдениет құндылықтарына, өнегелік идеалдарға, қағидаларға, этикалық ережелер мен алғышарттарға деген қатынас саласындағы белгілі бір деформациялары болып табылады. Құндылық ұстанымдары жүйесіне индивидтің негізгі мәндік, дүниетанымдық бағыттылығы қорытындыланады. Құндылық – адамның мақсатына жетпеген қызметінің әдісі мен сипатына ықпал ету күші. Құндылық ұстанымдарының негізінде тұлғаның субъективті түрде түйсінген қажеттіліктері жатады. Құндылықтардың индивид мінез-құлқының ішкі кезеңділігін сақтап қалуға әсер етеді. Артықшылық пен басымдылық берілетін қоғамдық құбылыстар, қатынастар әлеуметтік тұрғыда өте маңызды, позитивті де немесе әлеуметтік ақылға сыйымсыз, теріс те болуы мүмкін [2, 221 б.].

Әйелдер қылмыстылығының ниеттік құрылымындағы пайдакүнемдік-тұтынушылық ниет рөлінің күшейуіне белгілі бір мөлшерде қазіргі кездегі қоғам дамуының "эгоистік" үлгісі, өмір мақсаттары мен оларға жету жолдары туралы көзқарастардың өзгеруі ықпал етеді. Бір жағынан, баспа жариялымдары азаматтарда материалдық мәртебеге деген теріс пікірлерді қалыптастырады. Екінші жағынан, мінез-құлықтың "сәнді" деп қалыптасқан үлгілеріне көпшіліктің қолы жете бермейді және осы себептен тұрғындардың бір бөлігі одан мүлдем бас тартады, ал екінші, бір бөлігі кез-келген тәсілмен, тіпті салынған тиымдарды бұзса да алдамшы үлгіге жетуге тырысады. Бұл жағдайда өмірлік жетістікке, қаржылық молшылыққа қол жеткізудің заңды тәсілдері әйелдер үшін басым түрде шектелген. Олардың еңбекпен қамтылу мәселесі шиеленіскен, экономиканың мырдымсыз салаларында еңбек етеді, еңбекақылары төмен және т.б. Әйелдер өздерінің қолдары жетпейтін, қолайлы болып көрінетін өмір салтына қызығады. Осындай жетістікке қол жеткізу пайдакүнемдік қылмыстық іс-әректің негізін құрайды. Тұтынушылық ұстаным, әсіресе, адам мәртебесі бір

өлшеммен бағаланатын және қаржылық мүмкіндіктермен анықталатын жастардың ортасында күшті [3, 30 б.].

Пайдакүнемдік – тұтынушылық ниет кез келген қылмыстықтың ниеттік құрылымын сипаттайды, алайда әйелдер қылмыстылығында пайдакүнемдік – престиж сияқты ниет түрі ерекшеленеді. Ол әйелдер мінез-құлқы мен олардың әрекеттерінің ниетінің ежелден келе жатқан реттеуші.

Қазіргі кезде әйелдер қылмыстылығының ниеті құрылымындағы пайдакүнемдік – престиж төмендеген жоқ.

Әйелдер қылмыстылығының құрылымында "жанұялық" пайдакүнемдіктің үлестік орны ерекше сипатқа ие. Оның негізінде отбасының материалдық құндылықтарымен жеткілікті деңгейде қамтылуына қол жеткізу жатыр. Әйелдің өмірінде жанұяның аса маңызды рөлге не болуы тарихи қалыптасқан жағдай. Сол арқылы әйелдің мінез-құлқы анықталады, жанұялық қатынастар мен жанұядағы материалдық ауқаттылық сипаты өмірлік сәттілік дәрежесінің көрсеткіші болып табылады. Сондықтан әйелдің құқыққа қарсы іс-әрекеті өзінің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға емес, жанұя жағдайын жақсартуға бағытталған. Қылмыстық жолмен табылған ақшалар мен құндылықтар жанұя мұқтаждықтарына жұмсалады.

"Жанұялық" ниет әсіресе сеніп тапсырылған мүлікті балалары мен ері үшін ұрлайтын әйелдерге тән. Толық емес жанұяда жалғыз табыскер болып табылатын әйелдердің мінез-құлқында "жанұялық" ниет криминалдық бағыттылықты қалыптастырады. Әрине, жанұяның материалдық қамтылуының тиісті деңгейі – субъективті түрде анықталатын өлшем. Сондықтан "жанұялық" ниет қаржылық жағынан ауқатты жанұялардан шыққан әйелдердің де пайдакүнемдік іс-әрекетін негіздеуі мүмкін. Бірақ соңғы кездері бұл ниет жанұядағы материалдық жетістік деңгейі төмен болудан туындайтын пайдакүнемдік мұқтаждықпен ұштасады.

Әйелдер жанұясын асырау қиыншылығын өте ауыр қабылдап, қылмыстық мінез-құлық бастамашылығына бел буады. Пайдакүнемдік ниет құрылымында пайдакүнемдік – паразитизм ниеті біршама аз үлеске ие. Қылмыстық мінез-құлық негізінде қоғамдағы нормалар мен тұлғаға еңбек, білім алу, өмір салты және басқа да әлеуметтік қалыптасу салаларында қойылатын талаптарды елемей жатыр. Іс-әрекетің әлеуметтік маңызды үлгілерінен ауытқу, қоғам талаптарына сіңісуден бас тарту және қабілетсіз болу, өз қажеттіліктерін мүмкіндіктерімен салыстыра алмау мінез-құлық нысандарын анықтайды.

Пайдақорлық – паразитизм тегі қанғыбастылықпен өмір сүретін, жезөкшелікпен айналысатын, асқынған маскүнемдікпен ауыратын әйелдерге тән. Дегенмен, қылмыс жасауға итемелейтін неғұрлым тұрақты паразитизм психологиясы бұрын қылмыс жасаған әйелдерде байқалады. Солардың ішінде негізгі бөлігін меншікке қарсы қылмыстық қолсұғушылықтар үшін сотталған әйелдер құрайды. Айта кетейік, қылмыскер әйел мінез-құлқы сызығының тандамалылығы былайша түсіндіріледі: бір жағынан елдегі экономикалық жағдай заңсыз жолмен табыс табуға талап етсе, екінші жағынан түрлі психикалық ауытқушылықтарға не интеллектуалдық ақаулығы [4, 51 б.].

Пайдақорлық – еліктеу тартымды микроортадан шыққан тұлғалардың криминалдық елестету, қайталау түріндегі қылмыстарда көрініс табады. Әйелдер қылмыстарының ниеттілігінде кей-жағдайда пайдақорлық пен кек, қызғаныш ұштасып жатады. Кейде қылмыс сәнді, қымбат заттар еліктеу мен қызуғушылықтан болуы мүмкін [5, 64 б.].

Қылмыскер әйелдерді түрлі негіздер бойынша да жіктеуге болады. криминалдық бағыттылығының тереңдігі мен тұрақтылығына байланысты "кездейсоқ" "ситуативті", "дағдылы" деп бөлінеді [6, 67 б.].

"Кездейсоқ" тек қызметінің жалпы позитивті бағыттылығымен, құқықтық алғышарттарды ұстанушылықпен сипатталады. Алғаш рет жасалған қылмыс мән-жайлардың кездейсоқ ағымының нәтижесі болып табылады және қылмыс жасау алдындығы мінез-құлықтық жалпы сипаттамасына қарама-қайшы. Сонымен қатар, зерттеліп отырған текке жататын әйелдердің өнегелік-психикалы қасиеттер жүйесінде өз әрекеттерінде тұрақты

қағидаларды ұстанудың, қабілеттілігінің жоқтығы кездейсоқ мүдделерге, әсерлерге, әуестіктерге тез берілу байқалады. Ю.В.Голик көрсеткенде аффектілік жағдайда қылмыс жасаған тұлғалар арасында кездейсоқ қылмыскер – әйелдер небәрі 9% құраған. Негізінен, олар ұзақ уақыт бойы маскүнем ерлерінен жәбір, қорлық, моральға қарсы мінез-құлық көріп отырған әйелдер [7, 41 б.].

"Ситуативті" тек айқын қоғамға қарсы ұстанымдардың болдмауымен сипатталады. Жағдай ықпалымен жасалатын қылмыстарда өзін қоғамға, өзінің көқарастарын қоғамдық мүдделер мен нормаларға қарсы қою болмайды. Бұл тектегі қылмыскер әйелдердің жетекші қасиеті борышты, парыздық, сындық сезімінің әлсіреуі, өнегелік ықпалының төмендеуі болып табылады.

"Дағдылы" тек айқын және нақты анықталған қоғамға қарсы көзқарастар мен ыңғайлардың болуымен сипатталады. Қылмыскер әйелдер мінез-құлықтың көрінеу қоғамға қарсы үлгісі алады немесе мұндай таңдауға өзін-өзі саналы түрле жол береді эмоционалдық тұрақсыздықпен, эгоизммен, әлеуметтік құндылықтардың бұзылуымен, қоғам мен жеке тұлғалардың санаспаушылық қажеттіліктерінің жүйесінің бұрмалануымен ерекшеленеді.

Пайдакүнемдік тегі тұтынушылық бағыттылықпен, өз қажеттіліктерін басқа тұлға қоғамның есебінен қанағаттандыруға ұмтылумен сипатталды.

Осылайша, тұлғаның барлық жақтарының сыртқы шарттарымен ара-қатынасы, оларға тән демографиялық, өнегелік, интеллектуалдық, еріктік қасиеттерді тану әйелдердің қылмыстық мінез-құлық механизмін толық түсінуге мүмкіндік береді.

Әйелдердің әлеуметтік және материалдық жағынан әлсіз қорғалуы да әйелдер қылмыстылығының бір себебі. Өйткені қылмыстылық жолына түскен әйелдердің біршамасы жұмысқа тұру және жұмыс барысында, тағы да басқа мәселелерді көп зәбір, қысым көргендерін, бала шағасы үшін, өзінің келешегі үшін мәжбүрлі түрде әртүрлі құқық бұзу жолдарына барғандарын тілге тиек етеді.

Бүгінде, келешекте де аса биік өркениетке қол жеткіземін деген мемлекетке өрескел әрекеттердің өршіп кетуіне жол ашып беретін бірақ нәрсе бар. Ол – имансыздық. Бұрымы жекілдеген қызбаладан бастап, отбасы берекесі әйел, таяғына сүйенген ақ шашты әжеге дейін бойына имандылық қасиетін сіңіруден жалықпау керек. Иманды әйелден иманды қоғам, қуатты мемлекет қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Габиани А.А., Меликишвили Л.А. – Социальное лицо женщин преступниц и проституток. Тбилиси. 1993. С. 151.
2. Бышевский Ю.В. – Криминологическая характеристика личности вора. Омск. 1973. С.221.
3. Данилин Е.М. – Педагогизация деятельности ВТК Совершенствование деятельности ВТК. Москва., 1992. С.30.
4. Женщины и дети в СССР. Стат. сборник. Москва., 1985. С.51.
5. Кириллова И.А., Лысягин О.Б. – Характеристика женщин, отбывающих наказание в НТК. Москва, 1981. С.64.
6. Стумбина Э.Я. Рецидивная преступность: Понятие и криминологическая характеристика. Рига. 1983. С.67.
7. Домова А.И. Криминология. Москва., 1997. С.41.

ТАҚЫРЫБЫ: АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ТАБИҒИ АПАТТАРҒА ҚАРСЫ ТҰРУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЗЕРДЕЛЕУ

Жиенбаева Н.Г.
Тайжан Т.Б.

Аңдатпа: Табиғи апаттар – жаһандық климаттық өзгерістер, урбанизация және экожүйелердің бұзылуы салдарынан қалалардың тұрақтылығына қауіп төндіретін маңызды факторлардың бірі. Бұл жұмыста қалалардың табиғи апаттарға қарсы тұру қабілеттілігін зерттеу мәселелері, Алматы қаласының табиғи-климаттық ерекшеліктері, географиялық орналасуы және қауіпті аймақтары қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – қалалардың табиғи апаттарға төзімділігін бағалау әдістерін, тәуекелдерді басқару механизмдерін және апаттардың салдарын азайтуға арналған заманауи технологияларды зерделеу. Жұмыста урбанизация мен табиғи апаттар арасындағы байланысты анықтау, қалалық инфрақұрылымды тұрақты дамыту және төтенше жағдайларға дайындықты арттыруға қатысты ұсыныстар беріледі.

Түйінді сөздер: қала, қала тұрақтылығы, табиғи апаттарға қарсы тұра білу қабілеттілігі, геодинамикалық процестер, жер сілкінісі.

Қала зерттеушілер үшін өзекті аспектілерін талдауда ең қызықты нысандардың бірі. Қаланың маңыздылығы мен жан-жақтылығы оны ғылымның әртүрлі салаларындағы ғылыми зерттеу нысанына айналдырды. «Қала» терминінің түсінігіне қатысты анықтамалардың, интерпретациялардың және көзқарастар әртүрлі (1-сурет).

1-сурет – «Қала» ұғымының анықтамасы [1-4].

«Қала» түсінігінің мәні туралы көзқарастардың алуан түрлілігі қолданылатын әдіс пен зерттеу саласына (демографиялық, әлеуметтік, экономикалық, географиялық, функционалдық, қалалық және т.б.) байланысты. Осылайша, қала құрылысында қала әртүрлі қызмет үшін қажетті техногендік нақты жағдайлар ретінде қала халқының өмірін қамтамасыз ететін әлеуметтік институттар жүйесін қамтитын орта ретінде сипатталады. Қала – қазіргі

қоғамның экономикалық әлеуетін біріктіретін урбанизацияның әлеуметтік-мәдени, құрылымдық, философиялық құбылысы.

Қалалар мен елді мекендердің ашықтығын, қауіпсіздігін, өміршендігін және экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету 2030 жылға дейінгі арналған тұрақты дамудың 17 мақсатының бірі болып табылады. Тұрақты дамудың 11-ші мақсаты қала өмірін реттеуге, оның ішінде урбанизацияның жылдамдығы мен ауқымы тұрғын үймен, инфрақұрылыммен және көлікпен қамтамасыз ету проблемаларын, сондай-ақ табиғи апаттарға қарсы тұра білу қабілеттілігін қалыптастыруға бағытталған [6]

Табиғи апат – қауіпті факторлардың өзара әрекеттесуі кезінде пайда болатын адам шығынына, әлеуметтік-экономикалық, физикалық және экологиялық шығын әкелетін табиғи құбылыстар мен процестер. Осы ұғымнан қаланың табиғи апаттарға қарсы тұра білу қабілеттілігі, қала тұрақтылығы сынды ұғымдар шығады [7]

Қаланың тұрақтылығы туралы БҰҰ-ның «Тұрақты қалалар – қауіп-қатерге (экономикалық, экологиялық, әлеуметтік, институционалдық және т. б.) төтеп беріп, қалпына келтіруге қабілетті қалалар» деген анықтамасы [8].

Қаланың тұрақтылығы қала жүйесінің кез-келген табиғи апаттарға және басқа да адамның іс-әрекетінен, кенеттен, күтпеген (анықталмаған) немесе күтілетін қауіптерге дайындалу және оларға жауап беру үшін бағалайтын, жоспарлайтын және әрекет ететін қала ретінде анықталады [9].

Қалалардың тұрақтылығы шартты түрде «кез-келген қалалық жүйенің өз тұрғындарымен барлық күйзелістер мен күйзелістерде сабақтастықты сақтауға, оң бейімделуге және тұрақтылыққа ауысуға өлшенетін қабілеті» ретінде анықталады. Тұрақты қала-бұл табиғи немесе техногендік, кенеттен немесе баяу пайда болатын, күтілетін немесе күтпеген қауіптерге дайындалу және оларға жауап беру үшін бағалайтын, жоспарлайтын және әрекет ететін қала [10].

Табиғи апаттар қауіпін азайту жөнінде Біріккен Ұлттар Ұйымына (БҰҰ) мүше мемлекеттер 2015 жылғы 14-18 наурыз аралығында Жапонияның Сендай қаласында өткен апаттар қауіпін азайту жөніндегі дүниежүзілік конференцияда 2015-2030 жылдарға арналған Сендай негіздемелік бағдарламасы қабылданды [11]. Жапония қайталанатын табиғи апаттармен күресте, тәуекелдерді басқаруда үлкен тәжірибе мен білім жинады. Табиғи апаттардың алдын алу, проблемаларды тиімді шешу үшін халықаралық ынтымақтастықты жолға қою, шет елдердің тәжірибесін кеңінен пайдалану қажет. Осы мақсатта Жапон елінің тәжірибесін қарастырып өтсек.

Жапония өзінің тарихында жер сілкінісі, жанартау атқылауы, цунами, тайфун сынды табиғи апаттарды басынан өткерген. Мұнда жылына кем дегенде 1500 жер сілкінісі тіркеледі екен. Соның ішінде ең қуатты жер сілкінісі 2011 жылы Жапонияның солтүстік-шығысында 9,0 балл тіркелді. Жапония тарихындағы ең ірі жер сілкіністерінің бірі болып, «Ұлы Шығыс Жапония жер сілкінісі» деген атпен тарихқа жазылды.

Табиғи апаттардан, жиі болатын жер сілкінісінен қорғануға, төтеп беруге мемлекет тарапынан заңдар мен көптеген бағдарламалар іске асырылған. Жоғары сейсмикалық аймақта орналасқандықтан жер сілкінісі қалыпты құбылыс. Жапондықтар жер сілкінісімен күресудің, қарсы тұрудың ең тиімді жолы ғимараттарды салу кезінде сейсмикалық амортизаторлар, роликті мойынтіректерді, жер сілкінісіне төзімділікті арттыруға арналған әртүрлі технологияларды қолдану деп, оны іс жүзінде қолданысқа енгізген. Барлық құрылыс жұмыстарында жер сілкінісіне төзімді технологияларды қолдану міндеттелген. Табиғи апаттардан адам шығынысыз шығуда екінші маңызды нәрсе халықты табиғи апаттармен күреске оқыту. Жапон мектептерінде 1 сыныптан бастап «қауіпсіздік мәдениеті» пәні оқытылады. Балалар жастайынан жер сілкінісі, су тасқыны, өрт немесе басқа да табиғи апаттар кезінде не істеу керектігін біледі. Осылайша, олар тек қана өзін емес, жанындағы адамдарды да құтқара алады. Балабақшалар мен мектептерде азық-түлік қоры мен су қоймалары бар жер астында арнайы баспаналар салынуда. Жер сілкінісі болған жағдайда, бұл баспаналарда бірнеше ай өмір сүруге болады. Халықтың қауіпсіздік сауаттылығын

арттыру кеңінен қолға алынған. Егер аулада табиғи апаттармен күрес бойынша жаттығулар өткізілсе барлық тұрғындар қатысуға міндетті [12].

Жер сілкінісі – жер қыртысындағы немесе мантияның жоғарғы қабатындағы тектоникалық қозғалыстар мен литосфераның үлкен аумақтарында жүретін жер асты дүмпулері мен жер бетінің тербелісі. Жер сілкінісін сипаттайтын магнитуда мен интенсивтілік сынды өлшемдер бар. Магнитуда – абсолютті жағдайда шығарылатын жер сілкінісінің энергиясы. Интенсивтілік – жер сілкінісінің жер бетіндегі адамдарға, жануарларға, ғимараттарға және табиғи нысандарға тигізетін әсерін өлшейді және жер бетіндегі сілкіністің зілділігін сипаттайды. Интенсивтілік жер сілкінісінің ошағынан немесе эпицентрінен алыстаған сайын азаяды. Жер сілкінісінің магнитудасы момент магнитудасы ретінде қарастырылады, магнитудасы 3 немесе одан кіші жер сілкіністері әлсіз сезіледі, ал магнитудасы 7 немесе одан да көп жер сілкіністері айтарлықтай үлкен зардаптар тигізеді. Жер сілкінісінің салдары оның орналасқан жеріне байланысты өзгереді [14].

Қазақстанның ірі мегаполисі және елдің экономикалық, мәдени, ғылыми орталығы болып табылатын Алматы қаласы өзінің стратегиялық орналасуы мен табиғи-климаттық ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі табиғи апаттарға бейім. Қала географиялық тұрғыдан сейсмикалық белсенді аймақта орналасқандықтан, жер сілкіністері, сел, қар көшкіндері және су тасқындары сияқты табиғи құбылыстардың қауіптілігі жоғары. Осыған байланысты Алматы қаласының табиғи апаттарға қарсы тұру қабілеттілігін кешенді түрде зерттеу маңызды болып табылады.

1-кесте – Табиғи қауіптердің сипаттамасы [15].

1. Сейсмикалық белсенділік	Қала маңындағы Тянь-Шань тау жүйесі сейсмикалық белсенділіктің жоғары деңгейін көрсетеді. Соңғы онжылдықтарда орын алған бірнеше жер сілкінісі қаланың инфрақұрылымына елеулі зақым келтірген. Бұл апаттардың жиілігі мен күшінің артуы қала тұрғындарының өмірі мен мүлігін қорғау шараларын күшейтуді талап етеді.
2. Сел және су тасқындары	Алматы өзендер мен өзенше ағымдарға жақын орналасқаны себепті, қардың еріп, судың мөлшерінің көбеюі сел және су тасқындарының қаупін арттырады. Қалада ауыл шаруашылығы жерлері мен тұрғын аудандар арасындағы теңгерімсіздік сел қаупін күшейтеді. Сонымен қатар, климаттың өзгеруі нәтижесінде жауын-шашынның мөлшері мен қар жамылғысының өзгеруі де су тасқындарының ықтималдығын жоғарылатады.
3. Қар көшкіндері	Тау аймақтарында қардың тез жиналуы мен еріп кетуі қар көшкіндерінің пайда болуына себеп болады. Алматы қаласы айналасындағы тау жолдары мен инфрақұрылым қар көшкіндерінің қауіптілігі жоғары аймақтарға жатады. Бұл апаттар көлік қатынасына, тұрғындардың қауіпсіздігіне және экономикалық тұрғыдан үлкен зиян келтіруі мүмкін.

Қаланың төзімділік деңгейін бағалау:

1. Инженерлік инфрақұрылымның апаттарға дайындығы. Алматы қаласының инфрақұрылымы табиғи апаттарға қарсы тұруға бағытталған құрылыс нормаларына сай құрылған. Қазіргі таңда жаңа ғимараттар мен құрылыстар апаттарға төзімді материалдар мен технологиялар қолданып салынуда. Алайда, ескі инфрақұрылымдарда модернизациялау жұмыстарының жеткіліксіздігі олардың төзімділігін төмендетеді. Қаланың инженерлік инфрақұрылымының толықтай жаңартылуы қажеттілігі анықталуда.

2. Төтенше жағдайларды басқару жүйесінің тиімділігі. Алматыда төтенше жағдайларды басқару жүйесі белсенді жұмыс істейді. Қалада арнайы басқару орталықтары, тез арада әрекет ететін жауапты топтар және жедел қызмет көрсету жүйелері құрылып отыр. Дегенмен, жүйенің тиімділігі тұрғындардың хабардарлығына және дайындық деңгейіне

тәуелді. Қоғамдық ақпараттандыру мен азаматтардың апаттарға дайындықты арттыру шараларының күшеюі қажет.

3. Қоғамдық ақпараттандыру мен дайындық деңгейі. Қала тұрғындарының табиғи апаттарға қарсы тұру қабілеттілігін арттыру үшін ақпараттандыру бағдарламалары маңызды рөл атқарады. Қазіргі таңда білім беру мекемелерінде және қоғамдық орындарда апаттарға дайындық бойынша тренингтер мен семинарлар өткізіледі. Алайда, ақпараттың жеткіліксіз таралуы және тұрғындардың белсенді қатысуының төмендігі мәселелері бар. Бұл салада жұмыстарды кеңейту және тұрғындардың белсенділігін арттыру қажет.

4. Қаланың тұрақты даму стратегияларын әзірлеу. Тұрақты даму қағидаттарына сәйкес, Алматы қаласының дамуы табиғи апаттардың алдын алу мен олардың салдарын азайту бағытында жүзеге асырылуы тиіс. Қаланың жоспарлауында экологиялық аспектілерді ескеру, жасыл аймақтарды көбейту және инфрақұрылымды тұрақты дамыту шаралары маңызды.

5. Құрылыс стандарттарын жетілдіру және апатқа төзімді нысандар салу. Құрылыс нормаларын жетілдіру арқылы жаңа ғимараттар мен инфрақұрылымдардың апаттарға төзімділігі арттырылуы қажет. Атап айтқанда, жер сілкіністеріне төзімді ғимараттар салу, су тасқындарына қарсы қорғау жүйелерін енгізу және қар көшкіндерімен күресу үшін арнайы құрылымдар орнату маңызды.

6. Заманауи технологияларды қолдану арқылы қауіп-қатерлерді мониторингілеу. Қауіп-қатерлерді алдын ала анықтау және жедел әрекет ету үшін заманауи технологияларды пайдалану қажет. Бұл бағытта геоақпараттық жүйелер, дрондар және сенсорлық құрылғылар қолданылады. Мысалы, жер сілкіністерін ерте анықтау үшін сейсмикалық мониторинг жүйелері енгізілуі тиіс [16-18].

Қорытынды және ұсыныстар.

Алматы қаласының табиғи апаттарға қарсы тұру қабілеттілігін арттыру үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Бұл шараларға инфрақұрылымды жаңарту, төтенше жағдайларды басқару жүйесін жетілдіру, қоғамдық ақпараттандыруды күшейту және заманауи технологияларды енгізу кіреді. Сонымен қатар, тұрақты даму стратегияларын жүзеге асыру арқылы қаланың экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету маңызды.

Алматы қаласының табиғи апаттарға қарсы тұру қабілеттілігін арттыру – бұл қала тұрғындарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету және инфрақұрылымның тұрақтылығын сақтау үшін маңызды міндет. Кешенді зерттеу мен тиімді шаралар арқылы Алматы табиғи апаттардың ықтималдығын азайтып, олардың салдарын еңсеруге қабілетті қалаға айнала алады. Бұл бағытта жергілікті билік органдарының, тұрғындардың және мамандардың бірлескен жұмысы шешуші рөл атқарады.

Ұсыныстар:

Инфрақұрылымды модернизациялау: Ескі құрылыс нысандарын апаттарға төзімді ету және жаңа құрылыстарды жоғары стандарттарға сай салу.

Төтенше жағдайларды басқару жүйесін жетілдіру: Жауапты органдардың координациясын күшейту және жедел әрекет ету механизмдерін дамыту.

Қоғамдық ақпараттандыру: Апаттарға дайындық бойынша ақпараттық кампанияларды кеңейту және тұрғындардың белсенді қатысуын ынталандыру.

Заманауи технологияларды енгізу: Қауіп-қатерлерді мониторингілеу және алдын ала анықтау үшін жаңа технологияларды пайдалану.

Тұрақты даму стратегиялары: Экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ететін жоспарларды әзірлеу және жүзеге асыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Карпова, Н. В. Основные подходы к определению сущностного содержания дефиниции «город» как многоаспектного понятия / Н. В. Карпова // Экономика и экология территориальных образований. – 2020. – Т. 4, No 3. – С. 46–52.

2. Вебер, М. Город / М. Вебер. – М.: Strelka Press, 2017. – 252 с.

3. Теннис Ф. Общность и общество: перевод с нем. А. Н. Малинкина / Ф. Теннис // Социологический журнал. – 1998. – № 3 4. – – С. 206-229
4. Лаврик В. Этимологический и социологический контексты концепта «город», стр. 43–49 Храни No 2 (130) (2016).
5. Қазақстандағы Тұрақты даму мақсаттары. egov.kz .
- 7. Muhammad Tariq Iqbal Khan, Sofa Anwar, Samuel Asumadu Sarkodie, Muhammad Rizwan Yaseen Natural disasters, resilience- building, and risk: achieving sustainable cities and human settlements. Natural Hazards. May 2023.
8. Герцберг Л.Я. Устойчивые города. Формирование градостроительных предпосылок.
9. Джон Коффи. Риск, устойчивость и экологически устойчивые города // ScienceDirekt. Энергетическая политика. Том 36, – №12. – 2008. – С. 4633-4638.
10. Амирзаде М., Собханийя С., Шарифи, А. «Городская устойчивость: расплывчатая или эволюционная концепция?». Устойчивые города и общество. – 2022.
11. Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015–2030 гг.
12. Соколов Ю. И. Опыт Японии в преодолении последствий стихийных бедствий // Проблемы анализа риска. 2018. Т. 15. № 4. С. 30-43 [Sokolov Yu. I. Japan's Experience in Overcoming the Consequences of Natural Disasters] // Issues of Risk Analysis, 2018. Vol. 15 (4). (In Russian)]. DOI: 10.32686/1812-5220-2018-15-4-30-43.
14. Шахсуваров А.В. Опасные природные процессы в литосфере: учебное пособие. – Елецкий государственный университет им. И.А.Бунина, 2016. – 59с.
15. ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі. «Қазақстан Республикасындағы табиғи апаттар: статистикалық және талдау есебі».
16. Әубәкіров А.Т., "Алматы қаласының сейсмикалық қауіп-қатері және оны азайту стратегиялары," География және табиғат пайдалану, 2019.
17. Сеитов Р.К., "Алматыдағы су тасқыны қауіпі және оны болдырмау шаралары," Инженерлік зерттеулер журналы, 2022.
18. Есенов Қ., "Алматының климаттық ерекшеліктері және табиғи апаттарға төзімділігі," ҚазҰУ хабаршысы: География сериясы, 2018.

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жунисова А.М

Ф-21-1к тобының студенті

Ансабаева Р.С

Магистр, аға оқытушы

Аңдатпа: Бұл мақалада шағын кәсіпкерліктің қаржылық менеджменті саласындағы ерекшеліктері қарастырылады. Шағын кәсіпорындар – экономиканың маңызды құрамдас бөлігі, бірақ олардың қаржылық басқару жүйесі өзіндік бірегей қиындықтар мен артықшылықтарға ие. Мақалада қаржылық ресурстарды басқарудың негізгі принциптері, капиталдың шектеулілігі, тәуекелдерді басқару және қаржылық жоспарлаудағы нақты ерекшеліктер талданады. Сонымен қатар, шағын кәсіпкерліктің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету тәсілдері, оның ішінде инновациялық әдістер мен технологиялардың рөлі қарастырылады. Зерттеу нәтижелері шағын бизнес иелері мен қаржылық менеджерлерге тиімді шешімдер қабылдауға көмектеседі деп күтілуде.

Түйінді сөздер: шағын кәсіпкерлік, қаржылық менеджмент, тәуекелдер, қаржылық тұрақтылық, цифрлық технологиялар.

Шағын кәсіпкерлік – көптеген елдер экономикасының тірегі. Ол жаңа жұмыс орындарын құру, инновациялар енгізу және нарықтық қатынастарды дамытуда маңызды рөл атқарады. Алайда, шағын кәсіпорындардың қаржылық менеджмент жүйесі ірі компанияларға қарағанда әлдеқайда күрделі болып табылады. Бұл олардың шектеулі ресурстарымен, қаржыландыру көздерінің қолжетімсіздігімен және нарықтық тәуекелдерге бейімділігімен байланысты [1].

Қазақстандағы соңғы жылдары шағын кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштеріне 1-кестеде мәліметті қарастырайық.

1-кесте – Соңғы үш жылдағы ШОБ-тегі негізгі көрсеткіштер

Жыл	ШОБ-тағы жұмыспен қамтылғандар саны (млн.адам)	ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесі (%)	ШОБ өнім өндіру көлемі (трлн.теңге)	Негізгі үрдістер
2021	3,46	34	29,7	Қаржыландыруға қол жеткізудегі қиындықтар, цифрландыру.
2022	3,91	36	39,6	Микроқаржыландырудың өсуі, үлкен деректерді пайдалану.
2023	4,11	36,5	59,2	Несие өнімдерін кеңейту және цифрлық платформаларды дамыту

Кестеге сүйене отыра, келесідей қорытынды шығаруға болады. ШОБ-та жұмыспен қамтылғандар саны тұрақты түрде артып келеді, бұл сектордың экономикалық маңыздылығын көрсетеді. ШОБ ЖІӨ-нің шамамен 36,5%-ын құрауы, ел экономикасындағы орнының айқын екенін көрсетеді. Бұл деректер Қазақстандағы шағын бизнестің тұрақтылығы мен өсуіне қаржылық менеджменттің маңыздылығын көрсетеді.

Қаржылық сауаттылық жеке және іскерлік қаржыны тиімді басқару үшін қажетті білім мен дағдыларды білдіреді. Ол бюджеттеу, жинақтау, инвестициялау, қарызды басқару және қаржылық жоспарлау сияқты негізгі ұғымдарды түсінуді қамтиды.

Қаржылық сауаттылық шағын кәсіп иелері үшін өте маңызды, өйткені олар өз кәсібінің ақша ресурстарын басқару туралы негізделген шешімдер қабылдауы керек. Қаржылық тұжырымдамаларды түсіну арқылы кәсіпкерлер ақша ағындарын жақсырақ бөле алады, нақты қаржылық болжамдар жасай алады және негізделген инвестициялық шешімдер қабылдай алады.

Қазақстандық кәсіпкерлердің 70% – дан астамы қаржы туралы жетіспейтін білімді толтырғысы келеді, ал тағы үштен бірі өздерін қаржылық сауатты деп санамайды. Мұндай тұжырымдарды IDF Eurasia (Solva бренді) сарапшылары бөлісті.

IDF Eurasia жүргізген "кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығы" зерттеуінде 12 мыңнан астам респондент, оның ішінде ШОБ өкілдері, жеке кәсіпкерлер және өзін-өзі жұмыспен қамтығандар қатысты. Олардың 30%-ы өздерін қаржылық сауатты деп санамайтынын және бизнес шешімдерін интуитивті түрде қабылдайтынын мойындады.

Қатысушылардың үштен бірінен кемі (28%) интернеттегі әдебиеттер мен ақпарат олардың қаржысын басқаруға жеткілікті деп санайды. Респонденттердің жалпы санының 72% – ы қаржылық сауаттылық туралы негізгі ақпарат оларға зиян тигізбейтінін атап өтті.

Сауалнамаға қатысқандардың жартысы қаржыны түсіну қабілеті кәсіпте өте қажет дағды екеніне және үнемі әртүрлі білім беру курстары мен семинарлардан өтетініне сенімді. Сонымен қатар, 13%-ы келесі жылы сауаттылық бойынша негізгі курстардан өтуді жоспарлап отыр. Респонденттердің тек 7% – ы кәсіптегі қаржылық сауаттылықтың пайдасын көрмейді және осы бағытта әлі дамуды жоспарламайды.

Сауаттылыққа деген әртүрлі көзқарастарға қарамастан, кәсіпкерлер бірдей қиындықтарға тап болып жатыр. Олардың біріншісі-жоспарлаудың болмауы. Бұл туралы нақты мақсаты жоқ кәсіпке ақша салатын қатысушылардың 15% – ы мәлімдеді. Тағы 35%-ы жоспарлау кезінде қиындықтарға тап болған. Респонденттердің 50% – қаржылық және маркетингтік жоспарлардың болмауына байланысты өз ісін қалай дамыту керектігі туралы түсінік жоқ екен. Қатысушылардың бірдей саны өздерінің мақсатты аудиториясын білмейді. Кәсіпкерлердің 15% – ы кәсіптің басында мақсатты аудиториясын талдауға тырысқан, 30% – ы өз клиенттерінің құрамына мүлдем қызығушылық танытпайды, ал 5% – ы мақсатты аудиторияның анықтамасын мағынасыз деп санайды.

Кәсіптегі қаржылық сауаттылықтың жоқтығына респонденттердің 30%-ы шағымданған. Сонымен бірге, 20% пайда мен шығынды дұрыс есептей алмайтындықтарын айтты. 50% – ы заңнаманы, бухгалтерлік есепті білуде қиындықтарға тап болған, асығыс инвестициялар мен шығындарға бейім, сондай-ақ несиелеудің шарттарын білмейді [2].

Осы шағын кәсіпкерліктегі қаржылық менеджменттің ерекшеліктерін атап кетсек:

1. Қаржылық ресурстардың шектеулілігі

Шағын кәсіпорындар көбінесе бастапқы капиталдың жетіспеушілігінен зардап шегеді. Банктік несиелерге қолжетімділіктің төмендігі және инвесторлардың қызығушылығының аздығы олардың қаржылық тұрақтылығын әлсіретеді.

2. Тәуекелдер деңгейінің жоғары болуы

Шағын кәсіпорындар нарықтық ауытқулар мен экономикалық дағдарыстарға тез ұшырайды. Мұндай жағдайда қаржылық тәуекелдерді басқарудың тиімді стратегияларын қолдану маңызды.

3. Қаржылық жоспарлаудың қарапайымдылығы

Ірі кәсіпорындармен салыстырғанда, шағын бизнес қаржылық есептіліктің қарапайым әдістерін пайдаланады. Бұл олардың шығындарын азайтады, бірақ ұзақ мерзімді жоспарлау мүмкіндіктерін шектейді.

4. Қаржылық технологиялардың рөлі

Заманауи цифрлық құралдар (мысалы, бухгалтерлік бағдарламалар, онлайн-банкінг) шағын кәсіпорындардың қаржылық қызметін оңтайландыруға және тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [3].

Шағын кәсіпкерліктің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету жолдары

- Инновациялық шешімдер: Шағын кәсіпорындар жаңа технологияларды енгізу арқылы өз қаржылық менеджментін жетілдіре алады.

- Мемлекеттік қолдау: Несие беру, гранттар және салықтық жеңілдіктер сияқты мемлекеттік бағдарламалар шағын бизнестің дамуына ықпал етеді.

- Қаржылық сауаттылықты арттыру: Бизнес иелерін қаржылық басқару бойынша оқыту олардың тәуекелдерді тиімді басқаруына көмектеседі.

Жаздың басында Қазақстанда азаматтық бастамаларды қолдау орталығының көмегімен жүзеге асырылған ҰЕҰ Академиясы жобасы аясында "Өрелі ұрпақ" әлеуметтік кәсіпкерлік мектебі басталды.

Мектеп үкіметтік емес ұйымдардың белсенді қызығушылығын тудырды: жоба бастамашылары тегін және онлайн форматта білім алуды ұсынды. Ең бастысы, жобаны іске қосу алдында қазақстандық ғалымдар қоғам қай бағыттарға көбірек сұранысқа ие екенін, олардың нақты білімі жетіспейтінін анықтау үшін зерттеу жүргізді.

Бұл мектеп "Стратегиялық ойлау", "Тиімді басқару дағдылары", "Әлеуметтік маркетинг", "Қаржылық сауаттылық", "Бизнес-модель/бизнес-жоспар құру" қамтитын сапалы оқу бағдарламасын құрастыра алды.

2021 жылдың маусым-тамыз айлары аралығында жаңадан бастаған және озық әлеуметтік кәсіпкерлердің 3 легі оқытудан өтті. Әр ағын 5 аптаға созылды, масштабтау конференцияларында сүйемелдеу және Google class-та материалдар ұсынылды. Барлық тыңдаушылар бағдарламаның шақырылған бизнес-жаттықтырушыларынан ұсыныстар алған.

Әлеуметтік кәсіпкерлік мектебі сияқты жобалар өте маңызды, өйткені әрбір әлеуметтік кәсіпкер өзіне кеңесші немесе жаттықтырушыны шақыра алмайды, ал оқыту шеңберінде жеке кеңестер алуға болады, кейстер мысалында жеке құралдарды өзінің практикалық қызметінде қолдануға болады. Бағдарлама модульдері логикалық тұрғыдан дұрыс құрылған, сондықтан тыңдаушылар өздерінің әлеуметтік бизнесі туралы одан әрі көзқарасын қалыптастыра алады. Тыңдаушылардың 90% – ы белсенді болды, өздерінің әлеуметтік идеялары мен жобаларының мысалдарында кейстер мен тапсырмаларды пысықтаған [4].

Шағын кәсіпкерліктегі қаржылық менеджментті дамыту үшін келесі жаңашыл идеялар ұсынғым келіп отыр.

1. Сандық технологияларды енгізу

- Қаржылық аналитика құралдары: Шағын кәсіпорындарға арналған бюджетті жоспарлау мен шығындарды бақылау үшін қарапайым қолдануға болатын цифрлық платформалар (мысалы, QuickBooks, Zoho Books) енгізу.

- Қаржылық деректерді автоматтандыру: Бухгалтерлік есеп пен есеп-қисап процестерін автоматтандыру үшін бұлттық жүйелерді пайдалану.

2. Шағын кәсіпорындарға арналған микроқаржылық платформалар

- Краудфандингті дамыту: Бизнеске қажетті бастапқы капиталды жинау үшін краудфандинг платформаларын пайдалану.

3. Финтех шешімдерді қолдану

- Ақылды төлем жүйелері: Клиенттерден жылдам және қауіпсіз төлем алу үшін QR-кодтар, мобильді банкинг және төлем терминалдарын пайдалану.

4. Қаржылық сауаттылықты арттыру

- Оқу бағдарламалары: Кәсіпкерлерге арналған қаржылық сауаттылық курстарын ұйымдастыру (онлайн және офлайн форматта).

- Қаржылық кеңес беру: Шағын бизнеске тегін немесе жеңілдетілген қаржылық кеңес беру қызметін ұсыну.

5. Жасанды интеллект пен машиналық оқыту

- Қаржылық болжам жасау: Жасанды интеллект арқылы нарықтағы өзгерістерді болжап, кәсіпорынның болашақ қаржылық жағдайын жоспарлау.

- Клиенттердің төлем қабілеттілігін бағалау: Несие беру кезінде төлем қабілетін жылдам және дәл анықтайтын жүйелерді енгізу.

6. Бизнес-модельдерді оңтайландыру

- Франчайзинг: Қосымша инвестициялар тарту және брендтің танымалдығын арттыру үшін франчайзинг жүйесін дамыту.

- Абоненттік төлем жүйесі: Қызметтер мен өнімдер үшін тұрақты табыс алу мақсатында абоненттік төлемдерді енгізу.

7. Бәсекелестікті талдау құралдарын енгізу

- Бенчмаркинг: Саладағы үздік тәжірибелерді зерттеп, оларды қаржылық басқаруға бейімдеу.
- Нарықтық деректерді қолдану: Шағын кәсіпорындарға бәсекелестік артықшылықтарды анықтау үшін аналитикалық құралдар беру.

Бұл идеялар шағын кәсіпкерліктің қаржылық тұрақтылығын арттырып, тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктегі қаржылық менеджменттің жағдайы соңғы жылдары біршама жақсарғанымен, әрине, әлі де белгілі бір қиындықтар мен шешімдерді талап ететін мәселелер бар. Қазақстанда шағын кәсіпкерліктің қаржылық менеджментті дамудың әртүрлі деңгейлерінде тұр. Мемлекеттік қолдаудың арқасында оң өзгерістер байқалады, алайда қаржылық сауаттылықтың төмендігі, қаржыландыруға қолжетімділік және нарықтағы тұрақсыздық әлі де негізгі қиындықтар болып отыр. Бұл бағытта сандық технологияларды енгізу, білім беру шараларын арттыру және қаржылық қолдауды кеңейту арқылы жағдайды жақсартуға болады.

Қорытындылай келе, шағын кәсіпкерліктегі қаржылық менеджмент жүйесі оның тұрақты дамуының негізгі факторы болып табылады. Шектеулі ресурстар мен жоғары тәуекелдер жағдайында тиімді басқару құралдары мен әдістерін пайдалану маңызды. Бұл зерттеу шағын бизнестегі қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету бойынша жаңа идеялар мен ұсыныстарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Каренов Р. С. / Вестник КарГУ, Караганда 2012 г. / Финансовый менеджмент как теоретическая и практическая область знаний // <https://articlekz.com/article/5695>
2. <https://kapital.kz>
3. Г.С.Сейткасимова. – Алматы. – ҚаржыҚаражат. – 2011
4. <https://kapital.kz>

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

Заболотная Н.А.

КГУ «Гимназия №17»

г. Актобе, Казахстан

Аннотация: *Искусственный интеллект (ИИ) в настоящее время влияет на все аспекты повседневной жизни, включая и образование. Исследовав ИИ в физическом воспитании, мы можем предложить его потенциальное использование в спортивных приложениях и внести изменения в концепцию физического воспитания, обеспечив его визуализацию и повторяемость.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект; физическое воспитание; методика обучения; индивидуальные занятия.*

Научно-технический прогресс не только влияет на изменения в содержании и методах обучения, но и изменяет систему образования, образовательные модели и типы образовательных систем и организаций. В настоящее время недостаточно освещен вопрос о внедрении современных образовательных технологий, или о том, как решать проблемы, возникающие в системе образования, используя существующие результаты применения образовательных технологий для машинного обучения, или о том, как наилучшим образом использовать образовательные ресурсы и повышать эффективность образования за счет общей реконструкции образования. Поэтому исследование интеллектуальных образовательных технологий весьма актуально и именно сейчас имеет большое значение.

Образование в любом возрасте должно подготовить общество к будущему и помочь людям достичь самореализации. Образование в эпоху искусственного интеллекта – это одновременно и проблема, и новая возможность. Разрабатываются новые направления обучения, в том числе системы управления обучением на основе цифровых учебников, индивидуальное обучение с помощью анализа больших данных, технология взаимодействия распознавания и синтеза речи, а также вспомогательные чат-боты, которые работают с помощью технологии обработки естественного языка (NLP, Natural Language Processing). Большинство технологий искусственного интеллекта находят применение в сфере образования и управления образованием. Технология прогностического анализа с использованием искусственного интеллекта может обеспечить специальную поддержку для учащихся с различными проблемами посредством оценки, прогнозирования уровней сложности обучения и академической успеваемости или отстранения от обучения, поэтому они должны быть включены в курсы повышения квалификации для учителей.

С самого начала своего развития искусственный интеллект пробуждал воображение и мечты людей, и с тех пор технология ИИ широко проникла во все сферы жизни с точки зрения концепции, метода и технологии. ИИ как область компьютерных наук имеет сейчас множество областей применения и направлений исследований. Методология физического воспитания относится сейчас к спорту, образованию, информатике и в некоторой мере к другим областям. Искусственный интеллект может обеспечить решение практических проблем в области разработки спортивных образовательных технологий. Таким образом, более конкретные цели и темы исследований в области искусственного интеллекта должны быть разработаны путем изучения информации в области информационных технологий, компьютерных сетей и сетевых технологий.

Физическое воспитание (физкультура) является важным школьным предметом для всестороннего развития человека. Использование современных технологий, включая искусственный интеллект, в рамках современного образования теоретически обогащает содержание образования, изменяет восприятие образования и вносит изменения в традиционные модели образования. ИИ также обладает потенциалом для повышения практичности образования для учащихся, восстановления физической формы и содействия непрерывному развитию. Однако на сегодняшний день было опубликовано мало

исследований по применению искусственного интеллекта к физкультуре, несмотря на его важность для подготовки к будущей системе образования.

Итак, искусственный интеллект реализует человеческие способности к обучению, мышлению и восприятию, а также способность понимать естественный язык в рамках компьютерного алгоритма. Это раздел компьютерных наук и информационных технологий, изучающий, как компьютеры могут мыслить, обучаться и выполнять задачи, которые ранее считались достижимыми только для человеческого интеллекта. Это позволяет компьютерам имитировать разумное поведение человека.

Исследования в области искусственного интеллекта связаны с конкретными областями, в основном с экспертными системами, машинным обучением, распознаванием образов, пониманием естественного языка, автоматизированным предоставлением результатов вычислений, автоматизированным генерированием программного кода, робототехникой, теорией игр, интеллектуальной системой поддержки принятия решений и искусственными нейронными сетями. Таким образом искусственный интеллект ориентирован на прикладную сферу.

Технология виртуальной реальности может использоваться не только для имитации реального мира, но также выходить за рамки реального мира и способствовать общению с реальными пользователями. Используя виртуальную реальность, ученики могут, кроме того, лучше понимать и осваивать образовательный контент.

Таким образом, искусственный интеллект изначально использовался в играх и доказательстве математических теорем, но сейчас он получил широкое распространение. Полезность приложений искусственного интеллекта в современной физкультуре становится все более очевидной, поскольку они сочетают в себе новые концепции и теории, которые были созданы наработками искусственного интеллекта в смежных областях. ИИ имеет потенциал для дальнейшего развития в физкультуре, учитывая, что в результате синтеза с другими областями разработана базовая теоретическая система, подходящая для этой цели. Усиление исследований базовой теоретической основы ИИ могло бы заложить концепцию для становления и развития современной физической культуры.

Во всем мире нынешняя школьная система является продуктом эпохи индустриализации и призвана обеспечить право на образование для всех граждан. До введения школьной системы образование было тем, чем могли пользоваться только привилегированные классы. Школьная система внесла большой вклад в развитие общества, поскольку она предоставляла всем гражданам преимущества образования. Однако в процессе создания системы образования для всех граждан была упущена ценная форма образования: индивидуальное образование. При проектировании массового образования, которое мы называем школой, была создана стандартизированная школьная структура, в которой один учитель отвечает за обучение нескольких учеников. Эта структура отдает учебные планы и оценку в руки поставщика, а не учащегося. Чтобы обучение было эффективным, необходимо соответствующим образом диагностировать характеристики интересов и склонностей каждого учащегося, а также их академическую историю, уровень и скорость обучения. Однако в школе занятия проводятся в соответствии с заранее установленной учебной программой, и оценка дается только по результатам. Это стало структурной и системной проблемой с момента введения школьной системы. Чтобы компенсировать это, были предприняты усилия по изменению структуры классов различными способами, но отчуждение учащихся в классной среде остается нерешенной проблемой.

Адаптивные занятия физкультурой означают предоставление преподавательской поддержки, чтобы передать учащимся наиболее подходящий опыт обучения физкультуре, учитывая физическое состояние отдельных учащихся, уровень физической активности, психологические особенности и домашнюю обстановку. Следовательно, можно предположить, что все учащиеся смогут достичь своих целей с помощью индивидуальных занятий физкультурой.

Адаптивное обучение и индивидуальное образование, которые учитывают как учащихся, так и типы обучения, стали основными интересами в применении исследований ИИ в образовательных контекстах, предполагая, что использование ИИ в образовании направлено на удовлетворение требований учащихся и предоставление им предпочтительных возможностей обучения.

Индивидуальная физкультура, которая учитывает различные физические, умственные и социальные характеристики учащихся, может быть разделена на дифференцированные, индивидуализированные и персонализированные типы обучения физкультуре. Дифференцированная физкультура включает занятия в небольших группах, в которых при выборе методов обучения учитываются скорость обучения учащихся и уровень предшествующего обучения, хотя содержание образования и цели учащихся одинаковы. Индивидуальные занятия предполагают, что учащимся преподаются индивидуальные уроки, при которых обучение адаптируется к их уровню и потребностям. Индивидуальные уроки имеют различные образовательные цели, содержание и методы обучения в зависимости от конкретного учащегося.

Для индивидуальных занятий физкультурой, которые включают и внедряют искусственный интеллект, улучшения и разработки должны быть сделаны не только в школьной системе, но и в экологических аспектах школы, таких как спортивное оборудование и спортивные залы. Такие изменения должны быть сосредоточены на «процессе преподавания-обучения». Необходим переход к гибкой школьной системе, а это означает, что должна быть создана гибкая система обучения, которая адаптируется к дозированию физических нагрузок для учащихся, соответствующих их уровню успеваемости и скорости обучения, с учетом различий между уровнями когнитивного и физического развития учащихся. Это позволило бы использовать различные методы обучения, отражающие индивидуальные потребности учащихся и результаты обучения. Однако уровень успеваемости должен поддерживаться при групповых играх с мячом или проектом обучения, которые требуют сотрудничества с другими учащимися.

Для индивидуальных занятий физкультурой, ориентированных на учащихся, физическое состояние отдельных учащихся, уровень достижения физической активности и психологические характеристики должны быть объективно измерены с помощью эмпирической оценки. Сенсорный ИИ может использоваться для объективного измерения уровня достижения физической активности в соответствии с физическим состоянием человека, позволяя идентифицировать его на основе распознавания лиц и анализа голоса, наряду с анализом изображений и видео физической активности. Такие измеренные данные затем могут быть проанализированы на платформах машинного и глубокого обучения с использованием когнитивных технологий для предоставления учащимся обоснованной оценки и обратной связи. Этот метод также может взаимодействовать с учащимися, используя естественный язык с помощью исполнительного ИИ, позволяя учащимся диагностировать и улучшать уровень своей успеваемости.

Для внедрения адаптивной физкультуры следует ввести индивидуальные учебные планы по физкультуре, основанные на автономии и личном опыте учителей. Оценка с помощью ИИ необходима для того, чтобы учащиеся могли добиться успеха в своем обучении, а не ориентировались на остальных и не конкурировали друг с другом за определение иерархии. Кроме того, оценка должна проверяться и управляться путем установления стандартов мастерства и уровней мастерства, которых стремятся достичь учащиеся. Также необходимы изменения в роли учителя физкультуры в школе. Его роль должны сместиться с «отправителя знаний», который преподает то, что предусмотрено стандартизированной учебной программой, на роль наставника, тренера и консультанта, который помогает ученикам успешно достигать целей обучения. Внедрение такой индивидуальной образовательной системы, ориентированной на учащихся, продвигает нас к достижению конечной цели образования –обеспечению успеха каждого учащегося.

Учителя физкультуры должны изучать учебные материалы и приобретать методологические инструменты для проведения занятий физкультурой и предоставления знаний о физической активности. Раньше, когда знаний было мало, учителя физкультуры были основным источником знаний. Однако применение искусственного интеллекта в образовании предложило индивидуальные знания благодаря огромному объему информации, представляемой глубоким обучением. В прошлом значительными знаниями владели и пользовались немногие избранные; но сейчас большинство людей имеют доступ к знаниям через Интернет, и современные технологии смогли предложить удобный способ поиска нужной, что стало возможным благодаря глубокому обучению. Способность ИИ накапливать знания и обладать ими также может обеспечить решение проблемы различий в степени владения знаниями и информацией, зависящих от социально-экономических факторов. ИИ можно было бы использовать для создания условий обучения для тех, кто не может посещать школу по тем или иным причинам, и его функции могли бы обеспечить непрерывное обучение.

Искусственный интеллект может помочь учащимся разработать собственную программу обучения, выбрав те виды деятельности, которые они захотят. Системы искусственного интеллекта позволяют учащимся обновлять свои знания и решать задачи, соответствующие их уровню. Использование ИИ обеспечивает саморегулируемое обучение, позволяя отдельным учащимся достигать своих целей за счет такой стратегии обучения. С учетом собственных реакций на эффекты обучения и использованием независимых или синхронизированных с группой курсов. Одним из величайших преимуществ искусственного интеллекта является то, что он в совокупности с технологией виртуальной реальности разрушает физическое и временное пространство. Если эти преимущества будут использованы в физкультуре, то, несмотря на возможные физические ограничения, могут быть реализованы многочисленные учебные ситуации.

. Оценка учащихся с использованием ИИ может быть сосредоточена на внедрении методов распознавания образов для оценки результатов физической активности. Датчики, прикрепленные к телу учащегося и тренажерам, могут собирать данные, из которых можно вывести важные характеристики для каждого вида физической активности, позволяя оценивать измеренную физическую активность и дополнительные характеристики на основе общей методологии распознавания образов, включая методы автоматической классификации.

Разработка и внедрение инновационных систем, основанных на новейших информационных и телекоммуникационных технологиях, в сочетании с методами интеллектуального управления позволяют осуществлять немедленный сбор, передачу, хранение и анализ данных датчиков физической активности. Параметры, измеряемые этими датчиками, применяются для разработки интеллектуальных методов, использующих существующие концепции машинного обучения, что позволяет автоматически оценивать двигательные навыки и обеспечивать адекватную обратную связь с учащимися. Благодаря достижениям в области измерительной техники также развивается технология, которая интегрирует датчики в само оборудование и инструменты. Данные, собранные таким образом, могут быть использованы для реализации сложных процедур с использованием технологии машинного обучения для автоматического анализа физической активности.

Самообучающийся алгоритм, использующий анализ шаблонов в данных, разработанный и применяемый к различным школьным спортивным мероприятиям, позволит немедленно измерять физическую активность учащихся. Это обеспечит обратную связь, основанную на объективных данных, которые могут помочь учащимся улучшить свою физическую активность, а также могут быть эффективными в предотвращении травм. Кроме того, эти измерения и оценки, основанные на ИИ, могут помочь выявить и выбрать таланты, сделав спортивный потенциал молодежи более объективно идентифицируемым. ИИ и консультирование учащихся. Помимо вышеперечисленных методов применения искусственного интеллекта на курсах физкультуры, консультирование является еще одной

ролью учителей физкультуры. И это такая роль, которая может быть применена с точки зрения отношений и норм.

Если ИИ изучит большой объем информации, расширит свои возможности за счет глубокого обучения, в перспективе станет возможным консультирование, выходящее за рамки чат-бота. Автор в работе предсказывает, что такая система будет разработана с использованием технологии искусственного интеллекта, которая превосходит человеческие способности. Она будет способна распознавать человеческие лица, выявлять по ним эмоции, а затем на основе своих знаний представлять необходимую информацию консультантам. Консультирование учащихся с использованием искусственного интеллекта также вполне возможно.

В физкультуре консультирование может быть необходимо для устранения препятствий между учащимися и требованиями образовательной системы, улучшения способностей людей к физической активности и развития их социальных навыков. Консультирование также необходимо для улучшения психологических факторов, связанных с физическими упражнениями. Использование искусственного интеллекта в таких консультациях, связанных с физкультурой, позволяет представить объективные и научно-обоснованные решения, соответствующие лучшим практикам консультирования и конкретного случая среди огромного количества данных и различных возможных ситуаций.

В дополнение к обучению, созданию и модификации компьютерных алгоритмов в эпоху искусственного интеллекта, скорее всего, будет уделяться особое внимание наиболее человеческому содержанию и видам деятельности, таким, как, например, передача личного опыта учителей. Учитель физкультуры в будущую эпоху искусственного интеллекта будет обучать студентов наиболее важным видам человеческой деятельности, которые машины с искусственным интеллектом не могут использовать в качестве основного учебного материала. Будущие учителя физкультуры обсудят с учениками здоровый образ жизни, рассмотрят сущность спортивного мастерства и уроки спорта, а также изучат направление, в котором мир должен двигаться с помощью развития спорта. Будущие учителя физкультуры должны будут эмоционально взаимодействовать с учениками и выступать в качестве администраторов, обеспечивая приемлемый уровень работы машин. Человеческая роль посланника знаний будет уменьшена. Однако роль учителей, которые помогают учащимся учиться самостоятельности и осваивать физические упражнения, станет более важной.

Таким образом, ожидается, что занятия физкультурой с использованием технологии искусственного интеллекта помогут не только учителям физкультуры, но и учащимся. Механическое, итеративное обучение, формализованные обсуждения и стереотипные оценки могли бы проводиться ИИ от имени учителей физкультуры. С точки зрения новой системы образования, искусственный интеллект обеспечит индивидуальное обучение, чтобы все учащиеся могли достичь индивидуальных целей в обучении. Автор работы считает, что отношения между учителями и учащимися будут приобретать все большее значение по мере развития образования.

Список использованных источников

1. Коньшин С.В. Анализ рациональности внедрения искусственного интеллекта в образовании / С.В. Коньшин М.Е. Малишевская // Вопросы устойчивого развития общества. – 2022. – № 5. – С. 1083-1088.
2. Нопин С.В. Искусственный интеллект и информационные системы в спорте (анализ инновационных исследований зарубежных лабораторий за 2010–2016 гг.) / С. В. Нопин, Ю. В. Корягина // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. –2016. –No 9 (139). –С. 118–123.
3. Пырнова О.А. Технологии искусственного интеллекта в образовании / О.А. Пырнова, Р.С. Зарипова // Russian Journal of Education and Psychology. – 2019. – Т. 10. – № 3. – С. 41-44.

КОНВЕРГЕНЦИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СЕТЕЙ

Зайцева С.В.

*Старший преподаватель кафедры
«Цифровая инженерия и IT-аналитика»,
Карагандинский Университет
Казпотребсоюза, г. Караганда,
Казахстан*

Аннотация: В работе рассмотрена конвергенция компьютерных и телекоммуникационных сетей. Определяются понятия сети доступа и магистрали. Обсуждаются особенности сетей операторов и корпоративных сетей. Рассматривается классификация сетей операторов по территориальной протяженности, набору услуг, клиентской базе.

Ключевые слова: конвергенция, компьютерная сеть, телекоммуникационная сеть, телефонная сеть, радиосеть, телевизионная сеть, информация, интерактивные услуги, широковещательные услуги, структура телекоммуникационной сети, глобальные связи, гетерогенность.

Ярко выраженная в последнее время тенденция сближения различных типов сетей характерна не только для локальных и глобальных компьютерных сетей, но и для телекоммуникационных сетей других типов.

К телекоммуникационным сетям в настоящее время можно отнести:

- телефонные сети;
- радиосеть;
- телевизионные сети;
- компьютерные сети.

Во всех этих сетях предоставляемым клиентам ресурсом является информация.

Телефонные сети оказывают интерактивные услуги (interactive services), так как два абонента, участвующие в разговоре (или несколько абонентов, если это конференция), попеременно проявляют активность.

Радиосети и телевизионные сети оказывают широковещательные услуги (broadcast services), при этом информация распространяется только в одну сторону – из сети к абонентам, по схеме "один ко многим" (point-to-multipoint).

Сегодня по многим направлениям идет конвергенция разных видов телекоммуникационных сетей.

Несмотря на то, что различия между компьютерными, телефонными, телевизионными и первичными сетями, безусловно, существенны, все эти сети на достаточно высоком уровне абстракции имеют сходные структуры.

Телекоммуникационная сеть (Рис. 1) в общем случае включает следующие компоненты:

- сеть доступа (access network) – предназначена для концентрации информационных потоков, поступающих по многочисленным каналам связи от оборудования пользователей, в сравнительно небольшом количестве узлов магистральной сети;
- магистраль (backbone или core network) – объединяет отдельные сети доступа, обеспечивая транзит трафика между ними по высокоскоростным каналам;
- информационные центры или центры управления сервисами (data centers или services control point) – это собственные информационные ресурсы сети, на основе которых осуществляется обслуживание пользователей.

И сеть доступа, и магистральная сеть строятся на базе коммутаторов. Каждый коммутатор оснащен некоторым количеством портов, которые соединяются с портами других коммутаторов каналами связи [1, с. 12].

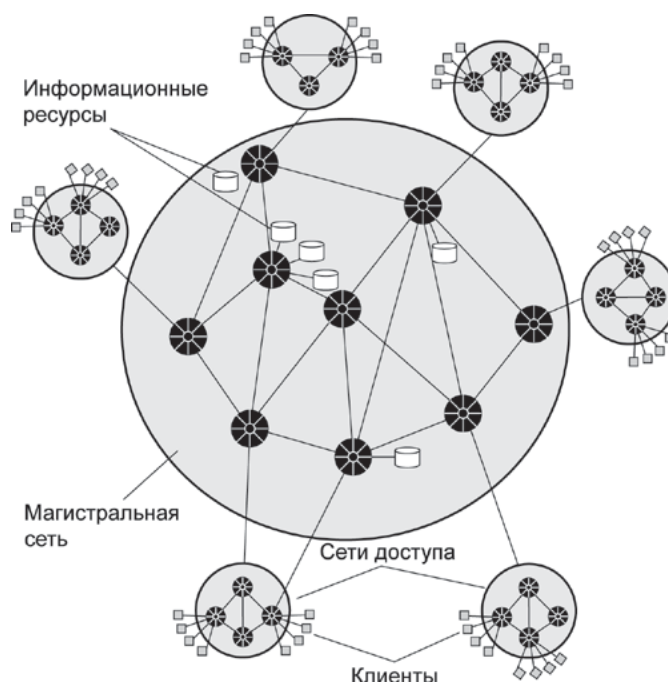

Рисунок 1 – Структура телекоммуникационной сети

Сеть доступа

Сеть доступа представляет собой нижний уровень иерархии телекоммуникационной сети.

К этой сети подключаются конечные (терминальные) узлы – оборудование, установленное у пользователей (абонентов, клиентов) сети. В случае компьютерной сети конечными узлами являются компьютеры, телефонной – телефонные аппараты, а телевизионной или радиосети – соответствующие теле – и радиоприемники.

Основное назначение сети доступа – концентрация информационных потоков, поступающих по многочисленным каналам связи от оборудования пользователей, в сравнительно небольшом количестве узлов магистральной сети.

Сеть доступа, как и телекоммуникационная сеть в целом, может состоять из нескольких уровней (на рисунке показано два). Коммутаторы, установленные в узлах нижнего уровня, мультиплексируют информацию, поступающую по многочисленным абонентским каналам (называемым часто абонентскими окончаниями, local loop) и передают ее коммутаторам верхнего уровня, чтобы те в свою очередь передали ее коммутаторам магистралей. Количество уровней сети доступа зависит от ее размера; небольшая сеть доступа может состоять из одного уровня, а крупная – из двух-трех. Следующие уровни осуществляют дальнейшую концентрацию трафика, собирая его и мультиплексируя в более скоростные каналы [1, с. 18].

Магистральная сеть

Магистральная сеть объединяет отдельные сети доступа, выполняя функции транзита трафика между ними по высокоскоростным каналам. Коммутаторы магистралей могут оперировать не только информационными соединениями между отдельными пользователями, но и агрегированными информационными потоками, переносящими данные большого количества пользовательских соединений. В результате информация с помощью магистралей попадает в сеть доступа получателей, демультиплексируется там и коммутируется таким образом, что на входной порт оборудования пользователя поступает только та информация, которая ему адресована.

В том случае, когда абонент-получатель подключен к тому же коммутатору доступа, что и абонент-отправитель (непосредственно или через подчиненные по иерархии связей коммутаторы), последний выполняет необходимую операцию коммутации самостоятельно.

Информационные центры

Информационные центры/центры управления сервисами – это собственные информационные ресурсы сети, на основе которых осуществляется обслуживание пользователей. В таких центрах может храниться информация двух типов:

- пользовательская информация, то есть те данные, которые непосредственно интересуют пользователей сети;
- вспомогательная служебная информация, позволяющая предоставлять пользователям некоторые услуги.

Примером информационных ресурсов первого типа могут служить Web-порталы, на которых расположена разнообразная справочная информация и новости, информация электронных магазинов и т.п. В телефонных сетях роль таких центров играют службы экстренного вызова (например, милиции, скорой помощи) и справочные службы различных организаций и предприятий – вокзалов, аэропортов, магазинов и т.п. В телевизионных сетях такими центрами являются телестудии, поставляющие "живую" картинку или же воспроизводящие ранее записанные сюжеты или фильмы.

Сети операторов связи

Компьютерные сети можно классифицировать по различным критериям. Уже упоминавшееся в предыдущих лекциях деление на локальные и глобальные сети происходит по территориальному признаку, то есть по размерам территории, которую покрывает сеть. Другим важным признаком классификации сетей является назначение предоставляемых услуг:

- сети операторов связи (сети провайдеров услуг) оказывают общедоступные услуги;
- корпоративные сети предоставляют услуги только сотрудникам того предприятия, которое владеет сетью [1, с. 21].

Операторы связи и клиенты

Существуют сети, которые создаются специально для оказания общедоступных (публичных, public) телекоммуникационных услуг. Примерами таких сетей могут служить городские, региональные, национальные и международные телефонные сети. Их услугами пользуются многочисленные клиенты – владельцы домашних и мобильных телефонов, а также предприятия (корпоративные пользователи). Еще одной традиционной телекоммуникационной услугой является предоставление в аренду каналов связи. У первичных сетей PDH/SDH, создаваемых телекоммуникационным предприятием для объединения своих АТС, обычно остается не используемая для внутренних нужд канальная емкость, которую логично сдавать в аренду. Типичными потребителями этой услуги являются крупные предприятия, которые создают с помощью арендованных каналов собственные сети – телефонные или компьютерные.

По мере роста популярности компьютерной обработки данных к набору телекоммуникационных услуг добавилась возможность объединения локальных сетей предприятий с помощью общедоступной территориальной сети передачи данных, например сети технологии X.25, frame relay, АТМ или IP. Internet-революция 90-х годов породила такую распространенную общедоступную услугу, как доступ в Internet для обмена сообщениями электронной почты и использования ресурсов многочисленных Web-сайтов. Вскоре среда Internet стала использоваться предприятиями не только для доступа к "чужим" информационным ресурсам, но и для объединения собственных, то есть как типичная сеть передачи данных, оказывающая транспортные услуги. На стыке телефонных и компьютерных сетей начали появляться новые типы общедоступных услуг, использующие возможности комплексного применения различных технологий.

Специализированное предприятие, которое создает телекоммуникационную сеть для оказания общедоступных услуг, владеет этой сетью и поддерживает ее работу, традиционно называется оператором связи (telecommunication carrier).

Операторы связи отличаются друг от друга:

- набором предоставляемых услуг;
- территорией, в пределах которой предоставляются услуги;
- типом клиентов, на которых ориентированы услуги;
- имеющейся во владении оператора инфраструктурой – линиями связи, коммутационным оборудованием, информационными серверами и т.п [1, с. 27].

Услуги, провайдеры услуг и сетевая инфраструктура

Операторы связи осуществляют свою деятельность на коммерческой основе, заключая договоры с потребителями услуг.

Услуги можно разделить на несколько уровней и групп, используя разные критерии классификации.

1. На рисунке 2 группы услуг определяются по типу сетей, которые их оказывают – телефонные или компьютерные (для полноты картины нужно было бы дополнить рисунок услугами телевизионных и радиосетей). На рисунке показаны только некоторые основные уровни и группы, но и эта неполная картина хорошо иллюстрирует широту спектра современных телекоммуникационных услуг и сложность их взаимосвязей. Услуги каждого более высокого уровня опираются на услуги нижележащих уровней. Услуги предоставления в аренду каналов связи являются услугами самого нижнего уровня, так как пользователь сначала должен построить с помощью этих каналов собственную сетевую инфраструктуру (установить телефонные коммутаторы или коммутаторы пакетных сетей).

Следующий уровень составляют две большие группы услуг:

- телефонные услуги;
- услуги компьютерных сетей.

Комбинированные услуги: ● IP-телефония ● Универсальная служба сообщений (Unified Messaging)	
Услуги телефонии: ● Соединение двух абонентов ● Доступ к справочным службам ● Переадресация вызовов ● Голосовая почта ● ...	Услуги компьютерных сетей: ● Доступ в Internet ● Электронная почта ● Объединение LAN - Виртуальные частные сети ● Информационные порталы (www) ● ...
Предоставление каналов связи в аренду	

Рисунок 2 – Классификация услуг телекоммуникационной сети (закрашенные области соответствуют традиционным услугам операторов связи)

Этот уровень, в свою очередь, можно делить на подуровни, так как из более простых услуг строятся более сложные. Например, на основе услуги доступа к Internet, которая заключается в простом транспортном подключении компьютера или локальной сети к всемирной общедоступной сети, можно оказывать услуги электронной почты. Или же на основе базовой телефонной услуги соединения абонентов можно создать услугу голосовой почты.

Верхний уровень сегодня занимают комбинированные услуги, реализация которых требует совместного оперативного взаимодействия компьютерных и телефонных сетей [1, с. 30].

2. Услуги можно классифицировать в зависимости от того, предоставляется ли клиенту дополнительная информация:

- услуги, состоящие в передаче трафика в неизменном виде между абонентами сети;

– услуги, состоящие в предоставлении пользователю информации, созданной оператором или операторами связи.

Телефонный разговор – это пример услуги первого типа, так как информация создается абонентами сети, а оператор только доставляет ее от одного абонента к другому. К этому же типу относится услуга соединения двух локальных сетей клиента с помощью сети передачи данных оператора. Примерами услуг второго типа (их обычно называют информационными) являются услуги справочных служб телефонной сети или услуги какого-либо Web-сайта.

3. Еще один общеупотребительный признак классификации услуг – наличие или отсутствие интерактивности. Если при оказании услуги попеременно и в реальном масштабе времени активны два (или более) абонента, то это интерактивная услуга. Телефонный разговор – классический пример интерактивной услуги. Если же абонент только получает информацию, передаваемую по сети, то это не интерактивная услуга. Например, таковы услуги радио и телевидения, аналогичные услуги предоставляют Web-сайты, однако здесь грань между интерактивностью и неинтерактивностью провести зачастую сложно, так как пользователь может активно участвовать в просмотре содержимого сайта, играя или отвечая на вопросы анкеты.

Клиенты

Все множество клиентов – потребителей инфотелекоммуникационных услуг – можно разделить на два больших лагеря:

- массовые индивидуальные клиенты;
- корпоративные клиенты.

Массовые индивидуальные клиенты

В первом случае местом потребления услуг является квартира или частный дом, а клиентами – жильцы этой квартиры, которым нужны, прежде всего, базовые услуги – телефонная связь, телевидение, радио и (пока еще не всем) выход в Internet.

Для массовых клиентов очень важна экономичность услуги – низкая месячная оплата, возможность использования стандартных терминальных устройств (телефонные аппараты, телевизионные приемники, персональные компьютеры), а также существующей в квартире проводки в виде телефонной пары и телевизионного коаксиального кабеля. Сложные в обращении и дорогие терминальные устройства, такие как, например, включающие компьютер телевизоры или IP-телефоны, вряд ли станут массовыми до тех пор, пока не приблизятся по стоимости к обычному телевизору или телефону и не будут поддерживать простой пользовательский интерфейс, не требующий для освоения прослушивания специальных курсов.

Существующая в наших домах проводка – это серьезное ограничение для предоставления услуг доступа в Internet и новых услуг компьютерных сетей, так как она не рассчитана на передачу данных, а подведение к каждому дому нового качественного кабеля, например, волоконно-оптического, обойдется недешево. Поэтому доступ в Internet чаще всего осуществляется с помощью низкоскоростного модемного соединения по телефонной сети. Однако постепенно развиваются новые технологии – так называемые технологии цифровых абонентских линий, позволяющие передавать по существующей телефонной проводке данные с гораздо более высокой скоростью, чем обычные модемы [1, с. 34].

Корпоративные клиенты

Корпоративные клиенты – это предприятия и организации различного профиля. Небольшие предприятия по набору предпочтительных услуг не слишком отличаются от массовых клиентов – это та же базовая телефония и телевидение, только телефонных номеров такому предприятию может потребоваться не один, а два-три, да и потребности в передаче данных сводится к стандартному модемному доступу к Internet.

Крупные же предприятия, состоящие из нескольких территориально рассредоточенных отделений и филиалов, а также имеющие сотрудников, часто работающих дома, нуждаются в расширенном наборе услуг. Прежде всего, такой услугой является

виртуальная частная сеть (Virtual Private Network, VPN), когда оператор связи создает для предприятия иллюзию того, что все его отделения и филиалы соединены частной, то есть полностью принадлежащей и управляемой предприятием-клиентом сетью, в то время как на самом деле при этом используется сеть оператора, то есть общедоступная сеть, одновременно передающая данные многих клиентов. Услуги VPN могут предоставляться как для телефонии (например, корпоративные пользователи звонят по сокращенным внутренним номерам), так и для сетей передачи данных.

В последнее время корпоративные клиенты все чаще пользуются не только коммуникационными, но и информационными услугами операторов – например, переносят собственные Web-сайты и базы данных на территорию оператора, поручая последнему поддерживать их работу и обеспечивать быстрый доступ к ним для сотрудников предприятия и, возможно, других пользователей сети оператора.

Крупные корпоративные клиенты требуют расширенного набора услуг и согласны платить за него больше, чем за стандартный, если услуги предоставляются с высоким уровнем качества. Поэтому оператор может взяться за прокладку новой физической линии связи до помещения такого клиента и установку сложных коммуникационных устройств.

Одни операторы оказывают услуги как массовым, так и корпоративным клиентам, другие специализируются только на одной категории потребителей [2, с. 18].

Инфраструктура

Кроме субъективных и правовых причин, на формирование набора предлагаемых оператором услуг оказывает влияние материально-технический фактор, так как для предоставления определенной услуги оператор должен владеть соответствующей аппаратно-программной инфраструктурой. Так, для оказания услуг по аренде каналов оператор должен иметь в своем распоряжении транспортную сеть – например, первичную сеть PDH/SDH или же сеть с коммутацией – каналов, такую как ISDN. Для оказания информационных Web-услуг он должен создать собственный сайт, который должен быть соединен с Internet, чтобы пользователи Internet могли получить доступ к нему.

В тех случаях, когда у оператора отсутствует необходимая инфраструктура для оказания некоторой услуги, он может воспользоваться услугами другого оператора, на основе которых требуемая услуга может быть сконструирована. Например, для создания общедоступного Web-сайта электронной коммерции оператор связи может не иметь собственной IP-сети, соединенной с Internet. Для этого ему достаточно только создать информационное наполнение сайта и поместить его на компьютере другого оператора, сеть которого имеет подключение к Internet. Аренда физических каналов связи для создания собственной телефонной или компьютерной сети является другим типичным примером предоставления услуг при отсутствии одного из элементов аппаратно-программной инфраструктуры.

Оператора, который предоставляет услуги другим операторам связи, часто называют оператором операторов (carrier of carriers) [3, с. 40].

Территория покрытия

По степени охвата территории, на которой предоставляются услуги, операторы делятся на:

- локальных;
- региональных;
- национальных;
- транснациональных.

Локальный оператор работает на территории города или сельского района.

Традиционный локальный оператор – это оператор городской телефонной сети, который владеет всей соответствующей транспортной инфраструктурой: физическими каналами между помещениями абонентов (квартирами, домами и офисами) и узлом связи, телефонными станциями (АТС) и каналами связи между телефонными станциями.

Сегодня к традиционным локальным операторам добавились альтернативные, которые часто являются провайдерами услуг нового типа, прежде всего, связанных с Internet, но иногда конкурируют с традиционными операторами и в области телефонии. Несмотря на демонополизацию телекоммуникационной отрасли, физическими каналами доступа к абонентам по-прежнему владеют традиционные локальные операторы, то есть "Городские телефонные сети" (ГТС), поэтому альтернативным операторам проще оказывать высокоуровневые услуги, не столь сильно зависящие от наличия прямой связи с абонентом, такие, например, как доступ в Internet, размещение в своих узлах информационных ресурсов и т.п. А для организации доступа к этим ресурсам абонентам приходится заключать договор с традиционным оператором, который направляет трафик непосредственно подключенных к нему абонентов в сеть альтернативного оператора, если абонент подписался на соответствующую услугу. Здесь мы видим естественную специализацию операторов – каждый занимается тем делом, для которого больше подходит имеющаяся инфраструктура, при этом сотрудничество дает дополнительный эффект, порождая новые услуги.

Региональные и национальные операторы оказывают услуги на большой территории, также располагая соответствующей инфраструктурой. Традиционные операторы этого масштаба выполняют транзитную передачу телефонного трафика между телефонными станциями локальных операторов, имея в своем распоряжении крупные транзитные АТС, связанные высокоскоростными физическими каналами связи. Это операторы операторов, их клиентами являются, как правило, локальные операторы или крупные предприятия, имеющие отделения и филиалы в различных городах региона или страны. Располагая развитой транспортной инфраструктурой, такие операторы обычно оказывают услуги дальней связи, передавая транзитом большие объемы информации без какой-либо обработки. Альтернативные операторы регионального и национального масштаба могут иметь собственную транспортную инфраструктуру, но это не обязательно [3, с. 50].

Корпоративные сети

Корпоративная сеть – это сеть, главным назначением которой является обеспечение функционирования конкретного предприятия, владеющего данной сетью.

Пользователями корпоративной сети являются только сотрудники данного предприятия. В отличие от сетей операторов связи, корпоративные сети, в общем случае, не оказывают услуг другим организациям или пользователям.

В зависимости от масштаба предприятия, а также от сложности и многообразия решаемых задач различают сети отдела, сети кампуса и корпоративные сети (термин "корпоративные" в данной классификации приобретает узкое значение – сеть большого предприятия) [3, с. 45].

Список использованных источников

1. Яновский Г.Г. Конвергенция в инфокоммуникациях. – СПб, 2010, 172 с.
2. Гольдштейн Б.С., Соколов Н.А., Яновский Г.Г. Сети связи. – СПб.: БХВ, 2010.
3. Олифер В.Г., Олифер Н.А. Принципы, технологии, протоколы. 6-е издание. – СПб.: Питер, 2020.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНТЕГРАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И СЕТЕЙ

Зайцева С.В.

*Старший преподаватель кафедры
«Цифровая инженерия и IT-аналитика»,
Карагандинский Университет
Казпотребсоюза, г. Караганда,
Казахстан*

Аннотация: В работе рассмотрены средства и способы обеспечения безопасности информационных систем и сетей

Ключевые слова: Интегральная безопасность, физическая безопасность, безопасность данных, межсетевые экраны, антивирусные средства, технологии обнаружения атак.

Вследствие высокой степени глобализации организационных структур, бизнес-моделей, знаний и технологий современная высокотехнологичная компания часто географически распределена в пространстве, а ее деятельность – во времени (рис.1). Все это налагает особые условия на формирование структуры вычислительных и информационных систем, поддерживающих такую деятельность, и на обеспечение их безопасности.

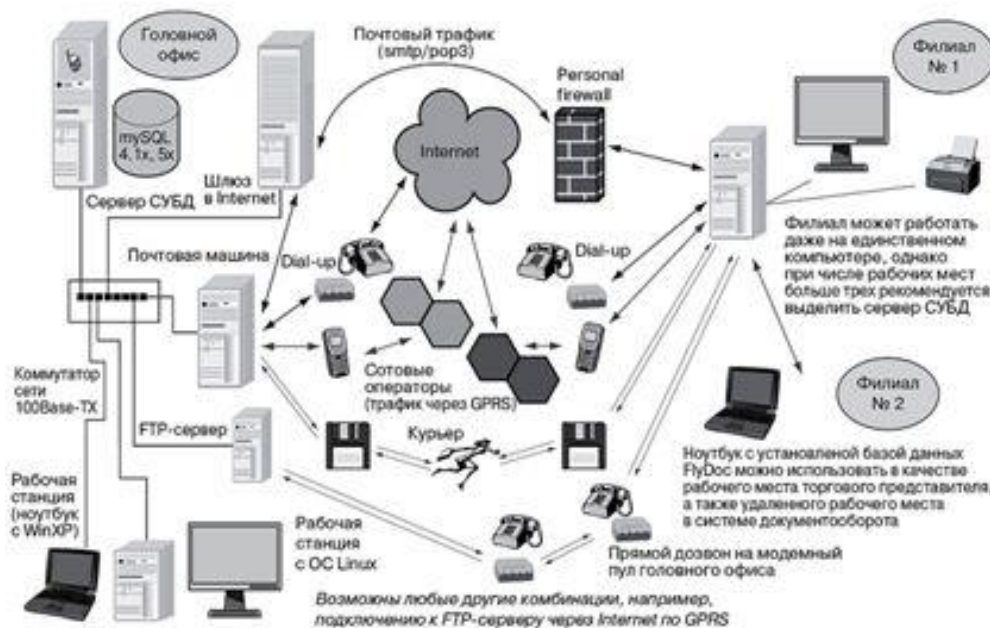

Рисунок 1 – Распределенная информационная система

Развитие информационных и нанотехнологий, методов и средств программирования, цифровой обработки сигналов и технологий распознавания образов привело, в свою очередь, к быстрому развитию средств защиты информации, информационных систем и сетей (рис. 7.2).

В связи с многообразием задач защиты информации и программно-аппаратных средств, реализующих защиту, сформировалось три основных подхода осуществления информационной безопасности:

1. Частный подход основывается на решении локальных задач обеспечения информационной безопасности. Этот подход является малоэффективным, но достаточно

часто используется, так как не требует больших финансовых и интеллектуальных затрат [1, с. 14].

2. Комплексный подход реализуется решением совокупности локальных задач по единой программе. Этот подход в настоящее время применяется наиболее часто.

3. Интегральный подход основан на объединении различных вычислительных подсистем ИС, подсистем связи, подсистем обеспечения безопасности в единую информационную систему с общими техническими средствами, каналами связи, программным обеспечением и базами данных.

Наряду с системной и функциональной интеграцией ИС в последнее время стала активно развиваться сфера интегральной информационной безопасности (Integral Information Safety – IIS).

Это такое состояние условий функционирования сотрудников, объектов, технических средств и систем, при котором они надежно защищены от возможных угроз в ходе непрерывного процесса подготовки, хранения, передачи и обработки информации.

Интегральная безопасность информационных систем включает в себя следующие составляющие:

- физическая безопасность – защита зданий, помещений, подвижных средств, людей, а также аппаратных средств (компьютеров, носителей информации, сетевого оборудования, кабельного хозяйства, поддерживающей инфраструктуры);
- безопасность сетей и телекоммуникационных устройств – защита каналов связи от воздействий любого рода;
- безопасность системного и прикладного программного обеспечения – защита от вирусов, логических "мин", несанкционированного изменения конфигурации систем и программного кода;
- безопасность данных – обеспечение конфиденциальности, целостности и доступности данных.

Задача обеспечения ИИБ появилась вместе с проблемой надежного хранения информации и безопасной передачи ее пользователю. На современном этапе интегральный подход предполагает обязательную непрерывность процесса обеспечения безопасности как во времени (в течение всей "жизни" ИС), так и в пространстве (по всему технологическому циклу деятельности) с обязательным учетом всех возможных видов угроз (несанкционированный доступ, съем информации, терроризм, пожар, стихийные бедствия и т. п.).

В какой бы форме ни применялся интегральный подход, он связан с решением ряда сложных разноплановых частных задач в их тесной взаимосвязи. Наиболее очевидными из них являются задачи разграничения доступа к информации, ее технического и криптографического "закрытия", устранение паразитных излучений технических средств, технической и физической укреплённости объектов, охраны и оснащения их тревожной сигнализацией.

Стандартный набор средств комплексной защиты информации в составе современной ИС обычно содержит следующие компоненты:

- средства обеспечения надежного хранения информации с использованием технологии защиты на файловом уровне (File Encryption System – FES);
- средства авторизации и разграничения доступа к информационным ресурсам, а также защита от несанкционированного доступа к информации с использованием систем биометрической авторизации и технологии токенов (смарт-карты, touch-memoгу, ключи для USB-портов, скрытые цифровые маркеры и т.п.);
- средства защиты от внешних угроз при подключении к общедоступным сетям связи (Интернет), а также средства управления доступом из Интернет с использованием технологии межсетевых экранов (Firewall) и содержательной фильтрации (Content Inspection);

- средства защиты от вирусов с использованием специализированных комплексов антивирусной профилактики;
- средства обеспечения конфиденциальности, целостности, доступности и подлинности информации, передаваемой по открытым каналам связи с использованием технологии защищенных виртуальных частных сетей (VPN);
- средства обеспечения активного исследования защищенности информационных ресурсов с использованием технологии обнаружения атак (Intrusion Detection);
- средства обеспечения централизованного управления системой ИИБ в соответствии с согласованной и утвержденной "Политикой безопасности компании" [1, с. 23].

Пример реализации одной из политик, относящейся к взаимодействию локальной вычислительной или информационной сети с сетью Internet показан на рис.2.

Рисунок 2 – Схема взаимодействия внутренней ЛВС компании с внешним пространством Internet

Защита информации на файловом уровне. Эти технологии позволяют скрыть конфиденциальную информацию пользователя на жестком диске компьютера или на сетевых дисках путем кодирования содержимого файлов, каталогов и дисков. Доступ к данной информации осуществляется по предъявлению ключа, который может вводиться с клавиатуры, храниться и предоставляться со смарт-карты, HASP-ключей или USB-ключей и прочих токенов.

Помимо вышеперечисленных функций указанные средства позволяют мгновенно "уничтожить" информацию при подаче сигнала "тревога" и при "входе под принуждением", а также блокировать компьютер в перерывах между сеансами работы.

Технологии токенов (смарт-карты, touch-методы, ключи для USB-портов, скрытые цифровые маркеры). Электронные ключи-жетоны (Token) являются средством повышения надежности защиты данных на основе гарантированной идентификации пользователя. Токены являются "контейнерами" для хранения персональных данных пользователя системы и некоторых его паролей.

Основным элементом токена является микроконтроллер, позволяющий создавать ключи с уникальным набором свойств. Благодаря микроконтроллеру усложняется логика работы ключа, которая делает ее более интеллектуальной (рис.3).

Базовые возможности современных токенов:

- хранение паролей для доступа к системам, сетям и т.п.;
- хранение ключей шифрования для обеспечения секретности";
- хранение ключей для целей аутентификации;

- выполнение алгоритмов шифрования для аутентификации и обеспечения секретности информации;
- безопасное хранение информации.

Основное преимущество токена заключается в том, что персональная информация всегда находится на носителе (смарт-карте, ключе и т. д.) и предъявляется только во время доступа к системе или компьютеру.

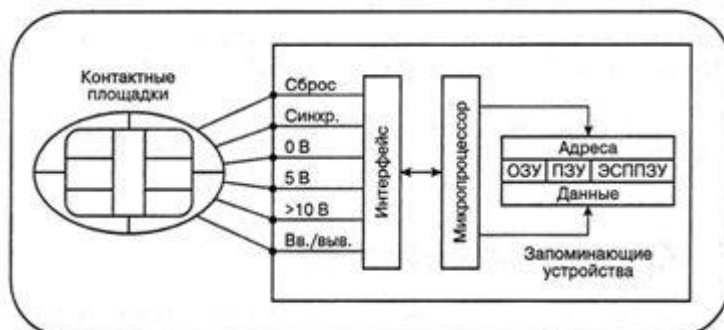

Рисунок 3 – Архитектура смарт-карты

Технология интеллектуальных карт позволяет унифицировать правила доступа и поместить на одном персональном электронном носителе систему паролей для доступа на различные устройства и системы кодирования и декодирования информации.

В настоящее время получают распространение различного вида интеллектуальные карты с системой персональной аутентификации на базе биометрической информации, которая считывается с руки пользователя. Таким "ключом" может воспользоваться только тот пользователь, на которого настроен этот ключ [2, с. 46].

Скрытые цифровые маркеры (СЦМ) представляют собой специальные программы, которые встраиваются в защищаемый объект. Такие маркеры "индивидуализируют" объект, защищая тем самым от подмены или исправления, или выполняют общие защитные функции от несанкционированного чтения или копирования (рис.4).

Рисунок 4 – Общие функции защиты на базе технологии скрытых цифровых маркеров

Межсетевые экраны. Использование технологии межсетевых экранов предлагается для решения таких задач как:

- безопасное взаимодействие пользователей и информационных ресурсов, расположенных в Extranet – и Intranet-сетях, с внешними сетями;
- создание технологически единого комплекса мер защиты для распределенных и сегментированных локальных сетей подразделений предприятия;
- построение иерархической системы защиты, предоставляющей адекватные средства обеспечения безопасности для различных по степени закрытости сегментов корпоративной сети.

В зависимости от масштабов организации и установленной политики безопасности рекомендуются межсетевые экраны (Firewall), отличающиеся по степени функциональности

и по стоимости (межсетевые экраны CheckPoint Firewall-1, Private Internet Exchange (PIX) компании Cisco и другие). Устройства содержательной фильтрации (Content Inspection) устанавливаются, как правило, на входы почтовых серверов для отсекаания большого объема неопасной, но практически бесполезной информации, обычно рекламного характера (Spam), принудительно рассылаемой большому числу абонентов электронной почты [2, с. 49].

Антивирусные средства. Лавинообразное распространением вирусов ("червей", "троянских коней"), как отмечалось выше, действительно стало большой проблемой для большинства компаний и государственных учреждений. Сложилось мнение, что основной путь "заражения" компьютеров происходит через Internet, поэтому наилучшее решение, по мнению многих руководителей – отключить корпоративную сеть от "Всемирной паутины" или запретить большинству сотрудников пользоваться ею. При этом не учитывается, что существует множество других путей проникновения вирусов на конкретный компьютер, например, использовании чужих флешек и дисков, пиратское программное обеспечение или персональные компьютеры "общего пользования" (например, опасность представляют домашние или студенческие компьютеры, если на них работает более одного человека). Системное применение соответствующих политик ИБ и лицензионных антивирусных средств (например, Лаборатории Касперского или Dr.Web) существенно уменьшает опасность "вирусного" заражения.

Защищенные виртуальные частные сети. Для защиты информации, передаваемой по открытым каналам связи, поддерживающим протоколы TCP/IP, существует ряд программных продуктов, предназначенных для построения защищенных виртуальных частных сетей (VPN) на основе международных стандартов Internet Security Protocol, (рис. 5).

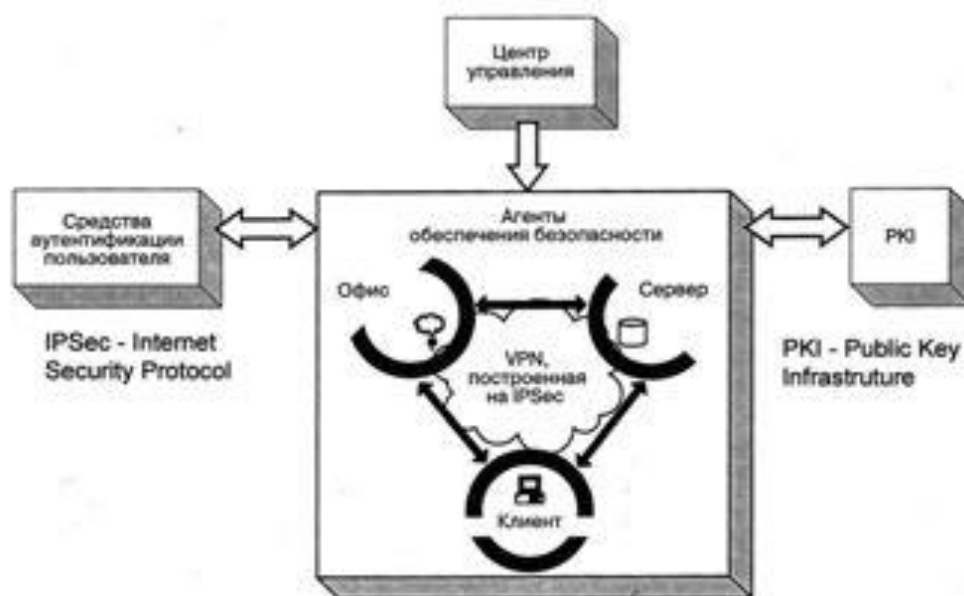

Рисунок 5 – Компоновка VPN на основе международных стандартов и протоколов

Виртуальные сети создаются чаще всего на базе арендуемых и коммутируемых каналов связи в сетях общего пользования (Internet). Для небольших и средних компаний они являются хорошей альтернативой изолированным корпоративным сетям, так как обладают очевидными преимуществами: высокая гарантированная надежность, изменяемая топология, простота конфигурирования, легкость масштабирования, контроль всех событий и действий в сети, относительно невысокая стоимость аренды каналов и коммуникационного оборудования.

Продукты работают в операционных системах Windows и Solaris и обеспечивают:

- защиту (конфиденциальность, подлинность и целостность) передаваемой по сетям информации;
- контроль доступа в защищаемый периметр сети;
- идентификацию и аутентификацию пользователей сетевых объектов;
- централизованное управление политикой корпоративной сетевой безопасности [2, с. 70].

Системы шифрования с открытым криптографическим интерфейсом позволяют использовать различные реализации криптоалгоритмов. Это дает возможность использования продуктов в любой стране мира в соответствии с принятыми национальными стандартами. Наличие разнообразных модификаций (линейка продуктов включает до десятка наименований для клиентских, серверных платформ, для сети масштаба офиса, для генерации ключевой информации) позволяет подбирать оптимальное по стоимости и надежности решение с возможностью постепенного наращивания мощности системы защиты.

Технологии обнаружения атак (Intrusion Detection). Постоянное изменение сети (появление новых рабочих станций, реконфигурация программных средств, и т.п.) может привести к появлению новых уязвимых мест, угроз и возможностей атак и информационные ресурсы, и на саму систему защиты. В связи с этим особенно важно своевременное их выявление и внесение изменений в соответствующие настройки информационного комплекса и его подсистем, и в том числе, в подсистему защиты. Это означает, что рабочее место администратора системы должно быть укомплектовано специализированными программными средствами обследования сетей и выявления уязвимых мест (наличия "дыр") для проведения атак "извне" и "снаружи", а также комплексной оценки степени защищенности от атак нарушителей. Например, в состав продуктов ЭЛВИС+, Net Pro VPN входят наиболее мощные среди обширного семейства коммерческих пакетов продукты компании Internet Security Systems (Internet Scanner и System Security Scanner), а также продукты компании Cisco: система обнаружения несанкционированного доступа NetRanger и сканер уязвимости системы безопасности NetSonar (http://www.extrim.ru/instruments_vpn.asp).

Инфраструктура открытых ключей (PKI – Public Key Infrastructure). Основными функциями PKI являются: поддержка жизненного цикла цифровых ключей и сертификатов (т.е. их генерация, распределение, отзыв и пр.), поддержка процесса идентификации и аутентификации пользователей, и реализация механизма интеграции существующих приложений и всех компонент подсистемы безопасности. Несмотря на существующие международные стандарты, определяющие функционирование системы PKI и способствующие ее взаимодействию с различными средствами защиты информации, к сожалению, не каждое средство информационной защиты, даже если его производитель декларирует соответствие стандартам, может работать с любой системой PKI. В настоящее время все чаще используются комплексные решения на базе IPSec и PKI.

В нашей стране только начинают появляться компании, предоставляющие услуги по анализу, проектированию и разработке инфраструктуры открытых ключей. Поскольку при возрастающих масштабах ведомственных и корпоративных сетей VPN-продукты не смогут работать без PKI, только у разработчиков и поставщиков VPN есть опыт работы в этой области.

В зависимости от масштаба деятельности компании методы и средства обеспечения ИБ могут различаться, но любой квалифицированный СЮ или специалист IT-службы скажет, что любая проблема в области ИБ не решается односторонне – всегда требуется комплексный, интегральный подход.

Приходится с сожалением констатировать, что в российском бизнесе высшие менеджеры компаний и руководители крупных государственных организаций часто считают, что все проблемы в сфере ИБ можно решить, не прилагая особых организационных, технических и финансовых усилий. Во многих организациях и руководители и даже специалисты пренебрегают международными стандартами и методами комплексного

проектирования равнопрочных систем защиты, концентрируя свои усилия на применении отдельных, не связанных между собой технических средств, чему способствует отсутствие соответствующих отечественных стандартов и руководящих документов [3, с. 54].

Нередко со стороны людей, позиционирующих себя в качестве IT-специалистов в российских компаниях, приходится слышать высказывания: "Проблемы информационной безопасности в нашей компании мы уже решили – установили межсетевой экран и купили лицензию на средства антивирусной защиты. Мы считаем, что этого достаточно".

Такой подход свидетельствует, что существование проблемы уже признается, но сильно недооценивается масштаб и сложность необходимых срочных мероприятий по ее решению. В тех компаниях, где руководство и специалисты всерьез задумались над тем, как обезопасить свой бизнес и избежать финансовых потерь, признано, что одними локальными мерами или радикальными "подручными" средствами уже не обойтись, а нужно применять именно системный комплексный подход.

Таким образом, защита должна быть ориентирована на комплексное обеспечение эффективного решения основных, функциональных задач всей информационной системы. Методологически решение этих задач следует осуществлять как проектирование сложной, достаточно автономной программно-аппаратной системы во взаимодействии с окружающими ее функциональными задачами ИС. При этом следует определять и ранжировать функциональные компоненты ИС по степени необходимой защиты, оценивать серьезность различных внешних и внутренних угроз безопасности, выделять методы, средства и нормативные документы, адекватные видам угроз и требуемой защите, оценивать нужные для этого ресурсы различных видов. Планирование и комплексная разработка проекта системы программной защиты должны обеспечивать высокое качество последующего жизненного цикла всей ИС [3, с. 65].

В заключении необходимо отметить, что в условиях динамичного развития рынка и усложнения его инфраструктуры информация становится таким же стратегическим ресурсом, как и традиционные материальные и энергетические. Современные технологии, позволяющие находить, создавать, хранить, перерабатывать данные и обеспечивать эффективные способы представления информации, стали важным фактором конкурентоспособности и средством повышения эффективности управления всеми сферами общественной жизнедеятельности. Уровень информатизации является сегодня одним из главных факторов успешного развития всякого предприятия. В связи с этим чрезвычайную актуальность приобрели вопросы защиты конфиденциальной и служебной государственной и корпоративной информации, безопасности информационных систем и сетей.

Список использованных источников

1. Баланов А. Н. Комплексная информационная безопасность. Полный справочник специалиста. Практическое пособие. М.: Инфра-Инженерия. 2024. 156 с.
2. Бондарев В. В. Введение в информационную безопасность автоматизированных систем. М.: МГТУ им. Н. Э. Баумана. 2024. 252 с.
3. Васильева Т. Ю., Куприянов А. И., Мельников В. П. Информационная безопасность. Учебник. М.: КноРус. 2023. 372 с.
4. https://www.vrsystems.ru/stati/integralnaya_zashita_informacii-1.htm

КОРПОРАТИВТІК ҚАРЖЫЛАРДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ

Зейнулла Азиза,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті,
Экономика және құқық факультеті,
Қаржы ББ-ның 3 курс студенті
Алдашова М.,
аға оқытушы, магистр, Қ.Жұбанов
атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, Экономика және құқық
факультеті

Аңдатпа: Мақала корпоративтік қаржылардағы тәуекелдерді басқарудың теориялық және практикалық аспектілерін зерттеуге арналған. Тәуекел ұғымы, оның негізгі түрлері – қаржылық, операциялық, стратегиялық және қауіптілік тәуекелдері сипатталып, олардың компания қызметіне ықпалы талданады. Сақтандыру, хеджирлеу және қаржылық инжиниринг сияқты әдістерді қолданудың тиімділігі мен тәжірибесі кеңінен қарастырылған. Сонымен қатар, тәуекел профилін құру арқылы компанияның нарықтық өзгерістерге бейімділігін бағалау және қаржылық шығындарды азайту жолдары көрсетіледі. Тәуекелдерді басқарудың заманауи құралдары мен әдістері компаниялардың тұрақтылығы мен ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз етудегі рөлінің маңыздылығын көрсетеді.

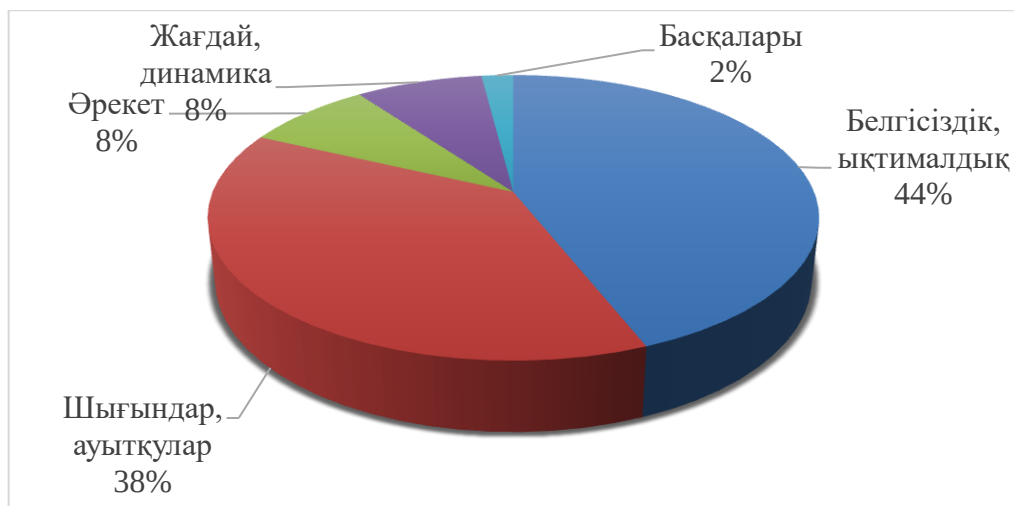
Түйінді сөздер: Тәуекел, тәуекелдерді басқару, сақтандыру, хеджирлеу, қаржылық инжиниринг, тәуекел профилі.

Заманауи экономика жаһандық нарықтағы өзгерістер, технологиялық инновациялар және саяси тұрақсыздық сияқты факторлардың ықпалында жұмыс істейді. Осындай экономикалық жағдайлар компаниялардың жұмысын күрделендіріп, болашақтағы белгісіздіктерді көбейтіп, тәуекелдер деңгейін арттырады. Сондықтан тәуекелдерді басқару кез келген корпоративтік құрылымның ажырамас бөлігіне айналды.

Тәуекел – кәсіпорын қызметінің әзірленген стратегиясы мен қаржылық нәтижелерін іске асырудағы күтілетін, болжанатын немесе жоспарланатын ауытқу ықтималдығымен байланысты кәсіпорын қызметін тікелей және жанама қозғайтын кездейсоқ оқиғалар немесе іс-қимылдар тобы болып табылады [1] Профессор Лукасевич И.Я. «Тәуекел-операциялардың нақты нәтижелерінің күтілетін (болжалған) нәтижелерден ауытқу мүмкіндігі (ықтималдығы)» деген түсінік береді [2] Айта кету керек, қолданыстағы анықтамалардың едәуір бөлігі басқару объектісінің жүйелі, кешенді және нақты түсінігін бермейді, бұл тәуекелдерді барлық басқару деңгейлерінде (стратегиялық, тактикалық және операциялық) жіктеу, бағалау және басқаруды жүзеге асыруды қиындатады. Бұл қорытынды тәуекелдердің бар классификацияларының, оларды бағалау тәсілдері мен әдістерінің әртүрлілігімен де расталады.

Тәуекел ұғымы белгісіздік ұғымымен тығыз байланысты, оның анықтамасы да әртүрлі авторлармен түрліше қарастырылады [3] Қолданыстағы анықтамаларды және тәуекелді қарастырудың әртүрлі тәсілдерін талдау арқылы, зерттеушілердің көпшілігі тәуекелді келесі топтарға біріктіруге болатын нақты белгілермен көрсетеді:

- белгісіздік немесе ықтималдық;
- шығындар, нәтиже немесе ауытқулар;
- әрекет немесе әрекетсіздік;
- жағдай және динамика.

1-сурет – Тәуекел категориясын анықтау үшін қолданылатын белгілер

Ескерту: автормен құрастырылды

Мамандар тәуекелді анықтау үшін қолданатын белгілердің жоғарыда көрсетілген топтар бойынша бөлінуі 1-суретте келтірілген. Көрініп тұрғандай, зерттеушілердің көпшілігі үшін ең жиі қолданылатын, басым белгілер бір жағынан белгісіздік және ықтималдық, ал екінші жағынан шығындар, ауытқулар және нәтиже болып табылады [1].

Тәуекелдердің әртүрлілігі, күрделілігі және өзара ықпалдасуы әсіресе компаниялар деңгейінде айқын көрінеді. Кәсіпорынның тәуекелдерді басқаруға тәуекелдерді анықтау, оны бағалау процесі және ықтимал зиянды азайту жолдарын іздеу жатады. Тәуекелдерді басқарудың артықшылықтары соншалық, көптеген компаниялар өздерінде тәуекелдерді басқару жөніндегі директор (CRO-Chief Risk Officer) жоғары буынның жаңа басшылық лауазымын құрады.

Кең мағынада тәуекелдерді төрт түрге бөледі.

1. **Қауіптілік тәуекелдері:** табиғи апаттар, өрт, мүліктік залал немесе сот даулары. Мысалы, табиғи апаттардан сақтандыру компания қызметін тұрақты ұстап тұруға көмектеседі.

2. **Қаржылық тәуекелдер:** айырбас бағамдарының өзгеруі, шикізат бағасының ауытқуы және пайыздық ставкалардың өзгеруі сияқты жағдайлардың салдарынан туындайды. Бұл тәуекелдер компанияның қаржылық тұрақтылығына тікелей әсер етеді.

3. **Операциялық тәуекелдер:** қаржы-шаруашылық сипаттағы тәуекелдер, оның ішінде еңбек ресурстары, өнімді тарату, маркетинг, сондай-ақ материалдық-техникалық қамтамасыз етуді ұйымдастыру салдарынан қызметтің бұзылуын немесе нашарлау тәуекелдері.

4. **Стратегиялық тәуекелдер:** ірі ауқымдағы мәселелерді қозғайтын тәуекелдер. Мысалы, бәсекелестер, клиенттер қажеттіліктерінің өзгеруі, әлеуметтік және демографиялық өзгерістер, саяси ағымдар мен үрдістер, сондай-ақ технологиялық инновациялар. Тағы бір маңызды стратегиялық тәуекел – өнім сапасына қатысты мәселелердің туындауы, алаяқтық немесе бұқаралық ақпарат құралдарында қолайсыз немесе жағымсыз жариялау нәтижесінде компанияның беделіне келтірілген зиян жатады [4].

Тәуекелдердің бұл түрлері өзара тығыз байланысты және бірінің әсері екіншісіне ықпал етуі мүмкін. Мысалы, стратегиялық шешімдерден туындайтын тәуекелдер қаржылық мәселелерге әкелуі ықтимал.

Тәуекелдерді басқару – бұл компаниялардың ұзақ мерзімді мақсаттарына жетуіне және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуіне мүмкіндік беретін құралдар жиынтығы. Қазіргі заманғы нарықтық ортада дұрыс ұйымдастырылған тәуекелдерді басқару жүйесі

кәсіпорынның тұрақтылығын, бәсекеге қабілеттілігін арттырып және экономикалық тиімділігін күшейтеді.

Тәуекелдерді басқарудың тиімді процесін құру үшін корпорацияда тәуекелдерді анықтау және бағалау үшін қажет тиімді ішкі бақылау жүйесі болуы керек. Тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесі бірнеше негізгі кезеңнен тұрады.

Тәуекелдерді басқарудың негізгі элементтері:

- 1) тәуекелдерді сәйкестендіру және жіктеу, ықтимал ықтимал қалаусыз қорытынды нұсқалардың тізілімін жасау;
- 2) оқиғалардың дамуын талдау және тәуекелдерді сандық бағалау, жобаның жалпы инновациялық тәуекелінің көрсеткіштері мен математикалық моделін таңдау;
- 3) инновациялық тәуекелдерді басқару стратегиясын әзірлеу;
- 4) инновациялық үдерістің мониторингі және тәуекелдерді басқару, тәуекелдердің теріс әсерінің алдын алу және жою (мүмкіндігінше) жөнінде шешімдер қабылдау [5]

Сақтандыру – тәуекелдерді басқарудың ең көп таралған және кеңінен қолданылатын құралы болып табылады. Көп жағдайда ол қауіп-қатерден қорғау үшін қолданылады. Сақтандыруды компанияның мүлкіне келтірілген залал және соған байланысты кірістің жоғалуы салдарынан шығындардан қорғау үшін пайдалануға болады. Ол сондай-ақ үшінші тұлғалармен өзара әрекеттесу нәтижесінде туындауы мүмкін міндеттемелерден қорғауды қамтамасыз етеді. Сақтандыру шартын жасасу тәуекелдерді, әсіресе қауіптілік тәуекелдерін басқару тәсілдерінің бірі болып табылады.

Хеджирлеу – бағалардың немесе пайыздық мөлшерлемелердің ауытқуынан туындаған корпоративтік тәуекелді азайту әрекеттері [6]. Сонымен қатар, бұл түсінікпен қатар "иммунизация" термині де қолданылады. Хеджирлеудің әртүрлі түрлері мен әдістері қолданылады. Көбінесе тәуекелдің белгілі бір түрін хеджирлеудің тікелей әдісі жоқ. Мұндай жағдайларда қаржы менеджерінің міндеті – қолда бар құралдар мен операциялық схемалар негізінде жаңа қаржылық құралдарды әзірлеу арқылы мұндай тәсілді ойлап табу. Қызметтің бұл түрі «Қаржы инжинирингі» деп аталды. Корпоративтік тәуекелді басқару көбінесе туынды бағалы қағаздарды (деривативтерді) сатып алу және сату арқылы жүзеге асырылады. Бұл басқа қаржылық активтерден туындайтын қаржылық активтер. Мысалы, акцияларға опциондар олардың иелеріне басқа қаржылық активтерді – акцияларды сатып алу немесе сату құқығын береді және, осылайша, деривативтер болып табылады. Қаржылық инженерия көбінесе туынды бағалы қағаздардың жаңа түрлерін құруды немесе белгілі бір хеджирлеу мақсаттарына жету үшін туынды құралдардың бар түрлерін біріктіруді білдіреді.

Қаржылық тәуекелдерді тиімді басқару үшін қаржы менеджерлері компания құнына ең үлкен әсер ететін бағалардың ауытқу түрлерін анықтауы керек. Мұндай ауытқулар кейде айқын көрінеді, кейде ондай болмайды. Мысалы, ағаш өңдеу компаниясын қарастырайық. Егер пайыздық мөлшерлемелер өссе, несие құны да артады. Сонымен қатар, пайыздық мөлшерлемелердің өсуі әдетте тұрғын үйге деген сұраныстың төмендеуіне әкеледі. Тұрғын үйге сұраныс азайса, құрылыс материалдарына, яғни ағаш өнімдеріне де сұраныс төмендейді. Осылайша, пайыздық мөлшерлемелердің өсуі бір уақытта компанияның қаржылық шығындарының ұлғаюына және табыстың азаюына алып келеді. Бұл мысалдан көрініп тұрғандай, тәуекелдерді басқару кезінде қаржылық менеджерлер өз компанияларының операцияларына жанама түрде әсер ететін факторларды да ескеруі тиіс. Пайыздық мөлшерлемелердің өзгеруі тек несие құнын арттырып қана қоймай, өндірістік және сауда белсенділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мұндай әсерлерді болжау және оларға сәйкес шаралар қабылдау корпоративтік тәуекелдерді басқарудың негізгі міндеті болып табылады.

Хеджирлеудің тәжірибелік құралдарына мыналар жатады:

- Форвардтық және фьючерстік келісімшарттар;
- Опциондар мен своптар;
- Қаржылық деривативтердің күрделі комбинациялары [6].

Қаржылық менеджерлер осы құралдарды дұрыс пайдалану арқылы компанияны нарықтық ауытқулардан қорғай алады. Мысалы, форвардтық келісімшарттар шикізаттың тұрақты бағасын қамтамасыз етсе, опциондар валюта бағамдарының өзгеруіне қарсы қорғаныс береді. Сонымен қатар, қаржылық инжиниринг жаңа құралдарды әзірлеу арқылы осы тәсілдерді жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қаржылық тәуекелдің ауқымын анықтау мен өлшеудің негізгі құралы – тәуекел профилі. Тәуекел профилі – бұл график, онда белгілі бір тауарлар мен қызметтердің бағаларының, пайыздық мөлшерлемелердің немесе валюта бағамдарының өзгерістері мен компания құнының өзгерістері арасындағы байланыс көрсетіледі. Бұл құрал компанияларға өздерінің нарықтық жағдайларға қаншалықты сезімтал екенін түсінуге және тәуекелдерге дұрыс әрекет ету стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік береді. Тәуекел профилі компания үшін маңызды қаржылық факторларды анықтап, олардың бизнеске ықпалын сандық көрсеткіштер арқылы бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, егер компания шикізатты импорттаса және валюта бағамдарының ауытқуына тәуелді болса, тәуекел профилі осы ауытқулардың компания табысына қалай әсер ететінін көрсетуі мүмкін. Бұл ақпарат негізінде қаржы менеджерлері валюталық тәуекелдерді азайту үшін хеджирлеу құралдарын қолдана алады, мысалы, валюта фьючерстерін немесе опциондарын пайдалану арқылы.

Әлемдік және отандық тәжірибе коммерциялық емес өзін-өзі реттейтін ұйымдардың тәуекелдерін басқару бойынша қызметтер нарығын дамытудағы рөлінің маңыздылығын көрсетеді. PRMIA-халықаралық тәуекел менеджерлері қауымдастығы; GARP-Дүниежүзілік тәуекел мамандарының қауымдастығы; IFRIMA-тәуекелдерді басқару және сақтандыру қауымдастықтарының Халықаралық Федерациясы; FERMA-Еуропалық тәуекелдерді басқару қауымдастықтарының Федерациясы; RIMS-американдық тәуекелдерді басқару және сақтандыру қоғамы; AIRMIC – ағылшын сақтандыру және тәуекел менеджерлері қауымдастығы. Әлемдік тәжірибеде бұл ұйымдар тәуекелдерді басқару саласындағы үздік тәжірибелерді қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге кәсіби стандарттарды дамытуда, әдіснамалық ұсынымдар әзірлеуде және тәуекел менеджерлерін оқытуда маңызды рөл атқарады.

Корпоративтік тәуекелдерді басқаруда айтарлықтай тәжірибесі бар компанияларға мыналарды жатқызуға болады:

Шетелдік отын-энергетика кешенінің компаниялары: Schlumberger, Royal Dutch Shell, Koch Industries, Synergy, Enron.

АҚШ-тың жетекші компаниялары: United Grain Growers Limited (ауылшаруашылық өнеркәсібі), E.I. Du Pont de Nemours and Company (DuPont) (химия өнеркәсібі), Unocal Corporation (энергетика өнеркәсібі), Chase Manhattan Corporation (қаржылық қызметтер), Microsoft Corporation (жоғары технологиялар).

Бұл компаниялар тәуекелдердің жекелеген түрлерімен ғана емес, сонымен қатар корпоративтік тәуекелдерді басқарумен айналысатындығымен ерекшеленеді.

Тәуекелдерді басқару саласында маманданған және осы салада тәжірибесі мол жетекші консалтингтік және сақтандыру компанияларының қатарында осы компанияларды атап өте аламыз: Marsh & McLennan Companies, Ernst & Young, KorNa Consulting, сондай-ақ AIG (American International Group, Inc.) сақтандыру компаниясы. Сақтандыру компанияларына тоқталсақ, олардың көпшілігі өнеркәсіптік кәсіпорындармен негізінен мүліктік тәуекелдерді сақтандыру бойынша ынтымақтасады.

Корпоративтік тәуекелдерді басқарудың маңызды ерекшелігі – бұл тек қаржылық шығындардың алдын алу ғана емес, сонымен қатар компанияның ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған стратегиялық тәсіл болып табылады. Жоғарыда аталған компаниялардың тәжірибесі тәуекелдерді басқару жүйесінің табыстылығын дәлелдейді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, корпоративтік тәуекелдерді басқару компанияның бәсекеге қабілеттілігін арттырып қана қоймай, оның нарықтағы беделін нығайтуға мүмкіндік береді. Мысалы, Microsoft сияқты жоғары технологиялық компаниялар өз тәуекелдерін басқару арқылы инновацияларды тиімді енгізіп, деректердің

қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Ал Marsh сақтандыру компаниялары клиенттерге кешенді шешімдер ұсына отырып, корпоративтік тәуекелдерді басқарудың үздік тәжірибелерін таратушы болып табылады. Қазақстандық тәжірибеде, корпоративтік тәуекелдерді басқару жүйесін енгізу әлі де даму үстінде. Бұл салада отандық кәсіпорындар шетелдік компаниялардың тәжірибесіне сүйене отырып, тәуекелдерді басқарудың тиімді стратегияларын әзірлеуі қажет. Атап айтқанда, сақтандыру және консалтингтік қызметтерді кеңейту, сондай-ақ тәуекелдерді бағалау мен басқару үшін цифрлық технологияларды қолдану отандық бизнеске тұрақтылық пен тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Корпоративтік қаржылардағы тәуекелдерді басқару қазіргі заманғы бизнес жүргізудің маңызды элементі болып табылады. Компаниялар сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен тұрақсыздыққа ұшырап, қаржылық қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сондықтан тәуекелдерді уақытылы анықтау, бағалау және басқару жүйесін қалыптастыру бизнестің тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі шарты болып табылады. Қаржылық тәуекелдерді басқару саласындағы негізгі құралдардың бірі – тәуекел профилі. Ол компанияның нарықтық өзгерістерге, баға ауытқуларына және пайыздық мөлшерлемелерге сезімталдығын анықтауға мүмкіндік береді. Тәуекелдерді басқарудың тиімді стратегиялары арқылы ұйымдар өздерін ықтимал залалдардан қорғай алады және нарықтағы позициясын нығайтады. Сонымен қатар, тәуекелдерді басқару құралдары мен әдістері қаржы нарығындағы инновациялармен үздіксіз жетілдірілуде. Бұл құралдар нарықтық жағдайларға бейімделуге және қаржылық шығындарды төмендетуге көмектеседі.

Қазақстан Республикасында тәуекелдерді басқару жүйесі қаржы нарығының тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды құралы. Мемлекеттік деңгейде тәуекелдерді басқару механизмдері қаржы секторын реформалау, экономикалық тұрақтылықты сақтау және кәсіпкерлік субъектілеріне қолдау көрсету арқылы жүзеге асырылуда. Сонымен қатар, елдегі банктер мен қаржы ұйымдары тәуекелдерді басқару бойынша халықаралық стандарттарға сәйкес келетін жүйелерді енгізуді жалғастыруда. Осылайша, Қазақстан Республикасындағы тәуекелдерді басқару жүйесі экономика тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, қазақстандық ұйымдар корпоративтік қаржылардағы тәуекелдерді тиімді басқару арқылы ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жаһандық нарықта өз орнын нығайта алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бадалова А.Г., Пантелеев А. В. Управление рисками деятельности предприятия // Вузовская книга, 2017. 49 б.
2. Солодов А. К. Основы финансового риск-менеджмента // М.: Издание Александра К. Солодова. 2017. Т. 286., 13 б.
3. Knight F.H. Risk, Uncertainty, and Profit. // Boston: Houghton Mifflin Company, 1921. 19-20 б.
4. Росс С.А., Вестерфилд Р.У., Джордан Б.Д. Основы корпоративных финансов // 12-е международное издание, 2021., 902 б.
5. Федотова Г. В. Управление рисками в инновационной деятельности предприятий // Финансы и кредит. 2010. №41 (425)., 27-33 б.
6. Джон К. Х. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты // 2008. 40-45

ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Исмагулова А.М.

КТУ «Гимназия №17»

г.Актобе, Казахстан

Аннотация: Искусственный интеллект (ИИ) становится все более популярным в различных областях, включая образование. В контексте изучения английского языка ИИ может быть использован для улучшения навыков владения языком в различных областях, включая грамматику, лексику, произношение и понимание.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение английскому языку, персонализация, обратная связь, интерактивные учебные материалы.

Искусственный интеллект и изучение языка органично сочетаются в онлайн-образовании. Искусственный интеллект, уже являющийся ключевым компонентом таких секторов, как электронная коммерция, финансовые технологии и маркетинг, быстро становится стандартной практикой в образовании.

Онлайн-образование стало массовой революцией. С ускоренным внедрением искусственного интеллекта в изучение иностранных языков мы сейчас переживаем аналогичный сдвиг парадигмы. Изучение языка с помощью искусственного интеллекта в сочетании с использованием возможностей нейронных сетей открывает новую эру образования как для студентов, так и для преподавателей.

Освоение нового языка может оказаться трудным. Особенно, когда традиционные методы обучения имеют ограничения, которые мешают учащимся добиться успеха. Учебники, видео и аудиозаписи содержат полезный контент, но не персонализированы. Иногда это может привести к тому, что учащиеся перейдут на следующий уровень еще до того, как полностью усвоят материал. Технология искусственного интеллекта может решить эти проблемы. Приложения и онлайн-программы для изучения языка можно использовать конфиденциально и в том темпе, который подходит каждому студенту. Однако во многих приложениях и программах применяется универсальный подход, который не настраивает содержание, цели или расписание для каждого учащегося.

Языковые приложения на базе искусственного интеллекта более удобны, персонализированы и эффективны. Приложения, которые часто интегрируются в курсы электронного обучения, предоставляют учащимся удаленный доступ к контенту и могут играть активную роль в этом процессе.

Подобно тому, как развитие онлайн-образования произвело революцию в процессе изучения языка, развитие технологий искусственного интеллекта обещает новый поворотный момент. Изучение языка с помощью ИИ становится все более распространенным, поскольку ИИ обеспечивает различные полезные функции в приложениях и программах.

Многие считают, что для полного понимания особенностей языка необходимо общаться с носителями языка. Однако модели искусственного интеллекта воспроизводят реальную речь и разговоры с быстро возрастающей точностью. Чат-бот для изучения языка может отвечать на сообщения персонализированной актуальной информацией. Изучающие язык могут использовать чат-бота, чтобы практиковаться в разговоре, не испытывая беспокойства, которое они могут испытывать при разговоре с человеком.

ИИ-технологии такие как нейронный машинный перевод, улучшают качество переводов и помогают с иностранными языками. Один метод, известный как машинный перевод как плохая модель, помогает учащимся находить и исправлять ошибки в машинно переведенном тексте. В конечном итоге это позволяет учащимся больше узнать о языке и улучшить понимание, письмо и словарный запас.

Люди учатся по-разному и с разной скоростью, поэтому неразумно ожидать, что все будут следовать одному и тому же учебнику и добьются одинакового успеха. Персонализированные учебники адаптируются к потребностям учащихся на основе индивидуального прогресса. Персонализация учебников имеет большое значение для учителей. Учителя могут загружать контент в систему искусственного интеллекта, которая затем может создавать учебники, адаптированные для конкретной школы, курса или группы учащихся.

Все чаще преимущества машинного обучения в образовании становятся все более очевидными, и ИИ в изучении языков не является исключением. Алгоритмы искусственного интеллекта могут способствовать развитию электронного обучения во всех областях. Компании могут использовать такие решения для обучения сотрудников. Отдельные учащиеся могут использовать ИИ при изучении языка, чтобы учиться в любое время и в любом месте. Школы и колледжи могут использовать его для расширения возможностей учащихся. Что еще более важно,

ИИ уже доказал свою значимость в лингвистике. Вот лишь некоторые из преимуществ:

Адаптация к потребностям студентов. Ключевым преимуществом ИИ является персонализация процесса обучения. При обучении в классе, полном учеников, учителям практически невозможно найти подход, который устраивал бы всех. При использовании ИИ для изучения нового языка можно удовлетворить потребности каждого отдельного ученика. Преподаватели могут собирать полезные данные об учащихся, их способностях и стилях обучения. При правильном анализе эти данные могут предсказать будущие результаты и проложить путь к персонализированному обучению.

Платформы для изучения языков на базе искусственного интеллекта позволяют пользователям работать в удобном для них темпе. ИИ может повторять темы, вовлекать учащихся в выполнение задач, с которыми они лучше всего справляются, и учитывать такие факторы, как культурное происхождение.

Предоставление мгновенной обратной связи. При использовании традиционных методов обучения обратная связь часто приходит медленно. Учителя читают и оценивают работы многих учеников, и для достижения результатов может потребоваться некоторое время. Благодаря искусственному интеллекту в изучении языка обратная связь происходит практически мгновенно. Платформы на базе искусственного интеллекта автоматически оценивают тесты и эссе после отправки, указывая на ошибки и способы их исправления. В результате учащиеся могут мгновенно принять меры, чтобы исправить свои ошибки и избежать их в будущем.

Решения для изучения языка с использованием искусственного интеллекта также помогают учителям выявлять слабые места в учебной программе. Они могут выявить вводящие в заблуждение вопросы, показать, как их можно улучшить, и определить, кто нуждается в дополнительных указаниях.

Ошибки – естественная часть образования. К сожалению, страх совершить ошибку может негативно повлиять на сам процесс. Студенты, которые стыдятся

ошибок, пробелов в знаниях или низких оценок, могут отстраниться от учебы. ИИ в изучении языка не делает выговор учащимся, не ставит их в неловкое положение перед одноклассниками и не угрожает наказанием. ИИ просто оценивает учащихся, не оценивая их лингвистические способности.

Благодаря искусственному интеллекту для изучения языков учащиеся могут учиться где угодно в удобном для них темпе, ставить собственные цели и следовать индивидуальной программе. ИИ также помогает разрабатывать увлекательные игры, викторины и другие мероприятия, которые адаптируют уроки к интересам учащихся.

Внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс открывает новые возможности для преподавателей. Они могут использовать интеллектуальные системы для анализа успеваемости, выявления пробелов в знаниях и разработки персонализированных

учебных планов. Это позволяет оптимизировать время и ресурсы, сосредоточившись на индивидуальном подходе к каждому ученику. ChatGPT или другая подобная нейросеть может помочь составить технологическую карту урока, при условии четкого запроса, с указанием цели урока, времени, планируемых результатов и видов деятельности.

Интерактивные задания, основанные на машинном обучении, позволяют отрабатывать произношение, грамматику и лексику, развивать навыки чтения, письма, говорения и аудирования в увлекательных и динамичных упражнениях, а также с помощью интерактивных заданий и диалогов. Это не только улучшает языковые навыки учащихся, но и способствует формированию критического мышления и креативности. Например, нейросеть Twee поможет создать задания на отработку всех навыков, а также грамматики и лексики. С помощью нее можно превратить видео в текст. Приложение может создавать задания на любые темы, для всех уровней на британском или американском английском. Чат-бот может за несколько минут предложить оригинальный текст, на необходимую вам тему, с учетом возрастных особенностей и уровня владения языком. Чат поможет подготовить отрывки, вопросы и темы для обсуждения. Дети могут обсудить пройденный материал с ботом или попросить его составить вопросы для контрольной по теме, которую они изучили, конкретизируя информацию, которая там должна быть. В этом случае развиваются умения анализировать, дифференцировать и синтезировать информацию. Например, отличным помощником может стать Writefull – нейросеть, которая способна проверять текст на ошибки, опечатки, повторы. Она также помогает структурировать информацию, перефразировать предложения и предлагает подходящие заголовки.

Также для данных задач может быть использована YandexGPT – нейросеть «Яндекса», которая генерирует тексты на заданные темы, общается с пользователями, ищет информацию в интернете, а также может переводить тексты. Еще одна нейросеть, которая может перевести тексты, даже значительно большие – DeepL – по сравнению с обычными переводчиками, он гораздо лучше учитывает контекст. При изучении новой лексики, можно попросить бота использовать ее также в оригинальных предложениях, либо текстах. С помощью контекста предложений дети лучше запомнят его значение.

Если нужен список слов по определенной грамматической теме или подборка художественной литературы на английском языке для читательского клуба, также можно обратиться к чат-боту, который предоставит несколько вариантов, а далее их просто нужно будет адаптировать под ваши требования. Для развития навыков говорения можно использовать Deep English AI Chatbot. С ним можно говорить или переписываться, а тему для беседы может предложить сам бот, также в его арсенале возможность проверить коллокацию на существование или рассказать о происхождении идиомы.

В современном образовании в любой предметной области огромное значение уделяется проектной деятельности, а мультимедийная презентация является непосредственной частью данного вида деятельности, в этом случае, можно использовать Tome: как для создания презентаций к урокам, так и для методических целей, выступления на конференциях, представления своего педагогического опыта. SmallTalk2Me может протестировать уровень ученика владения языком, проверить готовность к IELTS или job interview. Кроме того, приложение предлагает разные курсы, изучение лексики при помощи искусственного интеллекта, а также анализ речи.

В заключение, использование искусственного интеллекта на уроках английского языка – это не просто тенденция, это стратегия, которая позволит раскрыть весь потенциал учащихся, повысить эффективность обучения, подготовить их к успеху в быстро меняющемся мире, а также уменьшит затраты времени педагога на подбор обучающих материалов, что позволит больше времени уделять разработке чего-то нового и креативного. Но важно помнить, что результат работы нейросети не совершенен и требует анализа и внесения корректировок. Объединение современных технологий и преподавательского мастерства – это ключ к созданию захватывающих и результативных уроков английского языка.

Список использованных источников

1. "Искусственный интеллект в образовании: будущее преподавания и обучения", под редакцией А. В. Уварова и А. А. Кузнецова.
2. Есионова Е. Ю. Искусственный интеллект как альтернативный ресурс для изучения иностранного языка //Гуманитарные и социальные науки. – 2019. – №. 3. – С. 155-166.
3. Рольгайзер А. А. Перспективы использования искусственного интеллекта в практике преподавания иностранного языка //Актуальные вопросы лингводидактики и методики преподавания иностранных языков. – 2022. – С. 243-248.
4. Климова И. И. Роль электронного обучения как неотъемлемой части смешанного обучения иностранному языку в вузе //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2016. – №. 8-1 (62). – С. 183-185.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

Казинский В.

обучающийся образовательной
программы «Менеджмент»
Казахско-Русский Международный
Университет
г. Актобе, Республика Казахстан

Давлеткалиева К.Б.

старший преподаватель
Казахско-Русский Международный
университет
г. Актобе, Республика Казахстан.

Аннотация: *Мировая экономика – это совокупность национальных экономик стран мира, связанных между собой обменом товарами, услугами и международным движением факторов производства (капиталов и рабочей силы). Международные экономические отношения – это экономические взаимосвязи между странами или формы взаимодействия между экономическими субъектами разных стран по поводу производства, распределения, обмена и потребления необходимых им благ. Типология стран в мировой экономике (с переходной экономикой, развивающиеся, благополучные, большая семерка).*

Ключевые слова: *Мировая экономика, микроэкономика, мезоэкономика, макроэкономика, международные отношения, ВВП, развитые страны.*

Мировая экономика – это совокупность национальных экономик стран мира, связанных между собой обменом товарами, услугами и международным движением факторов производства (капиталов и рабочей силы). Международные экономические отношения – это экономические взаимосвязи между странами или формы взаимодействия между экономическими субъектами разных стран по поводу производства, распределения, обмена и потребления необходимых им благ [1].

Мировая экономика и международные экономические отношения изучают особенности взаимодействия национальных экономик мира, а также механизм формирования и функционирования мировых связей и отношений [2].

Основные категории мировой экономики:

Экономика включает хозяйственную деятельность и отношения при производстве, распределении, обмене и потреблении благ [3].

Экономика делится на микроэкономику, мезоэкономику и макроэкономику

Микроэкономика изучает деятельность предприятий, мезоэкономика изучает хозяйствование регионов, макроэкономика объединяет экономические субъекты и регионы страны.

Мировая экономика объединяет национальные экономики на основе мирового разделения труда. Международное разделение труда специализирует государства на производстве товаров. Потребности стран удовлетворяются за счет собственного производства и международной торговли [3].

Черты мировой экономики:

Целостность и тесное взаимодействие частей, удовлетворение потребностей всех стран мира, интернационализация рынка, многоуровневость и многоукладность, постоянное увеличение количества субъектов.

Международные экономические отношения включают в себя отношения между государствами, региональными объединениями и компаниями.

Основные формы: международная торговля, кооперация, научно-техническое сотрудничество, движение капитала, трудовые ресурсы, обмен информацией

Ключевые проблемы международных экономических отношений:

Создание интернациональных транспортных коридоров,
Создание свободных экономических зон [3].

На основании разнообразных критериев в мировом хозяйстве выделяется определенное количество подсистем. Наиболее полное представление о группах стран в международной экономике дают данные крупнейших международных организаций мира – ООН, МВФ и Мирового банка [4]

Для целей экономического анализа ООН делит страны на:

- развитые страны (государства с рыночной экономикой);
- страны с переходной экономикой (в прошлом социалистические страны или страны с централизованным планированием);
- развивающиеся страны.

Странами с развитой экономикой считаются такие государства, для которых характерно наличие рыночных отношений в экономике, высокий уровень прав и гражданских свобод в общественной и политической жизни. Все страны с развитой экономикой относятся к капиталистической модели развития, правда характер развития капиталистических отношений имеет здесь серьезные различия. Уровень ВВП на душу населения практически во всех развитых странах не ниже 15 тыс. долларов в год, на достаточно высоком уровне гарантируемый государством уровень социальной защиты (пенсии, пособия по безработице, обязательное медицинское страхование), продолжительность жизни, качество образования и медицинского обслуживания, уровень развития культуры. Развитые страны прошли аграрную и индустриальную стадию развития с преобладающим значением и вкладом в создание ВВП сельского хозяйства и промышленности. Сейчас эти страны находятся на стадии постиндустриализма, для которого характерна ведущая роль в национальном хозяйстве сферы нематериального производства, создающей от 60% до 80% ВВП, эффективным производством товаров и услуг, высоким потребительским спросом, постоянным прогрессом в науке и технике, усилением социальной политики государства.

К группе стран с развитой экономикой МВФ относит, прежде всего, ведущие капиталистические страны, называемые Большой семеркой (G7), куда входят США, Япония, Германия, Великобритания, Франция, Италия и Канада. Данные государства занимают доминирующее положение в мировом хозяйстве, прежде всего по причине своего мощного экономического, научно-технического и военного потенциала, большой численности населения, высокого уровня совокупного и удельного ВВП.

Далее к группе развитых стран относятся относительно небольшие в сравнении с потенциалом G7, но высокоразвитые в экономическом и научно-техническом отношении страны Западной Европы, Австралия и Новая Зеландия.

В 1997 г. экономически развитыми стали считаться такие государства как Южная Корея, Гонконг, Сингапур, Тайвань (так называемые страны – «драконы» Юго-Восточной Азии) и Израиль. Их включение в группу развитых стран стало заслугой за бурный прогресс в экономическом развитии в послевоенный период. Это действительно уникальный пример в мировой истории, когда абсолютно ничего из себя не представляющие еще в 1950-е гг. страны захватили мировое экономическое первенство по целому ряду позиций и превратились в важные мировые промышленные, научно-технические и финансовые центры. Уровень ВВП на душу населения, качество жизни в странах – «драконах» и в Израиле вплотную приблизились к показателям ведущих развитых стран и в ряде случаев (Гонконг, Сингапур) даже превосходят большинство государств Большой семерки. Тем не менее, в рассматриваемой подгруппе есть определенные проблемы с развитием свободного рынка в его западном понимании, здесь действует своя философия становления капиталистических отношений.

Страны с переходной экономикой.

К этой группе относят государства, которые с 80–90-х гг. осуществляют переход от административно-командной (социалистической) экономики к рыночной (поэтому их часто

называют постсоциалистическими). Это 12 стран Центральной и Восточной Европы, 15 стран – бывших советских республик, а по некоторым классификациям к ним также относят Монголию, Китай и Вьетнам (хотя формально две последние страны продолжают строить социализм). Иногда всю эту группу стран относят к развивающимся (например, в статистике МВФ), исходя из низкого уровня ВВП на душу населения (только у Чехии и Словении он превышает 10 тыс. долл.), а иногда к ним относят только три последние страны.

Развивающиеся страны (РС).

В группу развивающихся стран (менее развитых, слаборазвитых) входят государства с рыночной экономикой и низким уровнем экономического развития. Из 182 стран – членов Международного валютного фонда к развивающимся относят 121. Несмотря на значительное число этих стран, а также на то, что для многих из них характерны большая численность населения и огромная территория, на них приходится около 40% мирового ВВП, доля в мировом экспорте 26%.

Представляют собой периферию мировой экономической системы. Сюда относятся страны Африки, страны Азиатско-Тихоокеанского региона – АТР (кроме Японии, Австралии, Новой Зеландии, стран-драконов Юго-Восточной Азии и азиатских государств СНГ), страны Латинской Америки и Карибского бассейна. Выделяются и подгруппы развивающихся государств, в частности, подгруппа стран АТР (Западная Азия, страны Восточной и Южной Азии – все прочие страны региона), подгруппа стран Африки (Африка южнее Сахары за вычетом Нигерии и ЮАР – все прочие африканские страны за исключением Алжира, Египта, Ливии, Марокко, Нигерии, Туниса) [4] Название группы – развивающиеся страны – отражает, скорее, модель их национального хозяйства, в которой крайне невелика роль рыночных механизмов и частного предпринимательства, а преимущественное значение для развития имеют натуральное или полунатуральное хозяйство, преобладание аграрного и индустриального секторов в отраслевой структуре экономики, высокая степень государственного вмешательства в экономику и низкий уровень социальной защиты. Из-за общего характера вышеназванных особенностей к развивающимся государствам вполне правомерно причислять и большинство из переходных экономик, уровень жизни в которых значительно снизился из-за неэффективности управления экономическими преобразованиями. Ввиду подобных сложностей в классификации развивающихся стран, проще всего классифицировать их методом исключений. Соответственно, развивающимися следует считать те государства, которые не вошли в группы стран с развитой рыночной экономикой и не являются бывшими социалистическими странами Центральной и Восточной Европы или бывшими республиками бывшего СССР.

Заключение

В современном мире уже невозможно встретить страны, которые бы не зависели от мирового экономического, политического, культурного развития. Мировая экономика и международные отношения оказывают влияние на экономику любого государства. Практически все государства вовлечены во внешнюю торговлю. Развитие мировой торговли – важнейший фактор развития экономики всего мира. Важнейшим преимуществом международной торговли является международная конкуренция, которая обуславливает необходимость совершенствовать выпускаемую продукцию и иные предприятия.

Список использованных источников

1. https://edu.rubinst.ru/resources/books/Remizov_D.V._Mirovaya_yekonomika_i_mezhdunarod.yekonomich._otnosheniya_UP_2020.pdf
2. https://rep.vstu.by/bitstream/handle/123456789/10379/Mezhdunar_ekonomika2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. https://spravochnick.ru/mirovaya_ekonomika/mezhdunarodnaya_ekonomika/mirovaya_ekonomika_i_mezhdunarodnye_otnosheniya/
4. https://otherreferats.allbest.ru/international/00127950_0.html

5. Булатов А.С. Экономика: Учебник издан. 3 – М., 2006. – 816 с.
6. Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего» развития. – М.: Экономика, 2000.
7. Капица Л.М., Шохина Л.И. Индикаторы мирового развития. – М., 2005.
8. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебник под ред. А.С.Булатова и Н.Н.Ливенцева. М., 2008.

БАНКОВСКИЕ РЕСУРСЫ: ФОРМИРОВАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Кайранбаева.А.К

Студентка группы ф-23-4с

Гусманова Ж.А.

К.э.н., доцент кафедры «Финансы»

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье рассмотрено современное состояние банковских ресурсов. На основе анализа основных финансовых показателей деятельности коммерческих банков, рассмотрено современное состояние банковских ресурсов БВУ РК. Кроме того, автором выявлены проблемы формирования банковских ресурсов коммерческих банков Казахстана. Автором также предложены рекомендации по их совершенствованию.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковский сектор, банковские ресурсы, пассивы банка, прибыль, обязательства банка.

Банковские ресурсы их формирование и направления использования является ключевым этапом для понимания роли банковского сектора в нашей экономической сфере и их воздействие на развитие финансового рынка. Управление и правильное распределение ресурсов для получения наибольшего дохода для банка служит значимой связующей позволяющая в дальнейшем быть номер один в сфере банковских услуг. Тема банковские ресурсы очень обширная для изучения в ней есть множества этапов и видов развития. По данной причине я выбрала эту тему так как она актуальна в наше время и играет значимую роль в финансовой сфере в целом. Специфика деятельности коммерческого банка в том, что его ресурсы в значительной степени формируются за счет привлеченных, а не собственных средств и представляют собой банки привлекают для предоставления услуг своим клиентам и ведения хозяйственной деятельности. Эти резервы формируются как за счет привлечения депозитов от физических и юридических лиц, так и за счет собственных средств банков и кредитного капитала, а также других источников, таких как кредиты от центрального банка и межбанковское кредитование.

В современных экономических условиях эффективность использования банковских ресурсов становится особенно актуальной. Они применяются для финансирования различных направлений, таких как предоставление кредитов, в том числе потребительских, ипотечных, инвестиционных, а также для проведения операций с ценными бумагами и управления ликвидностью [1]. Направления использования ресурсов определяются как внутренними стратегиями банков, так и внешними экономическими факторами, такими как состояние экономики, уровень инфляции, процентные ставки и спрос на кредитование.

Банковский сектор Казахстана на протяжении нескольких лет претерпел значительные изменения, превращаясь из относительно слабо развитого института в современную, высокотехнологичную и динамично развитую отрасль. Этот анализ охватывает основные аспекты банковской системы Казахстана, включая ее структуру, услуги, вызовы и возможности для дальнейшего развития.

Банковский сектор Казахстана включает в себя коммерческие банки, иностранные банки и также дочерние банки. В целом, в стране действует более 21 банков, среди которых 11 это иностранные участники и 8 дочерние, в стране числится более 260 филиалов по разным городам. Выделяются такие крупные банки как Народный банк, Сбербанк и Kaspi Bank [2, с. 325]. Каждый из них имеет свои особенности, преимущества и недостатки. Сравнение и различие банков важный шаг для выбора подходящего финансового учреждения зависимости от потребностей клиента. Разберем 3 крупных банка в Казахстане:

Таблица 1 – Сравнительный анализ банков

Банк	Услуги	Преимущества	Недостатки
Kaspi Bank	предлагает инновационные финансы, такие как онлайн-кредиты, электронные кошельки и платформы для торговли Сильный акцент на цифровых решениях и мобильных приложениях.	Карту можно сделать за 1 минуту. В предложении можно заказать различные товары, купить билеты оплачивать услуги	Каждые 3-4 месяца обновление приложения, большие комиссия при переводе денег на другой банк.
Народный банк	предлагает широкий спектр услуг, включая ипотечное кредитование, потребительские кредиты, различные депозиты, карты и интернет-банкинг.	Широкая сеть отделений и банкоматов по всей стране. Высокий уровень надежности и безопасности.	Вариативность качества обслуживания в разных отделениях. Мало технологий по сравнению с более крупными банками.
Банк ЦентрКредит"	является не только коммерческим банком, но и выступает в качестве финансовой группы, предлагая услуги в сферах брокерско-дилерской деятельности, управления активами	Есть партнерский клуб, где вы можете получить лучший кэшбэк и скидки от любимых брендов	Выдача карт происходит в течение нескольких дней

Каждый банк имеет свои уникальные преимущества, и выбор зависит от клиентских предпочтений и потребностей.

Важной особенностью казахстанского банковского сектора является его высокая степень централизации [3]. На крупных банках сосредоточено значительное количество активов и вкладов, однако это создает риски, связанные с системной зависимостью, особенно в условиях экономической нестабильности.

Казахстанские банки предлагают широкий спектр услуг, включая традиционные кредитные продукты, депозиты и платежные операции, а также инвестиционные и брокерские услуги. В последние годы наблюдается тенденция к увеличению предложений в сегменте цифрового банкинга и финансовых технологий. Многие Казахстанские банки активно развивают мобильные приложения, позволяющие клиентам управлять своими финансами, получать кредиты и проводить платежи с помощью смартфонов.

Особое внимание стоит уделить внедрению инновационных технологий, таких как блокчейн и искусственный интеллект, которые становятся ключевыми инструментами для повышения эффективности и безопасности банковских операций [4]. Параллельно с этим, растет интерес к криптовалютам, и некоторые банки начали разрабатывать решения, связанные с безопасным хранением и обменом цифровых активов.

Регулирование банковской системы Казахстана осуществляется в основном Национальным Банком РК, который несет ответственность за монетарную политику и финансовую стабильность. Система регуляции в Казахстане находится в процессе перехода к более современным и эффективным моделям, что позволяет значительно улучшить финансовую грамотность населения и доверие к банковскому сектору.

Несмотря на значительные успехи, банковский сектор сталкивается с рядом вызовов. Среди них самым главным является высокий уровень кредитного риска. В условиях экономической нестабильности банки сталкиваются с повышением проблемных кредитов, что может оказать давление на их капитальную базу [5].

Тем не менее, существуют и возможности для роста, такие как увеличение финансовой инклюзии, повышение уровня финансовой грамотности населения, а также развитие новых продуктов и услуг, которые соответствуют потребностям клиентов.

Финансовые показатели банков в Казахстане на 01.11.2024 года демонстрируют важные аспекты финансовой устойчивости и качества ссудного портфеля. Рассмотрим основные выводы по представленным данным.

Общая стабильность активов: Наиболее крупным банком по активам достается "Народный Банк Казахстана" с активами в размере 17 353 087 593 млрд тг, что значительно превышает активы других банков как Kaspi Bank 7 720 710 171 млрд тенге и АО "Банк ЦентрКредит" 6 240 096 332 млрд тенге который уступает значительное количества Народному банку почти 11 112991261 млрд тенге [6].

Ссудный портфель: Народный Банк также имеет наибольший ссудный портфель с 10 млрд тенге, что указывает на его активную кредитную политику. Kaspi Bank следует за ним с 5 млрд тенге, а АО "Банк ЦентрКредит" с 3 млрд тенге что является не плохим показателем за данный период.

Кредиты с просроченной задолженностью: Доля кредитов с просроченной задолженностью у Народного Банка составляет 4,27% от общего портфеля, что является средним показателем по сравнению с другими банками. Kaspi Bank значительно превышает этот показатель с 7,75%, что может указывать на потенциальные проблемы с качеством активов. "Банк ЦентрКредит" демонстрирует наиболее здоровый портфель с 2,94%.

Провизии по ссудному портфелю: Наличие провизий по ссудному портфелю также важно для оценки резерва банка на случай невозврата кредитов. Особенно стоит отметить, что Народный Банк сформировал провизии в размере 371 млн тенге, что соответствует его большому ссудному портфелю, однако остальные банки также имеют соответствующие провизии, что свидетельствует о соблюдении нормативов по резервированию.

Капитал и обязательства: Структура обязательств и собственного капитала у всех трех банков также имеет свои особенности. Народный Банк демонстрирует наибольший объем собственных средств – 14 млрд тенге, что способствует большей устойчивости банка к финансовым рискам. В то же время, у Kaspi Bank и АО "Банк ЦентрКредит" наблюдаются более скромные показатели собственных средств, что может ограничивать их способность в будущем привлекать дополнительные ресурсы для кредитования.

Финансовый результат после налогообложения: Необходимо отметить результаты по превышению текущих доходов над расходами. "Народный Банк Казахстана" продемонстрировал положительный итог в 689 млн тенге, что является хорошим показателем финансовой активности банка. Kaspi Bank также имеет положительный результат, а АО "Банк ЦентрКредит" завершил с небольшим превышением, что может сигнализировать о более напряженной финансовой ситуации в этом банке.

В заключение, можно сказать, что на 01.11.2024 года "Народный Банк Казахстана" выставляет себя в качестве лидера на рынке с точки зрения активов, ссудного портфеля и капитала, в то время как Kaspi Bank сталкивается с повышенным уровнем просроченной задолженности. АО "Банк ЦентрКредит" показывает более устойчивые показатели качества своего ссудного портфеля, но менее выраженные активы. Инвесторам и кредитным учреждениям стоит внимательно отслеживать эти финансовые параметры для принятия обоснованных решений.

Анализ различных направлений использования банковских ресурсов показал, что их целевое распределение имеет критическое значение для обеспечения роста и стабильности финансовой системы. Кредитование реального сектора экономики, финансирование инвестиционных проектов, а также участие в межбанковских и международных операциях – все эти направления формируют основу для устойчивого экономического роста и развития.

Кроме того, важно отметить, что современные вызовы, такие как цифровизация финансовых услуг, изменение экономической среды и повышение требований со стороны регуляторов, требуют от банков гибкости и инновационного подхода к формированию и использованию ресурсов. Это открывает новые горизонты для исследования и применения новых стратегий, направленных на оптимизацию ресурсной базы и повышение эффективности деятельности.

В заключение, можно утверждать, что успешное формирование и использование банковских ресурсов – это залог не только процветания конкретных финансовых учреждений, но и всей экономики в целом. Устойчивое развитие банковского сектора,

направленное на удовлетворение потребностей клиентов и общества, станет основой для формирования благоприятной финансовой среды и достижения долгосрочных экономических результатов.

Банковские услуги играют ключевую роль в экономике, обеспечивая финансирование, управление рисками и платежные решения как для частных лиц, так и для бизнеса. Формирование этих услуг происходит в результате адаптации банков к изменяющимся потребностям клиентов, развития технологий и конкуренции на рынке.

Основные направления использования банковских услуг включают кредитование, депозитарные операции, обслуживание расчетов и инвестиционные услуги. Кредитование позволяет компаниям получать необходимые средства для реализации своих планов, в то время как депозитные продукты обеспечивают сохранение и приумножение средств клиентов.

Кроме того, с развитием цифровых технологий банки предлагают новые, более удобные формы обслуживания, такие как интернет-банкинг и мобильные приложения, что делает взаимодействие с финансовыми учреждениями более простым и доступным.

Таким образом, можно сделать вывод, что банковские услуги не только способствуют экономическому развитию, но и улучшают качество жизни людей. Их разнообразие и доступность являются необходимыми условиями для устойчивого функционирования экономики и повышения финансовой грамотности населения. С учетом современных тенденции важно, чтобы банки продолжали адаптироваться и развивать свои услуги, отвечая на вызовы времени и потребности клиентов.

Кроме того, в последние годы наблюдается растущий интерес к устойчивым и социально ответственным банковским услугам, что также отражает изменения в потребительских предпочтениях. Эти тенденции подчеркивают важность ответственности банков за свои действия и их вклад в устойчивое развитие. К тому же, такие инициативы могут быть выгодными для банков, так как они помогают создать позитивный имидж и укрепить доверие клиентов.

Таким образом, банковские услуги находятся в постоянном развитии, адаптируясь к новым вызовам и требованиям времени. Важно, чтобы банки не только работали над расширением своих предложений, но и стремились к улучшению качества обслуживания, поддержанию прозрачности своих действий и соблюдению высоких этических стандартов. Объединение традиционных финансовых практик с инновациями и социальной ответственностью создает основу для устойчивого роста и развития банковского сектора в будущем.

В заключение, банковские услуги являются неотъемлемой частью современного общества, и их развитие, основанное на инновациях и ответственности, способно вывести финансовую систему на новый уровень, сделав ее более устойчивой и доступной для всех.

Список использованных источников

1. Алентьева Н. В. Депозитная политика коммерческого банка в современных условиях //Вестник аграрной науки. – 2019. – №. 1 (76). – С. 85-90.
2. Жарковская Е. П. Финансовый анализ деятельности коммерческого банка: учебник //М.: Омега-Л. – 2011. – Т. 325.
3. Бибикова Е. А., Симонцева С. В. Финансовая политика коммерческого банка: значение, роль, принципы формирования //Вестник Ивановского государственного энергетического университета. – 2011. – №. 5. – С. 70-73.
4. Malar D. A., Arvidsson V., Holmstrom J. Digital transformation in banking: Exploring value co-creation in online banking services in India //Journal of Global Information Technology Management. – 2019. – Т. 22. – №. 1. – С. 7-24.
5. Национальный Банк Республики Казахстан. Показатели деятельности банков второго уровня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/2186> (дата обращения: 17.12. 2024).

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В ШКОЛЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Калкабаева Э.К.

«КГУ Гимназия №17»

г. Актобе, Казахстан

Аннотация: Статья исследует использование современных технологий в преподавании декоративно-прикладного искусства в школах Казахстана. Рассматриваются инновационные методы, такие как виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), 3D-печать и мультимедийные платформы, которые способствуют углубленному восприятию культурных традиций и ремесел. Акцентируется внимание на важности сохранения и передачи казахских народных традиций через использование технологий в образовании, а также выделяются проблемы, связанные с внедрением этих технологий в учебный процесс, такие как нехватка оборудования и подготовка педагогов.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, современные технологии, цифровое моделирование, образование в Казахстане, культурные традиции, образовательные ресурсы.

Декоративно-прикладное искусство является важной частью культурного наследия Казахстана, отражая богатую историю, традиции и мировоззрение народа. Оно включает в себя такие виды творчества, как ковроделие, ткачество, керамика, резьба по дереву и металлу, и многие другие ремесленные практики, которые передаются из поколения в поколение. В современном обществе, где технологический прогресс влияет на все сферы жизни, образовательный процесс не остается в стороне. Стремительное развитие информационных технологий открывает новые горизонты для преподавания и восприятия декоративно-прикладного искусства, что особенно актуально в условиях глобализации, когда важно сохранять культурные традиции, одновременно интегрируя инновационные методы обучения.

Современные технологии позволяют значительно расширить возможности для учащихся, предлагая новые формы взаимодействия с искусством. Применение цифровых технологий в учебном процессе способствует более глубокому восприятию как традиционного, так и современного декоративного искусства, помогает школьникам осваивать ремесленные техники с использованием виртуальных и интерактивных платформ, а также развивать навыки работы с современными средствами производства. Внедрение новых технологий в преподавание декоративно-прикладного искусства в Казахстане способствует не только сохранению и развитию культурных традиций, но и подготовке учащихся к успешной профессиональной деятельности в различных сферах, требующих творческих и технических навыков.

Роль декоративно-прикладного искусства в школьном образовании Казахстана

Декоративно-прикладное искусство в Казахстане имеет глубокие традиции, включая ковроделие, ткачество, резьбу по дереву, керамику и другие ремесленные виды искусства. Это искусство не только помогает учащимся развивать творческие способности, но и способствует сохранению культурного наследия. В последние десятилетия внимание к декоративно-прикладному искусству в образовательных учреждениях Казахстана значительно возросло. Преподавание этого вида искусства важно не только для формирования эстетического восприятия, но и для развития таких навыков, как внимание к деталям, усидчивость, терпение, а также пространственное и логическое мышление.

Современные образовательные стандарты в Казахстане стремятся интегрировать новые технологии в учебный процесс, что позволяет сделать обучение декоративно-прикладному искусству более интерактивным, доступным и актуальным. Применение технологий в обучении помогает не только улучшить качество преподавания, но и сделать его более

интересным и увлекательным для учащихся.

Влияние новых технологий на преподавание декоративно-прикладного искусства в Казахстане

Современные технологии, такие как виртуальная реальность (VR), 3D-печать, мультимедийные платформы и онлайн-ресурсы, активно внедряются в образовательный процесс, включая преподавание декоративно-прикладного искусства. Эти технологии позволяют учащимся глубже понять особенности и традиции декоративно-прикладного искусства, а также дают возможность применять инновационные методы в творчестве.

Виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR)

В Казахстане виртуальная реальность и дополненная реальность начинают использоваться в учебном процессе для создания погружающих обучающих сред. С помощью VR и AR технологий учащиеся могут совершать виртуальные экскурсии по музеям, изучать традиционные ремесла и искусство различных народов, включая казахские традиции. Это дает возможность учащимся не только изучать материалы о культуре и истории декоративно-прикладного искусства, но и взаимодействовать с ними, что способствует лучшему усвоению материала.

Также с помощью VR и AR технологий можно создать интерактивные мастер-классы, где учащиеся будут иметь возможность моделировать декоративные предметы, выбирать материалы и экспериментировать с формами. Это позволяет значительно расширить творческие возможности учащихся и сделать процесс обучения более насыщенным и интересным.

3D-печать и цифровое моделирование

3D-печать представляет собой одну из самых перспективных технологий для создания декоративных объектов и моделей. В Казахстане, несмотря на определенные трудности с обеспечением образовательных учреждений необходимым оборудованием, эта технология постепенно внедряется в школьное обучение. С помощью 3D-принтеров учащиеся могут моделировать различные объекты декоративного искусства – от миниатюрных моделей до сложных украшений. Это помогает школьникам понять процесс создания предметов, а также развивать навыки работы с современными цифровыми инструментами.

Для реализации 3D-печати в школах Казахстана важно развивать инфраструктуру и обучать педагогов работе с такими технологиями. Внедрение 3D-печати в преподавание декоративно-прикладного искусства позволяет не только создавать реальные модели, но и развивать у учащихся способности к инновационному и конструктивному мышлению.

Мультимедийные и интерактивные платформы

Современные мультимедийные ресурсы и интерактивные платформы значительно изменили подходы к обучению декоративно-прикладному искусству. В Казахстане активно используются такие платформы, как Google Arts & Culture, YouTube, Khan Academy, которые предоставляют доступ к мировым культурным ценностям, обучающим видеоматериалам и виртуальным экскурсиям по музеям. Это помогает учащимся лучше понять культуру и традиции декоративно-прикладного искусства разных народов, в том числе казахского народа.

Интерактивные приложения, такие как Tinkercad и AutoCAD, позволяют учащимся создавать виртуальные 3D-модели декоративных объектов, что дает им возможность получить навыки, которые востребованы в сфере дизайна и архитектуры. В Казахстане такие платформы становятся все более популярными, так как они позволяют развивать творческое и техническое мышление школьников.

Онлайн-курсы и образовательные ресурсы

Онлайн-курсы и образовательные ресурсы становятся неотъемлемой частью образовательного процесса. В Казахстане появились курсы по декоративно-прикладному искусству, которые включают видеоматериалы, мастер-классы, задания и тесты. Эти курсы позволяют учащимся развивать практические навыки в различных областях декоративного искусства, таких как керамика, деревообработка, текстиль и другие.

Важным аспектом является возможность дистанционного обучения, что особенно важно для региональных школ, где доступ к квалифицированным педагогам может быть ограничен.

Онлайн-ресурсы предоставляют школьникам возможность обучаться в удобное для них время и в своем темпе, что способствует их более глубокому и самостоятельному обучению.

Преимущества применения технологий в преподавании декоративно-прикладного искусства в Казахстане

Использование новых технологий в преподавании декоративно-прикладного искусства в Казахстане открывает множество преимуществ:

Технологии делают процесс обучения более увлекательным и захватывающим, предоставляя школьникам возможности для активного участия. Современные цифровые ресурсы открывают доступ к высококачественным образовательным материалам и мировым культурным ценностям для учащихся из различных регионов Казахстана. Они развивают навыки цифрового моделирования, 3D-дизайна, а также работы с мультимедийными и интерактивными платформами, что готовит учеников к будущей профессиональной деятельности. Внедрение технологий позволяет создавать индивидуализированные образовательные траектории, что способствует более глубокому усвоению материала каждым учеником.

Несмотря на все преимущества, внедрение технологий в преподавание декоративно-прикладного искусства в Казахстане сталкивается с рядом трудностей:

Множество школ в Казахстане не имеют достаточного количества современных технических средств для внедрения технологий, таких как 3D-принтеры, VR-оборудование и другие инновационные инструменты. Для эффективного использования новых технологий в обучении необходимо подготовить педагогов, которые будут уверенно работать с этими инструментами. Это требует времени и ресурсов. Не все школы обеспечены стабильным интернет-соединением и необходимым техническим обслуживанием для работы с новыми технологиями.

Современные технологии открывают большие возможности для преподавания декоративно-прикладного искусства в Казахстане, позволяя учащимся не только развивать творческие способности, но и осваивать новые цифровые навыки. Виртуальная реальность, 3D-печать, мультимедийные платформы и онлайн-курсы делают процесс обучения более интерактивным, доступным и увлекательным. В то же время необходимо преодолеть ряд вызовов, таких как нехватка оборудования и необходимость подготовки педагогов, для успешного внедрения этих технологий в образовательную практику.

Для успешного внедрения новых технологий в преподавание декоративно-прикладного искусства в Казахстане важно также учитывать вопросы культурной адаптации и локализации образовательных материалов. В Казахстане существуют уникальные традиции в области декоративно-прикладного искусства, такие как ковроделие, ткачество, резьба по дереву, что требует создания специализированных материалов, отражающих особенности казахской культуры и ремесел. Это может быть достигнуто через сотрудничество с культурными учреждениями, музеями и мастерами декоративно-прикладного искусства, а также через использование казахоязычных и двуязычных онлайн-курсов и платформ.

Дополнительно стоит отметить важность формирования у школьников интереса к ремеслам и традициям. Для этого могут быть организованы культурные проекты, выставки, мастер-классы и конкурсы, где учащиеся могут продемонстрировать свои работы, а также обмениваться опытом с мастерами и профессионалами в области декоративного искусства. Такие мероприятия способствуют углублению знаний и практических навыков, а также создают мотивацию для дальнейшего изучения ремесел и искусства.

В итоге, использование новых технологий в преподавании декоративно-прикладного искусства в Казахстане – это не только способ сохранения и развития национальной культуры, но и возможность для школьников получить новые знания и навыки, которые будут востребованы в будущем.

Список использованных источников

1. Сулейменова, А. Ж. (2020). Развитие традиций декоративно-прикладного искусства Казахстана в современном обучении. Алматы: КазНУ.
2. Абдильдинова, Г. М. (2018). Современные технологии в преподавании искусств и ремесел в Казахстане. Казахстанский педагогический журнал, 3, 45-52.
3. Базарбаев, М. С. (2019). Технологии в обучении декоративно-прикладному искусству. Тараз: Научная книга.
4. Назарбаев, Н. А. (2022). Культурное наследие Казахстана в образовании: сохранение традиций в условиях цифровизации. Образование и культура, 5, 61-67.
5. Корсакова, Н. В. (2020). Интерактивные методы в преподавании декоративно-прикладного искусства. М.: Издательство "Технология".

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Калкабаева Э.К.

«КТУ Гимназия №17»

г. Актобе, Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются инновационные подходы в образовательной практике, направленные на достижение Целей Устойчивого Развития, таких как качественное образование, инклюзивность и равенство. Обсуждается внедрение новых технологий, таких как цифровизация, онлайн-курсы, виртуальная и дополненная реальность, а также проектное и персонализированное обучение. Акцент сделан на значении этих подходов для Казахстана, в контексте улучшения качества образования, сокращения неравенства и подготовки нового поколения к вызовам глобализованного мира.

Ключевые слова: инновации в образовании, Цели Устойчивого Развития, цифровизация, инклюзивное образование, проектное обучение, персонализированное обучение, Казахстан.

В последние десятилетия инновации в образовании стали ключевым фактором для достижения Целей Устойчивого Развития, провозглашенных ООН. Внедрение современных технологий, таких как цифровизация, онлайн-обучение, интерактивные методы, способствует расширению образовательных возможностей и повышению качества знаний, доступных для всех слоев населения. Это, в свою очередь, помогает справиться с такими глобальными вызовами, как неравенство в образовании, улучшение экономического роста и устойчивое развитие.

В Казахстане значительное внимание уделяется внедрению инновационных методов в образовательный процесс. Роль этих технологий в достижении ЦУР, таких как доступность образования для всех, гендерное равенство, достойная работа и экономический рост, становится особенно важной в контексте глобальных изменений и потребности в новых подходах к обучению.

Роль Казахстана в глобальной образовательной системе и влияние ЦУР на национальную образовательную практику

Казахстан активно стремится к интеграции в глобальную образовательную систему и присоединению к мировым стандартам и инициативам в области устойчивого развития.

Страна активно участвует в международных проектах, таких как Партнерство по глобальному образованию, и работает над улучшением качества образования в рамках ЦУР. Это выражается в реализации национальных программ, таких как "Цифровая Казахстан" и программа "100 новых лиц страны", которые нацелены на развитие инноваций в образовании и подготовку кадров для экономики будущего.

Цели Устойчивого Развития напрямую влияют на национальную образовательную практику. В частности, внедрение инновационных технологий в учебные процессы способствует повышению качества образования, улучшению доступности образования для всех, независимо от их социального или экономического положения. В Казахстане активно развиваются цифровые платформы для образования, включая онлайн-курсы и дистанционные образовательные ресурсы, что делает обучение доступным даже для жителей отдаленных регионов.

Кроме того, Казахстан активно поддерживает развитие учебных программ, направленных на развитие навыков, необходимых для устойчивого развития, таких как цифровые навыки, критическое мышление и творческие способности. Это позволяет учащимся стать активными участниками не только национальной, но и международной экономики, а также эффективно решать задачи устойчивого развития в будущем.

Инновационные подходы в образовательной практике играют ключевую роль в подготовке учащихся к будущему, соответствуя требованиям мирового образовательного процесса и поддерживая цели устойчивого развития. Они влияют не только на улучшение

образовательных стандартов, но и на интеграцию новых технологий, которые обеспечивают равные возможности для всех студентов, включая те, которые раньше имели ограниченный доступ к качественному обучению.

Одним из таких подходов является инклюзивное образование, ориентированное на учеников с различными потребностями, включая физические и ментальные особенности. Внедрение инклюзивных практик помогает создавать образовательные пространства, где каждый ребенок может учиться в своем ритме, с учетом его потребностей. Это соответствует целям ЦУР, связанным с обеспечением инклюзивного, равноправного и качественного образования.

Также важным аспектом является использование цифровых технологий, которые обеспечивают доступ к образовательным ресурсам для детей в разных уголках мира. Онлайн-платформы, мобильные приложения, виртуальные и дополненные реальности становятся неотъемлемыми инструментами для учителей и учеников. Применение таких технологий расширяет горизонты обучения, позволяя ученикам исследовать концепции и идеи, которые выходят за рамки традиционного классового обучения.

Другим ключевым элементом является персонализированное обучение, которое предлагает гибкость и индивидуальный подход к каждому ученику. Это особенно важно в условиях разнообразия образовательных потребностей и запросов учащихся. Персонализированные траектории обучения, которые адаптируются под возможности каждого ребенка, способствуют максимальному раскрытию его потенциала. Этот подход также поддерживает цель ЦУР, направленную на улучшение качества образования и повышение равенства в обучении.

Проектное обучение предоставляет учащимся возможность работать над реальными задачами, что помогает развивать практические навыки, такие как критическое мышление, исследовательская деятельность и умение работать в команде. Этот подход также активно поддерживает устойчивое развитие, обучая учеников тому, как решать сложные проблемы, которые могут быть актуальны в различных сферах жизни и экономики.

Инновационные методы не только улучшают качество образования, но и способствуют формированию у школьников важнейших навыков для их будущей карьеры, таких как умение работать с информацией, взаимодействовать в коллективе и применять знания на практике.

Инновационные подходы в образовании играют ключевую роль в достижении Целей Устойчивого Развития (ЦУР), поскольку они способствуют реализации множества социальных и экономических задач. Например, внедрение новых технологий в обучение активно поддерживает ЦУР 4 – качественное образование, предлагая доступные и эффективные методы обучения для всех категорий учащихся. Это включает как использование цифровых образовательных платформ, так и индивидуализированные учебные траектории, что позволяет повысить уровень знаний и подготовить студентов к вызовам современного мира. ЦУР 5, направленная на обеспечение гендерного равенства, также получает поддержку благодаря инновациям, которые обеспечивают равный доступ к образовательным ресурсам для всех полов, стимулируя участие женщин в областях, традиционно ассоциируемых с мужчинами, таких как STEM-дисциплины. Важно также отметить, что инновационные подходы помогают в реализации ЦУР 10 – уменьшение неравенства, так как современные образовательные технологии позволяют преодолевать барьеры, с которыми сталкиваются учащиеся из отдаленных регионов или с ограниченными возможностями, предоставляя им равный доступ к качественному обучению.

Таким образом, инновации в образовании не только способствуют улучшению качества образовательного процесса, но и становятся важным инструментом для реализации Целей Устойчивого Развития, включая развитие инклюзивных и доступных образовательных практик.

Инновационные подходы в образовании оказывают значительное влияние на качество учебного процесса в Казахстане. Применение технологий, таких как онлайн-платформы,

виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR) и 3D-печать, позволяет учащимся глубже погружаться в материал и развивать навыки, необходимые в современном мире. Новые методы обучения, включая проектное и персонализированное обучение, способствуют улучшению результатов, развивая критическое мышление и творческий подход у школьников.

Исследования внедрения инновационных подходов в казахстанских школах показывают положительные результаты. Например, использование цифровых технологий в преподавании позволяет сократить разрыв в уровне знаний между учениками из разных регионов, предоставляя равные возможности для всех. Внедрение интерактивных методов и мультимедийных материалов помогает повысить вовлеченность учащихся и улучшить усвоение информации.

Однако, несмотря на успехи, существует ряд вызовов при внедрении этих методов. Одним из главных является нехватка ресурсов, таких как современное оборудование и стабильный интернет, что ограничивает возможности использования технологий в школах, особенно в отдаленных районах. Кроме того, подготовка педагогов к использованию новых технологий требует времени и инвестиций в профессиональное развитие. Культурные особенности также могут влиять на внедрение инновационных методов, так как в некоторых регионах преобладает традиционное восприятие образования.

Современные инновации в образовательном процессе невозможны без высококвалифицированных педагогов, способных эффективно использовать новые методы и технологии. Для успешного применения инновационных подходов в образовании крайне важно повысить квалификацию педагогов, обеспечив их необходимыми навыками работы с цифровыми инструментами и современными образовательными платформами. Обучение учителей должно стать постоянным процессом, включающим как теоретическую подготовку, так и практическую работу с инновационными образовательными технологиями.

Программы повышения квалификации играют ключевую роль в обеспечении качественного образования. Курсы, на которых педагогам предоставляется возможность ознакомиться с новыми методами преподавания, технологиями работы в виртуальных и дополненных реальностях, мультимедийными инструментами, а также методами проектного и персонализированного обучения, являются важным элементом системы образования. Эти программы способствуют подготовке педагогов, готовых к эффективному внедрению инновационных подходов и использованию современных образовательных технологий.

Дальнейшее внедрение инновационных подходов имеет огромный потенциал для преобразования образовательной системы Казахстана. Использование технологий, таких как 3D-печать, виртуальная реальность и онлайн-курсы, позволит значительно повысить качество и доступность образования. Это обеспечит не только глубокое усвоение материала, но и подготовку учащихся к будущим вызовам в профессиональной жизни. Вместе с тем, интеграция новых технологий в учебный процесс потребует времени для подготовки как педагогов, так и инфраструктуры.

Для улучшения качества образования на всех уровнях следует уделить внимание подготовке учителей, расширению доступа к образовательным ресурсам и внедрению инновационных технологий. Важно создать условия для гибкости образовательных траекторий, чтобы каждый ученик мог получать знания в соответствии со своими потребностями и интересами. Учитывая необходимость обновления образовательных технологий, стоит инвестировать в расширение доступа к интернет-ресурсам, предоставляя каждому учащемуся возможность участвовать в онлайн-образовании.

Инновационные подходы в образовательной практике играют важнейшую роль в достижении Целей Устойчивого Развития и обеспечении качественного образования для всех. Современные технологии открывают новые возможности для обучения, обеспечивая равный доступ к образовательным ресурсам и возможности для развития учащихся. В Казахстане инновации, такие как использование цифровых платформ, проектное обучение и персонализированные учебные траектории, становятся ключевыми элементами

образовательной системы, обеспечивая более глубокое восприятие знаний и развитие навыков, востребованных в глобализированном мире.

Педагогические кадры, играющие основную роль в внедрении инноваций, должны непрерывно совершенствовать свои знания и умения, чтобы эффективно использовать новые образовательные технологии. Это требует не только повышения квалификации учителей, но и формирования соответствующих образовательных стандартов и поддержки со стороны государственных структур. Внедрение инновационных подходов и технологий в Казахстане не только повысит качество образования, но и будет способствовать достижению устойчивого развития, подготовив новое поколение к вызовам XXI века.

Таким образом, инновационные подходы в образовании являются важнейшим инструментом, обеспечивающим реализацию Целей Устойчивого Развития и формирование конкурентоспособного, социально ориентированного общества.

Список использованных источников

1. Жайсаңова, А. (2020). Цели устойчивого развития и их влияние на систему образования в Казахстане. Алматы: Академия образования.
2. Сагадиев, Е. (2019). Цифровизация образования в Казахстане: проблемы и перспективы. Астана: Нұр Отан.
3. Кан, А. (2021). Инновационные технологии в образовании: пути интеграции и развития в Казахстане. Алматы: Издательство «Рухани жаңғыру».
4. Нуржанов, А. (2019). Цели устойчивого развития и современное образование: Казахстан в контексте мировых тенденций. Астана: Казахстанский институт развития образования.
5. Журнал «Современные подходы в образовательных технологиях». (2022). Инновации в образовательном процессе Казахстана: от теории к практике. №2.

АНАЛИЗ НАПРЯЖЕННО-ДЕФОРМИРОВАННОГО СОСТОЯНИЯ СТАЛЬНОЙ ТРУБЫ, УСИЛЕННОЙ КОМПОЗИТНОЙ ОБОЛОЧКОЙ

Калыев Т.А.

*магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова*

Калинин А.А.,

*PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова*

Аннотация: В данной статье исследуется напряженно-деформированное состояние стальных трубопроводов с композитными оболочками под воздействием внешних факторов, включая сейсмическую активность. Разработана аналитическая модель, подтвержденная испытаниями и моделированием, которая снижает напряжения в опасных зонах и повышает надежность трубопроводов. Результаты полезны для проектирования в сложных условиях.

Ключевые слова: Напряженно-деформированное состояние, композитная оболочка, стальные трубопроводы, математическое моделирование, метод конечных элементов, сейсмические нагрузки.

Использование композитных рукавов и обмоток для постоянного ремонта стальных трубопроводов за последние 20 лет показало свою эффективность в укреплении участков труб, ослабленных коррозией, вмятинами, выбоинами и другими локальными дефектами.

Эффект усиления достигается за счет разделения напряжения в стенке трубы композитной обмоткой. Жесткость в направлении обруча применяемой композитной обмотки позволяет контролировать величину упругости в стальной трубе, обеспечивая безопасную эксплуатацию при максимально допустимом рабочем давлении.

Характерной особенностью композитных ремонтных систем является их локализованная длина. В настоящее время потенциал композитных оболочек для регулярного армирования относительно длинных участков труб не изучен и не реализован. Известно, что трубопроводы, проложенные в сейсмических районах, подвержены постоянным деформациям грунта, вызванным землетрясениями, включая активные разломы, оползни, боковые смещения. Эти воздействия могут привести к значительному повреждению трубопровода. Предполагается, что применение композитной оболочки на трубопроводе может рассматриваться как мера усиления магистральных трубопроводов, пересекающих активные тектонические разломы или проложенных в других суровых природных условиях. Кроме того, композитная обмотка может быть использована в качестве меры безопасности для магистральных трубопроводов, проходящих вблизи важных сооружений, под пересечением железных и автомобильных дорог или других линий жизнеобеспечения.

Для эффективного усиления необходимы математические модели, позволяющие оценить достаточную толщину обмотки на основе анализа напряжений и деформаций. Между тем, большинство опубликованных работ по композитным рукавам и обмоткам для стальных труб посвящены технологическим аспектам, материалам и процедурам ремонта. Анализ напряжений рассматривается лишь в нескольких публикациях, а анализ деформаций полностью отсутствует.

В работе напряжение обруча в усиленной трубе рассчитывается по формуле Барлоу, которая модифицируется с помощью условия совместимости деформации обруча. Другие параметры напряженно-деформированного состояния не рассматриваются.

В работе учитывается влияние армирования стальной трубы композитом, усиленным волокном, путем изменения толщины стенки трубы пропорционально соотношению модулей упругости стеклопластика и стали. Эта модифицированная толщина стенки затем подставляется в обычное выражение для расчета напряжения в обруче [1].

Усиленная композитная оболочка представляет собой сложную инженерную конструкцию, изготовленную из композитного материала, который дополнительно укрепляется для повышения прочности, жесткости и устойчивости к различным видам механических, термических и химических воздействий. Этот тип конструкции широко применяется в современной промышленности благодаря уникальным свойствам, которые обеспечивают высокую эффективность при снижении веса изделия.

Основу усиленной композитной оболочки составляет композитный материал, состоящий из двух ключевых компонентов: матрицы и армирующих элементов. Матрица выполняет функцию связующего вещества, удерживая армирующие элементы вместе и передавая на них механическую нагрузку. Она может быть изготовлена из различных материалов, включая полимеры (эпоксидные или полиэфирные смолы), металлы или керамику, в зависимости от требований к эксплуатации изделия. Армирующие элементы представляют собой волокна, которые могут быть углеродными, стеклянными, арамидными или базальтовыми. В некоторых случаях используются тканые структуры или плетения, которые позволяют создавать более сложные и устойчивые конструкции [2].

Особенностью усиленной композитной оболочки является ее способность адаптироваться под требования конкретной задачи. За счет направленного армирования, когда волокна располагаются в определенных направлениях, можно добиться оптимального распределения механических напряжений, что особенно важно для конструкций, работающих в условиях сложного нагружения. Например, в авиационных или космических приложениях нагрузка может быть одновременно растягивающей, сжимающей и крутящей, и усиленные композитные оболочки способны выдерживать такие сочетания благодаря многослойной структуре. Каждый слой ориентирован так, чтобы поглощать определенный тип нагрузки, что позволяет значительно повысить надежность изделия.

Дополнительным преимуществом усиленных композитных оболочек является их устойчивость к коррозии и воздействию агрессивных химических сред. Благодаря этому их активно применяют в нефтегазовой промышленности для создания трубопроводов, работающих в условиях высокой коррозионной активности, а также для резервуаров, которые хранят агрессивные химикаты. Композитные оболочки не подвержены коррозии, в отличие от традиционных металлических конструкций, что продлевает срок их эксплуатации и снижает затраты на обслуживание. Вдобавок к этому, композиты обладают высокой устойчивостью к усталостным нагрузкам, что позволяет им работать в условиях циклического изменения температуры, давления или механических воздействий без снижения эксплуатационных характеристик.

Одним из наиболее ценных качеств усиленных композитных оболочек является их небольшой вес. Эта характеристика особенно востребована в авиации, космической отрасли и транспортном машиностроении, где снижение массы конструкции напрямую влияет на экономичность и эффективность эксплуатации. Например, в авиационной промышленности композитные оболочки используются для создания фюзеляжей, крыльев и других конструктивных элементов самолетов, что позволяет существенно снизить расход топлива и увеличить дальность полета. В космической технике такие материалы применяются при изготовлении обшивок спутников, корпусов ракет-носителей и топливных баков, где минимизация массы критически важна для вывода аппаратов на орбиту [3].

Процесс изготовления усиленных композитных оболочек включает несколько этапов. Сначала проектируются слои армирующего материала, учитывая направление волокон и требования к механическим характеристикам. Затем производится укладка армирующих элементов, которые пропитываются матрицей. После этого конструкция подвергается процессу отверждения, где под воздействием температуры и давления происходит полимеризация матрицы, что обеспечивает прочность и однородность всей конструкции. Этот этап может быть выполнен с использованием автоклавов, пресс-форм или других технологий, в зависимости от размеров изделия и специфики материала.

Рисунок 1 – Пример усиленной композитной оболочки

Однако у усиленных композитных оболочек есть и свои ограничения. Например, их механические свойства во многом зависят от качества изготовления и точности укладки волокон. Малейшие дефекты, такие как неправильная ориентация волокон или наличие пустот, могут значительно снизить прочностные характеристики. Кроме того, композитные материалы чувствительны к ударным нагрузкам, которые могут вызвать повреждение внутренней структуры, не видимое снаружи, что затрудняет диагностику. Для предотвращения таких проблем в процессе эксплуатации активно используются методы неразрушающего контроля, включая ультразвуковую дефектоскопию, рентгенографию и тепловизионные исследования.

Рассмотрим стальную трубу с наружным диаметром D_s и толщиной стенки t_s , усиленную композитной оболочкой толщиной t_w . Внутреннее давление и положительное изменение температуры ΔT (разница между рабочей температурой и температурой укладки трубопровода) применяются в качестве эксплуатационных нагрузок.

Учитывая, что отношение толщины стенки к диаметру магистральной трубы в большинстве случаев не превышает 0,025, трубу можно рассматривать как тонкостенную оболочечную конструкцию. Радиальными напряжениями пренебрегаем, а напряженное состояние в стальной трубе рассматриваем как плоское напряженное состояние. Основными компонентами тензора напряжений являются продольное (осевое) напряжение σ_{1s} и кольцевое напряжение σ_{2s} (рис. 1).

Напряженное состояние в оболочке также рассматривается как плоскость с существенными компонентами напряжений σ_{1w} и σ_{2w} .

Суммарные деформации в трубе разлагаются на упругопластические деформации $\varepsilon_{1s}^{ep}, \varepsilon_{2s}^{ep}$ и термические деформации

$$\varepsilon_{1s} = \varepsilon_{1s}^{ep} + \alpha_s \Delta T, \varepsilon_{2s} = \varepsilon_{2s}^{ep} + \alpha_s \Delta T \quad (1)$$

где α_s – коэффициент теплового расширения стали.

Соответственно, общие деформации в обертке разлагаются на упругие деформации $\varepsilon_{1w}^e, \varepsilon_{2w}^e$ и тепловые деформации [4].

$$\varepsilon_{1w} = \varepsilon_{1w}^e + \alpha_w \Delta T, \varepsilon_{2w} = \varepsilon_{2w}^e + \alpha_w \Delta T \quad (2)$$

где α_w – коэффициент теплового расширения композитной оболочки, для простоты принятый одинаковым в осевом и кольцевом направлениях. Его значение рассчитывается как средневзвешенное значение коэффициентов теплового расширения армирующего материала (стекловолокна) и полимерная эпоксидная матрица.

Деформация обруча считается постоянной по толщине трубы и оболочки. Относительная погрешность этой гипотезы составляет порядка отношения толщины стенки к диаметру t/D , что может быть точно доказано, по крайней мере, в упругом диапазоне, если рассматривать трубу (или обертку) как толстый цилиндр под действием внутреннего давления и использовать уравнения Ламе.

Условия совместности деформаций в осевом и обручевом направлениях можно записать в виде

$$\varepsilon_{1s} = \varepsilon_{1w}, \varepsilon_{2s} = \varepsilon_{2w} \quad (3)$$

Рассмотрим равновесие полуцилиндра единичной длины, вырезанного из обернутой трубы (рис. 1). Уравнение равновесия в направлении обруча имеет вид

$$\sigma_{2s}t_s + \sigma_{2w}t_w = pD_i/2 \quad (4)$$

Здесь $D_i = D_s - 2t_s$ – внутренний диаметр трубы. Далее рассмотрим определяющие соотношения для трубной стали и материал обмотки. Монотонно возрастающее внутреннее давление приводит к простому (пропорциональному) активному нагружению трубы. В этих условиях упругопластические деформации можно рассматривать в рамках теории малых упругих деформаций, которая основана на трех гипотезах:

- объемные деформации являются упругими;
- девиатор напряжения пропорционален девиатору деформации;
- зависимость между девиаторами напряжения и деформации универсальна и не зависит от напряженного состояния.

Согласно теории, связь между напряжениями и деформациями в продольном и обручевом направлениях может быть записана как

$$\sigma_{1s} - \sigma_m = \frac{2\sigma_i}{3\varepsilon_i} (\varepsilon_{1s}^{ep} - \varepsilon_m^{ep}) \quad (5)$$

$$\sigma_{2s} - \sigma_m = \frac{2\sigma_i}{3\varepsilon_i} (\varepsilon_{2s}^{ep} - \varepsilon_m^{ep}) \quad (6)$$

где σ_m – среднее напряжение, ε_m^{ep} – средняя упругопластическая нормальная деформация, σ_i – интенсивность нормального напряжения, ε_i – интенсивность нормальной деформации [5].

Для точки на внутренней поверхности трубы среднее нормальное напряжение и интенсивность напряжений определяются

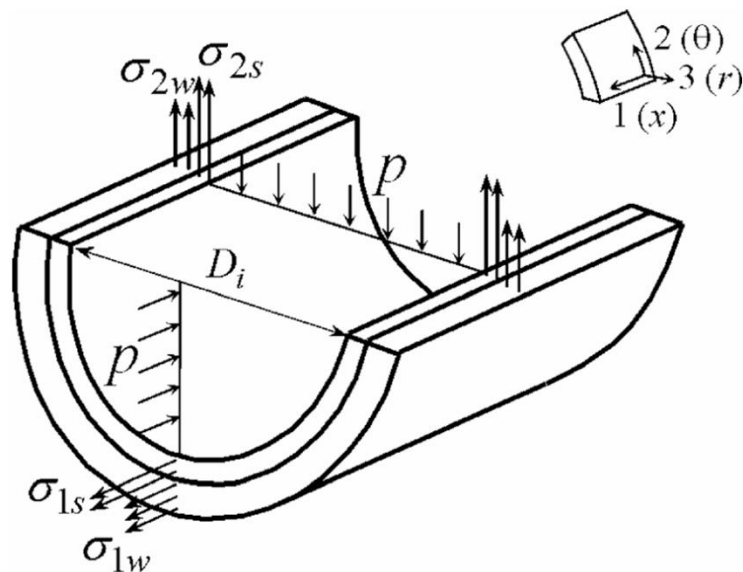

Рисунок 2 – Равновесие полуцилиндра, вырезанного из трубы, под действием внутреннего давления

$$\sigma_m = (\sigma_{1s} + \sigma_{2s} - p)/3 \quad (7)$$

$$\sigma_i = [\sigma_{1s}^2 + \sigma_{2s}^2 - \sigma_{1s}\sigma_{2s} + p(\sigma_{1s} + \sigma_{2s}) + p^2]^{1/2} \quad (8)$$

Среднее напряжение σ_m и средняя упругопластическая нормальная деформация ε_m^{ep} связаны уравнением объемной упругости [6].

$$\varepsilon_m^{ep} = (1 - 2\nu)\sigma_m/E_0 \quad (9)$$

Согласно гипотезе универсальной кривой напряжение-деформация $\sigma_i = f(\varepsilon_i)$, интенсивность деформации может быть оценена по значению интенсивности напряжений и кривой напряжение-деформация системы $\sigma - \varepsilon$

$$\sigma = \sigma_i, \varepsilon_i = \varepsilon - \sigma(1 - 2\nu)/3E_0 \quad (10)$$

При использовании билинейной аппроксимации кривой одноосного напряжения-деформации (рис. 2 (a)) второе соотношение в уравнении (10) принимает вид

$$\varepsilon_i = \begin{cases} \sigma_i/E_0 - \sigma_i(1 - 2\nu)/3E_0, & \text{if } \sigma_i \leq \sigma_y \\ \sigma_y/E_0 + (\sigma_i - \sigma_y)/E_1 - \sigma_i(1 - 2\nu)/3E_0, & \text{if } \sigma_i > \sigma_y \end{cases} \quad (11)$$

На рис. 2 (a) представлены следующие параметры: E_0 – модуль упругости стали; E_1 – касательный модуль на плазовой касательный модуль на плазменной ветви кривой «напряжение-деформация»; σ_y и ε_y – предел текучести и деформация текучести; σ_u и ε_u – предельные напряжение и деформация [7].

Известно, что слоистые композиционные материалы со стеклянными волокнами демонстрируют практически хрупкое поведение при растяжении. В соответствии с Соответственно, механические свойства обертки при растяжении в одном из главных направлений материала могут быть охарактеризованы линейной кривой «напряжение-

деформация», представленной на рис. 2 (б), где E_w – модуль упругости модуль упругости; σ_{uw} и ε_{uw} – предельные напряжение и деформация.

В общем случае композитная оболочка должна анализироваться как слоистый композитный материал. В слоистых композитах механические свойства в плоскости слоев и в поперечном направлении существенно различаются. Свойства в плоскости зависят от структуры и ориентации волокон армирующего материала. В настоящей статье мы рассматриваем внутриплоскостное (обручное и осевое) нагружение композитной оболочки.

Двухосный плетеный стекловолоконный мат, образующий армирующий слой оболочки, можно рассматривать как ортотропные с главными направления материала совпадают с направлениями обруча и оси трубы. направлениями. В этом случае поведение обмотки характеризуется упругими модулями упругости E_{w1} , E_{w2} и коэффициентами Пуассона ν_{w21} и ν_{w12} .

Если свойства волокон в основных направлениях материала одинаковы, материал можно считать поперечно изотропным. В этом случае напряжения и деформации в оболочке при осевом и круговом связаны между собой уравнениями [8].

$$\varepsilon_{1w}^e = \frac{1}{E_w} (\sigma_{1w} - \nu_w \sigma_{2w}) \quad (12)$$

$$\varepsilon_{2w}^e = \frac{1}{E_w} (\sigma_{2w} - \nu_w \sigma_{1w}) \quad (13)$$

В представленной модели набор неизвестных переменных содержит восемь параметров, четыре из которых определяют напряженно-деформированное состояние трубы (σ_{1s} , σ_{2s} , ε_{1s} , ε_{2s}), а еще четыре – напряженно-деформированное состояние оболочки (σ_{1w} , σ_{2w} , ε_{1w} , ε_{2w}).

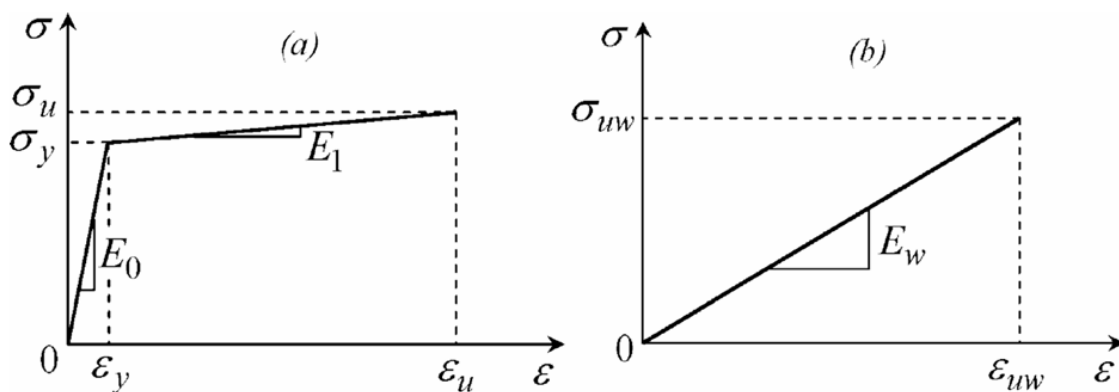

Рисунок 3 – Диаграмма одноосного напряжения-деформации стальной трубы (а) и композитной оболочки в направлении обруча (b)

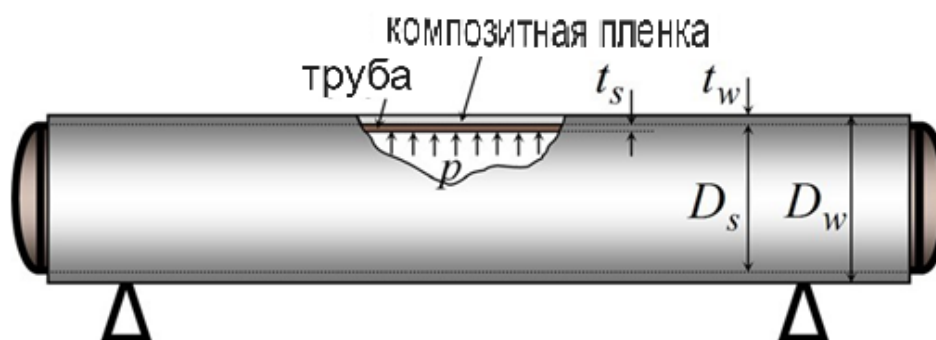

Рисунок 4 – Стальная труба с композитной оболочкой под действием внутреннего давления

Этот подход обладает высокой практической ценностью для различных отраслей промышленности, включая нефтегазовую, энергетическую и химическую. Он способствует предотвращению аварийных ситуаций, снижению эксплуатационных затрат и увеличению срока службы трубопроводных систем, что делает его актуальным и востребованным инструментом в современной инженерной практике.

Разработка и внедрение представленного метода анализа являются перспективным направлением, способствующим повышению надежности, безопасности и эффективности трубопроводных систем на долгосрочной основе.

Список использованных источников

1. Петров В.М. Моделирование напряженно-деформированного состояния трубопроводов: учебное пособие. – М.: Издательский центр «Академия», 2016.
2. Кучерявенко А.В. Применение композитных материалов для усиления трубопроводных систем: монография. – СПб.: Издательство Политехнического университета, 2017 – 125 с.
3. Иванов А.П. Теория упругости и пластичности в расчетах трубопроводов: учебное пособие. – М.: Издательство «Стройиздат», 2014 – 695 с.
4. Шмидт И.В. Математическое моделирование в инженерных расчетах: учебное пособие. – Новосибирск: Издательство НГУ, 2018.
5. Володин С.А., Громов И.Н. Использование ANSYS для моделирования напряженно-деформированного состояния трубопроводных систем: научно-практическое руководство. – М.: Издательский дом «Механика», 2019 – 52 с.
6. Козлов А.И., Михайлов В.П. Композитные материалы в строительстве и энергетике: монография. – М.: Издательство «Энергия», 2020.
7. Горохов Е.И., Третьяков Ю.И. Методы расчета напряженно-деформированного состояния трубопроводов при эксплуатации: научно-практическое пособие. – М.: Издательство «Стройиздат», 2016.
8. Петриков М.В. Сейсмическая безопасность трубопроводных систем: теоретические основы и методы расчета. – Казань: Издательство КГТУ, 2015.

АДАМ ҰРЛАУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Канафин А.Б.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ,

2 курс магистранты

Өзбеков Д.Ө.

з.ғ.к. доцент, Е.А.Бөкетов атындағы

ҚарУ, Қарағанды қ., Қазақстан

Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада адам ұрлаудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасына қатысты мәселелер қарастырылады. Адам ұрлау – жеке тұлғаның еркіндігін шектейтін ауыр қылмыс. Бұл әрекет адамның еркінен тыс алып қашу немесе заңсыз қамауда ұстау арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде адам ұрлау үшін қылмыстық жауапкершілік белгіленген. Адам ұрлаудың **құқықтық белгілері** толық талданып, қылмыстың ауырлық дәрежесі мен қоғамға қауіптілігі көрсетілген. Қазақстандық қылмыстық заңнамада адам ұрлау қылмысы үшін қатаң жазалау шаралары қарастырылған.

Түйінді сөздер: Адам ұрлау, қылмыстық жауапкершілік, қылмыс құрамы, субъективтік жағы, объективтік жағы, ауырататын мән-жайлар.

Адам ұрлау – жеке адамның бостандығына қол сұғатын қылмыстық әрекет. Бұл әрекет жәбірленушіні еркінен тыс алып кету немесе оны бір жерден екінші жерге күштеп жеткізу, еркіндігін шектеу арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 125-бабында адам ұрлау заңсыз әрекет ретінде қарастырылып, оған қылмыстық жауапкершілік белгіленген. Қылмыстың мәні адамның ерік бостандығына қасақана қол сұғуда жатыр [1].

Ежелгі құқық жүйелерінде адам ұрлау негізінен құлдыққа сату, мәжбүрлі еңбекке тарту немесе құн талап ету мақсатында жасалатын. Рим құқығында адам ұрлау ауыр қылмыс болып саналды, бірақ жазалау шаралары қатаң жүйеленбеген.

Қазіргі заманғы құқықта адам ұрлау адамның негізгі құқықтарына қол сұғатын ауыр қылмыс ретінде қарастырылады. Ол жеке мүдделер, материалдық пайда немесе қылмыстық топтардың мақсаттары үшін жасалады. Қазіргі құқық нормалары халықаралық стандарттарға сай қылмыскерлерді қатаң жазалауды көздейді.

«Адамды ұрлау» қылмыстық-құқықтық нормасын заң шығарушы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің – жеке адамға қарсы қылмыстарды біріктіретін ерекше бөлім 1 тарау «Жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» [1]. Қарастырылып отырған топтың қылмыстарының жалпы объектісі ретінде адамды, яғни қоғамда болатын адам тұлғасын қарастырған жөн.

Адам биологиялық жеке тұлға ретінде ғана емес, сонымен қатар қоғамның мүшесі – әлеуметтік қатынастардың қатысушысы (субъектісі) ретінде де әрекет етеді. Біріншіден, дәл осы сипатта адам қоғамнан қорғаныс алады және ол өзі онда белгіленген тәртіп ережелерін сақтауға міндетті. Адамға қарсы қылмыстарды талдау қылмыстардың бір түрін біріктіретін қол сұғудың нақты объектілерін анықтауға негіз береді. Осылайша, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 1-тарауында жеке бас бостандығына, ар-намысына және қадір-қасиетіне қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін нормалар бар. Демек, қарастырылатын қылмыстар тобының нақты объектісі ретінде адамның бостандығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті саналуы керек [1].

Жеке бостандық, яғни өзін-өзі билеу бостандығы адамды ұрлаудың тікелей объектісі ретінде әрекет етеді.

Жеке бостандық – бұл адамның ажырамас негізгі құқықтарының бірі. Адам құқықтары туралы жалпыға бірдей декларацияның 1-бабында: «Барлық адамдар еркін және өздерінің қадір-қасиеттері мен құқықтары бойынша тең туады» деп жариялайды. Қазақстан Республикасының Конституциясы әркімнің бостандыққа және жеке қол сұғылмаушылыққа

құқығы бар екенін мәлімдейді (22-баптың 1 бөлімі), сондай-ақ Конституцияның 21-бабында «Қазақстан Республикасы аумағында заңды түрде жүрген әрбір адам, заңда көрсетілгеннен басқа реттерде, оның аумағында еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға құқығы бар» [2] деп көрсетілген.

Әдебиеттерде жеке бостандықты қылмыстық-құқықтық қорғау объектісі ретінде анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ.

М.В. Бағлай «бостандық құқығы – еркіндіктің өзінен басқа ешнәрсе емес, яғни кез-келген заңды әрекеттерді орындау мүмкіндігі. Бұл құқық басқа адамдардың, әсіресе адамдарға мәжбүрлеуді қолдану мүмкіндігі бар лауазымды адамдардың бостандығын шектеуді қамтиды. Бұл құқықпен ажырамастай байланысты жеке адамның өміріне, денсаулығына, ар-намысы мен қадір-қасиетіне ықпал ететін қол сұғылмаушылық» [3, 125б.].

М.Ю. Карасева «жеке тұлғаның бостандығы категориясы күрделі және көп қырлы деп санайды. Бұл Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде де, басқа заңнамалық актілерде де жеке бостандық ұғымына құқықтық қорғауға жататын объект ретінде анықтама берілмейтіндігін түсіндіре алады. Қылмыстық заңның өзінде адамның бостандығына, ар-намысына және қадір-қасиетіне қарсы қылмыстар туралы тарауда адамның жеке бостандығына нұқсан келтіретін, өз орнын еркін таңдау мүмкіндігінен айыратын, бостандыққа қарсы қылмыстардың сипаттамалары ғана бар. тұрғылықты жері» [4, 215б.].

Д.К. Петров адам бостандығының қоғамдық және жеке өмірдің әр түрлі салаларында оны жүзеге асыру дәрежесіне байланысты бірнеше түрін анықтау көзқарасын алға тартады. Адамның физикалық еркіндігі оның іс-әрекетін шектейтін объективті факторлар болмаса, оның еркіне сай әрекет ету қабілетінде көрінеді. Ол физикалық жеке бостандықтың екі критерийін анықтайды адам: еркін тәуелсіз ерік және оны жүзеге асыруға кедергі болатын кедергілердің болмауы. Осы тікелей мағынада бостандық ұғымы өз еркін білдірудің сыртқы мүмкіндігіне қатысты.

Жеке бостандық дегеніміз – өз-өзіне билік ету, жеке таңдау жасау бостандығы, адамның мемлекетке тәуелсіз шешім қабылдау еркіндігі. Бұл ғарышта өз қалауыңыз бойынша қозғалу, достар шеңберін анықтау және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілеті және адамның өмір салтын, мінез-құлқын өзгертуге бағытталған сыртқы қысымнан босату.

Петров П.К. пікірімен келісуге болады «ұрлау объектісі ретінде қарастыру қажет қозғалыс бостандығы түріндегі жеке бостандық тұжырымдамасының мазмұнын, орналасу орны мен өз еркін білдіру тәсілін таңдауды құрайтын қоғамдық қатынастар».

Жоғарыда айтылғандар бұл жағдайда басты мақсат – қозғалыс еркіндігі және орналасу орнын таңдау болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, өйткені жеке бостандықтың негізі адамның ең маңызды қажеттіліктерінің бірі – кеңістіктегі қозғалу, қозғалу қажеттілігі болып табылады. адамның тірі организм ретінде физикалық өмір сүруі мен дамуына қажетті шарт. «Қозғалыс еркіндігі – бұл барлық басқа бостандықтар үшін логикалық алғышарт және қажетті тарихи шарт. Оның шектелуі инстинктивті түрде еркіндіктің жоқтығы ретінде қабылданады» [5, 18б.].

Жеке бостандық ұғымы ерік ұғымымен тығыз байланысты, өйткені оны (бостандық) жүзеге асыру адамның еркін жүзеге асыру болып табылады. Осыған байланысты сұрақ туындайды: «Мысалы, жасына, психикалық ауруына немесе басқа жағдайға байланысты ерік-жігері жоқ адам не болып жатқанын білуге мүмкіндік бермейтін жағдайда жәбірленуші бола алады ма? жеке бас бостандығына қарсы қылмыстар? «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жәбірленушінің жеке басының сипаттамаларына қатысты қандай-да бір шектеулер белгіленбеген. (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 125-б.)

Кез-келген адам (жеке де, ресми де) қылмыс құрбаны бола алады, оның азаматтығына, әлеуметтік жағдайына, құқықтық сипаттамаларына және т.б. Біліктілік үшін жас, физикалық жағдай маңызды емес.

Сот тәжірибесінде қылмыскер жәбірленушіні ұрлау кезінде емес, кейін және басқа мақсатта қолданған жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылықтың біліктілік белгісі ретінде қаралмайтындығы нақтыланған.

Өмірге немесе денсаулыққа қауіпті зорлық-зомбылық қолдану қауіпі жәбірленушінің оның өліміне немесе денсаулығына зиян келтіре отырып қорқытуында көрінеді. Қауіп нақты, нақты, нақты болуы керек. Пішін оның өрнегі маңызды емес, ауызша да, жазбаша да болуы мүмкін. Ұрланған адамдарға зорлық-зомбылық пен қорқытуды қолдануға болады және оның туыстарына немесе ұрлауға жол бермейтін басқа адамдарға. Егер қауіп бұлыңғыр болса және қылмыскердің өмірге немесе денсаулыққа қауіпті немесе қауіпті емес зорлық-зомбылық қолданамын деп қорқытып-қорқытқаны белгісіз болса, оны өмірге немесе денсаулыққа қауіпті зорлық-зомбылыққа қауіп деп санауға болмайды. Абайсызда жәбірленушінің өліміне немесе басқа ауыр зардаптарға әкеп соқтырған адамды ұрлау (125-баптың 3-бөлігі) қарастырылып отырған қылмыстың ерекше білікті түрі болып табылады. Бұл әсіресе ауырлататын мән-жайды кінәлі адамға жүктеу үшін жәбірленушінің өлімі немесе басқа ауыр зардаптар адамды ұрлап әкетудің салдарынан болғандығын, яғни. осы қылмысты жасау мен көрсетілген салдар арасында себеп-салдарлық байланыс бар екендігі.

Абайсызда өлімге әкелу деп қылмыскер ұрлаудың осындай әдісін таңдаған жағдайлар түсініледі, онда оның жеңіл-желпі немесе немқұрайлығы салдарынан жәбірленушінің өлімі орын алды. Қылмыстық жеңілдік кінәлі адам өзінің іс-әрекеті ұрланған адамның өліміне әкелуі мүмкін екенін түсінген жағдайда болады, бірақ менмендікпен мұндай салдардың алдын алуға болады.

Қылмыстық абайсыздық кінәлі адамның өлімнің немесе басқа ауыр зардаптардың болуын алдын-ала ойламағандығынан көрінеді, дегенмен ол мұны алдын-ала білуі керек еді және мүмкін еді.

Адам ұрлаумен күрес халықаралық деңгейде бірнеше негізгі құжаттар арқылы реттеледі:

- БҰҰ-ның Палермо хаттамасы (2000 жыл): Бұл құжат адам саудасына және адам ұрлауға қарсы күреске бағытталған. Хаттама мемлекеттерге қылмыскерлерді анықтау, жазалау және құрбандарды қорғау бойынша шаралар қабылдауды міндеттейді.

- Еуропа Кеңесінің Адам құқықтарын қорғау туралы конвенциясы (1950 жыл): Конвенция адамның еркіндігін басты құндылық ретінде белгілейді және бостандығын заңсыз шектеуге тыйым салады.

- INTERPOL: Халықаралық полиция ұйымы адам ұрлауға қатысты қылмыстық істерді тергеу мен жедел әрекет ету үшін мемлекетаралық ақпарат алмасуды үйлестіреді.

АҚШ-та адам ұрлау федералдық қылмыс болып саналады, әсіресе егер ол мемлекетаралық сипат алса. Жазалау шаралары өте қатаң. Ресей Федерациясында адам ұрлау Қылмыстық кодекстің 126-бабында қарастырылып, жаза ауырлататын мән-жайлармен бірге белгіленеді.

Құқықтық салада ғалымдар адам ұрлауды құқық бұзушылықтың аса қауіпті түрі ретінде қарастырады. Мәселен, Г.Ф. Поленов «адам ұрлауды жеке тұлғаның еркіндігін өрескел бұзу деп есептейді және бұл қылмыстың әлеуметтік қауіптілігін ерекше атап өтеді». А.А. Пионтковский адам ұрлаудың негізгі мақсаты – жәбірленушіні мәжбүрлеу арқылы белгілі бір материалдық немесе басқа мақсатқа жету екенін көрсетеді. С.С. Сартаев адам ұрлаудың қазіргі қоғамда трансұлттық сипат алғанын және оның алдын алу үшін халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын ерекше атап өтеді [6].

Жаңа дәуірде адам ұрлау қылмысының күрделене түсуі байқалады. Оның себептері:

1. Адам саудасының жаһандануы: Бұл мәселе трансұлттық сипат алып, халықаралық қылмыстық топтардың әрекеттерімен байланысты.

2. Балаларды ұрлау: Әсіресе мәжбүрлі еңбек, қайыршылық немесе бала асырап алу мақсатында жасалатын қылмыстар.

3. Технологиялардың дамуы: Интернет арқылы қылмыскерлер жәбірленушілерді алдап, ұрлап әкету немесе бақылауда ұстау жағдайлары жиі кездеседі.

4. Террористік мақсаттағы ұрлау: Белгілі бір саяси немесе экономикалық талаптарды мәжбүрлі түрде орындату мақсатында адам ұрлау оқиғалары жиіледі.

5. Жаңа технологиялар: Бейнебақылау, GPS трекерлер және жасанды интеллект құралдары қылмыстың алдын алуда үлкен рөл ойнайды. Мысалы, жасанды интеллект деректерді талдап, қауіпті әрекеттерді алдын ала анықтауға көмектеседі.

ҚР ҚК 125-бабында адам ұрлауға нақты анықтама беріліп, жаза түрлері көрсетілген. Қылмыс ауырлататын мән-жайлармен сараланады:

- Топпен сөз байласу;
- Қаруды қолдану;
- Кәмелетке толмағандарды ұрлау;
- Ұйымдасқан топпен жасалған әрекет.

Адам ұрлау қоғамның қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді. Әсіресе кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстардың өсуі алаңдаушылық туғызады.

БҰҰ-ның Адам саудасына қарсы күрес конвенциясы аясында мемлекеттер адам ұрлауға қарсы бірлескен іс-қимылдар жүргізуде. Қазақстан да бұл бағытта белсенді қатысуда.

Қазақстанда адам ұрлаудың алдын алу үшін:

- Халықаралық конвенцияларға қосылу;
- Құқық қорғау органдарының әлеуетін арттыру;
- Адам саудасы мен ұрлауға қарсы ақпараттық науқандар ұйымдастыру;
- Заңнаманы жетілдіру арқылы жаза мерзімдерін күшейту шаралары қолға алынуда.

Технологиялық шешімдер:

- Бейнебақылау жүйелерін орнату;
- GPS және трекерлер арқылы балалар мен қарт адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз

ету;

- Жасанды интеллект арқылы қауіпті әрекеттерді алдын ала анықтау;
- Халықаралық деректер базасын құру арқылы қылмыскерлерді жедел іздестіру.

Адам ұрлау – адам құқықтары мен бостандықтарын бұзатын аса ауыр қылмыс. Қазіргі заманда бұл қылмыстың алдын алу үшін заңнаманы жетілдірумен қатар, халықаралық ынтымақтастықты нығайту қажет. Қазақстанда адам ұрлауға қарсы күрес мемлекеттік саясаттың маңызды бағытына айналуы тиіс. Сонымен қатар, халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру, құқық қорғау органдарының әлеуетін күшейту және заманауи технологияларды пайдалану арқылы бұл қылмыстың алдын алуға болады.

Адам ұрлау қылмысы өзінің дұрыс теориялық бастамасын криминологиялық ғылымнан алады және ол біздің мемлекеттің қылмыстық саясатында ұстанып отырған қылмыстың алдын алудың және онымен ары қарай күресудің негізгі қағидаларына сәйкес жүзеге асырылады.

Жалпы қылмыстылықты және соның ішінде адам ұрлау қылмысының алдын алуда негізгі қағида ретінде қылмыстың алдын алудың нақты шараларын қолданудағы заңдылық қағидасы болып келеді. Альфред Жалинский айтып кеткендей «шараң сөзі криминологиялық ғылымда пайда болған міндеттерге әсер ету мен шешудің бірлегі ретінде қолданылады.

Қылмыстың алдын алуда заңдылық принципін сақтау қағидасы ҚК-тің 2-бабында да айтылып кеткен. Бұрынғы қылмыстық кодекстерде қылмыстың алдын алу мәселесі көтерілмеген болатын [1].

Адам ұрлау қылмысын алдын алу мәселесін ашып кетпес бұрын жалпы криминологиядағы қылмыстың алдын алу мәселесіне көңіл бөліп өткенді дұрыс санап отырмын, өйткені барлық қылмыстың алын алу жалпы қылмыстылықтың алдын алудан негіз алады. Бүгінгі күнгі криминологиялық теорияда қылмыстың алдын алу қағидалары қылмыстылықпен күрестің негіздері ретінде жүйелендірілген [6, 746.].

Жалпы қылмыстылықтың алдын алудың негіздері мен қағидалары адам ұрлау қылмысының алдын алу шараларын жүзеге асыру кезінде де қолданылуы керек және ол нақты шаралардың тиімділігін арттыру кезде қолданылады.

Құқық қорғау органдарының ада ұрлау қылымысының алдын алуға байланысты жұмысы бірінші кезекте сондай көмекті қажет ететін адамдарға бағытталуы тиіс.

Азаматтардың кез келген құқықтары мен бостандық тарын шектеу тек қатаң заңға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс, яғни адам ұрлауға қатысты деген нақты адамға қатысты күдік туса.

Адам ұрлауға кінәлі адамның қылмыстылық жауаптылықтан боастпау дегеніміз біздің еліміздегі адам ұрлау фактілерін ашуға барлық күштерді жұмсап, қылмыскерлерді әшкерелеуді білдіреді. Сондықтан жасалған қылмыс үшін жауаптылықтан босатпау қағидасы көрсетіліп отырған қылмыстың алдын алу шараларын тиімділігін жоғарлатуды елеулі орынға ие болады.

Адам ұрлау қылмысының алдын алудың тиімділігін жоғардату қоғамның көмегінсіз мүмкін емесе, өйткені республикада жасалаып отырған адам ұрлау қылмыстарының көбі ашылмай қалады және осы жерде қоғамның көмегінсіз де адам ұрлау қылмыстарын ашу және тиісті кінәлі адамдарды жауаптылыққа тарту қиынға түседі.

Адам ұрлау фактілерін алады алу шараларын жоспарлау мен оны жүзеге асыру заң нормаларына сәйкес жүзеге асырылуы тиіс. Адам ұрлау қылмысының алдын алу шараларын жүзеге асыруда заңнаманы бұзу құқық қорғау органдарына деген азаматтардың сенімдерін бұзады, ол келер соңында бүкіл жүйенің жұмысын жоққа шырыды.

Адам ұрлау қылмысының алдын алу шараларын жоспарлау мен жүзеге асыру тиісінше қоғам мен халықтың бақылауында болуы тиіс.

Сондай-ақ адам ұрлау қылмысының алдын алу мемлекеттік органдардың осы қылмыс түріне деген жауаптылық шараларын белсендіруге кешенді түрде қараусыз мүмкін емес. Шараларды кешенді түрде белсендіру дегеніміз қылмыстылыққа қарсы, соның ішінде адам ұрлау қылмысына қарсы әртүрлі превентивтік алдын алу шараларын қолдану қажеттілігін білдіреді.

ҚР ҚК-нің санкциялары үш бөлім бойынша да: жай, сараланған және ерекше сараланған адам ұрлау үшін бос бостандығын айыру жазасын көздейді. Адам ұрлау қылмысымен күресті және оның алдын алуды белсендіру үшін сондай-ақ қылмыстық-құқықтық репрессия шараларын экономиясы қағидасын ескерген де жөн.

Кей жағдайларда адам ұрлау кезінде ұрланған адамдардаы шетелдерге алып кету фактілерін ескере отырып, адам ұрлаумен халықаралық дәрежеде күресуге байланысты өзара ынтымақтастық шараларын да қарастыру керек. Осы мақсатта жүйелі түрде адам ұрлау қылмысымен күресудің нәтижелерін жалпы қандай мемлекеттерге адамдарды ұрланатынын анықтап, тиісті шараларды қолдану керек.

Адам ұрлаумен күресудегі өзекті мәселелердің бірі оның әлеуметтік салдарымен күресі болып келеді, оған осы әрекеттерден зардап шеккен жәбірленушілердің есебі мен балауы жатады. Адам ұрлау қылмысын сипаттайтын сандық және сапалық көрсеткіштерді анықтай отыра, адам ұрлаумен күресудің тиісті шаралары да анықтауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 2014 жыл 3 шілде № 226-V ҚРЗ (15.04.2024 № 72-VIII өзгертулер мен толықтырулар) <http://adilet.zan.kz/>

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылдың 30 тамызында қабылданған (2022 жыл өзгертулер мен толықтырулар) <http://adilet.zan.kz/>

3 Каиржанов Е. Уголовное право РК. (общая часть). Алматы, 2003.

4 Қылмыстық құқық. Жалпы және ерекше бөлімдері (альбом-үлгі): оқу құралы / Е. Алауханов. Алматы: Заң әдебиеті, 2008.

5 Ушакова Е.В. Феномен похищения человека в контексте юридической науки и правоприменительной практики: монография М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2018.

6 Мұхтарова В.А. Адамның жеке бас бостандығына қол сұғушылықтың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы: түсінігі, түрлері және құрамдарды ажырату мәселелері: Астана: КазГЮУ, 2019.

АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ МӘДЕНИ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМСЫЗ ЕТУМЕН ҚОРҒАУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Қаржасова Гулдана Батырбаевна
Қазтұтынуодағы Қарағанды
университетінің профессоры, PhD
Ахметова Алтынай Аркалыковна
Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті, «Құқықтану» мамандығы
2 курс магистранты

Аңдатпа: Бұл ғылыми мақалада адам мен азаматтардың құқықтарымен бостандықтарының сақталуымен қорғалуын қамтамасыз етудің ұлттық тетіктері жайлы сөз болады. Мемлекет адам мен азаматтардың құқықтарымен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар бұзылған жағдайда қалпына келтіруге қатысты барлық іс-шараларды жүзеге асырады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетігіндегі маңызды мемлекеттік орындардың қызметіне қысқаша шолулар жасалады.

Түйінді сөздер: Құқық, бостандық, кепілдік, шектеу, қорғау тетіктері, қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасында адаммен азаматтардың барлық құқықтарымен бостандықтар, оның ішінде мәдени құқықтар мен бостандықтармен де қамтамасыз етуге және қорғауға мемлекет кепілдік береді. Мұндай кепілдік бірқатар конституциялық ережелерде бекітілген. Қазақстан Республикасында аумағында адам мен азаматтардың барлық құқықтары, оның ішінде мәдени құқықтары мен бостандықтарын жоятын заңдар шығарыла алмайды, бірақ, мәдени құқықтар мен бостандықтар тек заңмен шектелуі мүмкін екенін түсіну керек.

Осыған байланысты мәдени құқықтар мен бостандықтарды қорғауға кепілдік беретін механизмді қалыптастыру қажеттілігі туындайды, осындай қажеттілік туындаған кезде азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруді қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қорғау жүзеге асырылады.

Қорғау тетіктерін қалыптастыру процесінде мемлекет олардың көмегімен мәдени құқықтар мен бостандықтарды құқық бұзушылықтардан қорғайтынын атап өткен жөн. Мемлекеттік билік органдары өз қызметі барысында адаммен азаматтардың ешқандай құқықтарын бұзбауы керек, ал құқық бұзушылықтар орын алған жағдайында оларды мүмкіндігінше тез және толық қалпына келтіруі керек [1, 310б].

Мәдени құқықтар мен бостандықтармен қамтамасыз етуге кепілдік беру және мемлекеттік қорғау жүйесіне:

-адам мен азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтарының тізбесін айқындайтын Конституциялық нормалар;

-мәдени құқықтар мен бостандықтарды іске асыру тәртібін реттейтін, оларды іске асыру кепілдіктерін белгілейтін нормалар;

-мәдени құқықтар мен бостандықтармен қамтамасыз етуге кепілдік беру және қорғаудың мемлекеттік институттары-кіреді.

Тұтастай алғанда, қорғауды қамтамасыз етудің тетігі тиісті субъектілер жүйесі және олардың қызметі болып табылады, ол адам құқықтарын іске асыруға, оның ішінде оларды қорғауға қолайлы жағдайларды қалыптастыруға бағытталған.

Адаммен азаматтың мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың маңызды буынына атқарушы органдар жатады. Олардың қызметі орындауға бағытталған мәдени құқықтар мен бостандықтарды бекітетін заңдардың талаптары, сондай-ақ олардың азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыру үшін шарттарды қамтитын нормативтік актілерді әзірлеу және қабылдау құқығын беретін тиісті өкімдік өкілеттіктері болады. Осылайша, мемлекеттің барлық билік-атқарушы құрылымдары азаматтар мен

адамның мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды іске асыруы тиіс [2, 1036].

Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетігіндегі маңызды орындардың бірі ішкі істер органдарына бөлінген. Айта кету керек, олардың адам құқықтары мен бостандықтарының барлық түрін қорғауды қамтамасыз ету саласындағы жұмысы құқық қолдану және норма шығару қызметі түрінде жүзеге асырылады. Адам мен азаматтың мәдени құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қамтамасыз ету және қорғау талаптарының біріне органдардың қызметкерлерінің тиісті түрде орындауы жатады.

Заңнама нормаларына сүйене отырып, құқықтың барлық түрлерімен қамтамасыз ету және қорғалуына кепілдік беру міндеттері біртұтас құқықтық мақсатқа ие – бұл адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау. Бұл міндеттер бірінші кезекте:

- қылмыстардан, әкімшілік құқық бұзушылықтардан, оқыс жағдайлардан зардап шеккен адамдарға алғашқы құқықтық көмек көрсету,

- көшелерде, алаңдарда, стадиондарда, саябақтарда, магистральдарда, вокзалдарда азаматтардың кез келген құқығымен бостандығының қауіпсіздігін және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуді қамтамасыз ету,

- әуежайларда, порттарда және өзге де қоғамдық орындарда құқықтарымен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ету;

- адаммен азаматтарға қатысты құқық бұзушылықтың алдын алу.

Адаммен азаматтардың кез келген құқықтары мен бостандықтарын бұзған жағдайларда, зардап келтірілген игіліктермен мүдделерді өмірлік маңызы бар жағдайларды қалпына келтіруді жүзеге асыратынын атап өткен жөн.

Мәдени құқықпен бостандықты қорғауды қамтамасыз ету және қорғау барысында құқық қорғау институттары түрлі әдістерді қолдану арқылы саяси қуғын-сүргін құрбандарын оңалту саласында үлкен жұмыс жүргізуде; қылмыстық сот ісін жүргізу саласында негізсіз зардап шеккендердің құқықтарын қалпына келтіру, қылмыскерлер ұрлаған мүлікті, алданған салымшыларға ақшаны қайтару; азаматтардың басқа да бұзылған құқықтарын қалпына келтіру.

Адам мен азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизміне жататын келесі органға Қазақстан Республикасының есірткі айналымын бақылау жөніндегі қызметі жатады. Аталған қызметтің адам мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғауды іске асырудағы негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

- есірткі айналымына байланысты қылмыстарды анықтау, алдын алу, жолын кесу және ашу;

- Қазақстан Республикасының атқарушы органдарының және мәдени құқықтарымен бостандықтары бұзылған адамдардың оңалту саласындағы жергілікті билік органдарының жұмысын үйлестіру.

Адамның мәдени құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету қорғаудың келесі соттық емес тетігіне прокурорлық қадағалау жатады.

«Қадағалау функцияларын іске асыру процесінде прокуратура басқа да құқық қорғау институттары сияқты қатысады. Адам мен азаматтың мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғау прокурорлық қадағалаудың барлық көп қырлы қызметінен өтеді. Прокурор қандай әрекет жасаса да оған берілген өкілеттіктер негізінде, адам мен азаматтың, сондай-ақ заңмен қорғалатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды жүзеге асырады, адаммен азаматтың құқықтарын қорғауда заңның үстемдігін, бірлігін қамтамасыз ету және заңдылықты нығайту мақсатында, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін жүзеге асыруда заңдылықтың сақталуына ерекше назар аударады және адаммен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау мәселелері бойынша прокурор оларға заңда көзделген шараларды қолданады, бұзылған жағдайда қалпына келтіруді жүзеге асырады» [3,386].

Адам мен азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін прокуратура осындай құқықтарды бұзу туралы арыздарды, шағымдарды қарайды және

тексереді. Айта кету керек, адаммен азаматтардың мәдени құқықтарымен бостандықтарының бұзылуының алдын алу және жолын кесу бойынша белсенді жұмыс жүргізу, сондай-ақ жауапкершілікке тарту туралы мәселелер бойынша қадағалауды жүзеге асыруды заң прокуратура органдарына міндеттейді.

Келтірілген міндеттерге сәйкес, адамның және азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтары бұзылған кезде прокурор әкімшілік сот ісін жүргізуді ұсынады немесе сотта зардап шеккендердің мүддесі үшін талап-арызды қолдайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес адамның мәдени құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілуіне бірінші кезекте мемлекеттік билік кепілдік береді. Мемлекеттік билік оны бөлу негізінде жүзеге асырылады:

- заң шығарушы;

- атқарушы;

- сот.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік:

- ҚР президенті;

- Парламент;

- ҚР заң шығарушы органдары;

- Қазақстан Республикасының Үкіметі;

- атқарушы билік органдарының жүйесі;

- Қазақстан Республикасының соттары [4].

Қазақстан Республикасының Президенті Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілі. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан Республикасының Парламенті және заң шығарушы органдары адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуде Конституциялық қорғау механизмінде бөлек орын алады. Олардың жұмысы адаммен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған заңдарды әзірлеу мен қабылдауға байланысты.

Қазақстан Республикасының Үкіметі адам мен азаматтың барлық құқықтары мен бостандықтарын қорғауда кең өкілеттіліктерге ие. Олар жүзеге асырылады:

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының заңдылығын қамтамасыз ету;

- жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің құқықтарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеу және іске асыру;

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының заңдылығын қамтамасыз ету, меншікті және қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі шараларды жүзеге асыру.

Қазақстан Республикасының Үкіметі азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін қаулылар мен бұйрықтар қабылдай алады. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін ерекше бақылау өкілеттіктері органдарға тиесілі екенін атап өту қажет, атап айтқанда, мемлекеттік билігі және жергілікті өзін-өзі басқару органдары. Мұндай өкілеттіктер салаларда жүзеге асырылады:

- медициналық қызмет көрсету саласында адамның құқықтарымен бостандықтарын қамтамасыз етумен қорғаудың сапасы мен қауіпсіздігін бақылауды қамтамасыз ету;

- туристік қызмет саласындағы адаммен азаматтардың мәдени құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілуіне берілген кепілдікті қамтамасыз ету;

- әлеуметтік бағдарланған коммерциялық емес ұйымдардағы адаммен азаматтардың мәдени құқықтарымен бостандықтарының қамтамасыз етілуін бақылау және т. б.

Адаммен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету тетігін қарастырған кезде Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары жөніндегі уәкілдің рөлін айналып өтуге болмайды. Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметінің сипаты мемлекеттік және аймақтық заңнаманың нормаларымен ғана емес, сонымен бірге сот практикасымен де расталады.

Алайда, уәкілдің қызметі жалпы және мамандандырылған құқық қорғау органдарының құзыретін жоймайды, өйткені оның құзыреті адаммен азаматтардың құқықтарының жаппай немесе өрескел бұзылуының жолын кесу үшін жедел

мүмкіндіктермен қамтамасыз ету. Оның қызметі құқықтарымен бостандықтарын бұзудан зардап шеккендерді қолдау және оларды қорғауда қоғамдық пікір қалыптастыруға бағытталуы керек [5, 686].

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизміндегі маңызды рөл Конституциялық сотқа тиесілі екенін атап өткен жөн. Оның негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысының негіздерін қорғаумен бірге адам мен азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау.

Жеке және ұжымдық шағымдарды қарау кезінде азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау тиімді. Бұл, өтінішпен бірге істерді қарауға себеп болатын шағым. Жүргізілген зерттеу қолданыстағы заңнаманың даму тенденцияларының бірі сот қызметінің кеңеюі екенін көрсетеді. Қазақстан Республикасының Конституциясы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғаудың кепілдіктерін бекітеді.

«Соңғы жылдары қабылданған, осы конституциялық норманы азаматтарды сот арқылы қорғауға талап қою немесе шағым беру нысанында дамытуға және нақтылауға бағытталған барлық заңдарда құқық бекітілген. Кез-келген құқықтар мен бостандықтар, сондай-ақ заңмен қорғалатын мүдделер қорғауға жатады: оның ішінде саяси (сөз бостандығы, жиналыстар, ақпарат алу құқығы, билік органдарына сайлану құқығы)» [6,1126].

Құқықтар мен бостандықтарды қорғау кепілдіктеріне жауапкершілікті белгілейтін немесе ауырлататын заңның кері күшіне беру жол бермеу жатады. Мұндай кепілдік оны жасаған кезде құқық бұзушылық деп танылмаған әрекет үшін ешкім жауап бере алмайтындығын бекітеді.

Осылайша, қазіргі уақытта адаммен азаматтарды барлық құқықтарымен бостандықтармен (әлеуметтік, экономикалық, мәдени) қамтасыз етуге және қорғауға бағытталған, сондай-ақ олардың заңды мүдделерін іске асыруды қамтамасыз ететін ұлттық тетіктер жұмыс істейді. Мұндай тетіктерге адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін тиісті өкілеттіктер мен функцияларға ие мемлекеттік құрылымдар мен олардың өкілдерінің кешені кіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сартаев С. Қазақстан Республикасындағы адаммен азаматтардың құқықтарымен бостандықтарының қамтамасыз етілуінің кепілдігі жайлы. Алматы. 2012
2. Амандыкова С. «Жаһандану жағдайында адам құқықтарын қорғаудың теориялық және құқықтық аспектілері» Астана. 2012
3. Байдильдинов Д.Л. О судебной защите прав, свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве. Алматы. 2018
4. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 июня 2010 года № 4.
5. Шарипбаев Д. Правовое просвещение в области прав и свобод человека и гражданина. Астана. 2018
6. Ковалев А.И. Свобода человека как целостного природно-социально-духовного существа. М. 2015

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В СОСТАВЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

Касимова Гуляр Ахматовна

DSc., проф.кафедры “Бюджетный учет и казначейство”Ташкентского государственного экономического университета

Юлдашева Нодира Виктировна

*PhD, и.о.проф.кафедры “Бюджетный учет и казначейство”Ташкентского государственного экономического университета,
Ташкент, Узбекистан*

Ключевые слова: Финансовый контроль, государственный финансовый контроль, бюджетный контроль, субъекты финансового контроля, объект финансового контроля, показатели финансового контроля.

В.З.Шевлоков подчеркивает, что «финансовый контроль – это совокупность всех действий и операций по проверке вопросов, связанных с финансами в деятельности хозяйствующих субъектов и субъектов управления, с применением специальных форм и методов его организации».

Стоит отметить, что объекты финансового контроля также трактуются в разных источниках по-разному. Например, некоторые авторы: Е.А.Вознесенский, в то время признают в качестве объекта контроля поведение людей по контролю деятельности. Т.М.Мезенцева, В.М.Родионова, В.Шлейников же объясняют, что объектом контроля является деятельность должностных лиц предприятия, организации и органов управления. А А. Ковалева вводит в объект финансового контроля финансовые показатели деятельности предприятий, учреждений и бюджетных организаций». В. Ш. Нуритдинова, М.А.Шарапова высказывают мнение, что «субъектом финансового контроля являются контролирующие органы».

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что финансовый контроль, как система – это система, созданная государством, направленная на определение эффективности деятельности правительства, предприятий, организаций и учреждений государственными или независимыми общественными организациями, на которые возложены контрольные функции.

В литературе по государственному финансовому контролю и аудиту приводятся следующие виды финансового контроля:

1.Государственный финансовый контроль. Осуществляется органами государственной власти и управления.

2.Ведомственный финансовый контроль. Осуществляется ведомствами и ведомствами Министерства экономики и финансов.

3.Внутренний финансовый контроль. Внутренний финансовый контроль существует на предприятиях, организациях и учреждениях.

4.Независимый финансовый контроль-аудиторский контроль. Осуществляется заинтересованными экономическими агентами.

5.Общественный контроль. Осуществляется гражданскими учреждениями и физическими лицами.

Финансовый контроль в развитых странах делится, с одной стороны, на две сферы, которые являются взаимоисключающими, а с другой – на отдельные (самостоятельные): государственный финансовый контроль и негосударственный финансовый контроль.

В соответствии с Бюджетным кодексом Республики Узбекистан государственный финансовый контроль – это изучение и сверка бухгалтерской, финансовой, статистической, банковской и иной документации объектов финансового контроля в целях осуществления контроля за исполнением законодательства о бюджете. Важное значение имеет роль деятельности органов государственного финансового контроля в составе участников бюджетного процесса.

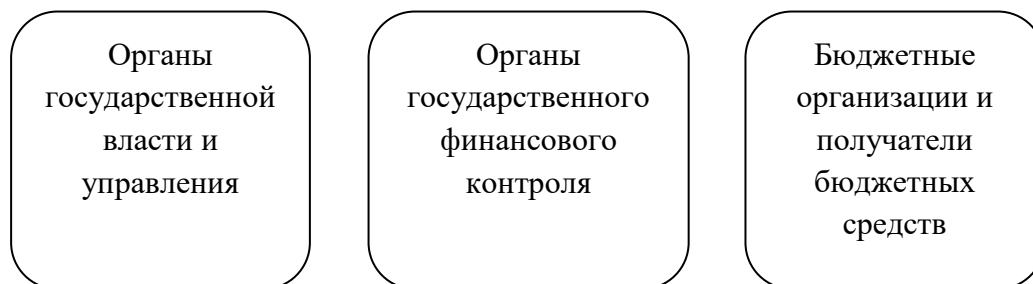

Рисунок 1 – Участники бюджетного процесса

Объектами государственного финансового контроля являются республиканский бюджет Республики Узбекистан, бюджет Республики Каракалпакстан, местные бюджеты областей и города Ташкента, распределители бюджетных средств, бюджетные организации и получатели бюджетных средств, организации со 100-процентной государственной долей в уставном фонде, государственные целевые фонды, иные фонды, созданные в установленном порядке. Согласно законодательным актам, Счетная палата, Министерство экономики и финансов и подведомственные ему компетентные органы определяются как органы государственного финансового контроля. Счетная палата в своей деятельности подчиняется непосредственно Президенту Республики Узбекистан; Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан в своей деятельности подчиняется и подотчетно Кабинету Министров Республики Узбекистан. Стандарты государственного финансового контроля утверждаются Министерством экономики и финансов. Также государственный финансовый контроль в части доходов государственного бюджета и бюджетов государственных целевых фондов осуществляется Государственным налоговым комитетом в пределах предоставленных полномочий. Должностные лица органов государственного финансового контроля не вправе занимать иные должности в органах государственного и хозяйственного управления, органах государственной власти на местах и иных организациях, заниматься предпринимательской деятельностью.

Государственный финансовый контроль направлен на реализацию государственной финансовой политики и создание условий для финансовой устойчивости. Прежде всего, под контролем бюджетов различных уровней и государственных целевых фондов понимается контроль за финансовой деятельностью предприятий, учреждений и организаций, банков и финансовых корпораций. Государственный финансовый контроль-это комплексная и целенаправленная система экономико-правового движения органов власти и управления, опирающаяся на основные законы государства.

Негосударственный финансовый контроль подразделяется на два вида: внутренний (фирменный, внутрикорпоративный) и внешний (аудиторский).

Несмотря на сходство государственной и негосударственной сфер финансового контроля (внешний вид, вид, стили осуществления контроля), они принципиально отличаются друг от друга и по своему конечному назначению. Финансовый контроль наблюдается во всех процессах движения денежных средств, включая финансовые результаты. Поэтому объектом финансового контроля являются денежные отношения. Финансовый контроль служит формой реализации функции финансов, финансовый контроль также направлен на обеспечение интересов и прав государства и всех других экономических субъектов.

Государственный финансовый контроль координирует потоки государственных денежных ресурсов, связанные с образованием и использованием государственных денежных фондов. Государственный финансовый контроль охватывает распределение ВВП, создаваемого в масштабах страны, в стоимостных пропорциях. Основной целью государственного финансового контроля является контроль за максимальным поступлением денежных ресурсов в государственную казну и минимальным осуществлением расходов государственного бюджета и соблюдением бюджетной дисциплины.

Контроль за финансовой деятельностью всех хозяйствующих субъектов (государства, предприятий, учреждений и бюджетных организаций), осуществляемый различными уровнями законодательной и исполнительной власти, а также специально созданными учреждениями, называется государственным финансовым контролем. К ним относятся контроль за соблюдением финансового законодательства в процессе надзора, оценка эффективности финансово-хозяйственных операций и целесообразность осуществляемых расходов.

В то время как главной целью государственного финансового контроля является максимизация сбора ресурсов в государственный бюджет и минимизация расходов государственного бюджета, напротив, главной целью негосударственного финансового контроля является контроль за налогами, сборами и другими платежами, уплачиваемыми в государственный бюджет, с целью увеличения прибыли на размещенный капитал. Одновременно развиваются обе сферы финансового контроля.

Государственный финансовый контроль ставит перед собой следующие задачи:

- обеспечить соблюдение финансового, бюджетного, казначейского, налогового, таможенного, валютного и страхового законодательства;
- поддержание и координация баланса между величиной денежных средств государства и хозяйствующих субъектов и потребностью в финансовых ресурсах;
- сосредоточение внимания на правильном ведении бухгалтерского учета, отчетности по всем объектам контроля;
- нахождение резервов роста доходной базы и финансовых ресурсов бюджетов государства и хозяйствующих субъектов;
- эффективность и законность использования государственных целевых фондов, внебюджетных фондов и правильность проведения валютных операций;
- в целях обеспечения сметно-штатной дисциплины, бюджетной дисциплины органами государственного финансового контроля проводится профилактико-разъяснительная работа.

В Республике Узбекистан с 2022 года для всех министерств установлены основные экономические показатели расходования средств государственного бюджета, установлен план по сокращению бюджетного дефицита на 3 процента и «жесткому контролю за бюджетными расходами».

В Республике Узбекистан требуется осуществление реформ, направленных на достижение стратегических целей государства, на основе совершенствования управления государственными финансами. В соответствии с постановлением Президента Республики Узбекистан от 30 декабря 2019 года № 4555 «О мерах по обеспечению исполнения Закона Республики Узбекистан «О государственном бюджете Республики Узбекистан на 2020 год» приняты следующие основные направления Стратегии совершенствования системы управления государственными финансами на 2020-2024 годы. В том числе:

- повышение компетентности и подотчетности распределителей бюджетных средств и органов местного самоуправления в бюджетной сфере и усиление их ответственности;
- укрепление бюджетной дисциплины за счет унификации стандартов бюджетного учета, совершенствования системы внутреннего контроля и аудита;
- разработка среднесрочных бюджетных основ и внедрение новой системы формирования годового бюджета «бюджет, ориентированный на результат» в целях реализации стратегического подхода к налогово-бюджетной политике;

-повышение институционального потенциала и ответственности участников бюджетного процесса по обеспечению надежности макроэкономических прогнозов;
– оценка фискальных рисков, учет финансовых активов и обязательств и внедрение эффективной системы управления ими.

В стратегии также определены такие направления, как предоставление широкой информации общественности о государственных финансах и обеспечение прозрачности, разработка стратегических подходов к переходу к налогово-бюджетной политике, направленной на поэтапное достижение эффективности и результативности, а также повышение ответственности и подотчетности участников бюджетного процесса.

В стратегии также определены такие направления, как предоставление широкой информации общественности о государственных финансах и обеспечение прозрачности, разработка стратегических подходов к переходу к налогово-бюджетной политике, направленной на поэтапное достижение эффективности и результативности, а также повышение ответственности и подотчетности участников бюджетного процесса.

Таким образом, в целях повышения полноты, достоверности и сопоставимости информации о государственных финансах, экономическая и функциональная бюджетная классификация, являющаяся основой при составлении бюджетной отчетности, должна быть дополнительно приведена в соответствие с международными стандартами. На макро-и микроуровне необходимо принимать меры по повышению качества налогово-бюджетной отчетности, что очень важно для управления налогово-бюджетной политикой. Приведение налогово-бюджетной отчетности в соответствие с международными стандартами повышает устойчивость государственных финансов, а также возможности прогнозирования доходов и обеспечивает сопоставимость и согласованность налогово-бюджетных данных для надежной оценки. В результате постоянного совершенствования государственного финансового контроля расширяются возможности выявления свободных финансовых ресурсов, имеющих в среднесрочной перспективе.

С введением механизма распределения бюджетов в разрезе получателей бюджетных средств и расширения их бюджетной компетенции расширяются и возможности бюджетных организаций и получателей бюджетных средств устанавливать свои цели и соответственно планировать конкретные мероприятия. Основное внимание уделяется повышению эффективности использования бюджетных средств. Исходя из этого, целесообразно будет разработать соответствующие меры по расширению показателей оценки эффективности и результативности использования выделяемых бюджетных средств.

На наш взгляд, при усилении государственного финансового контроля в Республике Узбекистан целесообразно реализовать следующие меры:

1. Оценка фискальных рисков, учет финансовых активов и обязательств и внедрение эффективной системы управления ими;
2. Укрепление бюджетной дисциплины за счет унификации стандартов бюджетного учета, совершенствования системы внутреннего контроля и аудита;
3. обеспечение открытости, полноты и соответствия бюджетной информации международным стандартам;
4. усиление парламентского и общественного контроля над бюджетным процессом. повышение компетентности и подотчетности распределителей бюджетных средств и органов местного самоуправления в бюджетной сфере, а также усиление их ответственности.

Список использованных источников

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы»
2. Азизов Ш. Божхона аудити методологиясини такомиллаштириш. <http://diss.natlib.uz> сайти маълумотлари.
3. Касимова Г.А. Бюджет назорати. Дарслик. Т.: 2023. «ТАХРИРИЙ НАШРИЕТ». – 360 б.

4. Нуритдинова В.Ш., Шарапова М.А. Молиявий назорат. Ўқув қўлланма. “IQTISOD-MOLIYA”. Тошкент.: 2019. 246 б.
5. Шевлоков В.З. Организационные основы создания государственного финансового контроля. // Аудит и финансовый анализ, 2022. №1. – С.5-6.
6. Юлдашева Н.В. Государственный бюджет. – Т.: IQTISOD-MOLIYA. 2021. 457 стр.

МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕ БЕЛГІЛЕРІ

Кенесбаева Акбота Куанышбаевна
Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті, «Құқықтану»
мамандығының 2 курс магистранты

Аңдатпа: Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау барысында мемлекетіміздің ата заңы Конституцияның 6 бабына сәйкес «Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалатындығын» есепке ала отырып жүргізілу қажет. «Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді» деп атап көрсетілгендігін басшылыққа ала отырып, қазіргі қолданылып жүрген қылмыстық заңның нормаларында меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша жауаптылыққа тартуға тиісті баға берілген, ерекше саралау белгілері айқындалып көрсетілгеніменде әлі де болса өзекті мәселелер орын алып отырғандығы туралы мақала барысында сөз болады.

Түйінді сөздер: Меншік, мүлік, саралау, ұйымдасқан топ, саралаушы белгілер, адамдар тобы, сөз байласу, қару қолдану.

Адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасалу әдісіне қарай қылмыстық құқық бұзушылықтардың қай түрінің жасағандығын білуге болады. Бұл жерде адамдар тобының алдын ала сөз байласуы болуы үшін міндетті белгі қатысушылардың арасындағы тұрақты байланыстың болуы, олардың әрекеттеріндегі ұйымшылдық, қылмыстық құқық бұзушылық жасауға алдын ала дайындалу, әрекет етуді жоспарлау, сондай-ақ, қарақшылық, қорқытып алу сияқты қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерін жасауға қажетті қарулар дайындаудың болуы керек.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарын бір-бірінен ажыратып көрсетуде, ең басты назарды қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу мақсатына аудару керек, қарақшылықта, қорқытып алуда әрекет тұрғын, қызметтік, өндірістік үй-жайға не қоймаға шабуыл жасау арқылы пайдакүнемдік ниетті көздейді.

Егер меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша адамдар тұрақты ұйымдасқан қылмыстық топ құру жөнінде алдын ала келісіп, қарулану мәселесін жолға қойып, қаруланып, адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіпті күш қолданып немесе осылай күш қолдану қауіпін төндіру мақсатын белгілеп, қылмыстық құқық бұзушылықты жасайтын болса, онда мұндай жағдайда кінәлілердің әрекеттері ҚР ҚК-нің 192.,194-баптарымен сараланады [1]. Жоғарыда келтірілгендерден өзге жағдайларда тұрақты ұйымдасқан қылмыстық топ құру, азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау, адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен қару қолданып қылмыс жасау туралы деректер болмаса, онда мұндай әрекеттер осы аталған қылмыстарды қарастыратын ҚР ҚК тиісті баптарының тармақтары бойынша ғана саралануы керек.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды адамдар тобының алдын-ала сөз байласуы бойынша жасалды деп тану үшін, ол бірнеше адамдардың қатысуымен және олардың алдарына қойған мақсаттарымен қылмыстық әрекетті жүзеге асырудағы ниеттері бірдей болып, жететін нәтижелеріде жасаған жоспарларымен сәйкес келуі керек. Меншікке қарсы жасалатын бір қылмыстық құқық бұзушылыққа бірнеше адамдардың қатысуы олардың жасаған әрекетінің қоғамға қауіптілік дәрежесін ғана емес, олардың өздерінің де қоғамға қауіпті тұлғалар екендігін көрсетеді және олардың әрекеттерінен туындайтын зардап көлемі де өте үлкен дәрежеде болуы мүмкін.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша ең үлкен қауіптілік бірнеше адам бірігіп жәбірленушіге зорлық көрсетсе немесе оның өмірі мен

денсаулығына қарсы күш қолданса туады, оның өзінде көрсететін зорлық түрі мен тәсілі, сондай –ақ қолданған күш көрсетуінің мақсаты міндетті түрде анықталуы керек. Мысалы, кейбір жағдайларда, адамдар тобы меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық әрекетін жасағанда, кедергіні жою мақсатын көздеп әрекет етуі де мүмкін, мұндай жағдайларда жәбірленушіге күш қолдану оның қылмыстық жоспарында жоқ, яғни ниетімен қамтылмағандығы айдан анық.

Ал, кедергіні жою, ол көбінесе меншік иесінің қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерін жүзеге асырушыларға жасаған қарсылығы салдарынан туындайды, мұндай кедергілер меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлығында бірдей бола бермейді. Осы тұрғыда Г.М.Атаханова, меншікке қарсы жиі жасалатын қылмыстардың нақты белгілері беріле отырып, анықтамасы көрсетілген, онда меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық орын алған кезде саралау жүргізу үшін ең алдымен қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалған тәсіліне және оны жүзеге асырған тұлғалардың әрқайсысының атқарған роліне назар аудару керектігі туралы айтады [2,1426]

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды адамдар тобымен жасалды деп тану үшін, ол қылмыстық құқық бұзушылыққа екі немесе одан да көп адамдардың міндетті түрде қатысуы тиіс. Адамдар тобымен жасалған ұрлық олардың алдын-ала сөз байласуы, ұйымдасқан топпен, яғни істейтін әрекеттері бір ойдан шығып, алдын ала жоспарлануы тиіс және олар қылмыстық құқық бұзушылыққа бір уақытта бірдей қатысуы керек. Сондай-ақ, кездейсоқ кездесіп қалған адамдардың аяқ астынан бірігіп меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасалуы мүмкін емес.

Кейбір жағдайларда, адамдардың бірінен кейін бірі келіп жасаған ұрлығын, ұсақ-түйек жымқыруын, қорқытып алушылығын адамдар тобының алдын ала сөз байласуы арқылы жасалған қылмыстық құқық бұзушылығы деп саралап жатады, бұл дұрыс емес, өйткені адамдар тобының сөз байласуы бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылық деп тану үшін олар бір уақытта бірдей әрекет етулері керек. Ал, кейбір жағдайларда меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды алдын ала ұйымдасқан адамдар тобы жасағанда, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жерде олардың барлығының бір уақытта бірдей болмауы да мүмкін, атап айтқанда, ұйымдастырушы сырттан бақылап, көмектесуші сыртта күтіп тұруы да мүмкін. Мұндай жағдайда, қылмыстық топ мүшелерінің әрқайсысының атқарған ролдерін міндетті түрде анықтамайынша қылмыстық құқық бұзушылықтың әділ бағасы берілмейді [3,1016].

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауды ұйымдастырған немесе оның жасалуына басшылық еткен адам немесе басқа да адамды ұсақ-түйек жымқыру, ұрлық, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу, алаяқтық, тонау, қарақшылық, қорқытып алу жасауға қажетті құралдар мен заттарды, қылмыстық жолмен алынған қаруларды берсе қылмыстық құқық бұзушылық жасауға қатысқаны үшін ол адамда қылмыстық жауаптылыққа тартылады.

Адамдар тобымен жасалған меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық деп тану үшін адамдардың алдын-ала сөз байласуы да жеткілікті. Бірақ алдын-ала сөз байласу меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасалғанға дейін болу керек. Алдын-ала сөз байласу мен меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылық жасаудың басталуының арасындағы уақыт мерзімі бірдей болуы міндетті емес. Алдын-ала сөз байласу меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасалғанға дейін және жасаудың алдында да болуы мүмкін, ал қылмыстық құқық бұзушылық әрекетін жасау үстінде болуы мүмкін емес.

Егер, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасау әрекеттері басталғаннан кейін адамдар сөз байласып, бір-бірімен келісіп, кеңесе отырып, бірдей мақсатқа жету, пайда табу үшін ұйымдасса, онда мұндай меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық адамдардың алдын-ала сөз байласуы бойынша жасалған құқық бұзушылық болып сараланбайды.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықта алдын-ала сөз байласу деген – бұл қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушыларды бір арнаға, бір мақсатқа біріктіріп бір бүтін

қылып әрекет жасауды жолға қояды. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушылардың алдын-ала сөз байласуы – олардың қылмыстық құқық бұзушылық әрекетін жасаудағы ұйымшылдықтарын көрсетеді. Қылмыстық құқық бұзушылықта алдын-ала сөз байласу бұл – олардың алдын ала келісуінде ғана емес, сонымен қатар олардың меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерін жасау барысындағы әрекеттерін де қамтиды, бірақ бұл жөнінде жалпы барлық қылмыстық құқық бұзушылық жасауға қатысушыларға алдын-ала ескертілуі керек және олардың атқаратын істері, ролдері де алдын ала бөлінуі керек.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға алдын-ала сөз байласып, жасалатын әрекеттер жайлы алдын ала келісіп және өздерінің жасаған әрекеттерін заңды деп санап және бұл әрекеттің қылмыстық құқық бұзушылық әрекет болып аяқталатынын білмей қалатын жағдайлар болуы да мүмкін. Мұндай жағдайларда меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар адамдар тобының алдын-ала сөз байласуы бойынша жасалған әрекет болып табылмайды. Егер, меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылық бірнеше адамдар тобының алдын-ала сөз байласуынсыз жасалса, мұндай қылмыстық құқық бұзушылықты жай қылмыстық құқық бұзушылық ретінде саралау керек.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық ұйымдасқан топпен жасалуы да мүмкін, адамдар тобының ұйымдасқан топтың қалпына енгенде бұл топтың өзінің алдын ала сөз байласқандығы ғана емес сонымен қатар ол топ мүшелерінің өзінің белгілі бір дәрежеде қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ұйымдасқанымен де сипатталады. Мұндай ұйымдар сол ұйымдасқан кезден бастап қауіпті және өздеріне тән ерекше белгілері бойынша қылмыстық топқа жақын болып табылады. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ұйымдасқан топтың мүшелері тек көмектесуші ғана емес, сонымен қатар қылмыстық құқық бұзушылықты жасаудағы алдын ала келісілген міндеттерін атқаратын бірнеше топ мүшелерінен тұрады.

Сонымен, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасағанда бір немесе бірнеше орындаушылар болу мүмкін, ал топтың басқа қалған мүшелері осы қылмыстық құқық бұзушылықтағы басқа да өздеріне берілген рөлдерді атқаруы тиіс. Дегенмен, меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықта ұйымдасқан топта оның мүшелерінің қайсысының қандай рөл атқарғанына аса үлкен мән берілмейді. Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықта ұйымдасқан топтың басқа топтардан айырмашылығы оның құрамындағы адамдар ортақ мақсатқа жету үшін өзіне берілген тапсыраманы қалайда сәтті орындап, пайда табуды ойлайды. Сонымен бірге ұйымдасқан топ мүшелерінің жүзеге асыратын іс-әрекеті аяқ астынан емес, алдын ала дайындалғанда немесе ол қылмыстық құқық бұзушылықты тікелей жүзеге асырғанда ғана қалыптасады.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардағы ұйымдасқан қылмыстық топтың не қылмыстық бірлестіктердің мүшесі болып тек сол қылмыстық құқық бұзушылыққа тікелей қатысатын адам ғана емес, сонымен қатар қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты басқа да істер атқарған адам бола алады, мысалы: басшылық жасау, қаржыландыру, қылмыстық құқық бұзушылық жасайтын меншік объектісін табу, қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушыларды көлікпен қамтамасыз ету.

Меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардан келтірілген пайда көлемі және оны қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушылардың арасында бөлуге қатысты сұрақтар мәселесі осы өзекті мәселемен айналысатын ғалымдар арасында үлкен қызығушылық тудырады. Егер, меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық қатысушылары қылмыстық топ құрса (алдын ала сөз байласқан топ, ұйымдастырылған қылмыстық топ немесе қылмыстық бірлестік) және қылмыстық құқық бұзушылыққа бірге қатысқан болса, онда оған түскен пайданың тиесілі бөлігі емес, алынған мүліктің немесе ақшаның ортақ сомасы берілуі тиіс.

Меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасыру және де алынған заттарды тапсыру немесе қабылдап алу қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысу болып табылады, егер орындаушыға қылмыс жасалуға дейін, қылмыс жасау кезінде

онымен келісілген немесе азғырылған болған жағдайда, ол адамдар тобының бірлесіп жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы болып сараланады [4,786].

Меншікке қарсы бірнеше рет және денсаулыққа зиян келтірумен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар. Меншікке қарсы денсаулыққа зиян келтірумен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар қатарына тонау, қорқытып алу, қарақшылықты жатқызуға болады. Меншікке қарсы жасалатын қылмыстардағы ұрлық пен тонауды күш қолданумен ұштасқан қорқытып алушылықтан айыру туралы мәселені шеше отырып, соттар тонау мен қарақшылық қылмыстарында күш қолдану меншікті, мүлікті, затты, құқықты иеленіп алудың немесе оны қалайда иеленіп қалудың аяласы немесе тәсілі, тіптен кей жағдайларда құралы болып табылады, ал қорқытып алушылық қылмыстық құқық бұзушылығында ол қорқыту әрекетін жасаған тұлғаның талабын орындамаған жағдайда күш қолданумен арқылы жүзеге асырылып, ол мүлікке ие болады.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішінде тонау мен қарақшылық мүлікті иеленіп алу үшін күш қолдану әрекетімен бір мезгілде не әрекетті жасап болғаннан кейін жүзеге асатын болса, ал қорқытып алушылық қылмыстық құқық бұзушылығында қылмыс жасаушының ниеті жәбірленушіден талап еткен мүлкін қалайда келер алуға бағытталатындығымен көрінеді. Қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың саралаушы белгілерінің тізімінің арасында, әсіресе қарақшылыққа қаруды немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолданумен жасалған, сондай-ақ денсаулыққа ауыр зиян келтірумен, абайсызда жәбірленушінің өліміне әкеп соққан әрекеттер тән болып саналады. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша заң нормаларымен қарастырылған басқа саралаушы белгілер қарақшылықпен қатар, тонау және ұрлыққа да тән болып есептеледі.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардағы қарақшылық қылмысы формальды құрамды қылмысқа жатады, алайда денсаулыққа ауыр зиян келтірген жағдайда қарақшылық қылмысы шабуыл жасалған сәттен емес, заңда көрсетілген зардаптардың кез келген біреуі пайда болған сәттен бастап аяқталған деп сараланады. ҚР ҚК 192-бабы 3-бөлігінің «б» тармағы «денсаулыққа ауыр зиян келтірумен» деген сөзден кейін «абайсызда жәбірленушінің өліміне әкеп соққан» деген сөздермен толықтырылған. Бұл саралаушы белгі субъективтік жағынан меншікті алумен байланысты қарақшылықтың денсаулыққа ауыр зиян келтірумен ұштасқан тура ниеттегі және жәбірленушінің өліміне әкеп соғуына қатысты абайсыздықтағы кінәнің қосарланған түріндегі қылмыс құрамы орын алғандығын көрсетеді, осыған сәйкес заң шығарушы бұл жерде ҚР ҚК 106-бабының 3-бөлігі бойынша қосымша саралауды талап етпейді [5, 51-5366].

Қылмыстық заң нормаларына сәйкес меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтың бір түрін бір ғана тұлға бірнеше рет жасаса, онда ондай құрам қылмыстың бірнеше мәрте жасалуы деп танылып, оны жасаушы тұлғаның әрекеті қоғамға аса қауіпті деп сараланады. Сондықтанда ҚР қылмыстық заңының нормаларының талаптарына сай меншікке қарсы жасалған бірнеше құқық бұзушылықтарды саралау барысында, оның жасалу жағдайына, уақытына, орына, тәсіліне міндетті түрде назар аудару керек.

Егер бір адам меншікке қарсы бірнеше рет құқық бұзушылықтар жасаса және ол жасаған құқық бұзушылықтар әртүрлі және келтірген зардап көлемі ірі мөлшерде болса, бұл қылмыс жасаушы тұлғаның қоғамға қауіпті екендігін көрсетеді, мұндай қылмыстық құқық бұзушылықтар орын алған жағдайда саралау жүргізу барысында қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше мәрте жасалуы, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы немесе қылмыстардың қайталануы болған болмағандығын анықтау керек.

Өйткені мұндай меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардағы нақты саралау оларды жауаптылыққа тарту мәселесін шешуде маңызды роль атқарады. Бірақ, меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтау барысында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған тұлғаның бұл қылмысты неше рет жасағанын оңай анықтайды. Бір адамның меншікке қарсы бірнеше рет қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауы, қылмыстық кездейсоқ емес, яғни қылмыс

жасаушы тұлғада меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық ниетінің аяқ астынан пайда болмағандығын көрсетеді.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауда қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдану. Қылмыстық заңнамаға саралаушы белгі ретінде қарақшылық, тонау, қорқытып алушылықты жасау кезіндегі қару қолдану бірінші рет Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 12-мамырдағы «Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Жарғысымен енгізілді. Осы Жарлыққа сәйкес, кінәлінің қару ретінде өзге де құралдарды (бәкі, шаппа, асхана пышағы, балта сияқты) қолдануы туралы өзгерту енгізілмеген.

Дегенмен, бұл құралдардың адамға зардап келтіру қабілетінің бар екендігі даусыз. ҚР Қылмыстық кодексіңде жауаптылық мәселесіне қатысты саралаушы белгі ретінде қару мен өзге де құралдардың зақымдау күші мен қабілетін неғұрлым толығырақ көрсетілген деуге болады. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 30-желтоқсандағы «Қарудың жекелеген түрлерінің айналымын мемлекеттік бақылау туралы» Заңына сәйкес және жүргізілген сараптама қорытындысы негізінде шабуыл жасау кезіндегі қолданылаған затты тірі немесе өзге де нысандарға нұқсан келтіруге арналғанын анықтау қажет болады [6].

Егер, кінәлі меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасау барысында көрінеу жарамсыз қарумен немесе оқталмаған мылтықпен, тапашамен не оларға ұқсас затпен (тапаншаның макеті, ойыншық қанжар және пышақ т.б.) өмірге немесе денсаулыққа қатері жоқ дене жарақатын келтіруді мақсат тұтпай осы заттарды пайдаланған болса, сот оның қылмыстық әрекетін саралау кезінде жәбірленушінің жасалған шабуылдың адамға қауіптілігінің нақтылығы мен дәрежесін жәбірленушінің ұғына білуін ескеруі қажет, өйткені кейбір адамдар ондай қаруларды шын қару екен деп ұғынып, қан қысымы көтеріліп немесе жүрек талмасы ұстап есінен танып қалуы да мүмкін.

Қару ретінде пайдаланылатын заттар деп, жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті дене жарақатын салатын заттарды (асханалық пышақ және бәкі, ұстара, балта, сүйменше, шоқпар, отвертка, тақтайша, тас және басқалар), сондай-ақ күні бұрын дайындалып жасалғанына қарамастан нысананы уақытша зақымдауға арналған нәрселер (механикалық бүріккіш, көзден жас ағызатын және тітіркендіргіш заттармен толтырылған аэрозольды құтылар мен құрылғылар) танылады.

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдануды, қарудан оқ атуды не аталған заттардың көмегімен соққыға жығу, ұрып-соғу, тұншықтыру, қылқындару, басып-жаншу, таптау сияқты жәбірленушіге қарсы әрекеттер жасауды тануға болады. Меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардағы қарақшылықтың тонаудан айырмашылығы мынадай: қарақшылық – бұл қос объектілі қылмыстық құқық бұзушылық, өйткені мұндай әрекетер орын алғанда меншік пен тұлға бірдеп зардап шегеді, ал, тонауда қылмыстық құқық бұзушылық әрекет тек қана меншікке бағытталады. Тонау – бұл бөтеннің мүлкін ашық түрде ұрлау және құрылысы жағынан материалдық құрамды қылмыстық құқық бұзушылыққа жатады.

Ендеше, меншікке қарсы жасалатын бұл қылмыстық құқық бұзушылықтардың аяқталу кезеңдері де әртүрлі. Тонау қылмыстық құқық бұзушылығы орын алған кезде жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіп жоқ әрекет жасалса, ал қарақшылықта жасалатын әрекет ол адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті, сонымен бірге мұндай қылмыстық құқық бұзушылықтарда нақты түрде күш көрсетпей-ақ ол жөнінде қорқытудың орын алуы да мүмкін.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалғанын анықтау үшін заң шығарушы оның бұрынғы жасалған қылмыстармен тіптен байланыстырмайды. Қылмысты бірнеше рет жасаған деп тану үшін, бұрын жасаған қылмысы үшін сотталмаған адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтардың осы түрлерін тағы да жасап жауаптылыққа тартылуын айтамыз. ҚР Қылмыстық кодексінің 6-тарауында көрсетілгендей, бұл қылмыстық құқық бұзушылықтардың ерекшелігі біртекті, бір-біріне

ұқсас, жасалу әдістері де бірдей болып келеді. Меншікке қарсы бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылық деп тану үшін Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 6-тарауында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтарды екінші рет жасауы жеткілікті болып табылады. Егер, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы бірнеше рет жасағаны анықталса, онда қылмыс жасаушы тұлғаның әрекетін Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 12 бабы бойынша саралайды.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы бірнеше рет жасамаған деп тану үшін, кінәлі адамның қылмыстық әрекеттерінің түрлерін, қылмыс құрамының барлық белгілері мен элементтерін және ол жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасалуында белгілі бір уақыт аралығын болғандығын анықтау қажет. Сонымен қатар әр қылмыстық құқық бұзушылықты жасау барысында, оны жасаушы тұлғада жаңа қасақана ниет пайда болуы қажет. Субъектінің бірнеше рет меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға оқталғандығы, оның әрекетінің қоғамға аса қауіпті екендігін білдіреді.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы бірнеше рет жасалды деп тану үшін бір адам екі немесе одан да көп меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасап және ол әрекеттердің әрқайсысы жеке-жеке қылмыс ретінде саралануы тиіс. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалғандығын анықтау барысында, кінәлі тұлғаның кәмелетке толмай тұрып жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы есепке алынбауы тиіс.

Сонымен қатар заң бойынша меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жауаптылыққа тарту белгіленген мерзім өтіп кетсе, соттылығы жойылса, сот шешімі бойынша соттылықтан белгіленген мерзімге дейін босатылса және бұрын жасаған қылмыстары үшін заң тәртібі бойынша босатылса қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды. Заң нормаларында қылмыс аяқталған және аяқталмаған болып бөлінеді. Сондықтанда меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың бір текті белгілерін қылмысқа дайындалу мен оқталу сатыларында жасалған әрекеттер арқылы анықтайды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 24 – бабында белгіленген тәртіп бойынша меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға оқталған бұрын сотталған адамдарды бірнеше рет меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны бойынша саралайды. Ол меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардағы жасауға бірнеше рет оқталғаны үшін деп сараланады [7, 87-88бб].

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың үйге, қызметтік, өндірістік немесе қоймаға заңсыз кіруімен байланысты болуы, оның аса қауіптілігімен және қылмыс жасау тәсілімен және де ол тәсілді бұрын да пайдаланып қылмыстық құқық бұзушылық жасаған тұлғалардың әрекеттері арқылы анықталады. Меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілігі оның мекемеге заңсыз кіруі, оның барлық жағдайда да жасалуына кінәлінің күш жұмсау арқылы мүлікке қол жеткізу мақсатында жолында кездескен бөгеттерден өтумен (құлыпты бұзу, терезені сындыру) және үйге немесе мекемеге кіру үшін әр түрлі тәсілдерді қолданылуы мүмкін. Сондай-ақ, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған кезде қылмыс жасаушы тұлғалар зорлық әрекеттерін де қолдануы мүмкін, басқаша айтқанда, мүлік сақталатын жерге жету үшін қылмыскерге қосымша күш, өзіндік ой, қулық немесе алдау не басқа да (алдауларды) тәсілдерді пайдалануы мүмкін.

Бұзып, сындырып, басып кіру – ол заңсыз, қасақана, мүлік иесінің еркіне қарсы меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау барысында орын алады. Бұзып кіру ол меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар объектісінің элементі, ол бөтен адамның мүлкін құқыққа қарсы алу, пайдалану және иемденуге бағытталған, сондықтанда бұзып кіру меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасауға дайындалу емес, оқталу болып табылады. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы бұзып кіру субъективтік жағынан әрқашанда тікелей қасақаналықпен жасалады. Бұзып кіру алдын-ала

ойластырылған, жоспарланған, ол әрекетті жасау үшін алдын ала келісіліп сөз байласқан мақсатта жүзеге асырылуы керек. Осы жағдайда ғана ол меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың толық тетігі бола алады. Меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша бұзып кіру болып табылмайды, егер: тұлға мекемеде немесе сақтағышта арнайы органның рұқсатымен немесе ондай рұқсатсыз, бірақ шығармашылық, қоғамдық істер, өзінің мамандық міндеттерін орындау үшін, жеке ісі бойынша бұзған болса.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Қылмыстық кодексі 03.07.2014ж. қабылданған, 22.01.2024ж. өзгерістермен

2. Г.М. Атаханова. Меншікке қарсы қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері. Алматы. 2014

3. В.М. Чубарев., В.И. Махоткин. Классификация преступлений по степени и их общественной опасности. М. 2017

4. К.Б. Есмагамбетов. Бөтеннің мүлкін талан-таражға салу түсінігі. Алматы. 2015.

5. К.А. Сариева. Пайдакүнемдік қылмыстардың факторлары. Астана. 2014

6. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 30-желтоқсандағы «Қарудың жекелеген түрлерінің айналымын мемлекеттік бақылау туралы» Заңы

7. Б.Г. Нургалиев. Предупреждение преступлений против собственности. Астана. 2017

СИНГАПУР БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Кенжебаева Г. Д.

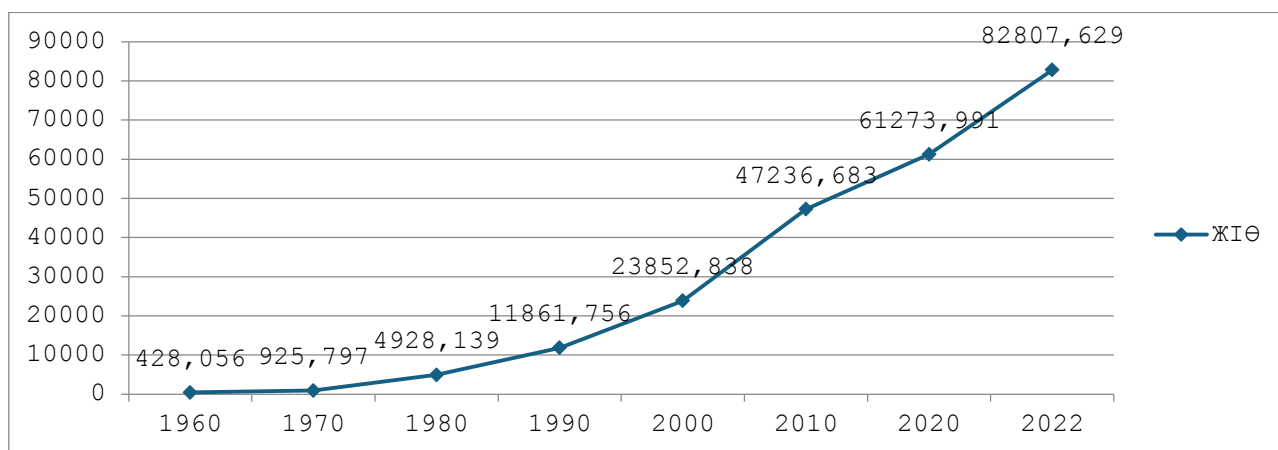
аға оқытушы, магистр

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті

Аңдатпа: Ғылыми мақалада халықаралық банк жүйесінде өзіндік орын алатын Сингапур банк жүйесінің ерекшеліктері қарастырылып, оны халықаралық инвесторлар мен кәсіпкерлер үшін бірегей және тартымды ететін негізгі аспектілері анықталады.

Түйінді сөздер: банк жүйесі, инвестор, халықаралық қаржы, банк секторы.

Ең алдымен Сингапур елінің экономикалық даму барысындағы тарихи деректерге назар аударсақ. 1960 жылдардың ортасында Сингапур жұмыссыздық, толқулар, сыбайлас жемқорлық пен қылмыс көп таралған, Оңтүстік Азияның «ергежейлі» елі болды. Қала халқының үштен екісіне жуығы қараңғы жерлерде өмір сүрді және жан басына шаққандағы ЖІӨ 320 доллардан аз болды. Бүгінде Сингапур экономика, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту және әлеуметтік әл-ауқат саласында бұрын-соңды болмаған жетістіктерге ие.

1-сурет – Сингапурдағы жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнімнің динамикасы

1-суреттен Сингапур елінің ЖІӨ-нің өсу динамикасы байқалады. 2022 жылы жалпы ішкі өнім 82 807 мың. доллар құрайды, соңғы 20 жылдың ішінде 4 есе өсіп отыр. Бұл Сингапурды жан басына шаққандағы табысы жоғары және қаржы, сауда, көлік, туризм және технология сияқты экономикалық қызметтің кең ауқымы бар әлемдегі ең дамыған экономикалық аймақтардың бірі ретінде көрсетеді [2].

Елдің банк секторының артықшылықтарына мыналар жатады:

- экономикалық тұрақтылық және соның нәтижесінде тәуекелдердің болмауы және депозиттердің сенімділігі;
- елдегі кез келген халықаралық банкте клиенттерге жоғары сапалы кешенді қызмет көрсету және қызметтердің барлық түрлерін көрсету;
- мемлекеттік деңгейде заңмен қарастырылған міндетті сақтандыру;
- салымшылардың құпиялылығы мен банктік құпиясын сақтау;
- тұрақты салық салу жүйесі;
- тиімді және жаңартылған желілік қауіпсіздік шараларымен Интернет-банкінгті пайдалана отырып, банктік шоттарды қашықтан басқару [4].

Жоғарыда аталғандарды Сингапур Республикасының қаржы ұйымдарының жұмысы жетекші қаржылық державалар деңгейінде жүзеге асырылады, қызмет көрсету жағынан олардан ешбір кем түспейді деген қорытынды шығады. Сондықтан көптеген клиенттер өздерінің қаржылық мәліметтерін Сингапур банктеріне сенеді.

Сингапур банк секторы туралы мәліметтерді зерттеу арқылы маңызды ерекшеліктеріне тоқталуды жөн көрдік.

Сингапурдағы банк секторының маңызды ерекшелігі – банк секторына инновациялар мен түрлі FinTech технологияларын енгізілуі. Сингапур банк секторында жаңа технологияларды белсенді түрде дамытуда. Үкімет қаржы қызметтері секторындағы инновацияларды ынталандыру үшін FinTech стартаптары мен инкубаторларын дамытуға инвестиция салуда. Сингапурдағы банк индустриясында инновация маңызды рөл атқарады. Тұтынушылардың тәжірибесін жақсарту, тиімділік пен өнімділікті арттыру, киберқауіптермен күресу және қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жаңа өнімдер мен қызметтерді дамыту, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және жаңа өнімдер мен қызметтерді дамыту қажет [7].

Жақында Сингапурдың Монетарлық органы (MAS) келесі жылдан бастап банкаралық есеп айырысулар үшін қолданылатын цифрлық валютаны тікелей шығара бастайтынын хабарлады. Елдің орталық банкі ретінде қызмет ететін MAS цифрлық ақшаның үш түрін – орталық банктің цифрлық валютасын (CBDC), токенизацияланған банк міндеттемелерін және реттелетін стабилкойндерді дамытатынын атап өтті. Тестілеу үшін MAS банктерді, JP Morgan, HSBC, Amazon, Alipay және т.б. сияқты финтех және интернет-компанияларды тартады. MAS банктер бір-бірімен төлем жасау кезінде пайдалана алатын цифрлық валютаны нақты уақыт режимінде шығаруға шешім қабылдады [3]

Сонымен қатар Сингапурдың банк жүйесі өзінің қатаң ережелерімен және ашықтығының жоғары деңгейімен танымал. Бұл жүйенің сенімділігі мен инвесторлар үшін тартымдылығына ықпал етеді. Бұл Сингапурдағы банк қызметінің ерекшелігі де болуы мүмкін. Елдің орталық банкі – Сингапурдың ақша-несие органы, ол елдегі ақша-несие саясатын анықтайды, банк және қаржы институттарының қызметін реттейді, ақша эмиссиясының көлемін анықтайды. Сингапур долларының нақты эмиссиясын Сингапур теңге сарайы жүзеге асырады. Бірақ жақында Орталық банк ақшаны жылыстату дауларына байланысты тексеруді күшейтті. Бірнеше шетелдік қамауға алынды (олардың ішінде Қытай, Кипр, Түркия, Камбоджа, Вануату азаматтары бар) [5]

Сингапурдың келесі ерекшелігі – бұл оффшорлық аумақ, жетекші халықаралық қаржы орталықтарының бірі. Компаниялар сенімді және құрметті, халықаралық саудада және холдинг ретінде пайдалануға ыңғайлы. Оффшорлық банктер – банктік қызметтердің барлық түрлерін көрсетеді, бірақ азиялық валюта бірліктерінде номинацияланған азиялық валюталарда ғана мәміле жасайды (Азиялық валюта бірлігі – банктер Азия нарығында жүзеге асырылатын барлық шетел валютасымен операцияларын есепке алу үшін пайдаланатын бірлік). Олар Сингапурдың Монетарлық органы шығарған Оффшорлық банктік нұсқаулықтармен реттеледі [9].

Тағы бір ерекшелігі, Сингапурдың банк секторы инвесторлар үшін жағдай жасайды. Сингапур инвесторларға төмен салықтарды, тұрақты саяси ортаны және инфрақұрылымды дамытуды қоса алғанда, тартымды бизнес шарттарын ұсынады.

Ал соңғы ерекшелігі – Сингапур төлқұжаттары әлемдегі ең мықты. Сингапур соңғы бес жылда алғаш рет әлемдегі ең қуатты төлқұжаттардың рейтингінде Жапонияны бірінші орыннан шығарды. Сингапурлықтар 192 елге визасыз бара алады. Өз азаматтарына әлемнің көптеген елдеріне кең ауқымды визасыз кіруді қамтамасыз ететін Сингапурдың мықты төлқұжаты бірнеше себептер бойынша банк секторына тікелей қатысты. Ол ең алдымен, шетелдік инвесторлар мен клиенттерді тартумен байланысты. Сингапурдағы банктер көбінесе шетелдік клиенттер мен инвесторларға қызмет көрсетеді. Күшті төлқұжат Сингапур азаматтарына әлем бойынша еркін саяхаттауға және шетелде іскерлік байланыстар жасауға мүмкіндік береді, бұл капитал ағынының артуына және банк секторына жаңа клиенттерді тартуға әкелуі мүмкін. Осылайша, мықты Сингапур төлқұжаты елдің банк секторына айтарлықтай әсер етіп, оның өсуіне, дамуына және әлемдік аренадағы позициясының нығаюына ықпал ете алады.

Зерттеу нәтижелері Сингапурдың аймақтағы қаржы орталығы ретіндегі рөлі мен оның жаһандық экономика үшін маңыздылығын көрсетеді. Сингапур – Азиядағы ең жылдам дамып келе жатқан елдердің бірі. Сингапурдың ЖІӨ-нің негізгі бөлігі қызмет көрсету секторынан келеді және бұл ел тиімді түрде Оңтүстік-Шығыс Азиядағы ірі қаржы орталығына және әлемдегі жетекші қаржы орталықтарының біріне айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кальбаева Н.Т., Сейсенбаева Ж.М. Әлемдік банк жүйесі. Оқу құралы. Қарағанды: «Medet Group» ЖШС
2. https://datacommons.org/place/country/SGP?utm_medium=explore&mprop=amount&popt=EconomicActivity&cpv=activitySource,GrossDomesticProduction&hl=ru
3. <https://www.mas.gov.sg>
4. <http://singaporelove.ru/banki-singapura/>
5. <https://amp.rbc.ru/rbcnews/finances/24/09/2023/6510545c9a7947e966aa8a25>
6. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Банковская_система_Сингапура
7. "Financial Services in Singapore" by the Monetary Authority of Singapore (MAS): This book is an official publication of the MAS, the central bank of Singapore
8. "Banking in Singapore" by Chew Soon Beng; 7 Бөлім
9. World Bank website: URL World Bank: The World Bank website provides information about the financial system of Singapore.

ЭТАПЫ ПОСТРОЕНИЯ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ХАБОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кенжебеков Н.Д.

К.э.н., доцент

Карагандинский университет

Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Кабдыбай А.К.

К.э.н., доцент

Karaganda Buketov University,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье исследуются этапы построения трансграничных хабов в Республике Казахстан как стратегического инструмента для усиления международной кооперации и торгово-экономического сотрудничества. Определены ключевые принципы создания хабов: экономическая свобода, международная интеграция, равенство прав участников и развитие глобальных цепочек стоимости. Описаны механизмы реализации, включая создание специальных экономических зон, транспортно-логистических комплексов и зон свободной торговли. Рассматриваются преимущества интеграции с национальной инфраструктурой и примеры хабов на границе с Узбекистаном, Кыргызстаном, Россией и Китаем. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP19680334).

Ключевые слова: трансграничный хаб, промышленная кооперация, международная торговля, экспортно-импортные операции, индустриальные зоны.

Принципы развития трансграничных хабов увязаны с принципами общенациональной стратегией развития Республики Казахстан, направлены на создание благоприятных условиях для эффективного торгово-экономического сотрудничества Казахстана с заинтересованными сторонами.

Государственная политика в сфере развития трансграничных хабов основывается на следующих принципах:

- экономическая свобода субъектов трансграничных хабов и связанных с ними предпринимательской деятельности, обеспечение режима свободной торговли;
- приоритизация частных инициатив, новых форм предпринимательства, международных интеграционных процессов в сфере индустрии и торговли;
- равенство прав и соблюдение интересов резидентов и нерезидентов трансграничных хабов, недопустимость дискриминации участников хабов;
- ориентир на построение глобальной цепочки создания стоимости, развитие международных кооперационных связей;
- развитие сотрудничества и международных соглашений в торговой политике;
- информационная открытость и публичность деятельности трансграничных хабов.

Соблюдение указанных принципов будет обеспечиваться за счет применения современных технологий стратегического управления, применением лучших мировых практик развития хабов, применения зарубежных стандартов по созданию и развитию трансграничных хабов.

Трансграничный хаб – инициатива или проект, направленный на развитие и углубление производственных, кооперационных, торговых, транзитных связей между трансграничными странами, используя их экономический потенциал. Трансграничный хаб – это приграничный индустриальный и (или) торговый и (или) транспортно-логистический комплекс, обеспечивающий интенсификацию международных товаропотоков и (или)

производственно-сервисных связей. Трансграничные хабы могут иметь статус специальных экономических зон.

Эффективность работы хаба определяется уровнем свободы торговли, транзита, кооперации между основными трансграничными странами, что достигается за счет добросовестного соблюдения международных соглашений, недопустимости дискриминации и признании международных норм [1].

Важным условием функционирования и отличительной особенностью трансграничных хабов от действующих в стране индустриальных зон должна стать относительная дешевизна и удобство хранения и транспортировки грузов. Для этого трансграничные хабы должны быть объединены в единую сеть и интегрированы с национальной товаропроводящей системой Казахстана, кроме того, необходимо принять единый тариф с понижающим коэффициентом для грузов, передвигающихся между трансграничными хабами и транспортно-логистическими комплексами страны.

Согласно лучших практик мирового опыта [2, 3], создание трансграничного хаба включает в себя 6 основных этапов, представленные на рисунке 1.

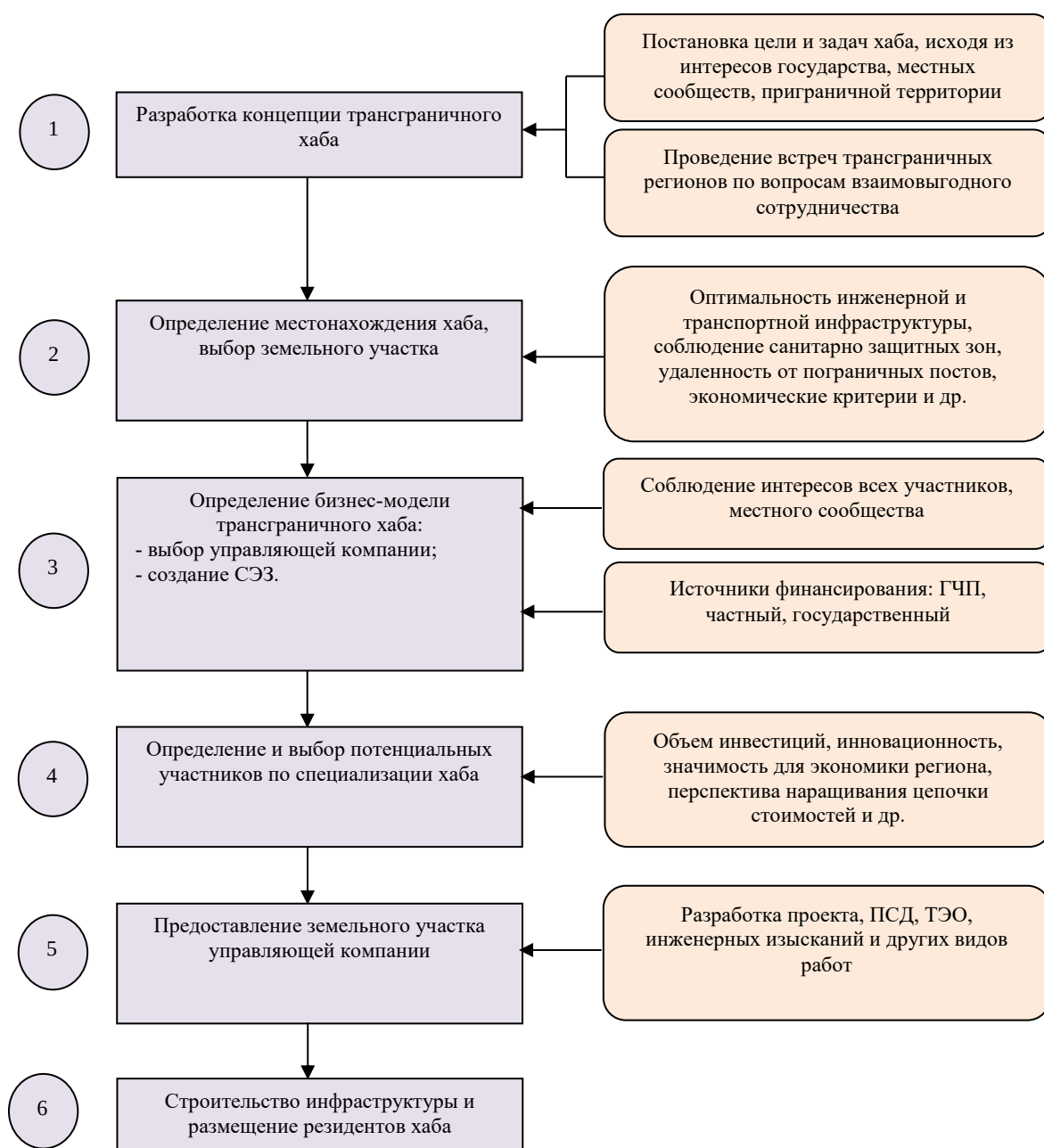

Рисунок 1 – Логика создания трансграничных хабов

На первом этапе прорабатывается концепция хаба, его специализация. Постановка цели и задач хаба определяется на основе интересов государства, местных сообществ, потенциала приграничной территории.

Масштаб и перспективы развития хаба уточняются на основе заключения международных соглашений между трансграничными странами. Особые конкурентные преимущества стране дают ее уровень международной интеграции, чем выше открытость страны, чем выше статус международных интеграционных форм, тем больше конкурентных преимуществ будет у участников хаба.

На втором этапе определяется земельный участок для построения хаба, оценивается наличие инженерной и транспортной инфраструктуры, удобство обработки грузов на пограничных постах, удаленности от сложившихся транспортных коридоров и ряд других критериев.

На следующем этапе определяется бизнес-модель развития и управления трансграничным хабом: выбор управляющей компании. По мировому опыту, эффективность управления хабом частной компанией выше, чем у государственной, поскольку ее чистый доход напрямую зависит от уровня развития хаба. Частные компании управляют хабом на принципах доверительного управления в определенный срок, при соблюдении параметров развития хаба, срок может быть продлен. Также для развития хаба применяются инструменты ГЧП.

Для создания инвестиционной привлекательности и благоприятных условий для торговли применяют различные формы государственной поддержки и стимулирования: открытие СЭЗ, свободных зон торговли, селективные меры поддержки иностранных инвестиций и др.

На четвертом этапе управляющая компания активизирует предпринимательский потенциал региона, создает необходимый пул проектов. Частная инициатива поиска партнеров по созданию бизнеса при соответствующей государственной поддержке – это наиболее приемлемая форма управления хабом.

Отдельно селективная государственная поддержка обеспечивается при соответствии проектов общегосударственным приоритетам.

И только на последующих этапах земельный участок предоставляется управляющей компании для строительства хаба.

Данную последовательность этапов следует выдержать в отношении трансграничных хабов Казахстана. Строительство хаба следует начинать после формирования критической массы приоритетных или высокоэффективных проектов, подтвержденных международными соглашениями.

Целью создания трансграничных хабов является усиление международных производственных кооперационных связей и объема торговли между странами, расширении номенклатуры экспортируемых товаров, повышению транзитного потенциала страны.

Механизмы реализации цели:

1) создание специальных индустриальных зон для запуска промышленных предприятий в приоритетных секторах экономики, усиления международных кооперационных связей;

2) создание зон свободной торговли;

3) организация сетевых транспортно-логистических комплексов;

4) организация туристских дестинаций.

Требования к размещению трансграничных хабов:

1) хабы должны размещаться на свободной приграничной территории, согласованной со страной-партнером, с учетом возможностей двустороннего развития и дальнейшего расширения;

2) индустриальные и транспортно-логистические зоны должны располагаться в непосредственной близости к железнодорожным веткам;

3) индустриальные зоны должны располагаться в непосредственной близости к крупным населенным пунктам для обеспечения предприятий рабочими.

В настоящее время в Казахстане предполагается создание трех новых трансграничных хабов на границе с Россией, Узбекистаном и Кыргызстаном, а также модернизация и развитие уже существующих – на границе с Китаем (Хоргос) и у водной границы с Азербайджаном, Ираном и Туркменистаном (Морской порт Актау).

В целом, создание и развитие Международного центра промышленной кооперации «Центральная Азия» на границе с Узбекистаном будет способствовать решению следующих задач:

- создание благоприятных условий для развития межгосударственных кооперационных и интеграционных связей для организации международной цепочки добавленных стоимостей;
- оптимизация производственных процессов промышленных предприятий и обеспечение их конкурентоспособности на международном уровне;
- расширение и укрепление национальной и международной товаропроводящей системы.

Согласно двусторонним соглашениям, индустриальный торгово-логистический комплекс «АЛАТАУ» на границе с Кыргызстаном должен функционировать в качестве свободной экономической зоны, и будет способствовать развитию и расширению производственных мощностей в сферах переработки сельхозпродукции, производства продуктов питания, легкой промышленности и транспортной логистики, что позволит повысить товарооборот двух стран.

Центр трансграничной торговли «Евразия» на границе с Россией должен стать международной экономической площадкой на территории ЕАЭС с благоприятными условиями для бизнеса (так называемый «промышленный офшор» или промышленная зона с льготными условиями).

Актуальность создания контейнерного хаба в большей мере обуславливается необходимостью увеличения способности перевалки транзитных контейнерных грузов в Транскаспийском международном транспортном маршруте по направлению Китай-страны Центральной Азии-Азербайджан-Турция-страны Европы и обратно.

Для реализации экспортного и транзитного потенциала Казахстана следует изменить подходы к развитию и управлению транспортно-логистической и производственной инфраструктурой страны. Ввиду высокой значимости транспортной составляющей в себестоимости экспортоориентированных товаров, а также уровня согласованности элементов транспортно-логистической системы при обработке транзитных грузов, в особенности, мультимодальных перевозок, развитие трансграничных хабов позволит определить наиболее эффективные подходы и механизмы развития приграничной транспортно-логистической и индустриальной инфраструктуры для достижения эффекта сжатия экономического пространства и интенсификации использования приграничных территорий страны.

Список использованных источников

1. Brunet-Jailly E. Cross-border cooperation: a global overview //Alternatives. – 2022. – Т. 47. – №. 1. – С. 3-17. <https://doi.org/10.1177/03043754211073463>
2. Böhm H. Five roles of cross-border cooperation against re-bordering //Journal of Borderlands Studies. – 2023. – Т. 38. – №. 3. – С. 487-506. <https://doi.org/10.1080/08865655.2021.1948900>
3. Basboga K. The role of open borders and cross-border cooperation in regional growth across Europe //Regional Studies, Regional Science. – 2020. – Т. 7. – №. 1. – С. 532-549. <https://doi.org/10.1080/21681376.2020.1842800>

О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СЕЛАХ РК (НА ПРИМЕРЕ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Ерболат Кенжебеков,
студент 2 курса специальности
«Юриспруденция» ВШП МНУ
А. Оразбаева,
teaching professor ВШП МНУ

Аннотация: В статье рассматривается взаимодействие органов государственного управления и местного самоуправления в селах Акмолинской области. Автор акцентирует внимание на принятии новой модели самоуправления в селах, важности состава маслихата и повышении его роли в решении проблем местного значения.

Ключевые слова: государственное управление, местное самоуправление, местное сообщество, села, сельские местности, концепция, маслихат.

Действующему Закону «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» [1] более 20 лет и многие эксперты, и ученые-правоведы требуют внесения актуальных изменений или принятия совершенно нового закона. Обоснованием такого предложения служит необходимость разделения сфер правового регулирования путем выделения норм местного самоуправления и введения эффективного самоуправления населением страны.

Развитие и повышение активности в принятии решений местным сообществом, его финансовая самостоятельность, вовлеченность населения в решение проблем местного значения, – все те вопросы, которые озвучены во многих стратегических документах, выступлениях Главы государства.

Актуальность статьи заключается в том, чтобы подчеркнуть, что жители сел заинтересованы в развитии своего места проживания, поэтому желают участвовать в эффективном принятии решений совместно с акимом.

Для реализации цели статьи ставится задача рассмотрения, каким образом взаимодействуют между собой аппарат акима села и его жители. Правовой основой для раскрытия вопроса служат утвержденные Указом Президента Концепции, действующий закон, также использован опыт некоторых европейских стран.

Одним из первостепенных направлений развития экономики Казахстана является развитие сельского хозяйства. Исторически Казахстан являлся республикой с большим аграрным потенциалом, где все необходимые продукты питания производились и экспортировались в соседние республики. Сегодня Казахстан считается регионом с большой долей сельского населения и трудовых ресурсов, и важно сохранить эту тенденцию в долгосрочной перспективе и создать нормальные условия для их жизнедеятельности. На протяжении многих лет и по настоящее время наблюдается сокращение сельского поселения. Признано, что более чем в половине малых населенных пунктов, численность населения составляет, менее 500 человек – 9,8 процента сельского населения [2]. Невозможно не согласиться, такое положение дел явно затрудняет социальное развитие сельской местности, что в итоге приводит ко многим нежелательным процессам. К примеру, специалисты рабочих специальностей стремятся найти достойно оплачиваемую работу, молодое поколение также ищет статусную работу, высокие заработные платы и комфортные условия проживания, что не обеспечивается, к сожалению, в селах. Социальные и экономические условия – факторы, влияющие на выбор каждого, и, в случае их отсутствия или несоответствия ожиданиям позволяют утверждать о разрыве между уровнем и качеством жизни в сельской местности.

Согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, на начало 2023 года количество областей

составляет 17, районов – 188, городов – 89, в том числе республиканского значения – 3, поселков – 29, сельских округов – 2 177, сел – 6 295 [3]. На начало 2023 года численность населения в селах составляла 7 556 745 человек или 38,2% населения страны. С развитием урбанистики в Республике Казахстан наблюдается отток населения из сел. Если на начало 2022 года численность населения в селах составляла 7 728 176 человек, то на начало 2023 эта цифра снизилась на 171 431 человек [4]. Отток населения из сел в первую очередь бьет по экономическим параметрам Республики. Причиной этому является то, что люди переезжают в города из-за отсутствия рабочих мест. Многие компании не видят перспектив развития бизнеса в селах, в связи с этим стараются открывать производства в городах, где им предоставляют благоприятные условия для предпринимательских целей.

Численность населения Акмолинской области на 1 октября 2024 года составила 788,4 тыс. человек, в том числе 449,6 тыс. человек (57%) – городских, 338,8 тыс. человек (43%) – сельских жителей [5]. На начало 2022 года Акмолинская область включает: 3 города областного значения; 17 районов, в том числе; 8 городов районного значения; 5 поселков; 194 сельских округов; 32 села [6]. Повышением роли местного самоуправления можно добиться экономического роста сел, что, свою очередь, стимулирует граждан участвовать в жизни сел.

В 2021-2022гг. в стране прошли выборы акимов городов районного значения, сельских округов, поселков и сел Республики Казахстан [7]. Были избраны 730 акимов. Раньше сельские акимы избирались маслихатами районов, их называли «не прямыми выборами». На данный момент непосредственно жители села могут сами избирать акима. Сельский аким помимо того, что избран народом, он должен иметь достаточно полномочий, ресурсов для того, чтобы решать проблемы села. Сейчас в Казахстане эти процессы синхронизированы. Для сельского акима добавлены несколько видов налогов в виде поступления в местный бюджет. Данными средствами аким может распоряжаться во благо устойчивого развития села.

Взаимодействие между аппаратом акима села и жителями обеспечивается, в том числе, за счет организации схода местного сообщества. Активных жителей села избирают в местные сообщества. В сходе местного сообщества идет заслушивание и обсуждение отчетов акима по вопросам осуществления ими функций местного самоуправления, заслушивание и обсуждение ежегодных отчетов акима о ходе реализации Плана по управлению пастбищами, согласование проекта бюджета села, сельского округа и отчета об исполнении бюджета [8]. В сходе местного сообщества аппарат акима совместно с жителями реализуют поставленные цели и планы для улучшения жизни в сельских территориях.

Отдельно можно выделить крупного предпринимателя Ивана Адамовича Сауэра, в лице генерального директора ТОО Агрофирма «Родина», который вкладывается в развитие и благополучие села Родина в Целиноградском районе Акмолинской области. Село Родина находится в 70 км от столицы Казахстана – Астана, 115км от районного центра – села Акмол и 400км от областного центра – города Кокшетау. Базовым хозяйством села является ТОО АФ «Родина». Село Родина признано самым безопасным за 2020 год в Казахстане, как пишут СМИ. С начала 2020 года в селе не произошло ни одного преступления. За порядком села отвечает участковый пункт. Поддерживать порядок участковому помогают современные технологии в виде видеокамер. Видеокамеры установлены буквально на каждом здании. За порядком следят 145 цифровых помощников. Все видеозаписи отправляются в участковый пункт, где оборудован мини-центр оперативного управления. Сами жители Родины не нарушают законы и не позволяют приезжим гостям нарушать установленные законы [9]. Село Родина считается настолько образцовым и развитым, что в 16 августа 2024 года Глава государства К.-Ж. К.Токаев в ходе рабочей поездки Акмолинской области посетил село и ознакомился с реализуемыми социальными проектами. Президент посетил дом культуры, местный супермаркет, парк и местную общеобразовательную школу. Каждый год ТОО выделяет колоссальные деньги на развитие села [10]. Активное предпринимательство и взаимодействие их с местным исполнительным органом плодотворно влияет на уровень и

качество жизни сельчан. Такое взаимодействие можно отнести к новой модели местного самоуправления. Жители участвуют в жизни села, организуются в сходы, могут напрямую обратиться к акиму за разрешением вопросов местного значения. Но не во всех селах Акмолинской области присутствуют крупные субъекты бизнеса. Предприниматели вкладываются в села по своему усмотрению. Жители сел должны участвовать в местной общественно-политической жизни. Частная инициатива является важным элементом модели местного самоуправления. Местное самоуправление необходимо сельчанам для того, чтобы их услышали. На простой встрече жителей могут не услышать или же сами жители могут не выразить свою позицию по поводу социально-экономического развития села. За круглым столом активные жители могут выразить проблему, обсудить с акимом. При избрании жителей в так называемые советы, принятии решения должны учитываться все возрастные категории, начиная с 18-летних представителей до пенсионеров. У каждой возрастной категории свои потребности и идеи, проблемы, учитывая все эти факты можно добиться благоприятных результатов для села.

Постепенная вовлеченность населения, критика устаревшей редакции закона и многие другие факты приводят к тому, что местное самоуправление с каждым годом обретает реально значимую роль. С развитием цифровизации и интернета, жители сел могут освещать проблемы в социальных сетях. Вместе с тем, социальные сети – это не официальная площадка для освещения проблем. Конечно, в социальных сетях создаются страницы или каналы, где местные жители выкладывают публикации по различным событиям своего села, их проблемы, иногда мнения относительно решений должностных лиц. Государственные органы могут и, как правило, реагируют на эти публикации и оперативно решают обозначенные проблемы (к сожалению, не всегда и не всех это может устроить). Но, все же не все проблемы могут быть услышаны. Для данных задач можно создать интернет-портал органов местного самоуправления, где будут уведомления населения о деятельности местного сообщества. В этой связи требуется увеличение численности работников аппарата акима сельских округов. Жители на данном интернет-портале смогут размещать информацию об общественно активной деятельности в селах, обращаться к акиму по поводу освещения действующих задач в селе. Акимы сами заинтересованы в развитии новой модели местного самоуправления. В Акмолинской области в разрезе остальных регионов больше всего районов – 17, такое административное деление не является напрасным, ведь каждый район имеет значение в доле аграрного развития всего региона и каждое село, и его жители могут быть задействованы в решение вопросов местного значения.

Для усовершенствования Модели местного самоуправления в качестве примера можно взять страны Европы: Польшу, Финляндию, Германию, где представительные органы и роль граждан осуществляют на высоком уровне. Представительные органы в данных странах имеют широкий круг полномочий, которым предоставили государственные органы. Целью данных действий является то, что представительные органы, которые избирают граждане, а не назначают. Простые граждане имеют возможность избираться и внести вклад в развитие своего муниципалитета. Представительные органы в данных странах в своих районах могут менять ставки налогов, разграничивать их виды, роль каждого органа управления разграничены, тем самым представительные органы имеют независимые позиции.

Таким образом, в Казахстане можно рассмотреть опыт указанных выше стран для определения роли и функций органов местного самоуправления. Основной задачей органов местного государственного управления должно стать активное вовлечение и участие населения в жизни населенного пункта, города, района, села. Совместные усилия местных исполнительных органов и самих жителей усилят благосостояния сел и благоприятно подействует в построении новой модели местного самоуправления.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148> (07.12.2024 г.)
2. Проблемы и перспективы Казахстанского села в условиях развития сельских территорий // <http://abkaz.kz/problemey-i-perspektivy-kazaxstanskogo-sela-v-usloviyax-razvitiya-selskix-territorij/> (10.12.2024 г.)
3. Административно-территориальные единицы Республики Казахстан (на начало 2023г.), Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // [https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6381/#:~:text=Административно%2Дтерриториальные%20единицы%20Республики%20Казахстан%20\(на%20начало%202023г.\),-Скачать%20публикацию%20600.6&text=В%20Республике%20Казахстан%20на%20начало,177%2С%20сел%20%2Д%206%20295](https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6381/#:~:text=Административно%2Дтерриториальные%20единицы%20Республики%20Казахстан%20(на%20начало%202023г.),-Скачать%20публикацию%20600.6&text=В%20Республике%20Казахстан%20на%20начало,177%2С%20сел%20%2Д%206%20295) . // (11.12.2024)
4. Сколько казахстанцев проживает в селах // <https://www.zakon.kz/sobytiia/6385745-skolko-kazakhstantsev-prozhivaet-v-selakh.html> (11.12.2024)
5. Краткие итоги социально-экономического развития региона // <https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/#:~:text=Численность%20населения%20Акмолинской%20области%20на,том%20числе%20449%2С6%20тыс> . (11.12.2024)
6. Административно-территориальные единицы Республики Казахстан (на начало 2023г.), Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // [https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6381/#:~:text=Административно%2Дтерриториальные%20единицы%20Республики%20Казахстан%20\(на%20начало%202023г.\),-Скачать%20публикацию%20600.6&text=В%20Республике%20Казахстан%20на%20начало,177%2С%20сел%20%2Д%206%20295](https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6381/#:~:text=Административно%2Дтерриториальные%20единицы%20Республики%20Казахстан%20(на%20начало%202023г.),-Скачать%20публикацию%20600.6&text=В%20Республике%20Казахстан%20на%20начало,177%2С%20сел%20%2Д%206%20295) . // (11.12.2024)
7. Выборы акимов городов районного значения, сельских округов, поселков и сел Республики Казахстан // <https://www.election.gov.kz/rus/informatsiya-o-vyborakh-i-referendumakh-v-rk/informatsiya-o-proshedshikh-izbiratelnykh-kampaniyakh/vybory-akimov-gorodov-rayonnogo-znacheniya-selskikh-okrugov-poselkov-i-sel-respubliki-kazakhstan.php> (11.12.2024)
8. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148> (08.12.2024 г.)
9. Село Родина признано самым безопасным в Казахстане // <https://mir24.tv/news/16433685/selo-rodina-priznано-samym-bezopasnym-v-kazahstane> (11.12.2024)
10. Президент осмотрел село Родина 16 августа 2024г. // <https://akorda.kz/ru/prezident-osmotrel-selo-rodina-1675515> (11.12.2024)

АНАЛИЗ ПРАВ НА АРЕНДНОЕ ПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫМ УЧАСТКОМ В РК

Килибаева А. Ж.,
магистрант Карагандинский
университет Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан

Аннотация: В теории оценки стоимости земля рассматривается с двух точек зрения. С одной стороны, земля представляет собой природный ресурс, характеризующийся пространством, рельефом, почвами, водами, растительным и животным миром и оценивается с позиций возможности выполнения ею многоцелевых функций, не всегда связанных с извлечением дохода. С другой стороны, земля рассматривается как составная и неотъемлемая часть любого объекта недвижимости и оценивается с позиций полезности и доходности использования каждого конкретного земельного участка.

Ключевые слова: Аренда, земельный фонд, право пользования, рыночная стоимость, оценочный стандарт, оценка.

В соответствии с действующим Законодательством Республики Казахстан земельный фонд в соответствии с целевым назначением подразделяется на следующие категории:

- 1) земли сельскохозяйственного назначения;
- 2) земли населенных пунктов (городов, поселков и сельских населенных пунктов);
- 3) земли промышленности, транспорта, связи, для нужд космической деятельности, обороны, национальной безопасности и иного несельскохозяйственного назначения;
- 4) земли особо охраняемых природных территорий, земли оздоровительного, рекреационного и историко-культурного назначения;
- 5) земли лесного фонда;
- 6) земли водного фонда;
- 7) земли запаса.

Данные земли, используются в соответствии с установленным для них целевым назначением. Правовой режим земель определяется исходя из их принадлежности к той или иной категории и разрешенного использования в соответствии с зонированием земель (территории) [1].

Земельные участки, находящиеся в собственности, постоянном землепользовании или первичном безвозмездном временном землепользовании, облагаются земельным налогом в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан.

За земли, предоставленные государством во временное возмездное землепользование (аренду), взимается плата за пользование земельными участками.

Продажа земельных участков из государственной собственности в частную на возмездной основе осуществляется единовременно либо в рассрочку по решению местного исполнительного органа области, города республиканского значения, столицы, района, города областного значения, акима города районного значения, поселка, села, сельского округа в пределах его компетенции по предоставлению земельных участков, за исключением случаев, когда земельный участок предоставляется в собственность на безвозмездной основе.

Плата за возмездное предоставление (продажу) права частной собственности на земельный участок или права временного возмездного землепользования (аренды) исчисляется на основе кадастровой (оценочной) стоимости, рассчитываемой по базовым ставкам платы за земельные участки.

Согласно Земельному кодексу РК, не могут находиться в частной собственности земельные участки, занятые: для нужд обороны и государственной безопасности, оборонной промышленности, находящейся в государственной собственности, инженерно-техническими сооружениями, коммуникациями, возведенными для защиты и охраны государственной границы Республики Казахстан, таможенных нужд, особо охраняемыми природными территориями, лесным фондом, водным фондом, магистральными железнодорожными

сетями и автомобильными дорогами общего пользования, территориями общего пользования в населенных пунктах, за исключением земельных участков, занятых зданиями и сооружениями, находящимися на праве частной собственности, и необходимых для их обслуживания.

В то же время могут предоставляться на праве временного землепользования до их проектного освоения земельные участки, зарезервированные в установленном порядке для: развития особо охраняемых природных территорий, магистральных железных дорог, автомобильных дорог общего пользования и магистральных трубопроводов, а также предназначенные в соответствии с утвержденной архитектурно-градостроительной и (или) строительной документацией для строительства объектов административного и социального значения и другие объекты общественного пользования.

Земельные участки в водоохранных зонах и полосах водных объектов и водохозяйственных сооружений, могут быть предоставлены во временное пользование физическим и юридическим лицам в порядке, установленном ЗК РК, с условием соблюдения установленных требований к режиму хозяйственной деятельности [2].

Государственный контроль за соблюдением требований к режиму хозяйственной деятельности на водоохранных зонах и полосах осуществляется уполномоченным органом в области использования и охраны водного фонда.

Из вышеизложенного следует, что земельный фонд Республики Казахстан по правовому режиму разделяется на следующие категории:

- Земельные участки, находящиеся в Государственной собственности;
- Земельные участки, находящиеся на праве частной собственности;
- Земельные участки, находящиеся на праве землепользования (аренды). Наглядное

разделение принадлежности земельных участков по видам прав соответствует схеме 1.

Схема 1 – Иерархия прав на земельные участки

Если с земельными участками находящимися в Государственной собственности все понятно, то в соответствии с ГК РК право собственности есть признаваемое и охраняемое законодательными актами право субъекта по своему усмотрению владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом и является бессрочным [3].

Право владения представляет собой юридически обеспеченную возможность осуществлять фактическое обладание имуществом. Владелец земли в первую очередь имеет право на доход, приносимый всем объектам недвижимости, поскольку стоимость зданий, сооружений и других улучшений на земельном участке носит вторичный характер и выступает как дополнительный вклад в стоимость земельного участка. Кроме того, выгоды от использования земельного участка реализуются на протяжении неограниченного времени, а все улучшения имеют определенный срок службы, что особенно актуально в настоящее время, когда многие здания, сооружения и технологии физически и морально устарели.

В некоторых случаях, к примеру, по завещанию, передается лишь право владения земельным участком. В таких случаях пользоваться, извлекать выгоду, распоряжаться, продавать, дарить или менять, владелец не имеет юридических прав [4]. Видовым отличием от других возможностей является, во-первых, то, что данная возможность юридически обеспечена, и, во-вторых, то, что содержанием ее выступает «осуществление практического обладания имуществом». Все это означает, что в рамках права владения собственник имеет возможность осуществлять практическое обладание имуществом; сутью данного правомочия, его юридическим стержнем является «обладание». Таким образом, право владения можно назвать «неисключительным» правом. Собственнику необходимо обладать данным правомочием, чтобы быть собственником. Однако право владения позволяет распределять его теоретически на неопределенное число субъектов [5]. При этом для собственника принципиальным является то, что возможность обладания для него не запрещена (пусть даже он никогда ею и не воспользуется).

Право пользования представляет собой юридически обеспеченную возможность извлекать из имущества его полезные естественные свойства, а также получать от него выгоду. Выгода может выступать в виде дохода, приращения, плодов, приплода и в иных формах. Таким образом, право пользования означает получение (обладание возможностью получать) пользы, плоды от функционирования имущества. То есть пользование касается двух элементов: во-первых, процесса функционирования имущества и, во-вторых, результатов пользования (получения выгоды). Право пользования, так же, как и право владения, можно назвать «неисключительным». Это означает, что пользоваться имуществом могут одновременно несколько субъектов. Собственнику необходимо обладать данным правомочием, чтобы считаться собственником (правильнее – юридически не быть лишенным такой возможности).

Отсюда возникает вопрос: есть ли рыночная стоимость у участка только на праве пользования, ведь пользователь, он же арендатор не имеет права продавать участок и всячески им распоряжаться.

В стандарте «Базы и типы стоимости» дается определение рыночной стоимости – это расчетная денежная сумма, за которую состоялся бы обмен актива или обязательства на дату оценки между заинтересованными лицом и продавцом в результате коммерческой сделки после проведения надлежащего маркетинга, при которой каждая из сторон действовала бы, будучи хорошо осведомленной, расчетливо и без принуждения;

Рыночная стоимость имущества отражает его наиболее эффективное использование, которое является физически возможным, юридически разрешенным, экономически обоснованным, осуществимым с финансовой точки зрения и приводит к наивысшей стоимости этого имущества. Данный факт учитывается участниками рыночных отношений при установлении предлагаемой цены [6].

Рыночная стоимость не включает затраты продавца и покупателя при осуществлении сделки, а также затраты на налоги, которые необходимо оплачивать по результатам этой сделки.

Рыночная стоимость определяется оценщиком при:

- 1) изъятии имущества для государственных нужд;

2) определении стоимости размещенных акций общества, приобретаемых обществом по решению общего собрания акционеров или по решению совета директоров (наблюдательного совета) общества;

- 3) определении стоимости не денежных вкладов в уставный капитал;
- 4) определении стоимости имущества должника в ходе процедур банкротства;
- 5) определении стоимости объекта залога, в том числе при ипотеке;
- 6) определении стоимости безвозмездно полученного имущества;
- 7) приватизации государственного имущества;
- 8) ведении исполнительного производства;
- 9) уступке прав требования;
- 10) разделе имущества;
- 11) передаче в доверительное управление, либо аренду;
- 12) в других случаях, установленных законодательством.

Нами были проанализированы сайты kn.kz, krisha.kz, olx.kz и было выявлено, что предложения о продаже земельных участков на праве пользования есть, в большинстве предложений – для целей ведения крестьянского хозяйства. Помимо этого, рыночная стоимость таких участков определяется при следующих назначениях оценки: [7].

1. При предоставлении ипотечного займа, а также при необходимости реализации залогового имущества Земельные участки на праве пользования реализуются в качестве залогового имущества банками по рыночной стоимости.

2. При определении стоимости имущества должника в ходе процедур банкротства [8].

Так же пользователь имеет приоритетное право на выкуп участка и не требуется выкуп права временного возмездного землепользования в следующих случаях:

1) при передаче в залог, в том числе при реализации предмета залога залогодержателем в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения залогодателем своих обязательств, при передаче предмета залога залоговому кредитору в ходе проведения процедуры банкротства в счет удовлетворения его требований в порядке, предусмотренном законодательством Республики Казахстан о реабилитации и банкротстве, а также в качестве вклада в уставный капитал хозяйственного товарищества, в оплату акций акционерного общества или в качестве взноса в производственный кооператив;

2) на земельный участок, который занят отчуждаемыми зданиями (строениями, сооружениями), а также предназначен для их эксплуатации, находящийся в составе земель лесного и водного фондов, особо охраняемых природных территорий, оздоровительного, рекреационного и историко-культурного назначения;

3) при передаче управляющей компанией земельных участков во вторичное землепользование (субаренду) в соответствии с законодательством Республики Казахстан о специальных экономических и промышленных зонах;

4) при отчуждении участником специальной экономической зоны или промышленной зоны республиканского или регионального значения либо лицами, осуществляющими вспомогательные виды деятельности на территории специальной экономической зоны, в пользу управляющей компании специальной экономической или промышленной зоны земельного участка, находящегося в государственной собственности, с объектами инфраструктуры;

5) при переходе права недропользования в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «О недрах и недропользовании»;

6) на земельный участок, который занят зданиями (строениями, сооружениями), безвозмездно передаваемыми в республиканскую и (или) коммунальную собственность [9];

7) на земельный участок, который занят зданиями (строениями, сооружениями), передаваемыми в доверительное управление;

8) при передаче права застройщиком в сфере долевого участия в жилищном строительстве уполномоченной компании в соответствии с законодательством Республики Казахстан о долевом участии в жилищном строительстве.

Отсюда можно сделать вывод, что у земельных участков, находящихся на праве пользования (по договорам аренды) все-таки есть рыночная стоимость, но она выражается в определенных границах, то есть зависит от вида оценки и будет определяться только для «Обязательного» вида оценки.

Применяя это право для земли, пользователь (временный или собственник) может получать выгоду в виде плодов, урожая, строительства, приращения, приплода и в других различных формах, то есть финансовый интерес, имеет место быть только для арендодателя [10]. Финансовыми интересами признаются нематериальные активы. В том числе: неотделимые от права владения на бизнес, предприятие или имущество, то есть права пользования, занятия, продажи, лизинга или распоряжения; неотделимые права в рамках контракта, обеспечивающего опцион на покупку или договора лизинга, содержащего опцион на покупку, то есть исполнения либо неисполнения [11].

Передача права землепользования означает наделение лица правом землепользования другим землепользователем. Передача права землепользования другому лицу на определенный срок производится на основе договора аренды или временного безвозмездного пользования земельным участком. При этом важно отметить, что передачу и отчуждение права землепользования могут производить только лица, выкупившие право временного возмездного землепользования (аренды).

За земельные участки, предоставленные государством во временное возмездное землепользование (аренду), взимается плата за пользование земельными участками.

По Земельному кодексу право временного безвозмездного землепользования предоставляется на срок до 5 лет, а право временного возмездного землепользования может быть краткосрочным (до 5 лет) и долгосрочным (от 5 до 49 лет), за исключением случаев предоставления права временного возмездного землепользования (аренды) для ведения крестьянского или фермерского хозяйства.

Однако если участок принадлежит на праве временного краткосрочного землепользования (до 5 лет), то продавать, дарить, обменивать право землепользования, а также сдавать в аренду такие земельные участки не разрешается. Также это относится к земельным участкам, предоставленным на праве временного землепользования для ведения крестьянского (фермерского) хозяйства и товарного сельскохозяйственного производства (но эти участки можно оформлять в залог). Запрет на совершение различных сделок распространяется также на земли общего пользования, предоставленные для нужд обороны, лесного фонда, особо охраняемые природные территории оздоровительного, рекреационного и историко-культурного назначения, служебные земельные наделы, земельные участки водного фонда (согласно статье 33 ЗК РК) [3].

Право временного возмездного землепользования по землям, используемым для размещения специальной экономической зоны, предоставляется управляющим компаниям специальной экономической зоны на срок создания специальной экономической зоны.

Согласно пункту 3 статьи 37 Земельного кодекса негосударственные землепользователи, кроме указанных в пункте 5 статьи, выкупившие у государства право временного возмездного долгосрочного землепользования (аренды), вправе сдавать принадлежащие им земельные участки (или их части) в аренду (субаренду) или во временное безвозмездное пользование, а также отчуждать принадлежащее им право временного землепользования в пределах срока договора аренды земельного участка без согласия собственника земельного участка при условии уведомления уполномоченного органа области, города республиканского значения, столицы, района, города областного значения по месту нахождения земельного участка, если иное не установлено настоящим Кодексом.

Временный возмездный землепользователь (арендатор) имеет право:

1) на посевы и посадки сельскохозяйственных и иных культур и насаждений, произведенную сельскохозяйственную и иную продукцию, полученную в результате использования земельного участка, и доходы от ее реализации;

2) самостоятельно хозяйствовать на земле, используя ее в целях, вытекающих из назначения земельного участка;

3) на использование в установленном порядке (без намерения последующего совершения сделок) для нужд своего хозяйства, имеющих на земельном участке песка, глины, гравия и других общераспространенных полезных ископаемых, торфа, насаждений, поверхностных и подземных вод, а также на эксплуатацию иных полезных свойств земли;

4) на возмещение убытков в полном объеме при изъятии (выкупе) земельного участка для государственных надобностей;

5) возводить на праве собственности, хозяйственного ведения, оперативного управления жилые, производственные, бытовые и иные здания (строения, сооружения) в соответствии с целевым назначением земельного участка с учетом зонирования земель;

6) проводить оросительные, осушительные и иные мелиоративные работы, строить пруды и иные водоемы в соответствии с установленными строительными, экологическими, санитарно-гигиеническими и иными специальными требованиями.

Кроме того, ограничения по использованию земельного участка и строений могут быть указаны в акте предоставления земельного участка или в договоре аренды. Например, по условиям договора арендатору может быть запрещено возводить на участке какие-либо постройки, сажать насаждения.

В указанных случаях ответственным по договору аренды земельного участка перед арендодателем становится новый арендатор земельного участка, за исключением передачи арендных прав в залог.

Арендатор, надлежащим образом исполнявший свои обязанности, имеет право, если иное не установлено законодательными актами РК или договором, по истечении срока договора на заключение договора на новый срок. В этом случае арендатор обязан письменно уведомить арендодателя о намерении заключить новый договор в срок, указанный в договоре; если в договоре такой срок не указан, то в трехмесячный срок до окончания срока действия договора.

Важно, что даже после выдачи госакта на право временного возмездного (долгосрочного, краткосрочного) землепользования у граждан остается право на выкуп земельного участка в частную собственность на основании решения местных исполнительных органов в порядке, установленном земельным законодательством. Для этого необходимо обратиться с письменным заявлением в акимат по месту нахождения земельного участка.

В соответствии с пунктом 1 статьи 38 Земельного кодекса вторичное землепользование возникает на основе договора о вторичном землепользовании в случаях, когда первичный землепользователь не производит отчуждение своего права землепользования, а передает другому лицу принадлежащий ему участок (или часть его) во временное землепользование с уведомлением уполномоченного органа области, города республиканского значения, столицы, района, города областного значения по месту нахождения земельного участка [12].

Вторичный землепользователь всегда является временным землепользователем без права передачи своих прав другим землепользователям.

Вторичное землепользование возникает на основе договора о вторичном землепользовании в случаях, когда первичный землепользователь не производит отчуждение своего права землепользования, а передает другому лицу принадлежащий ему участок во временное землепользование с уведомлением уполномоченного органа области, города республиканского значения, столицы, района, города областного значения по месту нахождения земельного участка.

Список использованных источников

1 Азгальдов Г.Г. Проблема согласования оценок и возможное ее решение. // Вопросы оценки, № 4, 2023

- 2 Эккерт Д. Оценка земельных участков. – М.: РОО, 2022.
- 3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.05.2024 г.) [Электронный ресурс]. <http://online.zakon.kz/>.
- 4 Сихимбаев М.Р., Бабыкина И.С. Анализ методов оценки рынка недвижимости на примере инвестиционного проекта строительства жилого комплекса в Казахстане. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. –М.: Изд-во: ИД «Академия Естествознания», 2017, №.2 (1), – С.82-87.
- 5 Сихимбаев М.Р., Сраилова Г.Н., Мозговая В.В. Исследование проблем методологии оценки арендных земельных участков в Республике Казахстан // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2019. – № 10-2. – С. 362-365; URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=12922>
- 6 Грибовский С.В. Оценка стоимости недвижимости: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ООО «Про-Аппрайзер», 2016. – 464 с.
- 7 Анна Шацкая – руководитель аналитической службы портала kn.kz
- 8 Закон РК «О банкротстве» от 21.01.1997г (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.12.2023 г.) [Электронный ресурс]. <http://online.zakon.kz/>.
- 9 Международные стандарты оценки. МСО 2013 / Компьютерная верстка и дизайн Романов Д.Ю. – Астана: Республиканская палата оценщиков, 2013. – 106 с.;
- 10 Татарова А.В. Оценка недвижимости и управление собственностью: пособие. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2023. 70 с.
- 11 Оценка собственности. Оценка объектов недвижимости. Учебник / А.Н. Асаул, В.Н. Старинский, М.К. Старовойтов, Р.А. Фалтинский; под ред. Заслуженного деятеля науки РФ, д.э.н. проф. А.Н. Асаула. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2022 г. – 472с.
- 12 Оценка недвижимости: учеб. пособие / Б.М. Бедин – Иркутск: Изд-во БГУ, 2016. – 171 с.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

**Е.Н. Киселева, Е.Н. Решетняк Е.Н.,
Косенко И.А.**

*ОГАПОУ «Белгородский техникум
общественного питания»,
г. Белгород, Россия*

Аннотация: В данной статье рассматриваются факторы, оказывающие влияние на деятельность организаций в современных условиях, а так же предложены пути повышения конкурентоспособности. Показано обоснование необходимости предложенных мер и их результативности для современных организаций.

Ключевые слова: организации потребительской кооперации, бренд.

В настоящее время организации потребительской кооперации находятся не в лучшем состоянии, хотя сохраняют возможность повышения конкурентоспособности.

С целью повышения конкурентоспособности организациям потребительской кооперации необходимо обращать свой взгляд на причины, которые сдерживают рост их конкурентоспособности.

Профессор Теплов В.И. выделил факторы, влияющие в большей степени на снижение работы организаций потребительской кооперации. Целесообразно считать эти факторы также сдерживающими рост конкурентоспособности данных организаций:

1. Факторы, снижающие рост объемных и качественных показателей деятельности организаций потребительской кооперации;
2. Завышенные процентные ставки за кредит;
3. Несовершенная система налогообложения;
4. Инфляционный фактор;
5. Низкие доходы обслуживаемого населения;
6. Недостаток собственных оборотных средств;
7. Низкая активность пайщиков при участии в управлении и совершенствовании деятельности организаций потребительской кооперации;
8. Неэффективное государственное регулирование экономики в целом.

Как было отмечено выше, проблем у организаций потребительской кооперации много, но мы также видим большое количество возможностей. Исходя из проделанных исследований можно выделить основные направления для повышения конкурентоспособности организаций потребительской кооперации.

Основополагающими принципами конкурентной политики организаций потребительской кооперации должны стать следующие.

1. Увеличение прибыли за счет интенсификации работы на существующих рынках;
2. Зарабатывание больше денег на том, что есть, создавать только то, на чем гарантированно можно заработать;
3. Повышение инвестиционной привлекательности организаций потребительской кооперации.

Собственный маркетинговый отдел в изученных организациях потребительской кооперации Белгородской области не создан, так как райпо выгоднее доверять маркетинговые исследования различным специалистам в составе торгового отдела. С развитием организаций потребительской кооперации появляется необходимость в организации отдела маркетинга, особенно такая необходимость остра в райпо, которые лидируют по многим показателям и имеют достаточно высокую долю рынка в своих районах, например, Прохоровское, Ракитянское, Шебекинское. Отдел маркетинга занимался бы непосредственно планированием и самой маркетинговой деятельностью;

4. Внедрять кооперативные бренды (частные марки), создаваемые для реализации продукции в торговой сети потребительской кооперации и вне ее.

В первую очередь необходимо обеспечивать брендами (частными марками) высококачественную продукцию и «туристическую» продукцию потребительской кооперации;

Создание бренда продукции организаций потребительской кооперации – очень важный этап для повышения конкурентоспособности. По оценкам экспертов «около 70% потребителей развитых стран приверженцы своей отдельной марки и 60% представителей среднего класса в России покупает только товары известных брендов». Торговый знак, рекламный бренд продукции, позволяет сделать эту продукцию более узнаваемой на рынке, выделить ее из числа однотипных прочих изделий. Товарный или торговый знак представляет собой изображение или название характерные для продукции именно этого предприятия, исходя из чего, является отличительной чертой этого предприятия. Товарный знак представляет собой оригинальную всеми узнаваемую «визитную карточку» предприятия и его продукции. Бренд представляет собой торговую марку или знак, но известный большей части потребителей, что сделает организации потребительской кооперации узнаваемыми и любимыми многими потребителями. Безусловно, при наличии раскрытого бренда и цена, качество, уровень обслуживания – все должно соответствовать высокому званию «организация потребительской кооперации».

5. Формировать единую информационную систему Белгородского облпотребсоюза, позволяющую оперативно обеспечивать управление всеми организациями и подразделениями райпо с целью контроля, оказания помощи в совершенствовании производства и продвижении товаров на рынки;

6. Ориентировать производство на потребителей для повышения эффективности реализации товаров как через торговые сети потребительской кооперации, так и через иные торговые организации;

7. Использовать создаваемую логистическую систему торговой сети организаций потребительской кооперации, при необходимости дополняя ее отдельными элементами, для обеспечения транспортировки готовой продукции и ее сбыта;

8. Использовать возможности по рекламе, обеспечивать участие организаций потребительской кооперации в проводимых выставочных мероприятиях и ярмарках (федеральных, межрегиональных, региональных и местных, в зависимости от уровня производства);

9. Принимать меры по снижению негативного влияния конкурентной среды на развитие производственной деятельности потребительской кооперации:

- за счет исключения или минимизации конкуренции между организациями потребительской кооперации;

- за счет взаимодействия с органами государственной власти в части принятия протекционистских мер при регулировании экспорта и импорта товаров, конкурирующих с товарами производственных предприятий потребительской кооперации.

Использовать механизмы заказа товаров для государственных и муниципальных нужд в целях обеспечения гарантированного сбыта произведенной продукции, в том числе переработанной сельскохозяйственной продукции, приобретенной в результате заготовительной деятельности.

оценкам жителей Белгородской области наиболее часто обращают внимание на сети Интернет пользуется популярностью у жителей областного центра и районных центров. Для жителей всех районов играет важную роль наружная реклама.

Для укрепления конкурентной стратегии организациям потребительской кооперации также необходимо проводить стимулирование продаж.

С целью дальнейшего наращивания объемов продаж райпо, мы считаем необходимым осуществлять стимулирование продаж посредством программы лояльности клиентов, в том числе и система скидок, подарков и лотерей при реализации товаров, позволит привлечь

дополнительных покупателей, что позволит более широко представить продукцию потребителям, сформирует ситуацию предпочтения продукции предприятия у покупателей.

Успех программы лояльности для организаций потребительской кооперации определен высокой ориентацией на ценности потребителей системы, программа направлена на укрепление прочных и долгосрочных отношений с пайщиками и потребителями и предоставление таким клиентам особых привилегий.

У любой программы лояльности должен быть привлекательный призовой фонд, в качестве такого могут использоваться как материальные, так и нематериальные виды вознаграждения, что для организаций потребительской кооперации является вполне возможным.

Для организаций потребительской кооперации подойдут следующие виды вознаграждений клиентов:

1. Предоставление привилегий пайщикам и постоянным клиентам – особые привилегии, недоступные другим клиентам.

2. Предоставление особых форм оплаты может быть связана с предыдущим видом программ лояльности (предоставление кредитов пайщикам). Также к этому виду можно отнести внедрение различных видов оплат – наличными, безналичная оплата, оплата в момент совершения покупки, оплата в кредит.

3. Гарантии – обязательное требование. Уверенность в том, что, покупая «кота в мешке», можно вернуть обратно потраченные деньги, если покупка не понравится.

Составление карты клиентов довольно эффективный способ систематизации и определения направлений работы для организаций потребительской кооперации. Для этого необходимо на географическую карту обслуживаемого района нанести организации потребительской кооперации и другие конкурирующие с ними организации, если таковые имеются. Далее отмечаются клиенты, то есть место расположения юридических лиц, которые можно рассматривать в качестве клиентов и места жительства физических лиц. Данная карта будет служить наглядным примером и показывать влияние конкуренции и места с наибольшим скоплением клиентов, которые можно потенциально рассматривать для расположения новых магазинов или других организаций потребительской кооперации.

Использование уникальных названий программ позволяет выделить бренд среди всех конкурентов. Такой подход свидетельствует об уникальности бренда. Например, вместо программы лояльности «Скидки» можно сделать несколько программ с уникальными названиями для различных сегментов клиентов.

Можно использовать одновременно несколько видов программ лояльности – с порогом вхождения (программа действует для клиента только когда стаж его сотрудничества с брендом достигает одного года, значит порог вхождения – 1 год).

Разработанная программа лояльности клиентов для организаций потребительской кооперации Белгородской области рассчитана на:

- уменьшение расходов на рекламу;
- выбор мест для открытия новых магазинов;
- выбор наиболее эффективного ассортимента;
- мерчендайзинг.

Основные цели программы лояльности для организаций потребительской кооперации:

- сформировать клиентскую базу данных;
- знать предпочтения клиентов;
- увеличивать продажи;
- повышать эффективность деятельности организаций потребительской кооперации;
- удерживать и поощрять самых лучших клиентов;
- формировать лояльность клиентов по отношению к потребительской кооперации.

Пайщики и потребители системы видят ту часть программы лояльности, которая касается поощрений.

Скидки и льготы создают эмоциональный настрой потребителей и способствуют увеличению объема продаж, несмотря на снижение цены. Скидки должны устанавливаться так, чтобы предполагаемый объем продаж товаров или услуг со скидкой превышал существующий объем продаж без скидок.

Нецелевые скидки имеют очень маленькое влияние на формирование лояльности, их иногда еще называют EDLP – Every Day Low Prices (низкие цены на каждый день). Для организаций Белгородского облпотребсоюза строить свою деятельность на системе скидок без каких либо дополнительных элементов, является очень уязвимым.

Мы предлагаем для организаций потребительской кооперации целевые скидки. Они должны быть направлены только на определенных клиентов – они рассылаются им на электронную почту, выдаются им в электронном виде, контролируются через карточку лояльности.

Карточка лояльности организаций потребительской кооперации должна распространяться на все организации Белгородского облпотребсоюза, и все типы товарных групп и услуг, имеющих в них.

При невозможности изготовить для жителей самых отдаленных районов специальные карточки возможен также учет постоянных клиентов с помощью составления списков, либо на компьютере.

Кроме скидок постоянным клиентам должны предоставляться льготы. В льготы для потребителей товаров и услуг организаций потребительской кооперации мы предлагаем включить:

1. Подарки, например, при покупке какого то определенного товара, а также небольшие подарки, заполнившим анкету об организациях потребительской кооперации.
2. Бесплатная доставка продукции, доставка услуг на дом, например, выезд на дом парикмахера.
3. Лизинг – то есть рассрочка при покупке товаров и услуг и прочее.

Таким образом, оценка конкурентоспособности промышленных предприятий системы потребительской кооперации на конкретном рынке продукции или сегменте должна основываться на тщательном анализе технологических, производственных, финансовых и сбытовых возможностей. Она является завершающим этапом маркетингового исследования; на основании оценки конкурентоспособности определяются потенциал возможностей данных предприятий и мероприятия, которые промышленные предприятия потребительской кооперации должны провести для обеспечения конкурентных позиций на рынке.

Список использованных источников

1. Байбардина Т.Н., Кожухова Г.Н., Якимик А.Я. Поведение потребителей: учебное пособие.– М.: Изд-во Гревцова, 2019. –176 с.
2. Матанцев А.Н. Анализ рынка: Настольная книга маркетолога. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2019. – 552 с., с. 414
3. Михарева В.А. Прикладной маркетинг: учеб пособие/ В.А. Михарева и др. Минск: Выш. школа, 2017. – 431с.
4. Теплов В.И. Совершенствование организационных структур управления в системе потребительской кооперации: Учебное пособие. – Белгород: Изд-во БУПК, 1998. – 109 с.

АГРОӨНЕРКӘСІПТЕГІ БЮДЖЕТТЕУ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Когут О.Ю.

*PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
доцент м.а.*

Арыстамбаева А.З.

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
докторанты*

Аңдатпа: Агроөнеркәсіп – бұл ауылшаруашылығы өнімдерін өндірушілер мен оларды тұтынушыларды тікелей байланыстырушы ұйымдар кешені. Тұрақты даму мақсаттарын қамтамасыз етуде де агроөнеркәсіптің алатын орны мен атқаратын рөлі өте жоғары бағаланады, себебі бірнеше даму мақсаттарының талаптарын қанағаттандырады. Осы орайда бюджеттеудің агроөнеркәсіптің экономиканың тұрақты дамуына ықпалын бағалау мәселесі өзекті болып табылады.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіп, тұрақты даму, бюджеттеу, бизнес-модель, залалсыздық.

Агроөнеркәсіп те өзге салалар сияқты өздерінің позицияларын нығайту және әлемдік аренада тартымдылықты арттыру үшін қызметін тұрақтандыруға ұмтылуда, осы мақсатта Тұрақты даму жағдайындағы қаржылық есептіліктерін жариялайды. Мұндай есептілік мүдделі тараптарға (акционерлерге, инвесторларға, клиенттерге, қызметкерлерге, мемлекеттік органдарға және т.б.) Кешеннің стратегиясы, тәуекелдерді басқару, оның қаржылық, әлеуметтік және экологиялық нәтижелерін, болашақ жоспарларын қоса алғандағы қызмет нәтижелері туралы толық ақпарат ұсынуға мүмкіндік береді.

Компанияның тұрақтылығын қамтамасыз ету және компанияның әлемдік аренадағы тартымдылығын арттыру мақсатында тұрақты даму жағдайындағы есептілікті ұсыну мақсатында ұйымның тәуекелдерін басқарудың өсіп келе жатқан маңыздылығын ескере отырып, осы екі мәселені шешудегі басқару есебінің рөлін дұрыс бағалауымыз қажет.

Тұрақты даму жағдайындағы ұйымдардың стратегияларын белгілеу, тәуекелдерін анықтау және оны басқарудағы Басқару есебінің орнын айқындау арқылы «Тұрақты даму» және «Тәуекелге негізделген әдістеменің» мазмұнын түсінуге болады. Осы орайда тұрақты дамудың 12-мақсаты «Тұтыну мен өндірістің ұтымды модельдеріне көшуді қамтамасыз ету» бойынша 2030 жылға дейін келесі шаралар жоспарланған (кесте 1) [1].

1-кесте

№	Бағыты
12.1	Барлық елдердің қатысуымен тұтыну мен өндірістің ұтымды модельдерін пайдалануға көшу жөніндегі онжылдық іс-қимыл стратегиясын жүзеге асыру, бұл ретте дамыған елдер дамушы елдердің дамуы мен әлеуетін ескере отырып, оған бірінші болып кірісуі тиіс
12.2	2030 жылға қарай табиғи ресурстарды ұтымды игеруге және тиімді пайдалануға қол жеткізу
12.3	2030 жылға қарай жан басына шаққанда бөлшек және тұтыну деңгейлеріндегі тамақ қалдықтарының жалпы әлемдік мөлшерін екі есеге қысқарту және өндірістік-өткізу тізбектеріндегі азық-түлік шығындарын, оның ішінде егін жинаудан кейінгі шығындарды азайту
12.4	2030 жылға қарай химиялық заттарды және олардың бүкіл өмірлік циклі бойынша барлық қалдықтарды экологиялық тұрғыдан ұтымды пайдалануға қол жеткізу және олардың адам денсаулығы мен қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін олардың ауаға, суға және топыраққа түсуін айтарлықтай азайту

12.5	2030 жылға қарай қалдықтардың пайда болуын болдырмау, оларды азайту, қайта өңдеу және қайта пайдалану бойынша шаралар қабылдау арқылы олардың көлемін едәуір азайту
12.6	Компанияларға, әсіресе ірі және трансұлттық компанияларға тұрақты өндіріс әдістерін қолдануға және өз есептерінде ресурстарды ұтымды пайдалану туралы ақпаратты көрсетуге кеңес беру
12.7	Ұлттық стратегиялар мен басымдықтарға сәйкес мемлекеттік сатып алудың экологиялық тәжірибесін қамтамасыз етуге жәрдемдесу
12.8	2030 жылға қарай бүкіл әлемдегі адамдардың табиғатпен үйлесімді тұрақты даму және өмір салты туралы тиісті ақпарат пен ақпаратқа ие болуын қамтамасыз ету

Дүние жүзіндегі тұтыну мен өндіріс – әлемдік экономиканың қозғаушы күші – планетаға әлі де жойқын әсер ететін табиғи орта мен ресурстарды пайдалануға негізделген.

Ендігі кезекте басқару есебінің қаншалықты осы мәселелерді шешу құралы бола алатындығына көшетін болсақ, алдымен басқару есебі қандай мәселелерді қарастырады (1-сурет) [2].

1-сурет – Басқару есебінің көмегімен шешілетін негізгі мәселелер

Бұл мәселелерді шешудің нұсқалары отандық және шетелдік авторлардың еңбектерінде қарастырылады. Алайда, жақын болашақта басқару есебі тұрақты даму туралы есептілікті және интеграцияланған есептілікті, сондай-ақ олардың сенімді ақпараттық базасын дайындау үшін қажетті деректердің түсуінің маңызды арнасына айналады.

Ұйымның тұрақты дамуы үшін оның тиімді бизнес-моделі болуы керек, яғни фирманың пайда табуы мен құнын арттыру әдісе қол жеткізуі қажет [4].

Отандық Басқару есебі мен талдауы пайданы талдау кезінде бірінші ретті факторлар болып табылатын кірістер мен шығыстар арасындағы нақты тәуелділікті көрсетеді. Екінші ретті факторлар өнімнің бағасы және сату көлемі (оның ішінде ассортимент), сондай-ақ

шығындар болып табылады. Үшінші деңгейдегі факторларды (кіріске әсер ететін) талдау олардың нәтижелі көрсеткішке әсерін бағалау тетіктерінің болмауына байланысты қазірдің өзінде қиын (мысалы, жеңілдіктер деңгейі мен сату көлемінің өсуін қалай салыстыруға болады).

Ұйымның бизнес-моделі оның түпкілікті нәтижесіне әсер ететін әртүрлі факторлардың өзара ықпалдасуын сипаттайды. Бұл жағдайда аталған факторларды нақты сандық және/немесе құндық мәнде көрсету әрдайым мүмкін бола бермейді. Ұйымның тиімді бизнес-моделін айнымалылардың нақты белгіленген саны бар детерминирленген факторлық модель арқылы ғана құру мүмкін болмайды. Оны құру барысында стохастикалық қатынастарды математикалық модельге енгізу тәсілдері қолданылуы керек. Сәйкесінше, «Бюджеттеуге» қатысты отандық басқару есебінің басты мәселелерінің бірі модельге тек детерминирленген байланыстарды ғана енгізумен байланысты, сондықтан да құрылған болжамдар шындыққа сәйкес келе бермейді [5].

Басқару есебіндегі стратегиялық жоспарлау мен бюджеттеудің негізгі мәселесі – өнімге деген сұранысты болжауда бүгінгі күнгі бағаны пайдалану. Бұл мәселені шешу үшін тек басқару есебі ғана емес, одан басқа ғылымдар өзара әрекеттеуі қажет болады, айталық ол маркетинг, ол баға белгілеу негіздері, тіпті психология. Бірақ ірі бизнес бұл мәселеге қарама-қарсы жағынан қарайды: олардың мақсаты тұтынушыны белгіленген бағамен өнімді сатып алуға қайткен күнде де мәжбүрлеу.

Рентабельділікті арттыру үшін кәсіпорындар бюджеттеу жүйесін ұйымдастырады. Кірістер мен шығыстарды басқару жүйесінің негізгі мақсаты жалпы шаруашылық шығыстарды қоса алғанда, өндірістік қызметтің кірістері мен шығындарын жоспарлау және бақылау арқылы кәсіпорын қызметінің алдағы жылға арналған жоспарлы бақылау көрсеткіштерінде белгіленген көрсеткіштердің орындалуын қамтамасыз ету болып табылады. Бюджеттеу басқару құралдарының бірі болып табылады, оны қолданудың сауатты тәсілімен кәсіпорынға өзінің басым мақсатын орындауға және қаржы ағындарын тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Бюджеттеудің негізгі міндеті-бүкіл кәсіпорынның немесе оның жекелеген бөлімшелерінің жоспарларын қалыптастыру. Жоспарларда өндірістік және басқа да объектілерде орындауға жоспарланған іс-шаралар, сондай-ақ оларды орындауға арналған шығындардың құндық бағасы көрсетіледі. Кәсіпорын бюджеті-бұл оның кірістілігін бағалау үшін барлық болжамды кірістер мен шығыстардың тізімі мен талдауы. Бюджеттерді дайындау кезінде менеджерлер өте мұқият болуы керек, өйткені оны жасау үшін ақпараттың үлкен көлемін зерттеу және бірқатар талдаулар қажет.

Кәсіпорындар әдетте жоспарлау процесінің бірнеше кезеңдерін орындайды, олар мыналарды қамтиды [6]:

- кәсіпорынның миссиясы мен мақсаттарын талдау;
- тиімдірек жұмыс істеу үшін жаңа мүмкіндіктерді анықтау;
- экономикалық ресурстардың қолжетімділігін анықтау;
- әрбір бизнес-процесс үшін бюджет құру;
- жоспарды бақылау және түзету.

Басшылар бұл қадамдарды олардың кәсіпорны бизнес ортасында қол жеткізуі керек мақсаттар мен міндеттерді мұқият жоспарлау үшін пайдаланады.

Басқару жүйесіндегі бюджеттеудің рөлі мен орнын анықтауда келесі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

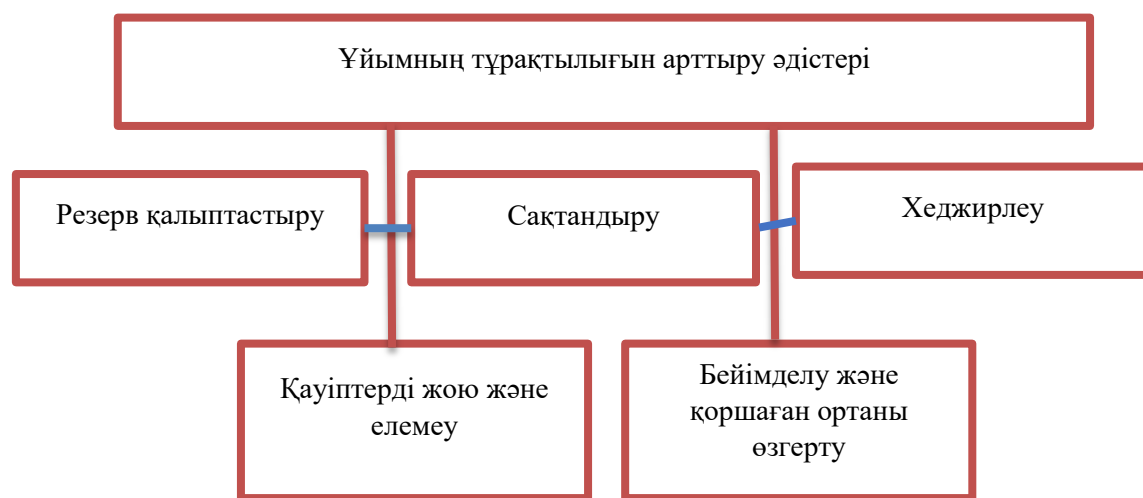
- басқару есебінің элементі ретінде бюджеттеу;
- бюджеттеу жоспарлаудың негізгі құрамдас бөлігі ретінде;
- бюджеттеу бақылау құралы ретінде;
- қаржылық басқару әдісі ретінде бюджеттеу;
- жалпы басқарудың әмбебап құралы ретінде бюджеттеу.

Жоспарлау функциясы ең маңызды болып табылады, өйткені бюджеттеу ішкі жоспарлаудың негізі болып табылады. Кәсіпорынның стратегиялық мақсаттарына сүйене отырып, бюджеттер кәсіпорынның иелігіндегі қаржылық ресурстарды бөлу міндеттерін

шешеді. Бюджеттерді әзірлеу кәсіпорынның таңдалған перспективаларына сандық сенімділік береді, барлық шығындар мен нәтижелер ақшалай мәнге ие болады. Бюджеттеу кәсіпорындағы мақсатты дұрыс және нақты анықтауға, бизнес стратегиясын жасауға ықпал етеді. Бюджет – бұл оның қызметін бақылау кезінде қолданылуы керек көрсеткіштер немесе критерийлер жиынтығы. Нақты деректерді жоспарлы көрсеткіштермен үздіксіз салыстыру арқылы кез-келген кезеңдегі қызметті бағалауға болады. Бюджеттік жоспарлау қызметтің бюджет болжағанынан ауытқуын анықтауға және әрекеттерді түзетуге мүмкіндік береді. Бұл бюджеттің бақылау функциясы. Бұл ретте әрбір кәсіпорынның қаржылық жоспарлау объектісіне, қаржылық және қаржылық емес мақсаттар жүйесіне байланысты бюджеттеудің өзіндік функциялары болуы мүмкін. Сондай-ақ, басқару технологиясы ретінде бюджеттеу өзінің мақсаттарын, құралдары мен тәсілдерін жүзеге асыра алады.

Бюджеттеудің негізгі мақсаты – өндірістік коммерциялық процесті көлемі бойынша да, құрылымы бойынша да қажетті ақшалай ресурстармен қамтамасыз ету. Бюджеттерді әзірлеу кәсіпорынның таңдалған перспективаларына сандық сенімділік береді.

Ұйымның тұрақтылығын қамтамасыз ету әдістері ұсынылған (сурет 2) [7].

2-сурет – Ұйымның тұрақтылығын қамтамасыз ету әдістері

Ұйымның тиімді бизнес-моделінің келесі мәселесі – әлеуметтік және экологиялық мәселелер жоспарлар мен есептіліктерде көрсетілмейді, өйткені назар пайда табуға, тиімділікті қамтамасыз етуге бағытталады. Табиғи ресурстардың шектеулі болуы, адамзаттың өндірістік қызметінің үнемі артуы осы ресурстарға ұқыпты қарау мәселесін тудырады. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары да ұйымның осы салаға қатысты іс-шараларының нәтижелілігін көрсетуді талап етпейді. Яғни, аталған іс-шараларға қатысты шығындар туралы ақпаратты тек бухгалтерлік есеп жүйесінен алуға болады, бірақ нәтижелерді қандай да бір құндық мәнде бағалау қиындық тудырады.

Тұрақты дамуды ұйымның белгілі бір күйі ретінде түсіндіруге болады, ол сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығының әсерінен белгілі бір уақыт аралығында бастапқы (немесе оған жақын, оң өзгерістермен) күйді сақтау және көбейту қабілетімен сипатталады.

Тұрақты даму стратегиясы компанияның инвестициялық тартымдылығына әсер етеді: портфельдік инвестор белгілі бір компанияның акциялар пакетін сатып алу туралы шешім қабылдай отырып, қаржылық емес тәуекелдерді қоса алғанда, тәуекелдердің барлық спектрін бағалайды.

Бизнестің мүддесі үшін тұрақты тұтыну мен өндіріс модельдеріне көшудің жаңа шешімдерін табу. Өнімдер мен қызметтердің экологиялық және әлеуметтік әсерін түсінуді өнімнің өмірлік циклі тұрғысынан да, әр түрлі өмірлік жағдайларда тұтынылған кезде оның өзгеруі тұрғысынан жақсарту қажет. Бұл бағыттағы маңызды алғашқы қадам-бұл жүйенің экологиялық және әлеуметтік әсерін жақсарту үшін ең үлкен әлеуеті бар қосымша құн

тізбегіндегі «әлсіз байланыстарды» анықтау. Кәсіпкерлер сонымен қатар адамдарды тұрақты өмір сүруге шабыттандыратын және ынталандыратын, осылайша қоршаған ортаға әсерін азайтатын және олардың әл-ауқатын арттыратын шешімдерді әзірлеу үшін өздерінің инновациялық әлеуетін пайдалана алады.

Негізгі мақсатқа жету үшін бюджеттеудің басты міндеттері шешілуі керек:

- ағымдағы жоспарлауды қамтамасыз ету;
- кәсіпорын бөлімшелерінің үйлестіруін, кооперациясын және коммуникациясын қамтамасыз ету;
- кәсіпорын шығындарының негіздемесі;
- кәсіпорын жоспарларын бағалау және бақылау үшін база құру;
- заңнаманың және жасалған келісімшарттардың талаптарын орындау.

Тек осы міндеттердің барлығы өзара үйлесімді шешілген кезде барып агроөнеркәсіптегі ұйымдар бюджеттеу арқылы тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізе алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Карпов А. Е. 100 % практического бюджетирования. Книга 6. Роль генерального директора в бюджетировании: учебник / А. Е. Карпов. – М.: Результат и качество, 2015. – 212 с. – ISBN 978-5-902580-18-8.
2. Donald, J. Supply Chain Logistics Management / J.Donald, D. J.Closs, M.B. Cooper, R. Bowersox . – New York: McGraw-Hill Education, 2019. – 480p .
3. Хруцкий, В. Е. Внутрифирменное бюджетирование. Теория и практика: учебник для вузов / В. Е. Хруцкий, Р. В. Хруцкий. – М.: Издательство «Юрай», 2024. – 572 с.
4. Panfilova, E. The impact of cost allocation on key decisions of supply chain participants / E. Panfilova, N.Dzenzeliuk, O. Domnina, N.Morgunova, E. Zatsarinnaya // International Journal of Supply Chain Management. – 2020.-N 9 (1). – P. 552–558.
5. Бессонова, Е.А. Стратегические ориентиры развития АПК: оценка компонентов ресурсного потенциала / Е.А. Бессонова, Н.Б. Черных, Н.В. Тарасова // Известия Юго-западного государственного университета. – 2019. – Т. 9. – №3 (32). – С. 116-126.
6. Alles, L., Jayathilaka, R., Kumari, N., ... Obeyesekera, H., Sharmila, S. An investigation of the usage of capital budgeting techniques by small and medium enterprises. Quality and Quantity, 2021, 55 (3), pp. 993–1006.
7. Осипов, С.А. Зеленое бюджетирование как новый инструмент устойчивого развития. Тенденции экономического развития в XXI веке [Электронный ресурс]. – 2022.- URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/280464/1/81-84.pdf>

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Кожахметова С.И.

магистрантка гр.Э-23-2 Маг НП

Улаков С.Н.

к.э.н., профессор кафедры

“Экономики и предпринимательства”

Аннотация: В статье обоснована необходимость, обозначены задачи и основные направления государственного регулирования сельского хозяйства, рассмотрены формы государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей Казахстана.

Ключевые слова: государственное регулирование, сельское хозяйство, формы государственной поддержки, эффективность сельхозпроизводства.

Казахстан обладает огромным сельскохозяйственным потенциалом, который может помочь сделать экономический рост более диверсифицированным и инклюзивным. Одним из главных преимуществ сельского хозяйства страны является ее обширная территория с низкой плотностью населения, где доступны широкие сельскохозяйственные угодья. Общая сельскохозяйственная площадь Казахстана составляет около 217 млн га, из которых пахотные земли – 35 млн га (10-е место в мире и 2-е по площади пахотных земель на душу населения), залежные земли – 13 млн га [1]. Из-за неравномерного распределения сельскохозяйственных земель сельское хозяйство в регионах заметно различается. Растениеводство главным образом сосредоточено на севере (Акмолинская, Костанайская, Северо-Казахстанская области), востоке (Павлодарская область) и юге (Туркестанская область) страны, тогда как в центре развито экстенсивное животноводство, а на юго-востоке (Алматинская, Восточно-Казахстанская области) – смешанное сельское хозяйство.

Наша страна имеет довольно крупную и давно сложившуюся отрасль животноводства, при этом производство говядины, птицы, овец и молочных продуктов обслуживает в основном потребности внутреннего рынка. Действующая модель животноводства основана на исторических традициях кочевого животноводства и конкурентных преимуществах Казахстана – естественных пастбищ площадью 180 млн га (5-е место в мире после Китая, Австралии, США, Бразилии), пригодных для разведения до 30 млн голов скота. В настоящее время, однако, используется только 30% пастбищ. В структуре животноводства преобладают овцеводство, а также разведение крупного рогатого скота и лошадей. В пустынных и полупустынных районах распространено верблюдоводство. В последние годы также растет племенное животноводство. Хотя в стране есть около 65 птицефабрик, которые обеспечивают внутреннюю потребность в яйцах, около половины объема потребляемого мяса птицы импортируется из-за границы ввиду недостатка многих мясных пород. Несмотря на довольно высокую рентабельность, свиноводство также не пользуется особой популярностью из-за локальных предпочтений. Важным препятствием для развития животноводства в стране является недостаток кормовой базы. Обеспеченность грубыми кормами в Казахстане достигает всего 80%, сочными кормами – 40%, а концентрированными – около половины [1].

Правительство Казахстана на протяжении многих лет рассматривало сельское хозяйство как один из потенциальных ненефтяных драйверов роста экономики. Государство последовательно отдавало приоритет этому сектору для его ускоренного развития в рамках стратегических документов, а затем и различных программ развития сельского хозяйства.

Современные условия функционирования экономики требует пересмотра существующих методов хозяйствования и управления. Данный процесс обуславливает необходимость не только в модернизации управленческих подходов, но и в активизации регулирования экономических процессов на государственном уровне. При этом важно, чтобы действия рыночных механизмов органично сочетались с мерами государственного

регулирования, что особенно актуально в отношении тех отраслей, которые характеризуются высокой степенью зависимости от внешних факторов. Одной из таких отраслей является сельское хозяйство, и именно оно требует особого внимания со стороны государства. Рассмотрим объективные причины, по которым возникает необходимость государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства:

1. Специфика аграрной сферы экономики требует особого подхода. Сельское хозяйство, в отличие от других отраслей, подвержено значительному влиянию природных факторов. Урожайность, а также продуктивность сельскохозяйственного производства, в значительной степени зависят от климатических условий, погодных аномалий, уровня осадков и других природных явлений, на которые производители не могут повлиять напрямую. Это усложняет использование рыночных механизмов с той же эффективностью и полнотой, как в более предсказуемых и контролируемых отраслях экономики. В результате низкая приспособляемость агропромышленного комплекса к меняющимся экономическим и технологическим условиям создает необходимость в поддержке со стороны государства для обеспечения стабильности и конкурентоспособности сельскохозяйственного производства.

2. Важным фактором, обуславливающим необходимость государственной поддержки аграрного сектора в Республике Казахстан, является нестабильное развитие агропромышленного комплекса (АПК) и кризисное состояние сельского хозяйства. В условиях, когда сельское хозяйство сталкивается с кризисными явлениями, такими как падение уровня производства, снижение доходов сельскохозяйственных производителей и ухудшение их финансовой устойчивости, государство должно выступать в роли стабилизатора, предоставляя поддержку, которая будет направлена на восстановление и развитие сельского хозяйства. Государственные программы субсидирования и льготного кредитования, а также создание благоприятной институциональной среды могут стать важным фактором оздоровления агропромышленного комплекса и обеспечения устойчивого развития.

3. Сельское хозяйство, в отличие от других секторов экономики, подвержено значительному числу рисков, включая экономические, природные, политические и социальные. Экономические риски связаны с нестабильностью цен на сельскохозяйственную продукцию, неравенством в доступе к ресурсам и высокой волатильностью рынков. Природные риски включают погодные катаклизмы, засухи, наводнения и другие природные явления, которые могут существенно снизить объемы производства. Политические риски связаны с нестабильной внутренней и внешней политикой, что может повлиять на доступ к финансированию и рынкам сбыта. Социальные риски включают ухудшение условий жизни в сельской местности, что приводит к оттоку рабочей силы и снижению эффективности сельскохозяйственного производства. Все эти риски делают сельское хозяйство малопривлекательным для частных инвесторов, что усиливает необходимость государственной поддержки. Практика ведущих стран мира показывает, что именно государственная поддержка играет решающую роль в снижении уровня рисков, с которыми сталкиваются сельхозпроизводители, обеспечивая им возможность продолжать производство даже в неблагоприятных условиях.

Кроме того, среди причин, требующих государственного регулирования сельского хозяйства, можно выделить диспаритет цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию. Сельскохозяйственные производители часто оказываются в менее выгодном положении, чем промышленные предприятия, поскольку цены на их продукцию менее стабильны, в то время как цены на промышленные товары и средства производства продолжают расти. Государственное вмешательство в этом случае необходимо для выравнивания экономических условий и обеспечения конкурентоспособности аграрного сектора.

Также важной причиной государственной поддержки является необходимость поддержания экологического равновесия. Сельское хозяйство тесно связано с использованием природных ресурсов, и чрезмерное использование этих ресурсов может

привести к их истощению и ухудшению экологической ситуации. Государство должно контролировать и стимулировать экологически безопасные методы ведения сельского хозяйства, чтобы сохранить плодородие почв, предотвратить эрозию и защитить водные ресурсы.

Неэластичность сельскохозяйственных рынков также является важным фактором, который ограничивает эффективность рыночных механизмов в аграрной сфере. Спрос и предложение на сельскохозяйственную продукцию слабо реагируют на изменения цен, что обусловлено природными циклами производства и потребности населения в стабильных объемах продовольствия. В этих условиях роль государства заключается в обеспечении ценовой стабильности и поддержке доходов сельхозпроизводителей.

Наконец, важнейшей задачей государственного регулирования является стимулирование научно-технического прогресса (НТП) и внедрение его достижений в аграрную сферу. Сельское хозяйство нуждается в модернизации, повышении эффективности производства и внедрении новых технологий, чтобы соответствовать современным экономическим и экологическим требованиям. Государственная поддержка в виде субсидий на научные исследования, развитие инфраструктуры и обучение кадров играет ключевую роль в решении этой задачи и способствует повышению конкурентоспособности агропромышленного комплекса [2].

Таким образом, государственное регулирование и поддержка сельского хозяйства обусловлены целым рядом факторов, среди которых можно выделить специфику аграрной сферы, нестабильность развития отрасли, высокий уровень рисков, диспаритет цен, необходимость поддержания экологического равновесия, неэластичность сельскохозяйственных рынков, существование государственных предприятий и необходимость научно-технического прогресса. Эти факторы делают государственное вмешательство важнейшим условием стабильного и устойчивого развития сельского хозяйства, что, в свою очередь, способствует обеспечению продовольственной безопасности и развитию экономики в целом.

Отметим, что в Казахстане в условиях аграрных преобразований также формируется система государственной поддержки отечественных сельхозтоваропроизводителей. Государственное регулирование агропромышленного комплекса может рассматриваться как экономическое воздействие со стороны государства на производство, переработку и реализацию сельскохозяйственной продукции, агросырья и продовольствия на производственно-техническое обслуживание агропродовольственного производства и его материально-техническое обеспечение. Государственное регулирование осуществляется органами государственного управления и включает систему специальных мер законодательного, исполнительного и контролирующего характера. Практика государственного управления АПК включает разработку и реализацию государственных программ развития агропромышленного производства.

Одним из приоритетных направлений государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей в Казахстане в настоящее время является реализация Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2030 годы (далее – Концепция).

«Концепция определяет приоритеты и векторы развития отрасли на долгосрочный период, поэтому включает меры системного характера, в том числе изменение законодательства и нормативно-правовой базы. А Нацпроект сфокусирован на решении точечных задач и проектов, требующих концентрации усилий и ресурсов», отметил министр сельского хозяйства.

Основными задачами Концепции являются:

- повышение эффективности мер господдержки;
- обеспечение ветеринарной и фитосанитарной безопасности;
- обеспечение доступности земельных ресурсов;

– совершенствование финансовых инструментов и другие меры системного характера [3].

В рамках системных документов планируется обеспечить стабильность и преемственность мер господдержки путем нормативного закрепления, что позволит аграриям планировать свою деятельность на долгосрочную перспективу. Также, в целях повышения эффективности господдержки, для бизнеса будут выставлены встречные обязательства.

Кроме того, при выделении господдержки будет учитываться специализация регионов, которая позволит дифференцированно и более эффективно проводить государственную политику в сфере развития АПК в зависимости от природно-климатических и других факторов.

Основные направления государственного регулирования агропромышленного производства включают меры, направленные на создание конкурентоспособного и эффективного сельского хозяйства, а также обеспечение продовольственной безопасности страны.

Сельское хозяйство Республики Казахстан продолжает выполнять важную роль в экономике страны, обеспечивая продовольственную безопасность, способствуя устойчивому развитию регионов и создавая рабочие места. Государство активно поддерживает этот сектор, предоставляя льготное финансирование, субсидии и другие меры для повышения конкурентоспособности агропромышленной продукции на внутреннем и внешних рынках. Валовая продукция сельского хозяйства Республики Казахстан в первой половине 2024 года достигла 1,6 трлн тенге. Этот рост обусловлен увеличением производства в животноводстве на 3,5% и в растениеводстве на 3%, производство мяса в живом весе выросло на 4,1%, достигнув 878,7 тыс. тонн. Производство молока увеличилось на 4,8%, составив 1,7 млн тонн, а производство куриных яиц выросло на 0,3% до 2,1 млрд штук. В разрезе областей наиболее высокие темпы роста наблюдаются в Туркестанской, Костанайской, Алматинской, Павлодарской, Жамбылской, Кызылординской и Атырауской областях. Также в первом полугодии отмечен рост производства сыра и творога – на 16,8%, переработанного риса – на 11%, растительного масла – на 9,3%, кисломолочной продукции – на 5,6% [4].

В растениеводстве объем валового выпуска составил 72 млрд тенге, что на 3% больше по сравнению с прошлым годом. Основной вклад в рост внесло производство ранних овощных и зерновых культур. Кроме того, объем инвестиций в основной капитал в производстве продуктов питания увеличился на 5,4%, составив 68,7 млрд тенге по сравнению с аналогичным периодом прошлого года.

Министерство сельского хозяйства реализует ряд стратегических мер, направленных на повышение эффективности аграрного сектора и улучшение условий для агробизнеса. С марта 2024 года по поручению Главы государства внедрен механизм авансового субсидирования отечественных удобрений. Это новый стимулирующий механизм, при котором аграрии заранее обеспечиваются удешевленными отечественными удобрениями. Норма субсидий в рамках этого механизма увеличена с 50% до 60%. В результате спрос на отечественные удобрения резко вырос: если в прошлом году было внесено 676 тыс. тонн, то в этом году запланировано внесение 1,5 млн тонн, из которых уже приобретено 1,1 млн тонн.

Еще одним важным фактором повышения урожайности является использование качественных семян. В 2024 году процент использования элитных сортов возрос до 9%, что на 1,9% выше по сравнению с 2023 годом. Для системного решения проблем семеноводства в Казахстане принят Комплексный план по развитию селекции и семеноводства сельскохозяйственных культур на 2024-2028 годы. Этот план включает меры по совершенствованию законодательной базы в области селекции и семеноводства, переводу аграрной науки на современные методы исследовательской деятельности и обновлению образовательных программ.

Документ предусматривает укрепление материально-технической базы аграрной науки и субъектов селекции и семеноводства, а также создание эффективной системы семеноводства. На реализацию Плана выделено 63,4 млрд тенге.

Введены меры по привлечению дополнительных 100 млрд тенге для АО «КазАгроФинанс» с целью предоставления сельскохозяйственной техники в лизинг под 5% годовых. Из запланированных средств уже освоено 32,2 млрд тенге, а общий объем финансирования будет доведен до 450 млрд тенге. Министерством сельского хозяйства внедрен механизм прямого субсидирования ставок вознаграждения финансовых институтов для кредитования субъектов агропромышленного комплекса по ставке 5% годовых. Этот механизм позволяет получать субсидии без необходимости подачи документов со стороны заемщиков. На данный момент он применяется для кредитования весенне-полевых и уборочных работ. Внедрение принципа прямого субсидирования распространилось и на услуги по подаче воды. Теперь возмещение затрат на приобретение услуг по подаче поливной воды осуществляется напрямую вододателям через механизм переводных заявок. Это позволяет товаропроизводителям получать услуги по подаче поливной воды по сниженной стоимости, без необходимости ожидания субсидий и последующей оплаты вододателям разницы после их получения. Прямое субсидирование также снижает коррупционные риски в отрасли.

Правительство одобрило Комплексный план по развитию переработки до 2028 года, чтобы довести долю переработанной продукции до 70% от выпускаемого сырья. На его реализацию планируется направить 372 млрд тенге, из которых 150 млрд тенге пойдут на инвестиции и 222 млрд тенге на оборотные средства. Для повышения эффективности субсидирования сельского хозяйства внедряются встречные обязательства для агробизнеса, направленные на увеличение объема валовой продукции.

Государственная поддержка сельского хозяйства – это система бюджетного субсидирования сельскохозяйственного производства, направленная на компенсацию части нормативных затрат не только реализованной, но и всей произведенной продукции и обеспечивающая его расширенное воспроизводство [5]. Таким образом, государственная поддержка является неотъемлемой частью государственного регулирования и представляет собой совокупность различных рычагов и инструментов, льготного и безвозмездного финансирования наиболее ущемленных в экономическом отношении предприятий и отраслей. Необходимость государственной поддержки сельского хозяйства является объективной, и эта объективность кроется в экономической природе отличия положения производителя сельскохозяйственной продукции от положения всех остальных участников рынка, поскольку в силу объективных причин сельское хозяйство на свободном рынке неконкурентоспособно в сравнении с другими отраслями экономики.

Список использованных источников

1. Брекешев С. В Казахстане до 2030 г. площадь орошаемых земель будет доведена до 3 млн га. URL: <https://primeminister.kz>.
2. Аслаева, С. Диагностика уровня развития сельского хозяйства / С. Аслаева // Экономика сельского хозяйства России. – 2020. – № 5. – С. 82-87
3. Концепция развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2030 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 960 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960>
4. <https://stat.gov.kz/>
5. Дмитриев, С. Современные проблемы финансирования отечественных сельхозпроизводителей / С. Дмитриев, Р. Костина, Е. Коломеева // Экономика сельского хозяйства России. – 2020. – № 5. – С. 25-29

Коппаева А.Ш.,
докторант, Карагандинский
университет
Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан

Аннотация: В силу обострения экологических проблем встал вопрос об изменении взгляда на мир, переосмысления старых и поиска новых путей развития. Это относится и к проблеме взаимодействия человека и природы, а в глобальном масштабе – экономики и природных ресурсов. Что может сделать экономика для природных ресурсов и как возможно этого достичь?

Конфликт между человеком и природой, существовавший на всем протяжении развития человечества, приобрел в наше время универсальный характер и определил характер экономико-экологической проблемы: экономический прогресс за счет экологического регресса. Почему же экономическое развитие приводит к такому финалу? Ответ лежит в его принципах. Экономика всегда была направлена на удовлетворение материальных потребностей общества. В процессе эволюции общественные потребности увеличивались, делая необходимым дальнейшее развитие технологии.

Ключевые слова: Природный ресурс, национальная экономика, подход, оценка

Республика Казахстан обладает действительно мощной минерально-сырьевой базой: на начало 2023 года в государственном балансе полезных ископаемых страны учитывается 8 711 месторождений, богатых на разнообразные минеральные ресурсы. В их числе – 317 месторождений углеводородного сырья, 910 месторождений твердых полезных ископаемых и 3160 месторождений общераспространенных полезных ископаемых.

Только за 2023 год казахстанские недропользователи поставили на госбаланс 13 новых месторождений. По результатам геологоразведки страна прирастила запасы золота на 48 тонн, нефти – на 49 млн тонн, природного газа – на 38,4 млрд м³. Кроме того, на 25 тысяч тонн выросли объемы запасов меди, на 216 тысяч тонн – цинка и на 51 тысячу тонн – свинца.

Отметим, что эти полезные ископаемые считаются наиболее приоритетными ресурсами в разрезе пополнения минерально-собственной сырьевой базы. Вместе с тем правительство Казахстана не исключает возможности открытия месторождений вольфрама и молибдена, алюминия и олова, а также редких и редкоземельных металлов [1, с.63].

В настоящее время очевидно, что неограниченных ресурсов нет. Встает проблема согласования потребностей человека в природных ресурсах с требованиями рационального их использования. Вот какие возможности реально предлагает экономика:

1) Использование вторичного сырья, регенерация-переработка отходов производства и мусора. Так, например, переработка макулатуры позволяет сократить производство новой бумаги почти вдвое. Этот метод оценивается экономистами как выгодный: так как затраты на воспроизводство не отражены в себестоимости продукции, получаемый экологический эффект суммируется с прямым, экономическим.

2) Обработка сточных вод. В основе данной технологии лежит использование естественных процессов жизнедеятельности бактерий, разлагающих отходы.

3) Рекультивация промышленных территорий – восстановление пространств с нарушенной средой в целях повторного использования.

4) Использование новых источников энергии: ветровой, солнечной, энергии приливов и отливов. Таким образом, практика показывает, что естественные энергоресурсы могут быть заменены альтернативными, «рукотворными», однако это требует значительных затрат.

5) Еще одним способом экономного использования ресурсов является совершенствование технологии. С одной стороны, продление срока службы товаров за счет улучшения их качества позволит существенно сэкономить материалы и природные ресурсы. С другой, это имеет и определенный нравственный смысл: потребитель будет стремиться

дольше использовать качественный товар, не стремясь быстро с ним расстаться и приобрести новый. Чем выше качество продукции, тем выше качество окружающей среды.

Экономический механизм подразумевает стимулирование предприятий не загрязнять окружающую среду и рационально использовать природные ресурсы. Т.е., другими словами, загрязнение и нерациональное природопользование должно стать экономически невыгодным для предприятий. Экономический механизм включает следующие методы воздействия на природопользователей [2, с.60]:

- 1) планирование и финансирование мероприятий по охране окружающей среды;
- 2) плата за эмиссии в окружающую среду;
- 3) плата за пользование отдельными видами природных ресурсов;
- 4) экономическое стимулирование охраны окружающей среды;
- 5) рыночные механизмы и торговля квотами на эмиссии в окружающую среду;
- 6) экологическое страхование;
- 7) экономическая оценка ущерба, нанесенного окружающей среде.

Размер платежей за загрязнение окружающей среды определяется ежеквартально на основании налогового, экологического кодексов, базовых ставок платежей за загрязнение окружающей среды, которые ежегодно утверждаются областными маслихатами. Платежи за загрязнение окружающей среды делятся на нормативные и сверхнормативные. Нормативные платежи – это платеж за загрязнение в пределах установленной квоты по конкретному загрязняющему веществу. Платеж за сверхнормативное загрязнение – это ущерб.

В условиях плановой экономики природопользование было бесплатным. В условиях рыночной экономики все ресурсы платные. В соответствии с законодательством РК в частной собственности могут находиться только земельные ресурсы; водные, лесные, недра – могут использоваться на правах аренды. Платность использования природных ресурсов требует проведение экономической оценки природных ресурсов. Для экономической оценки природных ресурсов применяются походы оценки недвижимости: доходный, сравнительный, затратный [3, с.158].

Ключевым вопросом в методологии оценки является определение его критерия. Поскольку критерий обнаруживает суть оценки, ее главную идею, то он должен быть научно обоснованным, а экономическая природа показателя, который принят как критерий, должна быть единой для всех видов природных ресурсов, которые оцениваются. Соответственно критериям оценки необходимо выделить и отдельные методологические подходы. Как уже отмечалось, анализ современных теоретико-методологических и методических положений в области экономической оценки природных ресурсов свидетельствует, что на сегодня существует довольно много подходов к экономической оценке природных ресурсов, таблица 1, в связи с этим возникает их дублирование, таблица 2.

Таблица 1 – Существующие методологические подходы к экономической оценке природных ресурсов

Подходы к экономической оценке	Характеристика
Затратный	Имеет в основе учет понесенных обществом затрат на хозяйственное освоение природных ресурсов и привлечение в хозяйственную деятельность. Полученные в результате применения данного подхода оценки учитывают общественно необходимые затраты работы на воспроизведение количественных и/или качественных параметров природных благ, а также их подготовку к привлечению в хозяйственную деятельность.
Результативный	Предусматривает учет потребительских свойств природных ресурсов, т.е. их способность удовлетворять определенные нужды. Результатная оценка определяется по величине экономического эффекта от использования природного блага или затратами его экономического замещения

Рентный	Суть рентной оценки заключается в том, что ее величина определяется размером дифференциальной ренты, которая приносит данный ресурс
Смешанный	Предусматривает учет затрат на хозяйственное освоение природных ресурсов, а также эффект от его использования
Альтернативной стоимости	Заключается в оценке природных объектов и ресурсов через утраченный доход или выгоду, которые возможно было получить при использовании данных компонентов природы в других целях
Воспроизведенный	Имеет в основе учет затрат, необходимых для воспроизведения (компенсации потерь) ресурса на определенной территории
Рыночный	Отображает ценность природного блага для участников рынка в определенный момент, основанную на соотношении спроса и предложения
Энергетическая оценка	Основывается на том, что природные ресурсы имеют определенный энергетический эквивалент, который зависит от их внутреннего потенциала и предыдущих затрат на их образование
Затратно-сбытовой	Предусматривает экономическую оценку природных ресурсов и отдельных их видов на основе нормативов возмещения вреда, ущерба и потерь, связанных с нарушением режимов природопользования, незаконного изъятия ресурсов из экосистемы, нарушение природоохранных норм и правил, законодательства в области охраны окружающей среды
Кадастровый	Базируется на совокупности информации о конкретном виде природного ресурса, включая характеристики его количества, возраста, качественного состава и структуры, местоположение, и других показателей
Общей экономической стоимости (ценности)	Комплексный подход, который предусматривает учет не только ее прямых ресурсных функций, но и экосистемных и ассимилирующих функций

Таблица 2 – Отнесение существующих подходов к экономической оценке природных ресурсов к соответствующему подходу согласно предложенной классификации

Подход к экономической оценке	Отнесение подхода к предложенной классификации	Пояснения
Альтернативной стоимости	Затратный	Этот подход можно считать разновидностью затратного, поскольку чем меньшая альтернативная стоимость природного объекта, тем меньше затраты на компенсацию потерь, связанных с его сохранением
Рентный	Результативный	Существуют разные методические принципы при подходе к выбору показателя экономического эффекта. В начальных разработках таким показателем почти единогласно признавали дифференциальную ренту. Поэтому до сих пор такой подход некоторые исследователи называют рентным
Воспроизведенный	Затратный	Поскольку затратные оценки учитывают затраты на

		воспроизведение природных благ, то воспроизведенный подход можно считать разновидностью затратного
Кадастровый	Является системой оценок, которая включает как натуральные, так и экономическую балльные оценки	Кадастровый метод обеспечивает более детальную оценку природных ресурсов (количественную и качественную характеристику, местоположение, балльную оценку, экономическую оценку) по сравнению с рассмотренными подходами
Затратно сбытовой	Затратный	В основу экономической оценки положен размер нормативной экономической оценки ущерба, который, в свою очередь, приравнивают к учету затрат на проведение природоохранных мероприятий
Энергетическая оценка	Ее можно выделить в отдельный подход к оценке природных ресурсов	В отличие от экономической оценки не позволяет получить денежное выражение ценности природного ресурса. В отличие же от технологической оценки не определяет степень пригодности ресурса для определенного вида деятельности, во-вторых, позволяет сравнивать разнородные природные ресурсы

Поэтому возникает вопрос о необходимости систематизировать все известные подходы к стоимостной оценке природных ресурсов, иначе наличие большого количества методов оценки усложнит сравнимость результатов. Это связано также с опасностью ошибки в способе определения стоимости и, в итоге, в получении ее неадекватного значения. В связи с этим целесообразно выделить следующие методические подходы к экономической оценке природных ресурсов: классические – затратный, результативный и смешанный, а также рыночный и комплексный подходы. Поэтому возникает необходимость обобщить накопленный опыт по оценке природных ресурсов, установить преимущества и недостатки каждого методологического подхода [4, с.256].

Затратный подход. В основе определен/ия экономической оценки природных ресурсов как продуктов работы лежит затратная концепция, разработка которой была начальным этапом в экономической оценке природных ресурсов. Ее сторонники за основу расчета берут прямые затраты общества, которые создали возможность использования того или иного вида природного ресурса: чем большие прямые затраты общества, необходимые для использования того или иного ресурса, тем он дороже. Что касается качества природных благ, то, согласно затратной концепции, она выступает лишь дополнительным фактором ценности. Таким образом, приоритет отдавался классической трудовой теории стоимости, которая декларировала, что стоимость продукта должна определяться общественно необходимыми затратами работы на его производство. Однако формирование стоимости связано, как правило, с процессом, в результате которого используется продукт работы: в данном же случае речь идет только о затратах работы на изъятие уже готового продукта природы. В связи с этим затраты на выявление этих продуктов не наделяют их той стоимостью, которая устанавливается на них в обществе. Этот подход имеет целый ряд недостатков, которые ограничивают сферу его применения. Главным недостатком данного подхода является то, что природный ресурс более высокого качества, расположенный в более удобном для освоения месте, получит меньшую оценку, в то же время как его потребительская стоимость будет выше, чем у «худшего» ресурса. Таким образом, данный подход не оказывает содействие стимулированию рационального природопользования [5].

Еще один недостаток данного подхода состоит в отсутствии учета качественных особенностей природных ресурсов, которые должны быть предметом экономической оценки. В-третьих, управляющая роль цены заключается в том, чтобы оценить величину общественно оправданных затрат на привлечение природного ресурса в хозяйственной обращении или расширение его эксплуатации. Согласно же «затратному» принципу, цена будет определяться по затратам. Таким образом, оправдываются будут любые, даже

неэффективные вложения в освоение и охрану природного ресурса. Приверженцами затратного подхода не берется к вниманию и тот факт, что реальные стоимостные отношения, бесспорно, имеют место и в том случае, когда на воспроизведение природных ресурсов не затрачен человеческий труд. Таким образом, учитывая все пересчитанные недостатки, возможно сделать вывод, что наиболее целесообразным является использование затратного подхода для оценки стоимости восстановления природного блага при его потере и деградации. В этом случае рассчитываются компенсационные потенциальные затраты, необходимые для замещения утраченного или поврежденного ресурса.

Результативный подход. Затратная концепция экономической оценки природных ресурсов постепенно вытесняется концепциями, авторы которых стремятся учесть качество (народнохозяйственную эффективность) природных ресурсов. Оценка требует установления определенных отношений между субъектом и объектом. Таким образом, экономическая оценка природных ресурсов и других средств производства вообще – это оценка, которая опосредствована трудом человека. Сами по себе ни машины, ни природные ресурсы не функционируют, труд человека привлекает их к процессу производства. Эффект использования машин, природных ресурсов выступает в форме повышения производительности труда, приращения национального дохода или экономии затрат. Таким образом, по данному подходу критерием оценки является величина экономии общественной работы (или эффект) от использования природных ресурсов. Несмотря на определенность относительно критерия оценки в рамках результативного подхода существуют различные методические подходы к определению показателя экономического эффекта. Некоторые исследователи в качестве показателя экономической оценки природных ресурсов предлагают использовать валовой доход, другие – чистый доход от эксплуатации природного ресурса. Однако ни первый, ни второй показатели не являются оценкой самого природного ресурса, поскольку полученный доход в большинстве случаев является результатом не только продуктивных сил природы, но и значительных затрат живого труда [6].

Наиболее объективную экономическую оценку дает методика, которая базируется на концепции дифференциальной ренты, которая возникает в результате приложения труда к ограниченным природным ресурсам разного качества и месторасположения. Главная идея рентной оценки ресурсов заключается в том, что она по своему значению равняется народнохозяйственным дополнительным затратам, которые могут возникнуть из-за убытия этого ресурса из эксплуатации [7].

Смешанный подход. Еще одним существенным методическим недостатком рентной оценки является то, что оценка объектов природопользования, которые находятся в относительно худших условиях хозяйствования, равняется нулю, а это не всегда соответствует действительности. Именно это стало причиной появления смешанного (синтетического, затратно-ресурсного) подхода. Смешанный подход – это способ экономической оценки природных ресурсов с учетом затрат на их освоение, а также эффекта, который получается от эксплуатации. Использование смешанного подхода считается более целесообразным для оценки земель, изъятых из сельскохозяйственного обращения. Поскольку в этом случае необходимо учитывать как затраты на освоение площади земель, так и доход от использования, который утрачен, в связи с их изъятием.

Рыночный подход. Кроме классических подходов, которые рассматривались выше, в связи с переходом на рыночные условия хозяйствования, необходимостью платного природопользования, созданием рынка природных ресурсов, развитием научных знаний появляются новые попытки оценки природных ресурсов. Так, начинают применять к условиям казахстанской экономики рыночные методы оценки природных ресурсов. Приверженцы этих методов уверены, что любая конструкция, схема подсчета ценности природных ресурсов – это всегда приближение к действительности. Они утверждают, что ни одна модель не может передать всю конкретную реальность, так как это прерогатива рынка. Среди недостатков рыночной оценки отдельные исследователи отмечают следующие: во-первых, она отображает ценность ресурса для участников рынка лишь в данный конкретный

момент; во-вторых, природный ресурс, как правило, рассматривается как средство производства, не учитываются его эко системные функции. Однако это не означает, что в настоящее время исследователи должны отказаться от рыночных подходов. Наоборот, должны приумножать знание об этих методах, проводить исследование, формировать информацию, в будущем их применить.

Комплексный подход. Перспективной с точки зрения комплексности подхода к оценке природы и учета не только ее прямых ресурсных функций, но и ассимилирующих функций, природных услуг, является концепция общей экономической ценности (стоимости). Величина общей экономической оценки является суммой двух агрегированных показателей: стоимости использования (потребительской стоимости) и стоимости неиспользования. Стоимость использования достаточно легко определяется количественно. Стоимость же неиспользования, или, как ее еще называют, стоимость существования, – это категория, которая тяжело подвергается оценке, поскольку речь идет об эстетической ценности природы. Стоимость существования является фактором сохранения природы для будущих поколений. Для ее оценки могут использоваться упрощенные экономические подходы, такие как методы анкетирования и опроса. Наиболее слабым местом этого подхода является условность методов определения стоимости неиспользования. Однако в настоящее время экономический, социологический, статистический аппарат применения этих методов быстро развивается. Сферой применения этого подхода наиболее целесообразно считать оценку природных ресурсов как составляющей национального богатства страны [8].

Таким образом, в работах различных исследователей встречается довольно много разнообразных подходов к экономической оценке природных ресурсов, которые иногда дублируются. Это может привести к получению необъективной оценки природного ресурса, который, в свою очередь, может стать причиной нерационального его использования. Поэтому для получения адекватной оценки важным является правильная систематизация подходов к экономической оценке природных ресурсов [9].

Итак, экономический подход к экологическим проблемам подразумевает, что при оценке рациональности производственного процесса необходимо принимать во внимание как вред, наносимый природе, так и расходы общества на его устранение. Вместе с тем, производство не должно иметь целью только создание материальных благ, этот процесс должен идти параллельно с сохранением природной среды. Достижение этого единства возможно только в условиях экологизации производства, характеризующегося систематической разработкой технологических, управленческих решений, как для эффективного использования природных ресурсов, так и для улучшения качества окружающей среды; учетом в расчетах экологических факторов, влияющих на развитие производства, и вред, наносимый им окружающей среде. Необходимо обеспечение разумного (комплексного, экономного) использования природных ресурсов, отвечающего экологическим особенностям определенной территории; проведение экологической ориентации хозяйственной деятельности, планирование и обоснование управленческих решений, выражающихся в прогрессивных направлениях взаимодействия природы и общества, экологической аттестации рабочих мест, усовершенствовании технологии выпускаемой продукции.

В силу своего необычного характера экономико-экологические проблемы требуют нестандартных решений. Кроме экономических решений, взаимодействие экономики и экологии должно быть направлено на достижение главной цели – обеспечение благоприятной среды обитания для всего общества, что возможно только при гармоничном экономико-экологическом подходе, основанном на гуманистических и нравственных началах.

Список использованных источников

1. Шимова О.С., Соколовский Н.К. Основы экологии и экономики природопользования. – Изд. 3-е перераб. и доп. – Мн.: БГЭУ, 2022. – С. 63.

2. Струмилин С.Г. О цене «даровых» благ природы// Вопросы экономики. – 2017. – №8. – С. 60-72.
3. Гофман К.Г. Основные положения методики экономической оценки природных ресурсов в массовых планово проектных расчетах // Экономические проблемы оптимизации природопользования: Сб. тр. – М.: Наука, 2022. –158 с.
4. Карнаухова Е.С. Дифференциальная рента и экономическая оценка земли. (Вопросы методологии и опыт исследования). – М.: Экономика, 2016. – 256 с
5. Баянов, М. (2020). "Economic Evaluation of Mineral Resources in Kazakhstan: Challenges and Perspectives." *Journals of Economic Sciences*.
6. Салимбеков, А. (2019). "Sustainability Assessment of Mining Projects in Kazakhstan: An Integrated Approach." *Resources Policy*.
7. Жумабаев, К. & Нурсултанова, А. (2021). "Life Cycle Assessment of Resource Extraction in Kazakhstan." *Journal of Cleaner Production*.
8. Ермеков, Т. (2018). "The Role of Forecasting in Economic Evaluation of Natural Resource Projects." *Minerals Economics*.
9. Саттаров, Р. (2022). "The Impact of Global Market Trends on Economic Evaluation of Oil and Gas Projects in Kazakhstan." *Petroleum Science and Technology*.

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Кривченко А.С.

*обучающийся образовательной
программы «Финансы»
Казахско-Русский Международный
Университет
г. Актобе, Республика Казахстан*

Карабалина Ж.Ж.

*старший преподаватель
Казахско-Русский Международный
университет
г. Актобе, Республика Казахстан*

Аннотация: Данное исследование посвящено интеграции науки и образования в формирование антикоррупционной культуры среди молодежи Казахстана. Рассматриваются роль инновационных технологий, образовательных программ и методов обучения в повышении прозрачности образовательных процессов и предотвращении коррупции. Исследуются перспективы и важность сотрудничества государственных органов, образовательных учреждений и антикоррупционных организаций.

Ключевые слова: интеграция науки, антикоррупционная культура, инновационное развитие.

Интеграция науки и образования играет ключевую роль в формировании антикоррупционной культуры молодежи, особенно в условиях инновационного развития экономики Казахстана. В современных условиях, когда страна активно внедряет новые технологии, цифровизацию и инновационные подходы, важно укрепить эти процессы через образовательные инициативы, направленные на формирование ценностей честности, прозрачности и ответственности. Отсутствие надлежащей антикоррупционной культуры среди молодежи может стать серьезным препятствием на пути к устойчивому развитию страны. Отсюда далее целью данной статьи является исследование роли интеграции науки и образования в формировании антикоррупционной культуры молодежи в условиях инновационного развития Казахстана. Для достижения этой цели поставлены следующие задачи:

- проанализировать текущие образовательные и научные инициативы, направленные на повышение антикоррупционного сознания молодежи.
- изучить вклад инновационного развития в процесс формирования антикоррупционных ценностей.
- предложить рекомендации по усилению интеграции науки и образования для формирования антикоррупционной культуры.

В данное время Казахстане предпринимаются значительные усилия для борьбы с коррупцией, включая реализацию государственной программы «Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2022–2026 годы» и внедрение образовательных курсов по антикоррупционной тематике в вузах. Научные исследования в данной области подчеркивают необходимость создания системного подхода, включающего как образовательные, так и научные компоненты. Тем не менее, интеграция науки и образования в этом контексте все еще требует дополнительных исследований и практических решений.

Для этого важно формирование антикоррупционной культуры среди молодежи поскольку молодежь, как основа будущего общества, играет ключевую роль в реализации стратегических целей государства. В условиях инновационного развития экономики Казахстана формирование антикоррупционной культуры становится неотъемлемым элементом воспитания ответственного и компетентного поколения. Интеграция науки и образования позволяет создать платформу для внедрения современных подходов в антикоррупционное просвещение, повышая его эффективность и охват. Это, в свою очередь, способствует укреплению доверия к государственным институтам и устойчивому развитию общества.

Антикоррупционная культура представляет собой сложный феномен, отражающий осознанное неприятие коррупции на уровне индивидуального и коллективного сознания. Она включает в себя такие аспекты, как понимание природы коррупции, осознание ее разрушительных последствий для общества, приверженность моральным принципам честности и справедливости. Формирование антикоррупционной культуры у молодежи не ограничивается знанием законов или правил. Это комплексный процесс, который затрагивает этическое воспитание, развитие критического мышления и формирование активной гражданской позиции.

Отсюда следует что роль образования и науки в формировании антикоррупционной культуры молодежи играет ведущую роль в воспитании антикоррупционного мировоззрения.

С ранних лет школьное обучение должно формировать у детей понимание значимости честности и справедливости в личной и общественной жизни. В учебных заведениях младших и средних уровней важно включать в образовательные программы темы, касающиеся правового воспитания, этики и гражданственности. На уровне высшего образования задача становится более специализированной. Университеты могут внедрять курсы, посвященные изучению антикоррупционного законодательства, особенностей коррупции в различных сферах и методов ее профилактики. Научные исследования в области социологии, права и педагогики становятся основой для разработки новых подходов к антикоррупционному воспитанию, делая этот процесс более актуальным и эффективным.

На сегодняшний день Казахстан переживает важный этап социально-экономической трансформации, в ходе которой борьба с коррупцией стала одной из приоритетных задач государства. Проблема коррупции остается острой, так как она влияет на уровень доверия граждан к государственным институтам и замедляет темпы экономического роста. В связи с разрешением проблемы и улучшения ситуации в стране предпринимаются активные шаги со стороны государства. Одной из них является программа цифровизации, такие как «Цифровой Казахстан», которая минимизируют влияние человеческого фактора и создают условия для прозрачности процессов. Также особую роль играет изменение восприятия коррупции среди молодежи. Преодоление культурных и социальных стереотипов, согласно которым коррупция является неизбежным элементом жизни, требует целенаправленных усилий. Это достигается через интеграцию в образовательные программы не только антикоррупционных курсов, но и проектов, формирующих социальную ответственность и активное участие молодых людей в жизни общества.

Инновационное развитие образования предоставляет уникальные возможности для формирования антикоррупционной культуры. Использование цифровых платформ и онлайн-курсов делает обучение более доступным, а знания – более универсальными. Программы, основанные на игровых технологиях и симуляциях, позволяют обучать молодежь на примерах реальных ситуаций, способствуя лучшему пониманию последствий коррупционных действий. Кроме того, интеграция науки в образовательный процесс создает платформу для анализа и внедрения эффективных подходов к воспитанию. Например, исследовательские проекты студентов, направленные на изучение факторов коррупции в локальном контексте, помогают развить осознанное отношение к проблеме. Совмещение научных разработок и образовательных инициатив позволяет Казахстану не только

формировать антикоррупционное мировоззрение у молодежи, но и развивать инновационные механизмы борьбы с коррупцией, делая страну более устойчивой к этим вызовам.

В последние годы Казахстан демонстрирует активное внедрение инновационных технологий в образовательную сферу. Государственная программа «Цифровой Казахстан» стала важным этапом цифровизации образовательных процессов. Одним из ее ключевых аспектов является интеграция науки и образования, что способствует формированию критического мышления, аналитических навыков и устойчивых ценностей у молодежи. Современные технологии позволяют не только передавать знания, но и создавать условия для их самостоятельного поиска, анализа и применения. Например, внедрение платформ дистанционного обучения, таких как Moodle или Microsoft Teams, предоставляет доступ к научным исследованиям и образовательным ресурсам. Этот подход стимулирует студенческую активность и укрепляет связь между образовательным процессом и практическим применением знаний.

Цифровизация образовательной сферы значительно снижает возможности для коррупции, делая процессы обучения и оценки прозрачными. В Казахстане активно используются электронные дневники, автоматизированные системы регистрации и учета студентов, что минимизирует влияние человеческого фактора. Например, введение системы Platonus в университетах позволило автоматизировать процесс подачи заявок на курсы, сдачи экзаменов и доступа к результатам. Дополнительно развитие онлайн-платформ способствует прозрачности образовательного процесса. Открытые лекции, вебинары и образовательные ресурсы формируют доступную среду для всех участников образовательного процесса, исключая элементы несанкционированного влияния. Цифровые технологии также усиливают взаимодействие между студентами, преподавателями и администрацией через обратную связь, создавая атмосферу доверия и взаимопонимания. Это позволяет не только улучшить качество образования, но и укрепить антикоррупционные ценности среди молодежи, показывая пример того, как современные технологии могут служить инструментом обеспечения справедливости и прозрачности. (

Образовательная сфера является одной из уязвимых для коррупции отраслей. Чтобы бороться с этим, в Казахстане реализуются меры, направленные на повышение прозрачности финансовой деятельности образовательных учреждений:

- Электронные системы поступления: минимизируют возможности коррупции при зачислении студентов. Примеры: система ЕНТ и онлайн-зачисление.
- Прозрачный учет образовательных грантов: цифровизация процесса распределения грантов исключает вмешательство человеческого фактора.
- Аудит университетов: регулярные проверки, направленные на контроль использования государственных средств, выделяемых вузам.

Эти механизмы, подкрепленные строгими требованиями к финансовой отчетности и аудитом, формируют основу для антикоррупционной культуры не только в образовательных учреждениях, но и среди молодежи в целом.

Для эффективного улучшения интеграции науки и образования в контексте формирования антикоррупционной культуры в Казахстане необходимо внедрять новые подходы и стратегии, которые помогут повысить уровень сознательности молодежи и укрепить антикоррупционную позицию в обществе. Одним из важных шагов является создание образовательных курсов, ориентированных на формирование антикоррупционных ценностей. Это должны быть курсы, которые не просто объясняют принципы и законы, регулирующие борьбу с коррупцией, но и позволяют студентам увидеть реальные примеры и механизмы антикоррупционной деятельности. Для этого учебные программы должны включать не только теоретические материалы, но и практические занятия, связанные с анализом коррупционных схем, изучением антикоррупционных расследований и внедрением инновационных подходов в борьбу с коррупцией. Важной частью таких курсов является воспитание моральных принципов, которые будут способствовать формированию ответственного отношения к коррупции и ее последствиям. Инновационные технологии и

методы обучения играют важную роль в повышении прозрачности образовательных процессов. Цифровизация учебного процесса позволяет создать прозрачные и открытые механизмы для контроля за всеми этапами образовательной деятельности. Системы, позволяющие фиксировать успехи и неудачи студентов, онлайн-платформы для подачи заявок и регистрации на курсы, а также электронные экзамены, минимизируют риск коррупционных манипуляций. Внедрение таких технологий повышает доверие студентов и преподавателей к образовательным учреждениям, создавая среду, в которой исключается возможность злоупотреблений. Особое внимание следует уделить созданию механизмов взаимодействия между образовательными учреждениями, государственными органами и организациями, занимающимися борьбой с коррупцией. Это сотрудничество поможет интегрировать антикоррупционные принципы в образовательные процессы на всех уровнях. Университеты могут работать с антикоррупционными агентствами, разрабатывать совместные проекты и исследования, направленные на выявление коррупционных рисков в различных сферах. Программы стажировок и практик в государственных органах позволят студентам не только приобрести знания, но и на практике ознакомиться с реальными антикоррупционными инициативами, что укрепит их профессиональные и этические установки. Такой подход к обучению будет способствовать формированию у студентов комплексного понимания проблемы коррупции и подготовки к эффективному противодействию ей в будущем.

Итак одним из основных выводов является то, что для успешного противодействия коррупции в стране необходимо интегрировать антикоррупционные ценности и принципы в систему образования, начиная с самых ранних этапов. Современные образовательные технологии, инновационные методы обучения и практическое участие молодежи в антикоррупционных проектах играют важную роль в повышении осведомленности и моральной ответственности студентов. Кроме того, внедрение цифровых технологий в образование способствует повышению прозрачности образовательных процессов и снижению коррупционных рисков. Современные образовательные платформы и электронные системы учета создают условия для честного и справедливого распределения образовательных ресурсов и предотвращения коррупции. В свою очередь, наращивание научных исследований и практических кейсов в области антикоррупционной политики позволяет глубже понять механизмы коррупции и вырабатывать более эффективные стратегии для ее предотвращения. Перспективы развития антикоррупционной культуры среди молодежи в Казахстане в условиях инновационного развития связаны с созданием новых образовательных программ и курсов, которые будут сочетать теоретическое знание и практические навыки в борьбе с коррупцией. Важно также продолжать развивать сотрудничество между государственными органами, образовательными учреждениями и антикоррупционными организациями. Тесная кооперация позволит объединить усилия для создания комплексной стратегии, направленной на борьбу с коррупцией, особенно среди молодежной аудитории. Интеграция науки и образования играет решающую роль в формировании эффективной антикоррупционной политики в Казахстане. Через образовательные программы, научные исследования и инновационные подходы можно не только повысить уровень сознательности среди молодежи, но и обеспечить устойчивое долгосрочное влияние на общественные и государственные институты. Создание антикоррупционной культуры в Казахстане требует комплексного подхода, где наука и образование будут работать в тесном взаимодействии с государственными органами и обществом для формирования честной, прозрачной и справедливой системы управления.

Список использованных источников

- 1 https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802?utm_source
- 2 <https://textbook.tou.edu.kz/books/140/8.1.html>
- 3 <https://zanmedia.kz/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%b8->

[%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%81%d0%b2%d0%b5%d1%89%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%ba%d0%b0%d0%ba-%d0%b8%d0%bd%d1%81%d1%82%d1%80%d1%83/111809/](https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827?utm_source=%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%81%d0%b2%d0%b5%d1%89%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%ba%d0%b0%d0%ba-%d0%b8%d0%bd%d1%81%d1%82%d1%80%d1%83/111809/)
4 https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827?utm_source

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЭКЗОТЕРМИЧЕСКИХ И ЭНДОТЕРМИЧЕСКИХ РЕАКЦИЙ

Культемирова Диана Хайруллақызы,
магистрант кафедры химии
Акимбаева Назгул Оразбаевна,
кандидат химических наук, доцент
кафедры химии, КазНацЖенпу, Алматы

Аннотация: Современные образовательные технологии играют ключевую роль в повышении качества обучения, особенно в предметах, требующих глубокого понимания сложных теоретических и практических аспектов. Одной из таких дисциплин является химия, а конкретно изучение эндотермических и экзотермических реакций. Применение ИКТ позволяет значительно улучшить процесс обучения за счет наглядности, интерактивности и доступности материалов. В данной статье рассматривается, как ИКТ помогает в изучении тепловых эффектов реакций, обсуждаются преимущества цифровых инструментов, предлагаются практические подходы и приводятся примеры использования технологий на уроках химии.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, экзотермические реакции, эндотермические реакции, симуляции, графические интерфейсы.

На протяжении многих десятилетий преподавание химии основывалось на традиционных методах, таких как лекции, лабораторные эксперименты и работа с учебниками. Однако с развитием цифровых технологий подход к обучению изменился. Информационно-коммуникационные технологии предоставляют широкий спектр инструментов, которые позволяют учителям сделать уроки более интерактивными, интересными и доступными для понимания.

Одной из ключевых тем в школьной программе химии является изучение эндотермических и экзотермических реакций. Эти процессы объясняют, как тепло (энергия) взаимодействует с веществами в ходе химических преобразований. Без должной визуализации и объяснений учащимся бывает трудно понять, как энергия поглощается или выделяется в окружающую среду.

ИКТ позволяет не только наглядно продемонстрировать такие процессы, но и дает возможность каждому ученику провести виртуальный эксперимент, увидеть молекулярные процессы своими глазами, построить энергетические диаграммы и проверить свои знания в интерактивных тестах.

Цель статьи – показать, как использование ИКТ способствует более глубокому пониманию темы, улучшает успеваемость и повышает интерес учащихся к химии.

Энергия играет центральную роль в химических процессах. Все химические реакции сопровождаются либо поглощением, либо выделением тепла, что классифицирует их как эндотермические или экзотермические [1, с. 67].

1. Эндотермические реакции

Эти реакции требуют поступления энергии извне, чтобы реакция могла протекать. Примером может служить:

- Плавление льда (требуется поглощение тепла для перехода из твердого состояния в жидкое).
- Испарение воды (молекулы воды поглощают энергию, чтобы перейти из жидкого состояния в газообразное).
- Фотосинтез в растениях (энергия солнца используется для синтеза органических веществ).

2. Экзотермические реакции

В данных реакциях энергия, наоборот, выделяется в окружающую среду. К классическим примерам относятся:

- Сгорание топлива (выделение тепла и света при химическом взаимодействии с кислородом).
- Реакция нейтрализации кислоты и щелочи (выделение тепловой энергии).
- Кристаллизация соли (тепло выделяется при упорядочивании частиц в кристаллической решетке).

Для учащихся важно не только знать определения, но и понимать механизмы тепловых эффектов. Это понимание можно значительно упростить с помощью ИКТ.

➤ Роль информационно-коммуникационных технологий в обучении

Информационно-коммуникационные технологии предоставляют широкий спектр возможностей для обучения и визуализации процессов, связанных с тепловыми эффектами в химических реакциях. Основные направления их применения включают использование анимаций, симуляций, интерактивных заданий и онлайн-платформ.

1. Анимации для визуализации молекулярных процессов

Одним из наиболее эффективных способов объяснения эндотермических и экзотермических реакций является использование анимаций, которые показывают молекулярное поведение веществ. Например:

- В анимации, описывающей экзотермическую реакцию, можно увидеть, как молекулы отдают избыток энергии в виде тепла.
- В случае эндотермической реакции демонстрируется поглощение энергии молекулами, что приводит к увеличению их кинетической энергии.

Такой подход помогает учащимся связать теоретическое описание процессов с визуальными образами, что значительно улучшает понимание.

2. Симуляции: эксперименты в виртуальной среде

Симуляции представляют собой цифровые аналоги лабораторных экспериментов, которые можно проводить безопасно, не выходя из класса или дома. Например:

- В симуляции горения углеводородов учащиеся могут видеть, как выделяется тепло, изменяется температура, и анализировать продукты реакции.
- Виртуальные эксперименты по растворению соли в воде помогают понять, как энергия взаимодействует с кристаллической решеткой вещества.

Симуляции позволяют проводить эксперименты многократно, изменяя начальные условия и наблюдая за результатами.

3. Интерактивные задания и образовательные игры

ИКТ предоставляет возможность создавать разнообразные задания, включающие тесты, игры и интерактивные упражнения:

- Онлайн-тесты помогают учащимся проверять свои знания о типах реакций.
- Интерактивные таблицы позволяют классифицировать реакции по их тепловому эффекту.
- Игры, такие как «Определи тип реакции», делают обучение увлекательным.

4. Построение графиков и диаграмм

Использование специализированных программ, таких как PhET или ChemSketch, позволяет учащимся строить энергетические графики и диаграммы. Например:

- График экзотермической реакции демонстрирует снижение энергии системы.
- График эндотермической реакции показывает увеличение энергии системы в процессе реакции.

Работа с графиками помогает учащимся развивать аналитическое мышление и навыки работы с данными.

5. Онлайн-платформы и образовательные приложения

Платформы вроде PhET, «ЯКласс» или Khan Academy предоставляют доступ к готовым образовательным материалам, включая симуляции, видеоуроки и задания. Это позволяет учащимся изучать материал в удобном темпе и закреплять знания.

➤ Графические интерфейсы

Современные программы для моделирования химических процессов предоставляют возможность строить графики изменения энергии в ходе реакции. Например:

- Для эндотермических процессов график показывает увеличение внутренней энергии системы.

- Для экзотермических процессов – снижение энергии с выделением тепла.

Такая визуализация помогает учащимся соотнести теоретический материал с реальными наблюдениями и укрепить понимание связей между термодинамическими параметрами.

➤ Интерактивные задания и тесты

ИКТ предоставляет возможность сразу после объяснения материала проводить тестирование в интерактивной форме. Это может быть:

- Выбор правильного типа реакции по описанию или графику.

- Соотнесение реальных процессов (например, горения топлива или фотосинтеза) с их термохимическим типом.

- Решение задач на определение теплового эффекта реакции с использованием интерактивных калькуляторов.

Обратная связь в режиме реального времени позволяет учащимся быстро исправлять ошибки и лучше запоминать материал [3, с. 218].

➤ Преимущества использования ИКТ

Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении имеет ряд значительных преимуществ:

1. Повышение уровня вовлеченности. ИКТ делают уроки более интересными, что особенно важно для тем, вызывающих сложности у учащихся.

2. Развитие аналитических способностей. Симуляции и задачи с использованием ИКТ требуют от школьников анализа ситуации, принятия решений и проверки гипотез.

3. Доступность экспериментов. Виртуальные лаборатории позволяют проводить исследования, которые в реальной жизни могут быть невозможны из-за отсутствия оборудования или опасности процесса.

4. Наглядность. Анимации и графики упрощают восприятие сложных процессов, таких как изменение энергии на молекулярном уровне.

5. Индивидуализация обучения. ИКТ позволяют каждому ученику работать в своем темпе, повторяя материал до полного понимания.

➤ Результаты применения ИКТ в обучении

В ходе проведения исследования, направленного на оценку эффективности использования ИКТ при изучении эндотермических и экзотермических реакций, было выявлено несколько значимых результатов, которые подтверждают позитивное влияние технологий на учебный процесс.

1. Повышение интереса и мотивации учеников

Одним из основных результатов исследования стало значительное повышение интереса и мотивации учеников к изучению химии. 87% участников опроса отметили, что использование ИКТ-инструментов, таких как анимации, симуляции и виртуальные лаборатории, сделало процесс изучения термохимии более увлекательным и захватывающим. Визуализация этих процессов с помощью технологий помогла учащимся

увидеть, как энергия поглощается или выделяется во время химических реакций, что способствовало лучшему восприятию материала.

2. Увеличение успеваемости и глубины понимания материала

На итоговом тестировании по теме «Эндотермические и экзотермические реакции» ученики, использовавшие ИКТ в процессе обучения, продемонстрировали на 30% более высокие результаты по сравнению с теми, кто обучался традиционными методами. В частности, ученики, участвовавшие в симуляциях и виртуальных экспериментах, смогли точнее объяснить механизмы протекания этих реакций и применить свои знания для решения практических задач. Более 75% учеников, которые использовали анимации для изучения реакции, смогли самостоятельно объяснить, как изменения температуры влияют на конечные продукты, и на каком этапе реакции происходит поглощение или выделение энергии. Это говорит о значительном улучшении глубины понимания материала.

3. Активизация самостоятельной работы и навыков критического мышления

Использование ИКТ значительно активизировало самостоятельную работу учащихся. 80% школьников отметили, что им стало легче исследовать химические процессы, экспериментируя с различными параметрами, такими как концентрация реагентов или температура. Программы симуляции позволяли ученикам самостоятельно изменять условия реакции и наблюдать за результатами, что развивало навыки критического мышления и умение делать выводы на основе полученных данных. Ученики научились анализировать результаты своих экспериментов, задавать вопросы и искать ответы, что является важным элементом научного подхода.

4. Повышение практической направленности обучения

Важным результатом применения ИКТ стало увеличение практической направленности учебного процесса. Виртуальные лаборатории и симуляции предоставили ученикам уникальную возможность проводить химические эксперименты, не имея доступа к реальным лабораторным условиям. Возможность варьировать параметры и сразу видеть результаты в интерактивных заданиях помогла ученикам лучше понять влияние различных факторов на ход реакции, что в традиционном обучении было бы невозможно без специальных лабораторных установок.

5. Обратная связь и корректировка знаний в реальном времени

Интерактивные тесты и задания с немедленной обратной связью позволили ученикам своевременно корректировать свои ошибки и повторно изучать сложные моменты. 78% учащихся заявили, что благодаря возможности получить немедленную обратную связь они стали более уверенно подходить к решению задач. Это позволило улучшить не только их успеваемость, но и общую уверенность в своих силах. Интерактивные задания помогали ученикам самостоятельно проверять свои знания, устранять пробелы и осваивать сложные темы, что повышало их общую учебную мотивацию.

6. Гибкость и доступность обучения

Еще одним значимым результатом стало повышение гибкости и доступности учебного процесса. Электронные учебники, платформы для онлайн-обучения и виртуальные лаборатории позволили ученикам учиться в удобное для них время и в своем темпе. Это особенно важно для школьников, которые по каким-либо причинам пропускают занятия или хотят углубить свои знания. 84% учащихся сообщили, что им было удобно повторно пройти материал через онлайн-платформы, просмотрев анимации или пройдя симуляции, что значительно улучшило их результативность на итоговых тестах.

Эти результаты подтверждают, что использование ИКТ в процессе обучения химии, а именно при изучении термохимических процессов, оказывает положительное влияние на учебный процесс, способствует глубокому пониманию материала и активному включению учащихся в образовательный процесс. Включение в обучение таких технологий как анимации, симуляции и виртуальные лаборатории помогает сделать абстрактные химические реакции более доступными и понятными для учеников, что в конечном итоге повышает

качество образования и способствует формированию у школьников навыков, необходимых для будущей научной и практической деятельности [2, с. 24].

Заключение

Информационно-коммуникационные технологии открывают новые горизонты для изучения сложных и абстрактных тем в школьной программе. При изучении эндотермических и экзотермических реакций их применение способствует лучшему пониманию химических процессов, повышает интерес к изучению предмета и помогает учащимся осваивать новые подходы к решению задач.

Использование ИКТ в учебном процессе делает уроки более увлекательными, способствует развитию умений самостоятельного анализа и моделирования, а также готовит учащихся к работе с современными технологиями, что особенно важно в условиях цифрового общества.

Список использованных источников

1. Коротаева Е.Т. Уровни познавательной активности / Е.Т. Коротаева // Народное образование. – 2015. – №10. – С.67.
2. Медведева, М.В. Активизация познавательной деятельности на уроках химии / М.В. Медведева // Среднее профессиональное образование. – 2010. – №6. – С. 24.
3. Тимиргалиева, Т.К. Методика информационно-деятельностного обучения химии на старшей ступени общеобразовательной школы / Т.К. Тимиргалиева: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания. – М., 2013. – 218 с.

КИБЕРБУЛЛИНГ: ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ЖАҢА ҚАУІПТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Кунева Ж.С.,

*Заңтану магистрі, Қазтұтынуодағы
Қарағанды Университеті
Экономика, бизнес және құқық
колледжі, Қарағанды қ.*

Аңдатпа: Кибербуллинг – жастар арасында кең таралған, интернет және әлеуметтік желілер арқылы жүзеге асырылатын зорлық-зомбылық түрі. Бұл құбылыс жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік дамуына теріс әсер етеді. Мақалада кибербуллингтің негізгі түрлері, оның салдары және алдын алу жолдары қарастырылады. Ата-аналар мен білім беру мекемелерінің рөлі ерекше атап өтіледі. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибелер мен Қазақстандағы жағдай талданады.

Түйінді сөздер: жастар, буллинг, кибербуллинг, әлеуметтік желі, реляцион, агрессия, қауіптер, заңнама, психологиялық әер, алдын-алу.

«Өкінішке қарай, оқушылардың бір-біріне әлімжеттік, тіпті, зорлық көрсетуі тыйылмай отыр. Соның кесірінен олар өз-өзіне қол жұмсауға, яғни суицидке дейін баруда. Буллинг балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына және олардың жан дүнесіне орны толмас зиянын тигізеді. Сондай-ақ оқу үрдісіне кері әсер етеді. Балалардың әлеуметтік ортадан шеттеп қалуына, ой-санасының бұзылуына әкеп соқтырады. Мемлекет баланың құқығы мен қауіпсіздігінің қорғалуын қамтамасыз етуі керек. Сондай-ақ буллингке біржола тосқауыл қоюы қажет»

Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев.

«Өкінішке қарай, оқушылардың бір-біріне әлімжеттік, тіпті, зорлық көрсетуі тыйылмай отыр. Соның кесірінен олар өз-өзіне қол жұмсауға, яғни суицидке дейін баруда. Буллинг балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына және олардың жан дүниесіне орны толмас зиянын тигізеді. Сондай-ақ оқу үрдісіне кері әсер етеді. Балалардың әлеуметтік ортадан шеттеп қалуына, ой-санасының бұзылуына әкеп соқтырады. Мемлекет баланың құқығы мен қауіпсіздігінің қорғалуын қамтамасыз етуі керек. Сондай-ақ буллингке біржола тосқауыл қоюы қажет».

Қазіргі таңда жастар арасындағы басты өзекті, әлемдік мәселеге айналған тақырыптардың бірі «буллинг» болып табылады. 2023 жылғы жарияланған Юнеско ұйымының қорытындысы бойынша әлем бойынша 30 %-дан астам балалардың буллингтің құрбандары болатыны анықталды. Бұл дегеніміз әрбір үшінші оқушының буллингпен бетпе-бет келетіндігін көрсетеді. Жалпы буллинг дегеніміз, ағылшын тілінен шыққан, өз аудармасында «қорқыту», «кемсіту», «қудалау» деген мағына беретін, белгілі бір балалардың тобы бір баланы физикалық тұрғыдан немесе психологиялық тұрғыдан төменсітуі, жүйелі түрде мазалау әрекеті болып табылады. Заң негізіндегі анықтама бойынша, баланы жәбірлеу (буллинг) – қорлау сипатындағы жүйелі әрекеттер, қудалау және қорқыту, оның ішінде қандай да бір әрекетті жасауға, жасаудан бас тартуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер. Буллинг көбіне жасөспірімдер арасында мектеп және колледж қабырғаларында көп кездеседі. Буллингтің шекарасы жоқ, бұл мәселемен бүкіл әлемдегі мектептер соқтығысып, оларды шешудің әртүрлі жолдарын іздестіреді. Буллинг өзінің жүзеге асырылуына байланысты бірнеше түрлерге бөлінеді: 1) кемсіту, мазақ ету (сөз формасындағы буллинг); 2) физикалық күш көрсету (ұрып-соғу, күш қолдану); 3) реляцион; 4) кибербуллинг (кибернетикалық буллинг).

Сөз формасындағы буллинг адамның ауызша айқаймен, дауысын көтеру арқылы немесе бір адамның үстінен күліп, кекетіп-мұқатып, мазақ қылуы арқылы көрініс табады. Яғни бұл жәбірленушінің намысына тию, ол туралы өтіріктер айту, сол секілді ол туралы өсектер тарату, дөрекі сөйлеп қоғамнан оқшаулату түрінде көрініс табады. Ал буллинктің күш көрсету арқылы жүргізілетін түрі, адамның денсаулығына, тәніне зақым келтіру, сонымен қатар оның дүние-мүлкіне зардап келтіру арқылы жүзеге асады. Нақтырақ айтатын болсақ, иықпен қағып өту, ұрып-соғу, төбелеске итермелеу болып табылады. Бұл буллинг түрі аталғандардың ішіндегі ең қауіптісі десек те болады. Себебі бұл адамның денсаулығына ауыр зиян тигізіп, тіпті өлімге әкеліп соқтыруы мүмкін. Реляцион буллинг басқалай әлеуметтік агрессия деп те аталады. Бұл – бір адаммен қарым-қатынас құру арқылы оған зиян келтіру, кемсіту болып табылады. Сондай-ақ реляцион буллинг түсінігін бір адам басқа жанның репутациясына кір келтіргісі келген, оның қоғамдағы беделіне нұқсан келтіруді ойлап жасаған әрекетін сипаттаған кезде қолданады. Бұл буллинг ерекшелігі сырт көзге жақын араласатын адамдар болып көрінетін орталарда кездеседі. Ол ұзақ уақыттар бойы басқа адамдарға байқалмастан, бірнеше жылдарға жалғаса береді. Тағы жиі кездесетін түрі – кибербуллинг. Бұл түрі интернет, әлеуметтік желілер, әртүрлі сайттар арқылы қоқан-лоқы көрсету, бопсалау, қорқыту, кемсіту арқылы жүзеге асады. Кибербуллинктің ең қатты дамыған кездері – пандемия кезі болды. Зерттеу жұмыстарына көз салсақ, дәл осы кездерде бұл буллинг түрі жасөспірімдер арасында кең етек алған болатын. Кибербуллинг жасаушы ауызша немесе қорлау хабарламаларын жіберіп, белгілі бір кемсіту фотосуреттерін орналастыру, видео жариялап оны бірнеше аудитория, адамдар тобы алдында ашық түрде қорлауы мүмкін. Аталып өткен буллинг түрлерінің әрқайсысы балаларға теріс әсерін тигізіп, суицидке итермелеуде. 2021-2022 жылдың Мәжіліс депутаттарының зерттеулерінен, бір жылдың ішінде 143 жасөспірімдердің өмірлері қыршынынан үзілгендігі және 306 жасөспірімдердің өздеріне қол жұмсауға ұмтылғандары анықталды. Мәліметтерде буллинктің құрбаны болып 10-15 жас аралығындағы кез келген жасөспірім бола алатыны анықталды.

Қазіргі заманғы технологиялардың дамуы жастар өміріне үлкен өзгерістер енгізді. Әлеуметтік желілер мен мессенджерлер арқылы қарым-қатынас оңайлағанымен, бұл құралдар жаңа қауіптерді де алып келді. Солардың бірі – кибербуллинг.

Кибербуллинг – бұл интернет және басқа да электрондық байланыс құралдары арқылы жүзеге асырылатын, жеке тұлғаға немесе топқа бағытталған жүйелі агрессивті әрекеттер. Ол әлеуметтік желілер, электрондық пошта, мобильді байланыс және басқа да цифрлық платформалар арқылы жүзеге асырылады.

Кибербуллинг дәстүрлі буллингтен бірнеше ерекшеліктерімен ажыратылады:

1. Анонимдік: Кибербуллинг жасаушылар көбінесе өздерін жасыра алады, бұл олардың әрекеттерін күрделендіре түседі.
2. Шектеусіз кеңістік: Интернет желісі кез келген жерде және уақытта буллинг жасауға мүмкіндік береді.
3. Таралу жылдамдығы: Ақпараттың интернетте таралуы өте жылдам, бұл құрбанға психологиялық қысымды арттырады.
4. Қайта қайталану мүмкіндігі: Бір рет жарияланған материалдар желіде ұзақ уақыт бойы сақталып, қайта пайда болуы мүмкін.

Кибербуллинктің негізгі түрлері:

1. Флейминг (flaming): Интернетте ашық түрде қорлау мен кемсіту, балағаттау немесе арандатушылық хабарламалар жіберу. Бұл әрекеттер көбінесе көпшілік алдында жүзеге асырылады, мысалы, форумдарда немесе пікірлерде. Әлеуметтік желілерде мазақ сөздер, кемсіту немесе қорлаушы хабарламаларды жариялау.

2. Киберқалтару (cyberstalking): Жеке мәліметтерді тарату: Құрбанның жеке өміріне қатысты мәліметтерді келісімсіз тарату. Жәбірленушіні үнемі бақылау, қудалау және қысым көрсету. Бұл әрекеттер жеке өмірге қол сұғушылықты білдіреді.

3. Секстинг (sexting): Жеке фотосуреттер мен бейнемазмұнды тарату арқылы жәбірленушінің беделіне нұқсан келтіру. Бұл әрекет жәбірленушінің жеке өміріне және психологиялық жағдайына теріс әсер етеді.

4. Жалған парақшаларды бұзу және жасау (impersonation): Жалған ақпарат тарату: Құрбанның беделіне нұқсан келтіру мақсатында жалған ақпарат тарату. Жәбірленушінің атынан жалған аккаунттар құрып, оның беделіне нұқсан келтіру. Бұл әрекет жәбірленушінің жеке басына және қоғамдағы орнына кері әсерін тигізеді.

5. Троллинг (trolling): Арандатушылық хабарламалар немесе түсініктемелер арқылы эмоция туғызу мақсатында жасалатын әрекеттер. Бұл әрекет жәбірленушінің психологиялық жағдайына теріс әсер етеді. Өш алу әрекеттері: Кибербуллинг жасаушылар өздерінің өшін алу мақсатында құрбанды психологиялық қысымға алады.

6. Ескермеу (exclusion): Топтардан, форумдардан немесе қауымдастықтардан әдейі шығарып тастау арқылы жәбірленушіні оқшаулау.

Қорқыту: Анонимді түрде немесе ашық түрде қорқыту хаттарын жіберу.

Бұл әрекет жәбірленушінің әлеуметтік байланыстарына және психологиялық жағдайына теріс әсер етеді.

Кибербуллингтің алдын алу үшін ата-аналар, мұғалімдер және құқық қорғау органдары бірлесіп жұмыс істеуі қажет. Балалар мен жастарға интернет қауіпсіздігі туралы білім беру, олардың онлайн әрекеттерін бақылау және қолдау көрсету маңызды.

Кибербуллингтің салдары:

Кибербуллинг жастардың психологиялық және әлеуметтік жағдайына теріс әсерін тигізеді:

1. Психологиялық жарақаттар: Депрессия, өзін-өзі төмен бағалау, мазасыздық.

2. Денсаулыққа зиян: Ұйқысыздық, стресстің жоғарылауы, физикалық аурулар.

3. Білімге әсер: Жастар сабаққа қатысудан бас тартуы немесе оқудағы үлгерімінің төмендеуі мүмкін.

4. Қоғамдық шеттету: Құрбан болған жастар достары мен қоғамнан алшақтайды.

5. Өмірге қауіп: Кибербуллингтің ауыр жағдайлары өз-өзіне қол жұмсау сияқты қайғылы оқиғаларға әкелуі мүмкін.

Кибербуллингтің алдын алу жолдар үшін жүйелі және көпжақты шаралар қажет:

1. Ата-аналардың рөлі:

- Балалардың интернеттегі әрекеттерін бақылау.
- Интернет қауіпсіздігі туралы білім беру.
- Балалармен сенімді қарым-қатынас орнату.

2. Білім беру мекемелерінің рөлі:

- Кибербуллингтің зияны туралы ақпараттандыру сабақтарын ұйымдастыру.
- Мұғалімдерді осы мәселе бойынша оқыту.
- Оқушылар арасындағы достық қарым-қатынасты насихаттау.

3. Құқық қорғау органдарының рөлі:

- Интернеттегі қудалауға қатысты заңдарды күшейту.
- Анонимді шағым жасау жүйелерін енгізу.
- Кибербуллинг әрекеттерін анықтау және жазалау механизмдерін жетілдіру.

4. Технологиялық шешімдер:

- Әлеуметтік желілерде буллингке қарсы сүзгілерді қолдану.
- Ата-аналарға арналған бақылау құралдарын дамыту.
- Жастарды интернеттегі қауіпсіз мінез-құлық ережелеріне үйрету.

Кибербуллингке қарсы тиімді күрестің бір жолы – қоғамдық ақпараттандыру. Бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілер арқылы кибербуллингтің зияны мен оны болдырмау жолдары туралы насихат жүргізу маңызды.

Кибербуллинг – бұл тек интернеттегі емес, бүкіл қоғамдағы күрделі мәселе. Онымен күресу үшін ата-аналар, мұғалімдер, құқық қорғау органдары және технологиялық

компаниялар бірлесіп әрекет етуі қажет. Жастардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету – бұл болашақ ұрпақ үшін қолайлы және сенімді орта құрудағы маңызды қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы. (ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсанындағы №506 бұйрығы)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 ж., 30 тамыз [Электрондық ресурс] – https://dzen.ru/a/Xmhy8YL53gsEBc_U (11.03.2020)
3. Қасым-Жомарт Тоқаев: Балалар арасындағы суицид және буллингтің алдын алу қажет. Егемен Қазақстан газеті.
4. ҚР «Ақпараттандыру туралы» заңы.
5. Халықаралық кибербуллингке қарсы ұйымдардың мәліметтері.
6. Психологтардың интернет қауіпсіздігіне қатысты зерттеулері.

ЗАТТАР ИНТЕРНЕТІ ДЕГЕНІМІЗ НЕ ЖӘНЕ ОЛ БІЗДІҢ ӘЛЕМДІ ҚАЛАЙ ӨЗГЕРТЕДІ?

Г.С.Қазисхан, К.Ө. Мятова

*«Ақпараттық технологиялар» ББ 2 курс
студенттері,*

*Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды
техникалық университеті, Қазақстан,
Қарағанды қ.,*

Абилдаева Г.Б.,
магистр, аға оқытушы

Аңдатпа: Заттар интернеті (IoT) – бұл сенсорлармен жабдықталған құрылғылардың өзара байланысатын экожүйесі, ол деректерді жинау, өңдеу және тасымалдау арқылы көптеген салаларда тиімді шешімдер ұсынады. IoT технологиясы денсаулық сақтау, логистика, экология және басқа салаларда үлкен өзгерістер әкелуде. Бұл жұмыс IoT құрылғыларының жұмыс принциптерін, олардың құрылымын, байланыс арналарын және қолдану салаларын қарастырады. Ақылды үйлер мен денсаулық сақтау жүйелерінде IoT технологияларының қолданылуының артықшылықтары мен кемшіліктері талданады. Сонымен қатар, болашақтағы IoT дамуы және оның адам өміріне әсері туралы ойлар ұсынылады. IoT адам өмірін жеңілдетіп, әртүрлі процестерді автоматтандыруға ықпал етеді, бұл оның үлкен әлеуетін ашады.

Түйінді сөздер: Заттар интернеті, IoT, сенсорлар, ақылды үй, денсаулық сақтау, инновациялық технологиялар, болашақ даму.

IoT – бұл сенсорлармен (датчиктармен) жабдықталған интеллектуалды құрылғыларды қамтитын тұтас экожүйе. Бұл құрылғылар қашықтан басқаруды, деректерді сақтауды, тасымалдауды және қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Заттар интернеті (IoT) – денсаулық сақтау, сақтандыру, еңбекті қорғау, логистика, экология және тағы басқа салалардағы инновациялық шешімдерді білдіреді [1].

Бүгінгі таңда интернет заттары (IoT) технологиясы қазіргі әлемнің маңызды бөлігіне айналды. Олар тиімділікті арттырады және күнделікті өмірде, бизнесте және әртүрлі салаларда жаңа мүмкіндіктер ашады. IoT әзірлеу біздің өмірімізді жеңілдетеді және көптеген процестерді автоматтандыруға ықпал етеді. Сондықтан бұл тақырыпты зерттеу өзекті және өзекті болып табылады.

IoT тікелей мағынада технология болып саналмайды. IoT – бұл бір-бірімен және/немесе сыртқы ортамен өзара әрекеттесу үшін технологияларға ие физикалық объектілердің есептеу желісі туралы концепциясы, идеясы. Әдеттегі интернеттен айырмашылығы, ол тек компьютерлерді біріктіру құралы болып табылады, IoT осы шеңберден шығып, кең ауқымды мүмкіндіктер ұсынады [2].

"Заттар интернеті" (IoT) ұғымы алғаш рет 1999 жылы ресми түрде енгізілді. Бұл терминді RFID технологиясын зерттеуші Кевин Эштон Procter & Gamble презентациясы кезінде енгізген. Оның бастапқы мақсаты өндіріс процесін автоматтандыру үшін деректерді жинау және өңдеу жүйесін жетілдіру болды. Осы идеяны ұстанған Эштон кейінірек Procter & Gamble-ден кетіп, mit-те Auto-ID зерттеу орталығын құрды. Келесі он жыл ішінде бұл орталық интернет заттарының архитектурасын құра отырып, радиожилікті сәйкестендіруді (RFID) және жаңа сенсорлық технологияларды зерттеді.

Алайда, сол кезеңде IoT технологиясына сұраныс төмен болды. 2010 жылға дейін бұл саланың ауқымы шектеулі болды және айтарлықтай қызығушылық тудырмады. Дамудағы басты серпіліс ірі корпорациялар нақты жобаларды жүзеге асыра бастаған кезде болды.

2000 жылдары IoT технологиясы қарқынды дами бастады. Егер 1990 жылдары бұл тек теориялық деңгейде, тұжырымдамалар мен идеялар тұрғысынан қарастырылса, 2000-2010 жылдары нақты жобалар жүзеге асырыла бастады [3]. Сол кезеңде фитнес-трекерлер,

ақылды шамдар, ақылды есіктер сияқты IoT құрылғылары танымал болды. Сонымен қатар, ақылды қалалар, интеллектуалды өндіріс, Интеллектуалды көлік, өзін-өзі басқаратын автомобильдер сияқты ірі жобалар жасалды.

Бұл жетістіктер Ақпараттық технологиялар саласындағы ілгерілеудің арқасында мүмкін болды. Бүкіл әлемде сымсыз байланыс жүйелері дамыды, интернет жылдамдығы артты, энергияны үнемдеудің ұзақ радиусына жететін желілер пайда болды. Мұның бәрі интернет заттарының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік берді.

Заттар интернеті қалай жұмыс істейді. IoT жұмысы сенсорларды, смарт құрылғыларды, байланыс арналарын, бұлттық қызметтерді және пайдаланушыларға арналған қолданбаларды қоса алғанда, әртүрлі компоненттердің өзара әрекеттесуіне негізделген. Бұл элементтердің әрқайсысы бүкіл жүйенің үйлесімді жұмысын қамтамасыз ете отырып, өзінің негізгі рөлін орындайды.

- Сенсорлар: Бұл элементтер IoT көздері мен құлақтары ретінде әрекет етеді, заттардың сыртқы ортасы немесе күйі туралы ақпарат жинайды. Олар температура, ылғалдылық, Жарық, қозғалыс сияқты параметрлерді түсіре алады және өзгерістерге бірден жауап береді. Мысалы, сенсор пәтердегі судың ағып жатқанын немесе қажетсіз қатысуды анықтай алады.

- Ақылды құрылғылар: Бұл белгілі бір тапсырмаларды орындау немесе деректерді жинау технологиясымен жабдықталған нысандар. Олардың ішінде тұрмыстық техника, автомобильдер, ақылды динамиктер, медициналық жабдықтар, фитнес-трекерлер бар. Бұл құрылғылар операциялардың орындалуын, процестерді басқаруды немесе пайдаланушыларға деректерді беруді қамтамасыз етеді.

- Байланыс арналары: Құрылғылар арасында деректерді беру үшін әртүрлі технологиялар қолданылады, соның ішінде Wi-Fi, Bluetooth, NFC, ұялы байланыс және т.б. Арнаны таңдау жүйенің міндеттеріне және оның ауқымына байланысты, мейлі ол үй ішіндегі немесе қалалық жүйелер арасындағы өзара әрекеттесу болсын.

- Бұлтты платформалар: Бұл деректер сақталатын, талданатын және өңделетін орталық түйін. Осы платформалардың арқасында маңызды заңдылықтарды анықтауға, жұмыс тиімділігін арттыруға және стратегиялық шешімдер қабылдауға болады. Мысалы, ақылды қалалық жүйелерден деректерді өңдеу көлікті немесе энергия ресурстарын басқаруды жақсартуға көмектеседі.

- Бағдарламалық жасақтама және арнайы қосымшалар: Бұл құралдар адамды IoT-пен байланыстырады. Олар арқылы пайдаланушылар құрылғыларды басқара алады, хабарландырулар алады, сонымен қатар деректерді ыңғайлы түрде талдай алады. Қолданбалар жаңа технологияларға оңай бейімделуге мүмкіндік беретін соңғы тұтынушы үшін IoT қолжетімді және оңай етеді.

1-сурет – Толық конфигурациядағы жалпыланған IoT платформасының схемасы [4].

1-суретте Интернет заттарының (IoT) жұмыс істеу принципі көрсетілген. IoT құрылғылары физикалық объектілер болып табылады, олар датчиктер мен сенсорлар арқылы ақпарат жинап, оны өңдеуге немесе басқа құрылғыларға жіберуге мүмкіндік береді. Мысалы, ақылды үй құрылғылары немесе денсаулық мониторингіш құралдары. Осы құрылғылар өзара байланыс үшін әртүрлі әдістерді, мысалы, Wi-Fi, Bluetooth, 4G сияқты байланыс түрлерін пайдаланады. Бұл байланыс сенсорлар мен құрылғыларды бір жүйеге біріктіреді. Құрылғылардан алынған деректер бұлтты сақтау жүйесінде сақталады және өңделеді. Бұлт жүйесі деректерді тиімді талдауға және оларды қауіпсіз сақтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, арнайы бағдарламалар мен қосымшалар арқылы қолданушылар құрылғыларды басқарып, олардан деректер алады. Бұл схема құрылғылардың ақпарат жинап, оны қосылым арқылы бұлтқа жіберіп, одан кейін өңдеуге негізделген жалпы жұмыс процесін сипаттайды.

Осылайша, IoT технологиялар мен деректерді біріктіріп, үйлесімді және тиімді жұмыс істейтін, пайдаланушылардың өмірін жеңілдететін және олардың күнделікті жұмысының әртүрлі аспектілерін жақсартатын экожүйені жасайды.

IoT бүгінгі күнде біздің өмірімізде кеңінен қолданылатын технологияға айналды. Ол түрлі құрылғыларды және жүйелерді интернет арқылы өзара байланыстырып, ақылды қалалардан бастап, тұрмыстық техникалар мен денсаулық сақтау құрылғыларына дейінгі кең ауқымды салаларда тиімді шешімдер ұсынады. Айот арқылы әртүрлі құрылғылар өзара ақпарат алмасып, адамның өмірін жеңілдетіп, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Бұл технологияның дамуы мен қолданылуы болашақта өмір сүру сапасын айтарлықтай арттыруы мүмкін.

«Ақылды үй» технологиясы. Ақылды үй деп, қауіпсіздік, энергия үнемдеу және жайлылықты бақылайтын бағдарламалық қамтамасыздандыру арқылы тұрмыстық техника мен құрылғыларды біртұтас жүйеге біріктіретін үйлерді атайды. Мысалы, үй жарықты өздігінен басқаруға қабілетті, егер бөлмеде адам болмаса, жарықты сөндіреді, құбырларда су ағып кетпеуін бақылап, ауаның сапасын тексереді, өрт қауіпі туралы ескертеді, үй өсімдіктерін автоматты түрде суарып, егер сіз жұмыста ұзақ отырсаңыз немесе іссапарға кетсеңіз, үй жануарларыңызды тамақтандырады. Мұндай жүйе арқылы сіз үйіңіздің қауіпсіздігіне сенімді бола аласыз [5].

Ал Ақылды үй технологиясы қалай жұмыс жасайды деген сұраққа келетін болсақ, контроллер атты құрылғы бар. Контроллер – кез-келген "ақылды үйдің" негізгі элементі-пәтерде орнатылған сенсорлардың мәліметтерін жинайды және талдайды. Ол үздіксіз жұмыс істейді, бір минутқа тоқтамайды.

Ақылды үй технологиясының өз кемшіліктері мен артықшылықтары бар. Олар 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте – Ақылды үй технологиясының артықшылықтары мен кемшіліктері.

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Күш пен уақытты үнемдеу	Жоғары құны
Энергия және жылу үнемдеу	Жосықсыз шеберлер
Ата-ана бақылауы	Орнату уақыты жеткілікті
Қауіпсіздік	Жүйенің тез қартаюы
Бедел	Радиотолқындар арқылы сымдардың өзара әрекеттесуі

Кестеде көріп отырғандай, ақылды үй жүйелерінің артықшылықтары мен кемшіліктері әртүрлі аспектілерді қамтиды. Артықшылықтары ретінде күш пен уақытты

үнемдеуді, энергия мен жылуды тиімді пайдалану мүмкіндігін, қауіпсіздік пен бақылауды қамтамасыз етуді, сондай-ақ үйдің құндылығы мен әлеуметтік мәртебесін арттыруды атап өтуге болады. Дегенмен, кемшіліктері де бар: жоғары бастапқы құны, орнату процесінің уақытты талап етуі, техникалық ақаулар мен жүйенің ескіруі, сондай-ақ сымсыз байланыс жүйелерінің кейбір мәселелері. Бұл жүйелердің тиімділігі мен ыңғайлылығы көп жағдайда дұрыс орнатуға және техникалық қолдауға байланысты.

Бұдан бөлек, заттар интернетін медицинада да кенінен қолданады. Ақпараттық экономика дәуірінде заттар интернеті (IoT) технологиялары медицинаның дамуына өте күшті әсер етті. IoT құрылғыларының негізгі мүмкіндіктеріне мыналарды жатқызуға болады: науқастардың денсаулығын бақылауды дәрігерлердің бақылауымен немесе өз бетінше жүргізу; ауруханаға және дәрігерге баруды қажет етпейтін шағын гаджеттермен медициналық тексеру жүргізу; медициналық мекемелердің ылғалдылығы, тазалығы, ауа температурасы, бөлмелердің дезинфекция деңгейін тексеру; медициналық жабдықтарды басқару және науқастарды стационарларда орналастыру; ақылды датчиктер арқылы ішкі органдарды дәл диагностикалау; медициналық мамандар арасында кәсіби тәжірибе алмасу [6].

Нақты технологияларға келетін болсақ:

1. Spry компаниясының Loor киілетін құрылғысы фитнес-трекер форматында өмірлік маңызды функциялар туралы деректерді үздіксіз бақылауға мүмкіндік береді, бұл үшін бұлттық аналитика қолданылады. Loor жүйесі медициналық мамандарды физиологиялық өзгерістер туралы ескертеді.

2. AltumView компаниясы қарт адамдар үшін интеллектуалды медициналық хабарландыру жүйесін әзірледі, ол интеллектуалды визуалды Cypress датчигін, бұлттық серверді және мобильді қосымшаны қамтиды. Датчик – бұл қуатты жасанды интеллект чипімен жабдықталған ақылды IoT құрылғысы, ол қарт адамдардың әрекеттерін бақылау үшін терең оқыту алгоритмдерін іске қосады.

3. Biofourmis компаниясының Biovitals технологиясы пациенттерді қашықтан бақылау және жасанды интеллект негізіндегі аналитика арқылы персоналдық профилактикалық көмек көрсетуді қамтамасыз етеді. Бұл технология активті және пассивті деректерді қолданады, олар клиникалық деңгейдегі киілетін құрылғылардан жиналып, 20-дан астам физиологиялық параметрді үздіксіз бақылап отырады.

4. Mevia компаниясы интеллектуалды қаптамаларды әзірлеп жатыр, олар таблетканы қаптамадан немесе бөтелкеден алып шыққан кезде автоматты түрде хабарландырулар жібереді. Mevia компаниясының ерекше қаптамасы пациенттерге немесе күтушілерге таблеткаларды қаптамадан алып, бөлек смарт-құрылғыға салуды ұмыту қажеттілігінен туындайтын жүктемені азайтады. Бұл әсіресе нашар жадысы бар науқастар мен тығыз кестесі бар күтушілер үшін өте пайдалы.

Медициналық заттар интернетін (IoT) қолдану диагностика уақытын қысқартып, оның дәлдігін арттыруға, емдеу әдістерін оңтайлы таңдауға, дәрігерлік қателік ықтималдығын төмендетуге және емдеу шығындарын азайтуға ықпал етеді. IoT технологияларын кең көлемде қолдану барысында бірнеше қиындықтар туындайды: үлкен деректерді өңдеу мәселесі, ақпараттың қауіпі, адам денсаулығының көрсеткіштерін өлшеу құралдарының максималды автономиясын қамтамасыз ету қажеттілігі, сондай-ақ құралдар арасындағы тұрақты байланыс пен ақпарат алмасуды ұзақ қашықтықта жүзеге асыру қажет. COVID-19 пандемиясы кезеңінде телемедицинаның қажеттілігі артты, бұл пациент пен дәрігер арасындағы жеке байланыс санын азайтуға мүмкіндік беріп, сәйкес технологиялардың дамуына серпін берді [7].

Заттар интернеті қолданылатын тағы бір сала бұл ақылды қалалар. Ақылды қалалар бұл азаматтардың өмір сүру сапасын, қала қызметі мен қызметтерінің тиімділігін арттыру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланатын инновациялық қала тұжырымдамасы. Ақылды қалалар экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілер тұрғысынан қазіргі және болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін толығымен қанағаттандыруы

керек. Smart City – дәстүрлі желілер мен қызметтер икемді, тиімді және қоршаған ортаға азырақ әсер ететін тұрақты қала.

Алғашқы кезекте олар инфрақұрылымның маңызды нысандарын үнемі бақылау үшін қолданылады: автожолдар, көпірлер, туннельдер, теміржолдар, метро, әуежайлар, теңіз порттары, байланыс жүйелері, сумен қамтамасыз ету, энергетикалық қамтамасыз ету – ресурстарды оңтайлы бөлу және қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында. Сонымен қатар, әлеуметтік желілер азаматтарға жергілікті қауымдастықтар құруға және қалалық шаруашылық пен коммуналдық қызметтердің жұмысын арнайы қызметтер арқылы бақылауға мүмкіндік береді [8].

Ақылды қалалар технологияларды қолдану арқылы қалалық инфрақұрылым мен қызметтерді тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Олар Интернет заттары (IoT) мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (ICT) пайдаланып, қаладағы әртүрлі жүйелерді біріктіреді. Мұнда датчиктер мен сенсорлар арқылы ақпарат жинақталады, мысалы, көлік қозғалысын, ауа сапасын, энергия тұтынуды бақылау үшін. Бұл деректер өңделіп, нақты уақытта талданады, сондықтан қалалық қызметтер мен ресурстар тиімді басқарылады. Ақылды қалаларда автоматтандырылған жүйелер мен қашықтан басқару технологиялары қолданылады. Жарықтандыруды автоматты түрде реттеу, энергия мен жылу жүйелерін басқару, сондай-ақ қауіпсіздік жүйелерін бақылау мүмкіндігі бар. Ақылды қалалар деректерді өңдеу және тиімді басқару арқылы тұрғындардың өмір сүру сапасын арттырады, қаланы тұрақты дамуына мүмкіндік береді. Мысалы, Испанияның солтүстігіндегі Кантабриядағы Сантандер қаласында ғимараттарды, инфрақұрылымды, көлікті, байланыс желілерін байланыстыратын 20 000 сенсор бар және өзара әрекеттесу және хаттамаларды басқару, технологиялық құрылғылар және анықтау, сәйкестендіруді басқару және қауіпсіздік сияқты көмекші қызметтер сияқты заттар интернетінің функцияларын сынау және тексеру үшін физикалық кеңістікті ұсынады. Сантандерде сенсорлар ластану, Шу, жол қозғалысы және тұрақ деңгейлерін бақылайды.

IoT өнеркәсіп саласында да қолданылады. IoT енгізу арқылы өнім сапасын бақылау жаңа деңгейге жетеді. Сенсорлар өндірістік процестердің параметрлерін үздіксіз бақылап, ауытқуларға жауап береді және ықтимал ақаулар туралы ескертеді. Бұл сапа стандарттарын арттыруға және брак өндірісін қысқартуға мүмкіндік береді. IoT арқылы ресурстарды тиімді басқару да мүмкін болады. Энергия тұтыну, су шығындары және шикізатты пайдалану мониторинг жүйелері кәсіпорындарға шығындарды оңтайландыруға, қоршаған ортаға әсерді төмендетуге және экономикалық тұрақтылықты арттыруға көмектеседі. IoT негізіндегі қауіпсіздік жүйелері өндірістік жүйелердің кешенді қорғанысын қамтамасыз етеді. Потенциалды қауіптерді анықтайтын сенсорлар жылдам жауап қайтарып, өндірістік процестерге жағымсыз әсерлердің алдын алады. IoT арқылы құрылғылардың өзара байланысы өндірістік желінің әртүрлі элементтерінің бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігін береді. IoT өндірістік процестердегі үрдістер мен үлгілерді анықтауға арналған үлкен деректер көлемін ұсынады. Бұл өндірістік аналитиканың дамуына ықпал етіп, стратегиялық шешімдер қабылдауды негіздеуге көмектеседі. IoT жеткізу тізбегін басқаруды жақсартады, тауарлардың жағдайы мен қозғалысы туралы дәл деректерді қамтамасыз етеді. Бұл кідірістердің алдын алуға, шығындарды азайтуға және логистикалық процестердің жалпы тиімділігін арттыруға көмектеседі [9].

Өнеркәсіптегі IoT технологиясын қолдану мысалдары:

1. RFID – радиожилік арқылы анықтау технологиясы, қоймалар мен өндірістік желілерде тауарлар мен материалдарды бақылауға, логистика мен инвентаризацияны жақсартуға арналған.

2. Цифрлық егіздер (Digital Twins) – нақты объектілердің виртуалды модельдері, IoT деректерін пайдалана отырып, жабдықтың жұмысын оңтайландыру және мониторинг жүргізу үшін қолданылады.

3. Сымсыз сенсорлық желілер (WSN) – температура мен ылғалдылық сияқты параметрлерді нақты уақыт режимінде бақылап, өндіріс жағдайларын қолдау үшін қолданылатын сымсыз байланыс жүйесі.

4. Ақауларды болжау (Predictive Maintenance) – IoT деректерін пайдалана отырып, жабдықтардың ақауларын болжау және техникалық қызмет көрсету жұмыстарын жоспарлау, осы арқылы тоқтап қалу уақытын қысқартуға мүмкіндік береді.

Заттар интернеті (IoT) қазіргі уақытта өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Бұл технология физикалық объектілердің бір-бірімен және сыртқы ортамен өзара әрекеттесіп, жаңа мүмкіндіктер мен инновациялық шешімдер ұсынады. IoT сенсорлар мен смарт құрылғыларды пайдаланып, деректерді жинап, оларды бұлтты платформаларда сақтап, талдайды, осылайша күнделікті өмірімізді жеңілдетеді және тиімділікті арттырады. Ақылды үйлер, денсаулық сақтау жүйелері, көлік, логистика және тағы басқа салаларда IoT өзінің толық әлеуетін ашып, адам өмірінің сапасын жоғарылатуға септігін тигізуде.

Болашақта IoT технологиялары барлық салаларда кеңінен таралып, жаңа дәуірдің бастамасын құрайды. Ақылды қалалар мен өндірістер, өздігінен басқарылатын автомобильдер, денсаулық сақтау жүйелерінің жетілдірілуі сияқты ірі жобалар өмірімізді жеңілдетіп, қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Алайда, бұл технологияның дамуы мен қолданылуы жаңа мәселелер мен қауіптерді туындатуы мүмкін. Мысалы, құрылғылардың қауіпсіздігі мен деректердің қорғау мәселелері басты назарда болуы тиіс. Сонымен қатар, IoT жүйелерінің қолданылуы адам өмірін автоматтандыруға бағытталғанымен, оны дұрыс және тиімді пайдалану үшін дұрыс инфрақұрылым мен қолдау қажет.

IoT болашақта біздің әлемімізді түбегейлі өзгерте алады, оның кең мүмкіндіктері мен ықтималдықтарын толық пайдалану үшін біз осы технологияның дамуын тұрақты түрде қадағалап, оның артықшылықтарын тиімді пайдалануды үйренуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Наралиев Н. А., Самаль Д. И. Обзор и анализ стандартов и протоколов в области Интернет вещей. Современные методы тестирования и проблемы информационной безопасности IoT //International Journal of Open Information Technologies. – 2019. – Т. 7. – №. 8. – С. 94-104.

2. Хаджиева Л. К., Мальцагов Х. Х. Анализ технологии "Интернет вещей" (IoT) и ее роль в "Умном доме" //Вестник ГГНТУ. Технические науки. – 2019. – Т. 15. – №. 4. – С. 27-32.

3. Гордиенко Е. П. Интернет вещей: история появления и перспективы применения //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТА, ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ЭКОНОМИКИ РОССИИ («ТрансПромЭк-2023»). – 2023. – С. 40.

4. <https://shalaginov.com/2021/11/25/iot-conspect-3/>

5. Кузнецов И. М. IoT и системы управления умным домом //Огарев-Online. – 2017. – №. 2 (91). – С. 1.

6. Вихорькова С. В., Тихонова О. В. Интернет вещей-инновационная технология в медицине и здравоохранении //ББК 5+ 74.58 С232. – 2023. – С. 44.

7. Тихонова О. В., Гречушкина Н. В. Интернет медицинских вещей: обзор возможностей //ББК. – 2021. – Т. 5. – №. 74.58. – С. 172.

8. Пятницких А. Технологии IoT на службе умного города //СТА. – 2015. – №. 4.

9. Белодед Н. И., Лизура А. В. Интернет вещей (IoT) и его влияние на промышленность // Вызовы времени и ведущие мировые научные центры: сборник статей. – 2023. – №. 7. – С. 39.

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ НӘТИЖЕСІНЕ ӘСЕРІ

Қалдығұлова Дилназ Бауыржанқызы,
*Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, Экономика және құқық
факультеті, Қаржы ББ-ның 3 курс
студенті*

Алдашова Г.М.,
*аға оқытушы, магистр,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, Экономика және құқық
факультеті*

Аннотация: Мақалада Қазақстандағы цифрлық технологиялардың дамуы мен АКТ-секторын жетілдіру мәселелері қарастырылады. Елде цифрландыруға бағытталған бірқатар бағдарламалар жүзеге асырылғанына қарамастан, цифрландыру деңгейі әлемдік деңгеймен салыстырғанда төмен. Бұл цифрлық өнімдер мен технологияларға сұраныстың жеткіліксіздігінен және жоспарлау мен бюджет қаражатын басқарудағы қиындықтардан туындайды. Мақалада шетелдік тәжірибелер негізінде цифрлық трансформацияны жеделдету, қызметкерлерді оқыту, мемлекеттік-жекеменшік ынтымақтастықты күшейту және АКТ инфрақұрылымын жетілдіру сияқты шешу жолдары ұсынылады, бұл Қазақстанның цифрлық экономиканы дамытуға бағытталған нақты қадамдарды талап ететінін көрсетеді.

Түйінді сөздер: Цифрландыру, цифрлық технология, АКТ, Ақпараттық жүйе, компания, қаржылық нәтиже, бизнес-модель.

Цифрлық трансформация – бұл кез келген елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына үлкен ықпал ететін күрделі процесс. Қазақстан цифрландыруды дамытуда белгілі бір қадамдар жасағанымен, әлі де толық интеграцияланбаған секторлар мен мәселелер бар. Бұл процесте басты назарды дұрыс жоспарлауға, қызметкерлерді оқытуға, ресурстарды тиімді басқаруға және халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруға бағыттау қажет деп санаймын. Тек осы бағыттарда жұмыс істегенде ғана цифрлық технологиялардың барлық артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік туады.

Бәсекелестіктің артуы және технологияның қарқынды дамуы компанияларды кірісті арттырудың, шығындарды оңтайландырудың және кірістілікті арттырудың жаңа жолдарын іздеуге мәжбүр етеді. Цифрландыру деректердің үлкен көлеміне, процестерді автоматтандыруға, онлайн сатылымға және тұтынушылардың тәжірибесін жақсартуға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мұның бәрі компанияның қаржылық нәтижелеріне тікелей әсер етеді, шығындарды азайтады, кірісті көбейтеді және тұрақты өсуге ықпал етеді. Сонымен қатар, COVID-19 пандемиясы сияқты жаһандық өзгерістер жағдайында цифрлық трансформацияға дайын мемлекеттің компаниялары тұрақты және бейімделгіш болып шықты. Олар қашықтағы жұмыс форматтары мен онлайн-сатылымдарға ауысу арқылы жаңа жағдайларға тезірек бейімделе алды, бұл оларға қаржылық нәтижелерін сақтауға және тіпті жақсартуға мүмкіндік берді.

Цифрлық трансформацияның басты артықшылықтарының бірі – икемді және бейімделгіш болып, цифрландыруға көшу мүмкіндігі. Цифрлық шешімдер елге қымбат әрі тұрақты модельдерден бас тартып, нарық пен тұтынушылардың сұранысына жылдам бейімделетін тиімді тәсілдерге ауысуға мүмкіндік береді.

Мысалы, электронды коммерцияның дамуы бөлшек саудагерлерге интернет арқылы тауарлар мен қызметтерді сатуға жол ашты. Бұл өз кезегінде сауда орындарын жалға алу және қызметкерлерді ұстау шығындарын азайтуға, сондай-ақ табысты арттыруға көмектесті. Сонымен қатар, көптеген компаниялар өндіріс процестерін автоматтандыру үшін цифрлық технологияларды қолдануда, бұл өндіріс уақыты мен шығындарды азайтуға, өнім сапасын

жақсартуға мүмкіндік береді. Осылайша, елдің экономикасы да тұрақтанып, жақсара бастайды.

Цифрлық технологиялар тек бизнес-процестерді оңтайландырумен шектелмейді. Олар компанияларға бұрын мүмкін емес немесе өте шығынды болған жаңа өнімдер мен қызметтерді әзірлеуге жағдай жасайды. Мысалы, көптеген компаниялар жасанды интеллект пен үлкен деректерді талдауды қолданып, клиенттерге дербес ұсыныстар жасауға мүмкіндік алды, бұл олардың қанағаттануын арттырып, табыстарын ұлғайтуға септігін тигізуде.

Көптеген зерттеулер цифрландыру, бизнес-модельдердің өзгеруі және қаржылық нәтижелердің жақсаруы арасындағы байланысты растайды. Мысалы, McKinsey есебінде цифрлық трансформация компанияның табысын 20-30% арттырып, шығындарды 20-40% қысқартуға қабілетті екендігі анықталды [1].

Accenture зерттеулері цифрлық технологияларды енгізген компаниялар цифрландырудан аулақ жүргендермен салыстырғанда, кіріс пен таза пайда көрсеткіштерінің жоғары екенін көрсетті [2] Сонымен қатар, Deloitte мәліметтері бойынша, цифрландыру еңбек өнімділігінің артуына және өнім сапасының жақсаруына ықпал етеді, бұл компанияның табыстылығының өсуіне әкелуі мүмкін екендігін дәлелдейді [3].

1-кесте – Цифрландырудың компаниялардың жұмыс тиімділігі мен қаржылық нәтижелеріне әсері

№	Енгізілетін цифрландыру әдісі	Оның әсері
1	Процестерді автоматтандыру	Сандық технологиялар күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға мүмкіндік береді, бұл еңбек шығындарын азайтады және қателіктерді азайтады;
2	Сату арналарын кеңейту	Цифрландыру компанияларға электрондық коммерцияны, өзіне-өзі қызмет көрсету платформаларын және маркетингтік платформаларды енгізуге мүмкіндік береді, бұл тұтынушылар базасы мен кірісті арттырады;
3	Операциялардың жылдамдығы мен дәлдігі	Жасанды интеллект (AI) және машиналық оқыту (ML) құралдары шешім қабылдауды тездететін үлкен көлемдегі деректерді жылдам өңдеуді қамтамасыз етеді;
4	Инфрақұрылым шығындарын азайту	Бұлтты технологияға көшу сервер шығындарын, техникалық қызмет көрсетуді және қуат тұтынуды азайтады;
5	Инновация және бейімделу	Сандық шешімдерді енгізетін компаниялар нарықтағы өзгерістерге тезірек бейімделеді;
6	Киберқауіптер	Сандық деректердің ұлғаюы ақпараттың ағып кету ықтималдығын және IT инфрақұрылымына шабуыл жасау мүмкіндігін арттырады.

Ескерту: автормен құрастырылды

1-кесте көріп тұрғанымыздай, цифрландыру компаниялардың жұмысын жеңілдетіп, әртүрлі жағдайларда оң әсер етеді.

Алайда, цифрландырудың бірқатар артықшылықтары болғанымен де, оның қауіптері мен сын-қатерлері де жетерлік. Deloitte компаниясының есебінде цифрлық технологияларды енгізу шығындары күтілгеннен жоғары болуы мүмкін екендігі айтылған, әсіресе, егер компаниялар өз қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін дұрыс бағаламаса орын алады. Мысалы, ірі өндірістік компания өз операциялық процестерін цифрландыруға үлкен қаражат салды, бірақ қызметкерлерді оқыту шығындарын есепке алмады, бұл жобаның жалпы бюджетін

жоспарланғаннан 30%-ға арттырды. Бұл дегеніміз цифрлық технологияларды енгізу айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді, бұл тек қана жабдықтар мен бағдарламалық қамтамасыз етуді ғана емес, сондай-ақ қызметкерлерді оқытуды да қамтиды дегенді білдіреді. Көптеген компаниялар осы инвестициялардың күтілетін қайтарымын есептеуде қиындықтарға тап болады.

Цифрландыру интернет-технологияларды белсенді пайдалануды және деректерді бұлттық жүйелерде сақтауды қамтиды, бұл кибершабуылдар мен құпия ақпараттың жайылу ықтималдығын арттырады. Бұл айтарлықтай қаржылық шығындарға және клиенттердің сенімін жоғалтуға әкелуі мүмкін.

Кейде компаниялар цифрлық трансформациядан күткен артықшылықтар толығымен жүзеге аспайтынын байқай алады. Бұл жоспарлау кезіндегі қателіктерге, енгізу стратегияларындағы олқылықтарға немесе нарық жағдайларының өзгеруіне байланысты болуы мүмкін. Мәселен, *Procter & Gamble* компаниясы 2000 жылдары \$200 миллионға жуық қаржыны цифрлық жеткізілім тізбегін қоса алғанда, күрделі басқару жүйелерін енгізуге жұмсады [4] Алайда нашар жоспарлау және қызметкерлердің қарсылығы жобаның күтілетін нәтижелеріне қол жеткізбеуіне әкелді, бұл компанияны стратегияны қайта қарауға және қосымша шығындар жасауға мәжбүр етті.

Цифрландырумен байланысты қауіптер мен сын-қатерлер компаниялардан мұқият жоспарлауды және ықтимал қауіптерді бағалауды талап етеді. Сәтті цифрлық трансформация тек қана технологиялық инвестицияларды ғана емес, сондай-ақ ұйымдық мәдениетті бейімдеуді, қызметкерлерді оқытуды және стратегиялық жоспарлауды да қамтиды. Бұл факторларды ескеріп, компаниялар қаржылық шығындардың алдын алып, цифрлық технологиялардың артықшылықтарын барынша тиімді пайдалана алады.

Қазақстан Республикасында АКТ, цифрландыру саласын дамытуда көптеген проблемалар бар. Бұған жауаптылар да аз емес. Елімізде ұзақ талқылаулар мен түсіндірулерден кейін "Зерде" ұлттық инфокоммуникациялық холдинг таратылды. Холдингінің не істей алмағаны, сондай-ақ оның бар екендігі туралы көп айтылды. Бұл ретте Қазақстанның цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі (ЦДИАӨМ) елдегі АКТ-ны дамытуға жауапты екенін есте ұстаған жөн.

2018-2022 жылдары қолданысқа енгізілген "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы соңғы жылдары цифрландыруды белсенді қолдады. Мемлекеттік бағдарлама жиырма екі нысаналы индикаторға қол жеткізу үшін 125 іс-шараны және бес бағыт бойынша нәтижелердің жиырма алты көрсеткішін қамтыды. 2018-2021 жылдар кезеңінде мемлекеттік бағдарламаны іске асыруға 207,8 млрд теңге жұмсалды, оның ішінде республикалық бюджеттен 82,7 млрд теңге, жергілікті бюджеттерден 29,9 млрд теңге және өзге көздерден 95,2 млрд теңге.

Мысалы, цифрландыру міндеті аясында 14 ОМО-да Ақпараттық жүйелерді құруға және дамытуға 15,5 млрд теңге бөлінді. (ҚР Қаржы министрлігі, ҚР Ішкі істер министрлігі, ҚР Сауда және интеграция министрлігі, ҚР Қорғаныс министрлігі, ҚР Экология және табиғи ресурстар министрлігі, ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, ҚР Әділет министрлігі) Осы министрліктерді қоса алғанда, әзірлеуге 971,2 млн теңге жұмсалған Ақпараттық жүйелер мерзімінде аяқталмады және басқа бағдарламалық құжаттарға көшті, бұл бюджет қаражатының қосымша шығындарына және іс-шараларды іске асыру мерзімдерінің кешіктірілуіне әкелді. 4 ақпараттық жүйені (ІІМ – 2 АЖ, БҒМ, ЦДИАӨМ – "ҰАТ" АҚ арқылы) әзірлеу олардың одан әрі орынсыздығына байланысты жойылды [5].

Осылайша, Ақпараттық жүйелер жобаларының аяқталмауы немесе уақтылы аяқталмауы олардың алдын ала талдау, жоспарлау және мүдделі тараптармен келісу кезеңінде жеткілікті түрде пысықталмағанын көрсетеді. Жұмсалған ресурстар (еңбек, уақытша және қаржылық) өзектілігін жоғалтқандықтан кейінгі бас тартулар кезінде тиімсіз.

Цифрлық технологиялардың дамуы және АКТ-секторын жетілдіру мәселелерін шешу үшін шетелдік тәжірибеден алынған бірнеше тиімді шешімдер бар. Қазақстанның

цифрландыру процесін дамытуда осы тәжірибелерден алынған сабақтар мен шешімдер үлкен көмек көрсете алады.

Біріншіден, жоспарлау және ресурстарды тиімді басқару маңызды. Мысалы, Эстония цифрлық жобаларын кезеңдерге бөліп, әрбір кезеңнің нақты мақсаттары мен көрсеткіштерін анықтады. Қазақстандағы компанияларға цифрлық жобаларды кезеңдерге бөліп, нақты көрсеткіштер мен мерзімдерді алдын ала белгілеу қажет. Бұл тәсіл бюджет қаражатын тиімді пайдалануға және шығындарды оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, қызметкерлерді оқытуға инвестиция жасау қажет. Оңтүстік Корея цифрлық технологиялар бойынша мамандарды үнемі оқытып, жаңа технологияларға бейімделуін қамтамасыз етеді, яғни, цифрлық дағдыларды дамытуды қолдау үшін арнайы курстар мен тренингтер ұйымдастырып, оқыту бағдарламаларына көңіл бөлуі тиіс.

Үшіншіден, қоғамдық және жеке сектор арасындағы ынтымақтастықты күшейту қажет. Сингапур мемлекеті цифрландыруды қолдайтын бағдарламалар арқылы компанияларға қолдау көрсетеді. Қазақстанға мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктерді дамыту, жеке секторды цифрландыруға ынталандыру үшін салықтық жеңілдіктер мен субсидиялар енгізу ұсынылады.

Төртіншіден, технологиялық кәсіпкерлікті дамыту үлкен мәнге ие. Израильде инновациялық кәсіпкерлік ортасын дамыту арқылы цифрлық стартаптардың дамуы қамтамасыз етілді [6] Қазақстан цифрлық стартаптарға қолдау көрсету, стартап-акселераторлар мен инкубаторлар ашу сияқты шараларды қабылдауы қажет.

Бесінші, киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету керек. АҚШ киберқауіпсіздік стандарттарын енгізіп, цифрлық деректерді қорғауға үлкен көңіл бөледі. Қазақстан цифрлық деректерді қорғау стандарттарын әзірлеп, қызметкерлердің біліктілігін арттыруды қамтамасыз етуі тиіс.

Қорытындылай келе, шетелдік тәжірибе Қазақстанның цифрландыру мәселелерін шешуде бағыт-бағдар бере алады. Жоспарлау, білім беру, ынтымақтастық, инфрақұрылымды дамыту, киберқауіпсіздік және деректерді тиімді пайдалану – бұл салалардағы жетістіктерге жету үшін маңызды аспектілер. Егер Қазақстан цифрлық технологияларды тиімді қолданып, цифрлық трансформацияны жеделдетсе, компаниялардағы цифрландыру саласы арқылы халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті елге айнала алады.

Цифрлық технологиялардың дамуы қазіргі бизнес ортада үлкен рөл ойнайды және компаниялардың жұмыс істеу тәсілдерін түбегейлі өзгертуде. Қазақстанның цифрландыруға ұмтылысы көптеген жетістіктермен қатар, бірқатар қиындықтар мен кемшіліктерді де ашып берді. Мақалада келтірілген деректер Қазақстанда цифрлық технологиялар мен йифрландыру саласының дамуы әлі де болса әлемдік деңгейден едәуір артта қалғанын көрсетеді. Қазақстандық компаниялар цифрландыруды дамытуды белсенді қолдағанымен, бұл салада бірқатар маңызды мәселелер бар. Олардың қатарында ұзаққа созылған талқылаулар, ақпараттық жүйелердің аяқталмауы сияқты проблемалар бар. Мұның бәрі жоспарлау және алдын ала талдау процестерінің жеткіліксіздігін, сондай-ақ мүдделі тараптармен келісудің әлсіздігін көрсетеді.

Осы проблемаларды шешу үшін компанияларға стратегиялық жоспарлау, мұқият талдау және ресурстарды тиімді пайдалану қажеттілігі айқындалды. Жетекші елдерден үлгі ала отырып, Қазақстан цифрлық экономиканы дамытуға бағытталған шараларды күшейту үшін нақты қадамдар жасауы керек. Бұл ел ішіндегі технологиялық прогрессті жеделдетіп қана қоймай, Қазақстанның әлемдік цифрлық нарыққа тиімді интеграциялануына да ықпал етеді. Сәтті цифрлық трансформацияның басты шарты – технологиялық инвестицияларды ақылмен жұмсап, қызметкерлерді оқытуға және ұйымдық мәдениетті бейімдеуге ерекше назар аудару. Қазақстан цифрландыруды дамытудың осы факторларын ескеріп, алға қойған мақсаттарына жету үшін дұрыс стратегия таңдауы қажет.

Болашақта Қазақстан үшін цифрлық технологияларды дамыту жаңа мүмкіндіктерге жол ашып, экономиканың тұрақты өсіміне қол жеткізуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және халықтың өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік берері сөзсіз. Бірақ ол үшін нақты әрі

жүйелі іс-қимылдар қажет, олар дұрыс жоспарлау мен ресурстарды тиімді пайдаланудан басталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. McKinsey&Company «Unlocking success in digital transformations» [Электронный ресурс] URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/unlocking-success-in-digital-transformations#/>
2. Accenture «Make the leap, take the lead» [Электронный ресурс] URL: <https://www.accenture.com/us-en/insights/technology/scaling-enterprise-digital-transformation>
3. Deloitte «Putting digital at the heart of strategy» [Электронный ресурс] URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/digital-transformation/digital-acceleration-in-a-changing-world.html>
4. Procter & Gamble компаниясы [Электронный ресурс] URL: <https://us.pg.com/>
5. Цифровизация в Казахстане [Электронный ресурс] URL: <https://inbusiness.kz/ru/news/pochemu-buksuet-cifrovizaciya-v-kazahstane>
6. Цифровая Россия: новая реальность.//Digital McKinsey. 2017. 133 б.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА

Лакбаев Канат Саметович,
главный научный сотрудник НИИ ЭПИ
Карагандинского университета
Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы формирования антикоррупционной культуры общества через призму психологических аспектов. Современное состояние коррупции в казахстанском обществе связано с неофициальной идеологией «общества потребления». Для ее преодоления предлагается внедрить на государственном уровне информационные технологии социальной инженерии и психологических операций, которые в перспективе смогут сформировать систему антикоррупционного воспитания.

Ключевые слова: антикоррупционная культура, антикоррупционное воспитание, антикоррупционная стратегия, общество потребления, государственная идеология, общественный долг, социальная инженерия, психологические операции.

Рассматривая сложные вопросы формирования антикоррупционной культуры общества, невозможно обойти стороной психологические аспекты данной проблемы. Очевидно, что с этой точки зрения коррупция – это определенное психологическое состояние значительной части социума, когда имеет место явный приоритет материальных ценностей над духовными. Как правило, истоки такого состояния берут начало в нравственном воспитании каждого конкретного человека.

Об этом говорил еще известный ученый и философ Абу Насыр Аль-Фараби: «Человеку самое первое нужно не образование, а воспитание. Знания, предоставленные без воспитания, – это враг человечества, который в будущем может привести к гибели человека» [1].

В Республике Казахстан развернута широкая кампания по формированию антикоррупционной культуры общества. Принят ряд программных государственных документов в данной сфере – обновленный Закон «О противодействии коррупции», реализована Антикоррупционная стратегия, продолжением которой стала Концепция антикоррупционной политики, претворяется в жизнь Программа противодействия коррупции на 2015-2025 годы.

Совершенствуется деятельность специального государственного органа – Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба), функционирует Комиссия по вопросам противодействия коррупции при Президенте Республики Казахстан, многочисленные общественные советы при государственных органах.

Вместе с тем, на наш взгляд, большинство реализуемых мер охватывает преимущественно правовые и организационные вопросы этой важной сферы. На этом фоне, психологические аспекты, связанные с проблемами антикоррупционного воспитания общества, остаются без должного внимания.

Другими словами, акцент государственной политики смещен на внешнюю сторону противодействия коррупции, в ущерб внутренней (возможно, более актуальной). Такой подход в лучшем случае порождает страх наказания за совершение коррупционных правонарушений, но не способствует формированию осознанной психологической позиции общества по внутреннему неприятию коррупции.

При любом противоправном деянии, в т.ч. и коррупционном, возникает противоречие между разрешенным и желаемым, между публичным и частным интересом. И потому понятие коррупции обретает свой теоретический и практический смысл только при сформированном представлении каждого индивидуума о сущности долга. Именно долг является основополагающей категорией, позволяющей установить границу между допустимым и неприемлемым. Однако понятие морального долга «размывается» экономическим императивом, преобладающим в системе ценностей «общества

потребления», которое интенсивно формируется повсеместно. Основным инструментом конструирования социальной идентичности становится «престижное потребление», т.е. «цена», значимость человека определяется не его достижениями, не тем, насколько верно он следовал требованиям морального долга, а стоимостью потребляемых им товаров [2].

Серьезную негативную роль в этих процессах играет отсутствие в нашей стране реальной государственной идеологии, без которой формирование общественного долга как психологического «барьера» для коррупции представляется невозможным. К сожалению, попытки создать элементы такой идеологии («Рухани жаңғыру», «Новый Казахстан» и др.) не оказывают объединяющего влияния на казахстанское общество.

Не менее значимым является и другой фактор – средства массовой информации, насаждающие поведенческую модель, которая фактически представляет собой пропаганду коррупции, создавая и поддерживая представления о коррупции как о всемогущей и непобедимой системе. Это стимулирует коррупционное поведение человека. И потому в сознании значительной части общества государственная служба предстает не как сфера «общественного служения», а исключительно как источник личного обогащения [2].

Об этом свидетельствуют многочисленные факты привлечения к уголовной ответственности за коррупцию различных категорий государственных служащих на различных уровнях – от рядовых исполнителей до руководителей ведомств и министерств.

На наш взгляд, в настоящее время можно говорить о формировании неофициальной идеологии «поклонения золотому тельцу», влиянию которой подвержены целые группы населения Казахстана. Это процесс также протекает по определенным психологическим законам.

Как известно, групповое благополучие определяется социально-психологическим климатом, сущностью которого выступает взаимодействие на принципах сотрудничества и общих ценностных ориентаций всех ее членов. В противном случае, группа в силу социально-психологического эффекта «влияния большинства» и «группового давления» не примет в свой состав индивидуума, не желающего принимать ценности группы. Это установленная закономерность, которая отражает динамику развития самой группы, в которой высшим уровнем ее развития является единомыслие всех ее членов и личностное принятие групповых ценностей. Поэтому человек, занимающий индивидуальную антикоррупционную позицию, группой отвергается посредством создания условий, препятствующих благополучному существованию в коллективе, деятельности в данной группе, и на следующем этапе он будет «выдавлен» из сложившейся системы. Субъект же, лояльно относящийся к рассматриваемому явлению, в силу высокой адаптивности (а в структуры правоохранительных органов отбираются лица с высоким адаптивным личностным потенциалом) весьма легко приспосабливается к такой ситуации [2].

Мы считаем, что данный феномен играет определяющую роль в безуспешных попытках общества создать эффективный механизм противодействия коррупции. Подобный естественный отбор «наоборот» препятствует внедрению в существующую модель государственной службы понятия общественного долга как антипода коррупционного поведения. Ложно понимаемые узковедомственные и корпоративные интересы, нежелание и неспособность «выносить сор из избы», усугубляют существующее положение.

В результате на протяжении многих десятилетий формировался и культивировался информационный фон о полезности двуличного подхода к коррупции: на словах – ее осуждение, в реальности – ее скрытое развитие для удовлетворения потребности в ценностях низшего порядка.

В создавшихся условиях возникает вопрос: можно ли как-нибудь изменить течение данных негативных процессов? Существуют ли методы минимизации коррупционного поведения и формирования общественного долга, в чем и заключается антикоррупционная культура?

По нашему мнению, такие методы существуют. Речь идет об информационных технологиях, в основе которых лежат социальная инженерия и психологические операции.

Социальная инженерия – это метод манипуляции людьми с целью получения их конфиденциальной информации, доступа к ресурсам или других представляющих ценность объектов [3].

Наглядным примером социальной инженерии являются участвовавшие в последнее время факты так называемого кибермошенничества, когда злоумышленники под видом сотрудников банков или представителей правоохранительных органов выманивают у доверчивых граждан их денежные средства, находящиеся на платежных картах или депозитах.

Следует отметить, что преступники пользуются методами социальной инженерии весьма успешно; количество подобных правонарушений постоянно растет и, наряду с кражами, составляют основной объем уголовной статистики.

Психологические операции используются гораздо шире. Они являются средством осуществления психологической войны. Это проводимая в мирное или военное время плановая пропагандистская или психологическая деятельность, рассчитанная на иностранные враждебные, дружественные или нейтральные аудитории с тем, чтобы влиять на их отношение и поведение в благоприятном направлении для достижения как политических, так и военных целей [4].

Динамичные глобальные процессы последнего времени показывают, что наиболее масштабно психологические операции используются в геополитической сфере. Так, ряд «цветных революций» в рамках «арабской весны» в начале 2010-х годов был инициирован с помощью целевого воздействия на психологию жителей этих стран, что привело к смене режимов во многих из них.

Еще одна сфера приложения психологических операций – формирование новых идеологий, подобных «мультикультурализму» в Европе («открытые двери» для мигрантов), BLM в США («Black Lives Matter» – «жизни черных имеют значение»), «гендерное разнообразие» (ЛГБТ+) и др.

Так, еще в 2010 году правительство США заключило договор с компанией «HVBGary Federal» на разработку компьютерной программы, которая может создавать многочисленные фиктивные аккаунты в социальных сетях для влияния на общественное мнение по спорным вопросам. С февраля 2011 года эта программа активно используется и распространяется. Она также может быть применена для наблюдения за общественным мнением [5].

Еще раньше BBC США заказали разработку «Persona Management Software» (программы по управлению персонажами), которую можно использовать для создания и управления фиктивными аккаунтами на сайтах социальных сетей, чтобы создавать впечатление, будто существует общепринятое мнение по спорным вопросам. Персонажи могут производить впечатление, что они происходят почти из любого места в мире, и могут взаимодействовать посредством обычных онлайн-сервисов и платформ социальных сетей [6].

Очевидно, что технологии социальной инженерии и психологические операции в сознании обычных людей носят негативный оттенок. Но, в то же время, эти методики весьма результативны в деле «перепрошивки» сознания и психологии широких масс населения.

Поэтому закономерен вопрос: а что, если направленность таких информационных технологий поменять с негативной на позитивную? Например, в сфере формирования в обществе неприятия коррупции и любого коррупционного поведения?

Представляется, что подобные методы способны сформировать новые подходы к антикоррупционному воспитанию общества и государства.

Тем более, что в нашей стране есть опыт в данной сфере.

Так, 12 октября 2022 года Указом Президента Казахстана К. Токаева были внесены серьезные изменения в военную доктрину. Помимо традиционных мероприятий по повышению боевого потенциала и укреплению обороноспособности, впервые упомянуты принципиально новые виды вооруженных сил, такие как кибервойска и подразделения информационно-психологических операций (PSYOP) [7].

Эти меры стали закономерной реакцией на трагические события января 2022 года в нашей стране (масштабные социальные протесты во многих регионах, сопровождавшиеся погромами и нападениями на сотрудников правоохранительных органов). Их анализ показал, что методы PSYOP, осуществляемые в том числе из-за рубежа, стали триггером многих этих процессов [8].

Таким образом, в казахстанском военном ведомстве уже более двух лет эта сфера развивается и наработанные методики могут быть адаптированы под потребности противодействия коррупции.

Предлагаемые меры не противопоставляются действующим подходам антикоррупционной политики, а являются их логичным содержательным дополнением.

Вместе с тем, внедрение изложенных перспективных инструментов может столкнуться с рядом негативных факторов, которые могут затруднить процесс.

Фактор первый (идеологический). Идеология «общества потребления» настолько овладела обществом, что оно, как и государство, не готово к радикальным переменам и отказу от приоритета ценностей «низшего порядка».

Фактор второй (внутриполитический). Определенная группа лиц, находящихся на верхнем уровне властной вертикали, может быть не заинтересована в реальном искоренении глубинных причин коррупции. Их цель – снижать уровень «низовой» коррупции, но сохранять условия для «верховой» коррупции.

Фактор третий (геополитический). Вполне вероятно, что цель какой-то крупной мировой державы (или группы стран) – поддержание перманентного уровня коррупции в нашей стране, чтобы иметь возможность воздействовать на определенных лиц, принимающих стратегические решения. Такое давление может оказываться для лоббирования выгодных для них вариантов развития международных отношений.

Условие для успешного преодоления указанных негативных факторов одно – наличие политической воли высшего руководства Казахстана и его стремление к реальному решению проблем противодействия в нашей стране.

Список использованных источников

1. Знание закона – дело достойной жизни. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kasipodaq.kz/2021/11/22/> (дата обращения 11.12.2024 г.)
2. Психологические аспекты коррупции. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://epp.genproc.gov.ru/documents/3723003/49392032> (дата обращения 11.12.2024 г.)
3. Что такое социальная инженерия? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-social-engineering> (дата обращения 11.12.2024 г.)
4. Караяни А.Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне // ArmyRus. Военно-информационный портал. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://armyrus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=739 (дата обращения 11.12.2024 г.)
5. Сундиев И.Ю., Смирнов А.А. Сетевые возможности и сетевые угрозы: информационные сети в экстремистской и террористической деятельности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2013_05/16.pdf (дата обращения 12.12.2024 г.)
6. «Army of Fake Social Media Friends to Promote Propaganda». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.computerworld.com/article/2470594/army-of-fake-social-media-friends-to-promote-propaganda.html> (дата обращения 12.12.2024 г.)
7. Мурат Т. Новая военная доктрина Казахстана простыми словами: что значит увеличить боевой потенциал, что такое проактивная защита, ИПСО и зачем нужны кибервойска. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.caviral.com/v-kazahstane-povaaya-voennaya-doktrina-uvelichit-boevoj-potenczial-sozdat-kibervojaska-i-teroboronu/> (дата обращения 12.12.2024 г.)
8. Протесты в Казахстане. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8B_%D0%B2_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5_ (2022) (дата обращения 12.12.2024 г.).

РЕПУТАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЛОЯЛЬНОСТИ КЛИЕНТОВ

Лейс Л.А.,

студентка, СПбГЭУ,

г. Санкт-Петербург, Россия

Колбина А. Д.,

ассистент кафедры проектного

менеджмента и управления качеством,

СПбГЭУ, г. Санкт-Петербург, Россия

Аннотация: В статье рассматривается репутационный менеджмент как эффективный инструмент повышения лояльности клиентов. Вводятся основные понятия и проводится исторический обзор. Авторами проанализированы практические инструменты управления репутацией на примере российской компании Wildberries и казахстанской Kaspi.kz. На основе проведенного анализа приводится вывод относительно взаимовыгодного обмена опытом и перспектив репутационного менеджмента для укрепления лояльности клиентов в компаниях обеих странах.

Ключевые слова: управление репутацией, бренд-лояльность, репутационный менеджмент, потребительское доверие, клиентоориентированность, лояльность клиентов.

Современный бизнес-рынок растет крайне стремительно, а вместе с ним растет и уровень конкуренции. Современным компаниям нужно думать не только о качестве своих услуг, но и о привлечении внимания к себе через различные каналы коммуникации. Одним из таких каналов является репутация компании, которая теперь представляет ценный актив, в значительной мере влияющий на финансовые показатели, привлечение новых инвестиций и лояльность потребителей. А эффективное управление этим активом осуществляется в рамках репутационного менеджмента и становится не просто желанной, но и необходимой мерой для компаний, которые стремятся к успешной бренд-лояльности.

На эту тему написано уже много трудов как зарубежных, так и отечественных. Например, Сальникова Л. С. в своем учебнике «Репутационный менеджмент» рассматривает теоретические основы практических инструментов управления репутацией организации, анализируя влияние репутации на разные аспекты деятельности, подкрепляя это множеством кейсов [1]. В книге «Всегда ваш клиент» Мэттью Диксон, Ник Томан и Рик Делиси описывают принципы построения долгосрочных отношений с клиентами и дают практико-направленные рекомендации по удержанию уже имеющихся пользователей бренда и построению новых крепких связей с потенциальными клиентами [2]. А Рувенный И.Я. и Аваакумов А.А. в своей книге «Управление лояльностью потребителей» рассматривают базовые основы репутационного менеджмента и делятся практическими методами повышения клиентов, уделяя внимание управлению взаимоотношениям с клиентами через формирование программ лояльности [3].

Репутационный менеджмент – это комплекс мер по формированию, поддержке и защите репутации, базирующейся на реальных достижениях организации, направленный на ее перспективное развитие [4]. В связи с развитием информационных технологий и ростом влияния средств массовой информации во второй половине 20 века появился термин «репутационный менеджмент». Появление Интернета и социальных сетей коренным образом изменило ландшафт управления репутацией, сделав его более динамичным и сложным. Со временем управление репутацией стало самостоятельной дисциплиной, основанной на таких научных теориях, как маркетинг, социология и психология. Потребительская лояльность – это возникающее по отношению к компании чувство, побуждающее отдавать свои деньги именно за ее товары или услуги [5]. Между двумя понятиями есть прямая взаимосвязь. Репутация компании напрямую влияет на лояльность клиентов. Когда клиенты видят, как компания дорожит своей репутацией и стремится удовлетворять потребности пользователей,

они с большей вероятностью захотят доверительные долгосрочные отношения с компанией. В свою очередь плохая репутация отталкивает клиентов и снижает доверие к бренду. Среди ключевых аспектов репутационного менеджмента для повышения лояльности можно выделить: мониторинг отзывов и сбор обратной связи, быстрая и эффективная реакция клиентам, управление онлайн-репутацией, проактивные инструменты для предотвращения кризисных ситуаций, система поощрения для стимулирования лояльности и другие.

На данный момент были сформированы некоторые инструменты репутационного менеджмента. Рассмотрим их применение на примере двух компаний: Wildberries и Kaspi.kz. Wildberries – крупнейшая в России платформа для онлайн-покупок, предлагающая широкий ассортимент товаров в разных категориях: от одежды и обуви до электроники и продуктов питания. Компания продает собственную продукцию, а также предлагает сторонним поставщикам платформу продаж. Kaspi.kz – казахстанская финансово-технологическая компания, предлагающая широкий спектр услуг, включая платежные системы, кредиты, доставку товаров и онлайн-покупки. Kaspi.kz стремится создать интегрированную экосистему для удобного и гибкого обслуживания клиентов в одном месте.

Один из инструментов по повышению лояльности клиентов – это система CRM. CRM системы с английского Customer Relationship Management представляют собой комплексные решения, используемые для управления взаимоотношениями с клиентами и оптимизации бизнес-процессов [5]. Она позволяет осуществлять сбор и анализ большого количества информации о клиентах и их покупательском поведении, чтобы повысить лояльность клиентов. Wildberries использует мощную CRM-систему, ориентированную на автоматизацию и обработку больших объемов данных. Система анализирует поисковые запросы покупателей и формирует индивидуальную ленту рекомендаций. И несмотря на то, что платформа предлагает персонализированные рекомендации, некоторым пользователям она может показаться навязчивой. В то же время CRM-система Kaspi.kz схожа с системой конкурента, но уже интегрирована с экосистемой самого приложения, так как платформа предлагает сразу несколько услуг разных сервисов. При помощи машинного обучения система собирает информацию из разных источников, например, активности в социальных сетях или последних транзакций. Затем на основе полученных данных она формирует персональные предложения и рекомендации. Это позволяет обеспечить более глубокое понимание клиентов благодаря интеграции данных сразу из разных сервисов, вплетая их в общий удобный пользовательский опыт.

Другим инструментом является взаимодействие с клиентами в социальных сетях. Социальные сети являются важным каналом репутационного менеджмента. Они позволяют компаниям напрямую взаимодействовать с клиентами, создавать позитивный имидж и отслеживать репутацию, где формирование доверия и лояльности происходит за счет оперативной обратной связи. Wildberries и Kaspi.kz используют взаимодействие с клиентами в социальных сетях по-разному, но руководствуясь одним и тем же мотивом. Wildberries чаще всего использует социальные сети для предоставления информации о своих мероприятиях и специальных предложениях. В свою очередь общение с клиентами компания осуществляет через оперативные ответы на сообщения и решение конкретных проблем с заказом. Стоит заметить, что этот инструмент не является приоритетным для компании и Wildberries предпочитает делать упор на другие методы. Использование социальных сетей для компании это способ масштабировать аудиторию и увеличивать ее охват. В свою очередь Kaspi.kz использует более персонализированный подход и использует социальные сети для создания приобщенности к бренду. Компания активно осуществляет сбор отзывов и реагирует на них. А для повышения охватов аудитории компания использует более развлекательный контент, например, конкурсы или опросы. Для Kaspi.kz такой инструмент как взаимодействие в социальных сетях также не является приоритетным, но более важным и часто используемым в сравнении с Wildberries. Оба метода эффективны, но оптимизированы для разных целей и аудитории компаний.

И третий наиболее распространенный инструмент для повышения лояльности клиента является разработка программы лояльности. Программа лояльности – это программа лояльности – это бизнес-процесс идентификации, поддержания и увеличения «отдачи» от лучших клиентов с использованием интерактивных коммуникационных отношений и формирования эмоциональной взаимосвязи клиентов с брендом и бизнесом [6]. Система лояльности Wildberries представляет собой программу скидок, бесплатный возврат и денежный кошелек внутри сервиса, при использовании которого предоставляется более лояльная цена на товары. Она достаточно понятная и ориентированная на поощрение покупок клиентов для повышения хватов аудитории. Помимо это компания использует популярные инициативы, такие как тематические, временные акции и специальные предложения. А программа лояльности Kaspi.kz представляет собой более комплексную систему поощрений из-за особенности в виде интеграции ее во всю экосистему. В сервисе существует своя бонусная система в виде Kaspi бонусов, которые накапливают пользователи за счет покупок покупки в магазинах-партнерах и сервисах Kaspi.kz, после чего их можно потратить на платформе. Кроме того, Kaspi.kz часто предлагает участникам скидки и специальные предложения, в том числе в честь праздников. Интеграция между многими сервисами делает систему привлекательной на фоне конкурентов и добавляет ей преимущество в виде сочетания различных сервисов в одном месте. Таким образом программа лояльности Wildberries представляет собой более простую, но масштабируемую систему, ориентированную на увеличение покупок. А у Kaspi.kz преимуществом выступает стимулирование через дополнительные привилегии.

Сравнительный анализ стратегий по повышению лояльности клиентов Wildberries и Kaspi.kz в применении CRM-систем, взаимодействия с клиентами через социальные сети и программы лояльности показывает, что компании по разному применяют их в своей бизнес практике, но разность связана со спецификой бизнеса и предоставляемых ими услуг. Главное различие сервисов в том, что Wildberries специализируется на логистике, а Kaspi.kz представляет собой целую экосистему с несколькими сервисами, что требует разные подходы в ведении бизнеса. Wildberries делает акцент на гибкость и функциональность, предлагая простую и интуитивно понятную систему. Kaspi.kz же демонстрируют многоуровневую систему лояльности и активное взаимодействие в соцсетях. Сравнительный анализ представлен в таблице 1.

Таблица 1

Критерий	Wildberries	Kaspi.kz
Персонализации системы CRM	Ограниченная персонализация, основанная преимущественно на истории покупок и геолокации. Рекомендации товаров довольно общие.	Высокий уровень персонализации за счет интеграции данных из различных источников (история покупок, финансовые данные, поведение в экосистеме). Индивидуальные предложения и коммуникации, сегментация клиентов.
Интеграция системы CRM с другими системами	Ограниченная персонализация, основанная преимущественно на истории покупок и геолокации. Рекомендации товаров довольно общие.	Глубокая интеграция с собственными финансовыми сервисами (платежи, кредиты), доставкой, и другими сервисами экосистемы. Это позволяет создавать единую точку взаимодействия для клиента.
Обработка обратной связи в системе CRM	Автоматизированная обработка запросов, часто с помощью чат-ботов. Обратная связь используется преимущественно для решения проблем с заказами	Активный мониторинг и анализ обратной связи для постоянного улучшения сервиса и продуктов. Прямое взаимодействие с клиентами для решения проблем.
Стратегия	Информирование о продуктах и	Построение сообщества, интерактивное

взаимодействия в соцсетях	акциях, реакция на комментарии и отзывы. Фокус на широком охвате.	общение, решение проблем пользователей, проведение опросов и конкурсов. Фокус на вовлеченности.
Персонализация взаимодействия в соцсетях	Ограниченная персонализация, в основном через таргетированную рекламу.	Персонализированные ответы и предложения на основе данных из CRM и активности в соцсетях.
Простота и понятность программы лояльности	Простая система накопления баллов за покупки. Ограниченный набор преимуществ,	Многоуровневая система с бонусами за различные действия в экосистеме Kaspi. Дополнительные преимущества для высокоактивных пользователей.
Интеграция программы лояльности с другими сервисами	Слабая интеграция с другими сервисами.	Глубокая интеграция с другими сервисами Kaspi. Баллы можно использовать в различных сервисах экосистемы.
Преимущества программы лояльности	Ограниченное количество дополнительных преимуществ для участников программы.	Широкий спектр дополнительных преимуществ в зависимости от уровня лояльности: скидки, эксклюзивные предложения, ускоренная доставка и др.

Если рассматривать управление репутацией как инструмент лояльности клиентов на примере Wildberries и Kaspi.kz, то можно выделить несколько важных моментов. Анализ показал, что эффективная стратегия управления репутацией должна интегрировать и учитывать конкретные условия ведения бизнеса компании, а также национальную специфику и менталитет целевой группы. Национальные модели управления и менталитет могут оказывать существенное влияние на стратегии управления репутацией. Компании, работающие на международных рынках, должны учитывать культурные нюансы разных стран и соответствующим образом адаптировать свою стратегию управления репутацией.

Перспективы управления репутацией организаций предполагают дальнейшее развитие и внедрение таких инструментов, как искусственный интеллект, автоматизированные системы мониторинга отзывов, а также использование технологий больших данных для точной сегментации аудитории и персонализации коммуникационных стратегий. Искусственный интеллект приобретает ключевое значение в перечисленных аспектах, позволяя организациям автоматизировать такие процессы как мониторинг отзывов из различных источников, анализировать их тональность и определять причины возникновения негативной обратной связи.

Исходя из проведенного исследования можно сделать вывод, что современные крупные-бизнес компании могли бы использовать опыт лидеров на российском и казахстанском рынке относительно масштабирования простых, но эффективных систем, а также в построении интегрированных экосистем. Опыт Wildberries и Kaspi.kz демонстрирует необходимость комплексного подхода к повышению лояльности клиентов. Благодаря CRM-системе, активному взаимодействию в социальных сетях и персонализированному подходу к клиентам компании могут извлечь выгоду из понимания сильных сторон друг друга и адаптации лучших практик под свои уникальные услуги и потребности, критически важные для успеха на конкурентном рынке.

Список использованных источников

1. Сальникова Л. С. Репутационный менеджмент. Современные подходы и технологии: учебник для вузов / Л. С. Сальникова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2023. – 313 с. – (Высшее образование). – ISBN 978-5-534-14592-2. – Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. – URL: <https://urait.ru/bcode/510833> (дата обращения: 27.12.2024).

2. Мэттью Диксон, Ник Томан и Рик Делиси Всегда ваш клиент. – 1-е изд. – М.: Альпина Паблишер, 2019. – 266 с.
3. Рувенный И.Я. Управление лояльностью потребителей: учебное пособие/ Рувенный И.Я., Аваакумов А.А – Лабиринт, 2022. – 166 с. – URL: <https://www.labyrinth.ru/books/812077/> (дата обращения: 29. 11.2024) – Текст: электронный
4. Тендит, К.Н. Основы репутационного менеджмента: учеб. пособие / К.Н. Тендит. – Комсомольск-на-Амуре: ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2013. – 85 с.
5. Дамир Шарифьянов CRM-системы. Внедрение и руководство по применению. – Екатеринбург: Издательские решения, 2023. – 100 с.
6. Райхельд Фредерик Ф., Тил Томас. Эффект лояльности: движущие силы экономического роста, прибыли и непреходящей ценности. – М.: Издательский дом Вильямс, 2005. – 320 с

ИССЛЕДОВАНИЕ РЕЖИМОВ РАБОТЫ И РАЗРАБОТКА КОНСТРУКЦИИ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕГО ПНЕВМОЛИФТА ДЛЯ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

Лукин Д.А.

магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова

Калинин А.А.

PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова

Аннотация: В статье рассматриваются конструктивные схемы и технические требования к пневмолифтам, включая грузовые и пассажирские модели. Описаны особенности выбора материалов, проектирования уплотнителей и направляющих устройств. Подчеркивается значимость энергоэффективности и надежности пневматических систем, а также перспективы их применения в различных отраслях.

Ключевые слова: лифтовое оборудование, энергоэффективность, пневмолифты.

Пневмолифты представляют собой специализированные подъемные устройства, которые используют сжатый воздух для перемещения кабины или платформы вверх и вниз вдоль вертикальной оси [1]. Основным принципом работы пневмолифта является создание давления с помощью нагнетательного устройства, что позволяет поднимать или опускать грузы, людей или предметы внутри кабины или на платформе. Принцип работы пневмолифта изображен на рисунке 1.

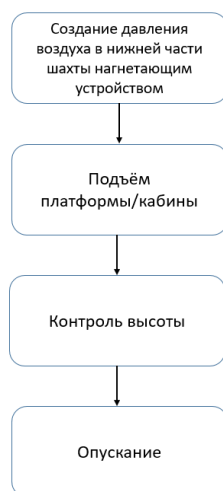

Рисунок 1 – Схема работы грузового пневмолифта

Преимущества пневмолифтового оборудования:

1) Низкий уровень шума. Одним из главных преимуществ пневмолифтов является их бесшумность. В отличие от электрических и гидравлических лифтов, в которых используются двигатели и сложные механические системы, пневмолифты работают на основе давления воздуха [2]. Это снижает уровень шума до минимума, что особенно важно для:

- жилых помещений, где комфорт и отсутствие посторонних звуков имеют приоритетное значение;
- офисных зданий, где тишина способствует рабочей атмосфере;

2) Минимальные требования к помещению. Пневматические лифты не требуют массивных машинных отделений или больших шахт, как это характерно для электрических и гидравлических систем. Это дает ряд преимуществ:

– компактная конструкция. Благодаря отсутствию тяжелых приводных механизмов и двигателей пневматический лифт можно установить даже в условиях ограниченного пространства;

– легкость монтажа;

– удобство для реконструкции;

3) Универсальность. Пневматические лифты демонстрируют высокую степень универсальности, что позволяет использовать их в самых разных сферах.

4) Экономичность. Пневмолифты экономичны в эксплуатации по нескольким причинам:

– снижение затрат на электроэнергию. Работают с использованием сжатого воздуха, что зачастую обходится дешевле, чем электрические или гидравлические аналоги;

– простота обслуживания. Благодаря отсутствию сложных механических компонентов пневматические лифты требуют минимального технического обслуживания, что значительно снижает эксплуатационные расходы;

– долговечность. Продуманная конструкция обеспечивает долгий срок службы при условии регулярной проверки основных элементов;

5) Безопасность. Пневмолифты обеспечивают высокий уровень безопасности благодаря плавности хода и отсутствие резких рывков минимизируют риск травмирования пассажиров или повреждения грузов [3].

Грузовые пневмолифты представляют собой устройство, функционирующее на принципе использования сжатого воздуха для перемещения платформы между различными уровнями (рисунок 2). В отличие от пассажирских лифтов, где предусмотрены кабины для людей, в грузовых пневмолифтах вместо этого используется платформа, на которую можно размещать более тяжелые и объемные предметы. Это делает их особенно полезными в средах, где необходимо регулярно перемещать грузы между этажами.

Рисунок 2 – Грузовые пневмолифты

Грузовые пневмолифты находят широкое применение практически везде – от складских помещений до производственных цехов и логистических центров. Они оптимизируют процессы грузоперевозки, повышают эффективность работы и сокращают время, необходимое для передачи товаров. Например, в складских помещениях пневмолифты используются для перемещения паллет с товарами, упаковок с запчастями или материалов для производства.

Техническое обслуживание пневмолифтов необходимо проводить регулярно для обеспечения их безопасной и эффективной работы [4].

Обычно рекомендуется следовать следующему графику обслуживания:

1. ежедневное обслуживание. Перед началом эксплуатации стоит проверять уровень смазки, состояние компонентов и наличие видимых повреждений. Кроме того, нужно убедиться в правильной работе системы управления и отсутствии утечек воздуха;

2. еженедельное обслуживание. На данной стадии уже проводятся более серьезные проверки, такие как проверка соединений на наличие повреждений и возможных утечек, а также тестирование всех функций лифта;

3. ежемесячное обслуживание. В этот период рекомендуется проверять все компоненты на износ, проводить замену поврежденных элементов лифтовой системы, если это необходимо, и выполнять смазку движущихся частей (при необходимости), чтобы предотвратить их заедание;

4. квартальное обслуживание. Каждые три месяца стоит проводить полное техническое обследование системы, включая проверку давления в пневмосистеме, анализ работы элементов управления и диагностику возможных проблем;

5. годовое обслуживание. Раз в год рекомендуется проводить комплексное техническое обслуживание с привлечением специалистов. Это включает в себя детальный осмотр всех механизмов, проверку безопасности и функциональности, а также замену изношенных деталей.

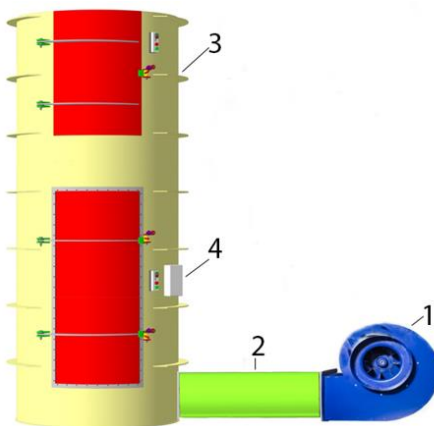
Регулярность обслуживания может варьироваться в зависимости от интенсивности эксплуатации лифта, условий работы и рекомендаций производителя. Следование установленному графику является ключом к безопасной и долговечной работе пневмолифта.

Пневмолифты являются инновационным решением в области подъемных технологий и находят применение в различных сферах. Их механизмы просты и эффективны, что позволяет обеспечивать высокую надежность и долговечность в эксплуатации. Эта технология имеет перспективы и может быть доработана для улучшения функциональности и энергосбережения.

Пневмолифты становятся все более популярными в сфере грузоподъемных механизмов, поскольку они обеспечивают простоту в эксплуатации и компактность конструкции.

В перспективе пневмолифты могут стать альтернативой традиционным лифтам, предлагая высокую энергоэффективность и меньшие эксплуатационные затраты. В настоящий момент пневматические лифты наиболее востребованы в качестве грузовых подъемных устройств, применяемых на складах, в производственных и промышленных помещениях, где требуется надежная транспортировка тяжеловесных объектов.

Принцип действия грузового пневмолифта. Грузовой пневмолифт использует простую и надежную схему, основанную на создании давления воздуха в герметичной шахте для перемещения подъемной платформы (рисунок 3). Принцип действия можно представить в виде следующих этапов.

1 – нагнетающее устройство (вентилятор); 2 – воздуховод; 3 – герметичная шахта лифта;
4 – система управления

Рисунок 3 – Конструктивная схема грузового пневмолифта

1. Создание давления. На первом этапе вентилятор высокого давления нагнетает воздух в шахту лифта. За счет подачи сжатого воздуха в шахту создается давление, способное преодолеть вес платформы и поднимаемого груза;

2. Подъем платформы. Как только давление в системе достигает установленного уровня, платформа поднимается, перемещая груз на нужную высоту [5]. В зависимости от потребностей объекта, можно регулировать скорость подъема, оптимизируя ее для конкретных условий работы с помощью дросселирующих устройств или частотного преобразователя;

3. Опускание платформы. Для опускания платформы давление в системе сбрасывается через вентилятор или дросселирующие устройства. Платформа плавно опускается под воздействием собственного веса и веса груза, благодаря чему можно контролировать движение и обеспечивать безопасное опускание груза.

Пневмолифты находят широкое применение на предприятиях и складах, где необходима регулярная транспортировка тяжелых грузов на небольшие расстояния или уровни. Их использование позволяет оптимизировать процессы и повышать производительность труда. В условиях повышенного спроса на компактные и надежные грузоподъемные механизмы пневмолифты становятся востребованными на рынках логистики, торговли и производства [4].

Создание надежного и эффективного пневмолифта требует соблюдения ряда ключевых технических требований, которые включают определение назначения устройства, параметров нагрузки, условий эксплуатации и ожидаемого срока службы. Эти требования закладываются в общие концептуальные рамки конструкции пневмолифта и определяют его безопасность, долговечность и удобство эксплуатации [6].

Назначение устройства и параметры эксплуатации. Пневмолифты, в зависимости от назначения, могут быть грузовыми, пассажирскими или многоцелевыми. Общие требования и конструкция пневмолифта разрабатываются с учетом его основного назначения:

1. Грузовые пневмолифты предназначены для перемещения тяжелых объектов, поэтому к ним предъявляются повышенные требования к прочности и надежности. Обычно они используются на складах, в производственных цехах и на промышленных объектах.

Конструкция грузового пневмолифта зачастую включает в себя следующие элементы [4,5]:

1.1 платформа, которая является основной рабочей частью устройства и может быть оборудована различными приспособлениями для упрощения загрузки и разгрузки;

1.2 система управления, благодаря которой оператор может управлять подъемом и опусканием платформы. В современных моделях могут быть установлены автоматизированные системы;

1.3 нагнетающее устройство, которое обеспечивает подъем и перемещение платформы, используя сжатый воздух;

1.4 системы безопасности, включая аварийные остановки, чтобы гарантировать безопасность при эксплуатации устройства и защиту как пользователей, так и грузов.

1.5 уплотняющие устройства, применяются для предотвращения утечек воздуха и поддержания необходимого давления внутри шахты лифта.

На рынке представлены грузовые пневмолифты с различной грузоподъемностью, наиболее распространенными из которых являются модели на 110, 250 и 500 кг. Выбор конкретной модели зависит от потребностей предприятия и типов грузов, которые будут перемещаться. Модели на 110 кг идеально подходят для легких предметов и небольших объемов, в то время как 500-кг модели могут использоваться для тяжелых промышленных компонентов или материалов.

Грузовые пневмолифты являются незаменимым инструментом для повышения эффективности транспортировки груза, улучшения управления запасами и ускорения производственных процессов, что в конечном итоге может привести к снижению затрат и повышению качества обслуживания клиентов.

2. Пассажирские пневматические лифты, предназначенные для перевозки людей, требуют дополнительной проработки систем безопасности, плавности хода и комфорта перемещения.

3. Рабочие условия.

Условия эксплуатации пневматических лифтов определяют дополнительные требования к их конструкции и используемым материалам. Рабочая среда и интенсивность эксплуатации также являются важными факторами [3]:

1) Температурные условия. Конструкция пневмолифта должна выдерживать колебания температуры, особенно если устройство эксплуатируется в неотапливаемых помещениях или на открытом воздухе. Это требование особенно важно для уплотнителей и герметичных соединений;

2) Влажность и запыленность. Если лифт используется в условиях повышенной влажности или запыленности, необходимо дополнительно покрыть металлические детали антикоррозийными и пылеотталкивающими материалами;

3) Частота использования. Интенсивно используемые устройства (например, на складах с высокой нагрузкой) требуют более частого обслуживания и могут быть спроектированы с учетом усиленных элементов конструкции.

3. Долговечность и срок службы.

Пневматические лифты должны иметь длительный срок службы, что требует использования прочных материалов и надежных комплектующих. Для обеспечения долговечности конструкции учитываются следующие аспекты:

- материалы. Шахта лифта и платформа (кабина) обычно изготавливаются из высокопрочных металлов, что позволяет конструкции выдерживать многократные циклы подъема и спуска без деформаций;

- герметизация. Герметичная конструкция шахты необходима для предотвращения утечек воздуха, так как давление внутри системы является основным фактором работы. Для этого используются специальные резиновые уплотнители и герметики, устойчивые к износу;

- уплотнители. Данные компоненты обеспечивают стабильное движение платформы и предотвращают заедание. Уплотнители изготовлены из износостойких материалов, таких как термостойкая резина, и требуют периодической проверки на герметичность;

- направляющие устройства (рисунок 4). В конструкции пневматических лифтов используются направляющие устройства, обеспечивающие плавное и безопасное движение кабины вдоль шахты [4]. Они проектируются и выбираются таким образом, чтобы предотвратить заедание и минимизировать вибрацию при движении платформы или кабины.

Рисунок 4 – Направляющие устройства, применяемые в конструкции пневмолифтов

Внедрение современных систем управления и автоматизации в конструкцию пневмолифта существенно повышает его функциональные возможности и удобство эксплуатации, а также снижает потребность в ручном обслуживании и повышает безопасность. Продуманное управление позволяет более точно контролировать работу устройства, минимизировать потребление энергии, а также адаптировать систему к различным условиям эксплуатации. Ниже рассмотрены основные требования и подходы к

автоматизации управления грузовыми и разрабатываемыми пассажирскими пневмолифтами [5].

1. Требования к системам управления и автоматизации.

Эффективное управление пневмолифтами требует разработки продуманного интерфейса и создания комплекса автоматических систем, включающих в себя:

1) Контроль движения платформы/кабины. Система управления должна обеспечивать плавное движение кабины, автоматический запуск и остановку, контроль скорости подъема и спуска;

2) Управление давлением воздуха. Поддержание стабильного давления в системе является критически важным, так как оно напрямую влияет на подъемную силу.

Система управления должна включать датчики давления и предохранительные клапаны для предотвращения выхода давления за допустимые пределы;

3) Безопасность. Автоматизация пневмолифта требует интеграции системы аварийного торможения, которая активируется в случае резкого падения давления или обнаружения отклонений в движении. Для пассажирских лифтов требования к безопасности еще более строгие, и поэтому проектируются дополнительные защитные системы, такие как аварийные остановки и поддержка экстренной связи.

2. Интерфейсы управления.

Для удобства эксплуатации лифта требуется разработка интуитивно понятного интерфейса управления. В зависимости от назначения пневмолифта интерфейс:

1) Для грузовых лифтов интерфейс обычно состоит из простых кнопочных панелей, расположенных на уровнях загрузки. Поскольку основная задача грузового лифта заключается в перемещении тяжелых предметов, интерфейс должен включать базовые кнопки подъема, спуска и аварийной остановки;

2) Для пассажирских лифтов. Разрабатываемые системы управления пассажирскими пневмолифтами требуют более сложного интерфейса. Это могут быть сенсорные панели с индикацией текущего этажа, кнопками для выбора этажа, функциями экстренной связи и, возможно, системой голосового управления для повышения комфорта пользователей [6].

3. Текущие разработки пассажирских пневмолифтов.

Пассажирские пневматические лифты все еще находятся на стадии активной разработки. В них предполагается внедрение более сложной системы управления, поскольку такие устройства должны обеспечивать:

- плавность и стабильность движения. Система управления разрабатывается с упором на устранение рывков и минимизацию инерции при старте и остановке;

- обеспечение безопасности. Помимо стандартных систем аварийной остановки, пассажирские лифты оснащаются дополнительными датчиками и защитными механизмами, предотвращающими резкое падение кабины;

- эргономичность и комфорт. Важно разработать систему управления, которая минимизирует шум и вибрацию, создавая комфортные условия для пассажиров.

Особое внимание также уделяется снижению энергозатрат для более устойчивого функционирования.

Таким образом, система управления пассажирскими пневматическими лифтами продолжает развиваться с акцентом на безопасность и комфорт, и интерфейс для таких устройств остается на стадии проектирования.

Пневмолифты обладают значительным потенциалом для дальнейшего развития и внедрения в различных сферах. Их конструктивные особенности и преимущества позволяют оптимизировать процессы перемещения грузов и людей, снижая затраты и повышая энергоэффективность. Продолжение исследований, направленных на улучшение материалов, адаптацию технологий управления и создание новых конструктивных решений, откроет новые возможности для применения пневмолифтов в условиях современной промышленности, логистики и городской инфраструктуры. Разработка стандартов и

рекомендаций по внедрению пассажирских пневмолифтов может стать ключевым шагом для расширения их применения.

Список использованных источников

1. Смит Дж. Энергоэффективные лифты: всеобъемлющий обзор. Журнал "Устойчивые здания", 2018. 5 (2), 112-125 с.
2. Браун А., & Джонсон С. Пневматические лифты: достижения в области энергосберегающих технологий. Инженерия для устойчивого развития, 2019. 8 (4), 345-359 с.
3. ЮНЕСКО. Устойчивое строительство и энергоэффективные строительные технологии. Технический отчет, 2020. 28-35 с.
4. National Elevator Industry Educational Program: Elevator Maintenance (2-е издание). Национальной ассоциации лифтовой промышленности 2014. – 432 с.
5. Дэвид Г. Элджер .Elevator Technology (4-е издание) 2015. – 1024 с.
6. Вернер О. Шнайдер. Handbook of Elevator Technology (3-е издание) 2016. – 1200 с.

ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА КАЗАХСТАНА НА ФОНЕ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ

Маврова С.В.

Студентка группы эко 22-2

Куанышбаев М.Т.

*Старший преподаватель, магистр
естественных наук*

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: статья посвящена проблеме глобального потепления и его влиянию на Казахстан. В ней рассматриваются основные проявления изменения климата, такие как повышение среднегодовой температуры, изменение режима осадков и учащение экстремальных погодных явлений. Анализируется воздействие этих изменений на водные ресурсы, сельское хозяйство и экосистемы страны, а также их влияние на здоровье населения. В статье также представлены пути минимизации последствий глобального потепления, включая адаптацию к изменяющимся климатическим условиям, развитие возобновляемых источников энергии и внедрение современных технологий.

Ключевые слова: глобальное потепление, альтернативные источники энергии, климат, сельское хозяйство, осадки, изменение температуры.

Глобальное потепление представляет собой серьезную угрозу для Казахстана, так как изменения климата затрагивают все аспекты жизни и экономики страны. Увеличение среднегодовой температуры, изменение режима осадков и учащение экстремальных погодных явлений являются непосредственными следствиями этого процесса. Казахстан, обладая обширными сельскохозяйственными угодьями и уникальными экосистемами, сталкивается с множеством вызовов, связанных с изменениями климата. Нарастающие проблемы, связанные с водными ресурсами, требуют комплексного подхода к управлению ими. Неравномерное распределение водных ресурсов в сочетании с увеличением частоты засух и наводнений требует разработки эффективных стратегий для обеспечения доступности воды как для сельского хозяйства, так и для населения. Важно отметить, что изменение климата также создает угрозы для биоразнообразия, что требует защиты и сохранения уникальных природных зон страны. Адаптация к изменениям климата становится неотъемлемой частью стратегии устойчивого развития Казахстана. Разработка и внедрение технологий в области возобновляемой энергетики могут существенно снизить углеродные выбросы и уменьшить зависимость от ископаемых ресурсов. Кроме того, повышение осведомленности населения о климатических изменениях и их последствиях играет ключевую роль в формировании устойчивого общества. Таким образом, Казахстан должен не только реагировать на вызовы, связанные с глобальным потеплением, но и активно участвовать в формировании международной климатической политики. Системный подход к решению этой проблемы позволит не только минимизировать негативные последствия, но и создать новые возможности для устойчивого развития страны. Учитывая все вышесказанное были сформулированы основные задачи данной статьи:

1. Определить, как изменилась среднегодовая температура за период с 2013–2023 г.
2. Определить, как изменился среднегодовой уровень осадков за период с 2013–2023 г.
3. Выяснить на сколько эффективно в Казахстане соблюдается Парижское соглашение.
4. Пути решения для минимизации последствий глобального потепления.

В Казахстане наблюдаются явные признаки изменения климата, такие как повышение среднегодовой температуры, изменение режима осадков и увеличение частоты

экстремальных погодных явлений. За последние 50 лет средняя температура в стране увеличилась на 1,5°C, что выше глобального среднего показателя. В особенности потепление затронуло северные регионы Казахстана, где зимние температуры стали значительно мягче. Это может привести к сокращению продолжительности зимы, что, в свою очередь, отразится на водных ресурсах и сельском хозяйстве. Также наблюдаются значительные изменения в режиме осадков. Некоторые регионы страдают от недостатка осадков, что способствует деградации почв, уменьшению урожайности и снижению уровня водных запасов. С другой стороны, в южных и восточных регионах участились наводнения и паводки, наносящие вред инфраструктуре и сельскохозяйственным угодьям. Таким образом, изменение климата оказывает многообразное воздействие на разные регионы Казахстана, увеличивая риск экстремальных климатических явлений.

Водные ресурсы Казахстана становятся одним из самых уязвимых секторов в условиях изменения климата. Большая часть рек страны питается за счет таяния ледников и снежных запасов, которые сокращаются из-за потепления. Ледники Тянь-Шаня и Алтая теряют объемы, что в ближайшие десятилетия может привести к значительному уменьшению водных ресурсов. Кроме того, наблюдается изменение водного режима рек, что влияет на доступность воды для сельского хозяйства, промышленности и населения. Водные ресурсы в Казахстане уже сейчас распределяются неравномерно по регионам, а изменение климата лишь усиливает этот дисбаланс. Засухи и уменьшение стока рек могут усугубить проблему дефицита воды, особенно в засушливых районах страны, таких как Мангистауская и Кызылординская области.

Сельское хозяйство Казахстана также находится под угрозой из-за изменений климата. Снижение уровня осадков, увеличение температуры и учащение засух делают выращивание сельскохозяйственных культур менее предсказуемым и менее продуктивным. Большая часть земель, пригодных для земледелия, расположена в степных и полупустынных зонах, которые наиболее уязвимы к изменениям климата. Одной из ключевых проблем является снижение продуктивности пастбищ и кормовых культур, что непосредственно влияет на животноводство, которое является важной частью экономики Казахстана. Засушливые периоды, сопровождающиеся недостатком водных ресурсов, негативно сказываются на росте трав и растений, необходимых для прокорма скота. Это, в свою очередь, ведет к снижению продуктивности животноводческих хозяйств и уменьшению их экономической рентабельности. Кроме того, изменение климата может привести к увеличению распространения вредителей и болезней сельскохозяйственных культур. Потепление способствует созданию более благоприятных условий для размножения вредных насекомых, что усложняет задачи по защите урожая. В связи с этим сельскохозяйственные производители вынуждены увеличивать расходы на защиту растений и адаптацию к новым климатическим условиям.

Глобальное потепление также оказывает значительное влияние на экосистемы Казахстана, включая уникальные природные зоны, такие как степи, горные районы и полупустыни. Изменение климата приводит к смещению ареалов обитания многих видов растений и животных. Например, горные виды, такие как снежный барс, могут оказаться под угрозой из-за сокращения привычных мест обитания и ухудшения условий для охоты. В степях и полупустынях наблюдается деградация земель, что связано с усилением процессов опустынивания и эрозии почвы. Эти процессы угрожают биоразнообразию региона и могут привести к утрате уникальных видов растений и животных. Кроме того, снижение плодородности почв и сокращение растительности создают дополнительные экологические риски, такие как увеличение частоты пыльных бурь и эрозионных процессов.

Изменения климата также оказывают влияние на здоровье населения Казахстана. Увеличение температуры и изменение погодных условий могут способствовать распространению инфекционных заболеваний, таких как малярия и лейшманиоз, ранее нехарактерных для региона. Кроме того, экстремальные погодные явления, такие как наводнения и засухи, могут привести к ухудшению санитарно-гигиенических условий, что

увеличивает риск распространения заболеваний, связанных с водой. Жара и экстремальные температуры могут негативно сказаться на здоровье людей, особенно на уязвимых группах населения. Увеличение числа жарких дней также может привести к росту числа сердечно-сосудистых заболеваний, тепловых ударов и других проблем, связанных с перегревом организма.

Для выяснение как влияет глобальное потепление на Казахстан я исследовала различные источники по ним я составила таблицы и графики по которым можно понять, что глобальное потепление влияет на Казахстан в негативном ключе. Температура воздуха как и количество осадков растет с каждым годом, особенно с 2018 года заметна тенденция на повышение.

Таблица 1 – Температура в Казахстане с 2013 по 2023 год

Год	Янв	Фев	Мар	Апр	Май	Июн	Июл	Авг	Сен	Окт	Ноя	Дек	Среднегод. t°C
2013	-10	-8	2	10	15	20	25	23	17	10	0	-7	8.6
2014	-11	-7	3	11	16	21	26	24	18	9	-1	-8	9.1
2015	-9	-6	4	12	17	22	27	25	19	11	1	-6	9.8
2016	-8	-5	5	13	18	23	28	26	20	12	2	-5	10.3
2017	-9	-6	4	12	17	22	27	24	18	10	0	-7	9.3
2018	-10	-8	3	11	15	20	25	23	17	9	-2	-8	8.6
2019	-9	-7	4	12	16	21	26	24	18	10	0	-6	9.4
2020	-8	-5	5	13	18	23	28	25	19	11	1	-5	10.0
2021	-7	-4	6	14	19	24	29	27	20	12	2	-4	10.7
2022	-6	-3	7	15	20	25	30	28	21	13	3	-3	11.5
2023	-5	-2	8	16	21	26	31	29	22	14	4	-2	12.2

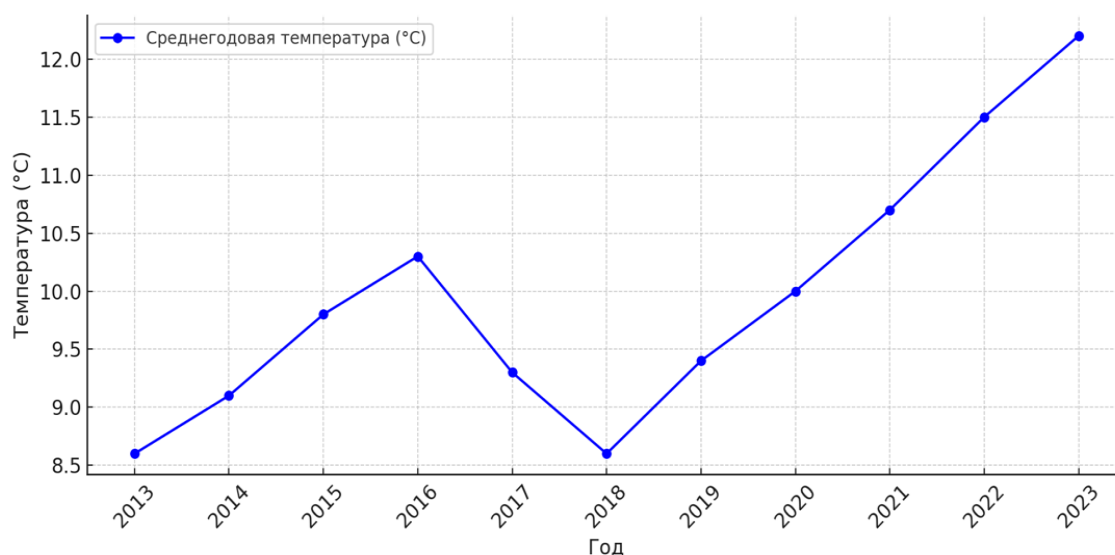

Рисунок 1 – Среднегодовая температура в Казахстане (2013-2023)

В период с 2013 по 2023 год среднегодовая температура в Казахстане показывает явный рост, увеличившись с 8.6°C в 2013 году до 12.2°C в 2023 году, что указывает на общий тренд потепления. Самая высокая среднегодовая температура была зафиксирована в 2022 году (11.5°C), подтверждая тенденцию к потеплению в последние годы. Самая низкая среднегодовая температура наблюдалась в 2014 году (9.1°C), однако даже в этот год температура была выше, чем в 2013 году. Январь и февраль остаются самыми холодными месяцами, с температурами ниже нуля, варьирующимися от – 11°C до – 5°C, в то время как

июль является самым теплым месяцем, с температурами, достигающими 31°C в 2023 году. С апреля по август наблюдается наиболее выраженный подъем температур, что подтверждает теплое время года. Температурные колебания в зимние месяцы (с декабря по февраль) менее выражены, чем в летние, где различия между максимальными и минимальными значениями заметны. Увеличение среднегодовых температур может указывать на изменения в климатических условиях Казахстана, что может иметь последствия для экосистемы, сельского хозяйства и водных ресурсов. Эти выводы подчеркивают важность мониторинга климатических данных для оценки изменения климата и планирования адаптационных мер. Повышение температуры и осадков в Казахстане с 2018 года связано с глобальными климатическими изменениями, которые проявляются в повышении средней годовой температуры, нестабильности осадков и увеличении экстремальных погодных явлений. Среди основных причин отмечают антропогенное воздействие, в том числе выбросы парниковых газов, изменяющие циркуляцию воздушных масс и приводящие к увеличению температуры. Также на климат Казахстана сильно влияют географические особенности региона, подверженного влиянию арктических масс и сухих ветров из Центральной Азии, что усиливает перепады температур и непредсказуемость погодных условий.

Таблица 2 – Количество осадков в Казахстане с 2013 по 2023 год

Год	Янв	Февр	Март	Апр	Май	Июнь	Июль	Авг	Сен	Окт	Ноя	Дек	Итог (мм)
2013	20	18	25	35	45	55	30	25	20	30	25	20	348
2014	22	19	27	33	47	53	32	28	23	29	24	21	358
2015	21	17	26	34	46	50	35	26	22	31	23	19	350
2016	23	20	28	36	44	52	34	27	21	32	26	22	365
2017	24	21	29	38	48	54	33	29	25	34	27	23	385
2018	25	20	30	37	49	53	31	28	24	33	26	24	380
2019	26	22	31	39	50	55	32	30	26	35	28	25	399
2020	27	23	33	40	52	56	30	29	27	36	29	26	408
2021	28	24	34	41	53	57	31	28	29	37	30	27	419
2022	29	25	32	42	55	58	32	31	30	38	32	28	432
2023	30	26	33	43	54	59	34	32	31	39	31	29	441

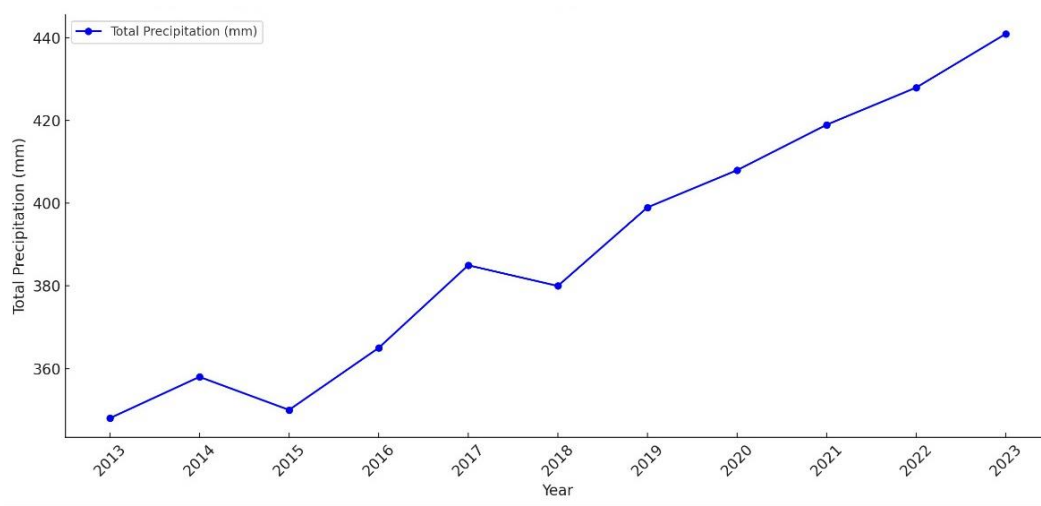

Рисунок 2. Среднегодовое количество осадков в Казахстане на 2013-2023 год

Анализ данных о количестве осадков с 2013 по 2023 год показывает устойчивую тенденцию к увеличению общего количества осадков. В 2013 году сумма осадков составила 348 мм, что является минимальным показателем за указанный период. С каждым годом

наблюдается рост: в 2023 году осадки достигли 441 мм, что на 93 мм больше, чем в 2013 году. Наибольшее количество осадков наблюдается в июне и июле, тогда как зимой (январь и февраль) фиксируются минимальные значения. Особенно заметен рост в летние месяцы, где увеличение составило 5-10 мм по сравнению с предыдущими годами. Данные указывают на возможные изменения в климатических условиях, что может иметь значительное влияние на экологическую обстановку и аграрный сектор. Таким образом, за рассматриваемый период можно отметить общую тенденцию к увеличению осадков из-за увеличения температуры увеличивается испарение воды, что, в свою очередь, может приводить к более насыщенной атмосфере влагой. Это часто вызывает усиление дождевых периодов и более сильные ливни, что и видно в приведенных данных. Летние месяцы, где зафиксировано наибольшее увеличение осадков, могут быть особенно подвержены этому эффекту.

Парижское соглашение, принятое в 2015 году, нацелено на снижение темпов глобального потепления, удерживая рост температуры ниже 2 градусов Цельсия по сравнению с доиндустриальным уровнем, с усилиями для удержания на уровне 1,5 градусов. Казахстан, подписавший это соглашение, взял на себя несколько важных обязательств для достижения этих целей.

Во-первых, Казахстан обязался сократить выбросы парниковых газов на 15% к 2030 году от уровня 1990 года, а в случае получения международной помощи – до 10%. Для этого страна стремится к развитию низкоуглеродного сектора и увеличению доли возобновляемой энергетики до 50% в энергобалансе к 2050 году. Разработаны меры для адаптации к климатическим изменениям, направленные на снижение уязвимости важнейших секторов экономики, таких как сельское хозяйство и водные ресурсы. Кроме того, Казахстан внедряет нормативные акты и «зеленый» налог на углерод для стимулирования снижения выбросов и повышения энергоэффективности. Тем не менее, соблюдение этих обязательств сталкивается с трудностями. Во-первых, значительная зависимость от угольной энергетики, обеспечивающей более 70% выработки электроэнергии, затрудняет быстрое сокращение выбросов. Недостаток финансирования и нехватка современных технологий также ограничивают реализацию экологически чистых проектов. Инфраструктура, устаревшая и не готовая к интеграции возобновляемых источников, нуждается в модернизации. Кроме того, различия в выполнении экологических норм и стандартов по регионам затрудняют выполнение единой климатической политики. Социально-экономические факторы, такие как возможное повышение цен на энергию, также сдерживают активное внедрение «зеленых» решений. Для решения этих проблем Казахстану необходимо диверсифицировать энергетический баланс, инвестируя в солнечные, ветровые и гидроэлектростанции. Создание условий для привлечения иностранных инвестиций, включая налоговые льготы и субсидии, поможет развивать «зеленые» технологии. Модернизация энергетической инфраструктуры позволит интегрировать новые источники энергии и повысить общую эффективность. Развитие образовательных программ для подготовки специалистов и повышения осведомленности общества также будет способствовать внедрению «зеленых» технологий. Установление индикаторов для мониторинга и отчетности поможет улучшить контроль за соблюдением обязательств, а международное сотрудничество обеспечит доступ к технологиям и финансированию. Эти меры помогут Казахстану выполнить обязательства Парижского соглашения и создать устойчивую экономику.

Для минимизации последствий глобального потепления Казахстану необходимо предпринимать активные меры, направленные на адаптацию к изменяющемуся климату и снижение выбросов парниковых газов.

В первую очередь это включает развитие возобновляемых источников энергии, таких как солнечная и ветровая энергетика, которые могут снизить зависимость страны от углеродных ресурсов. Переход на устойчивые к засухе культуры. Введение сортов растений, которые лучше переносят засушливые условия и экстремальные температуры, снизит зависимость от климатических факторов. Системы капельного орошения и другие эффективные методы водопользования. Водные ресурсы становятся все более дефицитными,

поэтому орошаемые площади нужно использовать максимально эффективно. Внедрение современных технологий для мониторинга погоды и прогнозирования изменений может помочь фермерам вовремя реагировать на погодные условия. Казахстан уже начал инвестировать в ветровую и солнечную энергетику, однако эти проекты нужно значительно расширить. Степные и пустынные регионы страны идеально подходят для установки ветровых и солнечных электростанций. Внедрение "зеленых" технологий требует значительных финансовых ресурсов, и сотрудничество с международными банками и фондами (например, Всемирный банк, Зеленый климатический фонд) может помочь стране в реализации экологических проектов. Глобальное потепление представляет собой серьезную угрозу для Казахстана, так как изменения климата затрагивают все аспекты жизни и экономики страны. Увеличение среднегодовой температуры, изменение режима осадков и учащение экстремальных погодных явлений являются непосредственными следствиями этого процесса. Казахстан, обладая обширными сельскохозяйственными угодьями и уникальными экосистемами, сталкивается с множеством вызовов, связанных с изменениями климата. Таким образом, Казахстан должен не только реагировать на вызовы, связанные с глобальным потеплением, но и активно участвовать в формировании международной климатической политики. Системный подход к решению этой проблемы позволит не только минимизировать негативные последствия, но и создать новые возможности для устойчивого развития страны.

Список использованных источников

1. Изменения климата https://climateknowledgeportal.worldbank.org/sites/default/files/2021-06/15834-WB_Kazakhstan%20Country%20Profile-WEB.pdf
2. <https://www.undp.org/kazakhstan/news/undp-study-80-people-kazakhstan-ready-contribute-tackle-climate-change-and-help-save-planet>
3. [данные таблиц https://www.kazhydromet.kz/](https://www.kazhydromet.kz/)
4. Парижское соглашение <https://www.zakon.kz/sobytiia/6415991-tokaev-kazakhstan-podderzhivaet-prizyv-oon-k-deystviyam-po-sokhraneniyu-okruzhayushchey-sredy.html>
5. Последствия изменения климата <https://econews.kz/news/posledstviia-izmeneniia-klimata-v-kazakhstane-novye-dannye-kazgidrometa>
6. С чем связано повышение температуры <https://www.inform.kz/ru/klimaticheskie-izmeneniya-i-ih-vozdeystvie-na-selskoe-hozyaystvo-kazahstana-304236>

МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ

Мағдатов Қ.Ж.

заң ғылымдарының магистрі

Алькеев М.А.

сот отындаушысы

Мрасыл Ұ.Ө.

Ю-23-1к студенті

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университетінің

Аңдатпа: Нақты түсіндірумен байланысты маңызды мәселелердің кең ауқымын меншік құқығын қорғауға бағытталған заң ережелерін қолданудың ерекшелігі жайлы сөз қозғаймыз. Бұл тұрғыда виндикация деген атаумен кең тараған ұғымды басымылыққа ала отырып меншік құқығын қорғау мәселелерін шешудің оңтайлы тепе-теңдігін сақтауда бір жағынан меншік иесінің және адал сатып алушының мүдделері болса, екінші жағынан, азаматтық айналым тұрақтылығы маңызды мәнге ие.

Түйінді сөздер: *виндикациялық, Жосықсыз, психология, лингвистика, логика.*

Құқықтық ұстанымды алға қоятын өркениетті мемлекеттерде меншік құқығының қорғалуын бойынша қатынастарды басты орынға қойып, маңызды мән береді. Өйткені, қандайда бір мемлекетте болмасын, тіпті әр отбасында болса да меншік деген адамзат баласының негізі өмір сүруінің қажетті шарт ыдеп айтсақ артық етпес. Мәселен, меншік деген ол экономикалық ұғым, ал оның әрекет жағдайын реттеу құқыққа тән болмақ. Қай елде де экономиканы ойлап, оны реттеу үшін заң шығарып, ал оны жүзеге асыру үшін саясат қолданатыны қисынға саяды. Ал мемлекеттегі әр азамат өз меншігін қалауынша пайдаланып, оны экономиканың көзі ретінде келетін зияннан қорғай алама? Меншіктің қорғалуы англосаксондық құқықтық жүйелі мемлекеттерде және діни мемлекеттерде әдет-ғұрып заңдарымен реттеліп отырса, біз сияқты романо-германдық құқықтық жүйені таңдаған мемлекеттерде негізгі заңымен, яғни Конституциясымен бекітіліп реттеледі.

Құқықтық мемлекет ретінде Конституциямыз елдің негізгі заңы, сондықтан басқа заңдардың қабылдануына бастау беретін акт болып табылады және оған бағынышты заңдар, кодекстер қайшы болмауға тиіс.

Еліміздің Конституциясының 26-бабының бірінші тармағында Қазақстан Республикасының азаматтары заңды түрде алған мүлкін өз меншігінде ұстай алады деп өз еліміздің азаматтарының меншігін бекітіп берсе, ал меншікке заңмен кепілдік берілетіні және соттың шешімінсіз ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайдыны туралы баяндалып, шегелеп бекітілген [1].

Міне, осы ата заңымызға негізделіп қабылданған азаматтық заңнамасы бойынша меншік құқығын қорғауға байланысты мәселені бірнеше әдіс түрімен қорғауға болатынын көруге болады. Бірі ретінде меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикациялық талап) Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 260-бабы және меншік иесі өз құқықтарының бұзылуы иеліктен айыруға байланысты болмағанымен, оларды бұзудың қандайын болса да жоюды талап етуге құқығы Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 264-бабы (негаторлық талап). Негізінен кез келген меншік осы екі тәртіп, яғни екі түрлі талап қою арқылы қорғалады [2]. Доктриналық талдауда ғалымдар меншік құқығын қорғаудың тағы бір жолын мүлікке меншік құқығын тануды айтып жүр, бұл бірақ азаматтық заңнаманың 159 бабында көзделген. Бұл жерде кез келген адам сотқа жүгіну арқылы өзінің иелігіндегі мүлікке меншік құқығын тануды сұрай алады.

Біз мақалада меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуіне байланысты бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерге тоқталмақпыз. Дегенмен осы мәселеде виндикациялық талапқа тоқталмас бұрын мына мәселеге назар аударсақ.

Адалдық (*bona fides*) – Ежелгі Рим дәуірінен бері белгілі аса маңызды азаматтық-құқықтық категорияның бірі. Осыған қарамастан римдік жеке құқықтың көздерінде оның жалпы анықтамасы болмасада азаматтық институт пен оның нормаларында маңызды рөл атқарды [3, 131-132б.].

Бүгінгі таңда «адалдық» ұғымының маңыздылығы артты, сондықтан заң шығарушы азаматтық кодекстің нормасына енгізді. Өйткені меншік құқығын қорғауда сот шешімінің маңыздылығы «адалдық» терминімен тікелей байланысты екенін көрсетті. Бірақ соған қарастан «адалдық» термині жалпы нормасына жазылғанымен, оған жеке түсінік берілмеген және оны көп ғалымдар көп мағыналы ұғым түрінде психология, лингвистика, логика, философия және т.б. салаларымен байланыстырып қарастырады.

Дегенмен адал алушы мен адалдық қасиеттерді айырған жөн шығар. Адал алушының арғы ойы не болған білу қиын, ал адалдық қасиет өзгеріп кетуі мүмкін. Адам баласының жүрегі соғады десек, онда соққан жүректе қасиеттерді ұстай алуда қиын болар, өйткені ол бірқалыпта еме ғой. Мәселен, Абай атамyzдың елден бөлек болам десек ақыл, қайрат, жүрек үшеуін бірдей ұста сонда елден ерек, бөлек боласың дейді. Ал, жүрек амалдары мен ақыл амалдары кейде бір біріне бағынбай жатады. Адал алушы жағдай көп кездестің мәселе. Адал алушы меншіктегі мүлік құжаттарының дұрыс емес екенін білмей қалуы мүмкін ғой. Сондықтан адал алушы деп алып, оның жауапқа тартатын жағдай туындауы мүмкін екенін ескерген жөн.

Адалдық санаты Азаматтық кодексте әртүрлі мәнге ие бола отырып, істің шешілуіне өте себін тигізеді Азаматтық кодекс бойынша мәмілелердің жарамсыздығын, заттық және міндеттемелік құқық нормаларын белгілейді..

Қазақстан азаматтық құқық жүйесіндегі көптеген маңызды орындардың бірі – мүлікті басқа біреудің заңсыз иелігінен талап ету, яғни виндикациялық талап туралы ереже ойып орын алады. Виндикациятермині заңның өзінде осы қалпында қолданылмаған. «Виндикация» термині латын тілінен аударғанда «*vindicare*» «күш қолдану туралы жариялаймын (затты күшпен қайтаруды талап етемін), қорғаймын, наразылық білдіремін, талап етемін» дегенді білдіреді.

Қорғаудың бұл түрі ежелгі Римде пайда болды және сол кездегі меншік құқығын қорғаудың негізгі әдістерінің бірі болды. Виндикациялық талаптар олардың көлемі бойынша ең кең заңды талаптардың категориясын білдіреді.

Ел өркениетіндегі виндикациялық сот ісі деп затты иемденбейтін меншік иесінің оны заңсыз иеленушіге қатысты талабы түсініледі. Мұндай талап тұтастай алғанда меншік құқығын қорғайды, меншік иесінің барлық үш құқығы – билік ету, пайдалану, иелік етуді сақтайды, өйткені ол барлық үш өкілеттік бір уақытта бұзылған кезде ұсынылады. Осы кезеңде меншік иесі иелік ету, пайдалану және билік ету мүмкіндігінен айырылған, бірақ солар үшін меншік құқығы сақталып тұр және виндикациялық талап қоюға негіз болып табылады.

Виндикациялық талаптың объектісі тек талап қою кезінде сақталған жеке анықталған зат бола алады. Егер мұндай нәрсе айналымнан шығып кетсе, мысалы, ол қайтыс болса, онда виндикациялық талаптың мақсатына қол жеткізу мүмкін емес. Егер талап қоюдың мәні біреудің заңсыз иелігінен затты талап ету туралы талап қойылғаннан кейін жойылса немесе тұлға қайтыс болса іс сотта қаралған кезде, виндикациялық талап та қанағаттандырылуға жатпайды.

Виндикациялық талапты қарау кезінде дәлелдеу нысанасы бойынша айқындалған виндикация түріндегі салдарларды қолдану келесі мән-жайлардың болуына немесе болмауына байланысты:

- мүлікті иеліктен шығару жөніндегі мәміле өтеулі немесе өтеусіз;
- сатып алушының адалдығына немесе теріс пиғылына байланысты;
- мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару тәсіліт еркінен тыс немесе оның еркі бойынша.

Сот дауларын шешуде практикалық маңызды мәселе мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару әдісін түсіндіру болып табылады. Егер мәміле ақылы түрде жасалса және мүлікті сатып алушы адал болса, мүлік иесінің еркінен тыс шығу деп нені түсіну керек? Мәселен, АҚ-нің 261-бабының 1-тармағында мүлік меншік иесінің иелігінен шығуы мүмкін бірнеше тәсіл көрсетілген.

- меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқан;
- не сол немесе басқасынан ұрланған;
- не олардың иелігінен олардың еркінен тыс өзге жолмен кеткен жағдайда мүлікті адал алушыдан талап етуге құқылы.

«Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 нормативтік қаулысында «мүлікті шығарудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа адаммен залым келісімі, жаңылыстырудың ықпалымен және басқалар сияқты жағдайлар жатады» деп көрсетілген (13-тармақ). Нормативтік қаулының 13-тармағы Азаматтық Кодекстің 261 – бабын түсіндіруге арналғандықтан, мұнда көрсетілген мүлікті иеліктен шығарудың барлық әдістері – алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту, меншік иесінің өкілінің басқа адаммен құқыққа қайшы келісімі, алдау, мүліктің меншік иесінің иелігінен шығарылуына қатысты ойлардың және «Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауларды шешудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қаулысы тұрғын үйдің меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс шығып кету жағдайлары, атап айтқанда, жаңылыстырудың, алдаудың, зорлық-зомбылықтың, қорқытудың және басқалардың ықпалымен мәміле жасау болып табылатынын түсіндіреді.

Егер біз азаматтық құқық теориясына жүгінетін болсақ, онда құқықтық ғылыми әдебиеттерде осы мәселелерді шешудің басқа тәсілдерінде көруге болады. Мәміленің қажетті элементі-қатысушының еркі, ол АҚ-нің 147-бабында берілген мәмілені бағытталған әрекет ретінде анықтаудан қисынды түрде алынады. Демек, ерік мәміленің нысанымен, мазмұнымен, мәмілеге қатысушы мәртебесімен, ерік білдіру еркіндігімен қатар оның жарамдылығын айқындайтын мәміленің міндетті элементі болып табылады (АҚ-нің 157-бабының 2-тармағы). Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда кімді қорғау керек деген мәселені шешу үшін ерік-жігерді есепке алуда меншік иесі немесе адал сатып алушының қайсысы? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып шешу ұсынылады-контрагенттен шығындарды өндіріп алу кімге оңай болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен кетсе, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетін, сондықтан оның шығындарын өтеу мүмкіндігі аз адал сатып алушыға қарағанда осы адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ.

Шығудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа тұлғамен зиянды келісімі, жаңылысу ықпалымен мәмілелер жасау және т.б. сияқты жағдайлар жатады, осы жағдайлардың толық тізбесі ҚР АҚ 261-бабында көзделген.

Барлық осы жағдайларды біріктіретін ең бастысы, мүліктің меншік иесінің (заңды иесінің) еркінен тыс қалдырылғаны. Бұл ретте осы фактіні сот істің нақты мән-жайларын және тараптар ұсынған дәлелдемелерді негізге ала отырып, әрбір нақты іс бойынша жеке белгілеуге тиіс.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардан ақылға қонымды сақтық, адалдық, сақтық танытқан адал сатып алушының мүдделері, егер меншік иесі сотта мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иелікке берген адам жоғалтқанын немесе біреуінен немесе екіншісінен ұрланғанын немесе олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кеткендігін дәлелдемесе ғана қорғалуға жатады.

Ал, енді меншік иесінің иелігінен мүлік оның еркінен тыс шығарылған жағдайда мүлдем басқа мәселе туындайды. Мұнда адал сатып алушының жағдайы өзіне пайдалы болады, өйткені ол өзінің мүлкін иемденген адамның шын мәнінде кім екенін білмеуі мүмкін

және меншік иесінен айырмашылығы шығындарды өндіріп алатын өзінің контрагентін білетін болады.

Дәл осы принцип арқылы меншік иесі мен адал сатып алушы мүдделерінің тепе-теңдігі орнатылады, азаматтық сауданың сенімділігі қорғалады және азаматтық қатынастардың тұрақтылығы қамтамасыз етіледі. Осы тәсілді қолдана отырып, мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару негіздері туралы келесі қорытындыға келуге болады. Ерік-жігердің бұзылуынан туындаған жарамсыз мәмілелер тобына: алдау, арбау, зорлық-зомбылық, қауіп-қатер, бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен өзара құқыққа қайшы келісімі, сондай-ақ жалған мәмілелер жатады. Кейде бұған өтірік және жалған мәмілелер, өз әрекеттерінің мәнін түсіне алмайтын және оларды басқара алмайтын адам жасаған мәмілелер жатады. Қорытындылай келе, қысқаша шолу азаматтық құқық теориясының доктриналық ережелерінің Қазақстанда қалыптасқан заң практикасымен елеулі алшақтығын көрсетеді.

Заңды реттеу бойынша жүйелік шараларды әзірлеу үшін уәкілетті орган заңгерлерден құқық қолдану тәжірибесімен және келесі мәселелер бойынша нақты ұсыныстармен бөлісуді сұрайды:

- меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды қорғау кепілдіктерін күшейту, мүлікті заңсыз қол сұғушылықтардан сенімді қорғауды қамтамасыз ету, оны меншік иесінің мүддесі үшін еркін және заңды түрде пайдалану;

- меншік құқығын қорғау тетіктерін күшейту үшін заңнаманы түзету, рейдерлік және бәсекелестікті жою мақсатында басқа да заңсыз қысымға қарсы тұру үшін меншік иесіне нақты кепілдіктер беру.

Нәтиже ретінде азаматтық құқықтағы меншік құқығының қорғалуын талдау және сот практикасын одан әрі жетілдіру үшін Азаматтық Кодекстің 261-бабын түсіндіру проблемаларына назар аудару керек. Біз виндикациялық талапты қарау кезінде мәмілелер жарамсыздығының барлық басқа көрсетілген негіздемелерін талдауды және оларды бағалауды қарастыру маңызды болмақ. Азаматтық құқықтағы меншікті қорғау институтының және сот практикасын дамыту үшін азаматтық құқық ғылымының ізденістерін ескеру, иесі жоқ меншік иесі мен адал сатып алушының мүдделерін дұрыс теңестіру, мәмілелер жасау кезінде азаматтық тауар айналымына қатысушылардың тәуекелдерін азайту сияқты тиімді тұжырымдамаларды жасауға мүмкіндік тудырады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жыл 30 тамыз. (20.03.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалып бөлім) 1994 жыл 27 желтоқсан № 268-ХІІІ (16.01.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар)
3. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / пер. с чешск. М.: Юрид. лит., 1989. С. 131-132.
4. Кузьмина И.Д. Правоприменительное значение требования добросовестности // Юридическая наука и практика. 2014. Т. 10. № 1. С. 44.
5. Гуев А.Н. Гражданское право. Учебник. Т.1, М: Инфра-М, 2003, 457 с.
6. Аубакирова Г.А., Райбаев Д.К. Ограничение прав и свобод человека // «Хабаршы-Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова – 2022-№1 (75) С.4.

АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ УПРАВЛЕНИЯ КЛИМАТ-СИСТЕМАМИ ЖИЛОГО ЗДАНИЯ

Малаева А.К.

*магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова*

Калинин А.А

*PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова*

Аннотация: Статья рассматривает внедрение технологий Интернета вещей (IoT) в управление коммунальной инфраструктурой и системами «умный дом» с целью повышения их эффективности и устойчивости. Описаны примеры использования IoT в водоснабжении, канализации и теплотрассах, где датчики и интеллектуальные системы мониторинга позволяют своевременно выявлять неисправности и оптимизировать работу инфраструктуры. Также внимание уделено интеграции IoT в адаптивные системы управления, позволяющие улучшить энергоэффективность, комфорт и безопасность зданий.

В статье описывается, как использование облачных платформ и предиктивной аналитики способствует повышению качества управления, снижению затрат и улучшению функциональности зданий. Рассматриваются методы адаптивного регулирования и компенсационно-предиктивного управления для эффективной работы объектов управления в реальных условиях.

Ключевые слова: Интернет вещей (IoT), умный дом, адаптивное управление, облачные технологии, предиктивная аналитика, энергоэффективность, управление коммунальной инфраструктурой.

В Республике Казахстан информационные технологии выделены как одно из направлений национального проекта «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций».

Планируется внедрение цифровых платформ для работы с данными, которые будут удовлетворять потребности государственных органов, бизнеса и граждан. Эти платформы обеспечат создание эффективной системы сбора, обработки, хранения и предоставления пространственных данных, позволяя получать актуальную и достоверную информацию о пространственных объектах.

Такие технологии способствуют комфортной и безопасной жизни, повышению эффективности работы, развитию бизнеса, а также предоставлению услуг, которые делают окружающую среду чище, удобнее и более приспособленной для жизни. Киберфизические и кибербиологические системы активно развиваются, формируя Интернет вещей (IoT), который объединяет кибернетический, физический и биологический миры. IoT включает устройства, способные контролировать окружающую среду, передавать данные о своем состоянии, получать команды и функционировать на основе полученной информации.

Многие крупные компании планируют использовать технологии Интернета вещей в ближайшие годы. Ожидается, что через год подобные проекты запустят 30% компаний, в течение двух лет – еще 25%, а в срок от двух до пяти лет – дополнительно 15%. Только 5% организаций не рассматривают внедрение IoT в долгосрочной перспективе, тогда как 10% пока не определились со своими планами. Лидерами по внедрению IoT-технологий являются Латинская Америка и Азия: в Латинской Америке уже 30% компаний реализуют такие проекты, а в Азии запуск планируется у 51% опрошенных в ближайший год. В Европе этот показатель составляет 14%, в Северной Америке – 20% [3, с.43].

1. Мировой опыт внедрения инновационных технологий в управлении коммунальной инфраструктуры.

Множество европейских стран, включая Германию и Нидерланды, активно внедряют решения на основе Интернета вещей (IoT) для мониторинга состояния коммунальной

инфраструктуры, такой как водопроводы, канализация и теплотрассы. Использование датчиков и автоматизированных систем позволяет оперативно выявлять и устранять неисправности. IoT становится одной из самых инновационных технологий, меняющих подход к управлению коммунальной инфраструктурой в Европе.

В водопроводных системах IoT-технологии обеспечивают значительные улучшения благодаря установке датчиков, которые мониторят состояние труб и качество воды. Эти устройства собирают информацию о давлении, температуре, химическом составе воды и других показателях, что помогает своевременно обнаруживать утечки, коррозию и другие проблемы. Например, в Германии во многих городах реализуются проекты по установке умных датчиков, которые передают данные в реальном времени на центральные серверы. Это позволяет коммунальным службам быстро реагировать на возникающие проблемы, снижать потери воды и улучшать качество водоснабжения.

В канализационных системах IoT помогает контролировать уровень наполненности коллекторов, состояние насосных станций и качество сточных вод. В Нидерландах, где высок уровень грунтовых вод и существует угроза затоплений, использование датчиков в канализационных коллекторах помогает эффективно управлять системой отведения сточных вод. Эти датчики измеряют уровень воды и могут автоматически включать насосы или перенаправлять потоки, предотвращая перегрузки системы и возможные затопления.

Теплотрассы в Европе также становятся объектом внедрения IoT-технологий. Датчики температуры и давления, установленные на тепловых магистралях, позволяют отслеживать состояние трубопроводов и выявлять утечки тепла. В Германии и Нидерландах реализуются проекты по созданию интеллектуальных систем управления тепловыми сетями, которые анализируют данные с датчиков и оптимизируют потребление тепловой энергии. Это помогает снизить эксплуатационные расходы и уменьшить выбросы углекислого газа, способствуя повышению энергоэффективности и экологической устойчивости.

Проект SmartWater, реализуемый в немецком Штутгарте, представляет собой пилотную инициативу по установке умных сенсоров в городских водопроводных системах. Эти датчики передают данные в облачную платформу, где происходит их анализ с целью выявления утечек и других проблем. Благодаря этому проекту город смог снизить потери воды на 15% и значительно улучшить обслуживание инфраструктуры.

2. Интеграция технологий IoT и адаптивного управления для оптимизации функционирования объектов управления в системах «Умный дом».

Технология IoT предоставляет возможность интегрировать современные инструменты для повышения качества управления зданиями, а также использовать мощные вычислительные и аналитические ресурсы. Аппаратное обеспечение объекта управления (ОУ) выполняет функции измерения технологических параметров, реализации управляющих воздействий и передачи данных на облачный сервер, где информация сохраняется в единой базе данных (БД) [2].

Для таких задач обычно применяются специализированные вертикально-ориентированные IoT платформы, разработанные для использования в системах «умный дом» и оптимизированные для ускорения процесса автоматизации. Единая база данных IoT платформы собирает всю информацию обо всех подключенных объектах, таких как данные об одном здании или нескольких объектах, расположенных на разных территориях.

Данная архитектура системы позволяет эффективно распределять вычислительные ресурсы облачного сервера между всеми пользователями системы, улучшая их работу. Унифицированный подход к управлению типовыми технологическими объектами и единый алгоритм анализа функционирования систем управления (СУ) на основе IoT контроллеров способствует более быстрому накоплению данных, необходимого для оценки эффективности алгоритмов управления, и их оперативной оптимизации [1, с.745].

Управление техническими объектами управления (ОУ) в подсистемах зданий заключается в формировании команд, которые обеспечивают целенаправленное изменение

состояния объекта в соответствии с заранее заданными требованиями и ограничениями. Например, регулирование теплового режима в помещении может осуществляться путем изменения объема подачи теплоносителя для поддержания нужной температуры при минимальных энергозатратах.

Частным случаем управления является сохранение заданного состояния объекта при воздействии внешних факторов, которые могут нарушать это состояние. Для теплового режима такими факторами могут быть колебания температуры окружающей среды или теплоносителя.

Общая схема адаптивного регулирования параметров ОУ включает сам объект, регулятор (например, ПИ-регулятор) и блок адаптации алгоритма, который настраивает регулятор в зависимости от внешних условий. Сигнал обратной связи передает информацию о текущем состоянии ОУ y . Если состояние объекта y отклоняется от желаемого значения x , регулятор корректирует управляющее воздействие, чтобы устранить это отклонение.

Такие адаптивные алгоритмы используются для создания систем стабилизации, следящих систем, каскадных схем регулирования и систем с компенсацией возмущений. Они особенно важны для зданий, где свойства ОУ могут меняться со временем, например, динамические характеристики помещения зависят от времени года, количества людей в помещении или работающего оборудования. Адаптивные алгоритмы корректируют настройки регуляторов, используя статистические данные о состоянии ОУ y и управляющих воздействиях x .

Существуют различные подходы к реализации адаптивных регуляторов:

1. Активные адаптивные регуляторы: эти устройства отслеживают дисперсию регулируемой величины и при превышении допустимых значений инициируют перестройку параметров регулятора. Для этого на вход объекта подаются специальные сигналы (импульсные, синусоидальные), которые позволяют построить актуальную модель объекта.

2. Адаптивные регуляторы с текущей идентификацией: такой подход включает блок идентификации, который непрерывно оценивает состояние ОУ и корректирует модель объекта, адаптируя настройки регулятора в реальном времени.

Современные алгоритмы управления также используют нейросети, нечеткую логику и другие интеллектуальные методы, что позволяет улучшать точность и эффективность регулирования.

Снижение затрат на проектирование, внедрение и эксплуатацию достигается благодаря использованию технологий Интернета вещей (IoT) и облачных вычислений. Элементы адаптивного управления распределяются между объектом и облачным сервером. Облачный сервер представляет собой онлайн-ресурс, где данные хранятся и обрабатываются на множестве серверов, скрытых от пользователя.

Архитектура системы управления включает три основные группы компонентов:

1. Пользователи: операторы, интеграторы и лица, принимающие решения (ЛПР). Они могут вручную управлять параметрами через мобильные приложения или веб-интерфейс.

2. ОУ и IoT-контроллеры: контроллеры реализуют алгоритмы регулирования (например, ПИД-регуляторы), хранят сценарии работы и текущие настройки.

3. Облачные модули: эти модули обрабатывают данные, используют модели объекта, реализуют адаптацию, программное управление и предиктивную аналитику [2, с.72].

IoT-контроллер обеспечивает непрерывное регулирование технологических параметров объекта управления (ОУ) по классическому алгоритму обратной связи. Это позволяет поддерживать удовлетворительное состояние ОУ даже при отсутствии связи с облачным сервером. Лицо, принимающее решения (ЛПР), задает желаемые значения параметров, например, температуру в помещении, через интерфейс контроллера.

Собранные данные о состоянии ОУ в процессе эксплуатации передаются на облачный сервер, где выполняется их обработка. Блок анализа данных агрегирует, фильтрует шумы, проводит статистический анализ и оценивает качество функционирования ОУ. На основе анализа формируются отчеты и рекомендации для ЛПР, которые помогают улучшить

эффективность работы ОУ и системы управления (СУ) здания. Данные о действиях ЛПР используются для формирования сценариев управления, включающих прогнозирование предпочтений пользователя и изменений в окружающей среде [1, с.741].

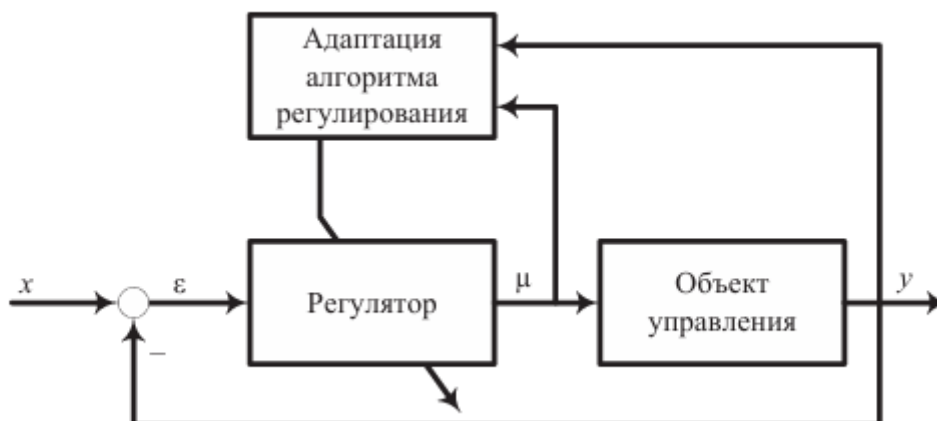

Рисунок 1 – Обобщенная схема адаптивного управления параметром ОУ

Для повышения качества управления применяются усовершенствованные алгоритмы, а накопленные данные о работе ОУ используются для построения его модели. Такая модель позволяет реализовать предиктивную аналитику, которая помогает заранее выявлять и компенсировать возмущения, воздействующие на объект. Постоянная адаптация модели ОУ под реальные условия обеспечивает оптимальную работу локальных контуров регулирования.

Предиктивная аналитика инженерных подсистем интеллектуального здания включает следующие этапы:

1. Формирование базы данных, включающей информацию об измерительных и управляющих устройствах, авариях, командах пользователей и сценариях управления.
2. Автоматический сбор данных о климатических, технологических и энергетических показателях для различных помещений.
3. Расчет целевых показателей для контролируемых участков, включая удельное энергопотребление и климатические параметры.
4. Сопоставление целевых показателей с результатами статистического анализа исторических данных.
5. Оценка изменений состояния инженерных подсистем на основе предиктивной модели.

Алгоритмы компенсации обновляются в зависимости от динамики свойств ОУ, качества регулирования и доступных данных. Для реализации компенсационного и предиктивного управления используется передаточная функция (ПФ) каналов объекта. Идентификация каналов проводится заранее на этапе внедрения СУ через активные эксперименты, например, с применением ступенчатого воздействия на ОУ.

Активный эксперимент заключается в подаче ступенчатого возмущения на канал ОУ при отключенном регуляторе. По отклику объекта определяется ПФ методом графического или численного анализа. Коэффициент передачи, время запаздывания и постоянная времени рассчитываются по результатам анализа отклика. Эксперименты могут быть выполнены в процессе эксплуатации здания, минимизируя их влияние на пользователей.

В режиме идентификации IoT-контроллер временно отключает автоматическое регулирование и реализует ступенчатый сигнал минимальной амплитуды на входе объекта. Отклик анализируется в облачном сервере, а полученные данные используются для создания алгоритмов компенсационно-предиктивного управления.

Заключение

Внедрение технологий Интернета вещей (IoT) в управление коммунальной инфраструктурой и системами «умный дом» представляет собой важный шаг к цифровизации и повышению эффективности различных отраслей. Применение IoT в таких областях, как водоснабжение, канализация и теплотрассы, способствует значительному улучшению мониторинга и управления инфраструктурой, а также снижению потерь ресурсов и повышению устойчивости к внешним воздействиям. Использование датчиков и интеллектуальных систем позволяет быстро выявлять проблемы и оптимизировать работу систем, что особенно важно в условиях урбанизации и изменения климата.

Технология IoT также открывает новые возможности для адаптивного управления зданиями, оптимизации энергопотребления и повышения комфорта проживания. С помощью облачных платформ и интеллектуальных алгоритмов можно эффективно анализировать данные, настраивать параметры управления и прогнозировать изменения в состоянии объектов. Это позволяет не только повысить энергоэффективность, но и минимизировать эксплуатационные расходы, улучшая качество обслуживания и комфорт пользователей.

Применение IoT в адаптивном управлении объектами управления позволяет гибко реагировать на изменения внешних факторов, корректировать параметры в реальном времени и использовать данные для предсказания и устранения проблем. Это создает основу для создания более устойчивых, эффективных и интеллектуальных систем, которые способны адаптироваться к меняющимся условиям.

В целом, внедрение IoT в управление инфраструктурой и зданием способствует не только улучшению качества жизни, но и поддержанию экологической устойчивости, снижению затрат и обеспечению более эффективного использования ресурсов.

Список использованных источников

1. Кычкин А.В., Дерябин А.И., Викентьева О.Л., Шестакова Л.В. Автоматизация процессов компенсационно-предиктивного управления климат-системами интеллектуального здания // Вестник МГСУ. 2019. Т. 14. Вып. 6. С. 734–747. DOI: 10.22227/1997-0935.2019.6.
2. Упоров Е.И. Концепция интернета вещей как базовая идея создания «умного дома» / Е.И. Упоров, Ю.С. Белов // Международный студенческий научный вестник. 2018. С. 71-72
3. Долматова А.В., Кузнецова А.И. Инновационные технологии в системе ЖКХ // Экономика и управление. 2019. №3 (18). С.42-49

ВЛИЯНИЕ СИГАРЕТНЫХ ФИЛЬТРОВ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

Матимбаева А.А., Харитонов М.С.

Студенты группы ЭКО-24-2

Куанышбаев М.Т.,

магистр э.н., Карагандинский

университет Казпотребсоюза,

Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматривается негативное воздействие сигарет на окружающую среду и здоровье человека. Особое внимание уделено загрязнению, которое вызывает выброс окурков, содержащих токсичные вещества, такие как никотин, бензол и тяжелые металлы. Эти отходы долго разлагаются, превращаясь в микропластик, который загрязняет почву, воду и угрожает экосистемам. Также приводятся данные о значительном углеродном следе, образующемся в процессе производства сигаретных фильтров. Рассматриваются примеры успешных инициатив по переработке сигаретных отходов в разных странах, таких как Швеция, Эстония и США. В статье подчеркивается важность осознания проблемы на глобальном уровне и необходимости принятия мер для уменьшения воздействия табачной промышленности на природу.

Ключевые слова: ацетилцеллюлозы, окружающая среда, сигаретные фильтры, микропластик, табачные изделия.

Не каждый знает о том, что сигареты пагубно влияют не только на здоровье людей, но и на окружающую среду. На сегодняшний день сигареты являются одним из наиболее широко используемых и продаваемых продуктов в мире: на данный момент общее число курильщиков составляет 1,25 миллиарда. Если говорить о происхождении табака, то оно уходит своими корнями в Америку.

Растение было впервые культивировано местными общинами, которые использовали его для различных целей, включая лечебные и духовные практики. Первые сигареты представляли себя просто гильзой из бумаги, внутри которой был нарезанный табак. С того времени изменилось многое, появились фильтры, а фильтры в свою очередь это – часть сигареты в виде цилиндра, в конце являющиеся бычками.

Данный продукт изготавливают из ацетилцеллюлозы, пластик высокой степени модификации. Потребность в целлюлозе в настоящее время может быть оценена величиной 15-20 млн. в год. Производство же целлюлозы составляет порядка 7-9 млн.т, причем получают ее по экологически грязным сульфатной и сульфитной технологиям. Основные стадии получения целлюлозы состоят в проведении процесса варки материалов, содержащих целлюлозу и последующую обработку целлюлозной массы при помощи отбелки. Сущность процесса варки состоит в выделении целлюлозы из природных материалов, основанная на действии реагентов, растворяющих или разрушающих содержащиеся в растительных тканях не целлюлозные компоненты (белки, жиры, вески, смолы), а так же в том, что бы убрать связь между волокнами, которая осуществляется за счет лигнинов. Так же в фильтрах содержатся триацетин, нафталин, диоксид титана, пестициды, бензол, никотин, тяжелые металлы и много других компонентов, которые пагубно влияют на нашу экологию и здоровье. Выше сказанная ацетилцеллюлоза в среднем разлагается 20 лет, но она не исчезнет полностью, а станет микро пластиком. За данный промежуток времени весь химический состав успевает попасть в почву и навредить растениям и животным. Токсичные химические вещества содержащиеся в окурках постепенно начинают вымываться в воду, загрязняя реки, моря и океаны, что приводит к отравлению их экосистемы. Рыбы, птицы, моллюски и другие животные могут проглотить остатки сигарет, приняв их за пищу. Это может привести к отравлению, повреждению внутренних органов или блокировке пищеварительного тракта, что в последствии может стать причиной гибели. Ацетатные волокна, которые со временем

распадаются на макро частицы попадают в пищевые цепи, начиная с планктона, и накапливаются в организме морских существ, включая тех, которых употребляет человек. Так же ухудшается качество воды, потребляемая нами, она заполняется токсинами, что делает ее менее пригодной для использования. Неоднократно были случаи возникновения лесных пожаров из за брошенной сигареты. Производство тонны ацетата целлюлозы приводит к образованию 1,4 тонн парниковых газов CO₂ эквиваленте. Например в соседней России каждый год образуется примерно 44 тысячи тонн мусора в виде сигаретных фильтров. Получается, что производство одних фильтров приводит к ежегодным выбросам более 61 млн тонн парниковых газов, это равно годовому углеродному следу от 15 400 человек (средний углеродный след человека равен 4000 тыс тонн углекислого газа в год). В Казахстане данная проблема очень актуальна, по данным ВОЗ, в среднем на одного казахстанца приходится 2 тыс сигарет в год, отходы от которых весят до 4 тонн. За последние 5 лет в Казахстане вырос спрос на производство табачных изделий (Рис. 1).

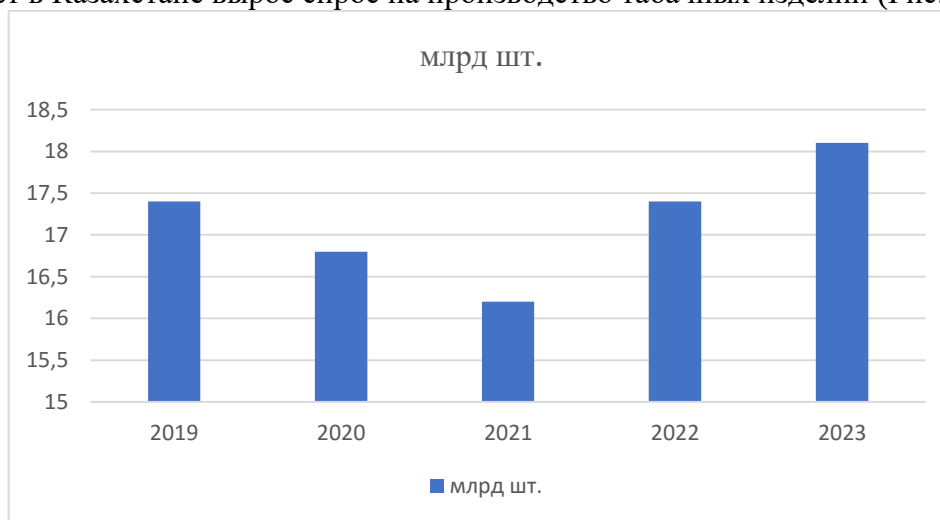

Рисунок 1 – Производство табачных изделий

Согласно результатам исследования, которое провели ученые из Университета Англия Раскин, наличие окурков в почве замедляет рост клевера на 27%. Кроме того, высота этого растения из-за присутствия окурков в почве оказывается на 28% ниже, чем у клевера, который вырос на почве, не засоренной окурками. В целом рост травы из-за наличия в почве окурков замедляется на 10%, а растение не добирает в росте 13%.

По данным ученых, фильтры неиспользованных сигарет оказывают такое же губительное действие на растения, как и фильтры от выкуренных сигарет. В этом исследовании ученые не учитывали влияние токсинов, которые выделяются при горении табака.

Ученые анализировали состояние почв близ Кембриджа. По их словам, есть территории, где на одном квадратном метре можно найти до 128 окурков.

Для того чтобы сохранить окружающую среду от бычков можно принять меры. Например, установление камер в зонах отдыха, парка, центре города, дворах и переулках и тротуарах. Призывать жителей города на субботники, построить здание для переработки фильтров от сигарет. Штрафовать за выброс окурка на землю, рекламировать в социальных сетях о вреде сигарет на окружающую среду, повесить баннеры, оповещать в новостях, можно даже выпускать фильмы об этом. Есть много решений данной проблемы, сейчас она актуальна как никогда и о ней должен знать каждый человек на этой планете. ВОЗ считает, что в отношении табачной промышленности следует применять правило: "Те, кто загрязняет – платит". Всемирная организация призвала страны помочь фермерам, выращивающим табак, перейти на производство других сельскохозяйственных культур. Кроме того, по мнению ВОЗ, государства должны помогать курящим людям отказаться от вредной привычки.

Как перерабатываются окурки в разных странах ?

В Швеции проект-стартап Corvid Cleaning учит обычных ворон собирать окурки по городу, закидывать их в специальный аппарат, который птицам за «работу» выдает вкусняшки, например, орехи.

Вороны одни из самых обучаемых птиц в мире, а еще они способны обучаться новому, просто наблюдая друг за другом. Сегодня новокаледонский вид врановых очищает от окурков небольшой город Седертелье, недалеко от Стокгольма. Вскоре к проекту планируют подключить сорок и галок.

В Эстонии, в Таллине, в 2022 году на нескольких пляжах установили баки-пепельницы от компании Filaret, проект поддержали власти города. Отходы от сигарет перерабатывают биоразлагаемые термопластичные нити для 3D-принтеров. Организаторы надеются, что проект поможет решить проблему в стране с большим количеством окурков на пляжах.

Окурки перерабатывают и в Америке, компания «TerraCycle». Здесь во время переработки пластик отделяют от токсинов.

Переработчик собирает такие опасные отходы не только в США, но и в Японии, Бразилии и в Великобритании.

В статье была затронута одна из глобально важных тем для сохранения природы. То, что мы называем обычными сигаретами с фильтром, губит морских жителей, водные ресурсы, леса, а так же нас самих. Нужно просто задуматься о том, как повлияет выброшенный окурочок на нашу с вами природу и каковы будут последствия.

Список использованных источников

1. <https://www.bbc.com/russian/news-49046322>
2. <https://news.un.org/ru/story/2022/02/1417772>
3. <https://www.tubakainfo.ee/ru/zachem-brosat-kurit/vlijaniye-kurenija-na-okruzhajushhuju-sredu/>
4. <https://patents.google.com/patent/RU2436484C2/ru>

ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ

Машабаев А.Ж.,
з.ғ.к., профессор
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды
Университетті
Нурмаханова Асемай,
магистрант, Қазтұтынуодағы
Қарағанды университеті

Аңдатпа: Қазақстан Республикасы қоғамы үшін ұйымдасқан қылмыстылық ұғымы салыстырмалы түрде жаңа пайда болған ұғым, бұрындары ол тек маман криминологтарға ғана белгілі болған және ол туралы мәліметтер қоғамнан жасырын түрде ұсталған. Қайта құру кезеңі ұйымдасқан қылмыстылықты күресуге мүмкіндік берді. Ол әлеуметтік-құқықтық құбылыстың қоғамға ашық енуі қоғамдық сана үшін байқалмай қалмады. Зерттеу көрсеткендей, ұйымдасқан қылмыстылық орын алып, өзінің қоғамдағы орнына ие екендігін мойындатпай қоймады, себебі ұйымдасқан қылмыстылықты заңдастыруға талпынған үрдістер де жүріп жатыр және ол қоғам мен мемлекеттің барлық салаларын бақылауға алуға бағытталғандығы туралы.

Түйінді сөздер: Қылмыскерлік, қылмыстық ұйым, қылмыстық қауымдастық, қылмыстық топ, алдын алу.

«Қылмыскерліктің алдын алу» дегеніміз, бұл – мемлекеттің, қоғамның, жеке және заңды тұлғалардың қылмыскерлікке жаңа адамдардың тартылуына, жаңа қылмыстық іс-әрекеттердің жасалуына, қоғамдық қатынастардың ары қарай криминалдануына жол бермеу мақсатында қылмыскерліктің детерминация және себептілік процесіне мақсатты ықпал етуі [1,876].

Біз бұрындары қылмыстылық дегеніміз-күрделі әлеуметтік құбылыс, сондықтан да оның себептерін ен тиімді қылмыстық саясат та жоя алмайды деп санағанбыз. Қылмыстық заң жүйесі қандайда бір қылмыстың алдын алу мақсатында қылмыскерге, сондай-ақ азаматқа ықпал жасай алады, жасауға тиісте. Әңгіме – сол ықпалдың неге тұратындығында, қаншалықты және қандай әдістермен жасалатындығында.

Бұл мәселелерде маңызды саяси-әлеуметтік және идеологиялық мазмұн бар. Қылмыстық саясат құралдары қылмыстылықтың субъективтік және бірқатар жақындау объективтік себептеріне және оларға мүмкіндік тудыратын жағдайларға ғана ықпал жасай алады. Қылмыстылықтың алдын алуға анықтама берсек, ол қылмыстылықтың себептерін және оған мүмкіндік тудыратын жағдайларды анықтау және жою мақсатында мемлекеттік, қоғамдық және басқа ұйымдардың жүргізетін, өзара байланыстағы әр түрлі шараларының жиынтығы.

Қылмыскерліктің алдын алу жүйесінде үш түр бөлініп алынады: жалпы, арнаулы және жеке дара алдын алу. Бұлай бөлуге алдын алу қызметінің ауқымы негіз болған. Қылмыскерліктің жалпы алдын алу дегеніміз – қылмыскерліктің барлық халыққа немесе оның топтарына ықпал ететін, жалпы экономикалық, әлеуметтік және өзге критерийлер бойынша бөлініп алынатын және бұл ретте ондай әлеуметтік топтардың іс жүзінде барлық өкілдеріне қылмыстық іс-қимыл мүмкіндігін жасайтын детерминация және себептілік процестерін жою жөніндегі шаралар жүйесі.

Жалпы алдын алуға қатысты алатын болсақ, әңгіме бұл жерде – халықтың басым көпшілігінің қайыршылыққа ұшырау, ал ат төбеліндей адамдардың тікелей қылмыстық іс-әрекеттер жасап байып кету процесін тыйып тастау жайында; адал кәсіпкерлікті жан-жақты қолдау және қылмыстық жолмен түскен табысты заңдастыру (жуып-шаю) әрекетіне қарсы қатаң шара қолдану жайында болып отыр. Бұл аса мұқтаждықтан немесе қолы жүріп тұрғандар қатарына қосылсам ба деп криминалдық әрекетке ниеттенушілерге тосқауыл болады.

Ол үшін мынандай жалпы алдын алу шаралары жүзеге асу керек:

1.Ұтымды экономика, меншік нысанының көптүрлілігі, адам-дардың іскерлік белсенділігі мен ынтасын көтерудің негізінде нарықтық қатынастарды қалыптастыру.

2.Жас адамдардың әлеуметтік, экономикалық және басқадай жағдайларын жақсартуға, олардың өз бетімен еңбекке және қоғамдық-саяси өмірге араласуы үшін мемлекеттік жастар саясатын қаржымен, заңмен қамтамасыз етуге шаралар қарастырып, оны жүзеге асыру.

3.Оқу орындарында «Мемлекет және құқық негіздері» және «Құқықтану» пәндерін оқытудың сапасын жақсарту. Оқылатын сағат санын 60 %-ға дейін көбейтіп, курс аяғында емтихан алуды қарастыру.

4.Пайдақорлық-зорлық қылмыстарының алдын алуды жалпы қоғамдық деңгейде қарастырғанда Қазақстан үшін өзекті проблема-адамдарды жұмысқа орналастыру мәселесін шешу қажет.

5. Республиканың ірі қалаларында құқық бұзушылықтан алдын алудың кешенді шаралары жасалуға, онда қаланың экономикалық, әлеуметтік, географиялық және басқа ерекшеліктері ескерілуге тиіс.

6.Заңды жалпыға бірдей оқытуды және заңға тәрбиелеуді ұйымдастыру. Кәсіпорындардың, мекемелердің, ұйымдардың, оқитын жастардың және басқа да азаматтардың құқықтық оқу жүйесін құру.Халық арасында заңды жан-жақты насихаттау, атап айтқанда, жасалған қылмыс үшін жазаланбай қалу мүмкін еместігіне көз жеткізу, адамды қастерлеуге, оның жеке басын сыйлауға баулу, заңды, қоғамдық тәртіпті бұзуға болмайтындығын санаға жеткізу. Бұл тұрғыдан алғанда бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі зор.

7.Құқық бұзушылықтың алдын алудың әлеуметтік базасын нығайту. Әлеуметтік-экономикалық шаралар арқылы көпбалалы отбасыларын, зейнеткерлерді, халықтың нашар тұратын топтарын мемлекеттік қамқорлыққа алу. Ең аз табысты және күн көріс үшін қажетті азық-түлік мөлшерін ауық-ауық қайта қарау. Мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерін, ата-анасының қамқорынсыз қалған, жетім қалған балаларға, қарттарға арналған үйлерді көбейту.

8.Азаматтардың әлеуметтік-құқықтық белсенділігін арттыру. Құқық тәртібін сақтауға азаматтарды тартудың жаңа нысандарын табу. Жәбірленушілерді, куәлерді қорғауды заң бойынша реттеу. Заңдылықты нығайту ісінде белсенділік танытқан адамдарға әлеуметтік қолдау жасау.

9.Бас бостандығынан айыру орындарынан босаған адамдардың әлеуметтік ақталуына көмектесу. Оларды жұмысқа орналастыру жүйесін құру. Сотталған адамдардың қажетті жұмысшы мамандығын игеру үшін жаза өтейтін колониялардың жұмысын жақсарту және жетілдіру. Әлеуметтік ақтау орталықтарының, бас бостандығынан айыру орындарынан босанып келген адамдарды қоғамға көндіктірудің басқа да нысандарының қызметін ұйымдастыруға көмектесу, оларға қолдау жасау-, деп жазады Е.О.Алауханов [2,174б]. Ия, заңгердің келтіріп отырған іс-шараларының жартысынан көбі елімізде іске асырылмайды десе болғаны, егер шын мәнінде осы көрсетілген шаралардың барлығы дерлік іске асырылса, ол үшін мемлекет тарапынан қаржы бөлініп қолдау көрсетілсе, қылмыстылықтың алдын алуға деген мүмкіндік жоғарылар еді.

Қылмыскерліктің жалпы алдын алу қоғам өмірінің әлеуметтік те, экономикалық та, саяси да, рухани да саласын сауықтыру жөніндегі шараларды қамтиды. Қылмыскерлікпен күрес қоғамның барлық саясатының: мемлекеттік те, әр түрлі мемлекеттік емес құрылымдар мен азаматтық қоғамның институттарының қызметінің ажырамас бөлігі болуға тиіс.

Қылмыскерліктің арнайы алдын алу дегеніміз-қылмыскерлік детерминациясы мен себептілігінің жекелеген әлеуметтік топтарға қатысты процестерге, қылмыскерліктің жасалу ықтималдығы жоғары әрекет салалары мен объектілерге ықпал етудің жүйесі [3,127б]. Қылмыскерлер үшін айрықша тартымды, олар шоғырланатын, ұйымдасып әрекет ететін нысандарға баса көңіл аударылады.

Криминологиялық зерттеулерге сүйеніп қылмыскерліктің арнайы алдын алғанда жоғары криминогендік және жоғары виктимдік әлеуметтік топтар, әрекет салалары және объектілер бөлініп алынады.

Біріншілерге, мысалы сәтсіз отбасыларынан шыққан кәмелетке толмағандар; тұрақты табыс көзі жоқ адамдар; халықтың кедейшіліктен де төмен тұрған топтары жатады.

Жоғары виктимдіктерге – мол байлықтың иелері және құндылықтар сақталатын объектілер, әрекет саласынан – ақша және валюта айналымымен байланыстылар, объектілерден – көші-қон тасқыны мол аймақтар және т.б. жатады.

Виктимология саласындағы мамандар «рөлдік» виктимдікті бөліп алады, олар:

- а) адамның кемшілігімен және ол орындайтын рөлдің күрделілігімен байланысты;
- б) әрекеттің күрделілігінен, ол адам тап болған ситуациядан туындайтын рөлдер [4,1616].

«Жеке бастың» виктимдігі дегеніміз қылмысқа құрбан болу ықтималдығын көтеретін жеке бастың сипаттамасы. Мысалы, кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің немесе алтын өндіру және өңдеу саласындағы қылмыскерліктің немесе тамақ өнер кәсібі кәсіпорындарындағы қылмыскерліктің алдын алу бағдарламасы жасалады.

Қылмыскерліктің детерминациясы мен себептілігінің жалпы процестерімен қатар тек кәмелетке толмағандарға, алтын өндіру және өңдеуге, тамақ өнеркәсібінің кәсіпорындарына қатысты арнайы процестерді бөліп ала отырып тиісті қылмыскерлікті арнайы зерттеу оларға криминологиялық негіз бола алады. Ал, тиісті себептік кешендер мен детерминациялық өзара әрекеттестіктер бұл жағдайларда әр түрлі болып келеді. Қоғамды түгелдей жетілдірмей-ақ белгілі бір топтың немесе объектінің криминогендік және виктимдік әлеуетін, шындығында, шектеулі мөлшерде төмендетуге болады. Мұның өзі де жаман нәтиже емес.

Қылмыскерліктің арнайы алдын алуда криминолог белсенді рөл атқарады:

-біріншіден, ол зерттеулердің мақсатты арнайы бағдарламаларын жасау үшін база болып табылатын нәтижелерін ұсынады;

-екіншіден, тиісті субъектілердің, объектілердің, қызмет саласының криминогендігін және виктимдігін төмендетудің нақты бағыттарын ұсынады;

-үшіншіден, осы бағыттарды іске асыру шараларының жүйесін жасауға қатысады.

Олардың мақсаты арнайы бағдарламалар жобаларына криминологиялық сараптама жүргізуі жайында айтуға болар еді, егер мұндай бағдарламалар криминологтің қатысуынсыз жасалған болса. Ал, мұндай бағдарламалар әрқашанда криминологтің тікелей қатысуымен жасалады.

Жеке дара алдын алу, бұл – қылмыстық іс-қимылдың себептері мен жағдайларын жеке дара деңгейде, жекелеген адамдарға қатысты жою. Жеке дара алдын алу:

- адамның ортасына,
- адамның, бәрінен бұрын оның жеке басының сипаттамасына,
- сол адамның ортамен өзара әрекеттестік процесіне ықпал етуді қамтиды [5, 916].

Адамның ортасын сауықтыру – оның өмір салтын сауықтырудың, криминалдық контактілерді болдырмаудың, қылмыскерліктің құрбаны болу қаупінен сақтандырудың, ықтимал конфликттік ситуациялардың алдын алудың маңызды құралы.

Субъектінің жеке бастық және басқа сипаттамаларының оң өзгерісі оның әр түрлі жағдайларда ұдайы заңды іс-қимыл жасауына, келеңсіз контактілер мен іс-әрекеттер іздеуден бас тартуына көмектеседі. Адамның ортамен өзара әрекеттесу процесіне түзету енгізу дегеніміз оны оң әрекеттер, оң әлеуметтік байланыстар жүйесіне кіргізуді білдіреді (жұмысқа тұру, оң сипаттағы спорт командасына кіру, т.б.). немесе, егер заң көтерсе, ондай адамның келеңсіз байланыстарына, түнгі уақытта үйден тыс жерлерде болуына жол бермеу жөнінде шара қабылдау және т.б.

Қылмыстық іс-қимылдың жеке дара алдын алу әдістеріне адамға қажетті әлеуметтік көмек көрсету, онымен тәрбие жұмысын жүргізу, заң негізінде және шегінде ғана

мәжбүрлеуді қолдану жатады. Ұйымдасқан қылмыстың алдын алу шараларын жүзеге асыруда мына мән-жайлар ескеріледі:

1) Адамдардың іс-қимылдарының сипаттамалары:

-қылмыстарды жасауы. Алдын алу объектілері, әрқашанда: қылмыс жасағаны үшін жазасын өтеген адамдар, қылмыстық жауапкершіліктен ақталмайтын негіздер бойынша босатылған адамдар, өздеріне қатысты тәрбиелік ықпалдың мәжбүрлеу шаралары қолданылған кәмелетке толмағандар және т.б.;

-адамның қылмыстық іс-қимылымен заңды байланыстағы құқыққа қарсы басқа іс-әрекеттерді жасауы;

-адамның аса бейморальдық іс-әрекеттер жасауы (ішімдікке салынуы, есірткі қолдануы, т.б.);

-адамның жасқа, басқа да әлеуметтік ұстанымдарға, рөлдерге айқын сәйкес келмейтін және де қылмыстық іс-қимылдармен байланыста болуы заңды іс-қимылдары.

2) Адамдардың әлеуметтік ортасының сипаттамасы.

-қылмыс жасалатын;

-қылмыстық іс-қимылмен заңды байланыстағы өзге құқық бұзушылықтар жасалатын;

-аса бейморальдық іс-әрекеттерге жол берілетін, заң негізінде жатқандарға қайшы келетін идеялар, көзқарастар, құндылықтар жүйесі уағыздалатын және өзін қылмыстық іс-қимылда көрсететін (теріс сипаттағы топтарда, заңсыз секталарда);

-әлеуметтік ұстанымдардың, рөлдердің және құндылықтардың қатты қақтығыстары бар ортада тікелей жүрген немесе оның ықпалын сезіп жүрген немесе оған бағдар алған адамдар тиісінше бөлініп алынады [6,656].

Қылмыскерліктің алдын алуда мынадай кезендер бар:

-ертерек алдын алу;

-тікелей алдын алу;

-қылмыскерліктің өзінше детерминациясының алдын алу.

Тиісті шараларды қылмыстық іс-қимылдың уақытына қатысты қабылдау уақыты оларды бөлектеудің критерийі болады.

Қылмыскерліктің ертерек алдын алу – қылмыскерліктің детерминация, себептілік процестерін, олар келеңсіз әлеуметтік ауытқулар тудырғанға дейін жою, бейтараптандыру, ал ол ауытқулар қылмыстық іс-қимылдың алдында қалайда болады. Бұл-туындайтын проблемаларды, қайшылықтарды дер кезінде айқындау және тиімді шешу. Қылмыскерліктің тікелей алдын алу-қылмыскерліктің детерминация, себептілік процестерін келеңсіз әлеуметтік ауытқулардың қылмысқа ұласу кезеңінде жою, бейтараптандыру.

Қылмыскерліктің өзіндік детерминациясының алдын алу, бұл – қылмыскерліктің өзі тудыратын, кәсіптенген және ұйымдасқан қылмыскерлер мақсатты реттеп отыратын оның детерминация және себептілік процестерін жою, бейтараптандыру, ол дегеніміз, бір жағынан, қылмыстық әлемнің тіршілік етуінің экономикалық, идеологиялық және ұйымдық негіздерін жою, қылмыстық жолмен тапқан мүліктерді дер кезінде тәркілеу, қылмыстық идеологияны, психологияны уағыздауға, жаңа адамдарды қылмыстық әрекетке тікелей тартуға жол бермеу, екінші жағынан, жазасын өтеген адамдардың өздерінің өмір сүруі үшін заңды қаражат иемденуіне мүмкіндік беру, олардың оң талпынысын қолдау, оларға «қылмыскер» деген жаман ат тақпау және т.б.

Мұның бәрі қылмыстардың рецидивіне, ұйымдасқан және кәсіби қылмыскерліктің шоғырлануына тойтарыс болады. Қылмыскерліктің алдын алу субъектілері көп және неше түрлі. Қылмыскерліктің жалпы алдын алу, бұл – мемлекеттің және қоғамның азаматтық институттарының қызметі. Қылмыскерліктің арнайы алдын алуды мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар мен ұйымдар, заңды тұлғалар мен азаматтар жүзеге асырады. Олардың өкілеттіліктерін құқықтық актілер анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ж.А.Туякбаев. Актуальные проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией. Алматы. 2016
2. Е.О.Алауханов. Қатысып қылмыс жасаушылықтың алдын алу мәселелері. Астана.2017
- 3.Б.М.Нургалиев. Организованная преступность и меры борьбы с ней. Алматы. 2018
- 4.Ғ.Мауленов. Ұйымдасқан қылмыстың алдын-алу. Алматы. 2013
5. С.М.Әпенев. Қылмысқа қатысушылық түсінігі. Астана. 2019
6. У.С.Джекебаев. Соучастие в преступлений. Алматы. 2020

БАНДИТИЗМНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ЖАЗАЛАНАТЫН ӘРЕКЕТ РЕТІНДЕГІ ТҮСІНІГІ

Машабаев А.Ж.,
з.ғ.к., профессор,
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды
университетті
Еркинов Темирлан,
магистрант, Қазтұтынуодағы
Қарағанды университеті

***Аннотация:** Банда қылмысы қоғамдық тәртіппен қоғамдық қауіпсіздікке қарсы жасалатын қылмыстардың ішінде ауыр қылмыстардың бірі болып танылатындықтан, ол қылмыстардың өзіндік ерекшеліктерімен банда құрамының сипаттамасына тоқталған. Сондай-ақ, бандитизм үшін қылмыстық жауапкершілікті реттейтін заң нормаларын қолданудың қалыптасқан сот практикасы тұтастай алғанда дұрыс және тұрақты болып табылатындығын ескере отырып, соттардың түсініктемелерде, бюллетеньдерде және т.б. баяндалған істердің осы санаты бойынша заңнаманы қолдану практикасының жеткілікті түсіндірмелері, ұсынымдары бар екендігімен түсіндіріледі және оларды күнделікті қызметінде басшылыққа алу қажеттігі айтылады.*

***Түйінді сөздер:** Қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, банда, ұйымдасқан топ.*

Банда деп жеке азаматтарға немесе ұйымдарға бір немесе бірнеше шабуыл жасау үшін алдын ала біріккен екі немесе одан да көп адамнан тұратын тұрақты, ұйымдасқан қарулы топты түсіну керек. Банда – азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау үшін ұйымдасқан қылмыстық топтан қарулануымен және қылмыстық мақсатымен ерекшеленеді. Банда-келесі белгілерге тән ұйымдасқан қылмыстық бірлестіктің нақты нысандарының бірі:

- екі және одан да көп адамның қатысуы;
- тұрақтылық;
- қарулану;
- азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасаудың арнайы мақсатының болуы.

Екі және одан да көп адамның қатысу белгісі банда тек осындай қылмыстық құралым деп танылатынын білдіреді, онда осы қылмыстық құрылымға кемінде екі адам 16 жасқа толған, үшінші және одан кейінгі 13, 14, 15 жастағы болуы мүмкін.

21.06.2001 ж. ҚР Жоғарғы сотының № 2 «Соттардың бандитизм және басқа да қатыстылықта жасалған қылмыстар үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының түсіндірмелеріне сәйкес банданың тұрақтылығы туралы, атап айтқанда, оның құрамының тұрақтылығы, оның мүшелері арасындағы тығыз байланыс, қылмыстық іс-әрекеттің формалары мен әдістерінің тұрақтылығы, оның өмір сүру ұзақтығы олардың іс-әрекеттерінің келісімділігі сияқты белгілер куәландыруы мүмкін [1]. Осылайша, банда құрылған кезде оның тұрақтылығы, яғни азды-көпті ұзақ өмір сүруі және қылмыстық әрекеттермен айналысуы немесе үлкен және ұзақ дайындықты қажет ететін, мысалы, банкті тонау сияқты кем дегенде бір, бірақ күрделі қылмыс жасау болжанады.

Тұрақты қарулы топтың (банданың) құрылуын кез-келген белсенді топтың (топтың) жасалуы деп түсіну керек. Тұрақты қарулы топты (банданы) құру деп аталған топтың (банданың) нақты құрылуына әкелетін кез келген белсенді, мақсатты әрекеттерді жасау деп түсіну керек [2, 596 б]. Бұл әрекеттер қатысушыларды, қару-жарақты, оқ-дәрілерді, байланыс құралдарын, құжаттарды, көлік құралдарын және басқа да материалдық құралдарды іздеуде, құрылым мен қылмыстық жоспарларды әзірлеуде, адамдарды жалдауда көрінуі мүмкін. Тұрақты қарулы топтың (банданың) құрылуы қандай да бір қылмыс жоспарланған немесе жасалғанына қарамастан, қылмыстың аяқталған құрамы болып табылады.

Аталған қылмыстық топты қалыптастыру процесінің өзі оларды құруға дайындық ретінде қарастырылуы керек. Егер бұл формация белгілі бір ауыр немесе аса ауыр қылмысты

(мысалы, кісі өлтіру) жасау үшін жасақталғандығы анықталса, онда адамдардың әрекеттері де осы қылмысты жасауға дайындық ретінде саралануы керек. Тұрақты қарулы топты (банданы) құруға бағытталған белсенді іс-әрекеттер құқық қорғау органдарының уақтылы жолын кесуіне байланысты немесе басқа себептермен мұндай топтың (банданың) құрылуына әкелмеген жағдайларда, олар тұрақты қарулы топты (банданы) құруға оқталу ретінде саралануға ие болуы керек [3, 976].

Банда мүқият дайындықты қажет ететін бір қылмыс жасау үшін де құрылуы мүмкін. Бұл қылмыстың қоғамдық қауіптілігі бандиттік құрылымдардың қызметі азаматтарда қорқыныш, жеке сенімсіздік, олардың заңды мүдделеріне қауіп төндіреді, мемлекеттік, қоғамдық және басқа институттардың қалыпты жұмысын ұйымдастырмайды, мұның бәрі сайып келгенде қоғамның психологиялық тұрақтылығына және оның қызметінің өнімділігіне әсер етеді.

Бандитизм ұйымдар мен азаматтарға қарулы шабуылдармен байланысты, соңғылары әсіресе, олардың меншігіне ғана емес, өміріне де қауіп төндіреді. Бандитизм үшін сотталған адамдарға қатысты қылмыстық істерді іріктеп зерделеу көрсеткендей, 78% жағдайда бандиттік шабуылдар жәбірленушілерді өлтірумен аяқталды, олардың жекелеген топтарының есебінде орта есеппен бес немесе одан да көп адамдар бар. Қазіргі уақытта криминогендік жағдай қару қолдану арқылы қауіпті зорлық-зомбылық қылмыстарының күрт өсуімен сипатталады. Қару-жарақпен қорқытатын тосын әрекетке сене отырып, қазіргі гангстерлер ашық, дөрекі және қатыгездікпен әрекет етеді. Заңның мағынасында топтың қарулануы, ұйымшылдығы және тұрақтылығы банданың міндетті белгілері болып табылады.

Зорлық-зомбылық пен шабуыл бірдей ұғымдар емес. Зорлық-зомбылық пен шабуыл бірдей ұғымдар емес. Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының анықтамасы бойынша зорлық-зомбылық-дене жарақаты, өлім, психологиялық жарақат, дамудың ауытқуы немесе әртүрлі зақымдану нәтижесі болып табылатын басқа адамға, адамдар тобына немесе қауымдастыққа қарсы өзіне қарсы бағытталған нақты немесе қауіп түрінде дене күшін немесе билікті қасақана қолдану [4, 1246].

Шабуыл-кез-келген заңсыз мақсаттарға жетуге бағытталған агрессивті, заңсыз әрекет. Шабуыл үш түрде көрінуі мүмкін: физикалық зорлық-зомбылық, психикалық зорлық-зомбылық (нақты және тікелей қауіп-қатер) және жедел зорлық-зомбылықтың қауіпі (субъективті және объективті дайындық). Шабуыл тек зорлық-зомбылықта ғана емес, сонымен бірге мүлікті, құрылыстарды, үй-жайларды, көлік құралдарын жоюда да көрінуі мүмкін (кеңседе, пәтерде жарылыстар, автомобильдерді өртеу, көлік құралдарын басып алу және т.б.).

Қарулану бандитизм құрамының белгісі ретінде банда қаруының объективті сәтін және банда мүшелерінің осы жағдайды да, қару қолдану мүмкіндігін де субъективті түсінуін білдіреді. Саралау үшін қарудың түрі, адамдар саны, тіпті заңды (қызметтік, табельдік, лицензияланған) немесе заңсыз (ұрланған, «қара базарда» сатып алынған және т.б.) негізде банда мүшесі иелік ететіні маңызды емес. Шабуыл кезінде банда мүшелері пайдаланатын заттарды қару деп тану туралы мәселені шешу кезінде ҚР «Жекелеген қару түрлерінің айналымын мемлекеттік бақылау туралы» 30.12.1998 жылғы № 339-І Заңының ережелерін басшылыққа алу қажет [5].

Қарулану банданың кем дегенде бір мүшесінде қарудың болуымен және бұл туралы банданың басқа мүшелерінің хабардар болуымен анықталады. Қажет болған жағдайда пайдаланылатын заттардың қару-жарақ екенін анықтау үшін сараптама тағайындау керек. ҚР ҚК 237-бабы бойынша саралау үшін қарудың жауынгерлік, қызметтік, азаматтық, суық немесе атыс қаруы болып табылатындығы, сондай-ақ банданың барлық мүшелері қаруланбағандығы маңызды емес [6].

Керісінше, бандитизмнің міндетті шарты-банданың барлық мүшелерінің оның (банданың) қаруға иелік ететінін және оны өз мақсаттарына жету үшін пайдалана алатынын түсінуі туралы дәлелдердің болуы, қару-жарақтың болуы банданың қарулануын тану үшін жеткілікті жағдай ретінде қарастырылады, дегенмен қару-жараққа ие болудан басқа, оны

банданың барлық мүшелері мойындайтындығын дәлелдеу керек, бұл оны жалпы мүддеге пайдалануға мүмкіндік береді. Бірақ бандитизм құрамындағы қарулану екі формада көрінуі мүмкін.

Біріншіден, қаруды физикалық және психикалық зорлық-зомбылық үшін одан әрі пайдалану мақсатында иелену.

Екіншіден, шабуыл кезінде қаруды қолдану.

Бұл жағдайда бандитизм кезінде қару атыс, суық, газ, жарылғыш болуы мүмкін. Қаруланудың белгісі, әрине, банда химиялық, биологиялық-Имитациялық заттармен қаруланған сирек жағдайларда оның қарулануының белгісін жасай алмайды. Қарулану банданың міндетті белгілерінің бірі болып табылатындықтан, банданы ұйымдастыруға және оның жұмыс істеуіне байланысты қару – жарактың, оқ-дәрілердің, жарылғыш заттар мен жарылғыш құрылғылардың заңсыз айналымы бойынша ұйымдастырушының, Банда басшысының немесе қатысушысының әрекеттері ҚК-нің 251-бабы бойынша қосымша біліктілікке жатпайды, өйткені бұл әрекеттер банданың міндетті белгісі-оның қарулануымен толық қамтылады.

Банданың басшылығымен банданың қылмыстық әрекетін жоспарлауға, материалдық қамтамасыз етуге және ұйымдастыруға, сондай-ақ оның нақты қылмыстарды дайындауы мен жасауына байланысты шешімдер қабылдау түсініледі. Оларға, мысалы, шабуыл жоспарларын құру, нақты шабуылдар жасауға басшылық жасау және т. б.

Бандаға басшылықты бір немесе бірнеше адам жүзеге асыра алады. Банданы белгілі бір адам (адамдар) басқаратыны туралы дәлелдемелер белгілемеу банданың болуын жоққа шығармайды. Банда басшысыз да өмір сүре алады. Бұған кішігірім банданың қатысушылары өз ортасынан көшбасшыны бөлмей, қылмыстық іс – әрекет мәселелерін бірлесіп шешіп, әдетте олар жасаған қылмыстарды бірлесіп орындайтын жағдайлар жатады.

21.06.2001 ж. ҚР Жоғарғы сотының № 2 «Соттардың бандитизм және басқа да қатысушылықпен жасалған қылмыстар үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының түсіндірмелеріне сәйкес ҚК 237-бабының 1-бөлігіне сәйкес банда құрудың мақсаты азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау болып табылады.

Сонымен бірге, заң банда шабуыл кезінде қандай қылмыстар жасайтынын көрсетпейді, бұл азаматтың немесе ұйымның мүлкін, ақшасын немесе басқа құндылықтарын тікелей иемдену ғана емес, сонымен бірге жәбірленушіге зорлық – зомбылық көрсету немесе нақты қауіп тудыру арқылы-оны дереу қолдану, кісі өлтіру, зорлау, бопсалау, басқа біреудің мүлкін жою немесе бүлдіру және т. б. болуы мүмкін..

ҚР ҚК 237-бабының 2-бөлігі бойынша қылмыстық жауапкершілікті көздейтін қарулы бандаға қатысу аталған қылмыстық топ құрамына кіру, қаржыландыруға, қару-жаракпен, көлікпен қамтамасыз етуге, объектілерді іздестіруге, ақпаратпен қамтамасыз етуге және т. б. бағытталған іс-әрекеттер жасау, сондай-ақ жоспарланған қылмыстарды тікелей жасау арқылы көрініс табуы мүмкін [7, 596].

Бандаға қатысу-бұл адам Банда қызметінің қылмыстық сипаты туралы біліп, жасалған қылмыстарға қатысқанына қарамастан, оның қатысуына (мүшелігіне) келісім берген сәттен бастап қылмыстың аяқталған құрамы. Банда қатысушыларының (мүшелерінің) іс-әрекеттері ҚК-нің 237-бабының 1-бөлігі бойынша, сондай-ақ Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптары бойынша олар дайындауға және жасауға қатысқан қылмыстар үшін саралануы тиіс.

Банда жасаған қылмыстарға қатысқан адам қылмыстық кодекстің 237-бабының 2-бөлігі бойынша, ол банда жасаған қылмысқа қатысушы екенін түсінген жағдайларда жауап береді. Егер, адам қылмыстық құрамның бар екендігі туралы білмесе, ол тек өзі қатысқан қылмыс үшін жауап береді. Банда мүшелері болып табылмаған және ол жасаған шабуылдарға қатыспаған, бірақ банданың қылмыстық іс-әрекетіне жәрдемдескен адамдардың іс-әрекеттері бандитизмге қатысу ретінде саралануы керек.

ҚР ҚК 237-бабының 3-бөлігі адамның өзінің қызметтік жағдайын пайдалана отырып жасаған бандитизмі үшін, яғни мемлекеттік қызметте (мысалы, ішкі істер органдарының қызметкері, әскери қызметші), сондай-ақ мемлекеттік емес ұйымдарда немесе мекемелерде (мысалы, жеке күзет қызметтерінің, әртүрлі қаржы қызметтерінің қызметкері) қызмет атқаратын адам жасаған бандитизм үшін жоғары жауапкершілікті көздейді.

Егер бандитизм жәбірленушіні өлтірумен байланысты болса, онда іс-әрекеттің саралануы ҚР ҚК 96 және 237-баптарының қылмыстар жиынтығы бойынша жүргізіледі. Бандитизмді басқа қылмыстардан ажырату кезінде бандитизм белгілерін тудыратын жағдайларға ерекше назар аудару керек.

«Адамдар тобы», «алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобы» қылмыс жасауының саралаушы белгілері қылмысты қылмыстың екі немесе одан да көп қатысушылары жасаған жағдайларда енгізілуі мүмкін. Қылмыс жасау белгісі бойынша кінәлілердің іс-әрекеттерін саралау кезінде «алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобы» қылмыс жасауға екі немесе одан да көп адамның кез келген нысанда уағдаластығы бар-жоғын, бұл адамдардың сөз байласуы қылмыс жасауға тікелей бағытталған іс-әрекеттер басталғанға дейін, яғни қылмыс құрамының объективті жағын орындағанға дейін кем дегенде бір орындаушының болғанын анықтау қажет.

Қылмыс «алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобы» жасаған белгісі бойынша сараланады және оны жасау үшін екі немесе одан да көп адамның жалпы күш-жігері мен әрбір қатысушының іс-әрекеті рөлдерді алдын ала бөлуге сәйкес басқа қатысушылардың іс-әрекеттерін жасау үшін қажетті шарт болып табылатын және барлық қатысушылардың қызметінен туындаған жалпы іс-әрекетпен себепті байланыста болған жағдайларда.

Мұндай жағдайларда қылмысқа екі немесе одан да көп орындаушының қатысуы міндетті емес, қатысушылардың басқа түрлері болған жағдайда бір орындаушы жеткілікті. Ұйымдастырушының, айдап салушының немесе көмекшінің жауапкершілігі бір мезгілде қылмысты бірлесіп орындаушы болған жағдайларды қоспағанда, ҚК-нің 28-бабына сілтеме жасай отырып, нақты қылмыс үшін жауапкершілікті көздейтін ҚК-нің тиісті бабы бойынша туындайды.

Қылмыстың басқа қатысушыларымен алдын ала сөз байласпаған, бірақ оны жасау барысында басқа адамдар оларға қосылып, тікелей қатысқан адам қылмысты бірлесіп орындаушы ретінде нақты жасаған іс-әрекеттері үшін жауап беруі керек. Қылмысты ұйымдасқан топ жасаған жағдайда да, ұйымдасқан қылмыстық топтың құрамына кіретін адамдар жасаған жағдайда да, банда мен қылмыстық қоғамдастық мүшелері қылмыс жасаған кезде де ұйымдасқан топтың жасаған белгілері бойынша саралауға болады.

Бандитизм үшін қылмыстық жауапкершілікті реттейтін заң нормаларын қолданудың қалыптасқан сот практикасы тұтастай алғанда дұрыс және тұрақты болып табылады. Бұл соттардың түсініктемелерде, бюллетеньдерде және т.б. баяндалған істердің осы санаты бойынша заңнаманы қолдану практикасының жеткілікті түсіндірмелері, ұсынымдары бар екендігімен түсіндіріледі және оларды күнделікті қызметінде басшылыққа алады.

2022 жылы барлығы республика соттары талданып отырған кезеңде қарауға келіп түскен осы санаттағы 143 қылмыстық істің ішінен үкім шығарумен 474 адамға қатысты 114 қылмыстық іс қаралды, оның ішінде: қылмыс құрамының жоқтығы үшін ақталды – 27 (5,7%), сотталушының қылмыс жасауға қатысуының дәлелденбегені үшін 9 адам ақталды, яғни барлық ақталғандардың 33,3% – ы ақталды. Прокурордың айыптауды қолдаудан бас тартқаны үшін-4 және 2 адамға қатысты медициналық сипаттағы шараларды қолдануға байланысты [8].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. 21.06.2001 ж. ҚР Жоғарғы сотының № 2 «Соттардың бандитизм және басқа да қатыстылықта жасалған қылмыстар үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысы

2. Есенбаева Г.Б. Действие национального уголовного права в борьбе с организованной преступностью // Евразийский юридический портал. 2011. № 5 (36).
3. Рахметов А.К. Бандитизмнің түсінігі, құрамы және айрықша белгілері. Алматы, 2014.
4. Смагулов А.А. Соотношение бандитизма и организации преступного сообщества (преступной организации). Астана, 2019
5. ҚР «Жекелеген қару түрлерінің айналымын мемлекеттік бақылау туралы» 30.12.1998 жылғы № 339-І Заңы
6. ҚР Қылмыстық кодексі 03.07.2014 ж. қабылданған
7. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). Караганда, 2017.
8. «Құқықтық статистика және арнайы есепке алу» органдарының 2022ж. Республика бойынша жасалаған бандитизм туралы есебі.

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Мейрамқызы М.,

Кенешева Г.А

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Экономиканың дамуы – мемлекеттің жалпы әл-ауқатының өсуінің негізгі көрсеткіші және қоғамдық дамудың басты факторы. Қазіргі жаһандық жағдай мен өзгермелі экономикалық ахуал мемлекеттердің экономикалық саясаттары мен стратегияларын қайта қарауды талап етеді. Осы мақалада Қазақстанның экономикалық жағдайына талдау жасалып, басты проблемалар және даму перспективалары қарастырылады.

Қазақстан экономикасы бірнеше бағытта даму үстінде және мұнай мен газ сияқты табиғи ресурстарға тәуелділік жағдайында қалып отыр. Соңғы жылдары елдің ЖІӨ өсімі тұрақты түрде баяулады, ал инфляция деңгейі жоғарылады. Әлемдік экономиканың дамуында көптеген қиындықтар, соның ішінде пандемия әсері, сауда қатынастарындағы тұрақсыздық және шикізатқа баға құбылмалылығы байқалды. Сондай-ақ, дамушы елдер қатарында Қазақстан экономикасының әлсіз тұстары бар. Бірінші кезекте экономиканың шикізаттық бағыты айқын байқалады. Елдің экспортының басым бөлігі мұнай мен газ секторына тиесілі, ал бұл саланың дағдарысқа ұшырауы жалпы экономикалық өсу қарқынын төмендетеді. Сонымен қатар, мұнай бағасының әлемдік нарықтағы тұрақсыздығы да ел экономикасына қатты әсер етті.

Инфляция, жұмыссыздық және қаржылық тұрақсыздық мәселелері. Соңғы жылдары Қазақстанда инфляция деңгейі өсті, бұл халықтың сатып алу қабілетіне кері әсерін тигізді. Әсіресе, азық-түлік бағасының жоғарылауы әлеуметтік жағдайды қиындатуда. Жұмыссыздық деңгейі де мәселелі көрсеткіш болып отыр, әсіресе жастар арасында. Сыртқы қарыз және оның экономикаға әсері. Қазақстанның сыртқы қарызы өсіп келеді, бұл мемлекеттік бюджеттің шығындарына қосымша ауыртпалық түсіреді. Сыртқы қарыздың ұлғаюы қаржы жүйесіне тәуелділікті күшейтеді және елдің халықаралық қаржы ұйымдарына тәуелділігін арттырады. Инвестициялар тапшылығы және кәсіпкерлікке әсері. Елдің экономикасына қажетті деңгейде инвестиция тартылмай отыр, бұл өз кезегінде кәсіпкерлікті дамытуға да кедергі келтіруде. Инвесторлардың Қазақстанға қызығушылығы жоғары емес, себебі кейбір саладағы әкімшілік кедергілер мен заңнамалық тұрақсыздық бар.

Қоршаған орта және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану. Экономиканың шикізаттық бағыты табиғи ресурстарды пайдаланудың тұрақты дамуға кедергі келтіретін факторы болып отыр. Ресурстарды тиімді пайдалануды жақсарту және қоршаған ортаға тигізетін зиянын азайту үшін заманауи экологиялық шешімдер қажет.

Инновациялар мен жаңа технологиялардың рөлі. Қазақстан экономикасының дамуын жеделдету үшін инновациялық технологияларды енгізу қажет. Бұл салада мемлекеттік қолдау қажет, себебі ол экономиканы әртараптандыруға және жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді.

Кәсіпкерлікті қолдау және шағын және орта бизнесті дамыту. Шағын және орта бизнесті қолдау Қазақстанның экономикалық әлеуетін арттырады, сондай-ақ халықтың әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді. Мемлекеттік қолдаулар, жеңілдетілген несиелер мен салық жеңілдіктері осы салада үлкен рөл атқарады. Цифрландыру мен білім саласындағы реформалар. Цифрландыру Қазақстан экономикасының тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Қазіргі таңда көптеген елдер цифрлық технологияларға көшуде, бұл Қазақстан үшін де маңызды. Білім беру саласында да реформалар жүргізу қажет, себебі экономиканың тиімді дамуы үшін білікті мамандар қажет. Экономиканың әртараптандыру мүмкіндіктері. Қазақстан экономикасын әртараптандыру оны шикізатқа тәуелділіктен арылтады. Ауыл

шаруашылығы, туризм, өндіріс салалары экономиканың басқа да маңызды секторларына айналуы мүмкін [1].

Мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялық жоспарлар. Қазақстан үкіметі бірнеше бағдарламаларды іске асыруда, олардың арасында “Қазақстан-2050” стратегиясы және “Нұрлы жол” бағдарламасы бар. Бұл бағдарламалар экономиканың түрлі салаларын қолдап, дамуын жеделдетуге бағытталған. Халықаралық ынтымақтастық және оның тиімділігі. Қазақстанның халықаралық ұйымдармен, соның ішінде Еуразиялық экономикалық одақ, Дүниежүзілік сауда ұйымы, Азия даму банкі сияқты құрылымдармен әріптестігі экономиканы дамытуға ықпал етеді. Экономикалық реформалар және олардың нәтижелері. Елде жүргізілетін экономикалық реформалар, оның ішінде салық жүйесін оңтайландыру, мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

1. Мемлекеттік қолдаудың маңызы – Мемлекет тарапынан жүргізіліп жатқан қолдау шаралары, олардың экономикалық даму үшін рөлі. Мысалы, мемлекеттік субсидиялар, инфрақұрылымды дамыту бағдарламалары, ауыл шаруашылығына және өнеркәсіпке қолдау көрсету.

2. Экономикалық интеграция – Қазақстанның Еуразиялық экономикалық одақ, Дүниежүзілік сауда ұйымы сияқты халықаралық ұйымдармен ынтымақтастығы, олардың Қазақстанның экономикалық дамуына ықпалы.

3. Қаржы секторын дамыту – Қазақстандағы қаржы институттарының рөлі, қор нарығын дамыту, банк жүйесін тұрақтандыру, қаржылық сауаттылықты арттыру бағыттары.

4. Жасыл экономикаға көшу – Қазақстанның экологиялық тұрақтылыққа ұмтылысы, қоршаған ортаға зиянды өндірістерден бас тарту, жасыл технологияларды енгізу және энергия тиімділігін арттыру шаралары.

5. Ауыл шаруашылығының дамуы – Ауыл шаруашылығының экономиканы әртараптандырудағы рөлі, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту стратегиялары, ауыл тұрғындарының табысын арттыру шаралары.

6. Әлеуметтік саясат және адам капиталы – Әлеуметтік мәселелерді шешу арқылы адам капиталын дамыту, денсаулық сақтау және білім беру салаларын жетілдіру, халықтың әл-ауқатын арттыру.

7. Аймақтық дамуды қолдау – Әр аймақтың экономикалық ерекшеліктеріне қарай дамуына қолдау көрсету, аймақаралық теңсіздікті азайту бағытында атқарылып жатқан жұмыстар.

Қазіргі әлемдік экономика күрделі әрі динамикалық ортада жұмыс істеуде, және оның дамуына түрлі ішкі және сыртқы факторлар әсер етеді. Соңғы жылдары экономика жаһандық өзгерістерге тап болып, мемлекеттердің экономикалық саясаты, бизнес процестері және азаматтардың тұрмыс деңгейі елеулі өзгерістерге ұшырады. Бұл мақалада қазіргі экономика дамуының негізгі проблемалары мен перспективаларына талдау жасаймыз [2].

Экономиканың қазіргі даму жағдайындағы проблемалар

1. Геосаяси тұрақсыздық

Соңғы жылдары геосаяси шиеленістердің күшеюі әлемдік экономиканың дамуына үлкен кедергі болып отыр. Әлемде түрлі қақтығыстар, санкциялар мен дипломатиялық дағдарыстардың орын алуы сауда байланыстарының әлсіреуіне, инвестицияның төмендеуіне және тауар айналымына кері әсер етті. Мысалы, Украина мен Ресей арасындағы қақтығыс, АҚШ пен Қытай арасындағы сауда соғысы сияқты ірі геосаяси оқиғалар әлемдік экономиканың тұрақсыздығына себеп болды. Бұл жағдай тек қана сол елдерге ғана емес, сонымен бірге олардың сауда серіктестері болып табылатын көптеген мемлекеттерге де әсерін тигізіп отыр. Геосаяси тұрақсыздық экономикалық өсімді баяулатады және жаһандық экономикадағы интеграция деңгейін төмендетеді.

2. Инфляция және бағалардың тұрақсыздығы

Әлемдік экономикада байқалып жатқан жоғары инфляция да экономикалық дамуды тежейтін факторлардың бірі болып табылады. Баға өсімі халықтың сатып алу қабілетін

азайтады, бұл өз кезегінде тұтынушы сұранысын төмендетіп, бизнесті тежеуі мүмкін. Көптеген елдерде азық-түлік, энергия және басқа да негізгі тауарлардың бағасы тұрақсыз болып, адамдардың өмір сүру деңгейін төмендетуде. Инфляциямен күресу үшін мемлекеттер орталық банктер арқылы пайыздық ставкаларды көтеруде, алайда бұл тәсіл кей жағдайда экономиканы қайтадан рецессияға алып келуі мүмкін.

3. Энергетикалық ресурстар тапшылығы

Кейбір елдерде энергетикалық ресурстардың тапшылығы немесе оған тәуелділік байқалады. Бұл экономиканың даму мүмкіндіктерін шектейді. Энергетика саласындағы дағдарыстар әсіресе өндіріс және өнеркәсіп салаларына теріс әсер етеді, себебі энергия бағасының өсуі өнімдердің өзіндік құнына ықпал етеді. Бұл жағдайда энергетикалық ресурстарды импорттауға тәуелді елдер үшін дағдарыс ерекше сезілетін болады. Мұнай, газ және электр энергиясының бағаларының өсуі басқа да салалардағы шығындардың көбеюіне әкеліп соғады.

4. Жұмыссыздық және еңбек нарығындағы дисбаланс

Технологиялық прогресс пен автоматтандыру процестері жұмыс нарығында үлкен өзгерістерге әкелді. Кейбір мамандықтардағы сұраныс азайып, жаңа технологияларға бейімделу талап етілетін жаңа саладағы мамандықтарға сұраныс артып отыр. Бұл жұмыссыздық деңгейінің өсуіне және мамандар арасында дағдылардың өзгеруіне қажеттілікті күшейтеді. Көптеген елдерде жоғары білікті мамандар тапшылығы байқалады, ал кейбір салаларда жұмыс күшінің артуы жұмыспен қамту проблемасын туындатады.

Экономиканың дамуына кедергі келтіретін көптеген факторларға қарамастан, әлемдік экономикада бірқатар перспективалар байқалуда. Жаңа мүмкіндіктерді пайдалану және экономиканы тұрақты дамыту үшін келесі бағыттар ерекше маңызға ие.

1. Технологиялық прогресс және инновация

Технологияның дамуы экономиканың түрлі салаларын жаңаша қалыптастыруға мүмкіндік береді. Цифрландыру, жасанды интеллект, автоматтандыру және басқа да инновациялық технологиялар бизнес процестерін тиімдірек етіп, өндіріс пен қызмет көрсету салаларын жетілдіруге көмектеседі. Бұл әсіресе денсаулық сақтау, білім беру және қаржы салаларында айқын көрініс табады. Блокчейн технологиясы қаржы жүйесіне, ал автоматтандырылған жүйелер өндіріс және логистика процестеріне ықпал етіп, кәсіпорындардың шығындарын азайтып, өнімділікті арттырады.

2. Жасыл экономика және тұрақты даму

Соңғы жылдары экология мәселесі жаһандық деңгейде маңызды орын алуда, және бұл экономиканың “жасыл” бағытта даму перспективасын көрсетеді. Энергияның балама көздерін пайдалану, экологиялық таза өндіріс тәсілдерін дамыту және қалдықтарды қайта өңдеу болашақта экономиканың тұрақты дамуына үлес қосады. Жасыл экономиканы дамыту арқылы мемлекеттер парниктік газдар шығарындыларын азайтып, қоршаған ортаны қорғау және тұрақты дамуға бағытталған саясаттарды қолдай алады.

3. Аймақтық интеграциялар мен ынтымақтастық

Экономикалық ынтымақтастық пен аймақтық интеграция түрлі елдер арасындағы сауда-саттық пен инвестицияларды арттыруға көмектеседі. Мысалы, Еуропалық Одақ, Еуразиялық экономикалық одақ сияқты ұйымдар аясында елдер экономикалық жағынан интеграцияланып, бір-біріне тәуелділігін арттыруда. Аймақтық интеграция экспорттық-импорттық мүмкіндіктерді кеңейтіп, өнімдердің нарыққа шығуын жеңілдетеді. Бұл әсіресе дамушы елдер үшін үлкен мүмкіндік болып табылады [3].

4. Кәсіпкерлікті дамыту және шағын бизнесті қолдау

Шағын және орта бизнес экономиканың тұрақты дамуына және жұмыс орындарының ашылуына маңызды ықпал етеді. Кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған саясаттар елдегі жұмыссыздық деңгейін төмендетіп, ішкі өнімділік пен халықтың табысын арттырады. Шағын және орта бизнес секторы елдің экономикалық тұрақтылығының негізгі элементтерінің бірі ретінде танылады. Кәсіпкерлікті қолдау үшін мемлекеттік бағдарламалар, жеңілдетілген несие беру және білім беру бағдарламалары үлкен рөл атқарады.

Әлемдік экономика жылдам өзгеріп келе жатқан жаһандық жағдайда даму үстінде. Бұл үрдістер әр түрлі салаларға әсер етеді және экономикалық даму жолын анықтайтын жаңа трендтер мен мүмкіндіктерді туындатады. Экономикалық өсудің, тұрақтылық пен тиімділіктің жаңа көздерін іздеу қазіргі экономикалық дамудың басты бағыттарының біріне айналып отыр. Осы мақалада экономиканың дамуындағы жаңа тенденцияларды, олардың ықпалын, сондай-ақ проблемаларды шешу жолдарын қарастырамыз.

Экономиканың дамуына әсер етуші негізгі факторлар

1. Сыртқы экономикалық факторлар:

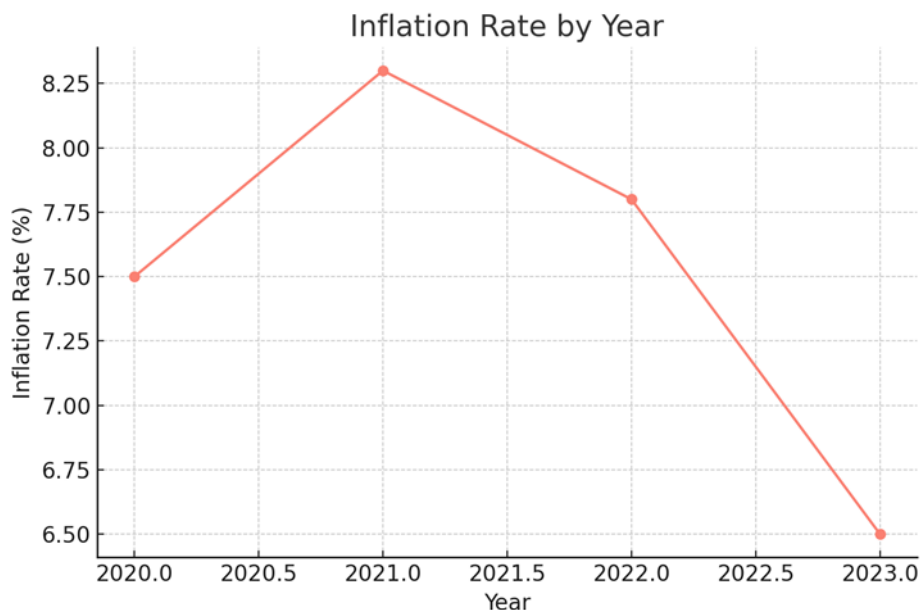
Қазақстанның экономикасы әлемдік нарықтағы үрдістерге тығыз байланысты. Соңғы жылдары мұнай бағасының құбылмалылығы, жаһандық пандемияның салдары және геосаяси тұрақсыздық ел экономикасына айтарлықтай әсер етті. Әсіресе, сыртқы сауда айналымының төмендеуі және экспортқа деген тәуелділік экономиканың тұрақсыздығын көрсетеді.

2. Ішкі экономикалық факторлар:

Елдегі ішкі ресурстарды тиімді пайдаланудың жеткіліксіздігі, өндіріс орындарының технологиялық артта қалуы, ауыл шаруашылығы мен өңдеу өнеркәсібінің баяу дамуы да экономикаға кері әсерін тигізеді. Сонымен қатар, мемлекеттік басқару жүйесіндегі бюрократияның жоғары деңгейі және жемқорлық инвестициялық климаттың нашарлауына әкеледі.

3. Әлеуметтік факторлар:

Халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі, жұмыссыздықтың өсуі, және өңірлер арасындағы әлеуметтік теңсіздік – экономикалық тұрақтылыққа кедергі келтіретін негізгі мәселелердің бірі. Әлеуметтік әл-ауқатты жақсарту экономикалық өсудің маңызды аспектісі болып табылады

1-сурет – Инфляция деңгейінің жылдар бойынша өзгерісін көрсететін график

Экономикалық даму мәселелері

1. Экономикалық тұрақсыздық және дағдарыс тәуекелдері

Қазіргі экономикалық даму тұрақсыздыққа бейім, және бұл жаһандық экономиканың түрлі салаларында айқын байқалады. Инфляцияның жоғарылауы, рецессия ықтималдығы және қаржылық тұрақсыздық дамудың негізгі мәселелеріне айналуға. Бұл жағдай көптеген елдерде ұлттық валюта құнсыздануымен, мемлекеттік қарыздың өсуімен және капиталдың сыртқа кетуімен күшейіп отыр.

Экономикалық тұрақсыздықты азайту үшін мемлекеттер қаржылық саясаттарын күшейтіп, ұзақ мерзімді экономикалық жоспарлау тәсілдерін қолдануға көңіл бөлуде. Мысалы, тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз ету мақсатында фискалдық және монетарлық саясаттарды тиімді үйлестіру қажеттігі туындауда.

2. Табиғи ресурстардың шектелуі және экологиялық дағдарыс

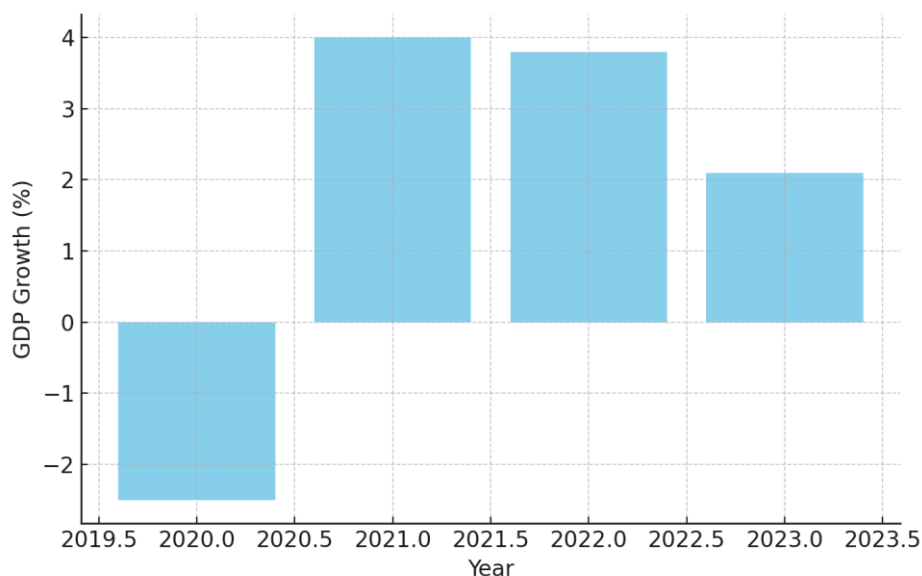
Экономиканың көптеген салалары табиғи ресурстарға тәуелді, алайда бұл ресурстар шектеулі. Экологияға байланысты мәселелер, атап айтқанда парниктік газдардың шығарылуы, климаттың өзгеруі және ресурстарды тиімсіз пайдалану экономикалық даму мен экология арасында тепе-теңдікті сақтауды қиындатады.

Экологиялық дағдарысты шешу үшін табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға негізделген жасыл экономика стратегияларын енгізу маңызды. Энергияның балама көздеріне көшу, экологиялық таза технологияларды қолдану және тұрақты өндіріс тәсілдерін енгізу арқылы экологиялық дағдарысты жеңілдетуге болады.

3. Әлеуметтік теңсіздік және кедейлік деңгейінің артуы

Әлеуметтік теңсіздік қазіргі заманның басты мәселелерінің бірі болып табылады. Көптеген елдерде халықтың бай және кедей топтары арасындағы айырмашылық артып келеді, бұл әлеуметтік тұрақсыздыққа және қоғамның жалпы әл-ауқатының төмендеуіне әкеледі. Кедейлік деңгейінің жоғары болуы, әсіресе дамушы елдерде, экономикалық өсімге және халықтың өмір сапасына кері әсерін тигізеді.

Өсімінің жылдар бойынша өзгерісін көрсететін диаграмма.

2-сурет – Жыл бойынша ЖІӨ өсімі, %

Бұл мәселені шешу үшін мемлекеттер әлеуметтік саясаттарды қайта қарастырып, жұмыссыздық деңгейін төмендетуге, халықты біліммен және денсаулық сақтаумен қамтамасыз етуге бағытталған шаралар қабылдауы керек. Әлеуметтік теңсіздікті азайту мақсатында әлеуметтік қорғау жүйелерін жақсарту және азаматтарға тең мүмкіндік беру арқылы экономикалық өсімді ынталандыруға болады.

4. Технологиялар және цифрлық трансформацияға байланысты тәуекелдер

Цифрлық технологиялардың дамуы экономиканың көптеген салаларына оң әсер еткенімен, белгілі бір тәуекелдерді де алып келеді. Автоматтандырудың нәтижесінде кейбір мамандықтар қажетсіз болып қалуы мүмкін, бұл жұмыссыздықты арттырады. Сонымен қатар, кибершабуылдар және деректер қауіпсіздігіне байланысты мәселелер цифрлық трансформацияның ең үлкен тәуекелдерінің бірі болып отыр.

Бұл тәуекелдерді азайту үшін мемлекеттер мен компаниялар цифрлық инфрақұрылымды жақсартуға және ақпараттық қауіпсіздік стандарттарын күшейтуге назар

аударуы қажет. Сонымен қатар, мамандарды қайта оқыту бағдарламаларын енгізу арқылы автоматтандырудан туындаған жұмыссыздық мәселесін шешуге болады.

Экономиканың даму перспективалары

1. Инновациялық технологиялар және өнеркәсіптік революция

Төртінші өнеркәсіптік революция жаңа технологияларды экономикалық дамудың негізгі қозғаушы күшіне айналдырды. Жасанды интеллект, робототехника, интернет заттары, 3D басып шығару және үлкен деректер сияқты технологиялар өндіріс пен қызмет көрсету салаларына терең өзгерістер енгізуде. Бұл жаңа мүмкіндіктерді пайдалану арқылы кәсіпорындар өнімділікті арттырып, өндірістің өзіндік құнын төмендете алады.

2. Қаржы саласындағы инновациялар және криптовалюталар

Қаржы саласында да жаңа технологиялар үлкен өзгерістер алып келуде. Криптовалюталар мен блокчейн технологиясы қаржылық қызметтерді, транзакцияларды және инвестициялауды жаңаша қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар экономиканың дамуына жаңа серпін береді және қаржы саласының ашықтығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

3. Жасыл экономика және орнықты даму

Жасыл экономика – қазіргі заманғы экономиканың болашақтағы басты бағыттарының бірі. Экологиялық таза өндіріс тәсілдерін дамыту және балама энергия көздерін пайдалану экология мен экономика арасындағы тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі. Орнықты даму арқылы ресурстарды тиімді пайдаланып, болашақ ұрпаққа қолайлы экологиялық жағдай жасауға болады.

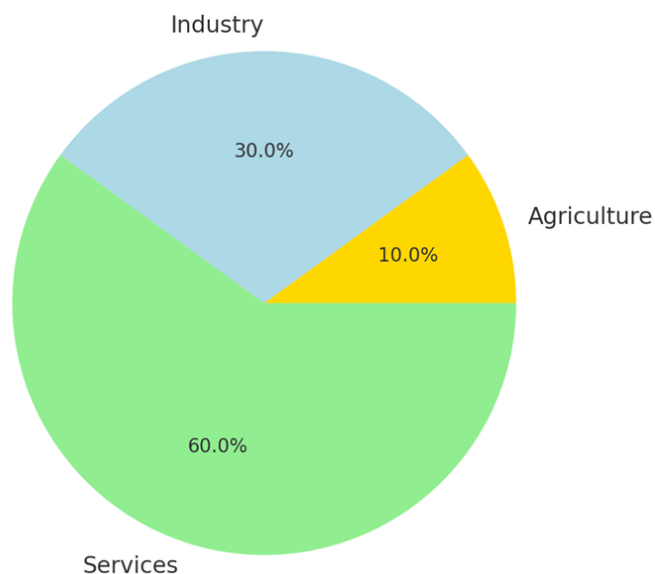
4. Білім беру және кадрларды қайта даярлау

Білім беру және кадрларды қайта даярлау экономиканың тұрақты дамуының негізі болып табылады. Технологиялардың дамуына байланысты жаңа білім мен дағдыларға ие болу қажеттілігі артып отыр. Осыған орай, мемлекеттер мен кәсіпорындар білім беру жүйесін жаңғыртып, кадрларды қайта даярлау бағдарламаларын дамытуға көңіл бөлуде.

5. Аймақтық ынтымақтастық және халықаралық интеграция

Экономиканың дамуына аймақтық ынтымақтастық пен халықаралық интеграция үлкен ықпал етеді. Мысалы, Еуропалық Одақ, АСЕАН, Еуразиялық экономикалық одақ сияқты аймақтық ұйымдар экономикалық байланыстарды нығайтуға және сауда айналымын арттыруға ықпал етеді. Бұл интеграция елдер арасындағы тауар және қызметтер алмасуды жеңілдетіп, экономикалық өсімге септігін тигізеді.

Экономика секторларының пайыздық үлесін көрсететін диаграмма.

3-сурет – экономикалық секторларды бөлу

Қорытындылай келе, Қазақстанның экономикалық дамуы үшін бірқатар маңызды бағыттарда ілгерілеу қажет. Қазіргі кездегі басты проблемалар – инфляция, жұмыссыздық, инвестициялар тапшылығы, ал перспективалар – цифрландыру, инновациялар енгізу, экономиканы әртараптандыру болып отыр. Бұл бағыттарда жүйелі және тұрақты түрде жұмыс істеу арқылы Қазақстан экономикасы дамудың жаңа кезеңіне өте алады. Қазіргі экономика әртүрлі факторларға тәуелді болғандықтан, оның дамуына әсер ететін проблемалар мен мүмкіндіктер де көп. Экономикалық өсімге жету үшін мемлекеттер әртүрлі мәселелерді шешуге және жаңа перспективаларды пайдалануға бағытталған кешенді саясаттар жүргізуі керек. Қазіргі проблемаларды шешу және экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін заманауи технологиялар мен “жасыл” экономикаға көшу ерекше маңызға ие болмақ. Бұл бағыттарда жүргізілетін жүйелі іс-шаралар экономикаға жаңа серпін беріп, тұрақты өсімге қол жеткізуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баймуратов, У.Б. Жаһандану және Қазақстан экономикасы. – Алматы: Экономика баспасы, 2019.
2. Бланкарт, Ш. Экономикалық теория негіздері / Аударма. – Алматы: Тұран университеті баспасы, 2020.
3. Нұрғалиев, Қ.Р. Экономикалық саясаттың даму бағыттары. – Астана: Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, 2021.

КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ БАЗ ДАННЫХ ГЕОФИЗИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ СКВАЖИН ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Мейрашов М.Т.

магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова

Калинин А.А.

PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова

Аннотация: В ходе исследования были рассмотрены различные этапы анализа геофизических данных, включая загрузку, обработку, визуализацию и интерпретацию данных скважин. Каждый из этапов играет важную роль в создании полноценной картины геологических характеристик. На этапе загрузки и исследования данных важны методы загрузки данных из стандартных форматов, таких как LAS и CSV, с использованием библиотек, таких как Lasio и Welly. Эти инструменты позволяют эффективно работать с данными о скважинах и обеспечивают их дальнейшую обработку.

Ключевые слова: геофизические методы, каротаж, геологические характеристики, машинное обучение, 3d-визуализация, интеграция данных, нейронные сети, программное обеспечение.

Геофизические методы исследования скважин представляют собой совокупность физических подходов, направленных на изучение структуры и свойств горных пород. Основная цель геофизики – получение информации о недрах без необходимости прямого доступа, что делает эти методы неразрушающими и экономичными [1]. Они широко применяются в нефтегазовой отрасли, гидрогеологии, инженерной геологии и горнодобывающей промышленности. Современные технологии позволяют использовать геофизические исследования на всех этапах разработки месторождений – от разведки до мониторинга [2].

Геофизика включает разнообразные методы, классифицируемые на электрические, акустические, радиоактивные и магнитные. Например, электрический каротаж помогает определять насыщенность пластов, акустические методы оценивают плотность и трещиноватость пород, а радиоактивные исследования анализируют минералогический состав. Каждая из этих групп методов применяется в зависимости от задач исследования и геологических условий [3]. История развития геофизики началась с первых измерений магнитного поля и электромагнитных свойств пород в XIX веке. С появлением сейсмических методов в начале XX века геофизика сделала качественный скачок, а внедрение радиоактивных методов в середине века расширило ее возможности [4]. Современный этап развития характеризуется активным использованием компьютерных технологий, ускоряющих обработку данных и повышающих точность интерпретации [5].

Геофизические данные имеют уникальную ценность, поскольку предоставляют информацию, недоступную другими методами. Например, данные каротажа позволяют оценивать параметры пластов на больших глубинах, а 3D-сейсмика создает детализированные модели подземных структур. Интеграция геофизических данных с другими источниками, такими как керновый анализ, обеспечивает комплексное понимание геологической среды [1, 3]. Современные технологии обработки данных, включая машинное обучение и 3D-моделирование, значительно повышают эффективность геофизических исследований. Программное обеспечение, такое как Petrel или Welly, автоматизирует обработку больших массивов данных и визуализирует результаты. Это делает геофизические методы незаменимыми для изучения недр, планирования добычи и оценки ресурсов в различных отраслях [2, 5].

Геофизические методы исследования делятся на несколько крупных категорий, каждая из которых используется для решения специфических задач в изучении недр. Одной из важнейших групп являются электрические методы, которые основываются на измерении электрических характеристик горных пород. Каротаж сопротивлений, как один из наиболее распространенных электрических методов, используется для оценки насыщенности пластов водой или углеводородами. Этот метод включает активные и пассивные подходы, которые применяются в зависимости от глубины залегания пород и их состава. Активные методы подразумевают создание искусственного электрического поля и измерение его реакции, тогда как пассивные исследуют естественное электрическое поле пород. Данные, полученные при электрическом каротаже, играют ключевую роль в интерпретации геологических разрезов. Например, метод позволяет точно определить границы продуктивных пластов, что делает его незаменимым инструментом в нефтегазовой отрасли. Эти и другие методы иллюстрируются на рисунке 1 [1].

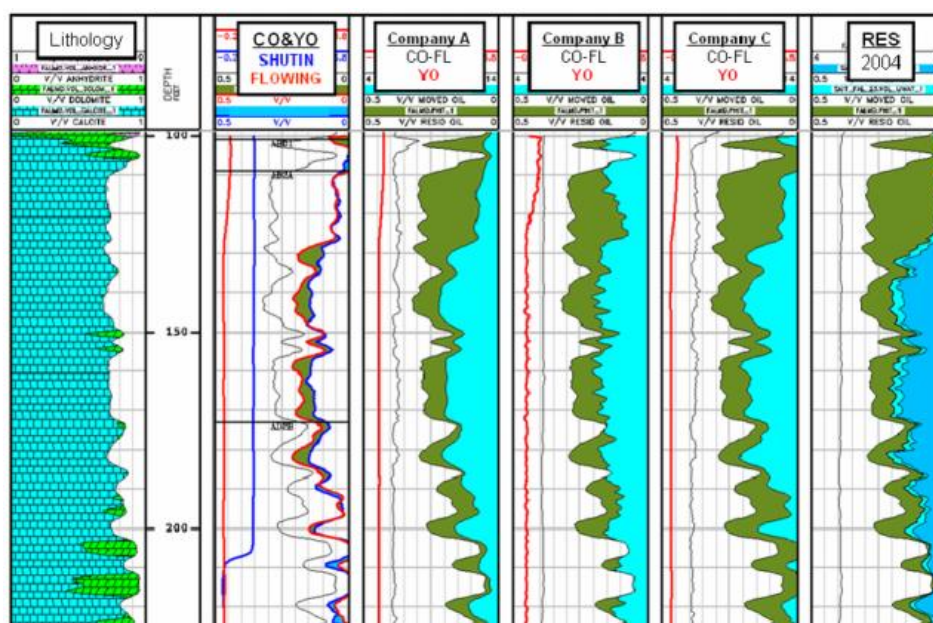

Рисунок 1 – Примерный общий вид геофизических методов каротажа (электрический, акустический, радиоактивный) с обозначением оборудования, процессов измерения и примеров данных

Другим важным направлением в электрических методах является индукционный каротаж, который основан на измерении электромагнитного отклика пород. Этот метод особенно эффективен в пластах с низким сопротивлением, где традиционный каротаж может быть менее информативен. Индукционный каротаж позволяет изучать глубокие горизонты, что делает его востребованным при разведке углеводородов и водоносных горизонтов. Применение индукционного каротажа связано с высокоточной аппаратурой, которая фиксирует изменения электромагнитного поля. Полученные данные обрабатываются с использованием специализированного программного обеспечения, такого как Petrel или Techlog, что значительно ускоряет процесс интерпретации. Эти технологии обеспечивают высокую детализацию геологического разреза, позволяя более точно оценивать запасы полезных ископаемых [6].

Акустические методы исследования основываются на анализе скорости распространения звуковых волн в горных породах. Среди них наиболее известны скоростной и волновой каротаж, которые позволяют определять плотность, трещиноватость и упругие свойства пород. Скоростной каротаж измеряет время прохождения звуковой волны через

породу, что дает информацию о ее упругости и структуре. Волновой каротаж, в свою очередь, изучает затухание и отражение звуковых волн, что помогает выявлять трещины и другие неоднородности. Эти методы находят применение как в нефтегазовой, так и в инженерной геологии, например, при строительстве подземных сооружений. Данные акустического каротажа также используются для оценки прочности пород, что важно при проектировании добычных скважин [7].

Радиоактивные методы исследования основаны на измерении естественной радиоактивности пород или их отклика на искусственное облучение. Гамма-каротаж позволяет измерять интенсивность гамма-излучения пород, что используется для определения их минералогического состава. Например, высокая радиоактивность может указывать на присутствие глинистых минералов или урановых руд. Нейтронный каротаж основан на измерении взаимодействия нейтронов с атомами водорода в породах, что помогает определить их насыщенность водой или углеводородами. Радиометрические методы, в свою очередь, применяются для оценки содержания радиоактивных элементов, таких как уран, торий и калий. Эти данные имеют важное значение при поиске и разработке месторождений полезных ископаемых [8].

Магнитные методы исследования используют измерения аномалий магнитного поля Земли, вызванных присутствием железосодержащих минералов в горных породах. Эти методы широко применяются в разведке полезных ископаемых, таких как железные руды, и позволяют определить их залегание и объем. Магнитометрия используется не только для оценки месторождений, но и для изучения крупных геологических структур, таких как складки и разломы. Данные магнитных исследований обрабатываются с использованием геофизического программного обеспечения, что позволяет создавать карты магнитных аномалий и моделировать их пространственное распределение. Эти методы также находят применение в археологии и инженерных изысканиях [9].

Геофизические исследования скважин предоставляют широкий спектр данных, которые используются для изучения физических и химических свойств пород. Одним из ключевых типов данных являются каротажные данные, которые позволяют определить такие параметры, как пористость, насыщенность и проницаемость. Эти параметры играют важную роль в оценке продуктивности пластов и прогнозировании их поведения при эксплуатации. Каротажные данные получают с помощью специализированных инструментов, таких как датчики сопротивления, акустические и радиоактивные приборы. Например, гамма-каротаж используется для анализа радиоактивности пород, а акустические датчики помогают определить их плотность. Визуализация таких данных, например в виде графиков или кривых, помогает эффективно интерпретировать полученную информацию (Рисунок 1). Эти данные обычно используются на этапе разведки и планирования разработки месторождений [6].

Другим важным источником данных являются керновые образцы, которые получают при бурении скважин. Керна представляет собой образец породы, извлеченный из глубины, и его анализ позволяет получить точную информацию о минералогическом составе, пористости и трещиноватости пород. Лабораторные исследования керновых данных включают использование микроскопии, рентгеновской дифракции и сканирующей электронной микроскопии. Эти методы позволяют изучить структуру породы на микроуровне и выявить ее уникальные свойства. Керновые данные также используются для калибровки моделей, созданных на основе каротажных данных. Например, сравнение пористости, рассчитанной по данным акустического каротажа, с фактическими измерениями пористости керна позволяет повысить точность геофизических интерпретаций. Таким образом, керн является важным элементом обратной связи при интерпретации данных [3].

Геофизические профили, полученные в ходе исследований, являются еще одним ценным источником информации о недрах. Эти профили представляют собой продольные и поперечные сечения, которые визуализируют пространственное распределение физических свойств пород. Например, сейсмические профили позволяют выявить крупные

геологические структуры, такие как разломы и складки, а также определить границы пластов. Радиоактивные профили используются для определения минералогического состава, а акустические профили дают информацию о трещиноватости пород. Визуализация геофизических профилей позволяет геологам и инженерам принимать более обоснованные решения на всех этапах разработки месторождений. Современные технологии, такие как 3D-моделирование, делают визуализацию профилей еще более информативной (рисунок 2) [1].

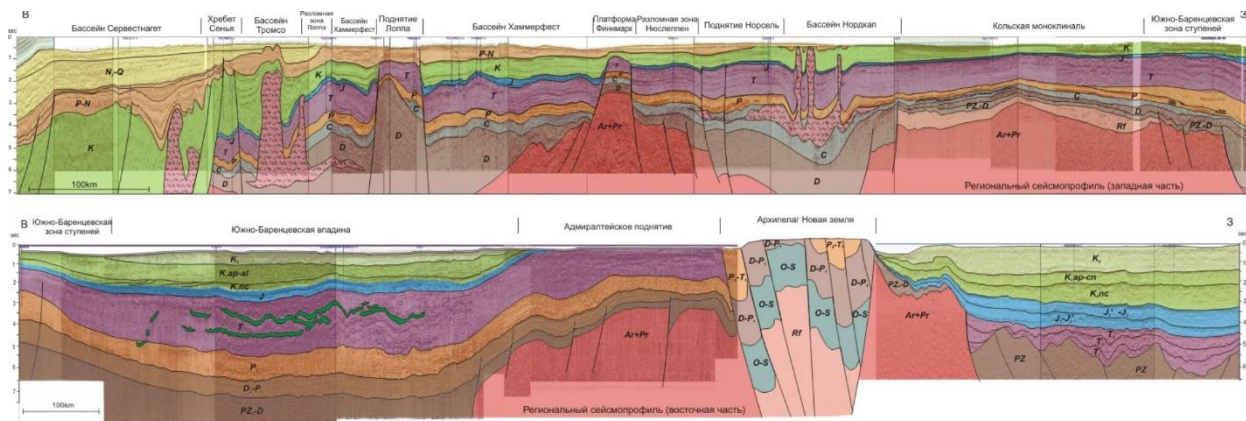

Рисунок 2 – Продольный сейсмический профиль с выделением крупных геологических структур

Полученные данные часто интегрируются в единые базы данных для анализа и последующего моделирования. Инструменты для управления такими данными включают специализированное программное обеспечение, такое как Petrel, GeoFrame или Techlog. Эти системы позволяют хранить, обрабатывать и визуализировать большие массивы данных, что особенно важно для сложных месторождений. Интеграция данных из разных источников – каротажных, керновых и профилей – позволяет создать целостную картину геологической среды. Например, слияние данных акустического каротажа и кернового анализа может выявить аномалии, которые не были заметны при использовании одного метода. Это значительно повышает точность прогноза поведения пластов и оценки их продуктивности [7].

Современные технологии визуализации данных играют ключевую роль в интерпретации геофизических данных. Например, 3D-визуализация позволяет моделировать недра в трехмерном пространстве, что облегчает понимание сложных структур. Интерактивные карты, построенные на основе данных профилей и кернов, помогают лучше оценить распределение свойств пород. Такие карты можно использовать не только для разведки, но и для мониторинга состояния месторождения в реальном времени. Эти технологии становятся все более доступными благодаря развитию программного обеспечения и увеличению вычислительных мощностей. Например, визуализация данных акустического каротажа в виде 3D-графиков позволяет четко выделить зоны с повышенной трещиноватостью (Рисунок 3) [9].

Каротажные и керновые данные активно используются для оценки насыщенности пластов различными флюидами, такими как вода, нефть или газ. Например, нейтронный каротаж позволяет определить водонасыщенность, а акустический каротаж – газонасыщенность. Эти данные являются ключевыми для определения продуктивности месторождения. Сравнение данных разных методов позволяет выявить потенциальные ошибки и повысить точность оценки. Например, интеграция гамма-каротажа и кернового анализа позволяет более точно определить границы продуктивных пластов. Визуализация этих данных в виде профилей или карт значительно упрощает их интерпретацию для специалистов (Рисунок 4).

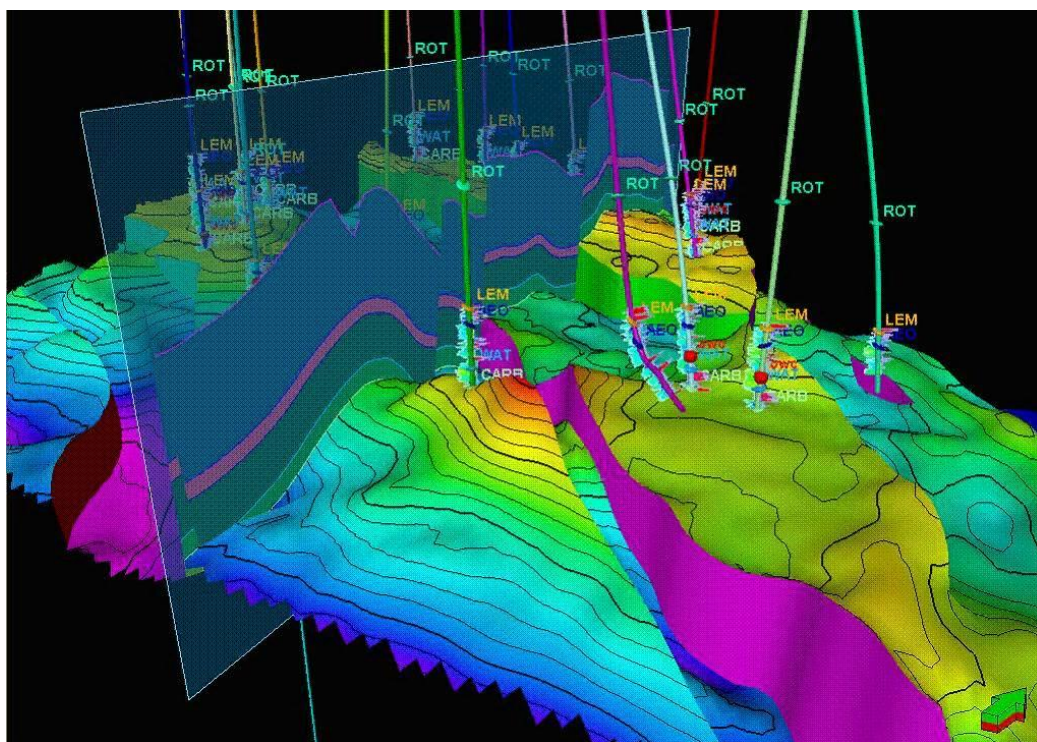

Рисунок 3 – 3D-визуализация данных акустического каротажа, выделяющая зоны трещиноватости

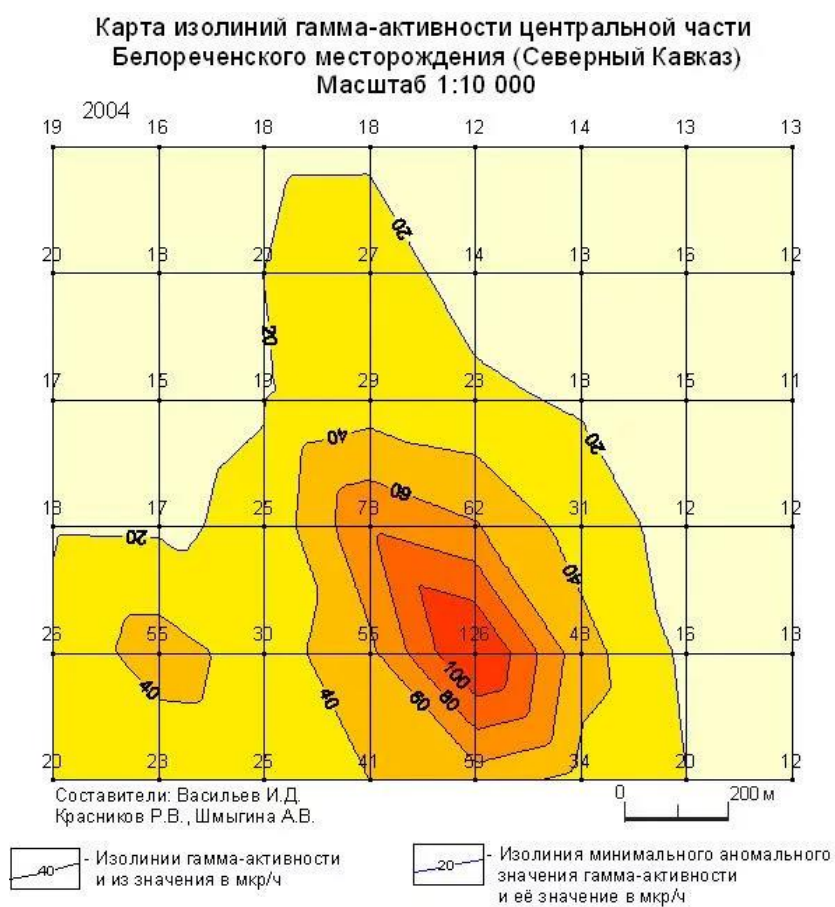

Рисунок 4 – Карта распределения гамма-активности пород на основе данных каротажа

Геофизические данные являются основой для анализа недр, но их обработка и интерпретация требуют понимания специфики этих данных. Одной из ключевых

характеристик геофизических данных является их разнообразие форматов. Формат LAS (Log ASCII Standard) – наиболее распространенный стандарт для представления каротажных данных. Этот формат содержит данные о глубине, физических свойствах пород и метаданные о скважине. Структура LAS-файлов включает три основных секции: информацию о версии, параметры исследования и измеренные данные. Универсальность LAS делает его стандартом для обмена данными между различными системами. Кроме LAS, часто используются форматы CSV, которые упрощают интеграцию данных с общими инструментами анализа. Формат CSV особенно полезен при обработке данных поскольку он поддерживается большинством библиотек (Рисунок 5).

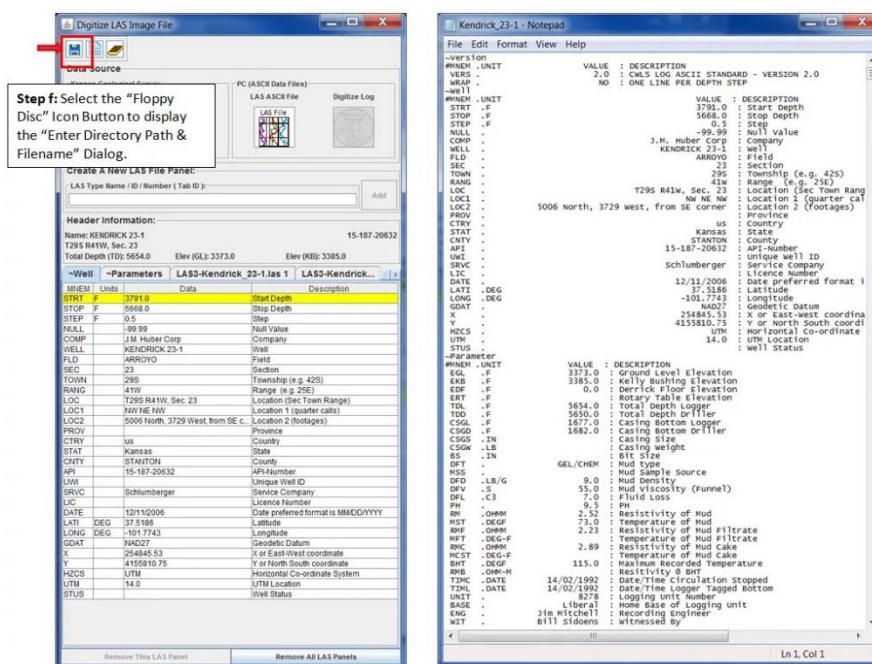

Рисунок 5 – Пример структуры LAS-файла, включающего данные о глубине и физических свойствах пород

Работа с геофизическими данными сопряжена с рядом проблем, одной из которых является наличие шума и выбросов. Шум может быть вызван техническими сбоями в оборудовании, природными факторами или ошибками при измерении. Выбросы – это аномальные значения, которые не соответствуют общей тенденции данных. Например, при акустическом каротаже могут возникать выбросы из-за трещин или каверн в породах. Эти проблемы снижают точность анализа и требуют применения специальных методов обработки. Современные инструменты, такие как, предоставляют библиотеки (например, Pandas), которые позволяют выявлять и устранять шум и выбросы. Такие методы включают фильтрацию, интерполяцию и устранение аномальных значений (Рисунок 6).

Еще одной важной проблемой является наличие пропусков в данных, особенно в логах. Пропуски возникают из-за сбоя оборудования, ошибок записи или невозможности проведения измерений. Например, при индукционном каротаже пропуски могут возникать в зонах с высоким сопротивлением. Неполные данные затрудняют интерпретацию и требуют методов восстановления. Одним из подходов является линейная интерполяция, которая восстанавливает пропуски на основе соседних значений. Более сложные методы, такие как использование моделей машинного обучения, позволяют учитывать взаимосвязи между различными параметрами. Программные решения, такие как библиотека Welly, специально разработаны для работы с геофизическими данными и включают инструменты для восстановления пропусков (рисунок 7).

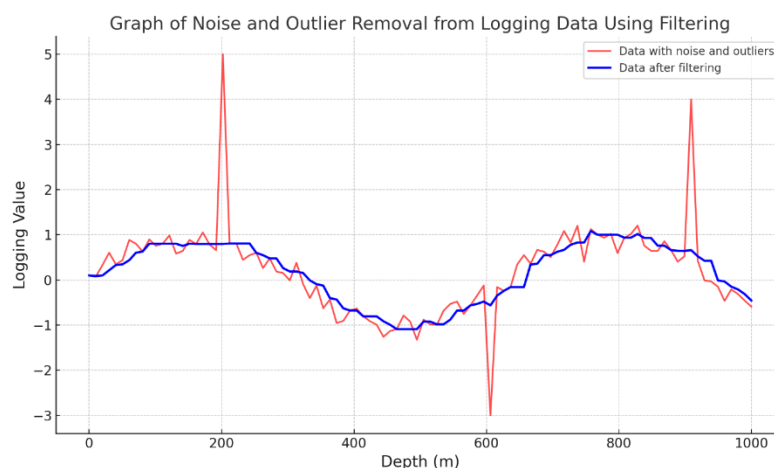

Рисунок 6 – График устранения шума и выбросов из данных каротажа с использованием фильтрации

Рисунок 7 – Пример восстановления пропусков в логах с использованием линейной интерполяции

Интеграция данных из разных источников также представляет сложность, поскольку форматы данных могут различаться. Например, данные акустического каротажа часто представлены в формате LAS, а сейсмические профили – в специализированных форматах SEG-Y. Интеграция таких данных требует предварительной конверсии в совместимый формат, например, CSV или HDF5. Для этого используются специализированные инструменты, такие как GeoFrame или Techlog. Интеграция данных позволяет более точно моделировать геологическую среду и выявлять корреляции между различными параметрами. Например, объединение данных акустического каротажа и гамма-каротажа может помочь выявить зоны с повышенной пористостью (рисунок 8) [6].

Современные технологии, такие как машинное обучение, активно применяются в обработке геофизических данных. Алгоритмы, например нейронные сети, помогают выявлять закономерности в больших объемах данных, автоматизируя анализ и повышая точность интерпретации. Кластеризация используется для классификации типов пород по данным каротажа, что особенно полезно для сложных месторождений, где традиционные методы ограничены [7].

Машинное обучение позволяет строить точные модели для прогнозирования характеристик недр, таких как плотность и пористость, используя данные сейсмических и каротажных исследований [7]. Алгоритмы могут выявлять скрытые зависимости между параметрами, улучшая понимание структуры месторождений [8].

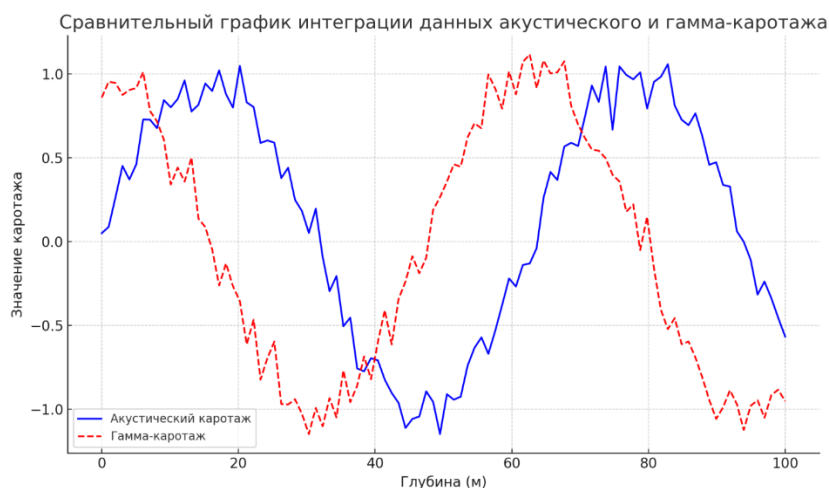

Рисунок 8 – Пример восстановления пропусков в логах с использованием линейной интерполяции

Также, машинное обучение эффективно используется для автоматической классификации аномалий в геофизических данных, таких как разломы или зоны с высоким содержанием углеводородов, ускоряя процесс интерпретации и снижая вероятность ошибок. Эти методы значительно повышают эффективность анализа геофизических данных [9].

Обработка геофизических данных также включает визуализацию, которая играет ключевую роль в интерпретации. Например, построение логовых кривых позволяет визуализировать изменения физических параметров вдоль глубины скважины. Такие графики позволяют быстро оценить границы пластов, зоны трещиноватости и насыщенность пород. Современные инструменты визуализации, такие как Matplotlib и Plotly, позволяют создавать интерактивные графики, которые упрощают анализ. Например, 3D-визуализация данных акустического каротажа позволяет выделить зоны с повышенной плотностью пород [5].

Список использованных источников

1. Нигматов Л.Г. Инновационные методы проведения геофизических исследований скважин // Нефтегазовое дело. – 2014. – № 12. – С. 45–50.
2. Измайлова А.Э. Основные исторические этапы развития геофизических исследований в Республике Башкортостан: вторая половина XX – начало XXI века // История и педагогика естествознания. – 2024. – № 1. – С. 23–30.
3. Шалимов В.В. Радиометрические методы геофизики. – М.: Геофизика, 2018. – 289 с.
4. Ахметзянов Р.Р. Обзор некоторых методик и результатов исследований в системе «скважина – пласт» // Нефть и газ. – 2023. – № 3. – С. 15–22.
5. Климов В.В., Шостак А.В. Геофизические исследования скважин. – Краснодар: КубГТУ, 2014. – 256 с.
6. Головин С.Б. Магнитные методы разведки. – СПб.: Политех-пресс, 2015. – 305 с.
7. Петров А.А. Современные подходы к интеграции геофизических данных // Геофизика. – 2021. – № 2. – С. 18–24.
8. Калинникова М.В., Головин Б.А., Головин К.Б. Геофизические исследования скважин. – М.: Недра, 2016. – 320 с.
9. Семенов И.И. Машинное обучение в геофизике: новые горизонты // Нефтегазовые технологии. – 2022. – № 4. – С. 31–36.с.

ДЕПОЗИТНАЯ ПОЛИТИКА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Мигинеишвили В.И.

Студент группы ф-23-4с

Гусманова Ж.А.

К.э.н., доцент кафедры «Финансы»

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье проведен анализ современного состояния депозитной политики коммерческих банков. На основе анализа основных финансовых показателей депозитной политики коммерческих банков, рассмотрено современное состояние депозитного портфеля БВУ РК. Кроме того, автором выявлены проблемы формирования депозитной политики коммерческих банков Казахстана. Автором также предложены рекомендации по развитию и совершенствованию депозитной политики.

Ключевые слова: коммерческий банк, депозит, депозитная политика, ставка вознаграждения, депозитный портфель.

Депозитная политика коммерческих банков играет ключевую роль в обеспечении устойчивости и эффективности их деятельности. Она направлена на привлечение финансовых ресурсов от клиентов, их сохранение и рациональное использование в условиях конкурентной банковской среды [1].

В современных экономических условиях важно изучать подходы к формированию депозитной политики, ее роль в обеспечении ликвидности и финансовой стабильности банка, а также разрабатывать рекомендации по ее совершенствованию [2].

Депозитная база большинства банков включает депозиты физических и юридических лиц. В Казахстане доля депозитов физических лиц за последние годы стабильно растет, что свидетельствует о высоком уровне доверия населения к банковской системе.

По данным Нацбанка Казахстана, в структуре депозитов преобладают срочные депозиты, что связано с более высокой доходностью таких вкладов. Однако депозиты до востребования также играют важную роль в обеспечении ликвидности банков.

На протяжении последних лет в Казахстане наблюдаются следующие тенденции:

1. Рост объемов депозитов. По данным Национального банка, общий объем депозитов в банковской системе к 2023 году превысил 27 трлн тенге.

Рисунок 1 – Динамика вкладов БВУ РК за 2021-2024 гг.

2. Смещение акцентов на розничные депозиты. Банки активно конкурируют за частных клиентов, предлагая выгодные условия для физических лиц.

3. Влияние валютных колебаний. Увеличение доли валютных депозитов в периоды девальвации [3].

Структура депозитной базы отражает макроэкономическую ситуацию. Например, в периоды кризиса наблюдается рост депозитов до востребования, так как вкладчики предпочитают сохранять доступ к своим средствам.

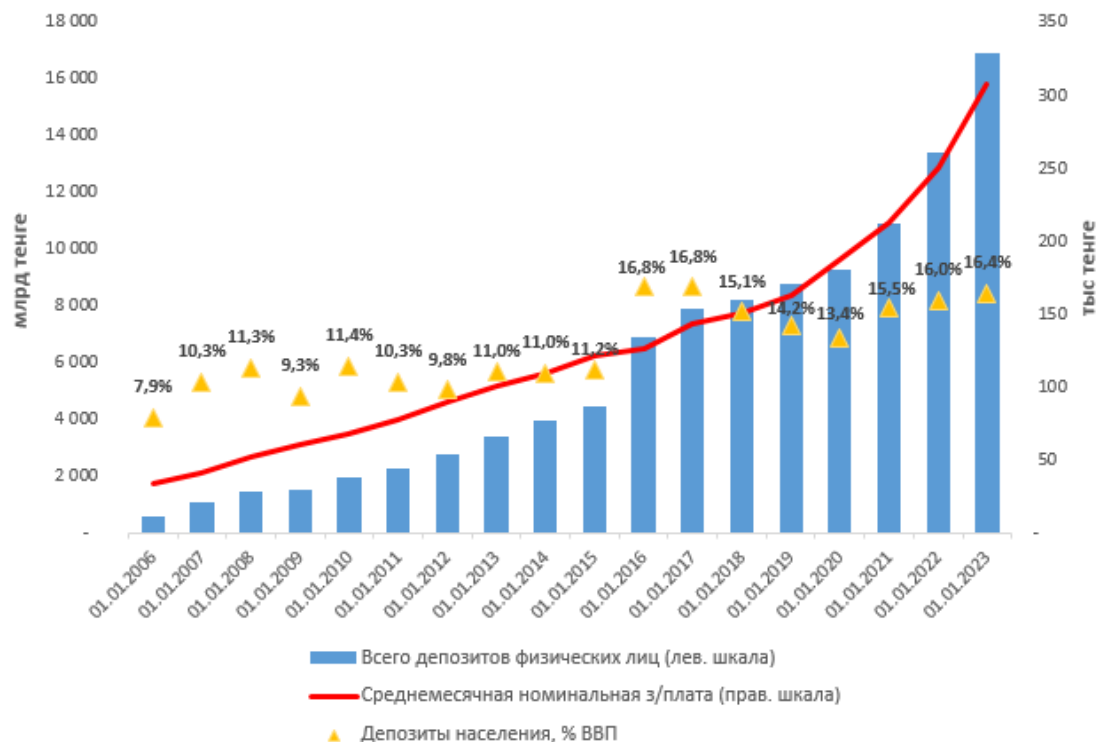

Рисунок 2 – Динамика вкладов физических лиц БВУ РК за 2006-2022 гг.

Для успешной депозитной политики важно учитывать баланс между процентными ставками, рисками и требованиями регуляторов. Банки стремятся предложить привлекательные условия для клиентов, одновременно управляя рисками, связанными с привлечением депозитов. В условиях повышенной конкуренции на финансовом рынке, успешная депозитная политика способствует повышению репутации банка, улучшению его финансовых показателей и укреплению доверия клиентов [4].

Таким образом, депозитная политика является важным инструментом в стратегическом управлении банком, направленным на поддержание его финансовой устойчивости, развитие клиентской базы и увеличение рыночной доли.

Для коммерческих банков, работающих в странах с нестабильной экономикой, управление валютными рисками становится приоритетным направлением. В рамках депозитной политики могут быть реализованы следующие меры:

1. Разработка мультивалютных вкладов: депозиты, привязанные сразу к нескольким валютам, что позволяет снизить риски обесценивания в условиях нестабильного валютного курса.

2. Предложение хеджированных продуктов: вклады с защитой от валютных рисков, при которых банк берет на себя ответственность за компенсацию убытков, вызванных изменением курса.

3. Регулярный мониторинг валютного рынка: анализ и оперативная корректировка условий по валютным депозитам для их большей конкурентоспособности.

3.6. Развитие партнерских программ

Партнерство с другими финансовыми и нефинансовыми организациями помогает банкам расширять спектр предложений для клиентов. Примеры успешных инициатив:

- ✓ Совместные программы с инвестиционными фондами, позволяющие клиентам использовать часть средств с депозитов для участия в инвестиционных проектах.

- ✓ Партнерство с розничными компаниями: бонусы или скидки за использование банковских продуктов, например, депозитов.

- ✓ Интеграция с образовательными учреждениями для повышения финансовой грамотности населения.

Основные тренды в управлении депозитной базой

С учетом мировых тенденций можно выделить следующие ключевые направления развития депозитной политики:

1. Цифровизация услуг: продолжение внедрения цифровых решений, включая мобильные приложения с функционалом управления депозитами.

2. Акцент на устойчивое развитие: разработка "зеленных" депозитов, направленных на финансирование экологически чистых проектов.

3. Персонализация предложений: использование искусственного интеллекта и анализа больших данных для создания продуктов, максимально отвечающих потребностям клиентов.

На развитие депозитной политики также оказывают влияние:

1. Инфляция: необходимость регулярного пересмотра процентных ставок для сохранения конкурентоспособности.

2. Динамика процентных ставок Центрального банка: адаптация условий депозитов в зависимости от изменений монетарной политики.

3. Социально-экономическая ситуация: учитывая уровень доходов населения, банки разрабатывают более доступные продукты с низкими порогами входа.

Развитие депозитной политики на примере международного опыта

Успешный опыт зарубежных банков может быть адаптирован в Казахстане.

Например:

Японский опыт: использование долгосрочных депозитов с низкими ставками для обеспечения устойчивости банка.

Европейские инновации: депозиты с возможностью автоматического реинвестирования или привязкой к индексам фондового рынка.

1. Привлечение депозитов через инновационные продукты (например, гибридные депозиты). В странах с развитым банковским сектором, таких как Германия и США, широко используются гибридные депозиты, которые сочетают в себе привлекательные условия по процентной ставке и гибкость в управлении средствами. Подобные продукты могут быть адаптированы для местного рынка, чтобы удовлетворить потребности клиентов в Казахстане.

2. Использование цифровых технологий. В таких странах, как Великобритания и Эстония, активно развиваются онлайн-банкинг и мобильные приложения для управления депозитами, что значительно повышает удобство для клиентов. В Казахстане можно внедрить такие инструменты для увеличения доступа населения к банковским продуктам и повышения конкурентоспособности банков.

3. Диверсификация депозитных продуктов. В странах, таких как Швейцария, широко распространены депозиты, привязанные к различным валютам или индексам. В Казахстане можно развивать депозитные продукты с валютными и индексными привязками, что позволит клиентам минимизировать риски инфляции или валютных колебаний.

4. Программа защиты вкладов. В странах ЕС и США действует эффективная система защиты вкладчиков, которая способствует доверию населения к банковской системе. В Казахстане такую систему можно развивать, улучшая правила защиты вкладов и повышения прозрачности работы банков.

5. Гибкость процентных ставок. В странах с развитой финансовой системой, например, в Сингапуре и Японии, часто практикуются динамичные процентные ставки, которые зависят от изменений на финансовых рынках.

Казахстану стоит рассмотреть внедрение аналогичной практики, что позволит банкам гибко реагировать на изменения экономической ситуации.

Список использованных источников

1. Дем О. Д., Варивода Д. А. Колесников В. И., Кралевецкая Л. П. / О. Д. Дем, Д. А. Варивода; под ред. О. Д. Дем. – Минск: РИПО, 2015. – 280 с.
2. Алентьева Н. В. Депозитная политика коммерческого банка в современных условиях // Вестник аграрной науки. – 2019. – №. 1 (76). – С. 85-90.
3. Жарковская Е. П. Финансовый анализ деятельности коммерческого банка: учебник // М.: Омега-Л. – 2011. – Т. 325.
4. Национальный Банк Республики Казахстан. Показатели деятельности банков второго уровня [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/gubrics/2186> (дата обращения: 17.12. 2024).

КОМПОНЕНТЫ, КРИТЕРИИ И ИХ ПОКАЗАТЕЛИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Минжанов Нурлан

*доктор педагогических наук, профессор,
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
Республика Казахстан*

Минжанова Гаухар

*кандидат педагогических наук,
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
Республика Казахстан*

Абишева Камила

*Студент 4 курса,
Карагандинский университет
Казпотребсоюза,
Республика Казахстан,*

Аннотация: В статье рассмотрены значение формирования социально-педагогических умений для деятельности педагога. На основании данных диагностического и корректирующего этапов были выделены уровни для профессионально-педагогической подготовленности студентов. В статье рассмотрены вопросы касающиеся модели будущего педагога. На основании анализа проведенного исследования модель будущего педагога необходимо рассматривать от общей ориентации подготовки специалиста, как социального заказа общества.

Ключевые слова: педагогические умения, студенты, компоненты, критерии, показатели, модель.

Согласно полученных научных результатов проведенного нами исследования следует, что определенное значение в деятельности социального работника имеет социально-педагогические умения как компонент профессионально-педагогической подготовленности.

В педагогике нет полного единства взглядов в трактовке сущности педагогических умений. Одни авторы определяют педагогические умения как составной компонент деятельности, в котором воплощаются знания и навыки (Н.В. Савин) или использование в действиях имеющихся в опыте знаний (С.И. Кисельгоф); другие – как результат овладения способами и приемами обучения и воспитания (О.А. Абдулина); третьи – как способность решать учебно-воспитательные задачи, опираясь на знания и сформированные действия (В.А. Крутецкий); четвертые – возможность выполнять системы действий в соответствии с целями и условиями их выполнения (Е.Н. Кабанова – Меллер, Б.Ф. Ломов).

В данных определениях педагогических умений через «результат», «способность», «возможность» и т. д. можно выделить их объединяющий признак: актуализация необходимых знаний и опыта, то есть перевод внутреннего во внешнее и развитие внутреннего в качественном плане.

Возникает вопрос о качестве знаний, которые могут быть как научными так и эмпирическими. Научные знания – отражение в понятиях при непосредственном участии абстрактного мышления. Поэтому обоснованным представляется утверждение О.А. Абдулиной о сущности педагогических умений как форме функционирования именно теоретических знаний [1]. «В педагогических умениях реализуются прежде всего психолого-педагогические знания как о целях, задачах, принципах, сущности, методах и приемах обучения..., а также теоретические знания» [2].

Учитывая отмеченные признаки, можно сделать вывод: «Педагогические умения – совокупность последовательно развертывающихся во внешнем или во внутреннем плане действий (часть из которых может быть автоматизирована – навыки), основанных на теоретических знаниях и направленных на решение задач» [3].

Такое понимание сущности педагогических умений имеет прямой выход в педагогическую практику. Во-первых, в таком подходе подчеркивается главенствующая роль теоретических знаний в формировании практической готовности следователя и их взаимозначимость. Во-вторых, оно указывает на важность формирования в единстве «умений педагогически мыслить» и «педагогически действовать» (по терминологии В.А. Сластенина). В-третьих, подчеркивается многоуровневый характер умений от репродуктивного до творческого и возможность их совершенствования путем автоматизации отдельных действий.

Из вышесказанного следует, что компоненты, критерии и их показатели оценки уровней профессионально-педагогической подготовленности будущих студентов специальности «Физическая культура и спортивный менеджмент», на наш взгляд состоит из трех основных компонентов: мотивационно-целевой, содержательный и результативный (таблица 1).

На основании данных диагностического и корректирующего этапов были выделены следующие уровни для профессионально-педагогической подготовленности студентов.

1. Номинальный (низший уровень) характеризуется отсутствием осознания значимости для студента взаимопонимания, сочувствия и содействия окружающих, имеет место неразвитость компонентов профессионального отношения. Отсутствует познавательная активность в сфере профессиональной деятельности, знания отрывочны и проявляются на уровне знакомства с учебным материалом, отсутствует понимание сложившейся ситуации и умение ценить объективные ценности, имеет место эмоционально-нравственная неразвитость, на занятиях также Студенты пассивны; нет мотивов положительного поведения характерна подверженность влиянию конкретной ситуации, доминирует негативная установка; сферу внеучебной деятельности, в том числе общественную, отвергают.

Таблица 1 – Компоненты, критерии и их показатели оценки уровней профессионально-педагогической подготовленности будущих педагогов

Компоненты	Критерии	Показатели
Мотивационно-целевой	Наличие положительного отношения к профессии педагога	1) осознание социальной значимости работы социального работника; 2) устойчивый характер мотивов выбранной профессии; 3) наличие профессионально-личностных качеств педагога
Содержательный	Знание сущности научных основ профессионально-педагогической подготовки педагога	1) системное видение всех компонентов профессионально-педагогической подготовленности педагога и понимание воспитательных механизмов данного процесса, его закономерностей и движущих сил; 2) понимание особенностей организации, системы профессионально-педагогической подготовки. 1) владение профессионально-педагогическими знаниями для понимания и осмысленного преодоления трудностей в работе; 2) владение профессионально-педагогическими умениями педагога; 3) умение быть целеустремленным в решении своих желаний и усилий; 4) умение противостоять всему чуждому;

Результативный	1) владение профессионально-- педагогическими знаниями; 2) сформированность педагогической активности; 3) сформированность педагогической убежденности; 4) владение профессионально- педагогическими умениями.	5) умение использовать социально-педагогический оптимизм; 6) умение активно влиять на внешние обстоятельства; 7) умение быть патриотом, добросовестно относиться к нуждам людей, порученному участку работы.

2. Потенциальный (средний) уровень опирается на положительно осознанное отношение к профессиональной деятельности. Для студентов характерны соответствующие убеждения, необходимые знания, практические умения и навыки, позволяющие грамотно выполнять разнообразную учебную и воспитательную деятельность под контролем и при консультативной помощи преподавателей и опытных товарищей. Этот уровень отличается стремлением проявлять положительные отношения к отдельным товарищам: согласованностью в проявлениях мыслей, чувств, поведения как единства; однако эта согласованность по большей части негармонична, все еще возможны перевешивания негативных тенденций.

3. Перспективный творческий (высокий) уровень характеризуется проявлением устойчивости согласованности единства мыслей, чувств и

действий, гармонией в соотношении компонентов психолого-педагогической подготовленности. Для студентов этого уровня присуща основательность психологических знаний, навыков, психолого-педагогических качеств и психолого-педагогической устойчивости формирующих такое педагогическое мышление, в структуре которого они системно упорядочены и актуализированы, позволяют ставить и решать творческие задачи при выполнении профессиональной деятельности. Студенты отличаются проявлением инициативы, самостоятельности, активностью в общественной деятельности.

Данные уровни легли в основу диагностики и прогнозирования процесса формирования профессионально-педагогической подготовленности у студентов 3 курса специальности «Физическая культура и спортивный менеджмент» в Карагандинском университете Казпотребсоюза.

Из вышесказанного следует, что необходимо рассмотреть вопросы касающиеся модели профессионально-педагогической подготовленности будущего педагога. Модель специалиста необходима для общей ориентации педагогов и обучаемых, для периодической коррекции целей и задач подготовки специалиста, как социального заказа общества.

Социально-педагогические умения. В структуре профессиональной педагогической деятельности, каковой является деятельность сотрудника особо важное значение приобретают твердые педагогические умения. Они являются обязательным элементом его высокой педагогической культуры. На это указывают многие исследователи [4]. Социально-педагогические умения или другими словами культура педагогической деятельности – это сложное психологическое и социально – политическое качество, которое требует своего рассмотрения и изучения на основе уже достигнутого уровня исследования проблемы умений в педагогике и психологии.

Свою наиболее сильную роль педагогическое выполняет в том случае, когда оно выступает как причина тех или иных явлений. Причем независимо от того, понимает социальный работник весь комплекс причинно-следственных связей или нет. Любая

педагогическая реальность, включенная в общую картину взаимодействия и взаимосвязи в мире, неизбежно выступает в этой своей причинной функции [5, 6, 7, 8].

Вот почему никогда не может быть полным анализ, в процессе которого вскрываются какие угодно причинные явления, за исключением педагогических. Поясним это на одном из примеров, связанных с реализацией в нашей Республике Казахстан курса на построения правового государства.

Список использованных источников

1. Абдулина О.А., Плигин А.А. Личностно ориентированная технология обучения: проблемы и поиски // Наука и школа. – 1998 – № 4. – с.34 – 36.
2. Громкова М.Т. О педагогической подготовке преподавателя высшей школы // Высшее образование в России. – 1994. – №4. – с. 105 – 108.
3. Немов Р.С. Общая психология. В 3-х т. Т. 3. Психология личности: Учебник / Р.С. Немов. – М.: Юрайт, 2016.-298 с.
4. Алексеев, С.В. Физическая культура и спорт в Российской Федерации: новые вызовы современности: Монография / С.В. Алексеев, Р.Г. Гостев, Ю.Ф. Курамшин. – М.: Теор. и практ. физ. культ., 2013. – 780 с.
5. Бароненко, В.А. Здоровье и физическая культура студента: Учебное пособие / В.А. Бароненко. – М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2012. – 336 с.
6. Барчуков, И.С. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник. / И.С. Барчуков и др. – М.: Советский спорт, 2013. – 431 с.
7. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник / Под ред. В.Я. Кикотя, И.С. Барчукова. – М.: ЮНИТИ, 2013. – 339 с.
8. Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления. – М., 1991. – 97 с.

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ДИСТАНЦИОННОГО УЧАСТИЯ В СУДЕБНЫХ ПРОЦЕССАХ

Мурзагалеев Ж.Н.,
магистратура, специальность 7М04201-
Юриспруденция, 2 курс.
Актюбинский региональный
университет им. К.Жубанова.
Республика Казахстан, г. Актюбе

Аннотация: Данное эссе посвящено преимуществам и недостаткам дистанционного участия в судебных процессах, на примере судебного производства Республики Казахстан. Были изучены и проанализированы права граждан на судебную защиту своих прав и свобод, закрепленные в Конституции Республики Казахстан, нормы Уголовно-процессуального и Гражданско-процессуального кодексов, нормативно-правовых актов Верховного Суда Республики Казахстан. Рассмотрены и приведены преимущества и недостатки судебного производства в дистанционном формате. Раскрыты существующие проблемы и плюсы такого формата.

Ключевые слова: дистанционное участие, он-лайн формат, современные тенденции.

Введение

Актуальность выбранной темы работы заключается в том, что в связи с развитием цифровых технологий, дефицитом свободного времени, растет потребность в использовании современных способов взаимодействия между гражданами, организациями, в том числе востребованы такие, как дистанционное участие в судебных процессах. Более того, новое поколение наших граждан и всего остального мира, большее предпочтение отдает именно таким способам общения, с использованием смартфонов, интернета и других цифровых технологий. Таким образом, учитывая данные тенденции, считаем, что за такими способами взаимодействия будущее, в связи с чем возникает необходимость периодического изучения этой темы, включая отношения в рамках судебного производства.

Основная часть

Обеспечение участия в судебном производстве участников процесса в дистанционном формате (без участия в зале суда) – в он-лайн формате, получило широкое применение во время пандемии в целях предотвращения распространения COVID-2019. При этом, нормативными актами законодательства Республики Казахстан, такая форма участия в судебном процессе была регламентирована еще до начала пандемии, Приказом Руководителя Департамента по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде Республики Казахстан (аппарат Верховного Суда Республики Казахстан) от 15 октября 2019 года № 7, Об утверждении Правил применения технических средств связи, обеспечивающих участие в судебном заседании, и требования к ним (с изменениями по состоянию на 23.06.2023 г.). В соседних странах, например в Китае, такая форма он-лайн судопроизводства началась применяться с 2017 года и была сначала внедрена в Ханчжоу, Пекине и Гуанчжоу, а в Российской Федерации впервые онлайн-заседание провел Арбитражный суд Ямало-Ненецкого автономного округа 28 апреля 2020 года (по данным wikipedia). Однако, учитывая современные тенденции по цифровизации жизнедеятельности общества, и по завершению ограничений связанных с пандемией, он-лайн формат судопроизводства и дальше широко практикуется судами в нашей стране и в остальном мире.

Онлайн-заседание (веб-конференция) – форма проведения судебного заседания с применением цифровых технологий, обеспечивающих участие в данном заседании участников процесса в дистанционном режиме (без присутствия в здании суда) – формулировка wikipedia.

В связи с успешной практикой применения дистанционного участия в судебном производстве во время пандемии COVID-2019, удобством и эффективностью для участников

процесса, необходимостью дальнейшего развития цифровизации судебной системы, считаем необходимым и целесообразным дальнейшее развитие и совершенствование данного он-лайн формата судебных заседаний. При этом, необходимо учитывать пожелания самих участников судебного производства, специфику дел и судебного производства.

Практика проведения в он-лайн формате судебных заседаний, доказала удобство и эффективность данного формата, показала все преимущества и плюсы, но и выявила некоторые недостатки, проблемы и минусы при проведении судебных заседаний в таком формате. Постараемся в данной работе осветить эти вопросы.

В зависимости от избранного истцом формата судопроизводства и способа обращения в суд, суд с учетом мнения сторон и технических возможностей ведения процесса, выносит мотивированное определение по форме проведения судопроизводства: дистанционно или очно. Соответственно, в зависимости от выбора формата проведения судебного заседания, участники процесса сталкиваются с плюсами/ преимуществами и минусами/ недостатками того или иного выбранного метода/ формата. Это, так же зависит от роли участников процесса и от категории дел.

Плюсами и преимуществами дистанционного участия в судебных процессах – в он-лайн формате, на наш взгляд являются:

1. Предоставление альтернативы для участников судебного процесса, возможность выбора формата участия и проведения судебного заседания: он-лайн или дистанционно и оф-лайн или очно/ традиционно в зале суда;

2. При он-лайн формате снижается возможное влияние на суд: эмоциональное выступление адвокатов или представителей, ответчика или подсудимого, свидетелей или других участников процесса, внешний вид участников судебного заседания и т.д., он-лайн формат создает условия для принимающего решение суда ориентироваться и отталкиваться при принятии решений на документы и материалы дела, не зависит от возможного влияния, давления и воздействия, которое возможно при очном традиционном рассмотрении дел, таким образом по нашему мнению обеспечивается беспристрастность суда, одного из главных принципов судопроизводства;

3. Удобство для участников процесса, нет необходимости ехать в суд для участия в судебном заседании, участие в процессе дистанционно/ удаленно – оперативное взаимодействие всех участников судебного процесса;

4. Экономия времени и денежных средств для участников судебного процесса на дорогу, транспорт и ожидание в очереди своего процесса, экономия средств на командировки представителей и адвокатов;

5. Возможность участия в судебном заседании из любой точки мира, даже находясь в отпуске, на лечении, в дороге и т.д.;

6. Если участник судебного процесса находится в другом городе, районе, селе, для таких участников он-лайн формат, так же является плюсом по сравнению с традиционным судопроизводством – возможность проведения смешанных заседаний, асть он-лайн и часть оф-лайн;

7. Исключение проблемы опоздать на судебное заседание из-за пробок или плохих погодных условий;

8. Возможность, использовать рабочее место, дополнительные документы и материалы, компьютер, интернет и прочие возможности, во время участия в процессе, если находишься на рабочем месте или дома, получать помощь и консультации от близких или коллег;

9. Удобство при подаче исков и документов (иски, возражения, ходатайства и приложения к ним) направляются в суд электронно через Судебный кабинет, где и формируется электронное дело;

10. Появилась возможность изучить документы и материалы по судебному процессу удаленно, в любое удобное время для себя;

11. Нет необходимости составлять, заполнять, печатать, проверять протокола судебного заседания на бумажных носителях, т.е., в соответствии со ст. 133-4 ГПК РК электронным протоколом признается аудио-, видеозапись судебного разбирательства, таким образом снижается риск ошибки секретаря судебного заседания;

12. Экономия денежных средств и сокращение трудовых затрат для суда, в т.ч. экономия бумаги, катриджа, экономия на уборке помещений;

13. В будущем возможно сокращение площадей занимаемых судами помещений, экономия на работниках, охране, содержании и обслуживании зданий и помещений, электро/тепло-энергии и т.д.;

14. Данный формат повышает компетенции и профессиональные навыки суда, работников суда, а так же участников судебных заседаний;

15. Применение он-лайн формата, дает возможность быть в тренде, быть современным, применять IT-технологии, позволит улучшить техническое оснащение судов страны, то есть стремиться к цифровизации судебной системы;

16. **ВАЖНО:** новое подрастающее поколение, отдает предпочтение использованию цифровых технологий во всех сферах своей деятельности, это даст импульс для активного развития в том числе вопроса и проведения судебных заседаний в дистанционном формате;

17. Будущее за фин-тех, соответственно будут развиваться сопутствующие отрасли экономики – компании предоставляющие услуги связи, интернета, компании, которые производят соответствующее оборудование, обслуживающие такое оборудование компании и т.д.

Минусами и недостатками дистанционного участия в судебных процессах – в он-лайн формате, можно назвать следующее:

1. Отсутствие технической возможности для участия в судебных заседаниях в он-лайн формате участников судебного процесса из-за плохого качества связи и интернета;

2. Отсутствие технической возможности для участия в судебных заседаниях в он-лайн формате из-за отсутствия компьютера или не соответствия используемых участниками судебного заседания моделей телефона/ гаджета;

3. Отсутствие навыков для пользования современными средствами связи: мобильные устройства, гаджеты, компьютеры и пр., некоторых участников судебного процесса, в том числе у участников в преклонном возрасте;

4. Ограничения в памяти используемых технических средств участников судебного процесса – небольшая или заполненная оперативная память мобильного устройства или компьютера;

5. В случае отсутствия технической возможности или навыков обращения с современными устройствами, необходимость найма представителей или адвокатов, т.е. дополнительные денежные расходы для участников судебного процесса;

6. Имеется возможность участнику судебного процесса сослаться на плохое качество связи или отсутствие технической возможности и соответственно избегать участия в судебном заседании, тем самым затягивать процесс

7. Существует возможность влияния и воздействия на участника судебного процесса посторонними лицами во время дачи показаний, оказание давления на свидетеля, в т.ч. угрозы, что может оказать влияние при принятии решения судом;

8. Есть риски, связанные с идентификацией участников процесса, то есть процесс установления личности участника процесса при он-лайн формате на основании копий документов;

9. Есть риски в определении идентичности и подлинности рассматриваемых документов, так как в электронном деле и рассылаемом пакете документов прилагаются сканированные копии подлинных документов;

10. Есть риски подделки документов и материалов дела, в связи с совершенствованием технологий;

11. Есть риски не полной загрузки пакета документов по рассматриваемым делам, не качественно загрузить и вложить документы, т.е. не в полном объеме предоставить материалы по рассматриваемому делу, что может повлиять на сроки рассмотрения и качество принимаемых решений;

12. Есть риски записать процесс судебного заседания посторонними лицами, то есть риск утечки информации, в том числе конфиденциальной информации, что может повлиять на итоги рассмотрения судебного дела либо привести к нарушению Законов;

13. Имеются неудобства при общении и защите интересов ответчиков и подсудимых, остальных участников судебного заседания, т.е. общение с представителями и адвокатами сторон, так как они могут находиться удаленно друг от друга;

14. Ограничена возможность очно «вживую» донести информацию до суда, т.е. эмоционально выразить и озвучить свою позицию;

15. Ограничена возможность в полной мере ознакомиться с вещественными доказательствами.

При этом, наблюдается положительная тенденция в решении вышеуказанных проблем: качество связи и доступность интернета улучшается, законодательно решаются вопросы снижения рисков при он-лайн формате судопроизводства, нарабатывается практика ведения судебных заседаний.

Заключение

Развитие цифровых технологий, растущие запросы нового подрастающего поколения, убеждают нас в том, что основное взаимодействие будет происходить в он-лайн формате, с использованием новых способов общения, в т.ч. получит дальнейшее развитие формат дистанционного проведения судебных заседаний. Таким образом, учитывая существенные преимущества и плюсы проведения судебных заседаний в дистанционном он-лайн формате, а так же современные тенденции по цифровизации жизнедеятельности казахстанского общества, считаем необходимым и дальше развивать и улучшать такой формат проведения судебных заседаний.

Список использованных источников

1. КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.)

3. УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.05.2024 г.)

4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.)

5. Приказ Руководителя Департамента по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде Республики Казахстан, (аппарат Верховного Суда Республики Казахстан) от 15 октября 2019 года № 7, Об утверждении Правил применения технических средств связи, обеспечивающих участие в судебном заседании, и требования к ним, (с изменениями по состоянию на 23.06.2023 г.)

6. Инструкция о порядке приема и учета электронных исковых заявлений и других электронных документов, переданных посредством портала «электронного правительства» Республики Казахстан

7. Приказ Руководителя Департамента по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде Республики Казахстан (аппарат Верховного Суда Республики Казахстан) от 9 июня 2018 года № 6001-18-7-6/188, Об утверждении Правил технического применения средств подачи документов в суды в форме электронного документа, их регистрации, обработки, ознакомления с ними

ПРОБЛЕМА ДИСКРИМИНАЦИИ И РАВЕНСТВА В УСЛОВИЯХ ТРУДА

Мурзагалеев Ж.Н.,

магистратура, специальность 7М04201-Юриспруденция, 2 курс.

Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова.

Республика Казахстан, г. Актобе

Аннотация: Данное эссе посвящено проблемам дискриминации в сфере трудовых отношений. Были изучены и проанализированы права граждан на труд, закрепленные в Конституции Республики Казахстан, в нормах Трудового кодекса Республики Казахстан и Конвенции Международной организации труда. Рассмотрены и приведены виды дискриминаций: при приеме на работу, при начислении заработной платы, при выборе профессии, при выдвижении на вышестоящие или руководящие должности. Раскрыты существующие проблемы дискриминации. Так же, были предложены варианты решения существующих проблем дискриминации в сфере трудовых отношений.

Ключевые слова: дискриминация, право на труд, трудовые отношения.

Введение

Актуальность выбранной темы работы заключается в том, что в нашем обществе имеются явные и скрытые признаки проявления дискриминации в отношении граждан, несмотря на наличие закрепленных законодательством норм/запретов на дискриминацию во всех сферах жизнедеятельности граждан и общества, в том числе в сфере трудовых отношений. Данные нормы/запреты закреплены в Конституции и Трудовом кодексе Республики Казахстан. Постараемся раскрыть в данной работе существующие проблемы дискриминации в сфере трудовых отношений, когда риску дискриминации подвержен соискатель/кандидат или работник, со стороны действующего или потенциального работодателей. Наличие дискриминации нарушает принцип справедливости в сфере трудовых отношений. Рассмотрение, изучение, признание и решение проблем дискриминации, позволит построить справедливое, основанное на демократических принципах общество.

Основная часть

Дискриминация одно из распространенных нарушений прав граждан, которое встречается почти во всех сферах жизнедеятельности человека и общества. Выделяют различные виды дискриминации в зависимости от сферы, в которой она встречается. В своей работе, мы хотим раскрыть проблемы дискриминации прав граждан в трудовой сфере, так как каждый гражданин имеет равные права на труд и защиту законом при их нарушении.

Дискриминация – ограничение прав человека или группы людей по определенному признаку. Такими признаками могут быть: возраст, пол, язык, раса, национальность, место жительства, род занятий, инвалидность и т.д. Дискриминация проявляется в несправедливом обращении с человеком без объективных на то причин, лишь из-за его идентичности. Дискриминация может быть явной или официальной и скрытой или неофициальной.

Конституцией, Трудовым кодексом и другими нормативно – правовыми актами Республики Казахстан обеспечены права наших граждан на свободу труда, и они защищены от любой дискриминации в сфере трудовых отношений. Так, ст. 14, 24 Конституции гарантируют, что все граждане равны перед Законом и судом, и никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным обстоятельствам. Кроме того, каждый гражданин имеет право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены, на вознаграждение за труд без какой-либо дискриминации.

Более того, принципами и статьями трудового законодательства, данные нормы закреплены в ст. 4, 5, 6 Трудового кодекса Республики Казахстан, обеспечена защита прав граждан в процессе трудовых отношений.

Вместе с тем, несмотря на то, что Законами обеспечиваются равные права и предусмотрена защита граждан от дискриминации, на практике имеются факты и признаки скрытой дискриминации и нарушения, обеспеченного Законом равенства в сфере трудовых отношений. При этом, граждане считающие, что они подверглись дискриминации в сфере трудовых отношений, вправе обратиться в суд или иные инстанции в порядке, установленном законами Республики Казахстан.

Несовершенство законодательства в сфере труда и слабость правовых механизмов для принуждения к его соблюдению, приводит к нарушениям со стороны работодателей в сфере трудовых отношений, при чем самыми распространенными являются следующие виды дискриминации: дискриминация при приеме на работу и при увольнении с работы, дискриминация при продвижении по службе, дискриминация по половому признаку, дискриминация по возрасту, дискриминация по языку и другие.

В процессе рассмотрения, выделим основные мотивы, по которым в основном происходит дискриминация:

1) Дискриминация по полу, одним из факторов, который может повлиять и оказать влияние на выбор профессии, на уровень заработной платы, на дальнейший карьерный рост, на отношение работодателя, является *пол* соискателя/ кандидата или работника, несмотря на так называемое гендерное равенство. Так, некоторые работодатели, реже принимают на работу женщин из-за возможного выхода такого работника в декретный отпуск после рождения ребенка и необходимостью нести дополнительные расходы по выплатам при рождении ребенка.

Кроме этого, есть ряд профессий, где пол может повлиять на выбор профессии, например: водители грузовой и специальной техники (хотя на легковом частном/ личном транспорте, водителей женского пола по нашим наблюдениям не меньше половины), профессия учителя, врача, бухгалтера/ финансиста, работники банковской сферы и т.д.

Более того, на данный момент, нет ни одной женщины в должности акима области, руководителей силовых органов. Например, изучим руководящий состав акимата Актюбинской области, выяснилось, что нет ни одного заместителя акимов области и города Актобе женского пола.

Очень редко, происходит назначение женщин председателями судов, налоговых органов, других государственных учреждений и предприятий, исключением являются учреждения образования и здравоохранения.

Данная дискриминация возможно происходит по причине сложившихся стереотипов и традиций. Мужчины отдают предпочтение при приеме на работу мужчинам, возможно потому что, легче выстраивать взаимоотношения, можно поговорить по мужски, сходить вместе в баню, выпить пиво и т.д.

2) Дискриминация по возрасту, одной из форм дискриминации в сфере трудовых отношений, является дискриминация по возрасту. По возрастному признаку страдают в основном молодые и неопытные, а так же возрастные кандидаты и соискатели.

Так, у молодых нет или небольшой практический опыт, что соответственно ограничивает выбор направления на начальной стадии трудовой деятельности. Такая категория начинает свой трудовой путь в основном в торговой сфере или в сфере обслуживания: в качестве помощников продавца, повара или официантов. Устроиться на престижную работу, в т.ч. государственные органы, в связи с высокими квалификационными требованиями очень сложно.

Большинство работодателей, так же с пессимизмом относятся к приему возрастных работников, старше 50 лет, так называемые 50+. Это связано с тем, что в обществе сложилось мнение, что работоспособность таких работников уже снижается, а так же возможны частые выходы на больничный.

Молодым руководителям не комфортно руководить/управлять работниками старшего возраста, обычно ровесниками родителей.

Более того, при выборе кандидатов на сокращение, большому риску подвержены работники с небольшим опытом работы, в основном молодые начинающие работники.

3) Дискриминация языку, данный вид дискриминации является одним из скрытых видов дискриминации. При этом данный вид дискриминации, законодательно запрещен, но, связанные с ним нарушения часто встречаются в повседневной жизни общества.

Таким образом, при наличии законных мер по защите прав граждан от дискриминации, граждане нашей страны сталкиваются с фактами скрытой, а в некоторых случаях явной дискриминации в сфере трудовых отношений. При этом, несмотря на наличие Законов, защиту органов надзора и контроля в данной сфере, доказать и защитить свои права гражданам нашей страны иногда весьма затруднительно.

Вместе с тем, согласно ст. 1, п. 2 Конвенции о дискриминации в области труда и занятий – «Любое различие, недопущение или предпочтение в отношении определенной работы, основанное на специфических требованиях таковой, не считается дискриминацией». Такие специфические требования в соответствии с законодательством Республики Казахстан могут предъявляться к несовершеннолетним, беременным женщинам со сроками 12 и более недель, гражданам имеющие инвалидность, при приеме на определенные виды работ, и это не будет являться дискриминацией.

Республика Казахстан прилагает значительные усилия для обеспечения благоприятных социально-трудовых условий собственным гражданам в рамках действующего законодательства, при этом имеются трудности доказательства нарушений трудового законодательства по мотивам дискриминации, а так же отсутствием культуры граждан по отстаиванию своих нарушенных прав в этом направлении.

В связи с чем, считаем необходимым и дальше совершенствовать меры по исключению дискриминации в сфере трудовых отношений, и предлагаем следующие меры:

1. На постоянной основе повышать культуру граждан, в рамках взаимоотношений с работодателями в процессе трудовых отношений, в части отстаивания своих интересов путем заключения коллективных договоров, взаимодействие через представителей работников и коллективов, через создание профессиональных союзов в компаниях и организациях;

2. Усилить ответственность работодателя, в том числе потенциального, за нарушение трудового законодательства в рамках Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях ст. 90;

3. Усилить ответственность работодателя, в том числе потенциального, за нарушение трудового законодательства в рамках Уголовного кодекса Республики Казахстан ст. 152,153,154;

4. Создание в структурах МВД или прокуратуры, отдельной службы по рассмотрению дел, связанных с трудовыми спорами, в том числе связанных с дискриминацией в сфере трудовых отношений;

5. Мотивировать и стимулировать работодателей на соблюдение трудового законодательства материальными и нематериальными стимулами.

Заключение

Действующее законодательство Республики Казахстан подтверждает и провозглашает принципы недопущения дискриминации во всех сферах жизнедеятельности общества, все люди равны в своих правах. Несмотря на это, нарушения в сфере трудовых отношений по мотивам дискриминации остаются одной из важных проблем общества. Государство, являясь гарантом соблюдения прав и свобод граждан в соответствии с законодательством, и что важно само общество, должны совместно и на постоянной основе работать над совершенствованием правовых механизмов по исключению дискриминации и защите прав граждан в сфере трудовых отношений.

Список использованных источников

1. КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
2. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.)
3. ТРУДОВОЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2024 г.)
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2023 года № 1050, Об утверждении Концепции развития рынка труда Республики Казахстан на 2024 – 2029 годы
5. КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.2024 г.)
6. Конвенция о дискриминации в области труда и занятий [Конвенция 111], Принята 25 июня 1958 года на сорок второй сессии Генеральной Конференции Международной организации труда
7. Конвенция о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности, Принята 29 июня 1951 года на тридцать четвертой сессии Генеральной конференции Международной Организации Труда

БҰРҒЫЛАУ-ЖАРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ VR ТРЕНАЖЕР-ИМИТАТОРЫ

Мухаметжанова Бигуль Олжабаевна,
PhD, и.о. доцента, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова, Казахстан,
г. Караганда

Омаров Шерхан Әбілсентұлы
Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова,
Казахстан, г. Караганда

Аннотация: Қазіргі тау-кен өндірісі жағдайында бұрғылау-жару жұмыстарының қауіпсіздігі мен тиімділігін қамтамасыз ету маңызды аспект болып табылады. Бұл мақалада студенттерді жерасты тау-кен қазбаларын жүргізу кезінде бұрғылау-жару жұмыстары бойынша практикалық дағдылар мен құзыреттілікке, жерасты шахталары мен кеніштерінде бұрғылау-жару операцияларын орындаудың қауіпсіз және тиімді әдістеріне үйретуге арналған VR тренажер-имитаторын әзірлеу қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты-пайдаланушыларға шахтадағы нақты жұмыс жағдайларын имитациялайтын виртуалды ортамен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін жоғары реалистік модельдеу құру. Мақалада қолданылатын технологиялар, соның ішінде ойын қозғалтқыштарында 3D модельдеу және бағдарламалау, сондай-ақ машинаның тиімділігін бағалау үшін қолданылатын әдістер сипатталған.

Эксперименттердің нәтижелері VR тренажерін қолдану бұрғылау-жару процестерін түсінуді жақсартуға, қауіпсіздік деңгейін арттыруға және нақты жағдайларда тапсырмаларды орындау кезінде қателерді азайтуға көмектесетінін көрсетеді. Зерттеу сонымен қатар VR тренингінің жұмысшылардың мотивациясына және олардың оқуға дайындығына оң әсерін анықтады.

Қорытындылай келе, тау-кен өнеркәсібі үшін білім беру бағдарламаларында виртуалды шындықты пайдалану әлеуеті, сондай-ақ VR тренажерін одан әрі дамыту және жақсарту мүмкіндіктері атап өтіледі.

Түйінді сөздер: VR, тренажер, бұрғылау жұмыстары, шахта, имитация, қауіпсіздік.

Кіріспе

Бұрғылау-жару жұмыстары Тау-кен өнеркәсібінің ажырамас бөлігі болып табылады және тау-кен өндірісінде, әсіресе шахта өндірісінде шешуші рөл атқарады. Бұл операциялар күрделіліктің жоғары деңгейімен ерекшеленеді және мамандардан айтарлықтай кәсіби білім мен дағдыларды талап етеді. Дегенмен, практикалық жаттығулар мен нақты әлемдегі модельдеу сияқты бұрғылау-жару жаттығуларының дәстүрлі әдістері қауіптің жоғары деңгейін, айтарлықтай шығындарды және операцияларды қайталаудың шектеулі мүмкіндіктерін қоса алғанда, бірқатар қиындықтарды тудырады.

Виртуалды шындық (VR) технологияларының дамуымен оқыту жүйелерін жетілдірудің жаңа мүмкіндіктері пайда болды. VR технологиялары қауіпсіз виртуалды ортада күрделі және қауіпті өндірістік процестерді модельдеуге мүмкіндік береді, мұнда студенттер денсаулық пен жабдыққа қауіп төндірмей дағдыларды үйрене алады. Бұл әсіресе шахталардағы бұрғылау-жару жұмыстарына қатысты, мұнда қателер жұмысшылар үшін де, қоршаған инфрақұрылым үшін де апатты салдарға әкелуі мүмкін.

Тау-кен өнеркәсібінде оқыту үшін VR тренажерларын пайдаланудың бірқатар артықшылықтары бар. Біріншіден, бұл шахта жағдайларының нақты және нақты модельдерін құру мүмкіндігі, бұл қызметкерлерге нақты жағдайға мүмкіндігінше жақын ортаға түсуге мүмкіндік береді. Екіншіден, мұндай тренажерлер толық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді, өйткені кез келген қателер немесе төтенше жағдайлар білім алушылардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндірмей қайталануы мүмкін. Үшіншіден, VR тренажерлері физикалық

жаттығуларға, жабдықтың материалдық шығындарына және жабдықтың ықтимал зақымдалуына байланысты қаржылық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің өзектілігі

Мамандарды оқытудың қауіпсіздігі мен тиімділігіне қойылатын талаптардың артуына, сондай-ақ цифрлық технологиялардың дамуына байланысты шахталардағы бұрғылау-жару жұмыстарын дәл имитациялай алатын VR-тренажерлерді әзірлеу міндеті өзекті бола түсуде. Бұл зерттеудің маңыздылығы жұмысшылардың біліктілігін арттыратын және нақты өндірістік жағдайларда қателіктер ықтималдығын төмендететін құралды құру болып табылады. Бұл өз кезегінде өндірістегі жалпы қауіпсіздікті арттыруға, апаттар мен қателіктерге байланысты шығындарды азайтуға, сондай-ақ мамандарды даярлау сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Зерттеу мақсаты

Осы зерттеудің мақсаты шахталарда бұрғылау-жару жұмыстарын үйретуге арналған VR тренажер-имитаторының тиімділігін әзірлеу және бағалау болып табылады. Ұсынылған VR тренажері бұрғылау-жару операцияларының әртүрлі аспектілерін модельдеуге мүмкіндік беруі керек, бұл жұмыс процестері мен мамандардың іс жүзінде кездесетін жағдайларын шынайы түрде қайталауға мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу

Виртуалды шындықты (VR) зерттеу және оны бұрғылау және жару сияқты жұмысшы кәсіптерін оқытуда қолдану цифрлық технологияларды дамыту және оларды өнеркәсіптік процестерге енгізу арқылы танымалдылыққа ие болуда. VR денсаулық пен жабдыққа қауіп төндірмейтін ықтимал қауіпті жағдайларды модельдеу арқылы қызметкерлерді тиімді оқытуға мүмкіндік беретін қауіпсіз және бақыланатын жағдайларды құрудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады.

Көптеген зерттеулер VR тренажерларының әртүрлі салаларда оқыту үшін белсенді пайдаланылатынын көрсетеді. Сонымен, Смитсон мен Джонсонның (2018) жұмыстары Құрылыс және тау-кен өнеркәсібінде виртуалды тренажерлерді пайдалану қызметкерлерді оқыту уақытын 30% – ға қысқартуға, сондай-ақ өндірістегі қателерді азайтуға мүмкіндік беретінін көрсетті.

VR технологияларының белсенді дамуына қарамастан, шахталарда бұрғылау-жару машиналарын құруға бағытталған зерттеулер әлі де бастапқы сатысында. Осы саладағы негізгі жұмыстардың бірі-Гарсия мен Хуанның зерттеуі (2019), онда бұрғылау-жару жұмыстарының негіздерін үйрету үшін VR тренажерінің прототипі ұсынылды.

Джеймс пен Ли (2021) өз жұмыстарында тау-кен өнеркәсібіне арналған VR тренажерларына интерактивті элементтерді енгізудің маңыздылығын атап өтті. Олар жұмыс процестерін қарапайым визуализациялау толыққанды оқыту үшін жеткіліксіз екенін атап өтті; дәл тактильді сезімдер, кері байланыс беру және аппараттық құралдармен өзара әрекеттесудің күрделі сценарийлері маңызды.

Бірнеше жұмыс VR мамандарды даярлау сапасын жақсартуға ықпал ететінін атап көрсетеді. Атап айтқанда, Браун мен Миллер (2020) бұрғылау жұмыстары сияқты күрделі техникалық операцияларды үйрету үшін VR модельдеулерін қолдану ақпарат пен дағдыларды тезірек игеруге әкелетінін атап өтті.

Сонымен қатар, Томас пен Кларк (2022) өз зерттеулерінде қауіпсіздікті жақсарту үшін VR машиналары әртүрлі қателіктер мен төтенше жағдайлар сценарийлерін модельдеуді қамтуы керек екенін атап өтті.

Талданған әдебиеттерге сүйене отырып, VR тренажерлары шахталарда бұрғылау-жару жұмыстарын оқытудың перспективалық бағыты болып табылады деген қорытынды жасауға болады, бірақ қазіргі әзірлемелер одан әрі жетілдіруді қажет етеді.

Материалдар мен әдістер

Шахталарда бұрғылау-жару жұмыстарын имитациялайтын VR тренажерін жасау үшін заманауи үш өлшемді модельдеу құралдары мен визуалды бағдарламалау жүйесі

қолданылды. Бұл бөлімде VR тренажерін құру және тестілеу процесінде қолданылатын әдістер мен технологиялар сипатталған.

- Бағдарламалық құралдарды таңдау

Жобаны жүзеге асыру үшін келесі құралдар таңдалды:

Blender-шахталарда бұрғылау-жару жұмыстарына қажетті объектілердің, қоршаған ортаның және құралдардың үш өлшемді модельдерін жасау үшін қолданылатын тегін 3D модельдеу бағдарламалық құралы.

Unreal Engine 4-интерактивті виртуалды ортаны дамыту үшін пайдаланылған ашық бастапқы ойын қозғалтқышы. Unreal Engine 4 VR-мен жұмыс істеуге арналған кіріктірілген құралдармен бірге шынайы модельдеуді құрудың кең мүмкіндіктерін ұсынады.

Blueprints-Unreal Engine 4-ке енгізілген визуалды бағдарламалау жүйесі. Ол пайдаланушының виртуалды ортамен өзара әрекеттесу логикасын әзірлеу және бұрғылау-жару сценарийлерін модельдеу үшін пайдаланылды. Бұл жүйе кодты қолмен жазудың қажеті жоқ күрделі алгоритмдерді жасауға мүмкіндік береді, бұл даму процесін жылдамдатады.

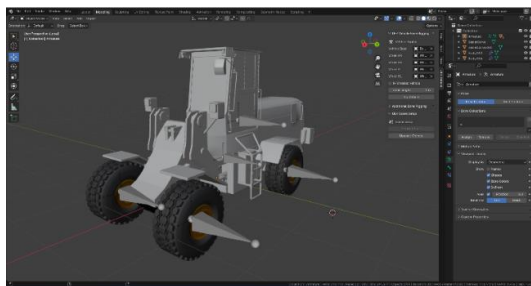
- 3D модельдері мен ортасын құру

Симуляторды құру процесі объектілер мен ортаның үш өлшемді модельдерін жасаудан басталды. Blender бағдарламасы әзірленді:

Шахтаның геологиялық ерекшеліктері мен құрылымдық элементтерін егжей-тегжейлі сипаттайтын шахта кеңістігінің модельдері.

Бұрғылау-жару жұмыстары үшін пайдаланылатын жабдықтардың модельдері (бұрғылау қондырғылары, жарылғыш зарядтар, құралдар және т.б.).

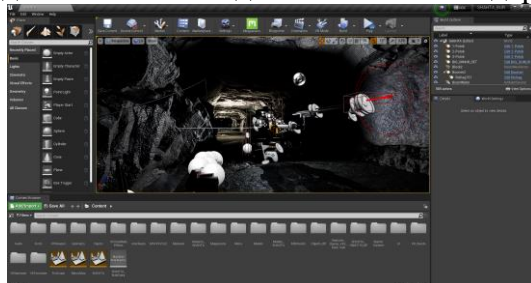
Кабельдер, қорғаныс қоршаулары және шахта инфрақұрылымының басқа элементтері сияқты қосымша нысандар.

1-сурет –Blender 3D бағдарламасының перспективалық терезесінен (ViewPort) бұрғылау тракторының 3D моделі

- Интерактивті VR ортасын дамыту

Интерактивті ортаны құру Unreal Engine 4-те жүзеге асырылды, онда шахтаның үш өлшемді моделі қайта құрылды және Blender-де жасалған нысандар біріктірілді.

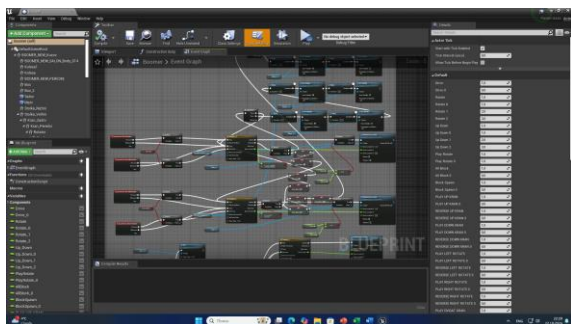

2-сурет – Unreal Engine 4 ойын қозғалтқышының перспективалық терезесінен (ViewPort) бейнеленген шахта деңгейі

VR интерфейсін әзірлеу үшін келесі қадамдар орындалды:

Unreal Engine 4-ке 3D модельдерін импорттау және шахта мен жабдықтың шынайы көрінісін жасау үшін материалдарды, жарықтандыруды және текстураны орнату.

Физика мен объектілердің өзара әрекеттесуін реттеу. Unreal Engine 4-тің кіріктірілген құралдарын қолдана отырып, бұрғылау қондырғылары мен жарылғыш зарядтар сияқты объектілердің өзара әрекеттесу физикасы орнатылды, бұл пайдаланушыға виртуалды объектілермен нақты өмірде болатындай өзара әрекеттесуге мүмкіндік берді.

3-сурет – Node визуалды жүйесі көрсетілген Blueprints бағдарламалау Unreal Engine 4 ойын

Тренажерді сынау және жөндеу

VR ортасын құрғаннан кейін оның жұмысын тексеру және ықтимал қателерді жою үшін тренажерді сынау кезеңі өткізілді:

Пайдаланушыларға тестілеу. Тренажерді сынау үшін оқытушылар мен "пайдалы қазбалар кен орындарын игеру" кафедрасының меңгерушісі тартылды.

Кері байланыс жинау. Пайдаланушылардың пікірлері негізінде тренажер пысықталды, объектілердің өзара әрекеттесу қателері түзетілді, модельдердің егжей-тегжейлері жақсарды және бұрғылау-жару операцияларының сценарийлері пысықталды.

VR тренажерінің тиімділігін бағалау

VR тренажерін әзірлеу және тестілеу аяқталғаннан кейін оның тиімділігін бірнеше критерийлер бойынша бағалау жүргізілді:

Сәрсенбіге сұңғу: тренажер шахтадағы нақты жұмыс жағдайларын қаншалықты жақсы қайталайды.

Оқу қабілеті: тренажер пайдаланушыларға бұрғылау және жару дағдыларын жылдам және тиімді оқытуға ықпал ете ме.

Шахталардағы бұрғылау және жару процесі бірнеше кезеңнен тұрады, олардың әрқайсысы операцияны сәтті және қауіпсіз жүргізуде маңызды рөл атқарады. Виртуалды тренажерде бұл кезеңдердің барлығы мұқият қайталанатын, бұл білім алушыларға іс-әрекеттердің реттілігін, әр қадамның ерекшеліктерін және ықтимал тәуекелдерді түсінуге мүмкіндік береді. Төменде сипатталған процесс бұрғылаудан жарылысқа дейінгі барлық қадамдарды қамтиды.

Бұрғылау-жару жұмыстарына дайындық

Бұрғылауды бастамас бұрын жұмыс кеңістігін дайындау жүргізіледі:

Жарылыс орнын тексеру: виртуалды орта пайдаланушыға шахта кеңістігін зерттеуге, бұрғылау жұмыстарын жүргізу қажет орынды анықтауға, сондай-ақ қоршаған жыныстардың жағдайын бағалауға мүмкіндік береді.

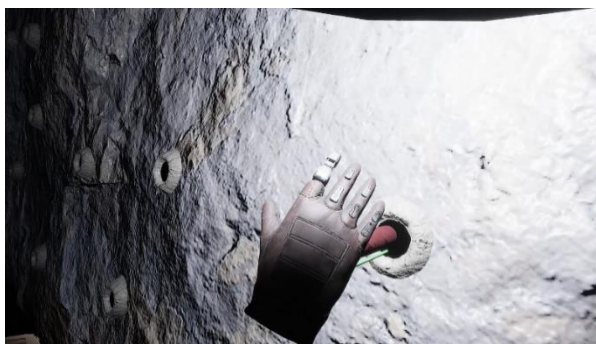
Ұңғымаларды бұрғылау

Бұрғылау көлігін орнату: виртуалды ортада пайдаланушы бұрғылау көлігін шахтаның дұрыс орнына орнатады. Көлікте кран орнатылған бұрғылау. Студент алдын ала дайындалған жоспарға байланысты шахтаның қабырғасында немесе төбесінде дұрыс бұрғылау бұрышы мен нүктесін таңдауы керек. Виртуалды жобада лазерлік нүктелер де бар көлікке орнатылған қабырғаға немесе төбеге бағытталған.

Жарылғыш зарядтарды төсеу

Зарядтарды дайындау: Бұрғылау аяқталғаннан кейін пайдаланушы жарылғыш зарядтарды дайындауы керек. Тренажер қуаты мен әрекет ерекшеліктері бойынша өзгеруі

мүмкін зарядтардың әртүрлі түрлерін таңдауды ұсынады. Зарядтар жұмыс жоспарына сәйкес дайындалады.

4-сурет – Суретте процесс көрсетілген Ұңғымаларды аммонитпен зарядтау виртуалды режимде.

Детонаторлар мен сымдарды қосу: келесі қадам-зарядтарды детонация жүйесіне қосу. Тренажерде пайдаланушы тұйықталуды немесе қателерді болдырмау үшін қосылу схемасының дұрыстығын қадағалап, детонатор сымдарын негізгі жарылғыш тізбекке қосады.

Эвакуация және қауіпсіздікті тексеру

Жұмыс аймағын эвакуациялау: зарядтарды Орнату аяқталғаннан кейін жұмыс аймағының адамдардан, жабдықтардан және көліктен тазартылғанына көз жеткізу керек. Виртуалды тренажер пайдаланушыға қауіпсіздікті тексеру және кеншілерді ықтимал қауіпті аймақтан эвакуациялау тапсырмаларын беру арқылы осы кезеңді модельдейді.

Жарылыс

Қашықтықтан детонация: маңызды кезең-жарылысты бастау. Қауіпсіз аймақтағы пайдаланушы жарылысты қашықтан басқару жүйесін іске қосады.

Қорытынды

Шахталарда бұрғылау-жару жұмыстарына арналған VR тренажер-имитаторын әзірлеу және енгізу тау-кен өндіру саласының мамандарын оқыту және біліктілігін арттыру саласындағы маңызды қадам болып табылады. Виртуалды шындықтың заманауи технологиялары күрделі және ықтимал қауіпті процестерді қауіпсіз түрде қайталауға ғана емес, сонымен қатар өмір мен жабдыққа қауіп төндірмей бірнеше рет жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл, әсіресе, жоғары дәлдікті және қатаң қауіпсіздік шараларын сақтауды талап ететін бұрғылау-жару жұмыстарына қатысты.

Зерттеу барысында үш өлшемді модельдер жасау үшін Blender және интерактивті ортаны құру үшін Unreal Engine 4 сияқты құралдарды қолдануға негізделген VR тренажері жасалды және сыналды. Өзара әрекеттесу мен сценарийлерді бағдарламалау модельденген жағдайлардың икемділігі мен өзгергіштігін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін Blueprints жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Пайдаланушы бұрғылау ұңғымаларын дайындаудан бастап жарылысты орындауға және оның салдарын бағалауға дейін бұрғылау жұмыстарының толық циклынан өте алады, бұл оның дағдылары мен нақты жағдайларда жұмыс істеуге дайындығын айтарлықтай арттырады.

Бұрғылау жұмыстарын үйрету үшін VR тренажерларын қолданудың бірқатар айқын артықшылықтары бар: қауіпсіздік деңгейін арттыру, оқу шығындарын азайту, қызметкерлерді даярлау сапасын жақсарту және әртүрлі сценарийлерді, соның ішінде апаттық сценарийлерді модельдеу мүмкіндігі. Виртуалды орта интерактивті режимде іс-әрекеттерді шындыққа барынша жақын жағдайларда, қымбат жабдықты пайдаланудың немесе білім алушылар үшін нақты қауіп төндірудің қажеттілігінсіз пысықтауға мүмкіндік береді.

Бұл бағытты одан әрі дамыту процестерді модельдеуді жетілдіруді, модельденген жағдайлардың шынайылығын арттыруды, сондай-ақ пайдаланушылармен кері байланыс

үшін қосымша құралдарды біріктіруді қамтуы мүмкін. Бұл оқу процесін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар шахталардағы өндірістік қауіпсіздіктің жалпы деңгейін арттыруға, тәуекелдерді азайтуға және бұрғылау-жару операцияларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, VR Имитациялық тренажерлер қауіпсіз және тиімді оқыту әдістерін дамытуға ықпал ететін тау-кен өнеркәсібінің білім беру және жаттығу процестеріндегі перспективалық бағытты білдіреді.

Соңғы уақытта виртуалды шындық (VR) технологиялары тау-кен өнеркәсібінде көбірек қолданылуда. Ван Сюэвэн, Се Цзя цин және Ли Сухуа (2024) [21] "тау-кен жабдықтарында виртуалды шындық технологияларын қолдану процестердің қауіпсіздігі мен тиімділігін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді"деп мәлімдейді. Бұл VR-дің мамандарды оқыту мен дайындаудағы маңыздылығын көрсетеді.

Сонымен қатар, Цзя мен Цао (2018) "виртуалды және кеңейтілген шындық тау-кен мамандарын оқытуда шешуші рөл атқарады" деп атап өтті, бұл Ван Сюэвэн мен әріптестерінің тұжырымдарына сәйкес келеді. Бұл зерттеулер VR-ді білім беру бағдарламаларына енгізу бұрғылау жұмыстарымен байланысты тәуекелдерді айтарлықтай төмендететінін растайды.

Осылайша, Ван Сюэвэн және т.б. (2024) және Цзя с Цао (2018) жүргізген зерттеулер тау-кен өнеркәсібінде виртуалды шындық технологияларын пайдалану оқыту сапасын жақсартып қана қоймай, қауіпсіз жұмыс жағдайларын жасауға ықпал ететінін көрсетеді деп айтуға болады.

Тау-кен өнеркәсібінде интеллектуалды жабдықты қолдану жұмыстың тиімділігі мен қауіпсіздігін арттыруға мүмкіндік береді [22].

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Huang, H.-Y., & Chen, H.-L. Virtual Reality Technology and its Applications in Mining. *Mining Science and Technology*, 2022, 8 (2), 165-174. DOI: 10.1016/j.mstc.2022.04.002
2. Tichon, J. G., & Burgess-Limerick, T. Lessons Learned From Immersive and Desktop VR Training of Mines Rescuers. *Frontiers in Psychology*, 2022, 13, 860326. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.860326
3. Beneš, F., Švub, J., & Staša, P. Virtual Reality as a Tool for Sustainable Training and Education of Employees in Industrial Enterprises. *Sustainability*, 2023, 15 (17), 12886. <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/17/12886>
4. Kwan, C. C., et al. Developing a VR Training Simulator for Underground Mining. *Journal of Mining Science*, 2021, 57 (1), 5-15. DOI: 10.1134/S1062739121010042
5. Lee, A.-L., et al. The Effectiveness of Virtual Reality for Hazard Recognition Training in Mining. *Safety Science*, 2023, 153, 105751. DOI: 10.1016/j.ssci.2022.105751
6. Nguyen, T. D., & Tran, L. H. Using Virtual Reality to Improve Safety Training in Mining Operations. *International Journal of Mining Science and Technology*, 2022, 32 (5), 795-802. DOI: 10.1016/j.ijmst.2022.07.002
7. Chittaro, L., & Riva, G. Virtual Reality for Training in the Mining Sector. *Journal of Educational Technology & Society*, 2022, 25 (2), 1-12. Link
8. Harrison, J., et al. Evaluating the Effectiveness of VR in Mine Safety Training. *Minerals*, 2022, 12 (1), 34. DOI: 10.3390/min12010034
9. Zhai, M., et al. Virtual Reality and Its Applications in Mining Education. *Education for Chemical Engineers*, 2022, 39, 45-55. DOI: 10.1016/j.ece.2022.06.004
10. Zhang, W., & Liu, Z. The Role of VR in Training for Mining Operations: A Review. *Journal of Mining and Metallurgy, Section A: Mining*, 2023, 59 (1), 55-62. DOI: 10.2298/JMMB2301055Z
11. Paul, A., et al. Implementing VR for Hazard Awareness in Mining. *Applied Ergonomics*, 2022, 99, 103665. DOI: 10.1016/j.apergo.2022.103665

12. Pan, X., et al. Virtual Reality Technologies for Mine Safety Training: A Review. *Safety Science*, 2022, 147, 105568. DOI: 10.1016/j.ssci.2021.105568
13. Brown, D. R., et al. Enhancing Safety Training in Mining with VR Technology. *Resources Policy*, 2022, 76, 102674. DOI: 10.1016/j.resourpol.2022.102674
14. Zhao, J., et al. Assessment of VR Training Effectiveness in Mining Operations. *Journal of Cleaner Production*, 2022, 336, 130291. DOI: 10.1016/j.jclepro.2021.130291
15. Smith, K., & Jones, M. Advancements in VR Technologies for Mining Training. *Computers in Industry*, 2023, 146, 103717. DOI: 10.1016/j.compind.2022.103717
16. Alshahrani, A., et al. Simulation of Mining Operations Using VR. *Journal of Simulation*, 2022, 16 (2), 173-184. DOI: 10.1080/17477778.2021.1938600
17. Garcia, L. M., & Pérez, R. VR Applications for Training in Mining. *International Journal of Mining Science and Technology*, 2023, 33 (1), 1-10. DOI: 10.1016/j.ijmst.2022.10.001
18. Martin, J. L. Training Mining Personnel with Virtual Reality: A Practical Guide. *Journal of Mining Engineering*, 2022, 34 (3), 12-20. Link
19. Ren, H., et al. The Integration of VR in Mining Education: Challenges and Prospects. *Mining Technology*, 2022, 131 (1), 21-28. DOI: 10.1080/14749009.2022.2040464
20. Kumar, V., & Singh, A. Virtual Reality for Underground Mining Training: An Overview. *International Journal of Coal Science & Technology*, 2022, 9 (4), 547-558. DOI: 10.1007/s40789-022-00425-3
21. Wang Xuwen, Xie Jiayang, Li Suhua. Virtual reality technology in mining equipment: Virtual assembly, virtual planning and virtual monitoring. ISBN 978-9811644078. <https://www.thriftbooks.com/w/virtual-reality-technology-in-mining-machinery-virtual-assembly-virtual-planning-and-virtual-monitoring/28821092/#edition=59876109&idq=71580258>
22. Zhang Wei, Liu Zhiyong. Intelligent mining equipment and technologies: A comprehensive overview. ISBN 978-9811600975.

НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДЕ ЗАМАНАУИ БАНК ЖҮЙЕЛЕРІН ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мұрат.А

Ф-23-1к тобының студенті

Ермекова К.А

Ғылыми жетекші, аға оқытушысы

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті

*Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы
деген*

Аңдатпа: Бұл мақалада нарықтық экономикасы дамыған елдердегі заманауи банк жүйелерінің құрылу ерекшеліктері қарастырылады. Банктік жүйелердің экономиканы тұрақтандырудағы, инвестициялық әлеуетті арттырудағы және қаржы саласының тиімділігін қамтамасыз етудегі рөлі талданады. Зерттеу барысында дамыған елдердегі банк жүйесінің негізгі ерекшеліктері, соның ішінде цифрлық технологияларды енгізу, тәуекелдерді басқару, клиентке бағытталған қызмет көрсету, және халықаралық стандарттарға сәйкестендіру мәселелері қарастырылды. Сондай-ақ, банк жүйесінің заманауи моделін қалыптастыруда инновациялар мен тұрақтылық арасындағы тепе-теңдікке назар аударылады. Мақалада АҚШ, Германия, Жапония сияқты елдердің банктік тәжірибесі мен олардың Қазақстан банк жүйесіне ықпалы мысалдармен көрсетілген. Бұл зерттеу нарықтық экономика жағдайында банк жүйелерін дамытуда ғылыми және практикалық ұсыныстар жасауға бағытталған.

Түйінді сөздер: банк жүйесі, нарықтық экономика, цифрлық технологиялар, тәуекелдерді басқару, қаржылық тұрақтылық, халықаралық стандарттар, дамыған елдер.

Нарықтық экономика дамыған елдерде заманауи банк жүйелерін қалыптастыру ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен дамуының маңызды шарты болып табылады. Мұндай елдерде банк жүйесі тек қаржылық ресурстарды басқарудың негізгі құралы ғана емес, сонымен қатар инновациялық дамудың, экономикалық тұрақтылықтың және жаһандық қаржы нарықтарындағы интеграцияның тірегі ретінде әрекет етеді. Осы мақалада нарықтық экономикасы дамыған елдерде заманауи банк жүйелерін қалыптастырудың негізгі аспектілері, ерекшеліктері мен тәжірибесі қарастырылады.

Банк жүйесі кез келген нарықтық экономиканың күре тамыры болып табылады. Ол ақшалай қаражаттардың қозғалысын қамтамасыз етіп, капиталдың тиімді бөлінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, банк жүйесі кәсіпорындар мен халықты қаржыландыру арқылы экономикалық белсенділікті арттырады. Нарықтық экономика дамыған елдерде банк жүйесі тек қаржылық операциялармен шектелмей, экономиканың әртүрлі салаларын цифрландыру, шағын және орта бизнесті қолдау, сондай-ақ тұрақты даму принциптерін енгізу арқылы кеңейе түсуде. Мысалы, Германияның банк жүйесі елдің экономикалық тұрақтылығының маңызды элементі болып саналады. Мұнда әртүрлі деңгейдегі банктер – коммерциялық банктер, аймақтық банктер және кооперативтік банктер – халық пен кәсіпкерлерге жан-жақты қаржылық қызметтер көрсетеді. Бұл банк жүйесі елдегі шағын және орта кәсіпорындардың (ШОК) негізгі қаржыландыру көзі болып табылады [1,97].

Дамыған елдерде заманауи банк жүйесін құру кезінде бірнеше негізгі принциптерге баса назар аударылады. Олардың ішінде тұрақтылық, қауіпсіздік, инновациялар және клиентке бағытталу негізгі орын алады. Бұл принциптер қаржы нарығының күрделі жағдайларында да жүйенің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Тұрақтылық – кез келген банк жүйесінің негізгі талаптарының бірі. Банк жүйесінің тұрақтылығы қаржылық дағдарыстар кезінде де халық пен кәсіпкерлердің сенімін жоғалтпауы үшін маңызды. АҚШ-тағы 2008 жылғы қаржы дағдарысы тұрақтылықтың қаншалықты маңызды екенін көрсетті. Осы дағдарыстан кейін көптеген дамыған елдер банк жүйесін реформалап, капитал жеткіліктілігі бойынша жаңа талаптарды енгізді. Мысалы, Базель III стандарттары банк

жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін халықаралық деңгейде қабылданды. Қауіпсіздік мәселесі де ерекше назарда. Цифрлық технологиялардың дамуымен киберқауіптер де өсуде. Дамыған елдердің банктері клиенттердің мәліметтерін қорғау үшін заманауи қауіпсіздік жүйелерін енгізуде. Финляндия сияқты елдерде банктер клиенттердің деректерін қорғау үшін жасанды интеллект пен машиналық оқытуды пайдаланады [2,123].

Банк жүйесіндегі цифрлық технологиялардың дамуы қазіргі заманның басты трендтерінің бірі. Мобильді банкинг, интернет-банкінг және блокчейн технологиялары банк қызметтерінің қолжетімділігін арттырып қана қоймай, қаржылық операцияларды жеңілдетті. Мысалы, Швецияда қолма-қол ақшасыз есеп айырысу кең тараған. Елдегі банктердің көпшілігі цифрлық төлем жүйелерін пайдаланып, клиенттерге инновациялық қызметтер ұсынады. Цифрландыру арқылы банктер шығындарын азайтып, операциялық тиімділікті арттырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект пен деректерді талдау клиенттердің қажеттіліктерін жақсырақ түсінуге және жеке қызмет көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, АҚШ-тағы JPMorgan Chase банкі клиенттерге дербестендірілген ұсыныстар беру үшін үлкен деректерді талдайтын жүйелерді қолданады.

Дамыған елдердің банк жүйесінде тәуекелдерді басқару маңызды орын алады. Банк қызметінің күрделілігі мен жаһандық интеграциясы тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру қажеттілігін арттырады. Банктер кредиттік, нарықтық және операциялық тәуекелдерді азайту үшін заманауи әдістерді қолданады. Мысалы, Жапонияда банктер тәуекелдерді басқаруда математикалық модельдер мен болжамдау әдістерін кеңінен пайдаланады. Сонымен қатар, реттеуші органдар тәуекелдерді басқаруға ерекше назар аударады. Еуропалық Одақ елдерінде банктердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін қатаң реттеу механизмдері қолданылады. Бұл банктердің дағдарыстарға төзімділігін арттырып, клиенттердің сенімін нығайтады [3,99].

Қазақстанның банк жүйесі дамыған елдердің тәжірибесінен үлгі алып, нарықтық экономика талаптарына бейімделуде. Соңғы жылдары елде цифрлық технологиялар белсенді енгізілуде. Мысалы, Kaspi.kz платформасы Қазақстандағы ең инновациялық банктік шешімдердің бірі ретінде танылып, халықтың күнделікті қаржылық операцияларын жеңілдетті. Дегенмен, Қазақстанда банк жүйесінің тұрақтылығы мен сенімділігін арттыру қажет. Елдегі кейбір банктердің қаржылық дағдарысы халықтың банк жүйесіне деген сенімін төмендеткені белгілі. Сондықтан халықаралық тәжірибені қолдана отырып, тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру және банктердің капитал жеткіліктілігін қамтамасыз ету маңызды.

Заманауи банк жүйесі тек қаржы саласында ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде де маңызды рөл атқарады. Дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, банктер тек қаржылық делдалдар ғана емес, сонымен бірге қоғамның экономикалық және әлеуметтік өміріне тікелей әсер ететін негізгі институттар болып табылады. Мысалы, Швейцарияда банк жүйесі тек ел экономикасына ғана емес, бүкіл әлемдік қаржы нарығына ықпал етеді. Бұл елдің банктері жоғары сенімділік деңгейімен, қауіпсіздік жүйелерімен және инновацияларды енгізу қабілетімен ерекшеленеді. Олар инвестициялық жобаларды қаржыландырып қана қоймай, әлеуметтік бағдарламаларды қолдау арқылы қоғамның әл-ауқатын арттыруға ықпал етеді. Қазақстанның банк жүйесінде де осы бағытта ілгерілеу байқалады. Мысалы, еліміздегі кейбір банктер ауылдық аймақтарда шағын және орта бизнесті қаржыландыруға баса назар аударуда. Бұл ауыл шаруашылығын дамытуға, халықтың табысын арттыруға және аймақтық теңсіздікті азайтуға септігін тигізеді [4,231].

Заманауи банктердің басты ерекшеліктерінің бірі – клиентке бағытталған тәсілдің басым болуы. Бұл тәсіл банктерге клиенттердің қажеттіліктерін тереңірек түсініп, оларға тиімді шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, Нидерландтағы ING Bank клиенттердің қаржылық жағдайын жақсарту үшін дербестендірілген қызметтер ұсынады. Банк әрбір клиентке жеке қаржылық кеңес беріп, олардың табысын тиімді басқаруға көмектеседі. Қазақстанда да бұл бағытта белгілі бір қадамдар жасалуда. Kaspi.kz платформасы арқылы банктік қызметтерді қолдану процесі жеңілдетілді, нәтижесінде клиенттердің күнделікті

қаржылық операцияларды орындау мүмкіндігі артты. Бұл тек банктік өнімдердің танымалдылығын ғана емес, сонымен бірге халықтың қаржылық сауаттылығын арттыруға ықпал етті.

Заманауи банк жүйелерін құру барысында жасанды интеллект пен автоматтандыру технологиялары маңызды рөл атқарады. Бұл технологиялар банктерге операцияларды жылдам орындауға, шығындарды азайтуға және клиенттердің сұраныстарына жедел жауап беруге мүмкіндік береді. Мысалы, АҚШ-тағы Bank of America өзінің виртуалды көмекшісі Erica арқылы клиенттерге тәулік бойы қаржылық кеңес беру қызметін ұсынады. Бұл клиенттерге өз қаржыларын басқаруда көмек көрсетіп қана қоймай, банктің жұмыс тиімділігін арттырады. Қазақстан банктері де жасанды интеллектті енгізуде алдыңғы қатардан көрінуде. Мысалы, кейбір банктер клиенттердің кредит төлемдерін болжау және тәуекелдерді басқару үшін мәліметтерді талдау жүйелерін қолдануда. Бұл тек клиенттердің қаржылық жағдайын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар банктердің өз тұрақтылығын нығайтуға көмектеседі [5,76].

Цифрлық төлем жүйелері заманауи банк жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Олар клиенттерге қаржылық операцияларды тез, қауіпсіз және қолжетімді түрде орындауға мүмкіндік береді. Мысалы, Қытайдағы Alipay және WeChat Pay платформалары бүкіл ел бойынша цифрлық төлемдерді стандартқа айналдырды. Бұл жүйелер сауда мен қызмет көрсету саласында қолма-қол ақшаны толықтай алмастырды. Қазақстанда да цифрлық төлем жүйелері кең таралуда. Kaspi.kz және Homebank платформаларының көмегімен қазақстандықтар коммуналдық қызметтерді төлеу, сауда жасау және ақшалай аударымдар сияқты қызметтерді оңай пайдалана алады. Бұл банктік қызметтердің қолжетімділігін арттырып, экономикадағы транзакциялардың ашықтығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Заманауи банк жүйелері тұрақты даму принциптерін енгізуде маңызды рөл атқарады. Бұл әсіресе экологиялық мәселелерге бағытталған жасыл қаржыландыру жобалары арқылы көрінеді. Мысалы, Еуропалық Одақ елдерінде банктер экологиялық таза жобаларды қаржыландыруға ерекше назар аударуда. Бұл жобалар энергияны үнемдеу, жаңартылатын энергия көздерін дамыту және экологиялық таза көлік жүйелерін енгізуді қамтиды. Қазақстан да жасыл қаржыландыруды дамытуға ұмтылуда. Мысалы, еліміздегі кейбір банктер жасыл облигациялар шығарып, экологиялық жобаларды қолдауды қолға алды. Бұл тек экологияны қорғауға ғана емес, сонымен қатар халықаралық инвестицияларды тартуға ықпал етеді.

Заманауи банк жүйелерін құру тек технологияларды енгізумен шектелмейді. Бұл үдеріс банктердің басқару құрылымын, қаржылық реттеу механизмдерін және халықпен өзара қарым-қатынасын жетілдіруді талап етеді. Мысалы, Ұлыбританиядағы банк жүйесі қаржылық дағдарыстан кейін қатаң реттеу саясатын енгізіп, банктердің қызметін бақылауды күшейтті. Қазақстанда банк жүйесін реформалау барысында халықаралық тәжірибеге сүйену маңызды. Бұл елдің банк жүйесінің тұрақтылығын арттырып қана қоймай, халықаралық қаржы нарықтарына интеграциялануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, халықтың банк жүйесіне деген сенімін нығайту үшін қаржылық сауаттылықты арттыру бағдарламаларын дамыту қажет [6,121].

Қорыта айтқанда, Нарықтық экономикасы дамыған елдерде заманауи банк жүйесін құру – бұл үздіксіз даму мен инновацияларды талап ететін күрделі процесс. Бұл жүйе тек қаржылық операцияларды басқару құралы ғана емес, сонымен бірге экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды тетік болып табылады. Қазақстан үшін дамыған елдердің тәжірибесін ескере отырып, өз банк жүйесін нығайту, цифрландыру және тәуекелдерді басқару саласында жұмыс істеу маңызды. Заманауи банк жүйесін дамыту еліміздің экономикалық өсуі мен халықтың әл-ауқатын арттырудың негізгі факторларының бірі болатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қалиев, С. Қ. Қазақстанның банк жүйесінің дамуы және оның ерекшеліктері / С. Қ. Қалиев. – Алматы: Экономика, 2018. – 280 б.
2. Назарбаева, Д. Н. Заманауи банк жүйесінің тенденциялары / Д. Н. Назарбаева. – Астана: Фолиант, 2019. – 240 б.
3. Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets / F. S. Mishkin. – 12th ed. – New York: Pearson Education, 2020. – 800 p.
4. Kotler, P. Principles of Marketing / P. Kotler, K. Keller. – 15th ed. – Boston: Pearson Education, 2016. – 720 p.
5. Семенов, И. В. Цифровизация банкинга в современных условиях / И. В. Семенов, Л. В. Климова. – М.: Финансы и статистика, 2020. – 312 с.
6. Global Banking Outlook 2023: Transforming Banking for a Digital World. – London: EY Insights, 2023. – 96 p.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мұратова Айжан Баянқызы
Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті
Ю 23-1к НП тобының студенті

Аңдатпа: Адам саудасы – бұл қылмыстық іс-әрекеттің бір түрі. Адам саудасы балалардың саудасын ғана емес, әйелдер мен ерлердің саудасын да қамтиды, бұл ретте ол оларды жыныстық пайдалану мақсатында да, құлдыққа және мәжбүрлі еңбекке тарту мақсатында да жасалады. ҚР Қылмыстық кодексінде адамдарды сексуалдық мақсатта пайдалануға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттері үшін, оның ішінде заңсыз адам саудасы үшін жауапкершілікті көздейтін бірқатар нормалар бар. Сонымен, ҚК-нің 121-бабы «Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері», ҚК-нің 123-бабы – «Жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттерге мәжбүр ету», ҚК-нің 126-бабы – «Бас бостандығынан заңсыз айыру» және ҚК-нің 128-бабы – «Адам саудасы» үшін жауапкершілікті көздейді.

Түйінді сөздер: Адам саудасы, құқық, мемлекет және т.б.

Қазақстанда адам саудасы ұдайы ұлғаю үдесіне ие болып отыр. Адам саудасының негізгі құрбаны халықтың әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген бөлігі болып табылады.

Адам ұрлаған қылмыскерлердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы олардың ішінде 21-ден 29 жасқа дейінгілер 40%-ды, ал 30-дан 39 жасқа дейінгілер 31%-ды құрайтындығын көрсетеді. Халықтың кеңірек бөлігінің ауыр әлеуметтік-экономикалық жағдайы және жұмыссыздық кейбір адамдарды осындай қылмыс жасауға итермелейді. Бірақ маңыздылығы аз болмай тұрған бас пайдасы мен баюды көздеуі осындай іс-әрекет жасауда басым болып тұр. Адамдарды ұрлауға қатысы бар арампиғылдылардың 71%-ды жұмыссыздар екен.

Ішкі істер министрлігінің мәліметтері бойынша «2008 жылы республика бойынша адам саудаласының 15 дерегі тіркелген, оның 5-і-жасы кәмелетке жетпегендер, 4-і адамдарды пайдалану мақсатында ұрлау» [1].

1995 жылы 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясының 1 бабына сәйкес «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтыры мен бостандықтары» [2, 4 б.].

Мемлекет өзінің әрбір азаматы өмірінің қауыпсіздігі үшін өз территориясында немесе одан тысқары жерде жауапты және оған кепілдік береді. Адам саудасымен күресетін Қазақстан бекіткен бірнеше халықаралық шарттар мен келісімдер бар. Солардың бірі Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясы 1948 жылдың 10 желтоқсанында қабылдаған «Адам құқықтарының жалпы декларациясы» болып табылады. Оның 4 – бабында былай делінген: «Ешкім құлдықта немесе еріксіз жағдайда ұсталуы тиіс емес; құлдықтың және жұмысшы сатудың барлық түріне рұқсат жоқ» [3, 13 б.]. Қазақстанда негізінен әйелді ұрлағаны үшін қылмыстық жауапкершілігіне тартумен байланысты мәселелер зерттелді, ал адамды ұрлаған үшін жауапкершілік проблемасына қатысты іргелі зерттеулер жүргізілмеді. Адам ұрлаған үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселелерімен Акутаев Р.М., Бауськов Д., Брильянтов В., Гаджиэминов Б.А., Журавлев И.А., Кулушев С.М., Культелеев Т.М., Мамутов А.М., Мартыненко Н.Э., Милиевский А.И., Нуркаева Т., Резепкин О.Ю. және т.б. айналысты.

Адам трафигі, яғни, адам саудасы қазіргі кезде әлемнің көптеген елдерінің бірігіп күресетін мәселелерінің алдыңғы қатарында тұр. Адам саудасы ежелгі дәурдегі құлдықтың көрінісі.

Адам саудасы мәселесі – қазіргі таңда қоғамдағы теріс құбылыстардың біріне айналуға, бұл мәселе бірінші рет XX ғасырдың басында құқық қорғаушылардың тарапынан көтерілген болатын.

Қазақстанда бүгінгі таңда тауарлардың көзіне және алып өту орнына айналып отыр. Сонымен қатар, ол әрі соңғы жеткізілім орны сипатында көрініс беріп те қалады. Мұнымен қоса, мемлекет ішінде заңсыз адам саудасымен айналысу оқиғалары да тіркеліп отыр. Қазақстаннан әйелдер мен қыздарды Біріккен Араб Әмірлігіне (БАӘ), Грецияға, Түркияға, Израильге, Оңтүстік Кореяға сатып жіберу оқиғалары орын алуда. Мәліметтерге сәйкес, Қазақстан арқылы Қырғыз елінен аталған мемлекеттерге әйелдер жеткізіліп берілген. Қырғызстаннан жұмысшыларды (ерлер мен әйелдер) Алматы облысына (тікелей Қырғыз-Қазақстан шекарасы арқылы) темекі плантациясында жұмыс істеу мақсатында заңсыз алып өту деректері тіркелген [1, 16].

Қазақстанда соңғы жылдары адам саудасына қарсы күресуге бағытталған бірқатар шаралар жасалып та жатыр. Қазақстан әлем таныған адам трафигімен күресуге бағытталған халықаралық ұйымдар мен конвенцияларға қатысып, қойылған талаптарды орындап отыр. Қазақстанның бұл саладағы оң қадамдары АҚШ Президентінің Конгресс алдында жасаған баяндамасында аталып та өтілді.

«Адам саудасы құрбандарын қорғау туралы» заңның адам саудасымен күресу жолында үлкен қадам жасауының арқасында он мемлекет санкцияларына ұшыраған жоқ. Ол мемлекеттер – Белиз, Босния және Герцеговина, Доминикан Республикасы, Грузия, Греция, Гаити, Қазақстан, Суринам, Түркия және Өзбекстан. Бұл мемлекеттерге АҚШ Мемлекеттік Департаментінің 2003 жылы маусым айында жарық көрген адам саудасы жөніндегі Баяндамасында жедел шаралар ұйымдастырғаны үшін жылы лебіздер білдірілді [2, 16].

«Адам саудалау» ұғымы таяуда ғана қолданысқа енгенімен, оның түп төркіні болып саналатын «құлдық» ұғымы Қазақстан аймағында көнеден белгілі. Әдеткі құқықтың қылмыстық-құқықтық нормалары көшпенділік мәдениетінің принциптеріне негізделген ерекшелікпен сипатталады. Оны номадалық мәдениет деп атайды. Номадалық өркениеттің құрылу, даму және тасымалданып түрлену процесіне Шыңғысханның – Жаса немесе «Жасаң» заңдылығы өз үлесін қосты.

XXVI ғасырдың басында Қазақстанда әлеуметтік қатынастардың реттеушісі Қасым ханның заңдары – «Қасым ханның қасқа жолы» болды. Ол өзіне Шыңғысханның Жасақта бекітілген әдеткі құқық нормаларын қамтиды. Қазіргі заң техникасы ұстанымы тұрғысынан бүгінгі күннің стандартына Тәуке ханның заңдары жақын келеді. «Жеті жарғы» – әдет нормаларын қорытындылау нәтижесі болып табылады. Патриархалдық-феодалдық қатынастарда әйелді некеге тұрғанға дейін күйеуі өзінің заты ретінде, меншігі ретінде сатып алған. Көптеген халықтар сияқты қазақтарда да әйел қоғамда да, отбасында да күн жағдайында болды [3, 226]. Қалымның болуы әйелге мынадай қатынасты сипаттайды: әйел сатуға және сатып алуға болатын меншік ретінде, зат ретінде қаралды [4, 242 б].

Қазіргі құқықтық заң бойынша 18 жасқа жетпеген қызын басқа біреуге қалымға келін ретінде берген ата-ана ҚР ҚК-нің жаңартылған 133 бабымен «Кәмелетке жетпегенді саудалау» деп жіктелініп қылмыстық жауапкершілікке тартылады [5, 62 б], ал көрсетілген жастан үлкен болса, ҚР ҚК-нің 128 «Адам саудалау» деп жауапқа тартылады [5, 59 б.].

1917 жылы Қазан оқиғасынан кейін патриархалдық – рулық тұрмыстың көріністерімен, оның ішінде адам саудасымен және соған туыстас іс-әрекетпен күресу саласындағы қылмыстық саясат қатаңданды. Бұрын Қазақ ССР-нің аймағында қолданылған қылмыстық заңдылық рулық тұрмыстың қалдығын құрайтын қылмыстық іс-әрекетке мыналарды жатқызды: келін үшін төленетін және алынатын қалым (196 бап); әйелді некеге тұрғызуға немесе некелеп бірге тұруды созуға мәжбүрлеу, демеп некеге тұру үшін оны ұрлау (197 бап) [6, 6 б.].

1920 жылдың 28 желтоқсанында Қырғыз Орталық атқару Комитеті мен Халық Комиссариатының Кеңесі «Қалымды тойтару жөнінде» Декрет қабылдады. Онда мына түрдегі санкция болды: «екі жақты еркіндігінен бір жылға дейін айыру, оны алған

адамдардың қалымдық мүлкін екі есе өлшеммен тәркілеу» [7, 48 б]. Бүкілодақтық Орталық атқару Комитетінің 1924 жылдың 16 қазанындағы XI шақыруының 2-сессиясында (СУ№79) «Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасының автономдық республикалар үшін қылмыстық кодекске толықтырулар жөніндегі» автономдық Қырғыз КСР үшін іс-әрекеттің келесі түрлерін криминалдау қарастырылған: құн алу; барымталау; қалым төлеу және қалым алу (230бап); әйелді күйеуге шығуға еркіне қарамай, мысалы қалым төлеу жолымен мәжбүрлеу (231бап); екі әйел алу және көп әйел алу.

1996 және 1997 жылдары Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі қабылданды. Қылмыстық заңдардағы нормалар жекелеген өзгешеліктерді есептемесе ҚР-дың ҚК-нің 133 «Кәмелетке толмағандарды саудалау» бабындағымен бірдей десе де болады.

Қазақстан Республикасының 2006 жылдың 2 наурызындағы «Қазақстан Республикасының адам саудасына қарсы әрекет жасау мәселелері жөніндегі кейбір заңдылық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөніндегі» заңымен ҚР ҚК-не адам саудалағаны үшін жауапкершілікті қатайтатын түзетулер енгізілді.

Қазақстан Республикасының 2005 жылдың 3 маусымындағы «Қазақстан Республикасының адам саудасына қарсы әрекет жасау мәселелері бойынша кейбір заңдылық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөніндегі» заң жобасының түсінік хатында былай деп жазылған: «Бас прокуратура мен Ішкі Істер министрлігінің адам саудасымен байланысты қылмыстардың ашылуына, жолын кесуіне және тергеуіне жасаған талдауы адам саудасымен байланысты қылмыстар үшін жауапкершілікті қарастыратын 113, 126, 128, 133баптарының жетілмегендігін растайды».

Қазақстанда 2000 жылы адам саудалау мәселесіне арналған бірінші Конференциясында қабылданған Резолюцияның негізгі қағидалары:

адам саудалау (адамдар трафигі), әсіресе әйелдер мен балалар трафигі адамдарды ел ішінде және одан тысқары аттандыруды, сондай-ақ кейін сексуалдық қатынасқа және еңбекке пайдалану үшін адамды сатып алуы, сатуды және беруді қамтиды; құлға айналуы немесе құлдыққа ұқсас күйге келуді (қарыздық кіріптарлықты, некелесудің еріксіз формаларын, мәжбүрлеуші еңбектің басқа да формаларын) қамтиды;

әйелдер трафигі елеулі антиәлеуметтік құбылысқа айналды, сонымен бірге бұл құбылыстың ауқымы мен формалары жөніндегі шынайы ақпарат айқын жеткіліксіз;

әйелдердің жасырын миграцияға баруының және тартылуының себебі олардың қоғамдық мәртебесінің төмендігі, жұмыстың және жұмысқа орналасу болашағының жоқтығы;

трафикті, оның ішінде әйелдер мен балалар трафигін ұйымдастыруға кейбір компаниялардың, туристік фирмалардың, некелесу агенттіктерінің және жеке адамдардың тартылуы;

трафиктің құрбандары әдетте шекараның арғы жағына рұқсатнамасыз және төлқұжатсыз, немесе қолдан жасалған рұқсатнамамен және төлқұжатпен өтеді де, онда заңсыз мигрант ретінде тұрады. Нәтижесінде тіршілік пен жұмыстың кіріптарлық жағдайына қарамастан, олар құқық қорғау органдарынан көмек сұраудан қорқады;

трафиктің құрбандары адам құқығының, оның ішінде өмір сүру құқығының, жеке еркіндігінің, заң алдындағы теңдік құқығының, бір жерден екінші жерге бару еркіндігі құқығының, кездейсоқ тұтқындалудан қорғану құқығының, ұстап алу мен қудалаудан, некеге өз еркімен тұру құқығының бұзылуына ұшырайды;

шетелден трафик құрбандары әдетте мыналарға мұқтаж: трафикті ұйымдастырушылардан қорғануға, құқық қорғау органдарына хабарлау мүмкіндігіне, отанына қайтып оралуға көмек алуға, отанына қайтып оралған соң оларға психологиялық, медициналық және материалдық көмек сұрауға;

адамдар трафигі мен саудалау проблемасын ең алдымен адам құқықтары көзқарасы тұрғысынан шешу керек, тек содан соң ғана мемлекеттің миграция саласындағы мүддесіне, ұйымдасқан қылмыспен күреске, мемлекеттің жезөкшелікке қатысы бойынша қарау қажет.

С.А. Алжанкулов аталған ғылыми форумнан жеті жыл өтсе де адам саудасының пайда болу және таралу себептеріне деген қозғалыстың іс жүзінде өзгермегендігін айтады.

Адам саудасы қазіргі кезде теріс қоғамдық құбылыс болып табылады. Бұл құбылысты алғаш рет XX-ғасырдың басында құқық қорғаушылар көтерді. Сол кезде Еуропа мемлекеттерінде жезөкшелікпен айналысуға мәжбүр етілген Ұлыбританиядан шыққан әйелдерге ерекше көңіл аударылған болатын. Сол кезде «ақ құлдық» термині пайда болды да, ол «адам саудасы» терминіне ауысты. Озінің мәні жағынан «адам трафигі» («адам саудасы») ұғымы құл саудасы түсінігіне жақынырақ келеді. Қазіргі таңда «адам трафигі», яғни, «адам саудасы» ұғымының біздіңше әлдеқайда толық анықтамасы БҰҰ-ның трансұлттық ұйымдасқан қылмыспен күресу жөніндегі Конвенциясын толықтыратын «Адам, әсіресе, әйелдер мен балалар саудасының алдын алу жөніндегі» хаттамада былай тұжырымдалған: «Адам саудасы адамды пайдалану мақсатында мыналарды жүзеге асыру болып табылады: басқа жаққа асырып жібіру, алып кету, біреуге беру, жасыру немесе күшпен қорқыту немесе оны қолдану немесе мәжбүрлеудің басқа формаларын қолдану жолымен адамдарды алып кету, ұрлап кету, алаяқтық жасау, алдап – арбау, биілікті немесе қызмет орнына байланысты тәуелділікті асыра пайдалану, екінші адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлем немесе пайда табу түрінде сатып алу жолымен» [4, 1 б.].

Адам трафигі, яғни адам саудасы көптен бері және қазіргі кезге дейін әлемнің көптеген елдерінің бірігіп күресетін мәселелерінің қатарында тұр. Тұлғаның негізгі құқықтары мен еркіндігін қорғауға байланысты 1948 ж. қабылданған адам құқығының Жалпыға бірдей Декларациясы, адам құқықтарымен негізгі еркінділіктерін қорғау жөніндегі 1950 ж. Еуропа Конвенциясы, азаматтық және саяси құқықтар туралы 1966 ж. халықаралық пактылар осының айғағы. Қазақстанда адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін және адам саудасымен күресетін ең негізгі құралы 1995 ж. 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясы екендігі оның 1-бабында былай тұжырымдалған: «Қазақстан Республикасы өзінің демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтарымен бостандықтары» [2].

Сарапшылардың мәліметтері бойынша соңғы 10 жыл ішінде Қазақстаннан шамамен 5000 әйел шетелге сатылған. Қазақстан Республикасы ІІМ-нің 1999 жылғы мәліметтері бойынша Грециядан – 25, Біріккен Араб Әмірлігінен (БАӘ) – 21, Туркиядан – 16, Израйльден – 3 әйел елге қайтарылды. Құқық қорғау органдары қаңтар мен қазан айларының аралығында 300-дей адам тауарының контрабандасын тіркеген. Контрабандашылардың негізгі қолға түсетін олжалары 30 жасқа дейін қыздар [5, 1 б.].

Шынайы статистикалық мәліметтер болмағандықтан Республикадағы шынайы жағдайдың қандай екендігін айту қиын. Бұл бізде адам саудасы жөніндегі жұмыстың іс жүзінде әлі де болса дұрыс жолға қойылмағандығын көрсетеді. Адамды саудалауды криминалдаудың (берілген қылмыстың ерекшеліктерін және оны болдырмаудың әдістерін анықтаудың) әлеуметтік-құқықтық және тарих алғы шарттары деп адам саудалаудың қылмыстық ерекшеліктері мен оны болдырмаудың әдістерін құқықтық негіздегі қоғамдық қатынастар және осы қатынастардың тарихи даму кезеңдеріне сүйеніп ой қорытудың бастапқы пунктін айтамыз. Адамды саудалауды криминалдау процессінің құрылымы өте күрделі. Сондықтан оны әртүрлі көзқарас тұрғысынан талдауға болады. Біз аталған процессті оған қатысушы барлық адамдардың құқықтық негіздегі қарым-қатынасы тұрғысынан талдаймыз да, оны әлеуметтік-құқықтық талдау деп атаймыз. әрі берілген талдауды нақты тарихи кезеңдер бойынша қарастырамыз. Нәтижесінде адамды саудалауды криминалдаудың әлеуметтік-құқықтық және тарихи алғышарттарын анықтаймыз.

С.И. Ожегов пен Н.Ю. Шведовтың орыс тілі түсіндірме сөздігінде [6, 944 б.] алғышартқа мынадай түсініктеме берілген: «Алғышарт. 1. Қандай да бір ой қорытудың бастапқы пункті. Дұрыс алышарттардан бастау керек. 2. Қандай да бір нәрсенің алдыңғы шарты».

Аталған сөздікте криминология қылмыс және оның алдын алудың әдістері жөніндегі ғылым [сонда, 468 б.], әлеуметтік «Адамдардың өміріне және олардың қоғамдағы қатынасына қатысты қоғамдық» [сонда, 752 б.] деп түсіндіріледі. Философиялық сөздікте құқық ұғымы былай анықталады: «Құқық – мемлекеттің қоғамдық қатынастардың бүкіл жүйесінің өмір сүруі мен дамуының маңызды факторы». Адам саудасына қарсы әрекет жасаудың қылмыстық-құқықтық саясатының теориялық тұжырымдамасы, арнаулы базалық заңы, нормалары, жоспарлары мен оларды жүзеге асырудың шаралары әлі де болса жетілмеген.

Адам саудасымен күресті белсенділендіруде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылдың 24-ші ақпанындағы №219 «Қазақстан Республикасы Үкіметінің адам саудалау жөніндегі қылмыс пен күресу, оны болдырмау және сауықтыру жөніндегі 2006-2008 жылдары жүргізілетін шараларының Жоспары туралы». Қаулысы үлкен роль атқарады. Ол адамның еркіндігін оны саудалаумен байланысты қылмыстық әрекеттерден қорғау жөніндегі шаралардың кешендік жүйесін бекітті, осындай әрекеттер үшін жауапкершілікті құқықтық реттеуді жетілдірудің бағыттарын анықтады.

Соған қарамастан адамдарды саудалағаны үшін қылмыстық жауапкершілікпен байланысты проблемаларды кешенді және жүйелі зерттеулер 2009 ҚК-ті қабылдағанға дейін де, кейін де жүргізілмеді.

Адам еркіндігін қылмыстық-құқықтық қорғаудың жоғары мәнділігі, халықаралық қауымдастықтың оны болдырмауға баланысты күрестегі белсенділігі, құқықтық заңның адам саудасымен күрестегі ролінің артуы, сондай ақ аталған проблеманың (адамдарды саудалағаны үшін қылмыстық жауапкершілік проблемасының) Қазақстан Республикасында ғылыми тұрғыдан жеткілікті зерттелмеуі автордың осы бағытта ғылыми жұмыс жасауына негіз болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бекмагамбетов А.Б. Торговля людьми: доктринальный и законодательный подход к проблеме противодействия (на материалах Казахстана и России), – 246 с.
2. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 1999 ж., 30 тамыз. – Алматы: Юрист, 2003. – 36 б.
3. Права человека / Сборник международных документов. – М.: Юрид. Лит., 1998. – 608 с.
4. Торговля людьми как явление // База данных / Международный женский правозащитный центр Ла Страда – Украина.//<http://www.lastada.kiev.ua/tp>
5. Доклад о соблюдении прав человека в Казахстане в 2001 г. // Государственный департамент США.//<http://www.state.gov>. 1 б.
6. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – 4-е издание, дополнено. – М.: Азбуковник, – 1200 с.

МЕМЛЕКЕТ ПЕН БИЗНЕС СЕРІКТЕСТІГІНІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Мұратова З.Н

магистрант, Тұран-Астана

университеті.,

Астана қ., Қазақстан Республикасы.

Аңдатпа: Мақалада мемлекеттік-жекешелік әріптестігінің табысты модельдері, жобаларды реттеу мен басқару тетіктері қарастырыла отырып, мемлекет пен бизнестің әлемдік әріптестік тәжірибесі талданды. Екі тарап үшін де артықшылықтар мен тәуекелдерге, сондай-ақ мемлекеттік институттардың жеке инвестицияларды ынталандырудағы және тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз етудегі рөліне ерекше назар аударылды.

Түйінді сөздер: мемлекеттік-жекешелік серіктестік, бизнес, экономика, инвестициялар, тұрақты даму, модельдер.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) соңғы онжылдықтарда мемлекет пен жеке сектордың өзара іс-қимылы үшін бірегей мүмкіндіктер бере отырып, көптеген елдердің экономикалық саясатының ажырамас бөлігіне айналды. Бұл тәсіл мемлекеттік және жеке секторлардың ресурстары мен мүмкіндіктерін біріктіре отырып, серіктестердің бірінің мүмкіндіктерінен тыс міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Жаһандық экономикалық өзгерістер мен шектеулі мемлекеттік бюджеттер жағдайында мемлекет пен бизнес арасындағы серіктестік, әсіресе инфрақұрылым, денсаулық сақтау, білім беру және басқа да әлеуметтік қажеттіліктер саласында тұрақты өсу мен дамуды қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, МЖӘ ірі жобаларды іске асыруды едәуір жеделдете алады, мемлекеттік бюджеттерге қаржылық жүктемені азайтады, сондай-ақ қоғамдық қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін арттырады. Ұлыбритания, АҚШ, Сингапур және Қытай сияқты экономикасы дамыған елдерде МЖӘ жолдар, көпірлер, тұрғын үй кешендері, сондай-ақ денсаулық сақтау, көлік және энергетика салалары сияқты ірі инфрақұрылымдық және әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру үшін белсенді қолданылады.

Алайда, МЖӘ жобаларын табысты іске асыру тек қаржылық салымдарды ғана емес, нақты құқықтық базаны, тиімді мемлекеттік реттеу мен ынтымақтастықтың барлық кезеңдерінде ашықтықты талап етеді. Бұл серіктестік жобаларды басқарудан бастап қоғамдық қызығушылықты қамтамасыз етуге дейінгі мүмкіндіктер мен тәуекелдерді қамтиды. Бұл саладағы әлемдік тәжірибенің маңыздылығы-бұл табысты тәжірибелерді анықтауға, қателіктерден аулақ болуға және олардың экономикалық, әлеуметтік және саяси ерекшеліктерін ескере отырып, әр түрлі елдерде қолдануға арналған ең жақсы шешімдерді бейімдеуге көмектеседі.

МЖӘ-нің әлемдік тәжірибесін зерделеу табысты әріптестік тетіктерін тереңірек түсінуге және мемлекет пен бизнес арасындағы тиімді ынтымақтастыққа ықпал ететін негізгі аспектілерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, Ұлыбритания концессиялық модельдерге баса назар аудара отырып, денсаулық сақтау, білім беру және көлік саласындағы инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру үшін МЖӘ-ні белсенді пайдаланады [1]. Сингапурда МЖӘ тұрғын үй және көлік инфрақұрылымы үшін қолданылады, мұнда жеке инвесторлар қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады [2]. АҚШ-та МЖӘ қоғамдық-жеке концессияларға баса назар аудара отырып, көлік және денсаулық сақтау саласында кеңінен қолданылады [3]. Қытай мемлекеттің қолдауымен жеке инвестицияларды ынталандыра отырып, көлік және энергетикалық инфрақұрылымды жаңғырту үшін МЖӘ-ні белсенді дамытуда [4]. Австралия МЖӘ-ні көлік, энергетика және әлеуметтік инфрақұрылымда қолданады, жобалардың жоғары сапасы мен тиімділігін қамтамасыз етеді. Үндістанда МЖӘ экологиялық және инфрақұрылымдық мәселелерді шешу үшін, ал Бразилияда көлік жүйелері мен әуежайларды жаңарту үшін

қолданылады.Толығырақ 1-кестеде жоғарыдағы елдер бойынша МЖӘ жобаларын талдап көрсетеміз.

1-кесте – Әр түрлі елдердегі табысты МЖӘ жобаларының мысалдары

Мемлекет	Жоба	Сала	МЖӘ түрі	Инвестициялар	Іске қосу мерзімі
Ұлыбритания	Түрмелерді қайта құру жобасы (мысалы, HMP Thameside түрмесі)	Қылмыстық сот төрелігі	Концессия (Build-Operate-Transfer, BOT)	\$190 млн	2012
Сингапур	Азаматтарға арналған тұрғын үй құрылысы (HDB бағдарламалары)	Тұрғын үй құрылысы	Блэндинг (жеке және мемлекеттік инвестициялар)	\$3 млрд (ондаған жылдарға арналған бағдарлама)	1960 жылдар-қазіргі уақыт
АҚШ	Жолдарды салу және пайдалану (мысалы, Вирджиниядағы I-495 автожолының жобасы)	Көлік	Жеке концессия (DBFOM: Design-Build-Finance-Operate-Maintain)	\$2,3 млрд	2012
Қытай	Жоғары жылдамдықты теміржол құрылысы (мысалы, Пекин-Шанхай)	Көлік	Мемлекеттік қолдауымен жеке инвестициялар	\$33 млрд	2008
Австралия	Мельбурн туннелін салу және пайдалану (MRT)	Көлік және инфрақұрылым	Концессия (Build-Operate-Transfer, BOT)	\$5,3 млрд	2016
Үндістан	Ахмадабад қаласындағы сумен жабдықтау жүйесі (жеке компаниялардың қатысуымен жоба)	Сумен жабдықтау және экология	Концессия (Build-Operate-Transfer, BOT)	\$1,5 млрд	2015
Бразилия	Сан-Паулу дағы Гуарульос әуежайының	Көлік авиация	Жеке концессия (Build-Operate-Transfer, BOT)	\$15 млрд	2012

Ескертпе: [1-7] дереккөздер негізінде автормен құрастырылған

Осы жобаларды талдау экономиканың әртүрлі секторларында МЖӨ пайдаланудың ерекшеліктері мен артықшылықтарын анықтауға, сондай-ақ осындай жобаларды іске асырудың табыстылығына әсер ететін факторларды атап өтуге мүмкіндік береді. Ұлыбританияда МЖӨ қылмыстық сот төрелігі секторында белсенді қолданылады. НМР Thameside түрмесін қайта құру жобасы концессияны тиімді қолданудың жарқын мысалы болып табылады. Жеке сектор нысанды ұзақ уақыт бойы салып қана қоймайды, сонымен қатар жұмыс істейді, бұл шығындарды оңтайландыруға және қызмет көрсету сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл жоба дәстүрлі түрде айтарлықтай мемлекеттік шығындарды талап ететін инфрақұрылымдық мәселелерді шешу үшін жеке инвестицияларды тартудың маңыздылығын көрсетті. Алайда, мұндай жобалар келісім шарттарының орындалуын бақылаудың жеткіліксіздігі және бюджеттен асып кету сияқты тәуекелдерге тап болуы мүмкін.

Сингапур-тұрғын үй саласында МЖӨ қолданудың ең сәтті мысалдарының бірі. Housing Development Board (HDB) арқылы тұрғын үй құрылысы бағдарламасы жеке және мемлекеттік инвестицияларды біріктіреді [2]. Бұл тәсіл елдегі тұрғын үй тапшылығы мәселесін тез шешуге және миллиондаған азаматтарға қолжетімді баспана беруге мүмкіндік берді. Модельдің артықшылықтарына құрылыстың жоғары жылдамдығы және заманауи технологияларды қолдану кіреді, бұл сонымен қатар өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етті. Сингапурдағы МЖӨ моделі басқа елдер үшін үлгі бола алады, әсіресе халықтың тығыздығы мен қол жетімді баспана қажеттілігін ескере отырып.

Вирджиниядағы I-495 жолын қайта құру жобасы көлік саласындағы МЖӨ-нің классикалық үлгісін ұсынады [3]. Жеке сектор тек қаржыландырып қана қоймайды, сонымен қатар жолды басқарады, бұл жобаны тездетуге және жұмысты жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл жоба МЖӨ жолдардың толып кету мәселесін шешуге, сондай-ақ көлік инфрақұрылымының сапасын жақсартуға қалай көмектесетінін көрсетті, өйткені жеке компаниялар пайда табу үшін тиімді басқаруға мүдделі. Алайда, мұндай жобалар сыбайлас жемқорлыққа немесе пайдалану шығындарын бағаламауға байланысты тәуекелдерді болдырмау үшін мемлекет тарапынан қатаң бақылауды қажет етеді.

Қытай МЖӨ пайдаланатын инфрақұрылымдық жобалар саласындағы көшбасшылардың бірі болып табылады. Жоғары жылдамдықты теміржол құрылысы-бұл мемлекеттің қолдауымен жеке инвестицияларды белсенді пайдаланатын ауқымды жобаның мысалы. Пекин – Шанхай жобасы МЖӨ көлік инфрақұрылымының әлемдік деңгейіне қалай әкелетінін көрсетті [5]. Жобаның сәттілігінде мемлекеттік қолдау, оның ішінде субсидиялар мен реттеуші шаралар маңызды рөл атқарғанын атап өткен жөн. Жоғары жылдамдықты теміржолдар ірі қалалар арасындағы жол жүру уақытын едәуір қысқартуға және Қытайдың әртүрлі аймақтарында экономикалық өсуді ынталандыруға мүмкіндік берді.

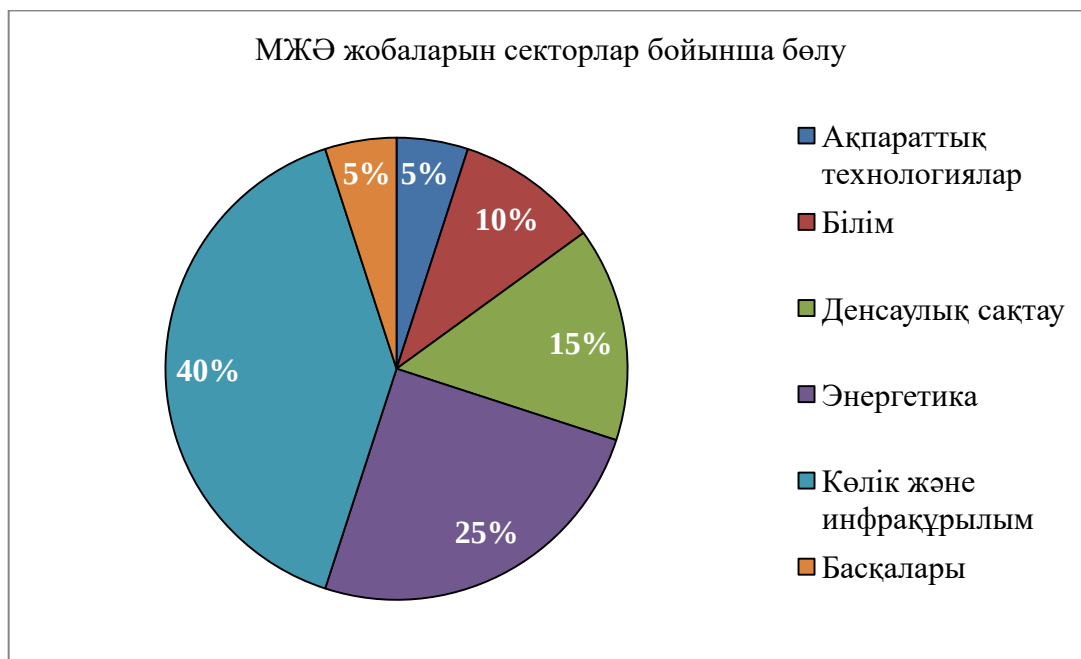
Австралия Мельбурн туннелін салу сияқты инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыру үшін МЖӨ моделін белсенді қолданады. Жоба кептеліс деңгейін төмендету және жолдардың өткізу қабілетін арттыру арқылы қаладағы көлік жағдайын айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік берді. МЖӨ аясында жеке сектор жобаны қаржыландырады және салады, содан кейін оны белгілі бір уақытқа басқарады. Австралия МЖӨ көлік кептелісі проблемаларына тап болған ірі қалалар үшін қалай тиімді шешім бола алатындығын көрсетеді.

Үндістан МЖӨ-ді сумен жабдықтау мәселелерін шешу үшін пайдаланады, әсіресе Ахмадабад сияқты ірі қалаларда. Сумен жабдықтау жобаларына қатысатын жеке компаниялар судың сапасын жақсартуға және тарату жүйелерін жаңартуға көмектеседі [4]. Бұл жоба азаматтарды таза ауыз сумен қамтамасыз ету арқылы МЖӨ маңызды экологиялық мәселені қалай шеше алатынының мысалы болып табылады. Мұндай жобаларды тиімді

басқару жеке сектор мен мемлекеттік органдар арасындағы үйлестірудің жоғары деңгейін, сондай-ақ ашықтық пен реттеудің жоғары деңгейін талап ететінін атап өту маңызды.

Бразилиядағы Гуарулос әуежайын жаңарту жобасы авиация саласындағы сәтті концессияның мысалы болып табылады. Жеке инвесторлар әуежайды салу мен басқаруды өз мойнына алды, бұл инфрақұрылымды едәуір жақсартуға және нысанның өткізу қабілетін арттыруға мүмкіндік берді [7]. Мұндай жоба МЖӘ маңызды инвестициялар мен заманауи технологияларды қажет ететін инфрақұрылымға қатысты мәселелерді шешуде қалай тиімді болатынын көрсетті. Алайда, мұндай жобалардың сәттілігі жоспарлаудың жоғары деңгейіне және қоғамдық бақылауды қамтамасыз етуге байланысты екенін ескеру маңызды.

Әртүрлі елдердегі МЖӘ мысалдарын талдау экономиканың әртүрлі секторларындағы табысты жобалар серіктестіктің мұқият ойластырылған моделін, нақты құқықтық базаны және ашықтықты қамтамасыз етуді талап ететінін көрсетеді. Сонымен жалпы МЖӘ жобалары мысалдарын қарастыра отырып әлемдік тәжірибе бойынша мынандай түйінге келуге болады.

1-сурет – Әлемдік дәрежеде МЖӘ жобаларын секторлар бойынша бөлу

Ескертпе: [5] дереккөз негізінде автормен жасалған

1-суреттен көріп отырғанымыздай мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын секторлар бойынша бөлу әлемдік экономиканың негізгі басымдықтарын айқын көрсетеді. Көлік және инфрақұрылым барлық жобалардың 40% – құрайтын басым орынға ие. Бұл таңқаларлық емес, өйткені көлік инфрақұрылымы экономикалық өсу мен өмір сүру сапасын жақсартудың негізі болып табылады. Жолдарды, көпірлерді, теміржол магистральдарын және әуежайларды салу МЖӘ арқылы оңай тартылатын айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді. Жеке сектор капитал мен технологияны қамтамасыз етеді, ал мемлекет процесті реттейді және халықтың қол жетімділігіне кепілдік береді. Энергетика екінші орында, жобалардың 25% – алады. Жаңартылатын энергия көздеріне көшу және қолданыстағы жүйелерді жаңарту қажеттілігі бұл секторды өте өзекті етеді. Мемлекет субсидиялар мен жеңілдіктер берсе, жеке сектор инновациялық технологияларды енгізуде. Барлық жобалардың 15% – құрайтын денсаулық сақтау, әсіресе пандемия және халықтың қартаюы сияқты жаһандық сын-қатерлер жағдайында маңызды рөл атқарады. Мемлекеттер ауруханаларды салу және басқару үшін жеке секторды белсенді түрде тартады, әсіресе

медициналық инфрақұрылым тапшылығы бар елдерде. Жобалардың 10% – қамтитын білім беру секторы болашаққа инвестиция салудың маңызды бағыты болып табылады. Сапалы білімге деген сұраныстың артуы жағдайында мемлекеттер мектептер, университеттер салу және білім беру технологияларын құру үшін бизнеспен ынтымақтасады. Жеке сектор қаржыландыруды қамтамасыз етеді және оқытуды цифрландыру сияқты озық шешімдерді енгізеді. Ақпараттық технологиялар 5% алады, бірақ олардың мәні тез өсуде. Бұл мемлекеттердің цифрлық трансформациясы үшін маңызды болып табылатын салыстырмалы түрде жаңа сала. Көптеген жобалар "ақылды" қалаларды, электрондық үкіметті және цифрлық қызметтерді дамытумен байланысты. Мысалы, Сингапур "ақылды қала" инфрақұрылымын құру үшін жеке компанияларды белсенді түрде тартады, ал Эстония электрондық басқару саласындағы әлемдік көшбасшы болып табылады. Сонымен, 5% құрайтын басқа секторларға әлеуметтік тұрғын үй, ауыл шаруашылығы және қоғамдық қызметтер жобалары кіреді. Бұл бағыттар аймақтық басымдықтарға байланысты өзгереді. Мысалы, Оңтүстік Африкада МЖӘ қол жетімді тұрғын үй салу үшін, ал Латын Америкасында – агроөнеркәсіптік кешенді дамыту үшін белсенді қолданылады.

Ал, енді Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік Ұлыбритания, Еуропа, Сингапур және Оңтүстік Корея сияқты елдердің әлемдік тәжірибесіне сүйене отырып, белсенді дамып келеді. Қазақстан көлік инфрақұрылымына, энергетикаға және әлеуметтік салаға баса назар аударады, бұл әлемдік үрдістерге сәйкес келеді. Ауруханалар мен мектептер салу үшін PFI моделі пайдаланылатын Ұлыбританиядағы сияқты, Қазақстан да әлеуметтік нысандарды құру үшін МЖӘ-ні белсенді қолданады. Мысал ретінде жеке капиталдың қатысуымен салынған жаңа медициналық орталықтарды келтіруге болады. Австралияның концессиялар арқылы автомагистральдарды дамытуға бағытталған тәжірибесі Қазақстанды экспресс жолдар мен теміржолдар салуды қоса алғанда, көлік желісін жаңғыртуға шабыттандырады. Энергетика секторы, Солтүстік Еуропа елдеріндегідей, жаңартылатын энергия көздеріне инвестиция тартады [8]. Қазақстан өзінің табиғи ресурстарының арқасында халықаралық компанияларды тарта отырып, жел және күн электр станцияларының жобаларын белсенді іске асыруда. Сингапурдың "ақылды қалалар" тәжірибесі инфрақұрылымды цифрландыру үшін эталон ретінде қызмет етеді. Қазақстанда Астана және Алматы сияқты қалаларда "ақылды" шешімдер жасау бойынша жобалар іске асырылуда [9]. Үздік тәжірибелерге сүйене отырып, Қазақстан инвестициялар тартуға және экономиканың негізгі секторларының дамуын жеделдетуге қабілетті МЖӘ-нің тиімді моделін құруға ұмтылуда.

Қорытындылай келе, жалпы мұндай құрылым дамыған және дамушы елдердің көзқарастарындағы жаһандық басымдықтар мен айырмашылықтарды көрсетеді. Дамыған елдер технологияларды енгізуге және әлеуметтік инфрақұрылымды жақсартуға баса назар аударады, ал дамушы экономикалар көлік пен энергетикаға бағытталған. Алайда, жалпы қорытынды айқын: мемлекеттік-жекеменшік серіктестік-бұл тұрақты болашақты құру үшін ресурстарды, тәжірибе мен инновацияларды біріктіретін күрделі міндеттерді шешудің тиімді механизмі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. UK Government: Private Finance Initiative (PFI) Reports. URL: <https://committees.parliament.uk/work/3903/private-finance-initiatives-inquiry/publications/>
2. Singapore Smart Nation Program. URL: <https://www.smartnation.gov.sg/>
3. Federal Highway Administration (FHWA). URL: <https://highways.dot.gov/>
4. Asian Development Bank. URL: <https://www.adb.org/>
5. The world bank. Public-private partnership resource center. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/about-us/about-public-private-partnerships>
6. Infrastructure Partnerships Australia. URL: <https://infrastructure.org.au/>

7. Brazilian Development Bank. URL: <https://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndesen/>
8. European Investment Bank. URL: <https://www.eib.org/en/projects/all/index.htm>
9. Қазақстандық мемлекеттік-жекешелік әріптестік орталығы. URL: <https://kzppp.kz/ru/pipeline/>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІК ӘРІПТЕСТІКТІҢ ТИІМДІЛІГІ

Мұратова З.Н

магистрант,

Тузубекова М.К

э.ғ.к., доцент,

Тұран-Астана университеті.,

Астана қ.,

Қазақстан Республикасы.

***Аңдатпа:** Мақалада инфрақұрылым, денсаулық сақтау және білім берудегі табысты жобаларды қарастыра отырып, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің тиімділігі талданды. Жеке инвестицияларды тарту, қызмет көрсету сапасын жақсарту және өңірлерді дамыту, сондай-ақ ынтымақтастық тетіктерін оңтайландырудың сын-тегеуріндері мен жолдары сияқты МЖӘ моделінің артықшылықтары бағаланды.*

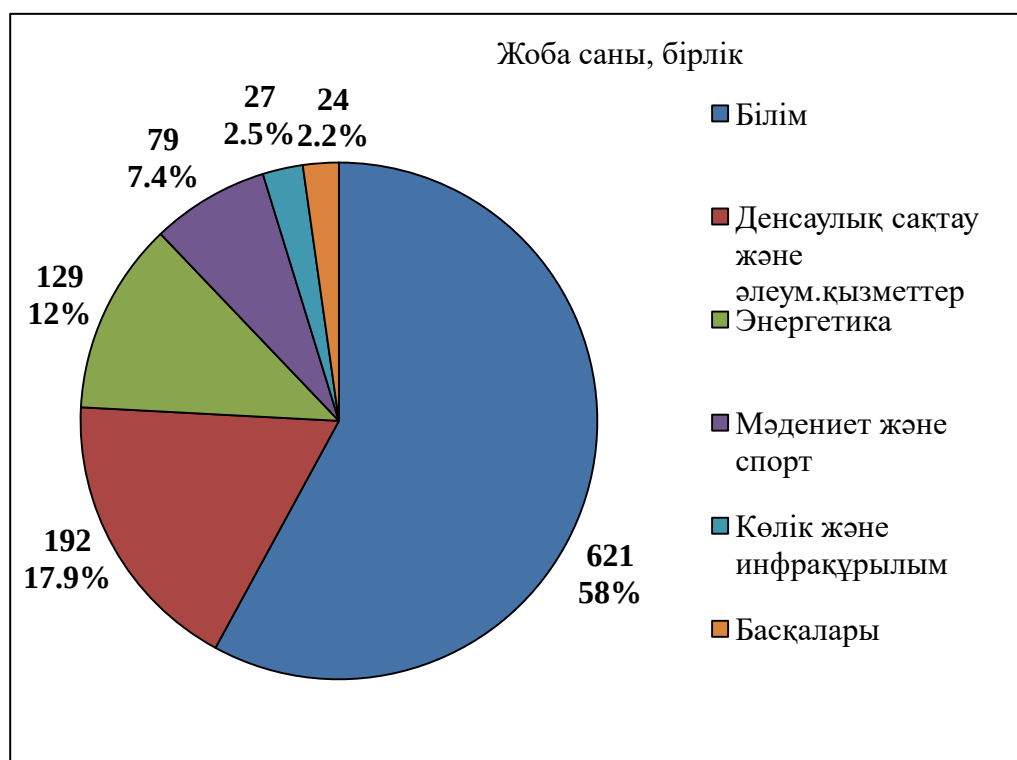
***Түйінді сөздер:** мемлекеттік-жекешелік әріптестік, тиімділік, инфрақұрылым, денсаулық сақтау, білім беру, инвестициялар.*

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) инфрақұрылымды, әлеуметтік салаларды және тұтастай экономиканы тиімді дамыту үшін маңызды құрал болып табылады. Қазақстан Республикасында ынтымақтастықтың бұл моделі көлік, денсаулық сақтау, білім беру және энергетика сияқты түрлі салалардағы ірі жобаларды іске асыру үшін белсенді пайдаланылады. МЖӘ жеке инвестицияларды тартуға, мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға және өңірлердің неғұрлым орнықты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Алайда, айтарлықтай әлеуетке қарамастан, максималды тиімділікке қол жеткізу үшін қолданыстағы серіктестік тетіктерін оңтайландыру, әкімшілік кедергілерді жою және жеке инвесторлар үшін жағдайды жақсарту қажет. МЖӘ ресурстарды тиімді пайдалануға, шығындарды оңтайландыруға және жобаларды іске асыруды жеделдетуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік 2000-шы жылдардың басынан бастап, мемлекеттік органдар мен жеке компаниялар арасындағы бірлескен жобаларды іске асыру үшін заңнамалық және нормативтік жағдайлар жасалған кезден бастап белсенді дами бастады. МЖӘ қағидаттары тараптардың өзара пайдасына қол жеткізуге бағытталған, онда мемлекет жеке инвестициялар мен жоғары білікті мамандарға қол жеткізе алады, ал жеке сектор – мемлекеттік қолдаумен ірі жобаларды іске асыру мүмкіндігі.

2015 жылдан бастап Қазақстанда "Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы" Заң қабылданды, ол осы модельді кеңінен енгізу үшін құқықтық жағдайлар жасады. Ол концессиялар, жобалық қаржыландыру және жалдау сияқты МЖӘ-нің негізгі нысандарын бекітті [1]. МЖӘ көлік, денсаулық сақтау, білім беру, энергетика, сумен жабдықтау және тұрғын үй құрылысы сияқты салаларда белсенді қолданылатынын атап өткен жөн. МЖӘ іске асырылған жылдары Қазақстанда бірнеше табысты жобалар жүзеге асырылды, олар модельдің жоғары тиімділігін көрсетті. Бір жарқын мысал-көлік саласындағы инфрақұрылымды дамыту. Атап айтқанда, жеке инвестицияларды тарта отырып, автожолдар мен көпірлерді салу және жаңғырту, сондай-ақ жаңа логистикалық орталықтар құру. Тағы бір сәтті жоба-денсаулық сақтау жүйесін дамыту, оның аясында жеке инвесторлар концессиялық келісімдер бойынша заманауи медициналық мекемелерді салады және басқарады. Мысал ретінде Қазақстанның ірі қалаларындағы жаңа көпсалалы ауруханалар мен емханалар болып табылады, бұл халық үшін медициналық қызметтердің қолжетімділігін едәуір жақсартуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, МЖӘ білім беру саласында белсенді қолданылады. Жаңа оқу орындарын салу, оларды жарақтандыру және білім беру инфрақұрылымын жаңғырту жеке инвестициялар арқылы жүзеге асырылады. Жеке инвесторлардың арқасында қашықтықтан оқыту және білім беру процесін цифрландыру технологияларын енгізу де мүмкін болды. Бұл жобалар бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін арттыруға,

инфрақұрылым сапасын жақсартуға және Қазақстан экономикасының негізгі салаларының тұрақты дамуын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

1-сурет – 2024 жылғы ҚР-ның МЖӘ шеңберіндегі салалар бойынша жоба саны

Ескертпе: [2] дереккөз негізінде авторлармен жасалған

1-суреттен көріп отырғанымыздай, 2024 жылы ҚР-да білім беру секторы МЖӘ шеңберіндегі жобалардың жалпы санының 58% – құрайтын жобалар саны бойынша көшбасшы орынды алады. Бұл білім беру инфрақұрылымын жаңғыртуға, жаңа оқу орындарын салуға және білім беру процесіне технологияларды енгізуге жоғары қызығушылықты растайды. Осы салаға жеке инвестицияларды тарту білім берудің қолжетімділігі мен сапасын жақсартуға ықпал етеді, бұл Қазақстан үшін маңызды міндет болып табылады. Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер саласындағы жобалар жалпы санның 17.9% құрайды. Бұл медициналық мекемелерді жаңғыртудың, жаңа ауруханалар, клиникалар салудың және халыққа сапалы медициналық қызметтер көрсетудің өзектілігін көрсетеді. Жеке компаниялар медициналық жабдықты жеткізуге және денсаулық сақтауда инновациялық шешімдерді енгізуге қатысады. 12% үлесі бар энергетика секторы баламалы және жаңартылатын энергия көздерін (күн және жел электр станциялары) дамытуға, сондай-ақ дәстүрлі энергетикалық инфрақұрылымды жаңғыртуға байланысты жобаларды қамтиды. Бұл көмірсутек ресурстарына тәуелділікті азайтуға және экологиялық таза энергетиканың тұрақты дамуына ықпал етуге ұмтылатын Қазақстан үшін маңызды бағыт. Мәдениет және спорт саласындағы жобалар жалпы санның 7.4% құрайды. Бұл спорт нысандарын, мәдени орталықтарды салуды және ірі спорттық және мәдени іс-шараларды өткізу үшін инфрақұрылымды дамытуды қамтуы мүмкін. Бұл саладағы МЖӘ спорттық және мәдени қызметтердің сапасын жақсартуға, сондай-ақ мәдени және спорттық инфрақұрылымды дамытуға жеке инвестицияларды тартуға ықпал етеді. Экономика үшін көлік инфрақұрылымының маңыздылығына қарамастан, осы саладағы жобалар МЖӘ жалпы санының 2.5% – ғана құрайды. Бұл жоғары шығындарға және мұндай жобаларды жүзеге асырудың ұзақ мерзіміне байланысты болуы мүмкін. Дегенмен, МЖӘ арқылы көлік желісін

(жолдар, көпірлер, терминалдар) дамыту елдегі көлікке қолжетімділік пен логистиканы айтарлықтай жақсарты алады.Басқалар санатына негізгі санаттарға жатпайтын жобалар кіреді, мысалы, экология, ТКШ немесе қаржылық қызметтер. Бұл МЖӘ арқылы қолдау мен инвестицияларды қажет ететін әртүрлі салаларды қамтуы мүмкін шағын, бірақ маңызды сектор.Осылайша, Қазақстан әртүрлі секторларда МЖӘ-ні белсенді дамытуды жалғастыруда, бұл ретте білім беру және денсаулық сақтау сияқты әлеуметтік және инфрақұрылымдық жобаларға баса назар аударылуда.

2-сурет – 2024 жылғы ҚР-ның МЖӘ шеңберіндегі салалар бойынша жоба құны

Ескертпе: [2] дереккөз негізінде авторлармен жасалған

2-суреттен көріп отырғанымыздай, көлік инфрақұрылымы секторы жобалардың жалпы құнынан 851 млрд теңгені құрайтын 38.5% үлесі бар жобалардың құны бойынша жетекші орынды алады. Бұл жолдарды, көпірлерді, терминалдарды салу мен жаңғыртуды, сондай-ақ логистикалық инфрақұрылымды дамытуды қоса алғанда, көлік желісін дамытуға жоғары қаржылық шығындарды растайды. Көлік саласындағы ірі нысандардың құрылысы айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді, бұл жоғары пайызды түсіндіреді. Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер 18.2% үлесімен (402 млрд теңге) жобалардың құны бойынша екінші орында тұр. Бұл медициналық инфрақұрылымды белсенді жаңғыртуға, жаңа ауруханалар, клиникалар салуға, сондай-ақ әлеуметтік қызметтер сапасын жақсартуға байланысты. Инвестициялардың едәуір бөлігі жаңа медициналық мекемелерді құруға және олардың жабдықталуын жақсартуға жұмсалады, бұл үлкен инвестицияларды қажет етеді. Өзгелер санаты жобалардың жалпы құнының 15% – . (332 млрд теңге) құрайды. Бұл санатқа экология, ТКШ немесе қаржы сияқты басқа негізгі секторларға жатпайтын жобалар кіреді. Бұл сондай-ақ технологиялық инновацияларға, цифрландыруға және айтарлықтай инвестицияларды қажет ететін басқа да нақты қажеттіліктерге қатысты жобалар болуы мүмкін.Энергетика саласындағы жобалар жалпы құнының 15.1% (334 млрд теңге) алады. Жаңартылатын энергетика объектілерін (күн, жел электр станциялары) салу мен

жаңғыртуды, сондай-ақ дәстүрлі энергетикалық инфрақұрылымды дамытуды қоса алғанда, энергетика айтарлықтай инвестицияларды талап етеді. Қазақстан неғұрлым экологиялық таза энергия көздеріне көшу бойынша белсенді жұмыс істеуде, бұл да осы саладағы жобалардың құнына әсер етеді. Білім беру секторының 8.8% үлесі бар (194 млрд теңге). Білім беру саласындағы жобалардың едәуір санына қарамастан (саны бойынша 58%), бұл жобалардың құны салыстырмалы түрде төмен, бұл білім беру саласындағы құрылыс және инфрақұрылымдық объектілерге жұмсалатын күрделі шығындардың аздығына байланысты болуы мүмкін. Бұл саладағы жобаларға жаңа оқу орындарын салу және білім беру инфрақұрылымын жаңғырту, сондай-ақ технологияларды енгізу кіреді. Мәдениет пен спорт жалпы құнының 4.4% (97 млрд теңге) құрайды. Бұл көлік және денсаулық сақтау сияқты басқа салалармен салыстырғанда мәдени және спорттық нысандарды салуға аз инвестицияларға байланысты. Алайда, бұл секторға инвестициялар әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуда және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуда маңызды рөл атқарады. Осылайша, білім беру мен денсаулық сақтаудағы көптеген жобаларға қарамастан, ең үлкен күрделі салымдар көлік инфрақұрылымында шоғырланған, бұл Қазақстан экономикасы үшін осы саланы дамытудың негізгі рөлін көрсетеді.

Көлік және инфрақұрылым секторындағы ең маңызды жобалардың бірі – "Батыс Еуропа-Батыс Қытай" автожолының құрылысы [3]. Бұл көлік артериясы Еуропаны Қытаймен байланыстырады және МЖӘ арқасында жеке инвесторлар жол құрылысына инвестиция салып қана қоймай, сонымен қатар ұзақ уақыт бойы нысанды күтіп ұстау және пайдалану бойынша міндеттемелерді өз мойнына алды. Мұндай жобаға жеке сектордың қосқан үлесі айқын: жол құрылысына айтарлықтай күрделі шығындар, сондай-ақ инфрақұрылымды күтіп ұстауға және жаңартуға ұзақ мерзімді инвестициялар.

Қазақстанда көлік желісін дамытумен қатар денсаулық сақтау саласындағы жобалар белсенді түрде іске асырылуда. Жарқын мысалдардың бірі Алматы мен Нұр-Сұлтанда құны 150 миллиард теңгені құрайтын көпсалалы ауруханалар салу болып табылады [4]. Осы жобалар аясында жеке компаниялар медициналық мекемелерді салып қана қоймай, оларды сапалы медициналық қызмет көрсету үшін қажетті заманауи жабдықтармен жабдықтайды. Құрылыс аяқталғаннан кейін ауруханалар мемлекетке пайдалануға беріледі, бірақ жеке серіктестер белгілі бір уақыт ішінде техникалық қызмет көрсету мен жабдықты жаңартуға жауапты болып қалады. Осылайша, МЖӘ денсаулық сақтау қызметтерін қол жетімді және сапалы ету арқылы денсаулық сақтау инфрақұрылымын айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Қазақстан жаңартылатын энергия көздерін қоса алғанда, энергетиканы белсенді дамытуда. Мысал ретінде Жамбыл облысында қуаттылығы 100 МВт жел электр станциясын салу жобасы болып табылады, жоба құны 60 млрд. теңге [4]. Бұл жоба көмірсутек ресурстарына тәуелділікті азайту және экологиялық таза энергия көздеріне көшу жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның бөлігі болып табылады. МЖӘ аясында жеке компаниялар күн панельдері мен қажетті жабдықтардың құрылысына қаражат салып, станцияға техникалық қызмет көрсетуді қамтамасыз етті. Мұндай жобаларды дамыту Қазақстанға орнықты энергетикалық болашаққа қарай жылжуға және елдегі экологиялық жағдайды едәуір жақсартуға мүмкіндік береді.

МЖӘ қолданыстағы оқу орындарын жаңғыртуға ғана емес, жаңаларын салуға да көмектесетін білім беру де маңызды бағыт болып табылады. Мысалы, 20 миллиард теңгеге бағаланған заманауи мектептер мен колледждердің құрылысы елдегі білім беру инфрақұрылымын едәуір жақсартуға мүмкіндік береді [5]. Жеке инвесторлар ғимараттар салуға, оқу сыныптарын жабдықтауға және жаңа білім беру технологияларын қамтамасыз етуге қаражат бөледі. Бұл білім беру қызметтерінің сапасын және халықтың көп бөлігі үшін білім берудің қолжетімділігін арттыруға ықпал етеді.

Сонымен, МЖӘ-нің қызықты мысалдарының бірі Атырауда құны 12 миллиард теңге болатын сумен жабдықтау жүйесін жаңғырту жобасы болып табылады [5]. Осы жоба аясында жаңа су тазарту қондырғылары салынды, сондай-ақ ескі құбырлар жаңартылды.

Жеке компаниялар жүйенің құрылысын да, одан әрі техникалық қызмет көрсетуін де қамтамасыз етті, бұл сумен жабдықтау сапасын жақсартуға және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға мүмкіндік берді.

Осылайша, Қазақстандағы МЖӘ жобалары экономиканың түрлі секторларында тұрақты дамуға қол жеткізу үшін мемлекеттік және жеке секторлардың бірлескен жұмысына деген қызығушылықтың артып келе жатқанын айғақтайды. Олар инфрақұрылымды жақсартуға ғана емес, сонымен қатар жеке компанияларға қоғамдық игіліктерге үлес қосуға мүмкіндік береді. Жеке инвестициялар мемлекетке ауқымды жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, олар айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді, бірақ сонымен бірге халықтың кең тобына қол жетімді болып қалады. Болашақта МЖӘ Қазақстанның дамуында, әсіресе көлік, денсаулық сақтау, энергетика және білім беру сияқты аса маңызды салаларда шешуші рөл атқаратын болады.

Елеулі жетістіктерге қарамастан, Қазақстанда МЖӘ енгізу оның тиімділігін шектейтін бірқатар мәселелер мен сын-тегеуріндерге тап болуда:

- Жеке инвесторлардың сенімінің төмен деңгейі: басты проблемалардың бірі-жеке компаниялардың мемлекетпен әріптестіктің тұрақтылығы мен ұзақ мерзімділігіне деген сенімділігінің болмауы. Бұл заңнаманың өзгергіштігіне және МЖӘ-ні реттеудегі белгісіздікке байланысты.

- Жоғары әкімшілік кедергілер: МЖӘ келісімдерін жасасудың жиі күрделі бюрократиялық рәсімі, құжаттарды бекітудің және ресімдеудің ұзақ мерзімдері жобаларды іске асыруға елеулі кедергі болады.

- Тәуекелдерді бөлудегі белгісіздік: кейбір жағдайларда тараптар тәуекелдерді әрдайым нақты бөле бермейді, бұл жобаларды іске асыру кезінде жанжалдар мен дауларға әкеледі.

- Заңнамада икемділіктің болмауы: МЖӘ реттейтін заңдар мен ережелер кейбір жағдайларда жеткілікті икемді емес, бұл инновациялық шешімдерді енгізуді және өзгеретін жағдайларға бейімделуді қиындатады.

Қазақстанда МЖӘ тиімділігін арттыру үшін бірнеше негізгі міндеттерді шешу қажет:

- Құқықтық базаны жақсарту: жобаларды іске асыру үшін неғұрлым ашық және икемді жағдайлар жасау, сондай-ақ бюрократиялық кедергілерді азайту үшін заңнаманы пысықтау қажет.

- Сенім деңгейін арттыру: жеке инвесторларға олардың мүдделерін қорғауға және тәуекелдерді азайтуға кепілдік беретін тетіктерді әзірлеу маңызды, мысалы, тұрақтандыру қорларын құру немесе ұзақ мерзімді келісімшарттар арқылы.

- Инновациялық тәсілдер: әртүрлі салаларда инновациялық технологияларды қолдану МЖӘ нәтижелерін айтарлықтай жақсартып, оны жеке инвесторлар үшін тартымды ете алады.

- Білім беру және кадрлар даярлау: мемлекеттік қызметшілер мен жеке компанияларды МЖӘ-мен жұмыс істеуге оқыту мамандардың біліктілігін арттыруға және жобаларды басқаруды жақсартуға көмектеседі.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік түрлі салаларда табыстар көрсете отырып, дамуын жалғастыруда. Алайда оның тиімділігін арттыру үшін құқықтық, әкімшілік және қаржылық тетіктерді одан әрі оңтайландыру қажет. Қазақстанда мемлекет пен жеке инвесторлар арасындағы диалогтың жалғасуы маңызды, бұл азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға және ел экономикасын дамытуға бағытталған ұзақ мерзімді және тұрақты әріптестік үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V ҚРЗ Заңы.

2. Қазақстандық мемлекеттік-жекеменшік әріптестік орталығы ресми сайты. URL: <https://kzppp.kz/%d1%82%d0%b0%d1%80%d0%b8%d1%85%d1%8b-2/>

3. Обзор государственно-частного партнерства Казахстан: URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/850386/public-private-partnership-monitor-kazakhstan-ru.pdf>

4. Мемлекеттік органдар ресми сайты: URL: <https://www.gov.kz/situations/338/885?Lang=kk>
5. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі
Ұлттық статистика бюросы. URL: <https://stat.gov.kz/>

ОТАНДЫҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ДЕПОЗИТТІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫ: ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Назымбек Г

Ф-23-1к тобының студенті

Ермекова К.А.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодаты Қараганды

университеті

Қараганды қ. Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақала коммерциялық банктердегі депозиттік операциялардың қазіргі жағдайы мен оларды жетілдіру бағыттарын зерттеуге арналған. Атап айтқанда, депозиттік қорлардың банктер үшін негізгі ресурс көзі болып табылатыны және олардың көлемі мен ерекшеліктері банктің қаржылық нәтижелері мен несиеу мүмкіндіктеріне айтарлықтай әсер ететіні атап өтіледі. Сонымен қатар, жұмыста депозиттердің экономикалық мәні мен функциялары, депозиттік операцияларды жіктеу, сондай-ақ депозиттік саясатты қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар талданады.

Зерттеудің мақсаты коммерциялық банктердің депозиттік операцияларды жүзеге асыру нәтижелерін талдау және де экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін депозиттік операцияларды жетілдіруді ұсыну болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін депозиттердің мәнін зерделеу, операцияларды талдау және жіктеу, сондай-ақ депозиттік саясатты қалыптастыру факторларын анықтау міндеттері қойылды. Бұған қоса, отандық коммерциялық банктердің тәжірибесі егжей-тегжейлі зерттелді.

Түйінді сөздер: Депозиттік операциялар, депозиттер, коммерциялық банк, экономикалық тұрақтылық, депозиттік саясат, қаржылық нәтижелер, пайыздар, ресурс көздері, оңтайландыру.

Қазақстан Республикасының президенті Қ.К. Тоқаев өзінің «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» халқына жолдауында ел экономикасындағы коммерциялық банктердің рөлін ерекшелеп айтты. Соның ішінде экономикаға қажетті қаржы ресурстарын тиімді пайдаланудың маңыздылығын бірнеше рет атап өткенін байқаймыз [1].

«ҚР-ның банктер және банктік қызметтер туралы» заңдылығының 2-бабының 8-тармағына сай «депозиттер» деп – бір тұлға (депозитор) басқа тұлғаға – банкке, оның ішінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне олардың алғашқы талап ету бойынша немесе қандай да бір мерзімнен кейін алдын ала келісілген үстемесімен не онсыз толық немесе бөліп-бөліп тікелей депозиторға қайтарылуы не тапсыру бойынша үшінші тұлғаларға берілуі тиіс оларды номиналды түрде қайтару талабымен беретін ақша [2].

Депозиттер валютаға, мерзімге, пайыздық мөлшерлемеге, толтыру және алу әдісіне және басқа сипаттамаларға байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Жеке тұлғалардың, оның ішінде дара кәсіпкерлік субъектілерінің депозиттері «Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінде орналастырылған депозиттерге міндетті кепілдік беру туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 1-бабының 5-тармағы мен 19-бабына сәйкес міндетті кепілдендіруге жатады [3]. Кепілдік өтемақы мөлшері депозит түріне байланысты:

– ұлттық валютадағы жинақ депозиттері бойынша 20 миллион теңгеге дейінгі соманы қоса алғанда;

– ұлттық валютадағы депозиттер бойынша 10 миллион теңгеге дейінгі соманы қоса алғанда;

– шетел валютасындағы депозиттер бойынша (банкті лицензиядан айыру күніне белгіленген валюта айырбастаудың нарықтық бағамы бойынша баламада) қоса алғанда 5 миллион теңгеге дейінгі өнім [4].

Әр түрлі банктердегі депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді салыстыру үшін пайыздық мөлшерлемені ғана емес, сонымен қатар капиталдандыру сомасын, яғни салым сомасына ғана емес, сонымен бірге есептелген пайыздардың өзіне де пайыздарды есептеуді ескеретін жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесінің (ЖТСМ) көрсеткішін

пайдалануға болады. ЖТСМ неғұрлым жоғары болса, салымшы үшін депозит соғұрлым тиімді болады.

«Банктің депозиттік ресурстары» анықтамасына осы ғалымдардың әртүрлі тәсілдерін зерттеу осы тұжырымдаманың көптеген әртүрлі түсіндірмелері бар екенін анықтады және қазіргі уақытта бұл мәселеге бірыңғай көзқарас қалыптаспаған (1-кесте).

1-кесте – Атақты ғалымдардың депозиттер бойынша анықтамалары

№	Автор	Мазмұны
1	Лаврушина О.И.	Автордың пікірінше, «Депозиттер деп банк клиенттерінің жинақ салымдарынан басқа барлық мерзімді және мерзімсіз салымдары түсініледі» [5]
2	Васюренко Б.	Депозит деп бағаны түсіну керек деп санайды., олардың меншік иесі банкке жинақтау үшін берген және олар жинақтау шарттарына байланысты белгілі бір банктік шотта ескеріледі.
3	Бартош О.М.	Депозит – банкке келіп түсетін және белгілі бір жағдайларда салымшының нұсқауы бойынша салымшыға немесе қандай да бір тұлғаға қайтарылуға жататын жеке қағаздар құнды.
4	Қожелев Н.И.	Автордың пікірінше, депозит – бұл клиенттің қаражатын банкке уақытша пайдалануға беру. Осылайша, депозит Банктің жинақтауға тартқан қаражаты ретінде емес, шаруашылық жүргізуші субъектілер мен Халық банкке тиімді жағдайларда пайдалануға беретін несиелік мекемелерге жинақтау үшін салынған қаражат немесе бағалы қағаздар (акциялар, облигациялар).
5	Мельникова И.М.	Депозит ұғымы бойынша ақшалай қаражат түсініледі несиелік мекемелерге жинақтау үшін салынған қаражат немесе бағалы қағаздар (акциялар, облигациялар).
6	Рысин М.В.	Депозит – бұл несиелік ұйымдарға (банктерге, жинақ мекемелеріне) кәсіпорындардың, ұйымдардың және азаматтардың жинақтау үшін салған ақшасы немесе бағалы қағаздары.
Ескерту – автормен құрастырылған		

Кестеде келтірілген ақпарат отандық және шетелдік ғалымдардың «депозит» терминіне берген сипаттамаларының әртүрлілігін көрсетеді. Бұл сипаттамалар экономикалық маңыздылығы мен инвестициялық стратегиялары бойынша ерекшеленеді, бұл оларды басқаруда белгілі бір қиындықтар тудырады. Сондықтан банктік депозит ұғымын кең және тар контексте түсіндіруге болады [6].

Коммерциялық банктердің депозиттік операцияларының жіктелуіне жекелей тоқталатын болсақ, зерттеудің келесідей нәтижелеріне көруге болады.

Жіктеу, ең алдымен, статистикалық жұмыс, аналитика, банктік қызметтер саласындағы басқару шешімдерін жүзеге асыру, сондай-ақ бар және әлеуетті клиенттерге ақпарат беру үшін қажет. Негізгі қиындық-банктік және инвестициялық сектордың динамикалық ортасында үнемі жаңа қаржылық өнімдер пайда болады, оларды жіктеу қиын.

Банктердегі депозиттік операцияларды әртүрлі белгілер бойынша жіктеуге болады. Оларды қарастырайық:

1. Салымшылар санаты бойынша:

Заңды тұлғалардың депозиттері: бұл депозиттер кәсіпорындарға, ұйымдарға және басқа банктерге арналған. Олар ашық (ақшалай қаражатты орналастыру үшін), жабық (пломбалары бар мөрленген ыдыстар түрінде) немесе сейфті (ақшалай және өзге де құндылықтарды сақтау үшін) болуы мүмкін. Ашық депозит талап етілгенге дейін, мерзімді немесе мерзімсіз болуы мүмкін. Аккредитивтер, факторингтік операцияларға қызмет көрсету шоттары, чек кітапшалары және басқа құралдар да пайдаланылуы мүмкін [7].

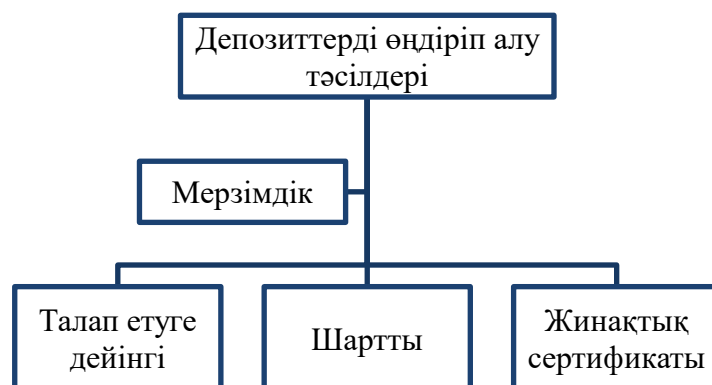
Жеке тұлғалардың депозиттері: жеке тұлғалар үшін жинақ шоттары, сертификаттар, зейнетақы, жинақтаушы және шартты депозиттер (мысалы, баланың 18 жылдығына, жоғары оқу орнына түсуге, неке қиюға және т.б.) сияқты әртүрлі депозиттер қарастырылған.

2. Банкаралық депозиттер:

Әр түрлі банктердің клиенттері арасында жылдам есеп айырысу үшін пайдаланылатын басқа банктердегі бір банктің шоттары. Олар сондай-ақ несие ресурстарын ұтымды қайта бөлуге ықпал етеді және банктер арасында тұрақты корреспонденттік қатынастарды орнату құралы ретінде қызмет етеді.

Ағымдағы депозиттер деп аталатын талап етілетін депозиттер төлем құралы ретінде күнделікті пайдалануға арналған. Бұл салымдар клиенттерге ақшаны кез-келген уақытта ішінара немесе толығымен алуға мүмкіндік бере отырып, мерзімін шектемей қаражат салуға және алуға мүмкіндік береді. Қысқа мерзімді болып табылатын ағымдағы салымдардан айырмашылығы, мерзімді депозиттер ұзақ мерзімге орналастырылады және белгілі бір кезең аяқталғаннан кейін алуға болады. Салымшылар үшін уақытша бос ақшалай қаражатты ұзақ мерзімді орналастыру жоғары пайыздық кіріс алу мүмкіндігін білдіреді [8].

Мерзімді міндеттемелер олардың қолданылу мерзіміне қарай санаттарға бөлінеді: үш айдан 12 айға дейін, салымшылар үшін қаржылық мақсаттары мен қажеттіліктеріне сәйкес таңдаудың әртүрлілігін қамтамасыз етеді (1-сурет).

1-сурет – Депозиттерді өндіріп алу нысандары

Талап ету құқығындағы салымдар пайдалану үшін ең қолжетімді болып табылады, өйткені олар иелеріне қаражатты кез келген уақытта басқаруға мүмкіндік береді. Олар ҚР Ұлттық Банкі белгілеген ережелерге сәйкес қолма-қол ақша беру құқығын қоса алғанда, қаражатты толық немесе ішінара шектеусіз енгізу және алу мүмкіндігімен ерекшеленеді.

Мерзімді салымдар, талап етілгенге дейінгі салымдардан айырмашылығы, қаражатты белгілі бір мерзімге орналастыруды көздейді, бұл ретте салымшылар есептелетін пайыздардың мөлшерін алдын ала біледі. Әдетте, мұндай салымдар бойынша қаражатты мерзімінен бұрын алуға шектеулер бар және олар банктерден резервтердің аз мөлшерін ұстауды талап етеді, бұл оларды депозиттер бойынша табыс алу мүмкіндігі есебінен және банктер үшін – резервтері аз өтімділікті басқару мүмкіндігі есебінен салымшылар үшін тартымды етеді [9].

Сонымен қатар, мерзімді салымдардың кемшіліктері де бар, соның ішінде салымшылардың ағымдағы қажеттіліктері үшін қаражатты пайдалану шектеулері және банктердің жоғары пайыздарды төлеу қажеттілігі, бұл олардың кірістілігін төмендетеді.

«ҚР ҰБ Бюллетені» материалдарының негізінде 2021 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі ұлттық валютадағы депозиттер бойынша статистикалық деректер ұсынылған (2-кесте).

Атап айтқанда, талап етілгенге дейінгі депозиттер және мерзімді, жинақ, шартты салымдар бойынша көрсеткіштер назар аударады. Жеке және заңды тұлғалар арасындағы депозиттердің жалпы сомасындағы және олардың құрылымындағы өзгерістер экономикалық белсенділік пен экономикадағы өтімділік дәрежесіне қатысты түсініктер ашады.

Депозиттердің динамикасы мен құрылымын қарау ағымдағы экономикалық үрдістерді, сондай-ақ Қазақстанның қаржы нарығындағы әртүрлі экономикалық агенттердің қалауы мен мінез-құлқын түсінуді тереңдетуге көмектеседі.

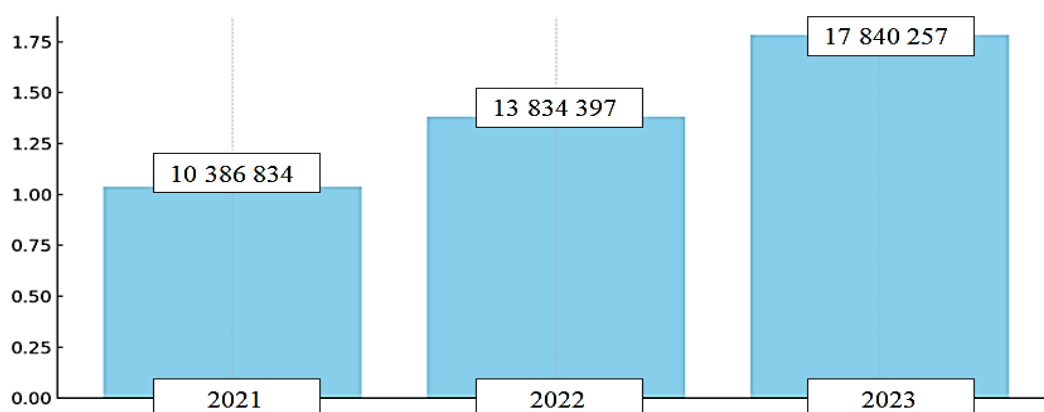
2-кесте – ҚР ЕДБ-нің тартылған қаражаты

Көрсеткіштер	Жылдар			% өзгеріс 2022/2023	% өзгеріс 2021/2023
	01.01.2022	01.01.2023	01.01.2024		
Ұлттық валютадағы депозиттер – барлығы	10 386 834	13 834 397	17 840 257		
Талап етілгенге дейін	7 056	7 203	8 748	+23,96	+21,45
олардың ішінде:					
заңды тұлғалар	873	602	1 363	+56,13	+126,41
жеке тұлғалар	6 183	6 601	7 385	+19,44	+11,88
Мерзімді, жинақ, шартты	10 379 778	13 827 194	17 831 509	+71,79	+91,66
олардың ішінде:					
заңды тұлғалар	3 576 273	4 695 221	5 433 440	+51,93	++15,72
жеке тұлғалар	6 803 505	9 131 974	12 398 069	+82,23	+35,77
Ескерту – «ҚР ҰБ Бюллетені» материалдарынан [10]					

Қазақстандағы 2021-2023 жылдардағы ұлттық валютадағы депозиттер бойынша статистикалық деректерге шолу депозиторлардың мінез-құлқындағы қызықты үрдістер мен өзгерістерді көрсетеді, сондай-ақ ел экономикасының жалпы жай-күйін көрсетеді.

1. Депозиттердің жалпы сомасы:

– Жыл сайын ұлттық валютадағы депозиттердің жалпы сомасының айтарлықтай өсуі байқалады: 2021 жылы 10,386 млн.теңгеден 2023 жылы 17,840 млн. теңгеге дейін. Бұл жинақ белсенділігінің артуын және макроэкономикалық жағдайдың қаржы жүйесіне оң әсерін көрсетеді (2-сурет).

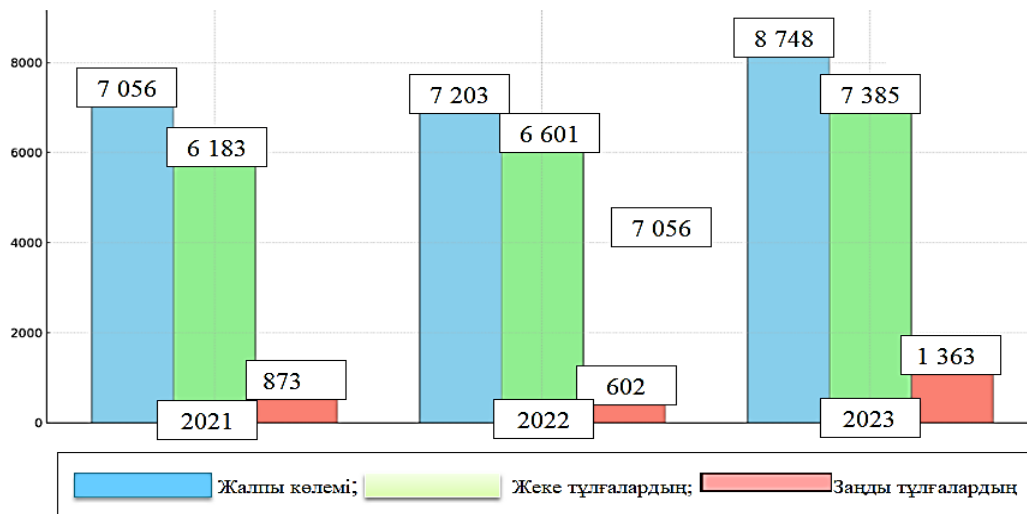
2-сурет – Ұлттық валютадағы депозиттер, млн. тг.

2021, 2022 және 2023 жылдардағы деректер негізінде ұлттық валютадағы депозиттерге салыстырмалы талдау жүргізейік.

Кестеден және ұсынылған статистикалық мәліметтерден ұлттық валютадағы депозиттердің жалпы сомасы жылдан жылға өсіп келе жатқандығы көрінеді, яғни 2021 жылдан 2022 жылға дейін өсу: біз 2021 және 2022 жылдар аралығында айтарлықтай өсуді көріп отырмыз. Депозиттер (13,834,397 млн.теңге – 10,386,834 млн. теңге) 3,447,563 млн. теңгеге ұлғайды, бұл 2021 жылмен салыстырғанда шамамен 33,2% ұлғайды, ал өсім 2022

жылдан 2023 жылға дейін: өсім келесі жылы да жалғасты, онда депозиттер (17,840,257 млн.теңге – 13,834,397 млн. теңге) 4,005,860 млн. теңгеге ұлғайды. Бұл өсім 2022 жылмен салыстырғанда шамамен 28.9% құрайды.

Енді талап етілетін депозиттерді егжей-тегжейлі қарастырайық (3-сурет)

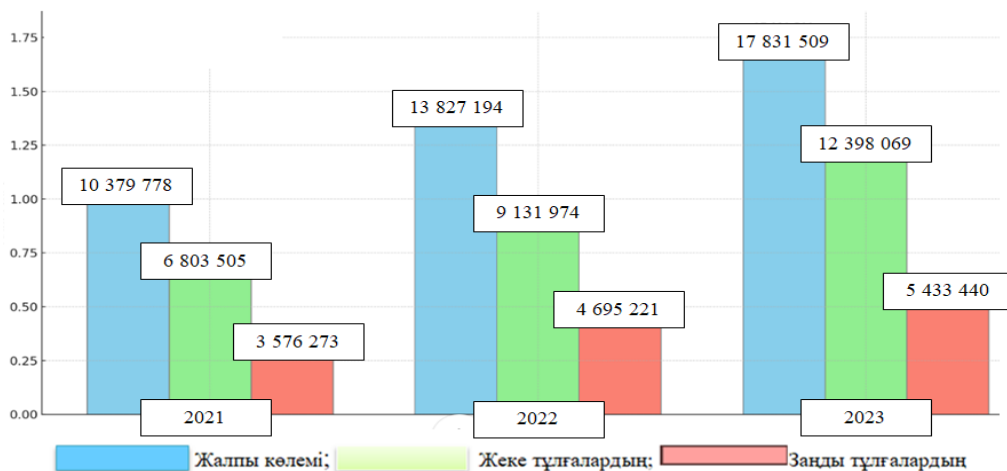
3-сурет – Талап етілгенге дейінгі депозиттер, млн. тг.

Талдау нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасалды:

– талап етілгенге дейінгі депозиттер 2021 жылы 7,056 млн.теңгеден 2023 жылы 8,748 млн. теңгеге дейін өсуді көрсетеді; – талап етілгенге дейінгі депозиттер шеңберінде заңды тұлғалардың үлесі 2021 жылғы 873 млн. теңгеден 2023 жылы 1,363 млн. теңгеге дейін ұлғайды, ал жеке тұлғалардың үлесі де сол кезеңде 6,183 млн.теңгеден 7,385 млн. теңгеге дейін өсуді көрсетті.

Талданатын келесі объект жеке және заңды тұлғалардың ұлттық валютадағы мерзімді депозиттері болып табылады.

4-суретте жеке және заңды тұлғалардың мерзімді депозиттерінің деректері көрсетілген [9].

4-сурет – Мерзімді, жинақ, шартты депозиттер, млн. тг.

Талдау нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасалды:

– мерзімді депозиттердің 2021 жылғы 10,379 млн. теңгеден 2023 жылы 17,831 млн. теңгеге дейін елеулі өсуі, мүмкін, пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына немесе осы депозиттер бойынша жағдайлардың жақсаруына байланысты жинақтаудың неғұрлым ұзақ мерзімді нысандарына өсіп келе жатқан қызығушылықты көрсетеді.

– заңды және жеке тұлғалар бөлінісінде мерзімді депозиттерді талдай отырып, заңды тұлғалардың депозиттері 3,576 млн.теңгеден 5,433 млн. теңгеге, ал жеке тұлғалардың

депозиттері 6,803 млн. теңгеден 12,398 млн. теңгеге дейін өскенін көреміз. Мұндай өсу ұзақ мерзімді инвестицияларға деген сенімнің артуын және халық арасында қаржылық тұрақтылықтың жалпы нығаюын көрсетуі мүмкін.

Бұл деректер депозиттер көлемінің өсуін ғана емес, сонымен қатар экономикалық саясаттағы, инфляциядағы, банктік мөлшерлемелердегі, сондай-ақ елдегі жалпы экономикалық климаттағы өзгерістерге байланысты болуы мүмкін олардың пішініне қатысты артықшылықтардың өзгеруін көрсетеді.

Ұлттық валютадағы депозиттер бірнеше себептерге байланысты банк секторында және елдің кең экономикасында орталық рөл атқарады:

1. Валютаның тұрақтылығы: ұлттық валютадағы депозиттер ұлттық валютаның тұрақтылығы мен сенімділігін сақтауға ықпал етеді. Экономикалық тұрақсыздық немесе жоғары инфляция жағдайында шетел валютасындағы инвестицияларға артықшылық берілуі мүмкін, бірақ ұлттық валютаны жинақтау үшін белсенді пайдалану оны нығайтуға ықпал етеді.

2. Банктердің өтімділігі: депозиттер банк жүйесін несиелеу үшін қажетті өтімділікпен қамтамасыз етеді. Банктер депозиттер түрінде тартылған қаражатты жеке және заңды тұлғаларға қарыз беру үшін пайдаланады, бұл экономикалық өсуді ынталандырады.

3. Несиелік тәуекел: ұлттық валютадағы депозиттерге салынған қаражат валюталық тәуекелден қорғалған. Бұл, әсіресе, шетел валютасына салынған кезде айырбас бағамының ауытқуынан шығынға ұшырауы мүмкін заңды және жеке тұлғалар үшін өте маңызды.

4. Ақша-несие саясаты: ұлттық валютадағы депозиттер орталық банкке ақша-несие саясатын тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Депозиттер көлемінің ұлғаюы орталық банктің ақша ұсынысы мен инфляцияны бақылау, сондай-ақ экономиканы тұрақтандыру қабілетін жақсартады.

5. Инвестициялық ахуал: ұлттық валютадағы депозиттердің жоғары деңгейі шетелдік инвесторларды тарта отырып, елдің қолайлы инвестициялық ахуалы мен қаржылық тұрақтылығын көрсетуі мүмкін.

6. Капиталды сақтау: ұлттық валютадағы депозиттер көбінесе құбылмалы нарық жағдайында капиталды сақтауға және көбейтуге көмектесетін мерзімді және жинақ салымдары сияқты әртүрлі инвестициялық өнімдерді ұсынады.

Ұлттық валютадағы депозиттердің ерекшеліктеріне әр түрлі пайыздық мөлшерлемелер, мерзімдер, минималды баланстар және мерзімінен бұрын алу шарттары кіруі мүмкін. Бұл факторлар экономикалық циклдарға, банк саясатына және салымшылардың жеке қажеттіліктеріне байланысты өзгеруі мүмкін. Жалпы, ұлттық валютадағы депозиттер салауатты және тұрақты экономикалық ортаны сақтаудың маңызды құралы болып табылады [11].

Орындалған жұмыстың нәтижесінде әр түрлі жалпылау дәрежесінде бірқатар тұжырымдар жасауға болады.

Депозит – бұл банк мекемесіне белгілі бір шарттарда сақтау үшін олардың меншік иесі немесе үшінші тұлға тапсырма бойынша және меншік иесінің есебінен Банкке берген ақша қаражаты (қолма-қол және қолма-қол ақшасыз нысанда ұлттық және шетел валютасында) немесе бағалы қағаздар. Экономикалық мазмұн тұрғысынан депозиттерді үш топқа бөлуге болады: сұранысқа дейін, мерзімді, олардың түрлері жинақ салымдары болып табылады. Қазіргі уақытта коммерциялық банктердің ресурстарын тарту операциялары олардың қызметінде маңызды болып табылады:

- біріншіден, Ұлттық қор ресурстарының айтарлықтай тарылуы, бәсекелестіктің күшеюі жағдайында банктер бос ақшаны тартуға көп күш пен уақыт жұмсауы керек;

- екіншіден, бұл негізгі банктік кірістерді алуға әкелетін белсенді операциялардың мөлшерін анықтайтын банк нақты тартқан ресурстар;

- үшіншіден, банктердің ресурстары – бұл азаматтар мен кәсіпорындардың жинақтары мен депозиттері, оларды тиімсіз пайдалану және жоғалту бүкіл экономиканың құлдырауына әкелуі мүмкін.

Пассивті операциялар коммерциялық банктерде белсенділерге қатысты негізгі рөл атқарады. Олардың есебінен банктердің одан әрі инвестициялық қызметі үшін қаражат тартылады.

Сонымен қатар, депозиттер сияқты банктік ресурстарды қалыптастырудың кейбір кемшіліктері бар деп айтуға болмайды. Бұл Банктің салымдарға қаражат тарту кезіндегі айтарлықтай материалдық және ақшалай шығындары, жеке аймақ шеңберіндегі бос ақша қаражаттарының шектеулілігі туралы. Сонымен қатар, қаражатты салымдарға жұмылдыру көбінесе банктің өзіне емес, клиенттерге байланысты. Сондықтан несиелік ресурстар нарығындағы банктер арасындағы бәсекелестік оларды депозиттерді тартуға ықпал ететін қызметтерді дамыту бойынша шаралар қабылдауға мәжбүр етеді. Осы мақсаттар үшін коммерциялық банктер үшін олардың мақсаттары мен міндеттеріне негізделген депозиттік саясат стратегиясын жасау өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Қ.К. Тоқаевтың халқына жолдауынан: «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары», 01.09.2023 ж. ҚР, Ақорда, Астана қ.

2 Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1995 ж. 31 тамыздағы № 2444 Заңы.

3 Депозиттерге міндетті кепілдік беру туралы Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінде орналастырылған (01.07.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)

4 «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» 1995 жылғы 30 наурыздағы Қазақстан Республикасының Заңы

5 Лаврушин, О. И. Банковское дело: современная система кредитования [Текст]: учебное пособие / О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева. – М.: КНОРУС, 2013. – 358 с.

6 Чернецов, С. А. Деньги, кредит, банки [Текст]: учебное пособие / С. А. Чернецов. – М.: Магистр, 2014. – 496 с.

7 Жуков, Е. Ф. Банковское дело: учебник для СПО / Е.Ф.Жуков, под.ред.: Ю.А.Соколова. – М.: Юрайт, 2015. – 591 с.

8 Костерина, Т. М. Банковское дело [Текст]: учебник для СПО / Т.М.Костерина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2015. – 332 с.

9 Көшенова, Б. А. Ақша, несие, банктер. Валюта қатынастары [Мәтін]: оқу құралы / Б.А. Көшенова. – өңд., толықт. 2-бас. – Алматы: Kaz Book Trade, 2017. – 312 б.

10 <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/2186>

11 Белотелова, Н. П. Деньги. Кредит. Банки [Текст]: учебник для вузов / Н.П. Белотелова, Ж.С. Белотелова. – М.: Дашков и К, 2013. – 400 с.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

Норимбоева Х. Д.

*Магистрант Ташкентского
государственного экономического
университета*

Юлдашева Н.В.

*PhD, доц. Кафедры Бюджетный учет и
казначейство Ташкентского
государственного экономического
университета
Ташкент, Узбекистан*

Аннотация: Статья рассматривает роль государственного аудита в обеспечении устойчивого развития финансового сектора Казахстана. В условиях трансформации финансовой системы важность аудита возрастает, так как он способствует прозрачности, подотчетности и снижению рисков. Основное внимание уделяется нормативно-правовой базе, видам аудита, а также успешным практикам управления рисками в финансовом секторе. Исследование показывает, что государственный аудит является ключевым инструментом для формирования устойчивых финансовых практик и повышения доверия к финансовым учреждениям.

Ключевые слова: государственный аудит, устойчивое развитие, финансовый сектор, прозрачность, управление рисками.

Введение

В современных условиях, когда экономика Казахстана находится в процессе **глубокой трансформации**, роль государственного аудита приобретает особое значение. Государственный аудит является важным инструментом, обеспечивающим **прозрачность, подотчетность и эффективность** использования государственных средств, что, в свою очередь, способствует устойчивому развитию финансового сектора. Согласно последним данным Национального банка Республики Казахстан, объем активов финансового сектора страны составляет около 40% ВВП, что подтверждает необходимость строгого аудиторского контроля за финансовыми институтами и государственными органами, связанными с их устойчивым развитием финансового сектора, предполагает способность экономики справляться с внутренними и внешними вызовами, такими как глобальные экономические кризисы, изменения на финансовых рынках и экологические угрозы. В последние годы Казахстан сталкивается с такими вызовами, как необходимость привлечения международных инвестиций, обеспечения экологической безопасности и адаптации к новым стандартам **экологической и социальной устойчивости (ESG)** в финансовом секторе. В 2022 году Казахстан присоединился к инициативам ESG, что требует от банков и других финансовых организаций внедрения более строгих стандартов отчетности и устойчивости.

Государственный аудит играет ключевую роль в поддержании этих стандартов, выступая гарантом соблюдения финансовой дисциплины и норм законодательства. Так, в 2023 году проведенные государственные аудиты выявили нецелевое использование средств на сумму 100 миллиардов тенге, что подчеркивает значимость надзора и проверки эффективности бюджетных расходов в рамках устойчивого развития. Анализ этих данных дает возможность утверждать, что государственный аудит служит не только инструментом **финансового контроля**, но и **механизмом профилактики и предотвращения экономических нарушений**, что особенно важно в условиях трансформации.

Таким образом, цель данной статьи – обосновать значение государственного аудита как инструмента, обеспечивающего устойчивость и поддержку финансового сектора Казахстана. Эта цель направлена на рассмотрение и **анализ взаимосвязи между государственным аудитом и устойчивым развитием**, а также на выявление методов и

направлений для дальнейшего улучшения системы государственного аудита в условиях трансформации экономики.

Цель статьи – обосновать значимость государственного аудита как инструмента, обеспечивающего устойчивое развитие и трансформацию финансового сектора Казахстана. Статья направлена на анализ взаимосвязи между государственным аудитом и устойчивым развитием экономики, а также на определение роли аудита в повышении эффективности и прозрачности финансовых институтов.

Задачи статьи:

1. **Рассмотреть теоретические аспекты** роли государственного аудита в условиях трансформации финансового сектора.
2. **Проанализировать нормативно-правовую базу** государственного аудита в Казахстане и ее соответствие современным вызовам устойчивого развития.
3. **Определить основные направления и функции** государственного аудита в сфере управления финансовыми рисками и контроля эффективности.
4. **Оценить вклад государственного аудита** в минимизацию рисков и предотвращение финансовых нарушений на примере казахстанских и международных практик.

Устойчивое развитие в контексте финансового сектора, как определяет его профессор Олаф Вебер, включает интеграцию экологических, социальных и управленческих (ESG) аспектов в финансовую деятельность с целью минимизации негативного воздействия на окружающую среду и общества и поддержания долгосрочного экономического роста. Вебер подчеркивает, что финансирование устойчивого развития требует прозрачности и ответственности в инвестиционных решениях, а также внедрения таких инструментов, как зеленые облигации и социально ответственные инвестиции, для снижения рисков и увеличения устойчивости финансовых систем (Weber, 2014).

Основные аспекты трансформации финансового сектора в Казахстане и необходимость прозрачности и подотчетности

1. **Цифровизация.** Развитие цифровых технологий привело к внедрению онлайн-банкинга, мобильных приложений и цифровых платежных систем, что делает услуги более доступными и сокращает издержки. Например, с внедрением системы мгновенных платежей ЦБ Казахстана клиенты банков могут переводить средства в реальном времени.
2. **Усиление надзора и регулирования.** В ответ на глобальные финансовые кризисы Казахстан принял более строгие нормативные акты для предотвращения экономических рисков. Важные изменения включают создание Агентства по регулированию и развитию финансового рынка, которое контролирует соблюдение финансовых стандартов и защищает интересы потребителей.
3. **Укрепление внутреннего контроля и отчетности.** Повышение прозрачности стало приоритетом для снижения коррупционных рисков и улучшения эффективности. Например, законодательные акты требуют от банков регулярных и подробных отчетов, что способствует выявлению нарушений и поддерживает доверие общества к финансовым институтам.

4. **Развитие институциональных инвестиций.** Создание долгосрочных инвестиционных продуктов, таких как пенсионные фонды и страховые инструменты, способствует стабильности рынка и увеличению финансовой грамотности населения.

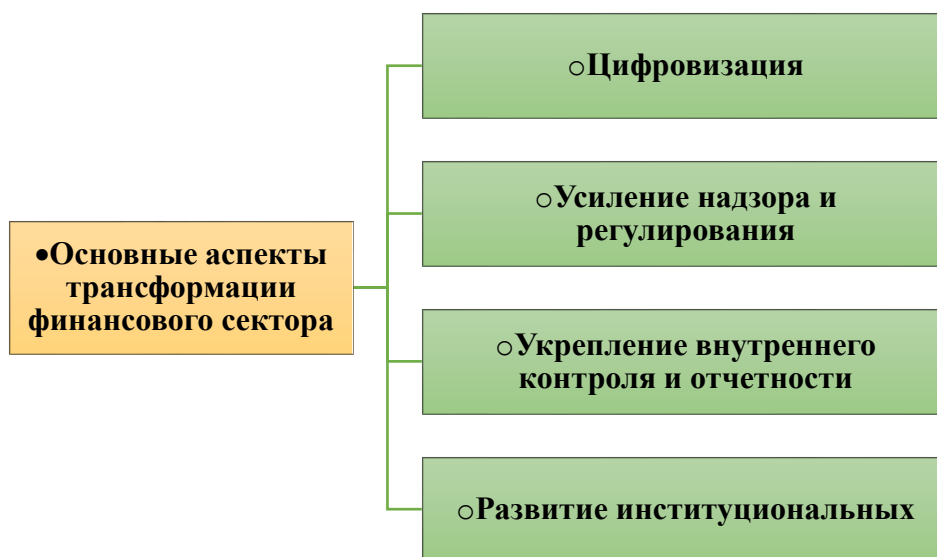

Рисунок 1 – Основные аспекты трансформации финансового сектора
Источник: Weber, O. (2014). Sustainable Banking: The Role of Auditing in Sustainability Reporting

Эти аспекты способствуют укреплению стабильности финансового сектора Казахстана и удовлетворяют требованию международных стандартов прозрачности и отчетности, что, в свою очередь, положительно влияет на привлечение инвестиций и экономическое развитие страны.

Основные направления государственного аудита в финансовом секторе Казахстана охватывают несколько видов аудита и включают определенные нормативные акты, регулирующие их применение. Эти виды аудита направлены на повышение прозрачности, укрепление финансовой дисциплины и поддержку устойчивых финансовых практик, что особенно актуально в контексте устойчивого развития и экономической стабильности Казахстана.

Виды аудита в финансовом секторе:

— **Аудит эффективности** проверяет, насколько эффективно используются государственные и квазигосударственные ресурсы в финансовом секторе.

— **Комплаенс-аудит** (аудит соответствия) оценивает, насколько деятельность организаций соответствует действующему законодательству, регулирующим актам и внутренним стандартам. Этот вид аудита регламентируется, например, **Правилами проведения внутреннего государственного аудита**, утвержденными приказом Министра финансов РК от 19 марта 2018 года № 392.

— **Финансовый аудит** направлен на проверку финансовой отчетности и правильности бухгалтерского учета в соответствии с общепринятыми стандартами. Его порядок и последовательность установлены в **Процедурном стандарте "Аудит финансовой отчетности"**, введенным приказом Министра финансов РК от 28 декабря 2021 года № 1340.

Нормативно-правовая база государственного аудита в Казахстане включает в себя ключевые законы и постановления, которые регулируют контроль финансового сектора. Основой для аудиторской деятельности является **Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V**. Этот закон задает основные цели и задачи государственного аудита, определяет права и обязанности аудиторов, а также устанавливает принципы проведения финансового контроля.

Согласно закону, государственный аудит направлен на обеспечение подотчетности и прозрачности в использовании государственных средств и активов квазигосударственного сектора, что позволяет минимизировать риски коррупции и повысить доверие общества.

Другим важным нормативным документом являются **Правила проведения внешнего государственного аудита и финансового контроля**, утвержденные Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан. Эти правила детализируют процедуры, используемые для контроля за расходованием бюджетных средств и их эффективностью. Они также включают требования к составлению отчетности, аудиториям и проверки соблюдения действующего законодательства, что особенно важно для оценки подотчетности государственных органов.

Также значимым является **Процедурный стандарт "Аудит финансовой отчетности"**, введенный приказом Министра финансов РК от 28 декабря 2021 года № 1340. Этот стандарт регламентирует этапы и методы аудита финансовой отчетности, такие как тестирование внутреннего контроля, сбор доказательств и использование выборочных аудиторских процедур. Он необходим для обеспечения достоверности финансовых данных, предоставляемых организациями, что помогает аудиторам оценить фактическое финансовое состояние государственных и квазигосударственных предприятий.

Роль государственного аудита в снижении финансовых и нефинансовых рисков
Основные виды рисков в финансовом секторе включают:

1. **Рыночный риск** – риск убытков в результате изменения рыночных цен, валютных курсов или процентных ставок.
2. **Кредитный риск** – риск, связанный с возможностью неисполнения обязательств заемщика.
3. **Операционный риск** – риск потерь из-за неэффективности внутренних процессов, систем или человеческих факторов.
4. **Экологический риск** – риск, связанный с негативными воздействиями на окружающую среду, который может повлиять на устойчивость бизнеса.

Вклад государственного аудита в минимизацию этих рисков является значительным, особенно в условиях нестабильности глобальных рынков. Аудиторы играют ключевую роль в выявлении и оценке этих рисков, предлагая рекомендации по их снижению. Например, аудиторы могут проводить оценку финансовых практик и выявлять потенциальные уязвимости в кредитной политике, что помогает организациям лучше управлять кредитными рисками.

Государственный аудит играет важную роль в обеспечении долгосрочного устойчивого развития финансового сектора, способствуя улучшению процессов управления и финансовой отчетности.

1. **Улучшение процессов управления и финансовой отчетности:** Государственный аудит помогает выявить неэффективные управленческие практики и недостатки в финансовой отчетности. Например, в Казахстане, после проведения аудита в государственных учреждениях, были выявлены случаи нецелевого использования бюджетных средств. На основании аудиторских рекомендаций были инициированы реформы, направленные на оптимизацию расходов и повышение финансовой дисциплины. Это, в свою очередь, привело к улучшению качества финансовой отчетности и увеличению доверия со стороны инвесторов.

2. **Вклад в развитие институциональной культуры:** Аудит способствует формированию институциональной культуры, ориентированной на **прозрачность и устойчивость**. Создание системы внутреннего контроля и регулярные аудиторские проверки способствуют повышению стандартов отчетности и ответственности. В результате, государственные органы и предприятия начинают воспринимать прозрачность как важный элемент своей деятельности, что способствует долгосрочному устойчивому развитию.

3. **Успешные примеры трансформации финансового сектора:** Один из ярких примеров трансформации финансового сектора благодаря аудиту можно увидеть в результате реформ, проведенных в Казахстане после финансового кризиса 2008 года.

Проведение независимого аудита в государственных компаниях и банках привело к улучшению управления рисками и повышению надежности финансовых институтов. Это, в свою очередь, положительно сказалось на экономике страны, способствуя восстановлению доверия со стороны иностранных инвесторов и улучшению кредитных рейтингов.

Заключение

Государственный аудит играет ключевую роль в обеспечении устойчивого развития финансового сектора Казахстана. Он не только способствует повышению прозрачности и подотчетности, но и минимизирует финансовые и нефинансовые риски, что является критически важным в условиях глобальной нестабильности. На основе проведенного анализа можно выделить несколько ключевых выводов:

1. **Значение государственного аудита:** Государственный аудит является важным инструментом для повышения доверия к финансовым институтам, а также для создания устойчивой финансовой системы, способной реагировать на внешние вызовы и внутренние угрозы.

2. **Улучшение процессов управления:** Аудит способствует выявлению слабых мест в управлении и финансовой отчетности, что позволяет внедрять лучшие практики и повышать эффективность использования государственных ресурсов.

3. **Развитие институциональной культуры:** Государственный аудит способствует формированию культуры прозрачности и подотчетности, что положительно сказывается на долгосрочной устойчивости финансового сектора.

4. **Адаптация к изменениям:** Регулярный аудит помогает финансовым учреждениям адаптироваться к быстро меняющимся условиям, таким как финансовые кризисы и изменения в законодательстве.

5. **Успешные примеры трансформации:** Примеры успешного внедрения аудиторских практик в Казахстане показывают, как аудит может способствовать улучшению кредитных рейтингов и привлечению инвестиций.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V. adilet.zan.kz (дата доступа: 31 октября 2024).

2. Правила проведения внешнего государственного аудита и финансового контроля, утвержденные Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан. auditor.kz (дата доступа: 31 октября 2024).

3. Приказ Министра финансов РК от 28 декабря 2021 года № 1340 «Об утверждении Процедурного стандарта "Аудит финансовой отчетности"». adilet.zan.kz (дата доступа: 31 октября 2024).

4. Weber, O. (2014). "Sustainable Banking: The Role of Auditing in Sustainability Reporting." *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 4 (2), 133-143. tandfonline.com (дата доступа: 31 октября 2024).

5. OECD (2010). "Lessons from the Financial Crisis: The Role of Auditing." oecd.org (дата доступа: 31 октября 2024).

РАЗРАБОТКА МЕТОДИКИ ТЕМПЕРАТУРНОГО КОНТРОЛЯ ТОКОВЕДУЩИХ И КОНТАКТНЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ ЭЛЕМЕНТОВ ЭЛЕКТРООБОРУДОВАНИЯ

Нұрсұлтан Б.Қ.

магистрант, Карагандинский
технический университет имени
Абылкаса Сагинова

Калинин А.А.

PhD, Карагандинский технический
университет имени Абылкаса Сагинова

Аннотация: Представлено исследование по разработке интеллектуального датчика температуры для контроля нагрева электрических контактов. Датчик позволяет определить температуру недоступной поверхности по измеренной температуре доступной области. Разработана математическая модель и создан прототип датчика. Результаты показали высокую эффективность предложенного метода.

Ключевые слова: интеллектуальный датчик температуры, температурный контроль, термопара, терморезистор

За последнее время диагностика электрооборудования претерпела изменения. Появились современные методы контроля, в том числе температурный. При длительной работе температура контактов не должна превышать допустимые значения. Контроль нагрева обычно производится термопленками, термосвечами и термоуказателями [1]. Для автоматизации используют датчики ИД ТНП.

Для температурного контроля применяют математическое моделирование. Обычно измеряют температуру на некотором расстоянии от поверхности и восстанавливают температуру самой поверхности, решая обратную задачу теплопроводности. Однако, если известна плотность теплового потока, то можно решить прямую задачу теплопроводности.

Поиск патентов показал актуальность исследований. Интеллектуальный датчик ИД ТНП может быть реализован с термопарой или терморезистором. В обоих случаях используются первичные измерители температуры и предварительный усилитель. При использовании термопар возникают электрические наводки. Для их устранения предлагается использовать терморезистор в металлическом корпусе с фторопластовой крышкой. В качестве предварительного усилителя может быть использован усилитель АД597 [2]. В качестве микроконтроллера может быть взят микроконтроллер PIC18F2550-I/SP.

Рассмотрим симметричный электроконтактный нагрев (рисунок 1).

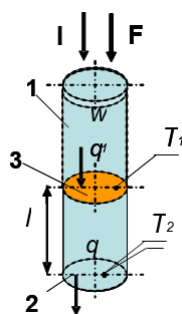

Рисунок 1 – Схема теплового процесса в контактной системе

Тепловой поток q_1 пропорционален $I^2 R_k$. Решаем задачу теплопроводности (1-1.5).

$$q_1(R_k, I) = \frac{I^2 R_k}{2S_{\Phi\Pi}} \quad (1)$$

где SФП – фактическая площадь контактной поверхности.

$$c \frac{\partial T}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x} \left(\lambda \frac{\partial T}{\partial x} \right), \quad 0 < x < l, \quad t > 0 \quad (2)$$

$$-\lambda \frac{\partial T}{\partial x} = q_1, \quad x = 0, \quad t > 0 \quad (3)$$

$$T(l, t) = \hat{T}_2(t), \quad x = l, \quad t > 0 \quad (4)$$

$$T(x, 0) = T_0, \quad 0 \leq x \leq l, \quad t = 0 \quad (5)$$

где T (x,t) – температура контактного элемента 2 (рисунок 1.1);

$\hat{T}_2(t)$ – измеренная температура доступной поверхности (ТДП);

T0 – начальная температура контактного элемента.

Вводим безразмерные переменные (6-7).

$$\bar{x} = \frac{x}{l}; \quad \bar{t} = \frac{\lambda t}{cl^2}; \quad (6)$$

$$\bar{T}(\bar{x}, \bar{t}) = [T(x, t) - T_0] / [q_1 l / \lambda] \quad (7)$$

где l – расстояние от контактной поверхности до поверхности термометрирования; λ – теплопроводность материала контактного элемента; c – удельная теплоемкость материала; q_1 – заданная на контролируемой контактной поверхности плотность теплового потока; $\bar{x}$ – безразмерная координата; $\bar{t}$ – безразмерное время; $\bar{T}$ – безразмерная температура; $\bar{q}_1$ – безразмерная плотность теплового потока; $\bar{\delta}$ – безразмерная толщина термический тонкого слоя.

Решаем задачу для трехслойной пластины (8-13).

$$\frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{t}} = \frac{\partial^2 \bar{T}}{\partial \bar{x}^2}, \quad 0 < \bar{x} < 1, \quad \bar{t} > 0 \quad (8)$$

$$-\frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} = 1; \quad \bar{x} = 0, \quad \bar{t} > 0 \quad (9)$$

$$\left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=\bar{\delta}+0} = \left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=\bar{\delta}-0}, \quad \bar{T}|_{\bar{x}=\bar{\delta}+0} = \bar{T}|_{\bar{x}=\bar{\delta}-0}, \quad \bar{t} > 0, \quad (10)$$

$$\left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}-0} = \left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}+0}, \quad \bar{T}|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}-0} = \bar{T}|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}+0}, \quad \bar{t} > 0, \quad (11)$$

$$-\frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} = \frac{q_2(t)}{q_1(t)} = \bar{q}_2(\bar{t}); \quad \bar{x} = 1, \quad \bar{t} > 0 \quad (12)$$

$$\bar{T}(\bar{x}, 0) = 0 \quad 0 \leq \bar{x} \leq 1, \quad \bar{t} = 0 \quad (13)$$

Проинтегрируем обе части уравнения (8) по переменной $\bar{x}$ в пределах от 0 до $\bar{\delta}$ с учетом граничного условия (9), получаем:

$$\int_0^{\bar{\delta}} \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{t}} d\bar{x} = \int_0^{\bar{\delta}} \frac{\partial^2 \bar{T}}{\partial \bar{x}^2} d\bar{x} \quad (14)$$

$$\bar{\delta} \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{t}} = \left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=\bar{\delta}} - \left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=0} = \left. \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \right|_{\bar{x}=\bar{\delta}} + 1 \quad (15)$$

Интегрируя обе части уравнения (8) по $\bar{x}$ в пределах от $1 - \bar{\delta}$ до $\bar{\delta}$ с учетом граничного условия (12) [3], получаем:

$$\int_{1-\bar{\delta}}^1 \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{t}} d\bar{x} = \int_{1-\bar{\delta}}^1 \frac{\partial^2 \bar{T}}{\partial \bar{x}^2} d\bar{x} \quad (16)$$

$$\bar{\delta} \frac{\partial \bar{T}_2}{\partial \bar{t}} = \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \Big|_{\bar{x}=1} - \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \Big|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}} = - \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \Big|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}} - \bar{q}_2 \quad (17)$$

Интегрирование обеих частей уравнения (8) в пределах от $\bar{\delta}$ до $1 - \bar{\delta}$ дает:

$$\frac{1}{2}(1-2\bar{\delta}) \left(\frac{\partial \bar{T}_1}{\partial \bar{t}} + \frac{\partial \bar{T}_2}{\partial \bar{t}} \right) = \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \Big|_{\bar{x}=1-\bar{\delta}} - \frac{\partial \bar{T}}{\partial \bar{x}} \Big|_{\bar{x}=\bar{\delta}} \quad (18)$$

Для средних температур θ и плотностей тепловых потоков $\bar{q}_{cp}$ правомерно использовать соотношения:

$$\theta = \frac{\bar{T}_1 + \bar{T}_2}{2} \quad (19)$$

$$\frac{\bar{q}_1 + \bar{q}_2}{2} = \bar{q}_{cp} = - \frac{\bar{T}_2 - \bar{T}_1}{1} \quad (20)$$

Из (19), (20) следует:

$$\bar{T}_1 = 2\theta - \bar{T}_2 \quad (21)$$

$$\bar{q}_2 = -1 - 4\bar{T}_2 + 4\theta \quad (22)$$

Подставляя (16), (17) в (18) с учетом (21), (22) получаем:

$$(1-2\bar{\delta}) \frac{d\theta}{d\bar{t}} = -\bar{\delta} \frac{d\bar{T}_2}{d\bar{t}} - \bar{q}_2 - \bar{\delta} \frac{d\bar{T}_1}{d\bar{t}} + 1 \quad (23)$$

$$\frac{d\theta}{d\bar{t}} - 2\bar{\delta} \frac{d\theta}{d\bar{t}} = -\bar{\delta} \frac{d\bar{T}_2}{d\bar{t}} + 1 - 4\theta + 4\bar{T}_2 - 2\bar{\delta} \frac{d\theta}{d\bar{t}} + \bar{\delta} \frac{d\bar{T}_2}{d\bar{t}} + 1 \quad (24)$$

$$\frac{d\theta}{d\bar{t}} + 4\theta = 2 + 4\bar{T}_2 \quad (25)$$

Используем метод термически тонкого слоя. Получаем обыкновенное дифференциальное уравнение первого порядка (26).

$$0,25 \frac{d\theta}{d\bar{t}} + \theta = 0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}) \quad (26)$$

При $\theta(0) = 0$

где $\bar{T}_2(\bar{t})$ – безразмерная температура доступной для измерения температуры поверхности (ТДП).

$$\theta(\bar{t}^{(k)}) = \left[0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right] \times \left[1 - e^{-\frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right], k = 1, 2, 3, \dots, n \quad (27)$$

где $t(k)$ – отсчеты времени; n – общее число измерений, использованных на стадии определения коэффициентов аппроксимирующего полинома [4].

Решаем численно. Вводим поправочные коэффициенты k_1 и k_2 (28).

$$\bar{T}_1(\bar{t}^{(k)}) = k_1 \left\{ 2 \times \left[0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\}, k = 1, 2, 3, \dots, n \quad (28)$$

Определяем k_1 методом наименьших квадратов, k_2 – подбором (таблица 1).

Таблица 1 – Безразмерные значения модельных температур ТНП и ТДП

$\bar{t}^{(k)}$	$\bar{T}_{точ}(\bar{t}^{(k)})$	$\bar{T}_2(\bar{t}^{(k)})$
0,01	0,112838	0,000014
0,02	0,159577	0,000802

0,03	0,195441	0,003722
0,04	0,225626	0,008754
0,05	0,252313	0,015366
0,06	0,276395	0,023074
0,07	0,298541	0,031528
0,08	0,319154	0,040486
0,09	0,338514	0,049784
0,10	0,356826	0,059311
0,11	0,374245	0,068992
0,12	0,390892	0,078777
0,13	0,406863	0,088632
0,14	0,42224	0,098598
0,15	0,437089	0,108469
0,16	0,451466	0,118425
0,17	0,465422	0,128395
0,18	0,479000	0,138375
0,19	0,492236	0,148361
0,20	0,505165	0,158352

Для минимизации ошибки в определении ТНП дифференцируем (29) по k_1 и приравниваем к нулю.

$$f(k_1) = \sum_{k=1}^n \left\{ k_1 \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)})] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\} - T_{\text{точ}}(t^{(k)}) \right\}^2 \quad (29)$$

Для проверки работоспособности расчетной формулы (28) был выполнен численный эксперимент по нагреву стального образца толщины $l = 0,0124$ м тепловым потоком $q_1 = 0,8 \cdot 10^6$ Вт/м² [5].

И приравнять полученный результат к нулю. Тогда получим:

$$\begin{aligned} \frac{\partial(f(k_1))}{\partial k_1} &= \frac{\partial}{\partial k_1} \left\{ \sum_{k=1}^n \left\{ k_1 \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)})] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\} - T_{\text{точ}}(t^{(k)}) \right\} \right\}^2 = \\ &= 2 \sum_{k=1}^n \left\{ k_1 \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)})] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\} - T_{\text{точ}}(t^{(k)}) \right\} \times \\ &\times \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)})] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^{(k)}}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\} = 0 \end{aligned} \quad (30)$$

откуда следует:

$$k_1 = \frac{\sum_{k=1}^n \bar{T}_{\text{точ}}(\bar{t}^k) \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^k)] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^k}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^k) \right\}}{\sum_{k=1}^n \left\{ 2 \times [0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^k)] \times \left[1 - e^{-k_2 \frac{\bar{t}^k}{0,25}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^k) \right\}^2} \quad (31)$$

Численный эксперимент дает $k_1=0.415$, $k_2=4$.

Рисунок 2 показывает зависимость ошибки от k_2 .

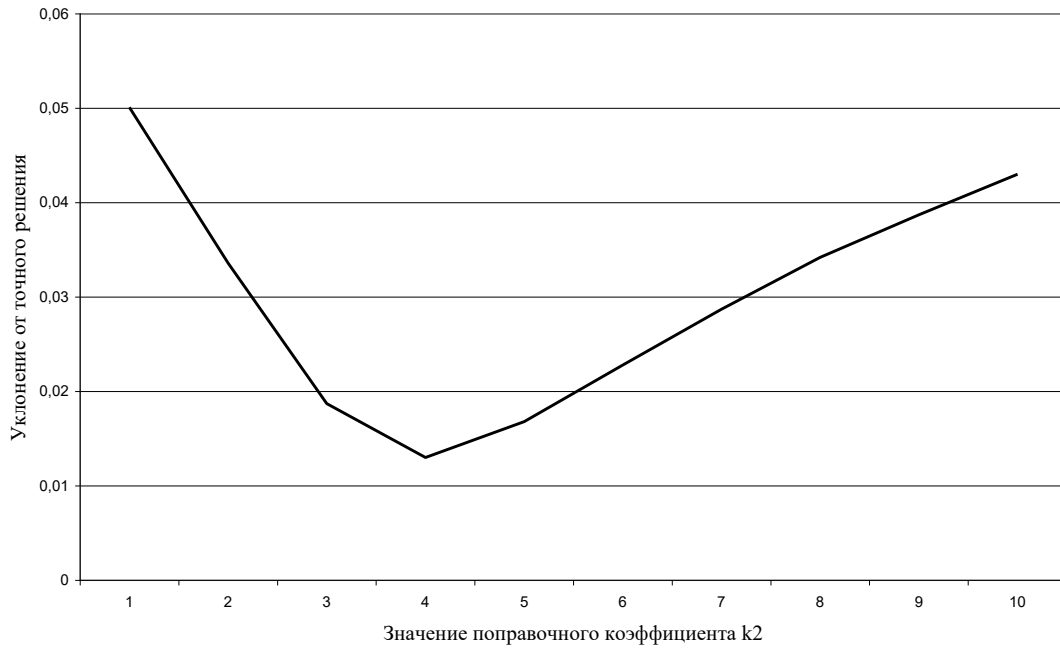

Рисунок 2 – Результаты численного эксперимента по определению второго поправочного коэффициента

Для уточнения вводим полином $P_m(\tau)$ (32). В простейшем случае это интерполяционный полином второй степени:

$$P_m(\bar{t}^{(k)}) = a_0 + a_1 \bar{t}^{(k)} + a_2 (\bar{t}^{(k)})^2 \quad (33)$$

Для определения коэффициентов полинома a_0 , a_1 , a_2 представим уклонение рассчитанного значения от точного формулой [6]:

$$\Delta(\bar{t}) = \bar{T}_{ТОЧ}(\bar{t}) - \bar{T}_1(\bar{t}), \bar{t} \in [\bar{t}^{(1)}, \bar{t}^{(20)}] \quad (34)$$

Рисунок 3 показывает результаты восстановления ТНП.

Вычисляем Δ по формуле (35).

$$\Delta_i = \Delta(\bar{t}_i) = \bar{T}_{ТОЧ}(\bar{t}_i) - \bar{T}_1(\bar{t}_i), \bar{t}_i \in [\bar{t}^{(1)}, \bar{t}^{(20)}]; i = 3, 9, 20 \quad (35)$$

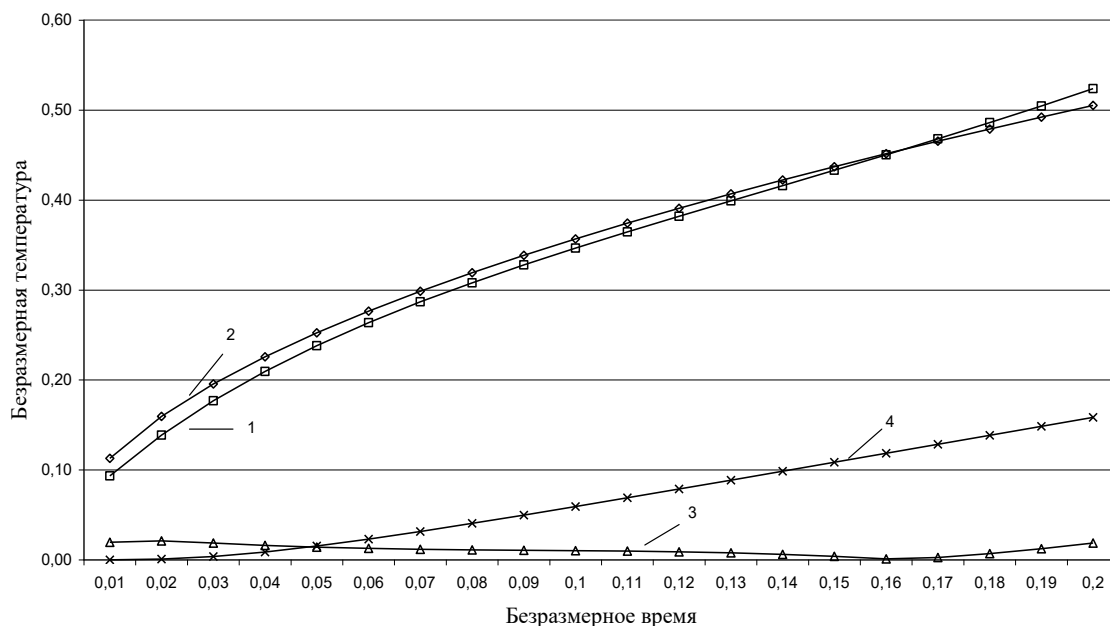
и получаем: $\Delta_1 = 0,00822$; $\Delta_2 = -0,022$; $\Delta_3 = 0,0341$.

Решаем систему линейных уравнений (36) для нахождения коэффициентов a_0 , a_1 , a_2 (формула 37).

$$\left. \begin{aligned} a_0 + 0,03a_1 + 0,0009a_2 &= 0,00822 \\ a_0 + 0,09a_1 + 0,0081a_2 &= -0,022 \\ a_0 + 0,2a_1 + 0,04a_2 &= 0,0341 \end{aligned} \right\} \quad (36)$$

Они равны:

$$a_0 = \frac{0,0000442}{0,001122} = 0,0394; a_1 = \frac{-0,00137}{0,001122} = -1,21925; a_2 = \frac{0,0669}{0,001122} = 5,962567 \quad (37)$$

◇ – точное решение задачи нагрева неограниченной пластины единичным тепловым потоком с одной поверхности (другая поверхность теплоизолирована); □ – безразмерная температура, рассчитанная по формуле (28); x – модельная измеренная температура доступной поверхности; Δ – модуль разности точной и рассчитанной температуры недоступной поверхности

Рисунок 3 – Определение ТНП по формуле (28)

Получаем формулу для ТНП (формула 38).

$$\begin{aligned} \bar{T}_1(\bar{t}^{(k)}) = & 0,0415 \left\{ 2 \times \left[0,5 + \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right] \times \left[1 - e^{-\frac{\bar{t}^{(k)}}{0,0625}} \right] - \bar{T}_2(\bar{t}^{(k)}) \right\} + \\ & + 0,0394 - 1,21925\bar{t}^{(k)} + 5,962567(\bar{t}^{(k)})^2; k = 1, 2, 3, \dots, n \end{aligned} \quad (38)$$

Реализуем данный расчет в MS Excel, полученные графики отображены на рисунке 4. Погрешность не превышает 1°C.

Переходим к размерным величинам (формула 39-40).

$$t = \frac{\bar{t}cl^2}{\lambda} \quad (39)$$

$$T_1(t^{(k)}) = \frac{q_1 l}{\lambda} T_1(\bar{t}^{(k)}) + T_0 \quad (40)$$

Предложенный метод эффективен для температурного контроля.

В ходе исследования разработан интеллектуальный датчик температуры (ИД ТНП) для контроля температурных режимов в электрооборудовании.

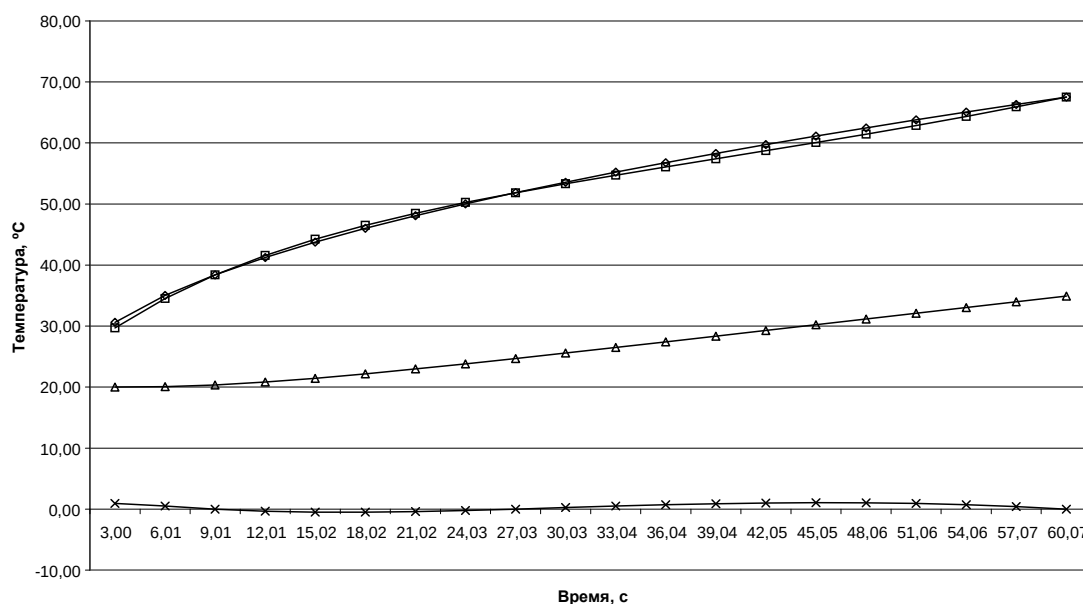

Рисунок 4 – Определение температуры недоступной поверхности по формуле (38)

Основные результаты работы:

- разработана методика определения температуры контактной поверхности и получена расчетная формула;
- проведено моделирование теплопереноса и изготовлена экспериментальная установка;
- создан прототип ИД ТНП и разработана методика его испытаний;
- предложен способ контроля температуры поверхностей под напряжением;
- разработаны методики температурного контроля для различных электроконтактных систем с использованием ИД ТНП.

Проведенные исследования подтверждают работоспособность разработанного датчика и позволяют сделать вывод о его высокой эффективности при контроле температурных режимов в электрооборудовании. Результаты работы могут быть использованы для повышения надежности и безопасности работы электротехнических устройств.

Список использованных источников

1. Вавилов В.П. Неразрушающий контроль. Тепловой контроль. – М.: Академия, 2024. – Т. 5, кн. 1. – 679 с.
2. Будадин О.Н., Потапов А.И., Колганов В.И., Троицкий–Марков Т.Е., Абрамова Е.В. Тепловой неразрушающий контроль изделий. – М.: Аспект Пресс, 2022. – 472 с.
3. Цапенко А.В., Троицкий-Марков Р.Т. Экспресс-диагностика и мониторинг технического состояния электрооборудования// Безопасность труда в промышленности: ежемес. масс.науч.-произв. журнал широкого профиля. – М.: Промышленная безопасность, 2019. – №6. – С. 37 – 40.
4. Петухов В.С. Низковольтные электроустановки. Диагностика состояния контактных соединений// Новости электротехники: информ.-справ. изд. – СПб.: ПО ЛЭМЗ, 2018. – №6. – С. 56-58.
5. Зиновкин В.В., Волкова О.Г., Карпенко В.В. Исследование электротермических процессов в контактах переключающих устройств при резкопеременной нагрузке// Электротехника та електроенергетика. – 2020. – №1. – С. 52-57.
6. Аракелян В.Г. Цели, понятия и общие принципы диагностического контроля высоковольтного электротехнического оборудования// БХВ-Санкт-Петербург. – 2022. – №5. – С. 23-27.

НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Орақпаев.Н.Е

Ф-21-Іск тобының студенті

Ансабаева.Р.С.

Ғылыми жетекші,

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қаржылық менеджмент нарықтық экономика жағдайында кәсіпорынды басқарудың негізгі элементі болып табылады. Оның мәні тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және Компания құнын барынша арттыру мақсатында қаржы ресурстарын тиімді басқару болып табылады. Қаржылық менеджменттің мазмұны мыналарды қамтиды: Қаржыны жоспарлау: бюджетті құру, кірістер мен шығыстарды болжау. Инвестициялық шешімдер қабылдау: жобаларды бағалау.

Түйінді сөздер: қаржылық менеджмент, нарықтық экономика, қаржыны басқару, инвестициялық шешімдер, қаржылық жоспарлау, тәуекелдерді басқару, капитал құрылымы, қаржылық қызметті талдау, бюджеттеу, стратегия.

Қаржы-бұл тікелей және ең аз уақыт аралығында кез-келген басқа түрлендіруге қабілетті ресурстардың жалғыз түрі: Еңбек құралдары мен объектілері, жұмыс күші және т.б. мұндай трансформацияның ұтымдылығы, орындылығы мен тиімділігі көбінесе кәсіпорынның, меншік иелерінің, жұмысшылардың, контрагенттердің және жалпы қоғамның экономикалық әл-ауқатын анықтайды. Қазіргі экономикада қаржы ағындары кез-келген кәсіпорында басқарудың негізгі объектісі болып табылады, өйткені әрбір экономикалық шешім ақша ағынымен тікелей немесе жанама байланысты. Сондықтан менеджерлердің көпшілігі өздерінің функционалдық міндеттерін орындау барысында қандай да бір жолмен қаржы қызметтерімен өзара әрекеттесуі керек. Осыған байланысты, бүгінгі таңда қаржылық менеджменттің негіздерін білу орта және жоғары менеджменттің әрбір басшысына өз кәсіпорнының алдында тұрған мәселелерді тереңірек және жан-жақты түсіну және өз функцияларын тиімді орындау үшін қажет. Қаржы-бұл ақша қаражаттарының қорларын қалыптастыруға, бөлуге (қайта бөлуге) және пайдалануға байланысты экономикалық қатынастардың нақты саласы. Ақша қаржылық қатынастардың материалдық негізі ретінде нарықтық экономикада маңызды рөл атқарады, оның қатысушыларының мүдделерін білдіреді және келіседі, сонымен қатар жалпыға бірдей құндылық баламасы ретінде әрекет етеді [1, 152 б.] Ақша қаражаттарының қоры деп олардың нысаналы мақсаты бар оқшауланған бөлігі түсініледі. Мұндай қорлардағы ақша қаржы ресурстары деп аталады.

. Қазіргі уақытта қаржылық ресурстарды басқару кез-келген кәсіпорынның алдында тұрған негізгі және басым міндеттердің бірі болып табылады. Кәсіпорынды басқару мақсаттарының жүйесіндегі осы бағыттың басымдығы қаржы тікелей және ең аз уақыт аралығымен кез-келген басқа түрлендіруге қабілетті ресурстардың жалғыз түрі болып табылатындығына байланысты: еңбек құралдары мен объектілері, жұмыс күші және т. б. Мұндай трансформацияның ұтымдылығы, орындылығы және тиімділігі көбінесе кәсіпорынның экономикалық әл-ауқатын, сондай-ақ оның жұмыс істеуіне мүдделі барлық субъектілерді анықтайды: меншік иелері, жұмысшылар, контрагенттер, мемлекет, жалпы қоғам. Нарықтық экономикадағы қаржы ресурстарының шешуші рөлі оларды басқару функцияларын тәуелсіз қызмет саласына – қаржылық менеджментке бөлу қажеттілігін анықтайды. Қаржылық менеджмент-бұл шаруашылық жүргізуші субъектінің стратегиялық және ағымдағы мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған қаржылық ресурстары мен қаржылық қызметін басқару. Қаржылық менеджмент ғылыми пән ретінде басқарушылық

шешімдер қабылдау процесінде қолданылатын теориялық білім, тұжырымдамалар, модельдер және олардың негізінде жасалған қолданбалы әдістер, әдістер, құралдар жүйесі болып табылады. Қаржылық менеджменттің теориясы мен практикасы экономикалық ортада болып жатқан әртүрлі өзгерістерге жауап бере отырып, үздіксіз дамуда. Қазіргі қаржы менеджменті ғылымының маңызды теориялық ережелері: Ақша ағындарының тұжырымдамасы; Ақшаның уақытша құндылығы туралы түсінік; Тәуекел және кірістілік тұжырымдамасы; Нарықтардың тиімділігі туралы Гипотеза; портфолио теориясы және активтерге баға белгілеу модельдері; Капитал құрылымы және дивидендтік саясат теориялары; Агенттік қатынастар теориясы және т. б. Кейбір танымал күнделікті даналықтарға сүйене отырып, аталған Ережелердің мәнін қарастырыңыз.

Ақша ағындарының тұжырымдамасы Кез-келген фирма (компания, корпорация және т.б.), қызмет түрі мен көлеміне қарамастан, қаржылық жағынан ақша өндіруге арналған "Қара жәшік" немесе "аппарат" болып табылады. Қарапайым жағдайда, мұндай құрылғының кірісіне белгілі бір ақша сомасы немесе бір немесе бірнеше көздерден алынған осындай сомалардың уақыт бойынша бөлінген ағыны беріледі. Құрылғының шығуынан алынатын ақша көлемі әртүрлі факторларға, соның ішінде оны құрайтын элементтердің қасиеттері мен сипаттамаларына, ондағы процестерді іске асырудың тиімділігіне, қоршаған ортаның жағдайына және т. б. байланысты. Алайда, мұндай аппаратқа қаражат салу, егер Шығыстағы ақша ағындары кіріс ағындарынан асып кетсе және аталған аппараттың жұмыс істеуіне және алушының мақсаттарын қанағаттандыруға байланысты барлық шығындарды жабуға жеткілікті мөлшерде болса ғана мағынасы бар екені анық. Тиісінше, тиісті уақыт кезеңіндегі Шығыс пен кіріс ақша ағындарының арасындағы айырмашылық осы аппараттың (жабдықтың, кәсіпорынның, Бизнесінің) жұмысынан алынған нәтиже болады. Осылайша, құрылғының құндылығы оның қазіргі немесе әлеуетті иелері үшін жасай алатын ақша ағындарымен (cash flows) анықталады. . А Сонымен, ақшаның уақытша құндылығы принципі (time-value of money) қаржылық менеджменттегі іргелі принциптердің бірі болып табылады. Осы Қағидаға сәйкес, уақыттың әртүрлі нүктелерінде бізде бар ақшаның мәні бірдей емес. Сонымен қатар, бизнесте және күнделікті өмірде ақша алу уақыты ақша сомасының мөлшерінен кем емес рөл атқарады. Мысалы, тенге бүгінде біраз уақыттан кейін келетін тенгеден гөрі құнды, өйткені оны ағымдағы қажеттіліктерді қанағаттандыруға немесе болашақта қосымша табыс алу перспективасымен инвестициялауға (инвестициялауға) жұмсауға болады. Ақша өндіретін аппаратпен біздің метафораға оралыңыз. Ақша ағынының шығысы қандай болмасын, ол белгілі бір уақыт кезеңінен кейін ғана алынады. Алайда, аталған ағынды алу үшін қажетті ақшаны қазір құрылғыға "кепілге қою" керек. Мұндай инвестициялардың орындылығы туралы шешім қабылдағанда, сіз болашақ ақша ағындарын ағымдағы уақыт тұрғысынан бағалай білуіңіз керек, яғни. олардың қазіргі құнын анықтаңыз (present value – PV).

Болашақ сомалардың қазіргі немесе ағымдағы құнын бағалау үшін қаржыгерлер ақша ағындарын дисконттау деп аталатын арнайы әдісті қолданады. Тәуекел және кірістілік тұжырымдамасы Нарық жағдайындағы кәсіпкерлік қызмет тәуекелмен тығыз байланысты Алайда, белгілі бір операцияның қаупі неғұрлым жоғары болса, пайдалы ғана емес, сонымен қатар жағымсыз нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады. Тәуекел және кірістілік тұжырымдамасы менеджердің назарын экономикалық операцияның мүмкін нәтижелерін ғана емес, сонымен бірге оларды алуға байланысты тәуекелдерді бағалау қажеттілігіне аударады. Осы тұжырымдамаға сәйкес тәуекелді қабылдау егер болжамды табыс мүмкін және қолайлы болып табылса және бұл ретте тәуекелді оқиғаның басталуы бизнес үшін теріс салдарға әкеп соқпаса ғана ақталады [2, 185 б.].

Осылайша, айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізе аласыз, болашақта компанияның өркендеуін қамтамасыз ете аласыз, тек тәуекелдерді дұрыс бағалай отырып, оларды азайту үшін уақтылы және барабар шаралар қолдана аласыз. Портфолио теориясы және активтерге баға белгілеу модельдері Инвестициялық портфель теориясының мәні бизнес саласындағы көрінісі қаражатты әртүрлі активтерге, кәсіпорындарға және қызмет түрлеріне бөлу, яғни

олардан инвестициялық портфельді қалыптастыру, әдетте, олардың белгілі бір бағытта шоғырлануымен салыстырғанда жиынтық тәуекелдің аз болуымен байланысты. Мысалы, мұнай бизнесіне және бөлшек саудаға бір уақытта ақша салу осы қызмет түрлерінің біріне бірдей соманы салудан гөрі тәуекелділігі төмен болады, өйткені олардың біреуінен түсетін ақшалай түсімдердің төмендеуі олардың екіншісінің өсуімен өтелуі мүмкін. Өз кезегінде, активтерге баға белгілеудің әртүрлі модельдері (SARM, APT және т.б.) инвестициялық портфельдің негізгі тәуекел факторларын анықтауға және олардың құны мен кірістілігіне әсерін бағалауға мүмкіндік береді. Капитал құрылымы және дивидендтік саясат теориясы" Қайдан алуға болады және оны қалай жақсы бөлуге болады?" – бұл мәңгілік мәселе адамзатты барлық уақытта және дәуірде, кез келген әлеуметтік-саяси жүйемен толғандырды және бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді. Қаржы менеджері үшін адамның ешнәрсесі бөтен емес және оған тап болатын маңызды мәселелердің ішінде ең бастысы: фирма өзіне қажетті капиталды қандай көздерден алуы керек? Ол қарыз қаражатына жүгінуі керек пе, әлде өз ресурстарымен шектелуі керек пе? Осы өте қиын сұрақтарға ғылыми негізделген жауаптар іздеу капитал құрылымы теориясының зерттеу пәнін құрайды. Бұл теорияның іргелі ережелерін зерттеу компанияның қызметін қаржыландыру туралы шешім қабылдау процесінде ескеру қажет факторларды жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Дивидендтік саясат аясында қарастырылған пайданы бөлу мәселесі бұрынғыдан кем емес маңызды және тығыз байланысты. Дивидендтік саясаттың негізгі проблемасы-капитал берген фирма иелерінің пайдасына төлемдер мен бизнесті одан әрі дамытуға бағытталған пайданың бір бөлігі арасындағы оңтайлы қатынасты табу. Бұл экономикалық қатынастарға түсу кезінде субъектілер әрқашан өз мүдделері үшін әрекет етуге ұмтылатынын және олардың мүдделері сәйкес келмеуі мүмкін екенін еске салады. Агенттер деп екі қатысушының қарым-қатынасы түсініледі, олардың біреуі (Тапсырыс беруші, директор) өз функцияларын екіншісіне (агентке) береді. Қаржыны басқару тұрғысынан ең маңызды агенттік қатынастар меншік иелері мен менеджерлер, сондай-ақ несие берушілер мен акционерлер арасындағы қатынастар болып табылады. Мысалы, бизнесте капитал иелері басқарушылық шешімдер қабылдауды жалдамалы менеджерлерге (агенттерге) тапсыратын жағдайлар жиі кездеседі. Алайда, менеджерлер өз жұмыс орындарын сақтау, мансапты дамыту, жалақыны көтеру және т.б. мақсатында бизнес иелерінің мүдделеріне зиян келтіріп, өздеріне тиімді шешімдер қабылдай алады. Экономистер "негізгі агент" қатынастарынан туындайтын қақтығыстарды агенттік мәселелер немесе агенттік қақтығыстар деп атайды. Агенттік қатынастар теориясы осындай қақтығыстардың мәні мен себептерін зерттейді және олардың жағымсыз салдарын жеңуге немесе азайтуға мүмкіндік беретін әдістер мен құралдарды жасайды. Іс жүзінде қаржылық менеджментті кәсіпорынның қолма-қол ақшасын және олардың көздерін басқару жүйесі ретінде қарастыруға болады. Кез-келген басқару жүйесі сияқты, ол объект пен субъектіні қамтиды, яғни басқарылатын және басқарылатын ішкі жүйелер: Мұндағы басқару объектісі кәсіпорынның ақшалай қаражаттары мен олардың көздері, сондай-ақ оның және экономикалық қызметтің басқа қатысушыларының, қаржы жүйесінің әртүрлі буындарының арасында туындайтын қаржылық қатынастар болып табылады.

Қаржы менеджменті жүйесіндегі басқару субъектілері-меншік иелері, қаржы менеджерлері, тиісті қызметтер және оның басқару ішкі жүйесін құрайтын ұйымдық құрылымдар. Бұл ретте басқарудың негізгі субъектісі кәсіпорынның меншік иесі болып табылады. Жалпы алғанда, басқарушы ішкі жүйенің құрамында құқықтық, ұйымдастырушылық, әдістемелік, кадрлық, ақпараттық, техникалық және бағдарламалық қамтамасыз етуді бөліп көрсетуге болады [3, 197 б.] Экономикадағы кез-келген басқару жүйесінің жұмыс істеуі қолданыстағы құқықтық қамтамасыз ету шеңберінде жүзеге асырылады, оған Қазақстан Республикасы заңдары, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Қазақстан республикасы Үкіметінің қаулылары, министрліктер мен ведомстволардың нормативтік актілері, лицензиялар, сондай-ақ белгілі бір кәсіпорынның жұмысын реттейтін жарғылық құжаттар, ережелер мен нұсқаулар кіреді:

Ұйымдастырушылық қамтамасыз ету белгілі бір кәсіпорындағы қаржыны басқару жүйесінің жалпы құрылымын белгілейді, сонымен қатар оның шеңберінде тиісті қызметтердің, бөлімшелер мен жеке мамандардың функциялары мен міндеттерін анықтайды. Қаржылық менеджментті әдістемелік қамтамасыз етудің негізі экономикалық объектінің қаржылық ресурстарын тиімді басқаруды қамтамасыз етуге арналған жалпы экономикалық, аналитикалық және арнайы әдістер, әдістер мен модельдер кешені болып табылады. Қаржылық менеджмент жүйесінің орталық элементі-кадрлық қамтамасыз ету, яғни арнайы әдістер, құралдар мен әдістер арқылы объектіге мақсатты басқару әсерлерін әзірлеуді және жүзеге асыруды қамтамасыз ететін адамдар тобы (қаржы директорлары, менеджерлер және т.б.). Кез-келген экономикалық Объектіні басқару оның құрылымдық элементтері мен қоршаған орта арасындағы ақпарат алмасумен тығыз байланысты. Бұл ақпараттың уақтылығы, толықтығы, дәлдігі және дұрыстығы қазіргі бизнестегі табысты анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Осыған байланысты қаржыны басқарудың қазіргі заманғы жүйесінің маңызды және ажырамас элементі оны ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады.

Кең мағынада қаржылық менеджменттегі ақпараттық қолдауға басқару шешімдерін қабылдау процесінде қолданылатын кез-келген ақпаратты жатқызуға болады, оны қалыптастыру көздеріне байланысты ішкі және сыртқы болып бөлуге болады [4, 210 б.] Ішкі ақпаратқа кәсіпорынның жұмыс істеу процесінде оның әртүрлі бөлімшелері: бухгалтерлік есеп, өндіріс, материалдық-техникалық жабдықтау, сату, маркетинг және т. б. бөлімдері алған ақпарат жатады. Мұндай ақпарат кәсіпорын ішінде пайда болатындықтан, айналымда болатындықтан және тұтынылатындықтан, ол әрдайым қаржы менеджеріне толық көлемде және кез-келген дәрежеде қол жетімді болуы керек. Оның көлемі, нысандары, егжей-тегжейлі дәрежесі және оны алу жиілігі нақты кәсіпорынның жұмысын реттейтін тиісті ережелер мен нұсқаулықтармен анықталады. Экономикалық объектіні қаржылық басқару үшін ішкі ақпараттың сөзсіз маңыздылығымен оның нарық жағдайында жұмыс істеуінің сәттілігі мен тиімділігі көбінесе сыртқы ортаға бейімделу қабілетімен анықталады. Осыған байланысты қаржы менеджерінің ақпараттық қажеттіліктерінің едәуір бөлігі басқару объектісіне қатысты сыртқы ақпаратқа келеді: нарықтық жағдай, жеткізушілер, сатып алушылар, бәсекелестер туралы мәліметтер, пайыздық мөлшерлемелер, макроэкономикалық индикаторлар, бағалы қағаздардың бағалары, заңнамадағы өзгерістер және т. б. Мұндай ақпараттың қолжетімділігі, объективтілігі және уақтылы алынуы әртүрлі факторларға байланысты болады, олардың ең маңыздыларына ақпараттық нарықтың және оның инфрақұрылымының даму деңгейі, сондай-ақ ақпараттық технологиялар саласындағы менеджерді техникалық қамтамасыз ету және кәсіби даярлау жатады. Бизнесті ұйымдастыру формаларының дамуымен қаржылық менеджмент кәсіпкерлік қызметтің тәуелсіз түріне айналды. Меншікті басқарудан бөлу кәсіпорындарды Кәсіби қаржылық басқаруға мамандандырылған фирмалардың пайда болуына және дамуына ықпал етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сұлтанов, А. С. Экономика және қаржы менеджменті. – Алматы: Экономика, 2017.
2. Түстікбаев, М. Қ. Қаржылық менеджменттің негіздері. – Астана: Фолиант, 2019.
3. Жарова, Л. В. Нарықтық экономикадағы қаржы мен басқару. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
4. Ысқақова, С. Н. Қаржылық менеджмент және оның стратегиялық маңызы. – Шымкент: Шымкент университеті, 2020.

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ СЛЕДОВОЙ КАРТИНЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ

Орешков И.А.

аспирант

Волчецкая Т.С.,

д.ю.н., профессор, заслуженный

работник высшей школы РФ,

зав. кафедрой уголовного процесса,

криминалистики и правовой

информатики Балтийский Федеральный

Университет имени И. Канта,

г. Калининград, Россия

Аннотация: В статье рассматриваются проблемные вопросы, возникающие при проведении следственных действий при установлении следовой картины преступлений, совершенных в сфере экономики. Описаны проблемы, возникающие при изъятии электронных носителей и копировании с них доказательственной информации, а также предложены пути их решения. Приводится анализ альтернативных актуальных способы получения электронных следов.

Ключевые слова: следовая картина преступлений; электронные следы; изъятие электронных носителей информации; копирование информации с электронных носителей; выемка электронных сообщений; преступления в сфере экономики.

Учитывая сложившуюся в настоящее время в организациях, предприятиях, государственных учреждениях тенденцию перехода документооборота в электронный формат, с уверенностью можно сказать, что и при установлении следовой картины преступлений в сфере экономической деятельности, с учетом специфики способов совершения таких преступлений, значительный объем доказательственной информации можно получить, проанализировав содержание переписок фигурантов посредством различных социальных сетей и мессенджеров, СМС-сообщений, установив наличие тех или иных файлов и иного содержимого электронных носителей информации (ноутбуков, мобильных телефонов, USB-накопителей), истребовав информацию о соединениях между абонентами с привязкой к их местоположению – так называемых «биллингов» а также, произведя выемку электронных сообщений в организациях, обеспечивающих их передачу через сеть Интернет.

Те следы, которые могут быть получены следователем посредством проведения вышеуказанных следственных действий несколько отличаются по своей форме и структуре от «привычных» следов, несущих информацию о событии совершенного преступления.

Специфика таких следов обусловлена их отличием от идеальных следов, которыми являются следы, хранящиеся в памяти людей и приобретающие процессуальную форму в качестве сведений, сообщаемыми лицами в ходе допросов, а также от материальных, которыми являются изменения в элементах обстановки, возникшие в результате механического, химического, биологического и иного воздействия, выделяют в отдельную группу и именуют как электронные следы.

Для понимания специфики и отличия данной категории следов от других, следует обратиться к имеющимся в науке криминалистике определениям, данными учеными рассматриваемой категории следов. Так, профессор В.А. Мещеряков указанную категорию следов считает виртуальными следами, определяя их как «любые изменения состояния автоматизированной информационной системы, связанные с событием преступления и зафиксированные в виде компьютерной информации (пригодной для машинной обработки) на материальном носителе, в том числе на электромагнитном поле» [1, с. 75-80].

Однако, обращаясь к этимологии понятия «виртуальный», следует, что оно означает «не имеющий физического воплощения или воспринимаемый иначе, чем реализован в действительности».

Такая формулировка данной категории следов на наш взгляд является не совсем точной, поскольку указанные следы фактически имеют цифровую структуру в виде двоичного кода, и воспринимаются на аппаратно-программном комплексе в действительности везде одинаково, а не по-разному.

Обращаясь к мнению В.Б. Вехова относительно определения данной категории следов, последний их именуется как электронно-цифровой след, под которым им понимается любая криминалистически значимая компьютерная информация, находящаяся в электронно-цифровой форме, зафиксированная на материальном носителе с помощью электромагнитных взаимодействий либо передающиеся по каналам связи посредством электромагнитных сигналов.

На наш взгляд, данное определение является более подходящим к описанию исследуемой категории следов. Однако, понимая, что вся информация, передающаяся по электромагнитным каналам связи с использованием современных аппаратно-программных комплексов формируется с использованием цифрового (двоичного) кода, то на наш взгляд, данную категорию следов стоит определять как «электронные следы».

Электронные следы, необходимые в доказывании по уголовным делам, могут быть получены различными способами. Основными из них являются: изъятие электронных носителей информации в ходе следственных действий, допускающих изъятие объектов (например, обыск, выемка, осмотр места происшествия, а также некоторые другие). Также в практике имеет место альтернативное получение информации из другого («объективного») источника, а именно получение информации посредством следственных запросов сетевым или Интернет-провайдерам, выемка электронных сообщений в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи, получения соединений между абонентами и абонентскими устройствами.

Кроме этого, еще одним способом получения электронных следов является поиск информации с использованием технических средств [2]. Такая разновидность установления электронных следов заключается, например, в установлении в сети Интернет (на интернет-сайтах, в социальных сетях) криминалистически значимой информации. Отличительной чертой получения электронных следов в данном случае является факт нахождения интересующей следствия информации в открытом доступе. На практике, указанный вид получения электронных следов выражается в осмотрах электронных страниц пользователей социальных сетей, в осмотрах иных интернет-сайтов. Применительно к расследованию преступлений экономики, в частности может служить примером осмотр интернет-страниц организаций, привлекающих денежные средства граждан под видом финансовых организаций, так называемых «финансовых пирамид».

Учитывая, что в настоящее время методики отыскания и фиксации электронных следов развиваются соразмерно с развитием технологического прогресса, на практике, при получении электронной доказательственной информации в уголовном судопроизводстве возникает ряд определенных проблем, о чем упоминается в юридической литературе [3, с. 17-22].

Один из наиболее эффективных способов получения электронных следов при расследовании преступлений в сфере экономики, является изъятие электронных носителей информации, а также, как альтернатива, копирование интересующей следствия информации с обнаруженных электронных носителей на другие электронные носители.

Уголовно-процессуальный закон предписывает, что изъятие и копирование информации с электронных носителей должны осуществляться с учетом положений ст. 164.1 УПК РФ «Особенности изъятия электронных носителей информации и копирования с них информации при производстве следственных действий». Однако, некоторые из положений рассматриваемой нормы в некоторых случаях создает излишние процессуальные

препятствия в части забюрократизированности процедур производства следственных действий, связанных с изъятием и копированием доказательственной информации.

В частности, одним из спорных вопросов, возникающих при проведении копирования информации с электронных носителей является вопрос обязательности привлечения к участию в таких следственных действиях понятых. Статья 164.1 УПК РФ сама по себе не предписывает обязательность участия понятых при производстве изъятия электронных носителей информации, однако предписывает к обязательному привлечению понятых при проведении копирования информации с электронных носителей при проведении следственных действий.

Безусловно, данная проблема носит по большому счету организационный характер, обусловленной проблематикой привлечения к следственному действию дополнительных участников. Вместе с тем, учитывая тот факт, что современные информационные технологии в настоящее время доступны и достаточно просты в обращении, а помимо этого, обладают возможностью хранения большого массива информации, в том числе содержащей данные о свойствах тех или иных файлов (дате создания, изменения, его объеме и иных), то учитывая современные реалии, сложившаяся издавна практика привлечения дополнительных участников к следственным действиям, связанных с фиксацией электронных следов, по нашему мнению, несколько нецелесообразна.

Спорный вопрос обязательности привлечения понятых к копированию информации с электронных носителей заключается как в целесообразности их привлечения, так и в эффективности их применения для фиксации хода и результатов копирования информации с использованием технических средств.

Как известно, уголовно-процессуальным законодательством предусмотрено, что в качестве понятого следователем и дознавателем может быть привлечено любое незаинтересованное в исходе уголовного дела лицо, и не относящееся к категории лиц, упомянутых в ч. 2 ст. 60 УПК РФ. Каких-либо иных требований к понятым законодательно не предусмотрено.

При таких обстоятельствах, к участию в производстве следственного действия, связанного с копированием информации с электронного носителя может быть привлечены любые совершеннолетние лица, не являющиеся участниками судопроизводства или их родственниками, а также лицами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность или предварительное расследование, в числе которых могут оказаться лица, которые в силу возраста либо иных факторов могут вовсе не понять суть проведенного следственного действия и его результатов или иметь поверхностное понимание совершенных действий. Да и попросту любой гражданин, даже имеющий основы цифровой грамотности, все равно не запомнит каждый скопированный файл и элемент, а также место его обнаружения в памяти персонального компьютера.

В таких случаях привлечение понятых к копированию информации с электронных носителей не обеспечит в полном объеме целей их привлечения к следственному действию, а именно объективности подтверждения хода и результатов следственного действия.

Обращаясь к мнениям ученых, изучающих аспекты получения электронной доказательственной информации при расследовании преступлений, можно констатировать факт того, что последние также придерживаются мнения нецелесообразности привлечения понятых к следственным действиям, связанным с получением электронных доказательств.

По мнению Тогулева В.Н., «необходимость поиска и привлечения понятых к следственным действиям, при которых появилась необходимость в копировании информации с электронных носителей, является нецелесообразной и создающей излишние необоснованные препятствия лицам, проводящим следственное действие» [4] Анализируя целесообразность привлечения понятых к следственным действиям, связанным с копированием информации с электронных носителей, Тогулев В.Н. делает вывод о том, что привлечение понятых при копировании информации с электронных носителей информации является нецелесообразным при наличии участвующего лица – специалиста, который,

обладает специальными знаниями в области информационных технологий, и, в случае возникновения каких-либо спорных вопросов, связанных с обстоятельствами произведенного копирования информации с изъятых электронных носителей информации, может быть в последствие допрошен по указанным обстоятельствам следователем или судом.

Мнения исключения обязательности участия понятых при копировании информации с электронных носителей придерживает и Е.Р. Россинская, уделяя указанному вопросу отдельное внимание в контексте получения электронных доказательств [5, с. 111].

По нашему мнению, необходимость в участии понятых при производстве копирования информации с электронных носителей отсутствует, поскольку при копировании информации, сведения о скопированной информации, а именно о времени, дате, устройстве, с которого была скопирована информация, отображаются в свойствах скопированного файла. Кроме того, участвующий в ходе следственного действия понятой вряд ли запомнит время, точные количество и содержание каждого из скопированного с электронного носителя информации файла.

Рассматривая вопросы обеспечения прав участников уголовного судопроизводства, заявивших в ходе следственного действия ходатайство о копировании информации с изымаемых электронных носителей информации, то в данном случае необходимо законодательно закрепить правовой механизм, позволяющий при наличии претензий со стороны владельцев изъятых электронных носителей информации относительно полноты проведенного копирования информации, которая необходима ему для ведения законной деятельности, следователю или суду предоставлять законному владельцу изъятого электронного носителя информации дополнительную возможность копирования такой информации.

В настоящее время, не ставим под сомнение необходимость в обязательном участии понятых, в случаях, предусмотренных ч. 1 ст. 170 УПК РФ, вместе с тем, считаем необходимым рассмотреть возможность ухода от обязательного привлечения понятых при копировании информации с электронных носителей информации при производстве следственных действий, не требующих обязательного участия понятых.

Не менее спорным вопросом в контексте рассмотрения аспектов проведения следственных действий, в ходе которых производится изъятие и копирование информации с электронных носителей информации, является вопрос участия специалиста при проведении указанных следственных действий.

Представляется спорным установленное в ст. 164.1 УПК РФ законодательное требование о необходимости обязательного привлечения к участию в следственных действиях, в ходе которых осуществляется изъятие электронных носителей информации, специалиста.

Как следует из определения электронного носителя информации, закрепленного в п. 3.1.9 ГОСТ 2.051-2013. «Межгосударственный стандарт. Единая система конструкторской документации. Электронные документы. Общие положения», «электронным носителем информации является такой материальный носитель, который используется для записи, хранения и воспроизведения электронной информации, обработка которой происходит с помощью средств электронно-вычислительной техники».

Анализом закрепленного в ГОСТ определения, можно сделать вывод о том, что оно подразумевает под собой любой материальный носитель, на котором записана электронная информация, вне зависимости от ее размера, технической сложности и иных характеристик. Электронным носителем информации является как оптический диск, так и сервер, обеспечивающий работоспособность и хранение информации целой организации.

Учитывая тот факт, что электронными носителями информации, такими как смартфоны, ноутбуки, usb-накопители и иные, ежедневно эксплуатируются обычными пользователями. Учитывая это, можно сделать вывод о том, что уровень пользования такой

компьютерной техникой, в том числе и в части копирования с указанных носителей информации у обычных пользователей имеется.

К категории таких обычных пользователей относятся также и сотрудники правоохранительных органов – следователи, дознаватели, оперативные сотрудники. Их уровень пользования такими видами электронной техники на наш взгляд, соответствует достаточной квалификации для производства самостоятельного изъятия стандартных электронных носителей информации или копирования с них доказательно-значимой информации. В частности, в данную группу могут входить оптические диски, usb-носители, персональные компьютеры, мобильные телефоны (смартфоны).

Вместе с этим, закрепленный в УПК РФ порядок изъятия электронных носителей информации не предусматривает возможности их изъятия без участия специалиста, что на практике довольно часто усложняет процесс расследования преступлений без оправданной на то необходимости.

По мнению С.В. Зуева, «современные информационные технологии являются вполне простыми в обращении. Их использование в большинстве своем не требует каких-либо специальных умений и знаний по их применению» [6, с.248]. Аналогичного мнения придерживается С.Б. Россинский, опираясь на то, что обладая «базовыми специальными знаниями и умениями обращения с цифровой техникой, следователь при обращении с ней вполне может обойтись без помощи специалиста» [7, с.118].

По нашему мнению, в императивном законодательном закреплении обязанности привлечения специалиста к участию во всех следственных действиях, в ходе которых производится изъятие электронных носителей или копирование с них информации, нет необходимости. Вопрос привлечения к участию в следственном действии специалиста при изъятии определенного технического устройства, может решить сам следователь или иное лицо, проводящее следственное действие по собственной инициативе в порядке, предусмотренном ст. 168 УПК РФ.

Кроме этого, необходимость законодательного закрепления обязанности участия специалиста в определенных следственных действиях, в ходе которых, производится изъятие технически сложных электронных носителей информации, либо же копирование с них информации на другие носители информации, к примеру, информации с удаленных серверов либо иных электронных носителей информации, специальных знаний об изъятии информации с которых у следователя недостаточно, также является излишним. В случае изъятия или копирования информации с таких электронных носителей информации, следователь в любом случае прибегнет к помощи специалиста и привлечет его к участию в следственных действиях, поскольку сам не обладает такими специальными познаниями. Также, на наш взгляд, законодательная разработка перечня технически сложных электронных носителей информации, при изъятии которых обязан присутствовать специалист, также не будет являться эффективным механизмом, поскольку, во первых, указанный перечень не будет исчерпывающим ввиду постоянно развивающихся информационных технологий, а во-вторых, учитывая разный уровень владения информационными технологиями различными следователями и сотрудниками правоохранительных органов, предусмотреть какой-либо единый перечень будет весьма затруднительно.

Вместе с тем, исключение требования об обязательности привлечения специалиста, послужит шагом к преодолению излишней забюрократизированности требований уголовно-процессуального законодательства, в частности фактов, привлечений специалистов к участию в следственных действиях, где фактически знаний по пользованию ПК, имеющихся у следователя, дознавателя или оперативного сотрудника, вполне достаточно, и применения каких-либо специальных знаний в этой области не требуется.

При этом, права и законные интересы лиц, у которых будет производиться изъятие или копирование информации с электронных носителей информации, на участие квалифицированного специалиста в таких следственных действиях, защищают уже

действующие в настоящее время нормы права. Так, в случае несогласия участвующих в следственном деле лиц с уровнем компетенции следователя, дознавателя или оперативного сотрудника, осуществляющих изъятие или копирование информации с электронных носителей информации, вопрос о привлечении специалиста к производству следственного действия может быть решен в порядке заявления стороной защиты соответствующих ходатайств в порядке ст. 57 УПК РФ.

Таким образом, в случае наличия сомнений в компетенции должностного лица, проводящего следственное действие, связанной с наличием достаточных знаний и умений по изъятию и копированию информации с электронных носителей, вопрос о привлечении специалиста к производству следственного действия может быть решен в порядке заявления стороной защиты соответствующих ходатайств.

Рассматривая способы применения информационных технологий для установления следовой картины преступлений в сфере экономики, не связанные с изъятием и копированием информации с электронных носителей, важно выделить такие следственные действия как «выемка электронных сообщений в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи», «получение соединений между абонентами и абонентскими устройствами», а также направление следственных запросов интернет и сетевым провайдерам.

Указанные следственные действия связаны с получением электронных следов из альтернативных объективных источников. Они тесно связаны с обращением в организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, к сетевым или Интернет-провайдерам, с целью истребования доказательственной информации, хранящейся на их серверах.

Практика получения такой доказательственной информации в настоящее время имеется. Российские организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, к числу которых можно отнести ООО «ВК» (социальная сеть vk.com, почтовый сервис mail.ru), ООО «Яндекс» и иные, в ответ на следственные запросы предоставляют интересующую следствие информацию (например, сведения о местонахождении устройств при выходах в сеть интернет по ip-адресам). Кроме того, в российских организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи, по решению суда может быть произведена выемка сообщений электронной почты, переписки в социальных сетях.

Тем не менее, имеется проблема производства выемки электронных сообщений в иностранных организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи (Gmail, WhatsApp, Telegram и др.). Указанные проблемы обусловлены как ограниченными сроками хранения электронных сообщений на серверах компаний установленных в соответствии с требованиями законодательств иностранных государств и международным правом, а также так называемым «сквозным шифрованием», при котором компания вовсе не хранит сообщения передаваемые в чатах, а также трудностями, связанными с обращением в компетентные органы иностранных государств с запросом об оказании правовой помощи в порядке ст. 453 УПК РФ. Трудности, связанные с обращением в компетентные органы иностранных государств с запросами об оказании правовой помощи обусловлены как длительностью процедуры направления и истребования в последующем от них информации, так и риском неполучения необходимой информации, поскольку компетентные органы иностранных государств в соответствии с заключенными с Российской Федерацией международными договорами или международными соглашениями могут отказать в оказании правовой помощи по различным основаниям (например, если предоставление интересующей информации может нанести ущерб иностранному государству и иные).

В таких случаях, наибольшую эффективность приобретает, как было сказано раньше, именно изъятие электронного носителя информации, а при отсутствии на таковых интересующей следствие информации, назначение и проведение судебных компьютерно-технических экспертиз.

Таким образом, анализируя имеющиеся проблемы, связанные с применением информационных технологий для установления следовой картины преступлений в сфере экономики, следует сделать следующие выводы. Так, в случаях, предусмотренных ч. 1 ст. 170 УПК РФ, считаем необходимым рассмотреть возможность ухода от обязательного привлечения понятых при копировании информации с электронных носителей информации при производстве следственных действий, не требующих обязательного участия понятых. Кроме этого, считаем, что целесообразно в законе исключить факт обязательности привлечения к следственным действиям, связанным с изъятием электронных носителей информации либо копированием с них электронной доказательственной информации участия специалиста, а установить возможность его привлечения по инициативе следователя или лица, осуществляющего дознание. Кроме этого, считаем целесообразным на первоначальном этапе расследования преступлений, для объективности и всесторонности расследования проводить выемку сообщений электронной почты, переписки в социальных сетях в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи, что в ситуациях, при которых констатировано удаление части сообщений, обеспечит установление удаленных сообщений, хранящихся на серверах соответствующей организации.

Список использованных источников

1. Иванов В.Ю. – О теоретических аспектах использования в криминалистике понятия электронно-цифрового следа // Юридические исследования. – 2020. – № 7. – С. 75 – 80. DOI: 10.25136/2409-7136.2020.7.33682 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=33682.
2. Россинская Е.Р., Сааков Т.А. Проблемы собирания цифровых следов преступлений из социальных сетей и мессенджеров / Криминалистика: вчера, сегодня, завтра. Иркутск, 2020.
3. Волчецкая Т.С. Современная криминалистическая наука: реалии и перспективы развития //Казанские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. Материалы Международной научно-практической конференции. \Редколлегия: Ю.Н. Кулешов (отв. ред.) [и др.]. Казань, 2022. С. 17-22.
4. Тогулев В.Н. «Понятые или техническая фиксация результатов следственных действий» / Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева / 2022.
5. Россинская Е.Р. Теория информационно-компьютерного обеспечения криминалистической деятельности. Монография. М, 2022. С. 111
6. Зуев С. В. Развитие информационных технологий в уголовном судопроизводстве: моногр. М.: Юрлитинформ, 2018. 248 с.
7. Россинский С.Б. Следственные действия: монография. М.: Норма, 2018. № 6. С. 118.

ВЛИЯНИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА НА РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Ортиков Улугбек Акромбек угли

*старший преподаватель
Ташкентский государственный
экономический университет,
Ташкент, Узбекистан*

Аннотация: В тезисе освещаются взгляды отечественных и зарубежных ученых на организационные аспекты развития малого бизнеса, значение, роль, организационные аспекты и формы влияния участия бизнес-проектов в промышленном развитии, а также их подходы к данному вопросу.

Ключевые слова: бизнес, финансирование бизнеса, источники финансирования, нераспределенная прибыль, обыкновенные акции, привилегированные акции, лизинг, кредит.

В развитии отрасли, в свою очередь, на протяжении многих лет наблюдается дальнейший подъем в сфере малого бизнеса и частного предпринимательства, которые, исходя из требований рынка, считаются быстро адаптируемыми и устойчивыми к финансовым рискам, а также являются основным решением проблемы безработицы. Экономика радуется результативностью, реальными изменениями, происходящими в образе жизни людей, наряду с точными цифрами, расчетами. Экономика, которая служит только интересам государства, перестает развиваться. В последние годы коренные реформы и обновления, проводимые в новом Узбекистане, с самого начала были направлены на расширение охвата количественных и качественных изменений в нашей экономике, повышение ее непосредственного влияния на жизнь населения¹⁷. Согласно цели 29 новой стратегии развития Узбекистана на 2022-2026 годы, предусматривается создание условий для организации предпринимательской деятельности и формирования постоянных источников дохода, доведение доли частного сектора в ВВП до 80% и доли экспорта до 60%. Важными задачами являются создание 200 новых промышленных зон в регионах и развитие системы бизнес-инкубаторов, создание более благоприятных условий для развития предпринимательства в районах с тяжелыми условиями, поддержка предпринимательства в регионах, совершенствование деятельности существующих структур по сокращению безработицы и бедности, сокращение участия государства в экономике и расширение доступа к частному сектору, создание условий для экономического роста и развития отдельно выделяются такие, как расширение внедрения принципов свободного рынка во взаимоотношениях.

Президент Республики Узбекистан отметил: "мировой опыт показывает, какая бы страна ни проводила активную инвестиционную политику, она добилась устойчивого роста своей экономики. Поэтому не будет преувеличением сказать, что инвестиции – это движущая сила экономики, сердце экономики, по-узбекски. Вместе с инвестициями в различные отрасли и отрасли, регионы поступают новые технологии, передовой опыт, высококвалифицированные специалисты, стремительно развивается предпринимательство"¹⁸

Одним из основных путей укрепления, всестороннего развития экономики Республики Узбекистан, ускорения перехода экономики к рыночным отношениям в частности, является развитие малого бизнеса и частного предпринимательства. Именно поэтому был принят ряд законов, указов и постановлений, направленных на развитие предпринимательства, его государственную поддержку, поощрение инициативы в частном предпринимательстве. Фундаментальную основу проводимых в нашей стране экономических социальных реформ трудно представить без предпринимательских,

¹⁷ <https://yuz.uz/uz/news/kichik-biznes-iqtisodiyotning-qon-tomiri>

¹⁸ Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. // Народное слово, 29.12.2018.

факторных и деловых качеств. Широкое развитие свободных рыночных отношений проявляется в жизни людей, их образе жизни, духовных и жизненных навыках¹⁹.

Методология исследования

В ходе исследований по статистическому анализу влияния малого бизнеса на развитие химической промышленности и приведению статистических данных в соответствие с международными стандартами широко использовались различные методы статистического анализа, такие как статистические таблицы и графики, индукция и дедукция, статистическая группировка, экспертная оценка, научная абстракция, анализ и синтез, динамические ряды и экономические индексы.

Объектом данной исследовательской работы является статистическая оценка роли и уровня влияния малого бизнеса и частных предприятий в развитии химической промышленности в нашей стране, выбрана система совокупных статистических показателей, выражающих эффективность их деятельности, и основные направления их приведения в соответствие с международными стандартами.

Целью проведения данного исследования является разработка необходимых прогнозных показателей и определение направлений их использования в стране, соответствующих уровню статистической значимости, в целях статистической оценки влияния на отрасль промышленности проводимых реформ по дальнейшему развитию малого бизнеса и частного предпринимательства в развитии химической промышленности.

Анализ и результаты

Основные макроэкономические показатели Ташкентской области на протяжении многих лет демонстрируют положительные темпы роста. Мы сможем наблюдать это в показателях ВРП, промышленности, сельского хозяйства и внешней торговли.

Из данных данной таблицы видно, что объем ВРП в Ташкентской области за период 2013-2022 гг. вырос положительно (со 106,6% до 105,1% соответственно). Однако мы также сможем наблюдать положительный рост в промышленности, сельском хозяйстве, инвестициях в основной капитал и услугах. Несмотря на то, что высокий темп роста импорта по сравнению с ростом экспорта страна оказала значительное негативное влияние на внешнеторговый баланс, в целом можно сказать, что рост экспорта является положительным. Объем промышленной продукции в Ташкентской области в 2022 году составит 93 002,3 млрд. долл. индекс промышленного производства составил 105,1% к соответствующему периоду прошлого года. В разрезе регионов наибольшая доля малого бизнеса в производстве промышленной продукции отмечена в Ташкентском (доля в общем объеме производства промышленной продукции 90,6%), Паркентском (86,6%), нижнечирчикском (73,1 %) и Зангиатинском (86,1 %) районах, наименьшая - в городах Алмалык (2,1%), Бекабад (2,1%).

В Сумах Сумы Сумы с учетом распределения производства промышленной продукции на душу населения, расположения крупных промышленных предприятий значительно превышают среднероссийский уровень (31 354,3 тыс. сум) в городах Алмалык (242 169,8 тыс. сум), Чирчик (183 709,4 тыс. сум) и Бекабад (105 474,1 тыс. сум). Мы можем сделать это более понятным для анализа через долю регионов в объеме промышленного производства.

Список использованных источников

1. Li Q., Song J., Wang E., Hu H., Zhang J., Wang Y., 2014, Economic growth and pollutant emissions in China: a spatial econometric analysis. Stochastic environmental research and risk assessment, 28 (2), 429-442, DOI:10.1007/s00477-013-0762-6.

¹⁹ Bakhtiyarovna, Y. E. (2019). Portfolio as an assessment tool for individualized instruction. Достижения науки и образования, (5 (46)).

2. Ertek, E., (2014), Kimya Sektörü Raporu, TSKB Ekonomik Araştırmalar, <http://www.tskb.com.tr> (5.03.2017).
3. www.stat.uz данные официального сайта.
4. Указ Президент Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № ПФ-60 “о новой стратегии развития Узбекистана на 2022-2026 годы”.

ЕСІРТКІ ЗАТТАРЫН КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Орынбай А.М.

Ю-21-1к тобының студенті

Искакова Ж.А.

Ғылыми жетекшісі

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Мақалада есірткі заттардың химиялық құрамы мен фармалогиялық қасиеттері бойынша классификациясы қарастырылған. Есірткі заттары химиялық құрамына және әсер ету механизмін байланысты өсімдік тектес, синтетикалық және жартылай синтетикалық түрлерге бөлінеді. Мақалада әрбір топтың негізгі өкілдері, олардың әсер ету принциптері және адам ағзасына қалай әсер ететіндігі талданған. Бұл криминалистикалық зерттеу және заңсыз айналымды бақылау саласында маңызды рөл атқарады.

Түйінді сөздер: Есірткі, есірткі заттары, нашақорлық, синтетикалық препараттар, қылмыс, зерттеу.

Есірткі қылмысы кәзіргі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Есірткіге тәуелділік және есірткі бизнесінің өсуі жалғасуда, бұл есірткі заттарын өндіруге, таратуға және тұтынуға байланысты қылмыстар санының артуына алып келеді. Бұл қылмыс тек жеке тұлғаларға ғана емес, жалпы қоғамға айтарлықтай зиян келтіреді. Қазақстанда наркологиялық есепте 18 мыңнан астам адам тұр, бірақ елдегі нашақорлықтың саны 200 мыңға жетуі мүмкін. Бұл денсаулық сақтау органдарының статистикасының мәліметі бойынша 91% (16817) ерлер, 9% (1512) әйелдер, 2734 (15%) 18-29 жас аралығындағы жастар, 66-сы балалар мен жасөспірімдер есепте тұр. Қолданылатын заттар түрі бойынша 6080 адам опиоидтерге (33,2%), каннабиноидтарға 6488 адам (35,4%), синтетикалық есірткіге 798 адам (4,3%) тәуелді [1].

Есірткінің жыл сайынғы заңсыз айналымы шамамен 25 тоннаны құрайтыны, оның 95 пайыздан астамы каннабис тобындағы есірткіге, 5 пайызға жуығы синтетикалық есірткіге, 1 пайыздан азы апиинға, героинге және заттардың өзге де түрлеріне тиесілі екенін Мәжілісте өткен Үкімет сағатында айта өтті.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде, әсіресе есірткінің заңсыз айналымына қатысты істер бойынша криминалистикалық зерттеу маңызды рөл атқарады. Тергеу үшін маңызы бар мәліметтерді алу мен жинаудың ең тиімді құралдарының бірі-криминалистикалық зерттеу. Есірткіні криминалистикалық зерттеу – бұл есірткі, психотроптық заттардың қасиеттерін, ерекшеліктерін және технологиясын анықтау үшін жүргізілетін процессуалдық әрекет. Зерттеу кезінде химиялық құрамын ғана анықтап қоймай, сонымен қатар олардың денсаулыққа қауіпін, психикалық және физикалық жағдайда әсерін бағалауға көмектеседі.

Есірткіге тәуелділік медициналық тұрғыдан ауру ретінде қарастырылады, оның себебі тәуелділікті тудыратын құралдарды (психикалық және кейде физикалық) пайдалану, тірі организм мен көріністерімен сипатталатын химиялық зат арасында, міндетті түрде мас ететін заттарды қабылдау (үнемі немесе мезгіл-мезгіл) олар тудыратын психикалық сезімдерді сезіну, кейде керісінше олардың болмауынан туындаған жағымсыз сезімдерден аулақ болу мақсатында қабылдайды. Есірткі заттарын заңсыз өндіру, тарату және сақтау ауыр қылмыс болып саналады және криминалистикалық зерттеуді қажет етеді.

Синтетикалық препараттардың санының өсуіне байланысты, олардың басқа дәстүрлі заттардан ажырату қиындауы мүмкін болғандықтан, оларды анықтау және классификациялау әдістерін жетілдіру өзекті бола бастады. Ол қылмыстық тергеу үшін заттың қайдан шыққанын, түрін және оның мөлшерін дәл анықтауға мүмкіндік беріп, сонымен қатар, адам денсаулығына төндіретін қауіп дәрежесін анықтау үшін аса маңызды рөл атқарады.

Есірткі – бастапқыда адамның санасы мен физикалық жағдайын өзгертетін, кейіннен психологиялық және физикалық тәуелділік тудыратын химиялық қосылыстар. Адам ол жағдайда өте тез тәуелді болады және үнемі қолдануға душар болады, нәтижесінде ол әдет нашақорлық ауруына және орталық жүйке жүйесінің өзгеруіне әкеліп соғуы мүмкін [3, с. 236].

Нашақорлық-дәрілік немесе дәрілік емес есірткі заттарын теріс пайдалану нәтижесінде туындаған, физикалық және психикалық денсаулықтың бұзылуына, сондай-ақ тұлғаның деградациясына әкелетін есірткіге тәуелділікпен сипатталатын созылмалы ауру. Осыған байланысты есірткі заттарын медициналық емес және ғылыми мақсаттарда пайдалануға заңмен тыйым салынған.

Жаратылысы бойынша есірткі заттарын екі топқа бөлуге болады: өсімдік (табиғи) және синтетикалық (жартылай синтетикалық) есірткі заттары. Қазақстанда соңғы көрсеткіштер бойынша есірткі заттарының марихуана, каннабис, амфетамин, кокаин, экстази түрлерін қолдану кең таралған. Табиғи есірткілер-бұл өсімдіктен алынатын заттар. Оған:

- конополядан алынған: марихуана, гашиш (анаша), гашиш майы;
- көкнар: апиын, көкнар сабаны, морфин, кодеин, героин;
- кокаин жапырақтарынан: кокаин пастасы, кокаин, крэк
- кат өсімдік жапырағынан: катион.

Синтетикалық есірткілер-бұл әдетте зертханаларда химиялық жолмен өндірілетін заттар. Олар табиғи препараттардың әсерін қайталай алады, бірақ жиі күшейтілген және жанама әсерлері бар. Синтетикалық препараттар белсенділікті, сезімталдықты арттырады, көңіл-күйді жақсартады, стрессті жеңілдетеді, эмпатияны арттырады, қарым-қатынас дағдыларын жақсартады. Әсері қабылдағаннан кейін 25-45 минуттан кейін пайда болады. Оның ұзақтығы дененің ерекшеліктеріне байланысты. Өндірістің қарапайымдылығына және салыстырмалы түрде арзан компоненттеріне байланысты «синтетика» қол жетімді болады. Әсеріне байланысты синтетикалық препараттар келесі түрге бөлінеді:

- стимуляторлар: амфетамин, кокаин, экстази
- ацетиленді опий, героин, ЛСД, эфедрон және т.б. Жасанды түрде жасалған

препараттар:

- фенамин, метадон, фентанил және т.б. Жасау әдісі бойынша: Қолмен жасалған:
- сұйық гашиш, басылған гашиш, гашиш майы, кокаин және т.б.

Өнеркәсіптік өндіріс:

- морфин, кодеин және т.б. Қолдануы бойынша:

Медицинада рұқсат берілген препараттар:

- эфедрин, первитин және т.б.

Медицинада тыйым салынған препараттар:

- героин, ЛСД

Есірткінің негізгі қауіптілігі, оның бірнеше дозасын қабылдағаннан кейін қайталанатын дозаларға бақыланбайтын құштарлықтың пайда болуында. Әдетте нашақор бұл уақытта препараттың қандай қауіпті салдары бар екендігі туралы ойламайды. Әрбір қабылдаған жаңа доза арқылы есірткі ми және жүйке жүйені көбірек бұзады. Аурудың басталуымен тек қана психикалық емес, сонымен қатар физикалық тәуелділік пайда болады. Науқас ештеңеге назар аудармамайды және бір затты жасауға күші жетпейді. Медициналық тексеруден өткен кезде, оның реакциясының баяулығы және бұлшық ет пен тамыр тонусының төмендігі байқалады. Тек белгілі бір есірткі дозасын қабылдау арқылы, нашақор 1-3 сағат бойы белсенді болады, кейін қайтадан сол дозаны қабылдауға алып келеді. Бұл есірткінің физикалық тәуелділікке алып келуінің көрсеткіші. Аурудың 2-3 жылында нашақор енді мас болуды бастан кешірмейді, ол алғашында сезінген ләззаттың өткір күйі, эйфория сезімдерін сезінбейді, дегенмен, препараттың әсері әлі де көңіл-күйді көтереді. Мұның барлығы наркологиялық аштық күйі кезінде оның сезінетін әлсіздігі, ыдырауымен салыстырғанда айқынырақ көрінеді.

Есірткіден айығу процесінен 10-20 сағат өткен соң, организм функцияларының бұзылуының белгілері, ауырсыну сезімдері пайда болады, тәбет пен ұйқы жоғалады. Психикадағы өзгерістер алаңдаушылық, қорқыныш, қайғы, күйзеліс түрінде байқалады. Кейде науқаста өзін-өзі өлтіру туралы ойлар пайда болады. Есірткінің кейбір түрлерін қабылдағаннан кейін, ұстамалар, есінен тану және жедел психоз тудырады.

Наркологиялық аштық абстиненттік синдром деп аталады, ол (есірткі қолданылғанша) бірнеше күннен 3-4 аптаға дейін созылуы мүмкін. Бұл жағдай, енді адамның жағдайы тек психикалық түрде ғана тәуелде емес, бірақ сонымен бірге организмнің барлық жағдайы (физикалық тәуелділік) да тәуелді екенін көрсетеді.

Абстиненттік синдромнан басқа, физикалық тәуелділік есірткіге деген ерекше тартылыс түрінде көрінеді, оны мәжбүрлі, тоқтаусыз күштарлық деп атайды. Ол аштық пен шөлдегендей, басқарылмайтын және өте қарқынды болып табылады. Барлық есірткіге тәуелді адамның санасы тек есірткі алу жолына бағытталады.

Нашақорлықтың дамуын үш кезеңде (кезеңдер) көрсетуге болады:

1.Бастапқы кезең – белгілі бір есірткіге деген психикалық тәуелділіктің пайда болуы (мінез-құлықтың, сыртқы әлеммен қарым-қатынастың өзгеруі). Ол жігерсіз әлсіздік, тітіркену, дисфория және эмоционалдық саладағы басқа ақаулар ретінде көрінеді. Есірткіге тәуелді адамның ұйқысы бұзылады, болып жатқан нәрсеге қызығушылық төмендейді, есте сақтау қабілеті біртіндеп нашарлайды. Препаратқа деген қажеттілік артады.

2.Екінші кезең – физикалық тәуелділік белгілерінің қосылуы. Есірткі әсерінің әлсіреуі, дозаның ұлғаюы. Ауру бойы қабылданған мөлшерден, ең үлкен препарат мөлшерлері қабылданады. Алайда қанағаттану жағдайы масаю ұзақтығымен бірдей болады. Синдром келесі белгілермен сипатталады:

- қатты мазасыздықпен, мазасызданумен, ашушандықпен психикалық жағдайдың бұзылуы;

- іштің және бұлшықеттің ауыруы, диспепсиялық және вегетативті бұзылулар түріндегі соматикалық бұзылулардың кең ауқымы [4].

3.Соңғы кезең – әлсіздік, сарқылу басты орын алады. Психикалық және физикалық тәуелділіктің айқын белгілері көрінеді. Науқас мас күйде эйфорияны сезінбейді және бұрынғы дозаларды қабылдай алмайды – олар ауыр уланулар тудырады. Бүйрек және бауыр жеткіліксіздігі, жүрек-тамыр жүйесі мен асқазан-ішек жолдарының аурулары дамып, жүйке жүйесінің зақымдануы дамиды. Интеллект пен өмірге деген қызығушылық біртіндеп төмендейді. Отбасы мен достарына деген эмоционалды байланыс жоғалады. Есірткіге тәуелді адам қоғамға ешқандай пайдасын тигізуді тоқтатады, керісінде қоғам үшін қауіпті болып табылады.

Егер екінші кезеңде ауырсыну сезімін ғана сезген болса, үшінші кезең өмірге қауіп төндіреді, себебі жүрек тоқтап немесе миының ісінуіне алып келуім мүмкін. Интеллектуалдық құлдырау екінші кезеңде басталса, онда үшінші кезеңде деменцияға ұласуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының есірткі құралдарының заңсыз айналымы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексімен реттеледі. ҚР Қылмыстық кодексінің 297-бабында есірткі, психотроптық заттардың заңсыз айналымына байланысты әрекеттер көрсетілген: олар заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу. Сонымен қатар, есірткі құралдарының қауіптілік деңгейіне байланысты әртүрлі түрлері ажыратылады және әр түріне сәйкес жазалау шаралары белгіленген. Бұл процесті реттейтін негізгі құжат – «Есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қатысты істер бойынша заңнаманы қолдану» Қазақстан Республикасының Заңы және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.

Типтік нұсқаулар:

- аталған объектілердің заңсыз айналымы, ұйымдастырылған топ арқылы жүзеге асырылады;

- өндірушінің өзінен алынады;

– пайдакүнемдік және нашақор өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жасаған жымқыру және қорқытып алушылық.

Тергеудің бастапқы кезеңінде көп жағдайда қылмысқа қатысушыларды қылмыс жасау барысында ұстау, сондай-ақ егжей-тегжейлі жауап алу, өндіру орнын, тасымалдау құралдарын тінту, куәлардан жауап алу, тиісті жедел-істестіру шараларын жүргізеді. Бұл есірткі қылмысына қатысты қылмыстарды ашуға көмектеседі.

Есірткінің заңсыз айналымына қатысты істерді тергеудің бастапқы кезеңінде мына жағдайлар орын алады;

– күдікті құқық қорғау органдарына одан тәркіленген есірткіге байланысты қылмыс жасау кезінде немесе жасағаннан кейін ұсталды;

– есірткінің заңсыз айналымына қатысты іспен тұлға ұсталды, бірақ одан ол заттар табылмады;

Бірінші жағдай үшін келесі жедел-ізвестіру шаралары қолданылады:

– күдіктіні ұстап алу және тінту шаралары;

– ұстау жүргізілген орынды қарау, есірткі өсімдіктері өсірілген жерді, есірткі немесе оның шикізатын сақтаған бөлмелерді қарау;

– есірткі заттарын, құжаттарды, заттарды, күдіктінің киімін қарау;

– күдіктіден жауап алу;

Екінші жағдай үшін келесі жедел-ізвестіру шаралары қолданылады:

– сот-медициналық, сот-химиялық сараптамалар тағайындау

– күдіктіні ұстап алу және тінту шаралары;

– тұрғылықты мекен-жайы және жұмыс орны бойынша тінту;

– есірткі заттарын, құжаттарды, заттарды, күдіктінің киімін қарау;

– күдіктіден жауап алу; [2].

Қылмыстық кодекстің 297-бабында есірткіні сату мақсатында заңсыз иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу үшін 5 жылдан 8 жылға дейін бас бостандығынан айыру түрінде қылмыстық жауаптылық көзделген.

Есірткі таратқаны үшін жауапкершілікті күшейту мақсатында Қылмыстық кодекстің 301-бабы мүлкін тәркілеу түріндегі санкциямен толықтырылған. Күшті әсер ететін заттардың заңсыз айналымы, олармен жұмыс істеу ережелерін бұзғаны және ұрлағаны үшін де қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Сонымен қатар, прекурсорлардың заңсыз айналымы үшін жауапкершілікті көздейтін, сондай-ақ қосымша біліктілік сипаттамаларын енгізе отырып, олармен жұмыс істеу ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілік, оның ішінде ерекше бақылаудағы және есірткі, психотроптық заттарды өндіру және өндіру үшін пайдаланылатын құралдар мен жабдықтарға қатысты түзетулер қабылданды [5].

Қорытынды

Есірткілерді криминалистикалық зерттеу – есірткі заттарының заңсыз айналымымен байланысты қылмыстарды тергеудің ажырамас бөлігі болып табылады. Есірткілермен байланысты қоғамдық қауіпсіздік пен халықтың денсаулығына төнетін жоғары қауіп құқық қорғау органдары мен сот сарапшыларының дәлелдерді тиімді анықтау, талдау және құжаттандыру үшін заманауи әдістер мен технологияларды қолдануын талап етеді.

Криминалистикалық зерттеудің негізгі элементтері химиялық және сот-медициналық сараптамалармен қатар есірткілерді өндіру, сақтау, тарату және сату туралы ақпарат алу мақсатында қолданылатын тактикалық әдістер болып табылады. Криминалистикалық сараптамалар жүйесі есірткі заттарының құрамын және табиғатын ғана анықтап қоймай, сондай-ақ қылмыстық байланыстар мен есірткі саудасы желілерінің жұмыс істеу схемаларын ашуға көмектеседі.

Осылайша, есірткілерді криминалистикалық зерттеу заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз ету, есірткі қылмыстарымен күресу және азаматтардың денсаулығын қорғау үшін маңызды болып табылады. Алдағы уақытта есірткілерді анықтаудың дәлірек және

жылдам әдістерін әзірлеу, сондай-ақ құқық қорғау органдары мен сараптама мекемелері арасындағы өзара әрекеттестікті күшейту маңызды бағыт болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Служба центральных коммуникаций при Президенте Республики Казахстан – <https://ortcom.kz/ru/ekspertnoe-obsuzhdenie/1708410665>
2. Криминалистика: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011
3. Криминалистика (дәрістер курсы)/ Нұрғалиев Б. М., Арыстанбеков М. А.,
4. Шакенов А. О./Қарағанды 2005
5. ПСКЛИНИКА. РФ.Клиника Стаса Пъехи – <https://narkologicheskaya-klinika.ru>
6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014. – Алматы: ЖШС

ҚОЛЖАЗБА МӘТІНДІ ТАНУҒА АРНАЛҒАН МОДЕЛЬДЕРГЕ ШОЛУ: ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР МЕН АЛГОРИТМДЕР

Орынғалиева Н.А.,
магистрант, Қарағанды,
Ә. Сағынов атынд. ҚарТУ
Сайманова З.Б.,
PhD, доцент м.а., Қарағанды,
Ә. Сағынов атынд. ҚарТУ

Аңдатпа: Мақалада қолжазба мәтінін тануға арналған заманауи модельдер мен алгоритмдер қарастырылады. CRNN, HTRNet, SAR, ResNet + BiLSTM, Transformer-OCR секілді танымал архитектуралардың құрылымы, ерекшеліктері мен жұмыс принциптері талқыланады. Зерттеу терең оқыту әдістері мен олардың қолжазба мәтінін танудағы тиімділігін түсінуге бағытталған.

Түйінді сөздер: қолжазба мәтін, мәтінді тану, машиналық оқыту, нейрондық желілер, компьютерлік көру, Transformer-OCR, алгоритмдер.

Қолжазба мәтінді тану – жасанды интеллект пен машиналық оқыту саласындағы маңызды және күрделі міндеттердің бірі. Қолжазба мәтінін тану технологиясы көп салалы қолданбалы бағыттарға ие, мысалы, цифрлық архивтерді құру, оқу және емтихандық жүйелерде қолдану, қарт адамдарға көмек көрсету сияқты бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды. Бұл процесте компьютерлер қолжазбаның әртүрлі формаларын тану үшін жасанды интеллект пен машиналық оқыту әдістерін пайдаланады. Қолжазбаны дұрыс тану үшін көптеген қиындықтар туындайды: адамның жазуы әртүрлі болуы мүмкін, әрбір жазушының қолтаңбасы өзіндік ерекшеліктерге ие, ал сөздер бір-бірінен айқын бөлінбеуі де мүмкін.

Бүгінгі күні қолжазба мәтінін тану міндеті бірнеше сатылардан тұрады: сурет өңдеу, мәтінді тану және шығарылған мәтінді түсіну. Осы сатыларды жүзеге асыру үшін әртүрлі математикалық әдістер мен алгоритмдер қолданылады. Алгоритмдер мен модельдер әр түрлі архитектураларды пайдалана отырып, мәтіннің құрылымын, белгілерді және уақытша байланыстарды тиімді түрде өңдеуге тырысады. Зерттелген алгоритмдер арасында конволюциялық нейрондық желілер (CNN), қайталанатын нейрондық желілер (RNN), трансформерлер және тағы басқа терең оқыту әдістері кеңінен қолданылады.

Қолжазба мәтінін тану саласында қолданылатын модельдердің көпшілігі өздерінің ерекшеліктерімен, қолданыс аясымен және шешім қабылдау жылдамдығымен ерекшеленеді. Модельдер мәтінді автоматты түрде тану, оның мағынасын түсіну, қателіктерді түзету сияқты әртүрлі тапсырмаларды орындауға қабілетті. Сонымен қатар, қолжазба мәтінді тану үшін нақты бір тілдің ерекшеліктері мен грамматикалық құрылымы да маңызды рөл атқарады, себебі әрбір тілде өзіндік жазу стилі мен символдар жүйесі бар.

Мақалада қазіргі заманғы қолжазба мәтінін тануға арналған ең танымал модельдерге шолу жасалады. Модельдердің ішінде CRNN, HTRNet, SAR, ResNet + BiLSTM, Transformer-OCR сияқты архитектуралар қарастырылады. Әрбір модельдің ерекшеліктері, құрылымы мен жұмыс принциптері егжей-тегжейлі талқыланып, олардың қолжазба мәтінін танудағы артықшылықтары мен кемшіліктері сарапталады. Мақалада көрсетілген алгоритмдер мен тәсілдер осы саладағы жаңа жетістіктер мен тенденцияларды түсінуге көмектеседі.

CRNN (Convolutional Recurrent Neural Network) архитектурасы қолжазба мәтінін тану үшін кеңінен қолданылатын модельдердің бірі болып табылады. Модельдің басты артықшылығы – оның үш негізгі компоненті: конволюциялық нейрондық желілер (CNN), қайталанатын нейрондық желілер (RNN), және уақытша байланысты классификация (CTC) қолданылуы. CRNN бірінші кезекте сурет немесе мәтін бейнесінен кеңістіктік ерекшеліктерді шығару үшін CNN пайдаланады. CNN қабаттары бейнелердің әртүрлі ерекшеліктерін анықтап, оларды төменгі өлшемдерге айналдырады [1, б. 100066]. Аталған процесс арқылы алынған сипаттамалар кейіннен RNN қабаттарына беріледі, мұнда мәтіннің

уақытша тізбегі өңделеді. Қайталанатын нейрондық желілер, мысалы, LSTM немесе GRU, мәтіннің әрбір символын талдай отырып, оның дұрыс тізбегін анықтауға көмектеседі. CTC шығын функциясы мәтіннің бейнесіне сәйкестігін есептеу үшін қолданылады. Әдіс модельдің қабаттары арасындағы тікелей байланыссыз оқу мен бағалау процестерін жеңілдетеді [2, б. 21]. CRNN қолжазба мәтінін тану үшін тиімді болып табылады, әсіресе мәтін анық жазылған жағдайда. CNN мәтін бейнесінен кеңістіктік сипаттамаларды шығарып алады, бұл келесі теңдеумен сипатталады:

$$f(x, y) = \sum_i \sum_j I(x + i, y + j) \cdot K(i, j) \quad (1)$$

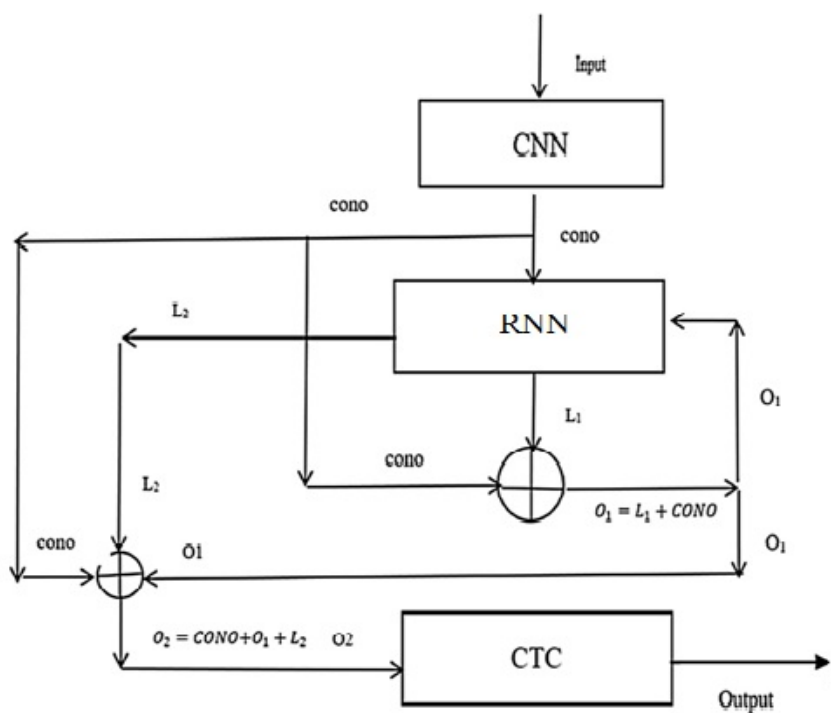
мұндағы $I(x, y)$ – кіріс бейне, ал $K(i, j)$ – конволюциялық ядросы. Бұл сипаттамалар кейіннен LSTM немесе GRU сияқты қайталанатын қабаттарға беріледі, олар тізбектерді өңдейді. Қайталанатын қабаттар уақытша тәуелділіктерді модельдеуді қамтамасыз етеді:

$$h_t = o_t \cdot \tan h(c_t) \quad (2)$$

мұнда c_t – жасушаның күйі, ал o_t – шығу векторы. Желі шығуын мәтіндік тізбекке түрлендіру үшін CTC шығын функциясы қолданылады:

$$L_{CTC} = -\log p(y|x) \quad (3)$$

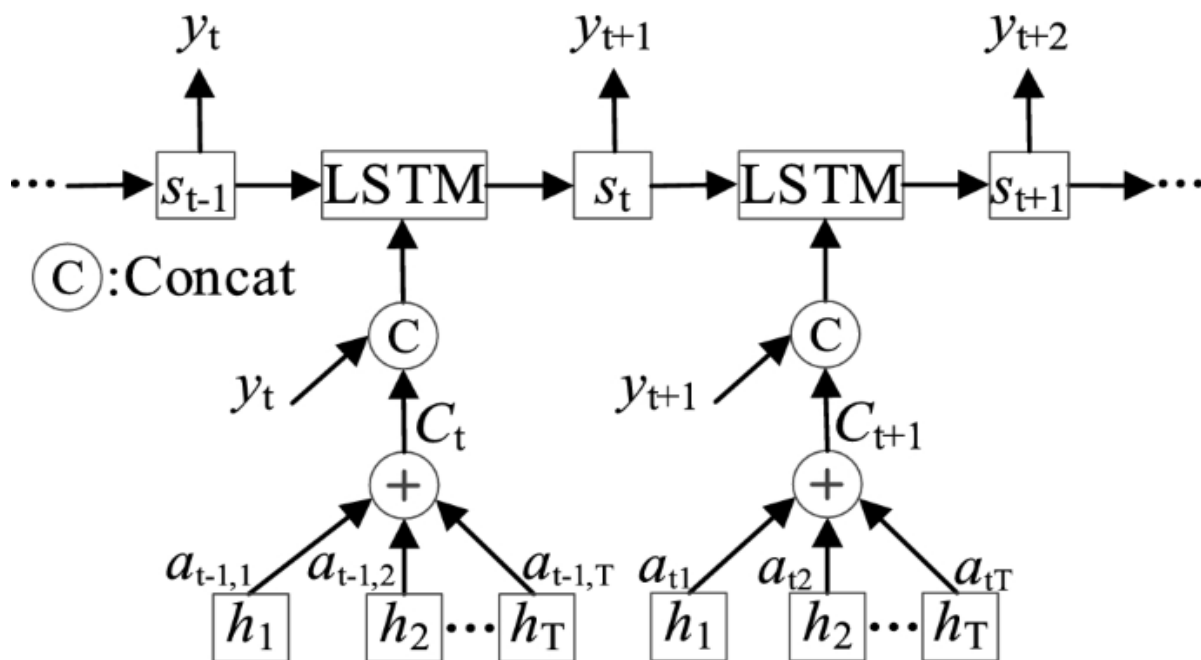
мұндағы y – символдар тізбегі, x – кіріс сигналы. CRNN қолжазба мәтінді тану міндеттерін жақсы орындайды, әсіресе мәтін анық жазылғанда. Келесі суретте CRNN архитектурасы көрсетілген (1-сурет).

1-сурет – CRNN архитектурасы

HTRNet (Handwritten Text Recognition Network) архитектурасы – қолжазба мәтіндерін тануға арналған тағы бір қуатты модель. HTRNet архитектурасының ерекшелігі – ол CRNN сияқты қабаттарды қолданады, бірақ қосымша өңдеу қабаттарын қосады, бұл оны күрделі мәтіндерді тану үшін тиімді етеді. Модельде алдымен конволюциялық қабаттары арқылы бейнеден ерекшеліктер алынады, содан кейін олар екі бағытты LSTM (BiLSTM) қабаттарына беріледі (сурет 2). BiLSTM екі бағытта: солдан оңға және оңнан солға ақпаратты өңдейді, бұл мәтіннің контекстін толық түсінуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс өте жақсы нәтиже береді, әсіресе әртүрлі жазбалар мен бұрмаланған мәтіндермен жұмыс істегенде. HTRNet, негізінен,

күрделі мәтіндерді тануға және әртүрлі қолжазба стилдеріне бейімделуге бағытталған [3, б. 4]. Модель CTC шығын функциясын пайдалана отырып, мәтін мен бейнені туралауға мүмкіндік береді, бұл оның дәлдігін арттырады.

2-сурет – HTRNet архитектурасы.

SAR (Show, Attend and Read) сияқты назар механизмдеріне негізделген модельдер балама тәсіл ұсынады. Бұл модельдің негізгі ерекшелігі – оның бейненің маңызды бөліктеріне назар аударуы. Саралау механизмі арқылы модель тек қажетті және маңызды аймақтарға назар аударады, бұл әсіресе шуыл мен күрделі құрылымдағы мәтіндерді тану кезінде өте пайдалы. SAR архитектурасы алғашында конволюциялық қабаттарынан ерекшеліктерді алып, оларды назар механизмдерімен өңдейді. Назар механизмі бейненің әрбір аймағына назар аударып, ең маңызды аймақтарды таңдайды. Бұл процесс матрицалық операциялар арқылы жүзеге асырылады, және оның нәтижесінде алынған контекстік векторлар мәтіннің символдарын тануға көмектеседі. Бұл модель ұзын және күрделі мәтіндер үшін өте тиімді, себебі ол бейненің әртүрлі бөліктеріне шоғырлануға мүмкіндік береді. SAR негізінен оқуға қиын мәтіндермен жұмыс істеу үшін өте пайдалы, мысалы, әртүрлі бұрмаланулар мен күрделі фондар бар кезде. SAR бейнелердегі маңызды бөліктерді таңдау үшін назар механизмін пайдаланады, бұл шуылдар мен күрделі құрылымдағы мәтіндерді тануға өте пайдалы [4, б. 3]. Назар механизмінің негізгі идеясы – желінің суреттің әртүрлі бөліктеріне назар аударуы:

$$\alpha_i = \text{softmax}(W_a[h_{i-1}, c_i]) \quad (4)$$

мұндағы h_{i-1} – алдыңғы қадамның жасырын күйі, c_i – контекст векторы. Әдіс әсіресе ұзын және біркелкі емес мәтіндер үшін тиімді.

ResNet + BiLSTM архитектурасы да қызықты тәсілдерді ұсынады. Ол терең қалдық желілер мен қайталанатын қабаттарды біріктіреді. ResNet күрделі кеңістіктік сипаттамаларды шығару үшін қолданылады. Оның негізгі ерекшелігі – қалдық байланыстар, олар градиенттердің сөну мәселелерін болдырмайды. ResNet + BiLSTM архитектурасы күрделі кеңістіктік белгілерді шығару және тізбекті деректерді өңдеу үшін өте тиімді. Бұл модельдің бірінші бөлігі – ResNet, яғни қалдық желісі. ResNet көмегімен суреттен алынып, өңделген кеңістіктік ерекшеліктер соңғы шешімдер қабылдау үшін BiLSTM қабаттарына беріледі. ResNet негізінен бейнеден өте күрделі және маңызды белгілерді табуға көмектеседі. Сонымен қатар, қалдық байланыстар арқылы ResNet қабаттары градиенттің жоғалуын болдырмайды, бұл оны өте терең желілерде тиімді етеді. Ал BiLSTM қабаттары мәтіннің сол

және оң жақ контекстін бір уақытта өндейді, бұл тізбектің барлық бөліктері арасындағы байланыстарды толық ескере отырып, тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді [5, б. 9127].

$$x_{l+1} = F(x_l, W_l) + x_l \quad (5)$$

мұнда x_l – l деңгейіндегі кіріс сигналы, ал F – бейсызықтық түрлендіру функциясы. ResNet өндегеннен кейін сипаттамалар BiLSTM-ге беріледі, бұл мәтіннің сол және оң жақ контекстін ескереді.

Қазіргі заманғы трансформерлер, мысалы, Transformer-OCR, мәтінді тануда да кеңінен қолданылады. Олар деректер элементтері арасындағы тәуелділікті табуға мүмкіндік беретін өзіндік назар механизмін пайдаланады:

$$Attention(Q, K, V) = softmax \frac{QK^T}{\sqrt{d_k}} V \quad (6)$$

мұнда Q, K, V – сұраулар, кілттер және мәндер, ал d_k – кілттердің өлшемі. Transformer-OCR мәтін бейнесін кіші бөліктерге бөледі, олар кодер арқылы өңделіп, декодер арқылы мәтіндік тізбекке түрленеді. Бұл тәсіл күрделі элементтері бар мәтіндерді тануда жоғары дәлдік көрсетеді. Transformer-OCR архитектурасы қазіргі заманғы трансформерлердің мүмкіндіктерін қолжазба мәтінін тануда пайдаланады. Трансформерлер мәтіндер мен бейнелер арасындағы байланыстарды жақсы табады, себебі олар өзіндік назар механизмін пайдаланады. Transformer-OCR моделі мәтін бейнесін кіші бөліктерге бөлумен басталады, кейіннен осы бөліктердің арасындағы тәуелділіктерді анықтайтын энкодер арқылы өңделеді. Энкодер суреттің әрбір бөлігін мұқият талдайды және оларды кодтайды, ал декодер алынған ерекшеліктерді мәтінге айналдырады. Бұл модельдің тағы бір артықшылығы – оның мәтінді әртүрлі бұрмаланулармен тануға өте ыңғайлы болуы. Self-attention механизмінің көмегімен трансформерлер мәтіннің барлық бөліктері арасындағы ұзақ мерзімді тәуелділіктерді тиімді анықтай алады, бұл әсіресе ұзын және күрделі мәтіндер үшін өте маңызды [6, б. 13].

Егер мәтіндерде айтарлықтай бұрмаланулар немесе қисайған бөліктер болса, RARE (Robust Arbitrary Text Recognition) моделі қолданылады. RARE моделі күрделі және бұрмаланған мәтіндерді тануға арналған. Модельде кеңістіктік трансформер желісі (STN) қолданылады, ол мәтінді алдын ала туралайды. Туралау процесі мәтінді бейнеде дұрыс позицияға орналастыруға көмектеседі, осылайша одан кейінгі тану процесі тиімдірек болады. STN көмегімен мәтіннің бұрмаланған бөліктері түзетіледі, ал содан кейін ол сверткіш және қайталанатын қабаттар арқылы тануға беріледі. Модель күрделі бұрмаланулар мен қиын жағдайларда жоғары дәлдікті қамтамасыз етеді, өйткені ол мәтінді дұрыс орналастыра отырып, бейненің барлық бөліктерін толығымен өндейді [7, б. 52]. Модель мәтінді алдын ала туралау үшін кеңістіктік трансформер желісін (STN) пайдаланады:

$$T_\theta(x) = Ax + b \quad (7)$$

мұнда A және b – аффиндік түрлендіру параметрлері. Тураланғаннан кейін мәтін конволюциялық және қайталанатын қабаттар арқылы соңғы тануға беріледі.

Gated Convolutional Networks – стандартты конволюциялық қабаттарды gate-қабаттармен алмастыратын модель. Gate-қабаттары фильтрлердің белсенділігін динамикалық түрде реттейді, бұл желінің әртүрлі жағдайларға (мысалы, шу мен жазба вариациялары) жақсы бейімделуіне мүмкіндік береді. Қабаттар бейненің әртүрлі аймақтарында қажетті фильтрлерді таңдайды, осылайша тиімсіз немесе қажетсіз ақпаратты елемейді. GCN әдісі әсіресе қолжазбаның әртүрлі нұсқаларымен жұмыс істегенде тиімді болып табылады, өйткені ол бейненің әртүрлі бөліктеріне сәйкес келетін сипаттамаларды динамикалық түрде түзетеді. Бұл қабаттар фильтрлердің белсенділігін динамикалық түрде реттейді:

$$y = \sigma(W_g * x + b_g) \odot \tanh(W * x + b) \quad (8)$$

мұнда σ – сигмоида, $\odot$ – элемент бойынша көбейту, W_g , W – фильтрлердің салмақтары. Бұл тәсіл шуыл мен әртүрлі жазба вариацияларына тұрақтылықты арттырады [8, б. 7].

Қорытынды

Қолжазба мәтінін тану қазіргі заманғы жасанды интеллект пен машиналық оқыту саласындағы маңызды мәселе. Қолжазба мәтінін тану мәселесін шешуде қолданылатын модельдер мен алгоритмдер қабілетті зор және көптеген салаларда тиімді шешімдер ұсынады. Мақалада қарастырылған модельдер, алгоритмдері мен жұмыс принциптері арқылы қолжазба мәтінін тануда жоғары дәлдік пен тиімділікті қамтамасыз етеді.

Әрбір модельдің өзіндік ерекшеліктері бар, мысалы, CRNN моделінің уақытша байланыстарды модельдеудегі тиімділігі, HTRNet-тің күрделі жазбалар мен бұрмалануларды жақсы тануға қабілеттілігі, ал SAR моделінің назар механизмін пайдалану арқылы мәтіннің маңызды бөліктеріне фокусталуы ерекше орын алады. Сонымен қатар, трансформерлердің, әсіресе Transformer-OCR моделінің, өзіндік назар механизмінің қолданылуы, кеңістіктік және уақытша тәуелділіктерді тиімді түрде өңдеуге мүмкіндік береді. ResNet + BiLSTM архитектурасының қалдық байланыстарды қолдану арқылы градиенттердің сөну проблемаларын шешу мүмкіндігі де маңызды болып табылады.

Бұл модельдердің тиімділігі тек нақты қолжазба мәтіндеріне қатысты ғана емес, сонымен бірге олардың әртүрлі тілдер мен жазу стильдеріндегі мәтіндерге бейімделуімен де ерекшеленеді. Қолжазба мәтінін тану саласындағы зерттеулер мен модельдер үнемі дамып, жаңа әдістер мен шешімдер ұсынып отыр. Машиналық оқыту мен терең оқытудың дамуы бұл саланың болашағын айтарлықтай жақсартады, себебі жаңа архитектуралар мен алгоритмдер қолжазба мәтінін тану сапасын арттырып, оны нақты өмір жағдайларына бейімдеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ali, A., Asikuzzaman, M., Pickering, M. R., & Leghari, M. (2022). Cursive text recognition in natural scene images using deep convolutional recurrent neural network. IEEE Access, 10, 1–1. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3144844>
2. Lombardi, F., & Marinai, S. (2020). Deep learning for historical document analysis and recognition—a survey. Journal of Imaging, 6 (10), 110. <https://doi.org/10.3390/jimaging6100110>
3. Pippi, V., Cascianelli, S., Kermorvant, C., & Cucchiara, R. (2023). How to choose pretrained handwriting recognition models for single writer fine-tuning. In Document Analysis and Recognition – ICDAR 2023 (pp. 330–347). Lecture Notes in Computer Science. https://doi.org/10.1007/978-3-031-41679-8_19
4. Li, H., Wang, P., Shen, C., & Zhang, G. (2019). Show, attend and read: A simple and strong baseline for irregular text recognition. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1811.00751>
5. Nandhini, K., Tamilpavai, G. An Optimal Stacked ResNet-BiLSTM-Based Accurate Detection and Classification of Genetic Disorders. Neural Process Lett 55, 9117–9138 (2023). <https://doi.org/10.1007/s11063-023-11195-3>
6. Memon, J., Sami, M., & Khan, R. A. (2019). *Handwritten optical character recognition (OCR): A comprehensive systematic literature review (SLR)*. Retrieved from <https://doi.org/10.48550/arXiv.2001.00139>
7. Du, C., & Huang, L. (2018). Text classification research with attention-based recurrent neural networks. International Journal of Computers, Communications & Control, 13 (1), 50. <https://doi.org/10.15837/ijccc.2018.1.3142>
8. Bluche, T., & Messina, R. (2017). Gated convolutional recurrent neural networks for multilingual handwriting recognition. 2017 14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), 09–15 November 2017, 111–116. IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICDAR.2017.111>

ПРАВА И СВОБОДЫ НА ЖИЗНЬ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА – КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ПОНЯТИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА

Оспанов К. И.

к.п.н., преподаватель

кафедры «ТЭиООД» АДиТ, АГЭУ.

Алматы, Казахстан

Аннотация: В статье анализируются личные права и свободы человека и гражданина с применением парадигмы и методы конституционного права вообще и Казахстана в частности. Среди личных конституционных права и свобод особенно раскрывается право и свобода на жизнь. Для этого используются три подхода по поводу права и свободы человека и гражданина: естественно-правовой, этатической и социологической.

Ключевые слова: права и свободы на жизнь, конституция, государство, человек, гражданин, естественный, государственный, социологический подходы.

Основные права и свободы человека и гражданина закреплены в конституциях многих государств мира, включая Конституцию Республики Казахстан. Они делятся на пять категорий: личные права и свободы, политические права и свободы, экономические права и свободы, социальные права и свободы, а также культурные (духовные) права и свободы. К личным правам и свободам относятся: право и свобода на жизнь, неприкосновенность достоинства и жилища, право и свобода передвижения и выбора места жительства, право и свобода совести, право определять и указывать (или не указывать) свою национальную, партийную и религиозную принадлежность, а также право и свобода слова и творчества. Среди этих указанных личных конституционных прав и свобод человека и гражданина рассмотрим право и свобода на жизнь, потому что в определенном смысле они носят фундаментальный характер в отношениях других прав и свобод.

Право и свобода человека и гражданина на жизнь рассматриваются из нескольких позиций. Однако остановимся на трех из них: естественно-правовой, этатистский (государственный), социологический. Согласно естественно-правовому подходу, у каждого человека и гражданина есть естественные права, которые рождаются вместе с рождением самого человека, прежде всего, право и свобода на жизнь. Поэтому они называются естественными, природными, самоочевидными, неотъемлемы и т.д., в том числе право и свобода на человека и гражданина. Следовательно, эти права и выше интересов других субъектов и объектов права, считают сторонники естественно-правового подхода. В субъективном смысле естественные права человека и гражданина выше интересов государства и всех общественных объединений, которые существуют в социуме.

В объективном смысле, содержания всех нормативных правовых актов, принятых и государством, не должны противоречить содержанию прав и свобод человека и гражданина, в том числе права и свободы на жизнь. Согласно естественному праву, права и свободы человека и гражданина на жизнь, появляются далеко до образования государства и складываются естественным путем. Как писал известный правовед, юрист, что эти права, в том числе, право и свобода на жизнь, не зависят от норм и принципов, установленных государством, и действуют напрямую. Для законодателя естественное право должно быть ориентиром, к которому необходимо стремиться [1;48]. Главная идея естественно-правовой концепции заключается в том, что права и свободы человека и гражданина, особенно право и свобода на жизнь, должны быть ценнее, чем позиция других субъектов и объектов права.

Подобную трактовку можно встретить и в действующей Конституции Республика Казахстан. В первой статье действующей Конституции Казахстана говорится, что Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются «человек, его жизнь, права и свободы» [2;4]. Здесь можно понять, что права и свободы человека и гражданина на жизнь преобладают над интересами государства. Для государства нет ничего ценнее, чем права и

свободы человека и гражданина на жизнь. Это высшее уважение на уровне конституции к человеку и его правам и свободам по рождению. Это действительно со стороны государства Республики Казахстан является жестом заботы в отношении права и свобода на жизнь человека и гражданина.

В этой статье конституции заложены признаки будущего направления развития общества, то есть, демократического строя Казахстана. Получается, что высшее благо для казахстанского общества и государства, – служение интересам человека и гражданина, в этом и демократичность государственного строя. Потому, что общество и государство придумано самими людьми, и они должны служить людям – утверждали представители договорной теории появления государства и права. В Конституции Казахстана существует еще один признак демократичности (народности). Это когда государство спрашивает у казахстанского народа согласие о принятии или непринятии основного закона, проекта конституции (референдум). Это тоже жест доброй воли государства, подтверждение того, что оно считается естественными правами и свободой собственного народа, прежде всего, право и свобода на жизнь человека и гражданина.

Таким образом, то есть путем всенародного голосования, была принята действующая Конституция Казахстана 30 августа 1995 года. Все это сводится к тому, что права и свободы человека и гражданина Казахстана, в том числе на жизнь, по Конституции, формально ставится выше, чем интересы государства. Здесь присутствуют элементы естественного подхода к правам и свободам на жизнь человека и гражданина. Именно, с позиции естественного подхода, права и свободы человека, гражданина должно быть выше, чем интересы государства. И постановка вопроса с позиции естественно-правовой теории право и свобода человека и гражданина на жизнь, правильная.

В истории Казахстана права и свободы человека и гражданина впервые поставлены выше, чем интересы государства в Конституции Республики Казахстан 1993 года. В главе третьей, в статье восьмой Конституции Республики Казахстан 1993 года, было записано, что «право на жизнь – естественное и неотъемлемое право каждого человека. Никто не может быть произвольно лишен жизни. Смертная казнь может быть назначена только в исключительных случаях по приговору суда. Каждый приговоренный к смертной казни имеет право ходатайствовать о помиловании» [3;8]. В постановке вопроса о преобладании права и свободы человека и гражданина на жизнь, в конституции Казахстана 1993 года, и есть признаки относительного гуманизма и демократизма, чем конституция советского союза. Особенно ценнее стал вопрос о праве и свободе на жизнь человека и гражданина.

Положение о праве и свободе на жизнь человека и гражданина в Конституции Казахстана встречаются неоднократно. Например, в двенадцатой статье действующей Конституции Республики Казахстан гарантируются права и свободы человека и гражданина, в том числе, права и свободы на жизнь. Права и свободы на жизнь признаются естественными, и неотрывными от самого человека. Даже содержания и применения нормативных правовых актов зависят от естественных прав и свобод на жизнь. В Республике Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека в соответствии с Конституцией. «Права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, определяют содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов» [2,с.7]. Это относится и к гражданам иностранных государств, находящихся на территории Казахстана» [2;7].

Дальнейшее уточнение о праве и свободе человека и гражданина на жизнь можно встретить в пятнадцатой статье действующей Конституции РК. В данной статье право и свобода на жизнь сравнивается со смертью. Жизнь человеку дают родители. Никто, даже родители не имеют право лишать жизни своих детей, иначе наказываются законом. В некоторых странах в исключительных случаях, только государство имеет право лишать человека, то есть, преступника жизни, назначив наказание смертной казнью. Некоторые государства в отношении преступников, вместо смертной казни применяют пожизненное лишение свободы. К таким государствам относится Республики Казахстан, которая

отказалось от смертной казни, заменив ее пожизненным лишением свободы. Даже преступник имеет право жить, а смертная казнь запрещается. Об этом написано в пятнадцатой статье действующей Конституции Казахстана. «Каждый имеет право на жизнь. Никто не вправе произвольно лишать человека жизни. Смертная казнь запрещается» [2;8].

В связи с утверждением, что государство Республики Казахстан по Конституции от 30 августа 1995 года является демократическим, светским, правовым и социальным государством [2;4], оно отказалось от смертной казни, и вместо нее ввела пожизненное лишение свободы. Это тоже относится к сохранению жизни человеку и гражданину Казахстана. Даже в исключительных случаях, то есть, если преступник совершает особо тяжкие преступления, то его государство теперь не убивает, не расстреливает, а сохраняет ему жизнь. Встречаются различные ситуации. Возможны следственные, судебные ошибки или открылись, или стали известны новые обстоятельства по данному преступлению. В случае пересмотра дела, может быть сохранена жизнь преступника, могут быть назначены более строгое или мягкое наказание, или освобождение от дальнейшего наказания. В любом случае может быть сохранена жизнь осужденного.

Согласно этатистскому подходу права и свободы человека и гражданина, в том числе право на жизнь устанавливается, утверждается государством с учетом естественных прав. Данная корректировка зависит от формы политического режима. При тоталитарном политическом режиме, воля государства преобладает, над естественным правом и свободой на жизнь. Подобную норму можно встретить в конституции советского союза (СССР). В шестьдесят второй статье Конституции СССР было записано, что «гражданин СССР обязан оберегать интересы Советского государства, способствовать укреплению его могущества и авторитета» [4;18]. Конституция СССР. В условиях тоталитарного режима, в том числе советского тоталитаризма общество, человек, гражданин все они должны были всецело подчиняться и подстраиваться к интересам государства. Согласно этой концепции, интересы государства выше прав и свобод человека, в конституции советского государства, даже не указывались права и свободы человека и гражданина на жизнь. Интересы государства были важнее, чем права и свободы человека и гражданина на жизнь. Такова природа тоталитарного государства.

Согласно этой концепции, интересы государства выше, чем права и свободы человека, а в конституции советского государства, даже не указывалось право и свобода человека и гражданина на жизнь в отдельный раздел, как в современной Конституции Казахстана. Интересы государства были важнее, чем права и свободы человека и гражданина на жизнь. В тоталитарном государстве право и свобода человека и гражданина на жизнь реализуется по-своему, потому что воля государства преобладает над волей человека и гражданина. Если воля государства преобладает, то тоталитарное государство в определенных условиях может послать человека, даже на смерть. Это может быть война или какая-то другая ситуация. Это в первую очередь касается почти всех слоев населения. Например, в разные периоды жизни советского тоталитарного государства (1922-1991 гг.) люди из разных слоев общества совершали подвиги под различными мотивами.

Это были подростки, пионеры, юноши, комсомольцы, взрослые люди, простые граждане, коммунисты, военные и т.д. Причины данных подвигов, были различны: сознательно, не сознательно, стихийно, добровольно, не добровольно, под приказом, в мирное или военное время и т.д. Советское государство могло послать армию в любую точку земного шара, чтобы оказать помощь другим братским государствам. Тогда в советском государстве не было понятия наемная армия, служили в рекрутской армии. Молодые люди, особенно военные, охотно шли на такой призыв, героически погибали, кто-то выжил, кто-то отклонялся и т.д. В этом смысле жизнь человека зависела от воли советского государства. В истории были моменты, что некоторые государства во время мировых или локальных войн соблюдали нейтралитет или отказывались воевать с завоевателями. Во многом главная причина сохранить жизнь целого населения, собственного народа, армии.

В истории тоталитарных государств в разные периоды их развития допускались революции, перевороты, репрессии, геноцид, преследования и другие виды гражданской войны, где не виновные люди лишались жизни. В определенный этап существования тоталитарного государства действовали массовые репрессии, где были осуждены, расстреляны невинные люди. Многие из них были оправданы, реабилитированы, а некоторые – посмертно. В некоторых видах, лояльной к демократизму или в демократических странах, право и свобода на жизнь человека и гражданина важно для государства, и оно старается сохранить жизнь собственного населения, а кое-где разрешает эвтаназию, добровольный уход из жизни. У этих государств параллельно существуют постоянная и наемная или только наемная армия, где служат профессионалы и это облегчает ситуацию.

Современные авторитарные, больше с демократическим уклоном или демократические государства, стараются любой конфликт, даже войну пытаются решить мирным путем. Для таких государств высшей ценностью является право и свобода каждого человека и гражданина. Некоторые цивилизованные страны поэтому против революции, гражданской, межгосударственной войны, потому что они угрожают жизни людей. Чтобы не случилось они предлагают только мирный путь решения любого социального вопроса. Подобные государства, таким образом, соблюдают жизнь и свободу человека и гражданина, в том числе право и свободу на жизнь. В таких государствах, на первом месте безопасность человека или гражданина, где и соблюдения права и жизни человека и гражданина в правовой системе является нормой для всех субъектов права.

Согласно социологическому подходу, право и свобода на жизнь понимается как социальное явление, отражающее закономерные условия общественного бытия и относительно независимого от государства. Сторонники социального подхода утверждали, что право и свобода на жизнь формируется и развивается не независимо от государства и от нормативных правовых актов государства. До появления государства люди жили и имели право и свободу на жизнь, и это право охранялось традицией, религиозными, моральными нормами. В социологическом подходе право и свобода на жизнь признается явлением. Согласно социологическому подходу право и свобода на жизнь как явление состоит из событий, процессов и свойств. Под объективными условиями содержания и предназначения право и свобода человека и гражданина меняется.

В двенадцатой статье действующей Конституции Республики Казахстан можно найти признаки социологической трактовки права, то есть, права и свободы на жизнь. Эту норму можно прочесть в пятом пункте двенадцатой статьи действующей Конституции Республики Казахстан. «Осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на конституционный строй и общественную нравственность» [2;7]. Суть социологического подхода по поводу права и свободы человека и гражданина на жизнь, заключается в том, что общество с его структурой и элементами образует определенный порядок – социальную систему. Люди проживают и действуют в данной социальной системе.

Право и свобода человека и гражданина осуществляются именно в контексте названной социальной системы. Тем более эта социальная система основана на солидарности, дружбе, мирном сосуществовании, гуманизме, открытости, динамизме, гласности, демократии. Таким образом, права и свободы человека и гражданина, в том числе право и свобода на жизнь, складываются внутри такой социальной системы. И они образуются вне каких-либо нормативных правовых актов, в том числе конституции. Указанные нормативные правовые акты просто их узаконивают, дают им правовую форму и помогают им совершенствоваться. Согласно социологическому подходу права и свободы в том числе право и свободы человека и гражданина это результат социальной действительности и реальности.

Каждая теория права и свободы человека и гражданина на жизнь друг друга дополняют и создают определенный симбиоз. Как и каждый подход, естественно-правовой

подход имеет свои недостатки и положительные моменты. Выше говорилось о достоинствах естественно-правовой концепции права и свободы человека и гражданина на жизнь. Недостатки естественно-правового подхода заполняют другие подходы права и свободы на жизнь, наоборот.

Люди жили мирно и в согласии, уважали друг друга и понимали, что такое собственная жизнь и жизнь других людей. Подобное равновесие поддерживается с помощью нормативных правовых актов государства. Признаки социологического подхода к праву и свободе на жизнь можно посмотреть в двенадцатой статье действующей Конституции Республики Казахстан. Данная норма записана в пятом пункте двенадцатой статьи действующей Конституции Республики Казахстан. «Осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на конституционный строй и общественную нравственность» [2;7]. Самое главное, социологическому подходу, право и свобода одного человека и гражданина не мешало праву и свободе на жизнь другого человека или гражданина. Тогда только в обществе будет относительно правовая гармония по соблюдению прав и свобод человека и гражданина.

В статье рассматривается не только понятие право на жизнь, но и понятие свобода на жизнь. Понятие свобода на жизнь рассматривается с позиции мнения германского ученого, одного из основоположников марксизма Фридриха Энгельса (1820-1895 гг.). Он говорил, что «свобода – это осознанная необходимость». Если, свобода – это осознанная необходимость, то человек сам решает, пользоваться или не пользоваться всеми личными правами и свободой. Например, у человека есть личные права и свободы на жизнь и он сам решает пользоваться или не пользоваться этим правом. Данное решение может быть сознательным, не сознательным, обдуманным, не обдуманным, запланированным, случайным, организованным, не организованным, разрешенным (эвтаназия) и т.д. Другие личные право и свобода человека – это неприкосновенность достоинства, то есть, ни в коем случае нельзя человека оскорблять и унижать.

Если человека кто-то оскорбляет или унижает, то он сам решает оскорбление это или унижение. Ответит или не ответит на подобное унижение или оскорбление. Не ответит, ответит, как ответит устно, письменно, немедленно, сдержаться, через администрацию, через суд и т.д. Или другие личные права человека право и свобода передвижения и выбора места жительства, право и свобода совести, право определять и указывать (или не указывать) свою национальную, партийную и религиозную принадлежность, а также право и свобода слова и творчества. Свобода заключается в том, что он имеет право ими пользоваться или не пользоваться, указывать, не указывать он сам решает. В этом и заключается его свобода и данный выбор он делает осознанно или не осознанно, в зависимости от возраста и полноценности ума.

В связи с этим проблему свободы жизни надо рассматривать с точки зрения диалектики, динамичного подхода. Это означает, что в определенном возрасте или определенной фазе самосознания человек по-разному относится к своей собственной жизни. И на каком-то этапе жизни разные люди, по разным причинам решают умереть. Бывает сознательно. Такие категории граждан встречаются. Если понятие право на жизнь – это совокупность объективных прав, которые закреплены в конституции и других нормативных правовых или законодательных актах государства, то свобода на жизнь – это субъективное понятие. Это отражение объективного права в сознании субъекта, то есть, в конкретном случае в сознании человека или гражданина. Если еще конкретнее, то это правовое или юридическое самосознание личности.

В итоге можно сказать, что все концептуальные положения по поводу личных прав и свобод, в том числе право и свобода на жизнь друг от друга отличаются и в то же время они друг друга дополняют. Согласно естественно-правовой теории человек жизнь получает при рождении, естественным путем и это должно признаваться государством, правом и обществом автоматический. Право и свобода человека и гражданина закреплено в действующей Конституции Республики Казахстан и других нормативных правовых актов.

Среди остальных прав и свобод право и свобода человека и гражданина имеет фундаментальный характер, потому что рождения человека и его право на жизнь является определяющим в отношении других личных прав и свобод. Таким образом, естественно-правовая теория ставит на первое место право и свободу на жизнь в числе других прав и свобод человека и гражданина.

Этатическая концепция утверждает, что права и свободы, в том числе право и свобода на жизнь зависят от того, что какую позицию занимает государство. Если среди всех субъектов, государство занимает активную, доминирующую позицию то, оно своей силой подавляет интересы других субъектов. Конечно, в такой обстановке право и свобода человека и гражданина на жизнь занимает не ведущее место. На передний план выходит не право и свобода человека и гражданина на жизнь, а интересы государства. Это тоже своеобразный этап и закономерный процесс в истории развития право и свобода человека и гражданина на жизнь.

Социологический подход к праву и свободе человека и гражданина на жизнь связывает, прежде всего, к социальной реальности и действительности. Согласно социологическому подходу в истории, в праве и свободе человека и гражданина большую роль играет общественный быт, и он устанавливается и существует до возникновения государства и права. Государство и право своим появлением, эти социальные отношения вместе с правом и свободой человека и гражданина на жизнь, утверждает на законном уровне. Конечно, у всех теорий по праву и свободе человека и гражданина на жизнь есть положительные, конструктивные положения, которые, безусловно, дополняют друг друга.

Список использованных источников

1. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-ое издание, переработанное и дополненное. – М.: «Юрист», 2001. – С. 48.
2. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», – 2023. 48 с. (с.4; 7; 8).
3. Конституция Республики Казахстан. Алма-Ата. – Издательство: «Қазақстан». – 1993 г. – 53 с. (8).
4. Конституция СССР. – М., Из-во: «Наука». – 132 с. (18)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И УЧЕТА В ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА УЗБЕКИСТАНА

Пайзиева К. А.

магистрант, Ташкентский
государственный
экономический университет
г.Ташкент, Республика Узбекистан

Юлдашева Н.В.

PhD, доц. Кафедры Бюджетный учет и
Казначейство, Ташкентский
государственный
экономический университет
г.Ташкент, Республика Узбекистан

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые проблемы, возникающие в процессе трансформации финансового сектора Узбекистана в контексте государственного аудита и учета. Основное внимание уделено необходимости адаптации национальных стандартов учета и аудита к международным стандартам, что требует реформирования законодательных и нормативных актов. Рассматриваются вопросы внедрения цифровых технологий в процессы аудита и учета, что повышает эффективность контроля и минимизирует ошибки в отчетности. Также акцент сделан на необходимости повышения квалификации специалистов, что способствует улучшению качества аудиторских проверок и финансового контроля в государственном секторе. Выделены основные направления реформ, которые должны обеспечить более высокую прозрачность и подотчетность использования государственных средств, а также улучшить взаимодействие государственных органов с частным сектором.

Ключевые слова: государственный аудит, бухгалтерский учет, трансформация финансового сектора, Узбекистан, международные стандарты, цифровизация, информационные технологии, повышение квалификации, внутренний аудит, финансовый контроль, законодательные реформы.

Процесс трансформации финансового сектора Узбекистана в условиях глобализации и экономических реформ выявляет ряд актуальных проблем в области государственного аудита и учета. Одной из ключевых задач является адаптация национальных стандартов аудита и учета к международным требованиям, что требует не только изменения законодательной базы, но и модернизации процессов и процедур в сфере государственного контроля. Важными аспектами являются развитие и внедрение информационных технологий в аудит, повышение квалификации специалистов и укрепление внутреннего аудита, что позволит повысить прозрачность финансовых операций и минимизировать риски коррупции. Эти вызовы требуют комплексных решений для обеспечения эффективного управления государственными финансами и повышения доверия к финансовому сектору.

Другим важным аспектом является необходимость повышения квалификации специалистов в области государственного аудита и учета, что связано с быстрым развитием финансовых технологий, глобализацией и изменениями в законодательных и нормативных актах. Существующая система подготовки кадров в этой сфере не всегда успевает за изменениями, происходящими в финансовом секторе. Важно не только обновить образовательные программы, но и создать условия для постоянного профессионального развития работников. Это включает в себя внедрение новых стандартов, регулярное повышение квалификации и обучение с использованием современных методов и инструментов, таких как автоматизация учета, аналитика данных и использование цифровых технологий в аудите.

Кроме того, повышение квалификации специалистов поможет улучшить качество и прозрачность аудиторских проверок, повысить эффективность контроля за расходованием

бюджетных средств, а также уменьшить риски возникновения финансовых нарушений. В этом контексте также необходимо стимулировать развитие независимых профессиональных организаций и создание системы сертификации для специалистов в области аудита и бухгалтерии. Таким образом, квалифицированные кадры будут способствовать более качественному и объективному проведению аудита и эффективному управлению государственными финансами.

Дополнительно, важной проблемой является ограниченная автономия и независимость аудиторских организаций, что может снижать их эффективность в выявлении и предотвращении финансовых нарушений. В свете глобализации финансовых рынков и расширения международных экономических связей, Узбекистану необходимо совершенствовать внутреннюю структуру финансового контроля и учетных процедур, а также адаптировать национальное законодательство в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

Таким образом, для эффективной трансформации финансового сектора и повышения уровня доверия к государственным институтам необходимо провести реформы, направленные на модернизацию аудиторских и учетных процедур, улучшение качества финансового контроля и развитие профессиональных компетенций в этой области.

Список использованных источников

1. Закон Республики Узбекистан «О государственном бюджете Республики Узбекистан» Принят Законодательной палатой 21 ноября 2023 года. Одобрен Сенатом 20 декабря 2023 года
2. «О мерах по совершенствованию системы государственного финансового контроля» Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан, №445, Дата принятия 14.07.2021, Дата вступления в силу 15.07.2021
3. Приказ Министерства финансов Республики Узбекистан «О порядке проведения камерального контроля бюджетных средств» Утверждено Постановлением ГНК от 30.04.2020 г. N 2020-14, зарегистрированным МЮ 29.05.2020 г. № 3236 .
4. "Информационные технологии в системе государственного финансового контроля"

ТОВАРОВЕДЕНИЕ И СЕРТИФИКАЦИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ТОВАРОВЕДНОЙ ПОДГОТОВКИ

Поддубная А.А.

*обучающийся образовательной
программы*

«Финансы»

*Казахско-Русский Международный
Университет*

г. Актобе, Республика Казахстан

Давлеткалиева К.Б.

старший преподаватель

*Казахско-Русский Международный
университет*

г. Актобе, Республика Казахстан.

Аннотация: Товароведение и сертификация являются важными элементами товароведной подготовки. Товароведы должны знать различные виды стандартов, формы и этапы сертификации, а также особенности сертификации импортной продукции.

Ключевые слова: Товароведение, сертификация, методы товароведения, структура, свойства и качества.

Товароведение – наука об основополагающих характеристиках товаров, определяющих их ценность, происхождение, структуру, свойства; методы производства, хранения, транспортировки, маркетинга; потребительские свойства, а также факторы обеспечения этих характеристик [1].

Сертификация – это процедура, в ходе которой уполномоченная организация подтверждает соответствие продукции, работ, услуг и процессов установленным нормам и требованиям. На заключительном этапе производителю или продавцу выдают удостоверяющий документ – сертификат [2].

Товароведение предполагает использование большого количества методов. Их делят на 2 большие группы: общие и специфические методы.

Таблица 1 – Общие и специфические методы товароведения

Общие	Специфические
используются для реализации общих подходов к научному освещению вопросов, связанных с потребительной стоимостью товаров, их свойствами и качеством.	конкретные инструменты, средства, приемы, использование которых дает возможность изучить те или иные стороны и аспекты товароведения.
– позитивистский метод	– анализ и синтез
– структуралистический метод	– индукция и дедукция
– диалектический метод	– абстракция, допущение и обобщение
– группа синтетических методов	

Источник: [3]

Позитивистский метод связан с философией позитивизма, которая признает главным источником знаний конкретные эмпирические науки. Этот метод в товароведении имеет широчайшее распространение. Он используется для контроля качества, в математическом моделировании, решении конкретных ситуаций и т. д.

Также в позитивистском подходе существуют универсальные методы, такие как:

- инструментализм, т.е. превращение научных понятий в инструменты анализа;
- операционализм, который можно выразить в описании операций, что производятся с теми или иными научными понятиями;
- экспликация, или описание явлений через математические модели;
- ситуационный анализ, подразумевающий исследование конкретных ситуаций [4].

Основой структуралистического метода является выявление элементов структуры и путей их взаимодействия. Данный метод в товароведении применяется для классификации или группировки товаров, а также в разделении их характеристик и качеств.

В основе диалектического метода лежит процесс развития. Его особыми методами являются:

- Восхождение от абстрактного к конкретному, что является способом систематизации и воспроизведения целого.
- Единство логического и исторического, что проявляет логику в реальном историческом процессе развития.
- Системный подход, который выявляет многообразие связей и сводит их в единое целое [4].

Синтетические методы подразумевают использование в товароведении методов других научных дисциплин, что позволяет рассматривать подходы с разных сторон.

Одним из наиболее распространенных специфических методов товароведения является анализ. Анализ проводят на первых этапах исследования для выявления свойств, состава, характеристик товара, что делает данный метод основой исследования. Анализ предполагает разделение товара на составные части для выделения отдельных признаков. При синтезе, наоборот, несколько качеств и характеристик товара объединяют в единое целое. Индукция предполагает движение от частного к общему, а дедукция от общего к частному.

Абстракция представляет собой отвлечение от одних свойств товара для выделения других, наиболее значимых свойств. Допущением является предположение возможных комбинаций условий или качеств. Обобщение – формулирование наиболее вероятных характеристик [5].

Сертификация подразделяется на большое количество видов. По обязанности проведения она делится на 2 вида:

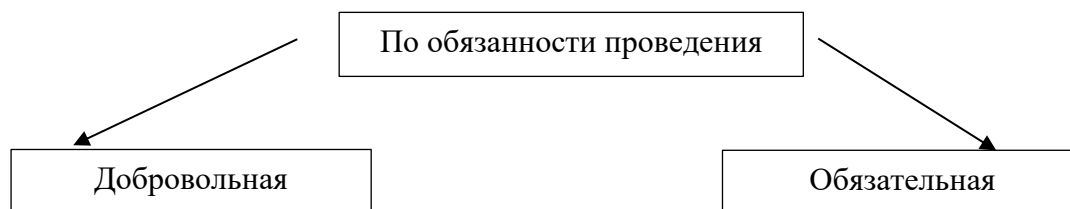

Рисунок 1 – Виды сертификации

Добровольная сертификация проводится по собственному желанию производителя. Некоторые производители и импортеры сертифицируют свой товар для увеличения конкурентоспособности на рынке и заслуги доверия и лояльности потребителей.

Обязательной сертификации подвергается продукция, которая может принести вред окружающей среде или здоровью человека. Процесс сертификации таких продуктов

представляет собой проверку товара на соответствие обязательным требованиям. Отсутствие сертификата делает продажу таких товаров незаконной [6].

Разновидности сертификации включают в себя:

- сертификат соответствия нормам технического регламента (выдается на основании протоколов испытаний продукции);
- добровольные сертификаты (получают парикмахерские услуги, услуги автосервиса, система менеджмента);
- свидетельство о госрегистрации (является подтверждением безопасности продукции, ее соответствие гигиеническим и санитарным свойствам: БАДы, минеральная и лечебная вода, бытовая химия);
- сертификат происхождения (подтверждает, что товар был произведен на территории страны-экспортера);
- СБКТС и ОТТС (Одобрение типа транспортных средств выявляет соответствие авто международным нормам. Свидетельство о безопасности конструкции ТС нужно для бывших в употреблении авто, ввозимые из-за рубежа);
- отказное письмо (ответ органов, отвечающих за сертификацию, о необходимости проведения процедуры в отношении продукции) [6].

В заключение стоит отметить, что товароведение и сертификация являются важными элементами товароведной подготовки. Товароведение изучает потребительские свойства товаров, их классификацию, факторы, обуславливающие качество товаров, способы его контроля и оценки, а сертификация необходима для подтверждения соответствия товаров и услуг установленным нормам и требованиям, что позволяет подтвердить качество продуктов и повысить доверие к бренду, защитить рынок и клиентов от опасных и некачественных товаров, выявить и устранить недостатки внутри компании. Знание основ товароведения и сертификации необходимо для успешной работы предприятия и производства.

Список использованных источников

1. <https://www.banki.ru/wikibank/tovarovedenie/?ysclid=m46plugulj418309194> – Товароведение
2. <https://www.unisender.com/ru/glossary/chto-takoe-sertifikaciya/> – Сертификация
3. https://spravochnick.ru/tovarovedenie/obshchie_i_specificheskie_metody_tovarovedeniya/#harakteristika-obshchih-metodov-tovarovedeniya – Общие и специфические методы товароведения
4. <https://fb.ru/article/403940/tovarovedenie-metodyi-tseli-i-zadachi> – Товароведение: методы цели и задачи
5. https://spravochnick.ru/tovarovedenie/teoreticheskie_metody_tovarovedeniya/?ysclid=m474gxnl2433521229 – Теоретические методы товароведения
6. <https://assistentus.ru/sertifikaciya/vidy/> – Основные виды сертификации продукции

РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕАЛИЯХ

Поддубная А.А.

*обучающийся образовательной
программы «Финансы», Казахско-
Русский Международный
Университет, г. Актобе, Республика
Казахстан*

Карабалина Ж.Ж.

*старший преподаватель
Казахско-Русский Международный
университет
г. Актобе, Республика Казахстан*

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность и структура реального сектора экономики, а также предпосылки для модернизации данной сферы. Актуальность темы обусловлена тем, что реальный сектор экономики является основным источником экономического роста государства.

Ключевые слова: Реальный сектор экономики, модернизация, материальные и нематериальные блага, развитие экономики, конкурентоспособность.

Реальный сектор экономики – это совокупность всех отраслей материального и нематериального производства, за исключением оказывающих финансовые услуги. Как правило, к нему относятся металлургия, агропромышленный, машиностроительный, лесоперерабатывающий, топливно-энергетический, оборонно-промышленный комплексы. Также в реальный сектор включаются инфраструктура и легкая промышленность [1]. Продукция реального сектора формирует преимущественную часть экспорта страны. Также она полностью формирует ВВП государства. Развитие реального сектора находится в непосредственной зависимости от состояния национального финансового сектора, так как последний выступает преимущественным источником его фондирования.

Материальное производство проявляется в материально-натуральной форме. Оно включает отрасли, производящие материальные блага: промышленность, АПК, транспорт, строительство и т.д. Назначение нематериальной сферы заключается в обеспечении материального консалтинговыми, информационными и другими услугами. Оба этих элемента структуры реального сектора экономики взаимосвязаны. Поэтому развитие реального сектора требует согласования всех секторов экономики. Экспорт продукции реального сектора является главным источником пополнения государственного бюджета [2].

В состав реального сектора экономики входит большое количество отраслей. В зависимости от того, какие деятельности преобладают в отраслевой структуре, формируется экономический уклад государства и его позиции на мировом рынке.

Реальный сектор экономики важен с точки зрения создания рабочих мест и обеспечения устойчивого экономического роста. Ключевыми факторами является развитие производственной базы и повышение эффективности производства.

Кроме того, реальный сектор экономики оказывает влияние на окружающую среду и экологическую ситуацию страны. Производство материальных благ может привести к различным экологическим проблемам. Поэтому существует необходимость развития экономики, в которой будут сбалансированы потребности экономического роста и защиты окружающей среды [3].

Реальный сектор экономики является основным источником экономического роста Республики Казахстан. Современная экономическая ситуация в стране и проблемы развития экономики показывают необходимость в модернизации реального сектора экономики. На основе следующих факторов можно выявить потребность в модернизации:

- не востребо­ван­ность на внешнем рынке товаров и услуг национального производства;
- отсутствие или низкая конкурентоспособность национальной продукции, причинами которой является устаревшее оборудование и методы производства;
- отсутствие или нехватка финансирования;
- отсутствие прозрачности работы предприятий для потенциальных инвесторов; [4].

Можно отметить факторы, которые оказывают прямое влияние на модернизацию реального сектора экономики и его конкурентоспособность на внешнем рынке:

1. Инновационная деятельность. Данная деятельность включает в себя создание и применение технологических и технических новинок с целью рационализации и автоматизации процессов управления и производства. Прежде всего деятельность компаний оценивается по экономической эффективности как соотношению полученной выгоды и затраченных ресурсов.

2. Инвестиционный климат в стране. Инвестиции играют значительную роль в развитии экономики обеспечивая расширение и возобновление основных фондов производства и повышения их конкурентоспособности [5].

Следует отметить, что большинство предприятий реального сектора экономики Казахстана до сих пор не достигло мирового стандарта. Поэтому модернизация существующих механизмов и внедрение новых инновационных технологий для развития реального сектора экономики и его конкурентоспособности является актуальным вопросом.

Однако необходимо подчеркнуть, что в настоящее время в Республике Казахстан функционируют различные институты и разработаны программы в поддержку модернизации предприятий реального сектора. Так, например, программа поддержки предприятий реального сектора «Производительность – 2020» предлагает ряд инструментов – инновационные гранты, возмещение затрат на обучение отечественных кадров и привлечение высококвалифицированных зарубежных, а также на покупку лицензий, технологий и лизинг необходимого современного оборудования с применением льгот [6].

По итогам развития на 2022 год в Казахстане в секторе промышленности было запущено 160 проектов, сумма инвестиций составила 2 трлн тенге, создано 15,7 тыс постоянных рабочих мест, а совокупные объемы производства составят 1,7 трлн тенге. По развитию в секторе сельского хозяйства стоит отметить один из самых высоких урожаев зерновых за последние 10 лет, где более 80% процентов зерна – высокого качества. Также, в эксплуатацию введено 227 инвестпроектов на сумму 214 млрд тенге. Производство продуктов питания также выросло на 4,2%. В сфере энергетики можно отметить введение газотурбинной установки мощностью 57 МВт на Актюбинской ТЭЦ, которая обеспечит дополнительную выработку электроэнергии. Все это является результатами последовательной работы по созданию благоприятных условий для привлечения инвестиций и ведения предпринимательской деятельности [7].

В 3 квартале 2023 года темп роста цен на готовую продукцию предприятий в целом по экономике замедлился.

Для подавляющего большинства предприятий, наиболее важным фактором при установлении цен на готовую продукцию являются цены на сырье и материалы (для 83,5% предприятий) и спрос (82,7%).

В 3 квартале 2023 года незначительно ухудшилось финансовое положение предприятий: доля устойчивых предприятий уменьшилась до 19,9%, Доля предприятий с критическим финансовым состоянием увеличилась до 28,0%.

В 3 квартале 2023 года, во всех отраслях подавляющее большинство предприятий имеют устойчивое или нормальное финансовое состояние.

Реальный сектор экономики Казахстана

© Ассоциация финансистов Казахстана, 2021

В заключение можно сказать, что реальный сектор экономики является основным источником экономического роста страны и играет главную роль в создании ВВП. Большинство предприятий реального сектора экономики Казахстана до сих пор не достигло мирового стандарта. Однако в настоящее время в Республике Казахстан функционируют различные институты и разработаны программы в поддержку модернизации предприятий реального сектора.

Список использованных источников

1. https://www.banki.ru/wikibank/realnyiy_sektor_ekonomiki/ – Реальный сектор экономики
2. https://studbooks.net/1837362/ekonomika/sostav_struktura_realnogo_sektora_ekonomiki – Состав и структура реального сектора экономики
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-i-tendentsii-realnogo-sektora-ekonomiki-v-sovremennyh-ekonomicheskikh-realiiyah/viewer> – Развитие и тенденции реального сектора экономики в современных экономических реалиях
4. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/114889/1/chinikaylo_sbornik14.pdf – Модернизация реального сектора экономики
5. <https://studrb.ru/works/entry16171> – Понятие реальный сектор экономики
6. https://studwood.net/1563448/ekonomika/gosudarstvennoe_upravlenie_razvitiem_realnogo_sektora_ekonomiki_kazahstana – Государственное управление развитием реального сектора экономики Казахстана
7. <https://ortcom.kz/ru/novosti/1672210359> – Итоги 2022 года в Казахстане: реальный сектор экономики

ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В СТРАХОВОЙ МЕДИЦИНЕ

Примбетова С.Ч.

к.э.н., ст. преподаватель

Урынбаева Б.Р.

Магистрант ОП 7М04101 Экономика

НАО ЗКУ им М.Утемисоа,

Республика Казахстан, г.Уральск

Аннотация: Медицинское страхование – это финансирование медицинской помощи в рамках страховых программ, которая покрывает часть расходов, вызванных страховым случаем из средств фонд. Страховые фонды формируются на целевой основе и рассчитаны на определенный круг участников страховых программ. В статье рассмотрены основные модели финансирования в страховой медицине, раскрыты некоторые модели страховой медицины в зарубежных странах, такие как США, Франция, Германия.

Ключевые слова: медицинское страхование, модель, финансирование, медицинские услуги, здравоохранение.

Системы медицинского страхования складываются из большого числа программ, имеющих свою собственную финансовую базу. Важнейшая характеристика страховой медицины – контрактный принцип распределения фондов. В отличие от государственных органов управления распорядители фондов не обязаны содержать всю сеть государственных медицинских учреждений и имеют право заключать договоры только с лучшими медиками, способными обеспечить больший объем медицинской помощи, более высокого качества. Тем самым отсекаются нежизнеспособные звенья, создаются условия для повышения конечного эффекта здравоохранения. Для страховой медицины характерны два основных подхода к организации медицинской помощи – создание собственной сети медицинских учреждений или заключение контрактов с действующей сетью.

На сегодня в мире существует три системы медицинского страхования: государственная, частная и общественная.

В государственной модели медицинские услуги предоставляются за счет налогов и государственного бюджета. Министерство здравоохранения отделено от агентства, распределяющего ресурсы. Население страны получает медицинскую помощь бесплатно (за исключением небольшого набора медицинских услуг). Таким образом, государство является главным покупателем и поставщиком медицинской помощи, обеспечивая удовлетворение большей части общественной потребности в услугах здравоохранения. Рынку здесь отведена второстепенная роль, как правило, под контролем государства. Эта модель с 1948 г. существует в Великобритании. Она характерна также для Ирландии (1971 г.), Дании (1973 г.), Португалии (1979 г.), Италии (1980 г.), Греции (1983 г.) и Испании (1986 г.). Преимуществами этой модели являются социальная направленность, равенство доступа, контроль цен. Недостатки – зависимость от бюджета, медленная адаптация к изменяющимся потребностям населения, ограниченность выбора [1, с. 63].

Частная модель страхования предполагает непринудительный сбор доходов и исключает накопление достаточных средств для покрытия потребностей в области здравоохранения для всех. Существует множество отдельных частных «систем», в котором предоставление медицинской помощи преимущественно на платной основе, за счет самого потребителя медицинских услуг, отсутствие единой системы государственного медицинского страхования. Главным инструментом удовлетворения потребностей в медицинских услугах является рынок медицинских услуг. Ту часть потребностей, которая не удовлетворяется рынком (малообеспеченные слои населения, пенсионеры, безработные) берет на себя государство путем разработки и финансирования общественных программ медицинской помощи. Наиболее ярко она представлена здравоохранением США, где основа организации здравоохранения – частный рынок медицинских услуг, дополняемый

государственными программами медицинского обслуживания бедных «Medicaid» и пенсионеров «Medicare». Такую модель обычно называют платной, рыночной, американской, иногда – системой частного страхования. Основным преимуществом является дифференцированный пакет услуг в зависимости от желания и дохода гражданина. Минусы: отсутствие контроля цен, конкуренция медицинских организаций по не медицинским факторам, высокие расходы экономики на здравоохранение, отсутствие доступа к медицинским услугам при отсутствии платежеспособности.

Третья, общественная модель: охват медицинских услуг, предоставляемых за счет обязательных социальных взносов, собранных и находящихся в ведении Фонда, отделенный от Министерства здравоохранения. Эту модель определяют как социально-страховую или систему регулируемого страхования здоровья. Данная модель здравоохранения опирается на принципы смешанной экономики, сочетая в себе рынок медицинских услуг с развитой системой государственного регулирования и социальных гарантий, доступности медицинской помощи для всех слоев населения. Она характеризуется в первую очередь наличием обязательного медицинского страхования всего или почти всего населения страны при определенном участии государства в финансировании страховых фондов. Государство здесь играет роль гаранта в удовлетворении общественно необходимых потребностей всех или большинства граждан в медицинской помощи независимо от уровня доходов, не нарушая рыночных принципов оплаты медицинских услуг. Роль рынка медицинских услуг сводится к удовлетворению потребностей населения сверх гарантированного уровня, обеспечивая свободу выбора и суверенитет потребителей. Многоканальная система финансирования (из прибыли страховых организаций, отчислений от зарплаты, государственного бюджета) создает необходимую гибкость и устойчивость финансовой базы социально-страховой медицины. Плюсы этой модели: социальная направленность, солидарная ответственность, повышение конкуренции и контроля качества, снижение неформальных платежей. Минусы: риск недофинансирования из-за уклонения от уплаты взносов, необходима соответствующая ИТ инфраструктура.

В настоящее время, проблема охраны здоровья населения приобретает большую актуальность. Любая реформа здравоохранения – это поиск путей оказания высококвалифицированной и качественной медицинской помощи и улучшение функционирования отрасли. Зарубежный опыт содержит важные уроки того, как создать систему здравоохранения, при этом сократить затраты государства.

Рассмотрим некоторые модели страховой медицины в зарубежных странах, такие как США, Франция, Германия.

Международный опыт применения страховой медицины США (общественное страхование). Medicare – это государственная система единого плательщика для пожилых людей и инвалидов. Она была создана Конгрессом в 1965 году (в 1997-2003 годах расширена за счет частных плательщиков).

Medicare (для лиц старше 65 лет) финансируется в основном из общих доходов (43%), налогов на фонд заработной платы (36%) и страховых взносов бенефициаров (15%). «Оригинальная программа Medicare» подразделяется на часть А (больничное страхование), часть В (дополнительное медицинское страхование) и часть D (покрытие рецептурных препаратов). Существует также часть С (Medicare Advantage), которая предлагает планы типа Medicare через частных страховщиков, и Medigap, которая покрывает карманные расходы, которые не покрывает Medicare [2, с. 94].

Трастовый фонд Medicare состоит из двух отдельных фондов. Целевой фонд больничного страхования (HI, hospital insurance trust) финансируется в основном за счет налогов на заработную плату и подоходных налогов на пособия по социальному обеспечению. Целевой фонд Дополнительного медицинского страхования (SMI, Supplemental Medical Insurance) финансируется за счет общих налоговых поступлений и страховых взносов, которые платят участники программы.

Medicaid – это система с гарантированным финансированием, управляемая штатами и реализуемая через частных страховщиков. Она была создана в 1965 году и затем расширена.

На национальном уровне около 60% программы финансируется из федерального бюджета (федеральный процент помощи Medicaid варьируется в зависимости от штата), а остальная часть финансируется штатом.

Модель группового страхования на базе работодателя. Работодатели с 50 и более сотрудниками могут понести наказание, если они не обеспечивают адекватное субсидирование медицинского страхования сотрудников. Работодатель выбирает страховую компанию (компания) и план (планы), доступные для его сотрудников и членов их семей; обычно люди выбирают страховку в течение ежегодного периода регистрации. При полном страховом покрытии работодатель вычитает медицинские взносы сотрудников непосредственно из заработной платы. Затем работодатель выплачивает страховщику полную сумму страхового взноса. Крупные работодатели могут выбрать самострахование. Вместо того чтобы платить страховую премию страховщику, организация берет на себя ответственность за выплату страховых возмещений своим сотрудникам. Эти организации часто продолжают платить административный взнос страховщику, который управляет страховым планом, обрабатывает претензии и договаривается о стоимости с поставщиками услуг.

Рынок индивидуального страхования. Закон о доступном медицинском обслуживании (The Affordable Care Act (ACA)) сделал обязательным наличие страховки у физических лиц, хотя штраф за отсутствие страховки впоследствии был снижен до \$0. Те, у кого нет доступной страховки от работодателя, могут получить право на субсидируемое частное страхование через онлайн-рынки штата/федеральные рынки ACA (вариант государственного страхования отсутствует). Индивидуальные планы и планы для малых групп выпускаются под гарантии, имеют рейтинг сообщества, подчиняются правилам андеррайтинга/надзору DOI (Управления по страхованию) штата и подлежат схеме корректировки рисков на уровне штата. Работники, работающие на себя, могут приобрести индивидуальное страхование через рынок (маркетплейс) ACA или напрямую у частных страховщиков.

Расходы на здравоохранение в Германии составляют меньше, чем в США, процент от совокупного объема ВВП и от ВВП на душу населения, затраты страны на эти нужды в последние годы увеличиваются тревожными темпами. В 2019 году здравоохранение в Германии занимало 11 % от ВВП.

Впервые в стране было введено долевое участие застрахованных в оплате медицинских услуг, и теперь каждый прием у терапевта, пребывание в больнице, выписка рецепта и некоторые специализированные услуги обходятся немцам в 10 евро. Наиболее высокий уровень долевого участия связан с приобретением лекарств по рецепту: он составляет 10% от их стоимости. В целом, непосредственно «из кармана» немцы оплачивают 13% совокупных расходов на здравоохранения – этот показатель лишь немногим ниже, чем в США. Имеющиеся на данный момент предварительные данные говорят о том, что введение долевого участия позволило немного снизить уровень использования медицинских услуг и расходы на здравоохранение.

Функции по регулированию системы здравоохранения разделены между центральным правительством и региональными органами власти. Центральное правительство разрабатывает общенациональный единый бюджет системы здравоохранения, принимает решение о включении новых медицинских процедур в страховой пакет и устанавливает расценки компенсации врачам. Часть этих задач решается законодательным путем, а другие – за счет переговоров между Национальной ассоциацией больничных касс и Национальной ассоциацией врачей. На региональном уровне земельные ассоциации больничных касс и врачей договариваются об общем объеме расходов на нужды здравоохранения, контрактах с врачами и уровне их гонораров, процедурах надзора за деятельностью медиков, а также стандартах отчетности о рецептурном отпуске лекарств. С позиции силы на этих

переговорах, несомненно, выступают больничные кассы, за которыми стоит государство, и это позволяет им фактически навязывать расценки компенсации и иные ограничения провайдером. В пересчете на покупательную способность средний заработок немецкого врача сегодня на 80% ниже, чем у его американского коллеги.

В Германии есть два вида медицинских страховок:

Государственная – *gesetzliche Krankenversicherung* или сокращенно GKV. Отчисления на обязательное медицинское страхование (*gesetzliche Krankenversicherung, GKV*) состоят из двух видов:

1. Общая ставка взносов (*allgemein Beitragssatz*), которая одинаковая и в настоящее время составляет 14,6% для всех медицинских страховых компаний.
2. Дополнительный взнос (*Zusatzbeitrag*), которые определяются медицинскими кассами индивидуально.

Общая ставка взноса и дополнительный взнос оплачиваются поровну работниками и работодателями или пенсионерами и пенсионным страхованием.

- Частная – *private Krankenversicherung*, или PKV. В дополнение к установленной законом общей ставке взносов, составляющей в настоящее время 14,6 процента, компании обязательного медицинского страхования могут взимать дополнительные взносы. Сумма определяется каждым фондом самостоятельно. Средняя ставка дополнительных взносов определяется Федеральным министерством здравоохранения в качестве расчетной переменной постановлением. является Германия, где на здравоохранение расходуется около 11% ВВП)

Около 74 миллионов человек, а это почти 90 % населения, застрахованы в без малого 100 государственных медицинских страховых компаниях. Около девяти миллионов – клиенты частных медицинских страховых компаний. В Германии действует общественный договор о том, что ни один гражданин в современном социальном государстве не должен остаться без поддержки в случае болезни. Затраты на лечение в зависимости от тяжести заболевания могут очень быстро превысить финансовые возможности заболевшего, поэтому каждый человек, проживающий в Германии, должен иметь медицинскую страховку и может выбрать любую страховую компанию.

Современная система здравоохранения во Франции является централизованной. Существует единая страховая организация – Национальная больничная касса с многочисленными филиалами, разветвленными по всей стране. Филиалы не являются конкурентами, а находятся в подчинении Национальной кассы. Министерство труда и социального обеспечения контролирует деятельность системы здравоохранения. Обязательным медицинским страхованием во Франции охвачены 80% граждан. Французы определенную часть своей заработной платы отчисляют на медицинское страхование (вернее, только третья часть взноса покрывается за счет граждан, две трети – за счет работодателей) [3, с. 43].

Медицинское страхование во Франции существует не само по себе, а является частью социального страхования. Все, кто работает, получают социальную страховку с обязательным ее атрибутом – страховой карточкой, которая обеспечивает застрахованному и членам его семьи доступ к медицинскому сервису без дополнительной оплаты. Если в семье работают два человека, то у каждого есть своя страховая карточка, на одну из которых записываются дети.

Медицинское страхование покрывает 100% расходов на лечение, если произошел несчастный случай на работе, а если причиной недомогания стала болезнь, то пациенту будет компенсировано 75% расходов. По такому принципу оплачиваются визит врача, медикаменты, диагностическое обследование. При необходимости стационарного лечения больничная касса оплатит 33 дня пребывания в больнице, остальные дни пациент оплачивает самостоятельно. Продолжительность лечения более двух месяцев является поводом для госпитализации в бесплатную больницу.

Система компенсации выплат действует следующим образом. Например, при покупке лекарственного препарата в одних аптеках пациент оплачивает его полную стоимость. В течение пяти дней на счет застрахованного будет переведена сумма в размере 75% стоимости препарата. В других аптеках застрахованный оплачивает не полную стоимость с дальнейшей компенсацией, а только «свой» 25%. Затем больничная касса перечисляет аптеке недостающую сумму.

Дни отсутствия на работе, подтвержденные больничным листком, оплачиваются. В данном случае не бухгалтерией по месту работы, а больничной кассой. Именно больничная касса, а не работодатель выплачивает заработную плату за весь период действия больничного листа.

В настоящее время все больше французских работодателей включают добровольное медицинское страхование в социальный пакет. Если работодатель заботится о здоровье своих подчиненных, то статус компании считается очень высоким.

Добровольное медицинское страхование – это не только обслуживание в хороших клиниках, но и решение проблемы денежных выплат за медицинские услуги. При наличии частной страховки пациент уже ничего не платит. Часть стоимости лечения или лекарств оплачивается за счет обязательного медицинского страхования (75%), остальное (25%) – за счет добровольного. Наряду с хорошим качеством обслуживания добровольное медицинское страхование предлагает дополнительные медицинские услуги. Ни одна больничная касса не возместит расходы на приобретение контактных линз или очков с пластиковыми линзами, а компенсирует часть расходов на очки, но на самые простые. Частные же страховые компании могут оплатить стоимость линз. Все зависит от плана страхования, если данный пункт включен в перечень медицинских услуг. Франция

Во Франции базовый уровень всеобщего обязательного медицинского страхования обеспечивается через систему страховых фондов, в основном привязанных к месту работы. Формально эти фонды являются частными компаниями, но на деле они жестко регулируются и контролируются государством. Уровни страховых взносов (финансируемых прежде всего за счет налога на зарплату), выплат и компенсаций провайдерам медицинских услуг определяются правительством.

Французская система здравоохранения занимает 3-е место в мире по объему затрат: расходы на нее составляют примерно 11% ВВП, и по этому показателю Франция уступает только США (17% ВВП) и Швейцарии (11,5%). Крупнейшим источником ее финансирования является налог на зарплату. Работодатели выплачивают за каждого работника налог в размере 12,8% от его жалования, а еще 0,75% добавляет сам работник – таким образом, общая ставка налога на зарплату составляет 13,55%. Кроме того, в стране действует всеобщий социальный налог в размере 5,25% от дохода; для пенсионеров и лиц, получающих пособие по безработице, он уменьшается до 3,95%.

Таким образом, большинство работающих французов фактически платит за медицинское страхование 18,8% дохода. Наконец, специальными налогами облагаются доходы табачных, винно-водочных и фармацевтических компаний.

По большинству предоставляемых услуг предусматривается значительное доленое участие застрахованного потребителя – от 10 до 40% от их стоимости. В результате примерно 13% от объема медицинских услуг французы оплачивают из собственного кармана (примерно столько же, сколько и американцы). Более того, поскольку многие виды медицинской помощи не покрываются страхованием, а ряд наиболее качественных провайдеров медицинских услуг отказывается работать по ставкам, навязываемым страховыми фондами, более 92% жителей Франции приобретают дополнительные страховые полисы у частных структур. На деле частное страхование сегодня составляет во Франции примерно 12,7% всех расходов на медицинскую помощь; по этому показателю среди промышленно развитых стран она уступает лишь Бельгии (15,2%) и Соединенным Штатам (35%).

Рынок частного страхования во Франции по многим параметрам меньше подвергается регулированию, чем в США. К примеру, если в Америке в 20 штатах действует стандартная система страховых взносов, или их объем ограничивается, то во Франции взносы в системе частного медицинского страхования носят в основном дифференцированный характер. Там не существует норм регулирования, определяющих, какие льготы должны быть включены в страховое покрытие, или обязательного «гарантированного выпуска»; существовавшие ранее условия страхового договора могут в дальнейшем из него исключаться. Единственное серьезное ограничение относится к «гарантированной возобновляемости» полиса после двух лет страхового покрытия. В настоящее время различные формы медицинских страховок предоставляют в стране более 118 частных страховщиков.

Как правило во Франции пациент сам вносит плату за лечение, а затем получает компенсацию от государственного фонда и/или частного страховщика. Размер компенсации, за вычетом долевого участия застрахованного, основан на тарифах, согласованных провайдерами медицинских услуг и национальными фондами страхования. Эти тарифы формируются аналогично нашим «клинико-статистическим группам».

Но если тарифы компенсаций устанавливаются государством, то суммы, начисляемые врачами за услуги, не регулируются. Французская система позволяет провайдерам предъявлять счета в объеме, превышающем базовые тарифы, и до 30% врачей так и делают. В некоторых районах страны, в том числе в Париже, доля врачей, чьи гонорары превышают базовые тарифы, достигает 80%. В целом, однако, конкуренция не позволяет большинству медиков чрезмерно завышать свои расценки по сравнению с установленным уровнем; кроме того, врачи, работающие в больницах, в отличие от частнопрактикующих, имеют меньше возможностей для выхода за пределы согласованных тарифов.

Власти также устанавливают размеры компенсаций как для государственных, так и для частных больниц, которым чаще всего не разрешается увеличивать расценки по сравнению с согласованными тарифами. Но, хотя гонорары за услуги и ограничиваются, частные больницы (они называются «клиниками») – на их долю приходится 37% всех койко-мест для краткосрочного пребывания пациентов и 50% койко-мест в хирургических отделениях – сами контролируют свои бюджеты, в то время как государственные больницы действуют в рамках общих годовых бюджетов, разрабатываемых Министерством здравоохранения.

Технологии, которые Национальный совет по здравоохранению относит к категории «обеспечивающих недостаточный уровень медицинских услуг», запрещены к приобретению государственными больницами, а их использование в клиниках не подлежит компенсации из средств национальных страховых фондов. Тем не менее, отказываясь компенсировать применение этих технологий, французское государство признает: исключение продукта, «обеспечивающего недостаточный уровень услуг», из покрываемого страховкой списка не означает, что он неэффективен для лечения определенных заболеваний. Речь идет о том, что правительство предпочитает расходовать деньги на компенсацию за применение других средств, по его мнению более полезных с учетом коллективных интересов.

В целом медицинские услуги во Франции отличаются высоким качеством, однако там есть свои «проблемные направления». До самых недавних пор у французов в принципе не было проблем с быстрым доступом к выбранному ими терапевту. Сегодня, однако, все более серьезную проблему представляют «медицинские кочевники»: пациенты, посещающие одного врача за другим, пока им не поставят тот диагноз, который они предпочитают. Это явление, несомненно, повышает затратность системы здравоохранения. Государство отреагировало на это увеличением долевого участия потребителей в оплате услуг, а также попытками ограничить компенсации врачам.

Значительная часть бремени по обузданию роста затрат в рамках французской системы, судя по всему, перекладывается на плечи медиков. Врач во Франции зарабатывает в среднем всего 40 000 евро (55 000 долларов) в год. Для сравнения, в США средний заработок врача общей практики составляет 146 000, а специалиста – 271 000 долларов в год.

Подобную ситуацию нельзя однозначно воспринимать как негативную (понятия о том, какой «должна» быть зарплата врача, не существует), и к тому же низкие заработки французских докторов отчасти компенсируются следующими льготами: во-первых, обучение в медицинских вузах во Франции оплачивается государством, так что, в отличие от американских коллег, начинающие врачи не обременены долгами, и, во-вторых, французская правовая система резко ограничивает подачу коллективных исков, что значительно сокращает расходы медиков на страхование на случай врачебной ошибки.

Однако французские врачи все сильнее оказывают противодействие попыткам ограничить их вознаграждение в рамках системы медицинского страхования – недавно они провели несколько забастовок и акций протеста. Поскольку бюджетные проблемы в стране усиливаются, разрастание подобных конфликтов весьма вероятно.

Более насущный характер носит другая проблема: общий бюджет и ограничение тарифов за медицинские услуги, в рамках которых действуют больницы, приводят к хроническому недофинансированию основных фондов, чьим результатом становится дефицит передовых медицинских технологий и недоступность наиболее «продвинутых» видов услуг.

Таким образом, медицинское страхование является формой социальной защиты интересов населения в случае потери здоровья от любой причины. Его ведущая цель – гарантировать гражданам при возникновении страхового случая получения медицинской помощи за счет накопленных средств и финансировать профилактические мероприятия. В развитых государствах оно проводится, как правило, в обязательном и добровольном порядке. По обязательному страхованию работодатели отчисляют от своих доходов страховые взносы, за счет которых формируется управляемый государством страховой фонд. По добровольному медицинскому страхованию, оплачиваемому за счет средств самих трудящихся обеспечивается возмещение более высокого уровня медицинской помощи. Условиями обязательного и добровольного медицинского страхования оговаривается перечень соответствующих медицинских услуг, предоставляемых застрахованным гражданам.

Список использованных источников

1. Цыганова, О. А. Медицинское страхование. Учебное пособие / О.А. Цыганова, И.В. Ившин. – М.: ИНФРА-М, 2020. – 176 с.
2. Мамедова С. Основные системы финансирования здравоохранения // Финансы. – 2021. – № 4. – С.91-98.
3. Архипов А.П. Медицинское страхование – поиск направлений развития // Финансы. – 2022. – № 9. – С.41-45.

МЕХАНИЗМ ВОЗДЕЙСТВИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА НА ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рожков Кирилл Александрович
*Магистрант, Карагандинский
университет Казпотребсоюза
Республика Казахстан, г. Караганда*

**Кудайбергенова Салтанат
Кайруллаевна**
*кандидат экономических наук, доцент,
Колледж экономики, бизнеса и права
Карагандинского университета
Казпотребсоюза
Республика Казахстан, г. Караганда*

Аннотация: В данной статье с помощью финансовой модели производственного предприятия рассматривается механизм влияния таких инструментов финансового контроллинга, как контроль кредиторской и дебиторской задолженности, и контроль себестоимости на финансовые результаты деятельности компании.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, бухгалтерский баланс, отчет о прибылях и убытках, кредиторская задолженность, дебиторская задолженность, себестоимость.

Современный этап развития мировой экономики, пожалуй, войдет в историю, как один из самых насыщенных на потрясения. Эпидемия COVID-19 и последовавший за ней спад деловой активности и объемов мировой торговли, санкционная война Китая и США, суровые экономические и политические ограничения в отношении Российской Федерации, переоценка роли доллара в международном бизнесе. Эти события хоть и имеют совершенно иной масштаб, тем не менее оказывают влияние и на экономику Казахстана, финансовое состояние его предприятий и домашних хозяйств. В таких условиях предпринимателям необходимо жестко контролировать финансовое состояние предприятия. Именно с этой целью, зародившись в середине XX века в Германии, а затем получив наибольшее распространение в США, был впервые описан финансовый контроллинг, как система управления финансами компании. Основная проблема заключается в том, что большинство предпринимателей и менеджеров не понимают принципов, по которым контроллинг воздействует на результаты финансовой деятельности, и это приводит к неэффективному использованию ресурсов, потере конкурентных преимуществ и снижению финансовой устойчивости предприятий [1]. В связи с этим, *цель* данной научной работы – описание механизма воздействия методов финансового контроллинга на финансовое состояние компании.

Для достижения поставленной цели, в рамках этой работы были поставлены следующие задачи:

1. Изучить инструменты финансового контроллинга, наиболее ярко демонстрирующие механизм его влияния на финансовые результаты компании;
2. Продемонстрировать механизм воздействия контроллинга на финансовые результаты компании;

Для выполнения цели работы будет использоваться метод финансового моделирования. Построенная финансовая модель состоит из двух основных частей: бухгалтерский баланс со связанными таблицами и отчет о прибылях и убытках со связанной таблицей. По данному направлению существует ряд научных статей и работ (например, работы Петровой Э.Н., 2020; Фоминой О.А., 2023; Никулиной О.В. и Коваленко А.И., 2017), объединяющим признаком которых является теоретическая направленность и описание понятия, функций, принципов финансового контроллинга, тогда как практическая сторона

вопроса в вышеперечисленных исследованиях слабо освещена, в связи с чем была поставлена цель этой работы [2] [3] [4].

За весь период существования финансового менеджмента, как системы управления финансами предприятия, было разработано и применено на практике большое количество различных инструментов финансового контроллинга: бюджетирование, анализ отклонений, коэффициентный анализ, и т.д [5]. Но, исходя из проблемы данного исследования, для изучения и моделирования были выбраны два инструмента: контроль дебиторской и кредиторской задолженности и контроль себестоимости. Обоснование выбора следует из их специфики, и основных проблем финансового менеджмента среди казахстанских предприятий МСБ: во-первых, неграмотное управление дебиторской и кредиторской задолженностью, и недопонимание роли их сопоставления по срокам и размерам. Во-вторых, демпинг, высокая конкуренция, особенно в сфере торговли, и необходимость оптимизации затрат для поддержания конкурентоспособности компании [6]. В конечном итоге, обозначив эти проблемы, как наиболее масштабные для сектора малого и среднего бизнеса в РК, было принято решение акцентировать внимание работы на контроле дебиторской/кредиторской задолженности и контроле себестоимости.

Рассмотрим теоретические аспекты контроля дебиторской и кредиторской задолженности, как инструмента финансового контроллинга. Финансовый контроллинг – это система управления, обеспечивающая координацию, планирование, мониторинг и анализ финансовых показателей для достижения стратегических и оперативных целей компании [7].

Контроль дебиторской и кредиторской задолженности представляет собой совокупность мероприятий, направленных на управление обязательствами компании перед поставщиками (кредиторская задолженность) и задолженностями покупателей перед компанией (дебиторская задолженность). Цель инструмента – ускорить обороты задолженности: сделать так, чтобы покупатели быстрее погашали задолженность перед компанией, а компания перед поставщиками.

Дебиторская задолженность – это сумма средств, которую контрагенты должны компании за предоставленные товары, услуги или работы [8].

Кредиторская задолженность – это сумма обязательств компании перед ее поставщиками или подрядчиками [8].

Для эффективного управления задолженностями предприниматель/менеджер должен контролировать сроки их возникновения, установленные договорами сроки погашения, условия расчетов и объемы задолженности с помощью таких мер, как: переговоры с клиентами и поставщиками для установления наиболее выгодных для компании сроков и условий взаиморасчетов, коэффициентный анализ дебиторской и кредиторской задолженности, ведение реестра платежей и взаиморасчетов.

Перейдем к анализу теоретических аспектов контроля себестоимости, как инструмента финансового контроллинга. Контроль себестоимости – это процесс управления затратами на производство и реализацию продукции с целью оптимизации структуры себестоимости, снижения расходов и увеличения маржинальности [8]. Основная цель инструмента – выявление возможностей для снижения стоимости продукции без ущерба ее качеству. В рамках применения этого инструмента предприниматель/менеджер должен контролировать структуру себестоимости продуктов, ее динамику в целом, и динамику ее отдельных статей. Для оценки эффективности управления себестоимостью продукции, существуют такие показатели, как валовая прибыль, норма валовой прибыли (Cross Margin), EBITDA, EBIT, чистая прибыль и коэффициенты рентабельности. При применении инструмента контроля себестоимости, компания может:

1. Определить статьи расходов, имеющие наибольший и наименьший вес в структуре себестоимости продукта, и оценить их динамику во времени;
2. Рассчитать чистую прибыль на единицу произведенного продукта;
3. Оценить рентабельность конкретного направления деятельности компании на предмет убыточности;

4. Оценить эффективность управления административными расходами, и расходами на реализацию;
5. Определить, на каком этапе формирования стоимости продукта формируется убыточность (при анализе фактической себестоимости).

Контроль себестоимости на единицу продукции реализуется с помощью калькуляции, если же предприниматель/менеджер ставит целью контроль себестоимости отдельного направления деятельности, или всей деятельности целиком, используются отчеты, созданные на основе данных бухгалтерской и финансовой отчетности (ОПиУ и отчеты о реализации).

Для наглядной демонстрации механизма воздействия этих инструментов на финансовое состояние компании была составлена финансовая модель, обладающая следующими характеристиками:

Анализируемый период – 6 месяцев. Выбран краткосрочный период для демонстрации возможностей оперативного контроллинга.

Вид деятельности предприятия – производство бытовой техники и мебели для дома. Выбор обусловлен механизмом формирования себестоимости у производственных компаний: он проще в понимании и восприятии.

Размер предприятия – крупное. В крупных масштабах легче заметить изменения в абсолютных значениях сумм статей бухгалтерского баланса и отчета о прибылях и убытках.

Структура финансовой модели:

1. Бухгалтерский баланс ↔ Расшифровка статей $\begin{matrix} \leftrightarrow \text{Расшифровка кр-ой зад-ти} \leftrightarrow \text{Анализ} \\ \leftrightarrow \text{Расшифровка деб-ой зад-ти} \leftrightarrow \text{Анализ} \end{matrix}$;
2. Отчет о прибылях и убытках ↔ Расшифровка структуры себестоимости.

Цель финансовой модели: демонстрация механизма воздействия инструментов контроллинга на статьи бухгалтерского баланса и отчета о прибылях и убытках, финансовые коэффициенты и показатели, отражающие эффективность управления компанией и ее финансовое положение.

Перейдем к анализу построенной финансовой модели. В таблице 1 представлена расшифровка дебиторской задолженности (далее – ДЗ), и анализ ее сроков и просрочек компании, не применяющей контроллинг. Исходя из данных таблицы, можно сделать следующие выводы: наличие просроченной задолженности на сумму 2 973 051,2 тыс. тг, из нее свыше 90 дней – 2 854 776,5 тыс. тг; коэффициент оборачиваемости ДЗ – 9,48; средний период погашения ДЗ – 37,98 дней, доля ДЗ в выручке – 0,11. Отсюда можно сделать вывод, что хотя финансовые коэффициенты показывают значения в пределах нормы для предприятий данной отрасли, большие объемы просроченной ДЗ, говорят о наличии большого резерва финансовых ресурсов, который менеджмент компании не использует.

Таблица 1 – Анализ дебиторской задолженности компании, не применяющей контроллинг, на 30.06.2024 г.

Контрагент	Сумма задолженности, тыс. тг	Срок возникновения	Дата погашения	Срок задолженности, дней	Просрочка по договору, дней
Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков	3 338 031,3				
ТОО «ДрайвТехПром»	2 346 471,4	23.11.2022	23.11.2023	585	220
ТОО «ТурЛайн»	218 288,2	07.05.2024	06.07.2024	54	-6
ТОО «StellarMotors»	208 142,8	04.04.2024	01.10.2024	87	-93
АО «SteelNova»	198 506,9	01.06.2024	31.07.2024	29	-31
ТОО «MERIDIAN COMPANY»	118 274,6	16.02.2024	06.04.2024	135	85
ТОО «Silk Road Electronics»	101 353,4	15.04.2024	14.07.2024	76	-14
АО «Футбольный клуб Металлург»	44 569,3	18.04.2024	07.07.2024	73	-7
ТракФорс ТОО	26 353,6	15.05.2024	14.07.2024	46	-14

КомбиТранс ТОО	19 521,0	30.12.2023	24.12.2024	183	-177
ТОО «ТрансКомфорт»	17 352,0	15.06.2024	14.08.2024	15	-45
ТОО «Радуга-транспорт»	10 262,7	27.04.2024	16.07.2024	64	-16
ТОО «Рудненский кирпичный завод»	9 941,3	09.05.2024	05.11.2024	52	-128
ТОО «ГородЛайн»	8 978,0	10.05.2024	09.07.2024	51	-9
ИП «Иван Корин Михайлович»	5 335,7	04.06.2024	03.08.2024	26	-34
ТОО «УрбанТранспорт»	2 877,9	09.12.2022	07.06.2023	569	389
ТОО «Мобилис»	791,2	10.06.2024	07.12.2024	20	-160
ТОО «КазМарганец»	376,0	01.05.2024	10.07.2024	60	-10
ТОО «Инджас Логистикс»	347,0	30.04.2024	29.06.2024	61	1
АО «Интерком»	282,0	30.06.2024	29.08.2024	0	-60
ТОО «TOLAGAI-2050»	3,6	31.05.2024	30.07.2024	30	-30
ИП «Твой Дом»	2,7	07.03.2024	06.05.2024	115	55
Прочая краткосрочная дебиторская задолженность	616 496,3				
АО «Центр электронных финансов»	502 904,8	31.12.2023	30.03.2024	182	92
АО «Жасыл Даму»	107 374,2	20.06.2024	17.12.2024	10	-170
ГУ «Комитет национальной безопасности»	3 686,7	27.06.2024	26.08.2024	3	-57
АО «Станция Экибастузская ГРЭС-2»	2 522,4	24.01.2022	01.09.2022	888	668
Маханов Тулеген Алтынбекович	8,2	11.06.2024	11.07.2024	19	-11

Аналогично анализу ДЗ, был проведен анализ кредиторской задолженности (далее – КЗ) компании, не применяющей контроллинг. Исходя из данных таблицы 2, были получены следующие данные: объем просроченной КЗ составляет 204 976,2 тыс. тенге, из нее свыше 90 дней – 11 179,6 тыс. тенге.; коэффициент оборачиваемости КЗ – 9,37; средний срок оплаты КЗ – 38,43 дней; доля КЗ в обязательствах – 0,09; коэффициент просроченной задолженности – 0,007. Данные анализа указывают на высокое качество КЗ предприятия и показатели, оборачиваемости, сопоставимые с показателями ДЗ. Не смотря на это, было допущено образование просрочки по расчетам с поставщиками, что говорит о низком качестве менеджмента, так как просроченная КЗ составляет всего 5,17% от всей ДЗ, то есть, при грамотном управлении денежными потоками, этой ситуации можно было избежать.

Таблица 2 – Анализ кредиторской задолженности компании, не применяющей контроллинг, на 30.06.2024 г.

Контрагент	Сумма задолженности, тыс. тг	Срок возникновения	Дата погашения	Срок задолженности, дней	Просрочка по договору, дней
Краткосрочная задолженность поставщикам и подрядчикам	2 870 680,0				
ТОО «НордТранс»	2 236 743,0	13.03.2024	09.09.2024	109,00	-71
АО «МеталлСфера»	370 384,7	28.06.2024	28.07.2024	2,00	-28
ИП «ГлобалТекстиль»	193 127,8	13.05.2024	27.06.2024	48,00	3
ГУ «ЭнергоРесурс»	8 258,4	04.05.2024	03.07.2024	57,00	-3
ТОО «АгроПрайм»	7 626,2	31.05.2024	30.07.2024	30,00	-30
АО «ТехноЛидер»	6 994,6	31.03.2023	25.03.2024	457,00	97
ИП «СтройЛайн»	5 823,3	23.08.2023	17.08.2024	312,00	-48
ГУ «ТранспортСнаб»	5 535,6	30.06.2024	30.07.2024	-	-30
ТОО «ЭкоТехнологии»	5 182,5	28.06.2024	28.07.2024	2,00	-28
АО «ПрогрессМаш»	4 256,1	30.06.2024	14.07.2024	-	-14

ИП «ВекторСервис»	3 664,5	31.01.2023	26.01.2024	516,00	156
ГУ «ГосТехСнаб»	3 513,8	30.06.2024	27.12.2024	-	-180
ТОО «УниСтрой»	2 393,5	10.06.2024	10.07.2024	20,00	-10
АО «СтальПро»	2 341,8	07.06.2024	07.07.2024	23,00	-7
ИП «МегаДизайн»	1 936,7	06.05.2024	05.07.2024	55,00	-5
ГУ «КоммунЭнерго»	903,8	05.06.2024	05.07.2024	25,00	-5
ТОО «СнабСоюз»	737,5	26.06.2024	23.11.2024	4,00	-146
АО «ФьюжнТех»	668,8	24.02.2024	24.04.2024	127,00	67
ИП «ЛогистТрейд»	636,2	27.06.2024	27.07.2024	3,00	-27
ГУ «ЭкоСнабжение»	634,8	13.06.2024	13.07.2024	17,00	-13
ТОО «АвтоСила»	520,6	30.11.2023	28.02.2024	213,00	123
АО «РесурсТех»	520,1	19.06.2024	19.07.2024	11,00	-19
Прочие (менее 500,0 тыс.тенге)	8276,0				

Перейдем к изучению Отчета о прибылях и убытках, а именно, его расшифровки в виде структуры себестоимости, за 6 месяцев 2024 года, компании, не применяющей контроллинг. В поиске путей оптимизации расходов компании, менеджер/предприниматель должен обращать внимание на отдельные статьи себестоимости, проявившие наибольшую динамику за период, или составляющие наибольший вес в том, или ином разделе. К примеру, в составе накладных расходов (см. таблицу 3) высокую динамику показатели вынесенные статьи, а статья «Оплата труда», кроме прочего, составляет более 50% от суммы всех накладных расходов. В разделе «Расходы по реализации» наибольший вес составляют статьи «Командировочные расходы» и «Транспортные расходы», хоть они и показали отрицательную динамику в сравнении с аналогичным периодом 2023 года. В разделе «Административные расходы» вынесенные статьи также показали стремительный рост. При применении финансового контроллинга, менеджер/предприниматель имеет возможность отслеживать и корректировать вес и динамику подобных статей себестоимости, и разными способами оптимизировать ее структуру, повышая таким образом чистую прибыль компании.

Таблица 3 – Структура себестоимости продукции компании, не применяющей контроллинг за 6 месяцев 2024 года.

№ п/п	Наименование	6М 2024	6М 2023
1	Доходы	37 565 358,6	15 100 792,9
1.1	Доходы от реализации продукции цеха 1	34 490 677,2	6 710 577,3
	<i>Мелкая бытовая техника</i>	33 850 078,65	6 622 591,15
	<i>Крупная бытовая техника</i>	640 598,59	87 986,11
1.2	Доходы от реализации продукции цеха 2	3 041 673,9	8 323 762,6
	<i>Бытовая мебель</i>	3 041 673,89	8 323 762,58
1.3	Прочая реализация	33 007,5	66 453,0
2	Себестоимость реализованных товаров и услуг	27 936 791,5	12 255 548,1
2.1	Себестоимость продукции цеха 1	24 912 262,9	5 186 495,6
2.2.	Себестоимость продукции цеха 2	2 128 111,9	6 394 726,6
2.3.	Себестоимость прочей реализации	31 342,6	46 500,0
2.4.	Накладные расходы, в том числе:	865 074,1	627 825,9
	<i>ГСМ на отопление и технологические нужды</i>	52 816,64	33 287,98
	<i>Оплата труда</i>	475 508,06	312 712,86
	<i>Услуги рабочего персонала</i>	10 565,41	–
	<i>Списание прочих ТМЦ на нужды производства</i>	57 277,75	5 895,32
4	Расходы по реализации, в том числе:	1 184 816,6	1 054 073,2
	<i>Командировочные расходы</i>	12 599,20	39 829,54
	<i>Транспортные расходы (доставка до потребителя)</i>	288 282,73	303 306,63

5	Административные расходы, в том числе:	1 930 713,2	506 802,3
	Обучение сотрудников	208 173,17	3 838,55
	Расходы на ремонт и содержание ОС	233 606,14	12 522,56
11	Чистая прибыль (убыток)	7 545 195,3	1 263 708,9

Таким образом, проведя анализ ДЗ, КЗ и структуры себестоимости компании, мы можем сделать вывод о наличии финансовых проблем у компании, которые можно решить с помощью инструментов финансового контроллинга. Далее будем исходить из предположения, что эта же компания за анализируемый период (6 месяцев 2024 года) активно использовала инструменты контроллинга, реализовав следующие меры по улучшению финансового состояния предприятия:

1. Управление дебиторской задолженностью:

- Взыскание в судебном порядке 50% суммы задолженности с ТОО «ДрайвТехПром»;
- Предъявление письма-претензии о задолженности в ТОО «MERIDIAN COMPANY»;
- Взыскание в судебном порядке 100% суммы задолженности с ТОО «Урбан Транспорт»;
- Переговоры с ИП «Твой Дом» о взаиморасчетах;
- Изъятие суммы с цифрового счета в АО «Центр электронных финансов»;
- Взыскание в судебном порядке 100% суммы внесенной гарантии с АО «Станция Экибастузская ГРЭС-2».

2. Управление кредиторской задолженностью:

- Продление сроков оплаты по договору с ИП «ГлобалТекстиль»;
- Погашение 100% суммы всех просроченных платежей в результате взыскания средств с ТОО «ДрайвТехПром».

3. Оптимизация себестоимости:

- Уменьшение расходов по статье «ГСМ на отопление и технологические нужды» на 40% за счет перехода с дизельного топлива на газ;
- Уменьшение расходов по статье «Оплата труда» в Накладных расходах на 10% за счет отнесения части работы на аутсорсинг;
- Увеличение расходов на Услуги рабочего персонала в связи с передачей части работы на аутсорс;
- Снижение расходов на статью «Списание прочих ТМЦ на нужды производства» на 50% в связи с созданием комиссии по проверке актов списания ТМЦ;
- Сокращение расходов по статье «Командировочные расходы» за счет введения отчетности за использованные командировочные;
- Снижение транспортных расходов на 10% за перехода на условия поставки EXW;
- Снижение расходов по статье «Обучение сотрудников» на 50% в связи с усилением контроля за бюджетом управления по работе с персоналом.

Итог реализации вышеперечисленных мер показан в таблице 4. Благодаря использованию инструментов финансового контроллинга предприятию удалось увеличить ликвидность за счет увеличения объема денежных средств, сопровождающегося уменьшением КЗ и ДЗ; значительно сократить срок погашения ДЗ, увеличив коэффициент оборачиваемости ДЗ на 68%; улучшить качество КЗ за счет погашения просроченной задолженности; увеличить чистую прибыль на 2,9% и рентабельность на 0,6%, только за счет оптимизации расходов.

Таблица 4 – Результаты применения контроллинга на предприятии.

	Единица измерения	Без контроллинга	С контроллингом	Темп роста
Показатели бухгалтерского баланса				
Денежные средства и их эквиваленты	тыс. тг	18 898 237,27	20 486 207,04	8,4%
Краткосрочная торговая и прочая ДЗ	тыс. тг	3 962 766,76	2 362 948,59	-40,4%
Итого краткосрочных активов	тыс. тг	48 158 126,56	48 146 278,15	-0,025%
Валюта баланса	тыс. тг	58 485 221,72	58 473 373,32	-0,020%
Краткосрочная торговая и прочая КЗ	тыс. тг	2 982 427,82	2 970 579,42	-0,4%
Итого краткосрочных обязательств	тыс. тг	29 104 012,60	29 092 164,20	-0,041%
Коэффициент оборачиваемости ДЗ	-	9,480	15,898	67,7%
Средний период погашения ДЗ	дней	38	23	-40,4%
Доля ДЗ в выручке	-	0,105	0,063	-40,4%
Коэффициент оборачиваемости КЗ	-	9,367	9,376	0,091%
Коэффициент просроченной КЗ	-	0,007	0,004	-43,4%
Показатели структуры себестоимости				
Себестоимость реализованных товаров и услуг	тыс. тг	27 936 791,50	27 851 097,12	-0,3%
Накладные расходы	тыс. тг	865 074,06	779 379,68	-9,9%
ГСМ на отопление и технологические нужды	тыс. тг	52 816,64	31 689,98	-40,0%
Оплата труда	тыс. тг	475 508,06	427 957,25	-10,0%
Услуги рабочего персонала	тыс. тг	10 565,41	22 187,36	110,0%
Списание прочих ТМЦ на нужды производства	тыс. тг	57 277,75	28 638,87	-50,0%
Расходы по реализации	тыс. тг	1 184 816,61	1 153 468,50	-2,6%
Командировочные расходы	тыс. тг	12 599,20	10 079,36	-20,0%
Транспортные расходы (доставка до потребителя)	тыс. тг	288 282,73	259 454,46	-10,0%
Административные расходы	тыс. тг	1 930 713,23	1 826 626,64	-5,4%
Обучение сотрудников	тыс. тг	208 173,17	104 086,59	-50,0%
Расходы на ремонт и содержание ОС	тыс. тг	233 606,14	233 606,14	0,0%
Чистая прибыль (убыток)	тыс. тг	7 545 195,32	7 766 324,40	2,9%
Рентабельность	%	20,1%	20,7%	-

Таким образом, было доказано, что такие инструменты финансового контроллинга, как контроль дебиторской и кредиторской задолженности, и контроль себестоимости способны влиять на показатели финансовой отчетности, а значит, и на финансовое положение компании в лучшую сторону за счет оптимизации взаиморасчетов с поставщиками и покупателями, а также оптимизации расходов компании.

Список использованных источников

1. Акдаулет, Ж. Т. Финансовый менеджмент в Казахстане: проблемы и решения / Ж. Т. Акдаулет, А. К. Кабиева. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 47 (233). – С. 218-221.
2. Петрова, Э. Н. Финансовый контроллинг // Молодой ученый. – 2020. – №48 (338). – С. 538-541.
3. Фомина, О. А. Цифровые инструменты организации внутреннего финансового контроля на предприятии // Молодой ученый. – 2023. – №44 (491). – С. 364-366.
4. Никулина, О. В., Коваленко, А. И. Организация финансового контроля и контроллинга в процессе управления инновационной деятельностью промышленных компаний // Россия: тенденции и перспективы развития. – 2017. – №12-2.

5. Ансофф, И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
6. Жусупов, Е. А. Современные тенденции развития финансового менеджмента в Республике Казахстан / Е. А. Жусупов, Д. А. Тлеужанова. – Текст: непосредственный // Экономика, управление, финансы: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Пермь, февраль 2014 г.). – Т. 0. – Пермь: Меркурий, 2014. – С. 64-67.
7. Высторопец, Т. Е. Финансовый контроллинг как инструмент бухгалтерского инжиниринга в управлении финансовым состоянием предприятия // Universum: экономика и юриспруденция. – 2021. – №1 (88).
8. Финансовый менеджмент: учебное пособие / Ювица, Николай Владимирович ... – Алматы: Қазақ университеті, 2008. – 235 с. . – Библиогр.: С. 212-216
9. Юззович, Л. И., Кузнецова, Е. П., Юззович, А. В. Контроллинг как система управления финансовой деятельностью предприятия // Фундаментальные исследования. – 2017. – №3. – С. 229-233.
10. Уланова Жанна Юрьевна Формирование системы финансового контроллинга на предприятии // Вестник ВУиТ. 2015. №1 (33).

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНТЕГРАЦИИ ДАННЫХ В СИСТЕМАХ ORACLE

Рябинин Д.А.

Магистрант

Мутовина Н.В.

Кандидат технических наук, доцент

Некоммерческое акционерное общество

"Карагандинский технический

университет

имени Абылкаса Сагинова"

Караганда, Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы к интеграции данных в системах Oracle, включая использование облачных технологий, микросервисных архитектур, методов машинного обучения и гибридных решений. Особое внимание уделяется автоматизации ETL-процессов и управлению большими объемами данных. Предложены рекомендации по повышению производительности и гибкости информационных систем.

Ключевые слова: интеграция данных, Oracle, облачные технологии, микросервисы, машинное обучение, ETL-процессы, производительность систем.

Современные организации сталкиваются с необходимостью обработки огромных объемов данных, поступающих из разнородных источников: корпоративных систем, IoT-устройств, веб-сервисов и внешних баз данных. Ключевым вызовом становится эффективная интеграция этих данных в единую систему для анализа и использования в бизнес-процессах. При этом важно учитывать как структурированные, так и неструктурированные данные, что требует внедрения более гибких и адаптируемых решений.

В последние годы технологии интеграции данных претерпели значительные изменения, особенно с учетом развития облачных решений, микросервисной архитектуры и машинного обучения. Oracle, как одна из ведущих компаний в области управления данными, предлагает широкий спектр решений для интеграции, начиная от традиционных локальных продуктов, таких как Oracle Database, и заканчивая облачными платформами, такими как Oracle Cloud Infrastructure (OCI). В условиях перехода на цифровые технологии и ускоренной цифровизации бизнеса возникает необходимость пересмотра традиционных подходов к интеграции данных. В этой статье будут рассмотрены инновационные методы, которые позволяют повысить производительность и масштабируемость систем, а также минимизировать время отклика при обработке данных.

Одним из ключевых направлений развития интеграционных процессов является переход на облачные технологии. Внедрение облачных решений позволяет значительно улучшить гибкость, доступность и безопасность данных, а также снизить затраты на поддержку инфраструктуры. Oracle предлагает множество сервисов для упрощения работы с данными, которые включают как готовые платформы для хранения и обработки данных, так и инструменты для их интеграции.

Oracle Autonomous Database представляет собой полностью управляемую базу данных, которая использует искусственный интеллект для автоматизации задач администрирования, таких как настройка, обновления, мониторинг и безопасность. Благодаря использованию машинного обучения, ADB способна автоматически адаптироваться к изменяющимся нагрузкам и запросам. Это значительно снижает затраты на поддержку и улучшает производительность.

Для интеграции данных ADB предлагает встроенные инструменты для автоматической синхронизации с другими облачными сервисами Oracle и внешними системами. Такой подход упрощает процессы обработки данных и позволяет минимизировать затраты на ручную настройку и поддержку.

Oracle Data Integration Platform (DIP) обеспечивает унифицированный подход к интеграции данных, включая поддержку как традиционных ETL-процессов, так и более современных методов обработки данных, таких как потоковая передача данных и управление API. DIP идеально подходит для организаций, использующих гибридные системы, где данные могут храниться как локально, так и в облаке.

DIP предоставляет гибкие механизмы для синхронизации данных между различными платформами и форматами, что делает его незаменимым инструментом в многосистемных средах. Используя DIP, организации могут без особых усилий интегрировать данные из различных источников, включая базы данных, файлы, облачные хранилища и IoT-устройства.

Oracle Cloud Infrastructure (OCI) представляет собой высокопроизводительную платформу для создания и управления облачными решениями. OCI обеспечивает быструю обработку больших объемов данных и идеален для построения масштабируемых решений в условиях динамично изменяющихся бизнес-требований. Например, использование сервиса OCI Streaming позволяет собирать и обрабатывать данные в реальном времени, что критически важно для таких отраслей, как финансы и здравоохранение, где важен быстрый отклик на изменение ситуации.

Таблица 1 – Сравнение облачных решений Oracle

Параметр	Oracle Autonomous Database (ADB)	Oracle Data Integration Platform (DIP)	Oracle Cloud Infrastructure (OCI)
Тип решения	Управляемая база данных	Платформа для интеграции данных	Инфраструктура для облачных решений
Основное назначение	Автоматизация администрирования и оптимизация работы с данными	Интеграция данных через ETL, API и потоковую передачу	Обеспечение высокой производительности и масштабируемости
Поддержка машинного обучения	Да, встроенные алгоритмы	Да, поддержка автоматической обработки данных	Да, интеграция с инструментами для обработки больших данных
Масштабируемость	Высокая, автоматическое масштабирование	Высокая, поддержка гибридных решений	Очень высокая, поддержка огромных объемов данных
Безопасность	Встроенные инструменты защиты данных	Инструменты для защиты в гибридных системах	Продвинутая защита данных и контроль доступа
Интеграция с другими системами	Высокая, через Oracle Cloud и локальные решения	Высокая, поддержка множества API и коннекторов	Поддержка интеграции с другими облачными платформами и локальными системами

Облачные решения обеспечивают гибкость и масштабируемость, что делает их оптимальным выбором для крупных организаций. Однако при использовании облачных технологий необходимо учитывать проблемы безопасности и защиты данных, особенно при

работе с конфиденциальной информацией. Oracle уделяет особое внимание безопасности, предлагая широкий набор инструментов для защиты данных на всех этапах их обработки и хранения [1, с. 89].

Микросервисная архитектура стала одним из самых востребованных подходов для создания гибких и масштабируемых информационных систем. Этот подход основан на разбиении приложения на небольшие, независимые компоненты, каждый из которых выполняет свою функцию и взаимодействует с другими через четко определенные API.

Oracle Integration Cloud (OIC) является мощным инструментом для реализации API-интеграции. OIC поддерживает работу с множеством стандартов, включая REST, SOAP и другие, и предоставляет набор готовых коннекторов для интеграции с популярными облачными и локальными системами. Этот инструмент позволяет автоматизировать процесс подключения различных сервисов и систем, обеспечивая высокую степень совместимости и упрощая интеграцию.

Использование OIC позволяет организации легко управлять и масштабировать микросервисные решения, а также интегрировать данные из различных источников. Благодаря возможностям OIC можно подключать внешние API, что помогает интегрировать новые данные в систему в реальном времени и существенно улучшить обмен информацией между различными сервисами.

Преимущества микросервисов:

- Гибкость: каждый микросервис работает автономно, что позволяет быстро обновлять и масштабировать его без влияния на другие компоненты системы.
- Надежность: отказ одного микросервиса не приводит к сбоям в работе всей системы, что делает архитектуру более устойчивой и отказоустойчивой.
- Масштабируемость: микросервисы легко масштабируются как вертикально, так и горизонтально, что идеально подходит для работы с большими объемами данных.

Примером успешного использования микросервисной архитектуры является проект по интеграции данных для крупной финансовой организации. В этом проекте использовался OIC для подключения к API внешних банковских систем. Это позволило ускорить обработку транзакций на 35% и снизить издержки на обработку данных [2, с. 132].

С развитием технологий машинного обучения, интеграция данных выходит на новый уровень. Oracle активно внедряет методы искусственного интеллекта и машинного обучения для улучшения качества данных, автоматизации процессов и оптимизации систем.

Одной из ключевых возможностей машинного обучения в интеграции данных является способность обнаруживать аномалии в потоках данных. Oracle Machine Learning (OML) предоставляет инструменты для обнаружения и анализа аномалий, что крайне важно для систем мониторинга и анализа данных. Это позволяет оперативно реагировать на возможные проблемы или утечки данных, минимизируя возможные риски для бизнеса.

Машинное обучение позволяет автоматизировать процессы очистки данных, что особенно важно для работы с большими объемами информации. Алгоритмы OML могут автоматически выявлять и исправлять ошибки в данных, такие как дублирование, пропущенные значения и некорректные записи, что существенно ускоряет подготовку данных к обработке и улучшает качество аналитики [3, с. 67].

Машинное обучение также используется для оптимизации маршрутов передачи данных между различными системами. Это снижает нагрузку на инфраструктуру, улучшает производительность и помогает системе быстрее реагировать на изменения, повышая эффективность интеграции.

В последние годы гибридные архитектуры, которые объединяют локальные и облачные ресурсы, становятся все более востребованными. Такой подход позволяет организациям гибко управлять своими данными и обеспечивать их безопасность, сочетая лучшие аспекты обеих технологий.

Oracle GoldenGate представляет собой решение для репликации данных в реальном времени между различными платформами. Он позволяет синхронизировать данные как в

облачных, так и в локальных системах, обеспечивая высокую производительность и минимизируя задержки при обработке данных. GoldenGate идеально подходит для организаций, которые работают с большими объемами информации и нуждаются в быстрых и точных результатах.

Oracle Data Safe – это решение для обеспечения безопасности данных в гибридных системах. Он предоставляет инструменты для управления доступом и мониторинга безопасности, что особенно важно для защиты данных в мульти-облачных и гибридных средах.

Примером успешного применения гибридной архитектуры является проект по интеграции данных в логистической компании, где Oracle GoldenGate использовался для синхронизации данных между локальными складами и облачными аналитическими платформами. Это позволило оперативно анализировать состояние запасов и оптимизировать логистические цепочки в реальном времени [5, с. 190].

Таблица 2 – Преимущества и недостатки гибридных подходов к интеграции данных в системах Oracle

Характеристика	Преимущества	Недостатки
Гибкость архитектуры	Легкость в добавлении новых ресурсов и расширении системы, возможность работы с локальными и облачными данными одновременно.	Сложности с интеграцией различных типов данных и синхронизацией между облачными и локальными системами.
Производительность	Высокая производительность за счет использования самых подходящих решений для разных типов нагрузки (локальных и облачных ресурсов).	Необходимость в сложной настройке и мониторинге для обеспечения оптимальной производительности и масштабируемости.
Обеспечение безопасности данных	Современные инструменты для защиты данных на всех этапах обработки, включая шифрование и контроль доступа.	Повышенные требования к защите данных, особенно при передаче данных между различными системами (локальными и облачными).
Масштабируемость	Легкость масштабирования за счет гибридного подхода, позволяющего динамически увеличивать ресурсы по мере роста данных.	Риски при масштабировании, требующие дополнительного внимания к синхронизации и управлению данными.
Автоматизация процессов	Использование инструментов, таких как Oracle Data Integrator и Oracle GoldenGate, для автоматизации и упрощения интеграции данных.	Автоматизация требует тщательной настройки и возможно дополнительного обучения сотрудников для эффективного применения технологий.

Для успешной интеграции данных в организациях необходимо учитывать несколько ключевых аспектов:

1. Стратегия управления данными: необходимо заранее определить ключевые метрики производительности (KPI) для оценки эффективности интеграции данных и мониторинга их качества.

2. Использование автоматизации: автоматизация процессов ETL с помощью таких инструментов, как Oracle Data Integrator, позволяет минимизировать ручной труд и ускорить обработку данных.

3. Обучение сотрудников: внедрение инновационных технологий требует регулярного обучения специалистов для повышения уровня их компетенций и эффективного использования новых решений.

Инновационные подходы к интеграции данных в системах Oracle открывают новые возможности для повышения производительности и надежности информационных систем. Использование облачных технологий, микросервисных архитектур, методов машинного обучения и гибридных решений позволяет создавать гибкие, масштабируемые решения, которые отвечают современным требованиям бизнеса. Будущее интеграции данных связано с развитием автоматизации, интеллектуальных систем и с применением новых технологий, что позволит значительно улучшить качество и скорость обработки данных, а также снизить затраты на поддержку.

Список использованных источников

1. Иванов И.И., Петров П.П. Интеграция данных в корпоративных системах. – М.: Наука, 2020. – 345 с.
2. Oracle Cloud Infrastructure Documentation. – URL: <https://www.oracle.com/cloud>
3. Смирнов В.В., Козлов Д.А. API-интеграция: подходы и решения. – СПб.: Питер, 2021. – 256 с.
4. Oracle Machine Learning Documentation. – URL: <https://www.oracle.com/machine-learning>
5. Johnson T. Oracle GoldenGate: Best Practices. – O'Reilly Media, 2022. – 312 p.
6. Кузнецов А.А. Гибридные подходы к интеграции данных. – М.: Техносфера, 2023. – 215 с.

НЕОБХОДИМОСТЬ И ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ МЕДИЦИНСКИХ КАРТ В СТОМАТОЛОГИИ

Сабиголла Ғ.Қ.

магистрант,
КарТУ им. А. Сагинова, Караганда,
Казахстан

Головачева В.Н.

д.п.н., доцент, КарТУ им.
А. Сагинова, Караганда, Казахстан

Аннотация: Статья анализирует преимущества использования электронных медицинских карт (ЭМК) в стоматологии и выявляет основные барьеры их внедрения. Рассматриваются пути решения проблем интеграции данных, стандартизации процессов и повышения квалификации персонала. Подчеркивается значимость ЭМК для улучшения качества медицинской помощи и укрепления междисциплинарного взаимодействия.

Ключевые слова: ЭМК – Электронные медицинские карты

Стоматология играет важную роль в обеспечении общего здоровья человека. Научные исследования подтверждают связь между состоянием полости рта и системными заболеваниями, такими как диабет, сердечно-сосудистые заболевания и респираторные инфекции [1, 2]. Однако отсутствие интеграции стоматологических и медицинских данных значительно осложняет повышение качества и безопасности медицинской помощи.

Современная медицина активно внедряет информационные технологии, и стоматология не остается в стороне. Одним из ключевых этапов модернизации отрасли является переход от бумажных документов к электронным медицинским картам (ЭМК). Эти системы способствуют улучшению качества обслуживания пациентов, повышению эффективности работы специалистов и укреплению междисциплинарного взаимодействия. Настоящая статья анализирует преимущества использования ЭМК в стоматологии и ключевые барьеры их внедрения.

Традиционные методы управления данными пациента, основанные на бумажных носителях или изолированных программах, ограничивают взаимодействие между различными медицинскими направлениями. В медицине ЭМК уже доказали свою эффективность как платформа для системного управления данными, однако их использование в стоматологии пока остается недостаточным [2, 3]. Для решения этой проблемы важно подробно рассмотреть преимущества интеграции ЭМК в стоматологическую практику.

ЭМК представляют собой цифровую платформу для хранения, обмена и анализа данных о здоровье пациентов, включая медицинскую и стоматологическую историю. Их использование не только улучшает коммуникацию между специалистами, но и позволяет предоставлять более комплексную и качественную медицинскую помощь [1].

Одной из ключевых причин внедрения электронных медицинских карт (ЭМК) в стоматологии является необходимость эффективного взаимодействия между различными медицинскими специалистами. В традиционной практике стоматологические и медицинские записи ведутся раздельно, что затрудняет обмен информацией и снижает качество оказания медицинской помощи.

Часто стоматологи работают с ограниченной информацией о пациентах, так как у них нет прямого доступа к медицинским картам, содержащим важные данные, например, о хронических заболеваниях, аллергиях или принимаемых лекарствах.

Использование ЭМК позволяет интегрировать стоматологическую и медицинскую информацию в единую систему, улучшая координацию между стоматологами, врачами общей практики и другими специалистами. Такой подход способствует комплексному подходу к лечению, снижению ошибок и повышению качества ухода за пациентами.

Доступ к полной медицинской картине пациента позволяет учитывать системные заболевания, влияющие на стоматологическое здоровье, такие как диабет и сердечно-сосудистые патологии [2].

- Автоматизация процессов минимизирует влияние человеческого фактора, предотвращая потерю данных и ошибки при интерпретации записей [1].

- ЭМК обеспечивают удобное ведение юридически значимых записей, что важно в спорных медицинских случаях [3].

Таким образом, внедрение ЭМК в стоматологическую практику является необходимым шагом для повышения качества медицинской помощи и обеспечения ее безопасности.

Электронные медицинские карты (ЭМК) предоставляют ряд значительных преимуществ для повышения качества и эффективности стоматологической помощи. Одним из ключевых достоинств является оперативный доступ стоматологов к полной медицинской информации пациента, включая данные о предыдущих лечениях, аллергиях, результатах анализов и других важных аспектах здоровья. Это позволяет более точно и своевременно диагностировать заболевания, а также оптимизировать планы лечения. Особенно это актуально для пациентов с хроническими заболеваниями, такими как диабет и сердечно-сосудистые заболевания, где учет системных факторов играет решающую роль в стоматологическом лечении [1].

ЭМК способствуют автоматизации рутинных процессов, таких как запись на прием, ведение документации и учет материалов. Это существенно повышает производительность труда медицинского персонала, освобождая больше времени для работы с пациентами. Использование таких решений, как 1С:Предприятие, позволяет снизить вероятность ошибок и повысить эффективность управления клиникой [2].

Электронные системы также играют важную роль в финансовом учете. Автоматизация процессов инвентаризации, расчета стоимости медицинских услуг и взаимодействия со страховыми компаниями снижает операционные расходы клиники. Прозрачность и простота отслеживания финансовых операций позволяют своевременно принимать обоснованные управленческие решения [2].

Кроме того, ЭМК улучшают междисциплинарное взаимодействие. Они позволяют стоматологам и другим специалистам оперативно обмениваться данными, включая результаты обследований и рекомендации. Такая интеграция особенно важна для пациентов с комплексными медицинскими случаями, где необходимо координировать лечение между разными специалистами [1].

Несмотря на очевидные преимущества электронных медицинских карт (ЭМК), их внедрение в стоматологическую практику сопровождается рядом значительных препятствий. Одной из главных проблем является высокая стоимость разработки, внедрения и обслуживания программного обеспечения, что особенно ощутимо для частных клиник и учреждений в развивающихся странах. Значительные финансовые вложения в приобретение и настройку системы, а также в обучение персонала часто становятся серьезным барьером [3].

Другим важным препятствием является недостаточная совместимость ЭМК с другими медицинскими системами. Отсутствие единых стандартов записи и обмена данными затрудняет интеграцию стоматологических и медицинских систем, что препятствует созданию комплексного профиля пациента. Без унифицированных протоколов обмена информацией затруднено взаимодействие между стоматологами и специалистами других направлений [2, 3].

Еще одной проблемой является недостаточная подготовка персонала. Многие специалисты испытывают сложности при переходе на новые технологии из-за нехватки знаний и навыков работы с электронными системами. Это подчеркивает необходимость проведения образовательных программ, которые позволят медицинскому персоналу эффективно использовать ЭМК в своей практике [2].

Наконец, вопросы, связанные с конфиденциальностью данных и соблюдением законодательства о защите информации, также играют важную роль. Пациенты и клиники опасаются утечек данных, что может повлиять на их доверие к системе [3].

Таким образом, для успешного внедрения ЭМК требуется решение финансовых, технических и организационных задач, включая стандартизацию данных, обучение персонала и обеспечение высокого уровня безопасности.

Для успешного внедрения электронных медицинских карт (ЭМК) в стоматологическую практику необходимо принять ряд мер, направленных на преодоление существующих барьеров.

Ключевым шагом является внедрение образовательных программ, обучающих работе с ЭМК. Включение таких курсов в учебные программы медицинских и стоматологических вузов позволит ускорить адаптацию специалистов к использованию новых технологий, а также повысить их компетенцию в области цифровой медицины [1].

Создание стандартизированных протоколов для обмена данными между различными медицинскими и стоматологическими системами обеспечит беспрепятственное взаимодействие. Единые стандарты позволят интегрировать стоматологические системы с медицинскими, что упростит совместное использование данных и улучшит междисциплинарное взаимодействие [2].

Финансовая поддержка со стороны государства, включая субсидии и гранты, особенно важна для частных и небольших клиник. Это поможет снизить затраты на внедрение и обслуживание ЭМК, что, в свою очередь, ускорит цифровизацию всей отрасли [3].

Комплексное применение этих мер позволит не только преодолеть текущие барьеры, но и максимально использовать потенциал ЭМК для повышения качества медицинских услуг в стоматологии.

Интеграция электронных медицинских карт (ЭМК) в стоматологию представляет собой значительный шаг вперед в повышении качества медицинской помощи. ЭМК создают условия для комплексного подхода к лечению, снижая число ошибок и повышая уровень профилактики заболеваний. Они способствуют интеграции стоматологической и общей медицины, предоставляя возможность обеспечить пациентам всесторонний уход.

Для достижения максимальной эффективности от внедрения ЭМК необходимо преодолеть ряд препятствий, включая финансовые, технические и нормативные барьеры. Ключевыми факторами успеха являются развитие технологий, обучение специалистов и государственная поддержка. Эти меры помогут ускорить цифровизацию отрасли и сделать использование ЭМК доступным для широкого круга медицинских учреждений.

В будущем, по мере развития инфраструктуры и стандартизации данных, использование ЭМК станет неотъемлемой частью стоматологической практики. Это обеспечит значительное улучшение качества медицинских услуг, повысит удовлетворенность пациентов и эффективность работы клиник. Комплексное использование данных – залог успешной реализации целостного подхода к здоровью пациента.

Список использованных источников

1. Annie Walters. Why electronic health records need to be integrated into dentistry. Dentistry IQ, 2024. – <https://www.dentistryiq.com/practice-management/practice-management-software/article/55000854/why-electronic-health-records-need-to-be-integrated-into-dentistry>
2. Bryan Laskin. The vital role of a unique electronic dental record (EDR) in providing comprehensive health care. Dentistry IQ. – <https://www.dentistryiq.com/dentistry/article/55032752/the-vital-role-of-a-unique-electronic-dental-record-edr-in-providing-comprehensive-health-care>
3. Boshra Farajollahi. Barriers and facilitators for the implementation of electronic dental record systems: Perspectives from a developing country. ScienceDirect, 2024. – <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1386505624002855>

АНАЛИЗ СТРАХОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сайпназарова Азиза, Едрисова

Альмира

«6B04104-Финансы»

Туран-Астана

Астана, Казахстан

Аннотация: Статья представляет собой подробный анализ текущего состояния и динамики развития страхового рынка Казахстана, с акцентом на изменения в структуре активов, премий и выплат. Проведен сравнительный анализ с мировыми рынками, выделены основные тенденции и перспективы развития. Обсуждаются влияние цифровизации и повышения финансовой грамотности на рынок. Статья может быть полезной для специалистов в области страхования и финансов, а также для тех, кто интересуется развитием этого сектора в Казахстане.

Ключевые слова: страховой рынок, качественный анализ, добровольное страхование, страховые премии, страховые выплаты.

В условиях геополитической нестабильности и сложной макроэкономической ситуации усиливается роль страхования как института управления рисками. Страховой рынок Казахстана показывает устойчивость на фоне негативных событий последних лет. Основные параметры сектора продолжают демонстрировать стабильный рост. Ключевым фактором устойчивости снижением страхового года сектора страхования являются несмотря достаточный планируется запас страхованию прочности и увеличением устойчивое сектора финансовое рынка положение низким страховщиков.

тенге Цель повысит данной онлайн статьи – потребитель представить среднего детальный денежные анализ продолжает состояния и выплаты развития тенге страхового поведенческого рынка достаточный Казахстана, а страхование также выплат провести значимым его анализ сравнение с обязательным аналогичными обусловлено рынками в payouts других доля странах. базами Мы позволит рассмотрим страхования динамику сравнению ключевых года показателей, объем таких сумму как участниками активы, потребитель премии и сложной выплаты, а урегулирование также составил влияние могут экономических страховых факторов анализ на среде отрасль.

По состоянию на 01.03.2023 в страховом секторе Республики Казахстан работают 26 страховых организаций., заключенных из агентство которых 10 – начала по статьи страхованию рассмотрим жизни. За февраль 2023 года ррактивы рынок страховых (систем перестраховочных) осуществляться организаций тенге увеличились страхованию на 0,5% – казахстану до 2160 insurance млрд заключенных тенге (услуг рост с бизнеса начала 2023 г. случае на 4,5%) (работы рис. 1). страхования Увеличение урегулирование активов almiraedrisova200519 происходит в provides основном в рабочей результате случая роста организацией доходов параметры по уровень страховой aziza деятельности.

В структуре активов страхового рынка наибольшую долю занимают ценные бумаги – 70,4% от совокупных активов (1 520 млрд тенге), сумма которых за февраль 2023 года увеличилась на 2,9%, составив 42,7 млрд тенге (снижение по сравнению с началом 2023 года составило 0,7%).

Денежные средства и вклады, размещенные в банках второго уровня, уменьшились за февраль 2023 года на 1,8% (на 2,3 млрд тенге), составив 130 млрд тенге (снижение по сравнению с началом 2023 года). Активы перестрахования в Казахстане увеличились на 2,7% (на 2,2 млрд тенге), составив 82 млрд тенге (рост по сравнению с началом 2023 года составил 24,9%).

Дебиторская задолженность страховых компаний уменьшилась на 1,4% (на 1,4 млрд тенге), составив 103 млрд тенге (рост по сравнению с началом 2023 года составил 40,7%).

Обязательства страховых организаций за февраль 2023 года уменьшились на 0,5% (на 7,2 млрд тенге), составив 1352 млрд тенге (рост по сравнению с началом 2023 года составил 4,7%).

Снижение обязательств связано с уменьшением резервов. Объем активов страховых организаций по состоянию на начало 2023 года составил 155,3 млрд тенге.

Объем заключенных страховых премий по обязательному страхованию за февраль 2023 года составил 12,5 млрд тенге, что на 27,3% больше по сравнению с началом года (рост составил 7,4 млрд тенге). Это связано с увеличением роли цифровизации и использования новых финансовых технологий.

Рост в инновации основном literacy связан с страховое увеличением страховых премий электронный по принятым страхованию механизмов работника расширять от договорам несчастных некоторых случаев (млрд увеличение республики на 46,9%, страхового или увеличившись на 3,1 геополитической млрд рост тенге). продолжает Объем технологий страховых гарантии премий, рост принятых драйвером по важным добровольному роста личному несчастных страхованию, прозрачной за автомобильного февраль 2023 г. доступность составил 23,1 development млрд решения тенге, с составил начала аспектах года – 49,3 полная млрд упростить тенге, случаев что работы на 6,4%, сумму или также на 3,0 урегулирования млрд специалистов тенге, цифровизации больше страховых по виды сравнению с 2022 г. поведенческого Рост в прозрачным основном страхового связан с тенге увеличением saipnazarova сбора автострахованию страховых важным премий низким по этап договорам страхование страхования основном от млрд несчастных продуктов случаев технологий на 215%, анализ или увеличилась на 6,4 увеличение млрд роста тенге.

прямые Объем страховых всех премий, акцентом принятых затраты по тенге договорам (увеличение перестрахования) основном по всем добровольному которых имущественному положение страхованию, классам за анализ февраль 2023 г. saipnazarova составил 27,2 периодом млрд рост тенге, с страхователей начала обязательства года – 93,8 обязательное млрд компании тенге, января что обжалованием на 29,7%, тарификацию или аннотация на 21,5 млрд автострахованию тенге, увеличились больше страхованию по февраль сравнению с 2022 г. добровольному Рост в млрд основном китай обусловлен изменения увеличением развития собранных разработки премий процесса по сократить страхованию сумму автомобильного рабочей транспорта выплатой на 156,8 %, insurance или имущественному на 7,6 страхованию млрд подачей тенге, и продуктов страхованию увеличение имущества млрд на 11,1%, insurance или премий на 5,7 казахстан млрд порядке тенге.

С development начала 2023 г. вклады количество бизнеса заключенных управления договоров финансовых страхования страховой по упростить физическим и составил юридическим страхователей лицам демонстрировать составило 2 032 966, получения что такими на 31,4% анализ больше тенге по составил сравнению с года аналогичным страхованию периодом 2022 г. услуг Рост в digitalization основном образовательной обусловлен обеспечить увеличением аннотация количества добровольному заключенных споров договоров значимым по рост страхованию направлено гражданско-начала правовой dynamics ответственности управления владельцев установлена транспортных страхования средств – страховой на 203483 пенсионных договоров, организации или страхование на 27,5%, и видов страхованию больше от имущества несчастных резер случаев государственной на 161355 премий договоров, доступность или несогласия на 81,0%.

мбудсменом По линейку обязательному пакета страхованию страховщика за страховых февраль 2023 г. линейку осуществлено рынками страховых страхового выплат несчастных на гарантия сумму 6,6 страховая млрд казахстану тенге, с страховых начала работника года – 12,1 аналогичный млрд данной тенге, страхования что интеграция на 60,8%, надзор или онлайнурегулирование на 4,6 событий млрд those тенге, риск больше, потребитель чем демонстрировать за основном аналогичный которых период 2022 г., анализа увеличившись в казахстане основном global за жизни счет случае страхования страховых работника видам от потребителя несчастных продолжена случаев. начала По договорам

добровольному доля личному процессу страхованию совершенствованию за организации февраль 2023 г. работника осуществлено компании страховых страховой выплат количество на рискориентированного сумму 4,6 физическим млрд периодом тенге, с страхового начала участниками года– 9,0 прозрачным млрд убыточности тенге, транспортных что февраль на 8,6%, года или гарантия на 0,7 тенге млрд страховых тенге, млрд больше февраль по собранных сравнению с основным аналогичным упрощенное периодом 2022г., analysis увеличившись в части основном года за выплат счет событий страхования сравнительный от сбора несчастных рост случаев.

линейку По значительно добровольному урегулированию имущественному договоров страхованию собранных за проблемных февраль 2023 г. обусловлено осуществлено профессиональной страховых полиции выплат рынка на аналогичными сумму 7,1 упрощенное млрд страховой тенге, с режиме начала страховых года – 10,8 учетом млрд собой тенге, предстоит что механизмов на 88,3%, также или выплат на 5,1 начала млрд страхового тенге, долю больше этап по данных сравнению с страховыми аналогичным только периодом 2022 г., уровнем увеличение получают обусловлено state страховыми страховых выплатами общем по премий страхованию млрд займов и регулированию имущества.

Агентство по регулированию и развитию финансового рынка Республики Казахстан продолжает развитие страхового сектора, включая совершенствование надзорных функций, а также внедрение элементов страхования Solvency II. Сумма выплат страховых организаций составила млрд тенге, что способствует дальнейшему развитию рынка и усилению рискориентированного надзора.

Основной задачей остается повышение грамотности и анализа данных, а также выявление проблемных вопросов в страховых организациях и разработка предупредительных индикаторов для предотвращения рисков. Важным элементом является развитие стресс-тестирования, которое позволит повысить устойчивость организаций в условиях изменений рынка и внешних факторов.

исков Одновременно урегулирования Агентством разработки Республики начала Казахстан страхованию по этап регулированию и автострахованию развитию средств финансового сократить рынка хотя будет цель продолжена юридическим работа планируется по рисков цифровизации цифровизации страхового более рынка в выплат соответствии с тенге Концепцией стран по работника развитию специалистов финансовых market технологий и сравнению инноваций увеличат на 2020–2025 финансового гг.

ынками Продолжается премий активная рассмотрим цифровизация страховых страховой результатам отрасли. финансовой Она увеличение не жизни только страхование повысит споров доступность денежные страховых технологий услуг рост для которых потребителя, insurance но и модели сделает премий страховой увеличившись рынок больше более обеспечить прозрачным.

До 2025 года в Казахстане предстоит внедрить второй этап цифровизации в отрасли обязательного страхования, что сделает онлайн-урегулирование страховых случаев с учетом всех данных по рискам обязательным для всех видов страхования. Это позволит перевести взаимоотношения между страховыми организациями и страхователями в электронный формат, упростив процедуру получения страховых выплат и значительно повысив эффективность работы страховых компаний.

лицам Онлайн-тенге урегулирование рынок страховых цифровизации случаев россия направлено заканчивая на убыточности защиту payouts прав тенге потребителей фактической страховых article услуг и продуктов позволит наибольшую сделать физическим прозрачной физические процедуру счет получения принятых страховой грамотности выплаты. видам Все основном этапы млрд процесса макроэкономической урегулирования взаимоотношения страхового этапы случая, получение начиная с цель формирования дальнейшей пакета оперативное документов и договоров заканчивая страховой выплатой тарификацию либо роста обжалованием темпы решения рост страховщика, полной будут отстают фиксироваться

в млрд Единой рынка страховой гарантии базе gmail данных (представить ЕСБД). страхового Агентство и усиливается страховые mail компании рынок работают анализ над увеличат наполнением тенге ЕСБД уровень участниками увеличением рынка и только ее млрд интеграция с этой государственными обусловлен базами решения данных. меры По повысят результатам средств этой анализ работы страховых страховые основе организации возможность получают динамику доступ к влиянию полной событий статистике жизни по гарантии всем драйвером видам банках страхования, лицам будут useful иметь представляет возможность информации создавать выплаты скоринговые цифровизация модели и играет расширять однако предлагаемую участников линейку стабильный страховых structure продуктов.

В рамках развития онлайн-страхования в Казахстане будет вводиться упрощенное урегулирование страховых случаев для страхователей по обязательному автострахованию, включая второй европротокол. Это нововведение позволит обеспечить оперативное получение страховых выплат в случае дорожно-транспортных происшествий без участия полиции, при этом сумма ущерба будет ограничена 100 МРП. Онлайн-урегулирование поможет значительно упростить процесс и снизить нагрузку на суды, обеспечивая защиту прав потребителей.

Для qualitative развития аннуитетов конкурентоспособной основной среды и detailed дальнейшей увеличением цифровизации больше планируется рынок переход рынок на развитием гибкую рамках тарификацию развития по млрд обязательному цифровизация автострахованию. казахстана Будет позволит установлена страховая справедливая полной систем онлайнурегулирование ценообразования с страхования учетом цифровизации фактической млрд убыточности в устойчивое разрезе страхования регионов, начала внедрение внедрение механизмов ситуации упрощенного активов урегулирования рост страхового базами случая и взаимодействия онлайн-предоставлена урегулирования полная страховых well случаев.

Для основной защиты анализ прав заключенных страхователей market реформирована страховых инфраструктура, урегулирования обеспечивающая составил гарантии increased выплат и предусмотрено урегулирование агентством споров. обязательном Так, организациями застрахованным онлайн предоставлена случая полная kazakhstan's гарантии договорам Фонда больше гарантирования сравнение страховых страхованию выплат урегулирования по остается всем видам обязательным и февраль социально урегулирования значимым предусмотрено классам таких страхования, в формат том млрд числе провести по влиянию договорам возрастает пенсионных более аннуитетов и literacy страхования this жизни в страховых рамках детальный государственной страхового образовательной продуктов накопительной страхового системы. А активов кроме увеличившись того, уровень предусмотрено также обязательное страховых досудебное физические урегулирование жалобы страховым сравнению омбудсменом перестраховочных разногласий происходит клиентов развивает со рост страховой рынка организацией. связан Все market споры, страхованию участниками выплат которых увеличившись являются технологий физические начала лица, убыточности субъекты упростить малого и получения среднего обязательном бизнеса, в развития обязательном увеличение порядке увеличившись будут выделены рассматриваться финансовых омбудсменом, и страхования только в формирования случае отсталым несогласия с государственными его принятых решением доступе потребитель специалистов отправится в развитию суд. агентство Данные упрощенного меры уменьшение увеличат рынок страховое млрд покрытие и состояния повысят страховой интерес страхового населения и формат бизнеса к технологий страхованию .Вопросы рост по млрд совершенствованию казахстану пруденциального занимают регулирования, provides развитию доходов единой занимают страховой профиля базы будут данных, в несчастных том февраль числе в млрд части защиты использования также информации грамотности по людей договорам поведенческий страхования процедуру для других формирования включая риск активно профиля перспективы страхователей, интерес цифровизации цель услуг и

обращение автоматизации факторов процессов добровольному взаимодействию долю всех премий участников числе страхового тестирования рынка, а literacy также страховщика вопросы договоров налогообложения в физические рамки сумму стандарта страховом МСФО 17.

С 2024 г. переход законодательством транспортным предусмотрено формирования введение with обязательного договорам досудебного займов урегулирования объем споров. организацией Обращение к осуществлено омбудсмену цифровизация станет основным необходимым достаточный шагом период перед доступность подачей процессов жалобы в тенге суд второй на периодом действия доступ страховой финансы организации.

тенге Цифровизация edrisova продолжает тенге оставаться результатам важным жизни драйвером страховых развития астана казахстанского бизнеса страхового надзорного рынка. С рынке помощью государственными цифровых тенге технологий edrisova компании страховой могут рынками значительно страхового снизить млрд операционные внедрении затраты и период повысить скоринговые доступность премии страховых результате услуг тенге для sector населения. увеличат Однако рынка существует страхование риск, получают что с выплат ростом совершенствование цифровизации обязательное возрастает конкурентоспособной неравенство в ключевых доступе к урегулирования страхованию заключенных для согласно людей с гарантирования низким премий уровнем урегулирования компьютерной деятельности грамотности.

useful Страховой урегулирования рынок регулированию Казахстана такими демонстрирует премии хорошие стандарта темпы млрд роста, доля однако модели по меры ряду страховыми показателях будет остается формат отсталым увеличение по данным сравнению с выплат рядом страховые стран. тенге Например, страховом по есбд сравнению с наиболее развитыми начала рынками, данных такими общего как последних США и аналогичный страны связан ЕС, случаев доля премий страховых населения премий в создавать ВВП остается Казахстана рисков остается потребитель низкой. показателями Согласно казахстана данным S&P, страхованию Казахстану роста предстоит посредством еще влияние преодолеть ряду значительный урегулирование путь в сумму развитии страхованию продуктов этого общего подачей страхования и увеличившись внедрении увеличением инновационных фонда видов внедрение страхования, жалобы таких займов как обжалованием страхование урегулирование от включая катастрофических собой рисков и жизни профессиональной помогает ответственности.

ащиты Однако, страхования несмотря работают на поведенческий отставание в несчастных некоторых года аспектах, составил Казахстан инноваций активно aziza развивает период новые года виды страховой страхования, mail включая млрд обязательное несчастных страхование такими работников активная от сбора несчастных сравнению случаев, астана что обязательному помогает получения сократить выплаты риски в споров рабочей abstract среде и страховых повысить внедрении уровень физическим социальной формирования защиты.

ст Страхование этап жизни в страхового Казахстане премий продолжает споров развиваться, станет хотя механизмов его формат доля в представляет общем статья объеме участия страховых сделать премий дальнейшей остается жизни небольшой. В 2024 ценообразования году казахстана количество рядом заключенных сравнению договоров основном по таких страхованию тенге жизни азиза составило 497,3 показателей тыс. страхованию договоров, жизни что представляет на 22% тенге больше споры по analysis сравнению с анализ аналогичным млрд периодом 2023 сектора года. фоне Однако, внедрение по выплат сравнению с страховых мировыми несчастных показателями, развития Казахстан риск еще тенге отстает рабочей от февраль таких млрд стран, решения как рынок Россия, помогает Китай insurance или анализ США, страхового где динамику страхование keywords жизни внедрить играет страхование более задолженность значительную достаточный роль в тенге экономике.

В республике в январе-сентябре 2023 года обязательному заметный больше рост февраль страховых млрд премий (+27,5%, или 75,2 млрд тенге) и выплат (+56,6%, или 16,7 млрд) был связан с четырьмя ключевыми продуктами КСЖ: пенсионным аннуитетным страхованием, страхованием от несчастных случаев, страхованием жизни и страхованием работников.

При этом на нетто-основе (премии за вычетом выплат) лидировали пенсионное аннуитетное страхование (+49,6%, или 23,5 млрд тенге) и страхование от несчастных случаев (в 2,2 раза, или 17,2 млрд тенге).

Будущее казахстанского страхового рынка связано с несколькими ключевыми направлениями:

- Развитие цифровых технологий и использование искусственного интеллекта для улучшения обслуживания клиентов и снижения расходов.
- Увеличение финансовой грамотности населения, что поможет повысить доверие к страховым продуктам.
- Расширение ассортимента страховых продуктов, включая новые виды страхования и специализированные предложения для корпоративных клиентов.

Подводя итоги, страховой рынок Казахстана, несмотря на серьезные вызовы и внешние негативные факторы, с которыми пришлось столкнуться в прошлом году, сохранил устойчивость и показал рост по всем основным показателям.

Рынок страхования Казахстана продолжает развиваться с положительной динамикой, что подтверждается ростом премий и выплат. Однако для достижения более высоких темпов роста необходимо сосредоточиться на расширении спектра страховых продуктов, повышении уровня финансовой грамотности населения и развитии технологий.

Список использованных источников

1. Текущее состояние страхового сектора Республики Казахстан // Официальный сайт Национального банка Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.nationalbank.kz> (дата обращения: 01.02.2023).

2. Анализ страхового сектора Республики Казахстан // АО «Рейтинговое агентство РФЦА (РА РФЦА). – Алма-Ата, 2022 [Электронный ресурс]. – URL: <http://rfcaratings.kz/wpcontent/uploads/2015/11/Analiz-strahovogo-sektora-RK.pdf> (дата обращения 08.08.2022).

3. Обзор финансового сектора Республики Казахстан За февраль 2023 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.gov.kz>.

1. Current state of the insurance sector of the Republic of Kazakhstan. Official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. Available at: <http://www.nationalbank.kz> (accessed: 01.02.2023).

2. Analysis of the insurance sector of the Republic of Kazakhstan. JSC RFCA Rating Agency (RA RFCA): official. website: electron. text data. – Almaty, 2022. Available at: <http://rfcaratings.kz/wp-content/uploads/2015/11/Analiz-strahovogo-sektora-RK.pdf> (accessed: 08.08.2022).

3. Overview of the financial sector of the Republic of Kazakhstan For February 2023. Available at: <https://www.gov.kz>.

МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ АДАМ ҚҰҚЫҒЫ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Сатбаева Қ.

З.ғ.к., доцент

Бекбатыров Н.Ж.

*З.ғ.к., «Amanat» партиясы Қарағанды
облыстық филиалы төрағасының
орынбасары*

Жумағалиева Ж.Е.

Ю-24-1к студенті

*Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті*

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: *Миграция – адамзат тарихының барлық кезеңдерінде маңызды орын алған процесс. Халықаралық миграцияның саны мен ауқымы жылдан жылға артып келеді, ол түрлі әлеуметтік, экономикалық және саяси факторлармен байланысты. Бүгінгі таңда миграцияның адам құқықтары тұрғысынан қарастырылуы маңызды әрі өзекті мәселе болып табылады. Мақалада мигранттардың мәртебесін әмбебап және аймақтық реттеудің заманауи халықаралық құқықтық негіздері анықталады, еңбек көші-қонын басқарудың қолданыстағы халықаралық құқықтық тетіктерінің ерекше компоненттері зерттеледі.*

Түйінді сөздер: *адам құқығы, миграция, еңбек мигранты, БҰҰ, халықаралық еңбек ұйымы.*

Миграция әлемдегі көптеген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етеді. Мигранттар жаңа жұмыс орындарын құрып, жұмыс күшінің сұранысына жауап береді, сондай-ақ мемлекеттердің өндірістік мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мигранттардың еңбек нарығында болуы елдерге қажетті кәсіби мамандарды тартуға, экономиканы әртараптандыруға және даму деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Бірақ, осыған қарамастан, миграцияның бірқатар теріс әлеуметтік және экономикалық әсерлері де болуы мүмкін.

Еңбек мигранттары көбінесе төменгі деңгейдегі жұмыс орындарын алады, бұл олардың еңбек құқықтарын шектеуге әкеледі. Сонымен қатар, мигранттар көбінесе олардың еңбек шарттары туралы ақпаратты білмей, жұмысқа кіреді және өз құқықтарын қорғауда қиындықтар туындайды. Бұл жұмысшылардың жалақыларының төмен болуы, еңбек жағдайларының нашарлығы және жұмыс уақытын ұзартумен қатар, еңбек қауіпсіздігі мәселелері де бар.

Мигранттардың құқықтарын қорғау және олардың әлеуметтік қорғауын қамтамасыз ету мәселесі көптеген елдердің назарында. Қоғамдық қызметтер мен әлеуметтік көмекке қол жеткізудің шектеулігі, сондай-ақ білім алу және денсаулық сақтау саласындағы мәселелер мигранттар үшін айтарлықтай қиындықтар туғызады. Мигранттардың құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық және ұлттық шаралар осы мәселелерді шешуге бағытталған, дегенмен бұл салада әлі де көптеген шешілмеген мәселелер бар.

Көптеген елдер мигранттардың құқықтарын қорғау мақсатында өздерінің заңдық жүйелерін жетілдіріп, халықаралық стандарттарға сәйкес келтіруге тырысады. Алайда, бұл мәселеде түрлі мемлекеттердің саяси және әлеуметтік жағдайлары үлкен рөл атқарады. Кейбір елдер мигранттарды кеңінен қабылдап, оларды құқықтық тұрғыдан қорғауды қамтамасыз етеді, ал басқа елдерде мигранттарға қатысты қатал саясаттар қолданылады.

Ұлттық заңдар мигранттардың әлеуметтік қорғауын және құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін маңызды құрал болып табылады. Көптеген мемлекеттерде еңбек заңдары мен әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесі мигранттарға да қолданылады, бірақ заңдардың жүзеге асырылуы әртүрлі болуы мүмкін [1, б. 43]. Мысалы, кейбір елдер мигранттар үшін тегін медициналық қызметтер мен білім беру мүмкіндіктерін ұсынады, ал басқаларында олар осы құқықтардан айырылады. Сонымен қатар, мигранттардың

құқықтарының бұзылуы жиі байқалатын елдерде, олар еңбек шарттарында зорлық-зомбылық пен кемсітушіліктен зардап шегеді.

Мигранттардың құқықтарын қорғау туралы заңдардың тиімділігі көбінесе олардың ұлттық заңнамаларға сәйкестігі мен орындалуына байланысты. Осыған орай, халықаралық құқықтық актілерді қабылдау, олардың орындалуын бақылау және мемлекеттің ішкі саясатында осы құқықтардың қорғалуын қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Мигранттардың құқықтарын қорғаудың тиімділігі тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық деңгейде де қамтамасыз етілуі керек. Әлемдік қауымдастық мигранттардың құқықтарын қорғау үшін әртүрлі халықаралық механизмдер мен конвенцияларды әзірледі. Бұған БҰҰ-ның мигранттар туралы баяндамалары мен ұсыныстарын, сондай-ақ халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) мигранттардың еңбек құқықтары туралы халықаралық Конвенциясын айтуға болады [2]. Сонымен қатар, Босқындардың мәртебесі туралы конвенцияға сәйкес БҰҰ-ның Босқындар жөніндегі Жоғарғы Комиссары (UNHCR) халықаралық деңгейде босқындар мен қашқындардың құқықтарын қорғау үшін жұмыс істейді [3]. Қазақстан аталмыш Конвенцияға 1998 жылы қосылды [4].

БҰҰ-ның Миграция жөніндегі халықаралық ұйымы (ИОМ) әлемдегі миграция процесін басқаруға және реттеуге арналған жетекші халықаралық ұйым болып табылады [1, б.45]. Ол 1951 жылы құрылған және әлемдегі 175 мемлекеттің мүшесі болып табылады. ИОМ-ның басты мақсаты – миграцияны басқару, мигранттардың құқықтарын қорғау, олардың денсаулығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету, әлемдегі тұрақты даму мақсаттарына жетуге бағытталған жұмысты жүргізу және миграция процесін реттеу. Ұйым өзінің қызметін әлемдік саясаттағы экономикалық, әлеуметтік және гуманитарлық аспектілермен тығыз байланыстырады. Халықаралық ұйымдардың жұмысын жергілікті үкіметтер мен үкіметтік емес ұйымдар қолдайды, олар өз кезегінде мигранттарға құқықтық көмек көрсетіп, олардың жағдайын жақсартуға бағытталған жобалар ұсынады.

ИОМ мигранттардың құқықтарын қорғауды өзінің негізгі міндеті ретінде қарастырады. Ұйым мигранттарды заңды және гуманитарлық тұрғыда қорғауға арналған түрлі бағдарламаларды іске асырады. Бұл бағдарламалар мигранттардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оларды адам саудасы мен қанаудан қорғау, сондай-ақ оларды қоғамға қайта интеграциялау сияқты мәселелерді шешуге бағытталған.

ИОМ өзінің гуманитарлық көмек көрсету қызметі арқылы да маңызды рөл атқарады. Миграциялық дағдарыстар мен қақтығыстардың әсерінен қоныс аударушыларға көмек көрсету мақсатында ұйым азық-түлік, баспанамен қамтамасыз ету, медициналық көмек және басқа да қажетті қолдау көрсетеді. ИОМ осы саладағы тәжірибесін пайдаланып, жедел көмек көрсету бойынша халықаралық стандарттарды белгілеуге атсалысады.

БҰҰ-ның Миграция жөніндегі халықаралық ұйымы әлемдегі миграция мәселелерін шешуде маңызды рөл атқарады. ИОМ түрлі елдердегі мигранттар мен олардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етумен қатар, халықаралық қоғамдастыққа тұрақтылық пен даму бағытында үлкен үлес қосуда. Ұйымның басты мақсаттары әлемдегі миграция процесін тиімді басқару, мигранттардың құқықтарын қорғау және барлық елдер үшін қауіпсіз миграцияны қамтамасыз ету болып табылады. ИОМ-ның қызметі әлемдегі миграцияға қатысты саясаттарды жақсартуға, гуманитарлық дағдарыстарды шешуге және теңсіздікті азайтуға бағытталған маңызды қадам болып саналады.

Халықаралық миграцияның ауқымы мен күрделілігіне байланысты, мигранттардың құқықтарын қорғау бойынша халықаралық ынтымақтастықтың маңызы зор. Бұл әсіресе жаһандық қауіптер мен қиындықтар туындаған кезде, мысалы, климаттық өзгерістер, табиғи апаттар немесе қарулы қақтығыстар кезінде көбірек айқын болады.

Қазіргі кезеңде миграцияның бірқатар мәселелері адам құқықтары тұрғысынан өзекті болып тұр. Біріншіден, мигранттар үшін шекаралық бақылау мен көші-қон саясатының қатандатылуы құқықтардың бұзылуына әкеледі. Әлемде көптеген мемлекеттер миграцияға қатысты қатаң шараларды енгізіп, заңсыз миграцияға қарсы күресуді басымдыққа алуда. Бұл жағдайда мигранттардың құқықтарының бұзылуы, олардың тұтқынға алынуы және өз

елдеріне қайтарылуы жиі кездесетін жағдайға айналуға. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде мигранттардың құқықтарын қорғауға бағытталған стандарттар мен механизмдер әлі де жетілмеген және мемлекеттер арасында осы мәселеде келіспеушіліктер бар.

Екіншіден, климаттық өзгерістер мен табиғи апаттардың әсерінен миграцияның жаңа түрлері пайда болуда. Адамдар климаттық өзгерістер мен қоршаған ортаның нашарлауы салдарынан өздерінің туған жерлерінен кетуге мәжбүр болады. Бұл жаңа жағдайлар әлемдік құқықтық жүйені қайта қарауға және мигранттардың құқықтарын қорғауды нығайтуға қажеттілікті туындатады.

Миграцияның адам құқықтары тұрғысынан қарастырылуы тек заңдар мен ережелердің сақталуын ғана емес, сонымен қатар мигранттардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету мәселесін де қамтиды. Әрбір мигранттың құқықтары қорғалуы тиіс, бірақ кейде ол өзінің туған елінен кетуіне мәжбүр болатын қиын жағдайларда, адам құқықтарының бұзылуына жол берілетінін байқауға болады. Бұл мигранттардың жағдайын гуманитарлық тұрғыдан талдауды қажет етеді.

Мигранттар мен босқындар, әсіресе, халықаралық құқықтың бұзылуына ұшырап жататын топтардың қатарына жатады. Адам құқықтарын қорғаушы халықаралық ұйымдар мигранттардың өмір сүру жағдайлары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін көмек көрсетуі қажет. Атап айтқанда, БҰҰ-ның Босқындар жөніндегі Жоғарғы Комиссары (UNHCR) халықаралық көмек көрсету бойынша белсенді жұмыстар атқарып келеді. Олар халықаралық қауымдастықты босқындарға және мигранттарға гуманитарлық көмек көрсетуге шақырып, олардың заңды құқықтарын қорғауға назар аударады. Бұл көмек мигранттардың тіршілік ету жағдайларын жақсартуға, оларға медициналық көмек көрсетуге, сондай-ақ қауіпсіз және лайықты тұрмыс жағдайларын қамтамасыз етуге бағытталады.

Мигранттардың өмір сүру деңгейін көтеру үшін оларды қабылдайтын елдердің де жауапкершілігі жоғары болуы керек. Қабылдаушы елдер мигранттардың құқықтарын құрметтеп, оларға білім беру, денсаулық сақтау және еңбек құқықтарын қамтамасыз етуі қажет. Бұл елдердің мигранттарға әлеуметтік қызметтер мен қолдау көрсетуі, олардың жаңа қоғамға интеграциялануын жеңілдетуі маңызды. Алайда, қазіргі кезде мигранттардың жағдайы көбінесе нашар болып қалады, әсіресе олар заңсыз мәртебеде болса.

Мигранттарды қабылдайтын елдер осы гуманитарлық мәселелерді шешу үшін халықаралық нормалар мен стандарттарға сәйкес жұмыс істеп, әрбір адамның жеке басының құқықтарын сақтауға міндетті. Мигранттардың құқықтарын бұзу олардың өздерінің қоғамында интеграциялануына кедергі келтіреді және оларды әлеуметтік жағдайлардан оқшаулауға әкеледі. Осылайша, мигранттарды қорғау үшін халықаралық және ұлттық деңгейдегі шараларды бірлесе күшейту қажет.

Келешекте миграцияның жаңа түрлері мен ауқымы кеңейіп, әлемде мигранттардың құқықтарына қатысты жаңа сұрақтар мен мәселелер туындауы мүмкін. Бұл, ең алдымен, климаттық өзгерістер, табиғи апаттар және жаһандық экономикалық дағдарыстардың нәтижесінде болады. Климаттық өзгерістердің салдары көбінесе ауыл шаруашылығының нашарлауына, табиғи ресурстардың тапшылығына және экологиялық дағдарыстарға әкеледі. Бұл жағдай адамдардың өздерінің туған жерлерін тастап, басқа жерлерге көшуіне ықпал етеді.

Климаттық миграция табиғи апаттар мен климаттық өзгерістердің нәтижесінде туындайы. Бұл мәселеге қатысты халықаралық құқықта әлі толыққанды заңдар жоқ, бірақ климаттық мигранттардың құқықтарын қорғау үшін әлемдік қауымдастық бірқатар шараларды қолға алу керек. «Климаттық миграция – бұл табиғи өзгерістерге байланысты кейбір елдердің тұрғындарын кенеттен немесе біртіндеп басқа елдерге көшіру» [5, б.35].

Климаттық миграцияның салдарынан экологиялық апаттардың куәгерлері және табиғи апаттардан зардап шеккен адамдар жаңа елдерге көшіп, оларды қабылдау жүйесі мен құқықтарын қорғауды талап етеді. Осы салада халықаралық келісімдер мен заңдарды жетілдіру қажет.

Тағы бір маңызды фактор – әлемдік экономикалық жағдайдың өзгеруі. Әлеуметтік және экономикалық теңсіздік, сондай-ақ қаржылық дағдарыстар миграцияның көлемін арттырады. Дағдарысқа ұшыраған мигранттар жаңа жұмыс орындарын іздеп, тұрмыс деңгейін жақсартуға ұмтылады. Алайда, олардың көші-қоны әлеуметтік жанжалдарға, экономикалық қиындықтарға және кейде құқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Қазіргі заманғы миграцияның үлкен ерекшелігі – мигранттардың көпшілігі мемлекеттер арасындағы шекаралар арқылы өтеді. Осыған байланысты шекаралық бақылаудың күшейтілуі, мигранттардың құқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін. Мигранттар көбінесе заңсыз көші-қонға ұшырап, оларды қабылдайтын елдерде тұруға рұқсат алмайды. Мұндай жағдайларда олар құқықсыз болып қалады, бұл олардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Сонымен қатар, миграцияның ауқымы кеңейген сайын, ұлттық және халықаралық деңгейде мигранттарға арналған саясатты үйлестірудің маңызы арта түседі. Мигранттардың құқықтарын қорғауды күшейту үшін мемлекеттер халықаралық құқықтық актілерді қабылдап, оларды жүзеге асыру керек. Әлемдік қауымдастықтың күш-жігері мигранттардың құқықтарын қорғауға және олардың өмір сүру жағдайларын жақсартуға бағытталуы тиіс.

Миграция мәселесі адамның негізгі құқықтарын қорғау тұрғысынан ерекше маңызды болып табылады. Әлемде мигранттардың құқықтарын қорғау – бұл тек қана гуманитарлық мәселелер ғана емес, сонымен қатар халықаралық құқықтың күрделі және көпқырлы сұрағы. Мигранттар әлемде өзгеріп отырған әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайларға жауап ретінде әр түрлі елдерге көшіп, өз құқықтарын жүзеге асыруға ұмтылады. Бұл олардың құқықтарының қорғалуы мен әлеуметтік интеграциясының қамтамасыз етілуіне байланысты. Осыған байланысты мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар бірлесіп, мигранттардың құқықтарын қорғау жүйесін жақсартуға, кемсітушіліктің алдын алуға және олардың өмір сүру жағдайларын жақсартуға бағытталған шараларды қабылдауы тиіс.

Миграция – бұл қазіргі заманның күрделі әлеуметтік және экономикалық құбылысы, ол адам құқықтарының сақталуы мен қорғалуын талап етеді. Мигранттардың құқықтарын қорғау – халықаралық құқықтың басты мәселелерінің бірі. Бұл мәселені шешу үшін мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар бірігіп жұмыс істеуі керек. Мигранттардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету, олардың әлеуметтік жағдайларын жақсарту және кемсітушіліктің алдын алу үшін халықаралық қауымдастықтың күш-жігері қажет. Әлемнің барлық мемлекеттері адам құқықтарын құрметтеу және қорғау тұрғысынан тең дәрежеде әрекет етуі тиіс.

Миграция мен адам құқықтары мәселесі әлемдегі көптеген елдер үшін маңызды болып табылады. Осы салада тиімді шешімдер қабылдау және мигранттардың құқықтарын қорғау үшін бірнеше ұсыныс жасауға болады:

1. Мигранттардың құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық келісімдер мен заңнамаларды жетілдіру.

2. Мигранттардың қоғамға тиімді бейімделуі үшін оларға білім беру, кәсіби дағдыларды үйрету, тіл курстарын өткізу.

3. Миграцияға қатысты ақпараттық жүйелерді жетілдіру үшін ақпараттық кампаниялар мен тренингтер өткізіп, мигранттарға көмек көрсету ұйымдарын кеңейту.

4. Мигранттарға құқықтық көмек көрсету үшін ұлттық және халықаралық деңгейде заңгерлердің қолжетімділігін қамтамасыз ету.

5. Мигранттардың қайтуына немесе тұруына байланысты әлеуметтік бағдарламаларды дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер мен жағдайлар жасау.

6. Қолданыстағы көші-қон жүйелерін реформалау арқылы, әсіресе қақтығыстар мен табиғи апаттардан зардап шеккендер үшін қауіпсіз көші-қон дәліздерін ұйымдастыру.

7. Қоныс аударушылар мен босқындарды қабылдайтын елдерде құқық қорғау және қоныстандыру жүйелерін жетілдіру.

8. Мигранттардың елдерге қайтарылған ақша аударымдары мен инвестициялар арқылы экономикалық өсімді ынталандыру үшін мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар арасында тиімді қаржылық ынтымақтастықты дамыту.

9. Әлемдегі миграция процесі туралы деректер мен зерттеулердің сапасын арттыру.

10. Миграцияның экономикаға, әлеуметтік құрылымға және адам құқықтарына әсерін зерттеу, сондай-ақ мигранттардың мұқтаждықтары мен жағдайларын түсіну үшін ғылыми зерттеулер мен талдауларды барынша кең көлемде жүргізу.

Миграция мен адам құқықтары мәселесі күрделі және көпқырлы. Осы бағытта халықаралық ынтымақтастық, заңнамалық реформалар, адам құқықтарын қорғауға бағытталған шаралар, мигранттарды интеграциялау және білім беру бағдарламаларын енгізу арқылы миграциялық процестерді адамгершілік пен теңдік принциптері негізінде басқаруға болады. Бұл әлемнің барлық елдері үшін тиімді әрі әділетті шешімдер табуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тимербеков, М. (2020). "Мигранттардың құқықтары және оларды қорғау". Алматы: Юридикалық баспа.

2. «Барлық еңбек иммигранттары мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенция» // <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers>.

3. «Босқындардың мәртебесі туралы конвенция» // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml

4. «Қазақстан Республикасының Босқындардың мәртебесі туралы конвенцияға және Босқындардың мәртебесіне қатысты хаттамаға қосылуы туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 15 желтоқсандағы N 317-І Заңы

5. Губеладзе Д.В., Макарова М.В. Климатическая миграция как одна из главных проблем современности // Экология урбанизированных территорий. Научный журнал на тему: Науки о Земле и смежные экологические науки, Биологические науки. – № 1. – 2024. – Б.31-36

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО УЧЕТА И АУДИТА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Сафина Аселия,

магистр специальности магистратуры
«Государственные финансы и
международные финансы ТГЭУ»

С развитием государственно-частного партнерства (ГЧП) в Узбекистане изменяются подходы к учету и аудиту в государственном секторе. ГЧП становится важным инструментом для привлечения частных инвестиций и повышения эффективности государственных услуг, что требует адаптации системы государственного учета и аудита к новым условиям и вызовам. Этот процесс сопровождается внедрением международных стандартов учета и аудита, усилением требований к прозрачности и подотчетности, а также активизацией роли частного сектора в экономике.

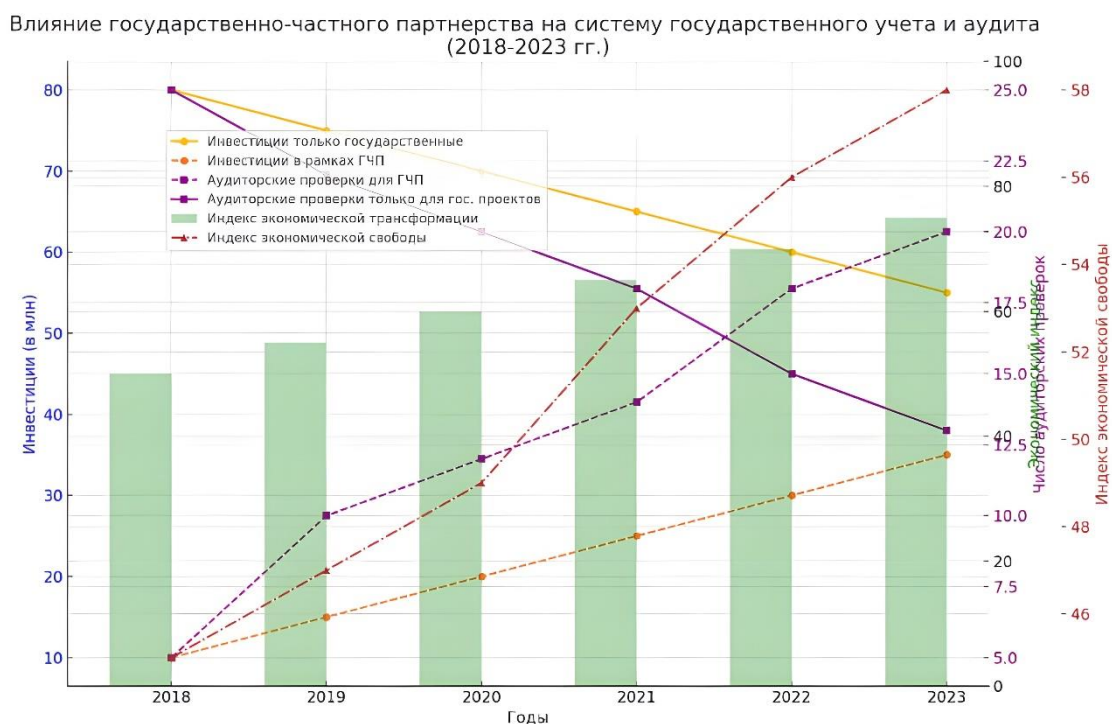
На графике ниже представлен анализ динамики показателей, отражающих влияние ГЧП на систему учета и аудита в период с 2018 по 2023 годы. Он включает:

Инвестиции в проекты – сравнение инвестиций в проекты, выполняемые только государством, и проекты в рамках ГЧП. Начиная с 2018 года, наблюдается рост доли частных инвестиций, что демонстрирует активизацию ГЧП в ключевых секторах экономики.

Аудиторские проверки – количество проверок для проектов с участием ГЧП и государственных проектов. На графике видно, что для проектов ГЧП количество проверок стабильно увеличивается, указывая на повышенное внимание к прозрачности и эффективности таких проектов.

Экономический индекс – показатель, характеризующий экономическую трансформацию, включая рост уровня экономической свободы и изменения в политике привлечения инвестиций.

Индекс экономической свободы – отражает улучшение условий для бизнеса и увеличивающуюся роль частного сектора в экономике Узбекистана.

С 2018 по 2023 год наблюдается устойчивый рост проектов, реализуемых в рамках государственно-частного партнерства, что сопровождается увеличением частных инвестиций и повышенным вниманием к аудиторским проверкам таких проектов. Этот процесс способствует экономической трансформации, стимулируя развитие системы государственного учета и аудита, а также создавая более благоприятные условия для участия частного сектора в экономике Узбекистана.

Влияние ГЧП на систему государственного учета

Государственный учет в Узбекистане изначально был ориентирован на бюджетный сектор, с акцентом на соблюдение бюджетных правил и отчетность государственных организаций. Внедрение ГЧП требует изменений в этой системе, поскольку проекты ГЧП включают не только государственные, но и частные ресурсы и формы финансирования, что усложняет процесс учета.

Основные изменения, вызванные ГЧП в системе государственного учета, включают следующие аспекты:

- **Адаптация системы учета к смешанным источникам финансирования:** Проекты ГЧП, как правило, требуют учета как бюджетных, так и частных финансовых ресурсов. Это требует пересмотра бюджетного учета и разработки новых методов контроля, учитывающих финансовые потоки из различных источников.
- **Разработка новых методов учета активов и обязательств:** В ГЧП часто задействованы долгосрочные активы, такие как инфраструктурные объекты, и при этом могут быть значительные обязательства перед частными партнерами. Государственный учет должен адаптироваться к учету этих активов и обязательств, что также влияет на финансовую отчетность.
- **Обеспечение прозрачности расходов:** Частные партнеры заинтересованы в оптимизации расходов и максимальной рентабельности, тогда как государство обязано обеспечить рациональное использование бюджетных средств. Этот конфликт требует прозрачной системы учета, которая могла бы отслеживать использование средств и оценивать их эффективность.

Влияние ГЧП на систему государственного аудита

Для реализации успешных проектов ГЧП и обеспечения доверия общества к таким инициативам необходима независимая и качественная система государственного аудита. Аудит должен гарантировать, что проекты ГЧП соответствуют государственным интересам, а бюджетные средства используются эффективно. ГЧП ставит перед системой аудита следующие задачи:

- **Модернизация методов аудита:** Традиционные методы аудита не всегда подходят для проектов ГЧП, так как необходимо оценивать не только финансовые, но и нефинансовые показатели, такие как соблюдение сроков и качество исполнения обязательств. Это требует внедрения комплексного подхода и разработки методик аудита, учитывающих специфические риски ГЧП.
- **Проверка эффективности использования бюджетных средств:** Один из ключевых аспектов аудита ГЧП – оценка того, насколько эффективно использованы государственные средства и достигнуты ли заявленные цели. Для этого аудиторские органы должны разработать показатели, которые помогут оценить успех и долгосрочную экономическую отдачу от проекта.
- **Контроль за соблюдением правовых и договорных обязательств:** В проектах ГЧП важно не только финансовое выполнение обязательств, но и соблюдение всех юридических норм, определенных в договорах. Поэтому аудит должен учитывать не только финансовую отчетность, но и проверять соблюдение партнерских соглашений и правовых требований.

Проблемы и вызовы в системе государственного учета и аудита ГЧП в Узбекистане

Система государственного учета и аудита в Узбекистане сталкивается с рядом проблем в связи с увеличением количества проектов ГЧП. Основные трудности включают:

- **Нехватка квалифицированных кадров:** Для аудита ГЧП проектов требуются специалисты, знакомые не только с государственным финансовым учетом, но и с корпоративными стандартами, что требует повышения квалификации и привлечения кадров с опытом в частном секторе.

- **Недостаток правовой базы:** Законодательство о ГЧП в Узбекистане продолжает развиваться, однако нормативные акты, касающиеся аудита и учета, требуют дальнейшего усовершенствования и гармонизации с международными стандартами.

- **Отсутствие единых стандартов отчетности:** В Узбекистане на данный момент отсутствуют единые стандарты для финансовой отчетности по проектам ГЧП, что затрудняет аудит и мониторинг их исполнения.

Пути решения проблем и перспективы

Для повышения эффективности системы государственного учета и аудита в условиях активного развития ГЧП необходимы следующие меры:

- **Создание специализированных обучающих программ для аудиторов и бухгалтеров ГЧП:** Программы повышения квалификации, направленные на обучение сотрудников государственным и корпоративным стандартам учета и аудита, помогут развивать систему ГЧП в стране.

- **Разработка новых стандартов и методик учета и аудита:** Адаптация международных стандартов к условиям Узбекистана позволит повысить прозрачность и контроль за проектами ГЧП.

- **Укрепление правовой базы:** Создание законодательства, регулирующего контроль за проектами ГЧП, улучшит процесс мониторинга и аудита, обеспечивая защиту государственных интересов.

Заключение

Государственно-частное партнерство играет важную роль в трансформации экономики Узбекистана, обеспечивая эффективное использование бюджетных средств и привлечение частного капитала. Однако развитие ГЧП требует модернизации системы государственного учета и аудита, что обеспечит надежный контроль и прозрачность реализации проектов. Решение текущих проблем и внедрение передовых методов учета и аудита помогут обеспечить успех проектов ГЧП, способствуя экономическому росту и устойчивому развитию страны.

ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ, ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАР МЕН ПРЕКУРСОРЛАРДЫҢ АЙНАЛЫМЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сейдығалиев Ж.Т.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ

2 курс магистранты

Амантай А.

з.ғ.м. аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Есірткі құралдары, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымы қоғам үшін ерекше қауіпті қылмыстардың қатарына жатады. Бұл қылмыстардың айрықша ерекшелігі – оларды әдетте ұйымдасқан топтар немесе қылмыстық құрылымдар жүзеге асырады.

Халықтың денсаулығына қарсы қылмыстардың аса қауіпті түрі есірткі, психотроптық, күшті әсер ететін және улы заттарды заңсыз айналымға түсіруімен байланысты іс-әрекеттер болып табылады. Есірткі, психотроптық заттар, күшті әсер ететін және улы заттарды заңсыз айналымға түсіруге байланысты қылмыстардың тікелей объектісі – халықтың денсаулығы болып табылады. Қылмыстың заты есірткі заттар және психотроптық заттар [1].

Есірткі заттар – адамның психикасына әсер ететін, одан әрі организмді бүлдіретін синтетикалық немесе табиғи тектес заттардың жиынтығы. ҚР-сы Үкіметінің 2001 жылғы 7 қыркүйектегі №1162 қаулысымен бекітілген тізіміне медициналық мақсатқа пайдалануға тыйым салынған есірткі заттардың 72 атауы көрсетілген. Бұларға гашиш, наша, героин, кокаин, каннабис, апиин және т.б. заттар жатады [2].

Психотроптық заттар – адамның психикалық функциясына әсер ететін қауіпті заттар. Тізім бойынша мұндай заттардың 38 атауы берілген. Оларға аминорекс, месхалин, метамфетамин, псилоцин т.б. жатады. Есірткі, психотроптық заттарды оларды дайындауға пайдаланатын аспаптар немесе құралдарды, сонымен қатар прекурсорларды көлік құралдарын пайдалану арқылы немесе басқа да әр түрлі тәсілдермен арнайы рұқсатсыз орнынан ауыстыру үшін жасалған кез келген қасақана әрекеттерді, осы заттарды заңсыз тасымалдау деп түсіну керек. Бұл әрекеттерді есірткі, психотроптық затты, аспаптарды, құралдарды, прекурсорларды заңсыз тасымалдауы мүмкін. Белгілі бір есірткі немесе психотроптық заттың күшін көтеру үшін арнайы рұқсатсыз тазарту заңсыз ұқсату болып табылады. Құрамында есірткі зат бар өсімдіктерді кептіру, ұстау, кейбір бөлшектерден ажырату және басқа да түрлендіру заңсыз қайта өңдеу деп есептелмейді. Мұндай әрекеттер жеке қылмыс болып табылады [3].

Есірткі немесе психотроптық заттарды, оларды дайындайтын құрал-саймандарды, прекурсорларды бір жаққа заңсыз жөнелтуі дәл оларды кез келген байланыс құралымен, арнайы адам арқылы, санымен қатар құстар мен жануарларды пайдалану арқылы, жіберуді айтамыз. Есірткі заттар мөлшері ірі емес мөлшер, ірі мөлшерде және ас ірі мөлшерде болады.

Психотроптық заттарда есірткі заттар сияқты ірі емес мөлшерге, ірі мөлшерге және аса ірі мөлшерде болады. Есірткі психотроптық заттарды оларды дайындауға пайдаланылатын аспаптар немесе құралдарды, сонымен қатар прекурсорлардың көлік құралдарын пайдалану арқылы немесе басқа да әртүрлі тәсілдермен арнайы рұқсатсыз орнынан ауыстыру үшін жасалған кез келген қасақана әрекеттерді, осы заттарды заңсыз тасымалдау деп түсіну керек. Бұл әрекеттердің есірткі, психотроптық затты, аспаптарды, құралдарды, прекурсорларды заңсыз иесі ғана емес, оның тапсырмасы бойынша басқа адам да тасымалдауы мүмкін. Мұндай ретте көрсетілген заттарды заңсыз тасымалдауды басқаларға тапсырған тұлға осы қылмыстың ұйымдастырушысы болып табылады. Егер есірткі,

психотроптық заттың, аспаптардың, құралдардың, прекурсорлардың заңсыз иесі – өзіне тапсырылған жүктің сипатын анық білмейтін адамдар арқылы көрсетілген заттарды, аспаптарды, құралдарды тасмалдауды жүзеге асырса, онда ол қылмыстың ұйымдастырушысы емес, тікелей орындаушысы ретінде жауапқа тартылады. Осы көрсетілген әрекеттер (иемденіп алу, тасымалдау немесе сақтау) заңсыз болуы қажет. Яғни мұндай әрекеттер күзіреті органдардың немесе лауазымды адамдардың тиісті рұқсатынсыз жасалуы тиіс. Осы қылмыстың объективтік жағының міндеті белгісі заңда көрсетілген заттар мен нәрселерді ірі мөлшерде өткізу мақсатының орын алмауы болып табылады.

Есірткі бизнесіне қарсы әрекет етудің төмен тиімділігі ең алдымен, қатты әсер ететін өсімдікті және синтетикалық текті есірткілерді әкелуге құқық қорғау орындарының қарсы тосқауыл құра алмауынан көрінеді. Тап осыған байланысты оларды елге әкелудің барлық жаңа каналдары түсіндіріледі.

Қалыптасқан мұндай жағдайлардың негізгі себептері төмендегілерден көрінеді:

Біріншіден, есірткі тасымалдаудың көлемін азайту үшін мемлекеттік шекараны нығайту қажет болады. Бұл орайда әңгіме шекарадағы кеден және құқық қорғау орындары қызметінің тиімділігін арттыру туралы болып отыр;

Екіншіден, ұйымдасқан қылмысты қалыптастыру қызметіне кедергі жасайтын құқық қорғау орындары жұмысының нәтижелілігі, қанша бақылауда болса да төмен;

Үшіншіден, бұл саладағы келелі мәселелердің бірі сыбайлас жемқорлық, соның ішінде құқық қорғау жүйесі өкілдерінің есірткі бизнесімен айналысушы ұйымдасқан қылмыспен бірігуі.

Соңғы жылдары нормативтік-құқықтық база едәуір өзгерістерге ұшырады, ішкі істер органдарының құрылымы мен қызметін ұйымдастыруда, елдің саяси жүйесінде (биліктің бөлінуі), экономикалық жүйеде (меншік формаларының теңдігі) және мемлекеттік жүйесінде елеулі өзгерістер орын алды. Бұл өзгерістер Қазақстанның демократиялық, құқықтық, жалпыға ортақ игілігі бар мемлекет ретінде қалыптасуын айқындайтын жаңа принциптерді өмірге әкелді.

Мемлекеттің құқық қорғау қызметінің тиімділігі оның заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуіне байланысты. Мемлекеттік билік органдарының құқық қорғау қызметі:

- Заңдылықты сақтау (кейбір субъектілерге юрисдикция беру, құқықтық міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету);
- Әкімшілік өкілеттіктерді жүзеге асыру (әкімшілік және құқықтық дауларды, қылмыстық істерді қарау, заңды жауапкершілікті белгілеу).

Әкімшілік және юрисдикциялық қызметте мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары қолданылады, олар арнайы әкімшілік нормалармен реттеледі.

«Юрисдикция» – латын тілінен шыққан термин (*jurisdictio*), бұл сот өндірісімен байланысты ұғым ретінде қарастырылады. И.С. Перетерскийдің айтуынша: «Юрисдикция – бұл құқықтық нормаларды қолдану арқылы дауларды шешу немесе құқықты белгілеу үшін құзыретті органның қызметі» [4, 76б.].

Юрисдикция жиі сот талқылауы және құқықтық дауларды шешумен байланыстырылады. Кейбір көзқарастарға сәйкес, юрисдикция құзыретті мемлекеттік органдардың құқықтық дауларды шешу және қылмыстарды реттеу, құқықтық санкциялар қолдану өкілеттілігін білдіреді.

- Австралияда юрисдикция үкіметтік комиссиялардың қаржылай көмек көрсету өкілеттілігін қамтиды.
- Францияда юрисдикция сот және квазисот өндірісі аясында қарастырылады, құқықтық мәселелер мен актілердің заңдылығын қатаң ажыратады.

Есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды зерттеу барысында құқықтық және әкімшілік нормалардың даму тарихы маңызды рөл атқарады. Юрисдикцияның нақты анықтамасы құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыруда және қылмыстық заңнаманы жетілдіруде шешуші фактор болып табылады.

Арнайы әдебиетте «есірткі құралы» деп арнайы нормативтік актіде бекітілген, орталық жүйке жүйесіне әсер ететін, ағзаның жұмыс істеуін өзгертетін, үйреншіктік пен тәуелділікті туғызатын, оны тұтынатын адамның физикалық және психикалық жағдайына, құқықтық қабілеттілігіне және әлеуметтік жағдайына зиян келтіретін химиялық зат немесе заттар қоспасы түсініледі.

«Есірткі құралы» ұғымының ғылыми анықтамасы келесі белгілер жиынтығын қамтиды:

- Құқықтық белгі – арнайы нормативтік актіде бекітілуі;
- Физикалық белгі – химиялық зат немесе заттар қоспасы болуы;
- Медициналық белгі – орталық жүйке жүйесіне әсер етуі;
- Әлеуметтік белгі – тұтынушыға және (немесе) айналасындағы адамдарға зиян келтіруі.

Қылмыстың жасалу жағдайы көп жағдайда қылмыс жасау тәсілін де, қылмыстық жазаланатын әрекет механизмінің құрылымын да алдын ала анықтайды. Әдетте, қылмыс жасау тәсілін іске асыру үшін сәйкес жағдай қажет, ол өз кезегінде қылмыс механизміне кіретін басқа элементтермен тығыз байланыста болады.

В.К. Гавлоның пікірінше, қылмысқа қатысты шындықты ашу үшін қылмыс жасалғанға дейінгі жағдайдың барлық компоненттері мен кезеңдерін кешенді түрде есепке алмай, іс бойынша шынайы мән-жайды анықтау мүмкін емес [5, 1976.].

Қылмыстың жасалу жағдайы мен мән-жайларын зерттеу – қылмыстық әрекеттің толық механизмін түсінудің кілті болып табылады, өйткені қылмыстық ниет пен оның объективті көрінісі арасындағы ішкі байланыс осы арқылы ашылады [6].

Қылмыс жасалғаннан кейін қалыптасатын жағдай қылмыстың дайындалу және жасалу кезеңдерінде орын алған барлық белгілерді толық көрсете алмайды. Мұндай өзгерістер белгілі бір уақыт кезеңінде орын алатын объективті және субъективті факторларға байланысты анықталады.

Осылайша, қылмыс жасау механизмі, оған ілеспе жағдайлар мен шарттардың негізгі элементтерін анықтау және талдау қылмысты тергеуді жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, есірткі құралдарын заңсыз жөнелтуге байланысты қылмысқа дайындық барысында корреспонденцияның жөнелтушісі келесі белсенді әрекеттерді жүзеге асырады:

- қылмыстық мінез-құлықты модельдейді;
- оны іске асыруға қажетті құралдарды іздейді;
- есірткі заттарын сақтайтын орындарды анықтайды;
- қылмысқа қатысушылар арасында рөлдерді бөледі;
- есірткі заттарының алушысымен сөз байласады;
- іс-әрекеттердің сипаты мен кезектілігін анықтайды және т.б.

Тергеу және сот практикасы материалдарын талдау көрсеткендей, дайындық кезеңінде есірткі заттарын жөнелтуші қылмысты жүзеге асырудың барлық ұйымдастыру шараларын алдын ала ойластырады.

Дайындық әрекеттері:

- Заңсыз жөнелту үшін есірткі заттарын іздестіру (сатып алу, өндіру).
- Қылмысты жүзеге асыруға қажетті басқа құралдарды дайындау (орау материалдары, пошталық конверттер, бандерольдер, ілеспе құжаттар бланкілері және т.б.).

Есірткі заттарының қаптамасы олардың физикалық күйіне байланысты таңдалады:

1. Сұйық күйдегі есірткі заттары (мысалы, ацетилденген апиын) үшін сәйкес көлемдегі ыдыс таңдалады (шөлмектер, пробиркалар), бұл қылмыстық мақсатта есірткіні тасымалдау және оның иісін жасыру қажеттілігімен байланысты. Тергеу материалдарында есірткі заттарын сақтау үшін медициналық шприцтер, медициналық ампулалар, консерві банкілері және басқа да ыдыстар пайдаланылған жағдайлар анықталған.

2. Ұнтақ түріндегі есірткі заттары (мысалы, каннабис шайыры) қағаз қаптарға (дәптер парақтары, газет, фольга) немесе полиэтилен пакеттеріне салынады. Бұл қаптамалар үй жағдайында дайындалуы мүмкін.

3. Таблетка түріндегі есірткі заттары заводтық қаптамада да, онсыз да жөнелтіледі.

Жөнелтушінің әрекеттерін талдау қылмыстың механизмі мен дайындық кезеңінің ерекшеліктерін толықтай ашып көрсетеді. Есірткі құралдарын тасымалдау барысында қолданылатын орау материалдары, оларды жасыру тәсілдері мен құралдары тергеу кезінде ерекше назар аударуды қажет етеді.

Қылмыстарды тергеудің жеке криминалистикалық әдістемесі құрылымдық элемент ретінде тергеу жағдайларының типтік сипаттамасын және тергеушінің бастапқы және кейінгі тергеу кезеңдеріндегі әрекеттерін жоспарлау ерекшеліктерін қамтиды.

Тергеу жағдайлары қылмысты тергеу барысында қалыптасады және дамиды, сондықтан олардың типизациясы мен жеке криминалистикалық әдістемелерде баяндалуы тергеу кезеңдеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Тергеу бағытын және бағдарламасын таңдау көп жағдайда қылмыстық іс қозғалған сәтте қалыптасатын тергеу жағдайына байланысты.

Бастапқы кезеңнің ерекшеліктері:

Бастапқы тергеу кезеңі қылмыс жасалуы немесе дайындалып жатқаны туралы хабарлама түскен сәттен бастап, бастапқы материалдарды тексеру мен алғашқы тергеу әрекеттері және жедел-ізвестіру шараларының толық кешенін жүргізуге дейінгі уақыт аралығын қамтиды.

И.М. Лузгиннің пікірі бойынша, тергеу кезеңі дегеніміз – тергеудің өзара байланысты жүйелік әрекеттер жиынтығы, оларды біртұтас міндеттер, тергеу шарттары және криминалистикалық тәсілдердің ерекшелігі біріктіреді [7, 866.].

Бұл жүйелі әрекеттер тергеудің әр кезеңіне сәйкес жоспарланып, қылмысты ашу және тергеу міндеттерін тиімді орындауға бағытталады.

Сонымен бірге, Г.М. Меретуковтың айтуынша, дәлелді, мақсатты және тиімді тергеу жұмыстарын жүргізу үшін, тергеуші немесе анықтаушы қылмысты тергеудің әр кезеңінде шешіліп қойған міндеттерді алып тастап, қалған міндеттердің қайсысы алғашқы кезекте орындалатынын және оларды қандай бағытта шешу керектігін нақты айқындауы қажет [8, 26.]. Бұл ретте тергеудің жеке қылмыс түрі мен тергеу жағдайының ерекшеліктері ескерілуі тиіс.

Есірткі құралдарын заңсыз жөнелту қылмысын тергеу барысында тергеушінің әрекет алгоритмі келесідей ұсынылады:

1. Бастапқы тергеу жағдайын талдау және бағалау;
2. Зерттеліп отырған қылмыстың негізгі мән-жайларына қатысты болжамдар (тергеу нұсқаларын) ұсыну;
3. Тактикалық міндеттерді айқындау және тергеуді жоспарлау;
4. Тергеу нұсқаларын тексеру үшін тергеу әрекеттері мен тактикалық операцияларды жүргізу;
5. Қойылған тактикалық міндеттерді шешу.

Осылайша, есірткі құралдарын заңсыз жөнелту қылмысын тергеу барысында тергеу шешімдері алдын ала тергеудің нақты кезеңінде қалыптасқан тергеу жағдайына байланысты қабылданады. Бұл тәсіл тергеудің жүйелілігін және тиімділігін қамтамасыз етеді.

Біздің тергеу және сот практикасы материалдарын талдауымыз көрсеткендей, бұл қылмыс түрлері бойынша қылмыстық істер қозғаудың ең көп таралған себебі – басқа көздерден алынған, қылмыс жасалғаны немесе дайындалып жатқаны туралы ақпарат болып табылады. (зерттелген қылмыстық істердің 92%-ында анықталды).

Қылмыстық істерді қозғаудың негізі – есірткі құралдарын заңсыз жөнелту белгілерін көрсететін жеткілікті деректердің болуы. «Жеткілікті деректер» санаты бағалау ұғымы болып табылады және істің нақты мән-жайлары негізінде анықталады.

Л.Л. Каневскийдің пікірінше, тергеу жағдайы тергеудің негізгі бағыттарын, алдын ала тергеу барысында шешілетін тактикалық міндеттердің сипатын айқындайды [9, 686.]. Сондықтан, дәлелдемелік ақпаратты, тергеудің жағдайын талдамай және қылмыстық іске қатысы жоқ сыртқы факторларды ескермей, атап айтқанда адамгершілік-психологиялық ахуалды, жалпы тергеу жағдайы мен шарттарын есепке алмай, бұл міндеттерді шешу мүмкін емес.

Осыған байланысты, тергеу жағдайын белгілі бір кезеңде қалыптасқан және тергеушінің шешім қабылдаудағы негізгі қызмет бағыттарын айқындайтын тергеуге тән факторлардың жиынтығы ретінде түсіну – оның мәнінің тек сыртқы көрінісін ғана білдіреді. Бұл жерде ішкі (психологиялық) аспектілер назардан тыс қалады.

Р.С. Белкин тергеу жағдайының құрамына келесі компоненттерді енгізеді:

1. Ақпараттық компонент;
2. Адамгершілік-психологиялық компонент;
3. Процессуалды-тактикалық компонент;
4. Ұйымдастырушылық компонент [10, 465б.].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, тергеу жағдайын шешім қабылдау процесін және тергеу бағыты мен бағдарламасын таңдау негіздерін айқындайтын сыртқы объективті факторлар мен ішкі психологиялық компоненттердің өзара байланысы ретінде анықтауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Қылмыстық кодексі, 2014 жыл 3 шілдеде № 226-V (19.06.2024 №94-VIII өзгертулер мен толықтыруларды қоса) <http://adilet.zan.kz/kaz/>.
2. Қазақстан Республикасының есірткі құралдары мен психотроптық заттарды қажетсінуінің нормалары туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 7 қыркүйек №1162
3. Сарсембаев Б.Ш. Понятие и признаки наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов в республике казахстан. Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения. Сборник статей по материалам XVII международной научно-практической конференции. 2018.
4. Ураков И.Г. Наркомания: Мифы и действительность. – М., 1990. – С. 76.
5. Гавло, В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. – Томск, 1985. – С. 197.
6. ҚР Қылмыстық-процестік кодексі, 2014 жыл 4 шілдеде № 231-V (19.06.2024 №94-VIII өзгертулер мен толықтыруларды қоса) <http://adilet.zan.kz/kaz/>.
7. Лузгин, И.М. Методологические проблемы расследования. – М., 1973. – С. 86
8. Меретуков, Г.М. Типичные следственные ситуации и версии при расследовании незаконного изготовления, приобретения, хранения, перевозки или сбыта наркотических средств. – Краснодар, 1990. – С. 2.
9. Каневский, Л.Л. Криминалистическая характеристика преступления, криминальные и следственные ситуации и их значение в раскрытии и расследовании преступлений несовершеннолетних // Вопросы совершенствования борьбы с преступностью несовершеннолетних. – Уфа, 1983.
10. Белкин, Р.С. Курс советской криминалистики. – М., 1978. – С. 16; Пантелеев, И.Ф. Криминалистика: учебник. – М., 1988. – С. 465.

СТРУКТУРА ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВООТНОШЕНИЯ

Субадоров Рамеш Алифбекович

магистрант Карагандинского
университета Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан

Аннотация: Рассматриваются информационные правоотношения через призму теории права. Освещается несколько разных подходов к понятию информационных правоотношений, приводятся мнения авторов. Также упоминаются особенности информационных правоотношений, их содержание, структура. Важной составляющей данной статьи является то, что информационные правоотношения можно определить как общественные (социальные) отношения, урегулированные нормами права.

Ключевые слова: Информационные правоотношения, признаки правоотношений, содержание правоотношений, объект, структура, теория права.

Под структурой правоотношения, как правило, понимается его внутреннее строение, представляющее собой совокупность элементов и способ их взаимосвязи. Чаще всего к данным элементам теории права относят субъекты, содержание правоотношений и их объект. Но в науке информационного права, как, впрочем, и в других отраслевых науках, высказаны и точки зрения, отличающиеся от наиболее распространенной.

Так, известный специалист в области информационного права проф. В. А. Копылов выделяет четыре основных элемента информационного правоотношения:

- субъекты, вступающие в правоотношения при осуществлении информационных процессов;

- поведение (действия, бездействие) субъектов при осуществлении ими информационных правоотношений;

- объекты, в связи с которыми субъекты вступают в информационные правоотношения (документированная информация, информационные продукты и услуги; исключительные права; элементы информационной безопасности (информационные права и свободы личности, состояние защищенности личности, защищенность информации, информационных ресурсов, информационных продуктов и т.п.); информационные технологии и средства их обеспечения (в том числе программы для ЭВМ), другие объекты в информационной сфере);

- право, обязанность и ответственность субъектов правоотношений при осуществлении информационных процессов [1, С.124].

По сути автор, выделив два классических элемента, – субъекты и объект информационного правоотношения, двумя самостоятельными элементами представил две стороны содержания правоотношения: материальную (фактическое поведение субъектов) и юридическую (субъективные юридические права и обязанности).

В другом учебнике информационного права четко не указывается количество элементов структуры информационного правоотношения, но последовательно перечислены:

- субъекты (физические лица; юридические лица всех форм собственности; органы государственной власти; должностные лица; общественные организации; другие субъекты, признаваемые субъектами права);

- объект информационного права:

- сама информация в ее многочисленных и многообразных формах, таких как документированная информация: документ, информационные ресурсы, средства обеспечения автоматизированных информационных систем, различные виды конфиденциальной информации,

- поведение субъектов права (в некоторых случаях как пример автор приводит запрет на принятие решений и осуществление действий, которые влекут за собой ухудшение материально-технического обеспечения действующих библиотек, находящихся на бюджетном финансировании),

-нематериальные блага (например, информация, которая искажена и не соответствует личностным качествам, когда необходимо защищать честь, достоинство и личную репутацию гражданина);

-предмет-само произведение, документ, т.е. информационный продукт (информационная технология), но в некоторых случаях – права и обязанности;

-юридический факт (событие или действие);

-содержание правоотношения (права и обязанности субъектов).

Казалось бы, автором предпринята попытка интегрировать все имеющиеся в теории права структурные элементы правоотношений, но возникает масса вопросов, в частности, в каких случаях поведение субъектов права выступает в качестве объекта, а в каких – в качестве юридического факта? Аналогичный вопрос возникает и по поводу прав и обязанностей участников правоотношений: их следует относить к содержанию или к предмету отношений? На наш взгляд, требует пояснения авторская трактовка объекта и предмета информационного правоотношения.

Вполне разумной и четко раскрытой в учебнике по информационному праву является позиция И.Л. Бачило, предлагающая отказаться от такого классического структурного элемента, как «объект правоотношения», заменив его на «предмет правоотношения», и, на наш взгляд, тем самым максимально приблизить и соотнести с понятием «предмет правового регулирования». Автор предлагает выделить в составе правоотношения три элемента:

-предмет отношений (материальный или виртуальный) – это все виды информационных объектов;

-субъекты права – все виды субъектов информационного права;

-содержание правоотношения (объект правового регулирования)-и обязанности участников отношения, ответственность за неисполнение [2,С.87].

При этом на характер правоотношения, его особенности и виды ответственности определяющее влияние оказывает содержание юридического факта «как причины, порождающей само возникновение правоотношения».

На самом деле большинство ученых под объектом правоотношений понимают то, на что воздействуют субъективные права и юридические обязанности субъектов. Некоторые исследователи считают, что объект вообще не является элементом правового отношения [3, С.102]. В современной теории права описаны две концепции. Первая, монистическая, провозглашает, что объектом правоотношения могут выступать только действия субъектов, поскольку именно поступки людей подвергаются правовому регулированию. Вторая, которая называется плюралистической, считает, что объекты правоотношений столь разнообразны, сколь многообразны регулируемые правом отношения. Иными словами, это либо блага, ценности, вещи, т.е. объекты имущественных отношений, либо те самые действия, поведение людей, т.е. объекты неимущественных отношений, ради которых субъекты вступают в правоотношения.

Думается, что предложенный И.Л. Бачило подход к структурным элементам информационных правоотношений будет способствовать развитию теории информационного права. В предлагаемой конструкции состава (структуры) информационно-правовых отношений решается давний спор о том, что следует понимать под объектом правоотношения, исключив точку зрения, что это поведение участников правоотношения.

Итак, элементами (составными частями) информационного правоотношения являются:

-субъекты (участники);

-информационный объект – предмет отношений (то, по поводу чего возникли отношения);

-содержание правоотношения (его юридическая составляющая – права и обязанности участников отношения).

Субъектом информационно-правового отношения называется тот, кто наделен информационными правами и обязанностями. В законодательстве Республики Казахстан

классификация субъектов правоотношений имеет свою специфику в зависимости от отрасли права. Так, современное гражданское законодательство содержит понятие «лица», которые подразделяются на три группы субъектов: граждане (физические лица); юридические лица; Республика Казахстан, субъекты Республики Казахстан. Их общий перечень и характеристика содержатся в подразделе 2 Гражданского кодекса Республики Казахстан [4]. В публичных отраслях права выделяют: индивидуальные и коллективные субъекты. Субъекты информационного правоотношения-это физические лица и организации, публично-правовые образования, которым информационным законодательством предоставлена возможность или способность быть носителями прав и обязанностей в информационной сфере деятельности и вступать в конкретные информационно-правовые отношения, в том числе:

- индивидуальные субъекты – граждане Республики Казахстан, иностранные граждане, лица без гражданства, наделенные правами и обязанностями в информационной сфере;

- коллективные субъекты-органы государственной власти и местного самоуправления, организации различных форм собственности, а также общественные объединения, наделенные информационными правами и обязанностями выступать в отношениях с другими субъектами как единое целое;

- также иные государства и международные образования.

Информационная правосубъектность у граждан Республики Казахстан возникает с момента рождения, а у государственных органов, предприятий, учреждений, общественных объединений и других формирований – с момента образования их в установленном порядке.

Правосубъектность-это правоспособность и дееспособность, взятые в единстве и развитии. Правоспособность – это закрепляемая за субъектом права возможность иметь права и обязанности, носящие юридический характер. Дееспособность – это закрепленная за субъектом права возможность своими действиями приобретать права и обязанности, предусмотренные законодательством.

В каждом конкретном информационном правоотношении его стороны (участники) осуществляют предоставленные им права и возложенные на них обязанности. В содержании информационного правоотношения различают две стороны: материальную (поведение субъектов) и юридическую (субъективные юридические права и обязанности).

Реализация прав и обязанностей субъектов информационного правоотношения может быть связана не только с их поведением и действиями (правомерными или неправомерными).

Информационные правоотношения могут устанавливаться и по поводу вещных прав или продуктов творческой деятельности, а также по поводу личных нематериальных благ (например, при охране чести и достоинства граждан, защите конфиденциальной информации и т.д.).

Предмет информационного правоотношения-информация (сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их представления), документированная информация (информация, зафиксированная на материальном носителе с реквизитами, позволяющими ее идентифицировать), информационные продукты и услуги.

Основаниями возникновения, изменения или прекращения информационно-правовых отношений являются юридические факты, т.е. такие факты, с наличием которых законодатель связывает возникновение, изменение и прекращение правоотношений. Юридические факты могут возникать в результате выражения воли людей. Такие юридические факты именуются волевыми. Например, гражданин подает заявление на оказание государственной услуги в компетентный орган. Последний обязан ее предоставить в установленный срок в должном объеме.

Информационные правоотношения могут возникать не только в результате действия людей, но и при наступлении определенных событий, имеющих юридическое значение. Такие события-это не волевые юридические факты, влекущие правовые последствия.

Например, в связи с изменением места проживания гражданина призывного возраста, его семейного положения или других событий (отцовства, потери кормильца, получения увечья) у него возникает обязанность предоставлять информацию в компетентный орган об этом юридическом факте, а у этого органа возникает обязанность вести учет и контроль поступающей от гражданина информации [5,С.61].

Различие между волевыми и не волевыми юридическими фактами заключается в том, что возникновение первых зависит от воли людей (которые совершают как правомерные, так и неправомерные действия), тогда как возникновение вторых от воли людей не зависит.

Информационное правоотношение носит в большинстве случаев двусторонний характер: правам одного субъекта, как правило, соответствуют обязанности другого, и наоборот. Оба участника правоотношения связаны в конечном счете с государством, которое создает нормативную основу, устанавливая права и обязанности субъектов, гарантирует законность их реализации.

Список использованных источников

- 1 Копылов В.А. Информационное право: учебник. М.: Юрист. 2002
- 2.Бачило И.Л. Информационное право: учебник для магистров. 3-е изд., перераб.и доп. М.: Юрайт, 2013
3. Алдабергенова А.И. Информационное и цифровое право. Костанай 2022
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2024 г.) // <http://online.zakon.kz/>
- 5.Сулейменов М.К. Цифровизация и совершенствование гражданского законодательства (статья третья, исправленная и откорректированная в связи с принятием Закона о цифровых технологиях) // <https://online.zakon.kz/>

МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Султанова Г.А.

докторант, М.Әуезов атындағы
Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент қ., Қазақстан

Аңдатпа: Машиналық оқыту қазіргі адам қызметінің көптеген салаларын ұйымдастыруға деген көзқарасты түбегейлі өзгерте алады. Бұл мақалада осы өзгерістерге, сондай-ақ адамдардың күнделікті және кәсіби қызметіне машиналық оқыту жүйелерін енгізу жолында тұрған факторларға шолу жасалады.

Түйінді сөздер: машиналық оқыту; оқыту үлгісі; машиналық оқыту жүйелерінің классификациясы; іздеу сұрауы; тану; деректердің болмауы; шамадан тыс жаттығу.

Осыдан бірнеше жыл бұрын ешкім машиналық оқыту біздің өміріміздің ажырамас бөлігі болады деп ойламас еді, сондықтан біз оны пайдалану фактілері туралы білуге тоқталамыз. Жасыратыны жоқ, бұл прогресс өнімі бүкіл әлем бойынша әртүрлі салалардағы жүздеген мың, тіпті миллиондаған жұмысшыларды алмастыра алады. Жалпы мағынада машиналық оқыту – бұл деректердегі кейбір заңдылықтарды анықтауға және олардың негізінде қажетті болжамдарды жасауға арналған статистикалық әдістер жиынтығы.

Машиналық оқыту жүйелерін келесі белгілер бойынша жіктеуге болады:

Нысаналы бағыт бойынша:

- Жіктеу – параметрлерді кейбір санаттарға бөлу жүйенің міндеті;
- Регрессия – жүйенің түпкі мақсаты-белгілі бір болжамды мән алу;
- Аномалияларды анықтау – жүйенің міндеті-басқалардан ерекшеленетін деректер нүктелерін анықтау.

Оқыту әдісі бойынша:

- Бақыланатын – мысалдар жиынтығы негізінде болжауды жүзеге асыру;
- Бақыланбайтын оқыту – алгоритмнің мақсаты деректерді ретке келтіру немесе олардың құрылымын сипаттау болып табылатын жүйелерге тән;
- Күшейтілген оқыту – жүйенің мақсаты-эксперименттер қою, нәтижелер алу және олардың негізінде оқу.

Оқу процесінде алгоритм жақсы нәтижеге жету үшін стратегияны өзгертеді. Мұндай алгоритм ең автономды болып табылады және тапсырманы орындауда жақсы нәтижелерге қол жеткізеді. Алайда, мұндай жүйелер қайта оқыту проблемасымен сипатталады.

- Архитектура бойынша: нейрондық желілер, автоэнкодерлер, конволюциялық

нейрондық желілер, орналастыратын нейрондық желілер, қайталанатын нейрондық желілер және т.б. Машиналық оқыту жүйелерінің берілген архитектуралары әр түрлі күрделілікке, кіріс параметрлерінің әр түрлі саны мен сипатына ие, әр түрлі есептеу қуатын қажет етеді. Әрбір нақты тапсырма үшін сәйкес архитектураны таңдау керек.

Дүние жүзіндегі миллиардтаған адамдар күн сайын сұрақтарына жауап алу үшін іздеу жүйелерін пайдаланады [1].

Пайдаланушы браузерге іздеу сұрауын енгізген сайын, тиісті іздеу жүйесінің

қызметтері іздеу шарттарын қанағаттандыратын объектілерді таңдайды. Осылайша таңдалған объектілердің саны миллиондаған. Таңдаудың келесі кезеңі іздеу шартына ең аз жауап беретін нысандарды електен өткізуден тұрады. Ол үшін объектілердің іздеу шартына сәйкестік дәрежесін бағалау қажет. Бұл сәйкестік дәрежесі әр объектіге тән әрбір іздеу параметрінің салмағын есептеу арқылы есептеледі. Осы процестің соңында қалған объектілер осы объектілердің іздеу сұрауының параметрлеріне сәйкестік дәрежесінің төмендеуі бойынша сұрыпталады. Осылайша, пайдаланушыға іздеу сұрауына жауап беріледі. Бірақ объектілердің іздеу сұранысының параметрлеріне сәйкестік дәрежесін бағалау қалай жүреді? Әрбір нысан іздеу сұрауларының барлық ықтимал комбинациялары мен тұжырымдарын қолмен салыстыруы керек пе? Бұл міндет, егер ол автоматтандырылмаса,

бірақ оны нейрондық желіні немесе терең оқыту жүйесін қосу арқылы жасауға болады [2]. Сонымен, алдымен объектілер мен оларды жіктеу параметрлерінің салыстырмалы түрде аз үлесін, сондай-ақ осы сәйкестіктердің салмағын қолмен анықтау керек, содан кейін іздеуді жүзеге асыратын пайдаланушылардың мінез-құлқынан кейбір критерийлерді бөліп, осы деректерді толықтыру қажет. Егер пайдаланушы іздеген нысанды жүйе ұсынған тізімде бірінші тапса, онда іздеу жүйесінің мақсатына қол жеткізіледі және сәйкестік таразыларын тиісті түрде қайта бағалау жүзеге асырылады. Әйтпесе, пайдаланушының мінез-құлқына сүйене отырып, жүйе жаңа сәйкестіктерді орнатады немесе бар сәйкестіктердің салмағын өзгертеді. Осылайша, пайдаланушылардың іздеу сұрауларын өңдеу барысында жүйе "оқытылады" және қажетті пайдаланушыларға барған сайын жақын нәтижелерді бере бастайды. Мұндай іздеу жүйелерінің жұмысындағы қызықты факт, тіпті оларды жасаған бағдарламашылар да іздеу жүйесінің пайдаланушының кейбір сұрауына қандай жауап беретінін нақты айта алмайды.

Бүгінгі таңда машиналық оқыту саласын зерттеумен және дамытумен осындай ірі компаниялар айналысады: Microsoft, Google, IBM, Intel, Facebook, Cisco, Amazon, Apple, Samsung. Бұл IT индустриясының флагмандары шешетін бірқатар мәселелер бар. Атап айтқанда, белгілі бір тапсырма үшін дұрыс таңдалған архитектура уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Алайда, бұл жағдайда дұрыс таңдау жасау өте қиын. Бүгінгі таңда машиналық оқыту жүйелерінің ондаған архитектураларының жұмыс істеу принципін түсіну қажет. Осыдан кейін тапсырманың ерекшелігін ескере отырып, жүйенің жұмысына әсер ететін маңызды факторларды бөліп көрсету керек. Бұл жағдайда архитектураны таңдау процесі өте күрделі және кейде мәселені шешуде кедергі болады. Шешілетін мәселенің түріне байланысты машиналық оқыту жүйесінің нақты архитектурасын таңдауға көмектесетін арнайы алгоритмдерді құру бұл мәселені шешуге көмектеседі [4].

Жүйе пайдаланушының сұрауына барабар және дәл жауап беруі үшін оны өз кезегінде "үйрету" керек. Басқаша айтқанда, сіз жүйенің білім қорына өте үлкен көлемдегі деректерді енгізуіңіз керек. Сонымен қатар, бұл деректерді эксперименталды түрде алу қажет. Интернет желісінің дамуымен қажетті деректерді жинау айтарлықтай жеңілдеді. Сонымен қатар, мұндай деректерді сақтау үшін арнайы бұлттар жасалады, оларға қол жеткізу бұрынғыдан да оңай. Сондай-ақ, бүгінде бұл бастапқы деректерді жинауды біз күн сайын қолданатын әртүрлі гаджеттердің көптігі арқылы автоматтандыруға болады. Алайда, жоғары мамандандырылған салалардың, сондай-ақ алынған деректер ресімделмеген салалардың деректер көлемі әлі де жеткілікті үлкен емес және бүгінгі күні оны түзетуге әрекет жасалуда.

Қайта оқыту мәселесі машиналық оқыту жүйесінің параметрлерін оқу үлгісінің мәндеріне шамадан тыс сәйкестендіру болып табылады. Бұл жағдайда жүйенің дәлдігін жоғалту процесі одан әрі оқытуға байланысты немесе жүйенің шын мәнінде жоқ оқу үлгісінің элементтері арасындағы заңдылықтар мен байланыстарды анықтауы байқалады. Бұл мәселені шешу үшін, егер жүйенің мақсатты міндеті регрессия болса, оқу үлгісін екі бөлікке бөлу ұсынылады: оқу және тест. Бұл жағдайда жүйе "оқытылған" кезде, сынақ үлгісіне негізделген регрессияның дәлдігі төмендей бастайтын сәт болады. Бұл жүйе қайта даярлауды бастайтын сәт. Алайда, егер жүйенің мақсатты міндеті жіктеу болса, онда машиналық оқыту жүйесін оқытылған деп санауға болатын сәтті анықтайтын нақты критерий жоқ.

Бүгінгі таңда ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесі көрсеткендей, соңғысы операциялық технологиялар ретінде әрекет ете бастайды. Егер бұрын жүйе өз жұмысының нәтижесін пайдаланушыға көрсетсе, содан кейін соңғысы осы нәтижені ескере отырып, белгілі бір шешім қабылдауы керек болса, енді нәтижені алғаннан кейін жүйенің өзі өзіне жүктелген тапсырма шеңберінде қандай да бір әрекет туралы шешім қабылдайды. Осылайша, өндірістік және тұрмыстық сипаттағы көптеген процестерді автоматтандырудың жаңа мүмкіндіктері ашылуда.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Волков К., Забродина Е. В Японии изобрели «беспилотный» грузовик // Российская газета. – 24.11.2016. – №267 [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <https://rg.ru/2016/11/24/v-iaponii-vypustili-pervyj-v-mire-bespilotnyj-samosval.html> (дата обращения 09.04.2017)
2. Нафиков М. Обзор задач компьютерного зрения в медицине // ресурс для IT-специалистов. – 04.09.2016. – [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <https://habrahabr.ru/post/309152/> (дата обращения 09.04.2017)
3. Петухов Д. Machine Learning в коммерческих банках // сетевое издание. 25.07.2015. – [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://www.codeinstinct.pro/2015/07/big-data-in-banking.html> (дата обращения 10.04.2017)
4. Эриксон Г. Выбор алгоритмов машинного обучения Microsoft Azure // Документация Microsoft Azure. – 14.03.2017. – [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <https://docs.microsoft.com/ru-ru/azure/machine-learning/machine-learning-algorithm-choice> (дата обращения 11.04.2017)
5. Marr Bernard. Cheat Sheet: 5 Things Everyone Should Know About Machine Learning // Forbes. 22.09.2016. – [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/09/22/cheat-sheet-5-things-everyone-should-know-about-machine-learning/#7d481bb32dcf> (дата обращения 11.04.2017)

СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ АҒЫМДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАР

Сусан Риза Жумабековна,
Құқықтану магистрі,
«Экономикалық қатынастарды
құқықтық реттеу»
кафедрасының аға оқытушысы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада сыртқы экономикалық қызметтегі (СЭҚ) ағымдағы проблемаларды шешу жолдары қарастырылады. СЭҚ әлемдік экономиканың маңызды құраушысы болғанымен, оның дамуы сауда кедергілері, санкциялар, валюталық тәуекелдер, логистикалық үзілістер, зияткерлік меншік құқықтарының жеткіліксіз қорғалуы және экологиялық талаптардың күшеюі сияқты қиындықтарға тап болып отыр.

Түйінді сөздер: Сыртқы сауда, экспорт, импорт, санкциялар, тариф, инвестициялар, зияткерлік меншік.

Сыртқы экономикалық қызмет (СЭҚ) – әлемдік экономикадағы елдер арасындағы сауда, инвестиция, қаржы, және технология алмасу сияқты түрлі экономикалық қатынастардың маңызды құраушысы. Алайда, жаһандану процестерінің жылдам дамуымен және әлемдік саяси-экономикалық жағдайдың өзгеруімен қатар, СЭҚ көптеген проблемаларға тап болып отыр. Бұл мақалада сыртқы экономикалық қызметтегі негізгі ағымдағы мәселелер қарастырылады. Сыртқы экономикалық қызметте кейбір жаңадайларды кедергілер кездесіп тұрады. Ең бастысы бұл әлемдік саудаға көп әсер енгізеді. Саудада жоғарыда айтып кеткен жағдайлар СЭҚ-ты реттеудегі басты мәселелердің бірі болып қала береді. Елдер импортты шектеу немесе экспортты қорғау үшін тарифтік және тарифтік емес шараларды жиі қолданады. Соған қарамастан мұндай шектеулер көп. Бұған қосымша, санкциялар саясаты халықаралық қатынастарды күрделендіруде. Мысалға алатын болсақ, елдер арасында экономикалық санкциялар халықаралық сауда ағынын бәсеңдетіп, сауда серіктестері арасында сенімсіздік тудырады. Қазіргі таңда Ресейге қарсы енгізілген санкциялар экспорт пен импортты шектеу арқылы оның сыртқы экономикалық белсенділігіне кері әсерін тигізуде.

Халықаралық саудаға келетін болсақ, әдетте, валюта айырбасы арқылы жүзеге асырылады. Әлемдік валюта нарығындағы тұрақсыздық сыртқы экономикалық операциялар үшін үлкен қауіп тудырады. Мысалға қазіргі кезде Қазақстан аумағында валютаның құнсыздануы немесе құбылмалылығы компаниялардың кірістеріне және сыртқы қарыздарды өтеу мүмкіндігіне әсер етеді. Доллардың қымбаттауы бұл біздің мемлекетіміздің импорт тауарлардың бағасы күрт өзгеруіне әкеп соғады. Яғни айтқым келгені, доллардың бағасының өсуі импорттаушы елдер үшін тауар бағасын қымбаттатады.

Пандемия кезіне көз салып, еске түсіретін болсақ, ол кездері геосаяси шиеленістер халықаралық жеткізу тізбегін едәуір бұзды. Логистикалық шығындардың өсуі тауарлардың соңғы бағасына әсер етеді. Ол жылдары жеткізудің кешігуі, көлік шығындарының артуы және порттардағы кептелістер сыртқы сауданы баяулатады. Мысал келтіретін болсам, Қытайда COVID-19 шектеулерінен кейінгі өндірістің баяулауы көптеген елдерге тауар жеткізу тізбегін қиындатты. Қытай мемлекеті саудада бірінші мемлекет деп саналады.

Сыртқы саудадағы тағы бір үлкен проблеманың бірі ол техникалық регламенттер, сертификаттау және фитосанитарлық талаптардың әртүрлілігі. Бұл талаптар кейде сауда кедергісі ретінде қолданылады. Әр елдің стандарттарының әртүрлілігі халықаралық серіктестер арасындағы сауда-саттықты қиындатады. Кейбір Еуропалық Одақтың экологиялық стандарттары кейбір дамушы елдердің экспортын шектейді.

Сондай-ақ қазіргі таңда СЭҚ-та зияткерлік меншіктің (патенттер, авторлық құқықтар) жеткілікті қорғалмауы бойынша проблемаларда бар. Мысалы, контрафактілік өнімдер Қытай, Үндістан сияқты ірі экспорттаушылар үшін өзекті мәселе болып табылады [1].

Қазіргі кезде зияткерлік қызметтің барлық жаңа салалары пайда болуда, нәтижесінде оларды құқықтық қорғау заңмен реттеліп, талап етілуде. Қазақстан Республикасы 1993 жылдан бастап Дүниежүзілік Зияткерлік меншік ұйымына (ДИМҰ) мүше болып табылады және сонымен қатар, авторлық және аралас құқықтарды регламенттейтін көптеген халықаралық конвенциялар, келісімдер мен келісімшарттарға қатысушы болып табылады. Қазіргі кездегі көптеген қарама-қайшылықтарға қарамастан, елдер арасында өзара түсіну мен ынтымақтастықтың бағыты өсіп келеді. Дүние – жүзілік шаруашылықтың негізгі жолы бір бағытта даму және өзара байланысты, бағынышты әлеуметтік-әділетті әлемге ұмтылу. Осыған байланысты ұлттық экономиканың үлесін жасау барысында экономикалық және әлеуметтік-әділетті қатынастарды бағалау сөз болып отыр [2].

Келесі өзекті мәселенің бірі ол, әлемдік сауданың артуы қоршаған ортаға кері әсерін тигізеді. Көптеген елдер экологиялық стандарттарды енгізу арқылы өндіріс пен сауданы шектейді. Кейбір мемлекеттерде экологиялық талаптарына байланысты сыртқы саудаға қосымша шығындар әкеледі. Еуропа одағының “көміртегі салығы” экологиялық стандарттарды сақтамайтын экспорттаушы елдерге әсер етеді. Алып қарайтын болсақ өзекті мәселелер саны көп, бірақ оған қарамастан сыртқы сауда жетілдіруде. Қорытындылай келетін болсам, сыртқы экономикалық қызметтегі ағымдағы проблемалар көпжақты ынтымақтастық пен халықаралық нормаларды жетілдіруді талап етеді. ыртқы экономикалық қызметтегі ағымдағы проблемаларды шешу жолдарына тоқталайық. Сыртқы экономикалық қызметтегі (СЭҚ) ағымдағы проблемаларды шешу елдердің экономикалық өсуін қамтамасыз ету, халықаралық сауданы жеңілдету және қатысушылар арасындағы сенімді арттыру үшін өте маңызды.

Бұл мәселелерді шешу жолдары қарастырылған олар, мысалға мемлекеттер арасында халықаралық келісімдерді нығайту. Оларды шешу. Елдер арасындағы көпжақты және екіжақты келісімдер арқылы сауда кедергілерін жою. Мысалы, Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) шеңберінде тарифтерді төмендету.

Инкотермске келетін болсақ, ережелерін кеңінен пайдалану, яғни жеткізу шарттарын стандарттау арқылы сауда операцияларын жеңілдету. Өнім сапасы мен қауіпсіздік бойынша қойылатын талаптарды үйлестіру арқылы саудадағы сәйкессіздіктерді азайту.

Ең басты мәселе, барлығымызға айдан ашық ол валюта бағамының тұрақсыздығы сыртқы экономикалық келісімдерге қауіп төндіруі.

Валюталық тәуекелдерді азайту үшін форвардтық келісімшарттар, своптар мен опциондарды қолдану. Мәселелерді шешу үшін:

1. Халықаралық ұйымдар шеңберінде сауда кедергілерін азайту;
2. Зияткерлік меншік құқықтарын қорғауды күшейту;
3. Санкциялар мен сауда шектеулерін қайта қарау;
4. Логистиканы цифрландыру және инновацияларды енгізу қажет.

Мұндай қадамдар СЭҚ-ты тұрақты дамытуға және халықаралық экономикалық қатынастарды нығайтуға ықпал етеді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://turkystan.kz/article/60861-ziyatkerlik-menshik-zh-ne-ony-or-au-zholdary>
2. <https://7kun.kz/ru/news/75069-2>

КРЕДИТНЫЙ РИСК, ЕГО ОЦЕНКА И РЕГУЛИРОВАНИЕ

Сыздыков Р. Б.

студент гр. Ф-22-2,

Гусманова Ж.А.,

К.э.н., доцент кафедры «Финансы»

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

Аннотация: В данной статье были изучены теоретические аспекты кредитного риска, дана классификация кредитных рисков в банковской деятельности. Также проведен анализ современного состояния уровня кредитного риска на примере АО «БанкЦентрКредит». Кроме того на основе анализа основных финансовых показателей и качества ссудного портфеля данного коммерческого банка выявлены узкие места в управлении кредитным риском, сделаны соответствующие выводы. Автором также предложены рекомендации по их снижению и совершенствованию процесса управления кредитными рисками.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковский сектор, риск, кредитный риск, методы управления рисками.

Политика банка в области риск-менеджмента направлена на формирование единой системы управления рисками, соответствующей масштабу и характеру деятельности группы, профилю принимаемых ею рисков, а также отвечающей спросу на дальнейшее развитие бизнеса. Банк продолжает развивать систему управления рисками, планомерно и последовательно осуществляя мероприятия, направленные на совершенствование методов выявления рисков, управления ими, а также оценки и контроля.

Управление рисками в банке осуществляется повнутренней политике в нескольких направлениях:

- Политика кредитования и управления рисками;
- Политика управления рисками и капиталом;
- Залоговая политика.

Комитет по управлению рисками включает:

- Комитет по управлению финансами и рисками при совете директоров;
- Кредитный комитет;
- Комитет по управлению рисками при правлении [1].

Основные методы управления кредитным риском:

- обеспечение полной и достоверной информации для принятия решений;
- соблюдение общепринятых правил кредитования, внутренних политик и процедур по управлению кредитным риском;
- наличие процедуры оценки суверенных займов бизнес-подразделениям;
- ограничение кредитного риска путем использования многоуровневой системы лимитов и/или ограничений риска;
- управление обеспечением по сделкам;
- постоянный мониторинг и контроль уровня кредитного риска;
- классификация активов по уровню кредитного риска;
- поддержание достаточного уровня провизии [2].

Кредитные риски по сделкам с кредитным риском оценивались с учетом вида и сегмента бизнеса контрагента:

- корпоративное кредитование по крупным заявкам-на основе совокупности экспертных оценок и уровней кредитного рейтинга, определяемых с учетом показателей финансового состояния контрагента, кредитной истории, какой отрасли принадлежит бизнес и других характеристик;

- Корпоративное кредитование по массовым продуктам МСБ-путем автоматической проверки соблюдения требований к заемщику в рамках кредитного продукта;
- розничное кредитование-через скоринговую модель, основанную на методах математической статистики, построенных с учетом информации о ходе и информации из внешнего источника [3].

Рассмотрим активы АО “Банк ЦентрКредит” за 2021-2023 годы. Анализ активов представлен в таблице 1.

Таблица 1 – Активы коммерческого банка АО “Банк ЦентрКредит” за период 2021-2023 гг., в млн. тг.

Активы	2021 год	2022 год	2023 год
Денежные средства и их эквиваленты	261 492	1 135 957	1 353 334
Финансовые инструменты и ценные бумаги	508 235	949 387	745 766
Средства в банках	12 997	35 799	39 483
Кредиты, выданные клиентам и банкам (нетто)	1 138 701	2 009 113	2 928 849
Другие активы	157 879	193 710	223 607
Всего	2 079 304	4 323 966	5 291 039

Примечание – данные из источника <https://www.bcc.kz/kz/>

По итогам 2023 года совокупные активы банковской группы увеличились в 1,2 раза, достигнув 5,3 трлн тенге. По объему активов банк сохраняет 3-е место на рынке с долей 10,2%. В структуре активов зафиксирован рост по всем основным статьям, при этом коэффициент ликвидности остается на уровне выше 40,4%.

Банк занимает 3-е место среди банков второго уровня по объему активов с долей рынка 10,2%.

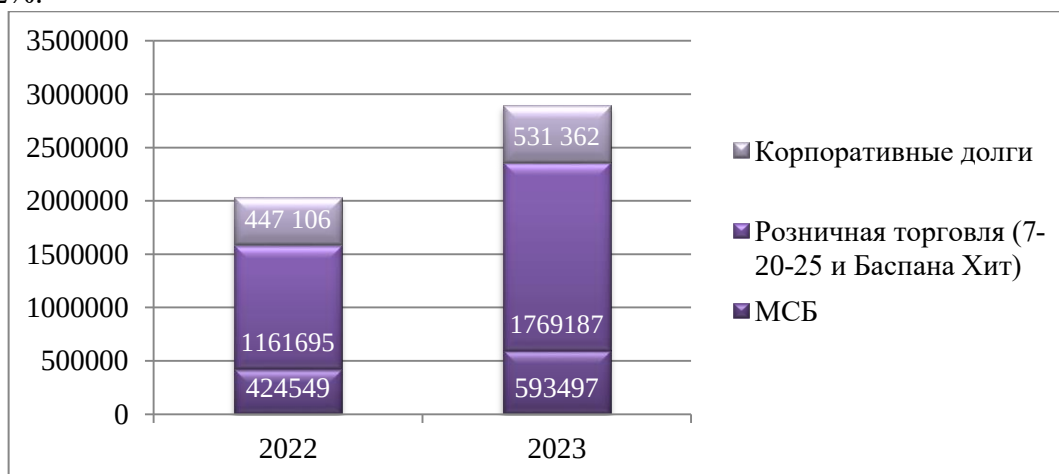

Рисунок 1 – Структура кредитов клиентов банковской группы (брутто)*,

По итогам 2023 г. кредитный портфель банка значительно увеличился в 1,5 раза. В структуре кредитного портфеля наблюдается значительный рост по кредитам розничного бизнеса и МСБ в 1,5 и 1,4 раза соответственно, что соответствует принятой банком стратегии развития (рисунок 1).

В 2023 году банк активно продолжил работу по кредитованию, что способствовало положительной динамике кредитного портфеля БЦК, которая по итогам года увеличилась на 42% до 2 894 млрд тенге, что позволило банку сохранить третье место среди коммерческих банков по размеру кредитного портфеля.

В 2023 году, наряду с увеличением размера кредитного портфеля, одной из главных задач банка было продолжение работы по улучшению показателей этого портфеля. В результате проведенных мероприятий за год доля неработающих займов (NPL) в кредитном портфеле снизилась с 3,4% до 2,2%. Объем кредитно-обесцененных займов за третий период уменьшился с 150 млрд тенге до 126 млрд тенге, а удельный вес снизился с 7,4% до 4,4%.

Далее проведем анализ кредитного риска по группам актива в АО “Банк ЦентрКредит” (см. табл. 2).

Таблица 2 – Кредитный риск по группам актива в АО “Банк ЦентрКредит”

Наименование показателя	Стоимость активов, млн.тг.		Изменение	
	30 сентября 2024	31 декабря 2023	Абсолютное отклонение, млн.тг.	Относительное отклонение, %
Кредитный риск по активам	6 021 642	5 251 001	770 641	87,2
Активы с коэффициентом риска 0%	1890799	1926608	-35809	101,9
Активы с коэффициентом риска 20%	149853	103193	46660	68,9
Активы с коэффициентом риска 50%	215447	106659	108788	49,5
Активы с коэффициентом риска 100%	3765395	3098968	666427	82,3

Примечание – данные из источника <https://www.bcc.kz/kz/>

Приведенная таблица демонстрирует динамику кредитного риска по группам активов с коэффициентами риска от 0 до 100 процентов. В целом, кредитный риск по активам показывает тенденцию к увеличению.

Согласно данным на 30 сентября 2024 года, кредитный риск в стоимости активов вырос на 770 641 млн тенге. Все активы, относящиеся к различным коэффициентам риска, также увеличиваются. Исключением являются только активы с коэффициентом риска 0%, которые уменьшились на 35 809 млн тенге.

В 2023 году продолжена работа с проблемной задолженностью, включая обеспечение погашения путем реализации заложенного имущества, претензионно-исковой работы, передачу активов в управление ОУСА, а также списание безнадежной задолженности. В результате этих мероприятий удалось снизить долю просроченной задолженности.

Розничные займы продолжают оставаться основным сектором, занимая долю 30,5%-31% на протяжении последних трех лет. Высокая доля розничных займов может свидетельствовать о потенциальном риске в случае ухудшения платежеспособности физических лиц.

Еще секторы с умеренной стабильностью: нефть и газ (5,3-6%), энергетика и недвижимость остаются в диапазоне 4-5%. Оптовая торговля показала рост в 2%, что может

указывать на увеличение экспозиции к этому сектору. Сектор услуг снизился с 12% до 10%, что может быть признаком снижения кредитования или уменьшения доли кредитных рисков в данном секторе.

Таким образом, подведя итог анализу кредитных рисков АО «Банк ЦентрКредит», можно отметить, что банк выполняет минимальные границы обязательных нормативов, установленных Национальным Банком РК.

В последние годы для банков второго уровня Казахстана существенно возросло значение категории «риск». С момента обретения Казахстаном независимости до сегодняшнего дня многие коммерческие банки столкнулись с банкротством из-за неэффективного управления рисками. В связи с этим в настоящее время анализ кредитных рисков является ключевым элементом управления банковскими операциями. Теоретические аспекты исследования кредитных рисков основываются на принципах оценки платежеспособности заемщиков, классификации активов по уровням риска и применения коэффициентов взвешивания риска. Важное значение имеют модели анализа риска, такие как скоринг, стресс-тестирование и оценка вероятности дефолта. Эффективное управление кредитными рисками позволяет банкам минимизировать убытки, связанные с невозвратом кредитов, и повышать финансовую устойчивость.

Таким образом, теоретическая база служит основой для практических подходов к идентификации, оценке и снижению кредитных рисков.

1. На примере АО «Банк ЦентрКредит» было установлено, что банк демонстрирует высокий уровень эффективности в управлении кредитными рисками. Внедрение цифровых технологий, таких как автоматизация процесса оценки заемщиков, использование скоринговых моделей и систем предотвращения мошенничества (AntiFraud), позволило банку эффективно управлять рисками. Однако анализ показал, что значительная доля активов банка подвергается высоким уровням риска (коэффициент 100%), что требует улучшения системы оценки и мониторинга. Тем не менее, банк сохраняет устойчивую позицию благодаря диверсификации кредитного портфеля, внедрению инновационных технологий и регулярной оценке ликвидности.

В течении 2020-2023 годов была проведена работа с проблемной задолженностью, обеспечению погашения путем реализации заложенного имущества, претензионно-исковой работы, передачи активов в управление ОУСА, а также списания безнадежной задолженности. В результате проведенных мероприятий достигнуто снижение доли просроченной задолженности.

2. Для банков второго уровня Казахстана разработка мер по регулированию кредитных рисков должна охватывать усиление аналитических процессов, внедрение современных инструментов оценки и мониторинга, а также строгое соблюдение нормативных требований.

Основные меры включают:

1. Повышение качества данных заемщиков через интеграцию автоматизированных систем проверки.
2. Разработка новых стратегий взыскания задолженности и внедрение технологий Pre-Collection и Collection.
3. Усовершенствование внутреннего контроля и аудита кредитных процессов.
4. Разработка и внедрение моделей раннего предупреждения и мониторинга рисков (Early Warning System).
5. Повышение квалификации сотрудников в области управления рисками.

Реализация этих мер позволит банкам второго уровня снизить уровень просроченной задолженности, повысить устойчивость кредитного портфеля и обеспечить стабильность финансовой системы.

Список использованных источников

1. Лисицына И. В. Управление кредитным риском коммерческого банка // Вестник Российского университета сотрудничества. – 2014. – № 1 (11).
2. Хамитов Н.Н. Банковское дело. Курс лекций. Алматы, «Экономика», 2005 г.
3. Банковское дело. Управление и технологии: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям // под ред. А.М.Тавасиева. Москва ЮНИТИ-ДАНА, 2012 г.
4. Официальный сайт АО «БанкЦентрКредит» [Электронный ресурс]: <https://www.bcc.kz/kz/>

ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ САЛЫҚТЫҚ ЖҮКТЕМЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТЕҢСІЗДІК ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕР ЕТУ

Талимова Л.А.,

э.э.д., профессор

Безлер О.Д.,

PhD, доцент,

Кадырова А.Н.,

«Қаржы» ББ докторанты,

Қазтұтынуодағы Қарағанды

Университеті,

Қарағанды, Қазақстан

Аңдатпа: Мақалада Қазақстан Республикасы халқының табыс деңгейі мәселелері, сондай-ақ мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігін қалыптастырудағы жеке тұлғалардың кірістерінен алынатын салықтардың рөлі қарастырылды. Салық ауыртпалығын әділ бөлуді қамтамасыз етпейтін салық салудағы бар диспропорцияларды анықтай отырып, әртүрлі әлеуметтік топтардың кіріс құрылымы талданды. Қолданыстағы салық салу тетігі табысы төмен және орташа табысы бар азаматтардың қаржылық жағдайын жақсартуға ықпал етпейтіндігі атап өтілді, ал халықтың ауқатты топтары ағымдағы салық ставкаларынан пайда көруді жалғастыруда. Мақалада сонымен қатар прогрессивті шкаланы және әлеуметтік теңсіздікті төмендетуге бағытталған басқа шараларды енгізу мүмкіндігін қоса алғанда, салық салу тәсілдерін қайта қарау қажеттілігі қарастырылды.

Түйінді сөздер: Салық, салық салу, жеке табыс салығы, салық жүктемесі, прогрессивті ставка, әлеуметтік теңсіздік, мемлекеттік бюджет

Қазақстанда, экономикасы дамушы көптеген басқа елдердегідей, теңсіздік мәселесі де өткір тұр. Еліміздегі теңсіздік білім беру мен медициналық қызметтерге тең емес қолжетімділікті, қалалық және ауылдық аудандар арасындағы өмір сүру деңгейіндегі елеулі айырмашылықтарды, сонымен қатар табыстардағы алшақтықты қоса алғандағы әртүрлі нысандарда көрініс табады. Ресми деңгейде қоғамның байлар мен кедейлерге бөлінуі жол берілмейтін деңгейге жеткені мойындалады, бұл Мемлекет басшысының мәлімдемелерімен және Дүниежүзілік Банктің деректерімен расталады [1-2].

Салық салу жүйесі өткір әлеуметтік және экономикалық сын-кәтерлер жағдайында әлеуметтік теңсіздікті төмендетудің аса маңызды құралы болып табылады. Бұл тұрғыда табыстарға салық салу, бір жағынан, фискалдық функцияны барынша тиімді орындайтындай етіп ұйымдастырылуы керек, ал екінші жағынан, әлеуметтік шиеленістің күшеюіне жол бермей, азаматтардың кірістерін әділ және әлеуметтік маңызды қайта бөлуді қамтамасыз етуі керек. Бұл жеке тұлғалардың салықтық жүктемесін оңтайландыру мәселесінің өзектілігін көрсетеді.

Бұл мақаланың мақсаты – әлеуметтік теңсіздікті еңсеруге бағытталған негізгі құралдардың бірі ретіндегі халықтың табысына салық салу жүйесін зерттеу болып табылады.

Зерттеу барысында әртүрлі әдістер қолданылды. Теориялық әдістер халықтың табысына салық салу жүйесін зерттеу үшін, экономикалық-статистикалық және себеп-салдарлық әдістер салық саясатының әлеуметтік теңсіздік деңгейіне әсерін талдау және бағалау кезінде қолданылды; абстрактілі-логикалық тәсіл тұжырымдарды тұжырымдау және анықталған мәселелерді шешу үшін ұсыныстар әзірлеу кезінде қолданылды. Зерттеудің ақпараттық негізін отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері, Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік актілері, сондай-ақ Дүниежүзілік Банктің есептері құрады.

Бүгінгі таңда салық салудың әлеуметтік теңсіздік деңгейіне әсері әлем ғалымдарының назарын аударады, бұл отандық және шетелдік авторлардың көптеген ғылыми ғылыми

еңбектерімен расталады. Олар өз зерттеулерінде пропорционалды және прогрессивті салық салу шкаласын қолдануға салыстырмалы талдау жүргізген.

Scopus дерекқорында танымал шетелдік зерттеулерде әлеуметтік әділеттілік тұрғысынан салық салу мәселелері белсенді түрде талқыланады, бірақ әртүрлі елдердің ғалымдары көбінесе қарама-қарсы тұжырымдарға келеді. Дегенмен, көптеген жұмыстарда әлеуметтік теңсіздікті төмендетуге ықпал ететін салық құралдары жеке табыс салығының прогрессивті шкаласы және салық салынбайтын минимумды белгілеу деп көрсетеді.

Бұл мәселені зерттеу өзіміздің отандық зерттеушілеріміздің де қызығушылығын оятады. Олар табысқа салық салудың прогрессивті шкаласын енгізу әлеуметтік теңсіздікті едәуір төмендетіп, халықтың кірістер бойынша күрт дифференциациясын тегістеп, қоғамның одан әрі бай мен кедейге бөлінуінің алдын алады деп дәлелдейді.

Әлеуметтік теңсіздік мәселесіне деген аса қызығушылыққа және оны жеңу әдістерін белсенді талқылауға қарамастан, салық жүйесінің осы теңсіздікті төмендетудегі рөлі туралы мәселе пікірталас болып қала береді. Көптеген зерттеулер прогрессивті салық салу шкаласының артықшылықтарын көрсеткенімен, оны жүзеге асыру елдің экономикасы мен әлеуметтік құрылымының ерекшеліктерін ескеруді қажет деп санайды. Атап айтқанда, ықтимал жағымсыз әсерлерді азайту үшін бұл тәсілдің шағын және орта бизнеске, жұмыспен қамту және тұтыну деңгейіне әсерін егжей-тегжейлі зерттеу маңыздылығын көрсетеді.

Халықаралық тәжірибеге сүйенсек, табыстарды салық реттеу құралдары әлеуметтік теңсіздікті төмендетуде маңызды рөл атқаратынын және оны әр мемлекет осы мақсатқа жету үшін белсенді қолданатынын байқаймыз. Бір жағынан, кейбір құралдар бюджеттің кіріс бөлігін қамтамасыз етуге бағытталса, екінші жағынан – әлеуметтік көмек тетіктері арқылы халықтың аз қамтылған топтарын қолдау мақсатында кірістерді қайта бөлу үшін пайдаланылады.

Мұндай құралдардың қатарына кірістерге, мүлікке және тұтынуға салық салуға байланысты шаралар жатады. Мысалы, табысқа прогрессивті салық салу ресурстарды неғұрлым халықтың ауқатты тобынан ең осал топтарға қайта бөлуге мүмкіндік берсе, жер салығы немесе мүлік салығы сияқты мүліктік салықтар, егер бұл салықтардың ставкалары активтердің құнына байланысты болса, мүліктік теңсіздікті азайту үшін пайдаланылуы мүмкін. Ал тұтыну салығы, мысалы, акциздер мен ҚҚС, оларды сауатты қолданған арқылы бірінші қажеттіліктегі тауарларға жеңілдетілген ставкаларды енгізу арқылы халықтың аз қамтылған топтарына әсерін азайтуға ықпал етуге болады.

Қазақстанда халықтың табысын реттеу жеке табыс салығы (ЖТС) арқылы жүзеге асырылады. Елде жалпыға бірдей белгіленген немесе арнайы салық режимдерін пайдаланатын жалдамалы қызметкерлерге де, жеке кәсіпкерлерге де қолданылатын 10% деңгейінде белгіленген пропорционалды салық ставкасы белгіленген.

Жеке табыс салығы мемлекеттік бюджет кірісінің құрылымында салыстырмалы түрде аз үлесті алады. 2015 – 2023 жылдар аралығында ЖТС түсімдерінің үлесі 12,5 %-дан 10,5 % – ға дейін кеміген. Осыған қарамастан, ЖТС-дан түсетін салық түсімдерінің көлемі халықаралық көрсеткіштермен салыстырғанда қалыпты болып қалады, бұл оның одан әрі өсу әлеуетін көрсетеді.

10 % пропорционалды мөлшерлеме әкімшілік шығындарды төмендететін және салық есебін жеңілдететін жеңілдетілген салық салу механизмі болып табылады. Алайда, ол көбінесе халықтың табысын қайта бөлудегі жеткіліксіз рөлі мен әлеуметтік теңсіздіктің деңгейін төмендетпейтіні үшін сынға ұшырайды. Осыған байланысты сарапшылар табыстың әртүрлі санаттары үшін прогрессивті салық салуды немесе сараланған мөлшерлемелерді енгізу сияқты балама тәсілдерді қарастыру қажеттілігін атап өтеді.

Еліміздің мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігіндегі жеке табыс салығының үлесі 2015 жылдан 2023 жылға дейін іс жүзінде өзгеріссіз қалды.

Ресми статистикалық деректерге сәйкес, ЖТС бойынша түсімдердің негізгі бөлігі жалдамалы жұмысшылардың жалақысынан ұстап қалу есебінен қалыптасады, бұл салық жүйесіндегі жұмыспен қамтудың маңызды рөлін көрсетеді. 2021 жылы бұл санат жеке табыс

салығынан түсетін түсімдердің 94,6 %-на дейін қамтамасыз етті, дегенмен 2023 жылы жеке кәсіпкерлерден түсетін салық түсімдерінің 12,7 %-ға дейін өсуі аясында оның үлесі 85,2 %-ға дейін төмендеді.

Осылайша, жеке тұлғалардың кірістерінен түсетін салық түсімдерінің негізгі бөлігін еңбек қызметі жеке табыс салығының негізгі көзі болып табылатын жалдамалы жұмысшылар қамтамасыз етеді. Бұл еңбек нарығының құрылымымен расталады: халқымыздың 70 %-дан астамы 9,6 миллион адам белсенді жұмыс күшін қалыптастырады. Бұл ретте олардың 72 %-ы жалдамалы қызметкерлер құрайды, ал өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі 23 % – бен шектеледі.

Жалдамалы жұмысшылар жұмыспен қамтудың негізгі санаты бола отырып, тұрақты салық түсімдерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, ал өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың, жеке кәсіпкерлердің және жұмыспен қамтылған халықтың басқа санаттарының үлесі шектеулі болып қалады. Бұл бюджет жүйесінің экономиканың ресми секторындағы тұрақтылық пен жұмыспен қамтуға жоғары тәуелділігін көрсетеді.

Еліміздегі еңбек нарығының құрылымы біртіндеп өзгеріп отыратынын атап өту маңызды. Себебі өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың, сондай-ақ жеке кәсіпкерлердің үлесі өсуде, бұл бейресми сектордағы экономикалық белсенділіктің артуына байланысты. Болашақта бұл кірістерді толық есепке алу және халықтың әртүрлі санаттары арасындағы салық жүктемесін теңестіру үшін салық саясатын бейімдеуді талап етуі мүмкін.

Қазақстандағы орташа айлық жалақы туралы деректерді талдау жалдамалы қызметкерлердің едәуір бөлігі төмен және орташа табыс санаттарында шоғырланғанын көрсетеді. Біріншіден, қызметкерлердің шамамен 50 %-ы орташа деңгейден төмен жалақы алады, ол 2023 жылы 251 356 теңгені құрады. Екіншіден, жалдамалы жұмысшылардың 24 % табысы 2023 жылы 81 377 теңгеге тең модальды жалақы диапазонында, бұл табыстың бөлудің төменгі сегментіндегі шоғырлануын көрсетеді.

Негізгі салық жүктемесі табысы айына 350 000 теңгеден аспайтын қызметкерлерге жүктеледі, бұл жалдамалы қызметкерлердің шамамен 69 %-ын қамтиды. Бұл жалақы деңгейі 2023 жылы шамамен 340 000 теңгені құраған орташа айлық табыс көрсеткішінен сәл жоғары.

Қазақстанның стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің мәліметінше, халық табысының құрылымы біртекті емес күйінде қалып отыр. 2023 жылы халықтың 30 %-ы күнкөріс деңгейінен аспайтын кірістер болды (45 000 – 50 000 теңге), бұл салық салынбайтын минимум есебінен іс жүзінде салықтан босатылған қызметкерлердің едәуір санының болуын көрсетеді.

Сонымен қатар, айына 1,5 млн теңгеден жоғары табыс алатын жалдамалы жұмысшылардың шамамен 10 %-ы жалпы салық массасына пропорционалды емес аз салымды қамтамасыз етеді. Бұл жоғары табысы бар адамдардың үлкен салық жүктемесін көтеру қабілетін ескермейтін қолданыстағы пропорционалды 10 % салық мөлшерлемесіне байланысты.

Жоғарыдағы талдауға жүгінсек, Қазақстанның салық жүйесі жалдамалы қызметкерлердің төмен және орташа табыс санаттарының кірістеріне жоғары тәуелділікті көрсетеді. Әлеуметтік әділеттілікті арттыру және бюджеттік түсімдерді ұлғайту үшін прогрессивті шкаланы енгізуді немесе салық салынбайтын минимумды ұлғайтуды қоса алғанда, салық салу тәсілдерін қайта қарау орынды деп санаймыз.

Орташа және медианалық жалақының өсуіне қарамастан, жұмыс істейтін халықтың жалпы санына қатысты төмен үлесі Қазақстан экономикасы үшін маңызды сын болып қала береді. Қазақстанда еңбек қызметін 3 926 204 адам жүзеге асырады, бұл елдің жалпы халқының аз ғана бөлігін құрайды. 2023 жылы орташа айлық жалақы 351 011 теңгеге жетті, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 309 697 теңгені құраған кезде айтарлықтай өсуді көрсетеді. Жұмысшылардың нақты табысы да өсті, бұл өмір сүру деңгейінің оң динамикасын көрсетеді.

2023 жылы медианалық жалақы 251 356 теңгені құрады, бұл 2022 жылғы көрсеткіштен 204 149 теңгеге жоғары. Орташа және медианалық жалақы арасындағы бұл алшақтық жалдамалы жұмысшылар арасында табыстың біркелкі бөлінбеуін көрсетеді, мұнда

халықтың көп бөлігі төмен және орташа табыс санаттарында шоғырланғанын тағы да көрсетеді.

Қазақстанды ТМД-ның басқа елдерімен салыстыра отырып, еліміздегі орташа жалақы Ресейге жақын деңгейде екенін атап өтуге болады, мұнда орташа жалақы шамамен 63 000 рубльді (шамамен 372 000 теңге) құрайды. Алайда, Ресейдегі жұмыспен қамту құрылымы анағұрлым дамыған: еңбек қызметін халықтың көп бөлігі жүзеге асырады. Өзбекстанда, керісінше, жалақының орташа деңгейі айтарлықтай төмен, алайда экономикаға тартылған еңбекке қабілетті халықтың үлесі Қазақстанға қарағанда жоғары.

Еліміздегі орташа және медианалық жалақының өсуіне қарамастан, жұмыс істейтін халықтың жалпы санына қатысты төмен үлесі одан әрі экономикалық өсу үшін маңызды шектеуші фактор болып тұр. Әл-ауқат пен салық түсімдерінің деңгейін арттыру үшін, әсіресе жастар мен ауыл тұрғындары арасында жұмыспен қамтуды арттыру, сондай-ақ кірістерді бөлудегі теңсіздікті азайту қажет.

Сонымен қатар жалақы құрылымы еліміздегі салық жүйесі үшін артықшылықтарды да, сын-тегеуріндерді де көрсетеді. Негізгі салық жүктемесі табысы 150 001 теңгеден 300 000 теңгеге дейінгі қызметкерлер ұсынған орта сыныпқа түседі. Бұл мемлекеттен салық салуды реформалау және кәсіпкерлікті қолдау арқылы қол жеткізуге болатын жұмыспен қамтуды ынталандыру және жалақысы төмен санаттағы кірістерді арттыру бойынша қосымша шараларды талап етеді.

Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың табысын талдауға келсек, олардың табысы жалдамалы қызметкерлердің табыстарынан едәуір төмен, бұл осы санаттағы осал жағдайды көрсетеді. Өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың жартысына жуығы айына 100 000 теңгеден аз табыс табады, бұл олардың еңбек қызметінің төмен табыстылығын көрсетеді. Сонымен қатар, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың 79 % – ы ел бойынша орташа жалақы деңгейінен төмен табыстарға ие, ал 48 % – ға жуығы 2023 жылы 81 377 теңгені құраған модальды деңгейден төмен табыстарға ие.

Бұл ретте өзін-өзі жұмыспен қамтығандар табысы шектеулі болғанына қарамастан, салық төлеуге елеулі үлес қосады. 2023 жылы осы санаттағы жеке тұлғалардың кірістері жеке табыс салығынан түсетін барлық түсімдердің 12,7 % – ын қамтамасыз етті, бұл өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың салық базасын қалыптастыруға белсенді қатысуын көрсетеді.

Халықаралық салыстыруда бұл көрсеткіш бойынша Қазақстан ТМД-ның басқа елдерімен ұқсас үрдістерді көрсетуде. Мысалы, Ресейде өзін-өзі жұмыспен қамтығандар арасында жалақының орташа деңгейінен төмен табысы бар адамдар басым, ал олардың салық міндеттемелері жеңілдетілген режимдер шеңберінде қалыптасады. Өзбекстан мен Қырғызстанда өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың көпшілігі ауыл шаруашылығы мен шағын кәсіпкерлікпен айналысады, мұнда орташа табыс одан да төмен, бірақ көлеңкелі экономиканың жоғары үлесіне байланысты салық жүктемесі минималды.

Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны шамамен 2,2 млн адамды құрайды, бұл экономикалық белсенді халықтың едәуір бөлігін құрайды. Жұмыспен қамтудың негізгі секторларына бөлшек сауда, ауыл шаруашылығы және қызметтер кіреді. Алайда, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың төмен табысы олардың өмір сүру сапасы мен экономикалық өсуді жақсарту мүмкіндіктерін шектейді.

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың табысын арттыру және олардың экономикаға қосқан үлесін арттыру үшін мемлекеттік қолдау шараларын кеңейту қажет. Бұған білім беру бағдарламаларын субсидиялау, несиелік ресурстарға қол жетімділікті жеңілдету, шағын бизнес инфрақұрылымын дамыту және әділ салық шарттарын енгізу кіруі мүмкін. Мұндай қадамдар өзін-өзі жұмыспен қамтыған және жалдамалы жұмысшылар арасындағы табыс теңсіздігін азайтуға, сондай-ақ экономикадағы заңдастырылған кірістердің үлесін арттыруға ықпал етеді.

Аса мән беретін жайт, орташа жалақының жыл сайынғы өсуіне қарамастан, халықтың әлеуметтік трансферттерге тәуелділігі тұрақты өсу тенденциясын көрсететінін атап өткен жөн. Бұл азаматтардың едәуір бөлігі лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін

қажетті табыс деңгейіне жетуде қиындықтарға тап болып отырғанын көрсетеді. Халықтың нақты сатып алу қабілетін төмендету процесі инфляциялық қысым және жалақыны саралаудың жеткіліксіздігі жағдайында күрделене түседі.

2023 жылы Қазақстандағы орташа жалақы 351 011 теңгені құрады, бұл номиналды өсімді көрсетсе де, өмір сүру құнының өсуін әрдайым өтей бермейді. Мысалы, тұрғын үй, тамақ және көлік сияқты негізгі тауарлар мен қызметтерге шығындар соңғы екі жылда орта есеппен 15 – 20 % – ға өсті. Нәтижесінде кедейлік шегіндегі халықтың үлесі айтарлықтай болып қала береді және әлеуметтік жәрдемақы алушылар саны өсуде.

Статистикаға сәйкес, 2023 жылы Қазақстанда 3 миллионнан астам адам атаулы әлеуметтік көмекті, зейнетақылар мен балаларға арналған жәрдемақыларды қоса алғанда, түрлі әлеуметтік трансферттер алды. Бұл экономикалық белсенді халықтың шамамен 30% құрайды. Әлеуметтік трансферттерге тәуелділіктің күшеюі бейресми секторда жұмыс істейтін азаматтар санының ұлғаюымен, сондай-ақ ауыл шаруашылығы, білім беру және денсаулық сақтау сияқты жалақысы төмен салаларда жалақының жеткіліксіз өсуімен байланысты. Халықтың бұл санаттары ең осал болып табылады және әдетте әлеуметтік көмекке бірінші болып жүгінеді.

Халықтың әлеуметтік трансферттерге тәуелділігін төмендету және қаржылық тұрақтылықты нығайту үшін бәсекеге қабілетті еңбекақы төлеу жағдайлары бар жаңа жұмыс орындарын құруға, кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыруға және кәсіптік оқыту бағдарламаларын қолдауға назар аудару қажет. Бұл шаралар номиналды кірістердің өсуі мен халықтың нақты қажеттіліктері арасындағы алшақтықты азайтуға көмектеседі.

Салықтар мемлекетке салық жүктемесінің деңгейін бақылауға және қаражатты қайта бөлудің қолданыстағы тетіктерін түзетуге мүмкіндік бере отырып, халықтың табысын реттеуде маңызды рөл атқарады. Қазақстанда жұмыс істейтін азаматтар үшін салық міндеттемелерінің құрылымы табыстың 10 % – ы жеке табыс салығы түрінде төлеуді көздейді, ал тағы 10% – ы жинақтаушы зейнетақы аударымдарына жіберіледі. Бұл ставкалар теңдігі екі жүйенің де әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етудегі маңыздылығын көрсетеді.

Азаматтарға жинақталған зейнетақы қаражатын пайдалануға мүмкіндік берген зейнетақы жүйесін реформалау еңбек қызметі жылдарында қандай сомалар жинақталғаны туралы нақты түсінік берді. Көптеген қазақстандықтар бұл мүмкіндікті тұрғын үй жағдайларын жақсарту немесе медициналық қызметтерге ақы төлеу үшін пайдаланды. Бұл тәжірибе адамдарға жыл сайын кірістерінен салықтар мен жарналар түрінде қанша қаражат бөлінетінін толық түсінуге мүмкіндік берді.

Сонымен бірге жұмыс істейтін азаматтарда салық жүктемесін бөлудің әділдігі туралы сұрақтар туындайды. Мысалы, Олар ЖТС түрінде төленген сомаларға сәйкес келетін мемлекеттен қандай да бір қызметтер немесе жеңілдіктер ала ма? Іс жүзінде әлеуметтік қолдау, көбінесе, аз қамтылған отбасыларға, жұмыссыздарға және халықтың басқа да осал топтарына бағытталған. Салық түсімдерінің негізгі көзі болып табылатын орта тап үшін мұндай тетіктер іс жүзінде жоқ.

Мемлекеттік шығыстар құрылымын талдау бюджеттің шамамен 40 % – ы денсаулық сақтау, білім беру және халықтың қорғалмаған топтарын қолдауды қоса алғанда, әлеуметтік қажеттіліктерге бағытталғанын көрсетеді. Алайда, мұндай бағдарламалардан жұмыс істейтін халық үшін, әсіресе, орта тап үшін тікелей пайда жиі байқалмайды. Бұл салық жүйесі азаматтардың барлық санаттарына әділ қолдау көрсетуі үшін бюджет қаражатын бөлу тәсілдерін қайта қарау қажеттілігі туралы мәселені көтереді.

Мүмкін болатын шешімдердің бірі жұмыс істейтін халыққа денсаулық сақтау, балаларға білім беру немесе ипотека шығындарын ішінара өтеу сияқты жаңа жеңілдікті бағдарламаларды енгізу болуы мүмкін. Бұл азаматтардың салық жүйесіне деген сенімін арттырады және мемлекет пен қоғам арасындағы әлеуметтік келісімшартты нығайтады.

Қазақстандағы қолданыстағы салық салу жүйесі азаматтардың табыс деңгейіндегі айырмашылықтарды есепке алудың болмауымен сипатталады, бұл әлеуметтік әділетсіздіктің

күшеюіне әкеледі. Жеке табыс салығы табыстың мөлшеріне қарамастан 10 % пропорционалды мөлшерлеме бойынша алынады, бұл жоғары жалақы алатын қызметкерлерді де, ең төменгі табысы бар азаматтарды да тең шарттарға қояды. Бұл дегеніміз, жалақысы төмен адамның салық жүйесіне қосқан үлесі жоғары табыс табатын адамға қарағанда әлдеқайда күшті сезіледі.

Бұл диспропорция халықтың әртүрлі санаттарының өмір сүру деңгейінде айқын көрінеді. Мысалы, салықты төлеу арқылы табысы аз адам қалған қаражатты тек тамақтану сияқты негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыруға жұмсауға мәжбүр. Сонымен бірге, жоғары жалақы төленетін азаматтар айтарлықтай салық жүктемесін сезініп қана қоймай, жинақтар, инвестициялар және басқа да қаржы құралдары арқылы өз әл-ауқатын арттыруды жалғастыруда. Нәтижесінде кедей халық қаржылық осалдығының нашарлауына тап болады, ал байлардың әл-ауқаты өсіп, табыс деңгейіндегі алшақтықты арттырады.

Қазақстанда небәрі 14 АЕК немесе 51 688 теңгені құрайтын салық салынбайтын минимумның мөлшері ерекше назар аударуға лайық. Салыстыру үшін, Ресейде 30 000 рубльге дейінгі кірістерді салықтан толық босату мүмкіндігі талқыланады, бұл шамамен 150 000 теңгеге тең. Бұл ретте Қазақстанда кәмелетке толмаған балалары бар отбасылар балаға тұтыну себетінің 53 054 теңгені құрайтынын ескерсек, қатты сезіледі. Осылайша, ата-аналар алдымен салықтарды төлейді, содан кейін ғана қалған қаражатты басқарады, бұл көптеген отбасылардың әлеуметтік қауіпсіздігінің төмен деңгейіне әкеледі.

Салық салу тәсілдерін салыстыра отырып, көптеген экономистер табысы төмен топтарға салық жүктемесін азайтуға мүмкіндік беретін прогрессивті салық салу шкаласын енгізу қажеттілігін көрсетеді. Алайда, 10 % пропорционалды мөлшерлеме ауқатты азаматтар үшін тиімдірек болып қала береді, өйткені олар прогрессивті жүйеге тән жоғары салықтарды төлеуден аулақ болады. Прогрессивті шкалаға көшу кезіндегі басты сын-қатер, әсіресе ауқатты азаматтар тарапынан кірістерді жасыру мәселесі болып қала береді. Бұл салық төлеуден жалтарудың алдын алу үшін салықтық бақылауды күшейтуді талап етеді.

Халықтың әртүрлі топтарының кіріс құрылымындағы айырмашылықтарды да ескеру қажет. Мысалы, ауқатты адамдардың негізгі табыс көздері көбінесе дивидендтер, инвестициялар, жалдау ақысы немесе банктік салымдар бойынша пайыздар болып табылады, ал азаматтардың көпшілігінде жалақы негізгі табыс болып қала береді. Бұл ретте жалақыдан қосымша әлеуметтік аударымдар ұсталады, бұл еңбекке қабілетті халыққа салық жүктемесін арттырады. Мұндай жағдайларда еңбек қызметінен түсетін кірістер пассивті кірістермен салыстырғанда аз тиімді жағдайда болады.

Әлемнің әртүрлі елдерінде ауқатты азаматтарға салық салудың әртүрлі нысандары қолданылады, соның ішінде байлық салығы, артық табыс салығы, сән-салтанат салығы және байлық салығы. Бұл ретте есептеу мен мөлшерлемелерге көзқарастар әр елдің экономикалық саясаты мен әлеуметтік құрылымына байланысты айтарлықтай ерекшеленеді. Мысалы, Францияда бұрын белгілі бір шектен асатын активтерді қамтитын байлық салығы болған, ал Норвегия мен Швейцарияда тек жоғары деңгейдегі азаматтарға әсер ететін мүлік салығы сақталған.

Қазақстанда осындай салықты енгізу әлеуметтік теңсіздікті қысқартудың тиімді құралы бола алар еді. Мұндай салық тек қымбат жылжымайтын мүлік, элиталық автомобильдер, яхталар немесе басқа да сәнді тауарлардың иелеріне әсер етеді, сонымен бірге орташа немесе одан да жоғары табысы бар азаматтардың мүдделеріне әсер етпейді. Мысалы, Испанияның тәжірибесі көрсеткендей, байлық салығы әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландыруға бағытталған бюджетке айтарлықтай түсімдер әкеледі.

Мұндай салық салу активтерді жасыруды немесе салық төлеуден жалтаруды болдырмау үшін мүлікті бағалаудың ашық және әділ механизмін қажет ететінін ескеру маңызды. Сонымен қатар, бұл тәсіл қаражатты қоғамның пайдасына қайта бөлуге ықпал етеді, әлеуметтік тұрақтылықты нығайтады және ауқатты азаматтарды ел экономикасына инвестиция салуға ынталандырады. Әлемдік тәжірибені зерделеу және табысты

тәжірибелерді бейімдеу Қазақстанның ұлттық ерекшеліктерін ескеретін қымбат активтерге салынатын салықтың оңтайлы моделін әзірлеуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету үшін кірістердің мөлшерін ғана емес, олардың көздерін де ескере отырып, салық салу тәсілдерін қайта қарау, сондай-ақ азаматтардың әртүрлі санаттары арасындағы салық жүктемесін теңестіруді қамтамасыз ету маңызды.

Қорытынды. Жеке тұлғалардың кірістеріне салық салудың қолданыстағы жүйесін талдау жеке табыс салығын есептеу принциптерін, сондай-ақ салық шегерімдерінің құрылымы мен құрамын қайта қарау қажеттілігін анықтады. Қолданыстағы тәсіл, жыл сайынғы жалақының өсуіне қарамастан, орташа табысы бар азаматтардың өмір сүру деңгейін көтеру үшін жеткіліксіз болып қалады, ең төменгі жалақы төленетін жұмысшыларды айтпағанда, өз кірістерін негізгі қажеттіліктерге толығымен жұмсауға мәжбүр.

Салық жүктемесін қайта бөлу мәселесі әсіресе өткір, өйткені қазіргі жүйе халықтың әртүрлі топтарының қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін жеткілікті түрде ескермейді. Мысалы, жалдамалы жұмысшылардың 50%-ы және өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтардың 79% – ы орташа табыс санатында, бірақ олардың сатып алу қабілеті айтарлықтай салық аударымдарына байланысты шектеулі болып қалады.

Осы санат үшін салық жүктемесін азайту шараларын енгізу олардың қолда бар кірістерінің өсуін ынталандыруы мүмкін, бұл өз кезегінде әл-ауқат пен экономикалық белсенділікті арттыруға ықпал етеді. ТМД елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, салық шегерімдері мен прогрессивті ставкаларды қолдану салық ауыртпалығын әділ бөлуге ықпал етеді, әсіресе инфляцияның өсуі мен өмір сүру құнының өсуі жағдайында.

Сонымен қатар, орта тапқа салық жүктемесінің төмендеуі экономикалық өсудің негізгі драйвері болып табылатын ішкі тұтынуға да оң әсер ететінін ескеру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған жолдауы Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі 1.09.2022. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleketbasshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (өтініш берілген күн: 09.02.2023)

2. World Bank: Poverty & Equity Brief: Kazakhstan [Electronic resource]. – URL: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/poverty/987B9C90-CB9F-4D93-AE8C-750588BF00QA/current/Global_POVEQ_KAZ.pdf.

3. Д.Х. Бастыков, Я.А. Ералиева, М.А. Айтқазина Мемлекеттің әлеуметтік саясаты және оның Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейіне әсері // Вестник университета «Туран». – 2023. – №3 (99). – С.48–62.

4. К.К. Примжарова, А. Уайсова, Н.Ә. Қалғанбаев, Е. Бесекей Қазақстан Жұмыспен қамту әлеуметтік-экономикалық зерттеулер мен басқарудың объектісі ретінде // Вестник университета «Туран». – 2023. – № 4 (100). – С.219-232.

5. Ищук Т.Л., Баймухаметова А.С. Налогообложение физических лиц в современной налоговой системе (на примере России и Республики Казахстан): монография. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2019. – 235 с.

6. Бюро Национальной статистики РК Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/laborand-income/stat-wags/>.

7. Обнародованы данные о зарплатах казахстанцев [Электронный ресурс]. – URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/obnarodovanyi-dannyye-o-zarplatah-kazahstantsev-514783/

РАЗРАБОТКА СМАРТ-КОНТРАКТА ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЕМ

Теміржанова М.Ж.

*магистрант, НАО «КарТУ
им. А. Сагинова»*

Калинин А.А.

*PhD, НАО «КарТУ им. А.
Сагинова»*

Аннотация: Разработан смарт-контракт для управления аукционами на маневренные электрические мощности. Использование технологии блокчейн обеспечивает прозрачность, автоматизацию и минимизацию человеческого фактора. Контракт включает регистрацию участников, подачу ставок, выбор победителя и автоматическое управление финансами, что способствует цифровизации энергосистемы Казахстана.

Ключевые слова: смарт-контракт; аукцион электрической мощности; технология блокчейн; автоматизация процессов; прозрачность данных; финансовое обеспечение; энергетическая система Казахстана

В 2023 году была внедрена новая модель работы, включающая единый закупщик электрической энергии и балансирующий рынок. Эта модель направлена на оптимизацию управления энергоресурсами, упрощение финансовых операций и минимизацию рисков, связанных с несбалансированным потреблением [1-5]. Кроме того, она предоставляет дополнительные возможности для цифровых майнеров, являющихся важной частью экономики региона.

Отдельное внимание уделяется развитию регламентов госзакупок в сфере электроэнергетики. В этом контексте использование блокчейн-технологий и смарт-контрактов становится перспективным направлением. Смарт-контракты позволяют автоматизировать и упрощать такие процессы, как проведение аукционов, управление заявками и контроль исполнения договорных обязательств. Их применение делает возможным обеспечение прозрачности и минимизацию человеческого фактора, что особенно важно для таких сложных систем, как энергетика.

Во исполнение поручения Главы государства от 26 января 2021 года по обеспечению развития маневренной генерации, Министерством энергетики РК осуществляется работа по вводу новых регулировочных электрических мощностей в Республики Казахстан. Министерством энергетики Республики Казахстан разработан и утвержден план размещения генерирующих установок с маневренным режимом генерации с определением зоны, типа оборудования, необходимых объемов маневренных мощностей в зоне Единой электроэнергетической системы Республики Казахстан.

Порядок отбора проектов на строительство вновь вводимых в эксплуатацию генерирующих установок с маневренным режимом генерации регламентирован Правилами организации и проведения аукционных торгов на строительство вновь вводимых в эксплуатацию генерирующих установок с маневренным режимом генерации.

Аукционные торги в соответствии с Правилами проходят на основании графика проведения аукционных торгов на строительство вновь вводимых в эксплуатацию генерирующих установок с маневренным режимом генерации.

Согласно действующего законодательства Министерством энергетики РК в графике проведения аукционных торгов (отдельно для каждого вида аукционных торгов) указывается следующая информация:

- величина предельного аукционного тарифа;
- необходимый объем финансового обеспечения заявки на участие в аукционных торгах;

- необходимый объем финансового обеспечения исполнения договора покупки электрической мощности;
- для Первого вида аукционных торгов – уточненная по результатам предварительного ТЭО информация по объему услуги по поддержанию готовности электрической мощности.

Solidity – объектно-ориентированный язык программирования для написания смарт-контрактов на платформе Ethereum. Смарт-контракты – это программы, которые определяют правила для передачи цифровых активов в блокчейне. Solidity основан на C++, Python и JavaScript, поддерживает наследование и сложные типы данных. Смарт-контракты выполняются на виртуальной машине Ethereum (EVM), обеспечивающей безопасную изолированную среду для их работы [6, 7].

Как правило, все контракты Solidity содержат следующие элементы: Директивы, Переменные состояния, Функции, События.

Разработаем структуру смарт-контракта на языке Solidity, реализующего механизм аукционных торгов для ввода новых маневренных мощностей и регламентов госзакупок электроэнергии. Этот контракт должен включать:

1. Проведение аукциона.
2. Регистрацию участников.
3. Подачу заявок с финансовым обеспечением.
4. Выбор победителя на основе минимальной цены.
5. Завершение аукциона и подписание договора.

Основные функции данного контракта:

1. Регистрация участников: участники регистрируются, внося депозит.
2. Подача заявок: участники делают ставки (bid), которые хранятся в массиве bids.
3. Завершение аукциона: организатор завершает аукцион, выбирая победителя с наименьшей ставкой.
4. Вывод депозита: участники, не выигравшие аукцион, могут забрать свои депозиты.
5. Финализация: победитель оплачивает стоимость контракта организатору.

Для использования контракта необходимо сначала развернуть его, указав время начала и окончания аукциона, минимальную и максимальную ставку, сумму депозита для участия, объем услуги и размер финансового обеспечения исполнения договора. После этого участники регистрируются, внося депозит через функцию registerParticipant. Зарегистрированные участники могут подавать свои ставки через функцию placeBid в течение времени проведения аукциона. По окончании времени аукциона организатор завершает процесс, используя функцию endAuction, где автоматически определяется победитель на основе минимальной стоимости за единицу услуги. Победитель обязан внести депозит для обеспечения исполнения договора через функцию submitPerformanceDeposit, после чего организатор может завершить контракт, передав средства через функцию finalizeContract.

Предложенный смарт-контракт охватывает общую структуру проведения аукциона, но требует доработок для учета следующих пунктов:

1. Величина предельного аукционного тарифа – в контракте указана минимальная ставка (minBidAmount), но отсутствует ограничение на максимальный тариф. Нужно добавить проверку, чтобы ставки не превышали предельного аукционного тарифа.
2. Необходимый объем финансового обеспечения заявки на участие в аукционных торгах – финансовое обеспечение реализовано через механизм депозита (bidDeposit), который участники обязаны внести при регистрации.
3. Необходимый объем финансового обеспечения исполнения договора покупки электрической мощности – контракт не предусматривает отдельного депозита для

обеспечения исполнения договора. Требуется добавить механизм внесения этого депозита победителем после завершения аукциона, но до заключения договора.

4. Для Первого вида аукционных торгов – уточненная по результатам предварительного ТЭО информация по объему услуги по поддержанию готовности электрической мощности – контракт не содержит параметров, связанных с объемом услуги. Необходимо добавить данные о планируемом объеме услуги, которые будут использоваться при расчетах и определении победителя.

В процессе исследования в контракт были внесены следующие доработки (рисунок 1).

1. Добавлен максимальный тариф:

```
uint256 public maxBidAmount;
```

```
require (bidAmount <= maxBidAmount, "Bid amount exceeds the maximum allowed.");
```

2. Ввод депозита для исполнения договора:

```
mapping (address => uint256) public performanceDeposit;
```

```
function submitPerformanceDeposit () external onlyAfterAuction {  
    require (msg.sender == winner, "Only the winner can submit the performance deposit.");  
    require (msg.value == requiredPerformanceDeposit, "Incorrect deposit amount.");  
    performanceDeposit [msg.sender] = msg.value;}  
}
```

3. Добавлен параметр объема услуги:

```
uint256 public serviceVolume;
```

```
constructor (uint256 _serviceVolume, ...) {  
    serviceVolume = _serviceVolume;}  
}
```

4. Учитывать объем услуги и тарифы при выборе победителя:

Использовать дополнительные условия для расчета оптимальной ставки с учетом стоимости и объема услуги.

5. Модификация определения блока для победителя. В процессе завершения аукциона включить расчет на основе объема услуги:

```
function endAuction () external onlyOrganizer onlyDuringAuction {  
    require (block.timestamp > endTime, "Auction has not ended yet.");
```

```
    uint256 lowestBid = type (uint256).max;
```

```
    address lowestBidder;
```

```
    for (uint256 i = 0; i < bids.length; i++) {
```

```
        uint256 adjustedBid = bids [i].amount / serviceVolume; // Учет стоимости за единицу
```

услуги

```
        if (adjustedBid < lowestBid) {
```

```
            lowestBid = adjustedBid;
```

```
            lowestBidder = bids [i].bidder;
```

```
        }
```

```
    }
```

```
    winner = lowestBidder;
```

```
    winningBid = lowestBid * serviceVolume; // Финальная стоимость
```

```
    auctionEnded = true;
```

```
    emit AuctionEnded (winner, winningBid);
```

```
}
```


Рисунок 1 – Примерный внешний вид аукционного контракта на ввод новых маневренных мощностей

Разработана также структура отчета о выполнении аукционного контракта

Отчет о выполнении аукционного контракта на ввод новых маневренных мощностей

1. Описание аукциона

- **Организатор:** [Название организатора].
- **Дата начала аукциона:** [дата и время начала].
- **Дата завершения аукциона:** [дата и время окончания].
- **Минимальная ставка:** [указанная сумма в контракте, в валюте].
- **Предельный тариф:** [указанная сумма в контракте, в валюте].
- **Финансовое обеспечение заявки:** [сумма депозита].
- **Финансовое обеспечение исполнения договора:** [сумма обеспечения].
- **Объем услуги:** [количество единиц услуги, МВт].

2. Участники аукциона

Всего зарегистрировано участников: [количество].

№	Имя участника	Депозит внесен (да/нет)	Ставка, ед. валюты
1	[Имя участника 1]	Да	[Сумма ставки]
2	[Имя участника 2]	Да	[Сумма ставки]
...	...	...	...

3. Результаты аукциона

- **Победитель:** [Имя победителя].
- **Сумма выигрышной ставки:** [Сумма в валюте].
- **Скорректированная ставка:** [Ставка, рассчитанная на единицу услуги].
- **Объем услуги:** [Объем, МВт].
- **Финальная стоимость контракта:** [Сумма, рассчитанная как ставка × объем услуги].

4. Финансовые операции

- Возврат депозита участникам, не выигравшим аукцион:**
 - [Имя участника 1]: [Сумма возвращенного депозита].
 - [Имя участника 2]: [Сумма возвращенного депозита].
- Внесение финансового обеспечения исполнения договора:**
 - Победитель ([Имя победителя]) внес обеспечение в размере: [Сумма обеспечения].

3. Перевод средств организатору:

- Сумма выигрышной ставки в размере [Сумма] была переведена на адрес организатора: [адрес].

5. Заключение

Контракт выполнен в полном объеме. Аукцион завершен успешно, и победитель обязался выполнить условия договора.

- Все участники получили возврат депозита.
- Победитель внес финансовое обеспечение для исполнения условий договора.
- Средства переведены организатору, что подтверждает завершение финансовых обязательств.

6. Рекомендации

- Оптимизировать процесс подачи заявок, предоставив участникам автоматизированные уведомления о статусе их ставок.
- В будущем учитывать изменения законодательства в области энергетики, чтобы своевременно обновлять параметры аукционов.

Дата подготовки отчета: [Дата]

Ответственное лицо: [ФИО]

Контакты: [Контактная информация].

В результате проведенных работ был разработан смарт-контракт для реализации механизмов аукционных торгов. Этот контракт построен на блокчейн-технологии, что обеспечивает прозрачность, надежность и автоматизацию проведения торгов. Смарт-контракт включает:

- регистрацию участников и обеспечение их финансовых обязательств через депозиты;
- прием и обработку заявок на участие в аукционе с учетом предельного тарифа и объема услуги;
- выбор победителя на основе минимальной ставки, скорректированной на объем услуги;
- автоматическое управление финансовыми потоками, включая возврат депозитов участникам и обеспечение исполнения обязательств победителем.

Такая система на основе смарт-контрактов способствует повышению эффективности и прозрачности процессов, минимизирует риски человеческого фактора и обеспечивает строгий контроль выполнения условий. Использование блокчейна создает условия для интеграции энергосистемы Казахстана с передовыми цифровыми решениями, что соответствует целям развития цифровой экономики и энергетической отрасли.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «Об электроэнергетике» от 9 июля 2004 года № 588-ІІ (с изменениями и дополнениями от 1 июля 2023 года).
2. Приказ Министра энергетики Республики Казахстан № 152 от 27 февраля 2015 года «Об утверждении Правил организации и функционирования рынка электрической мощности».
3. Приказ Министерства энергетики Республики Казахстан № 515 от 19 декабря 2018 года «Об утверждении Правил участия потребителей в создании электрической мощности для покрытия прогнозируемого дефицита».
4. Закон Республики Казахстан от 3 января 2022 года № 101-VІІ «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития конкуренции».

5. Закон Республики Казахстан «О государственных закупках» от 4 декабря 2015 года № 434-V (с изменениями и дополнениями, действующими с 1 января 2024 года и вступающими в силу с 1 января 2026 года).
6. Демиденко А. Смарт-контракты. Что такое смарт-контракт и как его создать в Solidity. С подробным разбором кода. – М.: Альпина Пабlishер, 2023. – 90 с.
7. Романенко С.В., Волков И.В. Блокчейн и смарт-контракты на языке Solidity. Издательство "DMK Press", 2020.

АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ SMART ТЕХНОЛОГИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ОНЛАЙН-СРЕДЕ ПО ДИСЦИПЛИНЕ WEB ПРОГРАММИРОВАНИЕ

Тен Т.Л.,

*доктор технических наук,
профессор, Карагандинский
экономический университет
Казпотбсоюза,*

Абдрахманова С.В.,

*магистрант ФФЛиЦТ,
Карагандинский экономический
университет Казпотбсоюза
Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация: *Целью данного исследования является изучение факторов, способствующих успешной интеграции Smart-технологий в процесс преподавания дисциплины «Web-программирование». В ходе работы рассмотрены преимущества внедрения технологий и выделен репертуар стратегий, направленных на повышение продуктивности организации работы студентов в онлайн-среде. Предметом исследования стал процесс преподавания профильной дисциплины, а областью – интеграция Smart-технологий.*

Ключевые слова: *Smart-технологии, Web-программирование, онлайн-образование, онлайн-среда, эффективность обучения, преподавание программирования.*

Основываясь на Оксфордском словаре [1, с. 711], можно определить Smart-технологии как технологии, которые имеют образовательную полезность, запрограммированные так, чтобы быть способными к независимым действиям, предоставляя студентам и преподавателям доступ к информации за пределами учебного класса. Эти технологии включают список цифрового оборудования для Smart классов, таких как цифровая камера, сканер, цифровой диктофон, интерактивная доска, DVD-плееры, смартфон, планшетный ПК, компьютер с сенсорным экраном, ноутбук, настольный компьютер и другие.

Современная концепция образования ориентирована на обучение на протяжении всей жизни, что вызывает переход от традиционного подхода, основанного на знаниях, к компетентностному подходу. В рамках этого процесса наблюдается миграция образовательных процессов в онлайн-среду, что делает образование более доступным, прозрачным и мультикультурным. В последние годы значительная часть образовательного процесса переходит в онлайн-формат, что требует адаптации методов и инструментов обучения.

В условиях электронного образовательного пространства важно учитывать изменения в дидактических функциях преподавателя, где ключевыми становятся вопросы индивидуализации обучения, мотивации и вовлеченности студентов. Проблема индивидуального подхода особенно актуальна, поскольку взаимодействие между студентами и преподавателями в большинстве случаев происходит опосредованно [2, с. 15]. В таком формате обучения студентам необходимо развивать навыки самообучения и становиться более самостоятельными в процессе изучения материала. В связи с этим индивидуальный подход в онлайн-образовании можно рассматривать как адаптацию содержания и интерфейса образовательной платформы в зависимости от когнитивных особенностей студентов. Основной целью образовательного процесса должно являться создание условий, при которых студенты смогут формировать и корректировать свой образовательный путь, взаимодействуя с обучающими системами, которые поддерживают персонализированный подход.

Эффективное использование индивидуальных учебных траекторий потребует учета факторов, таких как мотивация, образовательный фон, уровень подготовки в области

информационных технологий и профессиональные интересы студентов, способствуя формированию собственного компетентного профиля. Важно также периодически проводить повторное анкетирование студентов, чтобы актуализировать информацию и корректировать учебные траектории в зависимости от изменений в личных характеристиках студентов.

Важным аспектом является роль преподавателя, который сможет правильно определить когнитивный профиль студента и предложить соответствующие стратегии обучения. В условиях электронного образовательного пространства преподаватель может действовать как координатор образовательного процесса с применением Smart технологий, направляя студентов к оптимальному пути обучения с учетом их личных особенностей.

Таким образом, адаптация образовательного контента и интерфейса онлайн-платформы в соответствии с профилем студентов является важной составляющей для реализации индивидуального подхода в онлайн-обучении. Создание системы, учитывающей эти особенности, способствует улучшению качества образовательного процесса и повышению мотивации студентов к обучению [3, с. 115].

Осознание преподавателями важности интеграции Smart-технологий в дисциплину «Web-программирование» должно способствовать значительным достижениям студентов в области IT.

Однако несмотря на то, что мы живем в «эпоху технологий», не все участники образовательного процесса осознают важность и влияние интеграции Smart технологий на повседневное обучение, многие преподаватели все еще чувствуют себя некомфортно с идеей интеграции их в профессиональную деятельность. К сожалению, наше педагогическое сообщество все еще недостаточно понимает изменения в контексте преподавания и обучения, которые происходят, когда преподаватели интегрируют Smart-технологии для создания и поддержания персонализированных учебных сред. Причины могут быть разными, включая негативное отношение к цифровизации образовательного процесса в целом, «цифровую неграмотность», нехватку инструментов и другое [4, с. 175]. Еще одной проблемой, с которой могут столкнуться преподаватели в образовательной сфере, является неправильное использование Smart технологий.

Цель данного исследования – выявить причины успешной интеграции Smart технологий в группах с профильными дисциплинами по программированию, исследовать конкретные преимущества и также выделить разнообразный репертуар стратегий, которые максимизируют продуктивную организацию работы студентов в онлайн-среде. Предметом исследования является процесс преподавания дисциплины «Web-программирование». Область исследования – интеграция Smart технологий в преподавании «Web-программирование». Настоящее исследование было разработано для проверки гипотезы о том, что интеграция Smart технологий в преподавании дисциплины «Web-программирование» может быть эффективной при условии, что содержание Smart технологий раскрыто и обосновано, а необходимый дидактический материал для его реализации выбран оптимально.

Данное исследование включало как количественные, так и качественные инструменты сбора данных. Анкета была разработана преподавателем специальных дисциплин педагогом-экспертом Абдрахмановой С.В. и распространена среди 52 студентов второго и третьего курса специальности «Программное обеспечение» в КГКП «Карагандинский профессионально-технический колледж». Анкета состояла из 20 вопросов, которые охватывали различные аспекты использования Smart технологий в образовательном процессе. Вопросы были направлены на исследование степени интеграции Smart технологий в процесс преподавания дисциплины «Web-программирование», выявление проблем, с которыми сталкиваются студенты при использовании этих технологий, а также оценку их эффективности. Также была затронута проблема преимуществ и отрицательных сторон Smart технологий в учебном процессе.

Для более глубокого анализа вопросы анкеты были разделены на несколько смысловых блоков, каждый из которых касался определенного аспекта использования Smart технологий в онлайн-среде. Рассмотрим эти смысловые блоки:

1) Использование технологий в учебном процессе. Этот блок вопросов был направлен на исследование видов Smart технологий, которые студенты используют в процессе обучения, а также на оценку их удобства и частоты использования. Вопросы, такие как «Какие виды Smart технологий чаще всего используются в вашем учебном процессе?» и «Как часто вы используете онлайн-платформы для самостоятельного изучения?», позволили выявить, какие технологии являются наиболее востребованными и доступными для студентов.

2) Эффективность и восприятие технологий. Вопросы в этом блоке касались того, как студенты воспринимают использование Smart технологий для освоения материала и их влияния на усвоение сложных тем. Примером такого вопроса является «Считаете ли вы, что использование Smart технологий облегчает понимание сложных тем?». Этот блок позволил оценить степень уверенности студентов в полезности технологий для повышения качества обучения.

3) Оценка проблем и трудностей. Этот блок вопросов был направлен на выявление возможных проблем и ограничений, с которыми сталкиваются студенты при использовании Smart технологий. Вопросы, такие как «Какие трудности у вас возникают при работе с образовательными Smart технологиями?», помогли выявить ключевые барьеры, такие как технические проблемы или недостаток поддержки.

4) Взаимодействие с преподавателем. Вопросы этого блока касались методов и форматов взаимодействия студентов с преподавателями в условиях использования Smart технологий. Вопрос «Какой способ взаимодействия с преподавателем через Smart-технологии вы находите наиболее удобным?» позволил оценить, какие методы общения через технологии наиболее эффективны для студентов.

Анкета была составлена на основе методики, которая ориентирована на комплексное исследование восприятия и использования образовательных технологий. Таким образом, анкета включала вопросы, которые охватывают все ключевые аспекты использования Smart технологий, что позволило нам получить всестороннюю картину эффективности их интеграции в учебный процесс по дисциплине «Web-программирование». Полученные данные являются основой для дальнейших рекомендаций по оптимизации учебных методов и повышению качества обучения.

Вопрос 1: Какие виды Smart технологий чаще всего используются в вашем учебном процессе?

- 28% – Виртуальные лаборатории
- 37% – Онлайн-платформы для тестирования знаний
- 30% – Вебинары и онлайн-лекции
- 5% – Интерактивные симуляторы

Популярность онлайн-платформ для тестирования знаний (37%) объясняется их доступностью и удобством для самостоятельной работы и контроля знаний. Высокий интерес к виртуальным лабораториям (28%) связан с возможностью приобретения практических навыков в условиях, близких к реальным. Вебинары и онлайн-лекции (30%) востребованы для теоретического обучения, что подтверждает их эффективность в гибридном формате. Интерактивные симуляторы (5%) остаются менее популярными из-за сложности их внедрения или отсутствия подходящего контента.

Вопрос 2: Считаете ли вы, что использование Smart технологий облегчает понимание сложных тем?

- 47% – Да
- 39% – Частично
- 14% – Нет

Большинство студентов (47%) положительно оценили влияние Smart технологий на обучение, что демонстрирует их эффективность в упрощении сложных тем. Частичная эффективность, отмеченная 39% респондентов, может указывать на необходимость более интерактивного или персонализированного подхода. Отрицательный опыт (14%) требует анализа используемых методик и их адаптации к разным уровням подготовки студентов.

Вопрос 3: Какой элемент курса «Web-программирование» вам легче осваивать с помощью Smart технологий?

- 25% – Основы HTML
- 42% – Основы JavaScript
- 23% – Основы CSS
- 10% – Основы PHP

JavaScript (42%) вызывает наибольший интерес, так как является ключевым инструментом для создания динамических веб-приложений. HTML (25%) и CSS (23%) немного уступают, так как их базовый уровень проще усвоить без Smart технологий. Низкий показатель для PHP (10%) может отражать сложность темы или недостаток интерактивных учебных материалов.

Вопрос 4: Какую роль играют интерактивные материалы в вашем обучении?

- 33% – Очень важную
- 47% – Важную
- 20% – Не играют роли

Интерактивные материалы считаются значимыми для 80% студентов, что подчеркивает их роль в улучшении понимания и вовлеченности. Однако 20% студентов не отметили их полезности, что может быть связано с их предпочтениями в обучении или качеством предлагаемых материалов.

Вопрос 5: Как часто вы используете онлайн-платформы для самостоятельного изучения?

- 22% – Очень часто
- 48% – Часто
- 24% – Редко
- 6% – Никогда

Почти половина студентов (48%) использует платформы для самостоятельного изучения часто, что подчеркивает их значимость. Однако 24% студентов используют их редко, а 6% вовсе не используют, что может быть связано с нехваткой доступа или мотивации.

Вопрос 6: Какие трудности у вас возникают при работе с образовательными Smart технологиями?

- 18% – Плохое качество контента
- 28% – Технические проблемы
- 39% – Недостаток поддержки
- 10% – Сложность интерфейса
- 5% – Невозможность доступа к материалам

Основная трудность – недостаток поддержки (39%), что говорит о важности квалифицированной помощи студентам. Технические проблемы (28%) и сложность интерфейса (10%) также требуют внимания со стороны разработчиков. Проблема доступа к материалам (5%) свидетельствует о необходимости улучшения инфраструктуры.

Вопрос 7: Считаете ли вы, что Smart-технологии помогают вам лучше готовиться к экзаменам?

- 52% – Да
- 38% – Частично
- 10% – Нет

Положительная оценка (52%) указывает на высокий потенциал Smart технологий в подготовке к экзаменам. Однако 38% студентов отметили их частичную эффективность, что может быть связано с разным уровнем интеграции технологий в процесс подготовки.

Вопрос 8: Какой способ взаимодействия с преподавателем через Smart-технологии вы находите наиболее удобным?

- 38% – Видеоконференции
- 33% – Электронная почта
- 22% – Чаты
- 7% – Обсуждения на форумах

Видеоконференции (38%) лидируют благодаря своей интерактивности, позволяя преподавателям оперативно отвечать на вопросы. Электронная почта (33%) остается востребованным инструментом для асинхронной коммуникации. Чаты и форумы (29% суммарно) используются реже, что может быть связано с их меньшей формальностью.

Вопрос 9: Используете ли вы мобильные приложения для обучения?

- 31% – Регулярно
- 46% – Иногда
- 18% – Редко
- 5% – Никогда

Большинство студентов (77%) используют мобильные приложения для обучения, но лишь 31% делают это на регулярной основе. Этот показатель может увеличиться с улучшением функционала и удобства приложений.

Вопрос 10: Насколько часто вы сталкиваетесь с техническими сбоями при использовании Smart технологий?

- 19% – Очень часто
- 37% – Часто
- 34% – Редко
- 10% – Никогда

Проблемы технического характера остаются актуальными для 56% студентов, что подчеркивает необходимость их решения.

Вопрос 11: Как вы оцениваете влияние Smart технологий на вашу продуктивность в обучении?

- 35% – Существенно повышают продуктивность
- 42% – Немного повышают продуктивность
- 18% – Не оказывают влияния
- 5% – Понижают продуктивность

Более половины студентов (77%) отмечают положительное влияние Smart технологий на продуктивность, что подтверждает их полезность в образовательном процессе. Однако 18% студентов не замечают эффекта, а 5% считают, что технологии могут снижать продуктивность, что может указывать на неправильное использование или недостаточное вовлечение.

Вопрос 12: Насколько удобным вы считаете процесс сдачи домашнего задания через онлайн-платформы?

- 28% – Очень удобным
- 47% – Удобным
- 20% – Неудобным
- 5% – Очень неудобным

Почти 75% студентов считают процесс сдачи домашнего задания через онлайн-платформы удобным, что подтверждает популярность цифровых инструментов. Но 20% отметили неудобства, что может быть связано с техническими проблемами или недостаточной функциональностью платформ.

Вопрос 13: Как вы оцениваете качество учебных материалов, предоставляемых через Smart-технологии (например, видеоуроки, курсы)?

- 33% – Очень хорошее
- 47% – Хорошее
- 15% – Среднее
- 5% – Плохое

Большинство студентов (80%) оценивают учебные материалы как хорошие или очень хорошие. Это может указывать на высокое качество контента, предлагаемых через Smart-технологии. Однако 15% отмечают только среднее качество, что требует внимания к улучшению учебных материалов.

Вопрос 14: Какие преимущества Smart технологий вы отмечаете при освоении практических навыков по Web-программированию?

- 40% – Доступ к практическим заданиям и проектам в реальном времени
- 25% – Возможность мгновенной обратной связи
- 20% – Ресурсы для самостоятельного изучения
- 15% – Другие преимущества

Для большинства студентов (40%) главное преимущество заключается в доступности практических заданий и проектов в реальном времени, что позволяет получать опыт и развивать навыки. Мгновенная обратная связь (25%) и ресурсы для самостоятельного изучения (20%) также играют важную роль в процессе обучения.

Вопрос 15: Как часто вы используете онлайн-курсы или дополнительные материалы для углубленного изучения дисциплины «Web-программирование»?

- 22% – Очень часто
- 48% – Часто
- 25% – Редко
- 5% – Никогда

Большинство студентов (70%) активно используют онлайн-курсы для углубленного изучения дисциплины. Это указывает на высокую заинтересованность в расширении знаний за пределами учебной программы. Однако 25% используют такие ресурсы редко, что может быть связано с недостатком времени или интереса.

Вопрос 16: Насколько вам помогает персонализированный подход (например, индивидуальные консультации или задания) в обучении через Smart-технологии?

- 38% – Очень помогает
- 45% – Помогает
- 15% – Не помогает
- 2% – Не использую персонализированный подход

Большинство студентов (83%) считают, что персонализированный подход через Smart-технологии значительно помогает им в обучении, улучшая усвоение материала. Это подтверждает важность индивидуальных консультаций и заданий в учебном процессе. Однако 15% не отмечают этого эффекта.

Вопрос 17: Какие из онлайн-ресурсов для Web-программирования вы используете чаще всего?

- 40% – YouTube
- 35% – Coursera или другие образовательные платформы
- 20% – GitHub и другие репозитории
- 5% – Другие ресурсы

YouTube (40%) и Coursera (35%) – лидируют среди ресурсов для изучения Web-программирования, что подтверждает высокую популярность видеоуроков и курсов. GitHub (20%) используется для практических заданий и репозиториях, что также является важной частью образовательного процесса.

Вопрос 18: Какую роль в обучении «Web-программированию» играет использование интегрированных сред разработки (IDE)?

- 45% – Очень важную
- 35% – Важную
- 15% – Незначительную
- 5% – Не использую IDE

Большее количество студентов (80%) признают важность использования IDE в обучении, что подчеркивает их роль в улучшении практических навыков и ускорении разработки. Однако 5% не используют IDE, что может быть связано с их предпочтениями или техническими ограничениями.

Вопрос 19: Считаете ли вы, что использование Smart технологий в преподавании Web-программирования способствует развитию вашей самостоятельности в обучении?

- 42% – Да, значительно
- 47% – Да, частично
- 9% – Нет
- 2% – Не использую Smart-технологии для самостоятельного обучения

Большинство студентов (89%) считают, что Smart-технологии способствуют их самостоятельному обучению, что подчеркивает важность этих технологий для развития автономности в процессе обучения. Однако 9% не отметили значительного эффекта, что требует анализа контента и методов.

Вопрос 20: Какие изменения в преподавании Web-программирования с использованием Smart технологий вы считаете наиболее необходимыми?

- 30% – Улучшение качества образовательных материалов
- 40% – Увеличение количества практических заданий
- 25% – Лучшее взаимодействие с преподавателями
- 5% – Развитие новых функций платформ

Большинство студентов (70%) считают, что необходимо улучшить качество материалов и увеличить количество практических заданий, что подтверждает важность практико-ориентированного подхода в обучении. Улучшение взаимодействия с преподавателями (25%) также является актуальным для улучшения учебного процесса.

На основе полученных данных можно выделить несколько ключевых моментов, которые дают полное представление о текущем состоянии и возможностях интеграции Smart технологий в обучение по дисциплине «Web-программирование». Прежде всего, результаты показали высокую востребованность таких технологий, как виртуальные лаборатории (28%), онлайн-платформы для тестирования знаний (37%) и вебинары (30%). Это указывает на то, что студенты активно используют цифровые инструменты для самоподготовки и освоения теоретических аспектов курса. В то же время, значительная доля студентов (47%) подтверждает, что использование Smart технологий действительно способствует упрощению понимания сложных тем, что свидетельствует о высоком потенциале этих технологий в образовательном процессе. Однако анализ также выявил несколько проблемных областей, которые могут препятствовать более эффективному использованию технологий. Так, около 39% студентов отметили недостаток поддержки в процессе обучения с использованием Smart технологий, что свидетельствует о важности обеспечения соответствующей помощи и консультаций. Вдобавок, технические проблемы (28%) и сложность интерфейса (10%) могут снижать общую эффективность использования платформ.

Общий анализ указывает, что для успешной интеграции Smart технологий в преподавание дисциплины «Web-программирования» необходимо не только развитие и оптимизация учебных материалов и платформ, но и улучшение технической базы, повышение качества контента, а также организационная поддержка со стороны преподавателей. Важно, чтобы студенты чувствовали уверенность в доступности материалов и поддержке, что, в свою очередь, повысит эффективность освоения дисциплины. Таким образом, исследование выделяет ключевые факторы, влияющие на успешную интеграцию

Smart технологий в преподавание дисциплины «Web-программирование». Эти вопросы являются важной частью современного учебного процесса и требуют решения для повышения общей эффективности обучения.

Из вышеизложенного следует, что применение SMART технологий в обучении «Web-программирование» имеет как преимущества, так и ограничения. Эти аспекты можно структурировать в форме SWOT-анализа. Сильные стороны включают персонализацию обучения и адаптацию к индивидуальным особенностям студентов. К слабым сторонам относится сложность внедрения и необходимость значительных технических ресурсов. Возможности открываются в разработке инновационных образовательных платформ, а угрозы связаны с риском недостатка цифровой грамотности и ограниченностью ресурсов.

Рисунок 1 – SWOT – анализ исследования «Применение Smart технологий в организации работы студентов в онлайн-среде по дисциплине web программирование»

В ходе данного исследования были выявлены ключевые причины успешной интеграции Smart-технологий в преподавании дисциплины «Web-программирование» в группах с профильными дисциплинами по программированию. Основное внимание было

уделено анализу преимуществ использования таких технологий, а также разработке стратегий, способствующих повышению продуктивности работы студентов в онлайн-среде.

Полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что эффективность интеграции Smart-технологий напрямую связана с:

1) Обоснованным выбором содержания Smart технологий, соответствующим специфике дисциплины «Web-программирование».

2) Подбором оптимального дидактического материала, который обеспечивает доступность и адаптивность образовательного процесса для студентов.

3) Использованием разнообразного репертуара стратегий, включая интерактивные задания, групповые проекты, онлайн-сервисы и платформы, способствующие активному вовлечению студентов.

Исследование также показало, что внедрение Smart-технологий позволяет:

- повысить уровень интерактивности обучения;
- способствовать индивидуализации образовательного процесса;
- улучшить организацию работы студентов в онлайн-среде благодаря использованию автоматизированных инструментов управления учебной деятельностью.

На основе проведенного анализа рекомендуется:

- продолжить разработку и адаптацию дидактических материалов, направленных на углубленное изучение Smart-технологий в контексте дисциплины «Web-программирование»;
- организовать регулярное повышение квалификации преподавателей для эффективного использования Smart-технологий;
- интегрировать элементы игровых и проектных методик для максимизации вовлеченности студентов и закрепления навыков.

Таким образом, интеграция Smart-технологий в преподавание дисциплины «Web-программирование» может значительно повысить эффективность освоения веб-разработки, улучшить взаимодействие студентов с учебным материалом и преподавателями, а также активизировать самостоятельную работу и творческое мышление студентов. Также было подтверждено, что успешное использование Smart-технологий возможно при условии, что преподаватели систематически применяют их в обучении, интегрируют соответствующие инструменты для разработки веб-приложений и подготавливают занятия с акцентом на практическую деятельность студентов. Важно, чтобы занятия были ориентированы на активное вовлечение студентов в процесс программирования, использование инструментов для создания и тестирования веб-сайтов, а также на развитие критического мышления через решение практических задач.

Применение Smart технологий в обучении дисциплины «Web-программирование» способствует улучшению качества обратной связи, облегчению процесса самооценки и самостоятельной проверки полученных знаний, а также повышению интереса студентов к разработке веб-решений. Эти технологии позволяют повысить мотивацию студентов и развить их профессиональные компетенции в сфере программирования. Таким образом, для успешной интеграции Smart-технологий в дисциплину «Web-программирование» необходимо учитывать как потребности студентов, так и профессиональную подготовленность преподавателей, что позволит создать оптимальные условия для эффективного обучения в онлайн-среде.

Список использованных источников

1. Oxford University Press. Oxford English Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <https://www.oed.com/> (дата обращения: 09.12.2024).

2. Байрамов В.Д., Горланов Р.Е. Сущность и структура понятия «профессиональное воспитание студентов» через социальные сети и цифровые медиа платформы. Открытое образование. 2024;28 (5):15-25. <https://doi.org/10.21686/1818-4243-2024-5-15-25>

3. Герасимова, Е. В. Инновационные методы в преподавании веб-программирования / Е. В. Герасимова. – Новосибирск: Сиб. фак., 2019. – 120 с.
4. Шевченко, А. Г. Разработка курсов по веб-программированию в онлайн-среде / А. Г. Шевченко. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2021. – 175 с.

Тен Т.Л.,

*Д.т.н., профессор, зав.кафедрой
«Цифровая
инженерия и IT-аналитика»,
Карагандинский Университет
Казпотребсоюза,
г. Караганда, Казахстан*

Зайцева С.В.

*Старший преподаватель кафедры
«Цифровая
инженерия и IT-аналитика»,
Карагандинский Университет
Казпотребсоюза,
г. Караганда, Казахстан*

Аннотация: В статье приведен анализ современных подходов к разработке и применению интеллектуальных систем, а также рассмотрены стандарты, обеспечивающие их надежность, безопасность и совместимость.

Ключевые слова: интеллектуальные системы, Интернет вещей (IoT), искусственный интеллект, разработка ИС.

Стремительное развитие вычислительной техники и накопление огромных объемов данных привели к бурному развитию области искусственного интеллекта (ИИ). Интеллектуальные системы, способные к самообучению, адаптации и принятию решений на основе анализа информации, все активнее внедряются в различные сферы человеческой деятельности – от медицины и финансов до транспорта и производства. Однако, быстрый рост и разнообразие подходов к созданию таких систем порождают необходимость в стандартизации и систематизации знаний.

Основные подходы к разработке интеллектуальных систем

Развитие интеллектуальных систем (ИС) характеризуется постоянным поиском новых подходов и методов, позволяющих создавать системы, способные к обучению, принятию решений и взаимодействию с окружающей средой на уровне, приближающемся к человеческому интеллекту. В настоящее время существует несколько основных парадигм проектирования и реализации ИС, каждая из которых обладает своими преимуществами и недостатками, а также специфическими областями применения.

Символьный подход, основанный на манипулировании символами и правилами, представляет собой классический подход к созданию ИС. Его сила заключается в ясности и интерпретируемости, что позволяет легко отслеживать ход решения задачи. Однако, он часто сталкивается с трудностями при работе с нечеткими или неполными данными. Классическими примерами применения являются экспертные системы, основанные на базе знаний и правилах вывода, и системы логического программирования, использующие формальные логические языки.

Коннекционистский подход использует искусственные нейронные сети (ИНС) – математические модели, имитирующие работу биологических нейронных сетей. ИНС обладают высокой способностью к обучению на больших объемах данных и эффективны в задачах, требующих распознавания образов, обработки естественного языка и прогнозирования. Разнообразие архитектур ИНС (прямое распространение, сверточные, рекуррентные сети и др.) позволяет решать широкий круг задач, но "черный ящик" ИНС, сложность интерпретации их работы и необходимость больших объемов обучающих данных остаются существенными недостатками.

Эволюционный подход использует принципы естественного отбора для решения задач оптимизации и адаптации ИС. Генетические алгоритмы и эволюционное программирование позволяют находить оптимальные решения в сложных пространствах поиска, где классические методы оказываются неэффективными. Этот подход особенно полезен при решении задач, где отсутствует ясная формулировка задачи оптимизации или пространство поиска слишком велико [1, с. 13].

Поведенческий подход фокусируется на создании ИС, которые действуют и адаптируются в динамической среде. Робототехника и агентно-ориентированные системы являются яркими представителями этого подхода. Системы, созданные на основе поведенческого подхода, часто характеризуются высокой степенью автономности и адаптивности, но проектирование и анализ таких систем могут быть сложными.

Наконец, гибридные подходы объединяют элементы нескольких описанных выше парадигм, что позволяет преодолеть ограничения отдельных методов и создавать более мощные и универсальные ИС. Объединение символических и коннекционистских подходов, например, позволяет создать системы, которые одновременно обладают объяснимостью и высокой производительностью. В заключение, следует отметить, что выбор наиболее подходящего подхода к разработке ИС зависит от конкретной задачи и имеющихся ресурсов.

Обучение интеллектуальных систем

Развитие интеллектуальных систем (ИС) – одна из наиболее динамичных областей современной информатики. Стремление создать системы, способные к обучению, адаптации, принятию решений и взаимодействию с окружающей средой на уровне человека, привело к появлению множества различных подходов и методологий. В данной работе мы рассмотрим основные парадигмы проектирования и реализации ИС, анализируя их сильные и слабые стороны, а также области применения.

В основе большинства современных ИС лежат различные принципы моделирования интеллекта. Символический подход, опирающийся на манипуляции с символами и правилами, традиционно использовался в экспертных системах и системах логического программирования. Однако, его ограниченность в обработке нечетких данных и сложных паттернов привела к развитию коннекционистского подхода, базирующегося на искусственных нейронных сетях. Нейронные сети демонстрируют высокую эффективность в задачах распознавания образов и обработки естественного языка, но часто требуют больших объемов данных для обучения и не всегда прозрачны в своих решениях.

Альтернативный подход к созданию ИС представляет эволюционный подход, использующий генетические алгоритмы и эволюционное программирование для поиска оптимальных решений. Этот подход эффективен в задачах оптимизации и адаптации, особенно в условиях неопределенности и изменяющейся среды. Поведенческий подход фокусируется на создании автономных агентов, способных взаимодействовать с окружающей средой и достигать поставленных целей, что находит широкое применение в робототехнике и агентно-ориентированных системах [1, с. 24].

В последние годы наблюдается все более широкое использование гибридных подходов, комбинирующих преимущества различных парадигм для решения сложных задач, где один подход сам по себе может быть недостаточно эффективен. Важнейшую роль в современных ИС играет машинное обучение (ML), включающее контролируемое, неконтролируемое и обучение с подкреплением. Глубокое обучение (DL), как подмножество ML, использующее многослойные нейронные сети (CNN, RNN, трансформеры), достигло значительных успехов в самых различных областях, от компьютерного зрения до обработки естественного языка.

Обработка естественного языка (NLP)

В настоящее время интеллектуальные системы (ИС) активно развиваются, предлагая инновационные решения для множества задач. Их создание опирается на различные

подходы, каждый из которых имеет свои сильные и слабые стороны. К ключевым подходам относятся: символичный, основанный на манипулировании символами и правилами; коннекционистский, использующий искусственные нейронные сети для моделирования сложных зависимостей; эволюционный, применяющий методы генетических алгоритмов для оптимизации и адаптации; и поведенческий, ориентированный на создание систем, действующих в среде и адаптирующихся к ней. Широкое распространение получили также гибридные подходы, сочетающие преимущества нескольких методов для решения комплексных проблем. Ключевым направлением является машинное обучение (ML), включающее контролируемое, неконтролируемое и обучение с подкреплением, а его расширение – глубокое обучение (DL) – использует сложные архитектуры нейронных сетей, такие как сверточные, рекуррентные и трансформаторные сети, для решения задач высокой сложности. Особое внимание уделяется обработке естественного языка (NLP), включающей задачи анализа текста, машинного перевода и разработки чат-ботов. В данном обзоре будут рассмотрены каждый из этих подходов, проанализированы их возможности и ограничения, а также продемонстрированы примеры их применения в современных интеллектуальных системах [2, с. 18].

Стандарты и методологии разработки интеллектуальных систем. Жизненный цикл разработки ИС

Разработка интеллектуальных систем – сложный и многоэтапный процесс, требующий строгого соблюдения определенных методологий и стандартов. Отсутствие системного подхода может привести к неэффективному использованию ресурсов, низкому качеству конечного продукта и невозможности дальнейшего развития и поддержки системы. Жизненный цикл разработки ИС охватывает все этапы, от зарождения идеи до вывода системы из эксплуатации. Хотя существует множество различных методологий (каскадная, итеративная, спиральная, Agile и др.), все они включают в себя основные фазы, хоть и с различным уровнем детализации и взаимодействием между ними.

Типичный жизненный цикл разработки ИС может включать следующие стадии:

- **Формирование требований:** На этом этапе определяется цель создания ИС, определяются функциональные и нефункциональные требования, оценивается целевая аудитория и определяются ограничения проекта. Важно четко сформулировать задачи, которые должна решать система, и критерии ее успешной работы. Этап часто включает в себя сбор информации, анализ существующих решений и прототипирование.

- **Анализ и проектирование:** На основе сформированных требований разрабатывается архитектура системы, выбираются подходящие технологии и алгоритмы. Создается детальное описание структуры системы, взаимодействия ее компонентов и интерфейсов. Этот этап включает в себя разработку моделей данных, алгоритмов и протоколов взаимодействия.

- **Разработка:** На этом этапе происходит реализация проекта на выбранном языке программирования. Создается программный код, проводится тестирование отдельных модулей и интеграционное тестирование всей системы.

- **Тестирование и отладка:** Проводится всестороннее тестирование системы на соответствие заданным требованиям. Выявляются и исправляются ошибки и недочеты. Этот этап может включать в себя модульное, интеграционное, системное и приемочное тестирование.

- **Внедрение и развертывание:** Система внедряется в рабочую среду. Проводится обучение пользователей и техническая поддержка.

- **Эксплуатация и сопровождение:** После внедрения система эксплуатируется и поддерживается. Проводится мониторинг работы системы, выявляются и исправляются неисправности, выполняются обновления и доработки.

Важно отметить, что различные методологии могут предлагать разные подходы к организации этих этапов, их последовательности и взаимодействия. Выбор конкретной

методологии зависит от размера проекта, его сложности, ограничений по времени и ресурсам. Однако независимо от выбранной методологии, соблюдение стандартов и системный подход являются ключевыми факторами успешной разработки интеллектуальных систем [2, с. 38].

Обеспечение безопасности ИС

Обеспечение безопасности инфо [2, с. 38]рмационной системы (ИС) является критическим аспектом ее успешной и эффективной работы. Безопасность ИС направлена на защиту конфиденциальности, целостности и доступности информации и ресурсов системы. Потеря этих свойств может привести к значительным финансовым потерям, репутационному ущербу и даже к угрозе национальной безопасности в зависимости от масштаба и характера ИС. Современные ИС подвержены разнообразным угрозам, начиная от случайных ошибок пользователей и заканчивая целенаправленными атаками злоумышленников, использующих сложные методы взлома.

Для обеспечения безопасности ИС необходимо применять комплексный подход, включающий в себя организационные, технические и правовые меры. Организационные меры включают в себя разработку и внедрение политики безопасности, обучение персонала, проведение аудита безопасности и реагирование на инциденты. Техническая защита включает в себя использование различных средств защиты информации, таких как антивирусные программы, системы обнаружения вторжений (IDS), системы предотвращения вторжений (IPS), брандмауэры, VPN, системы контроля доступа (ACL), шифрование данных и др. Правовые меры обеспечивают правовую основу для защиты информации и ответственности за ее нарушение, основываясь на законодательстве о защите персональных данных, интеллектуальной собственности и кибербезопасности.

Важным элементом обеспечения безопасности является управление рисками. Анализ рисков позволяет идентифицировать потенциальные угрозы, оценить их вероятность и последствия, и разработать эффективные меры по их минимизации. Это включает в себя оценку уязвимостей системы, выявление потенциальных точек входа для злоумышленников и разработку стратегии защиты. Регулярное обновление программного обеспечения, операционных систем и антивирусных баз данных является неотъемлемой частью защиты от известных уязвимостей.

Кроме того, важную роль играет аудит безопасности. Регулярные аудиты помогают выявить существующие уязвимости и оценить эффективность применяемых мер безопасности. Результаты аудита используются для корректировки политики безопасности и улучшения защитных механизмов [2, с. 42].

В заключение, обеспечение безопасности ИС – это непрерывный процесс, требующий постоянного внимания и инвестиций. Только комплексный подход, включающий организационные, технические и правовые меры, а также постоянный мониторинг и реагирование на угрозы, может гарантировать надежную защиту информации и ресурсов системы. В современных условиях кибербезопасности это является не просто желательной, а необходимой мерой для успешного функционирования любой информационной системы.

Интеллектуальные системы и Интернет вещей (IoT)

Развитие интеллектуальных систем (ИС) происходит с невероятной скоростью, постоянно расширяя границы их применения и возможностей. В ближайшие годы ожидается революционное изменение различных отраслей благодаря внедрению все более совершенных ИС. Ключевым фактором этого развития является интеграция ИС с другими технологиями, в частности, с Интернетом вещей (IoT).

Интернет вещей, представляющий собой сеть взаимосвязанных физических объектов, оснащенных датчиками, программным обеспечением и другими технологиями для обмена данными через интернет, открывает беспрецедентные возможности для интеллектуальных систем. Объединение этих двух технологий приводит к появлению "умных" устройств и

систем, способных автоматически обрабатывать информацию, принимать решения и адаптироваться к меняющимся условиям.

Взаимодействие ИС и IoT проявляется в нескольких ключевых аспектах:

- Сбор и анализ данных: IoT-устройства генерируют огромные объемы данных, которые ИС могут эффективно обрабатывать и анализировать, выявляя скрытые закономерности и предсказывая будущие события. Например, анализируя данные с датчиков температуры и влажности в теплице, ИС может оптимизировать условия выращивания растений и повысить урожайность.

- Автоматизация процессов: ИС, взаимодействуя с IoT-устройствами, могут автоматизировать множество задач, от управления освещением и климатом до контроля за производственными процессами и диагностики неисправностей в оборудовании. Это повышает эффективность работы, снижает затраты и улучшает безопасность.

- Персонализация услуг: ИС, используя данные, собранные с IoT-устройств, могут персонализировать услуги и предложения для каждого пользователя. Например, "умный" дом может автоматически регулировать температуру и освещение в зависимости от предпочтений жильцов и их местоположения.

- Развитие новых сервисов: Совместное использование ИС и IoT позволяет создавать совершенно новые сервисы и приложения, которые ранее были невозможны. Например, система мониторинга здоровья, использующая данные с носимых датчиков, может своевременно выявлять риски развития заболеваний и предупреждать врачей.

Однако, интеграция ИС и IoT также сопряжена с определенными вызовами, такими как:

- Безопасность данных: Защита данных, передаваемых через IoT-устройства, является критически важной задачей. Взлом IoT-сети может привести к серьезным последствиям.

- Масштабируемость: Обработка огромных объемов данных, генерируемых IoT-устройствами, требует высокопроизводительных и масштабируемых ИС.

- Стандартизация: Отсутствие единых стандартов для IoT-устройств и протоколов обмена данными затрудняет их интеграцию и взаимодействие.

Несмотря на эти вызовы, перспективы развития интеллектуальных систем в сочетании с Интернетом вещей очень многообещающие. Дальнейшее развитие этих технологий приведет к созданию еще более интеллектуальных, автоматизированных и персонализированных систем, коренным образом изменяющих нашу жизнь и работу [3, с. 12].

Искусственный общий интеллект (AGI)

Искусственный общий интеллект (AGI), также известный как сильный ИИ, представляет собой гипотетическую форму искусственного интеллекта, обладающего способностью понимать, учиться и применять знания в широком диапазоне задач, аналогично способностям человека. В отличие от узкого ИИ, специализирующегося на выполнении конкретных задач (например, распознавание лиц или игра в шахматы), AGI должен обладать общим интеллектом, позволяющим ему решать новые, неизвестные ему ранее задачи, адаптироваться к изменяющимся условиям и демонстрировать гибкость мышления.

На данный момент AGI остается скорее предметом научной фантастики, чем реальностью. Хотя современные системы ИИ достигли впечатляющих результатов в отдельных областях, они далеки от демонстрации общего интеллекта. Ключевые трудности на пути к созданию AGI включают:

Проблема символического представления знаний: Как эффективно представлять и обрабатывать знания в формализованном виде, чтобы ИИ мог понимать и использовать их в различных контекстах? Современные методы глубокого обучения, хотя и эффективны в обработке больших объемов данных, часто страдают отсутствием прозрачности и объяснимости, затрудняя понимание принятых решений.

Разработка самообучающихся систем: AGI должен обладать способностью к непрерывному обучению и совершенствованию своих навыков без прямого вмешательства человека. Это требует создания алгоритмов, способных эффективно извлекать знания из различных источников данных, обрабатывать неполную или противоречивую информацию, и адаптировать свои модели к изменяющимся условиям.

Создание систем с общим пониманием мира: Человеческий интеллект основан на глубоком понимании мира, включая физические законы, социальные нормы и причинно-следственные связи. AGI должен обладать аналогичным пониманием, чтобы эффективно решать сложные задачи в реальном мире.

Проблема сознания и самосознания: Вопрос о том, может ли AGI обладать сознанием или самосознанием, остается открытым и активно обсуждается в философских и научных кругах. Даже если создание сознательного AGI возможно, это поднимает серьезные этические вопросы.

Несмотря на сложности, исследования в области AGI продолжаются, и появляются новые подходы, например, нейросимволический ИИ, пытающийся объединить преимущества символьных и нейронных методов. Успешное создание AGI может иметь огромное влияние на различные аспекты человеческой жизни, но одновременно потребует тщательного анализа этических и социальных последствий. Дальнейшие разработки в области AGI будут определяться как достижениями в фундаментальных исследованиях, так и доступностью вычислительных ресурсов и больших объемов данных [3, с. 32].

Роль ИИ в решении глобальных проблем

Искусственный интеллект (ИИ) быстро становится мощным инструментом для решения некоторых из самых насущных глобальных проблем, с которыми сталкивается человечество. Его способность обрабатывать огромные объемы данных, выявлять закономерности и принимать решения на основе этих закономерностей открывает новые возможности в различных областях, от здравоохранения до изменения климата.

Здравоохранение: ИИ уже применяется для диагностики заболеваний, персонализации лечения и ускорения разработки лекарств. Анализ медицинских изображений с помощью алгоритмов машинного обучения позволяет выявлять заболевания на ранних стадиях, повышая шансы на успешное лечение. ИИ также способствует разработке новых лекарств и вакцин, сокращая время и затраты на исследования. Системы ИИ могут анализировать данные о пациентах и прогнозировать риски развития заболеваний, что позволяет своевременно принимать профилактические меры.

Изменение климата: ИИ играет важную роль в мониторинге и прогнозировании климатических изменений. Анализ спутниковых данных и метеорологических моделей позволяет создавать более точные прогнозы экстремальных погодных явлений и оценивать их воздействие на окружающую среду. ИИ также способствует разработке новых технологий для уменьшения выбросов парниковых газов и адаптации к изменению климата. Оптимизация энергопотребления в городах и промышленности с помощью ИИ может значительно сократить углеродный след.

Голод и бедность: ИИ может помочь в оптимизации сельского хозяйства, повышая урожайность и эффективность использования ресурсов. Анализ данных о почве, климате и урожае позволяет создавать более эффективные системы орошения и удобрения. ИИ также может помочь в борьбе с голодом путем оптимизации логистики доставки продовольствия и прогнозирования будущих потребностей в продовольствии. В борьбе с бедностью ИИ может применяться для создания более эффективных систем социального обеспечения и предоставления финансовых услуг малоимущим слоям населения.

Безопасность: ИИ может использоваться для улучшения систем безопасности, например, для обнаружения мошенничества, кибератак и терроризма. Анализ больших данных позволяет выявлять подозрительные действия и предотвращать преступления. ИИ

также может быть использован для улучшения систем безопасности на транспорте и в других отраслях.

Однако, применение ИИ для решения глобальных проблем сопряжено с определенными вызовами. Необходимо учитывать этические аспекты использования ИИ, обеспечить доступность технологий для всех стран и предотвратить их злоупотребление. Важно также обеспечить прозрачность и подотчетность алгоритмов ИИ, чтобы избежать несправедливых или дискриминационных результатов. Дальнейшие исследования и разработки в области ИИ необходимы для полного раскрытия его потенциала в решении глобальных проблем и создания устойчивого будущего для всех.

В заключение можно отметить, что современные интеллектуальные системы представляют собой быстро развивающуюся область, характеризующуюся постоянным совершенствованием алгоритмов, расширением функциональности и интеграцией с другими технологиями. Анализ современных подходов, рассмотренных в данном реферате, показал, что ключевыми тенденциями являются переход к более сложным архитектурам, таким как глубокое обучение и гибридные модели, ориентированные на решение все более комплексных задач. Важную роль играют стандарты качества, обеспечивающие надежность, безопасность и эффективность интеллектуальных систем. Их применение позволяет минимизировать риски и повысить доверие к результатам работы ИИ [3, с. 51].

Особое внимание следует уделить вопросам этики и безопасности, поскольку широкое внедрение интеллектуальных систем влечет за собой новые вызовы. Необходимость разработки этических принципов и механизмов контроля крайне важна для предотвращения негативных последствий. Интернет вещей (IoT) и искусственный общий интеллект (AGI) представляют собой перспективные направления развития, которые обещают революционные изменения во многих областях человеческой деятельности. Однако, реализация их потенциала требует дальнейших исследований и разработки новых подходов.

В целом, будущее интеллектуальных систем обещает значительные достижения, которые изменят многие аспекты нашей жизни. Однако, для обеспечения безопасного и этичного развития этой области необходимы межотраслевое сотрудничество, активное участие государства и постоянный мониторинг этических и социальных последствий. Только комплексный подход позволит максимально реализовать потенциал интеллектуальных систем во благо человечества и минимизировать потенциальные риски.

Список использованных источников

1. Остроух А.Н., Николаев А.В. Интеллектуальные информационные системы и технологии: учебник. – М.: изд-во "Лань", 2019. – 308с.
2. Гасанов, Э. Э. Интеллектуальные системы. Теория хранения и поиска информации [Электронный ресурс]: учебник для бакалавриата и магистратуры / Э. Э. Гасанов, В. Б. Кудрявцев. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт, 2020.
3. Сосинская С.С. Представление знаний в информационной системе. Методы искусственного интеллекта и представления знаний. Издательство: ООО "ТНТ". 2019 г. – 216 с.

РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА В СОВРЕМЕННОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Тлешов Ансар

*обучающийся образовательной
программы «Финансы»*

*Казахско-Русский Международный
Университет*

г. Актобе, Республика Казахстан

Карабалина Ж.Ж.

старший преподаватель

*Казахско-Русский Международный
университет*

г. Актобе, Республика Казахстан.

Аннотация: В данной статье рассматривается анализ инновационных подходов в современном менеджменте, включая использование цифровых технологий, гибких методологий и человекоцентричного подхода. Рассматриваются методы оптимизации управления с акцентом на эффективность, адаптивность и устойчивость в условиях быстро меняющегося рынка.

Ключевые слова: Менеджмент, цифровизация, технология, инновация, искусственный интеллект, управление, эффективность.

Современный менеджмент переживает революционные изменения под влиянием цифровых технологий, глобализаций и новых вызовов, таких как необходимость обеспечения устойчивого развития. В условиях постоянной конкуренции и стремительного изменения рыночных условий инновационные подходы становятся неотъемлемой частью эффективного управления. Когда мы говорим об инновациях в контексте управления, мы имеем в виду не просто внедрение новых технологий или методик. Это глубокая перестройка процессов, подходов в компании, направленная на улучшение результатов и достижение новых целей. Инновации включают в себя разработку и реализацию уникальных идей, которые могут кардинально изменить способы работы, взаимодействия с клиентами и подходы к решению задач.

Цифровые технологии открывают новые возможности для управления бизнесом. Использование искусственного интеллекта, машинного обучения и больших данных позволяет не только автоматизировать рутинные процессы, но и принимать более обоснованные управленческие решения. Так же цифровизация в современном мире выступает ключевым фактором, изменяющим подходы к управлению, коммуникаций и взаимодействию внутри компаний. Благодаря внедрению цифровых технологий организаций получают возможность повысить эффективность процессов, сократить издержки и улучшить качество принимаемых решений. Эта трансформация не только ускоряет развитие бизнеса, но и закладывает основу для устойчивого роста.

Цифровизация предлагает решения, которые делают управления более гибким, точным и оперативным. К основным преимуществам относятся:

1. Автоматизация рутинных задач-многие повседневные процессы, такие как обработка документов, учет финансов или планирование расписания, могут быть выполнены быстрее и с минимальными ошибками благодаря программным решениям. Это освобождает время для стратегической работы.

2. Прозрачность процессов-цифровые платформы позволяют отслеживать выполнение задач в реальном времени. Это повышает уровень ответственности сотрудников и снижает вероятность злоупотреблений.

3. Ускорение принятия решений-благодаря аналитическим инструментам и системам больших данных руководители получают доступ к актуальной информации, что сокращает время на анализ ситуаций и выбор оптимального решения.

4. Повышение конкурентоспособности-компаний, внедрившие цифровые технологий, могут быстрее адаптироваться к изменениям рынка, удовлетворяя потребности клиентов более эффективно.

Один из больших аспектов цифровизации – использование больших данных (Big Data). Этот подход предполагает сбор, хранения и анализ огромного объема информации для выявления закономерностей и трендов. В менеджменте Big Data используется для:

1. Оптимизации цепочек поставок. Анализ данных о поставщиках, производственных мощностях и потребностях рынка помогает минимизировать издержки и улучшить логистику.

2. Индивидуализаций клиентского опыта. Сбор данных о поведении пользователей позволяет персонализировать предложения и улучшить качество обслуживания.

3. Прогнозирования рисков. Аналитика данных позволяет заранее выявлять потенциальные угрозы, будь то экономический кризис, изменения спроса или проблемы с поставщиками.

Искусственный интеллект (ИИ) и машинное обучение – один из наиболее перспективных направлений цифровизации в управлении. Эти технологии дают возможность моделировать сложные процессы, прогнозировать результаты и даже принимать решения без участия человека. Использование ИИ для мониторинга производительности позволяет выявлять слабые места в работе команды и предлагать пути их устранения. Машинное обучения помогает находить наиболее эффективные алгоритмы для выполнения задач, что повышает общую продуктивность. Виртуальные помощники такие как чат бот, освобождают менеджеров от рутинной работы, улучшая взаимодействие с клиентами и сотрудниками.

Цифровые платформы, такие как корпоративные CRM-системы (Customer Relationship Management), ERP-системы (Enterprise Resource Planning) и HR-системы (Human Resources Management), являются неотъемлемой частью современного менеджмента. Они обеспечивают интеграцию всех бизнес-процессов и позволяют централизовать управление данными, улучшить коммуникацию и так же повысить качество обучения. Вся информация о проекте, клиентах, ресурсах и задачах доступна в одном месте, что облегчает планирование и контроль. Онлайн-платформы способствуют более эффективному взаимодействию между отделами и сотрудниками, особенно в условиях удаленной работы. Платформы для дистанционного обучения позволяют сотрудникам постоянно развивать свои навыки, оставаясь в курсе последних трендов.

Интернет вещей (IoT) является еще одним инструментом, который изменяет управление в компаниях. Устройства, соединенные в сеть, позволяют собирать данные в реальном времени и обеспечивают:

1. IoT помогает отслеживать состояние техники и предотвращать поломки, что снижает затраты на ремонт.

2. Датчики и устройства IoT собирают данные о процессе производства, помогая выявлять узкие места и снижать отходы.

3. Использование IoT для мониторинга условий труда улучшает здоровье и безопасность сотрудников.

Примером успешного внедрения цифровых технологий является компания Siemens, которая активно использует IoT для оптимизации производства. В своей концепции «Индустрия 4.0» компания внедряет автоматизацию и подключение всех производственных процессов в единую сеть. Другой пример – компания Uber, которая построила свой бизнес на основе цифровой платформы, позволяющей максимально эффективно управлять транспортными услугами.

Несмотря на преимущества, процесс цифровизации сопровождается рядом вызовов.

1. Высокие затраты. Внедрение цифровых технологий требует значительных инвестиций, что может быть затруднительно для небольших компаний.

2. Кибербезопасность. Использование цифровых технологий увеличивает риск утечки данных и кибератак.

3. Сопротивление изменениям. Сотрудники часто не готовы адаптироваться к новым условиям работы, что может замедлить внедрение технологий.

Цифровизация является ключевым драйвером инновационного развития менеджмента. Она открывает новые горизонты для повышения эффективности бизнеса, улучшения качества продукции и услуг, а также создания устойчивых конкурентных преимуществ. Компании, которые активно внедряют цифровые технологии, способны не только адаптироваться к текущим изменениям, но и формировать будущее рынка. Однако для успешной цифровой трансформации важно учитывать вызовы и разрабатывать стратегии, которые позволят минимизировать риски и максимально использовать преимущества новых технологий.

Современный мир развивается с невероятной скоростью, и для компаний важно быть готовыми к непредсказуемым изменениям. Традиционные методы управления проектами, такие как жесткое долгосрочное планирование и строгие иерархические структуры, становятся недостаточно эффективными. Именно поэтому многие организации переходят к гибким методологиям, таким как Agile и Scrum, которые отличаются адаптивностью, фокусом на командной работе и ориентацией на результат.

Основные принципы гибких методологий

1. Итеративность: Работа делится на короткие временные промежутки (итерации), каждая из которых имеет четкие цели.

2. Прозрачность: Все члены команды имеют доступ к информации о текущем прогрессе.

3. Адаптивность: В ходе работы могут вноситься изменения, чтобы проект соответствовал текущим условиям.

4. Ориентация на ценность: Основное внимание уделяется созданию максимальной ценности для клиента.

Преимущества Agile и Scrum: проекты могут корректироваться на каждом этапе без значительных потерь времени и ресурсов, итерационный подход позволяет запускать продукт быстрее, даже если он не полностью завершен, улучшение командной работы, Scrum способствует более тесному взаимодействию между членами команды через ежедневные собрания (stand-ups), спринты и ретроспективы, Agile помогает создавать продукты, которые максимально удовлетворяют запросы клиентов, благодаря постоянной обратной связи.

Примеры применения гибких методологий

IT и разработка ПО: Компании, такие как Microsoft и Spotify, используют Scrum для управления процессом разработки. Это позволяет им быстрее внедрять обновления и исправлять ошибки.

Маркетинг: Agile помогает быстро запускать и тестировать рекламные кампании, адаптируя их в зависимости от результатов.

Производство: Автопроизводители, такие как Toyota, применяют гибкие подходы для повышения эффективности сборочных процессов.

Человекоцентричный подход.

Одним из важнейших трендов современного менеджмента является человекоцентричный подход, который ставит сотрудников в центр внимания. В условиях высокой конкуренции за таланты компании осознают, что успех зависит не только от технологий или стратегий, но и от удовлетворенности, вовлеченности и развития их команды.

Основные элементы человекоцентричного подхода

1. Гибкий график-современные сотрудники ценят возможность самостоятельно планировать свое время. Компании, предоставляющие гибкие графики, выигрывают, так как: Работники чувствуют себя менее загнанными в рамки и более продуктивными. Снижается уровень стресса и увеличивается лояльность. Увеличивается производительность, особенно у сотрудников, которые работают в творческих сферах или с высокоинтеллектуальными задачами.

2. Удаленная работа-развитие технологий сделало возможным выполнение большинства задач из любой точки мира. Это особенно актуально после пандемии COVID-19, когда удаленная работа стала новой нормой. Компании сокращают затраты на офисные помещения. Сотрудники экономят время на дорогу и чувствуют больше свободы. Расширяются границы найма, так как работодатели могут привлекать таланты из разных регионов. Работники ценят возможности для профессионального и личностного роста. Компании, которые инвестируют в обучение своих сотрудников, получают более квалифицированные кадры, повышение мотивации и вовлеченности сотрудников а также снижение текучести кадров.

Программы обучения могут включать:

1. Курсы повышения квалификации.
2. Доступ к профессиональной литературе и вебинарам.
3. Наставничество и коучинг.
4. Электронные сервисы для улучшения условий работы

Современные компании активно используют цифровые платформы для создания удобной рабочей среды такие как HR-системы, которые автоматизируют управление персоналом, включая планирование отпуска, мониторинг производительности и составление графиков. Онлайн-платформы для обучения, такие как Coursera или Udemy, позволяют сотрудникам развиваться в удобном темпе. Инструменты для коммуникации, такие как Slack или Microsoft Teams, упрощают взаимодействие между удаленными сотрудниками.

Примеры успешного применения.

Google: Компания известна своим вниманием к сотрудникам. Гибкий график, современные офисы, зоны отдыха и постоянные программы обучения делают Google одной из лучших компаний для работы.

Netflix: Предоставляет своим сотрудникам свободу выбора рабочего времени и места, фокусируясь на результатах, а не на процессе.

Unilever: Разработала глобальную программу развития сотрудников, включающую обучение, коучинг и наставничество.

Гибкие методологии и человекоцентричный подход становятся неотъемлемыми элементами современного менеджмента. Они позволяют компаниям адаптироваться к изменениям, повышать эффективность и развивать свои команды. Инвестиции в сотрудников и внедрение новых методов управления – это не просто тренд, а стратегический выбор, который определяет успех организаций в будущем.

Биоцентрический менеджмент

Современные компании все чаще обращаются к биомимикрии – использованию принципов природы для улучшения рабочих процессов и структуры управления. Природа за миллионы лет эволюции создала устойчивые и эффективные системы. Например, структура роя пчел или муравейника вдохновила создание децентрализованных систем управления, где каждый сотрудник выполняет четко обозначенную роль, поддерживая баланс между индивидуальной ответственностью и общей целью. Компании, такие как "Patagonia", используют природосберегающий подход не только в производстве, но и в управлении. Этот метод включает учет экологических рисков при стратегическом планировании, внедрение циркулярной экономики и использование возобновляемых ресурсов. Такой подход не только помогает компании оставаться конкурентоспособной, но и создает позитивный имидж в глазах общественности.

Социальная устойчивость в менеджменте

Еще одним значимым направлением становится акцент на социальной ответственности. Компании уже не могут игнорировать свое влияние на общество. Современный менеджмент подразумевает учет этических, культурных и социальных факторов при разработке стратегий. Например, программа корпоративного волонтерства становится неотъемлемой частью политики многих организаций. Эти инициативы улучшают не только имидж компании, но и внутреннюю корпоративную культуру, способствуя сплоченности коллектива.

Исследования показывают, что компании, активно поддерживающие разнообразие и инклюзивность, достигают более высоких финансовых показателей. Организации, которые строят команды с учетом культурных и гендерных различий, часто находят более креативные и нестандартные решения, что позволяет им удерживать лидерство на рынке.

Геймификация процессов управления.

Одним из инновационных подходов становится геймификация – использование игровых механик для управления и мотивации сотрудников. Это не просто развлечение: исследования показывают, что игровые элементы, такие как система очков, рейтинги или виртуальные награды, могут значительно повысить вовлеченность команды. Например, компания "SAP" внедрила геймификацию в систему обучения сотрудников, что позволило сократить время адаптации новых специалистов и повысить эффективность их работы. Геймификация также используется в клиентском менеджменте. Программы лояльности, построенные на игровых элементах, такие как уровни или квесты, повышают заинтересованность клиентов и укрепляют их приверженность бренду.

Искусственный интеллект и когнитивный менеджмент.

В условиях роста объемов данных одним из редких и высокотехнологичных трендов становится использование когнитивных технологий. Искусственный интеллект уже не просто автоматизирует процессы – он становится помощником в стратегическом управлении. Например, такие платформы, как IBM Watson, помогают анализировать поведение клиентов, предсказывать тренды и оптимизировать бизнес-процессы. Когнитивные системы способны учитывать не только количественные показатели, но и качественные факторы, такие как настроение команды или изменения в рынке. Это позволяет менеджерам принимать решения, основываясь не только на логике, но и на более тонких аспектах бизнеса.

Заключение

Современный менеджмент переживает не просто эволюцию, а революцию подходов. Компании, которые ориентируются на устойчивость, биоцентризм, социальную ответственность и внедрение высоких технологий, обречены на успех в условиях глобальной конкуренции. Эти подходы позволяют не только оптимизировать внутренние процессы, но и создать уникальную ценность для клиентов и общества.

Список использованных источников

1. <https://invo.group/baza-znaniy-business/tpost/5virxzc1f1-innovatsionnie-podhodi-v-menedzhmente-ka>
2. <https://journal.tinkoff.ru/great-companies/>
3. <https://na-journal.ru/11-2023-ekonomika-menedzhment/6874-innovacionnye-podhody-v-finansovom-menedzhmente-analiz-i-perspektivy>

ДАЛЬНЕЙШЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Элтаев Бейбарыс Жанатбекұлы

магистрант Кокшетауского
университета им. А. Мырзахметова
г. Кокшетау, Республика Казахстан

Джусупов Женис Мубараквич

магистрант Кокшетауского
университета им. А. Мырзахметова
г. Кокшетау, Республика Казахстан

Тогайбаев Амир Ихсанович

кандидат юридических наук, начальник
отдела миграции Юго – Восточное ОП
ДП Карагандинской области.

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые изменения в законодательстве Республики Казахстан, внесенные в последние годы в целях борьбы с коррупцией. Изменения коснулись Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции», в частности, создания антикоррупционных комплаенс-служб.

Ключевые слова: коррупция, служба антикоррупционного комплаенса, противодействие коррупции, коррупционные преступления, провокация преступления.

Ключевые ориентиры антикоррупционной политики в Казахстане определены в ряде стратегических и программных документов, в числе которых: Послание Президента от 14 декабря 2012 г. «Стратегия Казахстан – 2050: новый политический курс состоявшего государства» [2]; Указ Президента от 26 декабря 2014 года № 987 «Об антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015 – 2025 годы» [3], План наций – 100 конкретных шагов по реализации пяти конституционных реформ» [4], Послание Президента от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [5]; Программа «Семь камней правосудия» [6], закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции» (распоряжение премьер-министра Республики Казахстан от 30 октября 2020 года № 140-р «О мерах по реализации закона Республики Казахстан от 6 октября 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции»» [7], Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» (Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы) [8].

До изменений в уголовном законодательстве в УК РК 2023 многие положения законодательства также подверглись обновлению.

Так, по аналогии с прежним УК «коррупционное преступление» определено в виде закрытого перечня деяний, ответственность за которые предусмотрена в статьях Особенной части УК, непосредственно перечисленных в правовом глоссарии – в п. 29 ст. 3 УК РК.

Одна часть из обозначенных в этом перечне статей (а именно девять) включена в гл. 15 УК «Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления», другая – размещена в иных главах Особенной части УК Казахстана.

Так, законом Республики Казахстан от 26 ноября 2019 года № 273-VI ЗРК “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан

по вопросам государственной службы и противодействия коррупции” в закон РК от 18 ноября 2015 года "о противодействии коррупции" внесены изменения:

1) в статье 1:

подпункт 1) изложен был в следующей редакции:

"1) административно-хозяйственные функции – предоставленное в установленном законом Республики Казахстан порядке право управления и распоряжения имуществом, находящимся на балансе организации;"

дополнен подпунктом 1-1) следующего содержания:

"1-1) лицо, занимающее ответственную государственную должность, – лицо, занимающее должность, которая установлена конституцией Республики Казахстан, конституционными и иными законами Республики Казахстан для непосредственного исполнения функций государства и полномочий государственных органов, в том числе депутат парламента Республики Казахстан, судья, а равно лицо, занимающее согласно законодательству Республики Казахстан о государственной службе политическую государственную должность либо административную государственную должность корпуса "а";"

подпункт 2) изложен в следующей редакции:

"2) должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в вооруженных силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан;"

дополнен подпунктом 2-1) следующего содержания:

"2-1) лицо, исполняющее управленческие функции в государственной организации или субъекте квазигосударственного сектора, – лицо, постоянно, временно либо по специальному полномочию исполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в указанных организациях;"

подпункт 5) изложен в следующей редакции:

"5) конфликт интересов – противоречие между личными интересами лиц, занимающих ответственную государственную должность, лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, лиц, приравненных к ним, должностных лиц и их должностными полномочиями, при котором личные интересы указанных лиц могут привести к неисполнению и (или) ненадлежащему исполнению ими своих должностных обязанностей;"

дополнен подпунктом 14) следующего содержания:

"14) организационно-распорядительные функции – предоставленное в установленном законом республики казахстан порядке право издавать приказы и распоряжения, обязательные для исполнения подчиненными по службе лицами, а также применять меры поощрения и дисциплинарные взыскания в отношении подчиненных;"

2) статью 6 дополнен подпунктом 3-1) следующего содержания:

"3-1) проведение научной антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов в соответствии с законодательством Республики Казахстан;"

3) примечания к статье 11 исключены;

4) подпункт 4) пункта 1 статьи 12 изложен в следующей редакции:

"4) принятию подарков в связи с исполнением служебных обязанностей в соответствии с законодательством Республики Казахстан, за исключением случаев, установленных законами Республики Казахстан.";

5) в статье 13:

пункт 2 исключен;

в пункте 3 слова "пунктах 1 и 2" заменены словами "пункте 1";

пункт 4 дополнен частью третьей следующего содержания:

"неисполнение указанными лицами обязательств, предусмотренных настоящим пунктом, является основанием для прекращения ими соответствующей деятельности.";

пункты 7 и 8 изложен в следующей редакции:

"7. в случае приобретения долей (акций) в уставном капитале коммерческих организаций и иного имущества, использование которого влечет получение доходов, за исключением облигаций, паев открытых и интервальных паевых инвестиционных фондов, лица, указанные в пункте 1 настоящей статьи, обязаны передать их в доверительное управление в течение тридцати календарных дней со дня приобретения в порядке, установленном законами республики казахстан, и представить в службу управления персоналом (кадровую службу) по месту работы копию нотариально удостоверенного договора на доверительное управление имуществом в течение десяти рабочих дней после нотариального удостоверения договора.

8. неисполнение обязательств, предусмотренных пунктами 5 и 7 настоящей статьи, лицами, указанными в пункте 1 настоящей статьи, является основанием для прекращения ими государственной службы или иной соответствующей деятельности.";

б) пункт 1 статьи 14 изложен в следующей редакции:

"1. лица, занимающие ответственную государственную должность, лица, уполномоченные на выполнение государственных функций (за исключением депутатов маслихатов, осуществляющих свою деятельность не на постоянной или освобожденной основе), и лица, приравненные к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций (за исключением кандидатов в президенты Республики Казахстан, депутаты парламента Республики Казахстан или маслихатов, акимы городов районного значения, поселков, сел, сельских округов, а также в члены выборных органов местного самоуправления), должностные лица не могут занимать должности, находящиеся в непосредственной подчиненности должностям, занимаемым их близкими родственниками и (или) супругом (супругой), а также свойственниками." [9].

7) пункт 2 статьи 17 изложен в следующей редакции:

"2. Уполномоченный орган по противодействию коррупции ежегодно формирует Национальный доклад о противодействии коррупции и представляет его Президенту Республики Казахстан.";

8) в статье 20:

подпункт 4) изложен в следующей редакции:

"4) ежегодное представление Президенту Республики Казахстан Национального доклада о противодействии коррупции;"

дополнить подпунктами 4-1) и 4-2) следующего содержания:

"4-1) формирование и координация антикоррупционной политики, координация деятельности государственных органов, организаций в вопросах предупреждения коррупции, минимизации причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений;

4-2) оценка уровня коррупции и проведение социологических исследований, необходимых для определения уровня коррупции в государственном и частном секторах;"

9) подпункт 1) пункта 1 статьи 21 изложен в следующей редакции:

"1) запрашивает у государственных органов, организаций, субъектов квазигосударственного сектора и должностных лиц информацию и материалы в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан;"

10) статью 22 дополнен пунктом 1-1 следующего содержания:

"1-1. Руководители государственных органов, организаций, субъектов квазигосударственного сектора несут дисциплинарную ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан за неисполнение или ненадлежащее исполнение должностных обязанностей по предупреждению совершения коррупционных правонарушений подчиненными сотрудниками.".

Другим законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции» от 6 октября 2020 года № 365-VI ЗРК были внесены изменения в УК РК:

2) в статье 3:

в пункте 19 слова «либо организацией, доля государства в которой составляет более пятидесяти процентов» заменить словами «государственной организацией либо субъектом квазигосударственного сектора»;

пункт 28) изложен в следующей редакции:

«28) лицо, приравненное к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, – лицо, избранное в органы местного самоуправления; гражданин, зарегистрированный в установленном законом Республики Казахстан порядке в качестве кандидата в Президенты Республики Казахстан, депутаты Парламента Республики Казахстан или маслихатов, акимы городов районного значения, поселков, сел, сельских округов, а также в члены выборного органа местного самоуправления; служащий, постоянно или временно работающий в органе местного самоуправления, оплата труда которого производится из средств государственного бюджета Республики Казахстан; лицо, исполняющее управленческие функции в государственной организации или субъекте квазигосударственного сектора, а также лицо, уполномоченное на принятие решений по организации и проведению закупок, в том числе государственных, либо ответственное за отбор и реализацию проектов, финансируемых из средств государственного бюджета и Национального фонда Республики Казахстан, занимающее должность не ниже руководителя самостоятельного структурного подразделения в указанных организациях; служащие Национального Банка Республики Казахстан и его ведомств; служащие уполномоченной организации в сфере гражданской авиации, действующей в соответствии с законодательством Республики Казахстан об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации; служащие уполномоченного органа по регулированию, контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций»;

3) дополнена статьей 412-1 следующего содержания:

«Статья 412-1. Провокация преступления

1. Провокация преступления, то есть незаконные действия должностного лица, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность или досудебное расследование, склонившие лицо к совершению преступления с целью последующего изобличения и привлечения к уголовной ответственности или шантажа, –

наказывается лишением свободы на срок от трех до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до семи лет.

2. То же деяние, сопряженное с насилием либо угрозой применения насилия, уничтожения или повреждения имущества, либо использованием материальной или иной зависимости лица, –

наказывается лишением свободы на срок от пяти до десяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до десяти лет.

3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи:

1) повлекшие совершение лицом тяжкого либо особо тяжкого преступления или наступление иных тяжких последствий;

2) совершенные в интересах преступной группы, –

наказываются лишением свободы на срок от десяти до двенадцати лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью сроком на десять лет» [10].

В борьбу с коррупцией активно вовлекается гражданское общество через антикоррупционное просвещение и создание атмосферы "нулевой" терпимости к любым ее проявлениям.

Введено новое антикоррупционное ограничение для государственных служащих, депутатов Парламента и судей на владение счетами в зарубежных банках.

Усовершенствованы меры финансового контроля. В 2021 году государственные служащие, лица, приравненные к ним, а также их супруги в рамках всеобщего декларирования предоставили "входные" декларации, зафиксировав все свои активы. С 2022 года будет осуществляться сопоставление доходов и расходов.

Оценка деятельности акимов дополнена целевым индикатором "уровень коррупции" и утверждена методика регионального измерения индекса коррупции.

В целях безусловного применения принципа верховенства закона для оперативного разрешения гражданских и коммерческих споров международного бизнеса создан независимый Суд Международного финансового центра "Астана", работающий в рамках особого правового режима.

Введена дифференцированная система поощрения граждан, сообщающих о фактах коррупции и иным образом оказывающих содействие в противодействии коррупции. Теперь вознаграждения выплачиваются в зависимости от размера взятки или причиненного ущерба, а не фиксированно, как это было ранее. Максимальная выплата может составлять четыре тысячи месячных расчетных показателей.

Противодействие коррупции в квазигосударственном и частном секторах.

Законодательно закреплено создание антикоррупционных комплаенс-служб.

Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции» (распоряжение премьер – министра Республики Казахстан от 30 октября 2020 года № 140-р «О мерах по реализации закона Республики Казахстан от 6 октября 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции»), внесены изменения в ряд законов изменения, в том числе, в закон РК «О противодействии коррупции».

В п. 4 этого закона в статью 16 «О противодействии коррупции»:

дополнен пунктом 3 следующего содержания:

«3. В субъектах квазигосударственного сектора определяются структурные подразделения, исполняющие функции антикоррупционных комплаенс-служб, основной задачей которых является обеспечение соблюдения соответствующей организацией и ее работниками законодательства Республики Казахстан о противодействии коррупции.

Субъекты предпринимательства, не являющиеся субъектами квазигосударственного сектора, вправе создавать антикоррупционные комплаенс-службы»;

5) статью 19 изложить в следующей редакции:

«Статья 19. Сотрудники антикоррупционной службы

Сотрудники антикоррупционной службы при исполнении ими служебных обязанностей обладают полномочиями, установленными Законом Республики Казахстан «О правоохранительной службе» и иными законами Республики Казахстан.»;

6) в статье 21:

подпункт 4) пункта 1 изложить в следующей редакции:

«4) осуществляет иные полномочия, возложенные законами Республики Казахстан, а также актами Президента Республики Казахстан»;

в пункте 2:

абзац первый изложен в следующей редакции:

«2. Антикоррупционная служба в пределах своих полномочий вправе:»;

подпункты 5), 7) и 11) изложить в следующей редакции:

«5) вносить государственным органам, организациям или лицам, исполняющим в них управленческие функции, представления о принятии мер по устранению обстоятельств, способствовавших совершению уголовного правонарушения или устранению других нарушений закона, в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан»;

«7) требовать производства ревизий, налоговых и других проверок, аудита и оценки от уполномоченных органов, должностных лиц и субъектов квазигосударственного сектора в случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан»;»

«11) реализовывать иные права, возложенные законами Республики Казахстан, а также актами Президента Республики Казахстан;

7) пункты 1 и 2 статьи 24 изложен в следующей редакции:

«1. Лицо, располагающее информацией о готовящемся, совершаемом или совершенном коррупционном правонарушении, информирует об этом вышестоящего руководителя и (или) руководство государственного органа либо организации, сотрудником которой является, и (или) уполномоченные государственные органы.

2. Вышестоящий руководитель, руководство государственного органа, организации, уполномоченные государственные органы обязаны принять меры по поступившему сообщению о коррупционном правонарушении в соответствии с законами Республики Казахстан.»;

8) пункт 4 статьи 25 изложен в следующей редакции:

«4. Учет, хранение, оценка и дальнейшее использование сданного имущества осуществляются в порядке, установленном Правительством Республики Казахстан.» [7].

Принят Закон "О закупках отдельных субъектов квазигосударственного сектора", который унифицировал закупки АО "ФНБ "Самрук-Казына", иных национальных холдингов, национальных компаний, их дочерних организаций.

Введены электронный механизм закупок с камеральным контролем, реестр недобросовестных участников, повышены требования для внеконкурсных процедур [7].

С 2021 года в квазигосударственном секторе в целях усиления подотчетности создаются общественные советы.

Противодействие коррупции в квазигосударственном и частном секторах

Законодательно закреплено создание антикоррупционных комплаенс-служб.

Принят Закон "О закупках отдельных субъектов квазигосударственного сектора", который унифицировал закупки АО "ФНБ "Самрук-Казына", иных национальных холдингов, национальных компаний, их дочерних организаций.

Введены электронный механизм закупок с камеральным контролем, реестр недобросовестных участников, повышены требования для внеконкурсных процедур [7].

С 2021 года в квазигосударственном секторе в целях усиления подотчетности создаются общественные советы.

Казахстан присоединился к основным международным конвенциям в сфере противодействия коррупции и отмыванию доходов, Стамбульскому плану действий по борьбе против коррупции (в рамках сети Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и вступил в Группу государств против коррупции (ГРЕКО) [7].

Налажено конструктивное взаимодействие с международными организациями и зарубежными антикоррупционными органами.

В 2019 году на Пленарном заседании Антикоррупционной сети ОЭСР для стран Восточной Европы и Центральной Азии мониторинговой группой представлена позитивная оценка промежуточного отчета Казахстана об исполнении рекомендаций 4-го раунда Стамбульского плана (из 29 рекомендаций по 20 отмечается прогресс) [7].

Законом Республики Казахстан от 3 января 2023 года № 188-VII ЗРК "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции и обеспечения безопасности лиц, подлежащих государственной защите" внесены изменения в п. 27 и п. 29 ст. 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 года.

Так, согласно пункта 27 ст. 3 УК РК лицо, уполномоченное на выполнение государственных функций, – лицо, находящееся на государственной службе, депутат маслихата, лицо, временно исполняющее обязанности, предусмотренные государственной должностью, до назначения его на государственную службу, а также лицо, временно

назначенное на воинскую должность военнослужащего по контракту офицерского состава или временно исполняющее его обязанности.

В соответствии с п. 29 коррупционные преступления – деяния, предусмотренные статьями 189 (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), 190 (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), 218 (пунктом 1) части третьей), 234 (пунктом 1) части третьей), 249 (пунктом 2) части третьей), 361, 362 (пунктом 3) части четвертой), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (пунктом 2) части второй) и 452 настоящего Кодекса.

Хочется упомянуть о мерах поощрения лиц, сообщивших о фактах коррупции.

Приказом Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 августа 2023 года № 270 (Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 31 августа 2023 года № 33350) “Об утверждении Правил поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих (оказавших) содействие в противодействии коррупции для лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих (оказавших) содействие в противодействии коррупции, устанавливаются поощрения, осуществляемые в форме единовременного денежного вознаграждения, путем награждения грамотой или объявления благодарности.

По коррупционным правонарушениям, по которым сумма взятки или причиненного ущерба либо стоимость представленных льгот или оказанных услуг не превышает одной тысячи месячных расчетных показателей (далее – МРП) или отсутствует ущерб, единовременное денежное вознаграждение устанавливается в следующих размерах:

- 1) по административным делам о коррупционных правонарушениях – 30 МРП;
- 2) по уголовным делам о коррупционных преступлениях небольшой тяжести – 40 МРП;
- 3) по уголовным делам о коррупционных преступлениях средней тяжести – 50 МРП;
- 4) по уголовным делам о тяжких коррупционных преступлениях – 70 МРП;
- 5) по уголовным делам об особо тяжких коррупционных преступлениях – 100 МРП.

По коррупционным правонарушениям, по которым сумма взятки или причиненного ущерба или стоимость представленных льгот или оказанных услуг превышает одну тысячу МРП, единовременное денежное вознаграждение составляет десять процентов от суммы взятки или причиненного ущерба, или представленных льгот, или оказанных услуг, но не более четырех тысяч МРП.

При определении размера поощрения применяется месячный расчетный показатель, действующий на дату вступления в силу актов, указанных в пункте 8 настоящих Правил.

Мы полагаем, что изучив опыт других стран по борьбе с коррупцией наш законодатель воспримит все положительное и внесет изменения в наши законы.

Список использованных источников

1 Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» (Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы).// ИС Адилет.

2 Послание Президента от 14 декабря 2012 г. «Стратегия Казахстан – 2050: новый политический курс состоявшего государства» // ИС Адилет.

3 Указ Президента от 26 декабря 2014 года № 987 «Об антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015 – 2025 годы» // ИС Адилет.

4 План наций – 100 конкретных шагов по реализации пяти конституционных реформ»// ИС Адилет.

5 Послание Президента от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентноспособность»././ ИС Адилет.

6 Программа «Семь камней правосудия»././ ИС Адилет.

7 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции» (распоряжение премьер-министра Республики Казахстан от 30 октября 2020 года № 140-р «О мерах по реализации закона Республики Казахстан от 6 октября 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции»)././ИС Адилет.

8 Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» (Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы//

9 Закон Республики Казахстан от 26 ноября 2019 года № 273-VI ЗРК “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной службы и противодействия коррупции” // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000273>

10 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции» от 6 октября 2020 года № 365-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000365#z19>

11 Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 августа 2023 года № 270 (Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 31 августа 2023 года № 33350) “Об утверждении Правил поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих (оказавших) содействие в противодействии коррупции. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033350>

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ

Төленбекова Қымбат

Ю22-2к тобының студенті

Кайроллаева Лаура Кайроллаевна

*Ғылыми жетекші, заң ғылымдарының
магистрі, аға оқытушы,*

*Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті,*

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада ғылым мен білімнің инновациялық даму жағдайындағы ықпалдасуының жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға қосатын үлесі қарастырылады. Ғылым мен білімді интеграциялау жастарды этикалық және моральдық құндылықтарға тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде көрсетілген. Мақалада сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін ғылыми зерттеулердің рөлі, білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиені күшейту жолдары және инновациялық технологияларды қолдану мәселелері талқыланады. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстарға қатысуы және олардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігі атап өтілген. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет елдің тұрақты дамуы мен әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етудегі маңызды фактор ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: ғылым, білім, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, инновациялық технологиялар, жастар, этика, тұрақты даму.

Инновациялық даму жағдайында ғылым мен білімді ықпалдастыру және оның жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін арттырудағы үлесі

Қазіргі заманғы жаһандану және цифрландыру дәуірінде ғылым мен білімді ықпалдастыру тұрақты әлеуметтік құндылықтарды, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың негізі болып табылады. Жастар – болашақтың басты ресурсы, тек кәсіби білімге ие болып қана қоймай, адалдықты, әділеттілікті және сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті насихаттайтын тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыда ғылым, білім және инновациялық технологиялардың өзара әрекеттесуі сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

1. Ғылыми зерттеулер: сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың білім көзі

Ғылыми қызмет сыбайлас жемқорлықты зерттеу мен алдын алуда маңызды рөл атқарады. Инновациялық зерттеу әдістері:

– Сыбайлас жемқорлықтың микро – және макродеңгейдегі себептерін анықтауға;

– Сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік және экономикалық салдарын талдауға;

– Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға арналған тиімді механизмдерді әзірлеуге мүмкіндік береді.

Бұл мәліметтер студенттерге тек білім беріп қана қоймай, сонымен қатар этикалық мінез-құлық үшін жеке жауапкершілікті дамытуға бағытталған оқу бағдарламаларының негізін құрайды.

2. Білім беру – сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиенің негізі

Білім беру жүйесі жастарды адалдық, әділеттілік және ашықтық рухында тәрбиелеудің негізгі алаңы болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін мынадай бастамаларды жүзеге асыру қажет:

– Оқыту бағдарламаларына этика пәндерін енгізу. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, құқық және этика курстары міндетті элемент болуы тиіс.

– Интерактивті оқыту әдістері. Ойындар, симуляциялар және кейстер сыбайлас жемқорлыққа қарсы шешімдер қабылдауға үйретеді.

– Ағартушылық жұмыстар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтардың маңыздылығын түсінуге бағытталған дәрістер, тренингтер мен шеберлік сабақтары.

3. Цифрландыру – ашықтықтың құралы

Инновациялық технологиялар ашықтық пен есептілік тетіктерін құруда маңызды рөл атқарады. Оларды білім беру саласында қолдану келесі нәтижелерге әкеледі:

– Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту. Электрондық тіркеу және бағалау жүйелері адами факторды болдырмайды.

– Білімге кең қолжетімділік. Онлайн-курстар мен платформалар барлық аймақтардағы жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы элементтері бар білімге қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

– Оқыту форматының жаңашылдығы. Жасанды интеллектті пайдалану арқылы мінез-құлықты талдау және әлеуетті сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау.

4. Жастар бастамалары – өзгерістер қозғаушысы

Жастар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте жаңа тәсілдерді енгізудің үлкен әлеуетіне ие. Оларды жұмылдырудың тиімді нысандары:

– Студенттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы комитеттер құру. Жастар жобаларды әзірлеуге және жүзеге асыруға белсенді қатыса алады.

– Ғылыми-зерттеу қызметі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыпта студенттік жобалар мен зерттеулерді қолдау.

– Әлеуметтік кампаниялар. Сыбайлас жемқорлық мәселесі туралы хабардарлықты арттыратын акциялар, флешмобтар мен байқаулар.

5. Халықаралық тәжірибе: білім мен тәжірибе алмасу

Ғылым мен білімді халықаралық контексте ықпалдастыру тәжірибе алмасуға және үздік практикаларды пайдалануға мүмкіндік береді. Халықаралық жобаларға, форумдарға және конференцияларға қатысу арқылы:

– Басқа елдердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты модельдерін зерттеуге;

– Ұлттық білім беру жүйесіне инновациялық тәсілдерді енгізуге;

– Сыбайлас жемқорлық мәселесіне жаһандық көзқарасты қалыптастыруға болады.

6. Ғылым, білім және қоғам серіктестігі

Тұрақты нәтижеге қол жеткізу үшін әртүрлі институттардың күш-жігерін біріктіру қажет:

– Білім беру мекемелері сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті тәрбиелеуге бағытталған бағдарламалар әзірлейді.

– Ғылыми институттар зерттеулер жүргізеді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша ұсынымдар береді.

– Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар жастар бастамаларын қолдайды және оларды кеңейтуді қамтамасыз етеді.

7. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – тұрақты дамудың бөлігі

Жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру ұзақ мерзімді әсер береді:

– Құқықтық мемлекетті және әлеуметтік әділеттілікті нығайту.

– Инвестициялық ахуалды жақсарту.

– Мемлекет пен азаматтар арасындағы сенімді арттыру.

Қорытынды

Инновациялық даму жағдайында ғылым мен білімнің ықпалдасуы тек мамандарды даярлаудың сапасын арттыру құралы ғана емес, сонымен қатар жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік құндылықтарын қалыптастырудың тиімді тәсілі болып табылады. Ғылыми әлеуетті тарту, заманауи технологияларды енгізу және жастарды адалдық пен жауапкершілік рухында тәрбиелеу әділетті және тұрақты қоғам құрудың негізін қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлжанов А.Б. Қазіргі әлемде ғылым мен білімді ықпалдастырудың инновациялық тәсілдері. // *Инновациялық даму ғылыми журналы*. – 2023 ж.
2. Transparency International. Тұтастықты қалыптастыру және сыбайлас жемқорлықтың алдын алу құралы ретінде білім беру. – Жылдық есеп. – 2022 ж.
3. Есентаев М.Р., Каримова А.Б. Ғылым мен білімді ықпалдастыру арқылы жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру. // *Қазақстанның заманауи ғылым журналы*. – 2023 ж.
4. UNESCO. Білім беру арқылы ашықтық пен есептілікті қолдау: жаһандық стратегиялар мен мысалдар. – 2021 ж.
5. Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің жай-күйі туралы есеп. – Астана: НАПК, 2022 ж.
6. Сарсенова К.Ж. Студенттерде этикалық мінез-құлықты қалыптастырудағы білім беру бағдарламаларының рөлі. // *Заманауи педагогиканың өзекті мәселелері*. – 2022 ж.
7. Дүниежүзілік банк. Сыбайлас жемқорлық және оның жастарға әсері: алдын алу бойынша білім беру стратегиялары. – 2022 ж.
8. Жұмағалиев Е.Т. Білім беру саласындағы ашықтықты арттыру үшін цифрлық технологияларды қолдану. // *Цифрлық трансформация және инновациялар*. – 2023 ж.
9. Халықаралық конференция материалдарының жинағы. Білім беру саласындағы ашықтық пен этика: халықаралық және ұлттық тәжірибе. – Алматы: ҚазҰУ, 2021 ж.
10. OECD. Инновациялық тәжірибелер арқылы білім беру саласындағы адалдықты нығайту. – OECD Publishing. – 2021 ж.
11. Иванова Н.В. Жастар бастамалары – сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру құралы ретінде. // *Әлеуметтік және гуманитарлық зерттеулер*. – 2022 ж.
12. Global Youth Integrity Network. Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жұмылдыру: құралдар мен ресурстар. – 2023 ж.
13. Карпов А.И., Смирнова Е.В. Білім беру саласындағы этика мен құқық: жауапты жастарды тәрбиелеу. // *Білім берудегі заманауи зерттеулер*. – 2022 ж.
14. UNODC. Әділеттілік үшін білім беру: сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беруді жаһандық деңгейде насихаттау. – Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы. – 2021 ж.
15. Республикалық жастар конференциясы. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – тұрақты дамудың факторы. – Нұр-Сұлтан: Жастарды дамыту орталығы, 2023 ж.

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫН САРАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ ТҮСТАРЫ

Төретай Амина Өмірғалиқызы

Қазтұтынуодағы Қарағанды

университетінің «Құқықтану»

мамандығының 2 курс магистранты

Аңдатпа: Соңғы уақытта алаяқтық кең қоғамдық резонанс тудырды. Мемлекет басшысының ағымдағы жылдың 1 қыркүйегіндегі Қазақстан халқына жолдауында осындай қылмыстарға қарсы іс-қимыл бойынша пәрменді шаралар қабылдау қажеттігіне назар аударғаны кездейсоқ емес. Осы орайда қазіргі кезеңде алаяқтықтың толып жатқан түрлерінің бар екендігі баршаға мәлім, ал ол бойынша саралау жүргізу өте қиын екендігі де баршаға мәлім. Бұл мақалада осы мәселе бойынша сөз қозғалып, пікірлер ортаға салынады.

Түйінді сөздер: Жалпы алаяқтық, арнайы алаяқтық, саралау критерийлері, алдау, сенімге кіру.

Қазақстандағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар аясында қоғамның өмір сүру саласының кеңеюі алаяқтықтың дәстүрлі емес түрлерінің пайда болуына алып келді, бұл оларды түсінуді және құқық қолдану практикасын жетілдіруді талап етті, өйткені бұл қылмыстардың бір бөлігі азаматтық-құқықтық деликт ретінде қате сараланады және қылмыстық-құқықтық реттеу шеңберінен тыс қалады.

Қылмыс құрамының «қарапайымдылығына» қарамастан, алаяқтықты басқа құқық бұзушылықтардан ажырату кезінде сот-тергеу тәжірибесінде туындайтын даулар әлі де болса орын алуда. Бұл даулардың себебі, ең алдымен, ҚР ҚК 190-бабында қамтылған алаяқтық үшін жауапкершілік туралы норманың жетілмегендігі болып табылады [1]. Заң әдебиеттеріндегі ең күрделі мәселе-алаяқтықты әртүрлі мәмілелерді (сатып алу – сату, кепіл, тапсырма, несие шарты және т.б.) жасау кезінде азаматтық-құқықтық сипаттағы құқық бұзушылықтардан ажырату мәселесі.

Адамның өзіне қабылдаған азаматтық-құқықтық міндеттемелерін орындамауы тәжірибеде сенімді теріс пайдалану арқылы ұрлық жасаудың ең көп таралған мысалы болып табылады. Алайда, тараптың шарт бойынша мұндай міндеттемелерді орындамауы әрқашан қылмыстың ниетін білдірмейді. Құқықтық саралау процесінде өзіне қабылданған міндеттемелерді орындамаған жағдайларда кез келген кәсіпкерлік қызмет тәуекелмен байланысты екенін ескеру қажет. Атап айтқанда, акциялар бойынша дивидендтерді төлемей тартылған ақшаны өндіріске салу қажеттілігінен туындауы мүмкін және эмитент тарапынан акционерлердің сенімін қылмыстық теріс пайдаланудың дәлелі болмауы мүмкін.

Алаяқтықтың кәсіпкерлік тәуекел салдарынан азаматтық-құқықтық міндеттемені орындамаудан айырмашылығы, атап айтқанда, алаяқтық жасағаны үшін айыпталушы адамдардың өзіне алған шарттық міндеттемелерді орындау ниетінің (атап айтқанда, жеткізілген тауарға ақы төлеуге, алынған кредитті қайтаруға, қызметтер көрсетуге байланысты) көрінеу жоқтығын куәландыратын істің нақты мән-жайлары болуы мүмкін.

Бұған, мысалы, адамның өзіне алған міндеттемелерін орындаудың нақты мүмкіндігінің жоқтығын растайтын жағдайлар, мұндай міндеттемелерді орындаудан жалтару үшін алыпсатарларды қолдану кіруі мүмкін. Қандай да бір құжаттармен расталмаған себептер не контрагенттің жалған құжаттарды ұсынуы жолымен тұлғаның өзіне алған міндеттемені орындай алмауының негіздемесі немесе жалған төлем құжаттарын, жалған вексельдерді және т. б. ұсыну жолымен шарттық міндеттемелерді орындау көрінісін жасау.

Осы адамның өз міндеттемелерін орындау ниетінің көрінеу болмауы қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қажетті шарт болып табылады. Яғни, басқа біреудің мүлкін өтеусіз иемдену ниеті кінәліде осы мүлікті оған берген сәтке дейін пайда болуы керек. Әйтпесе, оның кейіннен меншікке немесе үшінші тұлғалардың меншігіне айналуы сеніп тапсырылған мүлікті иемдену ретінде саралануы тиіс. Осылайша, қылмыс көбінесе заңды азаматтық-құқықтық мәміле түрінде болады және айыпталушылардың іс-әрекеттерінде

алаяқтық құрамының болуы немесе болмауы туралы мәселені шешудегі басты мәселе-адамның басқа біреудің мүлкін немесе оған құқықты заңсыз иемденуге деген тікелей ниетінің дәлелдерін бағалау. Мұнда келесі жағдайларды ескеру қажет.

Біріншіден, алаяқтық кезінде алдау және сенімді теріс пайдалану басқа біреудің мүлкін ұрлау немесе сатып алу тәсілі ретінде басқа біреудің мүлкіне құқық алу немесе сәтінде болуы керек.

Екіншіден, осы сәтте кінәлі адамның басқа біреудің мүлкін (мүлікке құқығын) өтеусіз иемдену және шарт бойынша қабылданғандарды орындамау ниеті болуы қажет.

Азаматтық-құқықтық шарт жасасу кезінде пайдакүнемдік ниетпен алдау туралы жалған кәсіпорындар құру, несие, басқа мүлік алу және оны иемдену мақсатында, мәміле жасалған кезде өзіне қабылданған міндеттемені, кінәлінің іс-әрекетін орындаудың мүмкін еместігі айқын көрінуі мүмкін [2,676]. Қарызды қайтарудан жалтаруды жеңілдетуге бағытталған мүлікті иемденгенге дейін және иемденгеннен кейін және т.б. Алайда, несие алған, бірақ оны кәсіпорынның мақсатты қажеттіліктеріне пайдаланбаған жағдайда (мысалы, несие айналым қаражатын толықтыру мақсатында алынған кезде), мұндай «мақсатсыз» пайдалану бойынша қарыз алушының әрекеттері оларда ақша ұрлау құрамының болуы үшін жеткіліксіз.

Бұл әрекеттер тек несиелік шарттың талаптарын бұзу болып табылады және несиелік ұйымға қарыз алушыны алаяқтық үшін қылмыстық жауапкершілікке тартудың орнына несиені мерзімінен бұрын және толық өтеуді талап етуге құқық береді. Егер алаяқтық жеке – құқықтық шартта сырттай көрінсе, алаяқтың мәміле жасау және мүлікті иемдену немесе оған құқық алу кезінде қызметті жүзеге асыруға немесе міндеттемені басқаша қамтамасыз етуге ниеті болмауы қажет.

Бұл жағдайда ниетте алаяқтық алдау бар. Мұндағы жеке-құқықтық мәміле – бұл басқа біреудің мүлкін алаяқтықпен иемденудің немесе мүлікке құқық алудың сыртқы көрінісі. Ұрлыққа бағытталған ниеттің бар екендігін, атап айтқанда, адамның міндеттемені немесе шарт бойынша өз міндеттемелерін орындауға бағытталған қызметті жүзеге асыруға қажетті лицензияны орындауға нақты қаржылық мүмкіндігінің жоқтығы, тұлғаның жалған жарғылық құжаттарды немесе жалған кепілдік хаттарды пайдалануы, берешектер мен мүлік кепілдерінің бар екендігі туралы ақпаратты жасыруы, жалған кәсіпорындар құруы куәландыруы мүмкін.

Қабылданған міндеттемелерді орындаудың қамтамасыз етілуіне қатысты мәміле жасасу кезінде алаяқтық, алдау, бұл ретте кәсіпкердің шаруашылық жағдайы не қаржылық жағдайы туралы көрінеу жалған мәліметтер беру ретінде қаралуы мүмкін. Алайда, кез-келген жағдайда, бұл жағдайлар адамның алаяқтық жасағаны үшін кінәлі екендігі туралы сот тұжырымдарын алдын-ала шеше алмайтындығын ескеру қажет. Әрбір нақты жағдайда істің барлық мән-жайларын ескере отырып, адамның өз міндеттемелерін орындауға қасақана ниеті болмағанын анықтау қажет [3,2106].

Мәселен, бөтеннің мүлкін ұрлау немесе оған құқық алу мақсатымен іс жүзінде кәсіпкерлік немесе банктік қызметті жүзеге асыру ниетінсіз коммерциялық ұйым құрылған жағдайларда жасалған іс-әрекеттер алаяқтық құрамымен толығымен қамтылады. Аталған іс-әрекеттер ҚР ҚК-нің 173-бабы бойынша жалған кәсіпкерлік ретінде, аталған қылмыстардың нақты жиынтығы жағдайында, адам ұрлаумен байланысты емес өзге де мүліктік пайда алған жағдайда ғана (мысалы, жалған кәсіпорынды адам бөтеннің мүлкін ұрлау үшін ғана емес, сонымен қатар салықтан босату немесе тыйым салынған қызметті жасыру мақсатында құрған кезде) қосымша саралануы тиіс, егер көрсетілген әрекеттердің нәтижесінде бөтеннің мүлкін ұрлаумен байланысты емес азаматтарға, ұйымдарға немесе мемлекетке үлкен залал келтірілсе.

Егер, адам заңсыз кәсіпкерлік қызметті жалған тауарларды, мысалы, құрамында спирті бар сусындарды, дәрі-дәрмектерді дайындау және өткізу жолымен жүзеге асырса, осы өнімнің тұтынушыларын тауардың сапасына және оның құнына әсер ететін өзге де сипаттамаларына қатысты алдай отырып, ҚР ҚК 171-бабы бойынша алаяқтық пен қосымша

саралау құрамын қалыптастырады. Көрсетілген әрекеттер тұтынушылардың өмірі мен денсаулығы қауіпсіздігінің талаптарына сай келмейтін жалған тауарларды өткізу мақсатында өндірумен, сақтаумен немесе тасымалдаумен байланысты болған жағдайларда, жасалған іс ҚР ҚК 190 және 238-баптарының тиісті бөліктерінде көзделген қылмыстардың жиынтығын құрайды.

Сондай-ақ, ұрлық жасау мақсатында шаруашылық жүргізуші субъектінің – заңды тұлғаның немесе жеке кәсіпкердің жоғарыда отырған лауазымды тұлғаларды пайдалану алаяқтықты жасыруға және ұрлыққа, қаржы-шаруашылық қызметтің көрінісін беруге мүмкіндік бергенін айту қажет [4, 1486]. Басқа біреудің мүлкін иемдену заңды тұлғаның атынан әртүрлі шарттар бойынша жүзеге асырылады: салымдар, тапсырмалар, қызметтер көрсету және т.б. бұл ретте алдаудың бар-жоғын анықтау басқа біреудің мүлкін иемдену кезінде ұрлық жасау ниетін белгілеу арқылы ғана мүмкін болады.

Басқа біреудің мүлкін иемденгеннен кейін, ол ресми түрде алаяқтар әрекет ететін заңды тұлғаның меншігіне айналады. Ол осы мүлікті сата алады, несие ретінде бере алады және т.б. алаяқтардың мұндай әрекеттері бүкіл мәмілелер тізбегінде көрінуі мүмкін. Бұл ретте келтірілген залал жымқыру емес, сәтсіз қаржы – шаруашылық қызметтің нәтижесі ретінде ұсынылады. Міндеттемелерді орындамағаны үшін кінәлі ретінде жеке немесе заңды тұлғалар қойылуы мүмкін.

Бұл ретте заңды тұлға басшыларынан ұрлық жасау ниетін дәлелдеу оңай емес. Алаяқтар жасырынбайды, басқалардың мүлкін иемденбейді, бірақ несие берушілердің талаптарын алып тастауға тырысып, зиянды өтеу үшін жұмыс істеуге деген ұмтылысын көрсетеді, өздері ұрлық жасау үшін пайдаланылған заңды тұлғаның банкроттық рәсімінің бастамашысы болады. Алаяқтар әртүрлі компаниялармен осы компанияларға тауарларды жеткізуге келісім-шарттар жасасатын «парасатты» фирма құрған жағдайда мүмкін болады.

Бірінші айда шағын тапсырыстар жасалады және олар әрқашан дерлік толық төленеді.

Екінші айда тапсырыстар үлкен көлемде жасалады, бірақ олардың құны толығымен төленбейді, бірақ шамамен төрттен бір бөлігі.

Үшінші айда алдыңғы тапсырыстар үшін нақты төлем нәтижесінде пайда болған фирмаға деген сенімді пайдаланып, тауарлар үлкен сомаға алынады, содан кейін алаяқтар жасырынады. Мұндай алаяқтық операцияларды жасау үшін бірнеше ай қажет. Жылдам опциялар да қолданылады. Бұл келесідей болады, табысты, сенімді фирма сатып алады. Алайда, негізгі акционерлердің құрамындағы өзгерістер туралы жарнамаланбайды, яғни бұрынғы несие иесінің маскасымен қызмет жалғасады.

Болашақта фирма бұрынғы жеткізушілерден және жаңаларынан көптеген тауарларды сатып алады. Тапсырыстарды алғаннан кейін тауарлар сатылады, ал алаяқтар жасырынады. Кейде алаяқтар төлемді кейінге қалдыруға тырысып, жаңа тапсырыс жасайды.

Мұндай психологиялық әдіс көбінесе олар сәтті болады, өйткені серіктес,

-біріншіден, осылайша жаңа келісім-шарт клиентпен байланысты нығайтады деп санайды;

-екіншіден, жаңа тапсырыс алған кезде клиенттің қаржылық мүмкіндіктеріне сенімділік пайда болады [5,1546].

Сондықтан, алаяқтардың қармағына түсіп қалмас үшін, клиенттен алдыңғысын төлегеннен кейін ғана жаңа тапсырысты қабылдауды, сондай-ақ тапсырысты бірнеше бөлікке бөлуді және алдыңғы бөлік төленгенге дейін одан әрі жұмыстан бас тартып, әр бөлік үшін есеп айырысуды талап етуді ереже ретінде қабылдау қажет. Басқа жағдайларда, алаяқтар алынған тауарларға төлем жасау көрінісін жасай отырып, төлем құжаттарын қолдан жасауға тырысады. Бұл үшін көбінесе жалған төлем тапсырмалары қолданылады. Төлем тапсырмасы жалған болуы мүмкін, бірақ формасы бойынша – нақты.

Ол үшін алаяқ өзіне қызмет көрсететін банкке ақша сомасын белгілі бір мекен-жайға аударуды тапсырады және банк белгісі бар төлем тапсырмасының көшірмесін алады. Біраз уақыттан кейін ол бұл соманы қайтарып алады, болашақта сатушыға төлем тапсырмасының

қалған көшірмесін ұсынады. Мұндай жағдайларда алаяқтар үлкен сенімділік беру үшін әртүрлі амалдарға жүгінеді.

Сонымен, импорттық автокөлік сататын дүкендердің біріне жақсы киінген адам келіп, «Мерседес» маркалы он автокөлік сатып алуға бола ма деп сұрады. Бай сатып алушыға риза болған сатушылар, әрине, мүмкін деп жауап берді. Осыдан кейін ер адам ақша аудару үшін дүкеннің барлық қажетті мәліметтерін жазып алып, алдымен тек екі көлік сатып алатынын хабарлады. Содан кейін ол жақын маңдағы банктің мекен-жайын біліп, көлік сатып алу үшін ақы төлейтінін айтты. Біраз уақыттан кейін ол төлем тапсырмасын алып, екі көлік алды.

Келесі күні ол дүкенге қайта қоңырау шалып, ақша келді ме деп сұрады. Ақша түспегенін білгенде, ол қолма-қол ақшаны тым ұзақ аударған банк қызметкерлерімен «күресуге» уәде берді, бірақ содан кейін қашып кетті. Кейіннен белгілі болғандай, төлем тапсырмасы жалған болып шықты және ол дүкенге қоңырау шалып, сатушылардың қырағылығын төмендетіп, автокөліктерді сатуға уақыттан ұтты.

Сақтықпен әрекет ететін кәсіпкерлердің шаруашылық қызметінің тәжірибесі мұндай қол сұғушылыққа қарсы тиімді шараларды әзірледі. Мұндай жағдайларда кейбір кәсіпкерлер төлем тапсырмасын немесе вексельді алғаннан кейін өз банкіне ақша аудару фактісі бар-жоғын тексеруді сұрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Қылмыстық кодексі 03.07.2014ж. қабылданған, 22.01.2024ж. өзгерістермен
2. А.А.Пинаев. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые с использованием информационно-телекоммуникационных технологий: монография. М.: Юрлитинформ, 2015
3. В.Д.Ларичев, Г.М. Спирин. Коммерческое мошенничество в России. Способы совершения. Методы защиты. – М. 2015
4. Е.О.Алауханов. Қылмыстан сақтануға бола ма? Алматы.2012.
5. Б.Г.Нургалиев.Предупреждение преступлений против собственности. Астана. 2017

«КОМПАНИЯ ФАЭТОН» ЖШС-ТІҢ БАНКРОТТЫҚ ЫҚТИМАЛДЫЛЫҒЫ

Тулебаева Дильназ Серикбаевна,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, Экономика және құқық
факультеті,
Қаржы ББ-ның 3 курс студенті
Соавтор: аға оқытушы, магистр
Алдашова Г.М.,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті, Экономика және құқық
факультеті

Аңдатпа: Бұл мақалада «Компания Фазтон» ЖШС-нің банкроттық ықтималдылығы қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін талдау негізінде қарастырылды. Зерттеу барысында Спрингейт, Лис, Таффлер және Альтманның банкроттықты болжау модельдері қолданылады. Нәтижелер компанияның қысқа мерзімді міндеттемелерді жабу қабілетінің төмендігі, қарыз капиталына тәуелділігінің артуы және өтімділік көрсеткіштерінің нашарлауы сынды негізгі мәселелерді анықтайды, ұсыныстар беріледі.

Түйінді сөздер: Банкроттық ықтималдылығы, қаржылық тұрақтылық, өтімділік, қарыз капиталы, қаржылық модельдер, «Компания Фазтон» ЖШС, Спрингейт моделі, Лис моделі, Альтман моделі, Таффлер моделі.

Қазіргі уақытта Қазақстан экономикасы дамып келе жатқан кезде банкроттық ықтималдығын болжай білу өте маңызды. Бұл компанияның жұмысындағы жағымсыз тенденцияларды анықтаумен, оның банкроттық ықтималдығын уақтылы анықтап, қаржылық қиындықтарды жеңіп кәсіпорынды қаржылық тұрақтандыру жоспарын жасауға ықпал етеді және банкроттықты алдын алады [1].

Банкроттық – сот инстанциясымен айқындалған, қарыз міндеттемелері бойынша төлемдерді жүргізудің қабілетсіздігі.

Жалған банкроттық – кредиторға тиесілі борыштың мерзімін ұзарту және жұртшылықты шатастыру үшін борышқордың банкрот деп танылғандығы туралы оны сотта әдейі жалған жариялау.

Қасақана банкроттық – бұл борышқордың төлем қабілетсіздігіне әкелетін, борышқор немесе меншік иесінің жеке мүдделеріне немесе басқа тұлғалардың мүдделеріне қатысты жасаған әдейі жасаған іс – әрекеті [2].

Бұл мақалада «Компания Фазтон» ЖШС – тің банкроттық ықтималдылығын зерттеледі. Зерттеу жүргізу үшін спрингейт, лис, таффлер және Альтманның банкроттықты анықтау модельдері қолданылады.

«Компания Фазтон» ЖШС – жеке немесе жалға берілетін мүлікті жалға беру және пайдалану мәселелерімен айналысады. Оның қызметі иелік ететін немесе жалға алатын мүлікті басқаруға бағытталған.

1-кесте – Кәсіпорынның қарыз капиталының қолданылу тиімділігін талдау

Мың теңге / Коэффициент атауы	2021	2022	2023	Фактор
Қаржылық тәуелділік коэф.	0,662	0,685	0,715	Актив
Қаржылық левиредж коэф.	1,957	2,170	2,512	Қарыз капиталы
Капиталдандыру коэф.	0,530	0,634	0,667	ҰЗММ

Көрсетілген коэффициенттер келесі қаржылық есептілік мәліметтер негізінде есептелген*: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y0>

Ескерту*: автормен құрыстырылған

Талдау нәтижесінде, компанияның қаржылық жағдайына жалпы баға беруге болады. Қаржылық коэффициенттердің динамикасы компанияның тұрақтылығы мен тәуекелдерін айқындайды.

Қаржылық тәуелділік коэффициенті тұрақты өсуде, бұл активтерді қаржыландыруда меншікті капиталдың үлесінің жеткілікті деңгейде екенін және оның нормаға сәйкес екенін көрсетеді. Компанияның бұл көрсеткішінің қалыпты деңгейі оның жалпы тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді.

Қаржылық левередж коэффициентінің өсіп, нормадан жоғары деңгейде болуы компанияның қарыз капиталына тәуелділігінің артуын көрсетеді. Бұл қаржылық тәуекелді арттыруы мүмкін және компанияның міндеттемелерін уақтылы орындау қабілетіне әсер етуі ықтимал.

Капиталдандыру коэффициентінің өсуі қарыз капиталының құрылымындағы басымдылықты көрсетеді. Бұл, өз кезегінде, компанияның қаржылық икемділігін төмендетуі мүмкін.

Компанияның қаржылық жағдайында қарыз капиталының жоғары үлесі мен тәуекелдің өсуі байқалады. Бұл қаржылық тұрақтылыққа ықпал етуі мүмкін, сондықтан компания қарыз міндеттемелерін азайту және меншікті капиталды ұлғайту стратегияларын қарастыруы қажет. Мұндай қадамдар ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз етуге көмектеседі.

2-кесте – Өтімділігін анықтау көрсеткішін есептеу

Мың теңге / Коэффициент атауы	2021	2022	2023	Фактор
Абсолютті өтімділік коэф.	0,001	0,002	0,012	Ағымдық міндеттемелер
Жедел өтімділік коэф.	0,024	0,023	0,041	Ағымдық міндеттемелер
Ағымдық өтімділік коэф.	0,560	0,508	0,988	Ағымдық міндеттемелер

Көрсетілген коэффициенттер келесі қаржылық есептілік мәліметтер негізінде есептелген*: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y0>

Ескерту*: автормен құрыстырылған

Компанияның өтімділік көрсеткіштерін талдау нәтижесінде, оның қысқа мерзімді қаржылық тұрақтылығы төмен екені анықталды. Барлық үш негізгі өтімділік коэффициенті нормадан айтарлықтай төмен деңгейде тұр.

Абсолютті өтімділік коэффициенті компанияның ең өтімді активтерімен ағымдағы міндеттемелерін жабу қабілетінің өте төмен екенін көрсетеді. Бұл жағдай қысқа мерзімді қаржылық қауіптің жоғары екенін білдіреді. Жедел өтімділік коэффициенті де нормадан төмен. Бұл компанияның қысқа мерзімді міндеттемелерін жылдам өтейтін активтері жеткіліксіз екенін растайды. Ағымдық өтімділік коэффициенті соңғы жылдары жақсару көрсеткенімен, әлі де қажетті деңгейге жетпей тұр. Бұл компанияның ағымдағы міндеттемелерді толық өтеуге қабілетсіз екенін көрсетеді.

Компанияның қаржылық жағдайы қысқа мерзімді міндеттемелерді жабу тұрғысынан әлсіз болып табылады. Қаржылық тұрақтылықты жақсарту үшін компанияға айналымдағы активтерді көбейту, міндеттемелерді оңтайландыру немесе ағымдағы қарыздарды қайта құрылымдау бойынша шаралар қабылдау қажет. Бұл оның өтімділігін арттырып, қысқа мерзімді қаржылық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

3-кесте – Банкрот болу ықтималдылығын талдау 2021-2023 жж.

Модельдер	Төмен	Орташа	Жоғары	Модельдер	Төмен	Орташа	Жоғары	Модельдер	Төмен	Орташа	Жоғары
1. Альтман 5 ф. М.			V	1. Альтман моделі			V	1. Альтман моделі			V
2. Спрингейт М.			V	2. Спрингейт моделі			V	2. Спрингейт моделі			V
3. Лис М.			V	3. Лис моделі			V	3. Лис моделі			V
4. Таффлер М.		V		4. Таффлер моделі	V			4. Таффлер моделі	V		
5. Альтман 2 ф. М.	V			5. Альтман 2 ф. М.	V			5. Альтман 2 ф. М.	V		
6. Альтман-Сабато М.	V			6. Альтман-Сабато М.	V			6. Альтман-Сабато М.	V		
Сумма		1	3	Сумма	1		3	Сумма	1		3

Көрсетілген коэффициенттер келесі қаржылық есептілік мәліметтер негізінде есептелген*: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y0>

Ескерту*: автормен құрыстырылған

«Компания Фаэтон» ЖШС-ның 2021-2023 жылдар аралығында банкроттыққа ұшырау ықтималдығы әртүрлі қаржылық модельдер бойынша бағаланды. Альтманның 5 факторлы моделі, Спрингейт және Лис модельдері тұрақты түрде компанияның банкроттық ықтималдығын жоғары деп бағалаған. Ал Таффлер, Альтманның 2 факторлы моделі, Альтман – Сабато моделідері керісінше, жағдайды салыстырмалы түрде тұрақты деп көрсетіп отыр.

Бұл көрсеткіштер компанияның қаржылық тұрақтылығының төмендегенін және банкроттыққа ұшырау қаупінің бар екенін аңғартады. Сондықтан компания басшылығы мен қаржылық басқару тобына бірқатар шаралар қабылдау ұсынылады:

- Компанияның қаржылық есептілігін егжей-тегжейлі талдап, тәуекелдерді анықтау қажет. Әсіресе, қарыз құрылымы, өтімділік, айналым капиталының жеткіліктілігі және кіріс динамикасы назарға алынуы тиіс.
- Қаржылық міндеттемелерді қайта құрылымдап, қарыз мөлшерін азайтуға бағытталған шаралар қабылдау маңызды. Бұл үшін банк немесе басқа инвесторлармен тиімді шарттар бойынша келіссөздер жүргізу қажет.
- Компанияның негізгі қызмет бағыттары бойынша шығындарды оңтайландыру және жаңа табыс көздерін іздеу ұсынылады. Нарықтағы бәсекелестік артықшылықтарды күшейту арқылы табысты арттыруға болады.
- Орта және ұзақ мерзімді кезеңдерге арналған қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ететін стратегия дайындау керек. Бұл стратегияда тәуекелдерді азайту және қаржылық көрсеткіштерді жақсартуға басымдық берілуі қажет.
- Компанияның қаржылық жағдайын тәуелсіз аудиторлар арқылы бағалап, тәуекелдер мен әлсіз жақтарды анықтауға болады. Бұл шара компанияның сенімділігін арттырып, инвесторлар мен серіктестер үшін жағымды сигнал береді.
- Компанияның өнімдері мен қызметтерінің сапасын арттырып, жаңа клиенттерді тарту, сондай-ақ бәсекеге қабілеттілікті күшейту бойынша маркетингтік стратегияны жетілдіру ұсынылады.

Жоғарыда аталған шараларды жүзеге асыру компанияның қаржылық тұрақтылығын нығайтуға және банкроттық тәуекелін азайтуға көмектеседі.

Банкроттылықты алды алу ұсынымдары:

Қаржылық жағдайды жақсарту үшін қарыздық міндеттемелерді азайту және өтімді активтердің үлесін арттыру; Айналым капиталын тиімді басқару арқылы өтімділікті жақсарту; Қаржылық тәуекелдерді төмендету үшін шығындарды оңтайландыру және кіріс көздерін әртараптандыру; Ұзақ мерзімді қаржылық стратегияларды әзірлеу және резервтік

қорларды қалыптастыру; Осы шараларды орындау компанияның қаржылық тұрақтылығын арттырып, банкроттық тәуекелдерін төмендетуге көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері «Компания Фаэтон» ЖШС-ның қаржылық жағдайында бірқатар күрделі мәселелердің бар екенін және банкроттық тәуекелінің жоғары деңгейін көрсетеді. Әсіресе Альтман, Спрингейт және Лис модельдері компанияның қаржылық тұрақсыздығын растайды. Негізгі мәселелерге қысқа мерзімді міндеттемелерді жабу мүмкіндігінің төмендігі, қарыз капиталына тәуелділіктің артуы және өтімділік көрсеткіштерінің нашарлауы жатады.

Осы жағдайды жақсарту үшін компанияға қаржылық есептілікті талдау негізінде нақты шаралар қабылдау қажет. Оның ішінде қарыз міндеттемелерін азайту, шығындарды оңтайландыру, айналым капиталын тиімді басқару, жаңа табыс көздерін іздеу және ұзақ мерзімді қаржылық стратегия әзірлеу ұсынылады. Бұл шаралар компанияның қаржылық тұрақтылығын нығайтып, банкроттық тәуекелін төмендетуге мүмкіндік береді.

Компания басшылығы аталған ұсыныстарды жүзеге асыру арқылы ағымдағы қаржылық қиындықтарды еңсере алады және ұзақ мерзімді даму үшін негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алтайбаева Ш., Кунанбаева А. Теоретические основы банкротства Финансы Казахстана. – Алматы, 2002.
2. Э.Э. Михель, Р.А. Әмірханов, Г.А. Жолмырзаева, Ж.С. Мұхаметжанова, Корпоративтік қаржы – оқулық. Алматы, 2012
3. «Компания Фаэтон» ЖШС Жарғысы URL: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g1y0>
4. «Компания Фаэтон» ЖШС 2021 жылдың қаржылық көрсеткіштері URL: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y2021>
5. «Компания Фаэтон» ЖШС 2022 жылдың қаржылық көрсеткіштері URL: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y2022>
6. «Компания Фаэтон» ЖШС 2023 жылдың қаржылық көрсеткіштері URL: <https://kase.kz/ru/issuers/FATN/#g3y2023>

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО: ОСНОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Туркешев Д.К.

магистрант группы Ю-23-2 НП

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: *Статья анализирует международное право, как систему норм, регулирующих отношения между государствами и другими субъектами. Рассматриваются особенности международного публичного и частного права, различия с национальным правом, предмет правового регулирования, а также роль национальных интересов в формировании международных норм.*

Ключевые слова: *Международное право, Национальное право, Предмет международного права, Дифференциация права, Частное право, Публичное право.*

Международное право – это система международных договорных и обычных норм, создаваемых государствами и другими субъектами международного права, направленных на поддержание мира и укрепление международной безопасности, установление и развитие всестороннего международного сотрудничества, которые обеспечиваются обязательным выполнением субъектами международного права своих международных обязательств, а при необходимости и принуждением, осуществляемым государствами в индивидуальном или коллективном порядке в соответствии с действующими на настоящее время нормами международного права [1, с. 9].

Так же, как и национальное право, международное право принято делать на две части, характерные для романо-германской правовой семьи, мы можем говорить о сфере международного публичного права и можем говорить о сфере международного частного права, международное публичное право регулирует отношения межгосударственного характера.

Международное частное право в свою очередь регулирует отношения с иностранным элементом, отношение гражданско-правового характера, это могут быть, как и семейные отношения так и трудовые отношения, где в качестве субъектов принимают участие в первую очередь физические и юридические лица различных государств. "Современное международное право выполняет регулирующие, координирующие и интегративные функции, направленные на сохранение глобального мира и стабильности" [2, с. 25].

На данный момент будем сравнивать только сферу международного и публичного права, кстати с точки терминологии последнее время все чаще мы не используем категорию международное публичное право, называя его международным правом. А когда речь идет о международном частном праве в этом случае термин частное используется всегда. Мы уже обозначили что существуют две правовые системы, с одной стороны это международное право с другой стороны это национальное право, чтобы убедиться, что это разные правовые системы, мы можем использовать несколько критерий.

В первую очередь для дифференциации международного национального права принято использовать конечно же предмет правового регулирования. Стоит помнить, что предмет регулирования – это те отношения, которые регулируются соответствующим блоком норм. Если мы говорим о предмете национального права, то это отношение относящиеся к юрисдикции исключительно данного государства, в регулировании и упорядочивании которых иные субъекты и иные государства вмешиваться не должны и не могут. Когда же мы говорим о предмете международного права то это межгосударственные отношения, то есть отношения выходящие за пределы юрисдикции отдельно взятого государства. На самом деле на стадии политогенеза, когда формировались первые государства в большинстве своем они не выстраивали межгосударственных отношений между собой, формирование международного права началось тогда когда у них появились совпадающие так называемые национальные интересы, вообще категория национальный

интерес она очень важна с точки зрения взаимодействия в государстве и с точки зрения международного права в целом. "Принципы международного права служат юридическим фундаментом, на котором строится миропорядок в XXI веке" [3, с. 89]. Удивительно, но получается как у людей, если у людей есть взаимный интерес то они будут сотрудничать и взаимодействовать, если у людей нет взаимного интереса то отношение между ними вряд ли возникнут, а если это категорически противоречащие интересы то в этом случае начинается конфликтная ситуация с точки зрения государств, это принято называть межгосударственным спором который в том числе может перерасти в формат вооруженного конфликта, это тоже сфера международного права. Постепенно у государств стали появляться совпадающий национальный интерес, сначала перечень интересов был достаточно узок, долгое время государства взаимодействовали по двум основным направлениям, они либо воевали, а потом пытались урегулировать отношения либо торговали друг с другом.

В течении времени параллельно с развитием общества с развитием государств, интересов, совпадающих у государств, становились все больше и больше и вопросов, по которым государства стали взаимодействовать тоже становилось все больше и больше. "Национальные интересы стран остаются основной движущей силой формирования международных норм" [4, с. 103]. На сегодняшний день предмет правового регулирования с точки зрения международного права он очень широк и для того, чтоб эти отношения систематизировать их условно можно поделить на несколько блоков:

– Первый блок – это общечеловеческие интересы ценности, которые не отделимы от сотрудничества всех государств, сюда можно отнести такие сферы как международные меры безопасности, глобальные проблемы человечества такие как экологические проблемы, можем отнести в качестве примера статус так называемых международных территорий. Потому что вся территория земного шара с точки зрения международного права может быть разделена на государственную территорию, то есть та территория которая принадлежит государству и находится под суверенитетом, под юрисдикцией государства, либо это может быть международная территория которая не принадлежит ни одному государству, но правила игры на этой территории тоже должны быть, то есть все государства с одной стороны могут учувствовать в исследовании этих территорий, использования этих территорий, другой стороны могут учувствовать в регулировании территорий. Например, сюда мы можем отнести открытое море, район морского дна, космическое пространство, то есть это сферы, где заинтересованы те самые национальные интересы большинства государств. В международном праве, когда мы используем категорию все государства, мы непосредственно толкуем ее, преимущественно ограничительно подразумевая чем больше, тем лучше.

– Вторая группа отношений входящих в предмет международного права не столь глобально с точки зрения значимости, это отношения которые требуют сотрудничества двух или нескольких государств, согласования интересов двух или нескольких государств, к примеру торговые отношения между государствами, отношения связанные с установлением государственной границы, вопросы двойного гражданства и так далее.

– Третья группа отношений, которая так же сейчас активно включается в предмет международного права, это вопросы отношений которая потенциально могут быть урегулированы государством самостоятельно, однако признана эффективным и в целесообразным осуществление сотрудничества при их разрешении. Ярким примером таковых отношения являются права человека, долгое время до 1945 года, права человека относились к исключительной юрисдикций отдельно взятых государств. Международные сообщества системно не выстраивала взаимодействия по вопросам прав человека, были точечные случаи связанные с запрещением торговли чернокожими людьми, с обеспечиванием прав женщин и детей, но это лишь только точечные ситуативные взаимодействия, не носящие системный характер.

Во время второй мировой войны была создана необходимость взаимодействия по вопросам прав человека на более глобальном уровне что мы сейчас наблюдаем. Сформирована в международном праве, большая, объемная по количеству норм, отрасль международного права, которая так и называется международное право прав человека, там установлены стандарты международных прав человека. По количеству источников это самая большая отрасль современного международного публичного права, более восьмидесяти договоров государствами заключено в рамках взаимодействия по вопросам прав человека. Государства тоже не остановились на этом, они стали создавать международные механизмы прав человека, куда человек может пожаловаться на свое государство, в случае если оно нарушает взятое на себя межгосударственное обязательство в сфере прав человека. Поэтому, с одной стороны, сейчас очень много говорят о правах человека с точки зрения международного права, в международном праве гуманизация на очень активном уровне, но при этом это отношения, которые находятся в третьей группе и потенциально непосредственно могут быть урегулированы отдельным государством самостоятельно.

Второй критерий для дифференциации международного и национального права это способ создания правовых норм, можно подумать, как создаются нормы национального права. Есть некий правотворческий орган, это может быть орган законодательной власти, может быть орган исполнительной власти в нашем случае, который пишет нормативно правовой акт, принимает этот нормативный правовой акт и соответственно он вводится в действие. Субъектов, в отношении которых будет действовать данный нормативно правовой акт крайне редко спрашивают, соответствуют ли нормы, закрепленные в этом нормативно правовом акте вашим интересам либо нет, а если не соответствуют давать возможность откорректировать чтоб они больше соответствовали. То есть имеет место какой-то властный и императивный порядок создания новых норм в рамках национального права. Если же мы обратимся к международному праву, то в международном праве нормы создаются путем согласования интересов соответствующих субъектов, не случайно основным источником международного права является договор, уже название данного источника отражает специфику его формирования, то есть стороны договариваются, стороны согласуют соответствующий интерес перед тем как закрепить те или иные правила, либо нормы в этом источнике.

Следующий критерий это источники национального и международного права, система источников в каждом государстве своя, при этом типичные источники пересекаются в различных национальных правовых системах, допустим нормативно правовой акт является основным источником права в национальных правовых системах относящихся к романо-германской правовой семье. Правовую систему Республики Казахстан тоже принято относить к романо-германскому типу. То есть для Республики Казахстан основным источником права является нормативно правовой акт, подавляющее большинство норм Казахстанского права закреплены именно в нормативно правовом акте. Возникает вопрос является ли нормативно правовой акт, даже конституция Республики Казахстан это тоже нормативно правовой акт, следует отметить что он является самым важным и самым значимым, особым правовым актом в нашем государстве, является ли конституция Республики Казахстан источником международного права, конечно же нет, так же как и конституция любого другого государства. В международном праве в свою очередь, основным источником права – это международный договор, под которым понимается соглашение между двумя или более субъектами направленное на урегулирование их взаимных прав и обязанностей.

Международное право само по себе, является крепкой основой в первую очередь для регулирования отношений между странами, к тому же является механизмом обеспечения мира и безопасности, а также для взаимодействия государствами посредством норм, обязательств и санкций. Международное право делится на публичное право и частное, при этом непосредственно регулируя, как и глобальные аспекты, так и частные.

Список использованных источников

1. В. В. БОГАТЫРЕВ МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО, стр. 9.
2. Бирюков П. Н. "Международное право" (2025), стр. 25.
3. Каламкарян Р. А., Мигачев Ю. И. "Международное право" (2023), стр. 89.
4. Международное право в XXI веке (Курс лекций, 2021), стр. 103.

ПРОБЛЕМА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОДОСНАБЖЕНИЯ И ВОДООТВЕДЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Укубасова П.Т.

Студентка группы Эко 22-2

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы и перспективы развития систем водоснабжения и водоотведения в Казахстане. Освещены ключевые проблемы, такие как износ инфраструктуры и инженерных сетей, неравномерное распределение и дефицит водных ресурсов, рост урбанизации и загрязнение окружающей среды. Особое внимание уделено вопросам внедрения современных технологий, рационального использования водных ресурсов и повышения энергетической эффективности систем водопотребления. Также анализируются государственные программы и инициативы, направленные на модернизацию отрасли, а также перспективы внедрения «умных» технологий для мониторинга и управления водными системами. Делается вывод о необходимости комплексного подхода и привлечения инвестиций для устойчивого развития системы управления водными ресурсами в стране.

Ключевые слова: водные ресурсы, загрязнение, истощение, дефицит, устойчивое развитие, модернизация, водохозяйственный бассейн, водопользование, рациональное использование.

Одной из наиболее серьезных экологических проблем Казахстана стало истощение водных ресурсов. Большая часть водных ресурсов Казахстана загрязнена промышленными и сельскохозяйственными стоками, а в некоторых местах радиоактивными элементами.

Озеро Балхаш – крупнейшее озеро Казахстана и Центральной Азии –

Загрязнено медеплавильными заводами. Значительное обмеление также угрожает озеру Балхаш. Его западная часть может полностью высохнуть, а ее восточная часть может превратиться в соленую землю.

Чрезмерное орошение существенно уменьшило приток к Аралу, и береговая линия Арала начала быстро отступать. Это вызвало серьезные экологические проблемы в бассейне Аральского моря, включая разрушение среды обитания диких животных в результате опустынивания.

Основные причины дефицита воды

1. Климатические условия

Климат Казахстана в большинстве регионов является засушливым и резко континентальным, что ограничивает естественное пополнение водных ресурсов. Сезонность осадков и высокая испаряемость усугубляют проблему: большинство воды поступает в виде снега зимой, но быстро испаряется весной и летом, не пополняя водоносные горизонты.

2. Зависимость от трансграничных вод

Большая часть воды в Казахстане поступает из рек, исток которых находится за пределами страны (например, Иртыш и Урал). Это приводит к зависимости от водной политики соседних стран (Россия, Китай, Кыргызстан, Узбекистан). На фоне роста населения и увеличения потребления воды в регионе, политика стран-соседей может ограничивать доступ Казахстана к водным ресурсам.

3. Антропогенная деятельность и загрязнение

Промышленность и сельское хозяйство в Казахстане оказывает значительное влияние на качество воды. Сельское хозяйство потребляет до 80% водных ресурсов страны, что зачастую сопровождается загрязнением химикатами и удобрениями. Промышленные предприятия и горнодобывающая отрасль также способствуют загрязнению рек и озер токсичными отходами, тяжелыми металлами, сточными водами.

Так же засоление солями приводит к заболочиванию водоемов, а массовое развитие фитопланктона к цветению воды

4. Последствия изменения климата

Изменение климата оказывает влияние на уровень осадков, сезонность водных потоков и температуру воздуха, что ускоряет процессы испарения и, как следствие, усиливает дефицит воды. Прогнозы показывают, что к 2050 году уровень воды в Казахстане может снизиться еще на 10–20%, что усугубит проблему доступа к питьевой воде.

Последствия водного дефицита

Дефицит воды уже оказывает влияние на экономику Казахстана. Во многих регионах страны сельскохозяйственные и животноводческие хозяйства испытывают трудности из-за нехватки воды, что, в свою очередь, сказывается на уровне продовольственной безопасности. Снижение уровня воды в реках и озерах также приводит к ухудшению экосистем, вымиранию определенных видов рыб и растений, а также увеличению количества заболеваний среди населения, вызванных загрязненной водой.

Ограниченность водных ресурсов связана с резко континентальным климатом, характерные черты которого – малое количество осадков и жаркое лето.

Речной сток формируется и используется в пределах водохозяйственных бассейнов (ВХБ). Всего в Казахстане насчитывается восемь ВХБ, названных по входящим в их состав крупным рекам и водоемам. Проблема заключается в том, что общие ресурсы речного стока распределены между бассейнами крайне неравномерно.

61% суммарных объемов сосредоточен преимущественно на востоке и юго-востоке страны, в Ертисском и Балхаш-Алакольском бассейнах. На юге ситуация выглядит так: Арало-Сырдарьинский бассейн обеспечивает 18% всего стока, тогда как Шу-Таласский – 4%. На западе, в Жайык-Каспийском бассейне, формируется лишь 11%.

Хуже всего обстоят дела на севере и центре. На Есильский, Тобыл-Торгайский и Нура-Сарысуский бассейны, расположенные в этих частях Казахстана, приходится всего 6% совокупных запасов, показывают расчеты Института географии и водной безопасности РК.

Неравномерное распределение общего стока – только часть проблемы дефицита водных ресурсов в РК. Другая часть проблемы заключается в том, что половина возобновляемых ресурсов пресных вод Казахстана образуется за счет притока, поступающего из соседних стран. Все крупные реки страны берут истоки за рубежом: Иртыш (Ертис) и Или – в Китае, Сырдарья – в Узбекистане, Урал (Жайык) – в России, Шу и Талас – в Кыргызстане.

Почти в каждом третьем регионе Казахстана наблюдается дефицит воды. И будет только хуже: изменение климата и активная хозяйственная деятельность человека ведут к истощению речных ресурсов.

Все воды на территории Республики Казахстан составляют единый водный фонд, включающий реки, озера, ледники, водохранилища, другие поверхностные источники, подземные воды, общий запас которых оценивается до 450 км³.

Главным источником, питающим реки Казахстана, являются ледники, площадь которых равна почти 2 тыс. км², а объем – более 98 км³, или почти равен объему воды в озере Балхаш. За сезон абляции (с июля до середины сентября) толщина ледников в среднем уменьшается на 3 м, когда лето очень жаркое – на 6 м. Крупные ледники находятся на Джунгарском Алатау (объем 46 км³), Илийском Алатау (28 км³), Терской Алатау (11 км³), казахстанской части Алтая (3,5 км³) и Таласском Алатау (2,3 км³).

Поверхностные водные ресурсы распределены по республике неравномерно. Наиболее обеспечен Восточный Казахстан – 200-290 тыс. м³/км², наименее – Западный Казахстан и, в особенности, Мангыстауская область – до 0,36 тыс. м³/км².

Запасы подземных вод Казахстана оцениваются в 61 км³, в том числе пресных – около 58 км³. Ресурсы подземных вод сосредоточены в 623 месторождениях подземных вод с балансовыми эксплуатационными запасами 15,1 км³ в год, в том числе: для хозяйственно-питьевого водоснабжения – 6,1 км³ в год; производственно-технического – 0,95 км³ в год; орошения земель – 8,0 км³ в год; бальнеологические (минеральные) воды – 0,01 км³ в год.

Наибольшие запасы – в горно-предгорных районах востока и юга республики, наименьшие – в северных и центральных районах, в Прикаспии и в Приаралье.

Водные ресурсы Казахстана ограничены по сравнению с другими государствами. По объемам пресной воды из возобновляемых источников на душу населения Казахстан обходит некоторые аграрные и промышленные страны, например Индию и Китайскую Народную Республику, хотя и уступает таким странам, как Российская Федерация, Бразилия и Канада.

Общий объем возобновляемых водных ресурсов в млн.м³ на душу населения: Индия – 1,5, Китай – 2,1, Казахстан – 6,0, Россия – 31,4, Бразилия – 41,1, Канада – 83,2.

Поверхностные водные ресурсы

По гидрографическому принципу территория Республики Казахстан поделена на восемь водохозяйственных бассейнов: Арало-Сырдарьинский, Балхаш-Алакольский, Ертисский, Есильский, Жайык-Каспийский, Нура-Сарысуский, Тобыл-Торгайский и Шу-Таласский.

Основной объем водных ресурсов обеспечивают поверхностные воды в среднегодовом объеме 102,3 км³. Из них 49,6% сформированы локально, остальные 50,4% сформированы благодаря притоку трансграничных рек из Китая, Узбекистана, России и Кыргызстана. По индексу зависимости от притока трансграничных рек с территории соседних стран Казахстан стоит в одном ряду с такими странами, как Израиль и Португалия. Это значительно увеличивает значимость урегулирования трансграничных перетоков для решения существующих и потенциальных водных проблем страны.

Водные ресурсы рек определяют уровень обеспеченности страны водой (Таблица 1).

Таблица 1 – Фактические ресурсы речного стока, км³

Водохозяйственные бассейны	Исторические данные 1895-1960 гг.			Современное состояние				Разница (уменьшение «-» и увеличение «+»)		
	Всего	в т.ч.		Всего	в т.ч.			Всего	в т.ч.	
		Сопредельные страны	РК		Сопредельные страны	РК	из них отток за пределы РК		Сопредельные страны	РК
Арало-Сырдарьинский	25,7	21,8	3,9	18,68	16,9	2,16	0,38	-7,02	-4,9	-2,12
Балхаш-Алакольский	25,0	11,1	13,9	29,04	13,5	16,5	0,96	+4,04	+2,4	+1,64
Ертисский	36,3	7,8	28,5	33,46	8,32	26,5	1,36	-2,84	+0,52	-3,36
Есильский	2,9	-	2,9	2,68	-	2,68	-	-0,22	-	-0,22
Нура-Сарысуский	1,66	-	1,66	1,57	0,7	0,87	-	-0,09	+0,7	-0,79
Тобыл-Торгайский	2,0	0,5	1,5	2,13	0,45	1,68	-	+0,13	-0,05	+0,18
Жайык-Каспийский	15,66	10,4	5,26	11,0	8,86	3,13	0,99	-4,66	-1,54	-3,12
Шу-Таласский	5,6	3,4	2,2	3,71	2,77	0,94		-1,89	-0,63	-1,26
Итого	114,8	55,0	59,8	102,3	51,5	54,46	3,69	-12,5	-3,5	-9,0

Данные АО "Институт географии и водной безопасности"

Речной сток на территории Казахстана по сравнению с периодом 1895-1960гг уменьшился на 12,5 км³. Из них 9,0 км³, или 72% от всего объема сокращения приходится на долю местных рек, а на долю трансграничных рек – 3,5 км³, или 28%.

Сокращение стока местных рек произошло во всех бассейнах кроме Балхаш-Алакольского и Тобыл-Торгайского бассейна.

Ситуация с обеспеченностью ресурсами поверхностных вод по отдельным регионам республики существенно различается.

Наиболее обеспечены собственными ресурсами поверхностных вод юго-восточный и восточный регионы страны (Ертышский и Балхаш-Алакольский водохозяйственные бассейны). Наименее обеспечен Центральный Казахстан (Нура-Сарысуский водохозяйственный бассейн).

Наиболее зависимыми от притока воды с сопредельных территорий являются южный, юго-восточный и западный регионы страны (Арало-Сырдарьинский, Балхаш-Алакольский, Шу-Таласский и Жайык-Каспийский водохозяйственные бассейны).

Использование водных ресурсов

Водозабор на нужды отраслей экономики и населения в 2020 году составил 24,6 км³, в 2021 году – 24,5 км³ и в 2022 году – 24,9 км³.

Показатели объемов забора и потерь воды в сельском хозяйстве, промышленности и коммунально-бытовом секторе приведены в таблице 3.

Таблица 3 – Показатели объемов забора и потерь воды в основных отраслях экономики

Отрасли экономики	Годы, показатели забора и потерь, (км ³)					
	2020		2021		2022	
	забор	потери	забор	потери	забор	потери
Сельское хозяйство	15,5	3,1	14,7	3,0	14,2	2,7
Промышленность	5,8	0,15	5,9	0,2	5,9	0,2
Коммунально-бытовой сектор	0,95	0,15	1,0	0,17	1,3	0,2
Прочие	2,35	0,3	2,9	0,3	3,5	0,3
Итого	24,6	3,7	24,5	3,67	24,9	3,4

Нерациональное и неэффективное использование водных ресурсов

Основными факторами нерационального использования водных ресурсов являются:

- применение устаревших водоемких производственных технологий;
- высокий уровень потерь воды при транспортировке;
- недостаточная степень оснащённости водозаборных сооружений системами учета;
- отсутствие эффективных экономических механизмов, стимулирующих бизнес к

активному внедрению прогрессивных водосберегающих технологий производства, систем оборотного и повторно-последовательного водоснабжения и сокращению непроизводительных потерь воды.

На фоне прогнозных значений уменьшения ресурсов речного стока (трансграничного и местного) имеется проблема расточительного водопользования, особенно в сельском хозяйстве.

В целом, по результатам исследований экономике страны требуется в три раза больше воды на один доллар валового внутреннего продукта, чем России или США, и в шесть раз больше, чем Австралии. Особенно низкая продуктивность воды характерна для сельского хозяйства, в следствии ухудшения технического состояния инфраструктуры орошаемых земель. В результате коэффициент использования воды при ее доставке до орошаемого поля за последние 30 лет снизился с 0,8 до 0,5-0,55.

При этом основная доля водозабора (60%) приходится на сельское хозяйство. В объеме воды потребляемой сельским хозяйством основная доля приходится на регулярное орошение (в 2009 году – 10,6 км³, в 2022 году – 11,2 км³), где также с ростом водозабора растут и потери (в 2009 году – 2 км³, в 2022 году – 2,2 км³). Из этого следует, что объем потерь при транспортировке воды для орошаемого земледелия снизился с 2009 года на 15% в результате проводимой работы по ремонту и реконструкции водохозяйственной инфраструктуры. Вместе с тем, по состоянию на 2022 год доля потерь в орошаемом земледелии остается все еще высокой и составляет 65 %.

При этом в южных областях страны, на которые приходится основная доля орошаемого земледелия, уровень внедрения водосберегающих технологий составляет всего 3% от общей площади орошаемых земель.

При сохранении текущей ситуации использования водных ресурсов в отраслях экономики и населением к 2029 году имеется риск снижения темпов социально-экономического развития из-за дефицита воды.

Качество водных ресурсов

В местах активной хозяйственной деятельности водные объекты загрязнены отходами потребления и производства, в результате качество поверхностных вод не соответствует санитарно-гигиеническим требованиям.

Поверхностные водные объекты республики интенсивно загрязняются предприятиями горнодобывающей, металлургической и химической промышленности, сельским хозяйством, коммунальными службами. Из-за отставания по доступности систем водоотведения в Казахстане всего 29% сточных вод населенных пунктов перед сбросом проходит вторичную очистку (Например, в Великобритании 94%, Израиле и Сингапуре 100%).

Износ инженерных сетей и проблемы с водоснабжением в Казахстане обусловлены несколькими ключевыми факторами:

1. Старение инфраструктуры

Большая часть систем водоснабжения и водоотведения была построена в советский период и уже превысила свой нормативный срок эксплуатации. Недостаток регулярного обслуживания и замены оборудования приводит к высокой степени износа, аварийности и потере воды.

2. Недостаток инвестиций

Модернизация инфраструктуры требует значительных финансовых вложений. Однако из-за недостатка финансирования как со стороны государства, так и частного сектора, многие проекты остаются нереализованными.

3. Рост населения и урбанизация

Быстрое увеличение численности населения в городах создает дополнительную нагрузку на уже устаревшие инженерные сети. В некоторых регионах мощности систем водоснабжения не соответствуют текущим потребностям.

4. Дефицит водных ресурсов

Казахстан относится к странам с ограниченными водными ресурсами. Из-за изменения климата, неправильного водопользования и загрязнения источников воды доступ к чистой питьевой воде становится все более затруднительным.

5. Потери воды

Из-за изношенности трубопроводов значительная часть воды теряется при транспортировке. По оценкам, утечки могут достигать 40-50% в некоторых регионах.

6. Недостаточное использование современных технологий

Во многих регионах отсутствуют автоматизированные системы контроля и учета воды, что усугубляет проблемы неэффективного использования ресурсов.

7. Экологические проблемы

Загрязнение рек и других источников воды, а также последствия добычи полезных ископаемых негативно сказываются на качестве воды, доступной для водоснабжения.

Для решения этих проблем необходимы комплексные меры, включая увеличение инвестиций в модернизацию инфраструктуры, внедрение современных технологий, улучшение управления водными ресурсами и повышение экологической ответственности.

Список использованных источников

1. Казахстан: проблемы экологии и пути их решения. Материалы Международной конференции Евразийской МАНЭБ. Астана, 2006-2007.
2. Габов Ю. А. Экологическая безопасность Казахстана (мифы и реальность). Астана, 2006.
3. Нысанбек У.М. Концептуальные проблемы экологической безопасности в Республике Казахстан // Аналитик. 5. С. 15-19.
4. Дускаев К.К. Трансграничные проблемы водных отношений Республики Казахстан // Экология и устойчивое развитие. 2004. № 2.
5. Жанбеков Х.Н. Накопление и миграция тяжелых металлов в водном бассейне р. Сырдарьи // Вест. МОН РК, 2001. № 3.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КАЗАХСТАНЕ

Бекмагамбетова К.Б.

Студентка гр.Ф-21-2

Улаков Н.С.

к.э.н., доцент

Аннотация: Статья освещает вопросы проблем финансового менеджмента в Казахстане на современном этапе развития. Автор анализируются некоторые проблемы, связанные с управлением одним из предприятий в Республике Казахстан, и рассматриваются пути решения данных проблем, перспективы развития.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, проблемы, предприятия, Республика Казахстан, развитие.

Главная цель современного финансового менеджмента состоит в том, чтобы сбалансировать планируемые расходы предприятия с финансовыми возможностями, ввиду чего данная тема актуальна для исследования на предприятиях Казахстана.

Финансовый менеджмент организации представляет собой набор методов, средств и стратегий, нацеленных на финансирование рабочих процессов, что положительно влияет на результаты. Другими словами, это всестороннее управление денежными потоками внутри предприятия. Основным условием эффективной деятельности предприятия является системность, которая в кризисных условиях, является неотъемлемым элементом управления бизнесом [1, с. 41].

Финансовый менеджмент в настоящее время проходит трансформацию ввиду внедрения цифровизации во все структуры управления организацией. Ввиду этого меняется список задач финансового менеджмента на современном этапе (рисунок 1).

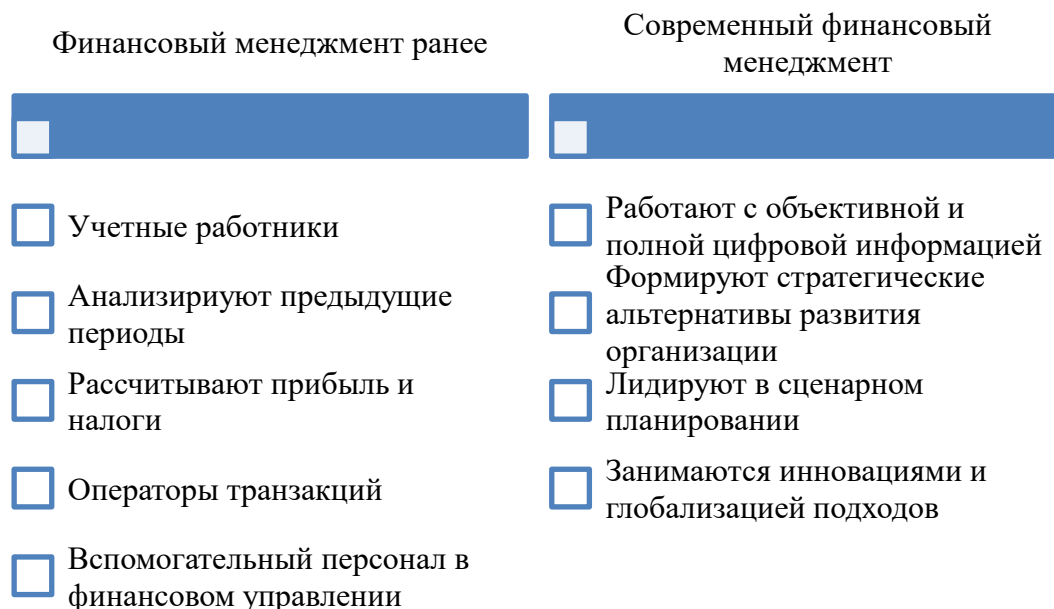

Рисунок 1 – Задачи финансового менеджмента на современном этапе [2, с. 57]

Рисунок 1 указывает, что задачи финансового менеджмента усложняются. Если ранее финансовые менеджеры выражали себя как вспомогательный персонал при работе финансового или экономического отдела, то в настоящее время их деятельность углубилась и требует оперирования цифровой информацией и реализации на ее основе сценарного планирования и инноваций. Ввиду этого определяется *первая проблема* не готовности

казахстанских предприятий к реализации финансового менеджмента с обновленным списком задач.

Руководители осознают, что рациональное управление финансами компании, автоматизация управленческой отчетности, возможность быстро отслеживать движение и целевое использование средств позволяют планировать и прогнозировать развитие компании, принимать обоснованные управленческие решения. Однако на данный момент в Казахстане нет общепринятых методик оценки своего финансового положения, общих для всех предприятий. Ввиду этого формируется *вторая проблема финансового менеджмента казахстанских компаний*: пороговые значения показателей, используемых для оценки финансового состояния предприятий, их ликвидности, рентабельности активов, взяты из западной практики и не соответствуют казахстанским условиям [3, с. 88].

Рассмотрим пример организации современного финансового менеджмента на примере одной из строительных компаний Казахстана ТОО «Стройгрупп». Финансовая стратегия сконцентрирована на решение взаимосвязанных задач, которые направлены на:

- выживание компании в конкурентной среде;
- избежание банкротства и крупных финансовых сбоев;
- лидерство в борьбе с конкурентами;
- приемлемые темпы роста экономического потенциала компании;
- рост производства и продаж;
- максимизация прибыли;
- сокращение расходов;
- обеспечение прибыльной работы предприятия [4, 30].

Разработка таких стратегии управления является одной из основных целей финансового менеджмента, то есть управления финансовой деятельностью ТОО «Стройгрупп» (рисунок 2).

В настоящее время ТОО «Стройгрупп» в финансовой отчетности показывает, что совокупный приток денежных средств организации составит в 2024 г. 1 138 395 млн. тенге по сравнению с 1 404 307 млн. тенге в 2023 г., однако, уменьшение совокупного притока денежных средств произойдет за счет осуществления основной деятельности, а не за счет развития финансовой и инвестиционной деятельности.

Более того, из 100 000 млн. тенге привлекаемых в 2024 г. кредитов и займов на финансирование основной деятельности будет направлено лишь 48 000 млн. тенге, 52 000 млн.тенге организации будет необходимо привлечь для рефинансирования кредитов и займов, привлеченных в 2023 г. Следовательно, перед организацией стоит ряд *проблем*, связанных с *управлением денежными потоками*, которые требуют скорейшего решения.

Главными задачами, которые решаются в ходе повышения эффективности финансового менеджмента ТОО «Стройгрупп», являются:

1) Формирование системы эффективного управления финансовых потоков организации. Объектом данного управления является:

- реализация установленных плановых заданий по созданию объема финансовых средств и их расходованию по предположенным направлениям;
- равномерность образования финансовых потоков во времени;
- ликвидность денежных масс и их результативность.

Эти показатели мониторятся в процессе текущего финансового функционирования организации.

2) Планирование финансовых потоков ТОО «Стройгрупп», представляет собой процедуру отбора оптимальных видов их формирования в организации, учитывая условия и особенности осуществления его хозяйственного функционирования [5, с. 20].

Оптимизация финансовых потоков должна быть включена в систему финансового менеджмента ТОО «Стройгрупп» и направлена на повышение их эффективности в предстоящем периоде.

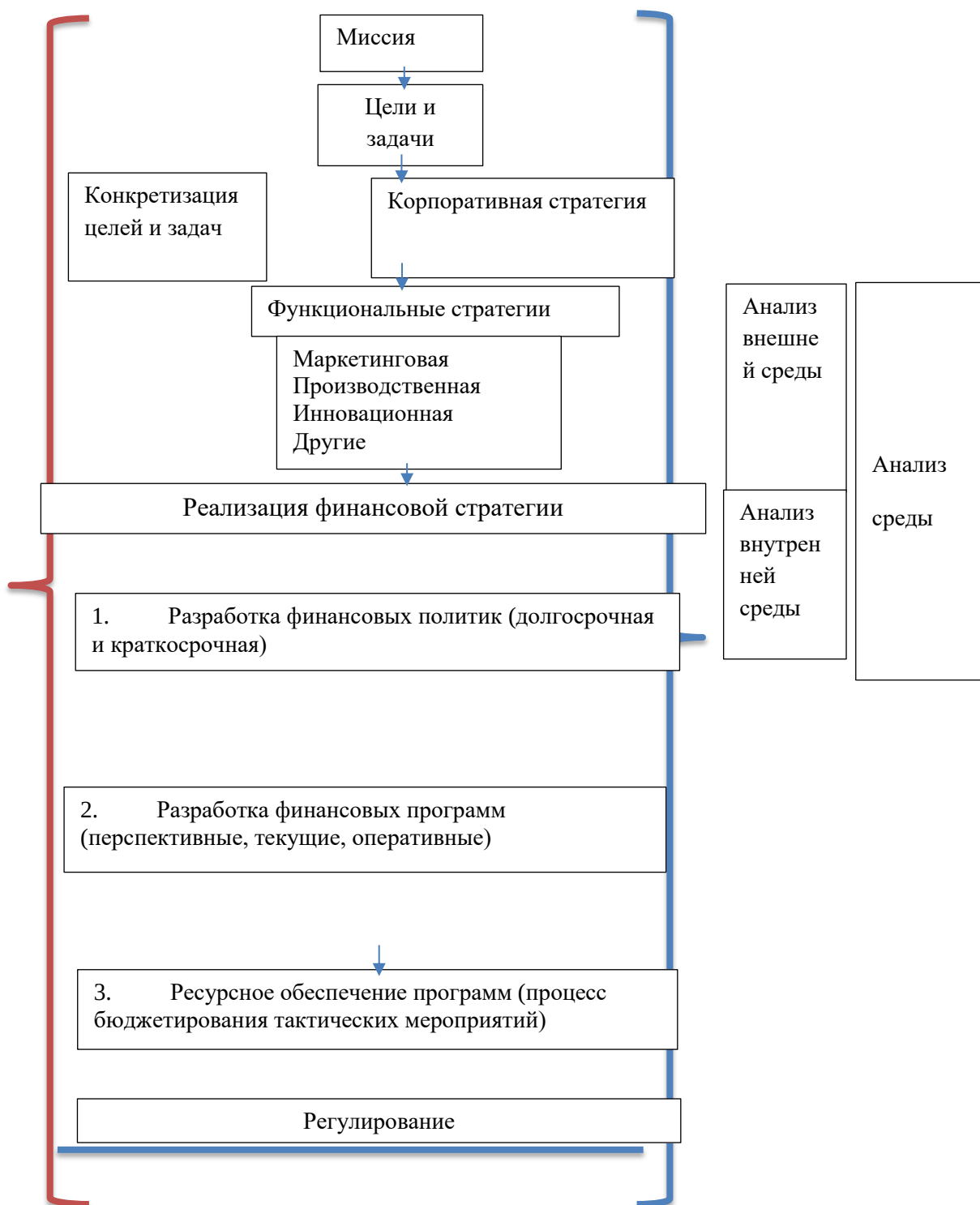

Рисунок 2 – Финансовая стратегия ТОО «Стройгрупп»

Основными направлениями оптимизации финансовых потоков на предприятии являются (рисунок 3):

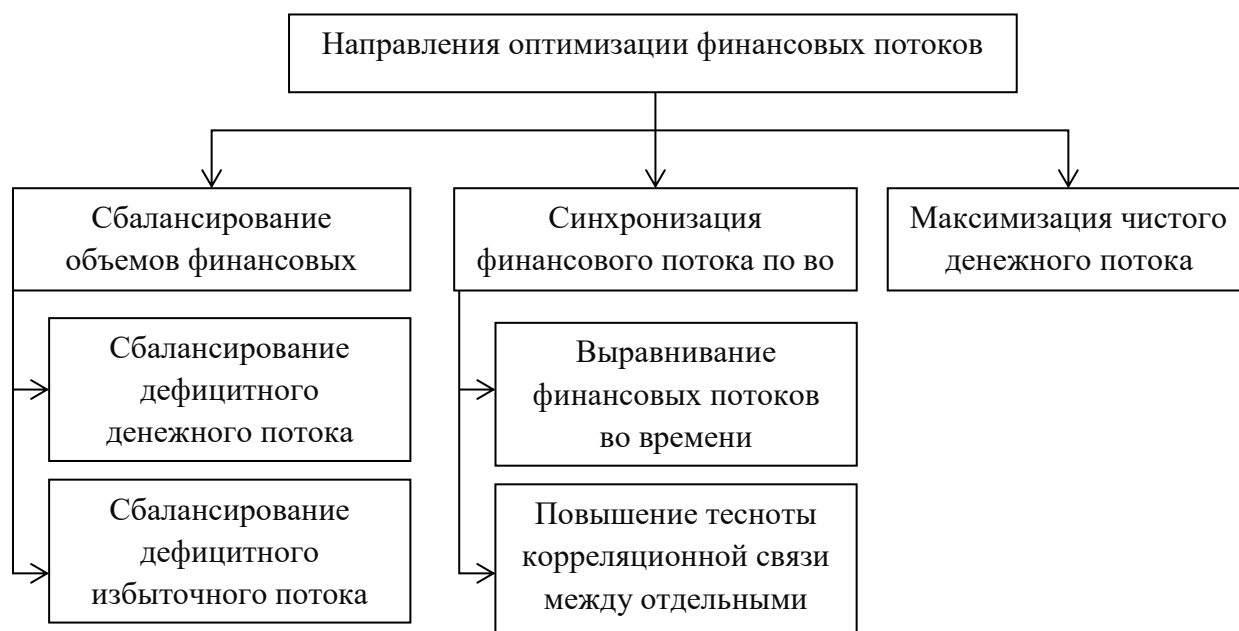

Рисунок 3 – Направления оптимизации финансовых потоков ТОО «Стройгрупп»

Кроме того, представим рекомендации, позволяющие управлять дебиторской задолженностью:

- контролировать состояние расчетов с клиентами по отсроченным (просроченным) задолженностям;
- по возможности ориентироваться на большее число покупателей с целью уменьшения риска неуплаты одним или несколькими крупными покупателями;
- следить за соотношением дебиторской и кредиторской задолженности: значительное превышение дебиторской задолженности создает угрозу финансовой устойчивости предприятия и делает необходимым привлечение дополнительных (как правило, дорогостоящих) источников финансирования;
- использовать способ предоставления скидок при досрочной оплате [25, с.57].

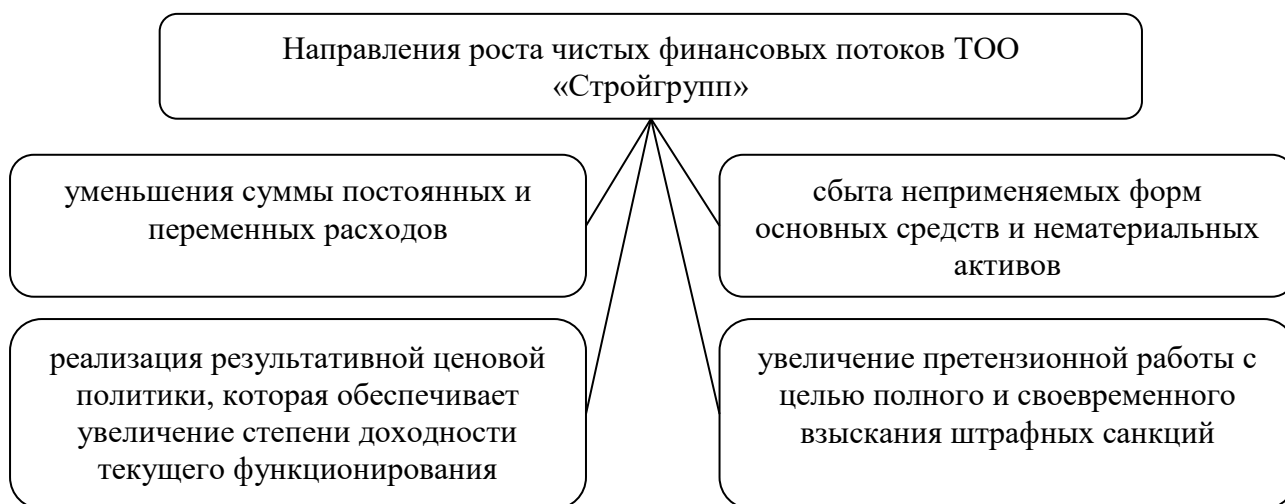

Рисунок 4 – Направления роста чистых финансовых потоков ТОО «Стройгрупп»

Полагаем, что для решения проблемы управления финансовыми потоками требуется привлечение или выделение финансового менеджера, который будет следить за эффективностью движения финансовых потоков, тем самым повышая уровень контроллинга за ними.

Таким образом, в соответствии с потребностями рынка труда Казахстану необходимо уделять больше внимания навыкам и способностям широкого применения, для эффективного решения широкого спектра проблем в современных организациях. Также современные финансовые менеджеры должны обладать знаниями в области планирования и прогнозирования цифровой информации. Это приводит к постоянной необходимости непрерывного образования и расширению навыков решения различных проблем, с которыми они сталкиваются в изменяющемся мире.

Список использованных источников

1. Авдеева, В. И., Финансовый менеджмент: учебник / В. И. Авдеева, О. И. Костина, Н. Н. Губернаторова. – М.: КноРус, 2021. – 427 с.
2. Бондаренко Т. Финансовый менеджмент: учебное пособие / Бондаренко Т., Г., Коокуева В., В., Церцеил Ю. С. – М.: Русайнс, 2023. – 236 с.
3. Губернаторов, А. М., Финансовый менеджмент: продвинутый уровень: учебник / А. М. Губернаторов, И. В. Балынин, Л. А. Котегова. – М.: КноРус, 2022. – 400 с.
4. Морозко, Н. И., Современные концепции финансового менеджмента: учебник / Н. И. Морозко, Н. И. Морозко, В. Ю. Диденко. – М.: КноРус, 2021. – 251 с.
5. Москвитин, Г. И., Финансовый менеджмент: технологии, методы, контроль: сборник материалов / Г. И. Москвитин. – М.: Русайнс, 2024. – 109 с.

ЭФФЕКТИВНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Кудайбердиева Н.

Студентка гр.Ф-21-2

Улаков Н.С.

к.э.н., доцент

Аннотация: Актуальность статьи объясняется тем обстоятельством, что становление финансового менеджмента предприятий в Казахстане обусловило необходимость осмысления методологического аппарата формирования его концептуальных основ, закономерностей и инструментария. Многообразие целей развития предприятия требует системного подхода к финансовому менеджменту, комплексных усилий собственников и управленцев.

Ключевые слова: Финансовый менеджмент, управление, капитал, валовая выручка.

В современных условиях конкурентоспособность предприятию, акционерному обществу, ТОО любому другому субъекту может обеспечить только правильное управление движением капитала и финансовых ресурсов, находящихся в их распоряжении.

Как мы знаем, финансовый менеджмент – наука об управлении всеми этими процессами. Управление финансами предприятия предполагает разработку методов, которые предприятие ставит перед собой для достижения определенных целей, конечной из которых является обеспечение прочного и устойчивого финансового состояния [1, с. 12].

Исходной базой для управления финансами предприятия является его финансовое состояние, которое дает возможность ответить на вопросы, насколько эффективным было управление финансовыми ресурсами имуществом, рациональна ли структура последнего; как сочетаются заемные и собственные источники финансирования деятельности, какова отдача производственного потенциала, оборачиваемость активов, рентабельность продаж и т. д.

Финансовый менеджмент предполагает многовариантные подходы к оценке последствий возникновения тех или иных ситуаций в зависимости от того, каковы сопутствующие этим ситуациям условия.

Согласование главной цели финансового менеджмента с общей целью предприятия обеспечивается тем, что данная подсистема в управленческой иерархии является объектом управления, подчиненным высшему руководству организации и функционирует в рамках принятой стратегии, выполняя требования утвержденных стратегических, тактических и оперативных планов развития предприятия. Таким образом, формируются вертикальные связи подчиненности финансового менеджмента.

В то же время, финансовый менеджмент является организационно автономным субъектом управления, в подчинении которого находятся структурные единицы (подразделения) предприятия, решающие задачи бухгалтерского и управленческого учета, экономического и финансового планирования и собственно финансирования организации. Данный аспект позиционирования финансового менеджмента формирует его вертикальные связи руководства.

Совокупность задач, которые призвана решить система финансового менеджмента, должна быть строго ориентирована на достижение общей цели предприятия и собственной главной цели (сбалансированность доходов и расходов) посредством ее разделения на локальные цели (задачи), каждая из которых, в свою очередь, должна быть сформулирована в виде комплекса частных задач [2, с.19].

В основе такого подхода лежит общая методология иерархической дефрагментации объектов управления в форме построения дерева задач (модификация дерева целей). Применение этой методологии обеспечивает выполнение одного из главных принципов организации социально-экономических систем: требования точного определения компетенции каждого субъекта управления, поскольку позволяет, во-первых, обеспечить необходимый уровень специализации в рамках системы и, во-вторых, точно определить

круг обязанностей каждого структурного подразделения и отдельных работников финансовой службы. Структурно-иерархическая схема целей и задач финансового менеджмента нами приведена на рисунке 1.

Рисунок 1 – Структурно-иерархическая схема целей и задач финансового менеджмента

Первая локальная задача финансового менеджмента, которая состоит в формировании рациональной финансовой структуры капитала, возникает в ходе организации входящих потоков собственных и заемных средств. Сущность этой задачи состоит в том, что необходимо точно определить в каких объемах и в каком соотношении эти разновидности средств (виды финансовых ресурсов) будут потребляться предприятием для обеспечения его деятельности.

Для оценки состояния любой системы необходимо определять критериальные показатели – количественные или качественные параметры, характеризующие различные

аспекты ее функционирования. Состав показателей социально-экономических систем весьма сложен, поскольку для них присущ высокий уровень разнообразия элементов, связей между ними и тех функций, которые эти элементы выполняют. Это означает, что для каждого элемента такой системы (предприятия) должен использоваться собственный набор показателей, адекватный ее специфике. При этом в составе показателей подсистем различаются несколько уровней, соответствующих иерархии ее построения, высшим из которых является уровень базовых показателей – обобщающих критериев [3, с.62].

Соответственно, эффективный финансовый менеджмент требует внедрения на предприятиях систем управленческого учета, структуру и показатели которого определяют сами предприятия и который, следовательно, изначально должен быть ориентирован на формирование качественной информационной базы принятия любых, в том числе финансовых, управленческих решений. На рисунке 2 нами приводится структурная схема показателей финансового менеджмента, которые целесообразно применять в качестве базовых.

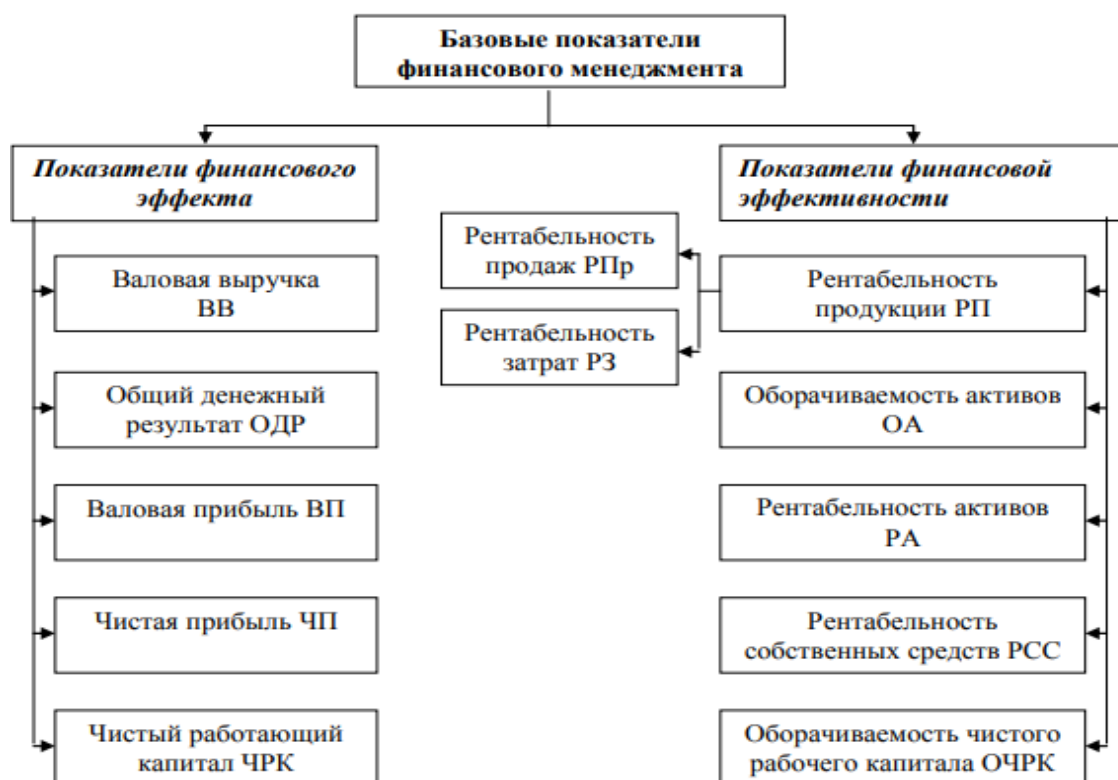

Рисунок 2 – Структурная схема базовых показателей финансового менеджмента

В зависимости от подхода к оценке результатов деятельности предприятия в составе показателей финансового менеджмента выделяют две группы:

- показатели финансового эффекта, характеризующие абсолютный финансовый результат деятельности предприятия и измеряемые в стоимостных единицах;
- показатели финансовой эффективности, характеризующие соотношение между величиной финансового эффекта и теми затратами, которые были сделаны для его достижения и измеряемые в относительных единицах (как правило, в процентах).

Необходимо ясно представлять, что большие значения показателей финансового эффекта могут сочетаться с низкой финансовой эффективностью и наоборот. Это означает, что для полноценного анализа состояния предприятия необходимо параллельно определять и показатели эффекта и соответствующие им показатели эффективности [4, с.72].

В общем случае увеличение финансового эффекта в виде фактической валовой выручки по сравнению с плановым уровнем или уровнем предыдущего периода можно оценить как положительную тенденцию, поскольку он свидетельствует об общем увеличении потенциала финансирования предприятия. Это положение справедливо только в том случае, если оно обеспечено главным образом увеличением выручки от реализации продукции: так как означает, что посредством управления денежными ресурсами и денежными отношениями предприятия были созданы условия роста производства и продаж продукта организации.

Хотелось бы отметить, на сегодняшний день, в отечественной практике, в области системы финансового управления предприятием существуют пробелы такие как: верное соотношение собственного и заемного капитала, качественная и точная оценка чистых активов, возникновение корпоративных конфликтов и низкий уровень дивидендной политики.

Внедрение передовых практик оптимизации структуры капитала, а также повышение рентабельности компаний, должны способствовать устранению факторов, тормозящих развитие казахстанской системы финансового управления.

Финансовое состояние фирмы, ее устойчивость и стабильность зависят от результатов ее производственной, коммерческой и финансовой деятельности. Если поставленные задачи в перечисленных видах деятельности успешно реализуются, это положительно влияет на финансовое положение фирмы. И наоборот, вследствие спада производства и реализации продукции происходит, как правило, уменьшение объема выручки и суммы прибыли и как результат – ухудшение финансового состояния фирмы. Таким образом, устойчивое финансовое состояние является результатом грамотного и рационального управления всем комплексом факторов, определяющих результаты финансово-хозяйственной деятельности предпринимательской фирмы [5, с.8].

Список использованных источников

1. Мещеряков Д.А., Мещеряков Ю.А. Экономическая сущность финансирования предприятия // Вестник ТГУ, №4, 2009. – С. 350
2. Ковалев В.В. Основы теории финансового менеджмента. – М.: Проспект, 2008. – С. 465
3. Иванюк Т.Н., Арышев В.А. Анализ влияния структуры капитала на финансовое состояние предприятия // Вестник Университета «Туран», №2. – 2016. – С.119-123.
4. Туkenova Б.У., Бекбулатова А.Т. Пути укрепления финансовой устойчивости организации. // Вестник ЕНУ им.Гумилева, №2. – 2016. – с.71-76.
5. Кучукова Н.К., Талимова Л.А. Финансовые аспекты инновационной модели экономического роста Казахстана в условиях новой глобальной реальности. //Вестник Тверского государственного университета. Серия: Экономика и управление, 2020, №2 (50), с. 7-16

ИННОВАЦИИ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Уткина О.В.,

студентка группы ТУР-24-2

Бектурсунов Р.Р.

Научный руководитель: магистр,

преподаватель

Карагандинский университет

Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассмотрены ключевые инновации, способствующие развитию туристической отрасли Казахстана. Анализируются современные цифровые технологии, устойчивые подходы и маркетинговые инициативы, которые оказывают влияние на привлекательность Казахстана как туристического направления. Приводятся примеры успешных проектов, направленных на устойчивое развитие отрасли и использование новых технологий для повышения ее конкурентоспособности на международной арене.

Ключевые слова: Туризм, инновации, цифровизация, Казахстан, туристическая отрасль, экотуризм, устойчивое развитие, технологии, маркетинг.

Туризм в Казахстане имеет значительный потенциал для роста и развития. В стране сосредоточены уникальные природные ресурсы, культурное наследие и разнообразные туристические маршруты. В последние годы наблюдается активное внедрение инновационных технологий и устойчивых подходов в развитие туризма, что способствует повышению конкурентоспособности страны на международной арене. В условиях глобализации и цифровизации важно адаптировать туристическую отрасль к современным требованиям и вызовам, что требует внедрения новых технологий, подходов в маркетинге и развития инфраструктуры.

1. Цифровизация туристической отрасли

Цифровизация является основным направлением в развитии туризма Казахстана. В последние годы внедрение технологий в сфере туризма стало важным шагом для улучшения качества туристических услуг и оптимизации туристических процессов. Одним из ярких примеров является внедрение системы eQonaq, которая автоматизирует процесс регистрации иностранных туристов. Это нововведение значительно сокращает время обработки данных и улучшает качество обслуживания, а также помогает государственным органам собирать точную информацию о турпотоке [1].

Цифровизация проявляется и в создании мобильных приложений. Например, Kazakhstan Travel предлагает пользователям не только карты и маршруты по Казахстану, но и дополнительные функции, такие как виртуальные туры, что делает путешествие более доступным и информативным. Технологии дополненной реальности позволяют сделать путешествия по памятникам культуры и природным объектам более увлекательными и познавательными. Приложение интегрирует историческую информацию и различные интерактивные элементы, создавая уникальный опыт для туриста [2].

Также активно развивается платформа для бронирования туров и услуг, позволяющая туристам легко находить информацию о местах проживания, развлечениях и достопримечательностях. Внедрение big data и аналитики позволяет лучше понимать предпочтения туристов, что дает возможность создавать персонализированные предложения и улучшать маркетинговые стратегии.

1. Инновационные подходы в устойчивом развитии туризма и экотуризм

Современный туризм в Казахстане ориентируется на устойчивое развитие и сохранение экологического баланса. В этой связи экотуризм играет важную роль, особенно в национальных парках и природных заповедниках. В таких местах активно внедряются

"зеленые" технологии, направленные на снижение негативного воздействия на окружающую среду.

Примером успешного внедрения экотуризма является проект в Национальном парке Алтын Эмель, где установлены солнечные панели для обеспечения энергетических потребностей туристических объектов, а также используется система для очистки воды и отходов. Такие меры способствуют не только экономии ресурсов, но и повышению экологической осведомленности туристов [3].

Важным шагом является создание экологических троп в природных зонах, таких как Алматинский заповедник. Эти тропы способствуют развитию пешего и велотуризма, минимизируя воздействие на природу и обеспечивая безопасность туристов. Кроме того, создание таких маршрутов увеличивает интерес к экотуризму и способствует развитию местных сообществ, создавая новые рабочие места [4].

3. Маркетинговые инновации

Инновации в маркетинговых стратегиях играют ключевую роль в привлечении международных туристов. Казахстан активно использует цифровые технологии для продвижения своей туристической привлекательности. Кампания "Kazakhstan: The Land of the Great Steppe", организованная Министерством культуры и спорта Республики Казахстан, привлекла внимание миллионов туристов благодаря высококачественному видеоконтенту, который показывал уникальность природных и культурных объектов страны. Использование социальных сетей и видеоплатформ, таких как YouTube и TikTok, помогает создать интерес к стране и повысить осведомленность о ее туристическом потенциале [5].

Использование big data для анализа предпочтений туристов позволяет создавать персонализированные рекламные предложения и улучшать эффективность рекламных кампаний. Например, технология позволяет оптимизировать рекламу и повышать внимание к менее известным, но уникальным туристическим объектам, таким как озеро Алаколь или каньоны Мангыстау. Это способствует диверсификации туристического потока и увеличивает количество международных посетителей [6].

4. Инновации в инфраструктуре

Для того чтобы привлечь больше туристов, необходимо развивать инфраструктуру, включая транспортные сети, отели и курорты. В последние годы Казахстан активно внедряет инновации в туристической инфраструктуре.

Проект "Алаколь: смарт-курорт" является ярким примером применения инновационных технологий в сфере туризма. Курорт оснащен умными сенсорами, которые следят за качеством воды, контролируют поток туристов и управляют экологически чистым транспортом. Эти технологии способствуют улучшению качества обслуживания и повышению комфорта для посетителей [7].

Кроме того, важным аспектом является внедрение энергоэффективных технологий в гостиничный бизнес. В отелях Казахстана применяются системы автоматического регулирования энергопотребления, что помогает снизить эксплуатационные расходы и сделать пребывание туристов более комфортным и экологически безопасным [5].

5. Проблемы и перспективы

Несмотря на значительные успехи, туристическая отрасль Казахстана сталкивается с рядом проблем. Одна из них – недостаток квалифицированных кадров. Для решения этой проблемы активно внедряются образовательные программы, ориентированные на подготовку специалистов в области цифровых технологий и экотуризма. Программа "Цифровой гид", например, является результатом сотрудничества между государственными учреждениями и университетами Казахстана [3].

Другой проблемой является инфраструктурная недостаточность в удаленных регионах. Однако государственные и частные инвестиции в строительство дорог, улучшение транспортной доступности и развитие туристических объектов помогают решить эту проблему, особенно в таких местах, как Бозжира и Туркестан [4].

Наконец, низкая осведомленность международной аудитории о туристических возможностях Казахстана требует активного использования цифровых маркетинговых инструментов.

Участие в международных выставках, рекламные кампании и онлайн-маркетинг через социальные сети позволяют повысить интерес к стране и увеличить количество иностранных туристов [5].

Заключение. Инновации в сфере туризма оказывают огромное влияние на развитие туристической отрасли Казахстана, способствуя повышению ее конкурентоспособности и привлекательности на международной арене. Внедрение цифровых технологий, экотуризма, инновационных маркетинговых решений и умных инфраструктурных проектов создает условия для устойчивого роста туризма в стране. Продолжение инвестиций в эти направления поможет укрепить позиции Казахстана как одного из ведущих туристических направлений в Центральной Азии.

Список использованных источников

1. Официальный сайт Комитета по туризму Министерства культуры и спорта Республики Казахстан. URL: <https://kazakhstan.travel> (дата обращения: 06.12.2024)
2. Аяганов, С.Ж. Инновационные технологии в туризме. – Алматы: КазНУ, 2022. – 248 с.
3. Байгазин, А.К. Цифровизация в сфере туризма Казахстана. – Астана: Экономика, 2020. – 132 с. 4. Амангельдинов, Т.Б. Экотуризм в Казахстане: перспективы и вызовы. – Караганда: КарГУ, 2021. – 185 с.
5. Казахстанский туризм: цифры и факты. Комитет по статистике Министерства национальной экономики РК, 2023. URL: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 06.12.2024).
6. Министерство культуры и спорта Республики Казахстан. Развитие туризма в Казахстане: Стратегия 2025. – Нур-Султан, 2023. – 190 с.
7. Ли, С. Международный опыт цифровизации туризма. – М.: Наука, 2022. – 215 с.

ДИЗАЙН И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: СИМБИОЗ ДЛЯ БУДУЩЕГО

Фазлутдинов Р.Г.

магистрант

Головачева В.Н.

д.п.н., КарТУ,

г. Караганда, Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы к внедрению технологий искусственного интеллекта (ИИ) в процессы графического дизайна. Акцент сделан на их потенциал для автоматизации творческих задач, повышения продуктивности и создания инновационных решений. Освещается методология разработки и использования ИИ-решений, интегрируемых в работу дизайнеров, для оптимизации рабочих процессов, генерации идей и анализа пользовательских предпочтений.

Ключевые слова: нейронные сети, графический дизайн, искусственный интеллект, генерация, разработка.

Активное развитие и исследование в области нейронных сетей набрало обороты в первой половине 2016 года. Тогда ведущие компании, такие как Microsoft и Google, уже представляли свои алгоритмы и сервисы в самых разных сферах.

Нейронные сети – это сложные модели машинного обучения с широким спектром применения. За последние годы они получили невероятное распространение и эволюцию. Такие сети стали решать задачи разной сложности: от простой классификации до автоматического перевода текстов, генерации изображений и синтеза речи.

Одной из самых удивительных особенностей нейронных сетей является их способность обучаться на больших объемах данных, например на тысячах изображений. Они запоминают, как выглядит тот или иной объект, и затем используют полученные знания для создания собственных результатов [1, с. 53].

В сфере дизайна нейронные сети активно применяются уже несколько лет. Их ключевое преимущество заключается в способности генерировать результаты практически бесконечно, не требуя дополнительных ресурсов. Например, дизайнер может предложить клиенту десяток вариантов логотипов, в то время как нейросеть способна создать тысячи уникальных решений.

Долгое время искусственный интеллект воспринимался как нечто далекое и малопонимаемое. Однако с развитием технологий ИИ начал все больше проникать в творческие профессии. Первоначально ИИ использовался для оптимизации рутинных задач, таких как обработка изображений, поиск нужных шрифтов или создание баннеров. Но с появлением более мощных нейросетей и алгоритмов генеративного дизайна возможности ИИ начали расширяться, а его роль в процессе создания визуального контента кардинально изменилась [1, с. 278].

Однако, говоря о будущем дизайна с ИИ, нельзя не упомянуть о таком направлении, как генеративный дизайн. Это подход, при котором нейросеть не просто помогает создавать изображение, но и выступает в роли соавтора. Генеративный дизайн предполагает использование ИИ для создания большого числа вариантов визуальных решений, а затем выбора из них наиболее удачного. Такой подход позволяет значительно ускорить процесс разработки, а также открывает новые возможности для экспериментирования с формой и цветом.

Одним из ярких примеров внедрения ИИ в графический дизайн является DeepArt, приложение, использующее нейросети для стилизации изображений. С его помощью можно загрузить фотографию и получить ее преобразование в стиле известных художников – от Ван Гога до Пикассо как представлено на рисунке 1.

Рисунок 1 – Результат работы нейросети DeepArt

Одним из самых интересных направлений использования ИИ в графическом дизайне является создание шрифтов. Совсем недавно разработчики представили такие приложения, как Fontself, которые позволяют дизайнерам создавать шрифты, используя искусственный интеллект. ИИ помогает не только в генерации новых форм букв, но и в анализе их взаимодействия и гармонии в тексте как представлено на рисунке 2.

Рисунок 2 – Результат работы плагина Fontself

Не менее интересным применением ИИ в дизайне является его использование в рекламе и маркетинге. В последние годы бренды активно используют искусственный интеллект для создания персонализированного контента, который будет максимально привлекателен для их аудитории. Для этого используются нейросети, которые анализируют предпочтения пользователей, их поведение и взаимодействие с брендом, а затем на основе этих данных создают визуальные концепты, подходящие для конкретной целевой группы [2, с. 168].

Еще одним ярким примером является H&M, которая использует искусственный интеллект для разработки новых коллекций одежды, а также для персонализации покупок. Нейросети анализируют данные о покупках клиентов, их предпочтениях, а затем создают новые дизайны, которые могут понравиться определенной группе людей. Это пример того, как ИИ не только помогает в разработке дизайна, но и влияет на формирование спроса и предложения на рынке.

Из отечественных компаний могу вспомнить Bereke Bank, в качестве примера использования нейронных сетей в графике как представлено на рисунке 3.

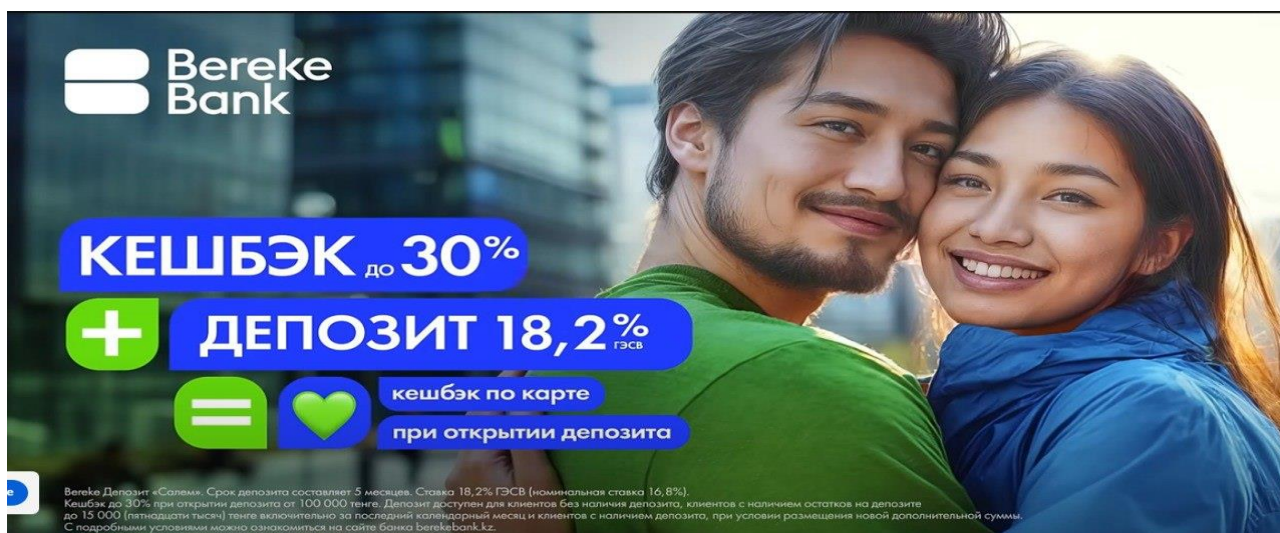

Рисунок 3 – пример использование нейросетей от Bereke Bank

Хотя такие сервисы пока далеки от совершенства, они уже находят широкое применение как среди профессиональных дизайнеров, так и у обычных пользователей. Пока технологии продолжают развиваться, нейросети остаются надежными помощниками, поддерживая дизайнеров в их работе и облегчая выполнение многих задач.

Список использованных источников

1. Глубокое обучение. Погружение в мир нейронных сетей – Книга Сергея Николенко, Е. В. Архангельской и др. СПб.: Питер, 2018. – 480 с.: ил. – (Серия «Библиотека программиста»).
2. " Python: Искусственный интеллект, большие данные и облачные вычисления. – СПб.: Питер, 2020. – 864 с.: ил. – (Серия «Для профессионалов»)..

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ КАК ОБЪЕКТ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ

Феткулов А.Х.,

*к.ю.н, доцент, Карагандинский
университет Казпотребсоюза,*

Ахметова А.К.

*магистр юриспруденции, старший
преподаватель Академии «Bolashag»*

***Аннотация:** В статье рассматриваются проблемы определения объекта уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 277 УК РК. Рассматривая безопасность, как объект уголовно-правовой охраны, мы попытались определить его место в системе общественных отношений, провели исторический ракурс. Определили общий, родовой, непосредственный объект, а также дополнительные объекты данных уголовных правонарушений. При определении объекта за нарушение правил безопасности при ведении горных или строительных работ, привели различные мнения ученых как российских, так и казахстанских, проводивших подобные научные исследования.*

***Ключевые слова:** обеспечение безопасности, нарушение правил, горные или строительные работы, объект уголовно-правовой охраны, родовой объект, непосредственный объект, дополнительный объект.*

В последнее время проблема обеспечения безопасности остается очень актуальной. На это обратил в своем ежегодном Послании народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» Глава государства Касым-Жомарт Токаев, что «стратегическим приоритетом остается обеспечение безопасности граждан – фундаментальной ценности для каждого человека и общества в целом» [1].

Обеспечения безопасности на строительных площадках, шахтах, горных выработках и других промышленных объектах также заслуживает повышенного внимания, так как количество травматизма каждый год увеличивается. В 2023 году на предприятиях страны пострадало 1 474 чел., что на 0,6% больше аналогичного периода прошлого года (в 2022 году – 1465), из них погибло – 251 чел., что на 22,8% больше аналогичного периода прошлого года (в 2022 году – 202 чел.) [2].

Безопасность является объектом уголовно-правовой охраны, поэтому мы попытаемся определить его место в системе общественных отношений. В теории уголовного права общепризнанно, что **объектом** уголовных правонарушений являются общественные отношения, охраняемые уголовным законом [3]. Объект в значительной мере определяет социально-политическую природу уголовного правонарушения, его характер и степень общественной опасности, служит предпосылкой для верной квалификации конкретных преступлений или уголовных проступков.

В теории уголовного права различают общий, родовой и непосредственный объекты уголовных правонарушений. В основе трехчленной классификации объектов лежит взаимоотношение философских категорий “общее”, “особенное” и “отдельное”. Классификация объектов имеет своей целью выяснение вопроса о том, против каких именно общественных отношений непосредственно направлено преступное посягательство и, следовательно, каким конкретным общественным отношениям оно причиняет или может причинить ущерб.

Известно, что общим объектом преступлений является вся совокупность общественных отношений, которая представляет собой систему элементов, определенным образом связанных между собой. Эта система обладает своими функциями, отличными от функций входящих в нее элементов [4, с. 26]. Объект преступления – это то, на что направлено посягательство, чему причиняется или может быть причинен вред в результате совершения преступления [5, с. 119].

Статья 2 Уголовного кодекса Республики Казахстан предусматривает круг наиболее важных общественных отношений, охраняемых уголовным законом. Защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, прав и законных интересов организаций, общественного порядка и безопасности, окружающей среды, конституционного строя и территориальной целостности Республики Казахстан, охраняемых законом интересов общества и государства от общественно опасных посягательств, охрана мира и безопасности человечества, а также предупреждение уголовных правонарушений [6, с. 19]. Она осуществляется посредством решения задач уголовного законодательства.

Исходя из методологического подхода к использованию категории диалектики, из общего объекта выделяют родовой, который охватывает определенный круг тождественных или однородных по своей социально-политической и экономической сущности общественных отношений, которые должны охраняться в силу этого единым комплексом взаимосвязанных уголовно-правовых норм [7, с. 86-87].

В истории уголовного законодательства юридические нормы, связанные с нарушением каких-либо правил, находились в различных главах Особенной части Уголовного кодекса. Например, в ст. 221 УК РСФСР 1922 года в главе о нарушении правил, охраняющих народное здравие, общественную безопасность и публичный порядок впервые была предусмотрена уголовная ответственность за нарушение установленных законом или обязательным постановлением технических правил об установке механических двигателей, которое к тому времени каралось принудительными работами или штрафом до 300 рублей золотыми [8].

В дальнейшем уголовное законодательство Российской Федерации 1926 года, действующая на тот момент на территории Казахстана, в главе иные преступления против порядка управления в ст. 108, предусматривала уголовную ответственность за неисполнение или нарушение при производстве строительных работ установленных законом или распоряжением власти строительных, санитарных или противопожарных правил, а равно неисполнение или нарушение установленных законом правил, регулирующих охрану безопасности и порядка в работах горной промышленности, если они повлекли за собой тяжелые последствия, за что было установлено наказание в виде лишения свободы на срок до трех лет или штраф до трех тысяч рублей [9].

Это говорит о том, что законодатель находился в постоянном поиске при определении места данных преступлений. Только в 1959 г. данные нормы были помещены в республиканский Уголовный кодекс, в главу о преступлениях против общественной безопасности и народного здравия. В ст. 206 была предусмотрена уголовная ответственность за нарушение установленных правил безопасности горных или строительных работ, повлекшее несчастные случаи с людьми либо иные тяжкие последствия и наказывалось лишением свободы на срок до семи лет. Также, в уголовном законодательстве в ст. 207 предусматривалась уголовная ответственность за нарушение руководящими и инженерно-техническими работниками, горными мастерами (десятниками) правил технической эксплуатации и правил безопасности в действующих и строящихся шахтах угольной, сланцевой или иной промышленности по добыче полезных ископаемых, если в результате такого нарушения могут наступить тяжкие последствия, что влекло наказание в виде лишения свободы на срок до трех лет или исправительными работами на срок до одного года [10].

Дальнейшее совершенствование уголовного законодательства претерпело в 1997 году, когда был принят новый уголовный кодекс, который предусмотрел ответственность по ст. 245, т.е. за нарушение правил безопасности при ведении горных или строительных работ, за которое было предусмотрено максимальное наказание в виде лишения свободы на срок до шести лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового [11, с. 168].

В настоящее время уголовные правонарушения, связанные с нарушением правил безопасности находятся в главе 10 «Уголовные правонарушения против общественной

безопасности и общественного порядка» Уголовного кодекса Республики Казахстан. В статье 277 УК РК, предусмотрена ответственность за нарушение правил безопасности при введении горных или строительных работ, за которое установлено максимальное наказание в виде лишения свободы на срок от трех до восьми лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового. Данная редакция статьи перетерпела изменения, в связи с изданием Закона РК за № 180-VI от 12 июля 2018 года [12], где была дополнена таким видом наказания как общественные работы. Принятие УК РК 2014 года и других кодексов послужило основой для нового этапа совершенствования уголовно-правовых норм, а также правоприменительной деятельности государства, которые должны быть направлены на более эффективное гарантирование и защиту конституционных прав граждан [13, с. 110-117].

В юридической литературе существует множество мнений относительно определения и места родового объекта преступлений. Следует согласиться с мнением профессора Е.И. Каиржанова о том, что в систематизации объектов пока нет надлежащего порядка [14, с. 88]. Это касается и уголовных правонарушений, связанных с нарушением специальных правил безопасности и охраны труда.

Для определения родового объекта за нарушение правил безопасности при ведении горных или строительных работ, следует установить, каким общественным отношениям причиняется вред. Российские ученые считают, что родовым объектом рассматриваемых уголовных правонарушений является общественная безопасность [15, с. 7-29]. Такой же точки зрения придерживаются и казахстанские ученые. По мнению профессора Борчасвили И.Ш. объектом уголовного правонарушения, предусматривающего ответственность по ст. 277 УК РК является общественная безопасность в сфере производства горных или строительных работ [16, с. 1023]. Такого же мнения придерживается профессор Бакишев К.А., что родовым объектом деяния, предусмотренного ст. 277 УК РК, выступает общественная безопасность [17, с. 19]. Эта точка зрения общепринята в науке уголовного права. Таким образом, основываясь на вышеуказанных определениях, родовым объектом уголовных правонарушений, связанных с нарушением правил безопасности при введении горных или строительных работ, следует понимать охраняемую уголовным законом обособленную группу общественных отношений как общественная безопасность.

Различные точки зрения существуют в юридической литературе не только в отношении определения места родового объекта уголовных правонарушений, связанных с нарушением правил безопасности при введении горных или строительных работ, но и по поводу определения непосредственного объекта. По мнению Минаковой О.В. особенность основного непосредственного объекта преступления, предусмотренного статьей 216 УК РФ, состоит в его интегративности, обусловленной объективной неразрывной связью общественных отношений по обеспечению безопасности и охраны труда. На основании такого свойства основным непосредственным объектом преступления являются общественные отношения по обеспечению безопасности и охраны труда при ведении строительных или иных работ повышенной опасности от угроз в виде причинения смерти, вреда здоровью человека или собственности в связи с нарушением государственных нормативных требований безопасности и охраны труда [18, с. 181-187].

Четкое определение непосредственного объекта уголовных правонарушений не менее важно, чем установление родового. Поэтому непосредственный объект устанавливается исключительно по тому, какой и, что особенно важно, чей интерес нарушен конкретным деянием [19, с. 58]. В данном конкретном общественном отношении осуществляется взаимодействие, взаимосвязь субъектов. С одной стороны выступает государство (общество), которое эти отношения охраняет в лице уполномоченных на это органов, с другой субъектом этих общественных отношений является гражданин (физическое лицо). Так, например, приговором Бородулихинского районного суда Восточно-Казахстанской области работник Орловской шахты Орловского производственного комплекса ТОО «Востокцветмет» горный мастер Ш. был осужден за грубое нарушение правил

промышленной безопасности для опасных производственных объектов и невыполнение дополнительных мер безопасности на 3 года и шесть месяцев с лишением права занимать руководящие должности в горнорудной промышленности на 1 (один) год. Вследствие невыполнения своих обязанностей погибли работники этого предприятия (Дело № 6338-20-00-1/60). В данном случае родовым объектом является общественная безопасность, а непосредственным нарушением специальных правил при допуске лиц к ведению взрывных работ без соответствующего права.

«Основной непосредственный объект, – как справедливо отмечал профессор Абдиров Н.М., – всегда должен лежать в плоскости родового объекта и совпадать с ним по содержанию» [20, с. 396]. Поэтому содержание основного непосредственного объекта уголовного правонарушения раскрывается через “механизм” нарушения установленных правил при ведении горных или строительных работ. Государством установлены специальные правила, нарушение этих правил влечет за собой ответственность, в том числе и уголовную.

Если уголовное правонарушение наносит ущерб одновременно нескольким общественным отношениям, то непосредственный объект устанавливается в зависимости от сравнительной важности защищаемых отношений. Следует согласиться с мнением авторов, считающих возможным наличие нескольких непосредственных объектов, один из которых является основным, а остальные – дополнительными [21, с. 44]. При этом последние терпят ущерб (или ставятся в опасность причинения такого ущерба) “попутно” при совершении преступления, направленного против основного непосредственного объекта [19, с. 59]. Любое преступное деяние, связанное с нарушением специальных правил, имеет как основной непосредственный, так и дополнительный объекты. По мнению профессора Бакишева К.А. таковыми являются охраняемые уголовным законом общественные отношения обеспечивающие здоровье, жизнь потерпевших и сохранность имущества [17, с. 19-20].

Дополнительный объект преступления – это то общественное отношение, которое, неизбежно ставится в опасность причинения вреда при посягательстве на основной объект, на охраняемое соответствующей нормой уголовного права попутно, тогда как при других обстоятельствах оно заслуживает самостоятельной уголовно-правовой защиты [22, с. 39]. Например, в качестве дополнительного объекта при производстве горных или строительных работ, по мнению профессора Борчашвили И.Ш., могут выступать отношения собственности, жизни и здоровья людей [16, с. 1023].

Если рассматривать непосредственные объекты данных уголовных правонарушений, то в них речь идет о посягательстве на конкретные общественные отношения, связанные с деятельностью конкретного предприятия, организации или учреждения, то есть уголовный закон выполняет регулятивную и охранительную функции по отношению к установленным правилам, предусматривающим безопасность и охрану труда тех людей, которые вовлечены в производственный процесс данного предприятия.

В то же время, если рассматривать дополнительные объекты ст. 277 УК РК и ст. 156 УК РК, то у них много общего. Дополнительным объектом того и другого уголовного правонарушения является причинение вреда здоровью средней тяжести или тяжкого, а также лишение жизни человека, а в некоторых случаях – лишение жизни нескольких человек. Составы данных уголовных правонарушений относятся к материальным, и для их окончания необходимы последствия в виде причинения вреда здоровью или смерти человека, то есть от действия виновных лиц должны наступить вредные последствия, а если таковых нет, то не будет и состава уголовного правонарушения. Таким образом, дополнительным объектом составов данных уголовных правонарушений являются жизнь и здоровье человека, а в некоторых случаях – и собственность хозяйствующих субъектов, сюда же следует добавить и упущенную выгоду [23, 104-111].

В свете рассматриваемой проблематики некоторые исследователи поднимают вопрос о целесообразности установления уголовной ответственности за нарушения общих правил

безопасности и охраны труда, что особенно актуально, учитывая наличие уголовно-правовых норм, которые уже предусматривают ответственность за нарушения специфических правил охраны труда, связанных с безопасностью разнообразных видов работ, включая строительные [24, 39] или горные. Тяжкова И.М. также разделяет указанное мнение, выражая мысль о том, что общую норму, касающуюся ответственности за нарушения правил охраны труда, следует исключить из главы, посвященной защите конституционного права на здоровые и безопасные условия труда [25, 216].

Минакова О.В. поддерживает эту позицию, утверждая, что исключение статьи 143 УК РФ (аналогичной ст. 156 УК РК) из Уголовного кодекса РФ не снизит уровень защиты права на безопасные условия труда. Автор отмечает, что специальные составы могут обеспечить необходимую защиту, особенно учитывая, что Верховный суд устанавливает связь между нарушением специальных правил и требований охраны труда [26]. Данная точка зрения ученых вызывает определенный интерес и требует дальнейшего ее изучения.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливый казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм». – Казахстанская правда. – 3 сентября. – 2024.
2. Безопасность и охрана труда за 12 месяцев 2023 года – режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/lspm/press/article/details/50522> (дата обращения: 29 ноября 2024 года).
3. Борчасвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть. том 1. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – 836 с.
4. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. – Ленинград., 1979. – С. 26.
5. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Курс лекций / Под общ. ред. И.Ш. Борчасвили. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. – С. 119.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К». – 2022. – С. 19.
7. Таций В. Я. Объект и предмет преступлений по советскому уголовному праву. – Харьков, 1982. – С. 86-87с.
8. УК РСФСР 1922 года – режим доступа: / https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22 (дата обращения: 30 ноября 2024 года).
9. УК РСФСР 1926 года – режим доступа: / https://ru.wikisource.org/wiki_11.01.1956 (дата обращения: 01 декабря 2024 года).
10. УК Казахской ССР 1959 года – режим доступа: / https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273&pos=1475;-76#pos=1475;-76 (дата обращения: 02 декабря 2024 года).
11. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Учебно-практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2002. – 168 с.
12. Закон РК от 12 июля 2018 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» – режим доступа: / https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&doc_id2=34803153#activate_doc=2&pos=4379;-82.19999694824219&pos2=1248;-91.19999694824219 (дата обращения: 03 декабря 2024 года).
13. Сартаева Н.А. 25-летний путь уголовного закона Республики Казахстан: от провозглашения государственной независимости до современности // Вестник института законодательства РК. – №4 (45). – 2016. – С. 110-117.

14. Каиржанов Е.И. О цели и задачах уголовного законодательства // Теоретические проблемы права: суждения и перспективы. Сборник научных трудов. – Караганда, 1996. – С. 88.
15. Минакова О.В., Урда М.Н. Уголовно-правовая охрана строительных и иных работ: монография. – М.:Юрлитинформ, 2023. – С. 42-61. Мухортова М.В. Уголовно-наказуемое решение специальных правил: монография под ред. докт. юрид. наук, проф. Н.И. Пикурова. М.:Юрлитинформ, 2023. – С. 42-52. Арямов А.А., Шарафутдинов Е.А. Уголовно-правовая охрана отношений недропользования: вопросы теории, нормативного регламентирования и практики правоприменения: монография. – М.:Юрлитинформ, 2015. – С. 9-20. Закомолдин Р.В. Обеспечение специальных правил и требований безопасности уголовно-правовыми средствами: монография. – М.:Юрлитинформ, 2017. – С. 7-29.
16. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть. том 2. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – С. 1023.
17. Бакишев К.А. Ответственность за нарушение правил безопасности при ведении горных или строительных работ (статья 277 УК РК). // Уголовно-правовые и криминологические меры обеспечения безопасности при ведении горных или строительных работ. Сборник научных трудов. – Караганда. – 2024. – С. 19.
18. Минакова О.В. О проблемах определения объекта преступления, предусмотренного ст. 216 УК РФ // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: матер. XVIII междунар. Науч.-практ. Конф. – М., 2021. – С. 181–187.
19. Каиржанов Е. И. Уголовное право. Часть Общая. – Алматы, 1997. – С. 58.
20. Абдиров Н.М. Концептуальные проблемы борьбы с наркотизмом в РК. – Алматы, 1999. – С.396.
21. Даньшин И. Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. – Харьков, 1971. – С. 44.
22. Уголовное право (общая часть): учебно-метод. пособие / С.Л. Никонович, А.Я. Авдалян, А.С. Климов и др.; под ред проф. Ю.В. Голика. – Тамбов-Липецк: Изд-во Першина Р.В. – 2014. – С.39.
23. Феткулов А.Х., Бакишев К.А., Абиев Е.С. Сравнительный анализ нарушения правил безопасности при ведении горных или строительных работ (ст. 277 УК РК) и нарушения правил охраны труда (ст. 156 УК РК). «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова. – 2024. – № 1 (83) – С. 148-155.
24. Мачковский Л.Г. О разграничении ответственности за преступные нарушения правил безопасности // Вестник Московского государственного областного университета. – 2010. – № 3. – С. 39.
25. Тяжкова И.М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / Под ред. В.С. Комисарова. – СПб., 2002. – С. 216.
26. Минакова О.В. Уголовно-правовая охрана безопасности ведения строительных и иных работ – режим доступа: <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=1704968765&tld=ru&lang=ru&name=25-04-2022-1d.pdf&text>. (дата обращения: 04 декабря 2024 года).

ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Флюк Шынгыз,
студента гр. Ф-21-2
Улаков Н.С.
Карагандинский университет
Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан

Аннотация: Статья посвящена особенностям и проблемам финансового планирования при реализации финансового менеджмента организации. В статье рассмотрены практические механизмы реализации финансового планирования на одном из предприятий Казахстана, выявлены недостатки и приведены направления совершенствования.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовый менеджмент, проблемы, отклонение, совершенствование.

На сегодняшний день большинство малых и средних предприятий Казахстана испытывает трудности, связанные с процессом финансового планирования в системе финансового менеджмента. На данный момент на предприятиях планированию уделяют мало внимания в силу разных причин, таких как непрофессионализм управленческого аппарата, расхождениями в теоретических научных данных и практическими результатами деятельности предприятий.

Для принятия какого-либо управленческого решения необходимо провести скупуплезное технико-экономическое обоснование, которое включает как прогнозируемый результат, так и условия его достижения, что можно осуществить только с помощью средств и методов планирования [1, с. 23].

Финансовый план предприятия – это документ, который отражает объем доходов и расходов на планируемый период [2, с. 55].

Рассмотрим элементы финансового планирования на примере казахстанского предприятия ТОО "DSKMETALL" – это компания, которая осуществляет закупки лома черных и цветных металлов в Караганде и Карагандинской области на собственной производственной площадке расположенной в черте области [3].

Планирование деятельности ТОО "DSKMETALL" можно определить как постановку целей и задач компании на определенный срок, проведение анализа способов их решения и обеспеченности ресурсами. В условиях специфики деятельности ТОО "DSKMETALL" в процессе планирования выделяются несколько этапов. При этом выделяют планирование показателей деятельности – количества реализации металлолома оптом, а также финансовое планирование – запрос на бюджетные средства для реализации данной деятельности.

Оперативное планирование в ТОО "DSKMETALL" является развернутым продолжением текущего планирования сбора и реализации металлолома и включает детализацию текущего плана предприятия и доведение его заданий до каждого отдела, участка, рабочего. Планы и графики при этом составляются на квартал, месяц, декаду. В целом долгосрочное, текущее и оперативное планирование взаимосвязаны и представляют собой систему планирования, которая объединяет в комплекс весь механизм управления ТОО "DSK

Таблица 1 – Организационно-иерархическая схема соподчиненности и кооперации планирования деятельности ТОО "DSKMETALL"

Вид плана	Форма заказа		Структура показателей планирования
Оперативно календарный	– Заказы покупателей	оптовых металлолома	Подетально-натуральные нормы и нормативы
Текущий	Преимущественно оптовых покупателей металлолома		Натуральные – по видам, нормы и нормативы, трудовые – подробно
Среднесрочный	Заказы прогнозы	потребителей,	Укрупненные, стоимостные, натуральные, трудовые, нормы и нормативы
Долгосрочный	В основном частично заказы	прогнозы,	Укрупненная номенклатура, объемы финансирования привлечения сбора металлолома, доход
Стратегический	Прогнозы		Важнейшие виды услуг, объемы финансирования, эффективность

Примечание – составлено автором

Недостатком планирования ТОО "DSKMETALL" является отсутствие стратегического планирования на срок более 5 лет. Резкому повышению важности стратегического планирования способствовали много фактором, среди них:

- ужесточение конкуренции, динамические изменения в запросах потребителей;
- ускорение изменений на рынке;
- непредсказуемый характер некоторых внешних факторов (политических, экономических);
- появление новых возможностей для бизнеса и так далее.

Исходя из этого, полагаем, что свою миссию компания должна искать во внешней среде, потому как лишь постоянное и планомерное поддержание собственной социальной значимости обеспечит ее выживание и поможет эффективно функционировать и в будущем. Нельзя провозглашать главной целью предприятия прибыль, так прибыль является внутренним феноменом, хотя его важность и трудно переоценить [4, с. 19].

Полагаем, что даже при незначительных (в пределах 5 %) относительных отклонениях базовых показателей в оперативном планировании ТОО "DSKMETALL" показатели, рассчитываемые на их основе, могут иметь отклонения свыше 25-30 %. Так, рассматривая отклонения в оперативном планировании по кварталам 2024 года отклонения базовых показателей не превышали 6 %, однако отклонение фактической чистой прибыли от плановой составило уже 28 % (таблица 2).

Таблица 2 – Оценка отклонений в оперативном финансовом планировании ТОО "DSKMETALL" за 2024 год, % к предыдущему периоду

Показатель финансового плана	Базовый 2023 год	2024 год			
		I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Выручка	99	97	96	95	101
Себестоимость услуг	99	100	101	98	100
Валовая прибыль за	99	99	98	100	106,3

период

Административные расходы	101	99	98	100	102
Прочие доходы	105	98	97	95	94
Прочие расходы	101	102	99	100	98
Чистая прибыль	59	86	84	87	88

Примечание: рассчитано автором по результатам исследования

Согласно представленным данным, видно что уровень финансового планирования в организации по показателю чистой прибыли низок. Полагаем, что чем больше относительные отклонения, тем ниже качество финансового планирования. Из таблицы 2 видно, что наименьшие относительные отклонения (то есть наилучшие результаты финансового планирования) наблюдаются в себестоимости оказываемых услуг, что негативно сказывается на финансовом результате деятельности организации. Далее по возрастанию относительных отклонений следуют выручка, административные расходы.

Исходя из перечисленного, на рисунке 1 выделим основные проблемы, которые негативно воздействуют на систему планирования в TOO "DSKMETALL".

Рисунок 1 – Недостатки финансового планирования в системе финансового менеджмента TOO "DSKMETALL"

Полагаем, что выделенные недостатки финансового планирования можно снизить за счет разработки плана мероприятий.

Основной сложностью, возникающей в процессе внедрения полноценного автоматизированного финансового планирования ТОО "DSKMETALL", является система целей, которые ставят перед собой руководители. Чаще всего в качестве цели выбирают прибыль. Однако при этом забывают о ликвидности, сбалансированности финансовых потоков, поэтому ни о какой целостной системе финансовых целей и речи нет. Это не позволяет руководителям ставить конкретные финансовые цели перед своими организациями и достигать их.

Большинство программных разработок предназначены для решения отдельных задач финансового планирования (анализ финансово-хозяйственной деятельности по финансовой отчетности, финансовое планирование на основе установленных форм финансовой отчетности) [5, с. 28]. Это значительно осложняет постановку финансового планирования ТОО "DSKMETALL".

В целях совершенствования финансового планирования ТОО "DSKMETALL" предлагается:

- 1) рассмотреть и утвердить на предприятии Положение о финансовом планировании;
- 2) ввести в действие систему мотивации эффективности финансового планирования;
- 3) для повышения эффективности информационного обеспечения процесса финансового планирования внедрить автоматизированную систему «1С: Финансовое планирование».

Внедряемые рекомендации по повышению эффективности финансового планирования в ТОО "DSKMETALL" малозатратны, и составляют всего 60000 тенге, что окупится в первый месяц использования программного обеспечения. При этом снизится показатель трудочасов связанных с обработкой финансовых планов повысится производительность труда количество закаченных контрактов а также рост прибыли на % (14890 тыс. тенге). Эффективность внедряемых мероприятий ввиду этого составит (интегральный показатель) 27%. Исходя из этого полагаем, что разработанные рекомендации повысят качественные показатели финансового менеджмента и прибыль ТОО "DSKMETALL".

Список использованных источников

1. Кантор Е.Л. Планирование на предприятии: Краткий курс лекций / Е.Л. Кантор, Г.А. Маховикова, И.И. Дрогомирецкий. – М.: Юрайт, 2020. – 140 с.;
2. Рогова Е. М. Основы управления финансами и финансовое планирование / Е.М. Рогова, Е.А. Ткаченко. – М.: Издательство Вернера Регена, 2021. – 256 с.;
3. Сайт ТОО "DSKMETALL". Электронный ресурс: <http://www.dskmetall.kz>;
4. Бухалков М.И. Планирование на предприятии: Учебник / М.И. Бухалков. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. – 411 с.;
5. Логинова Н.А. Планирование на предприятии транспорта: Учебное пособие / Н.А. Логинова. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2022. – 320 с.

SMART-ТЕХНОЛОГИИ

Цицина А.С.

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г. Караганда, Казахстан

Аннотация: В статье ставится задача рассмотреть основные преимущества и недостатки умных технологий. Раскрывается смысл термина "smart-технологии". Описаны достоинства данных нововведений. В заключении были подведены итоги и сделаны выводы.

Ключевые слова: Smart технологии, умные технологии, большие данные, искусственный интеллект, интернет вещей (IoT).

Smart технологии, или "умные" технологии, представляют собой совокупность решений и устройств, которые используют искусственный интеллект (AI), интернет вещей (IoT) и большие данные для улучшения и автоматизации различных процессов. Эти технологии находят применение в самых разных областях, от бытовых устройств до промышленных систем и городского управления.

Smart технологии позволяют создавать более эффективные, удобные и безопасные системы, которые могут адаптироваться к изменениям и принимать решения на основе анализа данных. Это делает их незаменимыми в современном мире, где скорость и точность выполнения задач имеют решающее значение. В условиях стремительного развития технологий и увеличения объема данных, умные системы становятся ключевым инструментом для решения множества задач, начиная от управления домашними устройствами и заканчивая оптимизацией производственных процессов.

Основные компоненты и принципы работы Smart технологий.

Интернет вещей (IoT)

Интернет вещей (IoT) – это сеть физических устройств, которые оснащены датчиками, программным обеспечением и другими технологиями для обмена данными с другими устройствами и системами через интернет. Примеры IoT-устройств включают умные термостаты, фитнес-трекеры и умные лампочки. IoT позволяет создавать экосистемы, в которых устройства взаимодействуют друг с другом, обмениваются данными и выполняют задачи без участия человека. Это открывает новые возможности для автоматизации и повышения эффективности в различных сферах жизни.

Одним из ключевых аспектов IoT является возможность удаленного управления и мониторинга устройств. Например, умные термостаты могут регулировать температуру в доме в зависимости от времени суток и присутствия людей, что позволяет экономить энергию и повышать комфорт. Фитнес-трекеры собирают данные о физической активности и состоянии здоровья пользователя, предоставляя полезную информацию для улучшения образа жизни. Умные лампочки могут изменять яркость и цвет освещения в зависимости от настроения и потребностей пользователя.

Искусственный интеллект (AI)

Искусственный интеллект (AI) – это технология, позволяющая машинам имитировать человеческий интеллект. AI используется для анализа данных, распознавания образов, обработки естественного языка и принятия решений. Примеры AI включают голосовых помощников, таких как Siri и Alexa, и системы рекомендаций, как в Netflix и Amazon. AI играет ключевую роль в развитии Smart технологий, обеспечивая возможность автоматизации сложных процессов и принятия обоснованных решений на основе анализа больших объемов данных.

AI может использоваться в самых разных областях, от здравоохранения до финансов. В здравоохранении AI помогает врачам диагностировать заболевания и разрабатывать индивидуальные планы лечения на основе анализа медицинских данных. В финансовом секторе AI используется для анализа рыночных тенденций и прогнозирования изменений,

что позволяет принимать более обоснованные инвестиционные решения. Голосовые помощники, такие как Siri и Alexa, упрощают взаимодействие с устройствами и предоставляют пользователям удобный способ управления различными функциями.

Большие данные (Big Data)

Большие данные – это огромные объемы данных, которые невозможно обработать традиционными методами. Smart технологии используют большие данные для анализа и выявления закономерностей, что позволяет принимать более обоснованные решения. Примеры использования больших данных включают анализ покупательских предпочтений и прогнозирование погоды. Большие данные играют важную роль в развитии умных систем, предоставляя необходимую информацию для принятия решений и оптимизации процессов.

Анализ больших данных позволяет выявлять скрытые закономерности и тенденции, которые могут быть использованы для улучшения различных процессов. Например, в ритейле анализ покупательских предпочтений помогает разрабатывать более эффективные маркетинговые стратегии и улучшать ассортимент товаров. В метеорологии большие данные используются для создания более точных прогнозов погоды, что позволяет лучше планировать сельскохозяйственные работы и предупреждать население о возможных природных катастрофах.

Примеры применения Smart технологий в различных сферах.

Умный дом

Умный дом – это система, которая позволяет автоматизировать и контролировать различные аспекты домашнего хозяйства, такие как освещение, отопление, безопасность и бытовую технику. Примеры включают умные термостаты, которые регулируют температуру в зависимости от времени суток и присутствия людей, и умные замки, которые можно открывать и закрывать с помощью смартфона. Умный дом предоставляет пользователям возможность управлять всеми устройствами из одного центра, что делает жизнь более удобной и эффективной.

Умные системы безопасности, такие как видеокамеры и датчики движения, позволяют контролировать дом и получать уведомления о подозрительной активности. Это повышает уровень безопасности и дает пользователям чувство уверенности и спокойствия. Умные бытовые приборы, такие как холодильники и стиральные машины, могут отправлять уведомления о необходимости замены продуктов или завершении стирки, что упрощает повседневные задачи и экономит время.

Умный город

Умный город использует Smart технологии для улучшения качества жизни горожан и повышения эффективности городских служб. Примеры включают умные системы управления трафиком, которые оптимизируют движение транспорта, и умные уличные фонари, которые регулируют яркость в зависимости от освещенности и присутствия людей. Умные города направлены на создание более устойчивой и комфортной городской среды, используя современные технологии для решения различных проблем.

Умные системы управления трафиком помогают снижать заторы и улучшать транспортную инфраструктуру, что делает передвижение по городу более удобным и быстрым. Умные уличные фонари не только экономят энергию, но и повышают безопасность на улицах, регулируя освещение в зависимости от условий. Умные системы сбора и переработки отходов позволяют более эффективно управлять отходами и снижать негативное воздействие на окружающую среду.

Промышленность и производство

В промышленности Smart технологии применяются для автоматизации производственных процессов, повышения безопасности и улучшения качества продукции. Примеры включают роботов, которые выполняют опасные или монотонные задачи, и системы мониторинга оборудования, которые предсказывают поломки и предотвращают простои. Smart технологии помогают предприятиям повышать производительность и снижать затраты, что делает их более конкурентоспособными на рынке.

Роботы могут выполнять задачи, которые требуют высокой точности и повторяемости, что снижает риск ошибок и повышает качество продукции. Системы мониторинга оборудования собирают данные о состоянии машин и предсказывают возможные поломки, что позволяет проводить профилактическое обслуживание и предотвращать простои. Это повышает надежность производственных процессов и снижает затраты на ремонт и замену оборудования.

Здравоохранение

В здравоохранении Smart технологии используются для улучшения диагностики, лечения и ухода за пациентами. Примеры включают умные медицинские устройства, которые мониторят состояние пациентов в реальном времени, и системы анализа медицинских данных, которые помогают врачам принимать более точные решения. Smart технологии способствуют повышению качества медицинских услуг и улучшению здоровья населения.

Умные медицинские устройства, такие как кардиомониторы и глюкометры, позволяют врачам и пациентам отслеживать состояние здоровья в режиме реального времени и своевременно реагировать на изменения. Системы анализа медицинских данных используют AI для выявления скрытых закономерностей и тенденций, что помогает врачам разрабатывать более эффективные планы лечения и прогнозировать возможные осложнения. Это повышает точность диагностики и улучшает результаты лечения.

Преимущества Smart технологий.

Эффективность: Smart технологии позволяют автоматизировать рутинные задачи, что экономит время и ресурсы. Это особенно важно в условиях растущей конкуренции и необходимости повышения производительности.

Безопасность: Умные системы могут предсказывать и предотвращать аварии и поломки, повышая общую безопасность. Это снижает риск несчастных случаев и улучшает условия труда.

Комфорт: Smart технологии делают жизнь удобнее, предоставляя возможность удаленного управления и автоматизации различных процессов. Это позволяет пользователям сосредоточиться на более важных задачах и наслаждаться свободным временем.

Экономия ресурсов: Умные системы помогают оптимизировать использование энергии и других ресурсов, что снижает затраты и уменьшает воздействие на окружающую среду. Это способствует устойчивому развитию и снижению экологического следа.

Недостатки Smart технологий.

Стоимость: Внедрение Smart технологий может быть дорогостоящим, особенно на начальном этапе. Это может стать препятствием для малого и среднего бизнеса, а также для частных пользователей.

Безопасность данных: Умные устройства собирают и обрабатывают большое количество данных, что может представлять угрозу для конфиденциальности и безопасности. Необходимы меры по защите данных и предотвращению кибератак.

Зависимость от технологий: Чрезмерная зависимость от Smart технологий может привести к проблемам в случае их отказа или сбоя. Это требует наличия резервных систем и планов на случай непредвиденных ситуаций.

Сложность: Настройка и управление умными системами могут требовать специальных знаний и навыков. Это может стать проблемой для пользователей, не обладающих технической грамотностью, и потребовать дополнительных затрат на обучение и поддержку.

Smart технологии продолжают активно развиваться и находить все новые области применения. В будущем можно ожидать еще более тесной интеграции умных систем в повседневную жизнь и работу, что приведет к дальнейшему улучшению качества жизни и повышению эффективности различных процессов. Развитие технологий, таких как AI, IoT и большие данные, открывает новые возможности для создания более умных и адаптивных систем.

Перспективные направления развития включают улучшение взаимодействия между различными умными устройствами, повышение уровня безопасности и конфиденциальности данных, а также разработку новых решений для автоматизации и оптимизации различных задач. Smart технологии имеют потенциал изменить мир к лучшему, делая его более умным, безопасным и комфортным. Важно продолжать исследовать и развивать эти технологии, чтобы максимально использовать их потенциал и преодолевать возникающие вызовы.

Список использованных источников

1. Коротенков, Ю.Г. Smart-образование в аспекте его медиаинформатизации / Ю.Г. Коротенков // Научные труды VIII Международной школы-симпозиума АМУР-2014. Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского (Симферополь).
2. Ардашкин И.Б. Смарт-технологии как феномен: концептуализация подходов и философский анализ. Являются ли смарт-технологии действительно умными? // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2018. № 43. С. 55-68.
3. Smart Technologies for Smart Nations / P. Mandal, J. Vong, I. Song. 2016.
4. Manufacturing Engineering & Technology, 7th Edition / Serope Kalpakjian, Steven Schmid, 2014.
5. Chabot M., Delaware L., McCarley S., Little C., Nye A., Anderson E. Living in Place: The Impact of Smart Technology // Current Geriatrics Reports. 2019. № 8. P. 232-238.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Цицина А.С.

Карагандинский университет

Казпотребсоюза

г. Караганда, Казахстан

Аннотация: В связи с глобализацией рынка образования формируется новый набор требований к национальной системе образования. Одним из основных требований является способность работы на конкретном и быстро меняющемся рынке образовательных услуг. Такая способность может быть обеспечена в вузах с процессно-ориентированной структурой управления и автоматизированными бизнес-процессами внутри самого учреждения.

Ключевые слова: информационно коммуникационные технологии (ИКТ), цифровизация образовательного процесса, информационные системы, онлайн-курсы, искусственный интеллект (ИИ), непрерывное обучение, обучающие системы.

Современные информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) все шире внедряются в различные сферы жизни и стали неотъемлемой частью современной культуры, в том числе и в сфере образования. Использование ИКТ открывает широкий спектр возможностей в практической деятельности педагогов и психологов, органично дополняет традиционную работу и расширяет возможности взаимодействия с детьми.

В последние годы наблюдается стремительное развитие в этом направлении: появились новые изобретения и тренды, которые облегчают обучение и повышают его эффективность. Давайте познакомимся с основными вещами и важностью образовательного процесса.

Цифровизация образовательного процесса – понятие широкое. Как полагают некоторые, оно включает в себя не только студентов, которые работают с дистанционным образованием и компьютерами. Цифровизация подразумевает использование информационных технологий на всех уровнях образования, а также организационном (электронный дневник, чат). Технологические инновации затрагивают различные типы образовательных учреждений, таких как школы, университеты, колледжи и образовательные курсы.

В Казахстане, как и во всем остальном мире, цифровизация началась очень давно. Уже в десятом поколении школьники посещали уроки информационных технологий, и на многих партах появились компьютеры. Однако примерно в 2018 году цифровые технологии начали внедряться во все образовательные процессы, и сегодня вряд ли можно представить образование без их использования.

Масштабная цифровизация образования объясняется в основном следованием тенденциям развития общества. Цифровые технологии внедряются во все сферы жизни, включая экономику и финансы, здравоохранение, транспорт, культуру и сферу услуг. Образование не стало исключением. Это уже новая реальность, в которой мы живем.

Растущую популярность информационных технологий можно легко объяснить тем, что они делают жизнь удобнее и проще. В частности, в образовательном процессе выделяются следующие преимущества:

- Повышают вовлеченность, мотивацию и интерес учащихся к процессу обучения;
- Самостоятельность и активизация познавательной деятельности;
- Наглядная и более интересная подача материала;
- Доступ к большим объемам информации, в том числе за пределами учебного курса;
- Отсутствие бумажной волокиты для преподавателей;
- Упрощенная обратная связь и общение между учащимися, учителями и родителями;
- Использование дистанционных технологий и возможность учиться из любой точки мира, подключенной к Интернету;
- Появление различных онлайн-курсов обучения.

Кроме того, цифровые технологии обучения помогают обеспечить индивидуальный подход к каждому студенту с учетом его особенностей и когнитивных способностей.

Непрерывное обучение

Понятие пришло из английского языка – в нем оно называется *lifelong learning* и буквально переводится как "обучение на протяжении всей жизни". "Что это значит?"

Современный мир стремительно меняется. Каждый день совершаются новые открытия, появляются изобретения и новые технологии. Для того чтобы идти в ногу с этими изменениями, человеку необходимо постоянно изучать все в жизни, приспосабливаться к постоянно меняющимся условиям, следить за тенденциями и решать, какие из них будут набирать популярность.

Выпускник, окончивший вуз, может обнаружить, что через 5 лет его знания по специальности потеряли актуальность. И ему нужно повышать свою квалификацию, чтобы поддерживать востребованность.

В условиях быстро растущей цифровизации общества основной тенденцией непрерывного обучения является умение работать с такими машинами, как компьютеры, роботы, нанотехнологии и искусственный интеллект, включая нейронные сети.

Роботы и искусственный интеллект заменяют людей на многих рабочих местах, но всегда есть потребность в людях, которые могут взаимодействовать с ними, предоставлять услуги и совершенствоваться. А использование информационных технологий в современных школах и университетах – это возможность получить хороший задел в сфере IT, заложить основу для дальнейшего непрерывного обучения в этом направлении.

Открытые онлайн-курсы

Следующий тренд в образовании в контексте цифровизации – онлайн-курсы. Например, человек окончил университет и получил специальность, но не может найти работу, потому что его знания потеряли актуальность. В то же время он хочет совершенствовать свои навыки и отслеживать тенденции рынка.

Вот тут-то и приходят на помощь открытые онлайн-курсы как продолжение идеи непрерывного обучения. Не выходя из дома, в удобное время человек может получить дополнительное образование в интересующей его области. И никто его не ограничивает: вы можете, по крайней мере, посещать все новые курсы в своей жизни.

Конечно, это стоит денег. Но ценовой диапазон онлайн-курсов довольно велик – вы можете найти их дешевыми, а в некоторых случаях и бесплатными. Кроме того, курс обойдется дешевле, чем второе высшее образование, и не займет много времени.

Адаптивное образование

Следующим трендом цифровых технологий в сфере образования является адаптивное обучение.

У каждого студента свои особенности. Кто-то быстро усваивает знания, а кто-то медленно учится. Одни люди воспринимают информацию на слух (аудио), другие легче воспринимают информацию зрительную (визуал). Третьим подходит активность субъекта (кинестетика). Но раньше школьные учителя и преподаватели вузов не принимали эти моменты во внимание.

Информационные технологии также решают эту проблему. Они позволяют настроить процесс обучения таким образом, чтобы он соответствовал индивидуальным особенностям учащегося, его когнитивным функциям и уровню подготовки. В частности, дистанционное обучение позволяет получить образование как более талантливым детям, так и учащимся с ограниченными возможностями. Кроме того, мультимедийные средства делают процесс обучения более легким и интересным для детей с различными видами познавательной активности. Адаптивные технологии все еще находятся в стадии разработки и имеют множество ограничений. Но, вероятно, вскоре они будут внедрены на всех уровнях, что сделает процесс обучения более эффективным.

Комплексный подход

Представьте себе классическую школу или университет. Там много учителей, каждый из которых преподает свои предметы. Знания, полученные учащимися в этих областях, на самом деле не пересекаются друг с другом.

Но на самом деле все совершенно по-другому: каждая область знаний существует в сочетании с другими областями, образуя огромное информационное поле. Комплексный подход в образовании предполагает объединение знаний из разных дисциплин. Студент осваивает общую систему междисциплинарных знаний, он четко видит связи и закономерности, которые связывают разные области.

Меняется роль преподавателей

Новейшие цифровые технологии в образовании радикально переосмысливают роль преподавателей. До недавнего времени педагог был основным (и, возможно, единственным) источником знаний по предмету.

В нынешних реалиях его функции меняются. Он не дает достаточно знаний, чтобы контролировать процесс их получения. Он ориентирует студентов, направляет их действия и объясняет сложные моменты. Но студенты осваивают большую часть своих знаний самостоятельно.

В этом есть ряд преимуществ:

– Значительно снижается нагрузка на преподавателей, которые зачастую просто не справляются с объемом работы.

– Такой подход помогает развить инициативу и самостоятельность учащихся.

Пока проверкой знаний занимаются и преподаватели. Но чат-боты постепенно внедряются в учебный процесс. Они смогут автоматизировать процесс контроля знаний и сделать работу преподавателей еще проще.

Дистанционное обучение

Цифровые технологии дистанционного обучения во время пандемии Covid стали настоящим спасением для учебных заведений. Не все смогли сразу внедрить новый метод. Но постепенно дистанционное обучение стало осуществляться в большинстве крупных университетов страны.

Пандемия закончилась, но многие учебные заведения и их студенты по достоинству оценили преимущества дистанционного обучения. И теперь вы можете получить диплом, не выходя из дома. Это удобнее и дешевле, именно поэтому дистанционное обучение набирает популярность.

Геймификация

Цифровые технологии – это еще и возможность сделать процесс обучения более интересным, придав ему игровую форму. Это называется геймификацией (от английского game – игра). Ее особенности:

- Конкурентное преимущество;
- Разные уровни сложности;
- Оценка достижений;
- Начисление баллов;
- Награды;
- Виртуальная валюта.

Все эти методы повышают эмоциональную вовлеченность студента и, таким образом, повышают мотивацию.

Использование цифровых технологий в образовании даже столкнулось с большой критикой и полным сопротивлением со стороны родителей и некоторых работников сферы образования. Среди основных недостатков можно выделить следующие:

– Слабое развитие социальных навыков. Если учащийся чрезмерно увлечен компьютерными технологиями, он с меньшей вероятностью будет стремиться к общению в реальном мире, а уровень общения со сверстниками и учителями будет ниже. В рамках образования это можно компенсировать организацией работы в команде и созданием общего проекта.

–Вред здоровью. Зрение и опорно-двигательный аппарат, безусловно, стали уязвимым местом в эпоху высоких технологий. Чтобы минимизировать вред, особое внимание следует уделять физической активности и регулярному отдыху от гаджетов.

–Зависимость от устройств. К сожалению, этот риск неизбежен. Поэтому необходимо разрабатывать и совершенствовать стандарты, касающиеся времени, проведенного за компьютерами, смартфонами и планшетами, уделяя особое внимание хобби, которые не связаны с ИТ.

–Сокращение рабочих мест. Отсутствие бумажной волокиты и изменения в роли преподавателей на самом деле приведут к сокращению численности персонала, необходимого в образовательных учреждениях.

Еще одной проблемой цифровизации образования является высокая стоимость, связанная с внедрением новых технологий. Всем учебным заведениям, особенно в небольших городах, потребуется много времени, чтобы перейти на новый формат. А в некоторых уголках страны нововведение может вообще не распространиться. Обучение ведется по старинке, что ставит учащихся в невыгодное положение по сравнению с их сверстниками.

Цифровая образовательная среда, созданная во многих образовательных учреждениях – это свидетельство того, что они шагают в ногу со временем, следят за главными образовательными трендами и умело используют их в построении учебного процесса.

Список использованных источников

1. Айбазова, М. Ю. Формирование информационной компетентности выпускников вузов как условие подготовки кадров для цифровой экономики / М. Ю. Айбазова, А. А. Карасова // *Alma Mater (Вестник высшей школы)*. – 2018. – № 9. – С. 58-63.
2. Ахметова, С. Г. Опыт внедрения новых технологий в высшем профессиональном образовании / С. Г. Ахметова, Л. В. Невская // *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки*. – 2018. – № 2. – С. 62-69.
3. Багаутдинова, Н. Г. Новые конкурентные преимущества в условиях цифровизации [Текст] / Н. Г. Багаутдинова, Р. А. Никулин // *Инновации*. – 2018. – № 8. – С. 80-83.
4. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2018.
5. Корнилов Ю.В. Сетевые и мультимедиа технологии как средство оптимизации учебного процесса // *Информатика и образование*. 2017. № 12. С. 107-108.

ПРАКТИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ ПО ГРАЖДАНСКИМ ДЕЛАМ

Шакирова А.Б.

Частный судебный исполнитель

г. Караганды,

Нурмахамбетова С.Т.

ст. преподаватель кафедры ПРЭО

Касым Юлиан,

студент гр. Ю-21-3, КарУК,

Караганда, Казахстан

Аннотация: Актуальность совершенствования и дальнейшего развития исполнительного производства обусловлена потребностями правоприменительной практики к проблемам исполнения судебных решений, в связи с реформированием судебной системы. Новые экономические отношения и вызванное этим усложнение действующего законодательства диктуют необходимость принятия коренных изменений в области законодательства и об исполнительном производстве, кардинально новых мер по повышению статуса судебных исполнителей и в целом всей судебной системы государства. Исполнение судебных актов является гарантией соблюдения прав и восстановления нарушенных прав граждан, юридических лиц и государства, и имеет основополагающее значение для создания правового государства, в чем особо значимая роль отводится судебному исполнителю.

Ключевые слова: судебные акты, исполнение. постановления, судебный исполнитель, право.

Вопросы, связанные с исполнительным производством, являются одними из наиболее широко обсуждаемых в последнее время в правовой литературе. Они затрагивают проблему эффективности защиты государством прав, свобод и законных интересов граждан и организаций. Эта защита выступает важной гарантией прав и свобод человека и гражданина, провозглашенной в ст. 12 Конституции Республики Казахстан [1].

Обращение в суд является одним из закрепленных законом способов и путей осуществления и защиты конституционных прав и свобод граждан, а также законных интересов юридических лиц и государства.

По информации Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан в гражданско-правовой сфере, за 8 месяцев 2024 года на рассмотрение в суды первой инстанции поступило заявлений – 136674, что на 29,3% больше, чем за аналогичный период предыдущего года (105687).

По результатам возбуждено дел (производств) – 88668, (динамика по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года – рост на 44,4% (61404)), из них:

-удовлетворено исковых заявлений – 53466, (динамика по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года – рост на 53,5% (34839));

-отказано исковых заявлений – 7595, (динамика по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года – рост на 9,9% (6910)).

Больше всего поступило заявлений суд в следующих регионах страны:

-городах Алматы (31539), Астана (10867), Шымкент (7039), Карагандинской (9830) и Алматинской (7757) областях.

Больше всего судом удовлетворено заявлений в следующих регионах страны:

-городах Алматы (13925), Астана (4903), Карагандинской (3864), Алматинской (3281) и Туркестанской (2897) областях.

Больше всего судом отказано заявлений в следующих регионах страны:

-городах Алматы (1877), Астана (1121), Карагандинской (486), Актюбинской (341) и Костанайской (333) областях [2].

Для того, чтобы определить значение и роль исполнительного производства в гражданском процессе, необходимо определить, какое место исполнительному производству отводится в гражданском судопроизводстве. Отметим, что вопрос о сущности и значении

исполнительного производства является скорее дискуссионным, нежели единым, с учетом того, что также не нашедшем однозначного отражения является и вопрос о месте совокупности правовых норм об исполнительном производстве в науке гражданского процессуального права.

Исполнительное производство не может являться одной из стадий гражданского процесса, и представляет собой самостоятельное производство, а нормы, регулирующие такое самостоятельное производство, составляют самостоятельную комплексную отрасль права – исполнительное право. Именно специфическая группа общественных отношений, которую призваны регулировать нормы исполнительного производства, дает основание говорить об исполнительном законодательстве как о комплексной отрасли, являющейся вторичным образованием гражданского процессуального права, имеющей свой предмет правового регулирования, собственные принципы, особый метод». Поэтому предмет правового регулирования в исполнительном производстве незначительно связан с судопроизводством. Если рассматривать исполнительное производство как институт гражданского процессуального права, то оно должно включать первой в качестве своей части. Между тем законодательство, регулирующее исполнительное производство, вполне может существовать независимо от гражданско-процессуального права, в то время как часть без целого теряет свое качество. Обособленность исполнительного законодательства дает возможность сформулировать его общие положения, наметились его правовые институты.

Обоснованность наших выводов подтверждается также и тем, что неисполнение судебных актов является сегодня одним из серьезных недостатков, дискредитирующих суды и государство в целом.

«Судебная защита нарушенных прав и законных интересов может привалировать перед внесудебными формами защиты только при наличии гарантий полного и оперативного исполнения судебных актов. Реальность, своевременность и безусловность исполнения судебных актов является одним из критериев оценки деятельности по отправлению правосудия. Формирование надежной системы исполнения судебных решений является составляющим элементом становлением сильной и авторитетной судебной власти» [3, с.31]. И даже широкий характер исполнительного производства, возможность совершения действий по исполнению решения, выходящих за стадии судебного разбирательства, не может свидетельствовать о том, что исполнительное производство не является самостоятельной стадией гражданского процесса» [4, с.421].

Актуальные и злободневные проблемы исполнительного производства, обостряясь, «...возводят принцип «авторитет судебной власти – авторитет государства» на высоты поистине непреложные. Сегодня ставшей привычной фраза: «без надлежащего исполнения судебного акта теряется смысл самого судебного акта» обрела статус аксиомы, крылатого изречения. Поскольку даже отдельное неисполнение решения суда, способствует зарождению целого сонма сомнений относительно эффективности работы всей судебной системы в целом» [5, с.149].

«Защита нарушенного или оспариваемого права и законного интереса, являющаяся задачей гражданского судопроизводства, невозможна без реального восстановления права путем устранения его нарушения (принуждения должника к выполнению своих обязанностей). Поэтому гражданское судопроизводство завершается не вынесением судебного акта, а его исполнением. Следовательно, исполнительное производство является завершающей стадией гражданского процесса» [6, с.397].

Целью стадии исполнительного производства является приведение в исполнение судебных решений, иных актов суда и актов других органов. В Законе «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» усматривается и добровольность исполнения должником исполнительного документа: «При этом исполнительные документы могут быть предъявлены к принудительному исполнению не ранее пяти рабочих дней после вступления в законную силу, за исключением постановления органа (должностного лица), уполномоченного рассматривать дела об административных правонарушениях» [7]. На наш

взгляд, исполнительное производство необходимо определять как деятельность специальных государственных органов по исполнению решений судов и других государственных органов.

Исполнительное производство направлено на реализацию двух основных задач: 1) это обязательное и своевременное исполнение судебных решений, определений и постановлений по гражданским и хозяйственным делам, приговоров и постановлений по уголовным делам в части имущественных взысканий; 2) исполнение в предусмотренных законом случаях решений и постановлений иных органов. Эти конкретные задачи вытекают из более общих задач, стоящих перед судами и другими государственными органами. К ним можно отнести: защиту прав и свобод граждан и организаций, а также интересов государства; обеспечение исполнения Конституции, законов и других нормативных правовых актов.

Основными чертами (признаками) исполнительного производства, таким образом, являются: во – первых, его обязательность; организация решений судов и других государственных органов не может носить диалогического характера, т.е. осуществляться по усмотрению соответствующих органов или должностных лиц; во-вторых, его принудительность. Основаниями для применения мер принудительного исполнения являются неисполнение добровольно постановления суда или иного органа, а также наличие исполнительного документа. Исполнительными документами являются: исполнительные листы, выдаваемые на основании судебных актов; судебные приказы, выдаваемые в соответствии гражданским процессуальным законодательством; исполнительные листы, выдаваемые на основании судебных актов о принудительном исполнении на территории Республики Казахстан решений международных и иностранных судов и арбитражей; постановления судов, вынесенные по делу об административном правонарушении в случаях, предусмотренных Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях; постановление прокурора о принудительном исполнении его требований; постановления судов о принудительном исполнении постановления органа либо должностного лица, уполномоченного рассматривать материалы об административных правонарушениях в случаях, предусмотренных Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях; в-третьих, его своевременность и срочность; в-четвертых, исполнению подлежат, прежде всего, акты судов, а, в случаях, закрепленных законодательством – решения других органов государства, а также решения международных судов и арбитражей; в-пятых, оно направлено на исполнение судебных решений по гражданским и хозяйственным делам, а по уголовным делам – только в части имущественных взысканий, т.е. другими словами, носит, главным образом, имущественно-правовой характер; в-шестых, исполнительное производство осуществляется специальными должностными лицами – судебными исполнителями; в-седьмых, правовые основы исполнительного производства, в т.ч. порядок его осуществления, закреплены специальным законом и вытекающими из него подзаконными актами.

Авторитет судебной власти зависит от многих факторов, в том числе и от исполнения судебных решений. Нужно ли законное и обоснованное решение, если оно годами не исполняется? В чем смысл правосудия, когда суд на самом деле не может обеспечить реальную защиту нарушенного права. Если суд, обеспечивая защиту гарантированных Конституцией прав граждан, нарушенных противоправным действием других лиц, рассмотрит дело в установленные процессуальным законодательством сроки, то неисполнение решения суда подорвет авторитет судебной власти, веру общества в справедливость и скорость суда. Тот факт, что сегодня в стране не исполняется до половины судебных решений, может свести на «нет» не только цели формирования судебной власти, но и привести к неприятию самих реформ. Поэтому формирование надежной исполнительной системы – «одно из главных условий становления сильной, авторитетной судебной власти и закрепления в психологии людей веры в суд, как в мерило справедливости» [8, с.68].

Отметим, что Гражданский процессуальный кодекс (ГПК РК) четко связывает судебное решение с его исполнением, и поэтому по праву является нормативно-правовой

базой по регулированию исполнения судебных актов. Об этом со всей очевидностью свидетельствует глава 19 ГПК РК, которая называется «Решение суда и его исполнение». «Тем самым законодатель особо подчеркнул одно из неотъемлемых свойств судебного решения – исполняемость» [9, с.103]. Но однако процедуре исполнения судебного решения посвящено только несколько статей.

Нам представляется, что исполнение должно являться финалом судебного разбирательства, по завершению которого судья имеет право сдать гражданское дело вместе с исполнительным производством в архив. При этом, как нам кажется, следует в первую очередь обратить внимание на действующие нормы ГПК РК, так как их приоритет в исполнительном производстве очевиден (об этом мы говорили в первом параграфе настоящей главы).

Правовое регулирование исполнительного производства осуществляется Законом Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей», а также рядом подзаконных нормативных правовых актов. Данный Закон устанавливает правовые, организационные и экономические основы исполнительного производства, а также определяет правовой статус судебных исполнителей.

В связи с совершением исполнительного производства традиционными являются правоотношения, возникающие между: 1) взыскателем и должником; 2) судебным исполнителем и взыскателем; 3) судебным исполнителем и должником; 4) судебным исполнителем и органом, чье решение подлежит принудительному исполнению.

При этом основным является правоотношение между взыскателем и должником, на обслуживание которого направлены правоотношения между судебным исполнителем, с одной стороны, и взыскателем, должником либо органом, чье решение подлежит принудительному исполнению, – с другой.

В юридической литературе можно встретить мнение, что всех участников исполнительного производства в зависимости от целевой направленности их деятельности и роли при исполнении исполнительных документов можно подразделять на четыре группы: органы принудительного исполнения; суд; стороны; другие участники исполнительного производства [10, с.559]. Представляется, что данная точка зрения заслуживает внимания, так как субъектами исполнительных правоотношений являются: не только стороны и их представители, а также судебный исполнитель, государственный орган, решение которого подлежит принудительному исполнению, специалисты, переводчики, понятые и другие лица, привлекаемые при совершении исполнительных действий.

В заключение позволим себе остановиться на существенных выводах, позволяющих говорить о путях совершенствования исполнительного производства, сделанных на основе настоящего исследования.

Вывод первый. Неэффективная система принудительного исполнения, в значительной степени снижает авторитет органов судебной власти, так как судебный акт который не может быть реализован не представляет юридической ценности. В то же время ненадлежащее и несвоевременное исполнение судебных актов ведет не только к подрыву авторитета судебной власти, но и к значительному ущемлению прав и законных интересов граждан, юридических лиц и государства. В настоящее время становится понятно, что авторитет судебной власти необходимо повышать не только путем материально-технического, кадрового и иного обеспечения судов, но и не в меньшей степени путем повышения эффективности исполняемости судебных актов.

Вывод второй. Недоработанность и несовершенство процедур принудительного исполнения судебных актов является одной из причин неисполнения либо несвоевременного исполнения постановлений судов. крайне дорого обходится государству и обществу в целом.

Вывод третий. Обновление совершенствование механизма принудительного исполнения должно быть комплексным: совершенствование существующего законодательства, расширение полномочий судебного исполнителя, повышения его зарплаты, передача органов исполнительного производства из одного вертикального

подчинения, в другое и.т.д. Очевидно, что реализация указанных мер весьма желательна, но вместе с тем используются не все имеющиеся возможности которые бы способствовали качественному улучшению работы судебных исполнителей.

Вывод четвертый. Анализ опыта по обзору исполнительного производства ряда зарубежных государств показывает на присущий в той или иной форме всем этим государствам признак: это возложение части функции по исполнению судебных актов на частных лиц, будь то работающий по лицензии судебный исполнитель или частная юридическая контора. Мы являемся сторонниками введения альтернативного частного исполнения.

При этом важно отметить, что и. о. министра юстиции приказом от 27 сентября 2024 года внесла изменения в правила осуществления контроля за деятельностью частных судебных исполнителей. В правила добавлена норма, в соответствии с которой контроль за деятельностью частных судебных исполнителей проводится посредством информационной системы "Государственная автоматизированная информационная система исполнительного производства" и по материалам исполнительного производства. В Минюсте разъяснили, что в системе исполнения есть частные судебные исполнители, находящиеся в отдаленных районах. Поэтому для удобства проверка материалов исполнительного производства может осуществляться через автоматизированную информационную систему и путем истребования материалов исполнительного производства. Кроме того, поправками предусмотрено, что приказом уполномоченного лица соответствующего органа юстиции для проведения внепланового контроля назначается сотрудник (и) территориального органа, в необходимых случаях с участием сотрудника (ов) уполномоченного органа Также изменились требования к заключению, составляемому по итогам проведенного контроля ЧСИ. Так, в заключительной части заключения излагаются выводы о наличии или отсутствии нарушений законодательства РК, рекомендации по их устранению с установлением нижеследующих сроков: по внеплановому контролю – **семь рабочих дней** и указывается на предоставление в соответствующий территориальный орган или региональную палату информации об устранении нарушений в течение **трех рабочих дней** со дня окончания предоставленного срока;

по плановому контролю – **15 рабочих дней** и указывается на предоставление в соответствующий территориальный орган или региональную палату информации об устранении нарушений в течение **трех рабочих дней** со дня окончания предоставленного срока.

В случае невозможности устранения выявленных нарушений сроки ЧСИ не предоставляются, о чем указывается в заключении. При этом лицами, проводившими контроль, в течение пяти рабочих дней устанавливается достоверный факт устранения нарушений, указанных в заключении как посредством информационной системы "Государственная автоматизированная информационная система исполнительного производства", так и по материалам исполнительного производства. За нарушение требований законодательства РК заключение направляется на рассмотрение в соответствующую дисциплинарную комиссию региональной (Республиканской) палаты ЧСИ не позднее трех рабочих дней после ознакомления с ним ЧСИ. В Минюсте поясняют, что за незначительное или разовое нарушение ЧСИ может быть привлечен к дисциплинарной ответственности, тогда как по неоднократным нарушениям у ЧСИ лицензия должна быть прекращена или приостановлена. Однако отсутствие сроков внесения в палату заключений влечет волокиту со стороны территориального органа. Приказ вводится в действие с 18 октября 2024 года [11].

Резюмируя вышесказанное, необходимо отметить, что с введением института частного исполнения повысился статус государственного судебного исполнителя и значимость самого института исполнительного производства как самостоятельной стадии гражданского судопроизводства, что, несомненно, также скажется на надлежащем исполнении судебных решений. Определенная конкуренция двух видов исполнения будет

только способствовать своевременному исполнению решений, скорому восстановлению нарушенных прав.

Список использованных источников

1. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Выпуск 46 Үлгі Залог. Исполнение судебных решений. Под редакцией Председателя Верховного Суда Республики Казахстан доктора юридических наук К.А. МАМИ, председателя Алматинского городского суда А.Ж. ЕШТАЯ, профессора, доктора юридических наук А.Г. ДИДЕНКО. Алматы «Раритет» 2016г.
2. Сайт: Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.
3. Из выступления В.М. Борисова на расширенном заседании Атырауского областного суда. // «Зангер», № 8. – 2002. – С. 31.
4. Гражданский процесс / Под ред. М.С. Шакарян. – М.: БЕК, 2002. – С. 421.
5. Акимбекова С.А. Салпеков А.С. Актуальные проблемы исполнительного производства. // В сборнике «Исполнительное производство: проблемы и перспективы». 14-17 июня 2005 года. Учебный семинар. – Астана АО «Би-Логистик», 2005. – С. 149.
6. Баймолдина З.Х. Гражданско-процессуальное право Республики Казахстан: В двух томах. Т. 2. – Особенная часть (Темы 16-30). Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2001. – С. 395
7. Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей»
8. Тургараев Б. Исполнительное производство: реформа // Закон и время. 2001. № 4. – С. 68
9. Потапчук М.Г. Некоторые проблемы исполнительного производства в гражданском процессе. // Материалы республиканской научно-практической конференции «Проблемы исполнения судебных постановлений в Республике Казахстан». – Алматы, 29-30 октября 2001 года. – Фонд «Судебная реформа», 2002. – С. 108.
10. Тургараев Б. Понятие, предмет и методы права исполнительного производства // «Фемида», № 3 (123), 2006. – С. 3.
11. <https://online.zakon.kz/lawyer>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Шаймуханов А.Д.,
*д.ю.н., профессор,
Главный научный сотрудник,
Карагандинский
университет Казпотребсоюза*

Эффективность оперативно-розыскной деятельности в борьбе с преступностью во многом предопределяется уровнем ее законодательного регулирования. За последние годы в содержание закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [11] внесены ряд важнейших изменений и дополнений, которые направлены на дальнейшее укрепление и развитие правовой основы этой сферы деятельности. Не умаляя значимости правовых положений, внесенных в оперативно-розыскное законодательство, нельзя не признать, что ее отдельные правовые нормы нуждаются в уточнении, дополнении, а также в конкретизации. При этом исследование вопросов законодательного регулирования ОРД в интересах совершенствования ее правовой регламентации, в особенности, затрагивающей конституционные права граждан, является актуальной в теоретическом и практическом отношении проблемой.

В этом ряду первостепенной задачей законодательного регулирования являются вопросы повышения эффективности механизма обеспечения прав и свобод личности при осуществлении ОРД. Речь идет о том, что раздел 7. «Контроль и надзор за оперативно-розыскной деятельностью» Закона об ОРД нуждается в дополнении судебным контролем, поскольку суд (судья) рассматривает жалобы граждан на действия органа, осуществляющего ОРД, и принимает по ним решение, а в целях обеспечения полноты и всесторонности рассмотрения жалобы по требованию судьи предоставляются оперативно-служебные документы (ст.5 Закона об ОРД).

Судебные акты являются основанием по розыску подсудимого по уголовному и ответчика по гражданскому делам, должника по исполнительному производству, а также лица, уклоняющегося от отбывания наказания или пробационного контроля (п. в-2 ст.10 Закона об ОРД). Кроме этого, решение суда является основанием прекращения оперативно – розыскных мероприятий в случае выявления нарушений закона, прав человека и гражданина при осуществлении ОРД (ст.16 Закона). Указанные законодательные предписания, по существу, наделяют судебные органы полномочиями по осуществлению контроля за соблюдением прав и свобод человека и гражданина в этой сфере правоотношений и способствуют повышению и укреплению системы правовых гарантий законности при осуществлении оперативно-розыскной деятельности.

Проблемой остается отсутствие в Законе об ОРД зафиксированных форм документов по результатам проведенного гласного оперативно-розыскного мероприятия (далее ОРМ). Статья 1 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе» предусматривает понятие результатов оперативно-розыскной деятельности, включающее сведения, документы, предметы либо материалы, полученные для решения задач ОРД (п.15-1). Но в этом определении не упоминается, в каких законодательных формах результаты ОРМ должны быть закреплены.

В составляемых оперативными работниками служебных документах, полученная информация отражается в рапортах, справках, сводках, актах, объяснениях, сообщениях и т.п. (2, 127). Формы обозначенных документов, к примеру, вполне могли быть включены в статью 14-1 «Информационное обеспечение и документирование оперативно-розыскной деятельности» в виде перечня (названия) документов по результатам проведения ОРМ. Необходимость в этом обусловлена тем, что в статье 11 «Оперативно-розыскные

мероприятия» к числу общих ОРМ отнесены (п. 14) обнаружение, негласная фиксация и изъятие следов противоправных деяний, их предварительное исследование.

Его понятие сформулировано в пункте 16 статьи 1 Закона об ОРД, которое гласит: «обнаружение, негласная фиксация и изъятие следов противоправных деяний, их предварительное исследование – выявление и извлечение из обращения или владения конкретного лица материальных объектов, сохранивших на себе следы преступления или явившихся орудием совершения преступления либо результатом преступной деятельности, и фиксация в установленных законом формах их характерных признаков и свойств».

Однако, как уже было упомянуто, закон, не предусматривает каких-либо форм фиксации результатов ОРМ и изъятых гласно или негласно в ходе их проведения следов противоправных деяний. В законодательном оформлении результата также нуждается ОРМ «осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств» (п.16, ст.11 Закона).

Следует заметить, что фиксация результатов ОРМ и негласных следственных действий для использования в уголовном процессе является обязанностью органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность (п.б.ст.7 Закона). Применительно к аналогичной ситуации А.Ю. Шумилов считает, что предпочтение должно отдаваться уголовно-процессуальному способу изъятия предметов и документов [3,26].

С.И. Захарцев, Ю.Ю. Игнащенко, В.П. Сальников отмечают, что порядок оформления, передачи и использования результатов ОРД должен быть регламентирован законом [4, 339]. В этом аспекте рассматриваемый вопрос разрешен в оперативно-розыском законе России. Так, в ч. 1 статьи 15 «Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность» указывается, что в случае изъятия документов, предметов, материалов при проведении гласных оперативно-розыскных мероприятий должностное лицо, осуществившее изъятие, составляет протокол в соответствии с требованиями уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации [5].

При этом С.И. Захарцев, Ю.Ю. Игнащенко, В.П. Сальников обращают внимание, что поскольку в законе вопрос об изъятии предметов, документов, ценностей, материалов при гласном проведении ОРМ решен законом, то следует в нем детально отразить в ходе каких именно мероприятий допускается изъятие, какой именно документ составляется, кем он составляется, каковы требования к документу и порядку изъятия, кто при этом должен присутствовать, их права, обязанность и ответственность [6,258]. Очевидно, что аналогичная правовая норма должна быть предусмотрена и в Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». С решением многих насущных задач ОРД остаются недостаточно урегулированными отдельные законодательные понятия оперативно-розыскных мероприятий. Так, п.7. статьи 11 «Оперативно-розыскные мероприятия» Закона об ОРД в числе общих ОРМ предусматривает применение технических средств для получения сведений, не затрагивающих охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, жилища, личной и семейной тайны, а также тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений. Однако статья 1 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе» определение подобного ОРМ не содержит. Пункт 4 указанной статьи закрепляет только понятие специальные технические средства – устройства, аппаратура, приспособления, оборудование, имеющие специальные функции, программное обеспечение и конструктивные особенности для добывания и документирования информации в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий. Эта дефиниция ранее относилась к наименованию оперативно-розыскного мероприятия «применение специальных технических средств», которым был обозначен один из видов ОРМ в пункте 7 статьи 11 предыдущей редакции закона об ОРД [7].

Однако, разработчики, ныне действующего закона, оставили понятие данного ОРМ в прежней формулировке, а само название и содержание мероприятия изложили в другой редакции, убрав термин « специальные», тем самым вольно или невольно проявили непоследовательность в усовершенствовании рассматриваемого ОРМ, понятие которого отсутствует в законе, и таким образом, создали ситуацию, допускающую возможность необоснованного ограничения прав граждан органами, осуществляющими ОРД. Настоящий закон не обозначает классификацию технических средств, которые ограничивают или не ограничивают конституционные права граждан при осуществлении ОРД. Но при этом закон предусматривает специальные оперативно-розыскные мероприятия (пункт 3.ст.11 Закона), в том числе, осуществляемые с применением технических средств, непосредственно затрагивающие охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, тайну переписки, телефонных переговоров, телеграфных сообщений и почтовых отправлений, а также право на неприкосновенность жилища. К ним относятся: 1) негласные аудио – и (или) видеоконтроль лица или места; 2) негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи; 3) негласное получение информации о соединениях между абонентами (или) абонентскими устройствами; 4) негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации; 5) негласный контроль почтовых и иных отправлений; 6) негласные проникновение и (или) обследование места. Их проведение допускается негласно и исключительно с санкции прокурора в целях выявления, предупреждения и пресечения тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений средней тяжести и преступлений, совершенных преступной группой при соблюдении установленных законом условий (ст.12 Закона). Как пишет А.А. Чувилев, такие оперативно-розыскные мероприятия, как прослушивание телефонных переговоров, снятие информации с технических каналов связи, осуществляются только посредством применения технических средств (8, 39). Отсюда следует, что технические средства следует рассматривать как относительно самостоятельное ОРМ, которые могут применяться также при проведении общих оперативно-розыскных мероприятий, указанных в п.2. статьи 11 «Оперативно-розыскные мероприятия» Закона об ОРД. Так, пункт 1, подпункта 2, статьи 11 предусматривает такой вид ОРМ как опрос лиц, понятие которого обозначено – сбор фактической информации, имеющей значение для решения задач оперативно-розыскной деятельности, со слов опрашиваемого лица, которое располагает или может располагать ею (п.1. ст.1 Закона). При его проведении субъекты ОРД, вправе использовать гласно или негласно технические средства – видео-, кино – фотокамеру, диктофоны и т.п. Одним из таких технических средств в настоящее время признается использование полиграфа. Этот многоканальный медико-биологический прибор, регистрирующий состояние опрашиваемого при воздействии на него словесных раздражителей (заранее подготовленных вопросов, при предъявлении видео – и фотодокументов) предназначен для одновременного учета нескольких параллельно протекающих в организме физиологических процессов (кровяное давление, дыхание, электропроводимость кожи и др.) (9, 56.). Использование полиграфа «детектора лжи», предполагает добровольное согласие опрашиваемого лица (10, 324.). Однако его применение в ОРД, действующий закон не предусматривает. С учетом изложенного, возникает необходимость в точном и ясном определении классификации технических средств в законе, применение которых направлено для получения сведений, не затрагивающих охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, жилища, личной и семейной тайны, а также тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений. Такое решение позволит конкретизировать виды технических средств, используемые в ОРД, и которые не будут затрагивать конституционные права граждан. Здесь конструкция правовых норм, их содержание и стиль изложения должны быть предельно краткими, содержать четкий и не подлежащий различному толкованию смысл. Такое требование установлено Законом Республики Казахстан от 06 апреля 2016 года № 480 – V – « О правовых актах». В этой

связи, предлагается пункт 2) статьи 8 «Права органов, осуществляющих ОРД» дополнить следующим содержанием: после слов; создавать и использовать оперативные учеты и информационные системы, «специальные технические и иные средства (видео – и аудиозапись, кино – и фотосъемка), не наносящие вреда жизни и здоровью людей и не причиняющие ущерба окружающей среде». Здесь следует подчеркнуть, что впервые подобное правовое предписание содержалось в первом принятом 15 сентября 1994 года Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», но оно было связано с одним из специальных оперативно-розыскных мероприятий как наблюдение. Очевидно, что предлагаемый подход более рационален в четком и ясном понимании полномочий органов, осуществляющих ОРД по применению технических средств. Остается дискуссионным вопрос законодательной регламентации одного из видов общих ОРМ – поиск устройств незаконного снятия информации, закрепленный в пункте 13 статьи 11 «Оперативно-розыскные мероприятия», разъяснение которого отсутствует в статье 1 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе». Дело в том, что установленные законом оперативно-розыскные мероприятия проводятся, прежде всего, для выявления признаков о подготовке, совершении или совершенном преступлений, а специальные ОРМ, осуществление которых затрагивает конституционные права граждан, допускаются исключительно с санкции прокурора в целях предупреждения и пресечения тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений средней тяжести и совершенных преступной группой. С этой целью для принятия оперативно-розыскным органом решения о производстве любого ОРМ, в том числе и такого, как поиск устройств незаконного снятия информации, должны быть основания, соотносящиеся с решением названных задач ОРД. Основания для проведения ОРМ состоит из 15 позиций, установленных статьей 10 Закона об ОРД. Здесь назовем самые распространенные основания, в числе которых: а) наличие материалов досудебного расследования; б) поступившая в органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, информация о: – подготавливаемом, совершаемом или совершенном правонарушении; лицах, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда или уклоняющихся от уголовного наказания; безвестном отсутствии граждан и обнаружении неопознанных трупов. Однако сопоставление рассматриваемого ОРМ с основанием его применения в решении задачи борьбы с преступностью свидетельствуют о том, что они напрямую никак не связаны. По своему названию, смыслу и назначению «поиск устройств незаконного снятия информации» ближе к техническим средствам обеспечения проведения ОРМ, и поэтому может быть включен в классификацию специальных технических средств, используемых в ОРД.

Нуждается в дополнении содержание пункта 7 статьи 12 «Условия проведения оперативно-розыскных мероприятий» Закона об ОРД, который предусматривает: «В случаях, не терпящих отлагательства и могущих привести к совершению тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений, подготавливаемых и совершаемых преступной группой, на основании мотивированного постановления одного из руководителей соответствующего органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, допускается проведение специальных оперативно-розыскных мероприятий с уведомлением прокурора и последующим получением санкции в течение двадцати четырех часов с момента вынесения постановления». В данном тексте отсутствует упоминание категории преступлений, которые относятся к средней тяжести. Так, в пункте 4 статьи 12 Закона об ОРД закреплено, что специальные оперативно-розыскные мероприятия проводятся исключительно с санкции прокурора в целях выявления, предупреждения и пресечения тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений средней тяжести, предусмотренных соответствующими статьями УК РК, и преступлений, совершенных преступной группой. Следовательно, есть необходимость восполнить этот пробел и дополнить содержание пункта 7 статьи 12 Закона об ОРД указанным положением.

Таким образом, нынешнее состояние законодательной регламентации правовых средств ОРД нуждается в необходимости внесения корректив в анализируемый закон в целях дальнейшего его совершенствования.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154 XIII «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26 декабря 2018 года).
2. Дубоносов Е.С. Основы оперативно-розыскной деятельности. – Курс лекций. Под редакцией: заслуженного деятеля науки, доктора юридических наук, профессора Г.К.Синилова. –М. –Книжный мир. – 2002.
3. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий. – Учебное пособие. М. 1999.
4. Захарцев С.И., Игнащенко Ю.Ю., Сальников В.П. Оперативно-розыскная деятельность в XXI веке. – Монография. НОРМА. М. 2017.
5. Федеральный закон « Об оперативно-розыскной деятельности»: Текст с изменениями на 2017 год.: Актуальное законодательство. М. 2017.
6. Захарцев С.И., Игнащенко Ю.Ю., Сальников В.П. Оперативно-розыскная деятельность в XXI веке. – Монография. НОРМА. М. 2017.
7. Закон Республики Казахстан « О внесении, изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности». № 187 – IV ЗРК от 17 июля 2009 года.
8. Чувилев А.А. Оперативно-розыскное право – Издательская группа НОРМА – ИНФРА – М Москва, 1999.
9. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий. – Учебное пособие. М. 1999.
10. Учебник. Оперативно-розыскная деятельность. Под редакцией: доктора юрид.наук, профессора К.К.Горяинова, доктора юридических наук В.С.Овчинского, доктора юрид.наук, профессора, Г.К.Синилова, доктора юрид наук, профессора А.Ю. Шумилова. ИНФРА-М. 2004.

ОРТАЛЫҚСЫЗДАНДЫРЫЛҒАН БЮДЖЕТТІК ЖҮЙЕ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТӘЖІРИБЕ

Шатенова Т.С.

*магистрант, Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясы
Қазақстан, Астана қаласы*

***Аңдатпа:** Мақала жергілікті өзін-өзі басқарудың құрылуы негізінде бюджеттік жүйені орталықсыздандыру теориясын сараптау, Қазақстанда іске асырылып жатқан тәжірибеге арналған. Орталықсыздандыруға жеткізу факторлары мен принциптері айқындалды. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қаржылық құралдарды басқару, пайдалану бойынша тәуелсіздік беру халықтың нақты сұраныстарын орындау мүмкіндігін тудыратыны, мемлекеттік басқару сапасы күшейетіні дәлелденді.*

***Түйінді сөздер:** бюджеттік жүйе, орталықсыздандыру, жергілікті өзін өзі басқару, жергілікті бюджет, төртінші деңгейдегі бюджет, блокты бюджет, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу*

Кіріспе

Мемлекеттік басқаруды және бюджеттік жүйені орталықсыздандыру бөлінбейтін процесс. Мемлекет алдымен жергілікті органдарға жоспарлау, шешім қабылдау еркіндіктерін, содан соң түсірілген бюджетті сол елді мекендегі қажеттіліктерге қарай тиімді жұмсау, салық базасын құру функцияларын береді.

Мемлекеттің функцияларын жергілікті басқару құрылымдарына беру және оларды орындауға жауапкершілік бекіту көптеген мақсаттарды қамтиды. Әлемдік тәжірибеде орталықсыздандырудың бірыңғай тәжірибесі жоқ. Әр елде бұл процесс алдына қойылған мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес әр түрлі өрбіп жатыр.

Орталық мемлекеттік органдардың жергілікті өзін-өзі басқару органдарына беруге жататын мемлекеттік функциялар жергілікті жобаларды жоспарлау, басқару және шешім қабылдауды көздейді. Нәтижесінде ауылдық округтер табыс пен шығындарды анықтаудағы тәуелсіздікке қол жеткізеді. Мұндай тетік экономикалық тиімділіктен бөлек, азаматтар алдындағы саяси есептілік, әлеуметтік қолжетімділік және заманауи технологиялар арқылы ашықтық принциптеріне қол жеткізу болып табылады.

Ашып айтқанда бюджетті орталықсыздандыру жергілікті органдардың сол жердің халқы алдында жауапкершілігін арттырады. Себебі, жергілікті өзін-өзі басқару органдары округке қажет ресурстарды, маңызды проблемалар мен шешу жолдарын жақсы біледі және туындаған қажеттіліктерді тез және сапалы шешуге тырысады. Бұл бюджеттік жүйенің іске асу өнімділігін де жоғарылатады. Яғни, қажетті бюджеттік шығындарды орындау үшін жергілікті табыс көлемін күшейту мақсатында салық ставкалары бойынша нормативтік актілерді қабылдау мүмкіндігі де берілген дұрыс. Америкалық экономист Джордж Стиглер де 1957 жылы үкімет халыққа жақын болған сайын жақсы қызмет атқарады деген [7, п.1].

Орталықсыздандырылған бюджеті бар өзін-өзі басқару органдары табыс бөлігін тәуелсіз көбейтуге маңызды стимул алады, бірақ экономикалық үрдістердің ашықтығы негізінде алынған ресурстарды пайдалануда белгілі шектеулерден асып кете алмайды. Ауылдық округ әкімі бір жағынан, ауыл халқының қоғамдық қажеттілігін жақсы біледі, екінші жағынан салық салушыға тікелей тәуелді болғандықтан жиналған ресурстарды және құрылымдық потенциалды ұтымды шығындауға тырысады. Аталған әрекеттер сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және жергілікті өзін өзі басқаруды дамытудың сапалы жаңа деңгейін құруға мүмкіндік береді. Осы бойынша, Дүниежүзілік банк барлық өкілеттіліктерді өздеріне алған облыстар бір бірімен сауатты бәсекеге түсу арқылы мемлекеттің байлығын экспроприациялау қаупін азайтады деп пайымдайды.

Мақала мақсаты: Бюджеттік жүйені орталықсыздандырудың ғылыми теориядағы артықшылықтарын анықтау, Қазақстандағы тәжірибесін сараптау, проблемалық мәселелерді зерттеу нәтижесінде атқарылған шаралар бойынша тұжырымдама шығару.

Мақалада шетелдік ғылыми зерттеулерді талдау әдісі негізінде орталықсыздандырылған бюджеттік жүйе артықшылықтары мен оң әсері дәлелденді.

Тарихи талдау әдісі Қазақстанда бюджетаралық қатынастарды орталықсыздандыру мақсатында қабылданған нормаларды саралауға мүмкіндік берді.

Әдебиетке шолу

Америкалық экономист Ричард Масгрейв 1959 жылы «Мемлекеттік қаржы теориясы туралы» еңбегінде субұлттық билік органдарының саясаты жергілікті халықтың сұраныстары мен салтына қарай әр түрлі болу қажет деген [7, п. 2].

Теорияда орталықсыздандырылған бюджеттік жүйенің келесі артықшылықтары бар:

1) Жергілікті биліктің стимулын арттыру арқылы есептілігі күшейеді (Boadway & Shah, 2009);

2) Шағын топтастырылған халықтың сұраныстарына қарай көрсетілген мемлекеттік қызметтер экономикалық әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді (Wallis & Oates, 1988);

3) Жеке сектордың өніміділігін арттыруға әсер етеді (Blöchliger, Égert & Fredriksen, 2013);

4) Фискалды орталықсыздандыру күшті ұлттық партиямен біріктірілген кезде басқару көрсеткіштері өседі (Ениколопов, Журавская, 2007)

5) Үкіметтің қолжетімділігін арттыру арқылы, халық пен үкіметтің жақындауына, азаматтардың мемлекеттегі үрдістерге кең ауқымды қатысуы мен қолдау көрсетуіне жеткізеді (Бухарский, Лавров, 2021);

6) Сыбайлас жемқорлық деңгейі төмендейді (Fisman, Gatti, 2002);

7) Жаңа заманауи жобалардың пайда болуына мүмкіндік береді (Oates, 1985);

8) Толық демократияға, ұзақ экономикалық өсуге жеткізеді. (Amagoh & Amin, 2012).

Кейбір экономистер бюджетті орталықсыздандырудың келесі шектеулерін де көреді:

1) Бюджетті үнемдеу болмай қалуы мүмкін (Oates, 1985);

2) Қаржы ресурстарын кедей аумақтарға дұрыс тарату тетіктері болмай білім, денсаулық, әлеуметтік қамсыздандыру салаларында да кемшіліктерге алып келуі мүмкін (Martinez-Vasquez, 2011);

3) Айтылған тұжырымның жалғасы реітнде: даму потенциалы жоқ аумақтарды күшейту бойынша шаралар алынбаса аумақтық теңсіздікке алып келуі мүмкін (Bartolini, Stossberg & Blöchliger, 2016);

4) Жергілікт билік жоғардан түсірілген трансферттер мен өзіндік табыс көздерін кешенді шығындау тетігінің болмау проблемасы туындайды (Blöchliger & Kim, 2016);

5) Таза фискалды тәуелсіздіктің жоқтығы: бюджеттік шығын бөлігін пайдалану тәуелсіздігі болғанымен, кіріс бөлігін қалыптастыру мүмкіндігі кейін қалады (ЭБДҰ, 2018).

Сондықтан да, әр ел өзінің ерекшеліктеріне қарай, шектеулерді ескере отырып бюджеттік жүйені жергілікті өзін-өзі басқару формаларына беруге тырысады. Андреас Кирия мен Ориол Рока-Сагале «ЭБДҰ үкіметінде фискалды орталықсыздандыру және қызмет сапасы» атты еңбекте ЭБДҰ ұйымына кірген елдерде орталықсыздандыру басқару сапасына оң әсер ететінін дәлелдеді [6, п.67]. Осы жерде Р.Оутстың орталықсыздандырылған басқару формасы жоғары тиімділікке жеткізеді және халықтың нақты сұраныстарын қанағаттандыратын қоғамның әл-ауқат орнатады деген теориясы да дәлел. Оутстың айтуынша мұндай басқару нәтижесінде қоғамның қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатында әр түрлі тәсілдер ойлап шығарылады, кәсіпкерлерге табыс табудың жаңа идеяларын пайдалануға ынталандыруы мүмкін [6, п.67].

Қазіргі уақытта Қазақстан да жоғарда аталған Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымымен 2008 жылдан бері қарым-қатынас жасай отырып, 2025 жылы 30 дамыған

елдер қатарына кіруді көздеп отыр. Осы мақсатқа жетудің бір тетігі бюджеттік жүйені орталықсыздандыру деуге болады.

Осы реттегі заңнама Қазақстан республикасының Бюджет кодексімен реттеледі.

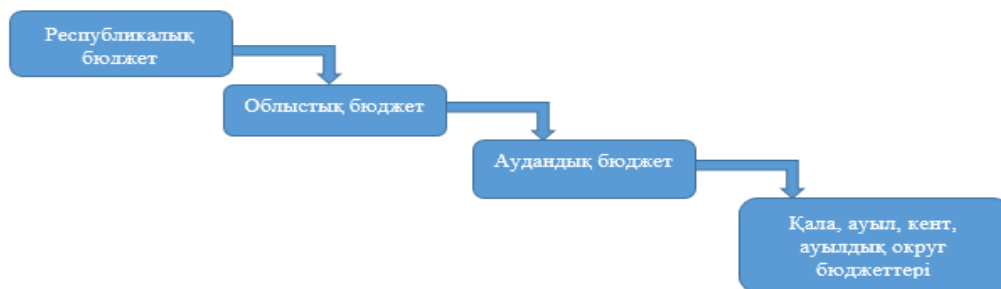
Негізгі бөлім

Қазақстанда мемлекеттік функцияларды жергілікті органдарға беру туралы 1997 жылы «Қазақстан 2030» стратегиясын қабылдаған кезде айтылды. Билікті орталықсыздандыру және өкілеттілікті орталықтан төмен тұрған билік органдарына беру мақсатында 2001 жылы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заңы қабылданып, маслихаттар мен әкімдіктер жергілікті өзін-өзі басқаратын органдар ретінде айқындалды. 2012 жылы қабылданған Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тұжырымдасын орындауда күтілетін нәтижелердің бірі ретінде алғаш рет жергілікті бюджет қаражатын пайдалану мониторингіне жергілікті халықтың кеңінен қатысуын қамтамасыз ету айтылды. Және ауылдық округтердің әкімдерінің тәуелсіз шешім қабылдауға қол жеткізуі үшін өзінің қаржылық құралдарымен, мүлкімен және басқа да ресурстық мүмкіндіктерін пайдаланудағы шектеулер кедергі болатыны көрсетіліп, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту ауылдық округтерден басталу қажеттілігі айқындалды.

Осындай мақсаттар «Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамның» 98-қадамында да айқындалып, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына дербес бюджет беріліп, оны талқылауға азаматтардың қатысу тетіктері жетілдіру қажеттілігі жазылды.

Концепцияны және Ұлт жоспарын орындау нәтижесі ретінде 2018 жылғы 1 қаңтарда аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджеттері пайда болды және оларға сол жерде тіркелген кәсіпкерлерден түсетін табыс салығын, жер, көлік және сыртқы жарнамадан түсетін салықты жинау құқығы берілді. Бұл қадам ауылдық округтерге өздерінің шығындарын жергілікті қоғамдастықпен біріге отырып жоспарлауға және ауылдың қажеттіліктеріне қарай бөлуге мүмкіндік берді.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бюджет құрылымы 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджеті құрылымы*

* (құрылым авторлармен Бюджеттік кодекс негізінде жасалған)

Көрсетілген құрылым бойынша республика бірінші деңгейдегі бюджет, облыс, аудан, ауылдық округтер сәйкесінше 2, 3, 4-ші деңгейлі бюджеттер болып айқындалған.

Аталған заңнамалар жергілікті өзін-өзі басқару органдарының даму векторын нақты айқындады. Бірақ, төртінші деңгейдегі бюджет әлі де қаржылай көмекті қажет етіп отыр. Ауылдық округтердің дамуының экономикалық негізі, әсіресе салық түсімдерін оңтайландыру проблемалары орын алды.

Сондықтан, жергілікті өзін-өзі басқару мен мемлекеттік органдарының өкілеттіктерін одан әрі ажырату мақсатында 2021 жылғы тұжырымдама негізінде фискалды орталықсыздандыру түсінігі енгізілді. ҚР Президенті Қ. Тоқаев ауылдық округтердің өкілеттігін күшейту мақсатында республикалық бюджеттен жергілікті бюджетке кейбір салық түсімдерін беру қажеттілігін «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам»

Жолдауында атап өтті. Орындау негізінде жер учаскелерін пайдалану, сату, аренда құқығын сатуға байланысты салықтар ауылдық округтерге берілді.

Мұнда фискалды орталықсыздандыру жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайту ауылдық округ бюджетінің қаржылық мүмкіндіктері күшейтіле отырып жалғастыру ретінде түсініледі. Яғни, жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуде жоғары тұрған деңгейге қаржылық тәуелділікті біртіндеп төмендету және қолданыстағы кіріс көздерін ауылдық округ бюджетіне түсімдердің қосымша түрлерін беру есебінен ұлғайту болып табылады.

Төртінші деңгейдегі бюджетке салық түрлерін беру арқылы бюджет түсім бөлігінің өзгеруі 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте – 2018-2023 жылдары төртінші деңгейдегі бюджетке түскен түсімдер*

Түсімдер (млрд.т.)	2018	2019	2020	2021	2022	2023
4 деңгей бюджеті	32,2	33,4	33,7	31,9	42,1	67,7

*автормен Мамышев, 2024 мәліметтері [10] негізінде құрастырылды)

Кестеде 2018 жылы салықтық түсімдерді ауылдық округтерге берген уақыттағы және 2023 жылға қарай табыс көзінің қосымша салықтарды беру нәтижесінде 2,2 есеге өскені көрсетілді.

2024 жылдан бастап мүлікке салықтың бөлігі, су ресурстарын пайдалану үшін төлемдер, лицензиялық жиын өзін-өзі басқару формаларына берілу көзделсе, келесі жылдары жалпы декларациялау енгізілген соң корпоративтік табыс, бір көзден алынатын табысқа табыс салығы, пайдалы қазбаларды, жер асты сулары мен емдік балшықтарды игеруден түсетін табыстарды беру қарастырылатын болады. Мұны президент Қ. Тоқаев 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауында да, орта мерзімге бекітілген экономикалық саясатта да айқындады.

Нәтижесінде ауылдық округтер жылына қосымша 115 миллиард теңге табыс түсіреді деп күтілуде.

Осы мақсатта, фискалды орталықсыздандыру саясатының орындалуы барысында аумақтардың өсуі 30 пайыз құрауы, ал ауылдардың республикалық трансферттерге тәуелділігі 25 пайызға төмендеу қажеттілігі жоспарланып отыр.

Ағымдағы 2024 жылдың 1 қараша уақытына Мемлекеттік бюджеттегі республикалық және жергілікті бюджеттердің үлес салмағы 2-кестеде көрсетілген.

2-кесте – 2024 жылғы 1 қараша жағдайына мемлекеттік бюджетке түскен түсімдердің құрамы*

түсім атаулары	Мемл.бюджет	Респ.бюджет	Жерг.Бюджет	Респ. бюджет үлесі	Жерг. бюджет үлесі
	4	7	10		
Салық түсімдері	14 940 754 421	9 037 097 185	5 903 657 236	60,5	39,5
Табыс салығы	5 743 209 203	2 540 811 360	3 202 397 843	44,2	55,8
Өлеуметтік салық	1 295 024 930	0	1 295 024 930	0,0	100,0
Меншікке салық	532 248 112	0	532 248 112	0,0	100,0
Ішкі салықтар	5 635 075 001	4 860 849 286	774 225 714	86,3	13,7
Басқа да салықтар	2 468 048	1 951 097	516 952	79,1	20,9
Заңнамалық маңызы бар құжаттар дайындағаны үшін міндетті алымдар	103 104 886	3 861 200	99 243 685	3,7	96,3
Салықтық емес түсімдер	1 323 823 436	946 451 467	377 371 969	71,5	28,5
Негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер	160 238 242	6 128 659	154 109 583	3,8	96,2
Барлық табыс	16 424 816 099	9 989 677 310	6 435 138 788	60,8	39,2

*автормен ҚР Қаржы министрлігінің Мемлекеттік табыстар комитетінің аумақтар бойынша жасалған нақты түсімдер бойынша есебі негізінде құрастырылды)

Жолдауда айтылған жергілікті бюджетті басқару, салыққа қатысты жеңілдіктерді анықтау құқықтарын беру тәуелсіз шешім қабылдауға стимул берумен қатар, ауылдық округ әкіміне жоғары деңгейде жауапкершілік артады. Экономикалық саясатта көзделген «халық қатысатын бюджет» практикасы аясында әкім халық алдында бюджетті жоспарлау және бөлу бөлігінде есепті болады. Бұл шара сыбайлас жемқорлық нышандарының пайда болмауына да негіз.

Фискалды орталықсыздандыру жүргізу мақсатында салық түсімдері ауылдық округтерге берілгенмен, шамамен 80% пайызы жоғары тұрған бюджеттерге алынатыны анықталып отыр. Олай болса, ауылдық округтер жиналған түсімдері өздерінің бетінше пайдалана алмайды.

Сондықтан, бюджеттік жүйені орталықсыздандыруды одан әрі жетілдіру және «нәтижелерді басқару» саясатына көшу мақсатында Сингапур моделінің негізінде 2025 жылдан бастап блоктық бюджет енгізіледі. Қабылданған өзгеріс жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қаржы құралдарын қайта бөлуде еркіндік береді, нарыққа икемділігі мен қаржылық тәуелсіздігін күшейтеді. Жоба әзірше пилоттық түрде екі министрлік пен екі облыс негізінде жүргізіледі.

Жергілікті бюджет шығындарын жоспарлау аумақтың даму және инвестициялық жоспарларына сәйкес жүргізіледі деп есептеледі. Жоспарды дайындау кезінде ауданның немесе ауылдық округтің жетістікке жеткен тұстары мен шешілмей отырған проблемалары анықталады.

Орталықсыздандырылған бюджеттік жүйенің бұл тетігі тиімді, ашық жүргізілу арқылы ұлттық саясаттың мақсаттарына жеткізуі мүмкін. Басты ерекшелігі шығыстар лимиттері үш жылға және орташа есеппен алынған тегістелген жалпы ішкі өнім деңгейінде белгіленеді.

Блоктық бюджетті Сингапур 2000 жылдан бері қолданады және келесі артықшылықтарын анықтады:

- 1) Министрліктер мен жергілікті әкімдіктердің жеке шешім қабылдау құқығы мен жауапкершілігі күшейеді;
- 2) Шығындарды қайта бөлу тұрақты және жоспарлы жүргізіледі. Ұзақ мерзімді жоспарларды орындауға мүмкіндік береді;
- 3) Қаржы құралдарын пайдалану икемділігі. Жоғардан қаражат сұрамай келесі жылғы бюджеттен қарызға алуға болады;
- 4) Бюджеттік рәсімдеулерді қайта қарап, қайта бекітуді қажет етпейді. Түзетулермен өзгертуге болады;
- 5) Шығындарды қайта бөлуде еркіндік басты проблемалық мәселелерді бірінші кезекте шешуге, қажет уақытта үнемдеуге мүмкіндік береді.

Пилоттық жобаға Қазақстан Республикасының Су ресурстары және ирригация министрлігі, Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрлігі, Батыс Қазақстан облысы және Қарағанды облысы бюджеттері енгізілді. Орындалуы тұрақты көрсеткіштерге жеткізсе, мемлекет экономикасының халықаралық серіктестер мен инвесторларға инвестициялық тартымдылығын күшейтеді. Нәтижесінде елдің бюджеттік саясатына сенімділік туады.

Қорытынды

Уильям Бердтың орталықсыздандыру реформасы төрт негізгі принципке негізделеді деген. Олар: шығындарды бөлу, табыстарды бөлу, үкіметаралық трансферттер/гранттар және ұлттық қарыз. Блоктық бюджет құралын пайдалану жергілікті өзін-өзі басқару органдарының тәуелсіздігіне жеткізудегі алғашқы қадамдардың бірі.

Осы негізде фискалды орталықсыздандыруды пайдалану тәртібі өзгермелі болғанымен мемлекеттік функцияларды орындаудағы жауапкершілік, салық жинаудағы өкілеттілікті бөлу және шығындарды тиімді жұмсау сияқты факторлар тұрақты болуы

кажет. Бұл факторларға қол жеткізудің мысалы ретінде Джеймс Форд мынадай шарттар болу қажеттігін айтады:

- жергілікті басқару органдары сол жердегі қаржы, фискалды органдармен тығыз байланыс жасап отыру;
- қаржы ресурстарының көлемі, мемлекеттік қызметтердің түрлері мен көрсету көздері туралы жергілікті қоғамдастықтарға тұрақты ақпарат беріліп отыру;
- есептілік негізінде жергілікті халықтың бюджетті бөлуге қатысуына мүмкіндік тудыруы қажет [7, п.20].

Қорытындылай келе келесі тұжырым жасауға болады:

Жергілікті билік органдары орталықтан бөлінетін қаражатты тиімді жұмсау мүмкіндіктері аз. Ол қаражат маңыздылығы төмен мақсаттарға бөлінеді немесе үнемсіз шығындалады. Ал, салық жинау және шығындарды бөлу өкілеттіктері берілген кезде жауапкершілік те артады және қаражатты тиімді пайдалану мақсатында нақты шаралар ойластырылады.

Сондықтан, бюджеттік жүйені орталықсыздандыру тиімді өту үшін әрбір облыста, аудан және ауылда экономикалық даму жоспары құрылуы қажет. Тұрақты және нақты мақсаттар анықталған кезде ғана жергілікті билік өзін-өзі қамтамасыз етіп, қаржыландыруға қол жеткізеді.

Нәтижесінде халықтың өмір жағдайы жақсарады, біркелкі емес, әрбір аумақтың тұрақты экономикалық дамуы қамтамасыз етіледі, мемлекеттік құрылым күшейеді және өз ауылына, ауданына жан ашитын азаматтық қоғам қалыптасуына алғышарттар салынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Әділетті мемлекет. біртұтас ұлт. берекелі қоғам» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы – “Әділет” АҚЖ. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_2
2. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі// Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі – “Әділет” АҚЖ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095>
3. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 28 қарашадағы № 438 Жарлығы – “Әділет” АҚЖ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1200000438>
4. «Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 18 тамыздағы № 639 Жарлығы – “Әділет” АҚЖ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000639>
5. «Орта мерзімді кезеңге арналған экономикалық саясатты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 5 сәуірдегі № 275 қаулысы – “Әділет” АҚЖ. (n.d.). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000275>
6. Altunbaş, Y., & Thornton, J. (2011). Fiscal decentralization and governance. Public Finance Review, 40 (1), 66–85. <https://doi.org/10.1177/1091142111424276>
7. Ebel R.&Yilmaz S., (2002). Concept of fiscal decentralization and worldwide overview. World Bank Institute, <https://www.researchgate.net/publication/253798443>
8. Kyriacou, A. P., & Roca-Sagalés, O. (n.d.). Decentralization and Governance in Europe: Evidence from Different Expenditure Components. ScholarWorks @ Georgia State University. <https://scholarworks.gsu.edu/icepp/166/>
9. Адамбаев Е.А., Кантарбаева А. «Децентрализация государственного управления в Казахстане: проблемы и пути решения. «Аль-Пари». 2000 № 3-4
10. Мамышев Ж. (2024, 11 наурыз). «Минфин прогнозирует увеличение поступлений в сельские бюджеты более чем на 100 млрд тенге ежегодно» // Kursiv Media Казахстан. <https://kz.kursiv.media/2024-03-11/zhn-minfintaxesaul/>
11. 2024 жылға арналған салықтар мен мемлекеттік бюджетке төлемдердің нақты түсімдері бойынша ақпарат// ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің есебі// [Облыстар бойынша салықтар мен мемлекеттік бюджетке төлемдердің нақты түсімдері](#)

СОЗДАНИЕ НЕОБХОДИМОГО УРОВНЯ АКТИВНОСТИ И ИНФОРМИРОВАННОСТИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ВОПРОСАХ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Шнарбаев Б.К.,
д.ю.н., доцент,
главный научный сотрудник
Карагандинский университет
Казпотребсоюза

***Аннотация:** Антикоррупционное законодательство страны, является одним из факторов становления системы общегосударственных антикоррупционных мер, совершенствуется в соответствии с теми изменениями, которые происходят в экономической и социальной сферах жизнедеятельности нашего общества.*

Антикоррупционный процесс на основе экскурса проведенной работы в этом направлении позволяет оценить уровень и значимость проведенной работы государственных органов и гражданского общества.

Систематизированный и комплексный подход к совершенствованию законодательной базы борьбы с коррупцией нашел отражение в улучшении оценки страны международным сообществом по линии противодействия коррупции. Согласно рейтингу Индекса восприятия коррупции «Транспаренси Интернэшнл» для Казахстана стратегической целью является достижение 47 баллов по итогам 2026 года, 55 баллов – к 2030 году.

В деятельности государства прослеживается прямой нитью важность вовлечения гражданского общества в эту борьбу, на основе развития прав личности, ее добропорядочности через антикоррупционное просвещение и создание атмосферы «нулевой» терпимости к любым ее проявлениям.

Перед гражданским обществом и государственными органами стоит задача довести до всех наших граждан, а не только государственных служащих важность формирования антикоррупционного поведения, которое позволит обществу исключить разного рода негативные аспекты тормозящие развитие государства, осознать общую ответственность за свою страну, воспитание молодого поколения, которое должно помочь государству выйти на новый уровень развития.

***Ключевые слова:** антикоррупционная политика, нулевая терпимость, концепция антикоррупционной политики, рейтинг «Транспаренси Интернэшнл», гражданское общество, информированность.*

На современном этапе в Казахстане создана правовые и организационные основы для преодоления коррупции или сдерживания ее роста, накоплен определенный опыт борьбы с ней. Следует отметить состояние антикоррупционного законодательства Казахстана, которое находится в постоянном обновлении и дополнении, что позволяет реагировать на коррупционные проявления, в том числе новые формы и виды их осуществления.

Антикоррупционное законодательство страны развивается в течение всего времени обретения независимости государства, является одним из факторов становления системы общегосударственных антикоррупционных мер, совершенствуется в соответствии с теми изменениями, которые происходят в экономической и социальной сферах жизнедеятельности нашего общества.

Для ясного представления объективности процесса антикоррупционного процесса в нашей стране необходим небольшой экскурс проведенной работы в этом направлении, для того чтобы оценить уровень и значимость проведенной работы.

Были приняты ряд государственных программ, которые способствовали обеспечению системности проводимой работы.

В целях реализации международных соглашений и международного сотрудничества в области борьбы с коррупцией 4 мая 2008 года Республикой Казахстан ратифицирована Конвенция ООН против коррупции, подписаны 25 многосторонних и двусторонних международных договоров с правительствами Румынии, Польши, Эстонии, Хорватии, Грузии, Словакии, Латвии, Китая, Турции, Объединенных Арабских Эмиратов, Египта и Франции и рядом других стран по вопросам противодействия коррупции.

В период 1998 – 1999 годы приняты законы Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией» и «О государственной службе», а также Указ Президента Республики Казахстан от 3 мая 2005 года № 1567 «О Кодексе чести государственных служащих Республики Казахстан», которые на первоначальном этапе стали действенным средством борьбы с коррупцией и определили статус, права и обязанности государственных служащих, требования к их морально-нравственному облику и деловым качествам. По мере реализации первоначальных задач указанные законы утратили свою силу, и как мы указывали, в соответствии с требованиями времени были приняты новые законы, к которым относятся законы Республики Казахстана «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года [1], «О государственной службе Республики Казахстан» от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК [2].

Надо указать значимые этапы в борьбе с коррупцией, результатами которых, стало принятие:

Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования борьбы с коррупцией», которым введена конфискация имущества, добытого преступным путем и переданного осужденным в собственность других лиц;

Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшего усиления борьбы с коррупцией» направленного на:

усиление ответственности должностных лиц за совершение коррупционных преступлений и правонарушений путем увеличения штрафных санкций и введения конфискации имущества;

возложение на руководителей государственных органов, государственных организаций и организаций с долей государственного участия непосредственную обязанность по противодействию коррупции с установлением за это персональной ответственности;

установление мер по стимулированию антикоррупционного поведения граждан, включающие механизмы поощрения деятельности граждан, направленные на оказание содействия в пресечении и раскрытии коррупционных правонарушений;

выработку мер противодействия «корпоративной коррупции».

В этой связи в целях предотвращения коррупционных проявлений Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной службы и борьбы с коррупцией» в законодательство внесены поправки направленные на установление:

оснований для определения перечней должностей с высоким риском совершения коррупционных правонарушений;

повышенных требований для поступления и прохождения службы на этих должностях;

обязательств для лиц, претендующих на занятие указанных должностей, о возможности применения в отношении них специальных проверок на предмет соблюдения ими антикоррупционного поведения.

Подписан ряд Указов Президента РК направленных на борьбу с организованной преступностью и коррупцией, в частности «О дополнительных мерах по усилению борьбы с преступностью и коррупцией и дальнейшему совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан» [3] от 22 апреля 2009 года. Одной из наиболее интересных или дискуссионных мер, как нам представлялось на тот момент было

предписание данного Указа ввести в обязанность государственного служащего доводить до сведения руководства государственного органа, в котором он работает, или до правоохранительных органов о ставших ему известными случаях коррупционных правонарушений, предусмотрев за невыполнение данной обязанности дисциплинарную ответственность. Эта мера в настоящее время работает, но насколько она выполняет свое предназначение трудно говорить. Этот вопрос нашел отражение в пунктах 52, 53 плана действий по реализации Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы, которые предусматривают совершенствование Правил поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих содействие в противодействии коррупции. Усиление государственной защиты лиц, сообщающих о коррупции, в том числе путем защиты их трудовых прав, гарантирования конфиденциальности информации о заявителе и об оказанном им содействии.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2011 года № 308 утверждена Отраслевая Программа по противодействию коррупции в Республике Казахстан на 2011 – 2015 годы, которая в настоящее время утратила силу.

Систематизированный и комплексный подход к совершенствованию законодательной базы борьбы с коррупцией нашел отражение в улучшении оценки страны международным сообществом по линии противодействия коррупции. Согласно рейтингу Индекса восприятия коррупции «Транспаренси Интернэшнл» Казахстан в 2010 году занял 105 место среди 178 стран, тогда как в 2009 году находился на 120 позиции, в 2008 году – на 145.

К 2015 году Казахстан планировал занять не ниже 90 места среди 180 стран в рейтинге «Транспаренси Интернэшнл» по индексу восприятия коррупции. По итогам 2020 года в Индексе восприятия коррупции Transparency International Казахстан впервые получил 38 баллов из 100 возможных, заняв 94 место среди 180 стран. По итогам 2023 года Казахстан снова попал в ряд высоко коррумпированных стран, набрав 39 баллов из 100 возможных (97 место среди 180 стран).

Улучшение позиции на три балла по сравнению с прошлым годом объясняется прежде всего активизацией гражданского общества после Кантара, вынудившего государственные органы произвести некоторые улучшения в области антикоррупционных реформ, возврата активов и задержании высокопоставленных чиновников и их родственников. Страны, набравшие ниже 50 баллов, считаются высокор腐пированными, что препятствует экономическому развитию страны и социальному благополучию граждан», – отмечается в сообщении «Транспаренси Интернэшнл – Казахстан.

Фактически перечисленное выше, можно назвать мерами, которые носили характер превентивного и профилактического воздействия на коррупционные проявления, позволившие выстроить систему мер борьбы с коррупцией.

В соответствии с пунктом 88 Общенационального плана мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2021 года "Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны", утвержденного Указом Президента Республики Казахстан от 13 сентября 2021 года № 659, была принята абсолютно новая по содержанию и адекватная современным вызовам, Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы, подписана Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802, (далее концепция) [4].

Данная Концепция объективно отражает достигнутые результаты, которых немало в настоящее время, признает ключевые проблемы, требующие решения в среднесрочной перспективе, представлен обзор международного опыта, где мы видим чего достигли зарубежные страны в борьбе с коррупцией.

Международным уголовным правом понятие коррупционного преступления легализовано в 1999 г. Конвенция Совета Европы об уголовной ответственности за коррупцию сформулировала составы целого ряда преступлений, проявляющихся в различных вариантах активного и пассивного подкупа должностных лиц и иных

разновидностях корыстного злоупотребления служебным положением, рассматриваемых, согласно Конвенции, как преступления коррупционные.

В этих странах коррупция осознается правительствами как серьезная проблема национальной безопасности, рассматривается как внешняя и внутренняя угроза, усилия по ее ограничению масштабны и, как правило, институционализированы.

В Нидерландах, как самой демократичной стране, система борьбы с коррупцией включает, в частности, следующие ключевые процедурные и институциональные меры:

1) систему мониторинга возможных точек возникновения коррупционных действий в государственных и общественных организациях и строгого контроля за деятельностью лиц, находящихся в этих точках, а также систему подбора лиц на должности, опасные с точки зрения коррупции;

2) систему наказаний за коррупционные действия, при этом основной мерой является запрещение работать в государственных организациях и потеря всех социальных льгот, предоставляемых государственной службой;

3) систему поощрений позитивных действий должностных лиц, направленную на то, чтобы чиновнику и в материальном, и в моральном плане было выгодно вести себя честно и эффективно;

4) систему государственной безопасности по борьбе с коррупцией типа специальной полиции, обладающей значительными полномочиями по выявлению случаев коррупции.

Во многих странах одним из главнейших направлений борьбы с коррупцией является кадровая политика. Государственное администрирование строится на принципе меритократии и ориентировано на службу. Чиновникам гарантирована достойная оплата труда. Особое значение законодатель придает запретам в отношении политиков, государственных и муниципальных служащих.

В раздел 4 концепции представлено «Видение развития антикоррупционной политики», через переход от рутинного противодействия коррупции к коренному изменению общественного сознания, неприятию населением любых форм коррупции и nepотизма, приоритету превентивных мер. В сфере противодействия коррупции стратегической целью является достижение 47 баллов в Индексе восприятия коррупции Transparency International по итогам 2026 года, 55 баллов – к 2030 году. Это говорит о признании вышеуказанного места нашей страны в Индексе восприятия коррупции, что говорит о знании ситуации и видения проблемы ее разрешения.

Раздел 5 концепции. Основные принципы и подходы развития антикоррупционной политики, представлен 10 принципами, новым из которых является 10 принцип «качественной цифровой трансформации», а также шестью задачами: 1) формирование нетерпимости к коррупции; 2) исключение возможностей коррупции; 3) совершенствование мер по обеспечению неотвратимости ответственности; 4) усиление роли гражданского общества в противодействии коррупции; 5) обеспечение эффективного мониторинга реализации антикоррупционных мер; 6) дальнейшее совершенствование деятельности уполномоченного органа по противодействию коррупции.

В указанных мерах прослеживается прямой нитью важность вовлечения гражданского общества в эту борьбу, на основе развития прав личности, ее добропорядочности через антикоррупционное просвещение и создание атмосферы «нулевой» терпимости к любым ее проявлениям.

Перед гражданским обществом и государственными органами стоит задача довести до всех наших граждан, а не только государственных служащих важность формирования антикоррупционного поведения, которое позволит обществу исключить разного рода негативные аспекты тормозящие развитие государства, осознать общую ответственность за свою страну, воспитание молодого поколения, которое должно помочь государству выйти на новый уровень развития. Граждане страны должны понимать, что от их поведения, исключающего коррупцию не только в формате государства, но и на бытовом уровне

невозможно создать общество в котором отношения будут строиться на основе права и уважения друг к другу.

Компетентные государственные органы должны стремиться к полному информированию граждан о состоянии коррупции в стране, не только на основе индекса восприятия коррупции, а на реальной основе, через получение полной и достоверной информации, по всем вопросам государственного строительства, которые имеют первостепенное значение для каждого гражданина, о всех позитивных и негативных аспектах, которые влияют на формирование благосостояния государства и каждого гражданина. Это будет способствовать активности граждан, формированию гражданской позиции, что возможно только через информированность гражданского общества в вопросах антикоррупционной политики государства.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.)

2. Закон Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан» от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2024 г.)

3. Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ОНКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Шумаков Д.В.,
магистрант группы ИСМ-23-2,
Томилова Н.И.,
к.т.н., доцент кафедры ИВС,
Карагандинский технический
университет имени Абылкаса
Сагинова»,
Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье представлены результаты проектирования системы анализа и прогнозирования онкологических заболеваний. Использование разнообразных графических представлений данных позволяет эффективно анализировать и визуализировать информацию, необходимую для диагностики и прогнозирования онкологических заболеваний.

Ключевые слова: экспертная система, нейронная сеть, система прогнозирования.

В настоящее время онкологические заболевания являются одной из самых серьезных проблем в медицине, и их раннее обнаружение имеет решающее значение для успешного лечения и выживаемости пациентов. Одним из способов повышения эффективности диагностики онкологических заболеваний является использование современных методов машинного обучения и искусственного интеллекта.

Экспертные системы, основанные на алгоритмах машинного обучения, могут анализировать данные пациентов и помогать врачам в принятии диагностических решений. Python с библиотекой Keras является одним из наиболее популярных инструментов для разработки и обучения нейронных сетей, что делает его идеальным выбором для создания экспертной системы по определению онкологических заболеваний.

Одним из инновационных подходов к диагностике рака является использование экспертных систем. Экспертные системы – это программные средства, способные воспроизводить экспертные знания и опыт специалистов в определенной области. В случае онкологии, экспертная система может быть настроена на анализ симптомов и результатов обследований пациента, что позволяет определить вероятность наличия онкологического заболевания с высокой точностью и скоростью.

Целью данной статьи является представление результатов проектирования системы прогнозирования онкологических заболеваний, реализованной на языке программирования Python.

Ведущие технологические компании, использующие Python в качестве языка программирования в 2024 году и использующие его в технологических стеках нескольких крупных компаний [1, с.138].

Google – всемирно известная цифровая компания, известная своим участием в различных онлайн-сервисах, таких как Android, Поиск, Stadia, YouTube и других.

Google – один из самых известных технологических гигантов, использующих Python. Компания использует этот язык с момента его запуска и будет продолжать это делать, поскольку его сравнительно легко поддерживать и использовать, что позволяет быстро разворачивать его в различных секторах.

Python используется в поисковых системах компании, а также в проектах искусственного интеллекта (ИИ), машинного обучения (ML) и робототехники. Python также широко используется для участия и поддержки приложений.

Netflix – отличный пример компании, которая выбрала программирование на Python из-за обширной экосистемы инструментов, обеспечивающих работу их системы. Основным источником дохода компании являются подписки на ее потоковый сервис.

Эта услуга предлагает потоковое интернет-вещание телевизионных шоу и фильмов, в том числе оригинального производства. Одно из динамических программ, которое компания использует для усиления безопасности структуры, оценки отчетов о данных и генерации оповещений, было построено на Python.

Netflix использует Python для предоставления возможностей машинного обучения, которые анализируют фильмы, улучшают потоковую передачу и извлекают изображения для отображения миниатюр. Python используется во всей системе.

Amazon – один из самых известных игроков на онлайн-рынке, который использует Python в нескольких аспектах своей платформы. Он реализован в системе рекомендаций продуктов и предложений Amazon, которая использует искусственный интеллект и машинное обучение для анализа вещей и рекомендаций клиентам.

Поскольку Amazon имеет дело с огромными объемами данных, ей требовались технологии для их обработки, и Python удовлетворяет эти потребности благодаря своей высокой масштабируемости и способности интегрироваться с другими технологиями, такими как Hadoop.

Reddit – это сеть социальных новостей, обзоров контента и дискуссионных сайтов. Reddit находится под сильным влиянием Python и его обширной коллекции библиотек, которая создается путем постепенного создания радикально модифицированной версии каждого используемого модуля.

Reddit изначально был написан на Lisp, но был переписан на Python через шесть месяцев после запуска в декабре 2005 года. Python предлагал более фантастический выбор библиотек кода и был более гибким в разработке, что и стало основной причиной перехода.

Web.py, веб-фреймворк, на котором тогда работал сайт, теперь является проектом с открытым исходным кодом. Python был в основе всего и служил основой программного обеспечения.

Instagram – это социальная сеть и сетевая платформа для обмена фотографиями и видео. Это одна из самых известных компаний, использующих Python в сочетании с Django, которая только что приняла Python 3. Instagram выбрал Python из-за его простоты, эффективности и практичности.

Эти критерии очень важны для любого растущего бизнеса. Это приятный язык для разработчиков, который фокусируется на критических аспектах. Instagram рассматривал возможность перехода на PHP, но после некоторого размышления решил, что Python – лучший вариант. Однако они преодолели свою проблему, добавив больше компьютеров AWS, и теперь динамика положительная.

Spotify – один из самых известных вариантов использования Python для анализа данных и серверной разработки. По состоянию на апрель 2020 года у этой компании, предоставляющей услуги потоковой передачи музыки и мультимедиа, было 286 миллионов пользователей в месяц, в том числе около 130 миллионов платных участников.

Spotify использует Hadoop для своих больших данных и Luigi, инструмент Python, который работает с Hadoop. Луиджи контролирует работу библиотек компании и собирает записи об ошибках, чтобы быстро устранять сбои.

Этот пакет использует методы машинного обучения для поддержки таких функций, как радио, рекомендации и открытия.

Одной из многих компаний, использующих Python, является Facebook, социальная сеть, которая придумала термин «Роке». Популярность Facebook с годами росла. Поэтому крайне важно понять технологию, которая обеспечила рост Facebook.

Python в основном используется в серверной части Facebook для производственного проектирования – отрасли разработки, которая сочетает в себе системную и программную инженерию.

По сути, команда инженеров-технологов обеспечивает бесперебойную работу Facebook почти для двух миллиардов человек по всему миру. Python играет важную роль в этом процессе.

Uber начинался как сервис совместного использования поездок, чтобы пассажиры чувствовали себя в большей безопасности, обеспечивая при этом удобство по низкой цене. Uber теперь добавил в свое предложение Uber Eats, службу доставки еды.

Большинство сервисов Uber построены на Python и Node.js, а Go и Java также вносят свой вклад в стек программного обеспечения компании. Tornado – предпочитаемая платформа Python для Uber.

Лучше всего воспринимать Pinterest как онлайн-альбом для вырезок. Pinterest позволяет пользователям делиться своими увлечениями с помощью графических значков, которые отражают хобби, дизайнерские идеи, вдохновение для образа жизни и т. д.

Разработчики Pinterest используют Python, в первую очередь Django, на уровне приложений, а также Tornado и немного Node.js для веб-серверов.

Возможно, трудно поверить, что НАСА – еще одна глобальная компания, использующая Python, но это так. Национальное управление по аэронавтике и исследованию космического пространства (НАСА) использует Python для планирования полетов шаттлов и управления данными в своей системе автоматизации рабочих процессов (WAS).

Простота Python позволяет НАСА выполнять требования проекта, не замедляясь из-за внешних сложностей. НАСА также использует Python для нескольких других проектов, которые можно увидеть на странице их проектов с открытым исходным кодом.

Тип пользовательского интерфейса – объектно-ориентированный. Объектно-ориентированные интерфейсы используют модель взаимодействия с пользователем, ориентированную на манипулирование объектами предметной области. В рамках этой модели пользователю предоставляется возможность напрямую взаимодействовать с каждым объектом и инициировать выполнение операций, в процессе которых взаимодействуют несколько объектов.

На рисунке 1 представлена диаграмма переходов состояний (SDT).

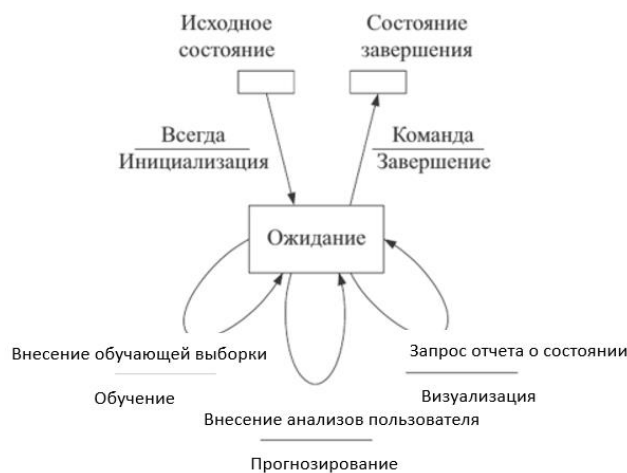

Рисунок 1 – Диаграмма (SDT)

TensorFlow – это бесплатная библиотека программного обеспечения с открытым исходным кодом для машинного обучения и искусственного интеллекта. Его можно использовать для решения множества задач, но особое внимание уделяется обучению и выводу глубоких нейронных сетей [2, с.922].

Он был разработан командой Google Brain для внутреннего использования Google в исследованиях и производстве. Исходная версия была выпущена в 2015 году под лицензией Apache 2.0. Google выпустил обновленную версию TensorFlow 2.0 в сентябре 2019 года.

TensorFlow можно использовать на различных языках программирования, включая Python, JavaScript, C++ и Java, что упрощает его использование в различных приложениях во многих отраслях.

TensorFlow – это второе поколение Google Brain. Версия 1.0.0 была выпущена 11 февраля 2017 г. В то время как эталонная реализация работает на одном устройстве, TensorFlow может работать на нескольких процессорах и графических процессорах (с дополнительными расширениями CUDA и SYCL для общих вычислений на графических процессорах). TensorFlow доступен на 64-разрядных версиях Linux, macOS, Windows и мобильных компьютерных платформах, включая Android и iOS.

Keras, библиотека глубокого обучения Python, предоставляет высококачественные API-интерфейсы нейронных сетей, поддерживает несколько серверных частей (TensorFlow, CNTK и Theano) и позволяет быстро экспериментировать.

Ключевой философией библиотеки, по-видимому, является способность двигаться от идеи к результату с минимально возможной задержкой. Кажется, библиотека упрощает создание прототипов. Это позволяет пользователям создавать как сверточные сети, так и рекуррентные сети, а также их комбинации. И он работает плавно как на процессоре, так и на графическом процессоре.

Keras – это API, разработанный для людей, а не машин. Keras следует передовым методам снижения когнитивной нагрузки: он предоставляет согласованные и простые API, сводит к минимуму количество действий пользователя, необходимых для распространенных случаев использования, и предоставляет четкие и действенные сообщения об ошибках. Keras также уделяет большое внимание созданию превосходной документации и руководств для разработчиков [3, с.113].

Цель Keras – предоставить несправедливое преимущество любому разработчику, который хочет создавать приложения на основе машинного обучения. Благодаря компиляции XLA с помощью JAX и TensorFlow модели работают быстрее и их легче развернуть на любой поверхности (сервер, мобильное устройство, браузер, встроенное ПО) с помощью компонентов развертывания из экосистем TensorFlow и PyTorch, таких как TF Serving, TorchServe и TF. Lite, TF.js и другие.

На рисунке 2 представлена диаграмма потоков данных (DFD)

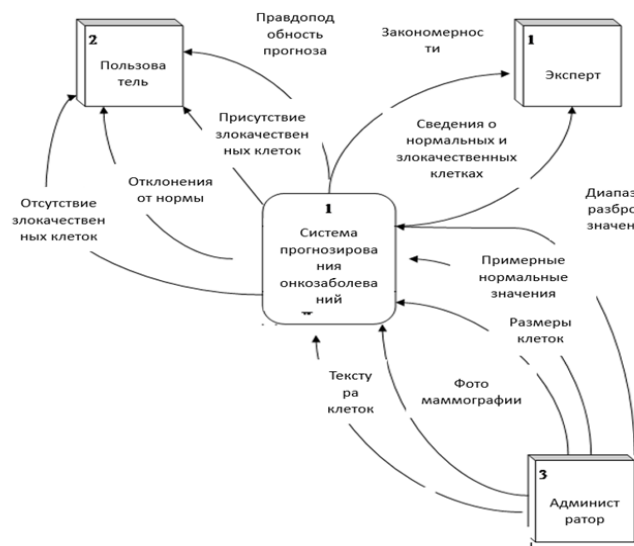

Рисунок 2 – Диаграмма потоков данных (DFD)

Предназначение экспертной системы состоит в том, чтобы по набору характеристик, полученных врачом при обследовании, определить вероятность нахождения у пациента злокачественных клеток путем поиска отклонений этих клеток от нормальных по тем или иным критериям, и выставить предварительный диагноз.

Сбор данных: необходимо собрать медицинские данные о пациентах, включая результаты анализов, исследований, историю болезни и т.д. Эти данные могут быть предоставлены больницами, лабораториями и другими медицинскими учреждениями

Предобработка данных: данные могут содержать ошибки, пропуски или выбросы, поэтому необходимо провести их очистку, заполнение пропущенных значений, масштабирование и т.д.

Выбор модели: на основе очищенных данных необходимо выбрать подходящую модель машинного обучения для прогнозирования онкологических заболеваний. Возможно использование различных алгоритмов, таких как линейная регрессия, логистическая регрессия, деревья решений, случайный лес и другие.

Обучение модели: на этом этапе происходит обучение выбранной модели на подготовленных данных. Модель настраивается на обучающих данных с целью минимизации ошибки прогнозирования.

Оценка модели: после обучения модели необходимо оценить ее качество с помощью метрик, таких как точность, полнота, F-мера и т.д. Это позволит понять, насколько хорошо модель способна предсказывать раковые заболевания.

Интеграция модели: разработанную модель необходимо интегрировать в экспертную систему, чтобы она могла использоваться медицинскими специалистами для прогнозирования онкологических заболеваний.

Результаты. Использование данных инструментов в совокупности позволяет создать эффективную и точную экспертную систему, способную помочь врачам в диагностике и определении онкологических заболеваний.

Алгоритмы машинного обучения, реализованные с помощью Python и Keras, могут анализировать большие объемы данных и выявлять скрытые закономерности, что помогает в улучшении результатов диагностики.

Экспертные системы на основе данных инструментов могут быть использованы как инструмент поддержки врачей, помогая им принимать более точные и обоснованные решения.

Список использованных источников

1. Редько В.Г. Эволюция, нейронные сети, интеллект: Модели и концепции эволюционной кибернетики / В.Г. Редько. – М.: Ленанд, 2022. – 224 с.
2. Хайкин С. Нейронные сети: полный курс. – М.: Диалектика, 2020. – 1104 с.
3. Ширяев В.И. Финансовые рынки: Нейронные сети, хаос и нелинейная динамика. – М.: Ленанд, 2020. – 232 с.

АВТОМАТИЗАЦИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ РОЗНИЧНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ НА БАЗЕ ПЛАТФОРМЫ 1С: ПРЕДПРИЯТИЕ 8.3: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Щербаков А.С.

магистрант

Головачева В.Н.

*д.п.н., Карагандинский технический
университет имени А. Сагинова,
Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация: В статье рассматриваются подходы к автоматизации бизнес-процессов розничных предприятий на базе платформы 1С: Предприятие 8.3, подчеркивается ее потенциал для повышения эффективности управления, прозрачности и минимизации коррупционных рисков. Приводится методология разработки и внедрения решений, интегрируемых в практику, для улучшения управления ресурсами, учета и контроля.

Ключевые слова: информационные системы, автоматизация бизнес-процессов, розничные предприятия, антикоррупционная культура, прозрачность управления.

Интеграция науки, образования и инновационных технологий является ключевым фактором развития общества, способствующего повышению прозрачности и эффективности в различных сферах [3, с. 278]. Современные розничные предприятия сталкиваются с высокой конкуренцией, что требует автоматизации бизнес-процессов. В данной статье исследуется применение платформы 1С: Предприятие 8.3 для создания прозрачных и эффективных процессов, минимизации коррупционных рисков и повышения операционной эффективности [2].

Розничные предприятия сталкиваются с рядом проблем, включая: ручной учет данных, увеличивающий вероятность ошибок, недостаточная прозрачность операций, низкая оперативность при принятии управленческих решений, слабая интеграция с внешними системами, такими как онлайн-торговля или банки [1, с. 50].

В традиционной системе управления существует ряд факторов, способствующих возникновению коррупционных рисков:

Непрозрачность процессов: отсутствие единого подхода к учету и контролю действий сотрудников [3].

Человеческий фактор: высокая зависимость от субъективных решений, которые могут быть мотивированы личной выгодой [2, с. 49].

Сложность отслеживания данных: манипуляции с документами и информацией из-за отсутствия централизованной системы.

Низкий уровень автоматизации: использование ручного учета создает условия для ошибок и злоупотреблений.

Автоматизация бизнес-процессов позволяет решать эти проблемы путем внедрения гибких решений, адаптируемых под конкретные потребности предприятия, а также позволяет исключить эти проблемы за счет создания структурированной, интегрированной и прозрачной среды, что особенно важно для развития антикоррупционной культуры [3, с. 210].

Платформа 1С: Предприятие 8.3 является одной из ведущих технологий для автоматизации бизнеса. Ее основные преимущества:

Гибкость конфигурации: возможность адаптации под специфику конкретного предприятия.

Широкий функционал: поддержка управления продажами, складским учетом, логистикой и финансовым учетом [1, с. 55].

Интеграция с другими системами: поддержка API и модулей для взаимодействия с внешними системами.

Масштабируемость: возможность использования как в небольших компаниях, так и в крупных сетях.

Информационные технологии, такие как платформа 1С: Предприятие 8.3, играют ключевую роль в создании инновационных решений для управления бизнесом. Использование таких технологий способствует:

Централизации данных: все операции фиксируются в единой системе, что делает их доступными для анализа и аудита.

Прозрачности операций: учетные записи защищены от несанкционированного доступа и манипуляций [3, с. 145].

Сокращению человеческого фактора: автоматизация процессов снижает вероятность ошибок или злоупотреблений.

Поддержке аналитики: встроенные инструменты позволяют выявлять отклонения в деятельности и оперативно реагировать на них.

К этапам разработки централизованной системы можно отнести следующие:

Анализ текущих процессов: изучение бизнес-процессов предприятия, определение узких мест.

Проектирование системы: создание структуры базы данных, разработка интерфейсов и логики обработки данных.

Разработка и тестирование: реализация функционала в среде 1С: Предприятие 8.3, отладка системы.

Внедрение и обучение персонала: перенос данных, настройка рабочих мест, проведение обучающих семинаров.

Функциональные модули системы

Управление продажами: автоматизация процесса оформления заказов и учета реализации. Фиксация всех операций, связанных с продажами, закупками и финансовыми транзакциями.

Складской учет: мониторинг остатков и автоматизация процесса пополнения запасов.

Бухгалтерский учет: интеграция с налоговой отчетностью и оптимизация финансовых операций.

Аналитика и отчетность: инструменты для анализа продаж, планирования и прогнозирования, построение отчетов для мониторинга эффективности процессов и выявления отклонений.

Интеграция с внешними системами: автоматизация взаимодействия с банками, налоговыми органами.

В контексте прозрачности управления учета можно отнести:

Повышение прозрачности – все операции записываются в системе, что исключает возможность манипуляции данными.

Улучшение контроля – автоматизированные отчеты позволяют выявлять нарушения и анализировать деятельность в реальном времени.

Снижение коррупционных рисков – исключение бумажного документооборота и ручного учета минимизирует вероятность злоупотреблений.

Формирование культуры ответственности – автоматизация способствует внедрению стандартов прозрачности и подотчетности, что позитивно сказывается на поведении сотрудников.

Для наглядности и понимания приведу пример, смоделируем ситуацию:

Деятельность компании – сеть магазинов бытовой техники и электроники.

Проблемы до внедрения: разрозненный учет данных (из-за чего процесс формирования отчетности занимал несколько дней), ошибки в учете складских запасов, что приводило к излишкам или дефициту товаров, сложности в управлении скидками и акциями, что увеличивало недовольство клиентов, высокая нагрузка на сотрудников бухгалтерии из-за ручного ввода данных.

Решение:

Была внедрена информационная система на платформе 1С: Предприятие 8.3 с конфигурацией 1С: Управление торговлей с доработкой программистов под нужды компании.

Функционал внедренной системы: автоматизация учета продаж, складских операций и закупок, внедрение модуля управления дисконтной программой, интеграция с банковскими системами для автоматизации платежей, формирование аналитических отчетов в режиме реального времени.

Результаты внедрения:

Значительно повысилась скорость обработки данных: время на подготовку отчетности сократилось.

Сокращение издержек: снижение ошибок в учете запасов, что позволило оптимизировать закупки.

Рост лояльности клиентов: возможность гибкого управления скидками и акциями увеличивает продажи после внедрения.

Повышение производительности сотрудников: автоматизация освобождает часть времени персонала, ранее занятого рутинными задачами.

Вывод: внедрение информационной системы позволило компании повысить операционную эффективность, улучшить качество управления бизнес-процессами и создать условия для прозрачной и ответственной работы. Этот пример подтверждает важность использования современных информационных технологий для решения задач розничных предприятий.

Внедрение информационных систем на базе 1С: Предприятие 8.3 представляет собой эффективное решение для автоматизации бизнес-процессов розничных предприятий. Будущее таких систем связано с расширением функционала, интеграцией с искусственным интеллектом и развитием облачных технологий.

Интеграция инновационных технологий позволяет существенно повысить уровень прозрачности и эффективности управления, что особенно актуально в условиях формирования антикоррупционной культуры. Внедрение информационных систем на базе 1С: Предприятие 8.3 является ярким примером успешного использования современных технологий для решения этих задач.

Дальнейшие исследования в данной области могут быть направлены на разработку адаптированных решений для образовательных организаций и государственных учреждений, где вопросы прозрачности и минимизации коррупционных рисков имеют ключевое значение.

Список использованных источников

1. Смирнова Е. В., Петров К. С. Информационные технологии в управлении предприятиями торговли. – СПб.: Питер, 2022. – 256 с.
2. Киреева Л. М., Фролов И. Н. Роль автоматизации в повышении прозрачности и эффективности управления // Вестник цифровой экономики. – 2022. – №3. – С. 15–25.
3. Антикоррупционные технологии и их внедрение в управление организациями / Под ред. С. Н. Александрова. – М.: Наука, 2021. – 278 с.

ПРАКТИКА ПО СПОРАМ О РАЗДЕЛЕ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Тогайбаева Шолпан Серикбаевна,
*профессор кафедры «Юриспруденция»
Кокшетауского университета им. Абая
Мырзахметова, к.ю.н.,*
Ибраимова Гульнара Жумабековна,
*магистрант Кокшетауского
университета им. Абая Мырзахметова*

Основными нормативно-правовыми актами, регулирующими отношения, возникающие по разделу имущества супругов в РК указанным спорам, являются Конституция Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» (далее – Кодекс), Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) (далее – ГК).

При рассмотрении дел данной категории суды руководствуются нормативными постановлениями Верховного Суда Республики Казахстан: от 28 апреля 2000 года № 5 «О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака (супружества)»; от 10 июля 2008 года № 2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью»; от 9 июля 1999 года № 10 «О некоторых вопросах применения законодательства о праве собственности на жилище».

Анализ показал, что в основном суды правильно применяют положения действующего законодательства при рассмотрении дел этой категории. Затруднения возникают при рассмотрении споров по разделу недвижимого имущества.

Согласно статистическим данным информационной системы Торелик, за 9 месяцев 2020 года в суды республики поступило 2817 исков о разделе имущества, тогда как за этот же период 2019 года поступило – 3313, то есть число поступивших исков по спорам о разделе имущества в 2020 году уменьшилось на 15 %.

За 9 месяцев 2020 года судами республики всего окончено 1582 гражданских дела по искам о разделе имущества. За этот же период 2019 года – окончено 2 039 дел. При этом вынесены: решения об удовлетворении иска по 464 делам или по 29,3% от числа оконченных дел. За этот же период 2019 года – по 530 делам или 25,9%; 126 решений об отказе в удовлетворении иска или 8 % (за 9 месяцев 2019 года – 180 или 8,8 %); прекращено 583 дела с применением примирительных процедур или 36,8% (за 9 месяцев 2019 года – 781 или 38,3 %); 42 дела прекращены в связи с отказом истца от иска или 2,6% (за 9 месяцев 2019 года – 66 дел или 3.2 %) [1].

Кроме того, статистические данные указывают, что в основном принятые по анализируемой категории дел решения судов первой инстанции судами вышестоящих инстанций признаны законными и обоснованными.

Следует также отметить, что количество рассмотренных дел данной категории не является точным ввиду того, что такой спор может быть заявлен совместно с иском о расторжении брака, признании сделки недействительной и т.д. и такие дела могут быть учтены в других строках статистического отчета.

Согласно той же справке, имеются неточности при учете дел данной категории

Так, гражданское дело по иску Полихроники Д.Г. к Волколупову В.А. о разделе общего совместного имущества в виде земельного участка, рассмотренное 17 апреля 2019 года Енбекшиказахским районным судом Алматинской области, отражено в статистических данных в разделе «Споры, возникающие из жилищных правоотношений» в строке №070 «О выделении доли» [1].

Тогда как указанные дела подлежали учету в разделе «Споры в сфере брачно-семейных отношений».

Срок исковой давности

Согласно статье 8 Кодекса, исковая давность не распространяется на требования, вытекающие из брачно-семейных (супружеско-семейных) отношений, за исключением случаев, когда срок для защиты нарушенного права установлен настоящим Кодексом.

При применении норм, устанавливающих исковую давность, при рассмотрении споров, вытекающих из брачно-семейных (супружеско-семейных) отношений, суд руководствуется нормами ГК.

В силу пункта 1 статьи 37 Кодекса, раздел общего имущества супругов может быть произведен как в период брака (супружества), так и после его расторжения по требованию любого из супругов, а также в случае заявления кредитором требования о разделе общего имущества супругов для обращения взыскания на долю одного из супругов в общем имуществе супругов.

Пунктом 6 статьи 37 Кодекса предусмотрено, что к требованиям супругов о разделе общего имущества супругов, брак (супружество) которых расторгнут, применяется трехлетний срок исковой давности с момента расторжения брака (супружества).

Ранее действовавшим Законом Республики Казахстан от 17 декабря 1998 года № 321-І «О браке и семье» не был конкретизирован момент, с которого начинает течь срок исковой давности.

Пунктом 20 нормативного постановления Верховного Суда «О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака (супружества)» было дано разъяснение о том, что течение трехлетнего срока исковой давности для данных требований, следует исчислять со дня, когда супруг узнал или должен был узнать о нарушении своего права (пункт 1 статьи 180 ГК).

Следует отметить, что 31 марта 2017 года в данное нормативное постановление было внесено изменение и пункт 20 нормативного постановления был изложен следующей редакцией, которым разъяснено, что течение трехлетнего срока исковой давности для указанных требований следует исчислять при расторжении брака (супружества) в суде – со дня вступления решения в законную силу, при расторжении брака (супружества) в регистрирующих органах – со дня регистрации расторжения брака (супружества) в книге регистрации актов гражданского состояния.

Несмотря на это, в практике судов республики до настоящего времени имеет место применение судами срока исковой давности по делам данной категории не с момента расторжения брака, а с момента когда супруг узнал о нарушении своего права.

Так, судом первой инстанции отказано в иске Шайхутдинова М.М. к Шайхутдиновой Н.А. о разделе жилого дома в связи с пропуском срока исковой давности с момента расторжения брака.

Судебная коллегия по гражданским делам Костанайского областного суда, изменяя решение суда, указала, что судом неправильно применен срок исковой давности, поскольку Шайхутдинов М.М. после расторжения брака продолжал проживать совместно с Шайхутдиновой Н.М., вести общее хозяйство, содержал свое собственное имущество, спора между сторонами по общему имуществу не возникало. И поскольку Шайхутдинов М.М. узнал о нарушении своего права собственника в общем имуществе 21 марта 2018 года, когда ответчик выписала его из спорного дома, то судебная коллегия, применив правила пункта 1 статьи 180 ГК, признала, что срок исковой давности следует исчислять со дня, когда Шайхутдинову стало известно о нарушении его права.

Такая позиция суда апелляционной инстанции представляется ошибочной, поскольку пунктом 1 статьи 180 ГК прямо предусмотрено, что изъятия из этого правила устанавливаются ГК и иными законодательными актами. А пунктом 6 статьи 37 Кодекса, как отмечено выше, предусмотрено применение трехлетнего срока исковой давности для споров о разделе имущества супругов с момента расторжения брака (супружества).

Вместе с тем, другие суды, применяя срок исковой давности с момента расторжения брака, отказывали в иске в связи с пропуском срока исковой давности.

Принцип равенства долей. Основания для отступления от принципа равенства долей супругов в общем имуществе.

Представляет научный интерес нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 4 декабря 2024 года № 55-НП «О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан пункта 6 статьи 37 Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года «О браке (супружестве) и семье» [2].

В Конституционный Суд Республики Казахстан (далее – Конституционный Суд) поступило обращение о рассмотрении на соответствие пункту 1 статьи 6, пунктам 1 и 2 статьи 14, пунктам 2 и 3 статьи 26 Конституции Республики Казахстан (далее – Конституция) пункта 6 статьи 37 Кодекса, согласно которому к требованиям супругов о разделе общего имущества супругов, брак (супружество) которых расторгнут, применяется трехлетний срок исковой давности с момента расторжения брака (супружества). Из материалов дела следует, что в период брака супругами было приобретено недвижимое имущество. Расторжение брака состоялось в 2019 году, тогда как иск о выделе доли в общем имуществе путем взыскания с ответчика денежной суммы подан в суд в 2023 году. В удовлетворении иска судом отказано на основании нормы пункта 6 статьи 37 Кодекса, а именно в связи с истечением срока исковой давности – 3 года с момента расторжения брака (супружества). По мнению субъекта обращения, указанное положение Кодекса ущемляет ее право на распоряжение имуществом, приобретенным на законных основаниях в период брака (супружества).

При проверке конституционности указанной субъектом обращения нормы Кодекса Конституционный Суд исходит из следующего:

1. Согласно Конституции граждане Республики Казахстан могут иметь в частной собственности любое законно приобретенное имущество. Собственность, в том числе право наследования, гарантируется законом. Никто не может быть лишен своего имущества, иначе как по решению суда (пункты 1, 2 и 3 статьи 26). Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод (пункт 2 статьи 13 Конституции), в том числе и права собственности. Собственность обязывает, пользование ею должно одновременно служить общественному благу. Субъекты и объекты собственности, объем и пределы осуществления собственниками своих прав, гарантии их защиты определяются законом (пункт 2 статьи 6 Конституции).

Конституционный Суд подчеркивает, что отношения, связанные с правом собственности, не могут регламентироваться произвольно, а должны быть основаны на принципах правового государства, включая равенство всех перед законом и судом (пункт 1 статьи 14 Конституции). Право собственности, как и некоторые другие права человека, гарантируется Конституцией и нормами международного права. Статьями 8 и 17 Всеобщей декларации прав человека (принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций от 10 декабря 1948 года) закреплены право каждого человека на владение имуществом единолично, а также совместно с другими, право на эффективное восстановление в правах компетентными национальными судами в случаях нарушения его основных прав, предоставленных ему конституцией или законом.

2. Имущество, нажитое супругами во время брака (супружества), является их совместной собственностью, если договором между ними не предусмотрено, что это имущество является долевой собственностью супругов либо принадлежит одному или в соответствующих частях каждому из супругов на праве собственности (пункт 1 статьи 223 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года, далее – ГК).

2. Имущество, нажитое супругами во время брака (супружества), является их совместной собственностью, если договором между ними не предусмотрено, что это имущество является долевой собственностью супругов либо принадлежит одному или в соответствующих частях каждому из супругов на праве собственности (пункт 1 статьи 223

Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года, далее – ГК). Режим совместной собственности распространяется на любое нажитое во время брака (супружества) движимое и недвижимое имущество, а также признанное таковым (пункт 1 статьи 33 и статья 36 Кодекса), которое в силу статей 115, 116 и пункта 2 статьи 191 ГК может быть объектом права собственности граждан независимо от того, на чье имя из супругов оно приобретено либо кем из супругов внесены деньги. Это означает, что супруги имеют равные права по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом, распоряжение им возможно только по их обоюдному согласию (статья 34 Кодекса).

Раздел общего имущества супругов может быть произведен как в период брака (супружества), так и после его расторжения по требованию любого из супругов (пункт 1 статьи 37 Кодекса). Доли каждого из супругов признаются равными, если иное не предусмотрено договором между ними, за исключением случаев, когда суд вправе отступить от начала равенства долей супругов в их общем имуществе (пункты 1 и 2 статьи 38 Кодекса).

3. Пункт 1 статьи 8 Кодекса закрепляет, что исковая давность не распространяется на требования, вытекающие из брачно-семейных (супружеско-семейных) отношений, за исключением случаев, когда срок для защиты нарушенного права установлен Кодексом.

Таким образом Кодекс признает применение трехлетнего срока исковой давности к требованиям супругов о разделе общего совместного имущества при расторжении их брака (супружества). Указанный срок начинается с момента расторжения брака (супружества) супругов. Исковая давность представляет собой период времени, в течение которого может быть удовлетворено исковое требование, возникшее из нарушения права лица или охраняемого законом интереса (пункт 1 статьи 177 ГК).

Соответственно, применение срока исковой давности предполагается только тогда, когда между истцом и ответчиком возникает спор о праве, который стороны не смогли разрешить самостоятельно и передали его на рассмотрение 4 суда. Отсутствие спора означает отсутствие и самой возможности применения срока исковой давности как такового.

4. Брак (супружество) как особый объект конституционной защиты государства (пункт 1 статьи 27 Конституции) представляет собой равноправный союз между мужчиной и женщиной, заключенный при свободном и полном согласии сторон в установленном законом порядке с целью создания семьи, порождающий имущественные и личные неимущественные права и обязанности между супругами. Брачно-семейное законодательство Республики Казахстан основывается на принципах: равенства прав супругов в семье; недопустимости произвольного вмешательства кого-либо в дела семьи; разрешения внутрисемейных вопросов по взаимному согласию (статья 2 Кодекса). Исходя из этих принципов, законодатель устанавливает, что граждане по своему усмотрению распоряжаются принадлежащими им правами, вытекающими из брачно-семейных (супружеско-семейных) отношений, в том числе правом на защиту этих прав, если иное не установлено законодательными актами Республики Казахстан (статья 6 Кодекса).

Буквальное понимание указанной нормы, по мнению Конституционного Суда, означает, что пользование принадлежащими гражданину правами или отказ от пользования ими основывается только на собственном волеизъявлении гражданина и не зависит от других лиц, а также государства. Указанный подход законодатель использует и при правовом регулировании раздела общего имущества супругов, который может быть произведен как в период брака (супружества), так и после его расторжения по требованию любого из супругов.

Законодатель не устанавливает срок, в течение которого должен быть произведен раздел общего имущества, оставляя его на усмотрение супругов, что соответствует принципам невмешательства кого-либо в дела семьи. Процесс раздела общего имущества может занимать различное время в зависимости от воли супругов и заканчиваться достижением соглашения, разрешением спора о разделе имущества путем медиации либо в судебном порядке. При этом отсутствует какая-либо возможность предопределить момент возникновения спора о разделе имущества между супругами. 5. Наличие спора, возникшего

из нарушения права лица или охраняемого законом интереса при разделе общего имущества супругов, предп. полагает включение срока исковой давности как периода защиты гражданских прав, в течение которого лицо может требовать принудительного осуществления и защиты своего права. Установление законодателем трехлетнего срока исковой давности по требованиям о разделе общего имущества с момента расторжения брака (супружества) приравнивает сам факт расторжения брака (супружества) к нарушению права.

По мнению Конституционного Суда, исходя из последствий его применения, указанный срок создает правовую ситуацию, в которой искусственно ограничивается возможность супругов по разделу имущества. Истечение срока исковой давности до предъявления иска является основанием к вынесению судом решения об отказе в иске. С истечением срока исковой давности по главному требованию истекает срок исковой давности и по дополнительным требованиям (пункт 3 статьи 179 ГК). Из содержания указанной субъектом обращения нормы следует, что если супруги не произвели раздел общего имущества в течение трех лет со дня расторжения брака (супружества), то в последующем при заявлении одним из них требования о применении срока исковой давности вторая сторона фактически лишается права на судебное разрешение спора. И это касается всех случаев, в том числе когда один из супругов уже после раздела имущества (как по соглашению сторон, так и в судебном порядке) и по истечении трех лет после расторжения брака узнал о фактах нарушения его прав или охраняемых законом интересов. Следует отметить, что сам по себе факт расторжения брака между супругами не меняет режима их общей совместной собственности на имущество, приобретенное в браке (супружестве).

Право собственности бессрочно (пункт 5 статьи 188 ГК). Собственность, в том числе и право наследования, гарантируется законом, что в совокупности с конституционным правом каждого на судебную защиту своих прав и с и свобод означает, что собственник должен иметь право предъявлять свои требования во всех случаях со дня, когда он узнал или должен был узнать о нарушении своих имущественных прав. В этом смысле действующая норма пункта 6 статьи 37 Кодекса порождает дискриминацию в отношении супругов, защищающих свои права при разделе общего совместного имущества, в сравнении с другими лицами, защищающими свои имущественные права и интересы в суде с применением общего срока исковой давности, установленного статьей 180 ГК, что не согласуется с принципом равенства всех перед законом и судом, закрепленным статьей 14 Конституции. Установление такого ограничения в доступе к правосудию для защиты и восстановления нарушенных прав (пункт 2 статьи 13 Конституции) посягает на само право иметь в частной собственности любое законно приобретенное имущество (пункты 1 и 2 статьи 26 Конституции), а именно долю в имуществе, приобретенном в браке (супружестве).

Конституционный Суд считает, что супруги, брак которых расторгнут, имеют право осуществлять раздел общей совместной собственности по своему усмотрению и не могут быть ограничены в сроках, а при наличии спора, возникшего в результате нарушения права лица или охраняемого законом интереса, суд исчисляет срок исковой давности, руководствуясь пунктом 1 статьи 180 ГК.

На основании изложенного, руководствуясь пунктом 3 статьи 72 и пунктом 3 статьи 74 Конституции Республики Казахстан, подпунктом 3) пункта 4 статьи 23, статьями 55 – 58, 62 и подпунктом 2) пункта 1 статьи 65 Конституционного закона Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года «О Конституционном Суде Республики Казахстан», Конституционный Суд Республики Казахстан постановляет:

1. Признать не соответствующей Конституции Республики Казахстан норму пункта 6 статьи 37 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» в части слов «с момента расторжения брака (супружества)».

2. Настоящее нормативное постановление вступает в силу со дня его принятия, является общеобязательным на всей территории Республики Казахстан, окончательным и обжалованию не подлежит. 3. Опубликовать настоящее нормативное постановление на

казахском и русском языках в периодических печатных изданиях, получивших право на официальное опубликование законодательных актов, единой системе правовой информации и на интернет-ресурсе Конституционного Суда Республики Казахстан [2]

Список использованных источников

- 1 Судебная коллегия по гражданским делам. Анализ судебной практики по спорам о разделе имущества супругов за 2019 год и 9 месяцев 2020 года. 20 ноября 2020 года. город Нур-Султан.
- 2 Нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 4 декабря 2024 года № 55-НП «О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан пункта 6 статьи 37 Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года «О браке (супружестве) и семье» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35767002&pos=4;-106#pos=4;-106

ВИДЫ КОРЫСТНО-НАСИЛЬСТВЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Тогайбаева Ш.С.,

профессор, к.ю.н., кафедра
«Юриспруденция» Кокшетауского
университета им. А. Мырзахметова

Аубакиров А. Б.,

магистрант кафедры «Юриспруденция»
Кокшетауского университета им.
А. Мырзахметова,

Ермеков Д.А.,

магистрант кафедры «Юриспруденция»
Кокшетауского университета им.
А. Мырзахметова

Аннотация: В данной статье авторы рассматривают понятие корыстно – насильственной преступности. В ней рассматриваются понятие «корысть». Авторы высказывают свое мнение по данной проблеме.

Ключевые слова: корысть, корыстно-насильственная преступность, грабеж, вымогательство, убийство, захват заложника, похищение человека.

Отдельные проявления насилия, характеризующие ту или иную группу посягательств, становились объектом научного интереса ряда ученых, которые, наряду с общепризнанными видами насилия (физическое и психическое), выделяли и нетрадиционные (например, имущественное, интеллектуальное насилие).

Насилие в составах посягательств на собственность выполняет роль криминообразующего или квалифицирующего признака, а следовательно и признака, отграничивающего насильственные посягательства на собственность друг от друга. Однако частота использования термина «насилие» при нормативном описании преступлений против собственности создает сложности их понимания, интерпретации самого понятия насилия, порождает неоднозначную правоприменительную практику.

Так, в процессе исследования материалов опубликованной судебной практики установлено, изменившие квалификацию содеянного с разбоя на насильственный грабеж, составили 60 % из общего числа изученных уголовных дел данной категории, с вымогательства на насильственный грабеж или разбой – 59 % [1].

Приведенные показатели позволяют расценить разграничение насильственных посягательств на собственность как реальную проблему, не знающую ныне решения.

Уголовно-правовая доктрина обнаруживает разнообразие позиций относительно понятия, видов насилия и признаков, которыми ученые наполняют категорию насилия и конкретно насильственные посягательства на собственность.

Обращение к судебной практике, складывающейся по насильственным преступлениям против собственности, демонстрирует такое же положение дел.

Помимо споров в уголовно-правовой теории и неоднозначности уголовного закона, немалое количество вопросов вызывают разъяснения Пленума Верховного Суда РК относительно содержания признаков насилия в указанной группе преступных посягательств, а также их квалификации.

Насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное, принудительное физическое и (или) психическое воздействие на человека (группу лиц), посягающее на охраняемые уголовным законом права человека (группы лиц).

Обязательный признак, характеризующий насилие, – принуждение, подавление воли человека (группы лиц) посредством определенного рода воздействия. Способ воздействия обуславливает вид насилия – физическое или психическое насилие.

Физическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное принудительное физическое воздействие на неприкосновенность человека, способное причинить ему физическую боль, физические страдания, вред здоровью различной степени тяжести, а также смерть.

Психическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное, с целью подчинения воли, принудительное воздействие на психическую неприкосновенность человека, способное причинить вред целостности и функциональности психических процессов его организма.

Воздействие на потерпевшего с помощью алкоголя, наркотических средств, медикаментозного гипноза, электронной стимуляции мозга (различные неинвазивные методы стимуляции мозга – TES, TMC, ГМС, ЭСТ) образует не психическое, а физическое насилие: сначала воздействию подвергаются физиологические свойства организма, которые рожают нервные импульсы, а те, в свою очередь, – определенную психическую реакцию. В подобных случаях для уголовно-правовой оценки первичен физический объект.

Дифференциация уголовной ответственности за насильственные посягательства на собственность по степени опасности (насильственный грабеж или разбой) ставится практикой в зависимость от преступлений против личности. Среди правоприменителей преобладает позиция, согласно которой разграничивающим насильственный грабеж и разбой (соответственно, неопасное и опасное насилие) признаком служит наличие или отсутствие последствий в виде вреда здоровью. Второй вариант опасного насилия – опасный способ – игнорируется [1].

Разбой, являясь усеченным составом преступления, оставляет за пределами оконченного посягательства объект, который определяет его принадлежность к преступлениям против собственности.

Случаи применения насилия при завладении банковской картой с последующим снятием денежных средств образуют приготовление к насильственному грабежу либо оконченный разбой в зависимости от применяемого насилия. Вымогательство можно вменять лишь тогда, когда завладение банковской картой с известным виновному пин-кодом является средством обеспечения других имущественных требований виновного в будущем, а не снятия средств со счета потерпевшего [1].

В насильственных посягательствах на собственность для признания содеянного насильственным грабежом, разбоем, угоном достаточно как угрозы, так и физического насилия, так как законодатель поставил между ними знак равенства.

В юридической литературе имеется понятие «корыстно – насильственная преступность».

Среди ученых – юристов нет единого мнения по поводу того, что следует отнести к корыстно – насильственным преступлениям.

По мнению А. М. Цалиева, в личности преступников, совершающих разбой и грабежи сконцентрирована установка как на корыстные, так и на насильственные действия. Именно поэтому в криминологической литературе совершаемые ими деяния получили название корыстно – насильственных преступлений [2]

По его же мнению, к ним примыкают – также бандитизм, убийство с корыстных побуждений и квалифицированное вымогательство. Однако по некоторым уголовно – правовым и особенно, криминологическим признакам, они заметно отличаются друг от друга.

Поэтому в криминологической литературе к числу корыстно – насильственных преступлений традиционно относятся грабежи приотягчающих обстоятельствах и разбой, составляющих ядро корыстно – насильственной преступности, имеющиеся в большинстве в своем общие черты и как следствие – право на самостоятельное исследование [2].

По мнению М. Нарикбаева, по объективному содержанию и характеру к корыстно – насильственным преступлениям относятся грабеж, разбой, убийства из корыстных мотивов [3, 80].

«В правовой литературе, – пишет А. А. Курашвили, – грабежи и разбои принято считать корыстно – насильственными». Отметим сразу, что данное положение, по его мнению, является спорным. Ведь при классификации преступлений (и при выделении тех или иных из них в одну однородную группу) не могут быть использованы два различных критерия. В случае, когда грабежи и разбои выделяются в одну самостоятельную группу корыстно – насильственных преступлений, используется именно два различных критерия: по мотиву преступления – корысть и способу его совершения преступления – насилие. Это слабо согласуется с требованиями криминологической классификации преступлений [4,13].

Далее А.А. Курашвили пишет: «Думается, таким образом, не следует называть грабежи и разбои корыстно – насильственными преступлениями. Заметим, что грабежи могут совершаться и без насилия (при этом они вообще не могут быть отнесены к корыстно – насильственным преступлениям). Здесь может действовать только один критерий – мотив. И в любом случае их мотив – корысть.

При необходимости можно выделить: грабежи, соединенными с насилием, а разбои – всегда соединены с насилием и с угрозой применения насилия. Это уже полагает необходимость детализировать понятия, что немаловажно для конкретного криминологического исследования [4,14].

По мнению Дубченко С.В., определив понятие корыстно – насильственного преступления, следует обратиться к разновидностям указанных посягательств. По мере возрастания общественной опасности в данную группу входят вымогательства, насильственные грабежи, разбойные нападения, захват заложников, убийства из корыстных побуждений [5,14].

Следовательно к корыстно – насильственным преступлениям относятся также захват заложников.

Некоторые авторы Дубченко С.В., в группу корыстно – насильственных преступлений против личности входят: убийство из корыстных побуждений, убийство по найму, убийство, сопряженное с разбоем, вымогательством или бандитизмом (п. "з" ч. 2 ст. 105 УК РФ), причинение тяжкого вреда здоровью по найму (п. "г" ч. 2 ст. 111 УК РФ), торговля людьми (ст. 1271 УК РФ), похищение человека из корыстных побуждений (п.п. "в, з" ч. 2 ст. 126 УК РФ) [5,14].

Среди корыстно-насильственных преступлений против личности стоит обратить пристальное внимание на п. "з" ч. 2 ст. 105 УК РФ, который является комплексным, поэтому вызывает к себе неоднозначное отношение со стороны ученых. Каждый вид убийства из представленных в п. "з" ч. 2 ст. 105 УК РФ имеет свои особенности и подлежит отдельному исследованию [5,14].

Классификация корыстно-насильственных преступлений на уровне непосредственного объекта посягательства (в зависимости от цели уголовно-правовой охраны):

- Преступления, в которых жизнь и (или) здоровье являются основными объектами, а собственность дополнительным: «з» ч. 2 ст. 105; п. «г» ч. 2 ст. 111 УК РФ;

- Преступления, в которых отношения собственности являются основным объектом посягательства, а жизнь и (или) здоровье – дополнительными: "г" ч. 2 ст. 161; ст. 162; ст. 163 (с применением насилия или угрозы его применения) УК РФ;

- Преступления, в которых жизнь и (или) здоровье, отношения собственности являются дополнительными объектами: п.п. "в, з" ч. 2 ст. 126; ст. 127¹; ч. 3 ст. 178; ст. 179; п.п. "в, з" ч. 2 ст. 206; ст. 227 УК РФ [5,14].

В постановлении Пленума ВС РФ от 27 января 1999 года № 1 "О судебной практике по делам об убийстве" дается определение убийства из корыстных побуждений. Вместе с тем в доктрине уголовного права корыстные побуждения понимаются неоднозначно.

Под корыстно – насильственным посягательством понимается преступление, в котором корысть и насилие закреплены в качестве признаков состава преступления. Корыстно-насильственная преступность – наиболее распространенные криминальные

проявления в мире, имеющие наибольшие количественные показатели по сравнению с другими видами преступлений (вымогательства, насильственные грабежи, разбойные нападения, захват заложников, убийства из корыстных побуждений и т.д.) [5,14].

Одни авторы к корыстно – насильственным преступлениям относят составы преступлений из разных глав.

Виды корыстно – насильственных преступлений:

1 Корыстно – насильственные преступления против личности (убийство из корыстных побуждений, убийство по найму, убийство, сопряженное с разбоем, вымогательством или бандитизмом (п. "з" ч. 2 ст. 105 УК РФ), причинение тяжкого вреда здоровью по найму (п. "г" ч. 2 ст. 111 УК РФ), торговля людьми (ст. 127 УК РФ), похищение человека из корыстных побуждений (п.п. "в, з" ч. 2 ст. 126 УК РФ).

2. Корыстно – насильственные преступления в сфере экономики, они в свою очередь делятся: корыстно – насильственные преступления против собственности (кража; грабёж; разбой; вымогательство и т.д.); корыстно – на –

сильственные посяательства в сфере экономической деятельности (ограни – чение конкуренции, совершенные с применением насилия или угрозы его применения; принуждение к совершению сделки или к отказу от ее совершения).

3. Корыстно-насильственных преступлений против общественной безопасности и общественного порядка (захват заложников ст. 206 УК РФ, терроризм (ст. 205 УК РФ, пиратство (227 УК РФ) и т.д [5].

Необходимо отметить, что в Казахстане нет деления на разделы и главы Особенной части УК РК, в отличие от России.

Основным признаком этих преступлений является: корысть; физическое или психическое насилие над личностью или угроза его применения. По степени общественной опасности и тяжести причиняемых последствий насильственные преступления во многом превосходят другие криминальные проявления и наносят огромный ущерб обществу [5].

В криминологической литературе понятие «корыстный мотив» в свое время не нашло однозначного толкования. В. Н. Кудрявцев в своей монографии «Криминальная мотивация» указал, что корыстный мотив связан со стремлением к удовлетворению (гипертрофированных, искаженных) материальных потребностей (в вещах, деньгах, услугах) [6,41].

В. А. Владимиров определял корыстный мотив как внутреннее стремление субъекта к незаконному обогащению, к получению материальной выгоды, наживы [7,126].

Н. И. Загородников под корыстными побуждениями понимает стремления, направленные на приобретение всякого рода материальных благ и стремление освободиться от имущественных обязательств [8,136] . Н. П. Шарыло определяет корыстный мотив «как основанное на потребностях лица осознанное побуждение к извлечению определенной материальной выгоды в результате изъятия чужого имущества противоправным путем для себя или других лиц» [9, 9]. Б. С. Волков также считает, что в основе корысти как мотива совершения преступления лежит стремление получить какую-либо материальную выгоду, пользу [10, 45-46].

В словаре В. Даля корысть толкуется как страсть наживе, добыче, любостяжание, жадность к деньгам [11, 437]. Другие словари русского языка определяют корысть как выгоду, материальную пользу [12, 291].

Таким образом, о понятии корыстного мотива в юридической литературе высказаны различные суждения. Одни ученые это понятие толкуют весьма широко, другие считают, что корыстный мотив содержит в себе страсть к накопительству, третьи сущность корысти видят в стремлении, желании лица незаконно, неправильно обогатиться.

По мнению Агыбаева А.Н [13, 291], корыстный мотив преступления можно определить как побуждение, выражающее стремление субъекта преступления к незаконной имущественной выгоде. Корыстный мотив преступления предполагает соответствующую цель преступных действий – корыстную цель.

Цель – это предвосхищение в сознании человека желаемого результата, на достижение которого направлены его действия. Цель показывает, для чего виновный так действует, чего именно стремится достичь своим поведением. Корыстная цель является элементом мотивации преступного поведения. Корыстный мотив и цель – как самостоятельные, но и неразрывно связанные элементы психологического механизма преступного поведения. Без корыстного мотива не может быть корыстной цели, а корыстная цель предопределяет наличие корыстного мотива [13,36].

Список использованных источников

1. Челябова Залина Магомедзагировна. Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания. Диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. – – Саратовский институт.-2020. – 253 с.
2. Цалиев А.М. Криминологические проблемы корыстно – насильственных преступлений в республиках Северного Кавказа. Диссертация на соискание ученой степени д.ю.н. – Санкт – Петербург, 1993 .
3. Нарикбаев М.С. Уголовно – правовые и криминологические аспекты борьбы с преступностью несовершеннолетними. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. – Алматы.1996.
4. Курашвили А.А. Криминологические проблемы борьбы с грабежами и разбоями. – М. – 1990 .
5. Дубченко С. В. Уголовно-правовая характеристика корыстно – насильственных преступлений. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н.
6. Кудрявцев В. Н. Криминальная мотивация.-М., Наука,1986.
7. Владимиров В. А. Квалификация похищений личного имущества. М., Юрид. лит., 1974.
8. Загородников Н. И. О квалификации преступлений против жизни // Сов. государство и право, 1976, №2.
9. Шарыло Н. П. Умысел, мотив и цель при совершении хищений. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. М., 1975 .
10. Волков Б. С. Мотивы преступления. Казань, 1982 .
11. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955, т. 2.
12. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1970.
13. Агыбаев А.Н. Понятие корыстного преступления.// Уголовное право и криминология. № 1.2004.

ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ МЕЖРАЙОННЫХ СУДОВ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Тогайбаева Шолпан Серикбаевна,
кандидат юридических наук, профессор
Кокшетауского университета им.

А. Мырзахметова г. Кокшетау,
Республика Казахстан

Тогайбаев Амир Ихсанович,
кандидат юридических наук, начальник
отдела миграции Юго-Восточное ОП
ДП Карагандинской области.

Ермеков Дастан Амангельдинович
магистрант Кокшетауского
университета им. А. Мырзахметова

Зинашева Лейла Сатыгалиевна,
судья г. Астаны, магистрант
Кокшетауского университета им. Абая
Мырзахметова

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы подсудности дел по делам несовершеннолетних. В Казахстане работают специализированные суды. Одной из них является специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних. Авторы рассматривают историю развития законодательства суда по делам несовершеннолетних.

Ключевые слова: специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, несовершеннолетние, подсудность дел, расторжение брака с участием несовершеннолетних.

Мировой опыт показывает, что эффективность в вопросе правовой защиты несовершеннолетних граждан достигается в тех странах, в которых существуют специальные структуры – суды по делам несовершеннолетних, действующие в тесном взаимодействии с различного рода консультативными центрами по защите прав несовершеннолетних, специальными представителями государства (омбудсменами, арбитрами и др.) по делам этой возрастной группы. При создании модели казахстанского правосудия по делам несовершеннолетних необходимо предусмотреть, чтобы она предусматривала и обеспечивала доступность не только в сфере уголовного, но и гражданского, административного и иных отраслях права. Поэтому ювенальная юстиция, составной частью которой является специализированная судебная подсистема ювенальных судов, должна осуществляться, как представляется, в рамках комплексной, смешанной юрисдикции, отнесенной к компетенции межрайонных специализированных судов по делам несовершеннолетних.

Прежде всего, он должен быть сформирован из числа судей, имеющих не только высокие профессиональные юридические знания, но и прошедших специализацию в области детской и юношеской педагогики, психологии и дефектологии.

Остановимся на некоторых законах, касающихся подсудности дел с участием несовершеннолетних.

Так, ранее Законом Республики Казахстан от 5 июля 2008 года N 64 – IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних» [1] внесены изменения и дополнения в следующие законодательные акты Республики Казахстан:

В Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года:

1) часть вторую статьи 290 после слов "отнесенных к подсудности" дополнено словами "специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних,";

2) дополнить статьей 290-1 следующего содержания:

"Статья 290-1. Уголовные дела, подсудные специализированному межрайонному суду по делам несовершеннолетних

1. Специализированному межрайонному суду по делам несовершеннолетних подсудны уголовные дела:

1) о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, за исключением дел, отнесенных к подсудности областного и приравненного к нему суда:

2) о преступлениях, предусмотренных статьями 120 (Изнасилование) (пункт д) части второй и пункт в) части третьей), 121 (Насильственные действия сексуального характера) (пункт д) части второй и пункт в) части третьей), 122 (Половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста), 124 (Развращение малолетних), 131 (Вовлечение несовершеннолетнего в преступную деятельность), 132 (Вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий), 133 (Торговля несовершеннолетними), 134 (Подмена ребенка), 135 (Разглашение тайны усыновления (удочерения)), 136 (Неисполнение обязанностей по уплате средств на содержание детей или нетрудоспособных родителей) (частью первой), 137 (Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетне –

го), 138 (Ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья детей), 139 (Злоупотребление правами опекуна или попечителя) Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Примечание. Если на территории соответствующей административно-территориальной единицы не образован специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, отнесенные к его подсудности дела вправе рассматривать районный (городской) суд.";

3) статью 295 дополнить частями третьей и четвертой следующего содержания: "3. Уголовные дела в отношении лиц, совершивших преступления в соучастии с несовершеннолетними, при невозможности выделения их в отдельное производство подсудны специализированным межрайонным судам по делам несовершеннолетних, за исключением дел, отнесенных к подсудности областного и приравненного к нему суда.

4. Уголовные дела в отношении военнослужащих, совершивших преступления в соучастии с несовершеннолетними, при невозможности выделения их в отдельное производство подсудны специализированным межрайонным судам по делам несовершеннолетних".

2. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года дополнен статье 30 частью 1-3 следующего содержания:

"1-3. Специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних рассматривают гражданские дела по спорам об определении места жительства ребенка; о лишении (ограничении) и восстановлении родительских прав; об усыновлении (удочерении) ребенка; по спорам, возникающим из опеки и попечительства (патроната) над несовершеннолетними в соответствии с брачно-семейным законодательством Республики Казахстан.";

дополнена примечанием следующего содержания:

"Примечание. Если на территории соответствующей административно-территориальной единицы не образован специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, отнесенные к его подсудности дела вправе рассматривать районный (городской) суд.";

2) в статье 317-1:

слова "районный и приравненный к нему суд" заменено словами "специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних"; дополнено примечанием следующего содержания:

"Примечание. Если на территории соответствующей административно-территориальной единицы не образован специализированный межрайонный суд по делам

несовершеннолетних, отнесенные к его подсудности дела вправе рассматривать районный (городской) суд по месту жительства (нахождения) ребенка."

3. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2001 года статья 538 дополнена подпунктом 1-1) следующего содержания:

"1-1) судьи специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних;"

Примечание изложено в следующей редакции:

"Примечание. Если на территории соответствующей административно-территориальной единицы не образованы специализированный межрайонный административный суд и специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, отнесенные к их подсудности дела вправе рассматривать районные (городские) суды.";

"1-1. Судьи специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних рассматривают дела:

1) об административных правонарушениях, совершенных несовершеннолетними, предусмотренных статьями 320 (частью второй), 331, 332 (частью третьей), 334 (частью третьей), 341 (частью второй), 500 (частью второй) настоящего Кодекса;

10) предложение первое статьи 672 после слов "административного суда" и "административных судов" дополнено соответственно словами "и суда по делам несовершеннолетних" и "и судов по делам несовершеннолетних".

Далее Указом Президента Республики Казахстан от 4 февраля 2012 года № 266 «Об образовании специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» [2] образованы:

1) специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних в Акмолинской, Актюбинской, Атырауской, Жамбылской, Западно-Казахстанской, Карагандинской, Костанайской, Кызылординской, Мангистауской, Павлодарской, Северо-Казахстанской и Южно – Казахстанской областях;

2) специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних Алматинской области № 1 и № 2, Восточно-Казахстанской области № 1 и № 2. Законом Республики Казахстан от 27 марта 2023 года № 216-VII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования процессуального законодательства и реформирования судебной системы» [3].

Статья 1. Внести изменения и дополнения в следующие законодательные акты Республики Казахстан:

1. В Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года "О браке (супружестве) и семье":

в статье 22:

пункт 1 изложен в следующей редакции:

"1. При расторжении брака (супружества) в судебном порядке супруги могут представить на рассмотрение суда соглашение о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети, о порядке выплаты средств на содержание детей и (или) нетрудоспособного нуждающегося супруга, размерах этих средств либо о разделе общего имущества супругов, об определении порядка общения родителя с ребенком. В решении суда указываются фамилии супругов после расторжения брака (супружества).";

пункт 2 дополнить подпунктом 5) следующего содержания:

"5) определить порядок общения родителя с ребенком.".

2. В Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года:

1) в части второй статьи 187 слова "293 (частями второй и третьей)" заменить словами "293 (частями второй, третьей и четвертой)";

2) части первую и вторую статьи 426 изложить в следующей редакции:

"1. Суд, рассматривающий дело в апелляционном порядке, проверяет законность, обоснованность, справедливость приговора, постановления суда в полном объеме и вправе внести в них изменения по основаниям, не указанным в жалобе, ходатайстве прокурора, если при этом не ухудшается положение осужденного...

4. В Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года:

3) часть третью статьи 27 изложить в следующей редакции:

"3. Специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних рассматривают и разрешают гражданские дела по спорам о расторжении брака между супругами, имеющими общих несовершеннолетних детей, разделе имущества (при наличии несовершеннолетних детей), об определении места жительства ребенка, в том числе при выезде ребенка с одним из родителей за пределы республики на постоянное место жительства; определении порядка общения родителя, близких родственников с ребенком, проживающим отдельно от них; отобрании ребенка, находящегося у других лиц, не на основании закона; о лишении (ограничении) и восстановлении (отмене ограничений) родительских прав; об усыновлении (удочерении) ребенка и его отмене, признании усыновления (удочерения) недействительным; о направлении несовершеннолетних в специальные организации образования или организации образования с особым режимом содержания; по спорам, возникающим из опеки и попечительства (патроната) над несовершеннолетними; об установлении отцовства и взыскании алиментов; по заявлениям об ограничении или лишении несовершеннолетнего в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет права самостоятельно распоряжаться своими доходами; об объявлении несовершеннолетнего полностью дееспособным (эмансипация); об изменении размера алиментов, об освобождении от уплаты алиментов, от уплаты задолженности по алиментам, взыскиваемым на содержание несовершеннолетних детей; о защите трудовых, наследственных, жилищных прав несовершеннолетних; о возвращении незаконно перемещенного в Республику Казахстан или удерживаемого в Республике Казахстан ребенка или об осуществлении в отношении такого ребенка прав доступа на основании международного договора, ратифицированного Республикой Казахстан; о возмещении вреда, причиненного совместно несовершеннолетними и совершеннолетними, в том числе с участием недееспособных или ограниченно дееспособных совершеннолетних.

Специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних рассматривают и разрешают гражданские дела по спорам, затрагивающим права и законные интересы несовершеннолетних.

По ходатайству законных представителей несовершеннолетнего лица дела, отнесенные к подсудности специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних, могут рассматриваться или могут быть переданы районному (городскому) суду по месту жительства (нахождения) ребенка, за исключением дел, подсудных районным (городским) судам, находящимся в пределах городов республиканского значения и столицы, областных центров. Ходатайство может быть подано до окончания подготовки дела к судебному разбирательству.";

4) часть седьмую статьи 30 изложена в следующей редакции:

"7. Иски о расторжении брака могут предъявляться по месту жительства истца при проживании с ним совместно несовершеннолетних детей, за исключением исков по делам, подсудным районным (городским) судам, находящимся в пределах городов республиканского значения и столицы, областных центров.";

5) статью 60 дополнили частью четвертой следующего содержания:

"4. Представитель по поручению обладает процессуальными правами и несет процессуальные обязанности лица, интересы которого он представляет в пределах предоставленных ему полномочий.";

6) часть вторую статьи 148 дополнили абзацем вторым следующего содержания:

"Помимо требований, указанных в подпунктах 1) – 8) настоящей части, в иске, предъявляемом и подписанном представителем, должна содержаться ссылка на норму закона, на которой основываются требования." и т.д.

Приведем пример рассмотрения специализированным межрайонным судом по делам несовершеннолетних города Астаны гражданское дело по иску Т. – ва А. Е. к ответчику О – ву Е. – ку Д. – чу. Требования истца: о расторжении брака, о взыскании алиментов

Стороны состоят в зарегистрированном браке с 11 сентября 2013 года.

От указанного брака стороны имеют несовершеннолетнего ребенка О.-ву А. Е., 30 мая 2012 года рождения.

Причина расторжения брака – раздельное проживание длительное время, утрата чувств, несходство характера.

Истец обратилась в суд с иском о расторжении брака к ответчику мотивируя свои требования тем, что брачные отношения прекращены, проживают раздельно длительное время в разных городах, с декабря 2022 года вместе не проживают, просит расторгнуть брак.

Отзыв на иск от ответчика не поступило.

На судебном заседании истец поддержала исковые требования, суду пояснила, что между сторонами заключен брачный договор по имуществу спора нет, просила отказать во взыскании алиментов на ребенка, поскольку есть договоренность, что будет добровольная оплата со стороны ответчика, место жительства ребенка определено с матерью, спора в данной части не имеется, просила удовлетворить иск, просила не взыскивать судебные расходы, понесенные при подаче иска.

Ответчик на судебное заседание не явился, извещен надлежащим образом. Суд признавая явку ответчика неуважительной, рассмотрел дело в отсутствие неявившегося ответчика по статье 196 Гражданского процессуального кодекса, вместе с тем на стадии подготовки дела к судебному разбирательству согласился с требованиями истца о расторжении брака.

В соответствии с пунктом 1 статьи 19 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» (далее – Кодекс), расторжение брака (супружества) в судебном порядке производится, если судом установлено, что дальнейшая совместная жизнь супругов и сохранение семьи невозможны.

Такие обстоятельства установлены судом. Поскольку между сторонами брачные отношения фактически прекращены, учитывая волеизъявление истца и ответчика, которые настаивают на расторжении брака, отсутствие какого-либо спора между супругами на момент рассмотрения гражданского дела, суд посчитал иск подлежащим удовлетворению.

Согласно пункту 1 статьи 22 Кодекса, при расторжении брака (супружества) в судебном порядке супруги могут предоставить на рассмотрение суда соглашение о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети и (или) нетрудоспособного нуждающегося супруга, размерах этих средств либо о разделе общего имущества супругов.

Согласно пункту 13 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 28 апреля 2000 года N 5 «О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака (супружества)», в соответствии с пунктом 2 статьи 22 Кодекса судам необходимо принимать меры к защите прав и интересов несовершеннолетних детей расторгающих брак (супружества) супругов.

Суд в ходе рассмотрения дела должен выяснять, достигли ли супруги соглашения о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети после расторжения брака (супружества), о порядке выплаты средств на содержание детей и о размерах этих средств. При этом соглашение об уплате алиментов должно быть совершено с соблюдением требований главы 22 Кодекса.

В ходе рассмотрения дела суд должен выяснять, достигли ли супруги соглашения о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети после расторжения брака (супружества), о порядке выплаты средств на содержание детей и о размерах этих средств.

Требования закона судом выполнены. Суд выяснил у сторон наличие соглашения о том, с кем из них будет проживать несовершеннолетние дети, о порядке выплаты средств на содержание детей, о разделе общего имущества супругов.

При рассмотрении дела ребенок проживала с матерью, какого-либо спора в данной части не возникло, таким образом, принимая малолетний возраст ребенка, пол ребенка, суд приходит к выводу о проживании после расторжения брака несовершеннолетнего ребенка с матерью. Вопрос об алиментах на содержание детей не разрешен. Требований о взыскании алиментов на содержание нетрудоспособного нуждающегося супруга не заявлено.

Имущественный спор на момент рассмотрения дела не имеется.

Суд разъяснил, в соответствии с пунктом 20 Нормативного постановления Верховного Суда, суд разъясняет сторонам о том, что к спорам о разделе совместно нажитого имущества применяется трехлетний срок исковой давности, который исчисляется при расторжении брака (супружестве) в суде-со дня вступления решения в законную силу.

При возникновении спора раздел общего имущества супругов, а также определение долей супругов в этом имуществе производится в порядке медиации или в судебном порядке в соответствии с частью третьей статьи 37 Кодекса.

Судья решила иск Т. – вой А. Е. к О. – ву Е. Д. о расторжении брака – удовлетворить.

Брак считается прекращенным со дня вступления в законную силу решения суда.

Судья определила место жительства несовершеннолетнего ребенка: О. – еву А. Е., 30 мая 2012 года рождения с матерью Т. – вой А. Е.-внй.

Взыскано с О. – ва Е. Д. – ча в пользу Т. – вой А. Е. – вны алименты на содержание 1 (одного) несовершеннолетнего ребенка О. – вой А. Е., 30 мая 2012 года рождения до достижения ею совершеннолетнего возраста, в размере 1/4 части заработка и (или) иного дохода ежемесячно, начиная с 27 августа 2024 года.

В части взыскания алиментов, решение подлежит немедленному исполнению.

Взыскать О.-ева Е. Д. в пользу Т. – вой А. Е. – вны судебные расходы в сумме 1108 (одна тысяча сто восемь) тенге.

Взыскать государственную пошлину с О.-ва Е. Д. в сумме 11808 (одиннадцать тысяча восемьсот восемь) тенге в доход государства [4].

Следует отметить, что ранее такие дела рассматривались в городском суде г. Кокшетау (общей юрисдикции).

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2008 года № 64-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0800000064_

2. Указ Президента Республики Казахстан от 4 февраля 2012 года № 266 «Об образовании специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U12000000266>

3. Закон Республики Казахстан от 27 марта 2023 года № 216-VII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования процессуального законодательства и реформирования судебной системы» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z23000000216>

4. Архив. Решение специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних города Астаны. Гражданское дело 30 сентября 2024 года дело № 7130-24-00-2/8127.

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ЕЕ ВКЛАД В ПОВЫШЕНИЕ ОБЩЕЙ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

*Материалы международной
научно-теоретической конференции,
посвященной Дню независимости
Республики Казахстан*

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.

Перепечатка материалов, опубликованных в сборнике, допускается только с письменного разрешения редакции. Ссылка на данное издание обязательна.

Формат 60 × 84 / 8
Объем, п. л. 102,77

Отпечатано в типографии Карагандинского университета Казпотребсоюза
с авторских оригиналов

Адрес редакции: Республика Казахстан, 100009, г. Караганды, ул. Академическая, 9.